6
7-b
30

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
4 G
44

6.7.b.30

Digitized by Google

I a 63

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARVM LIBRI DVODECIM,

*

Summa diligentia ad fidem uetuſtiſsimorum codicum recogniti, ac reſtituti. Cum rerum uerborumq́; Indice locupletiſsimo.

Declamationum Liber eiuſdem.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
1555.

D.PROB.ROM.S.J.

M. FABII QVINTILIA-NI VITA.

MArcus Fabius Quintilianus Romæ natus eſt: quibus conſulibus, aut quo imperante Cæſare, non legi. Veriſsima coniectura adducor, ut fidem libris temporum non habeam, ubi legitur, Quintilianus Calagura urbe Hiſpaniæ oriundus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cum liberos memoria dignos ſuis epigrammatibus inſerat, nullam de Quintiliano mentionem facit, ſed eum ſeparatim cum ueneratione nominat,

Quintiliane uagæ moderator ſumme iuuentæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipſe dicit, ſe, cùm eſſet adoleſcentulus, cognouiſſe Domitium Afrum, & Senecam: qui ambo ſub Nerone periere. Seneca in libro ſexto Diuiſionum, Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extant multæ declamationes acutæ & breues, ſtylo aliquantulùm remiſsiore. Is auus fuit M. Fabij Quintiliani, qui Romæ multis annis rhetoricen cum ſumma laude docuit. Et ipſe rurſus Quintilianus mentionem facit patris, qui cauſsidicus fuit apud principem. Neque notitia, neq; gratia caruit. Domitiani enim Cæſaris nepotum cura ei delegata fuit. Diſciplinæ eius caſtigatiſsimæ pleniſsimum teſtimonium Caius Cælius affert: qui ſub tali præceptore tantum profecit, ut ſui temporis oratores facilè ſuperauerit. Duxit uxórem ex nobili familia, ex qua liberos ſuſcepit: quæ acerbiſsima fatorum ſorte in primo iuuentutis flore rapta fuit. Alterum ex liberis, quum librū de cauſis corruptæ eloquentiæ edidiſſet, amiſit: poſtea cum rhetorices libros ſcriberet, Marcellum unicum parentis lumen ac ſolatium rogo dedit, teſtis & ipſe infelix ſenex ſuarum lacrymarum. Eius filiola ex alia (ut credo) uxore,

Digitized by Google

uxore, Tutilij equitis Romani filia, genita, nupſit Nouio Celeri, uiro claro. Quo tempore deceſſerit, affirmare non audeo, quoniam is qui tradit, fide caret.

EX ANGELI POLITIANI PRAEFATIONE IN M. FAB. Quintiliani Inſtitutiones oratorias.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

QVINTILIANVM *uerò non nos quidem illum Ciceroni prætulerimus, ſed has certè eius oratorias inſtitutiones Rhetoricis Ciceronis libris pleniores uberioresq́; eſſe exiſtimamus: nẽpe quæ ab ipſa quaſi infantia, atq; ipſis incunabulis inſtituẽdum oratorem ſuſceperint, ſummamq́; eius eloquentiæ manum impoſuerint. Itaq; ne ipſe quidem Cicero ſatis, quæ de arte oratoria ſcripſerit, probaſſe omnia uidetur. Nam & Rhetoricos libellos, in ijs qui de Oratore ſint, haud uſquequaq; ſequitur, & rudes inchoatosq́; adoleſcenti ſibi excidiſſe è manibus affirmat, & ab his ipſis de oratore in alio ad Brutum libro identidem deſciſcit: neq; in hoc quoq;, quem extremum abſoluerit, ulla de arte præcepta ponit, ſed oratorem quaſi ipſum informat, & quod dicendi ſit optimum genus, decernit. Ergo ut Philoſophi noſtri non, cum in primis Ariſtotelem ſequantur, ſtatim illũ Platoni anteponunt: ita nos quod Quintilianum quàm Ciceronem interpretari maluimus, non quidem Ciceronis ſacroſanctam illam gloriam detrectauimus, ſed ad Ciceronem feſtinantibus uobis egregiè cõſuluimus. Hæc igitur & de Quintiliano noſtra ratio fuerit. Sed neq; inuſitatas uias indagamus, cum ueterum libros autorum in manus ſumpſerimus, qui tamẽ ſi minus in uſum*

[library stamp]

conſuetudinemq; hominum aliquot iam antè ſeculis non ue-
nerunt, non tam ipſorum culpa, quàm fortunæ ac tempo-
rum iniuria effectum eſt. Quid enim nunc attinet ſuperio-
rum calamitatem temporum memoria repetere? quod ſine
ſummo dolore facere uix piè poſſumus, quibus inſignes illi,
atq; immortalitate digniſſimi ſcriptores, partim à Barbaris
cæſi, fœdeq; laniati ſunt, partim ab his ipſis ad noſtrorum
uſq; parentum memoriam uelut in carcerem coniecti, atque
in compedibus habiti, uix tandem aliquando, ſicut erant ſe-
milaceri atque trunci, multumq; à ſeipſis immutati, ſuam
hanc in patriam reuerterunt. Perquàm igitur inhumanum
facinus à nobis fieret, ſi de nobis, deq; maioribus noſtris
optimè meritos inſigneis hos uiros, dudum depoſita capi-
tis diminutione, iure poſtliminij ciuitatem repetentes, non
uel quamlubentiſſimè agnoſcamus, atque in ipſam, quæ his
maximè debet, latinitatem, ſuam in Rempublicam, ſuum in
ordinem, atque adeò intra priuatos parietes noſtros, intra
noſtrum ſinum benignè admiſerimus. Quod quidem ſi me
nunc primùm autore adipiſcentur, cur mihi tandem id ui-
tio uertatur, aut cur non ſumma potius gratia ab omnibus
habeatur, quòd quaſi mea priuata pecunia publicũ omniũ
æs alienum diſſoluere non dubitarim? Poſtremò ne illud
quidem magnifecerim, quòd horum ſcriptorum ſeculo cor-
ruptam iam fuiſſe eloquentia obijciatur. nam ſi rectius inſpe-
xerimus, non tam corruptam atq; deprauatam illam, quàm
dicendi mutatum genus intelligemus. Neque autem ſtatim
deterius dixerimus, quod diuerſum ſit. maior certè cultus
in ſecundis eſt, crebrior uoluptas, multæ ſententiæ, multi
flores, nulli ſenſus tardi, nulla iners ſtructura, omninoq;
non tantum ſani, quin & fortes ſunt omnes, & læti, & ala-
cres, & pleni ſanguinis atq; coloris. Quapropter ut plu-

rima

rima ſummis illis ſine ulla controuerſia tribuerimus, ita priora in his aliqua, multoq́; potiora exiſtere iure contenderimus. Itaq; cum maximum ſit uitium, unum tandem aliquem ſolumq́; imitari uelle, haud ab re profectò facimus, ſi non minus hos nobis, quàm illos proponimus, ſi quæ ad noſtrum uſum faciunt, undique elicimus, atque (ut eſt apud Lucretium.)

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Atque hoc profectò eſt, quòd cum diu Marcus Cicero Atticis illis limatis & emunctis oratoribus operam dediſſet, poſt illa tamen & Rhodijs & Aſiaticis oratoribus aures commodauit: quorum lenti illi quidem, atq; remiſſi: ij uerò inflati, uani, atque iactantes: utrique uerò minores Atticis, quaſiq; ab ijs degenerantes exiſtimarentur. Itaque egregiè nobilis pictor, qui cum interrogaretur quonam in primis magiſtro profeciſſet, illo, inquit, populum intuens. & rectè id quidem. Nam cum nihil in natura hominum ſit ab omni parte beatum, plurium bona ante oculos ponenda, ut aliud ex alio hæreat: & quod cuique conueniat, aptandum eſt. Eſt autem Quintiliano propoſitum, oratorem eum inſtituere, qualem fuiſſe neminem memoriæ ſit proditum: qui & moribus perfectus, & omni ſcientia, omniq́; dicendi facultate ſit abſolutus. quapropter qui tantæ moli ſit deſtinatus, eum recens natum, quaſi de matris gremio ſuum in ſinum continuò accipit, nihilq́; ſibi reliqui facit, quod quidem ad educandum, erudiendum, informandumq́; illum pertinere intelligat: nunquàm à ſe antè dimiſſurus, quàm cum uiuendi, ſciendi, dicendiq́; omnibus numeris perfectum atque abſolutum, planeq́; oratorem ſummum ſingularemq́; reddiderit. Atque ad hunc unum terminum,

Digitized by Google

omnes non ſuas modò, ſed omnium, ut quique probatiſſimi forent, ueterum ſcriptorum ſententias, omniaq; præcepta quaſi ſagittas in ſcopum rectiſſimè collimat. Ac de intentione hactenus. Vtilitas autem tanta in his uoluminibus exiſtit, quantam uix fortaſſe in unius alteriúſue ex omni Græcorum Latinorumq; copia inueneritis.

Marcus Fabius Quintilianus, ex Hiſpaniæ oppido Calaguriæ, maximè propter obſeſſum in eo Sertorium inſigni, Nerone imperante, à Galba (qui & ipſe deinde imperator fuit) Romam adoleſcens admodum perductus eſt. Patre autem, quantum colligimus, cum erudito uiro, tum in Reipublicæ ſuæ adminiſtratione honeſtiſſimè uerſato, uſus eſt. Ipſe cum in ea tempora incidiſſet, quibus & Annæus Seneca, & Iulius Africanus, & Vibius Criſpus, & Tracallus, & Afer Domitius, aliaq; Romanum forum præclariſſima ingenia illuſtrarent: Domitium in primis ſenem iam colendum ſibi aſſectandumq; propoſuit, hominem cum omnium eius ætatis oratorum eminentiſſimum, tum præcipua quadam facetiarum atque urbanitatis laude memorandum. neque illius ſolùm actiones, uerùm & domeſticos ſermones diligentiſſimè omnes obſeruauit. Amauit etiam familiariſſimè æqualem ſuum Iulium Secundum, miræ facundiæ miræq; gratiæ uirum: cui tametſi properata mors iniuriam fecit, magnum tamen ſi quoque inter laudata ingenia ſibi locum uindicat. Cum uerò & probatiſſimis moribus, & ſumma ingenij ui, & acerrimo ſtudio Quintilianus eſſet, prima ſtatim iuuenta celebrare forum, atque in ſummis patronorum numerari occœpit: ad eamq; uirtutis & ingenij commendationem repentè peruenit, ut non ſolùm maximæ quæq; ad illum cauſæ deferrentur, ſed & notarij qui eius dicentis uerba exciperent, uulgò à ſtudioſis

hominibus conducerentur. Quoties uerò cum alijs agebat, omnium non ſolùm conceſſu, ſed & conſenſu ferè ab ipſo ponendæ cauſæ initium exigebatur. Primam uerò actionem iuuenili quadam cupiditate gloriæ ductus, eam emiſit, quæ Næuij Arpinani cauſam continebat, in qua quæſitū fuerat, præcipitatáne eſſet ab illo uxor, an ſe ipſa ſua ſponte iecißet. Inter cæteras autem quas egit cauſas Quintilianus, duæ in primis inſignes habentur: altera, quam pro regina Berenice apud eam dixit: altera, qua ream tuebatur quæ ſubieciſſe dicebatur mariti teſtamentum, & chirographum marito expirante hæredibus dediſſe: quod uerum erat. Nam quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommiſſum peruenirent. Et caput quidem quæri facile erat, ſi hoc diceret palàm, ſed peribat hæreditas. Ita ergo figuratè cauſam egit, ut iudices illud intelligerent factum, delatores autem non poſſent apprehendere ut dictum: idq; cum maxima Quintiliani laude utrunque contingit. Verùm præter ingenium, quod in illo fuit eminentißimum, tantam etiam uim concipiendarum imaginum, quas phantaſias uocant, habuiße accepimus, ut frequenter ita motus ſit, ut non ſolùm lacrymæ illum, ſed & pallor & uero ſimilis dolor deprehenderent. Sed cum diu iam in foro tanto ſucceſſu tantaq; gloria uerſatus foret, ut inde non ingenteis modò opes, ſed & Romanam ciuitatem, omniaq; nobilitatis iura conſequutus eſſet, & iam maximus (ut Iuuenalis inquit) orator haberetur, honeſtißimum ſibi agendi cauſas finem ſtatuens dum adhuc deſideraretur, receptui cecinit, ſuamq; mox operam uir proculdubio hominum cauſa natus, ad præcipiendi munus transferre coactus eſt. Quo loco adnotandum nobis eſt primum omnium, Quintilian

tilian

tilianum Romæ publicum iuuentutis gymnaſium, & è fiſco eximium ſtipendium accepiſſe: multiq́; ex eius ludo quaſi ex equo Troiano literarum proceres extiterunt, inter quos & Plinius ille iunior fuit, qui etiam in epiſtolis Quintilianum præceptorem ſuum libentiſsimè agnoſcit: & Iuuenalem item fuiſſe (ut quidam arbitrantur) maximè ueriſimile eſt, qui de illo his uerbis honorificè mentionem facit, —Vnde igitur tot

Quintilianus habet ſaltus? exempla nouorum
Fatorum tranſi: felix & pulcher, & acer,
Felix & ſapiens, & nobilis, & generoſus,
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ.
Felix orator quoque maximus, & iaculator.
Et ſi perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cætera adeò exprompta fideliſq́; memoria, ut quæ ex tempore aliquando dixiſſet, ad uerbum etiam repetita redderet: cuius rei ſæpiſsime periculum fecit, ſiquando interuentus aliquorum qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgiſſet. Poſtquam uerò in erudiendis iuuenibus uiginti annos tanta ſua gloria tantaq́; iuuentutis Romanæ utilitate poſuit, ut ab ingenioſiſsimo Latinorum epigrammatum poëta, & uagæ iuuentutis moderator, & Romanæ togæ gloria uerè meruerit appellari: etiam hunc laborem deprecatus, ſtudijs aliquando ſuis quietem impetrauit: atque ut non ſolùm ætatis ſuæ hominibus, ſed & poſteris quoque conſuleret, totum illud ocium ad hos de oratoria inſtitutione libros componendos tranſtulit: quorum cum tertium iam in manibus uolumen haberet, Domitianus Auguſtus curam illi ſororis ſuæ nepotum delegauit. Vxorem prætorij uiri filiam, omnes quæ in fœminam cadunt lau-

des (ut ipſe inquit) ſupergreſſam, cum nondum ætatis undeuigeſimum expleſſet annum, duos enixam filios, amiſit. Quorum alterum quintum iam annum egreſſum, miræ gratiæ, iucunditatis, ingeniję́ puerum, defleuit extinctum. Alter autem ſui nomen parentis referens, iamq́; ætatis decimum egreſſus annum, omnibus etiam quas uix illa capiat ætas, corporis animiq́; laudibus cumulatus, & conſulari nuper adoptione ad omnium ſpes honorum prius admotus, atque auunculo prætori gener deſtinatus, & omnium ſpe ſacris eloquentiæ candidatus, cum octo menſium ualetudinem perpeſſus eſſet, infelici parēti hos ipſos etiam in pueri uſum elucubranti libros, alterum orbitatis uulnus inflixit. atque hunc ſuum caſum in horum librorum ſexto uir pius, ſed omnium ſuorum ſuperſtes, miſerabiliter delamentatur. Hos autem qui nunc in manibus noſtris libri uerſantur, Victorio Marcello quum ſumma ſibi amicitia coniuncto, tum eximiio ſtudiorum amore flagranti, dicauit: de quibus, id quod de Carthagine Salluſtius ait, ſilere ſatius puto, quàm pauca dicere. Ferebantur autem & alij duo ſub Quintiliani nomine libri artis rhetoricæ, neque editi, ut ipſe inquit, à ſe, neque in hoc comparati. Nam alterum ſermone per biduum habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperant: alterum pluribus ſanè diebus, quantum notando conſequi potuerant, interceptum, boni iuuenes temerario editionis honore uulgauerant. Hos deinde compoſuit, in quibus eadem ſunt aliqua, multa mutata, plurima adiecta. Fuit enim in homine, ut in nullo unquam, ingenuus quidam animus. Itaque omnia in his libris ſedulò præcipit, & omiſſo interdum ſpecioſiore ſtyli genere, ad utilitatem ſe diſcentium ſummittit: omniaq́; in ijs quæ ſecutus ipſe eſt, quæ partim præceptis, partim ratione co-

gnouerit uſurpata, ſine ulla diſsimulatione promit. Sed neq; ueterem prorſusq́; uulgatam opinionem ſuam damnare ipſe in his libris eſt ueritus, neque in tanta re homo candidiſsimus conſcius eſſe ſibi diſsimulanti in ulla parte iudicij ſui ſuſtinuit. Præter *hos autem, & unum librum de cauſis corruptæ eloquentiæ, & alterum item, qui nunc quoque extat, declamationum compoſuit. Miro autem candore ueterum ingenia uirtutesq́; omnium indicauit. Senecam tantùm damnare, inuiſumq; habere eſt creditus: quod accidiſſe ſibi ipſe ſcribit, dum corruptum & omnibus uitijs deprauatum dicendi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendit. Nam cum ſolus ferè Seneca in manibus adoleſcentium foret, non quidem ipſum omnino conabatur excutere, ſed potioribus præferri non ſinebat. Hactenus mihi de Quintiliano comperta ſunt.*

DOCTISS. HVMANISS'.QVE VIRO, D. PETRO CASTELLANO, TVTElenſium Epiſcopo, anagnoſtæ Regio, Petrus Galandius S. P. D.

SAEPENVMERO *mirari ſoleo, Antiſtes ornatiſsime, cur in tanta præclarorum ingeniorum multitudine, tanta bonorum autorum luce, qui quotidie nouo ſplendore prodeunt, tam pauci cum in cæteris artibus ſummis, tum præcipuè in eloquentia, admirabiles exiſtant. Ac poſsit aliquis iure quodammodo in alijs reconditioribus diſciplinis linguæ Græcè ignorantiam prætexere, cum ad hanc diem latina ferè ſola nobis in uſu fuerit, & qui diſciplinas eas tradere ſunt aggreſsi, tam*

procul

pronul à uera Græcorum methodo abſuerint, ut nulla eos propinquitate cõtingere uideantur. Nam & plurima aliena fide miſcendo Plinius, centones inſerciſſe, & de medicina loquens Celſus, latine quidem, temere tamen multa pronuntiaſſe, & quod ait Perſius, coruos paßim ſecutus dici poteſt: & hoc præſtare philoſophi Seneca, quòd uitia ſtrenuè & Stoicè inſectetur. Porrò Ciceronem conſtat in eo genere ad Platonis æmulationem per dialogos philoſophiæ fruſta quædam ab alijs tractata concinnaſſe ad pompam potius & ſplendorem, quàm ulla methodi commoditate inſtitiſſe. Eloquentiam uerò, rerum, ut Euripides ait, reginam, à nobis in hodiernum diem turpiter neglectam, quo ore excuſabimus? Ea enim non poëtis & hiſtoricis modò, quibus Græcis pares eſſe facilè poſſumus, uerumetiam Ciceronis immortalibus orationibus, & ad eam uia perueniendi eiuſdem & Quintiliani præceptionibus certißima, tam ad uiuum expreſſa eſt, ut non æquatam hac parte Græciam ſolùm, uerùm etiam longißimo interuallo ſuperatam exiſtimem. Nam cum tenui, medio, & ſublimi, tribus dicendi generibus, quæ nobis docere, delectare, mouere, tria oratoris officia referunt, uniuerſa contineatur eloquentia: ijs ita omnibus ubertim effloruit Cicero, ut non modò qui in horum ſingulis excelluerunt apud Græcos plurimi, uerumetiam Demoſthenem ipſum, cui hæc laus uni tanquam principi tribuitur, facilè præcipuis in eloquentia rebus anteuerterit. Nam ut cum eo Demoſthenes docendi diligentia atque omni inueniendi acumine paria fecerit, ornatu tamen & ſalibus, commotionisq; & commiſerationis uehementia cedat neceſſe eſt. Iam uerò de præceptis uiam ad eloquentiam communientibus ſi ſermo inſtituatur, quis Græcorum de Rhetorica libros,

magna

magna ſuperſtitione atque ambitione ad ingenij oſtentationem comparatos, cum Ciceronis & Quintiliani politiſsimis ſcriptis, quæ nihil ſuperuacui, nihil impediti, nihil non ad artem pertinentis complectuntur, comparauerit? Et ſanè peruulgata quædam Rhetorum præcepta negligens prætermiſerit aut breuiter perſtrinxerit Cicero, uiri Conſularis & in eloquentia eminentiſsimi ſeruata dignitate: quid in Quintiliano, uiuo quodam præceptionum omnis generis exundante gurgite, quod uel ad mores, uel ad docentis diſcentisq; utilitatem pertineat, deſiderare poßis? Quo magis Ciceronis quibuſdam ſimijs, nihil eius præter umbram & laruam habentibus, infenſus ſum, qui Quintilianum prolixum, & nullo certo docentem ordine clamitantes, de manibus ſtudioſorum excutere meditantur. Cuius mentem, & ſuſceptam à principio ad finem inſtituendi rationem, ſi intentis oculis acrius intueantur, facilè obſtinatum in praua ſentẽtia animum mutauerint. Tanta enim facundia, diligentia, dexteritate, induſtria ab imis fundamentis ad ſumma faſtigia partibus omnibus expreſſam hanc eloquentiæ architecturam comperient, ut prauis affectibus depoſitis facilè confeſſuri ſint nihil in eo genere ne mente quidem & cogitatione perfectius concipi poſſe. Tradiderunt Rhetorica uarij cum Latini, tum Græci: quorum cum alij tanquam neglectis carceribus metam ſolam ſpectarent, elementa, & omnium diſciplinarum ſtudia, ſine quibus eloquentiæ corpus nullo modo coaleſcere poteſt, prætermiſerunt. Alij ex difficultate inuſitata, nominis & famæ cupiditate, his flexibus & mæandris Rhetorica implicuerunt, ut è Dædali iuxta poëtas labyrintho te facilius quàm è ſinuoſis eorum diuiſionibus explicare queas. Alij ea ſermonis inopiæ & paupertate eadem tradere

dere ſunt aggreßi, ut non modo non inflammarent ad eloquentiæ ſtudium bene dicendi cupidos, uerumetiam deterrerent. Plerique uerò cum linguæ atque animi diuortium facerent, tam ſunt ſubtiliter de rebus iiſdem nugati, ut de moribus, officio, & omni uirtutum uſu, non aliter conticuerint, quàm ſi ea ab oratoris profeßione alienißima fuiſſent. At Fabius cum faſtigia non poſſe conſiſtere niſi bene iactis fundamentis iudicaret, ad ipſam pueri ſtatim nati balbutientem infantiam, & minima quæque, ſine quibus maioribus locus eſſe nequit, demittere ſeſe non recuſauit. À nutricibus enim, æqualibus, pædagogisq́; ſanctis iuxtà ac diſertis incipiens, cum puerum tanquam gremio fouendum ſuſcepiſſet, ad præceptorem in ſchola publica præſtantißimum, qui non acerbus ſtudiorum exactor ſit, ſed per luſum & iucundam æmulationem aßiduus magis quàm uehemens excitator, deducit. Legere, ſcribere, pronuntiare ſingulari artificio docet. exercitatione optima & grauißima paulatim ediſcendi, memoriam firmat. Ipſius etiam præceptoris officia perſequens, ut illi diſcipuli ingenium explorandum ſit: ut ad eius naturam ſeipſum accommodare, optimis animum imbuere, mores ſuos auſteritate & comitate temperare, ut alias omnes diſciplinas ordine ante Rhetorica tradere (quod utinam noſtris temporibus negligi, iure queri non poſſemus) ut profeßionum diſcrimen facere, autorumq́; delectum habere debeat, grauißimè præcipit. Hinc rhetorices progymnaſmatis breuiter percurſis, ſumma eiuſdem capita oratione locupletißima diſcutit, de ipſius utilitate, materia, ſimul & diuiſione, totóq; genere & ſubſtantia. His accedunt ex libro tertio ſtatim ſcitu perquàm neceſſariæ quæſtiones de rhetorices origine & initio, progreſſu, perfectione,

partibus.

partibus, ſtatibus, quæſtionum & cauſarum generibus, in quibus inuentionis & diſpoſitionis fontes aperiuntur. & hæc quidem tribus primis libris. Quatuor autem ſequentibus in partibus orationis ordine quodam doctrinæ faciliori inuentionis & diſpoſitionis uſum oſtendit. Et quamuis diſpoſitionem coniunctam eſſe uelit cum inuentione, quam duplicem facit, unam quæ ad docendum, alteram quæ ad affectus mouendos pertineat: illam tamen peculiariter libro ſeptimo deſcribit, ubi quotuplex ſit, quid ſit, quanta ſit eius utilitas, primùm in uniuerſum: deinde in ſingulis cauſarum generibus & ſtatibus prudentiſſimè docet. Elocutionem autem, quod & difficillima, & in immenſum effuſa ſit, cui memoriam & pronuntiationem adnectit, ad peculiarem tractationem in quatuor libros ſequentes reijcit. Quibus cum quicquid de arte dici poteſt, abundè ediſſeruiſſet, cumq; ad partes diuiſionis libro ſecundo factæ, de artifice, arte, & opere, reſpiceret, ultimo libro, qui mores ipſius oratoris, quæ cauſas ſuſcipiendi, diſcendi agendiq; ratio, finiſq;, & quæ poſt finem ſtudia eſſe debeant, magna cum dignitate præſcribit. Et ne parum alere facundiam & augere uires eloquentiæ poſſet, ſi aliorum more præcepta ſterilia & nuda tradenaret, ſine ulla ſubtilitatis affectatione, quæ robur omne naturæ & uirtutem artium debilitare concidendo ſolet, bonos medicos, qui cum abſinthium propinant, prælito melle poculo fallunt, imitatus eſt. Ea enim tanto uerborum ornatu uelut oſſa carne operuit, & ſententiarum interiectarum grauitate tanquam neruoſis toris adſtrinxit, tanta ſermonis copia, quæ à Cicerone breuitate conſtricta, rudioribus obſcura eſſe poterant, late perſequendo explanauit, ut luce clariora omnia, omnia admirabilia,

lia, iucunda, amabiliaq; iuuenibus reddiderit. Quem ſi quis obijciat non eſſe ſtructuræ artificio, compoſitionisq; concinnitate & numeris Ciceroni ſimulem, reſpondebo, non propterea diſertum & eloquentem non eſſe. An idcirco non habet orationem, quantum in hac præceptorum traditione fieri poteſt, numeroſam? Quænam rerum natura eſt, quæ in eodem genere non habeat complura diſsimilia, conſimili tamen laude digna? Id nos docent innumerabiles quas auribus atque oculis colligimus uoluptates, quæ diuerſæ noſtros tamen ſenſus ita delectant, ut difficillimum ſit iudicare à qua maximè afficiantur. Quid Cæſar propriè eleganterq; dicere contentus, Plinius, Suetonius, Titus Liuius, in quo Pollio patauinitatem notauit, Ciceroni diſsimillimi: an propterea non legendi, non in diuerſo genere ſuſpiciendi? Quanquam in his inſtitutionibus oratorijs, in quibus oratione perpetua uti non poteſt, minus id à Fabio requirendum erat, quàm in eius orationibus aut declamationibus: quæ ſi extarent hodie earum loco quæ ſuppoſititiæ Quintiliani nomine circumferuntur, quamplurimas uirtutes Tullianis proximas in his fortaſſe animaduerteremus. Atque ut quod ſentio, exemplo planè familiari patefaciam, tantum utilitatis adferre eloquentiæ ſtudioſis poſt Ciceronem mihi Fabius uidetur, quantum medicinam tractantibus poſt Hippocratem Galenus. Ne igitur eum qui tot res tam diſsipatas & genere diſtantes, uinculo tamen naturæ quodam inter ſe colligatas, nec aliter ad eum quem quærimus perficiendum, quam flores & ſuccos diuerſorum generum ad mellis ſuauiſsimum ſaporem, neceſſarias, in unum tanto facilitatis ſtudio congeſſerit, perfricta fronte tanquam confuſum aut prolixum uituperemus: neque præſtantiſsimorum auto-

rum,

rum, quos omnino duos in hoc genere habemus, pernicioſum diuortium admittamus: nec uerò ſi nobis terra in Italiam uia pateat, mare ad magnas merces importandas accommodatius, intercludamus. Sed ut ad id unde digreſſa eſt, noſtra reuertatur oratio, hanc ego faſtidioſam & inſolentem quorundam cenſuram, qui pro Cicerone non aliter umbram eius, quàm apud poëtas pro Iunone nubem Ixion, amplectuntur, inter cæteras cauſam ſtatuo cur tam pauci hodie uerè eloquentes euadant: & Ciceronis amore inflammati, cutem ſummam atque extima quædam lineamenta, non animum aut ſpiritum aſſequantur. Ac cum me animo & cogitatione ad exquirendas huius eloquentium penuriæ cauſas attentius conuerto, longè maximam eloquentiæ peſtem adferre mihi uidentur, qui pro grauioris notæ autoribus, ineptiſſimos libellos (qui quotidie primo cogitationis impetu, tanquam è ſatis Cadmi ſerpentis dentibus emergunt) imperitæ iuuentuti obtrudunt. Cum enim grauium autorum ſententia, idem eſſe in animorum affectionibus atque ſaporibus coloribusq́; conſtet, ut quemadmodum quo primùm colore ſimplex uellerum candor tingitur, elui, quem liquorem teſta recens combiberit, abſtergi non poſſit, ſic quæ tenellis animis primùm inſederunt, uitioſa præſertim, uix unquam mutari contingat: à prodigioſis eiuſmodi libellis par erat adoleſcentes eſſe primis annis remotiſſimos, & Ciceroni Quintilianoq́;, qui acuere & alere ingenia poſſunt, addictiſſimos. In hos itaque rei literariæ ſcopulos cum ſemel incurrerunt nullo iudicio præditi adoleſcentes, uel cum uoluptatum ſtudio laborem detrectant, uel ad quæſtuoſas artes præproperè feſtinant, facilè tanquam naufragio ſtudiorum omnium facto, eloquentiæ

quentiæ & ſapientiæ curam abijciunt: non alia quidem dementia, quàm qui riuulis aut potius turbidis lacunis contenti, lympidiſsimos fontes, & pleno torrentes aluco fluuios aſpernantur. Quid aliud his qui ante tempus à grauium authorum monumentis abducuntur, contingere putãdum eſt, quàm ſpurijs eiectis, qui certæ nutricis uberum beneficio priuati, nunquam uirile corporis robur colligunt? Qui poterunt auaritia atq; ambitione quaſi abortu quodam ad honores & ſordidam aduocationum ſtipem præmaturè abrepti, ſibi utiles, aut patriæ ciues ſalutares eſſe? Nulla ſeueriore diſciplina in tuto collocatis moribus, nulla ſubnixi bonarum artium ſcientia, effreni uitæ licentia, & falſa doctrinæ perſuaſione tumẽtes, cum ſe ad gubernacula Reipublicæ tractanda euehi uident, quid non ſibi licere autumant? quàm inſoleſcunt? in quæ flagitia ſeſe non ingurgitant? quid fœcunditate inſcitiæ ſuæ, immundo contactu ueluti Harpyiæ Vergilianæ non contaminant? Quid diſcordijs non committunt, & in rem priuatam conuertunt? Quem non uirum bonum religionis aut æquitatis aſsimulatæ ſpecie opprimere conantur? Itaq; pro pacificatoribus, diſcordiarum flabella: pro religionis & legum aſſertoribus, proditores & perniciosiſsima buſta: pro ciuibus honeſtis utilibus & ſalutaribus, probra, peſtes & funera ſunt Reipublicæ. Quis bene natus non indigniſsimè ferat, ſacrorum concionatorum ex horum authorum contemptu fœdam inſcitiam? qui cum ex ſophiſtarum & barbarorum hominum tenebris prodigioſa quadam rerum & uerborum farragine ſint inſtructi, nec populum docent ueram de religione perſuaſionem, & ſpinis quibuſdam omnia exaſperantes, nullis dictionis aut ſententiarum ornamentis delectant, nec ma-

ioribus affectibus ad ueram pietatem inflammãt. Quibus eo minus ignoſcendum eſſe puto, quòd omnibus ferè curijs & iudicijs excluſa hodie uetus illa fori Romani dicendi facultas, apud hos ſolos locum habere uideatur, quodq́; ipſi in his rebus uerſentur, quæ nullum ornamentorum, amplificationum, aut locorum communium genus reſpuant. Harum ego rerum cauſa, ut ad Quintiliani lectionem aliqua facilitatis illecebra ſtudioſos adoleſcentes inuitarem, argumenta noſtra ſingulis capitibus præfixa, ſub incudem reuocaui, & caſtigatiora plenioraq́; rurſus typis excudi ad publicam utilitatem paſſus ſum. Idq́; eo feci lubentius, rogante & multis precibus præter cæteros à me contendente Vaſcoſano noſtro, huius Academiæ Typographo præſtantiſsimo, cui in hoc genere denegare quidquã magnopere inhumanum iudicabam. Ea eſt enim hominis in arte typographica excellens induſtria, in cõquirendis uetuſtis exemplaribus, conferendis & caſtigandis diligentia, in doctos homines, quorum opera utitur, liberalitas, in omnes beneuolentia, ut generoſos eius conatus non adiuuare, ſtudioq́; honeſtiſsimo non obſequi, nefas eſſe exiſtimem. Hæc ad te doctiſsimum hominem pro tua prudẽtia atq; dignitate occupationumq́; magnitudine nimis fortaſſe multa, pro rei uerò neceſsitate pauca admodum, ſcribenda duxi: non ut Quintiliano ſatis ex ſeſe iudicijs ſanis commendato, aliquam oratione noſtra commendationem conciliarem, uerùm ut quid tu de reſtituenda perturbata diſciplina uetere, & certo tradendarum artium conſtituendo ordine, non ita pridẽ ſenſiſſes, tibi in memoriam reuocarem. Memineram enim te ante annum Regis ſapientiſsimi, humaniſsimi, atq; omnium literarum ſtudioſiſsimi iuſſu id nõ animo ſolùm agitaſſe, ac

uſurp

uſurpaſſe ſermonibus, uerumetiã ſcriptis acutiſsimis mandauiſſe, & uehementer ei placuiſſe primã deſcriptionem tuam. Cumq; authoritate & gratia tantum hodie apud illum diſcendi cupidiſsimum, quantum mortalium nemo, ualeas, ſisq; reconditarum omniũ artium cognitione, atq; inſuper incomparabili eloquentia clariſsimus: facilè rectam uiam qua ad eam perueniendum ſit, tuis auſpicijs alijs indicari & præſcribi, & loco motã perturbatamq; ueterem inſtituẽdi rationem in gradum & priſtinam dignitatem reponi poſſe ſperauimus. Quam ad rem egregiè ſtabiliendam, quàm eſſet optandum à regia prouidentia & poteſtate, ut Critici prauis affectibus exuti, & diſciplinis omnibus non leuiter tincti deligerentur, qui, ne ſtatim cum nutricis lacte errorem ſugere poſſemus, conſtitutam cum ratione formã retinerent, & ne in poſterum libellorũ nouorum peruerſitate deprauari, extinctis naturæ igniculis, poſſent inconſiderati iuuenes, prouiderent. Nã quos adhuc experti ſumus ficulnos planè cenſores, qui frugibus glandẽ anteponunt, & deliteris non aliter quàm de coloribus cæci iudicant, quis aliquo iudicio præditus diutius ferat? Hæc me uehemẽs iuuãdæ rei literariæ cura ſtudiumq; impulit ut ad te ſcriberẽ, & ut ſimul opus ipſum noſtra induſtria illuſtratum mitterẽ, inſignis cupiditas tibi ſignificãdi quantũ laboris in eo, uetuſta cum nouis exẽplaria conferendo, cũ doctis uiris communicando, animaduerſione digna notando, obſcura explicando, deprauata reponendo & corrigendo, exhauſiſſemus. Nam cum omnes docti certatim tibi uelut Apollini Muſarũ choro præſidẽti, nõ quantũ merere hac eruditione & moribus, uerùm quantũ poſſunt deferãt, multis ego beneficijs nec ijs uulgaribus à te affectus, ingratiſsimus

 ſim

ſim omnium mortalium, niſi aliquo ingenij monumento, quanti te faciam, quantumq; tibi literæ debeant, apud omnes teſtatum relinquam. Vale. *Pariſijs è gymnaſio noſtro* Becodiano.

M. FAB. QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE SALVTEM.

Cauſam edendi operis profert, quòd illud efflagitari uehementer intelligat: & beneuolentiam captat à ſua modeſtia, & fide diligentiaq; Tryphonis.

EFFLAGITASTI *quotidiano conuicio, ut libros quos ad* Marcellũ *meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperem: nam ipſe eos nondum opinabar ſatis maturuiſſe: quibus componendis (ut ſcis) paulo plus quàm biennium, tot alioqui negotijs diſtrictus, impendi: quod tempus non tam ſtylo, quàm inquiſitioni inſtituti operis prope infiniti, & legendis authoribus, qui ſunt innumerabiles, datum eſt.* Vſus *deinde* Horatij *conſilio, qui in arte poëtica ſuadet ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs ocium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem.* Sed *ſi tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & oram ſoluentibus bene precemur.* Multum *autem in tua quoq; fide ac diligentia poſitum eſt, ut in manus hominum quam emendatiſſimi ueniant.*

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI IN ORATORIAE INSTITVTIONIS LIBROS XII. AD MARCELLVM VICTORINVM PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Prooemium quatuor continet: cauſas condendi operis, Marcello dicandi, Qualem oratorem inſtituat, Quo pacto uniuerſum opus partiatur. Operis condendi cauſæ: ut inter opiniones uarias facilior eſſet electio quid potiſsimum ſequendum. Cauſæ copioſius etiam ſcribendi quàm ab amicis efflagitatum erat, ut eos plenius ſibi demereretur, ne alienis ſolum ueſtigiis inſiſtere uideretur, ſi prioribus nihil adderet: ne duo libelli de rhetorica impoliti & manci diutius ſub eius nomine circunferrentur. Cauſæ Marcello dicandi: quia amiciſsimus, quia literarum amore flagrãs: quia inſtituendo eius filio plurimum profuturos putauerit.

Oratorem inſtituit perfectiſsimum, eloquentiſsimum, omnibus diſciplinis & uirtutibus inſtructiſsimum: atque in philoſophorum arrogantiam inuehitur, ultimam hanc partem ab oratoribus ſeparantium, & ſibi uendicantium.

Totum opus in duodecim libros partitur: quorum primus elementa ante rhetoris officium continet: Secundus rhetorices progymnaſmata: Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, Septimus, inuentionem & diſpoſitionem, cum orationis partibus. Octauus, Nonus, Decimus, elocutionem. Vndecimus, memoriam & pronuntiationem. Duodecimus, ultimam partem definitionis oratoris, id eſt mores eius, uirtutes, & officia. Primæ partes ad beneuolentiam ſunt comparatæ, dum ſuam modeſtiam, & ſcribendi cauſas profert, Marcelloq; opus dicat. Attentos reddit, oratorem inſtituendo &

pleniora omnia quàm uetera promittendo. Diuiſio operis ad docilitatem pertinet.

P O S T *impetratam ſtudijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impẽderam, cum à me quidam familiariter poſtularent ut aliquid de ratione dicendi cõponerem, diu ſum equidẽ reluctatus: quòd authores utriuſq; linguæ clariſsimos non ignorabã multa quæ ad hoc opus pertinerent, diligentiſsimè ſcripta poſteris reliquiſſe. Sed qua ego ex cauſſa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebãtur illi magis: quod inter diuerſas opiniones priorũ, & quaſdam etiã inter ſe cõtrarias, difficilis eſſet electio: ut mihi ſi nõ inueniẽdi noua, at certè iudicãdi de ueteribus, iniũgere laborẽ nõ iniuſtè uiderentur. Quanuis autem non tam me uinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia: latius ſe tamen aperiẽte materia, plus quàm imponebátur oneris, ſpõte ſuſcepi: ſimul ut pleniori obſequio demererer amãtiſsimos mei: ſimul ne uulgarẽ uiã ingreſſus, alienis demũ ueſtigijs inſiſterẽ. Nam cæteri ferè, qui artẽ orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ, ſummã in eloquẽtia manũ imponerẽt: ſiue cõtemnentes tanquã parua quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue non ad ſuum pertinere officium opinati, quãdo diuiſæ profeſsionũ uices eſſent: ſeu, quòd proximũ uero, nullã ingenij ſperantes gratiã circa res etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtẽtatione poſitas: ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego cùm nihil exiſtimem arti oratoriæ alienũ, ſine quo oratorem non poſſe*

fieri

fieri fatendũ eſt: nec ad ullius rei ſummã, niſi præcedentibus initijs perueniri: ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus, demittere me non recuſabo: nec aliter quàm ſi mihi tradatur educãdus orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiã. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus: quẽ cũ amiciſſimũ nobis, tũ eximio literarũ amore flagrantẽ, nõ propter hæc modo (quanquã ſunt magna) digniſſimũ hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, ſed quod erudiẽdo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtũ iter ad ingenij lumẽ oſtẽdit, nõ inutiles fore libri uidebãtur, quos ab ipſis diſcẽdi uelut incunabulis, per omnes quæ modò aliquid oratori futuro cõferant artes, ad ſummã eius operis perducere deſtinabamus. Atq; eo magis, quod duo iam ſub nomine meo libri ferebãtur artis Rhetoricæ, neq; editi à me, neq; in hoc comparati. Nanq; alterũ, ſermone per biduũ habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperãt: alterũ pluribus ſanè diebus, quãtum notãdo conſequi potuerãt, interceptũ, boni iuuenes, ſed nimiũ amãtes mei, temerario editionis honore uulgauerãt. Quare in his quoq; libris erunt eadẽ aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uerò cõpoſitiora, & quã nos poterimus elaborata. Oratorẽ autẽ inſtituimus illũ perfectũ, qui eſſe niſi uir bonus nõ poteſt. Ideoq; nõ dicẽdi modò eximiã in eo facultatẽ, ſed oẽs animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim, rationẽ rectæ honeſtæq; uitæ (ut quidã putauerũt) ad philoſophos relegandã: cum uir ille uerè ciuilis, & publicarũ priuatarũq; rerũ adminiſtratiõi accõmodatus, qui regere cõſilijs urbes, fundare legibus, emẽdare iudicijs poſſit, non alius ſit profectò quã orator. Quare tãetſi me fateor uſurũ quibuſdã quæ philoſophorũ libris cõtinẽtur, tamẽ ea iure uereq; cõtẽderim

eſſe operis noſtri, proprieq́; ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequentiſsimè de iuſtitia, fortitudine, temperantia, cæterisq́; ſimilibus ſit diſſerendum, & adeò, ut uix ulla poßit cauſa reperiri, in quam non aliqua quæſtio ex his incidat, eaq́; omnia inuentione atq; elocutione ſint explicanda, dubitabitur, ubicunq; uis ingenij & copia dicendi poſtulatur, ibi partes oratoris eſſe præcipuas? Fueruntq́; hæc, ut Cicero apertiſsimè colligit, quemadmodum iuncta natura, ſic officio quoq; copulata, ut ijdem ſapientes atq; eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atq; inertia factum eſt ut artes eſſe plures uiderentur. Nam ut primùm lingua eſſe cœpit in quæſtu, institutumq́; eloquentiæ bonis malè uti, curam morum qui diſerti habebantur, reliquerũt. Ea uerò deſtituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, ſtatuendasq́; uitæ leges regreßi, partẽ quidem potiorem, ſi diuidi poſſet, retinuerunt: nomen tamen ſibi inſolentiſsimum arrogauerunt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi uocarentur: quod neq; ſummi imperatores, neq; in conſilijs rerum maximarum, ac totius adminiſtratione Reipublicæ præclariſsimè uerſati, ſibi unquam uendicare ſunt auſi. Facere enim optima quàm promittere maluerũt. Ac ueterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos & honeſta præcepiſſe, & ut præceperunt, etiam uixiſſe facilè conceſſerim: noſtris uerò temporibus ſub hoc nomine maxima in pleriſq; uitia latuerunt. Non enim uirtute ac ſtudijs ut haberẽtur philoſophi, laborabant, ſed uultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitũ peßimis moribus prætendebãt. Nunc autem quæ uelut propria philoſophiæ aſſeruntur, paßim tractamus omnes. Quis enim non de iuſto, æquo ac

Lib. 3. de Oratore.

bono,

bonio, modò nõ uir peßimus, loquitur? Quis non etiã ruſticorũ aliqua de cauſis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui ſermonẽ curæ habent, debet eſſe cõmunis. Sed ea & ſciet optimè & eloquetur orator: qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, nõ à philoſophorũ ſcholis uirtutis præcepta peterentur: nunc neceſſe eſt ad eos aliquãdo autores recurrere, qui deſertam, ut dixi, partẽ oratoriæ artis, meliorẽ præſertim, occupauerũt, & ueluti noſtrũ repoſcere: nõ ut nos illorũ utamur inuentis, ſed ut illos alienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uerè ſapiens appellari poßit: nec moribus modò perfectus (nã id mea quidẽ opinione, quanquam ſint qui diſſentiant, ſatis nõ eſt) ſed etiã ſcientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſummã tendendum eſt, quod fecerunt pleriq; ueterũ: qui etſi nondum quenquã ſapientẽ repertũ putabant, præcepta tamen ſapientiæ tradiderunt. Nam eſt certè aliquid conſummata eloquẽtia, neq; ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod ſi non contingat, altius tamen ibunt qui ad ſumma nitẽtur, quàm qui præſumpta deſperatione quo uelint euadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetrãda erit uenia, ſi ne minora quidẽ illa, uerùm operi quod inſtituimus, neceſſaria, præteribo. Nam liber primus ea quæ ſunt ante officiũ rhetoris, cõtinebit. Secundo, prima apud rhetorẽ elemẽta, & quæ de ipſa rhetoricæ ſubſtãtia quæruntur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni (nã & huic diſpoſitio ſubiungitur) quatuor elocutioni (in cuius partẽ memoria ac pronũtiatio ueniũt) dabũtur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipſe informandus eſt, ut qui mores eius, quæ in ſuſcipiẽdis, diſcendis, agẽdis cauſis ratio, quod elo-

Orator perfectus nondum inuentus.

Operis diuiſio.

quentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantũ noſtra ualebit infirmitas, diſſeramus. His omnibus admiſcebitur, ut quiſq; locus poſtulabit, dicẽdi ratio, quæ nõ eorũ modò ſcientia, quibus ſolis quidã nomen artis dederũt, ſtudioſos inſtruat, & (ut ſic dixerim) ius ipſum rhetorices interpretetur, ſed alere facundiã, uires augere eloquẽtiæ poßit. Nã plerunq; nudæ illæ artes, nimia ſubtilitatis affectatione frãgunt atq; cõcidunt quicquid eſt in oratione generoſius, & omnẽ ſuccum ingenij bibunt, & oſſa detegunt: quæ ut eſſe, & adſtringi neruis ſuis debẽt, ſic corpore operienda ſunt. Ideoq; nos nõ particulã illam, ſicut pleriq;, ſed quicquid utile ad inſtituendũ oratorẽ putabamus, in hos duodecim libros cõtulimus breuiter oĩa demõſtrãdo. Nã ſi quãtũ de quaq; re dici poteſt, proſequamur, finis operis nõ reperietur. Illud tamẽ in primis teſtandũ eſt, nihil præcepta atq; artes ualere, niſi adiuuãte natura. Quapropter ei cui deerit ingeniũ nõ magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita quidẽ adiumẽta, uox, latus patiẽs laboris, ualetudo, cõſtantia, decor: quæ ſi modica obtigerũt, poſſunt ratione ampliari: ſed nonnunquã ita deſunt, ut bona etiã ingenij ſtudijq; corrumpant: ſicut & hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per ſe nihil proſunt.

Quid circa primam pueri inſtitutionem prouidendũ ſit: & quemadmodũ prima elementa tradenda ſint. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Patrẽ de filio, quò ſit circa eius inſtitutionẽ diligẽtior non diffidere, ſed ſpẽ optimã capere iubet: cũ uis percipiendi, quę tradũtur, ſit hominibus propria: ut auibus uolandi facultas, & equis

equis currēdi. Nutrices,puerosq; inter quos educabitur infans uitioſo ſermone, maliſq; moribus infames,repudiādos: quia tenacius hęreāt quę rudibus annis percipiūtur. In parētibus etiā plurimū eruditionis optat. Pędagogos quoq; moribus probatis, & doctos eſſe uult, aut qui ſe doctos non eſſe intelligāt. A ſermone Gręco puerū incipere mauult,& quia Latinus pluribus in uſu uel nolentibus ſe prębeat, & quia diſciplinis Gręcis prius inſtituendus ſit, unde Latinæ fluxerunt, ita tamen,ut Latina ſtatim ſubſequantur, & citò pariter eant.

Eumq; ſtatim ut fandi potens erit,literis inſtituendum, nec expectandum annū ſeptimū, cum initia literarū ſola memoria conſtent, quæ in pueris tenaciſsima eſt. Eundem docendum eſſe per luſum,& iucundā æmulationē, legere primùm, deinde ſcribere:quorū primū ut expeditiſsime faciat, literarum formas prius quàm nomina, contextū & ſyllabas perdiſcat.ad quod profuturum ait,literas eburneas aut quid ſimile obieciſſe,quo facilius ad diſcendū allici tenera illa ætas poſſit. Hinc ſyllabas oēs,& ſtatim difficillimas quaſq; perdiſcendas.nec in cōtinuanda lectione nimiū properandum,cū hanc feſtinationē incōmoda plurima conſequantur.Scribere uero & celeriter & rectè perdiſcere poſſe,ſi literæ ex ſolida materia tabellæ inſculpantur,quarū ſulcos ſtylo ſequēs puer, articulos firmet.Sed primā operā non in uulgaribus & forte occurrentibus uerbis ponendam,uerum iis & uerbis & ſententiis,unde plurimum fructus ad puerum redeat.qui etiam nomina quædam uerſuſq; difficultatis affectatæ, ſyllabis aſperrimæ coeuntibus catenatos celeriter proferre conſueſcat,ut os abſolutius,& ſermo expreſsior eſſe poſsit.

IGITVR *nato filio, pater ſpem de illo primùm quàm optimā capiat.ita diligentior à principijs fiet. Falſa enim eſt querela,pauciſsimis hominibus uim percipiēdi quæ tradantur,eſſe cōceſſam, pleroſq; uerò laborem ac tempora tarditate ingenij perdere.Nam contrà plures reperias & faciles in excogitando, & ad diſcendū promptos.quippe id eſt homini naturale:ac ſicut*

aues

aues ad uolatū, equi ad curſum, ad ſæuitiā feræ gignuntur: ita nobis propria eſt mētis agitatio atq; ſolertia: unde origo animi cæleſtis creditur. Hebetes *uerò & indociles nō magis ſecūdum naturā hominis eduntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia: ſed hi pauci admodum. fuerit argumentum, quòd in pueris elucet ſpes plurimorum: quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt nō naturam defeciſſe, ſed curam.* Præſtat *tamen ingenio alius aliū: concedo: ſed ut plus efficiat, aut minus: nemo tamē reperitur, qui ſit ſtudio nihil cōſecutus.* Hoc *qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrem quammaxime curā ſpei futuri oratoris impendat.* Ante *omnia, ne ſit uitioſus ſermo nutricibus: quas, ſi fieri poſſet, ſapientes* Chryſippus *optauit: certè, quantū res pateretur, optimas eligi uoluit.* Et *morū quidē in his haud dubiè prior ratio eſt: rectè tamen etiam loquantur.* Has *primū audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur.* Et *natura tenaciſſimi ſumus eorū quæ rudibus annis percipimus: ut ſapor quo noua imbuas, durat: nec lanarū colores quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt.* Et *hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt.* Nam *bona facilè mutantur in peius: nunc quando in bonū uerteris uitia?* Non *aſſueſcat ergo, ne dum infans quidem eſt, ſermoni qui dediſcendus ſit.* In *parentibus uerò quamplurimū eſſe eruditionis optauerim.* Verū *nec de patribus tantū loquor. nam* Gracchorum *eloquētiæ multum contuliſſe accepimus* Corneliā *matrē, cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt epiſtolis traditus: &* Lælij *filia reddidiſſe in loquendo paternā eloquentiam dicitur: &* Quinti Hortenſij *filiæ oratio apud* Triumuiros *habita, legitur non tantum in ſexus honorem.* Nec *tamē ij quibus diſcere ipſis nō cōtigit, minorē curam*

Nutrices probę & diſertę.

Parētes eruditi.

Cicero in Bruto, & Val. lib.8.titu.3.

docen

docendi liberos habeant:ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De *pueris inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem quod de nutricibus dictum ſit.* De *pædagogis hoc amplius,ut aut ſint eruditi planè, quam primam eſſe curam uelim : aut ſe non eſſe eruditos ſciant.nihil enim peius eſt ijs qui paulum aliquid ultra primas literas progreßi falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionẽ induerunt.* Nam *& cedere præcipiendi peritis indignãtur, & uelut iure quodam poteſtatis,quo ferè hoc hominũ genus intumeſcit,imperioſi atq; interim ſæuientes,ſtultitiam ſuã perdocẽt.*Nec *minus error eorũ nocet moribus.Siquidem* Leonides Alexãdri *pædagogus,ut à* Babylonio Diogene *traditur,quibuſdam eũ uitijs imbuit,quæ robuſtum quoq; et iam maximũ regẽ ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Sicui multa uideor exigere,cogitet oratorem inſtitui,rem arduam : etiã cum ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora ſupereſſe.* Nam *& ſtudio perpetuo,& præſtantißimis præceptoribus,& pluribus diſciplinis opus eſt.*Quapropter *præcipiẽda ſunt optima: quæ ſi quis grauabitur,non rationi defuerit,ſed homini.Si tamen non continget quales maximè uelim, habere nutrices,pueros, pædagogos:at unus certè ſit aßiduus dicendi non imperitus : qui ſi qua erunt ab his præſente alumno dicta uitioſè,corrigat protinus,nec inſidere illi ſinat:dum tamẽ intelligatur,id quod prius dixi,bonum eſſe:hoc,remedium.* A *ſermone* Græco *puerum incipere malo:quia* Latinus,*qui pluribus in uſu eſt,uel nobis nolẽtibus ſe perbibet:ſimul quia diſciplinis quoq;* Græcis *prius inſtituendus eſt,unde & noſtræ fluxerunt.*Non *tamẽ hoc adeò ſuperſtitioſe uelim fieri, ut diu tantum loquatur* Græce *aut diſcat,ſicut pleriſq; moris eſt. hinc enim accidunt & oris*

Pædagogi optimi & eruditiſsimi.

A Græcis auſpicandum.

plurima

pluirima uitia in peregrinũ ſonũ corrupti, & ſermonis, cui cum Græcæ figuræ aſsidua cõſuetudine hæſerint, in diuerſa quoq; loquẽdi ratione pertinaciſsimè durãt. Non longè itaq; Latina ſubſequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, ut quum æquali cura linguã utrãq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidã literis inſtituendos, qui minores ſeptẽ annis eſſent, nõ putauerunt, quòd illa prima ætas & intellectum diſciplinarum capere, & laborẽ pati non poſsit. In qua ſententia Heſiodũ eſſe plurimi tradunt, qui ante Grammaticũ Ariſtophanẽ fuerũt. nã is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptũ hoc inuenitur, negauit eſſe huius poëtæ. Sed alij quoq; autores, inter quos Eratoſthenes, idẽ præceperunt. Melius autẽ, qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chryſippus. nã is quãuis nutricibus triennĩũ dederit, tamẽ ab illis quoq; iam informandam quãoptimis inſtitutis mentẽ infantium iudicat. Cur autẽ non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro, toto illo de quo loquor tempore uix tantũ effici, quantum cõferre unus poſtea poſsit annus: ſed tamẽ mihi, qui hoc ſenſerunt, uidentur nõ tam dicentibus in hac parte, quàm docentibus pepercíſſe. Quid melius alioqui faciẽt, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid neceſſe eſt. Aut cur hoc, quantulumcunq; eſt, uſq; ad ſeptẽ annos lucrũ faſtidiamus? Nam certè quamlibet parum ſit quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos prorogatum, in ſummam proficit: & quantum in infantia præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiam de ſequentibus annis præceptum ſit: ne quod cuiq; diſcendum eſt, ſero diſcere incipiat. Non ergo perdamus primũ ſtatim tempus: atq; eo minus, quòd initia literarum

Latina ſtatim Græca ſubſequi debent.

ſola

ſola memoria conſtant: quæ non modò iam eſt in paruis, ſed tum etiã tenaciſſima eſt. Nec *ſum adeò ætatum imprudens, ut inſtandum teneris protinus acerbè putẽ, exigendamq; plenã operam.* Nam *id in primis cauere oportebit, ne ſtudia qui amare nõdum poteſt, oderit, & amaritudinẽ ſemel præceptam, etiã ultra rudes annos reformidet.* Luſ*us hic ſit: & rogetur, & laudetur: & nonnunquã ſciſſe ſe gaudeat. aliquãdo ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat. contendat interim, & ſæpius uincere ſe putet. præmijs etiã, quæ capit illa ætas, euocetur.* Parua *docemus, inſtituendum oratorẽ profeſſi: ſed eſt ſua etiã ſtudijs infantia: & ut corporũ mox etiã fortiſſimorum educatio à lacte cuniſq; initiũ ducit: ita futurus eloquẽtiſſimus edidit aliquãdo uagitum, & loqui primùm incerta uoce tẽtauit, & hæſit circa formas literarum.* Nec *ſi quid diſcere ſatis nõ eſt, ideo neceſſe nõ eſt.* Quòd *ſi nemo reprehendit patrẽ qui hæc nõ negligenda in ſuo filio putet cur improbetur ſi quis ea quæ domi ſuæ rectè faceret, in publicũ promit?* Atq; *eo magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt: & ut corpora ad quoſdam membrorũ flexus formari niſi tenera non poſſunt, ſic animos quoq; ad pleraq; duriores robur ipſum facit.* An Philippus Macedo*num rex* Alexandro *filio ſuo prima literarum elementa tradi ab* Ariſtotele *ſummo eius ætatis philoſopho uoluiſſet, aut ille ſuſcepiſſet hoc officiũ, ſi non ſtudiorum initia à perfectiſſimo quoq; tractari, pertinere ad ſummã credidiſſet?* Fingamus *igitur* Alexãdrum *dari nobis impoſitum gremio, dignũ tanta cura infantẽ (quanquã ſuus cuiq; dignus eſt) pudeat'ne me in ipſis ſtatim elementis etiã breuia docendi monſtrare compẽdia?* Neq; *enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum*

Infantia per luſum docenda.

Literarũ traditio. *nomina & contextum prius quàm formas paruuli diſcāt. Obſtat hoc agnitioni earũ,nõ intendentibus mox animum ad ipſos ductus,dum antecedentem memoriam ſequuntur. Quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiã cum ſatis affixiſſe eas pueris recto illo quo primũ ſcribi ſolent contextu uidentur,retroagant rurſus,& uaria permutatione perturbent,donec literas,qui inſtituũtur,facie norint,nõ ordine. Quapropter optimè,ſicut hominũ,pariter & habitus & nomina edocebuntur. Sed quod in literis obeſt, in ſyllabis nõ nocebit.*Non *excludo autẽ,id quod eſt notũ,irritandæ ad diſcendum infantiæ gratia,eburneas etiã literarũ formas in luſum offerre,uel ſi quid aliud,quo magis illa ætas gaudeat,inueniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare,iucundum ſit. Cũ uerò iam ductus ſequi cœperit,non inutile erit eas tabellæ quamoptimè inſculpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus.* Nam *neq; errabit quẽadmodum in ceris (cõtinebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra præſcriptũ poterit egredi:& celerius ac ſæpius ſequendo certa ueſtigia,firmabit articulos : neq; egebit adiutorio manũ ſuã manu ſuperimpoſita regẽtis.*Nõ *eſt aliena res,quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet,cura bene ac uelociter ſcribendi.*Nã *cum ſit in ſtudijs præcipuũ,quoq; ſolo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere:tardior ſtylus cogitationẽ moratur,rudis & confuſus intellectu caret:unde ſequitur alter dictandi quæ ex his trãsferẽda ſunt,labor.Quare cũ ſemper et ubiq;, tum præcipuè in epiſtolis ſecretis et familiaribus delectabit ne hoc quidẽ neglectũ reliquiſſe.* De ſyllabis. *Syllabis nullũ compendiũ eſt:perdiſcẽdæ omnes:nec,ut fit plerũq;,difficillima quæq; earũ differẽda : ut in omnibus ſcribẽdis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidẽ memoriæ temerè credendum:*

repet

repetere, & diu inculcare, fuerit utilius: & in lectione quoque non properare ad continuandam eam uel accelerandã: niſi cum inoffenſa atq; indubitata literarum inter ſe coniunctio ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltẽ mora poterit: tunc ipſis ſyllabis uerba complecti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile eſt quantũ moræ lectioni feſtinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermiſsio, repetitio, plus quàm poſſunt audentibus: deinde cum errarunt, etiam ijs quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione cõtingat emendata uelocitas. Nã proſpicere in dextrũ (quod omnes præcipiunt) & prouidere, nõ rationis modo, ſed uſus quoq; eſt: quoniã ſequentia intuenti, priora dicẽda ſunt, &, quod difficillimũ eſt, diuidenda intentio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud nõ pœnitebit curaſſe, cum ſcribere nomina puer (quemadmodũ moris eſt) cœperit, ne hanc operã in uocabulis uulgaribus & fortè occurrentibus perdat. Protinus enim poteſt interpretationẽ linguæ ſecretioris, quas Græci γλώσσας uocant, dũ aliud agitur, ediſcere, & inter prima elementa conſequi rem poſtea propriũ tempus deſideraturam. Et quoniã adhuc circa res tenues moramur: ij quoq; uerſus qui ad imitationẽ ſcribẽdi proponentur, nõ ocioſas uelim ſententias habeant, ſed honeſtũ aliquid monentes. Proſequitur hæc memoria in ſenectutem: & impreſſa animo rudi, uſq; ad mores proficiet. Etiam dicta clarorũ uirorum, & electos ex poëtis maximè (nanq; eorũ paruis cognitio gratior eſt) locos ediſcere inter luſum licet. Nam & maximè neceſſaria eſt oratori (ſicut ſuo loco dicã) memoria: & ea præcipuè firmatur atq; alitur exercitatione: & in ijs de quibus nũc loquimur ætatibus, quæ nihildũ ipſæ ex ſe generare queunt, propè ſola eſt quæ iuuare

Quæ ſcribendo proponenda.

Ariſtoteles lib. de poët. & Feſt. Pomp.

Lib. 11. cap. 2.

c curam

curã docentiũ poſsit. Non alienũ fuerit exigere ab his ætatibus, quò ſit abſolutius os, & expreſsior ſermo, ut nomina quædã uerſusq; affectatæ difficultatis ex plurib. aſperrimè coëuntibus inter ſe ſyllabis catenatos, & uelut cõfragoſos, quàm citatiſsimè uoluant. χαλεποὶ Græce uocãtur. res modica dictu: qua tamen omiſſa, multa linguæ uitia, niſi primis eximũtur annis, inemẽdabili in poſterũ prauitate durãtur.

Vtrũ utilius domi, an in ſcholis erudiãtur. CA. II.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum opiniones qui puerum à ſchola publica arcentes, domi inſtitui uolunt, duplici nitentes argumẽto, quòd in ſchola facilius corrumpãtur, quodq; unus magis uacaturus ſit uni. Priorem cauſam oſtendit ad ſcholas non pertinere, & retorquet in aduerſarios: cũ pueri licentia parẽtum corrupti, domo malos mores adferant, qui tamen præceptoris ſancti & grauis uigilantia corrigi queant: qui ut talis ſit, multis undiq; ſtimulis urgetur, cum domeſticus ille maiori ſecuritate turpitudinem domi exercere poſsit. Secundum planè falſum oſtendit, cum contra optimus quiſq; præceptor maiori theatro & frequentia accendi ſoleat. Ergo utilius publicè quàm domi inſtitui, quãuis non ſit incommodum futurum, ſi domeſticus aliquis doctus & probus lateri puerorum adiungatur.

Inſerit & obiectiones duas, doctum illum præceptorem publicum non ſe ad pueri captum accommodaturum: & numerum auditorum impedire præceptoris caſtigationem prælectionemq;. Primum oſtendit eſſe falſum: ſecundũ in ſpeciem probabile, multis commodis compenſat. His argumentis cõfirmat, quòd in ſcholis diſcat non reformidare homines: quòd amicitias contrahat perduraturas in extremã ſenectutẽ: quòd ibi prudentiam & ſenſum cõmunem diſcat: quòd ex æmulatione inflammetur ad diſcendum: quòd audiat etiam quæ ad alios pertineant: quòd condiſcipulorum facilitas accommodatior iucundiorem faciat imitationẽ: Poſtremo, quòd præceptor uno præſente non cõcipiat idem ſpiritus, nec effundat eas uires, quas in celebritate. His morem pueros inſtituendi laudatiſsimũ, ſuis olim præceptoribus familiarem, interſerit.

SEd nobis iã paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potißimum loco tractanda quæſtio eſt, utiliúsne ſit domi atq; intra priuatos parietes ſtudentẽ continere, an frequẽtiæ ſcholarũ & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidẽ quũ ijs à quibus clarißimarum ciuitatũ mores ſunt inſtituti, tũ eminentißimis autoribus uideo placuiſſe. Non eſt tamen dißimulandũ, eſſe nõnullos qui ab hoc propè publico more priuata quadã perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſequi uidẽtur: Vnã, quòd moribus magis conſulant fugiendo turbã hominũ eius ætatis, quæ ſit ad uitia maximè prona: unde cauſas turpiũ factorũ ſæpe extitiſſe utinã falsò iactaretur. Alterã, quòd quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tẽpora ſua impẽſurus uni uidetur, quàm ſi eadem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nã ſi ſtudijs quidẽ ſcholas prodeſſe, moribus autẽ nocere conſtaret, potior mihi ratio uiuendi honeſtè, quàm uel optimè dicendi uideretur. Sed mea quidẽ ſentẽtia, iuncta iſta atq; indiſcreta ſunt. Neq; enim eſſe oratorẽ niſi bonũ uirũ iudico: & fieri etiã ſi poſſet, nolo. de hac re igitur prius. Corrumpi mores in ſcholis putant: nã & corrumpũtur interim: ſed domi quoq;: & ſunt multa eius rei exempla, tã læſæ hercle quàm conſeruatæ ſanctißimè utrobiq; opinionis. Natura cuiuſq; totum curáq; diſtat. Da mẽtem ad peiora facilem, da negligentiam formandi cuſtodiendiq; in ætate prima pudoris: nõ minorẽ flagitijs occaſionem ſecreta præbuerint. nã & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parum modeſtos, conuerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi nõ cæca ac ſopita parentum ſocordia eſt: & præceptorem eligere ſanctißimum quemq; (cuius rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinam

quæ maximè ſeuera fuerit, licet: & nihilominus amicũ grauem uirum, aut fidelem libertũ lateri filij ſui adiungere: cuius aßiduus comitatus etiam illos meliores faciat, qui timebuntur. Facile erat huius metus remedium. *Vtinam liberorum noſtrorũ mores non ipſi perderemus.* Infantiam ſtatim *delicijs ſoluimus.* Mollis *illa educatio, quam indulgentiã uocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit.* Quid *non adultus concupiſcet, qui in purpuris repit?* Nondũ *prima uerba exprimit, & iã coccum intelligit, iam conchyliũ poſcit.* Antè *palatum eorum quàm os inſtituimus.* In *lecticis creſcunt, ſi terram attigerint, è manibus utrinq; ſuſtinentiũ pendent. Gaudemus ſiquid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidẽ permittẽda delicijs, riſu & oſculo excipimus.* Nec *mirum: nos docuimus, ex nobis audierũt: noſtras amicas, noſtros concubinos uident. Omne conuiuium obſcœnis canticis ſtrepit: pudenda dictu ſpectantur.* Fit *ex his cõſuetudo, deinde natura.* Diſcunt *hæc miſeri antè quàm ſciant uitia eſſe inde ſoluti ac fluentes, nõ accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferunt. Verùm in ſtudijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil prohibet eſſe iſtũ neſcio quem unum, etiã cum eo qui in ſcholis eruditur. Sed etiamſi iungi utrunq; non poſſet, lumen tamen illud conuentus honeſtißimi, tenebris ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore ſe theatro dignũ putat. At uerò minores ex conſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodammodo pædagogorum non indignãtur. Sed præſtet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctißimum atq; incomparabilem magiſtrum domi habeat: num tamen ille totũ in uno diem conſumpturus eſt? aut poteſt eſſe ulla tã perpetua diſcentis intentio, quæ non ut uiſus oculorũ obtutu continuo fatigetur?*

Parentum indulgentia perniciosa.

tur? cũ præſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſiderent. Neq; enim ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aſsiſtit: quorũ aliquid agentibus, cuiuſcunq; interuẽtus impedimento eſt. Lectio quoq; non omnis nec ſemper præeunte uel interpretante eget. Quando enim tot autorũ notitia contingeret? Ergo modicũ tempus eſt, quo in totũ diem uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire poſſunt etiam quæ ſingulis tradenda ſunt. Pleraq; uerò hanc conditionem habent, ut eadẽ uoce ad omnes ſimul perferãtur. Taceo de partitionibus & declamationibus Rhetorum: quibus certè quantuſcunq; numerus adhibeatur, tamen unuſquiſq; totum feret. Nõ enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus ſufficit: ſed ut ſol, uniuerſis idẽ lucis caloriſq; largitur. Grãmaticus quoq; de ratione loquendi ſi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poëmata enarret: tot illa diſcent, quot audient. Atenim emẽdationi prælectioniq; numerus obſtat. Sit incommodũ (nam quid ferè undiq; placet?) mox illud comparabimus cõmodis. Nec ego tamen eò mitti puerũ uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore ſe turba, quàm ut ſuſtinere eã poſsit, onerauerit: & inprimis ea habenda cura eſt, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus: nec officiũ in dicendo ſpectet, ſed affectum. ita nunquam erimus in turba. Nec ſanè quiſquam literis ſaltem leuiter imbutus, eum in quo ſtudiũ ingeniumq; perſpexerit, nõ in ſuam quoq; gloriã peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſe quidẽ rei aſſentior) ſi ad aliquem meritò concurritur: non tamen hoc eò ualet, ut fugiẽdæ ſint omnino ſcholæ. Aliud eſt enim uitare eas, aliud eligere. Et ſi refutauimus quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipſi ſequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media Reipub. luce uiuen-

Partitionibus id eſt, materiis diuiſis diſcipulis, quæ dicuntur παρεγχειρήσεις.

Non fugiendæ magnæ ſcholæ.

dum eſt, aſſueſcat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa ſolitaria & uelut umbratili uita palleſcere. Excitanda *mens & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendam uelut in opaco ſitũ ducit: aut contrà tumeſcit inani perſuaſione.* Neceſſe *eſt enim ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini comparat.* Deinde *cum proferẽda ſunt ſtudia, caligat in* Sole, *& omnia noua offendit: ut qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendũ eſt.* Mitto *amicitias, quæ ad ſenectutẽ uſq; firmiſſimæ durant, religioſa quadam neceſſitudine imbutæ.* Neq; *enim eſt ſanctius, ſacris iiſdem quàm ſtudiis initiari.* Senſum *ipſum qui cõmunis dicitur, ubi diſcet, cũ ſe à congreſſu, qui non hominibus ſolum, ſed mutis quoq; animalibus naturalis eſt, ſegregarit?* Adde, *quòd domi ea ſola diſcere poteſt, quæ ipſi præcipiẽtur: in ſchola, etiã quæ aliis.* Audiet *multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata deſidia: proderit laudata induſtria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum ſuperaſſe maiores.* Accendunt *omnia hæc animos: & licet ipſa uitium ſit ambitio, frequenter tamen cauſa uirtutum eſt.* Non *inutilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui cũ pueros in claſſes diſtribuerant, ordinẽ dicendi ſecundũ uires ingenii dabant: et ita ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur.* Huius *rei iudicia præbebãtur. ea nobis ingẽs palmæ contentio. ducere uerò claſſem, multo pulcherrimũ.* Nec *de hoc ſemel decretum erat: triceſimus dies reddebat uicto certaminis poteſtatẽ.* Ita *nec ſuperior ſucceſſu curam remittebat, & dolor uictum ad depellendam ignominiam concitabat.* Id *nobis acriores ad ſtudia dicendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationes docentium, pædagogorum cuſtodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura*

Senſus communis.

Ducere claſſem, id eſt primum locum tenere.

Semel, id eſt in perpetuũ.

collig

colligere poſſum, contenderim. Sed ſicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris, condiſcipulorum quàm præceptoris, iucundior, hoc ipſo quòd facilior, imitatio eſt. Vix enim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingendæ quam ſummam putant eloquentiæ audebunt: proxima amplectuntur magis: ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendendo ramos, in cacumina euadunt. Quod adeò uerum eſt, ut ipſius etiam magiſtri, ſi tamen ambitioſis utilia præferet, hoc opus ſit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non ſtatim onerare infirmitatem diſcentiũ, ſed temperare uires ſuas, & ad intellectum audientis deſcendere. Nam ut uaſcula oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autem influentibus, uel etiam inſtillatis complentur: ſic animi puerorum quantum excipere poſsint, uidendum eſt. Nam maiora intellectu uelut parum aptos ad percipiendum animos non ſubibunt. Vtile igitur eſt habere quos imitari primùm, mox uincere uelis. ita paulatim & ſuperiorũ ſpes erit. His adijcio, præceptores ipſos non idem mentis ac ſpiritus in dicendo poſſe cõcipere ſingulis tantùm præſentibus, quod illa celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ conſtat animo. hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorũ de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò quo generoſior celſiorq; eſt, hoc maioribus uelut organis cõmouetur: ideoq; & laude creſcit, & impetu augetur, et aliquid magnũ agere gaudet. Eſt quædam tacita dedignatio, uim dicẽdi tantis comparatam laboribus, ad unum auditorem demittere. pudet ſupra modũ ſermonis attolli. Et ſanè concipiat quis mente uel declamantis habitum, uel orantis uocem, inceſſum, pronuntiationem, illũ deniq; animi & corporis motum, ſudorẽ, ut

Elemẽta pro elementariis, ut ſeruitia pro ſeruis.

alia prætercam, & fatigationem, audiente uno, nonne quiddam pati furori ſimile uideatur? Non *eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.*

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Duo tradit hoc capite, puerorum ingenia primum perſpicienda, eosq; nõ temere cędendos eſſe. Nam cum primum & pręcipuum omnium in puero quem in oratorem euadere deſideramus, ſit natura, qua inuita nequicquam tentantur omnia, ad ſummam illam ſpem quenque alere conari, natura eius & ingenio non diligenter explorato, eſſe uehementer abſurdum. Signa quibus id colligi poſsit, hęc eſſe. Memoriam primum, quę duas habet partes, facilè percipere, & fideliter continere. Deinde imitationem non illam quidem uitiorum, aut rerum per ſe parum momenti habentium, ut eſt habitus & inceſſus, ſed omnium bonorum: nam ut à probitate ſeiuncta ſit imitatio, nullo pacto ferendum. Subiungit & hęc, ſi ultro interroget: ſi non ingenium tanquam pręcox effundat ante tempus: ſi laude excitetur & iuuetur: ſi uictus fleat: ſi luſu aliquo liberali cupiat interdum recreari. Poſtremò, temerè non eſſe cędendos, quia turpe & ſeruile ſit.

T*Radito ſibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis naturamq; perſpiciat.* Ingenij *ſignum in paruis præcipuum, memoria eſt.* Eius *duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere.* Proximum, *imitatio: nam id quoq; eſt docilis naturæ: ſic tamẽ, ut ea quæ diſcit, effingat, nõ habitũ fortè & inceſſum, & ſi quid in peius notabile eſt.* Non *dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur.* Nam *probus quoq; in primis erit ille uere ingenioſus: alioqui non peius duxerim tardi eſſe ingenij, quàm mali.* Probus *autem ab illo ſegni & iacente plurimũ aberit.* Hic *meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet:*

Quæ imitanda.

quædam

quædam etiam interrogabit: ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud *ingeniorum uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugem.* Hi *ſunt qui parua facilè faciunt: & audacia prouecti, quicquid illud poſſunt, ſtatim oſtendunt.* Poſſunt *autem id demum quod in proximo eſt: uerba continuant: hæc uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt, nõ multum præſtant, ſed citò. non ſubeſt uera uis, nec penitus immißis radicibus nititur: ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundũt: & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt.* Placent *hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit.* Hæc *cùm animaduerterit, perſpiciat deinceps quonam modo tractandus ſit diſcentis animus.* Sunt *quidam, niſi inſtiteris, remißi: quidam imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit.* Mihi *ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit. in hoc deſidiam nunquam uerebor.* Danda *eſt tamen omnibus aliqua remißio: non ſolùm quia nulla res eſt quæ perferre poßit continuum laborem: atq; ea quoq;, que ſenſu & anima carent, ut ſeruare uim ſuam poßint, uelut alterna quiete retenduntur: ſed quòd ſtudium diſcendi, uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat.* Itaq; *& uirium plus afferunt ad diſcẽdum renouati ac recentes, & acriorem animum, qui ferè neceßitatibus repugnat.* Nec *me offenderit luſus in pueris: eſt & hoc ſignũ alacritatis: neq; illum triſtem, ſemperq; demiſſum, ſperare poſſum erectæ circa ſtudia mentis fore, cũ in hoc quoq; maximè naturali ætatibus illis impetu, iaceat.* Modus *tamẽ ſit remißionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant*

Remiſsio.

Retenduntur id eſt, laxãtur & recreãtur.

ciant negatæ, aut ocij conſuetudinē nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles luſus, quum poſitis inuicem cuiuſq; generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoq; ſe inter ludēdum ſimplicius detegunt: modo nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum prauumq; ſit, diſcat, tum uel maximè formanda, cum ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facillimè cedit. Frangas enim citius quàm corrigas quæ in prauum indurucrunt. Protinus ergo nequid cupidè, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eſt puer, habendumq; in animo ſemper illud Virgilianum,

Georgic. 2.

–Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.

Non eſſe cædendos pueros.

Cædi uero diſcentes, quanquā & receptū ſit, & Chryſippus nō improbet, minimè uelim: primum, quia deforme atq; ſeruile eſt: & certè, quod conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria. deinde, quòd ſi cui tam eſt mens illiberalis, ut obiurgatione nō corrigatur, is etiam ad plagas, ut peßima quæq; mancipia, durabitur. poſtremò quod ne opus quidē erit hac caſtigatione, ſi aßiduus ſtudiorū exactor adſtiterit. Nunc ferè negligētia pædagogorū ſic emēdari uidetur, ut pueri non facere quæ recta ſunt cogātur, ſed cur non fecerint puniantur. Deniq; cum paruulum uerberibus coēgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcenda ſunt? Adde, quòd multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura, ſæpe dolore uel metu accidunt: qui pudor refringit animum, & abijcit, atque ipſius lucis fugam & tædium dictat. Iam ſi minor in deligendis cuſtodū & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cædēdi iure abutantur, quā det alijs quoq; nonnunquā occaſionē hic miſerorū metus. Non morabor in parte hac. nimiū eſt quod in-

tellig

telligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatẽ infirmã, & iniuriæ obnoxiã, nemini debet nimiũ licere. Nũc qbus inſtituendus ſit artibus qui ſic formabitur, ut fieri poßit orator, & quæ in quaq; ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Puerum huic ſpei deſtinatum, legendi ſcribẽdiq; iam peritum, bonis moribus, bono ingenio præditũ, Grãmaticis tradendum præcipit. Grãmatices facit duas partes, unam rectè loquendi ſcientiã, quam horiſticen alij, alij methodicen nominant, quòd præcepta, primas rerum finitiones, & methodũ emendatè loquendi ſcribẽdiq; tradat, ſub qua ſcribendi rationem continet. Alteram poëtarum & hiſtoricorum enarrationem, quam exegeticen uocant, ad quam emendatã lectionem refert. In hac Grãmatices profeßione muſicen propter rhythmũ & metrum requirit. Aſtrologiæ etiam cognitionẽ, propter poëtas, qui ſyderũ ortu & occaſu tẽpora rerũ declarare cõſueuerunt. Et philoſophiã, propter locos plurimos in autoribus ex intima philoſophia petitos, & propter Empedoclẽ Varronemq;, qui præcepta ſapiẽtiæ uerſibus tradiderunt. Addit & eloquentiã, ut omnia proprie & copiosè demõſtrare queat. Hinc elementorum uim ſtatim tradendã: & nõ ſolum quo pacto uocales à conſonantibus diſtinguantur, & hæ rurſus in ſemiuocales & mutas partiantur: uerumetiam quas literas à Græcis mutuemur ſcribendis eorũ nominibus, nempe y & z, & in latinis an Aeolicum digamma deſideretur. Et qui ſonus medius ſit inter I & V. An redundent H & K & X. Quo pacto I & V tranſeant in conſonantes, præpoſitæ uocalibus, ut Venus, Iuno. Quid in literis proprium, quid cõmune. Quæ mutationes accidant declinatione aut præpoſitione, ut ſeco ſecui, cadit excidit. Quæ cum quibus cognatio, ut R & S, Valerij Valeſij, arbos labos. T & S, pultare, pulſare. & olim T cum D, Alexãter Alexãder. Et pro aſpiratione Digãma uel F. fordeum, fœdus, pro hordeum & hœdus. B pro P, F, & H. Byrrus, Bruges, Belena. O pro V, & contrà, Hecoba Chulcydes. E & I, leber, Menerua. Hinc quot ſint partes orationis, & quo

pacto

pacto earum numerus ad octo paulatim deductus ſit, reiectis articulis, aſſeueratione, & attractione, uocabulo appellationeq; nomini ſubiectis. His cognitis ad declinationes nominum & uerborũ accedit: quibus neglectis ambitioſi quidam ſuos diſcipulos humi adhuc reptãtes, circa ſublimiora oſtentare uolẽtes, præpoſterè docebãt. Et primũ declinare nomina & uerba præcipit, doceri genera, nominũ origines ſcrutari, unde Burri, Agrippæ, Poſthumi. Deinde ſitne aliqua uis ſexti caſus apud latinos, ſeptimi apud græcos. In uerbis quoq; præter accidentia noſſe quæ ſint anomala, ut in nominibus quæ heteroclita. Vt participia tranſeant in nomina uerbalia, ut ſapiẽs, nutritor. Cuius rationis ſunt illa imperſonalia paſſiua, Itur in antiquã ſyluam. Et illud, totis Vſqueadeo turbatur agris. Item & illud, Campus curritur. Vt quædam paſsiua Poſitione, actiuam habeant ſignificationem: ut pranſus, potus. Vt quædam nomina tranſeant in aduerbia, noctu, diu. Et quædam his ſimile quid patiantur: ut dictu, factu.

PRimus in eo qui legendi ſcribẽdiq; adeptus erit facultatem, grammaticis eſt locus. Nec refert, de græco, an de latino loquar: quanquam græcum eſſe priorem placet. Grammatices diuiſio. *Vtriq; eadẽ uia eſt. Hæc igitur profeſsio cum breuiſsimè in duas partes diuidatur, rectè loquẽdi ſcientiam, & poëtarũ enarrationem: plus habet in receſſu, quàm in fronte promittit. Nam & ſcribẽdi ratio coniuncta cum loquendo eſt, & enarrationẽ præcedit emendata lectio: & miſtum his omnibus iudicium eſt: quo quidẽ ita ſeuerè ſunt uſi ueteres grãmatici, ut non uerſus modo cenſoria quadã uirgula notare, & libros qui falsò uiderentur inſcripti, tanquã ſubditi*tios ſummouere familia permiſerint ſibi: ſed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Criticorum neterum cenſura.

Nec poëtas legiſſe ſatis eſt: excutiendum omne ſcriptorum genus: nõ propter hiſtorias modò, ſed uerba, quæ frequenter ius ab autoribus ſumunt. Tum nec citra muſicẽ grammatice poteſt eſſe perfecta, cum ei de metris rhythmisq;

miſq; dicendum ſit. Nec ſi rationem ſyderum ignoret, poëtas intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu occaſuq; ſignorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philoſophiæ, cum propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæſtionum naturalium ſubtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in græcis, Varronē ac Lucretium in latinis: qui præcepta ſapientiæ uerſibus tradiderunt. Eloquentia quoque non mediocri eſt opus, ut de unaquaq; earum quas demonſtrauimus rerum dicat propriè & copioſè. Quo minus ſunt ferendi, qui hanc artē ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ niſi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris, corruet: neceſſaria pueris, iucūda ſenibus: dulcis ſecretorum comes: & quæ uel ſola omni ſtudiorum genere plus habet operis quàm oſtentationis. Ne quis igitur tanquam parua faſtidiat grāmatices elemēta: non quia magnæ ſit operæ, cōſonantes à uocalibus diſcernere, ipſaſq; eas in ſemiuocalium numerum, mutarumq; partiri: ſed quia interiora uelut ſacri huius adeuntibus, apparebit multa rerum ſubtilitas, quæ non modò acuere ingenia puerilia, ſed exercere altiſsimā quoq; eruditionē ac ſcientiam poßit. An cuiuslibet auris eſt exigere literarum ſonos? Non Hercule magis, quàm neruorum. At Grammatici ſaltē omnes in hanc deſcendent rerum tenuitatē, deſint ne aliquæ nobis neceſſariæ literæ, non quum Græca ſcribimus (tum enim ab iiſdem duas mutuamur) ſed propriè in Latinis, ut in his, Seruus, & Vulgus, Aeolicum digamma deſideratur. Et medius eſt quidā V & I literæ ſonus. Nō enim ſic optimū dicimus, ut opimum. Et in Here, neq; E planè, neq; I auditur. An rurſus aliæ redūdēt, præter illā aſpirationis ⊦: quæ ſi neceſſaria eſt, etiā cōtrariam ſibi poſcit, ⊣. Et Q, quæ & ipſa

De literis, & earum poteſtate.

Duas, y & z.

Nam in optimo media breui plenū ſonum nō habet, ut in opimo longa.

& ipſa quorundam nominum nota eſt. Et K, cuius ſimilis effectus ſpeciesq́;, niſi quòd paulùm à noſtris obliquatur, Kappa apud Græcos: nũc tantũ in numero manet. Et noſtrarũ ultima χ, qua tamen carere potuimus, ſi non quæſiſſemus. Atq; etiam in ipſis uocalibus Grammatici eſt uidere an aliquas pro cõſonantibus uſus acceperit, quia Iam ſicut Tam ſcribitur, & Quos ut Cos. Atq; ut uocales iungantur. aut enim unam lõgam faciunt, ut ueteres ſcripſere, qui geminatione earum uelut apice utebãtur: aut duas: niſi quis putat etiam ex tribus uocalibus ſyllabã fieri, quod nequit, ſi nõ aliquæ officio cõſonantium fungantur. Quæret etiã hoc, quomodo duabus demũ uocalibus in ſeipſas coëundi natura ſit, cũ cõſonantium coëat nulla, niſi alterã frangat. Atqui litera I ſibi inſidit. Conijcit enim eſt ab illo Iacit. Et V, quomodo nũc ſcribitur Vulgus & Seruus. Sciat etiam Ciceroni placuiſſe Aiio Maiiamq; geminata I ſcribere. Quod ſi eſt, etiã iungetur ut cõſonans. Quare diſcat puer, quid in literis proprium, quid cõmune, quæ cũ quibus cognatio: nec miretur cur ex Scamno fiat Scabellum: aut à pinna (quod eſt acutum) ſecuris utrinq; habens aciẽ, Bipennis: ne illorum ſequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſtimãt, pinnas auium dici uolũt. Neq; has modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpoſitio, ut ſecat ſecuit, cadit excidit, cædit cecîdit, calcat exculcat: & ſic à lauãdo lotus, & inde rurſus illotus & mille alia: ſed & quæ rectis quoq; caſibus ætate tranſierũt. Nam ut Valeſij & Fuſij in Valerios Furiosq́; uenerunt: ita arbos, labos, uapos etiam & clamos ac laſes, ætatis fuerunt. Et hæc ipſa S litera ab his nominibus excluſa, in quibuſdã ipſa alteri ſucceſſit: nã mertare atq; pultare dicebãt. Quin fœdũ fœdusq́;, pro aſpiratione, *F, uel ſimili

In oratore.

* Vau, uel ſi.

*ſimili litera utentes: nã contrà Græci aſpirare ſolent Φ: ut pro Fundanio Cicero teſtẽ qui primam eius literã dicere nõ poſſet, irridet. Sed B quoq; in locũ aliarum dedimus aliquando, unde Burrhus, & Bruges, & Balæna. Nécnon eadem fecit ex duello bellum, unde Duellios quidã dicere Bellios auſi. Quid ſtlocum ſtlitesq́; ? Quid T literæ cũ D quædã cognatio? Quare minus mirũ ſi in uetuſtis operibus urbis noſtræ, & celebribus templis legãtur Alexãter & Caſſantra. Quid O atq; V permutatæ inuicẽ? ut Hecoba & notrix, Culchides, & Pulyxena ſcriberentur: ac ne in Græcis id tantum notetur, dederõt, ac probaueront. Sic ὀδυσσεὺς, quẽ ὀδυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyxem deductus eſt. Quid? non E quoq; I loco fuit? ut Menerua, & leber, & mageſter, & Diioue & Veioue, pro Diioui & Veioui? *Sed mihi locũ ſignare ſatis eſt. Nõ enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura trãſibit, de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit ad quem hoc pertinet, quot & quæ ſint partes orationis: quanquã de numero parùm conuenit. Veteres enim, quorũ fuerunt Ariſtoteles quoq; atq; Theodectes, uerba modò et nomina & coniunctiones tradiderũt: uidelicet quòd in uerbis uim ſermonis, in nominibus materiã, (quia alterum eſt quod loquimur, alterũ de quo loquimur) in cõuinctionibus autẽ complexum eorũ eſſe iudicauerunt, quas cõiunctiones à pleriſq; dici ſcio, ſed hæc uidetur ex συνδέσμῳ magis propria translatio. Paulatim à philoſophis, ac maximè Stoicis, ductus eſt numerus: ac primũ conuinctionibus articuli adiecti, pòſt præpoſitiones, nominib. appellatio, deinde pronomen, deinde miſtum uerbo participium, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos non deſiderat, ideoq́; in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperio-*

ribus

Pyrrhus, Phryges, phalæna.

Cicero ĩ Oratore.

pro, Locum, liteſque Sext. Põp. fragm. 19

Gell. li. 5. c. 12.

*aliàs, Deioue uictore, nõ Deioui uictori.

De partibus orationis.

ribus interiectio. Alij tamen ex idoneis dũtaxat autoribus octo partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmo, qui uocabulũ ſiue appellationẽ nomini ſubiecerunt tanquã ſpecies eius. At ij qui aliud nomẽ, aliud uocabulum faciunt, nouẽ. Nihilominus fuerũt qui ipſum adhuc uocabulum ab appellatione diducerẽt, ut eſſet uocabulum, corpus uiſu tactuq; manifeſtum, domus, lectus: appell tio, cui uel alterũ deeſt, uel utrunq;, uentus, cœlũ, deus, uirtus. Adijciebant & aſſeuerationẽ, ut heu: & attractionẽ, ut faſceatim. quæ mihi nõ approbantur. Vocabulũ, an appellatio dicenda ſit προσηγορία, & ſubijciẽda nomini, nécne, quia parui refert, liberũ opinaturis relinquo. Nomina declinare & uerba in primis pueri ſciãt: neq; enim aliter peruenire ad intellectũ ſequentium poſſunt. quod etiã monere ſuperuacuũ fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione pleriq; à poſterioribus inciperẽt: & dũ oſtentare diſcipulos circa ſpecioſa malunt, compendio morarẽtur. At ſi quis & didicerit ſatis, & (quod nõ minus deeſſe interim ſolet) uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & quæ ſint duobus omnibus'ue communia. Nec ſtatim diligentẽ putabo, qui promiſcua, quæ & epicœna dicuntur, oſtenderit, in quibus ſexus uterq; per alterum apparet: aut quæ fœminina poſitione mares aut neutrali fœminas ſignificãt, qualia ſunt Muræna, et Glyceriũ. Scrutabitur mille præceptor acer atq; ſubtilis origines nominum: ut quæ ex habitu corporis* Cicerones, Rufos Longosq; fecerũt: (* niſi erit aliud ſecretius, Syllæ, Burrhi, Galbæ, Planci, Panſæ, Scauri, taliaq;) et ex caſu naſcentiũ: hinc Agrippa & Opiter & Cordus & Poſthumus erũt. et ex ijs quæ poſt natos eueniũt, unde Vopiſcus. Iã Cottæ, Scipiones, Lænates, Serani ſunt: & ex uarijs cauſis. Gẽtes quoq;

Nomen. Vocabulum. Appellatio.

Genus epicœnum.

Origines nominum.

*Allobros, Ciceros, Rufos.

*ubi erit aliquid ſecre.

quoq; ac loca, & alia multa reperias inter nominũ cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus quod ducebatur à domino, unde Marcipores, Publiporesq;. Quærat etiã, ſit'ne apud Græcos uis quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. Nã cum dico, haſta percuſsi, non utor ablatiui natura: nec ſi idem græcè dicã datiui. Sed in uerbis quoq; quis eſt adeò imperitus, ut ignoret genera & qualitates & perſonas & numeros? Literarij penè iſta ſunt ludi, & triuialis ſcientiæ. Iam quoſdã illa turbabunt, quæ declinationibus non tenẽtur. Nam & quædã, participia, an uerbi appellationes ſint, dubitari poteſt, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & ſapiens. Quædã appellationibus ſimilia, ut fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquã ſyluam, nonne propriæ cuiuſdam rationis eſt? nã quod initium eius inuenias? cui ſimile Fletur accipimus: aliter ut,

Vis ſexti caſus apud græcos & ſeptimi apud latinos.

Aeneid.6.

In Andria.

Pãditur interea domus omnipotẽtis olympi. Aliter ut,

Aeneid.10.

—Totis Vſq; adeò turbatur agris—

Aegloga 1.

Eſt etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur: unde & campus curritur, mare nauigatur. Pranſus quoq; atq; potus diuerſum ualent, quàm indicant. Quid quòd multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutãtur, ut fero in præterito. Quædã tertiæ demũ perſonæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam ſimile quiddã patiũtur uocabulis in aduerbiũ tranſeũtibus. Nã ut noctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidẽ, nõ tamen qualia dicto factoq;.

De uirtutibus & uitiis orationis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Orationis uirtutes & uitia aggreditur, uirtutes tres eſſe numero, ut oratio ſit emendata, dilucida & ornata. nam apte dicere ornatui ſubiici. Hanc exigi uerbis, primum ſingulis,

deinde cõiunctis. In ſingulis an latina ſint,peregrina,ſimplicia,cõpoſita,propria,tranſlata,uſitata,aut ficta,conſiderari. In cõiunctis laudari uerba bene rebus accommodata,in quibus merito placeat bona uocalitas,quã Græci euphoniã uocent. Duo eſſe orationis nõ emẽdatę uitia,barbariſmũ & ſolœciſmum. Et barbariſmũ quidẽ eſſe in ſingulis uerbis:fieriq; ſcripto uel dicto tribus modis. Primo ſiquis nomẽ peregrinũ latinę oratiõi inſerat. Secũdo,animi natura,ut ſiquis quid dicat inſolenter,minaciter,aut crudeliter. Tertio,partim ſcripto, partim dicto,additione,detractiõe,mutatiõe,trãſmutatione, diuiſione,cõplexione,aſpiratione,ectaſi,ſyſtole,genere,numero,ſonis,quales ſunt iotaciſmi,lambdaciſmi,iſchnothetes,plateiaſmi,chiloſtomia. Accentu,cuius Grçcis lõge ſit ratio difficilior quã Latinis,ut cum acuta & grauis alia pro alia ponitur. ubi breuiter quę ratio accẽtuum ſit,pręſcribit:antepenultimã longã natura circũflecti. Rô:ma:Longã poſitione acui, feruor:breuẽ in polyſyllabis reiicere acutũ in antepenultimam,ut tártarus:Monoſyllaba,natura circũflecti, Rôs : breuia,aut lõga poſitione,acui,ób, lúx. Verùm hic notandũ eſſe, tertiũ barbariſmi genus in poëtis aut uenia dignũ,aut etiam laudi duci. In proſa quoq; immutationẽ recipi:ut Canopitarum apud Ciceronẽ, p pro b. literarũ adiectionẽ,ut in aſſentior. Quędã etiã iuncta ſine reprehẽſione dici,quę ſingula uitioſa ſint,ut duapondo,trepõdo. Solœciſmũ cõplexu oratiõis fieri,etiã cũ in uerbo eſt uitiũ. Adiectiõe,detractiõe,trãſmutatione,ĩmutatiõe:atq; etiã in partibus oratiõis per uaria earũ accidẽtia,per genera,tẽpora,perſonas,modos,numeros: per cõparationes,ſuperlatiões,atq; ubi patriũ pro poſſeſsiuo ponitur:ubi quies pro motu:& ut in ſumma dicã,ubi quęuis particula alterius officio ſeu poteſtate fungitur. Quędã etiã faciẽ ſolœciſmi habere,quę ſchemata ſint: ut Thyeſtes tragœdia, ludi Floralia. His oĩbus ad finẽ adiungit ſibi placere, ut in peregrinis quibus latini pro ſuis utũtur,accentuũ & caſuũ rationẽ latinã ſequamur,quouſq; patitur decor, quia in quibuſdam cõſuetudo ſuperet autoritatem,& quędam ſint quæ utroq; modo non indecenter efferri poſſunt. Poſtremò,quæ ratio ſit uocum compoſitarum:& Grçcos componendis nominibus fingendiſq;,Latinis eſſe feliciores oſtendit : & quæ propria & tranſlata uerba ſint,definitione explicat.

IAm cũ omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emẽdata, ut dilucida, ut ornata ſit (q̃a dicere apte, quod eſt præcipuũ, pleriq; ornatui ſubijciunt) totidẽ uitia, quæ ſunt ſu prædictis cõtraria, emẽdate loquendi regula, quæ grãmatices prior pars eſt, examinet. Hæc exigitur uerbis aut ſingulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo: nam duplex eorum intellectus eſt: alter, qui omnia per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horatium: Duplex uerborum intellectus.

Verbaq; prouiſam rem non inuita ſequentur.

Alter, in quo eſt una pars orationis, lego, ſcribo. Quã uitantes ambiguitatẽ quidã dicere maluerũt, uoces, dictiones, locutiones. Singula ſunt aut noſtra, aut peregrina: aut ſimplicia, aut cõpoſita: aut propria, aut tranſlata: aut uſitata, aut ficta. Vni uerbo uitium ſæpius quàm uirtus ineſt. Licet enim dicamus aliq̃d ꝓpriũ, ſpecioſum, ſublime, nihil tñ horũ niſi in cõplexu loquẽdi ſerieq; cõtingit. Laudamus enim uerba bñ rebus accõmodata: ſola eſt quæ notari poſſit uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur: cuius in eo delectus eſt, ut inter duo quæ idẽ ſignificãt, ac tantũdẽ ualẽt, q̃d melius ſonat, malis. Prima barbariſmi ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed q̃a interim excuſantur hæc uitia aut conſuetudine, aut autoritate, aut uetuſtate, aut deniq; uicinitate uirtutũ (nã ſæpe à figuris ea ſeparare difficile eſt) ne quẽ tã lubrica obſeruatio fallat, acriter ſe in illud tenue diſcrimen grãmaticus intẽdat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractãdũ erit. Interim uitiũ q̃d fit in ſingulis uerbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliq̃s, q̃d hic ꝓmiſſo tãti o̱pis dignũ? aut quis hoc neſcit, alios barbariſmos ſcribẽdo fieri, alios loquẽdo? q̃a q̃ male ſcribitur, male etiã dici neceſſe eſt: quæ uitioſe dixeris, nõ utiq; & ſcripto peccãt. Illud prius adiectiõe,

De uocibus quibus ſingulis uitium ſæpius quã; uirtus ineſt.

Euphonia.

Lib. 9. cap. 1.

Barbariſmus.

Alluſio ad illud in arte, Quid dignũ tãto feret hic promiſſor hiatu?

detractione, immutatione, tranſmutatione: hoc ſecundum, diuiſione, complexione, aſpiratione, ſono contineri? Sed ut parua ſint hæc, pueri docentur adhuc: & grammaticos officij ſui commonemus. Ex quibus *ſi quis erit planè impolitus, & ueſtibulum modò artis huius ingreſſus, intra hæc quæ profitentiū commentariolis uulgata ſunt, conſiſtet: doctiores multa adijcient: uel hoc primùm, quòd barbariſmum pluribus modis accipimus.* Vnū *gente, quale ſit ſiquis* A*frum uel* H*iſpanum* L*atinæ orationi nomen inſerat: ut ferrū quo rotæ uinciuntur, dici ſolet canthus, quāquam eo tanquā recepto utitur* P*erſius. ſicut* C*atullus ploxenum circa* P*adum inuenit: & in oratione* L*abieni, ſiue illa* C*ornelij* G*alli eſt, in* P*ollionē, caſnar aſſectator è* G*allia ductum eſt. nam maſtrucā, quod* S*ardū eſt, illudens* C*icero ex induſtria dixit.* Alterū *genus barbariſmi accipimus, quod fit animi natura, ut is à quo inſolēter quid aut minaciter aut crudeliter dictū ſit, barbarè locutus exiſtimetur.* T*ertiū eſt illud uitium barbariſmi, cuius exempla uulgò ſunt plurima, ſibi etiā quiſq; fingere poteſt, ut uerbo cui libebit adijciat literam ſyllabá mue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandē alio quàm rectū eſt loco ponat.* S*ed quidā ferè in iactationem eruditionis ſumere illa ex* P*oëtis ſolent: & authores quos prælegunt, criminantur.* S*cire autē debet puer, hæc apud ſcriptores carminum aut uenia digna, aut etiā laude duci: potiusq; illa docendi erunt minus uulgata. nā duos in uno nomine faciebat barbariſmos* T*inca* P*lacentinus (ſi reprehendēti* H*ortenſio credimus) preculā pro pergulā dicens, & immutatione, cum c pro g uteretur: & tranſmutatione, cum r præponeret e antecedēti.* A*t in eadem uitij geminatione* M*etieo* S*uffetico dicens* E*nnius, poëtico iure defenditur.*

[Margin notes: Barbariſmi tres ſpecies. — Satyra 5. Ad Aemiliū. — pro Scauro, & de prouinciis conſularibus. — Barbariſmi apud poëtas aut uenia digni, aut etiā laudi ducēdi. — Ex Cicerone in Bruto.]

Sed in proſa quoq; iam eſt quædã recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarũ exercitum dicit, ipſi Canobon uocant: & Tharſomenũ pro Tharſumeno multi authores, etiã ſi eſt in eo tranſmutatio, uendicauerũt: ſimiliter alia. nam ſiue eſt falſum* aſſentior, Siſenna dixit aſſentio, multiq; & hunc & analogiã ſecuti. ſiue illud uerum eſt, hæc quoq; pars conſenſu defenditur. At ille pexus pinguisq; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid quòd quædã quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur? Nã & dua & tre & pondo, diuerſorũ generum ſunt barbariſmi: at duapondo & trepondo, uſq; ad noſtrã ætatem ab omnibus dictum eſt, & rectè dici Meſſala cõfirmat. Abſurdum forſan uideatur dicere, barbariſmũ, quod eſt unius uerbi uitiũ, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum: ſcala tamẽ & ſcopa, contráq; hordea & mulſa,* licet literarũ mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quòd pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter efferũtur: & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus ſum, ne arti culpa quorundam peruicacium perplexæ, uidear & ipſe quæſtionẽ addidiſſe. Plus exigunt ſubtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi ſcripto non poſſunt, niſi cum in uerſus inciderunt, ut —*διαίρεσις Europaï. & ei contrarium uicium, quod συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis eſt apud P. Varronem.

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas enunciare ueris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpacio, ſiue cum ſyllaba correpta producitur, ut,

* ſentior. Vide Gel. lib. 2. cap. 25.

* muſta.

* diuiſio.

Italiam fato profugus–

Ibidem. *Seu longa corripitur, ut, Vnius ob noxam & furias– extra carmen nõ deprehẽdas: ſed nec in carmine uitia du cenda ſunt.* Illa uerò nõ niſi aure exiguntur, quæ fiunt per ſonos: quãquã per aſpirationẽ, ſiue adijcitur uitioſe, ſiue detrahitur, apud nos poteſt quæri an in ſcripto ſit ui

H aſpiratio. *tium, ſi H litera eſt, non nota: cuius quidẽ ratio mutata cũ temporibus eſt ſæpius.* Parciſſimè ea ueteres uſi etiam in uocalibus, cum œdos ircosq; dicebant. Diu deinde * ſer-

* reſeruatũ, obſeruatum. *uatum ne conſonantibus aſpiraretur, ut in Graccis, &*

Cice.in Orat. *triumpis.* Erupit breui tẽpore nimius uſus, ut *choronæ, chenturiones, præchones* adhuc quibuſdã inſcriptionibus maneãt. qua de re Catulli nobile epigramma eſt. Inde du-

De Arrio ui- de Polit.c.19. miſcell. *rat ad nos uſq; uehementer, & comprehendere, & mihi: nã mehe quoq; pro me * apud antiquos Tragœdiarum*

* mee. *præcipuè ſcriptores in ueteribus libris inuenimus.* Adhuc difficilior obſeruatio eſt per tenores, quos quidem ab

De accentuũ ratione. *antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à Græcis uerbo, qui τόνους dicunt: uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocant, cum acuta & grauis alia pro alia po nitur, ut in hoc Cámillus, ſi acuitur prima. Aut grauis pro flexa, ut Céthegus, & hic prima acuta: nã ſic media mutatur. Aut flexa pro graui, ut apici circũducta ſequẽte, quam ex duabus ſyllabis in unam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant, ſed id ſæpius in Græcis no-*

Ἀ'treus. *minibus accidit: ut Atreũs: quem nobis iuuenibus doctiſſimũ ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſariò ſecunda grauis eſſet. Item Tereĩ, Nereĩq;. Hæc de accenti-*

Térei. *bus tradita. Cæterùm iam ſcio quoſdam eruditos, nõnullos*

Nérei. *etiã grãmaticos ſic docere ac loqui, ut propter quædã uo cũ diſcrimina, uerbũ interim acuto ſono finiant, ut in illis:*

Aeneid.4. *–Quæ circum littora, circum Piſcóſos ſcopulos–*

ne ſi graue poſuerint ſecundã, circus dici uideatur, nõ circuitus. Itẽ quantũ, quale, interrogãtes, graui: cõparantes, acuto tenore cõcludũt: quod tamen in aduerbijs ferè ſolis ac pronominibus uindicãt, in cæteris ueterẽ legẽ ſequuntur. Mihi uidetur conditionẽ mutare, quòd his locis uerba coniungimus. Nam cum dico, circum‿littora, tanquã unum enuncio, diſsimulata diſtinctione: itaq; tanquam in una uoce, una eſt acuta: quod idem accidit in illo,

—Troiæ qui primus‿ab oris. Aeneid. I.

Euenit ut metri quoq; conditio mutet accentum: ut,

—Pecudes, pictæq; uolúcres. Ibidem.

Nam uolúcres media acuta legã: quia etſi natura breuis, tamẽ poſitione lõga eſt, ne faciat iambum, quẽ non recipit uerſus heroicus. Separata uero hæc, à præcepto noſtro nõ recedẽt: aut ſi cõſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur: cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt, (quia plura illis loquẽdi gña, quas Διαλέκτους uocant: & quod aliâs uitioſum, interim aliâs rectũ eſt) apud nos uerò rectiſsima ratio, ac etiã breuiſsima. Nãq; in omni uoce, acuta intra numerũ triũ ſyllabarum cõtinetur, ſiue hæ ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ: et in his aut ꝓxima extremæ, aut ab ea tertia. Triũ porrò de qbus loquor, media lõga, aut acuta, aut flexa erit: eodẽ loco breuis, utiq; grauẽ habebit ſonũ: ideoq; poſitã añ ſe, id eſt ab ultima tertiã, acuet. Eſt aũt in oĩ uoce utiq; acuta, ſed nũquã plus una: nec ultima unquã: ideoq; in diſſyllabis prior. Præterea nũquã in eadẽ, flexa et acuta, quoniã eadẽ flexa ex acuta. itaq; neutra claudet uocẽ latinã. Ea uerò quæ ſunt ſyllabæ unius, erũt acuta aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa ꝑ ſonos accidũt, quæ demõſtrari ſcripto nõ pñt, uitia oris et linguæ: ἰωτακισμοὺς & λαμβδακισμοὺς, ἰσχνότητας &

πλατειασμὸς, feliciores fingẽdis noĩbus Græci uocãt: ſicut κοιλοστομίαν, cũ uox quaſi ĩ receſſu oris auditur*. Sũt etiã ꝓprij qdã et ineuitabiles ſoni, qbus nõnũquã nationes reprehẽdimus. Remotis igitur oĩbus quæ ſuprà diximus uitijs, erit illa quæ uocatur ὀρθοέπεια, id eſt emẽdata cũ ſuauitate uocũ explanatio. nã ſic accipi põt recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus ſunt, quorũ eſt ſolœciſmus: quanquã circa hoc quoq; diſputatũ eſt. nam etiã qui cõtextu uel cõplexu orationis accidere eũ cõfitẽtur, quia tamen unius emẽdatione uerbi corrigi poſſit, in uerbo eſſe uitiũ, nõ in ſermone cõtendunt: cũ ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmũ. quorũ neutrum quidẽ reprehendo, cum ſit utriuſq; Virgilius author. Sed fingamus utrũlibet nõ rectè dictũ: mutatio uocis alterius in qua uitiũ erat, rectam loquendi rationem ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice. quod manifeſtæ calumniæ eſt: neutrũ enim uitioſum ſeparatũ eſt, ſed compoſitione peccatur, quæ iã ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoq; uerbis poſſit fieri ſolœciſmus: ut ſi unũ quis ad ſe uocãs, dicat, Venite. aut ſi plures à ſe dimittens, ita loquatur, Abi. aut, Diſcede. Necnon cũ reſpõſum ab interrogatiõe diſſentit, ut ſi dicẽti, Quẽ uideo? ita occurras, Ego. In geſtu etiã nõnulli putãt idẽ uitiũ ineſſe, quũ aliud uoce, aliud nutu uel manu demonſtratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planè diſſentio: nã id fateor poſſe accidere uoce una, nõ tamẽ aliter, q̃ ſi ſit aliquid quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur: ut ſolœciſmus ex cõplexu fiat eorũ quibus res ſignificãtur, & uolũtas oſtẽditur. Atq; ut oẽm effugiã cauillationẽ, fit aliquãdo in uno uerbo, nũquã in ſolo uerbo.

*diuiditur

De ſolœciſmo.

Aeglog. 6. & Geor. 2.

An in geſtu fiat ſolœciſmus.

Per quot autẽ & quas accidat ſpecies, nõ ſatis cõuenit.

Qui

Qui pleniſſimè, quadripertitam uolunt eſſe rationem, nec aliam quàm barbariſmi: ut fiat adiectione: ut, Veni de Suſis in Alexandriam. Detractione, Ambulo uiam, Aegypto uenio, Ne hoc fecit. Tranſmutatione, qua ordo turbatur, Quoq; ego, Enim hoc uoluit, Autem non habuit. Ex quo genere an ſit Igitur, in initio ſermonis poſitum, dubitari poteſt, quia maximos autores in diuerſa fuiſſe opinione uideo, cum apud alios ſit etiam frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducunt à ſolœciſmo, & adiectionis uitiū, πλεονασμὸν: detractionis, ἔλλειψιν: inuerſionis, ἀναστροφὴν uocant: quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπέρβατον quoq; appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controuerſia eſt, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentiſſimè in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideoq; in eo fiunt ſolœciſmi per genera tempora, perſonas, modos, ſiue cui ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet, uel ſex, uel (ut alij uolunt) octo: nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eorum quidq; de quibus ſuprà dictum eſt, diuiſeris. Præterea numeros, in quibus nos ſingularem ac pluralem habemus, Græci & δυϊκόν. Quanquam fuerunt qui nobis quoq; adijcerent dualem, ſcripſêre, legêre: quod euitandæ aſperitatis gratia mollitum eſt, ut apud ueteres pro male merêris, male merêre. ideoq; quod uocant duale, in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud Græcos & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, & ſic quoq; rariſſimus eius ſit uſus, apud noſtrorum uerò neminem hæc obſeruatio reperiatur: quin è contrario.

Deuenêre locos: &, Cōticuêre oēs: &, Cōſedêre duces, Aene.1.& 6. Aeneid.2. Metam.13.
apertè nos doceāt, nihil horū ad duos pertinere: Dixere

quoq;,quāquā id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum,de pluribus patronis præco pronūtiet. Quid? non Liuius circa initia ſtatim primi libri, Tenuere, inquit, arcē Sabini? & mox, In aduerſum Romani ſubiere? Sed quē potius ego quàm M. Tulliū ſequar? qui in Oratore, Non reprehēdo, inquit, ſcripſere: ſcripſerūt eſſe uerius ſentio. Similiter in uocabulis & nominibus fit ſolœciſmus genere, numero, propriè autē caſibus. Quicquid eorū alteri ſuccedet, huic parti ſubiungatur licet, per comparationes & ſuperlationes: itemq; in quibus* patriū pro poſſeßiuo dicitur, uel contrà. Nam uitium quod fit per quantitatē, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent, quia pro nomine integro poſitum ſit diminutū. Ego dubito an id improprium potius appellem: ſignificatione enim deerrat. Solœciſmi porrò uitiū nō eſt in ſenſu, ſed in complexu. In participio, per genus, et caſum, ut in uocabulo: per tempora, ut in uerbo: per numerū, ut in utroq;, peccatur. Pronomē quoq; genus, numerū, caſus habet: quæ omnia recipiunt huiuſmodi errorē. Fiunt ſolœciſmi, & quidē plurimi, per partes orationis: ſed id tradere ſatis nō eſt: ne ita demum uitiū eſſe credat puer, ſi pro alia ponatur alia: ut uerbum, ubi nomē eſſe debuerit: uel aduerbium, ubi pronomen, & ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicunt, id eſt eiuſdem generis, in quibus qui alia ſpecie quàm oportet utetur, nō minus quàm ipſo genere permutato deliquerit. Nā & an & aut, coniunctiones ſunt: malè tamē interroges, hic, aut ille ſit. Et ne ac nō, aduerbia: qui tamen dicat pro illo, Ne feceris, Non feceris, in idē incidat uitium: quia alterū negādi eſt, alterū uetandi. Hoc amplius, intro & intus, loci aduerbia: Eo tamē intus, & Intro ſum, ſolœciſmi ſunt. Eadē in diuerſitate pronominū, interiectionum,

*primitiuū.

An, aut.

Ne, non.

Intro, Intus.

præpoſi

præpoſitionum, accidunt. Eſt enim ſolœciſmus in oratione cõprehẽſionis unius ſequentiũ ac priorũ inter ſe incõueniẽs poſitio. Quædam tamẽ & faciẽ ſolœciſmi habent, & dici uitioſa nõ poſſunt, ut tragœdia Thyeſtes, *& ludi* Floralia *ac* Megaleſia: *quanquã hæc ſequenti tempore interciderũt, nunquã aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequẽtiora quidẽ apud poëtas, ſed oratoribus quoq; permiſſa. Verùm ſchema ferè habebit aliquã rationẽ, ut docebimus eo quẽ paulò antè promiſimus loco. Sed hoc quoq; quod ſchema uocatur, ſi ab aliquo per imprudentiã factũ erit, ſolœciſmi uitio nõ carebit. In eadẽ ſpecie ſunt, ſed ſchemate carẽt, ut ſuprà dixi, nomina fœminina quibus mares utuntur, & neutralia quibus fœminæ. Hactenus de ſolœciſmo. Neq; enim artẽ Grãmaticam componere aggreßi ſumus: ſed cum in ordinẽ incurreret, inhonoratam tranſire noluimus. Hoc amplius, ut inſtitutũ ordinẽ ſequar, uerba aut Latina aut peregrina ſunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiã multa, uenerũt, Taceo de Tuſcis & Sabinis, & Prænestinis quoq;: nam ut eorum ſermone utentẽ Vectium Lucillius inſectatur: quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio Patauinitatẽ: licet omnia Italica pro Romanis habeã. Plurima Gallica ualuerunt, ut rheda ac petoritum: quorũ altero Cicero tamen, altero Horatius utitur. Et mappã quoq;, uſitatum Circo nomen, Pœni ſibi uendicant: & Gurdos, quos pro ſtolidis accipit uulgus, ex Hiſpania duxiſſe originẽ audiui. Sed hæc diuiſio mea ad Græcum ſermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde cõuerſus eſt, & confeßis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi noſtra deſunt, ſicut illi à nobis nonnunquã mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur,*

Solœciſmi definitio.

Schemata.

Lib. 9. ca. 3.

Ca. de declin. nominum.

Peregrina uerba.

Patauinitas Liuij.

Pro Milone

Serm. 1. Sat. 6.

Martia. lib. 12.

Rom. ſermo ex Gręco con uerſus.

tur,

tur, an eadem ratione per caſus duci externa, qua noſtra, cõueniat. Ac ſi reperias grãmaticum ueterum amatorem, neget quicquã ex Latina ratione mutandum: quia cum ſit apud nos caſus ablatiuus, quẽ illi non habent, parum conueniat, uno caſu noſtro, quinq; Græcis uti. Quinetiã laudet uirtutẽ eorum, qui potentiorẽ facere linguã Latinam ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fatebantur: inde Caſtôrem media ſyllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorũ prima poſitio in eaſdẽ quas Caſtor literas exit: et ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nã ſic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerũt: quia Latinũ quod o & n literis finiretur, nõ reperiebant. Ne in a quidẽ atq; s literas exire temerè maſculina Græca nomina recto caſu patiebãtur: ideoq; & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus: & apud Meſſalam, Bene fecit Euthia: & apud Ciceronẽ, Hermagora: ne miremur quòd ab antiquorũ pleriſq; Aenea & Anchiſa ſit dictus. Nam ſi ut Mecœnas, Suffenas, Aſprenas dicerẽtur, genitiuo caſu nõ e litera, ſed tis ſyllaba terminarẽtur. Inde oly´mpo & tyránno acutam mediã ſyllabam dederunt, quia duabus longis ſequentibus primã breuem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achylli* & Vlyßi fecit, ſic alia plurima. Nunc recẽtiores inſtituerunt Græcis nominibus Græcas declinatiões potius dare: quod tamẽ ipſum nõ ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinã rationẽ ſequi quouſq; patitur decor. Neq; enim iam Calypſonem dixerim, ut Iunonem: quanquã ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatẽ conſuetudo ſuperauit. In cæteris quæ poterunt utroque modo non indecenter efferri, qui Græcã figurã ſequi malit, non Latinè quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur.

Propria nomina in o.

In as.

Rhet. 1. & in Bruto.

*per ſynæreſin ab Achilleus & Vlyſſeus.

quetur. Simplices uoces, prima poſitione, id eſt natura
ſua conſtant: compoſitæ, aut præpoſitionibus ſubiungun-
tur, ut innocens: interdum repugnãtibus inter ſe duabus,
quale eſt imperterritus: alioqui poſſunt aliquãdo cõtinua-
ri duæ, ut incompoſitus, recõditus, & quo Cicero utitur, 2.de Orat.
ſubabſurdum. Aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, In Orator.& Quintil.Infra li.6.c.de riſu.
ut maleficus. Nam ex tribus noſtræ utiq; linguæ nõ con-
ceſſerim: quamuis capſis Cicero dicat compoſitum eſſe ex Ouid.lib.II. Faſt.
cape ſi uis: & inueniãtur qui Lupercalia æquè tres par-
tes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum. nam
*Solitaurilia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, & tauro. *Suouetaurilia. Liu. deca.primę li.I.
& ſanè ita ſe habet ſacrum qualè apud Homerum quoq;
eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium Odyſſeæ, 8.
coëunt. Cæterùm etiã ex præpoſitione & duobus uoca-
bulis durè uidetur ſtruxiſſe Pacuuius —Nerëi

Repandiroſtrum incuruiceruicum pecus.

Iungũtur autẽ aut ex duobus Latinis integris, ut ſupfui, Vide Crinit. lib.19.ca.5.
ſubterfugi: (quanquã ex integris an cõpoſita ſint, quæri-
tur) aut ex integro & corrupto, ut maleuolus: aut ex cor
rupto et integro, ut noctiuagus: aut ex duobus corruptis,
ut pediſequus: aut ex noſtro & peregrino, ut biciiniũ: aut
contrà, ut epitogiũ, & Anticato: aut ex duobus peregri-
nis, ut epirhedium. Nam cum ſit præpoſitio ἐπὶ Græca,
rheda Gallicũ: nec Græcus tamen nec Gallus utitur com-
poſito: Romani ſuum ex alieno utroq; fecerũt. Frequẽter
autẽ præpoſitiones quoq; copulatio iſta corrumpit: inde Cic.in Orat.
abſtulit, aufugit, amiſit: cũ præpoſitio ſit ab, ſola: & coit,
cũ ſit præpoſitio con: ſic ignaui, & *erepti, & ſimilia. Sed *è rep.
res tota magis Græcos decet, nobis minus ſuccedit: nec id
fieri natura puto, ſed alienis fauemus: ideoq; cũ κυρταυ-
χένα mirati ſumus, incuruiceruicũ uix à riſu defendimus.

Propria

Propria ſunt uerba, cũ id ſignificant, in quod primùm denominata ſunt. Trãslata, cũ aliũ natura intellectũ, aliũ loco præbẽt. Vſitatis tutius utimur: noua nõ ſine quodã periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicã laudẽ afferunt orationi: repudiata, etiã in iocos exeunt. Audendũ tamen: nanq;, ut Cicero ait, etiam quæ primò dura uiſa ſunt, uſu molliũtur. Sed minimè nobis cõceſſa eſt ὀνοματοποιΐα. quis enim ferat ſiqd ſimile illis meritò laudatis, λίγξε βιός, & σίζε ὀφθαλμός, fingere audeamus? Iã ne balare quidẽ aut hinnire fortiter dicerem', niſi iudicio uetuſtatis niterẽtur.*

Cic.1.de natu. Deorum.
Hom.4.Iliad. & Odyſſ.9.
*ἄκμ@.

De quatuor quibus ſermo conſtat. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Profert quatuor quibus ſermo cõſtat: rationẽ, autoritatẽ, uetuſtatẽ, & conſuetudinẽ. Rationẽ duobus cõſtare, analogia præcipuè, & etymologia. Analogiam duplici ratione exigi, comparatione ſimilium, & diminutione. Comparationẽ aut genere deprehendi, aut declinatione. Genere: ut cum panis maſculinũ ſit, ſic etiam funis. Declinatione: ut cum ornatus, quartæ ſit: ita ſenatus. Diminutione: ut cuius generis ſit diminutiuum, eiuſdem intelligatur eſſe & primitiuum, ut cum funiculus maſculini ſit generis, eiuſdem intelligatur funis. Primam etiam poſitionem ex obliquis inueniri: ut cum cecidi à cado ſit, ſic & pepigi à pago. Verùm cum analogia ſibi plurimis in locis repugnet, rationẽ eius per omnia duci non poſſe. Quare eruditorum quorundam nimiam curioſitatem circa hanc partẽ irridendam, qua per eam omnia defendere uelint, cum in plurimis uſui & conſuetudini cedat. Addit, etymologiam, quam alij originationem, Cicero notationẽ uocauerit, habere in ſe multam eruditionem: uel cum ex Græcis orta tractet, uel cum ex hiſtoriis ueterum, nomina hominum, locorum, gentium, urbium, requirat: ut unde Bruti, Publicolæ. Et hanc neceſſariũ habere uſum quoties res de qua quæritur, interpretatione eget: ut ſi dicat Cicero aſsiduũ ab aſsibus dandis locupletem. Verum & hãc aliquando conſuetudini ſeruire, ut in triquetra & meridie. Quare hic non aliter

ter quàm in analogia eruditos nimis curioſos ridet, qui ad hanc omnia exigentes, ad fœdiſsima uſque ludibria dilabantur. Vetera orationi maieſtatem afferre cum delectatione, modò non ſint nimis crebra, & ab ultimis & iam obliteratis temporibus repetita: qualia ſint Topper & Antigerio. Similem eſſe circa autoritatem rationem: quare uidendum eſſe non ſolum quid dixerint quantumuis magni, ſed quid perſuaſerint. Nam hoc tempore laturum neminem tuburchinabundum & lurchabundum, quibus Cato uſus ſit. In conſuetudine conſtituendum in primis quid cōſuetudinem uocari uelimus: nempe loquendo conſenſum eruditorum, ſicut uiuendo conſenſum bonorum.

Est etiā ſua loquentibus obſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo cōſtat ratione, uetuſtate, autoritate, conſuetudine. Rationē præſtat præcipuè analogia, nōnunquā & etymologia. Vetera, maieſtas quædam, & ut ſic dixerim, religio cōmendat. Autoritas ab oratoribus uel hiſtoricis peti ſolet. nā poëtas metri neceſſitas excuſat, niſi ſiquando nihil impediente in utroq; modulatione pedum, alterū malunt: qualia ſunt, –Imo de ſtirpe reciſum. & –Aëriæ quò cōgeſſere palumbes. &, –Silice in nuda. & ſimilia: cum ſummorum in eloquentia uirorū iudiciū pro ratione, & uel error honeſtus eſt magnos duces ſequentibus. Conſuetudo uerò, certiſſima loquēdi magiſtra: utendumq; planè ſermone, ut numo, cui publica forma eſt. Omnia tamē hæc exigūt acre iudiciū, analogia præcipuè, quā proximè ex Græco trāsferentes in Latinū, proportionē uocauerunt. Eius hæc uis eſt, ut id quod dubiū eſt, ad aliquid ſimile de quo nō quæritur, referat: ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia: cōparatione ſimiliū in extremis maximè ſyllabis, (propter quod ea quæ ſunt è ſingulis, negātur debere rationē) & diminutione. Cōparatio in nominibus, aut genus deprehēdit, aut declinationē: Genus, ut ſi quærat

Aeneid. 11.
Ecl. 3. & 1.
Conſuetudo.
Analogia.

quæratur, funis maſculinũ ſit, an fœmininũ, ſimile illi ſit panis. Declinationẽ, *ut ſi ueniat in dubiũ, hac domu dicendum ſit, an hac domo, & domuum an domorũ: ſimilia ſint domus, anus, manus.* Diminutio *genus modò deregit: & ne ab eodem exemplo recedam, funẽ maſculinum eſſe funiculus oſtendit.* Eadem *in uerbis quoq; ratio comparationis: ut ſi quis antiquos ſequutus feruere breui media ſyllaba dicat, deprehendatur uitioſe loqui, quòd omnia quæ e & o literis fatendi modo terminantur, eadem ſi in infinitis e literam media ſyllaba acceperunt, utiq; productam habent, prandeo pendeo ſpondeo, prandêre pendêre ſpondêre.* At *quæ o ſolam habent, dummodo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego dico curro, legĕre dicĕre currĕre, etiamſi eſt apud* Lucillium,

Fatẽdi.i.indicandi.

F*eruit aqua, & feruet: feruit nunc, feruet ad annum.*

Sed pace dicere hominis eruditiſſimi liceat, ſi feruit putat illi ſimile currit & legit, feruo dicetur, ut curro & lego: quod nobis inauditũ eſt. Sed *nõ eſt hæc uera cõparatio: nã feruit illi eſt ſimile ſeruit: quã proportionẽ ſequẽti dicere neceſſe eſt feruîre, ut ſeruîre.* Prima *quoq; aliquãdo poſitio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me qui reprehenderãt quòd hoc uerbo uſus eſſem, pepigi.* Nã *id quidẽ dixiſſe ſummos autores cõfitebantur, rationẽ tamẽ negabãt permittere: quia prima poſitio paciſcor, cũ haberet naturã patiẽdi, faceret tempore præterito pactus ſum.* Nos *præter autoritatẽ oratorum atq; hiſtoricorum analogia quoq; dictũ tuebamur.* Nam *cũ in* XII. *tabulis legeremus,* Ni *ita pagũt: inueniebamus ſimile huic, cadũt. inde prima poſitio, etiãſi uetuſtate exoleuerat, apparebat, pago, ut cado: unde nõ erat dubiũ ſic pepigi nos dicere, ut cecidi.* Sed *meminerimus non per omnia duci analogiæ*

poſſe

poſſe rationē, cū ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Quædam ſine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehenſum eſt, lepus & lupus ſimili poſitione, quantum numeris q; diſſentiant: ita reſpondent, non eſſe paria, quia lepus epicœnū ſit, lupus maſculinū: quanquam Varro in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat, lupum fœminam dicit, Ennium Pictoremq; Fabium ſecutus. Illi autem ijdem cum interrogantur cur aper apri, & pater patris faciat: illud nomen poſitū, hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea quoniam utrunq; à Græco ductū ſit, ad eam rationē recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου capri faciat. Illa tamen quomodo effugiēt, ut nomina quāuis fœminina ſingulari nominatiuo u,s, literis finita, nunquā genitiuo caſu in ſyllabā terminantur, faciat tamen Venus Veneris? Item cū e,s, literis finita, per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadē ris ſyllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris? Quid uerò quæ tota poſitionis eiuſdem, in diuerſos flexus exeunt? cū Alba faciat Albanos & Albēſes, Volo uolui & uolaui. Nā præterito quidē tempore uariè formari uerba prima perſona o, litera terminata, ipſa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, ſpondeo ſpopondi, pingo pinxi, lego legi, pono poſui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primùm fingerentur homines, analogia demiſſa cælo formā loquendi dedit: ſed inuenta eſt poſtquā loquebantur, & notatum in ſermone, quid quomodo caderet. itaq; nō ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: ut ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærēt tamen quidam moleſtiſſima diligentiæ peruerſitate, ut audaciter potius dicant quā audacter, licet omnes oratores aliud ſequantur: & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, &

faciliter, dicere. frugalis quoq; ſit apud illos, non frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem centũ millia nummûm, & fidem Deûm, oſtendant duplices ſolœciſmos eſſe, quandò & caſum mutant, & numerum. Neſciebamus enim, ac nõ conſuetudini & decori ſeruiebamus: ſicut in plurimis quæ Tullius in Oratore diuinè, ut omnia, exequitur. Sed Auguſtus quoq; in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emẽdat quod is calidum dicere quàm caldum malit: non quia illud non ſit Latinũ, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſe Græco uerbo ſignificauit, περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolã putant, quam ego minimè excludo. Quid enim tã neceſſariũ, quàm recta locutio? Imò inhærendũ ei iudicio quo ad licet: diu etiã mutantibus repugnandũ: ſed abolita atq; abrogata retinere, inſolentiæ cuiuſdã eſt, & friuolæ in paruis iactantiæ. Multũ enim literatus, qui ſine aſpiratione & producta ſecunda ſyllaba ſalutauit, auete (eſt enim) & calefacere dixerit potius quàm quod dicimus, & conſeruauiſſe: his adijciat face, & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc uia: quis negat? ſed adiacet & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quòd obliquis caſibus ducti, etiã primas ſibi poſitiones non inuenire, ſed mutare permittunt: ut cũ ebur & robur, ita dicta ac ſcripta ſummis autoribus, in o, literã ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit roboris & eboris: ſulfur autem & guttur, u, literam in genitiuo ſeruent: ideoq; etiam iecur & femur controuerſiam fecerunt. quod non minus eſt licentioſum, quàm ſi ſulfuri & gutturi ſubijcerent in genitiuo literam o mediam, quia eſſet eboris & roboris: ſicut Antonius Gnipho, qui robur quidẽ & ebur atq; etiam marmur fatetur eſſe, uerùm fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quòd ſi animaduerterẽt literarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo quod eſt robur, roboris fieri:

C. Cæſarem, Agrippæ, & Iuliæ filium, quem adoptauit Auguſtus. Sueto.

Gnipho grãmaticus, quẽ & Cicero, teſte Tranquillo, audiit.

quomo

quomodo ab eo quod eſt miles limes, militis limitis: iudex uindex, iudicis uindicis: & quæ ſuprà iam attigi. Quid? nõ ſimiles quoq; (ut dicebam) poſitiones, in longè diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt? ut uirgo, Iuno: fuſus, luſus: cuſpis, puppis, & mille alia? cũ illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædã contrà ſingulari numero, quædam caſibus careãt: quædã à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiã accidit, ut fero tuli: cuius præteritum perfectum, & ulterius nõ inuenitur. Nec plurimum refert, nulla hæc, an prædura ſint. Nam quid progenies genitiuo ſingulari, quid plurali ſpes faciet? Quomodo autẽ quire & ruere, uel in præterita patiẽdi modo, uel in participia tranſibũt? Quid de alijs dicã, cum ſenatus ſenatus ſenatui, an ſenatus ſenati ſenato faciat, incertũ ſit? Quare mihi nõ inuenuſtè dici uidetur, aliud eſſe Latinè, aliud Grãmaticè loqui. Ac de analogia uel nimiũ.

Etymologia, quæ uerborum originem inquirit, à Cicerone dicta eſt notatio, quia nomẽ eius apud Ariſtotelẽ inuenitur σύμβολον, quod eſt nota: nam uerbũ è uerbo ductum, id eſt ueriloquiũ, ipſe Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti, originationem uacent. Hæc habet aliquando uſum neceſſarium, quoties interpretatione res de qua quæritur, eget: ut cum M. Cælius ſe eſſe hominẽ frugi uult probare, non quia abſtinens ſit (nam id ne mentiri quidẽ poterat) ſed quia utilis multis, id eſt fructuoſus, unde ſit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aſsignatur etymologiæ locus. Nonnunquam etiã barbara ab emendatis conatur diſcernere, ut cũ Triquetram dici Siciliam, an Triquedram: meridiem, an medidiẽ oporteat, quæritur, aliaq; quæ cõſuetudini ſeruiunt. Continet autẽ in ſe multam eruditionem, ſiue illa ex Græcis orta tractemus, quæ ſunt plurima, præcipueq;

In Topic.

Ariſtot. lib. περὶ ἑρμηνείας.

Frugalitas.

Cic. in Orat.

pueq; Aeolica ratione(cui eſt ſermo noſter ſimillimus) declinata:ſiue ex hiſtoriarũ ueterũ notitia,nomina hominum, locorum,gentiũ, urbiũ requiramus,unde Bruti,Publicolæ, *Pici:cur Latium,Italia,Beneuentũ:quæ Capitolium,collẽ Quirinalem,& Argiletum appellandi ratio.Iam illa minora,in quibus maximè ſtudioſi eius rei fatigantur,qui uerba paulum declinata,uariè & multipliciter ad ueritatẽ reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adiectis aut detractis, aut permutatis literis ſyllabisue. Inde prauis ingenijs ad fœdiſſima uſque ludibria dilabuntur : ſit'ne Conſul à conſulendo,an à iudicando:nam & hoc conſulere ueteres appellauerũt:unde adhuc remanet illud,Rogat,boni cõſulas:id eſt bonũ iudices.Senatui nomen dederit ætas:nam ijdẽ Patres ſunt:et Rex,rector:& alia plurima indubitata.Nec abnuerim tegulæ,regulæq́;,& ſimilium his,rationem.Iam ſit & claſſis à calando,& lepus leuipes,& uulpes uolipes: etiámne à contrarijs aliqua ſinemus trahi? ut lucus, quia umbra opacus,parũ luceat?& ludus,quia ſit longiſſimè ab luſu?& Dis,quia minimè diues?Etiámne hominẽ appellari quia ſit humo natus? (quaſi uerò non omnibus animalibus eadẽ origo, aut illi primi mortales antè nomẽ impoſuerint terræ,quàm ſibi)& uerba ab aëre uerberato? Pergamus: ſic perueniemus euſq;,ut ſtella,luminis ſtilla credatur: cuius etymologiæ autorem, clarũ ſanè in literis, nominari ea parte qua à me reprehẽditur,inhumanũ eſt.Qui uerò talia libris cõplexi ſunt,nomina ſua ipſi inſcripſerũt,ingenioſeq́; ſibi uiſus eſt Caius Granius cælibes dicere ueluti cælites, quòd onere grauiſſimo uacẽt,idq́; Græco argumẽto.ἠιθέους enim eadẽ de cauſa dici affirmat.Nec ei cedit Modeſtus inuentione.nam quia Cælo Saturnus genitalia abſciderit,hoc nomine appellatos qui uxore careãt.At* L.Aelius pituitã, quia

*Pythici.

Conſulere.

Caninius legit Valla in Dialecticis: alij Gabinius.

*Lælius.

quia petat uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit uenia, qui agrum, quòd in eo agatur aliquid: & Graculos, quia gregatim uolēt, dictos, Ciceroni perſuadere uoluit, cū alterum ex Græco ſit manifeſtū duci, alterū ex uocibus auiū? Sed huic tanti fuit uertere, ut Merula, quia ſola uolat, quaſi mera uolans nominaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiæ ſubijcere omnē nominis cauſam: ut ex habitu, quemadmodum dixi, longos, & rufos: ex ſono, ſtrepere, murmurare: etiā deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox: & cōpoſita pleraq; his ſimilia, quæ ſine dubio aliunde originē ducunt, ſed arte non egent, cuius in hoc opere nō eſt uſus niſi in dubijs. Lib. 4. de lingua Latina. Supra pag. 48

Verba à uetuſtate repetita, nō ſolū magnos aſſertores habēt, ſed etiā afferunt orationi maieſtatē aliquam, non ſine delectatione: nam & autoritatē antiquitatis habent: & quia intermiſſa ſunt, gratiā nouitati ſimilem parant. Sed opus eſt modo, ut neq; crebra ſint hæc, neq; manifeſta, quia nihil eſt odioſius affectatione: nec utiq; ab ultimis & obliteratis repetita tēporibus, qualia ſunt topper, & antigerio, & exāclare, & proſapia, & Saliorū carmina uix ſacerdotib. ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & conſecratis utēdū eſt. Oratio uerò, cuius ſumma uirtus eſt perſpicuitas, quàm ſit uitioſa ſi egeat interprete? Ergo ut nouorū optima erūt maximè uetera, ita ueterū maximè noua. De uerbis uetuſtis: & quatenus iis utendum. Affectatio odioſa.

Similis circa autoritatē ratio. Nam etiā ſi poteſt uideri nihil peccare, qui utitur ijs uerbis quæ ſummi autores tradiderunt, multū tamen refert non ſolùm quid dixerint, ſed etiā quid perſuaſerint. Neq; enim tuburchinabundū & lurchabundū iam in nobis quiſquam ferat, licet Cato ſit autor: nec hos lodices, quanquā id Pollioni placeat: nec gladiola, atqui Meſſala dixit: nec parricidatū, quod in Cælio uix tolerabile uidetur: nec collos mihi Caluus perſuaſerit: quæ nec ipſi iam dicerent. De autoritate.

De conſuetudine uide Gellium libr. 1. cap. 10.

rent. Supereſt igitur cõſuetudo: nam fuerit penè ridiculum, malle ſermonem quo locuti ſunt homines, quàm quo loquantur. Et ſanè quid eſt aliud uetus ſermo, quàm uetus loquẽdi conſuetudo? Sed huic ipſi neceſſarium eſt iudiciũ, conſtituendumq́; in primis, id ipſum quid ſit, quod conſuetudinem uocemus. Quæ ſi ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculoſiſsimum dabit præceptum, non orationi modò, ſed (quod maius eſt) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta ſunt placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaſerint ciuitatem, non erit conſuetudo, quia nihil horum caret reprehenſione: at lauamus & tondemus & conuiuimus ex conſuetudine: ſic in loquendo, non ſi quid uitioſe multis inſederit, pro regula ſermonis accipiendum erit. Nam ut tranſeam quemadmodum uulgò imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & omnem Circi turbam exclamaſſe barbarè ſcimus. Ergo conſuetudinem ſermonis, uocabo conſenſum eruditorum: ſicut uiuendi, conſenſum bonorum.

De Orthographia. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Poſt rationẽ loquẽdi, ad ſcribendi regulã accedit: hanc Græcis orthographiã dictam: locũ habere in dubiis, quo apice ſignãdę. neq; enim in aliis deſiderari, quia his quę natura uerbi ſatis pateant, apponere apicem ſit ineptiſsimum. At in málus pro arbore, & pálus ſecundę declinationis, longa nota monẽdos eſſe. Cõducere & ad hoc orthographiã, ut quo pacto prępoſitiones cũ uerbis iungẽdæ ſint, ſciamus: ut ex, cũ ſpecto, remanẽte ſ, exſpecto: cũ pecto, remota ſ, expecto. Nã in iis ſolum fieri, in quibus id dubij propter affinitatẽ ſuboriri poſsit. Prępoſitiones per n ſcribendas, ut ad: aduerbia & coniunctiones per t: at, ſet. Quædã quæ per b ſcribantur, magis efferri per p, obtinuit. Per n, ſcripta, cõmutari in m, inmunis. In cõpoſitione ma

ne manentibus omnibus,mediã literarũ conſonantẽ ſequenti iungi,aru ſpex: quia ſit à ſpectãdo. Cõtra in abſtemius,priori, quia ſit ex abſtinentia temeti,abſ temius.Orthographiã quoque cõſuetudini ſeruire.Olim ſemiuocales nõ fuiſſe geminatas. Ciceronis temporibus ſ, literã mediam uocalium longarum,uel ſubiectã lõgis,geminatam:ut diuiſsio,cauſſas. Vſum fuiſſet *ει* diphthongi ubi eſſet i,in pluralibus & in datiuis ſingularibus: quod ſuperuacuum erat.Et ai,pro æ,in genitiuis & datiuis primæ : ut aulai, aquai. Quædam eſſe quæ ſcribantur aliter quàm enuntientur,Cneus,Caius. Alioqui ſic ſcribẽdum eſſe quodq;,quomodo ſonat: niſi cõtrà cõſuetudo obtinuerit.

*NVnc quoniã diximus quæ ſit loquẽdi regula, dicẽdum quæ ſcribẽtibus cuſtodiẽda:quod Græci ὀρθογραφίαν uocãt,nos rectè ſcribendi ſcientiã nominemus. Cuius ars nõ in hoc poſita eſt, ut nouerimus quibus quæq; ſyllaba literis cõſtet(nã id quidẽ infra Grammatici officiũ eſt)ſed totam, ut mea fert opinio,ſubtilitatẽ in dubijs habet:ut lõgis ſyllabis omnibus apponere apicẽ,ineptiſsimũ eſt, quia plurimæ naturæ ipſa uerbi quod ſcribitur, patẽt: ſed interim neceſſarium,cũ eadem litera alium atq; alium intellectum,prout correpta uel producta eſt,facit:ut malus,utrum arborem ſignificet,an hominem non bonum,apice diſtinguitur. Palus aliud priore ſyllaba longa,aliud ſequẽti ſignificat: & cum eadẽ litera nominatiuo caſu breuis,ablatiuo longa eſt,utrũ ſequamur,plerũq; hac nota monendi ſumus. Similiter putauerunt illa quoq; ſeruanda diſcrimina,ut ex præpoſitionẽ, ſi uerbũ ſequeretur ſpecto,adiecta ſecundæ ſyllabæ ſ litera, exſpecto:ſed ſi pecto,remota ſ ſcriberemus. Illa quoq; ſeruata eſt à multis differẽtia,ut ad,cũ eſſet præpoſitio,d literam:cũ autem coniunctio,t acciperet. Item cũ,ſi tempus ſignificaret,*per q:ſi comitẽ,per c:ſi uerò cauſam,per q,ac duas ſequentes u u, ſcriberetur. Frigidiora his alia,ut quicquid,c quartam haberet,ne interrogare bis uideremur. Et*

Quando apicis appoſitio neceſſaria.

* per q,u,o,m: ſi comitẽ, per c,u,m.

*uide Vallã lib.6.cap.60.

quotidie,nõ cotidie,ut ſit,quot dieb. *Verùm hæc iã inter ipſas ineptias euanuerũt. Quæri ſolet in ſcribẽdo,præpoſitiones,ſonum quẽ iunctæ efficiunt, an quẽ ſeparatæ,obſeruare conueniat: ut cũ dico,obtinuit.ſecundã enim b literam ratio poſcit,aures magis audiũt p.Et inmunis,illud n,quod ueritas exigit,ſequentis ſyllabæ ſono uictũ,m gemina commutatur.Eſt etiã in diuidendis uerbis obſeruatio,mediã literã conſonantẽ priori an ſequenti ſyllabæ adiungas. Aruſpex enim,quia pars eius poſterior à ſpectando eſt,ſ,literã tertiæ dabit:abſtemius,quia ex abſtinẽtia temeti compoſita uox eſt,primæ relinquetur. Nam K,quidẽ in nullis uerbis utendũ puto,niſi quæ ſignificat,etiã ut ſola ponatur.Hoc eò non omiſi,quòd quidã eam quoties a ſequatur,neceſſariam credunt:cũ ſit c litera,quæ ad omnes uocales uim ſuã perferat. Verùm orthographia quoq; cõſuetudini ſeruit,ideoq; ſæpe mutata eſt.Nã illa uetuſtiſſima tranſeo tẽpora,quibus & pauciores literæ,nec ſimiles his noſtris earũ formæ fuerũt, & uis quoq; diuerſa:ſicut apud Græcos o literæ,quæ interim lõga ac breuis,ut apud nos:interim pro ſyllaba quã nomine ſuo exprimit,poſita eſt:ut Latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultimã adiectam : quod manifeſtũ eſt etiã ex colũna roſtrata quæ eſt C.Duellio in foro poſita. Interim g quoq;, ut in puluinari Solis qui colitur iuxta ædẽ Quirini, ueſperug:q; ueſperuginẽ accipimus.De mutatione etiã literarũ,de qua ſuprà dixi,nihil repetere hic neceſſe.Fortaſſe enim ſicut ſcribebãt,etiam ita loquebantur. Semiuocales nõ geminare,diu fuit uſitatiſſimi moris:atq; econtrario uſq; ad Acciũ & ultra,porrectas ſyllabas geminis,ut dixi,uocalib. ſcripſerũt. Diutius durauit ut e,i,iũgẽdis,eadẽ ratione qua Græci ει,uterẽtur.ea caſib.numeriſq; diſcreta ſunt,ut Lucillius præcipit,Iã puerei uenere,e poſtremũ facito,atq; i,

In uerbis diuidendis obſeruatio.

Plin.lib.34. cap.5.

Cap.4.

Vt pueri plures fiant. ac deinceps idem,

Mendacei fureiq; addes e,cum dare furi Iuſſeris.

Quod quidem cum ſuperuacuum eſt, quia i,tam longæ quàm breuis naturam habet: tum incõmodum aliquando. Nã in ijs quæ proximã ab ultima literam e habebunt,& i longa terminabuntur,illã rationẽ ſequentes,utemur e gemina,qualia ſunt hæc,aureei,argenteei,& ſimilia.idq; ijs præcipuè qui ad lectionem inſtituentur, etiã impedimento erit:ſicut in græcis accidit adiectione ι literæ: quã non ſolùm datiuis caſibus in parte ultima aſſcribunt,ſed quibuſdã etiam interponunt,ut in ληιςῆι, *quia etymologia ex diuiſione inter*ſyllabas facta, deſideret eam literã. ai ſyllabã, cuius ſecundã nunc e literã ponimus,uariè per a & i efferebant,quidã ſemper ut Græci:quidã ſingulariter tantum, cùm in datiuũ uel genitiuum caſum incidiſſent,unde pictai ueſtis,& aquai,Virgilius amantiſſimus uetuſtatis, carminibus inſeruit. In ijſdem plurali numero e utebantur, hi Syllæ, Galbæ. Eſt in hac quoq; parte Lucilij præceptum: quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſi quis parũ credat,apud ipſum in nono requirat. Quid quod Ciceronis tẽporibus,paulumq; infrà,ferè quoties ſ litera media uocalium longarum,uel ſubiecta lõgis eſſet,geminabatur? ut cauſſæ,caſſus,diuiſſiones:quo modo & ipſum, et Virgiliũ quoq; ſcripſiſſe,manus eorũ docẽt. Atqui paulùm ſuperiores,etiam illud quod nos gemina ſ dicimus iuſſi,una dixerunt,iuſi.Etiã optimus,maximus,ut mediã i literã,quæ ueteribus u fuerat,acciperent,C primũ Cæſaris inſcriptione traditur factũ.Here,nũc e litera terminamus: at ueterum Comicorũ adhuc libris inuenio,Heri ad me uenit.quod idẽ in epiſtolis Auguſti,quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehenditur. Quid? nõ Cato Cenſorius,dicã & faciam,*

* in triſyllabis.

Aen.9.& 3.Vide Cælium. lib.14.ca.39.& Politianum miſcella.c.43.

dicem & faciē ſcripſit? eundemq; in cæteris quæ ſimiliter cadunt, modū tenuit? quod & ex ueteribus eius libris manifeſtum eſt, & à Meſſala in libro de S litera poſitū. Sibe et quaſe, ſcriptū in multorū libris eſt: ſed an hoc uoluerint autores, neſcio: T. Liuiū ita his uſum, ex Pediano comperi, qui & ipſe eū ſequebatur. hæc nos i litera finimus. Quid dicā uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundē modū, quæ primò Scipio Africanus in e literā ſecundam uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom ſeruomq;, u & o literis ſcripſerunt, quia ſubiecta ſibi uocalis, in unū ſonū coaleſcere, & cōfundi nequiret: nunc u gemina ſcribuntur, ea ratione

Supra ca.4.

quam reddidi: neutro ſanè modo uox quā ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos uſus F literā adiecerat. Illud nunc melius, quod, cui, tribus quas propoſui literis enotamus: in quo pueris nobis, ad pinguē ſanè ſonū, *qu & oi utebantur, tantum ut ab illo qui, diſtingueretur. Quid, quæ ſcribūtur aliter quàm enūtiantur? Nā et Gaius C litera notatur, quæ inuerſa Ↄ mulierē declarat: quia tam Caias eſſe uocitatas, quàm Caios, etiā ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eam literā in prænominis nota accipit, qua ſonat: *& columa, exempta n litera: & Conſules, geminata s litera Coss. legimus: & Suburra quū tribus literis notatur, *c tertiam oſtēdit. Multa ſunt generis huius: ſed hæc quoq; uereor ne modū tam paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudicium autem ſuum grāmaticus interponat his omnibus. Nā hoc ualere plurimū debet. Ego (niſi quod conſuetudo obtinuerit) ſic ſcribendum quicque iudico, quomodo ſonat. Hic enim uſus eſt literarū, ut cuſtodiant uoces, & uelut depoſitū reddant legentibus. itaq; id exprimere debēt, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatè loquendi ſcribendiq; partes: duas reliquas, ſignificanter

* Vide Polit. ca.89. miſcell. Geneus Sexto Pompeio ſcribitur à generando.

* & columa & Coss. exēpta n litera legimus.

* Suc. a pago Succuſano.

ter ornateq; dicendi, non equidẽ grammaticis auſtro: ſed cũ mihi officia Rhetoris ſuperſint, maiori operi reſeruo. Redit autem illa cogitatio, quoſdã fore, qui hæc quæ diximus, parua nimiũ, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi, putent. Nec ipſe ad extremam uſq; anxietatẽ, & ineptas cauillationes deſcendendum, atque his ingenia concidi & cõminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuũ eſt. An ideo minor eſt M. Tullius orator, quòd idẽ artis huius diligẽtiſsimus fuit, & in filio (ut in epiſtolis apparet) rectè loquendi uſquequaq; aſper quoq; axactor? Aut uim C. Cæſaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos nõ de uerbis modo ſingulis, ſed etiã literis dedit? Nõ obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærẽtibus. Lib. 8.

De lectione pueri. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Hactenus de his quæ ad methodicen grammaticã pertinebant, nunc quæ ad hiſtoricen ſiue exegeticen, proponit. In legendi ratione docendũ puerum eſſe, ubi ſuſpendere ſpiritũ debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quãdo attolléda uel ſubmittẽda uox, quid lentius, celerius, cõcitatius, lenius, dicendum. Lectionẽ uirilẽ eſſe debere, & cũ ſuauitate grauẽ. Et quia teneræ mẽtes altius trahant quicquid rudibus annis inſederit, placere, ut lectio ab Homero & Virgilio incipiat, ut præter alia cõmoda ſublimitate carminis heroici animus aſſurgat, & magnitudine rerũ ſpiritum ducat. Vtiles eſſe etiam & tragœdos. Alere lyricos, ſi partes operũ præſertim quæ uacãt obſcœnitate, eligãtur. Elegiam quæ amat, repudiandam. Comœdiã quæ plurimum ad eloquentiã conferat, cum mores erunt in tuto, inter præcipua legendã. In quibus grãmatici officium ſit, curare partes orationis ſibi ſoluto uerſu reddi, & pedum proprietates: ut quæ barbara, quæ impropria, deprehendat: oſtendatq; uel uenia digna propter neceſsitatem, uel etiam laudi ducenda:

ut

ut etiam demonſtret quot quæque uerba modis intelligenda ſint. Circa gloſſemata quoq;, id eſt uoces minus uſitatas, pueros diligenter exerceat. Præterea tropos maiore cura, & figuras tum ſententiarum tum uerborum excutiat. His etiam ut accedat enarratio hiſtoriarũ non nimis operoſa. Nam fabulas etiã cõtemptiſsimas perſequi, eſſe inſani. In omnibus doceat quæ in œconomia uirtus, q̃d in decoro rerũ, q̃d perſonę cuiq; cõueniat, q̃d in ſenſibus, ubi copia ꝓbabilis, ubi modus.

*SVpereſt lectio: in qua puer ut ſciat ubi ſuſpendere ſpiritũ debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quando attollenda uel ſummittẽda ſit uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendũ, demonſtrari niſi in opere ipſo nõ poteſt. Vnũ eſt igitur quod in hac parte præcipiã: ut omnia iſta facere poßit: intelligat. Sit autem*in primis lectio uirilis, & cum ſuauitate quadã grauis: & non quidem proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe poëtæ canere teſtantur: nõ tamen in canticum diſſoluta, nec plaſmate (ut nunc à pleriſq; fit) effœminata. de quo genere optimè C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe: Si cãtas, malè cãtas: ſi legis, cãtas. Nec proſopopœias, ut quibuſdã placet, ad comicum morẽ pronuntiari uelim: eſſe tamen flexum quendã, quo diſtinguantur ab ijs in quibus poëta perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egent: in primis, ut teneræ mẽtes, tractæq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris inſederit, non modò quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt, diſcant: ideoq; optimè inſtitutũ eſt ut ab Homero atq; Virgilio lectio inciperet: quãquam ad intelligendas eorũ uirtutes, firmiore iudicio opus eſſet. ſed huic rei ſupereſt tempus: neq; enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat, & ex magnitudine rerũ ſpiritum ducat, & optimis imbuatur. Vtiles Tragœdiæ.*

* poëtarum in primis lec. Vide Cęlium Rhodi. libr. 5. cap. 24.

Alunt

Alunt & Lyrici: ſi tamen in his nõ autores modò, ſed etiã partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, & Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uerò, utiq; quæ amat, & Hendecaſſyllaba, quibus ſunt commata Sotadeorũ (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem eſt) amoueantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certè ad firmius ætatis robur reſeruẽtur. Comœdiæ, quæ plurimũ conferre ad eloquentiã poteſt, cum per omnes & perſonas & affectus eat, quem uſum in pueris putem, paulò poſt ſuo loco dicã. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit. de Menandro loquor: nec tamẽ excluſerim alios. Nã Latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maximè ingenium alant, atq; animũ augeant, prælegenda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinẽt, longa ætas ſpatium dabit. Multum autẽ ueteres etiã Latini conferunt: quãquam pleriq; plus ingenio quàm arte ualuerũt. in primis copiã uerborum: quorũ in Tragœdijs grauitas, in Comœdijs elegantia, & quidam uelut ἀττικισμὸς inueniri poteſt. Oeconomia quoq; in his diligentior, quàm in pleriſq; nouorum erit, qui omnium operũ ſolam uirtutem ſententias putauerunt. Sanctitas certè, & ut ſic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia delitiarum genera uitiaq́;, dicendi quoq; ratione defluximus. Denique credamus ſummis oratoribus, qui ueterum poëmata uel ad fidem cauſſarum, uel ad ornamentũ eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronẽ, frequenter tamen apud Aſinium etiã, & cæteros, qui ſunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucillij, Terentij, Cæcilij, & aliorũ inſeri uerſus, ſumma non eruditionis modò gratia, ſed etiã iucunditatis: cum poëticis uoluptatibus aures à forenſi aſperitate reſpirẽt. quibus accedit non mediocris utilitas, cum

Pro Cælio, pro Cor. Balbo, in Antonium, in Piſonem.

cum ſententijs eorũ uelut quibuſdã teſtimonijs, quæ propoſuere confirment. Verùm priora illa ad pueros magis, hæc ſequentia ad robuſtiores pertinebunt: cum Grammatices amor, & uſus lectionis, nõ ſcholarum temporibus, ſed uitæ ſpatio terminentur. In prælegendo grammaticus & illa quidẽ minora præſtare debebit, ut partes orationis reddi ſibi ſoluto uerſu deſideret, & pedũ proprietates: quæ adeo debẽt eſſe notæ in carminibus, ut etiam in oratoria cõpoſitione deſiderentur: deprehendatq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legẽ loquendi ſunt poſita: nõ ut ex his utiq; improbentur Poëtæ (quibus quia plerunq; metro ſeruire coguntur, adeò ignoſcitur, ut uitia ipſa alijs in carmine appellationibus nominẽtur. metaplaſmos enim, & ſchematiſmos, & ſchemata, ut dixi, uocamus, & laudẽ uirtutis neceßitati damus) ſed ut cõmoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoq; inter prima rudimẽta non inutile, demonſtrare quot quæq; uerba modis intelligẽda ſint. Circa gloſſemata etiam, id eſt uoces minus uſitatas, nõ ultima eius profeßionis diligentia eſt. Enimuero iam maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modò, ſed etiam oratio ornatur: ſchemata utraque, id eſt figuras quæq; λέξεως quæq; διανοίας uocantur: quorum ego, ſicut troporum, tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè uerò illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decoro rerum: quid perſonæ cuique conuenerit: quid in ſenſibus laudandum, quid in uerbis: ubi copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamen uſque ad ſuperuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris autoribus memoratas expoſuiſſe ſatis eſt. Perſequi quidem quod quiſque unquam uel

Suprà ca.5. de uirtutibus & uitijs orationis.

Gloſſemata.

Libro 8.

uel contemptiſsimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt: & detinet atque obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt. Atqui pleni ſunt eiuſmodi impedimentis Grammaticorum commentarij, uix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cum hiſtoriæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat. Quod euenit præcipuè in fabuloſis uſque ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbiſsimo cuique pleraque fingendi licentia eſt, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tutò, quia inueniri, qui nunquam fuere, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſsimè deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua neſcire. Neſcienda aliqua.

De officio Grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Perfectis duabus grammaticæ partibus, nempe methodice & hiſtorice, adijcit ueluti corollarium grammaticorum curæ quædam dicendi primordia: Fabellas primum Aeſopicas, & earum tractandarum rationem: chrias etiam & ethologias, atq; ſententias: & chriarum plura genera, aliud uoce ſimplici, aliud in reſpondendo, aliud in facto, aliud huic penè par quod chriodes appellant.

ET finitæ quidem ſunt partes duæ quas hæc profeſsio pollicetur, id eſt ratio loquendi, & enarratio autorũ: quarum

quarum illam methodicen, hanc hiſtoricē uocant. Adijciamus tamen eorum curæ quædam dicēdi primordia, quibus ætates nondum Rhetorem capienteis inſtituant. Igitur Aeſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proximè ſuccedunt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſupra modum extollēte, deinde eandem gracilitatē ſtylo exigere condiſcāt: Verſus primò ſoluere, mox mutatis uerbis interpretari: tum paraphraſi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare, ſaluo modo poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus, etiam conſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunq; diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoq; & chriæ & ethologiæ * ſubiectis dictorum rationibus apud Grammaticos ſcribantur, quia initium ex lectione* ducunt. Quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa: quia ſententia uniuerſalis eſt uox, ethologia *perſonis continetur. Chriarum plura genera tradūtur. Vnum, ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, Dixit ille. aut, Dicere ſolebat. Alterum, quod eſt in reſpondendo: Interrogatus ille, uel, Cùm hoc ei dictum eſſet, reſpondit. Tertium huic non diſsimile, cum quis non dixiſſet, ſed aliquid feciſſet. Etiam in ipſis factis eſſe chriam putant: ut, Crates cum indoctum puerum uidiſſet, pædagogum eius percuſsit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειῶδες: ut, Milo quem uitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eoſdem ducitur caſus, & tam factorum quàm dictorum ratio eſt. Narratiunculas à poëtis celebratas, notitiæ cauſa non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis ac ſpiritus, Latini Rhetores relinquendo, neceſſaria Grammaticis fecerunt: Græci magis operum ſuorum & onera & modum norunt.

* ætiologiæ.
* ratione.
*ætiologia.
Chriarum genera.

An Oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Puerum hactenus à grāmaticis doctum,priuſquā Rhetori tradatur,ut efficiatur orbis ille doctrinæ,quem Græci encyclopædian uocant,mathematicis inſtituendū contendit:quæ etiā ſi in dicendo ſe non oſtendunt & proferunt, uim tamen occulte ſuggerere,& tacite ſentiri cōfirmat.nec aliter ex iis oratorem conſummatum effici,quàm antidota & pharmaca ex multis diuerſas uires habentibus perfectiſsima, aut mel uario florū ac ſuccorū genere ſuauiſsimū euadere. Primā mathematicarum muſicā tractat,cuius laudes primū ab efficientibus,adiunctis,exemplis,& teſtimoniis maiorum celebrat.Deinde ad uſum eius accedit,eamq; apud ueteres cōiunctam cum Grāmatica fuiſſe probat.Oratorē etiam ab ea petere numeros qui in corpore ſint,& in uoce,quorum alij ad geſtū,alij ad collocationē uerborū,ad flexus uocis alij pertineant.Deniq; de qua muſica præcipiat oſtendit,nēpe non de effœminata, & impudicis modis fracta, ſed de graui & ſancta,rationiſq; cognitionē habente:quæ ad mouendos leniēdoſq; affectus plurimū ualeat. Geometriā probat oratori eſſe neceſſariam,eamq; late accipiendo ad Arithmeticam & Aſtrologiam extendit.ſummas & cōputationes incidere frequenter in cauſas,quæ Arithmetices beneficio ſint explicandæ.Eſſe etiā & ſæpe de terminis,menſuris,finibus & magnitudinibus controuerſias:quare lineares illas formas tenēdas eſſe.Porro maiore geometriæ cū arte oratoria eſſe cognationē,propter ordinē utrobiq; neceſſariū.nā quod in demōſtrādo faciāt Geometræ,ut ex prioribus probēt inſequētia, ex certis incerta:idē facere & oratores dicēdo.hinc ſecundū pleroſq; cū Dialectica maiorē habere affinitatē.Geometriæ uſum aliquē formis ſubiectis cōmonſtrat:& formā quidē orbicularē eſſe omniū capaciſsimā & perfectiſsimā, quadratā triangulis eſſe perfectiorem,triangula æquis lateribus,inæqualibus:& hanc ſe tollere uſq; ad rationem mundi:unde numeris cognoſcimus certos eſſe ſydorum conſtitutoſq; curſus:quod & ad oratorē pertinere ſubiectis exemplis probat.

HAec de Grãmatica, q̃ breuiſsimè potui: nõ ut oĩa dicerẽ, ſectatus, qđ infinitũ erat: ſed ut maximè neceſſaria: nũc de cæteris artibus, q̃bus inſtituẽdos prius q̃ tradãtur Rhetori, pueros exiſtimo, ſtrictim ſubiũgã, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quã Græci ἐγκυκλοπαιδείαμ uocãt. Nã iiſdẽ ferè annis aliarũ quoq; diſciplinarum ſtudia ingrediẽda ſunt: quæ q̃a & ipſæ artes ſunt, & * eſſe pfecta ſine his orãdi ſciẽtia nõ põt, nec rurſus ad efficiendũ Oratorẽ ſatis ualent ſolæ: an ſint huic opi neceſſariæ, quæritur. Nã quid, ĩquiũt, ad agẽdã cãm, dicẽdã'ue ſentẽtiã ptinet, ſcire quẽadmodũ in data linea cõſtitui triãgula æquis lateribus poſsint? Aut quo melius uel defendet reũ, uel reget cõſilia, qui citharæ ſonos noĩbus & ſpaciis diſtinxerit? Enumerent etiã fortaſſe multos quãlibet utiles foro, qui nec Geometrẽ audiuerint, nec Muſicos niſi hac cõmuni uoluptate auriũ ĩtelligãt. Quibus ego primũ hoc r̃ndeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutũ libro frequẽtius teſtatur, nõ eũ à nobis ĩſtitui Oratorẽ, qui ſit, aut fuerit: ſed imaginẽ quandã concepiſſe nos aĩo pfecti illius, ex nulla parte ceſſantis. Nã & ſapiẽtẽ formãtes eũ, qui ſit futurus cõſummatus undiq;, & (ut dicũt) mortalis quidam deus, nõ modò cognitione cœleſtiũ uel mortaliũ putãt inſtituẽdũ, ſed p quædã parua ſanè ſi ipſa demũ æſtimes, ducũt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates: nõ quia Ceratinæ aut Crocodilinæ poſsint facere ſapiẽtẽ, ſed quia illũ ne in minimis quidẽ oporteat falli. Similiter Oratorẽ (qui debet eſſe ſapiẽs) nõ Geometres faciet, aut Muſicus, quæq; his alia ſubiũgã, ſed hæ quoq; artes ut ſit cõſummatus iuuabunt. Niſi forte antidotũ quidẽ, atq; alia quæ morbis aut uulneribus medẽtur, ex multis atq; interim cõtrariis quoq; inter ſe effectibus cõponi uidemus, quorũ ex diuer

ſis

* alias, & eſſe perfectæ ſine or. ſc. poſſunt, nec rurſ. &c.

Politian' Miſcel. c. 54. & 55.

ſis fit illa miſtura una,quæ nulli earũ ſimilis eſt quibus cõ ſtat,ſed ꝓprias uires ex oĩbus ſumit:& muta aĩalia mellis illũ inimitabilẽ humanæ rõni ſaporẽ,uario florũ ac ſuccorũ gñe pficiũt:nos mirabimur,ſi oratio,qua nihil præſtantius homini dedit Prouidentia,*pluribus artibus eget: quæ etiã cũ ſe nõ oſtẽdũt in dicẽdo,nec ꝓferũt,uim tñ occultã ſuggerũt,& tacitè quoq; ſentiũtur.*Fuit *aliquis ſine his diſertus:at ego* Oratorẽ *uolo.* Nõ *multũ adijciũt:ſed æquè nõ erit totũ,cui uel parua deerũt:& optimũ quidẽ hoc eſſe cõueniet:cuius etiã ſi in arduo ſpes eſt,nos tamen præcipiamus oĩa,ut ſaltẽ plura fiãt.* Sed *cur deficiat animus?*Natura *enim pfectũ* Oratorẽ *eſſe non ꝓhibet:turpi-* Cic.3.de Ora
terq; deſperatur,quicquid fieri põt. Atq; *ego uel iudi-* tore.
cio ueterũ poterã eſſe cõtẽtus. Nã *quis ignorat* Muſicen Cic.3.de Ora
(ut de hac primùm loquar) tãtũ iam illis antiquis tpibus to. & Strabo.
nõ ſtudij modò, uerũ etiam uenerationis habuiſſe,ut ijdẽ 1. de geogra.
Muſici,*& uates & ſapiẽtes iudicarẽtur?mittã alios,*Or- lib.& 10.
pheus & Linus:*quorũ utrũq; dijs genitũ,alterũ uerò, ꝙ* Virg. eclo.4.
rudes quoq; atq; agreſtes aĩos admiratione mulceret,nõ Hora. in art.
feras mõ,ſed ſaxa ẽt ſyluasq; duxiſſe,poſteritatis memoriæ Apud Home.
*traditũ eſt.*Et Timagenes *autor eſt,oĩm ĩ literis ſtudiorũ* Achilles , & Phemius.
antiqſſimã Muſicẽ *extitiſſe : & teſtimonio ſunt clariſſimi* Odyſs.1.
poëtæ,apud quos inter regalia cõuiuia laudes Heroũ *ac* Aeneid.1. & eclog.4.
Deorũ *ad citharã canebãtur.*Iopas *uerò ille* Virg.*nõ ne.*

—canit errantem Lunam,Soliſq; *labores?& cætera.*

Quibus *certè palàm confirmat autor eminentiſſimus,* Muſicen *cum diuinarũ etiam rerum cognitione eſſe coniunctam.* Quod *ſi datur,erit etiã* Oratori *neceſſaria.* Si*qdẽ (ut diximus)hæc quoq; pars quæ ab* Oratoribus *re-* In prooemio.
*licta,à philoſophis eſt occupata, noſtri operis fuit:ac ſine omniũ taliũ ſciẽtia nõ põt eſſe pfecta eloquẽtia.*Atq; *cla-*

 ros

ros nomine ſapientiæ uiros, nemo dubitauerit ſtudioſos Muſices fuiſſe, quũ Pythagoras, atq; eũ ſecuti, acceptã ſine dubio antiquitus opinionẽ, uulgauerint, mundũ ipſum eius ratione eſſe cõpoſitũ, quã poſtea ſit lyra imitata. Nec illa modò cõtenti diſsimiliũ cõcordia, q̃ uocãt ἁρμονίαν, *ſonum quoq; his motibus dederũt. Nã* Plato *cũ in alijs quibuſdã, tum præcipuè in* Timæo, *ne intelligi quidẽ niſi ab ijs qui hãc quoq; partẽ diſciplinæ diligenter pceperint, poteſt. Quid de philoſophis loquor, quorũ fons ipſe* Socrates *iam ſenex inſtitui lyra non erubeſcebat?* Duces *maximos & fidibus & tibijs ceciniſſe traditũ, & exercitus* Lacedæmoniorũ *Muſicis accẽſos modis. Quid autẽ aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciũt? quorũ concentus quãto eſt uehementior, tãto* Romana *in bellis gloria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra* Plato *ciuili uiro, quẽ* πολιτικὸν *uocãt, neceſſariã* Muſicen *credidit.* Et *eius ſectæ, quæ alijs ſeueriſsima, alijs aſperrima uidetur, principes in hac fuere ſententia, ut exiſtimarent ſapientũ aliquos nõnullã operã his ſtudijs accõmodaturos.* Lycurgus *duriſsimarũ* Lacedæmonijs *legũ autor,* Muſices *diſciplinam probauit. Atq; eã natura ipſa uidetur ad tolerandos facilius labores uelut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec ſolũ in ijs operibus, in quibus pluriũ conatus præeunte aliqua iucunda uoce conſpirat, ſed etiã ſingulorũ fatigatio quãlibet ſe rudi modulatione ſolatur.* Laudẽ *adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nõdum tamen eã oratori cõiungere. Trãſeamus igitur id quoq;, q* Grãmatice *quondã ac* Muſice *iunctæ fuerunt. Siquidẽ* Architas *atq;* Ariſtoxenus *etiã ſubiectam* Grãmaticen Muſicæ *putauerũt: & eoſdem utriuſq; rei præceptores fuiſſe, cũ* Sophron *oſtendit* Mimorũ *quidẽ ſcriptor,*

Vide Macro. libr.2. ſomnij Scipionis.

Cic. in Cato. Valer.lib.2.ti. de inſtitu.antiq.& Gell.libro 1.cap.11.

Lib.2.de legi. Stoicos intellige.

ſcriptor,ſed quem Plato adeò ꝓbauit,ut ſuppoſitos capiti libros eius, cū moreretur,habuiſſe credatur:tū Eupolis, apud quē Prodamus & Muſicen & literas docet.Et Maricas,qui eſt Hyꝑbolus,nihil ſe ex Muſicis ſcire niſi literas cōfitetur. Ariſtophanes quoq; nō uno libro ſic inſtitui pueros antiquitus ſolitos eſſe demōſtrat.Et apud Menandrū in Hypobolimæo,ſenex repoſcenti filium patri,uelut rationē impendiorū quæ in educationē contulerat,opponens,pſaltis ſe et geometris multa dicit dediſſe.Vnde etiā ille mos,ut in cōuiuijs poſt cœnā circūferretur lyra:cuius cū ſe imperitū Themiſtocles cōfeſſus eſſet,ut uerbis Ciceronis utar,habitus eſt indoctior. Sed ueterum quoq; Romanorū epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoq; Saliorū habent carmen.Quæ cum oīa ſint à Numa Rege inſtituta,faciunt manifeſtū,ne illis quidē qui rudes ac bellicoſi uidētur,curā Muſices,quantā illa recipiebat ætas,defuiſſe.Deniq; in ꝓuerbiū uſq; Græcorū celebratū eſt,Indoctos à Muſis atq; Gratijs abeſſe. Verùm quid ex ea ꝓpriè petat futurus Orator,diſſeramus. Numeros Muſice duplices habet,in uocibus,et in corpore.utriuſq; enim rei aptus quidā modus deſideratur.Vocis rationem Ariſtoxenus Muſicus diuidit in ῥύθμον, & * μέλος ἔμμετρον:quorū alterum modulatione,alterū canore ac ſonis conſtat.Num igitur non hæc oīa Oratori neceſſaria? quorū unum ad geſtum, alterum ad collocationē uerborum,tertium ad flexus uocis,qui ſunt in agēdo quoq; plurimi,ꝑtinet.Niſi forte in carminibus tantùm & in cāticis exigitur ſtructura quædā & inoffenſa copulatio uocum, in agendo ſuꝑuacua eſt?aut nō cōpoſitio & ſonus in oratione quoq; uariè ꝑ rerum modo adhibetur,ſicut in Muſice.Nāq; & uoce & modulatione grādia elatè,iucunda

Ariſtopha. in Nebu.

In ἱππεῦσι.

Tuſcula. I.

* Alij legūt, & μέλ☉, & μέτρον. Vide Gell. lib. 16. ca. 18. & Boetium de Muſica. libro I.

dulciter,moderata leniter canit:totaq́; arte conſentit cum eorũ quæ dicũtur,affectibus. Atqui in orãdo quoq; intentio uocis,remiſsio,flexus,pertinet ad mouẽdos audiẽtium affectus:aliaq́; & collocatiõis & uocis(ut eodẽ utar uerbo)modulatione cõcitationẽ Iudicũ,alia miſericordiã petimus:cũ etiam organis,quibus ſermo exprimi nõ poteſt, affici animos in diuerſum habitum ſentiamus. Corporis quoq; decẽs & aptus motus,qui dicitur εὐρυθμία,eſt neceſſarius:nec aliunde peti poteſt:in quo pars actionis non

Lib.11. minima cõſiſtit:qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age,ſi habebit in primis curam uocis Orator,quid tam Muſices propriũ?Sed ne hæc quidẽ præſumẽda pars eſt:ut uno in-

Cic.3.de Orato.& Gell.lib.1.cap.11. terim cõtenti ſimus exẽplo C.Gracchi præcipui ſuorũ tẽporum oratoris,cui cõcionanti cõſiſtens poſt eũ muſicus, fiſtula quã τονόριον uocãt,modos quibus deberet intendi, miniſtrabat.Hæc ei cura inter turbidiſsimas actiones,uel terrẽti optimates uel iam timẽti fuit.Libet propter quoſdam imperitiores,etiã craſsiore,ut uocant,muſa,dubitationẽ huius utilitatis eximere. Nã poëtas certè legendos oratori futuro conceſſerint.num igitur hi ſine muſice? At ſiquis tam cæcus animi eſt,ut de alijs dubitet:illos certè, qui carmina ad lyram cõpoſuerũt.Hæc diutius forẽt dicẽda,ſi hoc ſtudiũ uelut nouũ præciperẽ. Cũ uerò antiquitus uſq; à Chirone atq; Achille ad noſtra tempora apud omnes, qui modò legitimã diſciplinã nõ ſint peroſi,durauerit,nõ eſt cõmittendum ut illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine.Quamuis autẽ ſatis iam ex ipſis quibus ſum modò uſus exẽplis, credã eſſe manifeſtum, quæ mihi,& quatenus muſice placeat:apertius tamẽ profitendũ puto, non hanc à me præcipi,quæ nũc in ſcenis effœminata,& impudicis modis fracta,nõ ex parte minima,ſiquid in nobis

bis uirilis roboris manebat, excidit: ſed qua laudes fortiũ canebãtur, quaq́; & ipſi fortes canebãt, nec pſalteria & ſpadicas, etiã uirginibus probis recuſanda: ſed cognitionẽ rationis, quæ ad mouẽdos leniẽdosq́; affectus plurimũ ualet. Nã & Pythagorã accepimus, cõcitatos ad uim pudicæ domui afferẽdã iuuenes, iuſſa mutare in Spondeũ modos tibicina, cõpoſuiſſe: & Chryſippus etiã nutricũ quæ adhibẽtur infantibus, allectationi ſuũ quoddã carmẽ aßignat. Eſt etiã nõ inerudite ad declamandũ ficta materia, in qua ponitur tibicen qui ſacrificãti Phrygiũ cecinerat, acto illo in inſaniã, & per præcipitia delato, accuſari, quod cauſa mortis extiterit. quæ ſi dici debet ab oratore, nec dici citra ſciẽtiã muſices poteſt, quomodo nõ hanc quoq; artẽ neceſſariã eſſe operi noſtro uel iniqui cõſentiãt? In Geometria partẽ fatentur eſſe utilẽ teneris ætatibus. agitari nãq; animos, atq; acui ingenia, & celeritatem percipiẽdi uenire inde, cõcedunt: ſed prodeſſe eã, nõ ut cæteras arteis, cũ perceptæ ſint, ſed cũ diſcatur, exiſtimãt. Id uulgaris opinio eſt. Nec ſine cauſa ſummi uiri etiã impenſam huic ſciẽtiæ operã dederũt. Nã quũ ſit Geometria diuiſa in numeros atq; formas: numerorũ quidẽ notitia nõ oratori modò, ſed cuicũq; primis ſaltẽ literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis uerò uel frequentiſsimè uerſari ſolet: in quibus actor nõ dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorũ ſaltem incerto aut indecoro geſtu à cõputatiõe diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, & ipſa quidẽ cadit frequẽter in cauſis: nã de terminis mẽſuriſq́; ſunt lites: ſed habet maiorẽ quãdã aliã cũ arte oratoria cognationẽ. Iã primũ ordo eſt geometriæ neceſſarius: nõne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat inſequẽtia, & certis incerta: nõne id in dicẽdo facimus? Quid? illa, propoſitarũ

Cælius lib. 5. cap. 23.

Boetius in procemio de muſica.

De Harmoniis multa Athenęus li. 14.

Arithmeticẽ ſub Geometria cõprehẽdit, ut paulo poſt aſtrologiam.

quæſtionum cõcluſio,nõ tota ferè cõſtat ſyllogiſmis?ꝑpter qđ plures ĩuenias q̃ dialecticæ ſimilẽ,q̃ qui rhetoricæ fa teãtur hãc artẽ. Verùm *& orator,etiã ſi raro,nõ tñ nun quã ꝓbabit dialecticè.* Nã *& ſyllogiſmis,ſi res poſcet,ute tur:& certè enthymemate, q̃ rhetoricus eſt ſyllogiſmus.*

Ariſtote. in poſter. analyticis.

Deni*q; probationum quæ ſunt potentiſsimæ, γραμμικαὶ ἀποδείξεις uulgò dicuntur.* Q*uid autẽ magis oratio q̃ ꝓbationem petit?* Fal*ſa quoq; ueri ſimilia, geometria rõne deprehẽdit.* Fit *hóc & in numeris ꝑ quaſdã quas ψευδογραφίας uocãt,quibus pueri ludere ſolebamus.* Sed *alia maiora ſunt.* Nã *qs nõ ita ꝓponenti credat,* Q*uorum locorum extremæ lineæ eãdem menſurã colligunt,eorum ſpatium quoq; quod his lineis continetur,par ſit neceſſe eſt?* At *id falſum eſt.* Nã *plurimum refert cuius ſit formæ ille circuitus:reprehenſiq́; à* Geometris *ſunt* Hiſtorici *q̃ magnitudines inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderunt.* Nã *ut quæq; forma ꝑfectiſsima, ita capaciſsima eſt.* Ideoq́; *illa circũcurrens linea ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maximè ꝑfecta, amplius ſpatium cõplectetur,q̃ ſi quadratum paribus oris efficiat.* R*urſus quadrata triangulis,triangula ipſa plus æqs lateribus q̃ inæqualibus.* Sed *alia forſitan obſcuriora : nos facillimum etiã imperitis ſequamur experimentum.* Iugeri *menſurã, ducẽtos & quadraginta lõgitudinis pedes eſſe,dimidioq́; in latitudinẽ patere,nõ ferè quiſquã eſt q̃ ignoret:& qui ſit circuitus,& quãtum cãpi claudat,colligere expeditũ.* At *centeni & octogeni in quãq; partẽ pedes,idẽ ſpatium extremitatis, ſed multo amplius * diuiſæ quatuor lineis areæ faciunt.* Id *ſi cõputare quẽ piget,breuioribus numeris idem diſcat.nã deni in quadrã pedes, quadraginta ꝑ oram,intra centũ erunt.* At *ſi quinideni per latera,quini*

* clauſæ.

in

in fronte ſint: ex illo quod amplectuntur, quartã deducent eodẽ circunductu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtent, nõ plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, eiuſdẽ ſpatij erit cuius ea quæ centũ continet. Ita *quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit.* Ergo *etiam id fieri poteſt, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur.* Hoc *in planis.* Nã *in collibus uallibusq́; etiã imperito patet plus ſoli eſſe quàm cæli.* Quid *quod ſe eadem* Geometria *tollit ad rationẽ uſq; mundi? in qua cum ſiderũ certos cõſtitutosq́; curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum atq; fortuitũ: quod ipſum nonnunquã pertinere ad* Oratorem *poteſt.* An *uero, cum* Pericles Athenienſes *Solis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut cũ* Sulpitius *ille* Gallus *in exercitu* L. Pauli *de* Lunæ *defectione diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerẽtur, nõ uidetur eſſe uſus* Oratoris *officio?* Quod *ſi* Nicias *in* Sicilia *ſciſſet, nõ eodem cõfuſus metu pulcherrimũ* Athenienſium *exercitũ perdidiſſet: ſicut* Dion, *cũ ad deſtruendam* Dionyſij *tyrannidẽ uenit, nõ eſt tali caſu deterritus.* Sint *exempla licet uſus bellici, tranſeamusq́; quòd* Archimedes *unus obſidionẽ* Syracuſarum *in longius traxit: illud utiq; iam propriũ eſt ad efficiendũ quod intẽdimus, plurimas quæſtiones, quarũ difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione diuidendi, de ſectione in infinitũ, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus ſolui ſolere: ut ſi eſt* Oratori *(quod proximus demõſtrabit liber) de oĩbus rebus dicẽdũ, nullo modo ſine* Geometria *eſſe poſſit* Orator.

Plutar. in uitam Periclis. Pli. lib. 2. c. 12. Valer. li. 8. c. 11

Thucy. lib. 7. Plutar. in uitã Dionis, & Marcelli.

Ca. de materia Rhetorices.

De prima pronuntiationis & geſtus inſtitutione. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Comœdo & palæſtritæ operam aliquã propter pronunciationẽ, geſtũ, & motũ, dandam cenſet. Non quia puerũ fœmineę uocis exilitate frangi, aut ſeniliter tremere, aut ebrietatis effingere uitia, & corporis cura mentem obruere oporteat, ſed ut eorum imitatione oris uitia emendet: geſtum & motum quantũ oratoris grauitas poſtulat, cõponat: quomodo narrandum, qua ſit autoritate ſuadendum, quidq; ſingulis partibus agendum, diſcat. Ad quę omnia plurimum profuturum ſit, ſi electa ex grauibus orationibus ediſcere, & ſtans ea dicere, & quemadmodum agere oporteat, cogatur.

DAndũ aliquid Comœdo quoq;, dũ eatenus, quà pronuntiãdi ſcientiã futurus orator deſiderat. Nõ *enim puerũ quẽ in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut ſeniliter tremere.* Nec *uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectũ: quæ neq; oratori ſunt neceſſaria, & mentẽ præcipuè in ætate prima tenerã adhuc & rudem inficiũt.* Nã *frequẽs imitatio tranſit in mores.* Ne *geſtus quidẽ omnis ac motus à* Comœdis *petẽdus eſt.* Q*uanquã enim utrunq; eorũ ad quendã modum præſtare debet orator: plurimũ tamẽ aberit à ſcenico, nec uultu nec manu nec excurſionibus nimius.* Nã *ſiqua in his ars eſt dicentiũ, ea prima eſt, ne ars eſſe uideatur.* Q*uod eſt igitur in his doctoris officiũ?* In *primis uitia ſiqua ſunt oris, emendet: ut expreſſa ſint uerba, ut ſuis quæq; literæ ſonis enuntiẽtur.* Q*uarundã enim uel exilitate uel pinguedine nimia laboramus: quaſdã uelut acriores parũ efficimus, & alijs non diſſimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus.* Q*uippe ϱ literæ, qua* Demoſthenes *quoq; laborauit, λ ſuccedit: quarũ uis eſt apud nos quoq;.* Et *cũ* C *ac ſimiliter* T *nõ ualuerũt, in* G *ac* D *molliuntur.* Ne *illas quidẽ circa* S *literam delicias hic magiſter feret: nec uerba in faucibus*

Cælius lib.7. cap.22.
Cic.1.de Oratore.
Vide Halicar. in arte.

patiet

patietur audiri, nec oris inanitate reſonare: nec, quod minimè ſermoni puro cõueniat, ſimplicem uocis naturã pleniore quodã ſono circũlinire, qđ Græci καταπεπλασμένον dicũt. ſic appellatur cantus tibiarũ, quæ præcluſis quibus clareſcũt foraminibus, recto modò exitu grauiorẽ ſpiritũ reddunt. Curabit etiã, ne extremæ ſyllabæ intercidãt, ut par ſibi ſermo ſit: ut quoties exclamandũ erit, laterũ conatus ſit ille, nõ capitis: ut geſtus ad uocẽ, uultus ad geſtũ accõmodetur. Obſeruandũ erit etiã, ut recta ſit facies dicẽtis: ne labra diſtorqueãtur: ne immodicus hiatus rictũ diſtẽdat: ne ſupinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nã frõs pluribus generibus peccat. Vidi multos quorũ ſupercilia ad ſingulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorũ cõſtricta, aliorũ etiã diſsidẽtia, cũ altero in uerticẽ tenderent, altero penè oculus ipſe premeretur. Infinitũ autẽ, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentũ eſt. Et nihil poteſt placere, quod nõ decet. Debet etiã docere Comœdus, quomodo narrandũ, qua ſit autoritate ſuadendum: qua cõcitatione cõſurgat ira, qui flexus deceat miſerationem. Quod ita optimè faciet, ſi certos ex Comœdijs elegerit locos, et ad hoc maximè idoneos, id eſt actionibus ſimiles. Iidẽ autẽ nõ ad pronũtiandũ modò utiliſsimi, uerùm ad augendã quoq; eloquentiã maximè accõmodati erũt. Et hæc, dum infirma ætas maiora nõ capiet. Cæterùm cũ legere orationes oportebit, cũ uirtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus aſsiſtat: neq; ſolùm lectione formet, uerũ etiam ediſcere electa ex his cogat, & ea dicere ſtantẽ clarè, & quemadmodũ agere oportebit: ut protinus pronuntiatione * uocem & memoriã exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulum etiam palæſtricis uacauerint. Non de his loquor

Lib. 11. cap. de pronũciatione.

*pronuntiationem.

loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino conſumitur, qui corporis cura mentem obruerunt (hos enim abeſſe ab eo quem inſtituimus, quàm longiſsimè uelim) ſed nomen eſt idem ijs à quibus geſtus motusq; formantur: ut recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæ'ue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput oculiq́; ab alia corporis inclinatione diſsideant. Nam nec hoc eſſe in parte pronuntiationis negauerit quiſquã, nec ipſam pronuntiationem ab oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignandum eſt diſcere, cum præſertim hæc chironomia, quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, & ab ipſo etiã Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuilium poſita uirtutum, & à Chryſippo in præceptis de liberorũ educatione compoſitis non omiſſa. Nam Lacedæmonios quidem etiã ſaltationẽ quandam, tanquam ab bella quoq; utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit: argumentum eſt, ſacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio: & illa in tertio Ciceronis de oratore libro uerba Craſsi, quibus præcepit ut orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiã à palæſtra: cuius etiam diſciplinæ uſus in noſtram uſq; ætatem ſine reprehẽſione deſcendit. A me tamẽ nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu. Neq; enim geſtũ oratoris cõponi ad ſimilitudinẽ ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus proſequatur.

Odyſſ. 3. & 8. Ilia. 17.

Lib. 3. de Rep. & de legib. 7.

Pyrrhichen.

Saliorum.

Inflexione, habet Cice.

An plura eodem tempore doceri primæ ætas poſsit. CAP. XII.

ARG

ARGVMENTVM.

Refellit eorũ ſententiã, qui artes de quibus egit hoc primo libro, eodẽ tẽpore tradi uetabãt. Quod oportere probat ſimilibus, ab agricolis, citharœdis, & oratoribus. Efficiẽtibus, à natura puerorũ, priuſquã obduruerũt, aut laboris iudicium collegerunt, maxime docili, & laborũ patiẽtiſsima. Id probat effectis, quòd breuiſsimo tẽpore ſine cuiuſquã opera rectiſſimè omnia loqui conſueſcant, quod nouitiis ſeruis uix tota uita cõtingit: quodq; nullo labore diſcurſationibus & reptationibus unquam defatigentur. Poſtremò Platonis exemplo, cuiuis bono ingenio prædito ea omnia ineſſe poſſe cõtẽdit.

QVæri ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamẽ tradi omnia & percipi poßint. Negant *enim quiaam, quia confundatur animus ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat: & ſi maximè patiatur hæc ætas robuſtior, tamẽ pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed nõ ſatis perſpiciunt quantum natura humani ingenij ualeat: quæ ita eſt agilis & uelox, ſic in omnẽ partem, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poßit quidem aliquid agere tantùm unum: in plura uerò, non eodem die modò, ſed eodem temporis momento uim ſuã impendat. An uero citharœdi nõ ſimul & memoriæ, & ſono uocis, & pluribus flexibus ſeruiunt, cum interim alios neruos dextra *percutiunt, alios læua trahunt, cõtinent, probant, ne pes quidem ocioſus, certam legẽ temporũ ſeruat, & hæc pariter oĩa? Quid? nos agendi ſubita neceßitate deprehẽßi, non'ne alia dicimus, alia prouidemus, cũ pariter inuẽtio rerũ, electio uerborũ, cõpoſitio geſtus, pronũtiatio, uultus, motuſq; deſiderentur? Quæ ſi uelut ſub uno conatu tam diuerſa parent ſimul, cur nõ pluribus horis diuerſa partiamur, cum præſertim reficiat aĩos ac reparet uarietas ipſa, cõtraq; ſit*

*percurrunt.

Varietas ſuauiſsima.

aliquanto

aliquãto difficilius in labore uno perſeuerare? Ideoq; *&* *ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædiũ uicibus leuatur.* Quãlibet *multa egerimus, quodã tamẽ modo recentes ſumus ad id quod incipimus.* Quis *nõ obtundi poſſit, ſi per totũ diẽ cuiuſcũq; artis unũ magiſtrũ ferat?* Mutatione *recreabitur: ſicut in cibis, quorũ diuerſitate reficitur ſtomachus, et pluribus minore faſtidio alitur.* Aut di*cãt iſti mihi, quæ ſit alia ratio diſcendi?* Si Grãmatico *ſoli deſeruiamus, deinde* Geometræ *tantũ? omittamus interim quod didicimus, mox trãſeamus ad* Muſicũ, *excidãt priora? & quũ* Latinis *ſtudebimus literis, nõ reſpiciamus ad* Græcas? *&, ut ſemel finiã, nihil faciamus niſi nouiſſimũ?* Cur *nõ idẽ ſuademus agricolis, ne arua ſimul & uineta, & oleas & arbuſtũ colãt? ne pratis & pecoribus, et hortis & aluearibus accõmodẽt curã?* Cur *ipſi aliquid forẽſibus negotijs, aliquid deſiderijs amicorum, aliquid rationibus domeſticis, aliqd curæ corporis, nõnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittẽtes fatiget.* Adeò *facilius eſt multa facere, quàm diu.* Illud *quidẽ minime uerendũ eſt, ne laborẽ ſtudiorum pueri difficilius tolerẽt. neq; enim ulla ætas minus fatigatur.* Mirũ *ſit forſitan, ſed experimẽtis deprehẽdas.* Nã *& dociliora ſunt ingenia priuſquã obduruerũt.* Id *uel hoc argumẽto patet, quòd intra biẽniũ quàm uerba rectè formare potuerũt, quãuis nullo inſtante, oĩa ferè loquuntur: at nouitijs noſtris, per quot annos ſermo* Latinus *repugnat?* Magis *ſcias, ſi quẽ iam robuſtũ inſtituere literis cœperis, nõ ſine cauſa dici* παιδομαθεῖς *eos, qui in ſua quidq; arte optimè faciãt.* Et *patiẽtior eſt laboris natura pueris quàm iuuenibus.* Videlicet *ut corpora infantiũ nec caſus quo in terrã toties deferuntur, tam grauiter affligit, nec illa per*

manus

manus & genua reptatio, nec poſt breue tẽpus cõtinui luſus, & totius diei diſcurſus, quia pondus illis abeſt, nec ſe ipſi grauãt: ſic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouẽtur, nec ſuo niſu ſtudijs inſiſtunt, ſed formãdos ſe tantũmodo præſtãt, nõ ſimiliter fatigãtur. Præterea ſecundum aliã ætatis illius facilitatẽ, uelut ſimplicius docẽteis ſequũtur, nec quæ iam egerint, metiũtur. Abeſt illis etiã adhuc laboris iudiciũ. Porrò, ut frequẽter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidẽ unquã plus erit: quia his ætatibus omnis in audiendo profectus eſt. Cũ ad ſtylũ ſecedet, cũ generabit ipſe aliquid atq; cõponet, tum inchoare hæc ſtudia uel nõ uacabit, uel nõ libebit. Ergo cũ Grãmaticus totũ diẽ occupare nõ poßit, nec debeat, ne diſcẽtis animũ tædio auertat: quibus potius ſtudijs hæc temporũ uelut ſubſidia donabimus? Nam nec ego cõſumi ſtudentẽ in his artibus uolo: nec ut moduletur, aut muſicis modis cantica excipiat, nec utiq; ad minutißima Geometriæ opera deſcẽdat. Non comœdũ in pronũtiando, nec ſaltatorẽ in geſtu facio: quæ ſi oĩa exigerẽ, ſuppeditabat tamẽ tẽpus. Longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego nõ de tardis ĩgenijs loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ diſcenda oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus diſciplinis quas præſtare poterant Athenæ, nõ Pythagoreorũ, ad quos in Italiã nauigauerat: Aegypti quoq; ſacerdotes adijt, atq; eorũ arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus ſegnitiæ. Neq; enim nobis operis amor eſt: nec quia ſit honeſta, atq; pulcherrima rerũ eloquẽtia, petitur ipſa, ſed ad uilẽ uſum & ſordidũ lucrũ accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acquirant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotiator, & plus uoci ſuæ debeat præco; ne uelim

Plato.
Cic.4.Tuſc.et 5.Finium.

quidem

quidẽ lectorẽ dari mihi, quid ſtudia referant cõputaturũ. Qui uerò imaginẽ ipſam eloquentiæ diuina quadã mente conceperit, quiq; illam (ut ait nõ ignobilis tragicus) reginã rerum orationẽ ponet ante oculos, fructumq; non ex ſtipe aduocationũ, ſed ex animo ſuo, & cõtemplatione ac ſcientia petet, perpetuũ illum, nec fortunæ ſubiectũ, facilè perſuadebit ſibi, ut tempora quæ ſpectaculis, campo, teſſeris, ocioſis deniq; ſermonibus, ne dicã ſomno, et cõuiuiorum mora conterunt, Geometræ potius ac Muſico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidẽtia hominibus munus, ut honeſta magis iuuarẽt. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudijs, quibus antequam maiora capiat, puer inſtituẽdus eſt: proximus liber uelut nouũ ſumet exordiũ, & ad Rhetoris officia trãſibit.*

*Euripides in Hecuba, unde & Pacuui' apud No. Marcel. trãſtulit. uide Cic. 2. de Orat. cir. medium.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SECVNDVS.

*

Quãdo ſit Rhetori tradendus puer. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Agitat hoc capite tria, Quando Rhetori tradendus ſit puer, quouſq; Grammatici profeſsio extẽdatur, unde Rhetoris inchoet. Prima, quæ præcipua eſt, ex aliis pendet Rhetori tradendum eſſe puerũ monet quando per iuſtã eruditionem poterit. neq; enim ætatis habendam rationẽ. Id autem uere æſtimari non poſſe, niſi Rhetoris & Grãmatici profeſsiones ſuis terminis circunſcribantur, & quaſi certis cancellis includantur. Et Grammaticũ quidem ſuæ artis appellatione, quæ intra literas cõſiſtit, aſſumptis poëtarum & hiſtoricorũ uiribus,

bus, contentum eſſe debere. Rhetorem etiam prima ſuæ artis opuſcula, ut ſunt narrationes, laudes, uituperationes, loci communes, non oportere detrectare, quamuis conſuetudo, huius aut ignauia aut faſtu, uel illius temeritate licentiaq; diuerſum obtinuerit: quæ ſi locum habeat, rhetore tardius: ſin minus, eodem citius opus fore, etiam cum grammaticis puer operam dabit: neq; enim incommodum eſſe ut eodem tempore grammatico & rhetori diuerſis horis det operam puer, quòd horum quiſque rectius ſuas partes obiturus ſit,

TENVIT conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquẽtiæ, Latinis quidem ſemper, ſed etiam Græcis interim, diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat, traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa: quòd & Rhetores utique noſtri ſuas partes omiſerunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiã declamandi ac facultatem tradere, officij ſui ducunt, idq́; intra deliberatiuas iudicialesq́; materias: nã cætera ut profeſſione ſua minora deſpiciunt: & hi non ſatis credunt excepiſſe quæ relicta erant (quo nomine gratia quoq; his eſt habenda) ſed ad proſopopœïas uſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius nouiſſima: & ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſideat, ac Rhetoricẽ apud Grammaticos exerceat. Ita, quod eſt maximè ridiculum, nõ antè ad declamãdi magiſtrũ mittendus uidetur puer, quàm declamare iam ſciat. Nos ſuum cuiq; profeſſioni modũ demus. Et Grammatice (quam in Latinum transferentes, literaturam uocauerunt) fines ſuos norit, præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi cõſtitêre, prouecta. Nam tenuis à fonte, aſſumptis poëtarum hiſtoricorumq́; uiribus, pleno iam ſatis alueo fluit: cũ præ-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ter rationem rectè loquendi, non parùm alioqui copioſam propè omnium maximarũ artium ſcientiam amplexa ſit. Cicero in Oratore. *Et* R*hetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia ſua nõ detrectet, nec occupari gaudeat pertinẽtem ad ſe laborem: quæ dum operæ cedit, iam penè poſſeßione depulſa eſt.* Nec *inficiabor, ex ijs aliquem qui* Grammaticen *profitẽtur, eouſq; ſcientiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda ſufficiat: ſed cũ id aget,* R*hetoris officio fungetur, nõ ſuo.* Nos *porrò quærimus, quando ijs quæ* R*hetorice præcipit, percipiendis puer maturus eſſe uideatur.* In *quo quidem non id eſt æſtimandum, cuius quiſq; ſit ætatis, ſed quantum in ſtudijs iam effecerit.* Et *ne diutius diſſeram quando ſit* R*hetori tradẽdus, ſic optimè finiri credo, cum poterit.* Sed *hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione.* Nam *ſi* Grammati*ces munus uſq; ad ſuaſorias (*quæ ſunt apud* R*hetorẽ materiæ inter rudimenta dicendi) prorogatur, tardius* R*hetore opus eſt.* Si R*hetor primo operis ſui officia non recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi uituperandiq́; opuſculis cura eius deſideratur.* An *ignoramus antiquis hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theſes dicerent, & communes locos, & cætera circa complexum rerũ perſonarumq́;, quibus ueræ fictæq́; controuerſiæ continentur?* Ex *quo palam eſt quàm turpiter deſerat eã partem* R*hetorices inſtitutio, quam & primam habuit, & diu ſolam.* Quid *autem eſt ex ijs de quibus ſupra dixi, quod nõ tum in alia quæ ſunt* R*hetorum propria, tum certè in illud iudiciale cauſſæ genus incidat?* An *non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum.* Nõ *laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur?* Non *com*-Vt in paradoxis. *munes loci? ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à* Cicerone *compoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter*

*Hęc parentheſis non eſt in uetuſtis codicibus ſcriptis.

tractan

tractantur, quales ſunt editi à Quinto quoq; Hortenſio: ut, ſit ne paruis argumentis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes, in medijs litium medullis uerſantur. Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cum res poſcet, utaris. Quæ qui pertinere ad oratorem non putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cum eius membra fundentur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) feſtinationem meam ſic quiſquam calumnietur, tanquam eum qui ſit Rhetori tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora ſua: neq; erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creſcet, ſed diuidetur qui ſub uno miſcebatur labor: & erit ſui quiſque operis magiſter utilior: quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omiſſum eſt: & fieri uidetur excuſatè, quia ſunt qui labori iſti ſucceſſerunt.

De moribus & officiis præceptoris. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Eligendum eſſe Rhetorices præceptorem maxima cura, ſanctiſsimis præditum moribus, & omnibus quæ illam profeſsionem deceant officiis inſignem: quia pueri tum adulti ferocientes, & iam ad libidinem procliuiores facti, grauitate & ſanctitate docentis in officio contineri debent. Officia connumerat. Inuehitur in puerorum petulantiam, & aſſurgendi exultandiq; aliis declamantibus licentiam, quos ex præceptoris uultu & iudicio pendere oportebat. Poſtremo pueros ab adoleſcentibus ſeparandos cenſet, ne ab illis ad uitia illectari, & ante tempus corrumpi queant.

ERgo cũ ad eas in ſtudijs uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta Rhetorũ diximus, mente cõſequi poßit, tradendus eius artis magiſtris erit. Quorũ in primis inſpici mores oportebit. Quod ego non idcirco potißimùm in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia non in cæteris

quoq; doctoribus idem hoc examinandũ quam diligentiſsimè putẽ, ſicut teſtatus ſum libro priore: ſed quòd magis neceſſariam eius rei mentionẽ facit ætas ipſa diſcentiũ. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perſeuerant: ideoq́; maior adhibenda tũ cura eſt: ut & teneriores annos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas deterreat. Neq; uerò ſatis eſt ſummam præſtare abſtinentiam, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientiũ quoq; ad ſe mores adſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locũ à quibus ſibi liberi traduntur, exiſtimet. Ipſe nec habeat uitia, nec ferat. Non auſteritas eius triſtis, non diſſoluta ſit comitas: ne inde odium, hinc cõtemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto ac bono ſit ſermo. Nam quo ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minimè iracundus: nec tamen eorum quæ emendanda erunt, diſsimulator. ſimplex in docendo, patiẽs laboris, aſsiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultro. In laudãdis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus, minimeq́; contumelioſus. nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quòd quidam ſic obiurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imo multa quotidie dicat, quæ ſecũ audita referant. Licet enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſuppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq́; præceptoris, quem diſcipuli, ſi modò rectè ſunt inſtituti, & amant, & uerẽtur. Vix autem dici poteſt quanto libẽtius imitemur eos quibus fauemus. Minimè uerò permittẽda pueris, ut fit apud pleroſq;, aſſurgẽdi exultandiq́;

Cap. 1. & 2. — Præceptoris officia & mores.

undiq; in laudando licentia: quinetiam iuuenum modicum eſſe, cum audient, teſtimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulus pendeat, atq; id ſe dixiſſe rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitioſiſsima, quæ iam humanitas uocatur, inuicem qualiacunq; laudandi, cum eſt indecora & theatralis, & ſeuerè inſtitutis ſcholis aliena, tũ ſtudiorum pernicioſiſsima hoſtis. Superuacua enim uidetur cura, ac labor, parata, quicquid effuderint, laude. Vultũ igitur præceptoris intueri tam qui audiunt, debent, quàm ipſe qui dicit. Ita enim probanda atq; improbanda diſcernent: ſic ſtylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni atq; ſuccincti ad omnem clauſulam non exurgunt modò, uerumetiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamãt. Id mutuũ eſt, et ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio, uſq; adeò, ut illo condiſcipulorum tumultu inflati, ſi parum à præceptore laudentur, ipſi de illo male ſentiant. Sed ſe quoq; præceptores intente ac modeſte audiri uelint. Non enim iudicio diſcipulorum dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin, ſi fieri poteſt, intendendus animus in hos quoq;, ut perſpiciat quæ quiſq; & quomodo laudet: & placere quæ benè dicet, non ſuo magis quàm eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt.

Pueros adoleſcentibus ſedere permiſtos, non placet mihi. Nam etiamſi uir talis, qualem eſſe oportet ſtudijs moribusq; præpoſitum, modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt: & carendum non ſolùm crimine tupitudinis, uerumetiam ſuſpicione. Hæc notanda breuiter exiſtimaui. Nã ut abſit ab ultimis uitijs ipſe præceptor, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. Ac ſi quis eſt qui flagitia manifeſta in deligendo filij præceptore nõ uitet, iam hinc ſciat cætera quoq; Cæſaris apophthegma.

quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, eſſe ſibi hac parte omiſſa ſuperuacua.

An protinus præceptore optimo ſit utendum. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum opinionẽ qui puerum eminentiſsimo ſtatim tradendum negabant, ſed mediocri cõmittendum, his argumentis perſuaſi, quòd & minores illi ſufficerent docendis rudioribus, quodq; eminentes ad minora ſeſe demittere nollent. Sufficere minores nõ poſſe probat, cũ illi nõ minus, ſed peius, & dedocenda doceant. Id Timothei muſici exemplo confirmat. Optimum uero quenq; non faſtidire hanc curam, quia per initia ad ſummam tendendum eſſe intelligat, rationemq; & uiam maxime compendiariam noſcat, per quem ad eloquentiam peruenerit. Inde aliquas obiectiones ſoluit, & quo pacto prudens & probus præceptor ſe ad menſuram diſcentis ſubmittat, & magna perſpicuitate, quæ prima ſit eloquentiæ uirtus, utatur, commemorat.

NE *illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cũ idoneos* Rhetori *pueros putauerunt, nõ tamen continuò tradendos eminentiſsimo credunt, ſed apud minores aliquandiu detinent: tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectũ atq; imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorum moleſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtendam quanto ſit melius optimis imbui, quantaq; in eluendis quæ ſemel inſederint uitijs, difficultas conſequatur: cũ geminatũ onus ſuccedentes premat, & qui dẽ dedocendi grauius ac prius quàm docendi.* Propter quod

Duplices pro duplo maiores.

Timotheum clarũ in arte tibiarum, ferunt duplices ab ijs quos alius inſtituiſſet, ſolitũ exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error *tamen eſt in re duplex.* V*nus, quòd*

interim

interim ſufficere illos minores exiſtimãt: & bono ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quanquam & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamẽ eſſet utcunq; tolerabilis, ſi eiuſmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter, ille etiã frequentior, quòd eos qui ampliorẽ dicendi facultatẽ ſunt con ſecuti, non putant ad minora deſcendere: idq; interim fieri, quia faſtidiãt præſtare hanc inferioribus curã: interim, quia omnino non poßint. Ego porro eum qui nolit, in numero præcipientiũ non habeo: poſſe autem maximè, ſi uelit, optimum quenq; contendo. Primùm, quòd eũ cui eloquentia cæteris præſtet, illa quoq; per quæ ad eloquentiã peruenitur, diligentißime percepiſſe credibile eſt: Deinde, quia plurimũ in præcipiendo ualet ratio, quæ doctißimo cuiq; planißima eſt: Poſtremò, quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eũ minora deficiant. Niſi forte Iouem quidẽ Phidias optimè fecit, illa autẽ quæ in ornamentũ operis eius accedunt, alius melius elaboraſſet: aut orator loqui neſciet: aut leuiores morbos curare nõ poterit medicus præſtãtißimus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia maior quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poßit? Ego uerò confiteor: ſed hunc diſertum præceptorẽ, prudentem quoq;, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſummittentem ſe ad menſuram dicẽtis: ut uelocißimis quiſq; ſi forte iter cũ paruulo faciat, det manũ, & gradũ ſuũ minuat, nec procedat ultrà quàm comes poßit. Quid ſi plerũq; accidit ut faciliora ſint ad ĩtelligẽdũ, et lucidiora multo, quæ à doctißimo quoq; dicũtur? Nã et prima eſt eloquẽtiæ uirtus, perſpicuitas, et quo quiſq; ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere et dilatare conatur: ut ſtatura breues, in digitos erigũtur, & plura infirmi minantur. Nã tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quocũq; alio cacozeliæ genere peccãtes, certũ habeo nõ uiriũ,

Vide Pauſaniam Heliacôn primo.

ſed infirmitatis uitio laborare:ut corpora nõ robore ſed ualetudine inflantur:& recto itinere lapſi,plerunq; diuertũt. Erit ergo obſcurior etiam quo quiſq; deterior. Non excidit
Cap.2. *mihi,ſcripſiſſe me in libro priore, cum potiorem in ſcholis eruditionẽ eſſe,quàm domi dicerẽ, libentius ſe prima ſtudia teneroſq; profectus ad imitationẽ condiſcipulorũ,quæ facilior eſſet,erigere.quod à quibuſdã ſic accipi poteſt,tãquam hæc quã nũc tueor, ſentẽtia,priori diuerſa ſit.Id à me procul aberit. nanq; ea cauſa uel maxima eſt cur optimo cuiq; præceptori ſit tradẽdus puer,quòd apud eũ diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicẽt quod inutile nõ ſit imitari : aut ſiquid errauerint,ſtatim corrigẽtur:at indoctus ille etiã probabit fortaſſe uitioſa,& placere audientibus iudicio ſuo coget.Sit ergo tam eloquentia quàm moribus præſtãtiſſimus,*
Ilia.9.& Cic.3. de Orato. *qui ad Phœnicis Homerici exẽplũ dicere ac facere doceat.*

De primis àpud Rhetorem exercitationibus. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primas apud Rhetorẽ exercitationes aggreditur,narrationis, præter eã quæ propria cauſſarũ eſt,quam in librũ quartũ differt,tres ſpecies facit,fabulã,argumẽtũ,& hiſtoriã,hãc apud Rhetorem ſtatim tractandã puero proponit: nã poëticas quæ fabuloſæ ſunt Grammaticis addixit:eamq; uult eſſe non ieiunam & aridã,ſed ſplendentem:nec rurſus ſinuoſam,aut poëtica licentia laſciuientẽ.Quorum utrunq; cum uitioſum ſit,minus tamen eſſe copiæ quàm inopiæ uitium.In paruis etiã copiam illam redundantẽ maximè probandã : quia cum ſterilia nullo labore uincãtur,facile remediũ ſit ubertatis.Eam ob rẽ magiſtrum aridum , & ex ſeſe nil niſi maciẽ & infirmitatẽ gignentẽ in primis euitandum. Atq; obiter quæ ratio ſit emendandi quæ à pueris conſcripta ſunt, præſcribit, nempe nimia ſeueritate nõ eſſe ad deſperationẽ & diffidẽtiã redigẽdos, ſed mediocri laude,& dictatis interdum totis fere materiis: quas illi mirentur,& tanquã ſuas ament,excitandos, nec ferendam

in illis

in illis extemporalem ſine cogitatione garrulitatem, quam plurima incommoda conſequantur. Narrationibus confirmationes & cõfutationes ſubiungit, rerũ non ſolum à poëtis, uerumetiam ex ipſis annalium monumentis petitarum. Laudes clarorum hominum ac uituperationes, ſimplices primũ, deinde comparatas annectit: ex quibus incredibilem manare utilitatem oſtendit. Hinc theſes ex rerum comparatione, ut uiri militaris ſitne maior gloria quàm iuriſperiti. Deinde locos communes in uitia citra complexum perſonarum. alios item de teſtibus & argumentis nõ minus ad forenſes actiones pertinentes: quibus qui uelut emblematis nulla cognitione rerum inſtructi ad omnem occaſionem utuntur, uehementer improbat. Admiſcet exercitationes quæ præparant ad coniecturales cauſſas: ut cum quæritur cur armata apud Lacedæmonios Venus. Atq; ultimo loco legum tractandarũ rationem ad laudem aut uituperationem, ad ſuaſionem, aut accuſationẽ pro conſuetudine & iure ciuitatum, & quicquid circa has refelli aut aſtrui poſsit (quod genus propter difficultatẽ exercitationes omnes ſuperet) diligenter exequitur.

HInc iam quas primas in docendo partes Rhetorum *putẽ, tradere incipiã: dilata parumper illa quæ ſola uulgò uocatur arte* Rhetorica. *Ac mihi opportunus maximè uidetur ingreſſus ab eo cuius aliquid ſimile apud* Grammaticos *puer didicerit.* Et *quia narrationũ, excepta qua in cauſsis utimur, tres accipimus ſpecies:* Fabulam, *quæ uerſatur in tragœdijs atq; carminibus, non à ueritate modò, ſed etiam à forma ueritatis remotam:* Argumentum, *quod falſum, ſed uero ſimile* Comœdiæ *fingunt:* Hiſtoriã, *in qua eſt geſtæ rei expoſitio:* Grammaticis *autem poëticas dedimus: apud* Rhetorem *initium ſit hiſtoria, tanto robuſtior, quanto uerior. Sed narrãdi quidem quæ nobis optima ratio uideatur, tum demonſtrabimus, cum de iudiciali parte dicemus.* Interim *admonere illud ſatis eſt, ut ſit ea neq; arida prorſus atq; ieiuna: (nã quid opus erat tantum ſtudijs*

Cic. Rhet. 1.

Lib. 1. cap. 4.

Libro 4.

laborẽ impendere, ſi res nudas atq; inornatas indicare ſatis uideretur?) neq; rurſus ſinuoſa, et accerſitis deſcriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licentiæ ducũtur, laſciua. Vitium utrunq;: peius tamen illud quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec ſperari poteſt: melior autem eſt indoles læta, generoſiq; conatus, & uel plura iuſto concipiens interim ſpiritus. Nec unquã me in his diſcẽtis annis offendat ſi quid ſuperfuerit. Quin ipſis doctoribus hoc eſſe curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & ſatiari uelut quodã iucũdioris diſciplinæ lacte patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas adſtringat. Hinc ſpes roboris. Maciem nanq; & infirmitatem in poſterũ mirari ſolet protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, ſint licet illa nõ ſatis interim ſicca & ſeuera. Facile remedium eſt ubertatis, ſterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimũ ſpei dabit, in qua ingenium iudicio præſumitur. Materiam eſſe primum uolo uel abundantiorẽ, atq; ultra quàm oporteat fuſam. Multũ inde decoquent anni, multũ ratio limabit, aliquid uelut uſu ipſo deteretur, ſit modò unde excìdi poßit, & quod exculpi. erit autẽ, ſi nõ ab initio tenuẽ nimiũ laminam duxerimus, & quã cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus ſentire minus mirabitur qui apud Ciceronẽ legerit, Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, magiſter aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccum & ſine humore ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & uelut terrã ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianũ ſermonem attollere audeãt. Macies illis pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt:

2. de Orat.

eſt: & dũ ſatis putant uitio carere, in id ipſum incidunt uitiũ, quòd uirtutibus carẽt. Quare mihi ne maturitas quidẽ ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ferẽt, & uetuſtate proficient. Ne illud quidẽ quod admoneamus indignũ eſt, ingenia puerorum nimia interim emẽdationis ſeueritate deficere. nã & deſperãt, & dolẽt, & nouiſſimè oderũt: &, quod maximè nocet, dũ omnia timent, nihil conãtur. Quod etiã ruſticis notũ eſt, qui frondibus teneris nõ putant adhibendã eſſe falcem, quia reformidare ferrũ uidentur, & cicatricẽ nondũ pati poſſe. Iucundus ergo tũ maximè debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura ſuut aſpera, molli manu leniantur: laudare aliqua, ferre quædã, mutare etiã, reddita cur id fiat ratione: illuminare, interponẽdo aliquid ſui. Nonnunquam hoc quoq; erit utile, totas ipſum dictare materias, quas & imitetur puer. & interim tanquã ſuas amet. At ſi tã negligẽs ei ſtylus fuerit, ut emendationẽ nõ recipiat: expertus ſum prodeſſe, quoties eandẽ materiã rurſus à me tractatã, ſcribere de integro iuberẽ: poſſe enim eũ adhuc melius, quatenus nullo magis ſtudia quàm ſpe gaudẽt. Aliter autẽ alia ætas emẽdanda eſt, & pro modo uiriũ exigendũ & corrigendũ opus. Solebã ego dicere pueris aliquid auſis licẽtius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturũ tẽpus quo idem nõ permitterẽ. ita & ingenio gaudebãt, & iudicio nõ fallebãtur. Sed ut eò reuertar, unde ſum egreſſus: Narrationes ſtylo cõponi quãta maxima poſſit adhibita diligentia uolo. Nã ut primò cum ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint, utile eſt pueris ad loquẽdi facultatẽ, ideoq; & retro agere expoſitionẽ, & à media in utranq; partem diſcurrere ſanè meritò cogãtur, ſed ad præceptoris gremiũ, & dum aliud nõ poſſunt, et dũ res ac uerba cõnectere incipiũt, ut protinus

Virg. Geor. 2.

nus memoriā firmēt: ita cū iam formā rectæ atq; emēdatæ orationis accipiēt, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix ſurgēdi mora, circulatoriæ uerè iactationis eſt. Hinc parentū imperitorū inane gaudiū, ipſis uerò cōtēptus operis, et inuerecūda frons, & cōſuetudo peßimè dicēdi, & malorū exercitatio, &, quæ magnos quoq; profectus frequēter perdidit, arrogās de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit *ſuū parādæ facilitati tēpus, nec à nobis negligēter*

Lib.10.cap.7. *locus iſte trāſibitur.* Interim *ſatis eſt ſi puer omni cura, & ſummo quantum ætas illa capit, labore, aliquid probabile ſcripſerit: in hoc aſſueſcat, huius rei naturā ſibi faciat.* Ille *demū in id quod quærimus, aut ei proximū poterit euadere, qui antè diſcet rectè dicere, quā cito.* Narrationibus *nō inutiliter ſubiūgitur opus deſtruēdi cōfirmandiq; eas, quod* ἀνασκευὴ *et* κατασκευὴ *uocatur.* Id *porro nō tantū in fabuloſis et carmine traditis fieri poteſt, uerumetiā in ipſis annaliū monumētis: ut ſi quæratur an ſit credibile ſuper ca-*

Liuius dec.1. libr.7. *put* Valerij *pugnātis ſediſſe coruum, qui os oculosq; hoſtis*

Gel. li.9.ca.11. Galli *roſtro atq; alis euerberaret: ſit in utrāq; partē ingēs*

Gel.lib.7.ca.1. *ad dicēdum materia. ut de ſerpēte quo* Scipio *traditur ge-*

Liu.dec.3.li.6. & dec.1.li.10. *nitus, & lupa* Romuli, & Aegeria *Numæ.* Nam *Græcis hiſtorijs plerūq; poëticæ ſimilis eſt licētia.* Sæpe *etiā quæri ſolet de tēpore, de loco, quo geſta res dicitur.* Nōnunquā *de perſona quoq;, ſicut* Liuius *frequētißime dubitat, et alij ab alijs* Hiſtorici *diſſentiūt.* Inde *paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos: quod nō ſimplicis utilitatis opus eſt.* Nāq; *& ingeniū exercetur multiplici uariaq; materia, & animus contēplatione recti prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerū uenit: exēplisq;, quæ ſunt in omni genere cauſſarū potētißima, iā tū inſtruitur, cū res poſcet uſurus.* Hinc *illa quoq; exercitatio*

ſubit

ſubit cõparationis, uter melior, utérue deterior: quæ quanquam uerſatur in ratione ſimili, tamẽ & duplicat materiã, & uirtutũ uitiorumq́; nõ tantũ naturã, ſed etiã modũ tractat. Verũ de ordine laudis, cõtraq́;, quoniã tertia hæc Rhetorices pars eſt, præcipiemus ſuo tẽpore. Cõmunes loci (de Libro 3. ijs loquor q̃bus citra perſonas in ipſa uitia moris eſt perorare, ut in adulterũ, aleatorẽ, petulantẽ) ex medijs ſunt iudicijs, & ſi reũ adijcias, accuſationes: quanquã hi quoq; ab illo generali tractatu ad quaſdam deduci ſpecies ſolẽt, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulãs ſenex. Habent autẽ nonnunquã etiã defenſionẽ. Nã & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim paraſituſq́; defenditur: ſic ut nõ homini patrocinemur, ſed crimini. Theſes autẽ quæ ſumũtur ex rerũ cõparatione, ut ruſtica'ne uita an urbana potior, Iuriſperiti an militaris uiri laus maior, mirè ſunt ad exercitationẽ dicẽdi ſpecioſæ atq; uberes: quæ uel ad ſuadẽdi officiũ, uel etiã ad iudiciũ diſceptationemq́; iuuãt plurimũ. Nã poſterior ex prædictis locus, in cauſſa Murænæ copioſiſsime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuũ ꝑtinẽtes genus, ducẽda'ne uxor, petẽdi'ne ſint magiſtratus. Nanq; hæ perſonis modo adiectis ſuaſoriæ erũt. Solebãt præceptores mei, neq; inutili, et nobis etiam iucundo genere exercitationis, præparare nos cõiecturalibus cauſsis cũ quærere atq; exequi iuberẽt, cur armata apud Lacedæmonios Venus: et quid ita crederetur Auſon. ſect. 1. Cupido puer, ac uolucer, & ſagittis ac face armatus, & ſi- Lactantius de milia: in quibus ſcrutabamur uolũtatẽ, cuius in cõtrouerſijs falſa religio. frequẽs quæſtio eſt: quod genus chriæ uideri poteſt. Nã lo libr. 1. capit. 11. cos quidẽ, quales ſunt de teſtib. ſempérne his credẽdũ: et de Proper. lib. 11. argumẽtis, an habẽda etiã paruis fides: adeo manifeſtũ eſt ad forẽſes actiones ꝑtinere, ut quidã nec ignobiles in offi-

cijs

cijs ciuilibus, ſcriptos eos, memoriæq; diligẽtiſsime mãdatos, in prõptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extẽporales eorũ dictiones his uelut emblematis exornarentur. Quo qdẽ (nec enim eius rei iudiciũ differre ſuſtineo) ſummã uidebãtur mihi infirmitatẽ de ſe cõfiteri. Nam quid hi poſsint in cauſsis quarum uaria ac noua ſemper eſt facies, proprium inuenire, quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpõdere, altercationibus uelociter occurrere, teſtẽ rogare, qui etiã in ijs quæ ſunt communia, & in plurimis cauſsis tractãtur uulgatiſsimos ſenſus uerbis niſi tãto antè præparatis, proſequi nequeãt? Neceſſe eſt his, cũ eadẽ iudicijs pluribus dicũt, aut faſtidiũ moueãt, uelut frigidi et repoſiti cibi: aut pudorẽ deprehẽſa toties audientiũ memoria infelix ſupellex: quæ, ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuerſis officijs cõteratur: cum eo quidẽ, quòd uix ullus eſt tã cõmunis locus, qui poſsit cohærere cũ cauſſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo copulatus: appareatq; eum nõ tã inſertũ, quã applicitũ, uel quòd diſsimilis eſt cæteris, uel quòd plerunq; aſſumi etiã parũ aptè ſolet, nõ quia deſideratur, ſed quia paratus eſt: ut quidã ſentẽtiarum gratia uerboſiſsimos locos arceſſunt, cũ ex locis debeat naſci ſentẽtia. Ita ſunt autẽ ſpecioſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſſa. Cæterum quãlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriã tendit, utiq; ſuperuacua, ſed interim etiã cõtraria eſt. Verũ hactenus euagari ſatis fuerit. Legũ laus & uituperatio iã maiores ac propè ſummis operibus ſuffecturas uires deſiderãt: quæ quidem Suaſorijs magis an Cõtrouerſijs accõmodata ſit exercitatio, cõſuetudine & iure ciuitatũ differt. Apud Græcos enim lator earum ad iudicẽ uocabatur: Romanis pro cõcione ſuadere ac diſſuadere moris fuit. Vtroq; autẽ modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nã genera ſunt tria,

Vide Demoſthen. in orat. *πρὸς λεπτίνην ϗ κατὰ τιμοκράτους.*

*tria, Sacri, Publici, Priuati iuris. Quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus augeat, quòd Lex, quòd Publica, quòd ad religionẽ deûm cõparata ſit. Ea quidem de quibus quæri ſolet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius q̃ rogat, ut de P. Clodij, qui nõ rite creatus Tribunus arguebatur: Aut de ipſius rogationis, quod eſt uariũ, ſiue non*trino forte nundino promulgata, ſiue non idoneo die, ſiue contra interceſſiones, uel auſpicia, aliud'ue quid quod legitimè obſtet, dicitur lata eſſe uel ferri, ſiue alicui manentiũ legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes nõ pertinent. Nã ſunt hæ citra complexum perſonarũ, temporum, cauſſarum. Reliqua eadem ferè uero fictoq; certamine huiuſmodi tractantur. Nã uitium aut in uerbis eſt, aut in rebus. In uerbis quæritur, an ſatis ſignificẽt, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in populum ferri debeat, an in ſingulos homines. Maximè uerò commune eſt quærere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſq; partes: ſed nos iuſtũ, piũ, religioſum, cæteraq; his ſimilia, honeſto cõplectimur. Iuſti tamen ſpecies nõ ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de re ipſa quæritur, ut digná ne pœna uel præmio ſit: Aut de modo præmij, pœnæ'ue, q̃ tã maior quàm minor culpari poteſt. Vtilitas quoq; interim natura diſcernitur, interim tempore. Quædã an obtineri poſſint, ambigi ſolet. Ne illud q̃dẽ ignorare oportet, leges aliquãdo totas, aliquãdo ex parte reprehẽdi ſolere, cũ exẽplum rei utriuſq; nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoq; leges eſſe, quæ nõ in perpetuũ rogentur, ſed de honoribus aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Cõſtant enim propria rerũ de quibus agitur, non cõmuni*

Suet. in Cęſa. & Cic. in ora. p̄ domo ſua.

* Vide Macrobiũ libr. 1. Saturn. c. 19.

Cicer. in ora. pro lege agraria.

Demoſthenis & Aeſchinis.

qualit

qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerũt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationẽ fori conſiliorumq́; materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum (ut alio quoq; libro ſum confeſſus) parum comperi: ſed ne ij quidem qui hoc fortiſsime affirmant, ullo ſatis idoneo autore nituntur. Latinos uero dicendi præceptores extremis L. Craſsi temporibus cœpiſſe, Cicero autor eſt: quorum inſignis maximè Plotius fuit.

Libro 3. de Oratore.

De lectione oratorum & hiſtoricorum apud Rhetorem. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Profuturum diſcipulis plurimũ ait, ſi rhetor eos hiſtoriæ atq; etiã magis Orationũ lectione inſtruxerit. Atq; hoc loco quod ſit Rhetoris officiũ docet, nempe ſilentio facto unum aliquẽ per uices cõſtituere lectorẽ, in quo uirtutes demonſtrare, uel, ſi ita incidat, uitia poſsit, ut reliqui protinus pronũtiationi quoq; aſſueſcãt: tum diligẽter partes omnes orationis, earũ uim & proprietatẽ excutere: ne quid maneat intactũ. quid elocutionis inuẽtioníſue propriũ, quæ prudentia diuidẽdi, quæ ſubtilitas argumẽtandi: frequẽter etiã ſuos interrogare, & eorũ iudiciũ experiri. Fore etiã utile, ſi corruptę & uitioſę orationes pueris nõ quidẽ ad imitationẽ, ſed ut uitari uitia facilius queant, proponãtur. Neq; interim prohibet ut uel ipſe præceptor declamet, uel ſuos declamationibus exerceat: uerũ multo plus collaturũ diſcipulis, ſi hanc operã in grauiũ hominũ orationibus poſuerit. Et quia periculoſum eſt ſine delectu quemuis in manũ ſumere, optimos quoſq; & candidiſsimos, ſuaui copia & perſpicuitate amabiles, quales Cicero & Liuius, eligẽdos cenſet. Atq; autorum genera duo eſſe cauenda: horridum unum, & iam obliteratæ illius antiquitatis. alterũ nouę licentiæ lenocinijs ſine grauitate laſciuiens. Solidis tamen & iam firmis ingenijs in utriuſq; uerſari permittit, ut ex illis uirile quiddam, ex his floſculos & nitorẽ detergendo rudis ſeculi ſqualori aptum colligere poſsint.

Sed

SEd de ratione declamãdi pòſt paulò: interim, quia prima rhetorices rudimẽta tractamus, non omittendũ uidetur id quoq; ut moneã, quantũ ſit collaturus ad profectum diſcentiũ rhetor, ſi quemadmodũ à grãmaticis exigitur poëtarũ enarratio, ita ipſe quoq; hiſtoriæ, atq; etiã magis orationũ lectione ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit: quod nos in paucis, quorũ id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderãt, ſeruauimus. Cæterùm ſentiẽtibus iam tum optima, duæ res impedimẽto fuerunt, quòd & longa cõſuetudo aliter docẽdi fecerat legẽ, & robuſti ferè iuuenes, nec hunc laborẽ deſiderantes, exemplũ noſtrum ſequebãtur. Nec tamen etiam ſi quid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterũ puderet. Nũc uerò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per adiutores: quia non uidẽtur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facilè atq; diſtinctè pueri ſcripta oculis ſequãtur, etiã illa quæ uim cuiuſq; uerbi, ſiquod minus uſitatũ incidat, docet, multũ infra Rhetoris officiũ exiſtimanda eſt. At demõſtrare uirtutes, uel, ſiquãdo ita incidat, uitia: id profeßionis eius atq; promiſſi, qui ſe magiſtrũ eloquẽtiæ pollicetur, maximè propriũ eſt: eo quidem ualidius, ꝙ nõ utiq; hũc laborẽ docentiũ poſtulo, ut ad gremiũ reuocatis, cuius quiſq; eorũ uelit libri lectioni deſeruiãt. Nam mihi cũ facilius, tum etiam multo magis uidetur utile, facto ſilẽtio unũ aliquẽ (quod ipſum imperari ꝑ uices optimum eſt) cõſtituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; aſſueſcãt: tũ expoſita cauſſa in quã ſcripta legetur oratio (nã ſic clarius quæ dicẽtur, intelligi poterũt) nihil ocioſum pati, quodq́; in inuentione, quodq́; in elocutione annotandũ erit: quæ in procemio cõciliandi Iudicis ratio: Cap. II. infrà.

h quæ

quæ narrandi lux, breuitas, fides: quod aliquãdo cõſiliũ, & quàm occulta calliditas. Nanq; *ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi niſi ab artifice nõ poßit. Quãta deinceps in diuidẽdo prudentia, q̃ ſubtilis & crebra argumentatio: quibus uiribus inſpiret, qua iucũditate permulceat: quãta in maledictis aſperitas, in iocis urbanitas. ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrũpat, animumq́; Iudicũ ſimilem ijs quæ dicit, efficiat.* T*um in ratione eloquẽdi, quod uerbũ propriũ, ornatum, ſublime: ubi amplificatio laudãda, quæ uirtus ei cõtraria. q̃d ſpecioſe tranſlatũ, quæ figura uerborũ, quæ lenis & quadrata: ſed uirilis tamẽ cõpoſitio.* Ne *id quidẽ inutile, etiã corruptas aliquãdo & uitioſas orationes, quas tamẽ pleriq; iudiciorum prauitate mirãtur, legi palam pueris, oſtẽdiq́; in his quàm multa impropria, obſcura, tumida, humilia, ſordida, laſciua, effœminata ſint: quæ nõ laudãtur modò à pleriſq;, ſed (quod peius eſt) ꝑpter hoc ipſum quòd ſunt praua, laudãtur.* Nam *ſermo rectus, & ſecũdum naturã enũtiatus, nihil habere ex ingenio uidetur: illa uerò quæ utcũq; deflexa ſunt, tanquã exquiſitiora miramur: non aliter quàm diſtortis, & quocũq; modo prodigioſis corporibus apud quoſdã maius eſt pretium, quàm ijs quæ nihil ex cõmunis habitus bonis perdiderunt: atq; etiã qui ſpecie capiuntur, uulſis, læuatisq́;, & inuſtas comas acu comentibus, & nõ ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putãt, quàm poßit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus.* Nec *ſolum hæc ipſe debebit docere præceptor, ſed frequenter interrogare, & iudiciũ diſcipulorum experiri.* Sic *audiẽtibus ſecuritas aberit, nec quæ dicẽtur, perfluẽt aures: ſimulq́; ad id perducẽtur, quod ex hoc quæritur, ut inueniãt ipſi,*

&

& intelligant. Nam quid aliud agimus docēdo eos, quàm ne ſemper docēdi ſint? Hoc diligētiæ genus auſim dicere plus collaturū diſcentibus, q̄ oēs omniū artes, quæ iuuant ſine dubio multū: ſed latiore quadā comprehenſione, per oēs quidē ſpecies rerū quotidie penè naſcentium ire qui poſſunt? Sicut de re militari quāquā ſunt tradita quædam præcepta cōmunia, magis tamē proderit ſcire, qua ducū quiſq; ratione, in quali loco, tempore, ſit uſus ſapiēter, aut contrà. Nā in oībus ferè minus ualēt præcepta, q̄ experimenta. An uero declamabit quidē præceptor, ut ſit exemplo ſuis auditoribus, non plus contulerint lecti Cicero ac Demoſthenes? Corrigetur palàm ſiquid in declamādo diſcipulus errauerit: non potētius erit emēdare orationem? quinimo etiā iucundius. Aliena enim uitia quiſq; reprehēdi mauult, quàm ſua. Nec deerāt plura quæ dicerem: ſed neminē hæc utilitas fugit: atq; utinā tam nō pigeat facere iſtud, quàm nō diſplicebit. Quod ſi potuerit obtineri, nō ita difficilis ſupererit quæſtio, qui legēdi ſint incipiētibus. Nam quidā illos minores, quia facilior eorū intellectus uidebatur, probauerūt: alij floridius genus, ut ad alēda primarū ætatū ingenia magis accōmodatum. Ego optimos quidē & ſtatim, & ſemper, ſed tamē eorū candidiſſimum quenq;, & maximè expoſitum uelim: ut Liuium à pueris magis quàm Salluſtium: & hic hiſtoriæ maioris eſt autor: ad quem tamen intelligēdum iam profectu opus ſit. Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientibus quoq; & apertus eſt ſatis: nec prodeſſe tantum, ſed etiam amari poteſt, tum (quemadmodum Liuius præcipit) ut quiſq; erit Ciceroni ſimillimus. Duo autem genera maximè cauenda pueris puto: Vnum, ne quis eos antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Cato-

In epiſt. ad filiū: cuius meminit libr. 10. cap. 1.

*niſq;, & aliorũ ſimilium lectione dureſcere uelit. Fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neq; uim eorũ adhuc intellectu cõſequẽtur: & elocutione, quæ tum ſine dubio erat optima, ſed noſtris tẽporibus aliena, cõtenti, quod eſt peſſimũ, ſimiles ſibi magnis uiris uidebũtur. Alterum, quod huic diuerſum eſt, ne recentis huius laſciuiæ floſculis capti, uoluptate quadã praua deliniãtur, ut prædulce illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius eſt, adament. Firmis autẽ iudicijs, iamq; extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac uirilis ingenij uis, deterſo rudis ſeculi ſqualore, tũ noſter hic cultus clarius eniteſcet: & nouos, qbus & ipſis multa uirtus adeſt. Nec enim nos tarditatis natura dãnauit: ſed dicendi mutauimus genus, & ultrà nobis, quàm oportebat, indulſimus. ita nõ tã ingenio illi nos ſuperarũt, quàm propoſito. Multa ergo * oportebit eligere; ſed curãdũ erit, ne ijs quibus pmiſta ſunt, inquinentur. Quoſdã uero etiam quos totos imitari oporteat, & fuiſſe * nup, & nũc eſſe quidẽ, libẽter nõ cõceſſerim modò, uerumetiã cõtenderim. Sed hi qui ſint, nõ cuiuſq; eſt pronũtiare. Tutius circa priores uel erratur: ideoq; hanc nouorum diſtuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.*

* licebit.

* ſemper.

De diuiſione, CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qua ratione pueri ad uerã cõpoſitionem & plenã ſtyli facultatem à præceptoribus perducendi ſint, docet. Et primum duplicẽ oſtendit uiã à diuerſis uſu receptã: unam, qua materias quas diſcipulis dabãt in ſumma capita partitas, latius dicendo proſequebãtur, & argumentis affectibusq; implebãt: Alteram, qua eaſdem ſimplices proponere contenti, poſt declamationem in quo quiſq; erraſſet, oſtendebant. quarum, ſi ſeparandę ſint, priorem ſubiectis rationibus longe commo-

diorem

diorem eſſe probat. Vtrãq; rationem miſcendam ſuadet, & primùm materias uelut præformatas tradere ſecundum cuiuſq; uires, deinde cum profectu breuia quædam ſignare ueſtigia. Poſtremo ſuis eos permittere uiribus, auiũ exemplo, ſuos pullos ad uolatum ita paulatim inſtituentium.

FVit etiã in hoc diuerſum præcipientiũ propoſitum, q̧ eorũ quidã materias quas diſcipulis ad dicendũ dabant, nõ cõtenti diuiſione dirigere, latius dicendo proſequebãtur: nec ſolùm probationibus implebãt, ſed etiã affectibus. Alij cũ primas modò lineas duxiſſent, poſt declamationes, quid omiſiſſet quiſq; tractabãt: quoſdã uerò locos non minore cura, quàm cũ ad dicendũ ipſi ſurgerent, excolebãt. Vtile utrũq;: & ideo neutrũ ab altero ſeparo: ſed ſi facere tantùm alterũ neceſſe ſit, plus proderit demõſtraſſe rectam protinus uiã, q̃ reuocare ab errore iam lapſos. Primũ, quia emẽdationẽ auribus modò accipiũt, diuiſionẽ uero ad cogitationẽ etiã & ſtylũ perferũt: deinde, quòd libẽtius præcipientẽ audiũt, quàm reprehendẽtem. Siqui uero paulo ſunt uiuaciores, in his præſertim moribus, etiã iraſcũtur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamẽ minus uitia apertè coarguenda ſunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta eſſe quæ præceptor non emẽdauerit, credent. Vtraq; autẽ ratio miſcẽda eſt, & ita tractanda, ut ipſæ res poſtulabũt. Nãq; incipientibus danda erit uelut præformata materia ſecundũ cuiuſq; uires. At cũ ſatis cõpoſuiſſe ſe ad exemplũ uidebũtur, breuia quædã demonſtrãda ueſtigia: quæ perſecuti, iam ſuis uiribus ſine adminiculo progredi poßint. Nõnunquã crędi ſibi eos oportebit: ne mala conſuetudine ſemper alienũ laborem ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciant. Quòd ſi ſatis prudenter dicẽda uiderint, iam propè conſummata fuerit præcipiẽtis opera. Siquid errauerint ad-

adhuc, erunt ad ducem reducendi. Cui rei ſimile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisq; fœtibus cibos ore ſuo collatos partiuntur: at cum uiſi ſunt adulti, paulum egredi nidis, & circunuolare ſedem illam præcedentes ipſæ docent: tum expertas uires, libero cœlo, ſuæq; ipſorum fiduciæ permittunt.

De ediſcendo. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Conſuetudinem ſui temporis improbat, qua pueri quæ ſcribebant omnia ediſcebant & declamabāt. Id quemadmodum aliquādo permittere non inutile, maxime cum aliquid politius & limatius ſcripſerint, ita longe utilius electos ex claris autoribus locos ediſcere, & hanc operam in illis ponere cenſet, quod argumentis ſubiectis probat.

ILlud ex cōſuetudine mutandū prorſus exiſtimo in his de quibus nunc diſſerimus ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint, ediſcāt, & certa, ut moris eſt, die dicāt: quod quidem maxime patres exigūt: atq; ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quā frequētiſsime declamauerint, credunt: cum profectus præcipue diligentia cōſtet. Nā ut ſcribere pueros, plurimumq; eſſe in hoc opere planè uelim: ſic ediſcere electos ex orationibus uel hiſtorijs, alio'ue quo genere dignorū ea cura uoluminum locos, multo magis ſuadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quàm ſua: & qui erūt in difficiliore huius generis labore uerſati, ſine moleſtia, quæ ipſi cōpoſuerunt, iam familiarius animo ſuo affigent, & aſſueſcent optimis, ſemperq; habebūt intra ſe, quod imitētur: etiā non ſentiētes, formā orationis illā quam mente penitus acceperint, exprimēnt. Abūdabunt autē copia uerborū optimorum, & cōpoſitione, ac figuris iam non quæſitis, ſed ſponte &

ex

ex repoſito uelut theſauro ſe offerentibus. Accedit his & iucunda in ſermone bene à quoq; dictorum relatio, & in cauſis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea quæ nõ præſentis gratia litis ſunt comparata, & laudẽ ſæpe maiorem, quàm ſi noſtra ſint, conciliant. Aliquando tamen permittendum, quæ ipſi ſcripſerint, dicere, ut laboris ſui fructum etiam ex illa quæ maximè petitur laude, plurimum capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cum aliquid cõmodius elimauerint: ut eo uelut præmio ſtudij ſui donentur, ac ſe meruiſſe ut dicerent, gaudeant.

An ſecundum ſui quiſque ingenii docendus ſit naturam. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Diſcrimina ingeniorũ noſſe, & quo quẽq; natura ferat: & hinc quẽq; maximè qui imbecillo eſt ingenio, ſecundũ uim naturamq; ingenij ſui docere, primam boni pręceptoris uirtutem eſſe dicit, liberaliore autem ingenio præditum, quem oratorẽ fieri poſſe ſperamus, per omnia quę oratorẽ perficiunt, exercendũ & uerſandũ, Pancratiaſtę exemplo, & Phonaſci, qui non uno aliquo ſuarũ artium aut certaminũ genere, reliquis omiſsis, contenti, in omnibus excellere ſtudent.

VIrtus præceptoris haberi ſolet, nec immeritò, diligẽter in ijs quos erudiẽdos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorũ, & quò quẽq; natura maximè ferat, ſcire. Nã eſt in hoc incredibilis quædã uarietas: nec pauciores animorũ penè q̃ corporũ formæ. Quod ĩtelligi etiã ex ipſis oratoribus põt, q tantũ inter ſe diſtãt gñe dicẽdi, ut nemo ſit alteri ſimilis: quãuis plurimi ſe ad eorũ quos ꝓbabãt, imitationem cõpoſuerint. Vtile deinde pleriſq; uiſum eſt ita quẽq; inſtituere, ut propria naturæ bona, doctrina fouerent, & in id potiſsimũ ingenia quò tenderẽt, adiuuarentur: ut ſiquis palæſtræ peritus, cum in aliquod Cicer. de opt. dicẽdi genere, & de clar. oratoribus.

plenum pueris gymnaſium uenerit, expertus eorũ omni modo corpus, animũq;, diſcernat cui quiſq; certamini ſit præparãdus: ita præceptorẽ eloquẽtiæ, cũ ſagaciter fuerit intuitus cuius ingeniũ preſſo limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita ſe cõmodaturum ſingulis, ut in eo quo quiſq; eminet, proueh atur: q; & adiuta cura natura magis eualeſcat: & qui in diuerſa ducatur, nec in ijs quibus minus aptus eſt, ſatis poßit efficere: & ea in quæ natus uidetur, deſerẽdo faciat ĩfirmiora. Quod *mihi (libera enim uel cõtra receptas perſuaſiones rationẽ ſequenti, ſentẽtia eſt) in parte uerũ uidetur.* Nã *proprietates ingeniorũ diſpicere prorſus neceſſariũ eſt.* In *his quoq; certũ ſtudiorũ facere delectũ nemo diſſuaſerit.* Nãq; *erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius cõpoſitus ad carmẽ, alius utilis ſtudio iuris, ut nonnulli rus fortaſſe mittẽdi.* Sic *diſcernet hæc dicendi magiſter, quo modo palæſtricus ille curſorem faciet, aut pugilẽ, aut luctatorẽ, aliud'ue quid ex ijs quæ ſunt ſacrorum certaminum.* Verùm *ei qui foro deſtinabitur, nõ in unam partem aliquam, ſed in omnia quæ ſunt eius operis, etiam ſiqua difficiliora diſcenti uidebuntur, elaborãdum eſt.* Nam *& omnino ſuperuacua erat doctrina, ſi natura ſufficeret.* An *ſiquis ingenio corruptus ac tumidus, ut plerique ſunt, inciderit, in hoc cum ire patiemur: aridum atq; ieiunum non alemus, & quaſi ueſtiemus?* Nam *ſi quædam detrahere neceſſariũ eſt, cur non ſit adijcere conceſſum?* Neq; *ego cõtra naturã pugno.* Non *enim deſerendum id bonum, ſiquod ingenitũ eſt, exiſtimo, ſed augendum, addẽdumq; quod ceſſat.* An *uerò clarißimus ille præceptor* Iſocrates, *quem non magis libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtantur, cum de* Ephoro *atq;* Theo-

De his Ariſtotel. libr. 1. rhe. & Cælius lib. 7. cap. 51. antiquitat.

Cic. 3. de Ora.

pompo

pompo ſic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus eſſe diceret: aut illo lẽtiore tarditatẽ, aut in hoc pene præcipiti concitationẽ adiuuandã docẽdo exiſtimauit, cũ alterũ alterius natura miſcendũ arbitraretur? Imbecillis tamen ingenijs ſane ſic obſequendũ ſit, ut tantũ in id quo uocat natura, ducãtur. Ita enim quod ſolũ poſſunt, melius efficiẽt. Si uero liberalior natura cõtigerit, & in qua meritò ad ſpem Oratoris ſimus aggreßi, nulla dicendi uirtus omittẽda eſt. Nã licet ſit aliquã in partẽ pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamẽ nõ repugnabit, atq; ea cura paria faciet ijs in quibus eminebat: ſicut ille (ne ab eodẽ exẽplo recedamus) exercẽdi corpora peritus, nõ ſi docendũ Pancratiaſten ſuſceperit, pugno ferire uel calce tantũ, aut nexus modò, atq; in his certos aliquos docebit, ſed oĩa quæ ſunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non poßit? In id maximè quod poterit incumbet. Nã ſunt hæc duo uitanda prorſus: Vnũ, ne tentes quod effici nõ poßit. Alterũ, ne ab eo qđ quis optime facit, in aliud cui minus eſt idoneus, transferas. At ſi fuerit qui docebitur, ille quẽ adoleſcentes ſenẽ uidimus, Nicoſtratus, oĩbus in eo docẽdi partibus ſimiliter utetur: efficietq; illũ, qualis hic fuit, luctando, pugnandoq; (quorũ utroq; certamine ijſdẽ diebus coronabatur) inuictũ. Et quãto id magis oratoris futuri magiſtro prouidendũ erit? Non enim ſatis eſt dicere preßè tantùm, aut ſubtiliter, aut aſperè: nõ magis q̃ phonaſco acutis tãtũ, aut medijs, aut grauibus ſonis, aut horũ etiã particulis excellere. Nam ſicut cithara, ita oratio perfecta non eſt, niſi ab imo ad ſummum omnibus intenta neruis conſentiat.*

*materia.

De Nicoſtrato uide Pauſaniã Heliacôn I.

De officio diſcipulorum. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Quia parum profuerit docere niſi diſcipuli ſe præbeant

dociles:quo pacto id fieri poſsit,demonſtrat,nimirum ſi pietatem in præceptores exerceant,& eos tanquam animorum parentes colant amentq́;.

PLura de officijs docentiũ locutus, diſcipulos id unum interim moneo, ut præceptores ſuos nõ minus q̃ ipſa ſtudia amẽt: & parẽtes eſſe nõ quidẽ corporũ,ſed mentiũ credant. Multũ hæc pietas cõfert ſtudio. nam ita & libenter audient,& dictis credent,& eſſe ſimiles cõcupiſcent: in ipſos deniq; cœtus ſcholarũ læti & alacres conueniẽt. emendati non iraſcentur, laudati gaudebunt. ut ſint chariſsimi, ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles. alioqui neutrũ ſine altero ſufficiet. Et ſicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur,& fruſtra ſparſeris ſemina,niſi illa præmollitus fouerit ſulcus: ita eloquentia coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis accipientisq; concordia.

De utilitate & ratione declamãdi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Præexercitationes hactenus traditæ ſunt,& orationũ mẽbra à reliquis ſeiũcta:nunc corpus ipſum,declamationes iudiciales & ſuaſorias, ultimum rhetoris munus aggreditur:& primùm eas ab utilitate commẽdat: deinde formã depingit, oſtenditq́; quid ſit earum proprium,nempe ut ueris actionibus ſint quàm ſimillimæ,quamuis pluſculum nitoris aſſumere permittantur.Inuehitur in licentiam atq; inſcitiam declamatorum: & quatenus poëtica themata pertractanda iuuenibus permitti oporteat, ſtatuit, nempe ut uberius luxuriantes creſcant,& eloquentiæ uires maiores adiiciant.

IN his primis operibus,quæ nõ ipſa parua ſunt,ſed maiorũ quaſi mẽbra atq; partes,bene inſtituto,ac ſatis exercitato,iam ferè tẽpus appetet aggrediendi ſuaſorias iudicialesq́; materias: quarũ antequã uiã ingredior, pauca

mihi

mihi de ipſa declamãdi ratione dicenda ſunt: quæ quidem ut ex omnibus nouiſſime inuenta, ita multo eſt utiliſſima. Nã & cuncta illa de quibus diximus, in ſe ferè cõtinet, & ueritati proximã imaginẽ reddit: ideoq; ita eſt celebrata, ut pleriſq; uideretur ad formandã eloquentiã uel ſola ſufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri poteſt, quæ nõ ſit cũ hac dicendi meditatione communis. Eò quidẽ res iſta culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiã cauſſas, licẽtia atq; inſcitia declamantiũ fuerit. Sed eo quod natura bonũ eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ quæ fingentur, quãſimillimæ ueritati: & declamatio inquantũ maximè poteſt, imitetur eas actiones in quarũ exercitationem reperta eſt. Nã, magos & peſtilentiã, & reſponſa, & ſæuiores Tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabuloſa, fruſtra inter ſponſiones & interdicta quæremus. Quid ergo? Nũquã hæc ſupra fidẽ, & poëtica (ut uere dixerim) themata, iuuenibus pertractare permittemus, ut expatiẽtur, et gaudeãt materia, et quaſi* in corpus eãt? Erat optimum: ſed certè ſint grandia & tumida, nõ ſtulta etiã, & acrioribus oculis intuẽti ridicula: ac ſi iã cedendũ eſt, impleat ſe declamator aliquãdo, dũ ſciat, ut quadrupedes cũ uiridi pabulo diſtẽtæ ſunt, ſanguinis detractione curãtur, & ſic ad cibos uiribus cõſeruãdis idoneos redeũt: ita ſibi quoq; tenuẽdas adipes, & quicquid humoris corrupti cõtraxerit, emittendũ, ſi eſſe ſanus ac robuſtus uolet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiuſq; ueri operis conatu deprehẽdetur. Totũ autẽ declamãdi opus qui diuerſum omnino à forẽſibus cauſis exiſtimãt, ij profectò ne rationẽ quidem qua iſta exercitatio inuẽta ſit, peruident. Nam ſi foro non præparat: aut ſcenicæ oſtentationi, aut furioſæ uocifer

* σωματοῦσθαι Grçci dicunt.

uociferationi ſimillimũ eſt. Quid enim attinet iudicẽ præparare, qui nullus eſt? narrare quod oẽs ſciãt falſum? probationes adhibere cauſæ, de qua nemo ſit pronũtiaturus? Et hæc quidẽ ocioſa tãtũ: affici uero, et ira uel luctu pmouere, cuius eſt ludibrij, niſi quibuſdã pugnæ ſimulacris ad uerum diſcrimen aciemq; iuſtã conſueſcimus? Nihil ergo inter forenſe genus dicendi, atq; hoc declamatoriũ intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad conſuetudinẽ poſſet, ut nominibus* uteremur! & perplexæ magis, & longioris aliquando actus cõtrouerſiæ fingerẽtur, & uerba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & iocos inſerere moris eſſet: quæ nos, quãlibet per alia in ſcholis exercitati ſumus, tyrones in foro inueniunt. Si uero in oſtẽtationẽ cõparetur declamatio, ſanè paululũ aliquid inclamare ad uoluptatẽ audientiũ debemus. Nã et ijs actionibus quæ in aliqua ſine dubio ueritate uerſantur, ſed ſunt ad popularẽ aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totũq; hoc demonſtratiuũ genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artẽ (quæ latere plerunq; in iudicijs debet) nõ cõfiteri modò, ſed oſtẽtare etiã hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniã eſt iudiciorũ cõſiliorumq; imago, ſimilis eſſe debet ueritati: quoniã autẽ aliquid in ſe habet ἐπιδεικτικὸν nõnihil ſibi nitoris aſſumere. Quod faciũt actores Comici: qui nec ita prorſus ut nos uulgò loquimur, pronuntiãt, quod eſſet ſine arte: nec procul tamẽ à natura recedũt, quo uitio periret imitatio: ſed morẽ communis huius ſermonis decore quodã ſcenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incommoda ex his quas finxerimus materijs, conſequentur, in eo præcipuè, quòd multa in his relinquũtur incerta, quæ ſumimus ut uidentur ætates, facultates, liberi, parẽtes, urbiũ

*nominibus, intellige pro priis.

Panegyrici.

ipſar

ipſarũ uires, iura, mores, aliaq; his ſimilia. Quin aliquando etiã argumenta ex ipſis poſitionum uitijs ducimus. Sed hæc ſuo quæq; loco. Quamuis enim omne propoſitũ operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut Orator inſtituatur: tamen nequid ſtudioſi requirant, ſiquid erit quod ad ſcholas pertineat propriè, in tranſitu non omittemus.

An artis huius neceſſaria cognitio ſit. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Naturam ad eloquẽtiam minime ſufficere, uerùm artem adiungendam contendit, refellendo & ridendo eorum ineptiam inſcitiamq;, qui cõtempta arte, naturæ & ingenij uiribus gloriantes, pro terſa, culta, nitida, & ubiq; conſona oratione, hiulca, diſſoluta, & monſtroſa utantur.

IAm hinc ergo nobis inchoãda eſt ea pars artis, ex qua capere initiũ ſolẽt qui priora omiſerũt: quanquã uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, qui nihil egere huiuſmodi præceptis eloquentiã putent: ſed natura ſua, & uulgari modo, & ſcholarũ exercitatione cõtenti, rideãt etiã diligentiã noſtrã, exemplo magni quoq; nominis profeſſorũ, quorũ aliquis, ut opinor, interrogatus quid eſſet σχῆμα & νόημα, neſcire ſe quidẽ, ſed ſi ad rẽ pertineret, eſſe in ſua declamatione reſpõdit. Alius percõtanti, Theodorêus, an Apollodorêus eſſet, Egò, inquit, parmularius ſum. Nec ſanè potuit urbanius ex cõfeßione inſcitiæ ſuæ elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præſtãtes ſunt habiti, & multa etiã memoria digna exclamauerũt: plurimos habẽt ſimiles negligẽtiæ ſuæ, paucißimos naturæ. Igitur impetu dicere ſe, & uiribus uti gloriãtur. Nec enim opus eſſe probatione aut diſpoſitione in rebus fictis: ſed (cuius rei gratia plenũ ſit auditoriũ) ſententijs grãdibus, quarũ optima quæq; à periculo petatur. Quin

etiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnũ aliquid quod ultro ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectantes, aut murmure incerto uelut claſſico inſtincti, concitatiſsimũ corporis motũ non enuntiandis ſed quærendis uerbis accõmodant. Nonnulli *certa ſibi initia priuſquã ſenſum inuenerint deſtinãt, quibus aliquid diſerti ſubiungendum ſit: eaq; diu ſecum ipſi clareq; meditati, deſperata cõnectendi facultate, deſerunt: & ad alia deinceps, atq; inde alia nõ minus communia atq; nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in cauſas tantum laborem ſuum, ſed in locos intendunt: atq; in his nõ corpori proſpiciunt, ſed abrupta quædam, ut forte ad manum uenêre, iaculantur. Vnde fit, ut diſſoluta & ex diuerſis congeſta oratio cohærere non poſsit, ſimiliſq; commentarijs puerorũ ſit, in quos ea quæ alijs declamantibus laudata ſunt, regerunt. magnas tamen ſententias, & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt. nam & barbari, & ſerui: & ſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.*

Quare ineruditi ingenioſiores uulgò habeantur. CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Hoc caput ex ſuperiori pendet. rationes etenim profert quibus moti imperiti, ineruditos & artis expertes melius artificibus & eruditis dicere iudicent: quia trahant, non ducant: rumpant, nõ ſoluant: effringant, non aperiant, quod illis uidetur robuſtius. Quia diuiſione (quæ ſpeciem uirium minuere uidetur) nõ utuntur: quia ſine delectu omnia dicant, unde copioſiores apparent: quia argumentis minus inhæreant: quia effuſius maledicant: quia inter ſordes magis emicent eorum ſentẽtiæ: quia geſtu, motu, & pronũtiatione impotẽtius ſe iactent: quæ tamen omnia à uera eloquentia ſunt alieniſsima.

NE hoc quidẽ negauerim, ſequi plerũq; hanc opinionẽ ut fortius dicere uideantur indocti. Primùm uitio

male

male iudicantiũ, qui maiorẽ habere uim credũt ea quæ nõ habẽt artẽ: ut effringere, q̃ aperire: rumpere, quàm ſoluere: trahere, q̃ ducere, putãt robuſtius. Nã & gladiator qui armorũ inſcius in pugnã ruit, et luctator qui totius corporis niſu in id quod ſemel inuaſit, incũbit, fortior ab his uocatur: cũ interim et hic frequẽter ſuis uiribus ipſe proſternitur, & illũ uehemẽtis impetus, excipit aduerſarij mollis articulus. Sed ſunt in hac parte quæ imperitos etiã naturaliter fallãt. Nã & diuiſio cũ plurimũ ualeat ĩ cauſsis, ſpeciẽ uiriũ minuit: & rudia politis maiora, et ſparſa cõpoſitis numeroſiora credũtur. Eſt præterea quædã uirtutũ uitiorũq; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Maledicit autẽ ineruditus apertius, & ſæpius uel cũ periculo ſuſcépti litigatoris, frequẽter etiã ſuo. Affert & iſta res opinionẽ, quia libẽtiſsime hoĩes audiũt ea quæ dicere ipſi*noluiſſent. Illud *uoluiſſent. quoq; alterũ quod eſt in elocutione ipſa periculum, minus uitat, conaturq́; perditè: unde euenit nõnunquã, ut aliquid grãde inueniat, qui ſemper quærit quod nimiũ eſt: uerùm & raró euenit, & cætera uitia non penſat. Propter hoc quoq; interdũ uidentur indocti copiã habere maiorẽ, quòd dicunt omnia: doctis eſt & electio, & modus. His accedit, quòd à cura docendi quod intẽderint, recedunt. Itaq; illud quæſtionũ & argumentorũ apud corrupta iudicia frigus, euitãt: nihilq́; aliud quàm quo uel prauis uoluptatibus aures aſsiſtentium permulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminẽt cũ omnia circa illas ſordida & abiecta ſunt: ut lumina nõ inter umbras (quẽadmodũ Cicero dicit) ſed planè in tenebris clariora ſunt. Itaq; ingenioſi uocẽtur ut libet, dum tamen conſtet, contumelioſe ſic laudari diſertum. Nihilominus confitendum

eſt

eſt etiam detrahere doctrinā aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetuſtatē: ſed uitia detrahit: atq; eo ſolo minus eſt quod literæ perpolierūt, quo melius. Verùm hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata (ut ipſi uocant) manu, emugiunt, multò diſcurſu, anhelitu, iactatione, geſtu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur pectus frontē cædere, mirè ad pullatum circulum facit: cum ille eruditus, ut in oratione multa ſummittere, uariare, diſponere, ita etiā in pronuntiando ſuū cuiq; eorū quæ dicet, colori, accōmodare actū ſciat: & ſiquid ſit perpetua obſeruatione dignū, modeſtus & eſſe et uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ eſt potius uiolentia: cū interim non actores modò aliquos inuenias, ſed (quod eſt turpius) præceptores etiā, qui breuē dicendi exercitationē cōſecuti, omiſſa ratione, ut tulit impetus, paßim tumultuentur, eosq́; qui plus honoris literis tribuerunt, & ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumelioſißimū occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis: nos quando & præcipiendi munus etiā pridem deprecati ſumus, & in foro quoq; dicendi, quia honeſtißimum finem putabamus, deſinere dum deſideraremur: inquirendo ſcribendoq́; talia conſolemur ocium noſtrum, quæ futura uſui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè ſunt uoluptati.

Quis modus ſit in arte. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Eſſe artem ad naturā adiungendā, contra imperitos oſtendit. Nunc autem quis modus in arte ſtatui debeat (ne in hanc etiā partē anili ſuperſtitione obſtricti ſimus) docet nempe

Rhetor

Rhetorices præceptis,quę catholica uocent,ita adhærendum eſſe, ut intelligamus ea pro ratione loci, temporis, & perſonarum,pro neceſsitate,aut occaſione(quibus tota dicendi doctrina conſtat)mutari.Id probat & illuſtrat ſimilitudine à bonis Imperatoribus,ſtatuariis,& pictoribus ducta: qui etiam ſi de acie inſtituenda,de ſtatuis,& picturis faciendis,ordinē certum , conſtitutumq; habeant,de illo tamen plurima frequenter mutent ,uarios flexus auerſionesq; ſequentes. Quare in omni actione duo ſpectanda monet ,quid deceat,& quid expediat : ad quæ reſpicientes, artem dicendi non ſolis præceptis,uerum multo labore,aſsiduo ſtudio,uaria exercitatione, pluribus experimentis, altiſsima prudentia, præſentiſsimo conſilio conſtare,cognoſcamus.

NEmo autem à me exigat id præceptorū genus, quod eſt à pleriſq; ſcriptoribus artium traditum, ut quaſi quaſdam leges immutabili neceßitate conſtrictas ſtudioſis dicendi feram:utiq; procemium,& id quale:proxima huic narratio: quæ lex deinde narrandi: propoſitio poſt hanc, uel,ut quibuſdam placuit, excurſio: tum certus ordo quæſtionū,cæteraq; quæ uelut ſi aliter facere fas nō ſit,quidam tanquā iußi ſequūtur.Erat enim Rhetorice res prorſus facilis ac parua,ſi uno & breui præſcripto contineretur: ſed mutantur pleraq; caußis,tēporibus, occaſione,neceßitate. Atq; ideo res in Oratore præcipua conſiliū eſt, quia uariè & ad rerū momenta conuertitur. Quid ſi enim præcipias imperatori quoties aciem inſtruet,dirigat frontem,cornua utrinq; promoueat,equites pro cornib. locet? Erit hæc quidē rectißima fortaſſe ratio,quoties licebit:ſed mutabitur natura loci,ſi mons occurret,ſi flumen obſtabit,ſi collibus,ſyluis,aſperitate alia prohibebitur. Mutabit hoſtiū genus,mutabit præſentis conditio diſcriminis. nunc acie directa,nūc cuneis,nunc auxilijs,nunc legione pugnabitur:nonnunquā terga etiam dediſſe ſimulata fuga proderit.Ita procemium

neceſſarium,an ſuperuacuũ: breue,an longius: ad iudicem omni ſermone directo,an aliquando auerſo per aliquam figurã,dicendũ ſit: conſtricta an latius fuſa narratio,continua an diuiſa, recta an ordine permutato:cauſſæ docebũt. Itemq́; de quæſtionũ ordine, cũ in eadem cõtrouerſia aliud alij parti prius quæri frequenter expediat. Neq; enim rogationibus plebis'ue ſcitis ſancta ſunt iſta præcepta,ſed hoc quicquid eſt,utilitas excogitauit.Non negabo autẽ ſic utile eſſe plerunq;,alioqui nec ſcriberẽ:uerùm ſi eadẽ illa nobis aliud ſuadebit utilitas,hãc relictis magiſtrorũ autoritatibus

Aeneidos.3. *ſequemur.Equidem id maximè præcipiã,ac repetens iterũ iterumq́; monebo, Res duas in omni actu ſpectet* Orator, *quid deceat, quid expediat. Expedit autẽ ſæpe mutare ex illo conſtituto traditoq́; ordine aliqua,& interim decet:ut in ſtatuis atq; picturis uidemus uariari habitus,uultus,ſtatus.Nam recti quidẽ corporis uel minima gratia eſt. Nẽpe enim aduerſa ſit facies,& demiſſa brachia,& iuncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus:flexus ille,& ut ſic dixerim,motus,dat* actum quendã effictus.Ideo nec ad unũ modum formatæ manus,& in uultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetum,ſedent alia,uel incumbunt.nuda hæc,illa uelata ſunt: quædã miſta ex utroq;.Quid tam diſtortum & elaboratũ,quàm eſt ille* Diſcobolos Myronis? *Si quis tamen ut parum rectũ improbet opus,nónne ab intellectu artis abfuerit, in qua uel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa nouitas,ac difficultas? Quam quidẽ gratiã & delectationẽ afferũt figuræ,quæq; in ſenſibus,quæq́; in uerbis ſunt. Mutant enim aliquid à recto,atq; hanc præ ſe uirtutem ferunt,quòd à conſuetudine uulgari receſſerunt.Habet in pictura ſpeciem tota facies:* Apelles *tamẽ imaginem* Antigoni *látere tantùm altero oſtendit,ut amiſſi oculi deformitas lateret.*

*aliâs,actum quendam, & factum.

Plin.lib.34. cap.8.

Plin.lib.35. cap.10.

teret. Quid? non in oratione operienda ſunt quædam, ſiue oſtendi nõ debent, ſiue exprimi pro dignitate non poſſunt? ut fecit Timanthes, ut opinor, Cithnius, in ea tabula qua Coloten Teium uicit. Nam cũ in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vlyſſem, addidiſſet Menelao quam ſummũ poterat ars efficere mœrorem: conſumptis affectibus, non reperiens quo dignè modò patris uultum poſſet exprimere, uelauit eius caput, & ſuo cuique animo dedit æſtimandum. Nónne huic ſimile eſt illud Salluſtianum, Nam de Carthagine tacere ſatius puto, quàm parum dicere? Propter quæ mihi ſemper moris fuit, quamminime alligare me ad præcepta quæ καθολικὰ uocant, id eſt (ut dicamus quomodo poſſumus) uniuerſalia, uel perpetualia. Rarò enim reperitur hoc genus, ut nõ labefactari parte aliqua, aut ſubrui poſſit. Sed de his plenius ſuo quicque loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis inſtructos, ſiquem ex his qui breues plerunq; circunferuntur, artis libellum edidicerint, & uelut decretis Technicorum tutos putent. Multo labore, aſſiduo ſtudio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altiſſima prudentia, præſentiſſimo conſilio conſtat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoque, ſi tamen rectam uiam, non unam orbitam monſtrent: à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientium tarditatem. Itaque & ſtratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti: & ſi rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & ſi ianua tenebitur incendio, per parietem exibimus. Latè fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamen tradita, quid ex his optimum, & ſi quid mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Cice. in Orat. Plin. lib. 35. ca. 10. & Valerius lib. 8. cap. 11.

In Iugurtha.

Rhetorices etymon, & totius operis diuiſio. CAP. XIIII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen non aptè in Latinum ſermonẽ transferri poſſe, atque ideo Græco nomine nobis utendum, quod & in multis retinendum ſit, concludit. Deinde in partes, quę rurſus in alias libro tertio & quarto diducantur, diuidit: nempe in Artem, Artificem, & Opus.

*RHetoricen in Latinũ transferentes, tũ Oratoriam, tũ Oratricem nominauerunt. Quos equidẽ non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani ſermonis augere tentauerint. Sed nõ omnia nos ducẽtes ex Græco ſequũtur, ſicut ne illos quidẽ, quoties ſuis utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerũt. Et hæc interpretatio nõ minus dura eſt, quàm illa *Plauti eſſentia atq; entia: ſed ne propria quidẽ. Nã oratoria ſic effertur, ut elocutoria: oratrix, ut elocutrix. Illa autẽ de qua loquimur Rhetorice, talis eſt, qualis eloquentia. nec dubiè apud Græcos quoq; duplicem intellectũ habet. Nãq; uno modo fit appoſitũ, ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero nomen rei, qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiã, ut Grammatice literatura eſt, non literatrix quemadmodũ oratrix: nec literatoria, quemadmodũ oratoria. Verum in Rhetorice nõ ſic. Ne pugnemus igitur, cũ præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendũ. Nam certè & *Phyſicos, & Muſicos, & Geometras dicam: nec uim afferã his nominibus indecora in Latinum ſermonẽ mutatione. Deniq; cum M. Tullius etiã ipſis librorum quos hac dè re primùm ſcripſerat, titulis Græco nomine utatur, profectò non eſt uerẽdum ne temerè uideamur Oratori maximo de nomine artis ſuæ crediſſe. Igitur Rhetorice (iã enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optimè diuidetur, ut de arte, de artifice,*

* aliâs Flauij, ut & infra li. 3. c. 6. de ſtatu. & lib. 8. cap. 3. de ornatu.

*philoſophos.

artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina percipi debet: ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex eſt, qui percepit hāc artē, id eſt Orator, cuius eſt ſumma bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Quid ſit Rhetorice, & quis eius finis. CAP. XV.

ARGVMENTVM.

Profert uarias, atque etiam inter ſe pugnantes ueterum de Rhetorica, de fine eius, & oratore, opiniones: aſtruētibus aliis eam eſſe uim perſuadendi, aliis cacotechnian, id eſt artis prauitatem, aliis uim inueniendi, aliis ducendi in id quod uellet actor, aliis ſcientiam circa quæſtiones ciuiles uerſantem, artem aliis ſed non uirtutem putantibus, aliis uſum ſolum, atq; exercitationem dicendi, aliis quoque adulandi peritiam, aliis etiam oratorem & peſſimum uirū eſſe aſſeuerantibus. Quorum omnium opiniones refellit, & Rhetoricen bene dicendi ſcientiam: eius finem bene dicere, non perſuadere: & oratorem uirum bonum eſſe debere, concludit.

ANte omnia, quid ſit Rhetorice: quæ finitur quidem uariè, ſed quæſtionem habet duplicem. aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborum diſſenſio eſt. Prima ac præcipua opinionū circa hoc differentia, quòd alij malos quoq; uiros poſſe Oratores dici putāt: alij (quorum nos ſententiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autē qui dicendi facultatem à maiore ac magis expetenda uitæ laude ſecernunt, quidā Rhetoricen uim tantum, quidam ſcientiā, ſed non uirtutē, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſciētia & uirtute ſeiunctam, quidā etiam prauitatem quandam artis, id eſt κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo appoſitè ad perſuadendū, poſi-

tum orandi munus ſunt arbitrati. Id *enim fieri poteſt ab eo quoq;, qui uir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſsimus finis* Rhetorices, *uis perſuadendi.* Quod *ego uim appello, pleriq; poteſtatem, nonnulli facultatẽ uocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico* τὴν δύναμιν. *Hæc opinio originẽ ab* Iſocrate *(ſi tamen re uera ars quæ circunfertur, eius eſt) duxit.* Qui *cũ longè ſit à uoluntate infamantiũ* Oratoris *officia, finem artis temere cõprehendit, dicens eſſe* Rhetoricen *perſuadendi opificẽ, id eſt* πειθοῦς δημιουργόν. Neq; *enim mihi permiſerim eadem uti declinatione, qua* Ennius M. Cethegum Suadæ *medullã uocat.* Apud Platonem *quoq;* Gorgias *in libro qui nomine eius inſcriptus eſt, idẽ ferè dicit: ſed hanc* Plato *illius opinionẽ uult accipi, non ſuam.* Cicero *pluribus locis ſcripſit,* Oratoris *officiũ eſſe, dicere appoſitè ad perſuadendum.* In Rhetoricis *etiam, quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere.* Verùm *& pecunia perſuadet, & gratia, & autoritas dicentis, & dignitas, & poſtremò aſpectus etiã ipſe ſine uoce, quo uel recordatio meritorũ cuiuſq;, uel facies aliqua miſerabilis, uel formæ pulchritudo ſententiã dictat.* Nam *&* M. Aquilium *defendẽs* Antonius, *quũ ſciſſa ueste cicatrices quas is pro patria pectore aduerſo ſuſcepiſſet, oſtendit, non orationis habuit fiduciã, ſed oculis populi* Romani *uim attulit: quem illo aſpectu maximè motũ in hoc ut abſolueret reum, creditum eſt.* Sergium *quidẽ* Galbam *miſeratione ſola, qua non ſuos modò liberos paruulos in concionem produxerat, ſed* Galli *etiam* Sulpitij *filiũ ſuis ipſe manibus circuntulerat, elapſum eſſe, cũ aliorum monumentis, tũ* Catonis *oratione teſtatum eſt.* Et Phrynen *nõ* Hyperidis *actione, quanquã admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſsimũ alioqui, diducta nudauerat tunica, putãt periculo liberatã.* Quæ *ſi omnia perſua-*

Cicero in Bruto & Catone.

De Orat. 1.

Cicero. 2. de Orat. & 7. in Verrem act.

Vale. li. 8. tit. 1.

Athenæus. 13. Dipnoſ.

perſuadent, non eſt hic de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideoq; diligẽtiores uiſi ſunt ſibi, qui cũ de Rhetorice idem ſentirent, exiſtimauerunt eã uim dicendo perſuadendi. Quẽ finem Gorgias in eodem de quo ſuprà diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. à quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt quod de Rhetorice nomine eius inſcribitur: ſiue, ut creditũ eſt, Ariſtotelis: in quo eſt, finẽ eſſe Rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor uelit. Sed ne hoc quidẽ ſatis eſt cõprehenſum. perſuadent enim dicẽdo, uel ducũt in id quod uolũt, alij quoq;, ut meretrices, adulatores, corruptores. At cõtrà nõ pſuadet ſemper Orator: ut interim nõ ſit proprius hic finis eius: interim ſit cõmunis cũ ijs qui ab Oratore pcul abſunt. Atqui non multũ ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens iudicialis orationis primum & ſuper omnia eſſe perſuadere iudici, & ſententiam eius ducere in id quod uelit. Nã & ipſe Oratorẽ fortunæ ſubijcit: ut ſi non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poßit. Vide Valer. lib. 8. cap. 15.

Quidam receſſerunt ab euentu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, Rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud uitiũ de quo ſuprà diximus, habet: & inſuper, quòd nihil niſi inuentionem complectitur, quæ ſine elocutione non eſt oratio. Hermagoræ, qui finẽ eius eſſe ait perſuaſibiliter dicere, & alijs qui eandem ſententiã non eiſdem tantum uerbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant dicere quæ oporteat omnia ad perſuadendum: ſatis reſpõſum eſt cum perſuadere non tantum Oratoris eſſe conuicimus. Lib. 1. Rhetoric.

Addita ſunt his alia uariè. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uerſari Rhetoricem putauerũt. quorum uerius utrum ſit, in eo loco qui huius quæſtionis proprius eſt, dicã. Omnia ſubiecisſe Oratori uidetur Ariſtoteles, cum dixit uim eſſe dicendi quid in quaq; re poßit Cap. 21. huius libr. de materia Rhet.

eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, *qui non quidem adijcit, in quaq; re: ſed nihil excipiendo, idem oſtendit. Vim enim uocat inueniendi quod ſit in oratione perſuaſibile. qui fines & ipſi ſolam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens* Theodorus, *uim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia quo perſuaſibilia etiam nõ* Orator *inueniat: adijciendo, in omni oratione, magis quàm ſuperiores concedit ſcelera quoq; perſuadentibus, pulcherrimæ rei nomẽ.* Gorgias *apud* Platonem, *perſuadendi ſe artificem in iudicijs & alijs cœtibus eſſe ait: de iuſtis quoque & iniuſtis tractare: cui* Socrates *perſuadendi, non docendi concedit facultatem. Qui uerò non omnia ſubijciebant* Oratori, *ſolicitius ac uerboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina: quorum fuit* Ariſton Critolaï Peripatetici *diſcipulus, cuius hic finis eſt ſcientia uidendi & agendi in quæſtionibus ciuilibus per orationem popularis perſuaſionis.* Hic *ſcientiam, quia* Peripateticus *eſt, non, ut* Stoici, *uirtutis loco ponit: popularem autem comprehendendo perſuaſionem, etiam contumelioſus eſt aduerſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſuram.* Illud *de omnibus qui circa ciuiles demum quæſtiones* Oratorem *iudicant uerſari, dictum ſit,* Excludi *ab his plurima* Oratoris *officia: illam certè* Laudatiuam *totam, quæ eſt* Rhetorices *pars tertia.* Cautius Theodorus Gadareus, *ut iam ad eos ueniamus qui artem quidem eſſe eam, ſed non uirtutem, putauerunt.* Ita *enim dicit (ut ipſis eorum uerbis utar qui hoc ex* Græco *tranſtulerunt)* Ars *inuentrix, & iudicatrix, & enuntiatrix decente ornatu ſecundum menſionem eius quod in quoque poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili.* Itemq; Cornelius Celſus, *qui finem* Rhetorices *ait, dicere perſuaſibiliter in dubia, &*

Vide Ioach. Camerarium hic.

ciuili

ciuili materia. Quibus ſunt nõ diſsimiles, qui ab alijs tradũtur, qualis eſt ille, Vis dicẽdi & eloquẽdi de rebus ciuilib. ſubiectis ſibi, cũ quadã perſuaſione, & quodã corporis habitu, & eorũ quæ dicet pronuntiatione. Mille alia, ſed aut eadẽ, aut ex eiſdẽ cõpoſita: quibus itẽ cũ de materia Rhetorices dicendũ erit, reſpõdebimus. Quidã eã neq; uim, neq; ſciẽtiam, neq; artẽ putauerũt: ſed Critolaus uſum dicẽdi: nã hoc τριβὴ ſignificat. Athenæus fallẽdi artẽ. Pleriq; autem dũ pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperite excerpta, legere cõtenti, neq; hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluunt, in maximũ errorẽ inciderunt: creduntq; eum in hac eſſe opinione, ut Rhetoricẽ non artẽ, ſed peritiã quandam gratiæ ac uoluptatis exiſtimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ ſimulacrũ, & quartam partẽ adulationis: quòd duas partes ciuilitatis corpori aſsignet, medicinã, & quam interpretantur exercitatricẽ: duas animo, legalẽ, atq; iuſtitiam: Adulationẽ autẽ medicinæ, uocet coquorũ artificium: & exercitatricis, mãgonũ, qui colorẽ fuco, & uerũ robur inani ſagina mentiãtur: legalis, cauillatricẽ: iuſtitiæ, Rhetoricen. Quæ omnia ſunt quidẽ ſcripta in hoc libro, dictaq; à Socrate, cuius perſona uidetur Plato ſignificare quid ſentiat: ſed alij ſunt eius ſermones ad coarguendos qui contrà diſputãt cõpoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς uocãt. alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellãtur. Socrates autẽ, ſeu Plato, eã quidẽ quæ tũ exercebatur Rhetoricẽ, talem putauit. nã et dicit his uerbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Nõ uerã autẽ & honeſtã intelligit. Itaq; diſputatio illa contra Gorgiam ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια καὶ πράσσειν. Ad quod ille quidem cõticeſcit, ſed ſermonem ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſideratior: cõtra quẽ illa de ſimulacro

Rhetorice κακοτεχνία falſo ex Platone.

Plato in Gorgia.

& adulatione dicuntur. Tũ Callicles adhuc cõcitatior, qui tamen ad hanc perducitur clauſulã, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. ut appareat Platoni non Rhetoricen uideri malũ, ſed eam uerã niſi iuſto ac bono nõ cõtingere. Adhuc autẽ in Phædro manifeſtius facit hãc artẽ cõſummari citra iuſtitiæ quoq; ſcientiã nõ poſſe: cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionẽ Socratis, & eorum qui pro patria ceciderãt, laudẽ ſcripſiſſet? quæ certè ſunt Oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi malè utebatur, inuectus eſt. Nã & Socrates inhoneſtã ſibi credidit orationẽ quam ei Lyſias reo cõpoſuerat: & tum maximè ſcribere litigatorib. quæ illi pro ſe ipſi dicerent, erat moris: atq; ita iuri, quo non licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis parũ idonei Platoni uidebãtur q Rhetoricẽ à iuſtitia ſepararẽt, & ueris credibilia præferrẽt. nã id quoq; dicit in Phædro. Conſenſiſſe autẽ illis ſuperioribus uideri poteſt etiã Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt, Orator ſimile tãtùm ueri petit. Deinde paulò pòſt, Nõ enim bona cõſcientia, ſed uictoria, litigãtis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peßimorum hominũ foret, hæc tã pernitioſa nocentißimis moribus dare inſtrumẽta, & nequitiã præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis ſuæ uiderint: Nos autem ingreßi formare perfectũ Oratorem, quẽ in primis eſſe uirũ bonũ uolumus, ad eos qui de hoc opere melius ſentiunt, reuertamur. Rhetoricen autẽ quidam eandẽ ciuilitatẽ eſſe iudicauerunt: Cicero ſcientiæ ciuilis partẽ uocat. Ciuilis autẽ ſcientia idem quod ſapientia eſt. Quidam etiam philoſophiæ, quorum eſt Iſocrates. Huic eius ſubſtãtiæ maximè cõuenit finitio, Rhetoricen eſſe bene dicẽdi ſcientiam. Nã & orationis omnes

Cic. 1. de orat. Valer. libr. 6. tit. 4. & Laërt.

Rhetoric. 1.

uirtutes ſemel cōplectitur, & protinus mores etiā Oratoris, cū bene dicere nō poßit niſi uir bonus. Idē ualet Chryſippi finis ille ductus à Cleanthe, ſcientia rectè dicēdi. Sunt plures eiuſdē, ſed ad alias quæſtiones magis pertinēt. Idem ſentiret finis hoc modo cōprehenſus, Perſuadere quod oporteat: niſi quòd artē ad exitum alligat. Bene Areus, Dicere ſecundū uirtutē orationis. Excludunt à Rhetorice malos et illi qui ſcientiā ciuilium officiorū eam putauerunt, ſi ſcientiam uirtutē iudicāt: ſed anguſtè intraq; ciuiles quæſtiones coërcent. Albutius nō obſcurus profeſſor atq; autor ſcientiam bene dicēdi eſſe conſentit: ſed exceptionib. peccat, adijciendo, circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter. quarum iam utriq; reſponſum eſt. Probabilis & illi uoluntatis, qui rectè ſentire et dicere, Rhetorices finē putauerunt. Hi ſunt ferè fines maximè illuſtres, & de quibus præcipuè diſputatur. Nam omnes quidē perſequi, nec attinet, nec poſſum: cum prauū quoddā (ut arbitror) ſtudiū circa ſcriptores artium extiterit, nihil eiſdē uerbis quæ prior aliquis occupaſſet, finiendi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, ſed quæ placebūt: ſicut hoc, Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam: cum reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, ſimul manifeſtum eſt illud quoque, quem finem, uel quid ſummum & ultimum habeat Rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit: nam ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis eius & ſummum eſt bene dicere.

An utilis ſit Rhetorice. CAP. XVI.

ARGVMENTVM.

Probat Rhetorices eſſe maximā utilitatem dignitatemq;. Et primū refutat eorū calumnias, qui in eam tanquā rē perniciosam inuehi ſolēt, in eam uitium cōferentes, quod in homines

mines ſceleratos erat cōferendum : quo etiam modo medicinā,ſapiētiam,magiſtratus,reprehenſioni obnoxia fieri,ſubiectis exēplis & ſimilibus docet. Deinde alijs contrarijs,proprijs & effectis eius dignitatē utilitatēq; colligit, quod deus nullo magis homines ſeparauerit à brutis,quā dicendi facultate. Et uelocitate quidē,firmitate,uiribus,& magnitudine, a brutorū quamplurimis homines ſuperari,eſſe etiam intellectum & uſum rationis in quibuſdā, proximè ad homines accedentem,uerum uim dicendi uerè hominis propriā eſſe,qua etiam homo non ſolum brutis ſed alijs hominibus præſtet. Addit quòd nulla res plenius gratiam referat,quòd ea amici defendantur, regatur Senatus populuſq; ,exercitus quocunq; ducatur,quòd ea uerbis etiam in communi uſu poſitis,homines non loqui,ſed tonare ac fulgurare uideantur.

Vt Picus Mirādula aduerſus Hermolaum.

SEquitur quæſtio,an utilis Rhetorice. *Nam quidā uehementer in eā inuehi ſolent : & ,quod ſit indigniſſimū,in accuſationē orationis utuntur orādi uiribus :* Eloquentiam *eſſe quæ pœnis eripiat ſceleſtos,cuius fraude dānentur interim boni : conſilia ducantur in peius:nec ſeditiones modò turbæq; populares,ſed bella etiā * inexpiabilia excitētur: cuius deniq; tū maximè ſit uſus,cū pro falſis cōtra ueritatē ualet.* Nā *&* Socrati *obijciunt* Comici,*docere eū quomodo peiorē cauſſam meliorē faciat: & cōtra* Tiſiā *&* Gorgiam *ſimilia dicit polliceri* Plato.*Et his adijciunt exempla* Græcorū Romanorumq;,*& enumerāt qui pernitioſa non ſingulis tantū ſed rebus etiā publicis uſi eloquētia,turbauerint ciuitatū ſtatus, uel euerterint:eóq; &* Lacedæmoniorum *ciuitate expulſam : &* Athenis *quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orandi poteſtatem.* Quo *quidē modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina,nec ipſa deniq; ſapiētia.* Nā *& dux* Flaminius,*&* Gracchi Saturnini Glauciæ *magiſtratus,et in medicis uenena, & in ijs qui philoſophorum nomine male*

*Inexpugnabilia.

Ariſtopha. ἐν νεφέλαις.

In Gorgia. & Phædro.

Liu.dec.3.li.2, & Cic. ī Brut.

utuntur,

utuntur, grauiſsima nõnunquam flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerũt ſæpe ualetudinis cauſſas. Nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitãtes aliquando procumbunt. Nõ fabricetur militi gladius, poteſt uti eodẽ ferro latro. Quis neſcit ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenis immorer) Solẽ Lunamq́; præcipua ſiderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacẽ cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut nõ diuina M. Tullij eloquentia & cõtra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciã? & ſupplicationes, qui maximus honor uictorib. bello ducibus datur, in toga meruit? Nõ perterritos militũ animos frequenter à metu reuocat Orator? & tot pugnãdi pericula ineuntibus, laudẽ uita potiorẽ eſſe perſuadet? Neq; uerò me Lacedæmonij atq; Athenienſes magis mouerint, quã populus Romanus, apud quẽ ſumma ſemper Oratoribus dignitas fuit. Equidẽ nec urbiũ cõditores reor aliter effecturos fuiſſe ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce commota: nec legũ repertores ſine ſumma ui orandi cõſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutem iuris adſtringerent. Quin ipſa uitæ præcepta, etiã ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formãdas mẽtes ualẽt quoties pulchritudinẽ rerũ claritas orationis illuminat. Quare etiam ſi in utranq; partem ualẽt arma facundiæ, nõ tamen eſt æquum id haberi malũ, quo bene uti licet. Verùm hæc apud eos fortaſſe querãtur, qui ſummam Rhetorices ad perſuadendi uim retulerunt. Si uerò eſt bene dicẽdi ſciẽtia, quem nos finẽ ſequimur, ut ſit Orator in primis uir bonus: utilẽ certè eã eſſe cõfitendum eſt. Et hercle deus ille princeps parẽs rerum, fabricatorq́; mundi, nullo magis hominẽ ſeparauit à cæteris, quæ quidẽ mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam

Li.li.13.& Flo. Pli.lib.7.c.30.

L.tamẽ Craſſus cẽſor magiſtros dicendi ſuſtulit. Cicero 3. de ora. & Suet. de claris rhetorib.

corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præſtantiora in illis mutis, uidemus eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas citra docentē natura ipſa ſciunt. Et pleraq; cōtra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma his ingenita quædā, & ex obuio ferè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiuſq; nos ſocios eſſe cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipſa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam eſſet in nobis manifeſta, niſi, quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus: quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum & mellis, efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines quibus negata uox eſt, quantulū adiuuat animus ille cæleſtis? Quare ſi nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignū cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præſtare hominibus, quàm quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitauerimus, unde, & quouſq; iam prouecta ſit orādi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittam, defendere amicos, regere cōſilijs ſenatū populū exercitū in quæ uelit ducere, quàm ſit utile, conueniatq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, uerbiſq; quibus utantur omnes, tantū aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis?

Cice. in Orat. ex Ariſtophane.

An

An Rhetorice ſit ars. CAP. XVII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artem eſſe probat teſtimonijs primùm, non Oratorũ modo, uerumetiam philoſophorum: & ex cõparatione aliarum artium, à minori. Item ſub finem capitis à definitione eius, à pari, & effectis. In medio uero tredecim artẽ oppugnantium obiectiones interſerit, & eaſdem refutat, quę ſunt huiuſmodi: Non eſſe artem, quod à natura ſit, quoniã natura ſola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricen eſſe eiuſmodi: ergo non eſſe artem. Secundo, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuiſſe: atqui orationes ante artem fuiſſe: ergo &c. Tertio, Non eſſe artis, quod faciant qui nõ didicerint: atqui oraſſe Aeſchinẽ & Demadem qui nõ didicerant: igitur. Quarto, Omnes artes habere materiam, Rhetoricen nõ habere: ergo. Quinto, Nullã artem aſſentiri falſis opinionibus, Rhetoricen aſſentiri: ergo. Sexto, Omnes artes habere finem propoſitũ, Rhetoricen non habere: ergo. Septimo, Artes ſcire quando finẽ ſunt conſequutæ, Rhetoricen neſcire: ergo. Octauo, Non eſſe artem quæ uitiis utatur, Rhetoricen uti: ergo. Nono, Nullam artem eſſe ſibi contrariam: Rhetoricen eſſe contrariam: ergo. Decimo, Nullã artem deſtruere quod effecerit: id accidere Rhetoricæ: ergo. Vndecimo, Nullam artem docere dicenda & non dicenda: id accidere Rhetoricæ: ergo. Duodecimo, Artes non in opinionibus eſſe, ſed in ſciẽtia, Rhetoricen eſſe in opinionibus: ergo. Decimotertio, Nullã artem oppugnare diuerſo tempore quod defenderit: id accidere Rhetorices operi: ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propoſitionem aſſumptionemue negando: uel diſtinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut concluſionem non ex præmiſsis ſequi oſtendendo.

Finis nõ erit, ſi expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Trãſeamus igitur ad eam quæſtionẽ quæ ſequitur, an Rhetorice ars ſit. Quod quidẽ adeo ex ijs qui præcepta dicẽdi tradiderũt, nemo dubitauit, ut etiam ipſis librorum titulis teſtatũ ſit ſcriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uero etiã quæ Rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tantũ uindicarunt, ut Rhetori.1.

ſtudijs

ſtudijs aliquid ſuis præſtitiſſe uideantur:ſed cũ his philoſophi & Stoici & Peripatetici *pleriq; cõſentiunt.* Ac *me dubitaſſe cõfiteor,an hanc partẽ quæſtionis tractandã putarem. nam quis eſt adeò nõ ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis,ut fabricandi quidẽ,& texẽdi, & è luto uaſa ducẽdi artẽ putet,* Rhetoricen *autẽ,maximum ac pulcherrimũ (ut ſupra diximus) opus,in tã ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe?* Equidẽ *illos qui cõtra diſputarunt,nõ tã id ſenſiſſe* ꝙ *dicerẽt,quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe,ſicut* Polycratẽ *cũ* Buſirim *laudaret,&* Clytemneſtram:*quanquã is,*ꝙ *his dißimile nõ eſſet,cõpoſuiſſe orationẽ quæ eſt habita cõtra* Socratẽ,*dicitur.* Quidã *naturalẽ eſſe* Rhetoricen *uolũt,& tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur:ut in libris* Ciceronis *de*
Lib.1. Oratore *dicit* Antonius *obſeruationẽ quandã eſſe,nõ artẽ.* Quod *nõ ideo,ut pro uero accipiamus,eſt poſitum, ſed ut* Antonij *perſona ſeruetur,qui dißimulator artis fuit.*Hanc *autem opinionem habuiſſe* Lyſias *uidetur:cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quòd indocti & barbari & ſerui pro ſe cum loquuntur,aliquid dicant ſimile principio,narrẽt,probent,refutent,& (quod uim habeat epilogi) deprecentur.* Deinde *adijciũt illas uerborũ cauillationes,* Nihil *quod ex arte fiat,ante artẽ fuiſſe:atqui dixiſſe homines pro ſe,et in alios, ſemper:doctores artis, ſerò iam & circa* Tiſiam & Coraca *primùm repertos. orationem igitur ante artem fuiſſe,eoq; artem non eſſe.*Nos *porrò quando cœperit huius rei doctrina,nõ laboramus:quanquã apud* Homerũ, & *præceptorem* Phœnicem *tum agendi tum etiam loquendi,*
Iliad.9. Iliad.3. & *oratores plures , & omne in tribus ducibus orationis*
Iliad.18. *genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iu-*
Iliad.6. *uenes, inuenimus:quin in cælatura clypei* Achillis & *lites*

ſunt,

ſunt, & actores. Illud admonere ſatis eſt, omnia quæ ars cõſummauerit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur Medicina, quæ ex obſeruatione ſalubriũ atq; his cõtrariorum reperta eſt, &, ut qbuſdã placet, tota cõſtat experimẽtis. Nã & uulnus deligauit aliqs anteq̃ hæc ars eſſet: & febrẽ quiete & abſtinẽtia, nõ quia rationẽ uidebat, ſed qa id ualetudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica ſit ars: caſas enim primi illi ſine arte fecerũt. Nec Muſica: cantatur ac ſaltatur per oẽs gẽtes aliquo modo. Ita ſi rhetorice uocari debet ſermo quicũq;, fuiſſe eã anteq̃ eſſet ars, cõfitebor. Si uerò nõ quiſqs loquitur, orator eſt, & tũ nõ tãquam oratores loquebãtur: neceſſe eſt oratorẽ factũ arte, nec ante artẽ fuiſſe fateãtur. Quo illud quoq; excluditur quod dicũt, nõ eſſe artis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines & qui nõ didicerũt. Ad cuius rei cõfirmationẽ afferũt Demadẽ remigẽ & Aeſchinẽ hypocritẽ oratores fuiſſe, falsò. Nã neq; orator eſſe qui nõ didicit, poteſt: & hos ſerò potius q̃ nunquã didiciſſe quis dixerit: quanquã Aeſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiam docebat: Demadẽ neq; nõ didiciſſe certũ ſit, & cõtinua dicẽdi exercitatio potuerit tantum, quãtuſcũq; poſtea fuit feciſſe. Nã id potẽtiſſimũ diſcendi genus eſt. Sed præſtãtiorẽ, ſi didiciſſet, futurũ fuiſſe dicere licet. Neq; enim orationes ſcribere eſt auſus, ut eũ multum ualuiſſe in dicẽdo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia, quædã ſubtilitatis ſuæ argumẽta excogitauit in Gryllo: ſed idem & de arte Rhetorica treis libros ſcripſit, & in eorũ primo nõ artẽ ſolùm eã fatetur, ſed ei particulã ciuilitatis, ſicut Dialecticis, aſſignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidẽ, qua Rhetorices

accuſationē profeſſus eſt. Nā de Epicuro, *qui diſciplinas oēs fugit, nihil miror.* Hi *cōplura dicūt, ſed ex paucis locis ducta.* Itaq; *potentiſsimis eorū breuiter occurrā, ne in infinitū quæſtio euadat.* *Prima his argumētatio ex materia eſt.* Oēs *enim artes aiūt habere materiā, quod eſt uerū:* Rhetorices *nullā eſſe ꝓpriā: qd' eſſe falſum in ſequētibus probabo.* *Altera eſt calūnia, nullā artē falſis aſſentiri opinionibus, quia cōſtitui ſine præceptione nō poſsit, quæ ſemꝑ uera ſit:* Rhetoricen *aſſentiri falſis: nō eſſe igitur artē.* Ego Rhetoricen *nōnūquā dicere falſa pro ueris cōfitebor, ſed nō ideo in falſa quoq; eſſe opinione cōcedā: quia lōgè diuerſum eſt, ipſi qd uideri, & ut alij uideatur, efficere. nā & impator falſis utitur ſæpe: ut* Hannibal, *cū incluſus à* Fabio, *ſarmentis circa cornua boum deligatis, incēſisq;, per noctē in aduerſos mōtes agēs armēta, ſpeciē hoſti abeūtis exercitus dedit: ſed illū feſellit, ipſe qd uerū eſſet, nō ignorauit.* Nec *uero* Theopōpus Lacedæmonius, *cū ꝑmutato cū uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionē habuit, ſed cuſtodibus præbuit.* Itē Orator *cū falſo utitur ꝓ uero, ſcit eſſe falſum, eoq; ſe pro uero uti: non ergo falſam habet ipſe opinionem, ſed fallit alium.* Nec Cicero *cum ſe tenebras offudiſſe* Iudicibus *in cauſſa* Cluētij *gloriatus eſt, nihil ipſe uidit.* Et *pictor cum ui artis ſuæ efficit ut quædā eminere in opere, quædā receſsiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe nō neſcit.* Aiūt *etiā, oēs artes habere finē aliquē ꝓpoſitū, ad quē tēdāt: hūc modò nullū eſſe in* Rhetorice, *modò nō præſtari cū q ꝓmittatur.* Mētiūtur. Nos *enim eſſe finē iam oſtēdimus, & qs eſſet diximus.* Præſtabit *hūc ſemper* Orator. *ſemper enim bene dicet.* Firmū *autē hoc quod opponitur, aduerſus eos fortaſſe ſit, qui ꝑſuadere finē putauerūt.* Noſter Orator,

Liu. libr. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc ſcribit in Melpomene Herodot⁹ & Vale. libro 4. cap. 6.

árſq;

arsq; à nobis finita, nõ ſunt poſita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit: ſed cũ bene dixit, etiã ſi non uincat, id quod arte cõtinetur, effecit. Nam & gubernator uult ſalua naue in portũ puenire: ſi tamẽ tẽpeſtate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicetq́; notum illud, Dũ clauũ rectum teneã. Et medicus ſanitatẽ ægri petit: ſi tamẽ aut ualetudinis ui, aut intẽperãtia ægri, alió ue quo caſu ſumma nõ cõtingit, dũ ipſe omnia ſecũdũ rationẽ fecerit, medicinæ fine nõ éxcidit. Ita oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea, ut poſt paulũ clarius oſtẽdemus, in actu poſita, nõ in effectu. Ita falſum erit illud quoq; qđ dicitur, Artes ſcire quãdo ſint finẽ cõſecutæ, Rhetoricen neſcire. Nã ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitijs Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrum eſt turpe, cũ ex bona ratione proficiſcitur: ideoq́; nec uitiũ. Nam & mẽdaciũ dicere, etiã ſapienti aliquãdo cõceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, neceſſariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicant, & qui freqũeter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errẽt. Nã ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum cõciones, atq; omne conciliũ, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſiq́; teſtes: perquam ſit exiguus eloquẽtiæ locus, qui propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandũ eſt, & adhibenda quæ proſunt. Nec enim qui recta uia depulſus eſt, reduci ad eã niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò ex eo cõtra Rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſſæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam eſſe artem ſibi contrariam, Rhetoricen eſſe contrariam ſibi. Nullam artem deſtruere quod effecerit: accidere

Eraſ. in Chiliad.

Cap. ſeq.

hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicenda eam docere, aut nõ dicẽda: itaq; uel per hoc nõ eſſe artẽ, q nõ dicẽda præcipiat: uel per hoc, q cũ dicẽda præceperit, etiã cõtraria his doceat. Quæ oĩa apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro atq; ab ipſa uirtute ſeiũcta: alioqui ubi iniuſta cauſſa eſt, ibi Rhetorice nõ eſt: adeò ut uix ex admirabili quodã caſu poſsit accidere ut ex utraq; parte Orator id eſt uir bonus dicat. Tamẽ quoniã hoc quoq; in rerũ naturam cadit, ut duos ſapiẽtes aliquãdo iuſtæ cauſſæ in diuerſum trahant, quando etiã pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidẽ, ut appareat hæc aduerſus eos quoq; fruſtra excogitata, qui malis moribus nomẽ Oratoris indulgent. Nam Rhetorice nõ eſt cõtraria ſibi. Cauſſa enim cũ cauſſa, nõ illa ſecũ ipſa cõponitur. Nec ſi pugnẽt inter ſe qui idẽ didicerũt: idcirco ars, quæ utriq; tradita eſt, nõ erit. Alioq nec armorũ, quia ſæpe gladiatores ſub eodẽ magiſtro eruditi, inter ſe cõponũtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cũ imperatore contẽdit. Itẽ nõ euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim poſitũ à ſe argumẽtũ ſoluit Orator ſed ne Rhetorice quidẽ. quia apud eos qui in perſuadẽdo finẽ putãt, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos uiros cõpoſuerit, ueriſimilia quærentur. Non autẽ ſiquid eſt altero credibilius, id ei contrariũ eſt, quod fuit credibile. Nam ut cãdido candidius & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicẽda, nec dicẽdis cõtraria, ſed quæ in quaq; cauſſa dicẽda ſunt. Nõ ſemper autẽ, etiamſi frequẽtiſsime, tuẽda ueritas erit, ſed aliquando exigit cõmunis utilitas, ut etiam falſa defendãtur. Ponuntur hæ

quoq;

quoq; in ſecũdo Ciceronis de Oratore libro cõtradictiones, Artẽ earũ rerũ eſſe quæ ſciãtur, Oratoris oẽm actionem opinione nõ ſciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando quod neſciat. Ex his alterũ, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri reſpõdendũ, Ars earũ rerũ eſt, quæ ſciũtur. Rhetorice ars eſt bene dicẽdi, bene autem dicere ſcit Orator. Sed neſcit an uerũ ſit quod dicit. Ne hi quidẽ qui ignẽ aut aquã, aut quatuor elemẽta aut corpora inſecabilia eſſe, ex qbus res oẽs initiũ duxerũt, tradũt: nec qui interualla ſiderũ, & mẽſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinã tamẽ ſuã, artẽ uocãt. Quod ſi ratio efficit, ut hæc nõ opinari, ſed propter uim probationũ ſcire uideãtur: eadẽ ratio idẽ præſtare Oratori poteſt. Sed an cauſſa uera ſit, neſcit. Ne Medicus quidẽ an dolorẽ capitis habeat qui ſe pati dicet: curabit tamẽ tã quã id uerũ ſit, & erit ars medicina. Quid q Rhetorice nõ utiq; ppoſitũ habet ſemper uera dicẽdi, ſed ſemp ueriſimilia: ſcit autẽ eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adijciũt his qui cõtrà ſentiunt, q ſæpe quæ in alijs litibus impugnarũt actores cauſſarũ, eadẽ in alijs defendãt. Quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua quæ cõtra Rhetoricen dicãtur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autẽ eã eſſe artẽ, breuiter. Nam ſiue (ut Cleanthes uoluit) ars eſt poteſtas * uiã ac ordinẽ efficiẽs: eſſe certè uiã atq; ordinẽ in bene dicẽdo nemo dubitauerit. ſiue ille ab oĩbus ferè probatus finis obſeruatur, artẽ cõſtare ex præceptionibus cõſentiẽtibus & coëxercitatis ad finẽ uitæ utilem: iam oſtẽdimus nihil nõ horum in Rhetorice ineſſe. Quid q & inſpectione & exercitatione, ut artes cæteræ, conſtat? Nec poteſt ars nõ eſſe, ſi ars eſt Dialectice, quod ferè

* In uetuſtis quibuſdã codicibus & ſcriptis & ĩpreſſis legitur, poteſtas uia id eſt ordine efficiens.

conſtat: cũ ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt, quæ in re alius ſe inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea eſſe artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non didicerit, eſſe artem. Atqui non ſolum doctus indoctum, ſed etiam doctior doctum in Rhetorices opere ſuperabit: neq; eſſent eius aliter tam multa præcepta, tamq; magni qui docerent. Id quod cum omnibus cõfitendũ eſt, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono uiro non ſeparamus.

Generalis artium diuiſio, & ex quibus ſit Rhetorica. CAP. XVIII.

ARGVMENTVM.

Diuiſionem artium facit in tria genera. unũ uocat Theoreticum, quod cõſtat inſpectione ſeu contẽplatione, ut aſtrologia. Alterum practicum, quod in actu conſiſtit, ut ſaltatio. Tertium poëticum, quod in effectu eſt, & poſt ſe opus relinquit, ut pictura. Rhetoricen uero maxime actu cõtineri, eſſe igitur practicam, quamuis ex aliis generibus multum aſſumat, unde media uideri poſsit.

CVm ſint autẽ artiũ aliæ poſitæ in inſpectione, id eſt cognitione & eſtimatione rerũ, qualis eſt Aſtrologia, nullũ exigens actũ, ſed ipſo rei cuius ſtudiũ habet, intellectu contẽta, quæ θεωρητικὴ uocatur: Aliæ in agendo, quarũ in hoc finis eſt, & ipſo actu perficitur, nihilq; poſt actũ operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis eſt ſaltatio: Aliæ in effectu, quæ operis qd' oculis ſubijcitur, cõſummatione finem accipiũt, quã ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicãdum eſt Rhetoricen in actu cõſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab oĩbus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiã ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & põt aliqñ ipſa res inſpectione eſſe cõtẽta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiam tacente:*

* In ſcrip. codicib. legitur, cõſummationem, non finẽ accipiunt.

tacẽte:& ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, q̃ Medicus, q̧ cu rãdi fecerit finẽ. Nã eſt aliq̧s, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudijs fructus, ac tũ pura uoluptas literarũ, cũ ab actu, id eſt opa receſſerũt, & cõtẽplatiõe ſui fruũtur. Sed effectiuæ quoq; aliq̧d ſimile ſcriptis oratiõibus, uel hiſtorijs (q̧d' ipsũ opus ĩ pte oratoria merito ponimus) cõſequetur. Si tñ una ex trib⁹ artibus habẽda ſit, q̧a maximus eius uſus actu cõtinetur, atq; eſt ĩ eo frequẽtiſsima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. Nã & hoc eiuſdẽ rei nomẽ eſt.

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars, an natura. CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatum oratorem fieri non poſſe, niſi ars cum natura iungatur, contendit: & naturam quidem, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorem eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria utraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos uero plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturá ne plus ad eloquentiã conferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ q̧dẽ noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nam ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coẽant, in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credã eſſe momentũ, conſummatos autẽ plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, ſicut terræ nullã fertilitatẽ habẽti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiã nullo colẽte naſcetur. At in ſolo fœcũdo plus cultor quàm ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi

Praxiteles ſignũ aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Pariũ marmor mallem rude: at ſi illud idẽ artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Deniq; natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

An uirtus ſit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorũ ſentẽtia Rhetoricen illã bene dicendi ſciẽtiã (non autẽ atechniã, aut matæotechniã, cacotechniámue, quibus homines uel ad ſuã impudentiã, uel ſtultitiam, aut etiam improbitatẽ abutuntur) uirtutem eſſe probat, quæ ſibi in dicendis & non dicẽdis conſonet, quæ prima ſuæ facultatis ſemina in optimũ finem à natura trahat. Adiungit etiã argumentum à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quę nulla eſt citra honeſtorũ ac inhoneſtorũ, iuſti & iniuſti, uirtutumq; omniũ & uitiorũ ſciẽtiam. Ab actione Rhetoris, quę frequẽter inter tumultus fortitudinẽ deſideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus ineſſe uirtus dicitur. Vltimo loco obiectionẽ de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, ſoluit à ſimili.

ILla quæſtio eſt maior, an ex medijs artibus, quæ neq; laudari ꝑ ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles aut ſecus ſecundũ mores utentiũ fiunt, habẽda ſit Rhetorice: *an ſit, ut cõpluribus etiã philoſophorũ placet, uirtus. Equidem illud quod in ſtudijs dicendi pleriq; exercuerunt & exercẽt, aut nullam artem, quæ* ἀτεχνία *nominatur, puto (multos enim uideo, ſine ratione, ſine literis, quà uel impudẽtia uel fames duxit, ruentes) aut malã quaſi artem, quam* κακοτεχνίαν *dicimus. Nã & fuiſſe multos, & eſſe nonnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominum perniciem conuerterũt.* Ματαιοτεχνία *quoq; eſt quædã, id eſt ſupuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec*

mali

nili habeat, ſed uanum laborē: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtāte miſſa, in acū cōtinuò & ſine fruſtratione inſerebat: quē cum ſpectaſſet Alexāder, donaſſe dicitur eiuſdē leguminis modio. Quod quidē præmiū fuit illo opere digniſſimū. His ergo cōparādos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſſimillimas uolunt, ætatē multo ſtudio ac labore conſumunt. Verùm hæc quā inſtituere conamur, & cuius imaginē animo cōcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philoſophi quidē multis & acutis concluſionibus colligunt: mihi uerò etiā planiore ac propriè noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuū. Ab illis hæc dicuntur, Si cōſonare ſibi in faciēdis ac nō faciendis, uirtutis eſt, quæ pars eius prudētia uocatur: eadē in dicēdis ac nō dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiā antè q̃ doceremur, initia quædā ac ſemina ſunt cōceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi nō perfectè, tamē ut ineſſent quædā (ut dixi) ſemina eius facultatis, manifeſtū eſt. Non eadē autē his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cū duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera cōciſa, quæ Dialectice: quas quidē Zeno adeò cōiunxit, ut hāc cōpreſſæ in pugnū manus, illam explicitæ diceret ſimilē, etiā diſputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atq; apertior eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idē atq; aptius intueri ex ipſis operibus uolo. Nā quid Orator in laudādo faciet, niſi honeſtorū ac turpiū peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate propoſita & perſpecta? aut in iudicijs, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? nō fortitudinē poſtulat res eadē, cū ſæpe cōtra tur-

Vide Cice. 1. de fin. in Ora. & in Parti.

bulentas populi minas, ſæpe cũ periculoſa potẽtiũ offenſa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circũfuſa militũ arma dicendum ſit: ut ſi uirtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poßit oratio. Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera uel pleraque, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ eſt: cur nõ tam in eloquẽtia quàm in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? Recteq; hoc apud Ciceronẽ diſſerit Craſſus. Eſt enim Eloquẽtia una quædam de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero in ſua perſona, cum ad Brutũ in epiſtolis, tum alijs etiã locis, uirtutẽ eã appellat. At procemiũ aliquando & narrationẽ dicit malus homo, & argumẽta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamẽ erit fortitudo: & tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamẽ doloris laude ſua nõ carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Ariſtot. Politicorũ 1. ca. 2.

Cic. 1. de Oratore.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicẽtibus aliis eã orationẽ eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quæſtiones ciuiles aliis, aliis totã uitã, aliis propter aliquã uirtutum, locũ ei in Ethice aſsignãtibus. Et cõcludit omnes res ad dicendum oratori ſubiectas, materiã Rhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in de Oratore. Hinc uarias obiectiones ſoluit: multiplicẽ eius eſſe materiã, circa quã uerſetur & alius, quod admittit. Nã idẽ fieri oſtẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & ſculptura, atq; etiã in pari dialectica: de bono utili & honeſto diſputare, nõ philoſophi modo, ſed etiã oratoris eſſe. Omniũ autẽ rerũ ita demũ peritũ eſſe debere, ut cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis lõge melius ipſis artificibus dicat. Diſputationẽ de inſtrumento in librũ duodecimũ differt.

Mater

MAteriam Rhetorices quidã dixerunt eſſe orationẽ: quã ſententiã ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ ſi ita accipitur ut ſermo quacũq; de re compoſitus, dicatur oratio, nõ materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarij, ſtatua. nã & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerũ ſubſtantia faciũt. Quidã argumẽta perſuaſibilia: quæ et ipſa in parte ſunt operis, & arte fiũt, & materia egẽt. Quidã ciuiles quæſtiones: quorũ opinio nõ qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed nõ ſola. Quidã, quia uirtus ſit Rhetorice, materiã eius totã uitam uocant. Alij, quia nõ omniũ uirtutũ materia ſit tota uita, ſed pleræq; earũ uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, cõtinentia, proprijs officijs & ſuo fine intelligũtur: Rhetoricen quoq; dicũt in una aliqua parte ponendã: eiq; locũ in Ethice negotialem aßignãt, id eſt πραγματικόν. Ego (neq; id ſine autoribus) materiã eſſe Rhetorices iudico, oẽs res quæcũq; ei ad dicendum ſubiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis eſſe materiã, ſed in rebus. Et in Phædro palàm nõ in iudicijs modò & cõcionibus, ſed in rebus etiã priuatis ac domeſticis Rhetoricẽ eſſe demõſtrat. Quo manifeſtũ eſt hãc opinionẽ ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodã loco materiã Rhetorices uocat res quæ ſubiectæ ſunt ei: ſed certas demũ putat eſſe ſubiectas. Alio uerò, de oĩbus rebus Oratori dicendum arbitratur, his quidẽ uerbis, Quanquã uis Oratoris, profeßioq; ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcũq; ſit ꝓpoſita, ornatè ab eo copioſeq; dicatur. Atq; adhuc alibi, Verũ enim Oratori, quæ ſunt in hominũ uita (quãdoquidẽ in ea uerſatur Orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materia) oĩa quæſita, audita,

In Gorgia.

1. de Orat.

3. de Orat.

audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debẽt. Hanc autẽ quã nos materiã uocamus, id eſt res ſubiectas, quidã modò infinitã, modò nõ propriã Rhetorices eſſe dixerũt: eãq; artẽ circũcurrentẽ uocauerũt, ꝙ in omni materia diceret. Cũ quibus mihi minima pugna eſt. Nã de omni materia dicere eã fatẽtur: propriã habere materiã, quia multiplicẽ habeat, negãt. Sed neq; infinita eſt, etiã ſi eſt multiplex: & aliæ quoq; artes minores habẽt multiplicẽ materiã, uelut Architectonice. Nãq; ea in oĩbus quæ ſunt ædificio utilia, uerſatur. Et cælatura, quæ auro, argẽto, ære, ferro, opera efficit. Nam ſculptura etiã lignũ, ebur, marmor, uitrũ, gẽmas, præterea quæ ſuprà dixi, cõplectitur. Neq; protinus nõ eſt materia Rhetorices, ſi in eadẽ uerſatur et alius. Nã ſi quærã quæ ſit materia ſtatuarij, dicetur æs. ſi quærã quæ ſit excuſoris, id eſt eius fabricæ quã Græci χαλκευτικὴν uocãt, ſimiliter æs eſſe reſpõdeãt. Atqui plurimũ ſtatuis differũt uaſa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio & exercitatio cũ palæſtrica, ciborũ uerò qualitas etiã cũ coquorũ ei ſit arte cõmunis. Quod uerò de bono, utili, iuſto diſſerere, philoſophiæ officium eſſe dicũt, nõ obſtat. Nã cũ philoſophũ dicũt, hoc accipi uolunt, uirũ bonũ. Cur igitur Oratorẽ, quẽ à bono uiro nõ ſeparo, in eadẽ materia uerſari mirer? cũ præſertim primo libro iã oſtẽderim, philoſophos omiſſam hãc ab Oratoribus partẽ occupaſſe, quæ Rhetorices propria ſemper fuiſſet, ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Deniq; cum ſit Dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autẽ Dialectices oratio cõciſa, cur nõ eadẽ perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibuſdã et illud poni, Omniũ igitur artiũ peritus erit Orator, ſi de omnibus ei dicẽdũ eſt. Poſſem hic Ciceronis reſpõdere uerbis, apud quẽ hoc inuenio,

In procemio 1. lib.

De Orato. 1.

uenio. Mea quidẽ ſentẽtia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus Orator, niſi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artiũ ſciẽtiã cõſecutus: ſed mihi ſatis eſt eius eſſe Oratorẽ rei de qua dicet, nõ inſciũ. Neq; enim oẽs cauſas nouit, & debet poſſe de oĩbus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendũ erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica melius, aut de muſice muſicus? Si neſciat Orator quid ſit de quo quæritur, planè melius. Nam & litigator ruſticus illiteratuſq; de cauſſa ſua melius q̃ Orator qui neſcit q̃d in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius Orator q̃ ipſe qui docuerit. Verùm & faber cũ de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſiquid cõfirmationẽ deſiderauerit, dicet: nõ erit quidẽ Orator, ſed faciet illud quaſi Orator: ſicut cũ uulnus imperitus deligabit, non erit medicus, ſed faciet ut medicus. An huiuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt? Ergo cũ de faciẽdo portu Hoſtienſi deliberatũ eſt, nõ debuit dicere ſententiã Orator? Atqui opus erat ratione architectorũ. Liuores et tumores in corpore, crudelitatis an ueneni ſigna ſint, nõ tractat Orator? At eſt id ex ratione Medicinæ. Circa menſuras & numeros non uerſabitur? Dicamus has Geometriæ eſſe partes. Equidem oĩa ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiũ. Oratoris: q̃d ſi nõ accidet, nõ erũt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; rectè diximus materiã Rhetorices eſſe oẽs res ad dicẽdũ ei ſubiectas: quod quidẽ probat etiã ſermo cõmunis. Nã cũ aliquid de quo dicamus accepimus, poſitã nobis eſſe materiã frequẽter etiã præfatione teſtamur. Gorgias quidẽ adeò Rhetori de oĩbus putauit eſſe dicendũ, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur, qua q̃ſq; de re uellet. Hermagoras

Illum facere deſtinauerat Iul. Cæſ. perfecit Claud. Imper.

Cice. 1. & 3. de Orat. item de finibus.

quoq;

quoq; dicẽdo materiã eſſe in cauſſa et in quæſtionibus, oẽs res ſubiectas erat cõplexus. Sed quæſtiões ſi negat ad Rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis: ſi autẽ ad Rhetoricen pertinẽt, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt *enim qd' non in cauſſam aut quæſtionẽ cadat.* Ariſtoteles *tres faciendo partes orationis,* Iudicialẽ, Deliberatiuã, Demonſtratiuã, *penè & ipſe* Oratori *ſubiecit oĩa. nihil enim nõ in hæc cadit.* Quæſitũ *à paucißimis etiã de inſtrumẽto eſt.* Inſtrumẽtum *uoco, ſine quo formari materia, & in id quod uelimus effici opus nõ poßit.* Verùm *hoc ego nõ artẽ credo egere, ſed artificẽ.* Neq; *enim ſciẽtia deſiderat inſtrumentũ, quæ poteſt eſſe cõſummata, etiã ſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla.* Itaq; *hæc in eum locum quo de* Oratore *dicturi ſumus, differamus.* In lib. 12.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER TERTIVS.

De ſcriptoribus artis Rhetoricæ. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter ſumma quędam capita ex libro ſecundo, inde maximè unde tractatus artis incipit, & tranſit ad ſequentem operis partem, ſtatimq; auditorem reddit attentum, à difficultate operis, propter inquiſitionem diuerſarum opinionum, unde futurũ ait, ut ſequentibus minus nitoris aſperſurus ſit, quàm primis duobus libris: quos quare dicendi maiore ſuauitate condierit, ex Lucretio reſpondet, ut iuuentutem ad cognitionem rerũ utilium quidem, ſed amari quiddam præ ſe ferentiũ, facilius alliceret: deinde ſe etiã metuere ait, ne hic liber eo minus gratus ſit, quòd non à ſe inuẽta contineat: qua ſolicitudine contra inuidiam ſe ipſum præmunit.

Et quia in nullo tanta erat diuerſarum opinionũ congeries, quãta in hoc libro, recenſet ſcriptores artis Rhetoricæ Græcos primum, deinde Latinos: & quo quiſq; affectu, & quando ſcripſerit, prodit: poſt quos ſe operæpretium facturum exiſtimat, ſi ſuam ſententiam adferat, quæ nulli ſectæ ſit addicta ſed liberè de omnibus pronuntiet, ut ipſe electuris liberum relinquat quod commodiſsimum uidebitur, ſequi.

QVONIAM *in libro ſecũdo quæſitũ eſt quid eſſet Rhetorice, & quis finis eius: artẽ quoq; eã eſſe, & utilẽ, et uirtutẽ, ut uires noſtræ tulerũt, oſtẽdimus: materiãq; ei res oẽs de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iã hinc, unde cœperit, quibus cõſtet, quo quæq; in ea modo inueniẽda atq; tractanda ſint, exequar: intra quẽ modũ pleriq; ſcriptores artiũ cõſtiterũt, adeò ut Apollodorus contentus ſolis Iudicialibus fuerit. Nec ſum ignarus, hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat opus, ſtudioſos eius deſideraſſe, ut inquiſitione opinionũ, quæ diuerſiſsimè fuerũt, lõgè difficillimũ, ita neſcio an minimè legẽtibus futurũ uoluptati: quippe quod propè nudã præceptorũ traditionẽ deſideret. In cæteris enim admiſcere tẽtauimus aliq̃d nitoris, nõ iactãdi ĩgenij gratia (nãq; in id eligi materia poterat uberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuẽtutẽ ad cognitionẽ eorũ quæ neceſſaria ſtudijs arbitramur, ſi ducti iucũditate aliqua lectionis, libẽtius diſcerẽt ea, quorũ ne ieiuna atq; arida traditio auerteret animos, et aures præſertim tã delicatas raderet, uerebamur. qua rõne ſe Lucretius dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõplexũ: nãq; hac, ut eſt notũ, ſimilitudine utitur:*

Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes Lucr. lib. 1.
Cum dare conantur, prius oras pocula circum item 4.
Aſpirãt mellis dulci flauoq; liquore, et quæ ſequũtur.

Sed

Sed nos ueremur ne parum hic liber mellis, & abſinthij multum habere uideatur, ſitq́; ſalubrior ſtudijs q̃ dulcior. Quin etiã hoc timeo, ne ex eo minorẽ gratiã ineat, ꝙ pleraq; nõ inuẽta per me, ſed ab alijs tradita, cõtinebit: habeat etiã quoſdã qui cõtrà ſentiãt & aduerſentur, propterea ꝙ plurimi autores quãuis eodẽ tenderẽt, diuerſas tamẽ uias muniêrũt, atq; in ſuã quiſq; induxit ſequẽtes. Illi autẽ probãt qualecũq; ingreßi ſunt iter: nec facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo non didiciſſe mauult, q̃ diſcere. *Eſt autẽ, ut procedẽte libro patebit, infinita diſſenſio autorũ, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erãt, adijciẽtibus quod inueniſſent ſcriptoribus: mox, ut aliqd ſui uiderẽtur afferre, etiã recta mutãtibus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderũt, mouiſſe aliqua circa* Rhetoricẽ Empedocles *dicitur.* Artiũ *autẽ ſcriptores antiqßimi,* Corax & Tiſias *Siculi: quos inſecutus eſt uir eiuſdẽ inſulæ* Gorgias Leontinus, Empedoclis *(ut traditur) diſcipulus. Is beneficio lõgißimæ ætatis (nã cẽtũ & nouẽ uixit annos) cũ multis ſimul floruit: ideoq́; et illorũ de quibus ſuprà dixi, fuit æmulus, & ultra* Socratẽ *uſq; durauit.* Thraſymachus Chalcedonius *cũ hoc, et* Prodicus Ceius, *et* Abderites Protagoras, *à quo decẽ millibus denariorũ didiciſſe artẽ quã edidit* Euathlus *dicitur: &* Hippias Eleus, *& quẽ* Palamedẽ Plato *appellat,* Alcidamas Eleates. Antiphon *quoq; & orationẽ primus omniũ ſcripſit, et nihilominus artẽ ipſe cõpoſuit, et pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus: etiã* Polycrates, *à quo ſcriptã in* Socratẽ *diximus orationẽ: et* Theodorus Byzãtius, *ex ijs et ipſe quos* Plato *appellat* λογοδαιδάλυς. *Horũ primi cõmunes locos tractaſſe dicũtur,* Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero *ĩ* Bruto *negat ante* Periclẽ *ſcriptũ*

Vide Gelliũ lib.5.cap.10.

Lib.2.cap.17.
In Phædro.& Cice.in Orat.

quicq

quicquam quod ornatū oratorium habeat: eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tanta eloquentiæ fama dignum: ideoq́; minus miror eſſe qui nihil ab eo ſcriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs eſſe cōpoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditorum, Iſocrates, quanquā de præceptore eius inter autores nō conuenit. nos autē Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eoq́; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidē illo (ut traditur) uerſu ex Philocteta frequenter uſus, Cicero. 3. de Orato. & 1. Tuſcul.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Ars eſt utriuſq;, ſed pluribus eā libris Ariſtoteles cōplexus eſt. Eodē tēpore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictū eſt, Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus de Rhetorice diligēter ſcripſit: atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi quā Rhetores, præcipueq́; Stoicorū ac Peripateticorū principes. Fecit deinde uelut propriā Hermagoras uiā, quā plurimi ſunt ſecuti: cui maximè par atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamē in ſe cōuerterūt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium: quē ſtudioſe audiſſe, cū in eā inſulā ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderūt, appellatiq́; inde Apollodoréi & Theodoréi, ad morē certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas: quorū diligentiſſimus in tradendo Latinè fuit C. Valgius,

Lib. 2. cap. 15.

Vide Strabo. lib. 17.

Græce Atticus. Nã ipſius ſola uidetur ars edita ad Matiũ, quia cæteras miſſa ad Domitiũ epiſtola nõ agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorẽ Hermagorã ſunt qui uiderint. Romanorũ primus (quantũ ego quidẽ ſciã) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Cenſorius, poſt M. Antonius inchoauit. Nã hoc ſolũ opus eius, atq; id ipſum imperfectũ manet. Secuti minus celebres, quorum memoriã ſi quo loco res poſcet, nõ omittã. Præcipuum uero lumẽ ſicut Eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicũ apud nos Cic.1. de Ora. *ſpecimen orãdi, docendiq; oratorias artes, M. Tullius: poſt quẽ tacere modeſtiſsimũ foret, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ pleriq; deſiderant, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadẽ materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio: accuratè uerò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiuſdẽ operis autores: qui ſi omnia cõplexi forent: cõſuluiſſent labori meo: ſed parco nominibus uiuentiũ, ueniet eorũ laudi ſuum tẽpus: ad poſteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen poſt tot ac tantos autores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neq; enim me cuiuſquã ſectæ, uelut quadã ſuperſtitione imbutus, addixi: & electuris quæ uolent facienda copia fuit: ſicut ipſe plurium in unum cõfero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ teſtimonium meruiſſe contentus.*

Quod initium Rhetorices. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ad id quod initio præcedentis capitis promiſerat, accingitur: docet Rhetoricen principium à natura duxiſſe: ſtudium & incremẽtum debere utilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione eſſe cõſecutam: Artem, ut medicinam, ex longa obſeruatione factam. Refellit etiam eos qui curã dicẽdi à conditor

ditoribus urbium, aut legum autoribus cœpiſſe, aut à defenſione potius quàm ab accuſatione, putabant.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nã cui dubiũ eſt, quin ſermonẽ ab ipſa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principiũ eſt eius rei) huic ſtudiũ & incrementũ dederit utilitas, ſummã ratio & exercitatio? Nec uideo quare curã dicendi putẽt quidã inde cœpiſſe, quòd ij qui in diſcrimẽ aliquod uocabantur, accuratius loqui defendẽdi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſſa, ita nõ utiq; prior eſt: cũ præſertim accuſatio præcedat defenſionẽ: niſi quis dicit etiã gladium fabricatũ ab eo prius qui ferrum in tutelã ſui, quàm qui in perniciem alterius cõparauit. Initiũ ergo dicẽdi dedit natura: initium artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina cum uiderent alia ſalubria, alia inſalubria ex obſeruatione eorũ effecerunt artẽ: ita cũ in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderẽt, notarunt ea ad imitandum uitandumq́;, & quædã ſecundum rationẽ eorum adiecerunt ipſi quoq;: hæc cõfirmata ſunt uſu: tum quæ ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidẽ initium orandi cõditoribus urbium ac legumlatoribus dedit: in quibus fuiſſe nim dicẽdi neceſſe eſt: cur tamẽ hanc primã originẽ putet, non uideo, cum ſint adhuc quædã uagæ & ſine urbibus ac ſine legib. gẽtes, & tamẽ qui ſunt in his nati, & legationib. fungãtur, & accuſent aliqua ac defendãt, & deniq; aliũ alio melius loqui credant.

In prologo Rhetoricorũ ueterum.

Quinque eſſe partes Rhetoricæ. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria hoc capite complectitur: partitionẽ Rhethorices, ordinẽ partiũ, & appellationẽ. Partes ex quibus ſermo nectitur, rebus & uerbis conſtare, & eſſe numero quinq; oſtendit: refellens eorum ſententiam, qui eas uel plures uel pauciores fecerunt. Docet memoriam & actionẽ excludi nõ poſſe: iudicium

contrà & ordinem non poſſe adiici, quòd illud tribus primis partibus ſit permixtum, ordo uero ad diſpoſitionẽ referatur. In ordine partium primam eſſe inuentionem, ſecundã diſpoſitionem, tertiam elocutionem, hinc memoriam & pronũtiationem ſubſequi. Vltimo loco uocandas eſſe partes cõtendit, quia totũ perficiant: non opera, quia oratio opus dicatur. Non etiam elementa, quia eſſent ſolum initia quæ totum non conſtituerent: oſtẽditq; quibus cauſsis in hos errores inducti fuerint qui ita ſenſerunt: hinc ad cauſſarum genera tranſit, quæ ita rectius quàm Rhetorices genera uocata eſſe iudicat.

OMnis autẽ orandi ratio, ut plurimi maximiq; autores tradiderunt, quinq; partibus cõſtat, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronuntiatione ſiue actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis uerò ſermo, quo quidẽ uoluntas aliqua enuntiatur, habeat neceſſe eſt & rẽ, & uerba. Ac ſi eſt breuis, & una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultrà deſideret: at oratio longior plura exigit. Nõ enim tantũ refert, quid, & quomodo dicamus, ſed etiam quo loco. opus ergo eſt diſpoſitione. Sed neq; omnia quæ res poſtulat, dicere, neq; ſuo quæq; loco poterimus, niſi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verùm hæc cuncta corrumpit ac propemodũ perdit indecora uel uoce uel geſtu pronuntiatio. Huic quoq; igitur tribuẽdus eſt neceſſariò quintus locus. Nec audiẽdi quidã, quorum eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes uolunt, quia memoria atque actio natura, nõ arte contingant: quarũ nos præcepta ſuo loco dabimus: licet Thraſymachus quoq; idẽ de actione crediderit. His adiecerunt quidã ſextã partẽ, ita ut inuentioni iudiciũ ſubnecterẽt, quia primũ eſſet inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inueniſſe quidẽ credo eũ, qui nõ iudicauit. nec enim cõtraria, cõmunia, ſtulta, inueniſſe dicitur quiſquã, ſed nõ uitaſſe. Et Cicero quidẽ in Rhetoricis iudiciũ ſubiecit inuẽtioni: mihi autẽ adeò tribus primis partib. uidetur eſſe

permiſt

permiſtũ,(nã neq; diſpoſitio ſine eo,neq; elocutio fuerit) ut pnuntiationẽ quoq; uel plurimũ ex eo mutuari putẽ. Quod hoc audacius dixerim,quòd in partitionib. oratorijs ad eaſdẽ de quibus ſupra dictũ eſt,quinq; peruenit partes. Nã cũ dupliciter primum diuiſiſſet,in inuentionẽ atq; elocutionẽ: res ac diſpoſitionẽ inuentioni,uerba et pronuntiationẽ elocutioni dedit:quintãq; conſtituit cõmunem,ac uelut cuſtodẽ omnium,memoriã. Idem in Oratore,quinq; rebus conſtare eloquentiã dicit:in quibus poſtea ſcriptis certior eius ſententia eſt. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuiſſe,qui adiecerunt ordinẽ,cũ diſpoſitionẽ dixiſſent:quaſi aliud ſit diſpoſitio,quàm rerũ ordine quàoptimo collocatio. Dion inuentionẽ modò & diſpoſitionẽ tradidit,ſed utranq; duplicẽ,rerum,ac uerborũ:ut ſit elocutio inuentionis,pronuntiatio diſpoſitionis : his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuentionẽ duplicẽ, rerũ, atq; elocutionis, deinde treis cæteras partes. Hermagoras,iudiciũ,partitionẽ,ordinẽ,quæq; elocutionis ſunt, ſubijcit œconomiæ, quæ Græcè appellata ex cura rerũ domeſticarũ, & hic per abuſionẽ poſita,nomine Latino caret. Eſt & circa hoc quæſtio, quòd memoriã in ordine partium quidã inuentioni, quidã diſpoſitioni ſubiunxerunt: nobis quartus eius locus maximè placet. Non enim inuẽta tantũ tenere ut diſponamus,nec diſpoſita ut eloquamur,ſed etiã uerbis formata memoriæ mãdare debemus. Hac enim omnia quæcunq; in orationẽ collata ſunt,cõtinentur. Fuerunt etiã in hac opinione nõ pauci,ut has non Rhetorices partes eſſe exiſtimarẽt,ſed opera Oratoris:eius enim eſſe inuenire, diſponere, eloqui,& cætera. Quod ſi accipimus,nihil arti relinquemus. Nã benè dicere,eſt Oratoris:Rhetorice tamen eſt bene dicendi ſcientia: uel,ut alij putant,artificis eſt perſuadere: uis autẽ per-

cere erat moris, & plurimũ in cõſilijs ac iudicijs inſumeba tur operæ, ut ſcriptores artiũ pro ſolis cõprehẽderint fre- quẽtiſſima. Qui uero defendũt, tria faciũt genera auditorũ: unũ quod ad delectationẽ conueniat, alterũ quod conſilium accipiat, tertiũ quod de cauſsis iudicet. Mihi cũcta rimanti, talis quædã ratio ſuccurrit, quòd omnẽ Oratoris officiũ aut in iudicijs eſt, aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæ ritur, manifeſtũ genus eſt: ea quæ ad iudicẽ non ueniunt, aut præteritũ habent tẽpus, aut futurũ. Præterita laudamus aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itẽ omnia de quibus di cendũ eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuiq; eſt animus, laudat aut culpat: ex dubijs partim nobis ipſis ad electionẽ ſunt libera, de his deliberatur: partim aliorum ſentẽtiæ cõmiſſa, de his lite cõtẽditur. Anaximenes iudicialẽ & cõcionalẽ generales partes eſſe uoluit, ſeptẽ autẽ ſpecies, hortandi, dehortãdi: laudandi, uituperãdi: accuſandi, defen- dendi, exquirẽdi, quod ἐξεταστικὸν dicunt: quarũ duæ primæ deliberatiui, duæ ſequentes demonſtratiui; tres ultimæ iudi- cialis generis ſunt partes. Protagorã tranſeo, qui interro- gandi, reſpõdendi, mandandi, precãdi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſta, iudiciali & concionali tertiã adiecit προσομιλητικὴν, quã ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricẽ: quæ à forenſi ratione diſiungitur, & eſt accõmodata priuatis diſputationibus: cuius uis eadẽ pro- fecto eſt, quæ dialecticæ. Iſocrates in omni genere ineſſe lau dẽ ac uituperationẽ exiſtimauit. Nobis & tutiſſimũ eſt au- tores plures ſequi, & ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unũ genus quo laus ac uituperatio cõtinetur, ſed eſt appellatũ à parte meliore laudatiuũ. idẽ alij demonſtratiuũ uocant. utrunq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicũt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν

Vide Ariſtot. rhet.1.cap.3.

In dialogo de ente.

non

nõ tam demõſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multũ ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. nã ut continet laudatiuum in ſe genus, ita nõ intra hoc ſolum cõſiſtit. An qſquã negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habẽt, & plerunq; de utilitatib. Graeciae loquuntur: ut cauſſarũ quidẽ genera tria ſint, ſed ea tum in negotijs, tũ in oſtentatione poſita. Niſi forte nõ ex graeco mutantes demõſtratiuum uocant, uerùm id ſequuntur, quòd laus ac uituperatio quale ſit quicq; demõſtrat. Alterum eſt deliberatiuum. Tertium, iudiciale. Caeterae ſpecies in haec tria incidũt genera: nec inuenitur ex his ulla, in qua nõ laudare aut uituperare, ſuadere aut diſſuadere, intẽdere quid uel depellere debeamus. Illa quoq; ſunt cõmunia, cõciliare, narrare, docere, augere, minuere, cõcitandis cõponendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne his quidem acceſſerim, qui laudatiuam materiã honeſtorum, deliberatiuã utilium, iudicialẽ iuſtorum quaeſtione cõntineri putant, celeri magis ac rotunda uſi diſtributione, quàm uera. Stant enim quodãmodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iuſtitia utilitasq; tractantur, & in conſilijs honeſtas: & rarò iudicialem inueneris cauſſam, in cuius non parte aliqua, eorum quid quae ſupra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quia locutus eſt de tribus generibus, & ſequitur tractatio de ſtatibus orationis officia, & quęſtionum diuerſitatem explicat, & praecedentes cauſſas ex quibus naſcitur, repetit. Omnem enim orationem rebus & uerbis cõſtare tradit. Facultatem orãdi, natura, arte (cui ſubijcitur imitatio) & exercitatione cõſummari. Tria eſſe quae praeſtet Orator, ut doceat, delectet, moueat: quae nõ ſemper in omnem orationem

l 5 cadant.

bulentias populi minas, ſæpe cũ periculoſa potẽtiũ offenſa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circũfuſa militũ arma dicendum ſit: ut ſi uirtus non eſt, nc perfecta quidem eſſe poßit oratio. Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera uel pleraque, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ eſt: cur nõ tam in eloquẽtia quàm in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? Recteq; hoc apud Ciceronẽ diſſerit Craſſus. Eſt enim Eloquẽtia una quædam de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero in ſua perſona, cum ad Brutũ in epiſtolis, tum alijs etiã locis, uirtutẽ eã appellat. At procemiũ aliquando & narrationẽ dicit malus homo, & argumẽta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamẽ erit fortitudo: & tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamẽ doloris laude ſua nõ carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Ariſtot. Politicorũ 1. ca. 2.

Cic. 1. de Oratore.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicẽtibus aliis eã orationẽ eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quæſtiones ciuiles aliis, aliis totã uitã, aliis propter aliquã uirtutum, locũ ei in Ethice aſsignãtibus. Et cõcludit omnes res ad dicendum oratori ſubiectas, materiã Rhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in de Oratore. Hinc uarias obiectiones ſoluit: multiplicẽ eius eſſe materiã, circa quã uerſetur & alius, quod admittit. Nã idẽ fieri oſtẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & ſculptura, atq; etiã in pari dialectica: de bono utili & honeſto diſputare, nõ philoſophi modo, ſed etiã oratoris eſſe. Omniũ autẽ rerũ ita demũ peritũ eſſe debere, ut cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis lõge melius ipſis artificibus dicat. Diſputationẽ de inſtrumento in librũ duodecimũ differt.

Mater

Materiam Rhetorices quidā dixerunt eſſe orationē: quā ſententiā ponit apud Platonē Gorgias. Quæ ſi ita accipitur ut ſermo quacūq; de re compoſitus, dicatur oratio, nō materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarij, ſtatua. nā & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerū ſubſtantia faciūt. Quidā argumēta perſuaſibilia: quæ et ipſa in parte ſunt operis, & arte fiūt, & materia egēt. Quidā ciuiles quæſtiones: quorū opinio nō qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed nō ſola. Quidā, quia uirtus ſit Rhetorice, materiā eius totā uitam uocant. Alij, quia nō omniū uirtutū materia ſit tota uita, ſed pleræq; earū uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, cōtinentia, proprijs officijs & ſuo fine intelligūtur: Rhetoricen quoq; dicūt in una aliqua parte ponendā: eiq; locū in Ethice negotialem aſsignāt, id eſt πραγματικόν. Ego (neq; id ſine autoribus) materiā eſſe Rhetorices iudico, oēs res quæcūq; ei ad dicendum ſubiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, nō in uerbis eſſe materiā, ſed in rebus. Et in Phædro palàm nō in iudicijs modò & cōcionibus, ſed in rebus etiā priuatis ac domeſticis Rhetoricē eſſe demōſtrat. Quo manifeſtū eſt hāc opinionē ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodā loco materiā Rhetorices uocat res quæ ſubiectæ ſunt ei: ſed certas demū putat eſſe ſubiectas. Alio uerò, de oībus rebus Oratori dicendum arbitratur, his quidē uerbis, Quanquā uis Oratoris, profeſsioq; ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcūq; ſit ꝓpoſita, ornatè ab eo copioſeq; dicatur. Atq; adhuc alibi, Verū enim Oratori, quæ ſunt in hominū uita (quādoquidē in ea uerſatur Orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materia) oīa quæſita, audita,

In Gorgia.

1. de Orat.

3. de Orat.

audita,lecta,diſputata,tractata,agitata eſſe debẽt. Hanc
autẽ quã nos materiã uocamus, id eſt res ſubiectas,quidã
modò infinitã, modò nõ propriã Rhetorices eſſe dixerũt:
eãq; artẽ circũcurrentẽ uocauerũt, ꝗ in omni materia di
ceret. Cũ quibus mihi minima pugna eſt. Nã de omni ma-
teria dicere eã fatẽtur:propriã habere materiã,quia mul
tiplicẽ habeat,negãt.Sed neq; infinita eſt,etiã ſi eſt multi-
plex:& aliæ quoq; artes minores habẽt multiplicẽ mate-
riã,uelut Architectonice. Nãq; ea in oĩbus quæ ſunt ædi-
ficio utilia,uerſatur. Et cælatura,quæ auro,argẽto,ære,
ferro,opera efficit. Nam ſculptura etiã lignũ,ebur,mar-
mor,uitrũ,gẽmas, præterea quæ ſuprà dixi,cõplectitur.
Neq; protinus nõ eſt materia Rhetorices,ſi in eadẽ uerſa-
tur et alius.Nã ſi quærã quæ ſit materia ſtatuarij,dicetur
æs.ſi quærã quæ ſit excuſoris,id eſt eius fabricæ quã Græ
ci χαλκευτικὴν uocãt,ſimiliter æs eſſe reſpõdeãt. Atqui
plurimũ ſtatuis differũt uaſa. Nec medicina ideo non erit
ars,quia unctio & exercitatio cũ palæſtrica, ciborũ uerò
qualitas etiã cũ coquorũ ei ſit arte cõmunis. Quod uerò
de bono,utili,iuſto diſſerere,philoſophiæ officium eſſe di-
cũt,nõ obſtat.Nã cũ philoſophũ dicũt, hoc accipi uolunt,
uirũ bonũ.Cur igitur Oratorẽ,quẽ à bono uiro nõ ſepa-
ro,in eadẽ materia uerſari mirer? cũ præſertim primo li-
bro iã oſtẽderim,philoſophos omiſſam hãc ab Oratoribus
partẽ occupaſſe, quæ Rhetorices propria ſemper fuiſſet,
ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Deniq; cum ſit
Dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autẽ
Dialectices oratio cõciſa,cur nõ eadẽ perpetuæ quoq; ma
teria uideatur? Solet à quibuſdã et illud poni,Omniũ igi-
tur artiũ peritus erit Orator,ſi de omnibus ei dicẽdũ eſt.
Poſſem hic Ciceronis reſpõdere uerbis, apud quẽ hoc in-
uenio,

In proœmio 1.lib.

De Orato.1.

uenio, Mea quidẽ ſentẽtia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus Orator, *niſi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artiũ ſciẽtiã cõſecutus: ſed mihi ſatis eſt eius eſſe* Oratorẽ *rei de qua dicet, nõ inſciũ.* Neq; *enim oẽs cauſas nouit, & debet poſſe de oĩbus dicere.* De *quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendũ erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica melius, aut de muſice muſicus?* Si *neſciat* Orator *quid ſit de quo quæritur, planè melius.* Nam *& litigator ruſticus illiteratusq; de cauſſa ſua melius q̃* Orator *qui neſcit q̃d in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius* Orator *q̃ ipſe qui docuerit.* Verùm *& faber cũ de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſiquid cõfirmationẽ deſiderauerit, dicet: nõ erit quidẽ* Orator, *ſed faciet illud quaſi* Orator: *ſicut cũ uulnus imperitus deligabit, non erit medicus, ſed faciet ut medicus.* An *huiuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt?* Ergo *cũ de faciẽdo portu* Hoſtienſi *deliberatũ eſt, nõ debuit dicere ſententiã* Orator? Atqui *opus erat ratione architectorũ.* Liuores *et tumores in corpore, crudelitatis an ueneni ſigna ſint, nõ tractat* Orator? At *eſt id ex ratione* Medicinæ. Circa *menſuras & numeros non uerſabitur?* Dicamus *has* Geometriæ *eſſe partes.* Equidem *oĩa ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiũ.* Oratoris: *q̃d ſi nõ accidet, nõ erũt ei ſubiecta.* Ita *ſic quoq; rectè diximus materiã* Rhetorices *eſſe oẽs res ad dicẽdũ ei ſubiectas: quod quidẽ probat etiã ſermo cõmunis.* Nã *cũ aliquid de quo dicamus accepimus, poſitã nobis eſſe materiã frequẽter etiã præfatione teſtamur.* Gorgias *quidẽ adeò* Rhetori *de oĩbus putauit eſſe dicendũ, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur, qua quiſq; de re uellet.* Hermagoras quoq;

Illum facere deſtinauerat Iul. Cæſ. perfecit Claud. Imper.

Cice. 1. & 3. de Orat. item de finibus.

quoq; dicẽdo materiã eſſe in cauſſa et in quæſtionibus, oẽs res ſubiectas erat cõplexus. Sed quæſtiões ſi negat ad Rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis: ſi autẽ ad Rhetoricen pertinẽt, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt enim qd' non in cauſſam aut quæſtionẽ cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis, Iudicialẽ, Deliberatiuã, Demonſtratiuã, penè & ipſe Oratori ſubiecit oĩa. nihil enim nõ in hæc cadit. Quæſitũ à pauciſsimis etiã de inſtrumẽto eſt. Inſtrumẽtum uoco, ſine quo formari materia, & in id quod uelimus effici opus nõ poſsit. Verùm hoc ego nõ artẽ credo egere, ſed artificẽ. Neq; enim ſciẽtia deſiderat inſtrumentũ, quæ poteſt eſſe cõſummata, etiã ſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaq; hæc in eum locum quo de Oratore dicturi ſumus, differamus. In lib. 12.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER TERTIVS.

De ſcriptoribus artis Rhetoricæ. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter ſumma quędam capita ex libro ſecundo, inde maximè unde tractatus artis incipit, & tranſit ad ſequentem operis partem, ſtatimq; auditorem reddit attentum, à difficultate operis, propter inquiſitionem diuerſarum opinionum, unde futurũ ait, ut ſequentibus minus nitoris aſperſurus ſit, quàm primis duobus libris: quos quare dicendi maiore ſuauitate condierit, ex Lucretio reſpondet, ut iuuentutem ad cognitionem rerũ utilium quidem, ſed amari quiddam præ ſe ferentiũ, facilius alliceret: deinde ſe etiã metuere ait, ne hic liber eo minus gratus ſit, quòd non à ſe inuẽta contineat: qua ſolicitudine contra inuidiam ſe ipſum præmunit.

Et

Et quia in nullo tanta erat diuerſarum opinionũ congeries, quãta in hoc libro, recenſet ſcriptores artis Rhetoricæ Græcos primum, deinde Latinos: & quo quiſq; affectu, & quando ſcripſerit, prodit: poſt quos ſe operępretium facturum exiſtimat, ſi ſuam ſententiam adferat, quæ nulli ſectæ ſit addicta ſed liberè de omnibus pronuntiet, ut ipſe electuris liberum relinquat quod commodiſsimum uidebitur, ſequi.

QVONIAM *in libro ſecũdo quæſitũ eſt quid eſſet* Rhetorice, *& quis finis eius: artẽ quoq; eã eſſe, & utilẽ, et uirtutẽ, ut uires noſtræ tulerũt, oſtẽdimus: materiãq; ei res oẽs de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iã hinc, unde cœperit, quibus cõſtet, quo quæq; in ea modo inueniẽda atq; tractanda ſint, exequar: intra quẽ modũ pleriq; ſcriptores artiũ cõſtiterũt, adcò ut Apollodorus contentus ſolis Iudicialibus fuerit. Nec ſum ignarus, hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat opus, ſtudioſos eius deſideraſſe, ut inquiſitione opinionũ, quæ diuerſiſsimè fuerũt, lõgè difficillimũ, ita neſcio an minimè legẽtibus futurũ uoluptati: quippe quod propè nudã præceptorũ traditionẽ deſideret. In cæteris enim admiſcere tẽtauimus aliq̃d nitoris, nõ iactãdi ĩgenij gratia (nãq; in id eligi materia poterat uberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuẽtutẽ ad cognitionẽ eorũ quæ neceſſaria ſtudijs arbitramur, ſi ducti iucũditate aliqua lectionis, libẽtius diſcerẽt ea, quorũ ne ieiuna atq; arida traditio auerteret animos, et aures præſertim tã delicatas raderet, uerebamur. qua rõne ſe Lucretius dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõplexũ: nãq; hac, ut eſt notũ, ſimilitudine utitur:*

Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes Lucr. lib. 1.
Cum dare conantur, prius oras pocula circum item 4.
Aſpirãt mellis dulci flauoq; liquore, et quæ ſequũtur.

Sed

Sed nos ueremur ne parum hic liber mellis, & abſinthij multum habere uideatur, ſitq; ſalubrior ſtudijs q̃ dulcior. Quin etiã hoc timeo, ne ex eo minorẽ gratiã ineat, q̃ pleraq; nõ inuẽta per me, ſed ab alijs tradita, cõtinebit: habeat etiã quoſdã qui cõtrà ſentiãt & aduerſentur, propterea q̃ plurimi autores quãuis eodẽ tenderẽt, diuerſas tamẽ uias munierũt, atq; in ſuã quiſq; induxit ſequẽtes. Illi autẽ probãt qualecũq; ingreßi ſunt iter: nec facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo non didiciſſe mauult, q̃ diſcere. Eſt autẽ, ut procedẽte libro patebit, infinita diſſenſio autorũ, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erãt, adijciẽtibus quod inueniſſent ſcriptoribus: mox, ut aliq̃d ſui uiderẽtur afferre, etiã recta mutãtibus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderũt, mouiſſe aliqua circa Rhetoricẽ Empedocles dicitur. Artiũ autẽ ſcriptores antiqßimi, Corax & Tiſias Siculi: quos inſecutus eſt uir eiuſdẽ inſulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) diſcipulus. Is beneficio lõgißimæ ætatis (nã cẽtũ & nouẽ uixit annos) cũ multis ſimul floruit: ideoq; et illorũ de quibus ſuprà dixi, fuit æmulus, & ultra Socratẽ uſq; durauit. Thraſymachus Chalcedonius cũ hoc, et Prodicus Ceius, et Abderites Protagoras, à quo decẽ millibus denariorũ didiciſſe artẽ quã edidit Euathlus dicitur: & Hippias Eleus, & quẽ Palamedẽ Plato appellat, Alcidamas Eleates. Antiphon quoq; & orationẽ primus omniũ ſcripſit, et nihilominus artẽ ipſe cõpoſuit, et pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus: etiã Polycrates, à quo ſcriptã in Socratẽ diximus orationẽ: et Theodorus Byzãtius, ex ijs et ipſe quos Plato appellat λογοδαιδάλυς. Horũ primi cõmunes locos tractaſſe dicũtur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero ĩ Bruto negat ante Periclẽ ſcriptũ

Vide Gelliũ lib. 5. cap. 10.

Lib. 2. cap. 17. In Phædro. & Cice. in Orat.

quicq

quicquam quod ornatũ oratorium habeat: eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum: ideoq; minus miror eſſe qui nihil ab eo ſcriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs eſſe cõpoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſsimus Gorgiæ auditorum, Iſocrates, quanquã de præceptore eius inter autores nõ conuenit. nos autẽ Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantiſsimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eoq; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidẽ illo (ut traditur) uerſu ex Philocteta frequenter uſus, Cicero.3.de Orato. & 1. Tuſcul.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Ars eſt utriuſq;, ſed pluribus eã libris Ariſtoteles cõplexus eſt. Eodẽ tẽpore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictũ eſt, Lib.2.cap.15. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus de Rhetorice diligẽter ſcripſit: atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi quã Rhetores, præcipueq; Stoicorũ ac Peripateticorũ principes. Fecit deinde uelut propriã Hermagoras uiã, quã plurimi ſunt ſecuti: cui maximè par atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamẽ in ſe cõuerterũt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Vide Strabo. lib.17. Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium: quẽ ſtudioſe audiſſe, cũ in eã inſulã ſeceſsiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde Apollodoréi & Theodoréi, ad morẽ certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas: quorũ diligentiſsimus in tradendo Latinè fuit C. Valgius,

Græce Atticus. Nã ipſius ſola uidetur ars edita ad Matiũ, quia cæteras miſſa ad Domitiũ epiſtola nõ agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorẽ Hermagorã ſunt qui uiderint. Romanorũ primus (quantũ ego quidẽ ſciã) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Cenſorius, pòſt M. Antonius inchoauit. Nã hoc ſolũ opus eius, atq; id ipſum imperfectũ manet. Secuti minus celebres, quorum memoriã ſi quo loco res poſcet, nõ omittã. Præcipuum uero lumẽ ſicut Eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicũ apud nos ſpecimen orãdi, docendiq́; oratorias artes, M. Tullius: poſt quẽ tacere modeſtiſſimũ foret, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ pleriq; deſiderant, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadẽ materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio: accuratè uerò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiuſdẽ operis autores: qui ſi omnia cõplexi forent: cõſuluiſſent labori meo: ſed parco nominibus uiuentiũ, ueniet eorũ laudi ſuum tẽpus: ad poſteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen poſt tot ac tantos autores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neq; enim me cuiuſquã ſectæ, uelut quadã ſuperſtitione imbutus, addixi: & electuris quæ uolent facienda copia fuit: ſicut ipſe plurium in unum cõfero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ teſtimonium meruiſſe contentus.

Cic. 1. de Ora.

Quod initium Rhetorices. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ad id quod initio præcedentis capitis prõmiſerat, accingitur: docet Rhetoricen principium à natura duxiſſe: ſtudium & incremẽtum debere utilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione eſſe cõſecutam: Artem, ut medicinam, ex longa obſeruatione factam. Refellit etiam eos qui curã dicẽdi à conditor

ditoribus urbium, aut legum autoribus cœpiſſe, aut à defenſione potius quàm ab accuſatione, putabant.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nã cui dubiũ eſt, quin ſermonẽ ab ipſa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principiũ eſt eius rei) huic ſtudiũ & incrementũ dederit utilitas, ſummã ratio & exercitatio? Nec uideo quare curã dicendi putẽt quidã inde cœpiſſe, quòd ij qui in diſcrimẽ aliquod uocabantur, accuratius loqui defendẽdi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſſa, ita nõ utiq; prior eſt: cũ præſertim accuſatio præcedat defenſionẽ: niſi quis dicit etiã gladium fabricatũ ab eo prius qui ferrum in tutelã ſui, quàm qui in perniciem alterius cõparauit. Initiũ ergo dicẽdi dedit natura: initium artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina cum uiderent alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatione eorũ effecerunt artẽ: ita cũ in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderẽt, notarunt ea ad imitandum uitandumq́;, & quædã ſecundum rationẽ eorum adiecerunt ipſi quoq;: hæc cõfirmata ſunt uſu: tum quæ ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidẽ initium orandi cõditoribus urbium ac legumlatoribus dedit: in quibus fuiſſe uim dicẽdi neceſſe eſt: cur tamẽ hanc primã originẽ putet, non uideo, cum ſint adhuc quædã uagæ & ſine urbibus ac ſine legib. gẽtes, & tamẽ qui ſunt in his nati, & legationib. fungãtur, & accuſent aliqua ac defendãt, & deniq; aliũ alio melius loqui credant. In prologo Rhetoricorũ ueterum.

Quinque eſſe partes Rhetoricæ. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria hoc capite complectitur: partitionẽ Rhethorices, ordinẽ partiũ, & appellationẽ. Partes ex quibus ſermo nectitur, rebus & uerbis conſtare, & eſſe numero quinq; oſtendit: refellens eorum ſententiam, qui eas uel plures uel pauciores fecerunt. Docet memoriam & actionẽ excludi nõ poſſe: iudicium

contrà & ordinem non poſſe adiici, quòd illud tribus primis partibus ſit permixtum, ordo uero ad diſpoſitionẽ referatur. In ordine partium primam eſſe inuentionem, ſecundã diſpoſitionem, tertiam elocutionem, hinc memoriam & pronũtiationem ſubſequi. Vltimo loco uocandas eſſe partes cõtendit, quia totũ perficiant: non opera, quia oratio opus dicatur. Non etiam elementa, quia eſſent ſolum initia quæ totum non conſtituerent: oſtẽditq; quibus cauſsis in hos errores inducti fuerint qui ita ſenſerunt: hinc ad cauſſarum genera tranſit, quæ ita rectius quàm Rhetorices genera uocata eſſe iudicat.

OMnis autẽ orandi ratio, ut plurimi maximiq; autores tradiderunt, quinq; partibus cõſtat, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronuntiatione ſiue actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis uerò ſermo, quo quidẽ uoluntas aliqua enuntiatur, habeat neceſſe eſt & rẽ, & uerba. Ac ſi eſt breuis, & una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultrà deſideret: at oratio longior plura exigit. Nõ enim tantũ refert, quid, & quomodo dicamus, ſed etiam quo loco. opus ergo eſt diſpoſitione. Sed neq; omnia quæ res poſtulat, dicere, neq; ſuo quæq; loco poterimus, niſi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verùm hæc cuncta corrumpit ac propemodũ perdit indecora uel uoce uel geſtu pronuntiatio. Huic quoq; igitur tribuẽdus eſt neceſſariò quintus locus. Nec audiẽdi quidã, quorum eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes uolunt, quia memoria atque actio natura, nõ arte contingant: quarũ nos præcepta ſuo loco dabimus: licet Thraſymachus quoq; idẽ de actione crediderit. His adiecerunt quidã ſextã partẽ, ita ut inuentioni iudiciũ ſubnecterẽt, quia primũ eſſet inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inueniſſe quidẽ credo eũ, qui nõ iudicauit. nec enim cõtraria, cõmunia, ſtulta, inueniſſe dicitur quiſquã, ſed nõ uitaſſe. Et Cicero quidẽ in Rhetoricis iudiciũ ſubiecit inuẽtioni: mihi autẽ adeò tribus primis partib. uidetur eſſe

permiſt

permiſtũ, (nã neq; diſpoſitio ſine eo, neq; elocutio fuerit) ut ꝓnuntiationẽ quoq; uel plurimũ ex eo mutuari putẽ. Quod hoc audacius dixerim, quòd in partitionib. oratorijs ad eaſdẽ de quibus ſupra dictũ eſt, quinq; peruenit partes. Nã cũ dupliciter primum diuiſiſſet, in inuentionẽ atq; elocutionẽ: res ac diſpoſitionẽ inuentioni, uerba et pronuntiationẽ elocutioni dedit: quintãq; conſtituit cõmunem, ac uelut cuſtodẽ omnium, memoriã. Idem in Oratore, quinq; rebus conſtare eloquentiã dicit: in quibus poſtea ſcriptis certior eius ſententia eſt. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuiſſe, qui adiecerunt ordinẽ, cũ diſpoſitionẽ dixiſſent: quaſi aliud ſit diſpoſitio, quàm rerũ ordine quãoptimo collocatio. Dion inuentionẽ modò & diſpoſitionẽ tradidit, ſed utranq; duplicẽ, rerum, ac uerborũ: ut ſit elocutio inuentionis, pronuntiatio diſpoſitionis: his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuentionẽ duplicẽ, rerũ, atq; elocutionis, deinde treis cæteras partes. Hermagoras, iudiciũ, partitionẽ, ordinẽ, quæq; elocutionis ſunt, ſubijcit œconomiæ, quæ Græcè appellata ex cura rerũ domeſticarũ, & hic per abuſionẽ poſita, nomine Latino caret. Eſt & circa hoc quæſtio, quòd memoriã in ordine partium quidã inuentioni, quidã diſpoſitioni ſubiunxerunt: nobis quartus eius locus maximè placet. Non enim inuẽta tantũ tenere ut diſponamus, nec diſpoſita ut eloquamur, ſed etiã uerbis formata memoriæ mãdare debemus. Hac enim omnia quæcunq; in orationẽ collata ſunt, cõtinentur. Fuerunt etiã in hac opinione nõ pauci, ut has non Rhetorices partes eſſe exiſtimarẽt, ſed opera Oratoris: eius enim eſſe inuenire, diſponere, eloqui, & cætera. Quod ſi accipimus, nihil arti relinquemus. Nã bene dicere, eſt Oratoris: Rhetorice tamen eſt bene dicendi ſcientia: uel, ut alij putant, artificis eſt perſuadere: uis autẽ per-

ſuadendi, artis. Ita inuenire quidẽ & diſponere, Oratoris: inuentio autẽ & diſpoſitio, Rhetorices propria uideri poteſt. In eo plures diſſenſerũt, utrúmne hæ partes eſſent Rhetorices, an eiuſdẽ opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ uocant στοιχεῖα. *Sed neq; elementa rectè quis dixerit: alioqui tantũ initia erũt, ut mundi uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſecabilia: nec operũ rectè nomẽ accipient, quæ nõ ab alijs perficiuntur, ſed aliud ipſa perficiũt. Partes igitur. Nã cũ ſit ex his Rhetorice, fieri, nõ poteſt ut totũ ex partibus cõſtet, niſi ſint partes totius, ex quibus cõſtet. Videntur autem mihi qui hæc opera dixerũt, eo quoq; moti, quòd in alia rurſus diuiſione nollent in idẽ nomẽ incidere. Partes enim Rhetorices eſſe dicebant laudatiuã, deliberatiuã, iudicialem. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius quàm artis. Nanq; in his ſingulis Rhetorice tota eſt, quia & inuẽtionẽ, & diſpoſitionẽ, & elocutionẽ, et memoriã, & pronuntiationem quæcunq; earum deſiderat. Itaq; quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerunt: optimè autem ij, quos ſecutus eſt Cicero, qui genera cauſſarum.*

Ariſtotel. ad Theodec. li. 1. cap. 3.

Tria eſſe genera cauſſarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Genera cauſſarũ optimè genera dici docuit: nunc cõfutatis aliorũ opinionib. tria eſſe numero colligit: Demõſtratiuum, Deliberatiuũ, & Iudiciale. Sed primum hanc opinionẽ oppugnantiũ arguméta profert: plura eſſe genera, ſed hoc numero cõprehenſa frequẽtiſsima pro ſolis. Cõtra quos probat aliorũ argumentis & ſuis, ſolum eſſe tria. Aliorũ ſic: tot eſſe genera cauſſarũ, quot auditorũ: auditores omnes aut delectationem ſequi, aut cõſilium capere, aut iudicare uelle. Ergo eſſe tria ſolũ genera. Suis, hoc pacto: Oratoris officium eſſe in iudiciis, & extra. Quæ ſunt extra, tẽpus habere præteritũ, uel futurũ: præterita laudari, futura in deliberationẽ cadere: Ergo ſolum eſſe tria genera. & rurſus, Oratori certa eſſe omnia, aut dubia: certa lau

ta laudari aut uituperari: dubia autē in deliberationem, aut in iudicium cadere. Recenſet diuerſas multorum partitiones: & Platonem duobus aliis tertiũ genus proſomileticon (quod & didacticon dicimus) adieciſſe, cuius uis ē dialectica ſit, in quo quæramus quid ſit res, quæ partes eius, quæ cauſſæ &c. Atq; ad extremum omnia reduci ad illa tria, Demonſtratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale concludit. Et Demõſtratiuum uocari à meliore parte laudatiuum: quorũ utrunq; à Græcis profluxiſſe potuerit, qui encomiaſticon & epidicticon dicãt: niſi Latina interpretatione malimus eſſe cõtenti, cum qui laudatur, pingi & demõſtrari uideatur. Vbi breuiter, quo differat epidicticon ab encomiaſtico, docet. Ad finem eos improbat qui honeſtum, finem laudatiui: utile, deliberatiui: æquum iudicialis pronuntiarēt, cum ſint illi omnium generum communes.

SEd tria an plura ſint, ambigitur. Nec dubiè propè omnes utiq; ſummæ apud antiquos autoritatis ſcriptores Ariſtotelē ſecuti, qui nomine tantũ alio cõcionalē pro deliberatiua appellat, hac partitione cõtēti fuerũt. Verũ et tũ leuiter eſt tentatũ, cũ apud Græcos quoſdã, tũ apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo temporũ noſtrorũ autore propè impulſum, ut non modo plura hæc genera, ſed etiã penè innumerabilia uideantur. Nã ſi laudãdi ac uituperandi officiũ in parte tertia ponimus: in quo genere uerſari uidebimur cũ querimur, cõſolamur, mitigamus, cõcitamus, terremus, cõfirmamus, præcipimus, obſcurè dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, deſcribimus, mãdamus, renuntiamus, optamus, opinamur, & plurima alia? ut mihi in illa uetere perſuaſione permanēti, uelut, petēda ſit uenia: quærendumq;, quo moti priores, rē tam late fuſam, tã breuiter adſtrinxerint. Quos qui erraſſe putant, hoc ſecutos arbitrãtur, quod in his ferè uerſari tũ Oratores uidebant. Nã & laudes ac uituperationes ſcribebãtur, & ἐπιταφίους dicere

Pliniũ intelligere uidetur.

cere erat moris,& plurimũ in cõſilijs ac iudicijs inſumeba tur operæ,ut ſcriptores artiũ pro ſolis cõprehẽderint fre quẽtiſſima. Qui uero defendũt,tria faciũt genera auditorũ: unũ quod ad delectationẽ conueniat,alterũ quod conſilium accipiat,tertiũ quod de cauſſis iudicet. Mihi cũcta rimanti, talis quædã ratio ſuccurrit,quòd omne Oratoris officiũ aut in iudicijs eſt,aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæ ritur,manifeſtũ genus eſt:ea quæ ad iudicẽ non ueniunt,aut præteritũ habent tẽpus,aut futurũ. Præterita laudamus aut uituperamus,de futuris deliberamus. Itẽ omnia de quibus di cendũ eſt,aut certa ſint neceſſe eſt,aut dubia. Certa,ut cuiq; eſt animus,laudat aut culpat : ex dubijs partim nobis ipſis ad electionẽ ſunt libera,de his deliberatur:partim aliorum ſentẽtiæ cõmiſſa,de his lite cõtẽditur. Anaximenes iudicialẽ & cõcionalẽ generales partes eſſe uoluit,ſeptẽ autẽ ſpecies, hortandi,dehortãdi: laudandi,uituperãdi:accuſandi,defen dendi,exquirẽdi,quod ἐξεταςικὸν dicunt:quarũ duæ primæ deliberatiui,duæ ſequentes demonſtratiui,tres ultimæ iudi cialis generis ſunt partes. Protagorã tranſeo,qui interro gandi,reſpõdendi,mandandi,precãdi,quod εὐχωλὼ dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſta,iudiciali & concionali tertiã adiecit προσομιλιτικὼ,quã ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricẽ:quæ à forenſi ratione diſiungitur,& eſt accõmodata priuatis diſputationibus:cuius uis eadẽ pro fecto eſt,quæ dialecticæ. Iſocrates in omni genere ineſſe lau dẽ ac uituperationẽ exiſtimauit. Nobis & tutiſſimũ eſt au tores plures ſequi,& ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi,unũ genus quo laus ac uituperatio cõtinetur,ſed eſt appellatũ à parte meliore laudatiuũ. idẽ alij demonſtratiuũ uocant. utrunq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαςικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicũt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν

Vide Ariſtot. rhet.1.cap.3.

In dialogo de ente.

non

nõ tam demõſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multũ ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. nã ut continet laudatiuum in ſe genus, ita nõ intra hoc ſolum cõſiſtit. An qſquã negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habẽt, & plerunq; de utilitatib. Græciæ loquuntur: ut cauſſarũ quidẽ genera tria ſint, ſed ea tum in negotijs, tũ in oſtentatione poſita. Niſi forte nõ ex græco mutantes demõſtratiuum uocant, uerùm id ſequuntur, quòd laus ac uituperatio quale ſit quicq; demõſtrat. Alterum eſt deliberatiuum. Tertium, iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidũt genera: nec inuenitur ex his ulla, in qua nõ laudare aut uituperare, ſuadere aut diſſuadere, intẽdere quid uel depellere debeamus. Illa quoq; ſunt cõmunia, cõciliare, narrare, docere, augere, minuere, cõcitandis cõponendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne his quidem acceſſerim, qui laudatiuam materiã honeſtorum, deliberatiuã utilium, iudicialẽ iuſtorum quæſtione cõntineri putant, celeri magis ac rotunda uſi diſtributione, quàm uera. Stant enim quodãmodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iuſtitia utilitasq; tractantur, & in conſilijs honeſtas: & rarò iudicialem inueneris cauſſam, in cuius non parte aliqua, eorum quid quæ ſupra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quia locutus eſt de tribus generibus, & ſequitur tractatio de ſtatibus orationis officia, & quęſtionum diuerſitatem explicat, & præcedentes cauſſas ex quibus naſcitur, repetit. Omnem enim orationem rebus & uerbis cõſtare tradit. Facultatem orãdi, natura, arte (cui ſubijcitur imitatio) & exercitatione cõſummari. Tria eſſe quæ præſtet Orator, ut doceat, delectet, moueat: quæ nõ ſemper in omnem orationem

 cadant.

cadăt. Alia eſſe quæ probationem deſiderĕt, alia quæ nō deſiderent: cōtra Celſum, qui oratorem ſolùm de incertis dicere uoluit. Alias quęſtiones eſſe in ſcripto, de iure: alias de nō ſcripto, in re. Et omnes eſſe aut finitas, certis perſonis, locis, & tĕporibus incluſas, quæ hypotheſes dicantur: aut ſeparatas ab omnibus circumſtātijs, quę theſes uocĕtur, ad quas diſputando hypotheſĕs reducātur Et quaſdā eſſe quęſtiones inter theſes & hypotheſes medias, theſesq; nō minus ad Oratorĕ pertinere, quàm hypotheſes: atq; illas à Cicerone ſciĕtia & actione diſtingui. Prius, trium generū eſſe, an ſit, quid ſit, quale ſit. ſequens, duorum: quomodo adipiſcamur, quomodo utamur: eoſdĕq; ſtatus in theſes cadere, q in hypotheſes. Et alias eſſe in rebus ipſis, alias ad aliud referri. Poſtremò hypotheſeos refert multa nomina, & uarias ſecundum diuerſos finitiones.

Cic. in Bruto.

OMnis autĕ oratio conſtat, aut ex his quæ ſignificantur, aut ex his quæ ſignificăt, id eſt, rebus, & uerbis. Facultas orădi cōſummatur natura, arte, exercitatione: cui quartam partĕ adijciunt quidam imitationis, quam nos arti ſubijcimus. Tria ſunt item quæ præſtare debet Orator, *ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorum qui totū opus in res & in affectus partiuntur.* Non *ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui ut nō ubiq; habent locum, ita quocunq; irruperint, plurimum ualent. Præſtātiſsimis autoribus placet, alia in* Rhetorica *eſſe quæ probationem deſiderent, alia quæ nō deſiderent: cum quibus ipſe conſentio. Quidam uero, ut* Celſus, *de nulla re dicturum* Oratorĕ, *niſi de qua quæratur, exiſtimant: cui cū maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio: niſi forte laudare quæ cōſtet eſſe honeſta, & uituperare quæ ex cōfeſſo ſint turpia, nō eſt* Oratoris *officiū.* Illud *iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in nō ſcripto. In ſcripto ſunt de iure, in nō ſcripto de re.* Illud *legale, hoc rationale genus;* Hermagoras *atque eum ſecuti*

uocant

uocant νομικὸν, & λογικόν. Idem ſentiunt qui omnẽ quæſtionem ponunt in rebus, & in uerbis. Item cõuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis perſonis & tẽporibus & locis, cæteriſq; ſimilibus, in utranq; partem tractantur: quod Græci θέσιν dicunt, Cicero propoſitum, alij quæſtiones uniuerſales ciuiles, alij quæſtiones philoſopho conuenientes, Athenæus partem cauſſæ appellat. Hoc genus Cicero ſcientia & actione diſtinguit: ut ſit ſcientiæ, an prouidentia mundus regatur: actionis, an accedendum ad Remp. adminiſtrandam. Prius, trium generum, an ſit, quid ſit, quale ſit. omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequẽs, duorum, quo modo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autẽ ſunt ex cõplexu rerũ, perſonarum, tẽporum, cæterorumq; hæ ὑποθέσεις à Græcis dicũtur, cauſſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res perſonaſq; conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita. inde enim finita deſcẽdit. Quod ut exemplo pateat, infinita eſt, An uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda: ideoq; eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiã remotæ à perſonis proprijs, ad aliquid referri ſolent. Eſt enim ſimplex, an Reſpublica adminiſtranda: refertur ad aliquid, an in tyrãnide adminiſtranda. Sed hic quoq; ſubeſt uelut latens perſona. tyrãnus enim geminat quæſtionẽ, ſubeſtq; & tẽporis & qualitatis tacita uis: nõdum tamen hoc propriè dixeris cauſſam. Hæ autẽ quas infinitas uoco, et generales appellãtur. quod ſi eſt uerum, finitæ ſpeciales erũt. In omni autẽ ſpeciali utiq; ineſt generalis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio an in cauſsis quoque quicquid in quæſtionem uenit qualitatis, generale ſit. Milo Clodium occidit: iure occidit, inſidiatorẽ. nõ'ne hoc quæritur, an ſit ius inſidiatorẽ occidendi? Quid in cõiecturis? nõ illa generalia, an cauſſa ſceleris odium? cupiditas? an tor-

In Topicis.

mentis

mentis credendũ? teſtib. an argumẽtis maior fides habẽda? *Nã finitione quidẽ cõprehendi nihil nõ in uniuerſum certũ erit.* Q*uidã putant etiã eas poſſe theſeis aliquãdo nominari, quæ perſonis cauſiſq; cõtineantur, aliter tantũmodo poſitas: ut cauſſa ſit, cũ* Oreſtes *accuſatur :* Theſis, *an* Oreſtes *rectè ſit abſolutus. cuius generis eſt, an* Cato *rectè* Martiã Hortẽſio *tradiderit.* Hi *theſin à cauſſa ſic diſtinguũt, ut illa ſit ſpectatiuæ partis, hæc actiuæ.* Illic *enim ueritatis tantũ gratia diſputari, hic negotium agi.* Q*uanquã inutiles quidã* Oratori *putant uniuerſales quæſtiones, quia nihil proſit q̃ cõſtet ducendã eſſe uxorẽ, uel adminiſtrandã* Rempublicam, *ſiquis uel ætate uel ualetudine impediatur.* Sed *non omnib. eiuſmodi quæſtionib. ſic occurri poteſt, ut illis,* Sit'ne *uirtus finis,* Regatur'ne *prouidẽtia mundus.* Q*uinetiam in ijs quæ ad perſonã referuntur, ut nõ eſt ſatis generalẽ tractaſſe quæſtionẽ, ita perueniri ad ſpeciẽ niſi illa prius excuſſa nõ poteſt.* Nã *quo modo an ſibi uxor ducenda ſit, deliberabit* Cato, *niſi conſtiterit uxores eſſe ducendas?* Et *quo modo an ducere* Martiam *debeat quæretur, niſi* Catoni *ducenda uxor eſt?* Sunt *tamẽ inſcripti nomine* Hermagoræ *libri, qui cõfirment illam opiniõnẽ, ſiue falſus eſt titulus, ſiue alius hic* Hrmagoras *fuit.* Nã *eiuſdẽ eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa compoſuit, cum, ſicut ex* Ciceronis *quoq;* Rhetorico *primo manifeſtũ eſt, materiam* Rhetorices *in theſeis et cauſſas diuiſerit?* Q*uod reprehendit* Cicero: *ac theſin nihil ad* Oratorẽ *pertinere contendit; totũq; hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert.* Sed *me liberauit* reprehẽdendi uerecũdia, & quòd ipſe hos libros improbat, & quòd in* Oratore, *atque ijs quos de* Oratore *ſcripſit libris, &* Topicis, *præcipit, ut à proprijs perſonis atq; tẽporib. auocemus cõtrouerſiam, quia latius dicere liceat*

De inuẽtione

*reſpõdendi.

Libro 3.

cedat de genere quã de ſpecie, & quod in uniuerſo probatũ ſit, in parte ꝓbatũ eſſe neceſſe ſit. Status autẽ in hoc omne genus materiæ iidẽ qui in cauſſas cadũt. Ad hoc adijcitur, alias eſſe quæſtiones in rebus ipſis, alias quæ ad aliud refẽrãtur. Illud, an uxor ducẽda: hoc, an ſeni ducenda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, & ſimilia. Cauſsã finit Apollodorus, ut interpretatione Valgij diſcipuli eius utar, ita, Cauſſa eſt negotiũ omnib. ſuis partib. ſpectans ad quæſtionẽ: aut, Cauſſa eſt negotiũ, cuius finis eſt cõtrouerſia. Ipſum deinde negotiũ ſic finit, Negotium eſt cõgregatio perſonarũ, locorum, tẽporum, cauſſarũ, modorũ, caſuum, factorũ, inſtrumentorũ, ſermonũ, ſcriptorũ, & nõ ſcriptorum. Cauſſam nunc intelligimus ὑπόθεσιν, negotiũ περίστασιν. Sed ipſam cauſſam quidẽ ſimiliter finierunt ut Apollodorus negotiũ. Iſocrates cauſsã eſſe ait quæſtionẽ finitã ciuilẽ, aut rẽ cõtrouerſam in perſonarum finitarum cõplexu. Cicero his uerbis, Cauſſa certis perſonis, locis, tẽporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſq; eorum. In Topicis.

Quid ſit ſtatus: unde ducatur: reus an actor eum faciat: quot & qui ſint. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Quia nulla cauſſa niſi prius cognito eius ſtatu tractari poteſt: antequã cauſſarũ genera ſingillatim deſcribat, quorũ capite ſuperiori facta fuerat mẽtio: tractationẽ ſtatuum, qui in quoq; genere cauſſarũ ſunt, aggreditur: quã omnẽ in tria capita ſumma diducit, quid ſit ſtatus, unde dicatur, quot & qui ſint. Et priuſquã ſtatũ definiat, nominis diuerſam appellationem (quę obſcuritatẽ gignere poterat) attingit. Inde qui ſtatũ primã cauſſarũ cõflictionem definierũt, rectè ſenſiſſe, ſed nõ ſatis elocutos ait, cũ potius id quod ex prima cauſſarũ cõflictione naſcitur, ſtatũ dici oporteat. Et hanc cõflictionem aut quęſtionẽ, nõ quãuis, quæ uel primo loco ponatur, aut extrinſecus adducatur, ſtatũ uocãdum, ſed quæ ſit cauſſarũ propria, de qua

de qua iudici ſentẽtia dicẽda ſit. Et ſimplices qdẽ cauſſas uno ſtatu contentas eſſe, multiplices uero tot ſtatus habere, quot quæſtiones. Statũ ergo rectè dici concludit id quod in cauſſa ſit potentiſsimũ, in quo cauſſa ſtet, & maximè res tota uertatur: quod ut primũ cogitãdum ſit, ita nõ primũ exequendum. Adfert & aliã quorundam definitionẽ, ſtatũ eſſe primam depulſionem eius cum quo agitur. Ex qua noua quæſtio oritur, quod ſecundũ eſt partitionis iam factæ mẽbrum: Vnde ſtatus ducatur, & utrũ ſtatum ſemper faciat qui reſpõdet. Et primũ Celſum refutat, qui ſemper ſtatũ naſci uoluit ab eo qui ſuam propoſitionẽ cõfirmaret. quod falſum eſſe oſtẽdit: & eũ quidẽ in cõiecturalibus cauſsis ex propoſitione naſci uideri poſſe, quia magis coniectura utatur qui agit: alioqui ex depulſione colligi, quæ modò à reo, modò etiã ab actore fiat. Ab actore, ut in qualitate, cũ reus dicit ſe iure occidiſſe inſidiatorem, ſi neget actor inſidiatorẽ fuiſſe, depellit, ex quo naſcitur ſtatus. Ergo ab utroq; naſci, ſed per depulſionẽ quã intentio præcedat. Tertio loco, qui huius diuiſionis ultimus eſt, quot & qui ſtatus ſint, docet. Profert uarietatẽ opinionũ de numero ſtatuum, obiterq; decẽ elemẽta (quę nos prædicamẽta dicimus) ab Ariſtotele cõſtituta attingit, eſſentiã, qualitatẽ, quantitatẽ, ad aliquid, ubi, quando, facere, pati, habere, cõpoſitum eſſe. Ex quibus quatuor prima ad ſtatus, reliqua ad quoſdã locos argumentorũ pertinere uideantur. Quæ tamẽ alij nouẽ ſolum numero poſuerint, perſonã, locum, tempus, opportunitatem, actũ, numerũ, cauſſam, modũ, occaſionẽ. Sed hæc ſibi nõ placere, quia nec ſtatus omnes, nec argumẽtorũ loci his elementis cõtineri poſsint. Deinde qui ſolũ qualitatis ſtatũ aut cõiecturæ fecerint: & coniecturã à directione quadã rationis ad ueritatẽ, dictã oſtendit. Hinc qui duos, q tres, quatuor, quinq;, ſex, ſeptem, octo, & qua diuerſitate tradiderint: quique rurſus omnes ad duo capita redegerint: nẽpe ut dicerent alios eſſe rationales, alios legales, & in rationalibus, ut Hermagoras, negotialẽ poſuerint. tũ quid negotialis ſtatus ſit, & quo pacto Cicero in Rhetoricis præceptores ſecutus, nõ ſatis apta quędam de eo tradiderit: Vtq; Hermagoras primũ trãſlationem addiderit, & legalẽ ſtatum in quatuor partitus ſit, in ſcriptum & ſententiã, in ratiocinatiuũ, ambiguitatẽ, & leges cõtrarias, ſubiungit. Qua opinionũ uarietate de ſtatibus plata & com-

memorata,ſuā ſententiā interponit, excuſata prius & mutata quā uſq; ad illa tēpora eadem de re habuerat: ſeq; Ciceronis & Hippocratis exēplo tuetur, quos nō puduerit male ſcripta retractare, & editos libros alijs poſtea ſcriptis dānare. Ergo ſe de ſtatibus ita olim ſenſiſſe ait,ut rationales tres ſtatus faceret,coniecturā,finitionē,& qualitatē,unū legalem, quem in quinq; partes ſubdiuideret,& ſcripti & uoluntatis,legū cōtrariarum,collectiuū,ambiguitatis,& tranſlationis.Verùm pòſt aliquāto ſanius eandē partitionē feciſſe. Primùm,legalē non ſtatū,ſed quęſtionis genus uocaſſe;& è quinq; ſpecialibus ſub legali cōprehenſis,tranſlationē remouiſſe : quia etiamſi perſonæ,tēpora,& actiones transferātur,nō ſit tamen in tranſlatione quæſtio,ſed in eo propter quod transferātur.ita ſi ſcripto nititur,ſuccedere legitimis quęſtionibus:ſi cauſſa extrinſecus allata,ſtatibus rationalibus.Addit etiam errare eos qui tranſlationē accipiunt pro remotione. Et tandē ſuam ex Ciceronis autoritate de ſtatibus ſentētiam pronūtiat, Tria eſſe quæ in omni diſputatione quærantur,an ſit,quid ſit,quale ſit. Et idcirco tres ſolū ſtatus eſſe, finitionē,coniecturam,& qualitatē, quibus quæſtiones finitæ & infinitæ cōtineantur.Neq; enim quidquam eſſe in rationali parte uel in legali,quod nō his tribus explicetur,extra quos nihil quærendū ſit. Attamen rudes inſtituētibus,nō inutilem fore rationē latius fuſam, ut doceamus quadruplicē in iure rationē eſſe defendēdi:aut factum negādo,aut nomen facti:aut iure defendēdo: aut ſi nos hæc omnia deficiant,ad actionem aut tranſlationē,ut aliquo iuris adiutorio elabi poſsimus,confugiendo. Tradit inſuper in cauſsis ſimplicibus unicū tātū ſtatū,ſed plures quæſtiones: in cōiunctis uerò plures ſtatus uel eiuſdē uel etiā diuerſi generis eſſe poſſe:q̄ ſubiectis è iure pluribus exēplis patefacit. Poſtremo cauſæ,iudicationis,cōtinētis tractationē,capite de iudicialibus cauſis,q̄a ī eo genere potiſsimū exiſtāt,ꝓmittit.

ERgo cum omnis cauſſa cōtineatur aliquo ſtatu,prius quàm dicere aggedior quo modo genus quodq; cauſſæ ſit tractandum,id quod commune eſt omnibus,quid ſit ſtatus, & unde ducatur, & quot & qui ſint, intuendum puto:quanquam id nōnulli ad iudiciales tantum pertinere

materias

materias putauerunt. Quorum *inſcitiam,cum omnia tria genera fuero executus,res ipſa deprehendet.*Quod nos *ſtatum,id quidam conſtitutionem uocant, alij quæſtionẽ, alij quod ex quæſtione appareat.* Theodorus *generale caput, id eſt* κεφάλαιον γενικώτατον *, ad quod referantur omnia.* Q*uorũ diuerſa appellatio,uis eadẽ eſt:nec intereſt diſcentium,quibus quicq; nominibus appelletur, dũ res ipſa manifeſta ſit.Statũ* Græci ςάσιν *uocãt:quod nomẽ nõ primũ ab* Hermagora *traditũ putãt,ſed alij ab* Naucrate Iſocra*tis diſcipulo,alij à* Zopyro Clazomenio:*quãquam uidetur* Aeſchines *quoq; in oratione cõtra* Cteſiphõtẽ *uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit ne* Demoſthenem *permittãt euagari,ſed eũ dicere de ipſo cauſſæ ſtatu cogãt.*Q*uæ appellatio dicitur ducta uel ex eo quòd ibi ſit primus cauſſæ congreſſus,uel quòd in hoc cauſſa cõſiſtat.*Et *nominis quidem hæc origo.*Nunc *quid ſit : Statum quidã dixerunt primam cauſſarum cõflictionem:quos recte ſenſiſſe, parũ elocutos puto.*Nõ *eſt enim ſtatus prima cõflictio,*Feciſti,*nõ feci:ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt genus quæſtionis:*Feciſti,*non feci,an fecerit.*Hoc *feciſti,nõ hoc feci, quid fecerit.quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendũ, atq; in eo pars utraq; inſiſtit:erit quæſtio coniecturalis, uel finitiui ſtatus.* Q*uid ſi enim dicat quis,* So*nus eſt duorum inter ſe corporum cõflictio?* Erret,*ut opinor:non enim ſonus eſt cõflictio,ſed ex cõflictione.* Et *hoc leuius.intelligitur enim utcunque dictum.*Inde *uerò ingens malè interpretantibus innatus eſt error, qui quia primam conflictionem legerant,credidere ſtatum ſemper ex prima quæſtione ducendum:quod eſt uitioſißimum.*Nam *quæſtio nulla non habet utiq; ſtatum. conſtat enim ex intentione, & depulſione:ſed aliæ ſunt propriæ cauſſarum de quibus*

ferenda ſentẽtia eſt: aliæ adductæ extrinſecus, aliquid tamen ad ſummã cauſſæ cõferẽtes, uelut auxilia quædã: quo fit ut in cõtrouerſia una plures quæſtiones eſſe dicantur. Harum porro plerũq; leuiſsima quæq; primo loco fungitur. Nãq; & illud frequẽs eſt, ut ea quibus minus cõfidimus, cũ tractata ſunt, omittamus: ĩterim ſpõte noſtra uelut donãtes, interim ad ea quæ ſunt potentiora, gradũ ex his feciſſe cõtẽti. Simplex autẽ cauſſa etiãſi uariè defenditur, nõ põt habere plus uno de quo pronũtietur: atq; inde erit ſtatus cauſſæ, qđ & Orator præcipuè ſibi obtinendũ, & iudex ſpectãdũ maximè intelligit. in hoc enim cauſſa cõſiſtet. Cæterũ quæſtionũ poſſunt eſſe diuerſi. Quod ut breuiſsimo pateat exẽplo, cũ dicit reus, Etiã ſi feci, rectè feci: qualitatis utitur ſtatu. cũ dicit, Nõ feci, coniecturã mouet. Semꝑ autẽ firmius eſt nõ feciſſe: ideoq; in eo ſtatũ eſſe iudicabo, qđ dicerẽ ſi mihi plus q̃ unũ dicere nõ liceret. Rectè igitur eſt appellata cauſſarũ prima cõflictio, nõ quæſtionũ. Nã & pro Rabirio Poſthumo Cicero prima parte orationis in hoc intẽdit, ut actionẽ cõpetere in equitem Romanũ neget: ſecũda, nullũ ad eũ pecuniã ꝑueniſſe confirmat. ſtatũ tamẽ in eo dicã fuiſſe, qđ eſt potẽtius. Nec in cauſſa Milonis circa primas quæſtiões, quæ ſunt ãn pœmiũ poſitæ, iudicabo cõflixiſſe cauſſam: ſed ubi totis uiribus inſidiator Clodius, ideoq; iure interfectus, oſtẽditur. Et hoc eſt qđ ante oĩa conſtituere in aĩo ſuo debeat Orator, etiã ſi ꝓ cauſſa plura dicturus eſt, quid maximè liquere iudici uelit. Quod tamẽ ut primũ cogitãdũ, ita nõ utiq; primũ dicẽdũ erit. Alij ſtatũ crediderũt primã eius cũ quo ageretur, deprecationẽ. Quã ſn̄iam his uerbis Cicero cõplectitur, In quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnãdum cõgreſſa defenſio. Vnde rurſus alia quæſtio, an eũ *In Topicis.*

m ſemper

ſemper is faciat qui reſpõdet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celſus, dicẽs nõ à depulſione ſumi, ſed ab eo q propoſitionẽ ſuã cõfirmet: ut ſi hominẽ occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur, quia is uelit probare. ſi iure occiſum reus dicit, trãslata ꝓbationis neceßitate idẽ à reo fiat, & ſit eius intẽtio. Cui nõ accedo equidẽ. nã eſt uero propius q cõtrà dicitur, nullã eſſe litẽ, ſi is cum quo agitur, nihil reſpõdeat: ideoq; fieri ſtatum à reſpondente. Mea tamẽ ſentẽtia uariũ id eſt, & accidit pro cõditione cauſſarũ: quia & uideri poteſt propoſitio aliquãdo ſtatũ facere, ut in cõiecturalibus caußis. utitur enim cõiectura magis qui agit. Quo moti quidã, eundem à reo inficialem eſſe dixerũt: & in ſyllogiſmo tota ratiocinatio ab eo eſt q intẽdit. Sed quia uidetur illis quoq; neceßitatẽ hos ſtatus exequendi facere qui negat (is enim ſi dicat, Nõ feci, coget aduerſariũ coniectura uti: & ſi dicat, Nõ habet legẽ, ſyllogiſmo) concedamus ex depulſione naſci ſtatũ. Nihilo minus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cũ quo agitur, ſtatũ faciat. Sit enim accuſatoris intẽtio, Hominem occidiſti: ſi neget reus, faciet ſtatum qui negat. Quod ſi cõfitetur, ſed iure à ſe adulterum dicit occiſum (nẽpe legẽ eſſe certũ eſt quæ permittat) niſi aliquid accuſator reſpõdeat, nulla lis eſt. Nõ fuit (inquit) adulter. Ergo depulſio incipit eſſe actoris: ille ſtatum faciet. Ita erit quidẽ ſtatus ex prima depulſione, ſed ea fiet ab accuſatore, nõ à reo. Quid q eadẽ quæſtio poteſt eundẽ uel accuſatorem facere, uel reum? Qui artẽ ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat. qui ſe Prætori in hortis oſtẽderat, neq; erat productus, ſedit in quatuordecim ordinibus. Nẽpe intẽtio eſt, Artẽ ludicrã exercuiſti. depulſio, Nõ exercui artẽ ludicrã. quæſtio, quid ſit ar-

*tem ludicrā exercere. Si accuſabitur theatrali lege, depulſio erit rei. ſi excitatus fuerit de ſpectaculis, & aget iniuriarū: depulſio erit accuſatoris. Frequētius tamē illud accidet, qd' eſt à pluribus traditū. Effugerūt has quæſtiones qui dixerūt ſtatū eſſe id quod appareat ex intentione & depulſione: ut, feciſti, nō feci: aut, rectè feci. Viderimus tamē utrū id ſit ſtatus, an in eo ſtatus. Hermagoras ſtatum uocat, per quē ſubiecta res intelligatur, & ad quē probationes etiā partiū referātur. Noſtra opinio ſemper hæc fuit, quum eſſent frequenter in cauſſa diuerſi quæſtionū ſtatus, in eo credere ſtatū cauſſæ, quod eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maximè res uerteretur. Id ſi quis generalē quæſtionē, uel caput generale dicere malit, cū hoc mihi nō erit pugna: nō magis q̃ ſi aliud adhuc, quo idē intelligatur, eius rei nomē inuenerit: quāquā tota uolumina in hāc diſputationem impendiſſe multos ſciam. nobis ſtatū dici placet. Sed cū in alijs omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc præcipuè uidetur mihi ſtudiū quoq; diuerſa tradendi fuiſſe: adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales qui'ue ſpeciales ſint ſtatus, cōuenit. Ac primùm Ariſtoteles elemēta decem cōſtituit, circa quæ uerſari uideatur oīs quæſtio. Οὐσίαν, quā Flaui9 * eſſentiā uocat: neq; ſanè aliud eſt eius nomē latinū: ſed ea quæritur an ſit. Qualitatē, cuius aptus ītellectus eſt. Quātitatē, quæ duplr à poſterioribus diuiſa eſt, q̃ magnū, & q̃ multū ſit. Ad aliqd, uñ ductæ trāslatio & cōparatio. Poſt hæc, ubi, & qñ: deinde facere, pati: habere, qd' eſt quaſi armatū eſſe, & ueſtitū eſſe. Nouiſſimè κεῖσθαι, qd' eſt cōpoſitū eſſe quodāmodo, ut * ſedere, ſtare, iacere. Sed ex his oībus prima quatuor ad ſtatus ptinere, cætera ad quoſdā locos argumētorū uidētur. Alij nouem*

Libr. Categoriarum.

* Plautus.

* calefacere. ſtare, iraſci.

elementa poſuerũt. Perſonã, quæ de animo, corpore, extrà
poſitis, quæratur: quod ꝑtinere ad cõiecturæ & qualita-
tis inſtrumẽta uideo. Tempus, quod χρόνον uocãt, ex quo
quæſtio, An is quẽ dum addicta eſt mater peperit, ſeruus
ſit natus. Locum, unde cõtrouerſia uidetur, An fas fuerit
Tyrãnũ in tẽplo occidere: an exulauerit qui domi latuit.
Tempus iterũ, quod καιρὸν appellãt. Hanc autẽ uideri uo
lunt ſpeciẽ illius tẽporis, ut æſtatẽ, uel hyemẽ. Huic ſubij-
citur ille in peſtilẽtia comeſſator. Actũ, id eſt πρᾶξιν: qđ
eo referũt, ſciẽs commiſerit, an inſciẽs: neceſsitate, an caſu,
& talia. Numerũ, qui cadit in ſpeciẽ quãtitatis, An Thra
ſybulo triginta præmia debeãtur, qui tot tyrãnos ſuſtule-
rit. Cauſſam, cui plurimæ ſubiacẽt lites, quoties factũ non
negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factũ, defenditur. Τρό-
πον, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ:
hinc eſt adulter loris cæſus, uel fame necatus. Occaſionem
factorũ, quod eſt apertius, quàm ut uel interpretandũ, uel
exẽplo ſit demõſtrandũ: tamen ἀφορμὰς ἔργων uocãt. Hi
quoq; nullã quæſtionẽ extra hæc putant. Quidam detra-
hunt duas partes, numerũ, & occaſionẽ: & pro illo quẽ
dixi actu, ſubijciũt res, id eſt πράγματα. Quæ ne præte-
riſſe uiderer, ſatis habui attingere. Cæterũ his nec ſta-
tus ſatis oſtẽdi, nec omnes cõtineri locos credo: quod ap-
parebit diligẽtius legẽtibus quæ de utraq; re dicã. Erunt
enim plura multo, quàm quæ his elemẽtis cõprehẽdũtur.
Apud plures autores legi, placuiſſe quibuſdã, unũ omni-
no ſtatum eſſe coniecturalẽ. Sed quibus placuerit, neq; illi
tradiderũt, neq; ego uſquã reperire potui. Rationẽ tamẽ
hãc ſecuti dicũtur, ꝙ res oĩs ſignis colligeretur: quo modo
licet qualitatis quoq; ſolũ ſtatum faciãt: quia ubiq; qualis
ſit cuiuſq; rei natura, quæri poteſt. Sed utrocũq; modo ſe-

Thraſybulus
Vide Iuſtinũ.

quetur

quetur ſumma confuſio. Neq; intereſt unū quis ſtatum faciat, an nullū, ſi oēs cauſſæ ſint cōditionis eiuſdē. Cōiectura dicta eſt à coniectu, id eſt directione quadā rationis ad ueritatē: unde etiā ſomniorū atq; ominū interpretes coniectores uocantur. Appellatū tamē eſt hoc genus uariè, ſicut in ſequētibus apparebit. Fuerūt qui duos ſtatus facerēt: Archidemus cōiecturalē, & finitiuū, excluſa qualitate, quia ſic de ea quæri exiſtimabat, quid eſſet iniquū, quid iniuſtum, quid dicto audientē nō eſſe: quod uocat, de eodē & alio. Huic diuerſa ſentētia eorū fuit, q duos quidē ſtatus eſſe uoluerūt, ſed unū inficialē, alterū iuridicialem. Inficialis, quē nos dicimus coniecturalē, cui ab inficiando nomē alij in totū dederūt, alij in partē, quia accuſatorem cōiectura, reum inficiatione uti putauerūt. Iuridicialis eſt qui δικαιολογικὸς græcè dicitur. Sed quēadmodū ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio. nā ſubijciūt eā iuridiciali: quærēdūq; arbitrātur, iuſtū'ne ſit ſacrilegium appellari quod obijciatur, uel furtum, uel amentiā. Qua in opinione Pamphilus fuit: ſed qualitatē in plura partitus eſt: plurimi deinceps, mutatis tantū nominibus, in rē de qua nō cōſtet, & in rem de qua cōſtet. Nā eſt uerū, nec aliter fieri poteſt, q̄ ut aut certū ſit factū eſſe quid, aut nō ſit. Si nō eſt certum, cōiectura ſit. ſi certū eſt, reliqui ſtatus. Nā idē dicit Apollodorus, quum quæſtionē aut in rebus extrà poſitis, quibus coniectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimat poſitam: quorū illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat. Idē, qui ἄπορον & προληπτικὸν dicūt, quo dubiū & præſumptū ſignificatur: de quo liquet. Idē Theodorus, qui de eo an ſit, & de accidētibus ei quod eſſe cōſtat, id eſt περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων exiſtimat quæri. Nā in his oībus prius genus

coniecturā habet,ſequēs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult eſſe,qualitatē,& de noīe,id eſt finitiuā: Theodorus,quid,quale,quātū,ad aliquid. Sunt & qui de eodē,& de alio,modò qualitatē eſſe,modò finitionem uelint. In duo & Poſidonius diuidit, uocem,& res. In uoce quæri putat an ſignificet quid,q̃ multa,q̃uo: in rebus cōiecturā, qđ κατ᾽ αἴσθησιν uocat:& qualitatē:& finitionem,cui nomē dat κατ᾽ ἔννοιαν: & ad aliqđ. Vnde & illa diuiſio eſt,alia eſſe ſcripta,alia inſcripta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales,an ſit,quale ſit. Priori ſubiecit finitionē,quia æquè quæratur an ſit ſacrilegus q̃ nihil ſe ſuſtuliſſe de tēplo dicit,& qui priuatā pecuniam cōfitetur ſuſtuliſſe. Qualitatē,in rē & ſcriptum diuidit. Scripto,quatuor partes legales,excluſa trāslatione:quātitatē & mētis quæſtionē,cōiecturæ ſubiecit. Eſt etiā alia in duos diuidēdi ſtatus ratio,quæ docet aut de ſubſtantia cōtrouerſiā eſſe,aut de qualitate:ipſam porro qualitatem aut in ſummo gñe cōſiſtere,aut in ſuccedentibus. De ſubſtantia eſt cōiectura. Quæſtio enim tractatur rei,an facta ſit,an fiat,an futura ſit. Interdū etiā mētis:idq; melius, q̃ quod ijs placuit qui ſtatū eūdē facti noīauerūt,tāquam de præterito tantū,& tantū de facto quæreretur. Pars qualitatis quæ eſt de ſummo gñe,rarò in iudiciū uenit: quale eſt,id'ne ſit honeſtū,qđ uulgo laudatur. Succedentiū autē aliæ de cōmuni appellatione, ut,ſit'ne ſacrilegus,qui pecuniā priuatā ex templo furatus eſt. Aut de re denoīata, ubi & factū eſſe certū eſt,nec dubitatur quid ſit qđ factū eſt. Cui ſubiacēt oēs de honeſtis,iuſtis,utilibus,quæſtiones. His etiā cæteri ſtatus cōtineri dicūtur,quia & quantitas modò ad cōiecturā referatur,ut,maior'ne Sol q̃ terra:modò ad qualitatē,quāta pœna quēpiā,quāto'ue præmio ſit affici iuſtū: & trāslatio uerſetur circa qualitatē,

& definitio pars ſit trãslationis.quin & cõtrariæ leges, & ratiocinatiuus ſtatus,id eſt ſyllogiſmus,& plerũq; ſcripti & uolũtatis,æquo nitãtur:niſi ꝗ hic tertius aliqñ cõiecturã accipit,ꝗd ſenſerit legis conſtitutor:ambiguitatẽ uerò ſemꝑ cõiectura explicari neceſſe ſit:qa cũ ſit manifeſtũ uerborũ intellectũ eſſe duplicẽ,de ſola quæritur uoluntate. A plurimis tres ſunt facti gñales ſtatus, quibus & Cicero in Oratore utitur, & oĩa quæ aut in cõtrouer- Libro 2. ſiã aut in cõtentionẽ ueniãt,contineri putat, Sit'ne,ꝗd ſit, quale ſit:quorũ noĩa aptiora ſunt ꝙ ut dicẽda ſint. Idẽ Patrocles ſentit.Tres fecit & M. Antonius,his quidem uer- Ibidem. bis,Paucæ res ſunt,quibus ex rebus oẽs orationes naſcũtur,factũ non factũ,ius iniuria,bonũ malũ. Sed quoniã ꝗd iure dicimur feciſſe,non hunc ſolũ intellectũ habet,ut lege,ſed illũ quoq;,ut iuſte feciſſe uideamur : ſecuti Antonium apertius uoluerũt eoſdẽ ſtatus diſtinguere. Itaq; dixerũt cõiecturalẽ,legalẽ,iuridicialẽ:qui & Virginio placent.Horũ deinde fecerũt ſpecies,ita ut legali ſubijcerent finitionẽ,& alios qui ex ſcripto dicũtur : legũ cõtrariarum,quæ ἀντινομία dicitur:& ſcripti,& ſentẽtiæ uel uoluntatis,id eſt κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν:& μετάληψιν, quã nos uariè trãslatiuã,trãſſumptiuã,trãſpoſitiuã uocamus: συλλογισμὸν,quẽ accipimus ratiocinatiuũ,uel collectiuũ: ambiguitatis,quæ ἀμφιβολία nominatur:quos poſui,quia & ipſi à pleriſq; ſtatus appellãtur.quibuſdam legales potius quæſtiones eas dici placuit.Quatuor fecit Athenæus. προτρεπτικὴν στάσιν, uel παραινετικὴν, id eſt exhortatiuum, qui ſuaſoriæ eſt proprius. συντελικὴν, qua coniecturam ſignificari,magis ex his quæ ſequuntur,quàm ex ipſo nomine apparet.ὑπαλλακτικὴν.ea finitio eſt,mutatione enim nominis conſtat. Iuridicialem, eadem appel-

latione Græca, qua cæteri, uſus. Nã eſt (ut dixi) multa in noĩbus differẽtia. Sunt, qui ὑπαλλακτικὴν trãslationẽ eſſe exiſtimẽt, ſecuti hãc mutatiõis ſignificationẽ. Fecerũt alij totidẽ ſtatus, ſed alios, an ſit, quid ſit, quale ſit, quãtũ ſit: ut Cæcilius & Theon. Ariſtoteles ĩ Rhetoricis etiã ſic omne opus diuidit, in ueritatẽ, & petẽda ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ: & eodẽ atq; alio partiẽdo ad hoc puenit, ut, an ſit, quid, quale, quãtũ, & quàm multũ ſit, quærẽdũ putet. Quodã tamẽ loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit quædã ſic defendi, Suſtuli, ſed non furtũ feci: Percuſſi, ſed nõ iniuriã feci. Poſuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto cõiectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligeretur. Iuri ſubiecerat translationẽ. Verũ hic legales quoq; quæſtiones alio loco tractat ut ſpecies actionis. Fuerũt qui facerẽt qnq;, cõiecturã, finitionẽ, qualitatẽ, quãtitatẽ, ad aliquid. Theodorus quoq; (ut dixi) ijſdẽ gñalibus capitibus utitur, an ſit, quid ſit, quale ſit, quãtũ ſit, ad aliquid. Hoc ultimũ maxime ĩ cõparatiuo gñe uerſari putat: quoniam melius ac peius, maius & minus, niſi aliò relata nõ intelligũtur. Sed in illas quoq; trãslatiuas, ut ſuprà ſignificaui, quæſtiones incidũt, an huic ius agẽdi ſit, uel facere aliqd cõueniat, an cõtra hũc, an hoc tẽpore, an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt. Alij ſex ſtatus putant: cõiecturã, quã γένεσιν uocãt, & qualitatẽ: et proprietatem, id eſt ἰδιότητα, quo uerbo finitio oſtẽditur: & quãtitatẽ, quã ἀξίαν dicũt: & cõparationẽ: & trãslationẽ, cuius ab hoc nouũ nomẽ inuẽtũ eſt * μετάστασις, nouũ inquã in ſtatu, alioqui ab Hermagora inter ſpecies iuridiciales uſitatum. Alijs ſeptẽ eſſe placuit: à quibus nec translatio, nec quãtitas, nec comparatio recepta eſt: ſed in horum

In partitio.

* μετάληψις.

horũ triũ locũ ſubditæ quatuor legales, adiectæq; tribus illis rationalibus. Alij peruenerũt uſq; ad octo, tranſlatione ad ſeptẽ ſuperiores adiecta. A quibuſdã deinde diuiſa ratio eſt, ut ſtatus rationales appellarent, quæſtiones (quẽadmodum ſuprà dixi) legales. In illis de re, in his de ſcripto quæreretur. Quidã in diuerſum hos ſtatus eſſe, illas quæſtiões maluerũt. Sed alij rationales tres putauerũt, an ſit, quid ſit, quale ſit: Hermagoras ſolus quatuor, cõiecturã, proprietatẽ, trãſlationẽ, qualitatẽ, quã per accidentia, id eſt κατὰ συμβεβηκότα uocat, hac interpretatione, an illi accidat uiro bono eſſe, uel malo. Hãc ita diuidit, de appetẽdis & fugiẽdis, quæ eſt pars deliberatiua. De pſona, ea oſtẽditur laudatiua, Negotialẽ, quã πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipſis quæritur remoto perſonarũ cõplexu, ut, ſit'ne liber qui eſt in aſſertiõe: an diuitiæ ſuperbiã pariãt: an iuſtũ ſit quid, an bonũ ſit. Iuridicialẽ, in qua ferè eadẽ, ſed certis deſtinatiſq; pſonis quærãtur: an ille iuſtè hoc fecerit uel bene. Nec me fallit, in primo Ciceronis Rhetorico aliã eſſe* loci negotialis interpretationẽ, cũ ita ſcriptũ ſit, Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more et æquitate ſit, cõſideratur: cui diligẽtiæ præeſſe apud nos Iuriſcõſulti exiſtimãtur. Sed qd' ipſius de his libris iudiciũ fuerit, ſuprà dixi. Sunt enim uelut regeſtæ in hos cõmẽtarios quas adoleſcẽs deduxerat ſcholæ: & ſiqua eſt in his culpa, tradẽtis eſt: ſiue eũ mouit, ꝗ Hermagoras prima in hoc loco poſuit exẽpla ex quæſtionibus iuris, ſiue ꝗ Græci πραγματικοὺς uocãt iuris interpretes. Sed Cicero quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq; culpari tanquã falſa præcipiat, nõ poteſt. Nos ad Hermagorã. Trãſlationẽ hic primus omniũ tradidit, quãquam ſemina eius quædã citra nomẽ ipſum apud Ariſtotelẽ reperiũtur.

*Vocẽ loci, quidã tollũt. Li.1.de Inuẽt.

Rheto.3. *Legales autẽ quæſtiones has fecit, ſcripti et uolũtatis (quã ipſe uocat κα]ὰ ῥητὸρ, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id eſt dictũ, & exceptionẽ: quorũ prius ei cum oĩbus cõmune eſt, exceptionis nomẽ minus uſitatũ) ratiocinatiuũ, ambiguitatis, legũ contrariarũ. Albutius eadem diuiſione uſus, detrahit tranſlationẽ, ſubijciẽs eã iuridiciali. In legalibus quoq; quæſtionibus nullum putat eſſe qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuẽturos adhuc qui legere antiquos ſtudioſius uolent: ſed ne hæc quoq; exceſſerint modũ, uereor. Ipſe me paulùm in alia q̃ prius habuerim opinione nunc eſſe cõfiteor. Et fortaſſe tutiſſimũ erat famæ modò ſtudenti, nihil ex eo mutare, qđ multis annis nõ ſenſiſſem modò, uerũetiã approbaſſem. Sed nõ ſuſtineo eſſe cõſcius mihi diſſimulanti, in eo præſertim opere, quod ad bonorũ iuuenũ aliquam utilitatẽ cõponimus, in ulla parte iudicij mei. Nã & Hippocrates clarus arte medicinæ, uidetur honeſtiſſimè feciſſe, qui quoſdã errores ſuos, ne poſteri errarẽt, cõfeſſus eſt.*

Lib.epiſt.ad Atticum 13. *Et M. Tullius nõ dubitauit aliquos iam editos libros alijs poſtea ſcriptis ipſe dãnare, ſicut Catulũ atq; Lucullũ, & hos ipſos, de quibus modò ſum locutus, artis Rhetoricæ. Etenim ſupuacuus foret in ſtudijs lõgior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamẽ quicquam ex his quæ tũ præcepi, ſuperuacuũ fuit: ad eaſdẽ enim particulas hæc quoq; quæ nũc præcipiã, reuertẽtur. Ita neminẽ didiciſſe pœniteat. Colligere tãtũ eadẽ, ac diſponere paulo ſignificãtius conor. Oĩbus autẽ ſatisfactũ uolo, nõ me hæc ſerius demõſtrare alijs, q̃ mihi ipſe perſuaſerim. Secũdum plurimos autores ſeruabã treis rationales ſtatus, cõiecturã, qualitatẽ, finitionẽ: unũ legalẽ. Hi mihi ſtatus generales erãt. Legalẽ in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti & uoluntatis, legũ cõtrariarũ, collectiuũ, ambiguitatis, trãslationis:*

tionis: nũc quartũ ex generalibus ĩtelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus alios rationales, alios legales eſſe. ita nõ erit ſtatus, ſed quæſtionum genus: alioq; & rationalis ſtatus eſſet. Ex his etiã quos ſpeciales uocabã, remoui trãslationẽ: frequẽter quidẽ, ſicut oẽs qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſũt, teſtatus, & in ipſis etiã illis ſermonib. me nolẽte uulgatis, hoc tamẽ cõplexus, uix in ulla cõtrouerſia trãslationis ſtatũ poſſe reperiri, ut nõ & alius in eadẽ rectè dici uideretur: ideoq; à quibuſdã eũ excluſum. Neq; ignoro multa trãsferri, cũ in omnibus ferè cauſsis in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cũ hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tẽpore liceat agere, et ſiqua ſunt talia: ſed perſonæ, tẽpora, actiones, cæteraq; propter aliquã cauſsã trãsferũtur. ita nõ eſt in trãslatiõe quæſtio, ſed in eo propter quod trãsferũtur. Nõ debes apud Prætorẽ petere fideicõmiſsũ, ſed apud cõſules: maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. quæritur an maior ſumma ſit: facti cõtrouerſia eſt. Nõ licet tibi agere mecũ: cognitor enim fieri nõ potuiſti. iudicatio eſt, an potuerit. Nõ debuiſti interdicere, ſed petere: an rectè interdictũ ſit, ambigitur. Quæ oĩa ſuccedũt legitimis quæſtionib. An nõ præſcriptiones, etiã in quibus maximè uidetur manifeſta trãslatio, eaſdẽ oẽs ſpecies habẽt, quas eæ leges quibus agitur ut aut de nomine, aut ſcripto & ſentẽtia uel ratiocinatione quæratur, deinde ſtatus ex quæſtione oriatur: translatio nõ habeat quæſtionẽ de qua cõtendit Orator, ſed propter quã cõtendit? Hoc apertius: Occidiſti hominẽ, non occidi: quæſtio, an occiderit: ſtatus, cõiectura. Non eſt tale, Habeo ius actionis, nõ habes: ut ſit quæſtio, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionẽ, necne, ad euentum pertinet, nõ ad cauſſam: & ad id quod

pronun-

pronũtiat Iudex,*nõ id propter qđ pronũtiat*.Hoc *illi ſimi le eſt*,Puniẽ*dus es*,*nõ ſum:uidebit* Iudex *an puniẽdus ſit: ſed nõ hic erit quæſtio*,*nec hic ſtatus*.Vbi *ergo?* Puniẽ*dus es*,*hoĩem* occidiſti:nõ occidi:an occiderit. Honorãdus sũ, *nõ es:nõ ſtatũ habet?*Nõ,*ut puto*.Honorãdus *ſum*,*quia ty rãnũ* occidi:nõ occidiſti:quæſtio,et ſtatus.Similiter,nõ recte agis,recte ago:non habet ſtatũ.Vbi eſt ergo? nõ recte agis, ignominioſus. quæritur an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat:& quæſtio eſt,& ſtatus. Ergo trãslatiuũ genus cauſſæ eſt,ut cõparatiuũ,& mutuæ accuſatiõis.Atenim ſimile eſt illi,habeo ius, nõ habes:occidiſti,recte occidi.Nõ nego:ſed nec res hæc ſtatũ facit.nõ enĩ ſunt hæ propoſitiões,alioq; cauſſa nõ explicabitur, ſed cũ

Liu.dec.1.li.1. ſuis rationibus:Scelus cõmiſit Horatius,ſororẽ enim occidit:nõ cõmiſit,debuit enim occidere eã, quæ hoſtis morte mœrebat.quæſtio,an hæc iuſta cauſſa.ita qualitas. Ac ſimiliter in trãslatione,nõ habes ius abdicãdi,quia ignominioſo nõ eſt actio.habeo ius,qa abdicatio actio nõ eſt.quæritur qđ ſit actio. finiemus.nõ licet abdicare: ſyllogiſmus. Itẽ cætera p oẽs & rationales et legales ſtatus.Nec ignoro fuiſſe quoſdã qui trãslationẽ in rationali quoq; genere ponerẽt,hoc modo, Hominẽ occidi iuſſus ab Imperatore. dona tẽpli cogẽti tyrãno dedi.deſerui,tẽpeſtatibus,fluminibus,ualetudine impeditus:id eſt,nõ p me ſtetit,ſed p illa. A qbus etiã liberius diſſẽtio.Nõ enim actio trãsfertur,ſed cauſſa facti:qđ accidit penè in omni defenſione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, nõ recedit à forma qualitatis.dicit enim ſe culpa uacare. ut magis qualitatis duplex ratio faciẽda ſit,altera, qua et factũ defenditur:altera,qua tãtũ reus.Credẽdũ eſt igitur ijs,quorũ autoritatẽ ſecutus eſt Cicero,tria eſſe quæ in omni diſputatiõe quærãtur,an ſit,qd

ſit,

ſit, quale ſit: qđ ipſa nobis etiã natura præſcribit. nã primùm oportet ſubeſſe aliquid de quo ambigitur: quod quid ſit, et qualè ſit, certè nõ poteſt æſtimari, niſi prius eſſe cõſtiterit: ideoq; ea prima quæſtio. ſed nõ ſtatim qđ eſſe manifeſtũ eſt, etiã qd ſit apparet. Hoc quoq; cõſtituto, nouiſſima qualitas ſupeſt: nec his exploratis aliud eſt ultra. His ĩfinitæ quæſtiões, his finitæ cõtinẽtur. Horũ aliqua in demõſtratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractãtur. Hæc rurſus iudiciales cauſſas & rationali parte et legali cõtinet. Nec enim ulla iuris diſceptatio, niſi finitiõe, qualitate, cõiectura poteſt explicari. Sed inſtituẽtibus rudes, nõ erit ĩutilis latius primò fuſa ratio, etſi nõ ſtatim rectiſſima linea tẽſa, facilior tamẽ & aptior uia. Diſcãt igitur ante oĩa quadriptitã in oĩbus cauſſis eſſe rationẽ, quã primã intueri debeat qui acturus eſt. Nã ut à defenſore potiſſimũ incipiã, longè fortiſſima tuẽdi ſe ratio eſt, ſi qđ obijcitur, negari poteſt. Proxima, ſi nõ id qđ obijcitur, factũ eſſe dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua rectè factũ defenditur. Quibus ſi deficiamur, ultima quidẽ, ſed iã ſola ſupeſt ſalus, aliquo iuris adiutorio elabẽdi ex crimine quod neq; negari neq; defendi poteſt, ut nõ uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæſtiões ſiue actiõis, ſiue trãslationis. Sũt enim quædã nõ laudabilia natura, ſed iure cõceſſa, ut in XII. tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quã legẽ mos publicus repudiauit. Et aliquid æquũ, ſed ꝓhibitũ iure: ut libertas teſtamẽtorũ. Accuſatori nihilo plura intuẽda ſunt, q̃ ut ꝓbet factũ eſſe, hoc eſſe factũ, nõ rectè factũ, iure ſe intẽdere. Ita circa ſpecies eaſdẽ lis oĩs uerſabitur, trãſlatis tãtũ aliquãdo partibus: ut in cauſſis in quibus de præmio agitur, rectè factũ petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita formæq; actionis, quæ tũ generales ſtatus uocabam,

bam, in duo (ut oſtẽdi) genera diſcedũt, rationale, & legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tãtũ naturæ cõtẽplatione cõſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtẽdiſſe cõiecturã, finitionẽ, qualitatem. Legaliũ plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea ꝙ multæ ſunt leges, & uarias habent formas. Alia eſt cuius uerbis nitimur, alia cuius uolũtate: alias nobis, cũ ipſi nullã habemus, adiũgimus: alias inter ſe cõparamus: alias in diuerſum ĩterpretamur. Sic naſcũtur hæc uelut ſimulacra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim & mixta, propriã tamẽ faciẽ oſtẽdẽtia, ut ſcripti et uolũtatis, quæ ſine dubio aut qualitate aut cõiectura cõtinẽtur: et ſyllogiſmus, q eſt maximè qualitatis: & leges cõtrariæ, quæ iiſdẽ quibus ſcriptũ & uolũtas, cõſtãt: & ἀμφιβολία, quæ ſemper cõiectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq; rerũ, quodq; ſcripti cõtemplatione cõſtat, cõis eſt. Hæc oĩa etiã ſi in illos tres ſtatus ueniũt, tamẽ quia (ut dixi) habẽt aliquid uelut propriũ, uidẽtur demõſtrãda diſcẽtibus: & permittẽdũ ea dicere uel ſtatus legales, uel quæſtiones, uel capita quædã minora: dum ſciãt, nihil ne in his quidẽ præter tria quæ prædiximus, quæri. At quantũ, & ꝗ multũ, & ad aliquid, & (ut nõnulli putauerũt) cõparatiuus, nõ eandẽ rationẽ habẽt. Sunt enim hæc nõ ad uarietatẽ iuris, ſed ad ſolã rationẽ referenda: ideoq; ſemper in parte aut coniecturæ aut qualitatis ponenda ſunt, ut qua

Lib. 7. *mẽte, & quo tẽpore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus quæſtionib. cũ tractare præcepta Diuiſionis cœperimus. Hoc inter oẽs cõuenit, in cauſsis ſimplicibus ſingulos ſtatus eſſe cauſſarũ: quæſtionũ autẽ, quæ uelut ſubiacẽtes, ad illud quo iudiciũ cõtinetur, referũtur, ſæpe in unã cadere plures poſſe. Etiam credo aliquãdo dubitari, quo ſtatu ſit utendũ cũ aduerſus unã intentionẽ plura opponuntur: &*

ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimũ, quem actor optimè tueatur: ita hic quoq; poſſe dici, eũ ſtatũ eſſe faciendũ, in quo tuẽdo plurimũ adhibere uiriũ poßit Orator. Ideoq́; pro Milone, aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud Bruto cũ exercitationis gratia cõponeret orationẽ: cũ ille iure tanquã inſidiatorẽ occiſum, & tamẽ nõ Milonis conſilio, dixerit: hic etiã gloriatus ſit occiſo malo ciue. In coniũctis uerò poſſe duos uel tres inueniri, uel diuerſos: ut ſiquis aliud ſe nõ feciſſe, aliud rectè feciſſe defendat: uel generis eiuſdẽ, ut ſiquis duo crimina uel oĩa neget. Quod accidit etiã ſi de una re quæratur aliqua, ſed eã plures petant, uel eodẽ iure, ut proximitatis: uel diuerſo, ut cũ hic teſtamẽto, ille proximitate nitatur. Quoties autẽ aliud alij petitori opponitur, dißimiles eſſe ſtatus neceſſe eſt: ut in illa cõtrouerſia. Teſtamẽta legibus facta, rata ſint. Inteſtatorũ parẽtũ liberi hæredes ſint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimũ natus, legitimus filius ſit: poſt legitimũ natus, tãtùm ciuis. In adoptionẽ dare liceat. In adoptionem dato redire in familiã liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit. Qui ex duobus legitimis alterũ in adoptionẽ dederat, alterum abdicauerat, ſuſtulit nothũ: inſtituto hærede abdicato deceßit. Oẽs tres de bonis cõtendũt. Νόθον, qui nõ ſit legitimus, Græci uocãt: Latinũ rei nomẽ, ut Cato quoq; in oratiõe quadã teſtatus eſt, nõ habemus, ideoq́; utimur peregrino. Sed ad propoſitũ. Hæredi ſcripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat: fit ſtatus ſcripti & uolũtatis, an ullo modo capere poßit, an ex uolũtate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit quæſtio, ꝗ poſt legitimos natus ſit, & ꝗ nõ ſit ante legitimũ natus. Prior ſyllogiſmũ habet, an pro nõ natis ſint habẽdi, ꝙ à familia ſunt alienati. Altera ſcripti et uolunt

Bruti oratio pro Milone.

uolũtatis. Nõ *enim eſſe hũc natũ ante legitimũ cõuenit:ſed uolũtate legis ſe tuebitur,quã dicet talẽ fuiſſe,ut legitimus eſſet nothus tũ natus,cũ alius legitimus in domo non eſſet.* Scriptũ *quoq; legis excludet,dicẽs, nõ utiq; ſi poſtea legitimus natus nõ ſit,notho nocere : uteturq́; hoc argumẽto, finge ſolũ natũ nothũ,cuius cõditionis erit? tantũ ciuis? atqui nõ erit poſt legitimũ natus.filius? atqui nõ erit ante legitimos natus.quare ſi uerbis legis ſtari nõ poteſt, uoluntate ſtandũ eſt.* Nec *quẽquã turbet,* ꝙ *ex una lege duo ſtatus fiãt.duplex eſt,ita uim duarũ habet.* Redire *in familiã uolenti,dicitur ab altero,*Primũ,*ut tibi redire liceat,hæres ſum.idẽ ſtatus,qui in petitiõe abdicati. quæretur enim an poßit eſſe hæres abdicatus.* Adijcitur *cõmuniter à duobus,redire tibi in familiã nõ licet:nõ enim pater ſine liberis deceßit.*Sed *in hoc propria quiſq; eorũ quæſtione nitetur.* Alter *enim dicet abdicatũ quoq; inter liberos eſſe:& argumentũ ducet ex ipſa qua repellitur lege.*Superuacuũ *enim fuiſſe* ꝓ*hiberi patris bonis abdicatũ,ſi eſſet numero alienorũ:nũc quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitã eſſe legẽ,quæ tamẽ nõ id efficiat ne filius ſit, ſed ne hæres ſit.* Status *finitiuus, quid ſit filius.* R*urſus nothus eiſdẽ colligit argumentis, nõ ſine liberis patrẽ deceßiſſe, quibus in petitione uſus eſt ut* ꝓ*baret eſſe ſe filiũ niſi forte & hic finitionẽ mouet,an liberi ſint etiã nõ legitimi.* Ca*dent igitur in unã cõtrouerſiã uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus,ſcripti et uolũtatis,et ſyllogiſmus,& præterea finitio:uel tres illi,qui natura ſoli ſunt,cõiectura in ſcripto & uolũtate,qualitas in ſyllogiſmo,et quæ* ꝑ *ſe eſt apta finitio.* Cauſſa *quoq;, & iudicatio et cõtinens eſt in omni genere cauſſarũ.* Nihil *enim dicitur cui nõ inſit ratio, & quò iudiciũ referatur,et qd' rẽ maximè cõtineat.*Sed *quia magis*

hæc

hæc uariãtur in litibus,& ferè tradita ſunt ab iјs qui de iudicialibus cauſsis aliqua cõpoſuerunt,in illã partẽ differantur. Nunc quia in tria genera cauſſas diuiſi,ordinẽ ſequar. Cap.huius lib. II.

De demonſtratiuo,quod conſtat laude & uituperatione. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Propoſitis tribus cauſſarũ generibus,à demõſtratiuo(quod dignitate & facilitate cætera præcedit)orditur. Id ab Ariſtotele à parte negotiali remotũ eſſe ait, & ad ſolam delectationem tranſlatum:at Romæ etiam forenſibus negotiis inſertũ, & ex publico officio uel ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe demandari ſolitum.Eſſe tamen quaſdam materias cõcedit ad ſolam delectationem comparatas:ut laudes deorum,quę certæ ſunt:quæ ut non deſiderent probationem,quemadmodum quæ negotiis adhibentur,ſpeciem tamẽ aliquam probationis habeant:ut ſi quis ad probandam diuinitatem Romuli, adferat,quòd proiectus in profluentem,non potuerit extingui.Ornare & amplificare, laudis proprium eſſe oſtendit, & laudari primùm deos,deinde homines, bruta quoq; animantia: & carentia anima:ut urbes , flumina. Facta quoque, & dicta, & res omnis generis,ut mortem, & ſomniũ. Tum quomodo quæq; laudãda ſint,ſingillatim fuſiſsimè docet.hoc tamẽ unũ ex arte admonet,habendã eſſe loci ubi quis laudet aut uituperet,magnã diſcretionẽ,cum non iidẽ ſint apud omnes mores,& perſuaſio publice recepta,diuerſa. Poſtremo circa ſolã qualitatis quæſtionem non uerſari hoc genus:atq; in illud omnes ſtatus cadere poſſe,quãuis maximè qualitate cõtineatur,concludit.

AC potiſsimùm incipiã ab ea quæ cõſtat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Ariſtoteles,atq; eũ ſecutus Theophraſtus,à parte negotiali,hoc eſt πραγματικῆς*,remouiſſe,totãq; ad ſolos auditores relegaſſe:et id eius nominis,quod ab oſtentatione ducitur,propriũ eſt. Sed mos Romanus etiã negotiјs hoc munus inſeruit. Nam & funebres laudationes pendent frequẽter ex publico aliquo officio,atq; ex ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe mandantur:*

& laudare teſtẽ, uel contrà, pertinet ad momentũ iudiciorũ: & ipſis etiã reis dare laudatores licet: & editi in cõpetitores, in L. Piſonẽ, in Clodiũ et Curionẽ libri, uituperationem cõtinent, & tamen in Senatu loco ſunt habiti ſentẽtiæ. Neq; inficias eo, quaſdã eſſe ex hoc genere materias ad ſolã cõpoſitas oſtẽtationem, ut laudes deorũ, uirorumq́; quos priora tẽpora tulerũt. Quo ſoluitur quæſtio ſuprà tractata: manifeſtumq́; eſt errare eos qui nunquã Oratorẽ dicturum niſi de re dubia putauerunt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua ſacri certaminis materia, uel dubiæ ſunt, uel nõ oratorio genere tractãtur? Vt deſiderat autẽ laus quæ negotijs adhibetur, probationẽ: ſic etiã illa quæ oſtentationi cõponitur, habet interim aliquã ſpeciem probationis: ut qui Romulũ Martis filium, educatumq́; à lupa dicat, in argumentũ cæleſtis ortus utatur his, quòd abiectus in profluentem, nõ potuerit extingui: quòd omnia ſic egerit, ut genitũ præſide bellorũ deo, incredibile nõ eſſet: quòd ipſum quoq; cælo receptũ temporis eius homines nõ dubitauerint. Quædã uero etiã in defenſionis ſpeciẽ cadent: ut ſi in laude Herculis, permutatum cum Regina Lydiæ habitum, & imperata (ut traditur) penſa Orator excuſet. Sed propriũ laudis eſt, res amplificare, & ornare. Quæ materia præcipuè quidẽ in deos & homines cadit: eſt tamen & aliorum animalium, & carentium anima. Verum in Deis generaliter primùm maieſtatem ipſius eorũ naturæ uenerabimur: deinde propriã uim cuiuſq;, & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerint. Vis oſtenditur, ut in Ioue, regendorum omnium: in Marte belli: in Neptuno, maris. Inuenta, ut artium, in Minerua: Mercurio, literarum: medicinæ, Apolline: Cerere, frugum: Libero, uini. Tum ſi qua ab his acta uetuſtas tradidit, cõmemoranda. Addunt etiam dijs honorem

parent

parẽtes, ut ſiquis ſit filius Iouis. *Addit antiquitas, ut ijs qui ſunt ex* Chao. *Progenies quoq;, ut* Apollo *ac* Diana *Latonæ. Laudandum in quibuſdã, quòd geniti immortales: in quibuſdã, quòd immortalitatem uirtute ſunt conſecuti: quod pietas principis noſtri, præſentium quoq; temporum decus fecit. Magis eſt uaria laus hominum. Nã primùm diuiditur in tempora, quodq́; ante eos fuit, quoq; ipſi uixerunt. In ijs autem qui fato ſunt functi, etiã quod eſt inſecutum. Ante hominem, patria, ac parentes, maioresq́; erunt. quorũ duplex tractatus eſt. aut enim reſpondiſſe nobilitati, pulchrum erit: aut humilius genus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipſum fuit tempore trahentur, quæ reſponſis uel augurijs futurã claritatem promiſerint: ut eum qui ex* Thetide *natus eſſet, maiorem patre ſuo futurum ceciniſſe dicuntur oracula. Ipſius uero laus hominis, ex animo, & corpore, & extrà poſitis peti debet. Et corporis quidem fortuitorumq́; cum leuior, tum nõ uno modo tractanda eſt. Nam & pulchritudinem interim roburq; proſequimur honore uerborum, ut* Homerus *in* Agamemnone *atq;* Achille. *Interim cõfert admirationi multum etiã infirmitas, ut cum idem* Tydea *paruum, ſed bellatorẽ dicit fuiſſe. Fortuna uero cũ dignitatem affert, ut in regibus principibusq́; (nanq; eſt hæc materia oſtendendæ uirtutis uberior) tũ quo minores opes fuerunt, eo maiorem benefactis gloriã parit. Sed omnia quæ extra nos bona ſunt, quæq́; hominib. forte obtigerunt, nõ ideo laudãtur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit uſus. Nã diuitiæ, & potentia, & gratia, cũ plurimum uiriũ dent in utrãq; partẽ, certiſſimũ faciunt morũ experimẽtũ. aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus. Animi ſemper uera laus: ſed nõ una per hoc opus uia ducitur. Nãq; aliàs ætatis gradus, geſtarũq; rerũ ordinẽ ſequi*

Domitianum intelligit.

Achillem intelligit ex Ouidij Metam.

Iliad. 2.

Iliad. 5.

Cic. in Part.

ſpecioſius fuit: ut in primis annis laudaretur indoles, tũ diſciplinæ, poſt hoc operũ, id eſt factorum dictorũq́; contextus: aliâs in ſpecies uirtutũ diuidere laudẽ, fortitudinis, iuſtitiæ, cõtinentiæ, cæterarumq́;, ac ſingulis aßignare quæ ſecundũ quanq; earum geſta erunt. Vtra ſit autẽ harum uia utilior, cum materia deliberabimus: dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis, aut primus, aut certè cũ paucis feciſſe dicetur: ſiquid præterea ſupra ſpem aut expectationẽ, præcipuè quod aliena potius cauſſa, quàm ſua. Tẽpus quod finẽ hominis inſequitur, non ſemper tractare cõtingit: non ſolùm quòd uiuentes aliquãdo laudamus, ſed quòd rara hæc occaſio eſt, ut referri poßint diuini honores, & decreta, ut publicè ſtatuæ cõſtitutæ. Inter quæ numerauerim ingeniorum monumenta quæ ſeculis probarentur. Nam quidã, ſicut Menãder, iuſtiora poſterorũ quàm ſuæ ætis iudicia ſunt cõſecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, urbes cõditorib. leges latoribus, artes inuẽtoribus, necnon inſtituta quoq; au- Liuius 1. & 2. *toribus, ut à Numa traditũ deos colere, & à publicola faſces populo ſummittere. Qui omnis etiam in uituperatione ordo cõſtabit, tantũ in diuerſum. Nã & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quoſdã claritas ipſa notiores cir-* Iliad.6. *ca uitia, & inuiſos magis fecit: & in quibuſdã, ut in Paride traditum eſt, prædicta pernicies: & corporis ac *fortunæ* *formæ. Iliad.2. *quibuſdã mala contemptum, ut Therſitæ: at uerò quibuſdã bona uitijs corrupta, odium attulerunt, ut Nirea imbellem,* *Cliſthenem **Pliſtenem impudicum, à poëtis accepimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes ſunt: nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractantur. Et poſt mortẽ adiecta quibuſdã ignomi-* Liui. deca. 1. li. 4. & lib. 6. *nia eſt: ut Melio, cuius domus ſolo æquata: Marcoq́; Mãlio, cuius prænomẽ è familia in poſterũ exẽptum eſt. Et parentes malorũ odimus. Et eſt cõditoribus urbium infame, con-*

traxiſſe

traxiſſe aliquã pernicioſam cæteris gentẽ, qualis eſt primus Iudaicæ ſuperſtitionis autor. & Gracchorum leges inuiſæ: & ſi quod eſt exẽplum deforme poſteris traditũ, quale libidinis uir Perſes in muliere Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed in uiuẽtibus quoq; iudicia hominum uelut argumẽta ſunt morum, & honos aut ignominia uerã eſſe laudem uel uituperationẽ probat. Intereſſe tamẽ Ariſtoteles putat ubi quidq; laudetur, aut uituperetur. Nã plurimũ refert qui ſint audiẽtium mores, quæ publicè recepta perſuaſio: ut illa maximè quæ probãt, eſſe in eo qui laudabitur, credant: aut in eo contra quem dicemus, ea quæ oderint. Ita nõ dubium erit iudiciũ, quod orationẽ præceſſerit. Ipſorum etiã iudicũ permiſcenda laus ſemper. nã id beneuolos facit. quoties autẽ fieri poterit, cũ materiæ utilitate iũgẽda. Minus Lacedæmone ſtudia literarum, q̃ Athenis, honoris merebũtur: plus patiẽtia, fortitudo. Rapto uiuere quibuſdã honeſtum, alijs cura legum. Frugalitas apud Sybaritas forſitan odio foret, ueteribus Romanis ſummum luxuria crimẽ. Eadem in ſingulis differentia. Maxime fauet iudex, qui ſibi dicentẽ *aſſentiri putat. *Idẽ præcepit illud quoq;, quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modum inuaſit: quia ſit quædã uirtutib. ac uitijs uicinitas, utẽdum proxima deriuatione uerborum, ut pro temerario fortẽ, pro prodigo liberalẽ, pro auaro parcũ uocemus: quæ eadẽ etiã cõtrà ualent. Quod quidẽ Orator, id eſt uir bonus, nunquã faciet, niſi forte cõmuni utilitate ducatur. Laudãtur autem urbes ſimiliter atq; homines. Nam ꝓ parẽte eſt cõditor: & multũ autoritatis affert uetuſtas, ut ijs qui terra dicũtur orti: et uirtutes ac uitia circa res geſtas: eadẽq; in ſingulis. Illa propria, quæ ex loci poſitione ac munitione ſunt. Ciues illis, ut hominib. liberi, decori. Eſt laus & operũ, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor*

Vide Cęliũ lib.10.cap.18.

Lib.1.Rhet.ad Theodec.

Xenophõ de ſtatu.Laced.

*VidePolitica.15. Miſcel. & Eraſm. in prou.Sybaritica menſa.

*aſſentari.

*Ariſtot.1. Rhetor.ad Theodectẽ.

*ſpectari ſolet.*Honor,*ut in templis:utilitas,ut in muris:pulchritudo uel autor utrobiq;. Eſt & locorum,qualis Siciliæ*
Act. 4. in Ver. *apud Ciceronẽ.in quibus ſimiliter ſpeciẽ & utilitatẽ intuemur:ſpeciẽ,maritimis,planis,amœnis:utilitatẽ,ſalubrib.fertilibus.*Erit *etiã dictorũ factorũq; laus generalis.*Erit *& rerũ omnis modi.* Nã *& ſomni & mortis ſcriptæ laudes,& quorũdã à medicis ciborũ.*Itaq; *ut nõ cõſenſi hoc laudatiuũ genus circa ſolã uerſari honeſti quæſtionẽ,ſic qualitate maximè cõtineri puto : quanq̃ omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poßint,hisq́; uſum* C.*Cæſarem in uituperando Catone,*
In Topicis. *notauerit* Cicero. T*otum autẽ habet aliquid ſimile ſuaſorijs: quia plerunq; eadem illic ſuaderi,hic laudari ſolent.*

De ſuaſoria ſeu deliberatiua, & Proſopopœia. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Suaſoriæ finem ſolum non eſſe utilitatẽ contendit,& mentem eorum qui hoc genus ita finierunt,interpretatur:docetq́; apud imperitos, aliquãdo honeſtum ab utili ſeparandũ, quod apud ſapientes nullo modo fiat.Eius eſſe duas partes,ſuadendi & diſſuadendi,quarũ,utraq; uel priuata ſit,uel publica. Prooemio,quale eſt in iudicialibus,nõ egere, maximè ſi priuata ſit. publicam uerò eſſe liberiorem,breuiore tamen,& uelut quodam capite & initio contentam.Narrationem in priuata non eſſe neceſſariam,extrinſecus tamen poſſe multa narrari.In cõcionibus eſſe illam ſæpe neceſſariam ad affectus mouendos, quæ ordinem rei docet. Tria eſſe in ſuaſoriis ſpectãda:Quid ſit de quo deliberetur:Qui ſint qui deliberẽt:Quis ſit qui ſuadeat. Rem de qua deliberatur,certum eſſe fieri poſſe,aut non poſſe.ſi incertũ ductu duplici pugnandum. primum qualitate, ſi fieri poſſet,faciendũ non eſſe.deinde coniectura,quæ potentiſsima eſt,fieri non poſſe.Omnia conſultari aut propter ipſa, aut propter aliud.propter ipſa,an militi ſtipendium conſtitui oporteat.propter aliud,an Romani Fabios dedant Gallis bellum minitantibus.Partes ſuadendi honeſtũ,utile(ſub quo neceſſarium) & poſsibile: ad quæ fas,iuſtum,pium,magnum,facile,

cile, æquum, referantur, quæ in omnem conſultationem non cadant. Omnem conſultationem eſſe de dubiis. Nullam eſſe conſultationem de ſola iucunditate. Vtilitatē aliquando collidi cū honeſtate, & contra, periculaq; maiora minoribus opponi. Vtilia etiam ipſa inter ſe nonnunquam cōparari. Videndum eſſe diligenter, quid conſequuturi ſimus, & per quid: ut commoda & incommoda inter ſe conferamus. Perſonam aut deliberantium aut noſtram diligenter ſpectandam. nam in cōſiliis autoritatem ualere plurimum, ut etiā exempla & experimenta. Conſultare aut plures, aut ſingulos: plures, aut Senatū, aut populū: aut Romanos, aut Fidenates: Singulos, aut Catonem, aut Marium, aut Scipionem: aut ſenem, aut iuuenē: quorum omniū maxima ſit habenda ratio. Turpibus honeſta aliquando ſuaderi, & quo pacto: contrà, bonis parum decora: ita tamen inhoneſta ſuadenda eſſe, quaſi inhoneſta non ſint: nam turpibus colorem eſſe dandum. In perſona ſuadentis multum referre, qui, qua uita, genere, ętate, fortuna: prouidendumq́ue eſſe, ne quæ dicuntur, ab eo diſſentiant qui ſuadet: quod factu nō eſt facile: unde fit ut Proſopopœiæ ſint difficillimę, in quibus ad reliquum ſuaſoriæ laborem perſonæ difficultas accedat. In ſcholis etiam materias fingi ad deliberandū, ex genere iudiciali & ſuaſorio commixtas, iudicialibus ſimiliores quàm ſuaſionibus: ut conſultatio de pœna Theodoti apud Caium Cæſarē: Vltimo loco inuentione & diſpoſitione ſuaſoriæ tractata, quæ illi elocutio cōueniat, præſcribit. Grauiter primum declamatores accuſat, qui dicendi genus in totum diuerſum in hoc à iudiciali putabant, abrupta initia, concitatam orationem, breuitatem & uerborum magnificentiam illi tribuētes. Exordia ut non ſint tam longa, negat tamen abrupta eſſe oportere: nec orationem torrentem & concitatam admittit, cum moderatione conſilia maximè conſtent: magnificentiam non affectari, ſed contingere, quia res grauiſsimę in ſuaſorias incidant. Porro breuitatem, & aliquāto maiorem, ineſſe, propterea quòd quæſtio ſimplicior ſit, & mēbra habeat pauciora. ergo illis ut iudicialibus accommodandam ſecundum conditionem ipſius quæ tractabitur rei, dicendi rationem iubet.

DEliberatiuas quoq; miror à quibuſdā ſola utilitate finitas. Ac ſiquid in his unū ſequi oporteret, potior fuiſſet

2.de Orat. *apud me Ciceronis ſentētia, qui hoc materiæ genus dignitā te maximè cōtineri putat.* Nec dubito quin hi qui ſunt in illa priore ſentētia, ſecundū opinionē pulcherrimā, ne utile quidē, niſi quod honeſtū eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio ueriſsima, ſi cōſiliū cōtingat ſemper bonorū atq; ſapientū. Verùm apud imperitos, apud quos frequēter dicēda ſententia eſt, populūq; præcipuè, qui ex plurib. cōſtat indoctis, diſcernēda ſunt hæc, & ſecundum cōmunes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui etiā quæ credunt honeſta, nō tamē ſatis eadē utilia quoq; exiſtiment: quæ turpia eſſe dubitare nō poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probēt: ut fœdus Numātinū, iugūq; Caudinū. Ne qualitatis quidē ſtatu, in quo et honeſtorū & utiliū quæſtio eſt, cōplecti eas ſatis eſt. Nā frequēter in his etiā cōiecturæ locus eſt: nōnunq̄ tractatur aliqua finitio: aliquādo etiā legales poſſunt incidere tractatus, in priuata maximè cōſilia, ſiquādo ambigitur an liceat. De cōiectura paulò pòſt plurib. interim, éſtne finitio apud Demoſthenē, det Halōneſum Philippus, an reddat? apud Ciceronē in Philippicis, quid ſit tumultus? Quid? nō illa ſimilis iudicialiū quæſtio, de ſtatua Seruij Sulpitij, an ijs demū ponēda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti? Ergo pars deliberatiua (quæ eadē ſuaſoria dicitur) de tēpore futuro cōſultās, quærit etiā de præterito: officijs conſtat duobus, ſuadendi, ac diſſuadendi. Procemio, quale eſt in iudicialibus, nō ubiq; eget, quia cōciliatus eſt ei quiſq;, quē cōſulit. Initiū tamē quodcunq; debet habere aliquā procemij ſpeciē. nec enim abruptè, nec unde libuit, incipiēdum: quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primū. In Senatu, et utiq; in cōcionibus, eadē ratio quæ apud iudices, acquirēdæ ſibi plerunq; eorū apud quos dicendū ſit, beneuolentiæ. Nec mirū, cum etiā in Panegyricis petatur audientiū fauor, ubi emolumentū nō in

[Margin notes: De fœdere Numantino Cice. li. 3. of. & Plutar. in uita Tiberij. & C. Gracc. De iugo Caudino. Liu. decad. 1. lib. 1. — In Olinth. — Philip. 8. — Philip. 9.]

utilitate aliqua, ſed in ſola laude cõſiſtit. Ariſtoteles quidẽ, nec ſine cauſſa, putat et à noſtra, & ab eius qui diſſentiet, perſona, duci frequẽter in cõſilijs exordium, quaſi mutuãtibus hoc nobis à iudiciali genere: nõnunquam etiam ut minor res maior'ue uideatur. In demonſtratiuis uerò proœmia eſſe maximè libera exiſtimat. Nã & longè à materia duci, ut in Helenes laude Iſocrates fecerit: & ex aliqua rei uicinia, ut idẽ in Panegyrico cõqueritur plus honoris corporum quàm animorũ uirtutib. dari: et Gorgias in Olympico laudãs eos qui primi tales inſtituerũt cõuentus. Quos ſecutus uidelicet Criſpus Salluſtius, in bello Iugurthino & Catilinario nihil ad hiſtoriã pertinẽtib. principijs orſus eſt. Sed nũc ad Suaſoriã, in qua etiam quũ proœmio utemur, breuiore tamẽ & uelut quodã capite tantũ & initio debebimus eſſe cõtenti. Narrationem uerò nunquã exiget priuata deliberatio, eius dũtaxat rei, de qua dicẽda ſentẽtia eſt: quia nemo ignorat id de quo conſulit. Extrinſecus poſſunt pertinẽtia ad deliberationẽ multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa quæ ordinẽ rei docet, neceſſaria, *affectus, ut quæ maximè, implẽda. Nã & cõcitanda & leniẽda frequenter eſt ira, & ad metũ, cupiditatẽ, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miſeratio eſt, ſiue ut auxiliũ obſeſsis feratur, ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionẽ deflebimus. Valet autem in conſilijs autoritas plurimũ. Nam & prudentiſsimus eſſe haberiq; & optimus is debet, qui ſententiæ ſuæ de utilibus atq; honeſtis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgò fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo: Conſilia nemo eſt qui neget ſecundũ mores dari. Græcorũ quidẽ plurimi omne hoc officiũ cõcionale eſſe iudicauerunt, & in ſola Reipublicæ adminiſtratione poſuerunt. Quin & Cicero in hac

Rhetoric.3.

* In ſcriptis codicib. legitur, affectus, ut quæ maxime, poſtulanda. Impreſsi ferè habẽt, ad (ſiue &) affectus, ut quæq; maxime poſtulabit.

Ariſtotel.1. Rhetoric.

2. de Orat.

maximè parte uerſatur. Ideoq; *ſuaſuris de pace, bello, copijs, operib. uectigalib. hæc duo præcipuè nota eſſe uoluit, uires ciuitatis, et mores: ut ex natura cum ipſarum rerũ, tũ audientiũ, ratio ſuadendi duceretur.* Nobis *maior in re uidetur uarietas. nam & cõſultantiũ & cõſiliorum plurima ſunt genera.* Quare *in ſuadẽdo & diſſuadẽdo tria primũ ſpectanda erunt,* Quid *ſit de quo deliberetur,* Qui *ſint. qui deliberent,* Qui *ſit qui ſuadeat.* Rẽ *de qua deliberatur, aut certũ eſt poſſe fieri, aut incertũ.* Si *incertũ, hæc erit quæſtio ſola, aut potentiſsima.* Sæpe *enim accidet ut prius dicamus, ne ſi poſsit quẽ fieri, eſſe faciẽdũ: deinde fieri nõ poſſe.*

Suet. ĩ Cęſare. Vide Iuſtinũ.

Cum *autẽ de hoc quæritur, coniectura eſt, an* Iſthmos *intercidi, an ſiccari palus* Pontina, *an portus fieri* Hoſtiæ *poſsit, an* Alexãder *terras ultra* Oceanũ *ſit inuẽturus.* Sed *in ijs quoq; quæ cõſtabit poſſe fieri, coniectura aliquando erit: ut ſi quæratur an utiq; futurũ ſit ut* Carthaginẽ *ſuperent* Romani, *ut redeat* Hãnibal, *ſi* Scipio *exercitũ in* Africam *trãſtulerit.* Vt *ſeruẽt fidẽ* Samnites, *ſi* Romani *arma depoſuerint.* Quædã *& fieri poſſe, et futura eſſe credibile eſt: ſed aut alio tẽpore, aut alio loco, aut alio modo.* Vbi *coniecturæ nõ erit locus, alia ſunt intuẽda.* Et *primũ, aut propter ipſam rẽ de qua ſententiæ rogantur, conſultabitur: aut propter alias interuenientes extrinſecus cauſſas.* Propter *ipſam deliberant* Patres *conſcripti, an ſtipendium militi cõſtituant.* Hæc *materia ſimplex erit.* Accedũt *cauſſæ aut faciẽdi, ut deliberãt* P. C. *an* Fabios *dedãt* Gallis *bellũ minitãtib.* Aut *nõ faciendi, ut deliberat* C. Cæſar *an perſeueret in Germaniã ire, cũ milites paſsim teſtamenta facerent.* Hæ *ſuaſoriæ duplices ſunt.* Nã *& illic cauſſa deliberãdi eſt, quod bellũ* Galli *minitẽtur: eſſe tñ quæſtio põt, dedẽdi'ne fuerint etiã citra hanc denuntiationẽ, qui cõtra fas, cũ* Legati *miſsi eſſent,*

Liuius deca. 3. lib. 8.

Liuius deca. 1. lib. 4.

Deca. 1. lib. 5.

Comment. 1.

eſſent, præliũ inierint, regemq; ad quẽ mãdata acceperãt, trucidarint. Et hic nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hãc militũ perturbationẽ: eſt tamẽ locus quærẽdi, an citra hũc quoq; caſum penetrãndum in Germaniã fuerit. Sẽper autẽ de eo prius loquemur, de quo deliberari etiã detractis ſequentib. poſſet. Partes ſuadẽdi quidã putauerũt honeſtũ, utile, neceſſariũ. Ego nõ inuenio huic tertiæ locũ. Quantalibet enim uis iñgruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere: de faciendo autẽ deliberatur. Quòd ſi hanc uocãt neceſſitatẽ, in quã homines grauiorũ metu cogũtur, utilitatis erit quæſtio: ut ſi obſeſſi, & impares, & aqua ciboq; defecti, de faciẽda ad hoſtẽ deditione deliberent, & dicatur, neceſſe eſt: nẽpe ſequitur ut hoc ſubijciatur, alioqui pereũdũ eſt. ita propter id ipſum nõ eſt neceſſe, quia perire potius licet. deniq; nõ fecerũt Sagũtini, nec in rate Opitergini circunuenti. Igitur in his quoq; cauſſis aut de ſola utilitate ambigetur, aut quæſtio inter utile atq; honeſtũ conſiſtet. Atenim ſiquis liberos procreare uolet, neceſſe habeat uxorẽ ducere. quis dubitat? ſed ei qui pater uult fieri, liqueat neceſſe eſt uxorẽ eſſe ducendã. Itaq; mihi ne cõſilium quidẽ uidetur, ubi neceſſitas eſt: non magis quàm ubi cõſtat quid fieri nõ poſſe. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt. Melius igitur, qui tertiã partẽ dixerunt δυνατὸν, quod noſtri poſſibile nominãt. quæ ut dura uideatur appellatio, tamẽ ſola eſt. Quas partes nõ omnes in omnẽ cadere Suaſoriã, manifeſtius eſt quàm ut docendũ ſit. Tamen apud pleroſq; earũ numerus augetur, à quib. ponuntur ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nã fas, iuſtũ, piũ, æquũ, mãſuetum quoq; (ſic enim ſunt interpretati τὸ ἥμερον) & ſiqua adhuc adijcere quis eiuſdem generis uelit, ſubijci poſſunt honeſtati. An ſit autẽ facile, magnum, iucundũ, ſine periculo, ad quæſtionem pertinet

Vt Caſilinenſes Dec. 3. li. 3.

Decad. 3. lib. 1. Florus ĩ epit. lib. 110.

Ariſt. 3. Ethic. & Rhetoric. 1.

Poſsibile.

Ariſt. 1. Rhet. ad Alexandr.

pertinet utilitatis: q loci oriũtur ex cõtradictione, Eſt quidẽ utile, ſed difficile, paruũ, iniucundũ, periculoſum. Tamen quibuſdã uidetur eſſe nõnunquam de iucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificãdo theatro, inſtituẽdis ludis, deliberetur. Sed neminem adeò ſolutum luxu puto, ut nihil cauſſa ſuadẽdi ſequatur præter uoluptatẽ. Præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, ut in ludis honor deorum, in theatro non inutilis laborũ remiſſio, deformis & incõmoda turbæ, ſi id nõ ſit, cõflictatio: & nihilominus eadẽ illa religio, cũ theatrũ ueluti quoddã illius ſacri tẽplum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatẽ deſpiciendã eſſe dicimus ut honeſta faciamus: ut cũ illis Opiterginis damus cõſilium, ne ſe hoſtibus dedãt, quanquã perituri ſint niſi fecerint. Et utilia honeſtis præferimus: ut cũ ſuademus ut bello Punico ſerui armentur. Sed tamẽ neq; hic planè cõcedendum eſt eſſe id inhoneſtum: liberos enim natura omnes, & eiſdẽ cõſtare elemẽtis, & fortaſſe antiquis etiã nobilib. ortos, dici poteſt: & illic ubi manifeſtum periculũ eſt, opponẽda alia: ut crudelius etiã perituros affirmemus ſi ſe dediderint, ſiue hoſtis nõ ſeruauerit fidẽ, ſiue Cæſar uicerit, quod eſſe uero ſimilius. Hæc autem, quæ tantũ inter ſe pugnant, plerunq; nominib. deflecti ſolent. Nã & utilitas ipſa expugnatur ab iis qui dicunt nõ ſolũ potiora eſſe honeſta quã utilia, ſed ne utilia quidẽ eſſe quæ nõ ſint honeſta: & contra quod nos honeſtum, illi uanum, ambitioſum, ſtolidum, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantùm inutilibus comparantur utilia, ſed inter ſe quoq; ipſa: ut ex duobus eligamus, in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam ſuaſoriæ incidunt: ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Aphricã, an Aegyptum peteret. Ita non tãtùm utrũ ſit melius, ſed quid ſit optimũ, quæritur. Itemq;

Florus in epitome lib. 110. Liu. dec. 3. li. 4.

Plutar. in Põpeio.

contr

cōtra. Nec unquā incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei quæ undiq; ſecundū nos ſit. Nā ubi cōtradictioni locus nō eſt, quæ poteſt eſſe cauſſa dubitandi? Ita ferè omnis Suaſoria nihil eſt aliud quàm cōparatio. Videndumq;, quid con ſecuturi ſimus; & per quid: ut æſtimari poßit, plus in eo quod petimus, ſit cōmodi: an uerò in eo per quod petimus, incōmodi. Eſt utilitatis & in tēpore quæſtio, Expedit, ſed nō nunc. Et in loco, Nō hic. Et in perſona, Non nobis, non cōtra hos. Et in genere agēdi, Non ſic. Et in modo, Non in tantū. Sed perſonā ſæpius decoris gratia intuemur, quæ et in nobis, & in ijs qui deliberāt, ſpectanda eſt. Itaq; quāuis exempla plurimū in cōſilijs poſſunt, quia facillime ad conſentiendum homines ducuntur experimentis: refert tamen quorū autoritas, et quib. adhibeatur. Diuerſi ſunt enim deliberantiū animi, duplex cōditio. Nā cōſultant aut plures, aut ſinguli: ſed in utriſq; differētia: quia & in plurib. multū intereſt Senatus ſit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari. & in ſingulis, Catoni petēdos honores ſuademus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuēda, ſexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè diſcrimen dabunt. Et honeſta quidē honeſtis ſuadere facillimū eſt: ſi uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuerſam uitæ ſectam, cauendum eſt. Et animus deliberātis, nō ipſa honeſti natura, quam ille nō reſpicit, permouēdus: ſed laude, uulgi opinione, & ſi parū proficiet hæc uanitas, ſecutura ex his utilitate: aliquāto uerò magis obijciendo aliquos, ſi diuerſa fecerint, metus. Nā præter id quòd his leuißimi cuiuſq; animus facillimè terretur, neſcio an etiā naturaliter apud plurimos plus ualeat malorū timor, quàm ſpes bonorum: ſicut facilior eiſdē turpiū quā honeſtorū intellectus eſt. Aliquādo

bonis

bonis quoq; ſuadētur parū decora, dātur parū bonis cōſilia: in quibus ipſorū qui cōſulunt, ſpectatur utilitas. Nec me *fallit quæ ſtatim cogitatio ſubire poßit legentē.* Hoc ergo *præcipis? et hoc fas putas?* Poterat me liberare M. Cicero, *q ita ſcribit ad* Brutū, *Propoſitis plurimis quæ honeſtè ſuaderi* C*æſari poßēt, ſim'ne bonus uir ſi hæc ſuadeā?* Minimè. *Suaſoris enim finis eſt utilitas eius cui qſq; ſuadet.* At *recta ſunt: quis negat? ſed nō eſt ſemper rectis in ſuadēdo locus.* Sed *quia eſt altior quæſtio, nec tātū ad* Suaſorias *pertinet,*
Cap.1. *deſtinatus eſt mihi hic locus duodecimo (q ſummus futurus eſt) libro.* Nec *ego qcquā fieri turpiter uelim, uerū interim hæc uel ad ſcholarū exercitationes ptinere credātur. nā et iniquorū ratio noſcēda eſt, ut melius æqua tueamur.* Interim *ſi quis bono inhoneſta ſuadebit, meminerit nō ſuadere tāquā inhoneſta, ut quidā declamatores* Sextū Pōp. *ad piraticā, propter hoc ipſum, q turpis & crudelis ſit, impellūt: ſed dādus illis deformibus color, idq́; etiā apud malos.* Nec *enim eſt quiſquā tā malus, ut malus uideri uelit.* Sic Catilina *apud* Salluſt. *loquitur, ut rem ſceleratißimā nō malitia, ſed indignatione uideatur audere.* Sic Atreus *apud* Varium.

Iam fero (inquit) infandißima, iam facere cogor. Quāto *magis eis quib. cura famæ fuit, cōſeruandus eſt hic uel ambitus?* Quare *et cū* Ciceroni *dabimus cōſilium ut* Antoniū *roget, uel etiā ut* Philippicas *(ita uitā pollicēte eo) exurat, nō cupiditatē lucis allegabimus (hæc enim ſi ualet in animo eius, tacētibus quoq; nobis ualet) ſed ut ſe* Reipublicæ *ſeruet, hortabimur.* Hac *illi opus eſt occaſione, ne eū talium precū pudeat.* Et Caio C*æſari ſuadētes regnū, affirmabimus ſtare iam* R*empublicā niſi uno regēte nō poſſe.* Nam *qui de re nefaria deliberat, id ſolùm quærit, quomodo quā minimū peccare uideatur.* Multū *refert etiā quæ ſit pſona*

ſuad

ſuadētis: quia anteacta uita, ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna, affert expectationē. Prouidēdum eſt, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, diſſentiant. At his contraria ſummiſsiorem quēdam modū poſtulant. Nam quæ in alijs libertas eſt, in alijs licētia uocatur. Et quibuſdā ſufficit autoritas, quoſdā ratio ipſa ægrè tuetur. Ideoq; longè mihi difficillimæ uidentur Proſopopœiæ, in quibus ad reliquum Suaſoriæ laborē accedit etiam perſonæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæſar, aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtiliſsima uero hæc exercitatio, uel quod duplicis eſt operis, uel quòd Poëtis quoq;, aut Hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimū cōfert: uerùm & Oratoribus neceſſaria. Nā ſunt multæ à Græcis Latiniſq; cōpoſitæ orationes quib. alij uterētur, ad quorū conditionē uitamq; aptāda quæ dicebātur fuerunt. An eodē modo cogitauit, aut eandē perſonam induit Cicero cum ſcriberet Cn. Pōpeio, & cum C. Appio, cæteriſ'ue: ac nō uniuſcuiuſq; eorū fortunā, dignitatē, res geſtas intuitus, omniū quibus uocē dabat, etiam imaginē expreſsit? ut melius quidē, ſed tamē ipſi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitioſa eſt oratio, ſi ab homine, quàm ſi à re cui accōmodari debuit, diſsidet: ideoq; Lyſias optimè uidetur in ijs quæ ſcribebat indoctis, ſeruaſſe ueritatis fidē. Enimuero præcipuè declamatorib. cōſiderandū eſt, quid cuiq; perſonæ cōueniat: qui pauciſsimas cōtrouerſias ita dicūt ut aduocati. plerūq; filij, patres, diuites, ſenes, aſperi, lenes, auari, denique ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiūt: ut uix comœdiarū actorib. plures habitus in pronuntiādo cōcipiēdi ſint, quā his in dicēdo. Quæ omnia uideri poſsūt proſopopœiæ, quas ego ſuaſorijs ſubieci, quia nullo alio ab his quā perſona diſtāt. Quanquā hæc aliquādo etiā in cōtrouerſias ducitur, quæ ex hiſtorijs cōpoſitæ, certius

agen

agentiũ nominib. cõtinentur. Neq; ignoro plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas & hiſtoricas, ut Priami uerba apud Achillẽ, aut Syllæ dictaturã deponẽtis in concione. Sed hæc in partes cedunt triũ generũ in quæ cauſſas diuiſimus. Nã & rogare, indicare, rationẽ reddere, & alia de quibus ſuprà dictũ eſt, uariè, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demõſtratiua ſubijcere ſolemus. Frequentiſsimè uerò in his utimur ficta perſonarum quas ipſi ſubſtituimus, oratione, ut apud Ciceronẽ pro Cælio, Clodiã & cæcus Appius, et Clodius frater, ille in caſtigationẽ, hic in rationẽ amorum cõpoſitus alloquitur. Solẽt in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores cõtrouerſijs, ex utroq; genere cõmiſtæ: ut cũ apud C. Cæſarẽ cõſultatio de pœna Theodoti ponitur. Cõſtat enim accuſatione et defenſione cauſſæ, quod eſt iudicialiũ propriũ. Permiſta autẽ eſt & utilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Põpeiũ: an timendũ à Rege bellũ ſi Theodotus ſit occiſus: an id minimè opportunũ hoc tẽpore, & periculoſum, & certè longũ ſit futurum. Quæritur & de honeſto, doceat'ne Cæſarem ultio Põpeij: an ſit uerẽdũ ne peiorẽ faciat ſuarum partiũ cauſſam, ſi Põpeium indignũ morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati poteſt. Non ſimplex autem circa Suaſorias error in pleriſq; declamatorib. fuit, qui dicendi genus in his diuerſum, atq; in totũ illi iudiciali cõtrarium eſſe exiſtimarunt. Nã & principia abrupta, & cõcitatam ſemper orationẽ, & in uerbis effuſionẽ (ut ipſi uocãt) cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; cõmentarios quàm *iudicialis materiæ facere elaborarũt. Ego porrò ut procemio uideo non utiq; opus eſſe Suaſorijs, propter quas dixi ſuprà cauſſas, ita cur initio furioſo ſit exclamandũ, nõ intelligo: cum propoſita cõſultatione rogatus ſententiam, ſi modò

[margin: ad.24. Vide Plutar. ĩ Sylla.]

[margin: *legalis.]

modò eſt ſanus, nõ quiritet, ſed quã maximè põt ciuili & humano ingreſſu mereri aſſenſum deliberantis uelit. Cur *aũt torrẽs, & utiq; æqualiter cõcitata ſit ĩ ea dicẽtis oratio, cũ uel præcipuè moderationẽ rationẽq; cõſilia deſiderẽt?* Neq; *ego negauerim ſæpius ſubſidere in cõtrouerſijs impetũ dicẽdi ꝓœmio, narratiõe, argumẽtis: quẽ ſi detrahas, id ferè ſupererit, quo* Suaſoriæ *cõſtãt: uerũ id quoq; æqualius erit, nõ tumultuoſius atq; turbidius.* Verborum *aũt magnificẽtia nõ ualidius eſt affectãda* Suaſorias *declamãtibus, ſed cõtingit magis.* Nã *& pſonæ ferè magnæ fingẽtibus placẽt,* Regũ, Principum, Populi, Senatus, *& res ampliores. ita cũ uerba rebus aptẽtur, ipſo materiæ nitore clareſcunt.* Alia *ueris cõſilijs rõ eſt: ideoq;* Theophraſtus *quã maximè remotũ ab oĩ affectatiõe in deliberatiuo gñe uoluit eſſe ſermonẽ, ſecutus in hoc autoritatẽ præceptoris ſui, quãquã diſſentire ab eo nõ timidè ſolet.* Nanq; Ariſtoteles *idoneã maximè ad ſcribẽdũ demõſtratiuã, ꝓximãq; ab ea iudicialẽ putauit: uidelicet quoniã prior illa tota eſſet oſtẽtationis, hæc ſecũda egeret artis, uel ad fallendũ, ſi ita popoſciſſet utilitas: cõſilia fide prudẽtiaq; cõſtarent.* Quibus *in demõſtratiua cõſentio.* Nã *& oẽs alij ſcriptores idẽ tradiderũt.* In *iudicijs aũt cõſilijsq; ſecũdũ cõditionẽ ipſius quæ tractabitur rei, accõmodãdã dicẽdi credo rõnẽ.* Nã *&* Philippicas Demoſthenis *eiſdẽ qbus habitas in iudicijs oratiões, uideo eminere uirtutibus.* Et Ciceronis *ſentẽtiæ et cõciones, nõ minus clarũ q̃ eſt in accuſatiõibus ac defenſionibus, eloquẽtiæ lumẽ oſtẽdũt.* Dicit *tñ idẽ de* Suaſoria, *hoc modo,* Tota *aũt oratio, ſimplex & grauis, et ſentẽtijs debet ornatior eſſe q̃ uerbis.* Vſum *exẽplorũ nulli materiæ magis conuenire merito ferè oẽs cõſentiũt, cũ plerũq; uideãtur reſpõdere futura præteri-*

Quiritare, deos hoĩesq; inclamare.

In partitio.

tis, habeaturq́; experimentũ uelut quoddã rationis teſtimoniũ. Breuitas *quoq; aut copia non genere materiæ, ſed modo cõſtãt.* Nã *ut in cõſilijs plerũq; ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſsis minor.* Quæ *oĩa uera eſſe ſciet, ſiqs nõ orationes modò, ſed hiſtorias etiã (nãq; in his cõciones atq; ſentẽtiæ plerũq; ſuadẽdi ac diſſuadẽdi fungũtur officio) legere maluerit, quàm in cõmẽtarijs* Rhetorũ *conſeneſcere.* Inueniet *enim nec in conſilijs abrupta initia, & cõcitatius ſæpe in iudicijs dictũ, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquãto cauſſarũ orationes quàm ſententiarũ.* Ne *illa quidẽ in his uitia deprehẽdet, quibus quidã declamatores laborant, quòd & cõtrà ſentientibus inhumanè conuitiantur, & ita plerũq; dicunt, tanquam ab ijs qui deliberãt, utiq; diſſentiant: ideoq́; obiurgantibus ſimiliores ſunt, quàm ſuadentibus.* Hæc *adoleſcẽtes ſibi ſcripta ſciant, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, & in deſueſcendis morentur.* Cæterùm *cum aduocari cœperint in conſilia amicorum, dicere ſententiam in* Senatu, *ſuadere ſiquid conſulet* Princeps: *quod præceptis fortaſſe non credunt, uſu docebuntur.*

De partibus cauſſarũ iudicialium. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Pergit ad tertiũ genus omniũ difficillimum, quod officiis duobus cõſtare intentionis & depulſionis, & partibus quinq; ait, procemio, narratione, probatione, refutatione, & concluſione. Repudiat eos qui partitionẽ, propoſitionẽ, & exceſſum adiiciebãt: quarũ duæ priores ſub cõfirmatione cõtineantur. Exceſſum uero, ſi in cauſſa ſit, eſſe adiutoriũ aut ornamẽtum partis ex qua egreditur: ſin extra cauſſam ſit, nõ eſſe partem cauſſę. Refutationẽ inter partes retinet. Nec ut quidq; primũ dicendum, ita primũ cogitandum. Ergo ante omnia intuendum, quod genus cauſſæ, qui ſit ſtatus, quid proſit, quid noceat, quomodo confirmandũ & cõfutãdum. Deinde quomo-

do

do narrandum. Poſtremo quo pacto exordio & peroratione ſit conciliandus iudex. Hoc igitur ordine inſpiciendam materiam eſſe, ſed ſcribendam eo quo apud iudicem dicimus.

NVnc de iudiciali genere, quod eſt præcipuè multiplex, ſed officijs cōſtat duobus, intētionis, ac depulſionis. cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinq; ſunt, procœmiū, narratio, probatio, refutatio, ꝑoratio. His *adiecerunt quidā partitionē, ꝓpoſitionē, exceſſum: quarū priores duæ probationi ſuccedunt. Nā ꝓponere qdē quæ ſis probaturus, neceſſe eſt: ſed & cōcludere. Cur igitur ſi illa pars cauſſæ eſt, non & hæc ſit?* Partitio *uerò diſpoſitionis eſt ſpecies, ipſa diſpoſitio pars* Rhetorices, *& per oēs materias totūq; earū corpus æqualiter fuſa, ſicut inuētio, & elocutio.* Ideo*q; eā nō orationis totius partē unā eſſe credendū eſt, ſed quæſtionū etiā ſingularū.* Quæ *nāq; eſt quæſtio, in qua nō promittere poſſit* Orator *quid primo, quid ſecūdo, qd tertio ſit loco dicturus? quod eſt propriū partitionis.* Quàm *ergo ridiculū eſt, quæſtionē quidem ſpeciē eſſe probationis: partitionē autē, quæ ſit ſpecies quæſtionis, partē totius orationis uocari?* Egreſſio *uerò, uel (quod uſitatius eſſe cœpit) exceſſus, ſiue eſt extra cauſſam, nō pōt eſſe pars cauſſæ: ſiue eſt in cauſſa, adiutoriū uel ornamētū partiū eſt earū ex qbus egreditur.* Nā *ſi quicqd in cauſſa eſt, pars cauſſæ uocabitur: cur nō argumētū, ſimilitudo, locus cōis, affectus, exēpla, partes uocētur?* Tamē *nec ijs aſſentior qui detrahūt refutationē, tāquā probationi ſubiectā, ut* Ariſtoteles. *hæc enim eſt quæ cōſtituat, illa quæ deſtruat.* Hoc *quoq; idē aliquatenus nouat, q̃ procœmio nō narrationē ſubiūgit, ſed* propoſitionē. Verū *id facit, qa propoſitio genus, narratio ſpecies uidetur: & hac nō ſemper, illa uerò ſemꝑ & ubiq; credit opus*

 eſſe.

eſſe. Verùm ex his quas cõſtitui partibus, non ut quidq; primũ dicendũ, ita primũ cogitãdũ eſt: ſed ante oĩa intueri oportet, qd' ſit genus cauſſæ: qd in ea quæratur: quæ ꝓſint, quæ noceãt: deinde qd cõfirmãdũ ſit, ac refellendũ: tũ quõ narrandũ. Expoſitio enim ꝓbationũ eſt præparatio: nec eſſe utilis põt, niſi prius cõſtiterit qd debeat de probatione ꝓmittere. Poſtremo intuendũ quẽadmodũ iudex ſit cõciliãdus. Neq; enim niſi totis cauſſæ partibus diligẽter inſpectis, ſcire poſſumus qualẽ nobis facere animũ cognoſcẽtis expediat, ſeuerũ an mitẽ, cõcitatũ an remiſſum, aduerſum gratiæ, an obnoxiũ. Neq; ideo tñ eos probauerim, qui ſcribẽdũ quoq; procemiũ nouiſſimè putãt. Nã ut cõferri materiã oẽm oportet, & quid quoq; loco ſit opus, cõſtare debet antequã dicere aut ſcribere ordiamur: ita incipiendũ ab ijs quæ prima ſunt. Nã nec pingere quiſquã aut fingere cœpit à pedibus: nec deniq; ars ulla conſummatur ibi, unde ordiendum eſt. Quid fiet alioqui, ſi ſpatium cõponẽdi orationem ſtylo, non fuerit? non'ne nos hæc inuerſa conſuetudo deceperit? Inſpicienda igitur materia eſt quo præcipimus ordine, ſcribenda quo dicimus.

De generibus iudicialium controuerſiarum. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Genus iudiciale dixit eſſe multiplex: illud iam in ſpecies diuidit primam ſimplicem, ſecundam cõiunctam uocat, quæ etiam diuidatur bifariam: aut eſſe unius generis, ut repetundarum. Aut plurium, ut furti & homicidij: quibus tertium genus adiicit comparatiuum, ad quod diuinationem, & mutuas accuſationes, quæ anticategoriæ dicuntur, poſſe reduci ait: quarum duo ſint genera: unum quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum quo diuerſa. Poſtremo, genere cauſſæ cognito, ſtatum diligenter inſpiciendum monet...

Cæter

CAeterùm cauſſa oĩs, in qua pars altera agentis eſt, altera recuſantis: aut unius rei cõtrouerſia conſtat, aut pluriũ. Illa ſimplex dicitur, hæc cõiuncta. Vna cõtrouerſia eſt per ſe furti, ꝑ ſe adulterij. Plures aut eiuſdẽ generis, ut in pecunijs repetũdis: aut diuerſi, ut ſiquis ſacrilegij ſimul & homicidij accuſetur. Quod nũc in publicis iudicijs non accidit, quoniam Prætor certa lege ſortitur: Principum autẽ & Senatus cognitionibus frequẽs eſt, & Populi fuit. Priuata quoq; iudicia ſæpe unũ iudicẽ habere multis et diuerſis formulis ſolẽt: nec aliæ ſpecies erũt, etiã ſi unus à duobus dũtaxat eãdẽ rẽ, atq; ex eadẽ cauſſa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus. quod accidere in hæreditarijs litibus interim ſcimus: quia quamuis in multis pſonis, cauſſa tamẽ una eſt, niſi ſi conditio pſonarũ quæſtiones uariauerit. Diuerſum his tertiũ genus, quod dicitur cõparatiuũ, cuius rei tractatus in parte cauſſæ frequens eſt: ut cũ apud Centumuiros poſt alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate ſit. Rarũ eſt autẽ ut in foro iudicia propter id ſolũ cõſtituãtur, ſicut diuinatiões, quæ fiũt de accuſatore cõſtituẽdo, & nõnunquã inter delatores, uter præmiũ meruerit. Adiecerunt quidã numero mutuã accuſationẽ, quæ ἀντικατηγορία uocatur: alijs uidelicet ſuccedere hãc quoq; cõparatiuo generi exiſtimãtibus: cui ſimilis erit petitionũ inuicẽ diuerſarũ: qđ accidit uel frequẽtiſſimè. Id ſi & ipſum uocari debet ἀντικατηγορία (nã proprio caret noĩe) duo erũt genera eius: alterũ, quo litigatores idẽ crimẽ inuicẽ intẽtant: alterũ, quo aliud atq; aliud. Cui & petitionũ cõditio par eſt. Cum apparuerit genus cauſſæ, tũ intuebimur, negetur'ne factum quod intẽditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: unde ſunt ſtatus.

Quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, cõtinens, & quatenus neceſſaria. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Genus cauſſæ & ſtatum intuenda præcepit, nunc ut omne dubium diſcutiat circa hunc, Hermagoræ & quorundã aliorum affectatã ſubtilitatẽ, & in particulas minutas conciſam, reprehẽdit: qui quæſtionẽ, rationẽ, cõtinens ſeu firmamentũ, & iudicationẽ, diuerſas ante ſtatũ particulas ſtatuebãt. oſtendit quid extra iudicia quęſtio ſignificet, & duplicẽ eius in iudiciis acceptionẽ, tũ quid per reliqua quę ſtatũ præcedunt, ſignificari autores uelint. Veriuſq; multo & ſimplicius locutos affirmat, q illa omnia idẽ eſſe uoluerũt, cũ abſurdiſsimũ uideatur, corpus orationis in parua momẽta & minutas partes concidẽdo cõſumere, quorũ cognitio ſuperuacua futura ſit, ſi quid in controuerſiã ueniat, quid in eo & per quid uelit efficere aduerſarius, quidq; nos, fuerimus diligenter intuiti.

HIs *inuentis, intuendũ deinceps* Hermagoræ *uidetur qd ſit quæſtio, ratio, iudicatio, cõtinẽs, id eſt* συνέχον, *uel ut alij uocãt, firmamẽtũ.* Q*uæſtio latius intelligitur omnis de qua in utrãq; partẽ uel in plures dici credibiliter poteſt.* In *iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda eſt :* Altero *modo, quo dicimus multas quæſtiones habere, controuerſiam, quo etiã minores omnes cõplectimur:* Altero, *quo ſignificamus ſummã illam in qua cauſſa uertitur.* de *hac nũc loquor, ex qua naſcitur ſtatus, an factũ ſit, quid factũ ſit, an rectè factũ ſit.* Has Hermagoras *&* Apollodorus *& alij plurimi ſcriptores propriè quæſtiones uocant:* Theodorus *(ut dixi) capita generalia: ſicut illas minores, aut ex illis pendẽtes, ſpecialia.* Nã *& quæſtionẽ ex quæſtione naſci, & ſpeciẽ in ſpecies diuidi conuenit.* Hãc *igitur quæſtionẽ ueluti principalẽ uocãt* ζήτημα. R*atio autẽ eſt, qua id quod factũ eſſe cõſtat, defenditur.* Et *cur nõ utamur eodẽ, quo ſunt uſi ferè omnes, exẽplo?*

plo? Oreſtes matrē occidit. hoc cõſtat. dicit ſe iuſtè feciſſe: ſtatus erit qualitatis. quæſtio, an iuſtè fecerit. ratio, quòd Clytæmneſtra maritũ ſuũ patrē Oreſtis occidit, hoc αἴτιον dicitur. κρινόμενον autē iudicatio, an oportuerit uel nocentē matrē à filio occidi. Quidã diuiſerũt αἴτιον & αἰτίαν, ut eſſet altera, propter quam iudiciũ cõſtitutũ eſt, ut occiſa Clytæmneſtra: altera, qua factum defenditur, ut occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa uerba diſſenſio, ut alij αἰτίαν cauſſam iudicij, αἴτιον autē facti uocēt: alij eadē in contrariũ uertant. Latinorũ quidã hæc initiũ & rationē uocauerũt: quidam utrũq; eodē nomine appellant. Cauſſa quoq; ex cauſſa, id eſt αἴτιον ἐξ αἰτίας naſci uidetur: quale eſt, Occidit Agamemnonē Clytæmneſtra, quia ille filiã cõmunē immolauerat, et captiuã pellicē adducebat. Iidē putãt & ſub una quæſtiõe plures eſſe rõnes: ut ſi Oreſtes & alterã afferat matris necatæ cauſſam, quòd reſpõſis ſit impulſus. Quot autē cauſſas faciēdi, totidē iudicationes. Nã & hæc erit iudicatio, an reſponſis parêre debuerit. Sed & una cauſſa plures habere quæſtiones & iudicationes (ut ego arbitror) poteſt: ùt in eo qui cũ adulterã deprehēſam occidiſſet, adulterũ, q tũ effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſſa enim eſt una, adulter fuit: quæſtiões & iudicationes, an illo tēpe, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut cũ ſint plures quæſtiones, oēſq; ſuos ſtatus habeãt, cauſſæ tñ ſtatus unus ſit, ad quē referũtur oïa: ita indicatio maximè ppria, de qua pnũtiatur. Συνέχον aũt (qđ, ut dixi, cõtinēs
alij, firmamētũ alij putãt, Cicero firmiſsimã argumētatio- Rheto.1.
nē defenſoris, et* appoſitiſsimã adiudicationē) qbuſdã id ui * aptiſsimã.
detur eſſe, poſt qđ nihil quæritur: qbuſdã id qđ adiudicationē firmiſsimũ affertur. Cauſa facti nõ ĩ oēs cõtrouerſias cadit. Nã quæ fuerit cauſſa faciēdi, ubi factũ negatur? At

ubi cauſſa tractatur, negāt eodē loco eſſe iudicationem, quo quæſtionē. Idq; & in Rhetoricis Cicero & in Partitionibus dicit. Nā in cōiectura eſt quæſtio ex illo, factū, nō factū, an factū ſit. Ibi ergo iudicatio, ubi quæſtio: qa in eadē re prima quæſtio, & extrema diſceptatio. At ī qualitate, Matrē Oreſtes occidit, rectè, nō rectè: an rectè occiderit, quæſtio, nec ſtatim iudicatio. Quādo ergo? Illa patrē meū occiderat. Sed nō ideo tu matrē debuiſti occidere. an debuerit, hic iudicatio. Firmamētū aūt uerbis ipſius ponā, Si uelit Oreſtes dicere eiuſmodi aīm matris ſuæ ī patrē ſuū, in ſeipſum ac ſorores, in regnū, in famā gñis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi ſui potiſſimū petere debuerint. Vtūtur alij & talibus exēplis, Qui bona paterna cōſumpſerit, ne cōcionetur. in opa publica conſumpſit. quæſtio, an qſqs cōſumpſerit, ꝓhibēdus ſit: iudicatio, an qui ſic. Vel ut in cauſſa militis Mariani q C. Luſiū Tribunū uim ſibi inferētē interfecit, quæſtio, an iure fecerit. rō, ꝙ is uim afferebat. iudicatio, an indemnatū, an Tribunū à milite occidi oportuerit. Alterius etiā ſtatus quæſtionē, alterius iudicationē putant. Quæſtio qualitatis, an rectè Clodium Milo occiderit. Iudicatio cōiecturalis, an Clodius inſidias fecerit. Ponunt & illud, ſæpe cauſſam in aliquā rē dimitti, quæ nō ſit ꝓpria quæſtiōis, & de ea iudicari. A quibus multū diſſentio. Nā & illa quæſtio, an oēs qui paterna bona cōſumpſerint, cōcione ſint ꝓhibēdi, habeat oportet ſuā iudicationem. Ergo non alia quæſtio, alia iudicatio erit, ſed plures quæſtiones, & plures iudicationes. Quid? nō in cauſſa Milonis ipſa cōiectura refertur ad qualitatē? Nā ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur ut rectè ſit occiſus. Cū uerò in aliquā rem miſſa cauſſa eſt, & receſſum à quæſtione quæ erat cōſtituta: hic quæſtio,*

ubi

[Margin: * Arunci. Plutarchus in Mario, & Valer. lib. 6. tit. 1. de pudicitia.]

ubi iudicatio eſt. Paulum in his ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in Rhetoricis (quēadmodum ſuprà dixi) Hermagorā eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionē κρινόμενον existimat. Idq; Trebatio, qui iuris erat conſultus, alludens, qua de re agitur appellat: quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamēta defenſionis: quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus Oratorijs, firmamentum, quod opponitur defenſioni: quia cōtinens quod primū ſit, ab accuſatore dicatur: ratio, à reo: ex rationis & firmamenti quæſtione, diſceptatio ſit iudicationū. Verius igitur & breuius, qui ſtatum & cōtinens & iudicationē idem eſſe uoluerunt: continēs autem id eſſe, quo ſublato lis eſſe nō poſſit. Hi mihi uidentur utrāq; cauſſam complexi, & quòd Oreſtes matrē, & quòd Clytæmneſtra Agamemnonē occiderit. Iidem iudicationē & ſtatū conſentire ſemper existimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conueniēs fuiſſet. Verùm hæc affectata ſubtilitas, circa nomina rerum ambitioſe laboret, à nobis in hoc aſſumpta ſolū, ne parū diligēter inquiſiſſe de opere quod aggreſſi ſumus, uideremur: ſimplicius autē inſtituenti, nō eſt neceſſe per tam minutas rerū particulas rationē docendi concidere: quo uitio multi quidem laborarunt, præcipuè tamen Hermagoras, uir alioqui ſubtilis, & in plurimis admirādus, tantùm diligētiæ nimiū ſolicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua nō indigna ſit. Hæc autē breuior, & uel ideo lucidior multo uia, neq; diſcentē per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momēta diducēdo conſumet. Nam qui uiderit quid ſit quod in cōtrouerſiā ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuerſa, quid noſtra, quod in primis eſt intuēdū: nihil eorū ignorare, de quibus ſuprà diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquā, modò nō ſtultus, atq; ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat & quid litē faciat, (quod

ab illis cauſſa uel continens dicitur) & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idē ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, quod in controuerſiā uenit: & de eo iudicatur, de quo quæſtio eſt. Sed nō perpetuò intendimus in hæc animū, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior ſemper extra cauſſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt, extra omnia: & hic dicitur de ijs quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendū eſt, ut quæſtionē, continens, iudicationē inueniamus, (nā id quidē facile eſt) quàm ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreßi fuerimus, ſaltē reſpiciamus, ne plauſum affectantibus, arma excidant. Theodori ſchola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Vno modo ſumma quæſtio, itē ut ſtatus: Altero cæteræ quæ ad ſummā referūtur: Tertio, propoſitio cū affirmatione: ut dicimus, Caput rei eſt apud Menādrū, κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuerſum autē quicquid probandū eſt, erit caput, ſed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artiū tradita, uerboſius etiā quàm neceſſe erat expoſuimus: præterea quæ partes eſſent iudicialiū cauſſarū, ſuprà dictū eſt: proximus liber procœmia, id eſt exordia concipiet.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Hac præfatione poëtarum more deos in auxilium inuocat, & Domitiani numen, quod ad beneuolentiā eius emerendā non parum facit: cuius rei cauſſam duplicē aſsignat: & quia eius ex-

pectationi iudicioq; grauiſsimo reſpondendũ erat, qui ſororis ſuę filios inſtituẽdos ſibi tradidiſſet:& quia quæ ſequũtur, pręcedentibus ſunt lõge difficiliora,quo poſteriore ſibi attẽtionẽ parat.Ea quę ſint ꝓponit,ordo cauſſarũ iudicialiũ,officiũ exordij, narrãdi,cõfirmãdi & cõfutãdi ratio,uis perorationis,quę uel mouẽdis affectibus, uel reficiẽda breui repetitiõe memoria cõſtet.

PERFECTO, *Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro,& iam quarta ferè laboris parte tranſacta, nouæ inſuper mihi diligẽtiæ cauſſa, & altior ſolicitudo,quale iudiciũ hominum emererer,acceßit. Adhuc enim uelut ſtudia inter nos cõferebamus:et ſi parũ noſtra inſtitutio probaretur à cæteris,contẽti fore domeſtico uſu uidebamur, ut tui meiq; filij formare diſciplinã ſatis putaremus. Cũ uero mihi Domitianus Auguſtus ſororis ſuæ nepotũ delegauerit curã,nõ ſatis honorẽ iudiciorũ cæleſtiũ intelligam,niſi ex hoc quoq; oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi ſit modus, ut eos non immeritò probauerit ſanctißimus cenſor? aut ſtudia,ne feſelliſſe in his uidear Principem ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; eminentißimum? Quod ſi nemo miratur Poëtas maximos ſæpe feciſſe, ut non ſolùm initijs operum ſuorum Muſas inuocarent, ſed prouecti quoq; longius, cum ad aliquem grauiorem ueniſſent locum,repeterent uota,& uelut noua precatione uterentur: mihi quoq; profectò poterit ignoſci, ſi quod initio quum primùm hanc materiam inchoaui, non fecerim, nunc omnes in auxilium Deos, ipſumq; in primis, quo neq; præſentius aliud, neque ſtudijs magis propitium numen eſt, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit,tantum ingenij adſpiret, dexterq; ac uolens adſit, & me qualem eſſe credidit,faciat. Cuius mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima eſt, ſed alia, qua ſic procedit ipſum*

opus,

opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua ſint quæ ingredior. Sequitur enim ut iudicialium cauſſarum, quæ ſunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod procemij ſit officium: quæ ratio narrandi, quæ probationum ſit fides, ſeu propoſita cõfirmamus, ſeu cõtradicta diſſoluimus: quanta uis in perorando, ſeu reficienda breui repetitione rerum memoria eſt iudicis, ſiue affectus (quod eſt longè potentiſsimum) commouendi. De *quibus partibus ſingulis quidam ſeparatim ſcribere maluerunt, uelut onus totius corporis ueriti, & ſic quoq; complureis de unaquaq; earum libros ediderunt: quas ego omnes auſus contexere, propè infinitum mihi laborem proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigor. Sed durandum eſt, quia cœpimus: & ſi uiribus deficiemur, animo tamen perſeuerandum.*

Proponit quę deinceps tractãda ſint lib. 4.5.& 6.

De exordio. CAP. I.

ARGVMENTVM.

In oratoris opere id eſt oratione primum locũ procemium obtinet, circa quod hæc conſideranda dicit: Quid Procemium, Quot eius ſpecies, Quando inſinuatione utendum, Quæ cauſſa procemij, Quis uſus, quę propria, & quomodo prędentur, Quæ uarietas ſingulorũ generum, Quæ in eo intuenda, & quod optimum, Quæ eius figuræ, habitus & elocutio, & quando non eſt eius uſus. Quæ uitioſa exordia. Qualis eorũ finis. Procemium ſignificantius à Gręcis dictum quàm à Latinis, ex eius etymologia: & eſſe id quod apud iudicem dici priuſquã cauſſam cognouerit, proſit, demonſtrat. Eius eſſe duas ſpecies, principium, & inſinuationem. Cuius tria ſunt tempora: Vnum, quando frons cauſſæ parùm honeſta eſt. Secundùm, quãdo dicendum eſt apud fatigatos. Tertiũ, cum aduerſarij actio iudicũ animos occupauerit. Procemij uſum & officia, attentos dociles & beneuolos reddere. Beneuolentiam uero duci à perſonis, rebus, & adiũctis utriq;. A perſonis quinq; modis. Actoris, patroni, litigatoris, rei, & iudicis. Actoris, ductum officio cognationis, amicitiæ, Reip. uel magni exempli ueniſſe ad agendum dicendo, non auaritia uel ambitione, aut odio, nec contumelioſè uel in perſonam uel

in ord

in ordinē quenquā agendo. Patroni, eloquentiā actoris & gratiā timere ſimulando, cū honore, aut etiā per cōtumeliā ſuſpectam reddēdo. Litigatoris, eius dignitatē allegando, aut infirmitatem cōmendando, aut ſexū, ætatē conditionémue, ex quibus moueatur miſeratio, proferendo. Rei, inuidiā, ſi potēs ſit: contemptū, ſi uilis & abiectus: odiū, ſi nocens aut turpis, ei conflando. Iudicis, cum modeſte & ad cauſſam accōmodate laudando, opinionem domo allatam confirmando, uel detrahendo, metū amouendo uel adhibendo. A cauſſa aliqua in uſum principij quæ maximè fauorabilia uidebuntur decerpendo, & augēdo, cōtraria repellendo & minuendo, miſeratiōnē ab infœlici noſtro exitu, & ſuperbo aduerſarij ſi uincamur, mouēdo. Ab iis quę perſonis adiuncta ſunt, liberos, parētes, propinquitates, amicitias, rogationes, ciuitates, proferendo. Ab adiunctis cauſſę, locū, tempus, habitū, expectationē uulgi, actionē proponendo: optando, abominando, rogando, ſolicitū agendo. Attentionē parari, res nouas, atroces, magnas, ad exemplum uel ad ipſos iudices pertinentes, neq; diu nos moraturos, neq; extra cauſſam dicturos, promittendo: & in his etiā optando, abominando, rogando, ſolicitū agēdo. Dociles fieri, ut in attentione, neq; diu nos moraturos, neq; extra cauſſam dicturos promittendo, ſummamq; cauſſæ breuiter & dilucide indicando. Quæ omnia quemadmodum in una oratione nonnunquam præſtanda ſint, ita in omnibus locum nō habere: cum ſint quæ beneuolentiam, alia quę docilitatē & attentionem deſiderent. Quocirca genera cauſſarum, pro quorū uarietate aliud atq; aliud pręſtandū eſt, eſſe cognoſcēnda: quæ plurimi quinq; fecerint, honeſtum, humile, dubiū uel anceps, admirabile, obſcurum. nam turpe ſub humili uel admirabili comprehendi, & in ancipiti quidem iudicem maximè beneuolum reddi oportere, in obſcuro docilem, in humili attentum, in admirabili & turpi remediis per inſinuationē opus eſſe: ut ſi perſona laboremus, ad cauſſam: ſi cauſſa, ad perſonam confugiamus: ſi his deſtituamur, quod aduerſarium lædat quęramus: aut ſi fatigati ſunt, urbanitate oportuna animum reficiamus. aut ſi perſuaſit illis aduerſarius, noſtras probationes promittendo, aduerſas eluamus. Inuehitur in declamatores qui plura eſſe tribus ſuprà nominatis exordij munera uolebant, quæ omnia in hæc tria recidere oſtendit. Hinc generalem de exordij ratione præceptionem tradit, ut in eo intueamur, quid, apud quem, pro quo, contra

contra quẽ, quo tẽpore, quo loco, quã uulgi fama, quo rerũ ſtatu, qua iudicis opinione ſit dicendũ. Laudatiſsima eſſe exordia demonſtrat quæ ab actione partis aduerſæ materiã trahant, quia ſuſpecta nõ ſint quaſi domi meditata. Elocutionis itẽ & actionis genus exordio conuenire maximè, in quo erunt omnia mediocria & modeſta, ſententiæ, uox, uultus, compoſitio, à quo aberit uerbum omne inſolens, audacius tranſlatũ, ab obſoleta uetuſtate repetitũ, à poëtica licentia ſumptum, quodq; argumẽtoſum nimis, ut eſt confirmatio: nec prorſus ſine argumẽtationibus, ut eſt narratio: neq; luxu nimis diffluens, ut ſunt perorationis loci: ſed quod mediũ quiddam inter hæc omnia obtinebit: in quo turbari memoria ſit longe turpiſsimum futurum. Breue aut longum eſſe debere prout cauſſa erit perplexa, infamis, uel longa, aut contra. Figurari nonnunquam his ſchematibus poſſe, occupatione apoſtrophe, proſopopœia loquentis: Eius uſum non eſſe cum iudex eſt ſatis præparatus, aut quando non indiget præparatione, cum eſt nonnunquam occupatus, cum anguſta ſunt tempora, cum maior poteſtas ab ipſa re incipere cogit. Exordia uitioſa recenſet, uulgare, commune, commutabile, ſeparatum, tranſlatum, longum. Poſtremo exordij uſum etiam in aliis partibus eſſe, & eius finem cum ſequenti orationis parte commodiſsime connectendum præcipit.

QVod principiũ Latinè uel exordiũ dicitur, maiore quadam ratione Græci uidẽtur προοίμιον nominaſſe: quia à noſtris initiũ modò ſignificatur, illi ſatis clare partẽ hanc eſſe ante ingreſſum rei de qua dicendum ſit, oſtendunt. Nam ſiue propterea quòd οἴμη cantus eſt, et citharœdi pauca illa quæ antequã legitimũ certamen inchoënt, emerendi fauoris gratia canunt, procemiũ * cognominauerunt: oratores quoq; ea quæ prius quàm cauſſam exordiãtur, ad conciliandos ſibi iudicũ animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt: ſiue quòd οἶμον iſdẽ Græci uiã appellant, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic uocare eſt inſtitutũ: certè procemium eſt, quod apud iudicem prius quàm cauſſam cognouerit, proſit. Vitioſeq; in ſcholis facimus, quòd exordio ſemper ſic utimur,*

*carmen.
*uocauerũt.

quaſi

quaſi cauſam iudex iam nouerit. Cuius rei licẽtia ex hoc eſt, quòd ante declamationẽ illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cõtingere iſtud principiorũ genus ſecũdis actionibus poteſt: primis quidẽ raro unquã, niſi fortè apud eũ cui res aliunde iam nota ſit, dicimus. Cauſſa principij nulla eſt alia, quàm ut auditorẽ, quò ſit nobis in cæteris partibus accõmodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter autores plurimos cõſtat, ſi beneuolum, attentum, docilem fecerimus: nõ quia iſta nõ per totam actionem ſint cuſtodienda, ſed quia initijs præcipuè neceſſaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultrà poſſimus, admittimur. Beneuolentiã aut à perſonis aut à cauſſis duci accepimus: ſed perſonarũ non eſt (ut pleriq; crediderunt) triplex ratio, ex litigatore, & aduerſario, & iudice. Nã exordiũ duci nonnunquã etiã ab actore cauſſæ ſolet. Quanquã enim pauciora de ſeipſo dicit, & parcius, plurimũ tamẽ ad omnia momẽti eſt in hoc poſitũ, ſi uir bonus creditur. Sic enim cõtinget, ut nõ ſtudiũ aduocati uideatur afferre, ſed penè teſtis fidẽ. Quare in primis exiſtimetur ueniſſe ad agendũ ductus officio uel cognatiõis, uel amicitiæ, maximeq; ſi fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certe non mediocris exempli. Quod ſine dubio multo magis ipſis litigatoribus faciendũ eſt, ut ad agendum magna atq; honeſta ratione aut etiã neceſſitate acceſſiſſe uideatur. Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas, ſi omnis in ſubeũdo negotio ſuſpitio ſordiũ aut odiorũ aut ambitionis abfuerit: ita quædã in his quoq; cõmendatio tacita, ſi nos infirmos & impares ingenijs cõtrà agentium dixerimus, qualia ſunt pleraq; Meſſalæ procemia. Eſt enim naturalis fauor pro laborãtibus: et iudex religioſus libẽtiſſime patronũ audit quẽ iuſtitiæ ſuæ minime timet. Inde illa ueterũ circa occultandam eloquentiã ſimulatio, multum ab hac noſtrorum temporum

iactat

iactatione diuerſa. Vitandum etiã, ne cõtumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenquam hominẽ ordinem'ue uideamur, præcipueq; eorũ qui lędi niſi auerſa iudicum uoluntate non poſſunt. Nam in iudicẽ ne quid dicatur, non modò palàm, ſed quod omnino intelligi poßit, ſtultum erat monere, niſi fieret.
*Etenim. *Etiã partis aduerſæ patronus dabit exordio materiã: interim cũ honore, ſi eloquentiã eius ac gratiã nos timere fingendo, ut ea ſuſpecta ſint iudici, fecerimus: interim per cõtumeliam, ſed hoc perquã raro, ut Aſinius pro Vrbiniæ hæredibus Labienum aduerſarij patronum inter argumenta malæ cauſſæ poſuit. Negat hæc eſſe procemia Cornelius Celſus, quia ſint extra litẽ. Sed ego cũ autoritate ſummorum oratorum magis ducor, tum pertinere ad cauſſam puto, quicquid ad dicentẽ pertinet: cũ ſit naturale, ut iudices ijs quos libentius audiunt, facilius etiã credant. Ipſius autem litigatoris perſona tractanda uariè eſt. Nã tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas: nõnunquã contingit relatio meritorum: de quibus uerecũdius dicendum erit ſua quàm aliena laudanti. Multum agit ſexus, ætas, cõditio; in fœminis, ſenibus, pupillis, liberos parentes, coniuges allegàntibus. Nam ſola rectum quoq; iudicem inclinat miſeratio. Deguſtanda tamẽ hæc procemio, nõ conſumenda. Aduerſarij uerò perſona propè ijſdem omnibus ſed è contrario ductis impugnari ſolet. Nam & potentes ſequitur inuidia, & humiles abiectosq; contentio, & turpes ac nocentes odium: quæ tria ſunt ad alienandos iudicum animos potentiſſima. Neq; hæc dicere ſatis eſt, quod datur etiã imperitis: pleraq; augenda aut minuenda, ut expediet. Hoc enim Oratoris eſt, illud cauſſæ. Iudicem conciliabimus nobis nòn tantùm laudando eũ (quod & fieri cũ modo debet, & eſt tamẽ parti utriq; commune) ſed ſi laudẽ eius ad utilitatẽ noſtræ cauſſæ coniunxerimus,

ut allegemus pro honeſtis dignitatem illi ſuam, pro humilibus iuſtitiam, pro infelicibus miſericordiã, pro læſis ſeueritatem, & ſimiliter cætera. Mores quoq; (ſi fieri poteſt) iudicis uelim noſſe. Nam prout aſperi, lenes, iucundi, graues, duri, remiſſi erũt, aut aſſumere in cauſſam naturas eorũ quà cõpetent, aut mitigare quà repugnabunt, oportebit. Accidit autẽ interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduerſario ſit amicus, qui iudicat: quæ res utriq; parti tractanda eſt, ac neſcio an ei magis, in quam uidetur propenſior. Eſt enim nonnunquã prauis hic ambitus, aduerſus amicos, aut pro his quibúſcũ ſimultates gerant, pronuntiandi, faciendiq;, iniuſtè ne feciſſe uideãtur. Fuerunt etiã quidam rerũ ſuarum iudices. Nam & in libris obſeruationum à Septimio editis, affuiſſe Ciceronẽ tali cauſſæ inuenio: & ego pro Regina Berenice apud eã ipſam dixi. Similis hic quoq; ſuperiorib. ratio eſt. Aduerſarius enim fiduciã partis ſuæ iactat, patronus timet cognoſcentis uerecundiam. Præterea detrahenda uel confirmanda opinio ſiquã præcipuè domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiã nonnunquam eſt amouendus: ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij contra ſe diſpoſita putaret, laborauit. Nonnunquã adhibendus, ut idẽ in Verrem facit: ſed adhibendi modus alter ille Act.2. frequens eſt & fauorabilis, ne malè ſentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur. alter autem aſper & rarus, quo minatur corruptis accuſationẽ. & id quidẽ in cõcilio ampliore utcunq; tutius. nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud ſingulos uerò nunquã ſuaſerim, niſi defecerint omnia. Quod ſi neceſſitas exigit, non erit iã ex arte oratoria: nõ magis quàm appellare, etiam ſi id quoq; ſæpe utile eſt: aut antequam pronuntiet, reũ facere. Nã & minari & deferre etiam non Orator poteſt. Si cauſſa, conciliandi nobis iudicis materiã dabit, ex hac potiſſimũ aliqua in uſum principij, quæ maximè

fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex ſingulis quæſtionibus ſinguli ſenſus in proœmiũ conferantur. Nã ille non hoc dicit, ſed ad potẽtiſſimas quæſtiones iudicẽ præparandũ. In quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſſa deſiderat. Nã protinus à petitore primo loco, dũ ignota iudici lis eſt, quo modo ex quæſtionibus ducemus ſententias? nimirũ res erunt indicandæ prius. Demus aliquas (nã id exigit ratio nõnunquam) etiámne potentiſſimas omnes, id eſt totam cauſſam? ſic erit in proœmio peracta narratio. Quid uerò ſi (ut frequẽter accidit) paulo eſt durior cauſſa? non beneuolentia iudicis petẽda ex alijs partibus erit, ſed non antè cõciliato eius animo nuda quæſtionũ committetur aſperitas? Quæ ſi rectè ſemper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus eſſet. Aliqua ergo nonnunquã, quæ erunt ad conciliandũ nobis iudicem potentiſſima, nõ inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabuntur. Quæ ſint porrò in cauſſis fauorabilia, enumerare nõ eſt neceſſe, quoniã & manifeſta erunt cognita cuiuſq; cõtrouerſiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non poſſunt. Vt autẽ hæc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex cauſſa eſt. Miſeratio quoq; aliquando ex eadem uenit, ſiue quid paſſi ſumus graue, ſiue paſſuri. Nec enim ſum in hac opinione, qua quidã, ut eo diſtare proœmiũ ab epilogo credã, quòd in hoc præterita, in illo futura dicãtur: ſed quòd in ingreſſu parcius & modeſtius prætentanda eſt iudicis miſericordia: in epilogo uerò liceat totos effundere affectus, et fictã orationẽ induere perſonis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere: quæ minus exordijs ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſuprà dixi, nõ mouere tantũ, uerũ ex diuerſo amoliri quoq; proœmio opus

eſt.

*eſt. Vt autem noſtrũ miſerabilem, ſi uincamur, exitũ: ita aduerſariorũ ſuperbũ, ſi uicerint, utile eſt credi. Sed ex ijs quoq; quæ non ſunt perſonarũ nec cauſſarũ, uerùm adiuncta perſonis & cauſsis, duci procemia ſolẽt. Perſonis applicantur nõ pignora modo, de quibus ſuprà dixi, ſed propinquitates, amicitiæ, interim regiones etiã, ciuitatesq́;, & ſi quid aliud eius quẽ defendimus caſu lædi poteſt. Ad cauſſam extrà pertinet tẽpus, unde principiũ pro Cælio. Locus, unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrẽ. Deinceps, ne omnia enumerẽtur, fama iudiciorũ, expectatio uulgi. nihil enim horum in cauſſa eſt, ad cauſſam tamen pertinet. Adijcit Theophraſtus ab *actione principiũ, quale uidetur eſſe Demoſthenis pro Cteſiphonte, ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogãtis, quàm eo modo quẽ accuſator actione præſcripſerat. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt fauorẽ & illa penè cõmunia, non tamẽ omittenda uel ideo, ne occupẽtur, optare, abominari, rogare, ſolicitũ agere: quia plerunq; attentũ quoq; iudicẽ facit ſi res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exẽplum: præcipuè tamen ſi iudex aut ſua uice aut Reipublicæ cõmouetur: cuius animus ſpe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq;, ſi id profuturum credemus, agitandus eſt. Sunt & illa excitãdis ad audiendum non inutilia, ſi nos neq; diu moraturos, neq; extra cauſſam dicturos exiſtiment. Docilem ſine dubio & hæc ipſa præſtat attẽtio: ſed & illud, ſi breuiter & dilucidè ſummam rei de qua cognoſcere debeat, indicauerimus: quod Homerus atq; Virgilius operum ſuorũ principijs faciũt. Nam iſtius rei modus eſt, ut propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni: nec quomodo quicq; ſit actum, ſed de quibus dicturus ſit Orator oſtendat. Nec uideo quod huius rei poſsit apud Oratores reperiri melius exemplum, quàm Ciceronis pro A. Cluentio.*

Act. I.

* oratione.

Animaduerti Iudices omnẽ accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere cõfidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantummodo conſuetudinis cauſſa timidè & diffidenter attingere rationẽ ueneficij criminum, qua de re lege eſt hæc quæſtio cõſtituta. Id tamen totũ reſpõdenti facilius eſt, quàm proponenti: quia hic admonendus iudex, illic docẽdus eſt. Nec me quanquã magni autores in hoc duxerint, ut nõ ſemper facere attentum ac docilem iudicem uelim: non quia neſciam id quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſſa: qualis ea ſit, nõ intelligi: uerùm quia iſtud non negligentia iudicis cõtingit, ſed errore. Dixit enim aduerſarius, & fortaſſe perſuaſit: nobis opus eſt eius diuerſa opinione: quæ mutari non poteſt, niſi illum fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? Immunuẽda quædam, & eleuanda, & quaſi cõtemnenda eſſe conſentio, ad remittendam intentionẽ iudicis, quam aduerſario præſtat: ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæſar minus ſe in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verũ ex ijs quæ propoſui, aliud in alio genere cauſſæ deſiderari palàm eſt. Genera porro cauſſarũ plurimi quinq; fecerũt, honeſtum, humile, dubium uel anceps, admirabile, obſcurum: id eſt, ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sũt quibus rectè uideatur adijci turpe, quod alij humili, alij admirabili ſubijciunt. Admirabile autẽ uocant, quod eſt præter opinionẽ hominum conſtitutum. In ancipiti maximè beneuolum iudicem, in obſcuro docilem, in humili attẽtum parare debemus. Nam honeſtũ quidem ad conciliationẽ ſatis per ſe ualet: in admirabili & turpi, remedijs opus eſt. Et eò quidã exordium in duas diuidunt partes, principiũ, & inſinuationem: ut ſit in principijs recta

beneuolentiæ & attẽtionis poſtulatio: quæ quia eſſe in turpi cauſſæ genere non poßit, inſinuatio ſurrepat animis, maximè ubi frons cauſſæ non ſatis honeſta eſt, uel quia res ſit improba, uel quia hominibus parum probetur: aut ſi facie quoq; ipſa premitur, uel inuidia conſiſtentis ex diuerſo patroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidem quibus aduerſus hæc modis ſit medendũ, uerboſius tradunt, materiasq́; ipſi ſibi fingunt, & ad morem actionum proſequũtur: ſed hæ cum oriantur ex caußis, quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitũ ſunt extrahendæ. Quare ſingulis conſilium ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum præceptum ſit, ut ab ijs quæ lædunt, ad ea quæ proſunt, refugiamus. Si cauſſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit, quæramus quid aduerſarium lædat. Nam ut optabile eſt, plus fauoris mereri: ſic proximũ, odij minus. In ijs quæ negari non poterunt, elaborandum ut aut minora quàm dictũ eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitẽtia, aut ſatis iam punita uideantur. Ideoq́; agere aduocato quàm litigatori facilius: quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dũ aditũ ſibi ad aures faciat, & autoritatem induat uera ſentientis, quo magis credatur uel defendenti eadẽ, uel neganti. Ideoq́; hoc primũ intuemur, litigatoris an aduocati perſona ſit utendum, quoties utrunq; fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus rei ſuæ quiſq; defenſor. Declamaturus autẽ maximè poſitas in affectibus cauſſas proprijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim qui mādari non poſſunt: nec eadẽ ui perferuntur alieni animi, qua ſui, motus. His etiã de caußis

inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio iudicũ animos occupauerit, uel ſi dicendũ apud fatigatos eſt: quorũ alterum promittendo noſtras probationes, & aduerſas eludẽdo, uitabimus: alterũ & ſpe breuitatis, & ijs quibus attẽtum fieri iudicẽ docuimus. Et urbanitas *opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tædiũ.* Non inutilis *etiam eſt ratio occupandi quæ uidentur obſtare: ut* Cicero *dicit ſcire ſe mirari quoſdam, quòd is qui per tot annos*
Act.1. *defenderit multos, læſerit neminẽ, ad accuſandũ* Verrem *deſcenderit. deinde oſtendit hanc ipſam ſociorũ defenſionẽ. quod ſchema* πρόληψις *dicitur.* Id *cũ ſit utile aliquando, nũc à* Declamatoribus *quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas non putant niſi à contrario incipere.* Negãt Apollodorum *ſecuti treis eſſe (de quibus diximus) præparandi iudicis partes: ſed multas ſpecies enumerant, ut ex moribus iudicis, ex opinionibus ad cauſſã extrà pertinẽtibus, ex opinione de ipſa cauſſa, quæ ſunt propè infinitæ: tũ ijs, ex quibus omnes cõtrouerſiæ conſtant, perſonis, factis, dictis, cauſſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris.* Quas *ueras eſſe fateor, ſed in hæc tria genera recidere.* Nam *ſi iudicẽ beneuolum, attentũ, docilem habeo, quid amplius debeã optare, nõ reperio, cũ metus ipſe, qui maximè uidetur eſſe extra hæc, & attentũ iudicẽ faciat, & ab aduerſo fauore deterreat.* Verum *quoniã non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus quæ ſint in ratione proœmij, ſed dicendum etiã quomodo perfici facillimè poſſint: hoc adijcio, ut dicturus intueatur, quid, apud quẽ, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerũ ſtatu, qua uulgi fama dicendũ ſit: quid iudicẽ ſentire credibile ſit antequã incipiamus: tum quid aut deſideremus, aut deprecemur: ipſa illũ natura eò ducet. ut ſciat quid primũ dicendum ſit.* At *nunc omne quod cœperint, proœmiũ putant, & ut quicq; ſuccurrerit, utiq; ſi aliqua ſen-*

tentia

tentia blandiatur, exordium. Multa autem ſine dubio ex alijs partibus ſunt, aut alijs partibus cauſſæ cõmunia: nihil tamen in quaq; melius dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non poßit. Multũ gratiæ exordio eſt quod ab actione diuerſæ partis materiã trahit, hoc ipſo, quòd non cõpoſitum domi, ſed ibi atq; è re natũ, & facilitate famã ingenij auget, & facie ſimplicis ſumptiq; è proximo ſermonis fidẽ quoq; acquirit: adeò ut etiã ſi reliqua ſcripta atq; elaborata ſint, tamẽ plerunq; uideatur tota extẽporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuiſſe manifeſtũ eſt. Frequentißimè uero prooemium decebit & ſententiarũ & compoſitionis & uocis & uultus modeſtia: adeò ut in genere cauſſæ etiã indubitabili: fiducia ſe ipſa nimiũ exerere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis ſecuritatẽ: cumq; ius ſuũ intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus ulla parte, uitandum: propter quod minime oſtentari debet in principijs cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicẽ adhiberi. Sed ipſum iſtud euitare, ſummæ artis eſt. Nã id ſine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum eſt, uerùm aliquatenus temporũ cõditione mutatur: quia quibuſdam in iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Cẽtumuiros, ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones: contemniq; ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, ſed etiam delectari uolunt. Et eſt difficilis huius rei moderatio: quæ tamen ita temperari poteſt, ut uideamur accuratè, nõ callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod inſolens uerbum, ne audacius tranſlatum, ne aut ab abſoleta uetuſtate, aut à poëtica licentia ſumptum, in principio deprehendatur. Nondum enim recepti ſumus, & cuſtodit nos recens audientium intentio: magis conciliatis animis, & iam calentibus, hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fue-

rimus ingreſſi, quorũ naturalis ubertas licentiam uerbi notari circunfuſo nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in procemio debet oratio, neque tamen deducta ſemper, atq; circumlata, ſed ſæpe ſimplici atq; illaboratæ ſimilis, nec uerbis uultuq; nimia promittens. Diſſimulata enim, & ut Græci dicunt, ἀνεπίφατος actio, melius ſæpe ſurrepit. Sed hæc prout formari animos iudicũ expediet. Turbari memoria, uel cõtinuandi uerba facultate deſtitui, nuſquam turpius: cũ uitioſum procemiũ poſſit uideri cicatricoſa facies: & peſſimus certè gubernator, qui nauẽ, dum portum egreditur, impegit. Modus autẽ principij, pro cauſſa. Nã breuius ſimplices, longius perplexæ ſuſpectæq; & infames deſiderant. Ridẽdi uero, qui uelut leges procemijs omnibus dederunt, ut intra quatuor ſenſus terminarẽtur. Nec minus euitanda eſt immodica eius longitudo, ne in caput excreuiſſe uideatur, & quo præparare debet, fatiget. Sermonem à perſona iudicis auerſum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, quidã in totum à procemio ſummouent. nõnulla quidẽ in hanc perſuaſionem ratione ducti. Nã prorſus eſſe hoc magis ſecundũ naturã confitendũ eſt, ut eos alloquamur potiſſimũ, quos conciliare nobis ſtudemus. Interim tamẽ & eſt* hic procemio neceſſarius ſenſus aliquis: et is acrior fit atq; uehemẽtior ad perſonã directus alterius. Quod ſi accidat, quo iure, aut qua tanta ſuperſtitione prohibemur dare per hãc figurã ſentẽtiæ uires? Nec enim iſtud ſcriptores artiũ, quia nõ liceat, ſed quia nõ putent utile, uetant. Ita ſi uincet utilitas, propter eandẽ cauſſam facere debebimus, propter quã uetamur. Et Demoſthenes autẽ ad Aeſchinẽ orationem in procemio cõuertit, & Marcus Tullius cum pro alijs quibuſdã, ad quos ei uiſum eſt, tum pro Ligario ad Tuberonem. Nam erat multo futura languidior, ſi eſſet aliter figurata. quod facilius cognoſcet ſi quis illam

*hoc procemium.

totam

totã partẽ uehemẽtiſſimã, cuius hæc forma eſt, Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maximè optãdum, &c. cõuertat ad iudicẽ: tũ enim uerè auerſa uideatur oratio, & langueſcat uis omnis dicentib. nobis, Habet igitur Tubero, q eſt accuſatori maximè optãdũ. Illo enim modo preſſit atq; inſtitit, hoc tãtum indicaſſet. Quod idem in Demoſthene, ſi flexũ illi mutaueris, accidet. Quid? nõ Salluſtius directo ad Ciceronẽ, in quẽ ipſum dicebat, uſus eſt principio, et quidẽ protinus? Grauiter et iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. ſicut & Cicero fecerat in Catilinã, Quouſq; tandem abutêre patientia noſtra? Ac ne quis Apoſtrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſſa eſt in cõmentarijs (nã bis eundẽ defendit) Proſopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uerò Poſthumo, eodemq; Scauro reo Repetundarũ, etiã exẽplis: pro Cluẽtio (ut modò oſtẽdi) partitione. Nõ tamẽ hæc, quia poſſunt bene aliquãdo fieri, paſſim faciẽda ſunt, ſed quoties præceptũ uicerit ratio: quo modo & ſimilitudine, dũ breui, et trãslatione, atq; alijs tropis (quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibẽt) utemur interim: niſi ſi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò ante dixerã, diſplicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures cauſſas accõmodari poteſt, uulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando tamen nõ inutiliter aſſumimus: magnis ſæpe Oratoribus nõ euitatum. Quo & aduerſarius uti poteſt, commune appellatur. Quod aduerſarius in ſuã utilitatẽ deflectere poteſt, cõmutabile. Quod cauſſæ nõ cohæret, ſeparatũ. Quod aliũde trahitur, translatũ. Præterea quod longum, quod cõtra præcepta eſt. Quorũ pleraq; nõ principij modò ſunt uitia, ſed totius orationis. Hæc de Proœmio, quoties erit eius uſus. Nõ ſẽper autẽ eſt. Nã et ſuperuacuũ

aliquando eſt, ut ſi ſit præparatus ſatis etiã ſine hoc iudex, aut ſi res præparatione nõ egeat. Ariſtoteles quidẽ in totũ id neceſſariũ apud bonos iudices negat: aliquãdo tamen uti nec ſi uelimus, eo licet, cũ iudex occupatus, cũ anguſta ſunt tẽpora, cũ maior poteſtas ab ipſa re cogit ĩcipere. Cõtraq; eſt interim procemij uis etiã nõ exordio. Nã iudices & in narratione nõnunquã, & in argumẽtis, ut attẽdant, & ut faueãt, rogamus: quo Prodicus uelut dormitãtes eos excitari putabat: quale eſt Ciceronis, Tũ C. Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt: Hoc, quæſo, Iudices, diligẽter attẽdite. Vtiq; ſi multiplex cauſſa eſt, ſua quibuſq; partib. dãda præfatio eſt: ut, Audite nũc reliqua. &, Trãſeo nunc illuc. Sed in ipſis etiã probationib. multa funguntur procemij uice, ut facit Cicero pro Cluẽtio, dicturus cõtra Cenſores: pro Muræna, cũ Seruio ſe excuſat. Verũ id frequẽtius eſt, quã ut exẽplis cõfirmãdum ſit. Quoties autẽ procemio fuerimus uſi, tũ ſiue ad expoſitionẽ trãſibimus, ſiue protinus ad probationẽ, id debebit in principio poſtremũ eſſe, cui cõmodiſſimè iungi initiũ ſequẽtiũ poterit. Illa uero frigida et pucrilis eſt in ſcholis affectatio, ut ipſe trãſitus efficiat aliquã utiq; ſentẽtiã, et huius uelut præſtigiæ plauſum petat: ut Ouidius laſciuire in Metamorphoſi ſolet, quẽ tamẽ excuſare neceſſitas poteſt, res diuerſiſſimas in ſpeciẽ unius corporis colligẽtẽ. Oratori uero quid eſt neceſſe ſurripere hãc tranſgreſſionẽ, & iudicẽ fallere; qui ut ordini rerũ animũ intẽdat, etiã cõmonendus eſt? Peribit enim prima pars expoſitionis, ſi iudex narrari nondũ ſciet. Quapropter ut nõ abrupte cadere in narrationẽ, ita nõ obſcurè tranſcendere, eſt optimũ. Si uero lõgior ſequetur ac perplexa magis expoſitio, ad eam ipſam præparãdus erit iudex: ut Cicero ſæpius, ſed hoc præcipuè loco fecit, Paulo lõgius exordium

Rhetoric. 3.

Metamorphoſis Ouidij.

Pro Cluent.

diū rei demōſtrandæ repetam, quod quæſo iudices ne moleſtè patiamini.principijs enim cognitis,multo facilius extrema intelligetis. Hæc ferè ſunt mihi de exordio cōperta.

De Narratione. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Cōſtituto ad audiendū per exordiū iudice,locū habet narratio,per quā quid in controuerſiam ueniat,cognoſcit.Circa quā hæc præcipue tangit:Quid narratio:Quæ eius propria, Quæ partes:An exordio ſemper ſubiungatur:An ſemper neceſſaria:Qui ſit narrationis ordo:Quomodo in fictis narrationibus color ueritatis tuēdus ſit:& quot illæ ſint.Quæ uirtutes narrationis,aut quæ uitia,& quę elocutio:Quale initiū, & finis.Narrationē eſſe rei factæ,uel nō factę:utilem ad perſuadendū expoſitionē definit. Narrationis tria eſſe propria: ut ſit dilucida,breuis,& ueriſimilis.Dilucidam fore,ſi uerbis proprijs & ſignificātibus exponatur:nō ſordidis,nō nimis exquiſitis:ſi locis,tēporibus,perſonis,& cauſsis diſtinguatur : ſi rebus cōſentiat pronuntiatio. Breuē,ſi inde cœperimus,unde ad iudicem pertinet:ſi ſuperuacua reciderimus:ſi partitione utamur:ſi nimiā breuitatē,quæ obſcuritatem parit, uitauerimus:ſi in lōgis breui interfatione & commonitione utamur. Credibilē,ſi omnia cōuenientia perſonis,locis,tēporibus,naturæ,conſuetudini,hominū opinionibus,& cauſſas rationesq; factis cōſentaneas protulerimus:ſi argumentorū ſemina per totā narrationē ſparſerimus:ſi uerbis uulgaribus & cōmunibus,callida ſimplicitatis imitatione fuerimus uſi. Narrationem in iudicijs duplicē eſſe tradit:unā ipſius cauſſæ, alteram rerū ad cauſſam pertinentiū.hāc locū habere ubi factū negatur,& longam etiā eſſe circa argumēta criminis, de anteacta uita,de cauſsis propter quas innocens in periculū deducatur, alijsq; , quibus quod obijcitur , incredibile fiat. Id Vlyſsis à Teucro accuſati exēplo apertius reddit.Hinc repetundarum & ambitus cauſſas,tot narrationes, quot obijciātur crimina, habere poſſe.Subiungit & alias,nō ipſius cauſſæ,ſed ad cauſsā pertinētes: quarū aliæ exēpli cauſſa fiant:aliæ excutiendi alicuius extrinſecus criminis:aliæ augēdi.Fictas etiā introduci monet,uel ad concitandos iudices, uel ad recreandos aliqua urbanit

urbanitate:interdũ etiã per digreſsionẽ,decoris gratia. Quibus duabus formis cõtentus,aliarum plura genera facientiũ, ut perſonę,loci,tẽporis,cauſſarũ,&c.nimis ſubtiles diuiſiones nõ recipit.Narrationem ordine naturali exordio ſubiungendam aſſerit.Id tamen interdum cõditione cauſſarum mutari, ut ſi præiudicijs grauemur, ut in cauſſa Milonis: aut multis anteactæ uitæ criminibus oneremur,ut in cauſſa Cælij:quæ prius amoliẽda ſunt,quàm ad cauſſam accedamus. Non eſſe ſemper narrãdum cõtendit, cũ cauſſæ tã breues ſunt, ut propoſitionem potius habeãt,quàm narrationẽ: aut cum iudici omnia ſunt cognita, maximè ut nobis expedit. Adfert & alia actoris uel patroni propria tempora. Si narratio contra nos erit,nõ prætermittendam(ut quidam uolebãt)ſed extenuanda,melius interpretãda,alijs cauſsis præmunienda,quæ contra nos faciãt,cõtendit: quod quo pacto in tribus ſtatibus faciendum ſit,cõiectura,finitione,& qualitate, fuſiſsimè docet. Quod ſi mixta erit, partẽ quæ pro nobis facit, prius eſſe tractandam,deinde aduerſus reliqua remedijs utendum.ſi plura erunt quæ proſunt, in medijs tanquam auxilijs ponenda quæ obſtant,minus uirium ſic habitura. Narrationis ordinẽ eſſe ut quo pacto quid geſtum eſt, ſic à nobis cõmemoretur: niſi, ut ordinem inuertamus,magis expediet: nã pro re & tẽpore intuẽda uaria quæ proſint:quod pluribus figuris fieri poteſt: ſimulãdo excidiſſe,quod utiliore loco reducatur:aut expoſita re,cauſſas quę anteceſſerunt,ſubiungendo.Circa narrationes fictas (quarum genus unũ inſtrumentis adiuuetur,alterũ dicentis ingenio tuendũ ſit) curandũ primum,ut quod fingitur,fieri poſsit:ut loco, perſonæ,tempori conueniat:& rationem credibilem,ordinemq; habeat:nequa inter ſe pugnẽt: & ea fingenda,quæ nõ poſsint refutari per teſtes.Item quę à defunctis,uel ab eo cui expediet, uel ab aduerſario, cui neganti nemo lubens credet. Vitioſa eſſe in narratione, Excurſum, Apoſtrophen,Proſopopœiam,Argumentationes,quæ tamen ratione cogente in eadem uirtutũ obtinent locũ, præter argumentationes, quæ ab hoc loco ſunt alienæ. Elocutionem, quãtũ res patitur,debere excultã eſſe,omniq; uenere exornatam,& uerbis quaſi ſenſu tinctis,id eſt ſentẽtię cuiuſdã aut argumenti admonentibus diſtinctã, ad rẽ tamẽ accõmodatã,ut parua preſſe, grauia atrociter, triſtia miſerabiliter dicamus:

ad quod

ad quod plurimum cõducet quæ res quaſi ante oculos ponit hypotypoſis,& narrãtis autoritas, quæ & bona uita & ſancto orationis genere paretur. Narrationis initium eſſe à perſona, uel à re;& perſonã poni interdum cum ſuis accidentibus, interdum ſine his.Finem eius perduci eò poſſe,unde quęſtio oritur,maxime à petitore: nã à defenſore non ſemper item.

MAximè naturale eſt,& fieri frequentiſsimè ſolet,ac debet, ut præparato per hæc quæ ſuprà dicta ſunt, iudice,res de qua pronuntiaturus eſt,indicetur. Ea *eſt narratio.* In *qua ſciens tranſcurrã ſubtiles nimium diuiſiones quorundã plura eius genera facientium.* Nõ *enim ſolã uolunt eſſe illã negotij de quo apud iudices quæritur,expoſitionem,ſed* Perſonæ*:ut,* Marcus Acilius Palicanus, *humili loco* Picens,*loquax magis quàm facundus.* Loci,*ut,* Oppi*dum eſt in* Helleſponto Lampſacum, Iudices. Temporis,*ut* Pro Cluent. In Verrem act. 3.

Vere nouo,gelidus canis quũ mõtibus humor Liqtur- *Cauſſarũ,quibus hiſtorici frequẽtiſsimè utuntur, cũ exponunt unde bellum,ſeditio,peſtilẽtia.* Præter *hæc,alias perfectas,alias imperfectas uocãt:quod quis ignorat?* Adijciũt *expoſitionẽ et præteritorum eſſe temporum, quæ eſt frequentiſsima:& præſentiũ, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorũ,* Chryſogonus *poſtquã eſt nominatus. & futurorum,quæ ſolis dari uaticinãtibus poteſt.* Nam ὑπό[?]ὑπωσις *nõ eſt habenda narratio.* Sed *nos potiorib.uacemus.* Pleriq; *ſemper narrandum putauerunt:quod falſum eſſe pluribus coarguitur.* Sũt *enim ante omnia quędã tã breues cauſſæ, ut propoſitionẽ potius habeant quàm narrationem.* Id *accidit aliquãdo utriq; parti,cum uel nulla expoſitio eſt, uel de re cõſtat,de iure quæritur:ut apud* Cẽtumuiros,*filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres: pubertas,annis,an habitu corporis æſtimetur.* Aut *cũ eſt quidẽ narrationi locus, ſed antè aut iudici nota ſunt omnia, aut priore loco rectè* Pro Sexto Roſc.Amer. Vide tit.quib. mod.tute.fin. in Inſtit.

expoſita.

ab actore. expoſita. Accidit aliquando alteri, & ſæpius actori, uel q̃a ſatis eſt proponere, uel quia ſic magis expedit. Satis eſt dixiſſe, Certam creditã pecuniã peto ex ſtipulatione: legatũ peto ex teſtamẽto. Diuerſæ partis expoſitio eſt, cur ea nõ debeãtur. Et ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare,

Liu.li.ij.dec.1. Dico ab Horatio ſororẽ ſuã interfectã. Nanq; & propoſitione iudex crimẽ omne cognoſcit, & ordo & cauſſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus cõtrà tunc narrationẽ ſubtrahit, cũ id quod obijcitur, nec negari nec excuſari poteſt, ſed in ſola iuris quæſtione cõſiſtit: ut in eo qui cum pecuniã priuatã ex æde ſacra ſurripuerit, ſacrilegij reus eſt, cõfeßio uerecundior, quã expoſitio, Nõ negamus pecuniã de tẽplo eſſe ſublatã, calumniatur tamẽ accuſator actione ſacrilegij, cũ priuata fuerit, nõ ſacra: uos autẽ de hoc cognoſcitis, an ſacrilegium ſit admiſſum. Sed ut has aliquãdo nõ narrãdi cauſſas puto, ſic ab illis diſſentio, qui nõ eſſe narrationem exiſtimẽt, cũ reus, quod obijcitur, tantũ negat. In qua eſt opinione Cornelius Celſus, qui cõditionis huius eſſe arbitratur pleraſq; cædis cauſſas, & omnes ambitus ac repetundarũ. Non enim putat eſſe narrationẽ, niſi quæ ſummã criminis de quo iudiciũ eſt, cõtinet: ac deinde fatetur ipſe pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronẽ: atqui ille et negauit perueniſſe ad Rabiriũ pecuniã, qua de re erat quæſtio cõſtituta: & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, magnos alioqui ſecutus autores, duas eſſe in iudicijs narrationũ ſpecies exiſtimo: alterã ipſius cauſſæ, alteram rerũ ad cauſſam pertinentiũ expoſitionẽ. Nõ occidi hominem, nulla narratio eſt: cõuenit: ſed erit aliqua, & interim etiã lõga, circa argumẽta eius criminis, de anteacta uita, de caußis propter quas innocẽs in periculũ deducatur, alijsq́;, quibus incredibile id quod obijcitur, fiat. Nec enim accuſa-

tor

tor hoc tantũ dicit, occidiſti, ſed quibus id probet, narrat: ut in tragœdijs, cũ Teucer *Vlyſſem reũ facit Aiacis occiſi, dicens inuentum eũ in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento: nõ id modò Vlyſſes reſpõdet, non eſſe à ſe id facinus admiſſum, ſed ſibi nullas cũ Aiace inimicitias fuiſſe: de laude inter ipſos certatũ. deinde ſubiungit quomodo in eã ſolitudinẽ uenerit, iacentẽ exanimẽ ſit conſpicatus, gladiũ è uulnere extraxerit. his ſubtexitur argumentatio. Sed ne illud quidẽ ſine narratione eſt, dicente accuſatore,* Fuiſti *in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus eſt: nõ fui. dicẽdũ enim ubi fuerit.* Quare *ambitus quoq; cauſſæ et repetũdarũ, hoc etiã plures eiuſmodi narrationes habere poterũt, quo plura crimina.* In *quibus ipſa quidẽ neganda ſunt, ſed argumẽtis expoſitione cõtraria reſiſtendũ, interdũ ſingulis, interdũ uniuerſis.* An *reus ambitus malè narrabit quos parẽtes habuerit, quẽadmodũ ipſe uixerit, quib. meritis fretus ad petitionẽ deſcẽderit?* Aut *qui repetũdarũ inſimulabitur, nũ & anteactã uitã, & quibus cauſſis uel prouinciã uniuerſam, uel accuſatorẽ aut teſtẽ offenderit, nõ utiliter exponet?* Quæ *ſi narratio nõ eſt, ne illa quidẽ* Ciceronis *pro* Cluẽtio *prima, cuius eſt initiũ,* A. Cluẽtius Habitus. Nihil *enim hic de ueneficio, ſed de cauſſis quibus ei mater inimica ſit, dicit.* Illæ *quoq; sũt ptinẽtes ad cauſſã, ſed nõ ipſius cauſſæ narrationes, uel exẽpli gratia, ut ĩ* Verrẽ *de* L. Domitio, *q paſtorẽ, q is aprũ quẽ ipſi muneri obtulerat, exceptũ eſſe à ſe uenabulo cõfeſſus eſſet, in crucẽ ſuſtulit.* Actio. 7. Vel *excutiẽdi alicuius extrinſecus criminis: ut p* Rabirio Poſthumo, Nã *ut uẽtũ* Alexãdriã *eſt,* Iudices, *hæc una ratio à rege propoſita* Poſthumo *eſt ſeruãdæ pecuniæ, ſi curationẽ et quaſi diſpẽſationẽ regiã ſuſcepiſſet.* Vel *augẽdi, ut deſcribitur iter* Verris. *Ficta interim narratio intro-* Actio. 3.

duci

duci ſolet, uel ad cõcitandos iudices, ut pro Roſcio contra Chryſogonũ, cuius paulò antè habui mentionẽ. Vel ad ſoluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluẽtio cõtra fratres Cepaſios. Interdũ per digreßionẽ decoris gratia, qualis rurſus in Verrẽ de Proſerpina, In his quondã locis mater filiã

Actio. 6. quæſiſſe dicitur. Quæ omnia eò pertinẽt, ut appareat non utiq; non narrare eum qui negat, ſed illud ipſum narrare quod negat. Ne hoc quidẽ ſimpliciter accipiendũ, quod eſt à me poſitũ, ſuperuacuã eſſe narrationẽ rei quã iudex nouerit. Quod ſic intelligi uolo, ſi non modo factum quid ſit, ſciet: ſed ita factum etiã, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta eſt, ut tãtũ cognoſcat iudex, ſed aliquãto magis ut cõſentiat. Quare etiã ſi nõ erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cũ præparatione quadã, Scire quidẽ eum in ſumma quid actũ ſit, tamẽ rationẽ quoq; facti cuiuſq; cognoſcere ne grauetur. Interim propter aliquẽ in cõſilium adhibitum nos repetere illa ſimulemus: interim ut rei quæ ex aduerſo proponatur, iniquitatẽ omnes etiã circũſtantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uariãda expoſitio, ad effugiẽdum tædium nota audientis: ſicut, Meminiſti. &, Fortaſſe ſuperuacuũ fuerit hic cõmorari. Sed quid ego diutius, cũ tu optimè noris? Illud quale ſit, tu ſcias. & his ſimilia. Alioqui ſi apud iudicẽ cui nota cauſſa eſt, narratio ſemper uidetur ſuperuacua, poteſt uideri nõ ſemper eſſe etiã ipſa actio neceſſaria. Alterũ eſt de quo frequentius quæritur, an ſit utiq; narratio procœmio ſubijcienda. Quod qui opinãtur, non poſſunt uideri nulla ratione ducti. Nã cum procœmiũ idcirco cõparatũ ſit, ut iudex ad rẽ accipiẽdã fiat cõciliatior, docilior, et intẽtior, & ꝓbatio niſi cauſſa prius cognita nõ poßit adhiberi, ꝓtinus notitia rerũ inſtruẽdus uidetur. Sed hoc quoq;

interim mutat cõditio cauſſarum: niſi forte Marcus Tullius *in oratione pulcherrima quam pro Milone ſcriptã reliquit, male diſtuliſſe narrationem uidetur tribus præpoſitis quæſtionibus: aut profuiſſet exponere quomodo inſidias Miloni feciſſet* Clodius, *ſi reum qui à ſe hominẽ occiſum fateretur, defendi omnino fas non fuiſſet: aut ſi iam præiudicio* Senatus *damnatus eſſet* Milo: *aut ſi* Cn. Põpeius, *qui propter aliquã gratiam iudicium militibus armatis clauſerat, tanquam aduerſus exiſtimaretur.* Ergo *hæ quoq; quæſtiones uim procœmij obtinebunt, cum omnes iudicẽ præparauerint.* Sed *aliter pro* L. Murena *poſtea quoq; narrauit, cũ obiecta diluit.* Quod *fiet utiliter, quoties crimen non repellendũ tantũ, ſed etiam transferendũ erit, ut prius hîs defenſis uelut initium ſit aliud culpandi narratio: ut in armorũ ratione antiquior cauendi quàm ictum inferẽdi cura eſt.* Erunt *quædã cauſſæ (neq; id raro) crimini quidẽ de quo cognitio eſt, faciles diluendo, ſed multis anteactæ uitæ flagitijs & grauibus criminibus oneratæ: quæ prius amolienda ſunt, ut propitius iudex defenſionẽ ipſius negotij, cuius propria quæſtio eſt, audiat: ut ſi defendendus eſt* M. Cælius, *non'ne optimè patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm ueneficij, in quibus ſolis omnis* Ciceronis *uerſatur oratio: deinde tum narret de bonis paulatim, totamq; dein explicet cauſſam, quæ eſt ipſius actione defenſa?* Sed *nos ducit ſcholarum conſuetudo, in quibus certa quædã ponũtur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluendũ.* Ideoq; *narratio procemio ſemper ſubiungitur.* Inde *libertas declamatoribus, ut etiã ſecundo partis ſuæ loco narrare uideantur.* Nam *quũ pro petitore dicunt, & expoſitione, tanquã prius agant, uti ſolẽt: & cõtradictione, tanquã reſpondeãt: id quod fit nõ recte.* Nam *cũ ſit declamatio, forẽſium actionũ medita-*

tio,cur non utrũq; protinus locum exerceat? Cuius rationis *ignari,ex more cui aſſueuerunt,nihil in foro putãt eſſe mutandũ.* Sed *in ſcholaſticis quoq; nõnunquã euenit ut pro narratione ſit propoſitio.* Nã *quid exponet quæ zelotypũ malæ tractationis accuſat? aut qui* Cynicũ *apud* Cẽſores *reum de moribus facit, cũ totũ crimẽ uno uerbo in qualibet actionis parte poſito ſatis indicetur?* Sed *hæc hactenus.* Nũc *quæ ſit narrãdi ratio,ſubiũgam.* Narratio *eſt rei factæ aut nõ factæ utilis ad pſuadẽdũ expoſitio.* Vel(*ut* Apollodorus *ſinit*)*oratio docẽs auditorẽ quid in cõtrouerſia ſit.* Eam *pleriq; ſcriptores,maximè qui ſunt ab* Iſocrate,*uolũt eſſe lucidã,breuẽ, uerìſimilẽ.* Nec *enim refert an pro lucida perſpicuã,pro uerìſimili probabilẽ credibilem'ue dicamus.* Eadẽ *nobis placet diuiſio:quãquã &* Ariſtoteles *ab* Iſocrate *parte in una diſſenſerit,præceptũ breuitatis irridẽs,tanquã neceſſe ſit longã aut breuẽ eſſe expoſitionẽ,nec liceat ire per mediũ.* Theodorêi *quoq; ſolã relinquũt ultimam partẽ,quia nec breuiter utiq; nec dilucidè ſemp ſit utile exponere.* Quo *diligẽtius diſtinguẽda ſunt ſingula,ut qd quoq; loco proſit,oſtẽdã.* Narratio *eſt aut tota pro nobis,aut tota p aduerſario,aut miſta ex utriſq;.* Si *erit tota pro nobis, cõtẽti ſumus ijs tribus partibus,per quas efficitur quò iudex facilius intelligat,meminerit,credat.* Nec *quiſquã reprehẽſiõe dignũ putet,q̃ propoſuerim eã quæ ſit tota pro nobis,debere eſſe uerìſimilem, cũ uera ſit.* Sunt *enim plurima uera quidẽ,ſed parũ credibilia,ſicut falſa quoq; frequẽter uerìſimilia.* Quare *nõ minus laborandũ eſt ut iudex quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus, credat.* Sũt *qdẽ hæ,quas ſupra retuli,uirtutes,aliarũ quoq; partiũ.* Nã *& per totã actionẽ uitãda eſt obſcuritas,& modus ubiq; cuſtodiẽdus,& credibilia eſſe oportet omnia quæ dicuntur.* Maximeq; *hæc in ea parte cuſtodienda ſunt,quæ*

prima iudicem docet: in qua ſi acciderit ut aut nõ intelligat, aut non meminerit, aut non credat, fruſtra in reliquis laborabimus. Erit autẽ aperta narratio atq; dilucida, ſi fuerit primũ expoſita uerbis proprijs & ſignificãtibus, & nõ ſordidis quidẽ, nõ tamen exquiſitis, & ab uſu remotis: tum diſtincta rebus, perſonis, tẽporibus, locis, cauſsis, ipſa etiã pronuntiatione in hoc accõmodata, ut iudex quæ dicũtur, quàm facillimè accipiat. Quæ quidẽ uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorẽ diſpoſitæ uel etiã fortè circũfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium: nec ſibi diſerti uidentur, niſi omnia tumultu ac uociferatione concuſſerint: rem indicare ſermonis quotidiani, & in quẽcunq; etiam indoctiorũ cadentis, exiſtimãt: cum interim quod tanquã facile cõtemnunt, neſcias præſtare minus uelint, an poſſint. Neq; enim aliud in eloquẽtia cuncta experti difficilius reperiẽt, quàm id quod ſe dicturos fuiſſe omnes putãt, poſtquam audierũt: quia non bona iudicãt eſſe illa, ſed uera. Tũ autem optimè dicit Orator, cũ uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expoſitionis, hic potiſsimum & uocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum & uerborũ & compoſitionis genere laſciuiũt: deinde (id quod ſit monſtro ſimile) placet actio, cauſſa nõ intelligitur. Verùm hæc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offenſæ reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, ſi inde cœperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet: deinde, ſi nihil extra cauſſam dixerimus: tum etiam ſi reciderimus omnia quibus ſublatis nec cognitioni quicquã, nec utilitati detrahatur. Solet enim eſſe quædam partiũ breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam. In portum ueni, nauim proſpexi, quanti ueheret interrogaui, de precio con-

ueni, conſcendi, ſublatæ ſunt ancoræ, ſoluimus oram, prouecti ſumus. Nihil horum dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere, *è portu nauigaui.* Et quoties exitus rei ſatis oſtẽdit priora, debemus hoc eſſe cõtẽti, quo reliqua intelligũtur. Quare cũ dicere liceat, *Eſt mihi filius iuuenis:* omnia illa ſupuacua, *Cupidus ego liberorũ, uxorẽ duxi, natũ ſuſtuli, filiũ educaui, in adoleſcentiã perduxi.* Ideoq; Græcorũ aliqui aliud circũciſam expoſitionẽ, id eſt σύντομον, aliud breuẽ putauerũt: ꝙ illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliquid ex neceſſarijs deſiderare. Nos autem breuitatẽ in hoc ponimus, nõ ut minus, ſed ne plus dicatur quàm oporteat. Nã iterationes quidem, & ταυτολογίας & περιαττολογίας, quas in narratione uitandas quidã ſcriptores artium tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc uitia non tantũ breuitatis gratia refugienda. Non minus autẽ cauẽda erit, quæ nimiũ corripiẽtes omnia ſequitur obſcuritas: ſatiusq; eſt aliqd narrationi ſupereſſe, quàm deeſſe. Nã ſuperuacua cũ tædio dicũtur, neceſſaria cũ periculo ſubtrahũtur. Quare uitanda etiã illa Salluſtiana (quãquã in ipſo uirtutis locũ obtinet) breuitas, & abruptũ ſermonis genus: quod ocioſum fortaſſe lectorẽ minus fallit, audientem tranſuolat, nec dũ repetatur expectat: cũ præſertim lector non ferè ſit niſi eruditus, iudicẽ rura plerũq; in decurias mittãt, de eo pronũtiaturũ, quod intellexerit: ut fortaſſe ubiq;, in narratione tamẽ utiq; præcipuè, media hæc tenẽda ſit uia dicẽdi, quantũ opus eſt, quantũ ſatis eſt. Quantũ opus eſt autẽ, nõ ita ſolũ accipi uolo, quantũ ad iudicandũ ſufficit: quia nõ inornata debet eſſe breuitas, alioqui ſit indocta. nam & fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant uidẽtur: ut amœnũ ac molle iter etiamſi eſt ſpatij amplioris, minus fatigat, quàm durũ * arduumq; cõpẽdiũ. Nec enim mihi unquã tanta fuerit cura breuitatis, ut nõ ea quæ credibilem faciunt

* aridumq.

expoſit

expoſitionẽ, inſeri uelim. Simplex enim, & undiq; præciſa, nõ tam narratio uocari poteſt, quàm cõfuſio. Sunt porro multæ cõditione ipſa rei longæ narrationes, quibus extrema (ut præcepi) procœmij parte ad intentionẽ præparandus eſt iudex: deinde curandũ, ut omni arte uel ex ſpatio eius detrahamus aliqd, uel ex tædio. Vt minus lõga ſit efficiemus, quæ poterimus differẽdo, nõ tamẽ ſine mẽtione eorũ quæ differemus. Quas cauſſas occidẽdi habuerit, quos aſſumpſerit conſcios, quẽadmodũ diſpoſuerit inſidias, probationis loco dicã. Quædã uerò ex ordine prætermittẽda, quale eſt apud Ciceronem, Moritur Fulcinius: multa enim quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſſa, prætermittã. At partitio tædiũ leuat. Dicã quæ acta ſint ante ipſum rei cõtractum, dicã quæ in re ipſa, dicã quæ poſtea. Ita tres potius modicæ narrationes uidebuntur, q̃ una longa. Interim expediet expoſitiones breui interfatione diſtinguere. Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nũc quæ inſequuntur. Reficietur enim iudex priorũ fine, & ſe uelut ad nouũ rurſus initiũ præparabit. Si tamẽ adhibitis his quoq; artibus in longũ exierit ordo rerũ, erit nõ inutilis in extrema parte commonitio: quod Cicero etiam in breui narratione facit. Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret. domo eſt egreſſus nõ modò nullũ ad bellũ, ſed ne ad minimã quidẽ belli ſuſpicionẽ. & cætera. Credibilis autẽ erit narratio ante oĩa, ſi prius cõſuluerimus noſtrũ animũ, ne qd naturæ dicamus aduerſum: deinde ſi cauſſas ac rõnes factis præpoſuerimus, nõ oĩbus, ſed de qbus quæritur. Si perſonas cõueniẽtes ijs quæ facta credi uolemus, cõſtituerimus: ut furti reũ, cupidum: adulterij, libidinoſum: homicidij, temerariũ. Vel cõtrà, ſi defendemus. Præterea loca, tẽpora, & ſimilia. Eſt aũt quidã etiã ductus rei credibilis, qualis in Comœdijs, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter ſequũtur & cohærent,

Pro Cecinna.

Interfatio.

hærent,ut ſi bene priora narraueris,iudex ipſe, quod poſtea ſis narraturus,expectet. Ne illud quidẽ fuerit inutile,ſemina quædã probationũ ſpargere : uerùm ſic,ut narrationẽ eſſe meminerimus,non probationẽ. Nõnunquã etiã argumẽto aliquo confirmabimus quod propoſuerimus, ſed ſimplici & breui:ut in ueneficijs,Sanus bibit, ſtatim concidit, liuor ac tumor cõfeſtim eſt inſecutus. Hoc faciũt & illæ præparationes,cũ reus dicitur robuſtus,armatus,ſolicitus, cõtra infirmos,inermes,ſecuros. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi ſumus,perſonã,cauſſam,locũ,tẽpus,inſtrumentũ,occaſionem,narratione delibabimus. Aliquãdo ſi deſtituti fuerimus his,etiã fatebimur uix eſſe credibile,ſed uerũ,& hoc maius habẽdũ ſcelus:neſcire nos quomodo factũ ſit,aut quare:mirari,ſed ꝓbaturos. Optimæ uero præparationes erũt, quæ latuerint, ut à Cicerone ſunt quidẽ utiliſsime prædicta omnia per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo inſidiatus eſſe uideatur : plurimũ tamen facit illa callidiſsima ſimplicitatis imitatio: Milo autẽ cum in Senatu fuiſſet eo die quoad Senatus eſt dimiſſus, domũ uenit:calceos & ueſtimẽta mutauit:pauliſper dum ſe uxor,ut fit,cõparat,commoratus eſt. Quàm nihil præparatò,nihil feſtinatò feciſſe uidetur Milo! Quod non ſolũ rebus ipſis uir eloquẽtiſsimus, quibus moras & lentũ profectionis ordinẽ ducit, ſed uerbis etiã uulgaribus & quotidianis,& arte occulta cõſecutus eſt:quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum iudicẽ,deinde patronũ excitaſſent. Frigida uidẽtur iſta pleriſq;:ſed hoc ipſum manifeſtũ eſt quomodo iudicẽ fefellerit,quod uix à lectore deprehenditur. Hæc ſunt quæ credibilẽ faciũt expoſitionẽ. Nã ne cõtraria aut ſibi repugnãtia in narratione dicamus,ſicui præcipiendũ eſt,is reliqua fruſtra docetur:etiãſi quidã ſcriptores artiũ hoc quoq; tanquã occultũ, & à ſe prudẽter erutũ,

tradunt. His tribus narrãdi uirtutibus adijciunt quidã magnificentiã, quã μεγαλοπρέπειαν uocãt, quæ neq; in omnes cauſſas cadit (nã quid in pleriſq; iudicijs priuatis de re certa credita, locato & conducto, interdictis, habere loci poteſt ſupra modũ ſe tollẽs oratio?) nec ſemper eſt utilis, ut uel proximo exẽplo Miloniano patet. Et meminerimus multas eſſe cauſſas, in quibus confitendũ, excuſandũ, ſummittendũ ſit qđ exponimus: quibus omnibus aliena eſt illa magnificẽtiæ uirtus. Quare nõ magis propriũ narrationis eſt magnificè dicere, quàm miſerabiliter, inuidiosè, grauiter, dulciter, urbanè: quæ cũ ſuo quæq; loco ſint laudabilia, nõ ſunt huic parti propriè aßignata, & uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cæteris partibus cõmunis eſt uirtus, quã Theodectes huic uni propriè dedit. nõ enim magnificam modò uult eſſe, uerũ etiã iucundã expoſitionẽ. Sunt qui adijciãt his euidentiã, quæ ἐνάργεια græcè uocatur. Neq; ego quẽquã deceperim, ut dißimulem Ciceroni quoq; plures partes placere. In Topicis. Nã præterquã planã, & breuem, & credibilẽ, uult eſſe euidentem, moratam cũ dignitate. Sed in oratione morata debẽt In Partitio. eſſe oĩa cũ dignitate quæ poterunt. Euidẽtia in narratione, quãtũ ego intelligo, eſt qđẽ magna uirtus, cũ qđ ueri nõ dicẽdũ, ſed quodãmodo etiã oſtẽdẽdũ eſt: ſed ſubijci perſpicuitati poteſt: quã quidã etiã cõtrariam interim putauerunt, quia in quibuſdã caußis obſcuranda ueritas eſt. quod eſt ridiculum. Nã qui obſcurare uult, narrat falſa pro ueris: in quo debet laborare ut uideãtur quàm euidẽtißima. Sed quatinus etiã forte quadam peruenimus ad difficilius narrationũ genus, iam de his loquamur in quibus res cõtra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerũt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totam cauſſam omnino non agere. Sed ſi aliqua iuſta ratione huiuſmodi ſuſceperis litem: cuius

artis eſt, malam eſſe cauſſam ſilentio cõfiteri? Niſi *forte tam hebes futurus eſt iudex, ut ſecundũ id pronuntiet, quod ſciet narrare te noluiſſe.* Neq; *inficias eo, in narratione ut aliqua negãda, aliqua adijciẽda, aliqua mutanda, ſic aliqua etiã tacẽda: ſed tacẽda quæ tacere oportebit, & liberũ erit.* Quod *fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia, quale illud eſt,* Reſpondit quod ei uiſum eſt. Diſtinguamus *igitur genera cauſſarum.* Nãq; *in quibus non de culpa quæritur, ſed de actione, etiã ſi erunt cõtra nos themata, cõfiteri nobis licebit:* Pecuniam *de templo ſuſtulit, ſed priuatam: non ideo ſacrilegus eſt.* Virginẽ *rapuit, non tamẽ optio patri dabitur.* Ingenuum *ſtuprauit, & ſtupratus ſe ſuſpendit: nõ tamẽ ideo ſtuprator capite ut cauſſa mortis punietur: ſed decẽ millia, quæ pœna ſtupratori conſtituta eſt, dabit.* Verum *in his quoq; cõfeßionibus eſt aliquid quod ex inuidia quam expoſitio aduerſarij fecit, detrahi poßit, cum etiam ſerui noſtri de peccatis ſuis mollius loquantur.* Quædam *enim quaſi nõ narrantes mitigabimus:* Non *quidẽ (ut aduerſarius dicit) conſilium furti in templũ attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus: ſed occaſione & abſentia cuſtodũ corruptus, & pecunia, quæ nimiũ quã in animis hominũ poteſt, uictus eſt.* Sed *quid refert? peccauit, & fur eſt. nihil attinet id defendere, cuius pœnã non recuſamus.* Interdũ *quaſi damnemus ipſi:* Vis *te dicam uino impulſum? errore lapſum? nocte deceptũ? uera ſunt iſta fortaſſe, tu tamẽ ingenuũ ſtupraſti: ſolue decem millia.* Nõnunquã *propoſitione præparari poteſt cauſſa, & deinde exponi.* Cõtraria *ſunt omnia tribus filijs, qui in mortẽ patris coniurarant. ſortiti nocte ſinguli per ordinẽ cum ferro cubiculum intrarunt patre dormiẽte. cũ occidere eũ nemo potuiſſet, excitato omnia indicarunt.* Si *tamen pater, qui diuiſit patrimoniũ, & reos parricidij defendit, ſic agat,* Quod *contra legẽ ſufficit,*

parricid

parricidium obijcitur iuuenibus quorũ pater uiuit, atq; etiã liberis ſuis adeſt. ordinẽ rei narrare quidem nihil neceſſe eſt, cum ad legẽ nihil pertineat: ſed ſi confeßionẽ culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos. Deinde ſubijcitur, ſtimulatos ab ijs quorũ indulgentiores parentes erant: ſemper tamen eum habuiſſe animũ, qui ſit euentu deprehenſus, ut occidere patrẽ non poſſent. Nec enim iureiurando opus fuiſſe, ſi alioqui hoc mentis habuiſſent: nec ſorte, niſi quòd ſe quiſq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacũq; placidioribus animis accipientur, illa breui primæ propoſitionis defenſione mollita. At cũ quæritur an factũ ſit, uel quale factũ ſit, licet omnia contra nos ſint, quomodo tamen euitare expoſitionem ſalua cauſſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator, nec ita, ut quæ eſſent acta tantum indicaret: ſed adiecit inuidiã, rem uerbis exaſperauit, acceſſerunt probationes, peroratio incendit, & iræ plenos reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur à nobis. Si nihil exponimus, illa eſſe, quæ aduerſarius dixit, & talia qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo? eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demũ quæſtio eſt, cũ de re conſtat, eadẽ, ſed nõ eodem modo: alias cauſſas, aliã rationẽ dabo. Verbis eleuare quædã licebit: luxuria, hilaritatis: auaritia, parſimoniæ: negligẽtia, ſimplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miſerationis merebor. Solet nonnunquã mouere lacrymas ipſa confeßio. Atq; ego libenter interrogẽ, ſint'ne illi defenſuri quæ non narrauerint, nec'ne? Nam ſi neq; defenderint, neq; narrauerint, tota cauſſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt, proponere certè plerũq; id quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur ergo non exponamus quod & dilui poteſt? Vt hoc contingat, utiq; indicandum eſt. Aut quid inter probationem

& narrationē intereſt,niſi quod narratio eſt probationis cō tinua propoſitio,rurſus probatio narrationi congruēs cōfirmatio? Videamus ergo num expoſitio hæc longior demū eſſe debeat,& paulo uerboſior præparatione,& quibuſdā argumētis (argumētis dico,non argumētatione,cui tamē plurimū confert frequens affirmatio)effecturos nos quod dicimus: nō poſſe uim rerū oſtēdi prima expoſitione:expectēt,& opiniones ſuas differāt,et bene ſperēt. Deniq; narrādū eſt utiq;, quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit, narrari poteſt aut eò etiā procemia ſunt in his cauſſis ſuperuacua:quæ quid magis agūt,quàm ut cognitioni rerū accōmodatiorē iudicem faciāt? Atqui cōſtat nuſquā eorū eſſe maiorē uſum,quàm ubi animus iudicis ab aliqua cōtra nos inſita opinione flectēdus eſt. Cōiecturales autem cauſſæ,in quibus de facto quæritur, nō tā ſæpe rei de qua iudiciū eſt,quàm eorū per quæ res colligēda eſt,expoſitionem habent. Quæ cū accuſator ſuſpitioſè narret,reus leuare ſuſpitionē debeat:aliter ab hoc atque ab illo ad iudicē perferri oportet. At enim quædā argumēta turba ualēt,diducta leuiora ſunt. Id quidē nō eò ptinet,ut quæratur an narrādū,ſed quomodo narrandū ſit. Nam cōgerere plura expoſitione quid prohibet,ſi id utile eſt cauſſæ? et promittere,ſed & diuidere narrationem, & probationem ſubiūgere partibus,atq; ita tranſire ad ſequentia? Nā ne ijs quidem accedo,qui ſemper eo putāt ordine,quo quid actum ſit, eſſe narrandum:ſed eo modo quo expedit. Quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquando excidiſſe ſimulamus, cum quid utiliore loco reducimus:& interim nos reducturos reliquum ordinem teſtamur , quia ſic futura ſit cauſſa lucidior. Interim re expoſita,ſubiungimus cauſſas quæ anteceſſerunt. Nec enim eſt una lex defenſionis , certumq; præſcriptum:pro re,pro tempore,intuenda quæ proſint:atq; ut erit

uuln

uulnus, ita uel curandum protinus: uel ſi curatio differri poteſt, interim deligādum. Nec ſæpius narrare duxerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: eſtq́; non conceſſum modò, ſed aliquando etiā neceſſarium, ut in cauſſis repetundarum, omnibusq́; quæ ſimplices non ſunt. Amentis eſt enim ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſſæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere eſt inſtitutum, ne iudex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probanda aut refellenda erunt, non ſingula etiam narrentur? Me certè, quantacunq; noſtris experimentis habenda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & ijs qui iudicabant, ſcio: & (quod non arroganter dixerim, quia ſunt plurimi quibuſcum egi, qui me refellere poſſint ſi mētiar) ferè ponendæ à me cauſſæ officiū exigebatur. Neq; ideo tamen non ſæpius facere oportebit ut rerum ordinem ſequamur. Quædam uero etiā turpiter conuertuntur: ut ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: apertum teſtamentum, deinde ſignatum: in quibus ſi id quod poſterius eſt dixeris, de priore tacere optimum eſt. Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex eſt genus. Alterum, quod inſtrumentis adiuuatur: ut Publius Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtum Romæ commiſerat, Interamnæ ſe fuiſſe dicebat. Alterum, quod eſt tuendum dicentis ingenio. Id interim ad ſolam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur dici Color: interim ad quæſtionem. Sed utrūcunq; erit, prima ſit curarum, ut id quod fingimus, fieri poſſit: deinde, ut & perſonæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat: ſi continget etiam, ueræ alicui rei cohæreat: aut argumento quod ſit in cauſſa, confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita ſunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipuè

(quod

(quod fingentibus frequēter accidit) nequa inter ſe pugnēt. Quædam enim partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt. Præterea, ne ijs quæ uera eſſe conſtabit, aduerſa ſint. In ſchola etiã, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autē Orator meminiſſe debebit actione tota quid finxerit, quoniã ſolent excidere quæ falſa ſunt: uerumq; eſt illud quod uulgo dicitur, Mendacem memorē eſſe oportere. Sciamus autē, ſi de noſtro facto quæratur, unũ nobis aliquid eſſe dicendum: ſi de alieno, mittere in plurimas ſuſpitiones licere. Eſt tamen quibuſdam ſcholaſticis controuerſijs, in quibus ponitur aliquem non reſpondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerãdi quæ reſponderi potuiſſent. Fingenda uero meminerimus ea quæ non cadent in teſtem. Sunt autē quæ noſtro dicuntur animo, cuius ipſi tantũ conſcij ſumus. Itē quod à defunctis: nec hoc enim eſt qui neget. Itemq; ab eo cui idem expediet: is enim non negabit. Ab aduerſario quoq;: quia non eſt habiturus in negando fidē. Somniorum & ſuperſtitionum colores ipſa iam facilitate autoritatem perdiderunt. Non eſt autem ſatis in narratione uti coloribus, niſi per totã actionē conſentiant: cum præſertim quorundam probatio ſola ſit in aſſeueratione & perſeuerãtia: ut ille paraſitus qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & abſolutum, tanquam ſuum filium aſſerit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatem ſibi cauſſam exponendi fuiſſe: & ideo à ſe paraſiti perſonam eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non eſſet. Niſi tamen omnibus uerbis & amorem patrium, atq; hunc quidem ardentiſſimum oſtenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculoſe manſurum in illa domo, in qua tam inuiſus ſit, ſciat: ſuſpitione ſub iecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in ſcholaſticis

contro

controuerſijs, quod in foro an poßit accidere, dubito, ut eodem colore utraq; pars utatur, deinde eum pro ſe quiſque defendat: ut in illa controuerſia: Vxor marito dixit appellatam ſe de ſtupro à priuigno, & ſibi conſtitutum tempus, & locum: eadem cōtra filius detulit de nouerca, edito tantū alio tempore, ac loco: pater in eo quem uxor prædixerat, filiū inuenit: in eo quē filius, uxorē: illā repudiauit: qua tacente, filiū abdicat. Nihil dici poteſt pro iuuene, quod nō idem ſit pro nouerca. Ponentur* tamē omnia communia, deinde ex perſonarum cōparatione, & indicij ordine, & ſilentio repudiatæ, argumēta ducētur. Ne illud quidē ignorare oportet, quædam eſſe quæ colorē non recipiant, ſed tamē defendenda ſint: qualis eſt ille diues, qui ſtatuā pauperis inimici flagellis cecidit, reus eſt iniuriarū. Nam factū eius modeſtum eſſe nemo dixerit: fortaſſe ut ſit tutum, obtinebit. Quòd ſi pars expoſitionis pro nobis, pars contra nos erit, miſcenda ſit, an ſeparanda narratio, cū ipſa cauſſæ cōditione deliberandum eſt. Nam ſi plura ſunt quæ nocent, quæ proſunt obruentur. Itaq; tunc diuidere optimum erit, & ijs quæ partē noſtrā adiuuabunt, expoſitis & cōfirmatis, aduerſus reliqua uti remedijs de quibus ſupra dictū eſt. Si plura proderunt, etiam cōiungere licebit: ut quæ obſtant in medio, uelut axilijs noſtris poſita, minus habeant uirīū. quæ tamen nō erunt nuda ponenda, ſed ut & noſtra aliqua argumentatione firmemus, & diuerſa cur credibilia nō ſint, adijciamus: quia niſi diſtinxerimus, uerendum eſt ne bona noſtra permiſtis malis inquinētur. Illa quoq; de narratione præcipi ſolent, ne qua ex ea fiat excurſio, ne auertatur à iudice ſermo, ne alienæ perſonæ uocē demus, ne argumētemur: adijciunt quidam etiā, ne utamur affectibus. Quorū pleraq; ſunt frequētißime cuſtodienda: imo nunquā, niſi ratio coëgerit, mutāda: ut ſit expoſitio perſpicua et breuis.

*etiam

uis. Nihil quidem tam raro poterit habere rationẽ, quàm excurſio: nec unquã debebit eſſe niſi breuis, & talis, ut ui quadam uideamur affectus uelut recto itinere depulſi: qualis eſt

Pro Cluent. Ciceronis circa nuptias Saſſiæ, O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unã in omni uita inauditũ. O libidinẽ effrenatã, & indomitam. O audaciã ſingularẽ, non timuiſſe, ſi minus uim deorũ, hominumq́; famã, at illam ipſam noctẽ, faceſq́; illas nuptiales? nõ limen cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes deniq; ipſos ſuperiorũ teſtes nuptiarum? Sermo auerſus à iudice, & breuius indicat interim, & coarguit magis. Qua de re idẽ quod de prooemio dixerã, ſentio, ſicut de proſopopœia quoq; : qua tamen nõ Seruius modò Sulpitius utitur pro Aufidia, Somno'ne te languidum, an graui lethargo

In Verrem act.7. putem oppreſſum? ſed M. quoq; Tullius circa nauarchos. Nã ea quoq; rei expoſitio eſt, ut Adeas, tantũ dabis, & reliqua. Quid? pro Cluẽtio, Staleni Bulbiq; colloquiũ, non'ne ad

*celeritatẽ *credulitatem plurimũ & fidẽ confert? Quæ ne feciſſe ſine obſeruãtia quadam uideatur, quanquã hoc in illo credibile non eſt, in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio ſuauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia perſonarũ, omnes affectus. Argumentabimur in narratione, ut dixi, nunquã: argumentũ ponemus aliquãdo: quod facit pro Ligario Cicero, cũ dicit ſic eũ prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacẽ eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & breuẽ cum res poſcet defenſionẽ, & rationẽ factorũ. Nec enim narrandum eſt tanquã teſti, ſed tanquã patrono. Rei ordo per ſe talis eſt, Quintus Ligarius legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo Marcus Tullius? Quintus igitur, inquit, Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpitio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Alibi, Non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpitionem

nem belli. Et *cum eſſet indicaturo ſatis,* Quintus Ligarius *nullo ſe implicari negotio paſſus eſt, adiecit,* Domũ *ſpectans, & ad ſuos redire cupiens.* Ita quod exponebat, & ratione *fecit credibile, & affectus quoq; impleuit.* Quo *magis miror eos qui nõ putant in narratione eſſe utendũ affectibus.* Qui *ſi hoc dicũt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecũ ſentiũt.* Effugien*dæ ſunt enim moræ.* Cæterùm *cur ego iudicẽ nolim, cũ eũ doceo, etiã moueri?* Cur *quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, nõ in primo ſtatim rerũ ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar, cum præſertim etiã in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus, occupato uel ira, uel miſeratione?* An *non* Marcus Tullius *circa uerbera ciuis* Romani *omnes breuiſſimè mouet affectus, nõ ſolum cõditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberum, ſed animi quoq; cõmendatione? Summum enim uirũ oſtendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, ſed tantùm ciuem ſe* Romanum *eſſe, cum inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit.* Quid? Philo*dami caſum non'ne cum per totam expoſitionẽ incendit inuidia, tum in ſupplicio ipſo lacrymis impleuit, cum flentes nõ tam narraret quàm oſtenderet, patrem de morte filij, filium de patris?* Quid *ulli epilogi poſſunt habere miſerabile magis? Serum eſt enim aduocare ijs rebus affectum in peroratione, quas ſecurus narraueris.* Aſſueuit *illis iudex, iamq; eas ſine motu mentis accipit, quibus commotus nouis non eſt: & difficile eſt mutare habitum animi ſemel conſtitutum.* Ego *uero (neq; enim diſſimulabo iudicium meum: quanquam id quod ſum dicturus, exemplis magis quam præceptis ullis continetur) narrationem, ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & uenere exornandam puto.* Sed *plurimũ refert, quæ ſit natura eius rei quã exponimus.* In *paruis ergo, quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus & uelut applicitus*

Actio. 7. in Verrem.

Act. 3.

citus rei cultus: in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circūiectæ orationis copia latent: hic expreſſa, & ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt: cōpoſitio diſsimulata quidem, ſed tamē quā iucundiſsima: figuræ nō illæ poëticæ, & contra rationē loquendi autoritate ueterū receptæ. Nam debet eſſe quāpuriſsimus ſermo, & qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animū leuet: ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionē, pares elocutionū tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs expoſitio, & niſi commendetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in ulla parte intētior eſt iudex: eoq́; nihil rectè dictū perit. Præterea, neſcio quomodo, etiā credit facilius quæ audiēti iucunda ſunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uero maior res erit, & atrocia inuidioſe, & triſtia miſerabiliter dicere licebit: non ut conſumantur affectus, ſed ut tamen uelut primis lineis deſignentur: ut planè qualis futura ſit imago rei, ſtatim appareat. Ne ſententia quidem uelut fatigatū intentione ſtomachum Iudicis reficere diſſuaſerim, maximè quidem breui interiecta, qualis eſt illa, Fecerūt ſerui Milonis, quod ſuos quiſque ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulo liberiore, qualis eſt illa, Nubit genero ſocrus, nullis auſpicijs, nullis autoribus, funeſtis ominibus omnium. Quod cum ſit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatē potius quàm ad oſtentationem componebatur oratio, & erant adhuc ſeueriora iudicia: quanto nunc faciendum magis, cum in ipſa capitis aut fortunarum pericula irrupit uoluptas? Cui hominum deſiderio quantum dari debeat, alio loco dicā. Interim aliquid indulgendum eſſe confiteor. Multū confert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præſentem perducere audientes uidetur: qualis eſt illa M. Cælij in Antonium deſcriptio, Nanq; ipſum offendunt temulento ſopore proflig*

*fidem

Pro Milone.

Pro Cluētio.

Hypotypoſis.

profligatum,totis præcordijs ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare : præclaraſq; contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare,& reliquas circumiacere paßim : quæ tamen exanimatæ terrore,hoſtium aduentu percepto excitare Antonium conabantur:nomen inclamabant:fruſtra ceruicibus tollebant : blandius alia ad aurem inuocabat,uehementius etiam nonnulla feriebat. Quarum cum omnium uocem tactumq; noſcitaret,proximæ cuiuſq; collum amplexu petebat:neq; dormire excitatus,neq; uigilare ebrius poterat : ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionũ concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi,neq; uehementius exprobrari,neq; manifeſtius oſtendi poteſt. Ne illud quidem præteribo,quantam afferat fidem expoſitioni,narrantis autoritas : quam mereri debemus ante omnia quidẽ uita,ſed & ipſo genere orationis. quod quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmando quoq; ponderis.

Autoritas dicentis.

Effugienda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis ſuſpicio: (neq; enim ſe uſquam cuſtodit magis iudex) nihil uideatur fictum,nihil ſolicitũ.omnia potius à cauſſa quàm ab Oratore profecta credantur.Sed hoc pati nõ poſſumus,& perire artem putamus,niſi appareat:cum deſinat ars eſſe,ſi apparet. Pendemus ex laude, atq; hanc laboris noſtri ducimus ſummam.Ita quæ circunſtantibus oſtentare uolumus,iudicibus prodimus.

Ars non oſtẽtanda.

Eſt & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur,ſanè res declamatoria magis quàm forenſis, ideo reperta,ut quia narratio breuis eſſe debet,fuſius & ornatius res poſſet exponi: quod fit uel inuidiæ gratia, uel miſerationis. Id rarò faciendum iudico,neq; ſic unquam,ut totus ordo repetatur.licet enim per partes idem cõſequi. Cæterum qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rem loco ſtringat, & contentus indicare quid factum ſit, quo ſit modo factum,ple-

Repetita narratio.

Narrationis initium. *nius ſe loco ſuo expoſiturũ eſſe promittat.* Initiũ narrationis *quidã utiq; faciẽdum à perſona putãt: eamq́; ſi noſtra ſit, ornandam: ſi aliena, infamandam ſtatim.* Hoc *ſanè frequentiſſimũ eſt, quia perſonæ ſunt inter quas litigatur.* Sed *hæ quoq; interim cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum*

ProCluentio. *eſt: ut, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce, Iudices, homo non ſolùm municipij Larinatis, ex quo erat, ſed etiã regionis illius & uicinitatis, uirtute, exiſtimatione, nobilitate facilè*

Pro Ligario. *princeps.* Interim *ſine his: ut, Q. Ligarius cum eſſet.* Frequenter *uerò & à re: ſicut pro* Tullio Cicero, Fundum *habet in agro* Tigurino M. Tullius *paternũ.* Demoſthenes *pro Cteſiphonte,* τοῦ γὰρ φωκαϊκοῦ συστάντος πολέμου. De *fine*

Narrationis finis. *narrationis cum his contentio eſt, qui perduci expoſitionem uolunt*

Pro Cecinna. *eò, unde quæſtio oritur.* His *rebus ita geſtis,* P. Dolabella *prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de ui hominibus armatis, ſine ulla exceptione: tantũ, ut unde deieciſſet, reſtitueret. reſtituiſſe ſe dixit. ſponſio facta eſt. hac de ſponſione uobis iudicandum eſt.* Id *à petitore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper.*

De Egreſsione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Antequam ad confirmationem ueniat, quæ narrationem ſequi debet, quorũdam refellit opiniones: qui inter has egreſsionem, uel partitionem, uel propoſitioné, tanquam partes & ſemper neceſſarias, collocabãt. Egreſsionem hoc capite tractat: cui locum nõ eſſe neceſſarium inter confirmationem & narrationem, docet: narrationi tamen, & quæſtionibus uel uniuerſis uel ſingulis opportunè aliquando ſubiungi, cũ res poſtulat, aut permittit. Opus ea eſſe, cum narratio nullam dubitationem habés, circa finem atrox, uelut ſpiritu erumpente indignatione, proſequenda eſt. Quando etiam poſt merita commemorata inuehi uolumus ut in ingratos. Item quando aliquid aſperum, quod tueri uolumus, præparatione aliqua præmolliendum erit. Hinc quid egreſsio, & quàm latè pateat, demonſtrat.

ORdine ipſo narrationem ſequitur confirmatio. Probanda ſunt enim quæ propter hoc expoſuimus. Sed priuſquam ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerum ordine protinus utiq; in aliquem lætum ac plauſibilem locum quammaximè poßint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria, iam in forum uenit, poſtquam agere cauſſas non ad utilitatem litigatorum, ſed ad patronorum iactationem repertum eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur) narrationis gracilitati coniuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus oratio refrigeſcat. In quo uitium illud eſt, quòd ſine diſcrimine cauſſarum atq; utilitatis, hoc, tanquam ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit, faciunt: eò quod deſumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, ſententias, in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poſſunt. Ego autem confiteor hoc expatiandi genus non modò narrationi quidem, ſed etiam quæſtionibus uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportunè poſſe ſubiungi, cum res poſtulat, aut certè permittit: atq; eo uel maximè illuſtrari ornariq; orationem, ſed ſi cohæret & ſequitur, non ſi per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erant, diſtrahit. Nihil enim tam eſt conſequens, quàm narrationi probatio: niſi ſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi initium probationis eſt. Erit ergo illi nōnunquam locus: ut ſi expoſitio circa finē atrox fuerit, proſequamur eam uelut erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationem non habebit: alioqui prius eſt, quod obijcias, uerum efficere, quàm magnum: quia criminis inuidia pro reo eſt priuſquam probatur. Difficillima eſt enim grauißimi cuiuſq; ſceleris fides. Idē fieri non

*inutiliter poteſt, ut ſi merita in aduerſariũ aliqua expoſueris, in ingratum inueharis: aut ſi uarietatem criminũ narratione demonſtraueris, quantum ab ea periculum intentetur, oſtendas. Verùm hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito feſtinat ad probationem, & quamprimum certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauẽdum eſt ne ipſa *expoſitio uaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non ſemper eſt neceſſaria poſt narrationem illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionẽ præparatio, utiq; ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, ſi legem aſperam tuebimur, aut poenarias actiones inferemus. Eſt hic locus uelut ſequentis exordij, ad conciliandum probationibus noſtris iudicem. Quod liberius hic & uehementius fieri poteſt, quia iudici nota iam cauſſa eſt. His igitur uelut fomẽtis, ſiquid erit aſperum, præmolliemus, quò facilius aures iudicum, quæ poſt dicturi erimus, admittant, ne ius noſtrũ oderint. Nihil enim facilè perſuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; noſcenda natura eſt, iuri magis an æquo ſit appoſitus: Proinde enim magis aut minus erit hoc neceſſariũ. Cæterùm res eadẽ & poſt quæſtionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν Græci uocãt, Latini egreſſum, uel egreſsionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſſam uarios habẽt excurſus: ut laus hominum locorumq́;, ut deſcriptio regionum, expoſitio quarundam rerum non ſolùm geſtarum, ſed etiam fabuloſarum. Quo ex genere eſt in orationibus cotra Verrẽ compoſitis Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij cõmemoratio: in quam ille diuinus Orator, uelut nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto quem inchoauerat ſermone, diuertit* actutũ.*

[Margin: *ex-poſitio.]

[Margin: Quæ res per egreſsionem tractentur.]

[Margin: Act. 4. & 6.]

[Margin: *Ac tamen παρέκβασις.]

[Margin: Quid egreſſio, & quàm late pateat.]

Παρέκβασις eſt (ut mea quidem fert opinio) alienæ rei, ſed ad utilitatem cauſſæ pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio.

tractatio. Quapropter non uideo cur hũc ei potiſsimum locũ aſsignent, qui rerũ ordinem ſequitur: non magis quàm illud, cur hoc ita demum proprium putent, ſi aliquid in digreſſu ſit exponendum, cum tot modis à recto itinere declinet oratio. Nã quicquid dicitur præter illas quinq; quas fecimus partes, egreſsio eſt, indignatio, miſeratio, inuidia, conuitiũ, excuſatio, conciliatio, maledictorũ refutatio: ſimilia his quæ non ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atq; ea maximè iucundã & ornatã faciunt orationẽ, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs: quæ cũ ſunt argumentis ſubiecta ſimiliũ rerũ, quia cohærent, egredi non uidentur. Sed plurima ſunt quæ rebus nihil ſecũ cohærẽtibus inſeruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorũ alia ſic præparata afferimus: quædã ex occaſione uel neceſsitate dicimus, ſiquid nobis agẽtibus noui accidit, interpellatio, interuẽtus alicuius tumultus. Vnde Ciceroni quoq; in procemio cũ diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, ut ipſa oratiũcula qua uſus eſt, patet. Poterit autẽ paulo lõgius exire, qui præparat aliqd ante quæſtionẽ, & qui finitæ probationi uelut cõmendationẽ adijcit. At qui ex media erũpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

Cic. pro Milone aliauius oratione, quã quæ hodie extat.

De Propoſitione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Propoſitionem duplicem eſſe docet: Vnam quæ principalem quæſtionem continet: Alteram quæ ſingulis argumẽtationibus præponitur. Vſum eius, ut cauſſa ſit & dilucidior, & magis moueat: Ea non eſſe ſemper opus: nempe quando narratio ibi finẽ habet, ubi initium quæſtio: quo fit, ut quædam ſumma collectio expoſitioni, uel commonitio quædã Iudicis ſubiungatur. Aliam etiam diuiſionem propoſitionum facit, alias eſſe ſimplices, duplices alias, alias multiplices: & quo pacto hæ à partitionibus differant. alias item nudas, alias ratione ſubiecta, alias etiam utriuſq; intentione conſtantes: ut ego illud, hoc ait aduerſarius.

Lib.3.cap.9. SVnt qui narrationi propoſitionẽ ſubiungant tãquam partem iudicialis materiæ: cui opinioni reſpondimus. Mihi autem propoſitio uidetur omnis, cõfirmationis initium: quod nõ modò in oſtendenda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiam in ſingulis argumentis poni ſolet, maximeq; in his quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea nõ ſemper neceſſaria eſt. Aliquãdo enim ſine propoſitione quoq; aliqua ſatis manifeſtum eſt quid in quæſtione uerſetur: utiq; ſi narratio ibi finem habet, ubi initiũ quæſtio: adeo ut aliquando ſubiungatur expoſitioni, quæ ſolet in argumẽtis eſſe ſumma collectio: Pro Milone. Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt, iudices: inſidiator ſuperatus, ui uicta uis, uel potius oppreſſa uirtute audacia eſt. Sed nonnunquam ualde utilis eſt, præcipuè ubi res defendi non poteſt, de *iure quæritur: ut pro eo qui pecuniam priuatam de templo ſuſtulit, ſacrilegij agitur, De ſacrilegio cognoſcitis. ut iudex intelligat id unum eſſe officij ſui, quærere an id quod obijcitur, ſacrigelium ſit. Item in cauſsis obſcuris, aut multiplicibus. Nec ſemper propter hoc ſolum, ut ſit cauſſa lucidior, ſed aliquando etiam ut magis moueat. Mouet autẽ, ſi protinus ſubtexantur aliqua quæ proſint, Lex apertè ſcripta eſt, ut peregrinus qui murum aſcenderit, morte mulctetur. peregrinum te eſſe certum eſt: quin aſcenderis murũ, non quæritur: quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio confeſsionem aduerſarij premit, & quodãmodo iudicandi moram tollit: nec indicat quæſtionem, ſed adiuuat. Sunt autẽ propoſitiones & ſimplices, & duplices uel multiplices. Quod accidit non uno modo. Nam & plura crimina iunguntur: ut cũ Socrates accuſatus eſt quòd corrumperet iuuentutem, & nouas ſuperſtitiones introduceret. Et ſingula ex pluribus colligũtur: ut cũ legatio molè geſta obijcitur Aeſchini, quòd mentitus ſit, quòd nihil ex mandatis fecerit, &

*al. fine. al. nomine.

quòd

quòd moratus ſit, quòd munera acceperit. Recuſatio quoque plures interim propoſitiones habet: ut contra petitionem pecuniæ, Malè petis: procuratori enim tibi eſſe non licuit: ſed neq; illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: ſed neq; es hæres eius à quo accepiſſe mutuam dicor: nec ipſi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet poſſunt, ſed rem oſtendiſſe ſatis eſt. Hæ ſi ponantur ſingulæ ſubiectis probationibus, plures ſunt propoſitiones: ſi coniungantur, in partitionẽ cadunt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè in coniecturalibus: Cædis ago, furtum obijcio. Eſt ratione ſubiecta: ut, Maieſtatem minuit Caius Cornelius: nam codicem tribunuſplebis ipſe pro concione legit. Præter hæc utimur propoſitione aut noſtra, ut, Adulterium obijcio. aut aduerſarij, ut, Adulterij mecũ agitur. aut communi, ut, Inter me & aduerſarium quæſtio eſt, uter ſit inteſtato propior. Nonnunquã diuerſas quoq; iungimus, Ego hoc dico, aduerſarius hoc. Habet interim uim propoſitionis etiam ſi per ſe non eſt propoſitio: ut cum expoſito rerũ ordine ſubijcimus, De his cognoſcitis. ut ſit hæc cõmonitio iudicis, quò ſe ad quæſtionem acrius intendat, & quodam uelut iactu excitatus finem eſſe narrationis, & initiũ probationis intelligat: & nobis confirmationem ingrediẽtibus, ipſe quoq; nouum quodammodo audiendi ſumat exordium.

De Partitione. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Partitionem finit, & quando ea utendum non ſit, & contrà, & qbus ex cauſsis, qui ſit eius modus, lex, & officia, docet. Proponit primum duas quorundam cauſſas partitionem uetantium, item aliorum ultra tres propoſitiones extendi prohibentium, quas non approbat. Demum ſuas profert, propter quas aliquando partitione ſuperſedere poſsimus. Primum, quia plerunq; gratiora ſint inuenta ſubito, quàm antè præuiſa. Quia iudex interdum fallendus ſit, cum propoſitio nimis eſt dura: quod facile fit

partitionem omittendo. Quia congeſta ſimul fortiora ſint noſtra, quàm partitione diſiuncta. Quia in partitione ſi ſit aliquid potentiſsimum (quod fere fit) reliqua ſint ſuperuacua. Inde exẽpla rectè & ſecus factæ partitionis à Cicerone proponit. Duplicem pugnandi ductum addit: per qualitatem primum, deinde per coniecturam, hoc pacto: ſi feci, recte feci: ſed non feci. Quem, quoties noſtra negatio non erit ſatis potens, ut uno ſtare poſsimus, aut etiam poſt rem confirmatam ex abundanti, Ciceronis pro Milone exemplo permittit, & quomodo durior partitio ſit tractãda, & quibus figuris, adiungit. Porro eius uſum neceſſarium eſſe, cum plura uel obiicienda uel diluenda ſunt, atque utilem & iucundam fore, ut cauſſa lucidior fiat, & iudex certo ſingularum partium fine reficiatur. Modum autem eius eſſe, ut non nimis conciſa & uelut articuloſa ſit, cui fruſta minuta plurimum autoritatis detrahant. Legem, ut ſit lucida, aperta, breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo: ne quid in ea deſit: ne quid ſuperſit: ne in ſpecies partiamur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut contra. Officia, ut quid ſit de quo conueniat. quid de quo ambigatur, proponat: in quo ut quidque propoſitum erit, ita tractandum.

PArtitio eſt noſtrarum aut aduerſarij propoſitionum, aut utrarumq; ordine collata enumeratio. Hac quidam utendum ſemper putant, quòd ea & fiat cauſſa lucidior, & iudex intentior ac docilior, ſi ſcierit & de quo dicimus, & de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidam periculoſum id Oratori arbitrantur, duabus ex cauſsis, quòd nõnunquam & excidere ſoleant quæ promiſimus, & ſiqua in partiendo præterimus, occurrere. Quod quidem nemini accidet, niſi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agẽdum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifeſta & lucida eſt ratio, quàm rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducem, adeò ut memoriæ id maximum ſit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra treis propoſitiones extẽdere. Quæ ſine dubio ſi nimium ſit multiplex, fugiet memoriã iudicis,

& turb

& turbabit intentionem. Hoc tamen numero uelut lege non eſt alliganda, cũ poßit cauſſa plures deſiderare. Alia ſunt magis propter quæ partitione non ſemper ſit utendum. Primũ, quia pleraq; gratiora ſunt, ſi inuenta ſubitò, nec domo allata, ſed inter dicendum ex re ipſa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propoſitis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiã fallendus eſt iudex, & uarijs artibus ſubeũdus: ut aliud agi, quã quod petimus, putet. Nam eſt nonnunquam dura propoſitio, quã iudex ſi prouidet, non aliter reformidat, quàm qui ferrũ medici prius quàm curetur, aſpexit. At ſi re nõ antè propoſita, ſecurum, ac nulla denuntiatione in ſe conuerſum, intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda nõ modò diſtinctio quæſtionum eſt, ſed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim ſolùm Oratoris eſt docere; ſed plus eloquentia circa mouendũ ualet. Cui rei contraria eſt maximè tenuis illa & ſcrupuloſè in parteis ſectæ diuiſionis diligentia eo tempore, quo cognoſcenti iudiciũ conamur auferre. Quid quòd interim quæ per ſe leuia ſunt & infirma, turba ualent? Ideoq; cõgerenda ſunt potius, & uelut eruptione pugnandum: quod tamen rarum eſſe debet, & ex neceßitate demũ, cum hoc ipſum quod dißimile rationi eſt, coëgerit ratio. Præter hæc in omni partitione eſt utiq; aliquid potẽtißimum, quod cum audiuit iudex, cætera tanquam ſuperuacua grauari ſolet. Itaq; ſi plura uel obijcienda ſunt, uel diluẽda, & utilis & iucunda partitio eſt: ut quid quaq; de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unum crimen uariè defendemus, ſuperuacua: ut ſi ita partiamur, Dicã nõ talem eſſe hunc quẽ tueor, ut in eo credibile uideri poßit homicidium: dicã occi-

dendi cauſſam huic nõ fuiſſe: dicam hunc eo tempore quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe. Omnia quæ antequam id quod ultimũ eſt, exequeris inania uideri neceſſe eſt. Feſtinat enim iudex ad id quod potentiſſimũ eſt, & uelut obligatum promiſſo patronũ, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi uel occupatus, uel in aliqua poteſtate, uel etiam ſic moribus cõpoſitus, cum cõuitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illã pro Cluentio partitionem improbarent, qua ſe dicturum eſſe promiſit primùm, neminẽ maioribus criminibus, grauioribus teſtibus in iudicium uocatũ, quàm Oppianicũ: deinde, præiudicia eſſe facta ab iis ipſis iudicibus, à quibus cõdemnatus ſit: poſtremò, iudiciũ pecunia tentatum nõ à Cluentio, ſed cõtra Cluentium: quia ſi probari poſſet quod eſt tertiũ, nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo tam erit aut iniuſtus, aut ſtultus, quin eũ fateatur optimè ꝑ Muræna eſſe partitum, Intelligo iudices treis totius accuſationis parteis fuiſſe, & earum unã in reprehenſione uitæ, alterã in cõtentione dignitatis, tertiã in criminibus ambitus eſſe uerſatam. Nã ſic & oſtendit lucidiſſimè cauſſam, & nihil fecit altero ſuperuacuum. De illo quoq; genere defenſionis pleriq; dubitãt: Si occidi, rectè feci: ſed nõ occidi. quo enim prius pertinere, ſi ſequens firmum ſit: hæc inuicem obſtare, & utroq; utentibus, in neutro haberi fidem. Quod ſanè in parte uerũ eſt, & illo ſequenti (ſi modò indubitabile ſit) ſolo utendũ. At ſi quid in eo quod eſt fortius, timebimus, utraq; probatione nitemur. Alius enim alio moueri ſolet: & qui factum putauit, iuſtum credere poteſt: qui tanquã iuſto nõ mouebitur, factũ fortaſſe non credet. Vt certa manus unò telo poßit eſſe contenta, incertæ plura ſpargenda ſunt, ut ſit & fortunæ locus. Egregiè uerò Cicero pro Milone inſidiatorẽ primò Clodium oſtendit: tum addit ex abundanti, etiam ſi id non fuiſſet, talẽ tamen

ciuem

ciuem cum ſumma uirtute interfectoris & gloria necari potuiſſe. Neq; illum tamen ordinē, de quo prius dixi, damnauerim: quia quædam etiamſi ipſa ſunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant quæ ſequuntur. Nec omnino ſine ratione eſt quod uulgò dicitur, Iniquum petendū, ut æquum feras. Quod tamen nemo ſic accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, Non tentanda quæ effici omnino non poſſunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defenſione utemur, id laborandū eſt, ut in illam partē ſequētem fides ex priore ducatur. Poteſt enim uideri qui tutò etiam cōfeſſurus fuit, mentiendi cauſſam in negando non habere. Et illud utiq; faciendum eſt, ut quoties ſuſpicabimur à iudice aliam probationē deſiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè & ſtatim de eo ſatis eſſe facturos: præcipueq; ſi de pudore agitur. Frequēter autem accidit, ut cauſſa parum uerecunda, iure tuta ſit: de quo ne inuiti iudices audiant, & auerſi, frequentius ſunt admonēdi ſecuturā defenſionem probitatis ac dignitatis: expectent paulùm, & agi ordine ſināt. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus ſimulandum eſt dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legē. Nonnunquā quaſi interpellemur ab his, ſubſiſtere. Sæpe auertenda ad ipſos oratio. Hortandi, ut ſinant nos uti noſtro conſilio. Ita ſurrepetur animo iudicis, & dum ſperat probationē pudoris, aſperioribus illis minus repugnabit. Quæ cū receperit, etiam uerecūdiæ defenſioni facilior erit. Sic utraq; res inuicē iuuabit, eritq; iudex circa ius noſtrū ſpe modeſtiæ attentior, circa modeſtiā iuris probatione procliuior. Sed ut non ſemper neceſſaria, aut etiam ſuperuacua partitio eſt, ita opportunè adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Neq; enim id ſolum efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conſpectu iudicum

 poſitis:

poſitis: ſed reficit quoq; audientem certo ſingularum partiũ fine: non aliter quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis, notata inſcriptis lapidibus ſpatia. Nam & exhauſti laboris noſſe menſurã uoluptati eſt, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, ſcire quantũ ſuperſit. Nihil enim longum uideri neceſſe eſt, in quo quid ultimum ſit, certũ eſt. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi tulit laudis Quintus Hortenſius: cuius tamen diuiſionẽ in digitos diductam, nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam eſt certus eius modus, & euitanda maximè conciſa nimiũ & uelut articuloſa partitio. Nam & autoritati plurimum detrahunt multa illa non membra, ſed fruſta: & huius gloriæ cupidi, quò ſubtilius & copioſius diuiſiſſe uideantur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant: nec tam plura faciunt, quàm minora: deinde cum fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obſcuritatem, contra quam partitio inuenta eſt. Diuiſa & ſimplex propoſitio quoties utiliter adhiberi poteſt, primùm eſſe debet aperta atq; lucida, (nam quid ſit turpius, quàm id eſſe obſcurum ipſum, quod in eum ſolum adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura?) tum breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Non enim de quo dicamus, ſed de quo dicturi ſimus, oſtendimus. Obtinendum etiam, nequid in ea deſit, nequid ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis: aut genere poſito ſubijcitur ſpecies: ut, Dicam de uirtute, iuſtitia, continentia: cùm iuſtitia atque continentia uirtutis ſint ſpecies. Partitio prima eſt, quid ſit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduerſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi ſimus, quæ noſtræ propoſitiones, quæ partis aduerſæ. Turpiſſimum uerò eſt, non eo ordine exequi, quo quidq; propoſueris.

Pro Quintio. & in Diuin. in Q. Cæcilium.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVINTVS.

PROLOGVS.

ARGVMENTVM.

Attentos hac præfatione reddit. docet enim quàm ſit neceſſaria probationum tractatio ad cõfirmandum, & confutãdum: quia ſine probatione nulla controuerſia ſit: cum omnium aliarum partium aliqua ſemper abeſſe poſsit. Addit alias cauſſas, quia ad hanc partem omnia alia tendant: quæ intueri niſi huc perueniamus, ſuperuacuum ſit. Quorundam opiniones leuiter attingit: quorum alij docere, unicum Oratoris officium, alij tria, ſed docere præcipuum dictitabant: quorum utrique huic parti plurimum tribuant.

IVERVNT, *& clari quidem autores quibus ſolum uideretur* Oratoris *officium, docere.* Nanq; *& affectus duplici ratione excludendos putabant: primùm, quia uitiũ eſſet omnis animi perturbatio: deinde quia iudicem à ueritate depelli miſericordia, uel ira, ſimilibuſq;, non oporteret: & uoluptatem audientium petere, cum uincendi tantùm gratia diceretur, non modò agenti ſuperuacuũ, ſed uix etiam uiro dignum arbitrabantur.* Plures *uerò, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſummouerent, hoc tamen proprium atq; præcipuum crederent opus, ſua confirmare, & quæ ex aduerſo proponerentur, refutare.* Vtruncunq; *eſt (nec enim hoc loco meam interpono ſententiam) hic erit liber illorũ opinione maximè neceſſarius, quo toto hæc ſola tractantur: quibus ſanè & ea quæ de iudicialibus cauſsis iam dicta ſunt, ſeruiunt.* Nam *neq; procemij, neq;*

narrat

narrationis eſt alius uſus, quàm ut iudicẽ præparent: & ſtatus nŏſſe, atq; ea de quibus ſuprà ſcripſimus, intueri, ſuperuacuum foret, niſi ad hãc perueniremus. Deniq; *ex quinq; quas iudicialis materiæ fecimus partibus, quæcunq; alia poteſt aliquando neceſſaria cauſſæ nõ eſſe, his nulla eſt cui probatione opus non ſit.* Eius *præcepta ſic optimè diuiſuri uidemur, ut prius in cõmune quæ ad omnes quæſtiones ptinẽt, oſtẽdamus: deinde quæ in quoq; cauſſæ genere ꝑpria ſunt, exequamur.*

De Probationum diuiſione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quia finitio probationum cognita eſt, diuiſionem aggreditur in artificiales & inartificiales: quæ ut arte non inueniantur, magnis tamen eloquentiæ uiribus tractandæ ſint. Tum ſpecies earum enumerat.

Rhetoric. 1.

AC prima quidem illa partitio ab Ariſtotele tradita, conſenſum ferè omniũ meruit, alias eſſe probationes quas extra dicendi rationẽ acciperet Orator: *alias quas ex cauſſa traheret ipſe, & quodãmodo gigneret.* Ideoq; *illas* ἀτέχνους, *id eſt inartificiales: has* ἐντέχνους, *id eſt artificiales uocauerunt.* Ex *illo priore genere ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes: in quibus pars maxima contentionũ forenſium conſiſtit. Sed ut ipſa per ſe carẽt arte, ita ſummis eloquentiæ uiribus & * alleuanda ſunt plerunq;, & refellenda.* Q*uare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt.* Nec *tamen in animo eſt, omnia quæ aut pro his aut contrà dici ſolent, complecti.* Non *enim communes locos tradere deſtinamus, quod eſſet operis infiniti, ſed uiam quandam atq; rationem.* Q*uibus demonſtratis, non modò in exequendo ſuas quiſque uires debet adhibere, ſed etiam inueniendo ſimilia, ut quæq; conditio litium poſcet.* Neq; *enim de omnibus cauſſis dicere quiſquam*

* eleuanda.

Inartificialia à præceptis nõ remouendis.

quam poteſt, ſaltem præteritis, ut taceam de futuris.

De Præiudiciis. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Præiudicia in tres ſpecies diuidit: quas finitione & ſubiectis exemplis manifeſtas reddit. Confirmari autem eas oſtendit ſimilitudine rerum de quibus quæritur, & iudicum autoritate. Refelli uero, diſsimilitudinem oſtendendo, negligentiam actorum incuſando, de perſonarum contra quas iudicatum eſt, infirmitate, de teſtium corruptione, aut iudicum culpa (ſi manifeſta eſt) conquerendo, aut iudicium poſterius priori opponendo, aut ſi his omnibus deſtituamur, ad locum communem confugiendo. Multas præiudiciorum cauſſas ad inique pronuntiandum ualere: quod manifeſtum faciant Rutilij damnatio, Catilinæ & Clodij abſolutio.

IAm præiudiciorũ uis omnis tribus in generibus uerſatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus cauſsis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: ut de reſciſsis patrum teſtamentis, uel contra filios cõfirmatis: Iudicijs, ad ipſam cauſſam pertinentibus, unde etiam nomen ductũ eſt, qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduerſus Milonem: Aut cũ de eadem cauſſa pronuntiatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & partibus Centumuiraliũ, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Confirmãtur præcipuè duobus: autoritate eorum qui pronuntiauerũt, & ſimilitudine rerum de quibus quæritur. Refelluntur autem rarò per contumeliam iudicũ, niſi forte manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentiũ quiſq; firmam eſſe alterius ſententiam: & ipſe pronuntiaturus non libenter exemplum quod in ſe fortaſſe recitat, facit. Cõfugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquã diſsimilitudinẽ cauſſæ. Vix autẽ ulla eſt ꝑ omnia alteri ſimilis. Si id nõ continget, ac eadẽ cauſſa erit: aut actorũ incuſanda negligẽtia, aut de infirmitate ꝑſonarũ querendũ, cõtra

Exempla.
Vide Valer. lib. 7. ca. 7. & 8.
Pro Cluent.
Pro Milo.

quas

quas erit iudicatũ: aut de gratia quæ teſtes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia: aut inueniẽdum quod cauſſæ poſtea acceſſerit. Quorũ ſi nihil erit, licet tamen dicere multas iudiciorũ cauſſas ad iniquè pronuntiandũ ualere: ideoq; damnatũ Rutilium, abſolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiã Iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iureiurando alieno ſuum donent. Aduerſus conſulta autem ſenatus, & decreta principum uel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuenta quantulacunq; cauſſæ differentia, aut aliqua uel eorundem uel eiuſdem poteſtatis hominum poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

De Rutilij dãnatione uide Florũ lib. 3.

De Rumore & Fama. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Contra famam, aut pro ea, ſtatu finitiuo litigantium utrique contendendum: & finitiones diuerſas, exemplis in utramq; partem confirmandas eſſe monet.

Cicero in Topicis.

FAmam atq; rumores pars altera conſenſum ciuitatis, & uelut publicum teſtimonium uocat: altera ſermonem ſine ullo certo autore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas: quod nulli nõ etiam innocentiſſimo poſſit accidere fraude inimicorũ falſa uulgantium. Exempla utrinq; non deerunt.

De Tormentis. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Circa tormenta, generalia quædam & ſpecialia tangit. Primum, ut in fama, diuerſam tormentorum deſcriptionem ex accidentibus in utramuis partem generaliter adferri docet. Hinc propria conſiderari, quis, quem poſtulet aut offerat, in quem, ex qua cauſſa, quo quæſitore &c. quæ uariè in utranque partem tractari poſsint.

Vide Ariſt. in Rhet. ad Alex. Cicer. in part. & Valer. lib. 8. cap. 4.

SIcut in tormentis quoq;, qui eſt locus frequentiſſimus, cum pars altera, quæſtionem, uera fatendi neceſſitatem uocet, altera

altera ſæpe etiam cauſſam falſa dicendi, q alijs patientia facile mendaciũ faciat, alijs infirmitas neceſſarium. Quid attinet de his plura? Plenæ ſunt orationes ueterum ac nouorũ. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſq; litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quem poſtulet aut offerat, & in quem, & ex qua cauſſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quo modo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe cõſtantia: pſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutarit: prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu. Quæ utrinq; tam infinita ſunt, quàm ipſa rerum uarietas.

De Tabulis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Docet circa tabulas dupliciter peccari, aut fraude ſignatorũ, aut ignorantia, & hoc genus poſtremum refelli, aliud etiam accuſari. Tum unde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quàm uariè, explicat.

Contra tabulas quoq; ſæpe dictum, ſepe dicendũ eſt, cũ eas non ſolùm refelli, ſed etiã accuſari, ſciamus eſſe uſitatum. Cùm ſit autẽ in his aut ſcelus ſignatorũ, aut ignorantia: tutius ac facilius id quod ſecũdo loco diximus, tractatur, q pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſſa trahit, ſi forte aut incredibile eſt id actũ eſſe quod tabulæ cõtinẽt: aut (ut frequẽtius euenit) alijs probationibus æquè inartificialibus ſoluitur: ſi aut is in quẽ ſignatũ eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus: ſi tempora nõ congruunt: ſi uel antecedentia uel inſequentia tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

De Iureiurando. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Iuriſiurandi formas quatuor deſcribit: oblationem ſui, recuſationem alieni, delationem aut exactionem alieni, aut recuſa-

tionem ſui,& quo pacto ſingulæ quæq; tractandæ ſint. Præterea ex ſententia ſeniorum quos puer audierat, iuſiurandum non eſſe facilè deferendum alteri: nec optionem iudicis aduerſario permittendam, neq; ex aduocatis partis aduerſæ iudicem eligendum præcipit.

* nõ reſpuũt.

*IVſiurandum litigatores aut offerunt ſuum, aut * non recipiunt oblatum: aut ab aduerſario exigunt, aut recuſant cum ab ipſis exigatur. Offerre ſuum ſine illa conditione, ut uel aduerſarius iuret, ferè improbum eſt. Qui tamen id faciet, aut uita ſe tuebitur, ut eum non ſit credibile peieraturum: aut ipſa ui religionis: in qua plus fidei conſequetur ſi id egerit, ut non cupide ad hoc deſcendere, ſed ne hoc quidem recuſare uideatur: aut ſi cauſſa modò patietur litis, propter quam deuoturus ſe ipſe non fuerit: aut ſi præter alia cauſſæ inſtrumenta adijcit ex abundanti hanc quoq; cõſcientiæ ſuæ fiduciam. Qui non recipiet conditionem, à multis cõtemni iuriſiurandi metum dicet: cum etiam philoſophi quidam ſint reperti, qui deos habere curam rerum humanarum negarent: eũ uerò qui nullo offerẽte iurare ſit paratus, & ipſum uelle de cauſſa ſua pronuntiare: & quàm id quod offert, leue ac facile credat, oſtendere. At is qui defert, agere modeſtè uidetur, cum litis aduerſarium iudicem faciat, & eum cuius cognitio eſt, onere liberet, qui profectò alieno iureiurando ſtari quàm ſuo malit. Quo difficilior recuſatio eſt, niſi forte res eſt ea, quam credibile ſit notam ipſi non eſſe. Quæ excuſatio ſi deerit, hoc unum relinquetur, ut inuidiam ſibi quæri ab aduerſario dicat, atq; id agi, ut in cauſſa in qua uincere non poßit, quæri poßit. Itaq; hominem quidem malum occupaturum hanc cõditionem fuiſſe, ſe autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquã relinquere an peierarit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unquam iuſiurandum deferremus; ſicut*

Cic. de natura Deorum 1.

cut

cut neq; optio iudicis aduerſario eſſet permittenda: nec ex aduocatis partis aduerſæ iudex eligendus. Nam ſi dicere contraria turpe aduocato uideretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De Teſtibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Teſtimonia primùm aut diuina eſſe aut humana tradit: & diuina duobus modis tractari, generaliter, & ſpecialiter: de quibus ad finem capitis loquitur, ubi uarias eorum ſpecies enumerat. Humanorum fieri alia per tabulas, alia à præſentibus. Tabularum aut refellendarum aut cõfirmandarum rationem, quia ſit facilior, primo loco explicat, deinde ad teſtes præſentes aggreditur: eoſq; dupliciter aut defendi aut oppugnari poſſe, uel actione perpetua, uel interrogatione conciſa, oſtendit. In actionibus tribus modis. Primo locis communibus in utrãq; partem pro teſtibus, & contra, generaliter. Secundo ſpecialiter, ita tamen, ut multos inuadamus: ut ſi Græcorum teſtimonia eleues, aut eorum qui in cauſsis repetundarum ſe reo numeraſſe pecunias dicunt. Tertio aduerſus ſingulos: quod genus uel orationi permixtum eſt, uel ſeparatim editum: ut in Vatinium. His peractis ad modum interrogandi accingitur: & teſtium duo facit genera, unum uolũtariorum, aliud quibus lege teſtimonium denuntietur: quorum alij cupidi ſint reo nocẽdi, alij uerum inuiti dicturi: quod interim accuſatori uel cognitum ſit, uel incognitum. Quę omnia quomodo uariè ab accuſatore & patrono uerſanda ſint & pertractãda, non minus docte quàm fuſe explicat. In teſtibus tamen interrogandis teſtem probe noſſe pręcipuum eſſe monet, ut pro ſua natura quò uolumus facilè perducatur. Atq; omnem interrogationẽ eſſe aut in cauſſa aut extra cauſſam docet. In cauſſa rem altius repetendo, unde nihil ſuſpecti ſit, per Socraticam inductionem extorquendum etiam ab inuitis, quod nobis proſit. Extra cauſſam de uita teſtium, de amicitia aut inimicitiis cum reo, & cęteris huiuſmodi interrogandum, ex quibus uel lędendi cupiditas uel mendaciũ deprehendi poſsit. Interrogationis hanc legem eſſe addit, ut ſit circũſpecta, ut uerbis quammaxime è medio ſumptis conſtet. Porro teſtes cum tabulis abſentium collidi, argumenta quoque cum

teſtibus,& teſtes cum aliis teſtibus. Poſtremo uoces per uinũ, ſomnium, dementiam, uel à paruulis emiſſas, ad confirmationẽ aut deſtructionem ſui magnam Oratoris induſtriam in utrãuis partem exigere: & teſtimonia deſiderata, ubi cætera deſint, ut pro Cluentio, plurimum uirium habere demonſtrat.

MAximus tamen patronis circa teſtimonia ſudor eſt. Ea dicũtur aut per tabulas, aut à præſentibus. Simplicior cõtra tabulas pugna. Nã & minus obſtitiſſe uidetur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionẽ non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadã ſignificatione refragatur his omnibus, ꝙ nemo per tabulas dat teſtimoniũ niſi ſua uoluntate: quo ipſo nõ eſſe amicũ ei ſe contra quẽ dicit, fatetur. Neq; tamen protinus ceſſerit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus cõtra inimicũ poßit uerũ (ſi integra ſit ei fides) dicere. Sed latè locus uterq; tractatur. Cũ præſentibus uerò ingens dimicatio eſt, ideoq; uelut duplici contra eos proq; his acie cõfligitur, actionum, & interrogationum. In actionibus primùm generaliter pro teſtibus, atq; in teſtes dici ſolet. Eſt hic cõmunis locus, cũ pars altera nullã firmiorẽ probationẽ eſſe contendit, quàm quæ ſit hominum ſciẽtia nixa: altera ad detrahendã illis fidẽ, omnia per quæ fieri ſoleãt falſa teſtimonia, enumerat. Sequẽs ratio eſt, cum ſpecialiter quidẽ, ſed tamẽ multos pariter inuadere patroni ſolent. Nã & gentiũ ſimul uniuerſarũ eleuata teſtimonia ab Oratoribus ſcimus, & tota genera teſtimoniorũ: ut de auditionibus: nõ enim ipſos eſſe teſtes, ſed iniuratorũ afferre uoces. ut in caußis repetundarũ, qui ſe reo numeraſſe pecunias iurãt, litigatorũ non teſtiũ habendos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio: quod inſectationis genus & permiſtum defenſioni legimus in orationibus plurimis, & ſeparatim editũ, ſicut in Vatinium teſtem. Totum igitur excutiamus

Cic. pro Flacco.

Cice. pro Cecinna.

mus locum, quãdò uniuerſam inſtitutionem aggreſsi ſumus. Sufficiebãt alioqui libri duo à Domitio Afro in hanc rem cõ poſiti, quem adoleſcentulus ſenem colui: ut nõ lecta mihi tantùm ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is uerißimè præcepit, primũ eſſe in hac parte officiũ Oratoris, ut totam cauſſam familiariter norit: quod ſine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo cõtingat, explicabimus, quum ad deſtinatum huic parti locũ uenerimus. Ea res ſuggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manũ ſubminiſtrabit. Eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione ſit præparandus. Debet enim uel fieri uel detrahi teſtibus fides oratione ꝑpetua: quia ſic quiſq; dictis mouetur, ut eſt ad credendũ uel nõ credendum antè formatus. Et quoniã duo genera ſunt teſtiũ, aut uolũtariorũ, aut eorũ quibus iudex in publicis iudicijs lege denuntiare ſolet: quorũ altero utraq; pars utitur, alterũ accuſatoribus tantùm conceſſum eſt: ſeparemus officiũ dantis teſtes, & refellẽtis. Qui uoluntariũ producit, ſcire quid is dicturus ſit, poteſt: ideoq; faciliorẽ uidetur in rogãdo habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumen & uigilantiam poſcit: prouidẽdumq́;, ne timidus, ne incõſtans, ne imprudens teſtis ſit. Turbantur enim, & à patronis diuerſæ partis inducũtur in laqueum: & plus deprehẽſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multũ igitur domi antè uerſandi: ac uarijs percontationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorandi ſunt. Sic fit ut aut cõſtent ſibi, aut ſiquid titubauerint, opportuna rurſus eius à quo producti ſunt, interrogatione uelut in gradũ reponãtur. In his quoq; adhuc qui conſtiterint ſibi, uitandæ ſunt inſidiæ. nam frequenter ſubijci ab aduerſario ſolent, & omnia profutura polliciti, diuerſa reſpondent, & autoritatẽ habent nõ arguentiũ illa, ſed cõfitẽtium. Explorandũ igitur quas cauſſas lædendi aduerſarium

afferãt:nec id ſat eſt, inimicos fuiſſe,ſed an deſierint,an per hoc ipſum reconciliari uelint:ne corrupti ſint:ne pœnitẽtia propoſitum mutauerint. Q*uod cum in ijs quoq;,qui ea quæ dicturi uidẽtur,re uera ſciunt,neceſſariũ eſt præcauere: tũ multo magis in ijs qui ſe dicturos quæ falſa ſunt,pollicẽtur.* N*am & frequentior eorũ pœnitẽtia eſt, & promiſſum ſuſpectius:& ſi perſeuerauerint,reprehẽſio facilior.* E*orum uero quibus denuntiatur,pars teſtiũ eſt quæ reũ lædere uelit,pars quæ nolit.* I*dq; interim ſcit accuſator,interim neſcit. fingamus in præſentia ſcire.in utroq; enim genere ſummis artibus interrogantis opus eſt.* N*ã ſi habet teſtẽ cupidũ lædendi,cauere debet hoc ipſum, ne cupiditas eius appareat: nec ſtatim de eo quod in iudiciũ uenit,rogare,ſed aliquo circuitu ad id peruenire,ut illi quod maximè dicere uoluit,uideatur expreſſum.* N*ec nimium inſtare interrogationi, ne omnia reſpõdẽdo teſtis fidẽ ſuam minuat:ſed in tantũ euocare eum,quantũ ſumere ex uno ſatis ſit.* A*t in eo qui uerũ inuitus dicturus eſt,prima felicitas interrogãtis eſt extorquere quod is noluerit.* H*oc nõ alio modo fieri poteſt, quã longius interrogatione repetita.* R*eſpõdebit enim quæ nocere cauſſæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ confeſſus erit,eò perducetur, ut quod dicere nõ uult,negare nõ poſſit.* N*ã ut in oratione ſparſa plerũq; colligimus argumenta, quæ p ſe nihil reũ aggrauare uideãtur,cõgregatione deinde eorũ factũ cõuincimus: ita huiuſmodi teſtis multa de anteactis,multa de inſecutis,loco,tempore,perſona,cæteris,eſt interrogãdus,ut in aliquod reſponſum incidat,poſt quod illi uel fateri quæ uolumus neceſſe ſit, uel ijs quæ iam dixerit, repugnare.* I*d ſi non cõtingit,reliquũ erit ut eũ nolle dicere manifeſtum ſit:protrahenduſq;,ut in aliquo quod uel extra cauſſam ſit,deprehendatur.* T*enẽdus etiã diutius,ut omnia,*

ac plura quàm res deſiderat, pro reo dicendo, ſuſpectus iudici fiat: quo non minus nocebit, quàm ſi uera in reum dixiſſet. At ſi (quod ſecũdo loco diximus) neſciet actor quid propoſiti teſtis attulerit: paulatim, & (ut dicitur) pedetentim interrogando experietur animum eius, & ad id reſponſum quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nõnunquã ſunt hæ quoq; teſtium artes, ut primò ad uoluntatem reſpondeant, quò maiore fide diuerſa poſtea dicant: eſt Oratoris, ſuſpectum teſtem dum prodeſt, dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio eſt. Difficilior hoc, quòd rarò unquam poſſunt ante iudicium ſcire quid teſtis dicturus ſit. Expeditior, quòd cum interrogandus eſt, ſciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum eſt, cura & inquiſitione opus eſt, quis reum premat, quas & quibus ex cauſsis inimicitias habeat: eaq; in oratione prædicenda atque amolienda ſunt, ſiue odio conflatos teſtes, ſiue inuidia, ſiue gratia, ſiue pecunia uideri uolumus. Et ſi deficietur numero pars diuerſa, paucitatem: ſi abundabit, conſpirationem: ſi humiles producet, utilitatem: ſi potentes, gratiam oportebit inceſſere. Plus tamen proderit cauſſas propter quas reum lædant, exponere: quæ ſunt uariæ, & pro conditione cuiuſq; litis aut litigatoris. Nam contra illa quæ ſuprà diximus, ſimili ratione reſponderi locis communibus ſolet, quia & in paucis atque humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quòd neminem præter eos * qui poſſunt ſcire, quæſierit: & multos atque honeſtos commendare aliquanto eſt facilius. Verùm interim & ſingulos ut exornare, ita deſtruere contingit, aut recitatis in actione, aut teſtibus nominatis. Quod ijs temporibus, quibus teſtis non niſi poſt finitas actiones rogabatur, & facilius & frequẽtius fuit. Quid autem in quẽq; teſtium dicendum ſit, ſumi niſi ex

Hæc facit Cicer. pro Flac.

* quos putarit.

ipſorum perſonis nõ poteſt. Reliquæ interrogãdi ſunt partes. Qua in re primũ eſt, noſſe teſtẽ. nam timidus terreri, ſtultus decipi, iracundus cõcitari, ambitioſus inflari poteſt: prudẽs uerò & cõſtans, uel tanquã inimicus & peruicax dimittendus ſtatim, uel nõ interrogatione, ſed breui interlocutione patroni refutãdus eſt: aut aliquo, ſi continget, urbanè dicto refrigerãdus: aut ſiquid in eius uitã dici poterit, infamia criminũ deſtruẽdus. Probos quoſdã & uerecundos nõ aſperè inceſſere profuit. nã ſæpe qui aduerſus inſectãtẽ pugnaſſent, modeſtia mitigãtur. Omnis autem interrogatio, aut in cauſſa eſt, aut extra cauſſam. In cauſſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione, priora ſequẽtibus applicando, ſæpe eò perducit homines, ut inuitis quod ꝓſit extorqueat. Eius rei ſine dubio nec diſciplina ulla in ſcholis, nec exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut uſu cõtingit hæc uirtus. Siquod tamẽ exemplũ ad imitationẽ demonſtrãdũ ſit, ſolum eſt quod ex dialogis Socraticorum, maximeq; Platonis, duci poteſt: in quibus adeo ſcitæ ſunt interrogationes, ut cũ pleriſq; bene reſpõdeatur, res tamen ad id quod uolunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præſtat, ut aliqd quod inter ſe parũ cõſentiat, à teſte dicatur: interim (quod ſæpius euenit) ut teſtis teſti diuerſa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod caſu fieri ſolet, etiã ratione perducet. Extra cauſſam quoq; multa quæ proſint, rogari ſolent, de uita teſtium aliorũ, de ſua quiſq;, ſi turpitudo, ſi humilitas, ſi amicitia accuſatoris: ſi inimicitiæ cum reo: in quibus aut dicant aliquid quod proſit, aut in mendacio uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet eſſe circunſpecta, quia multa contra patronos uenuſtè teſtis ſæpe reſpondet, eiq; præcipuè uulgò fauetur. Tum uer-

bis quammaximè ex medio ſumptis:ut qui rogatur (is autem eſt ſæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere ſe neget, quod interrogantis non leue frigus eſt. Illæ uerò peßimæ artes, teſtē ſubornatum in ſubſellia aduerſarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cum quo ſederit: uel cum adiuuiſſe teſtimonio uidebitur, faciendo ex induſtria multa immodeſtè atq; intemperanter, per quæ non à ſe tantùm dictis detrahat fidem, ſed cæteris quoq; qui profuerant, auferat autoritatē. Quorum mentionem habui, non ut fierent, ſed ut uitarentur. Sæpe inter ſe collidi ſolent, inde teſtatio, hinc teſtes. locus utrinq;. Hæc enim ſe pars iureiurando, illa conſenſu ſignantiū tuetur. Sæpe inter teſtes & argumenta quæſitum eſt. Inde ſcientiā in teſtibus & religionem, ingenia eſſe in argumentis dicitur: hinc teſtem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his iudicē ſibi, in illis alij credere. Communia hæc pluribus caußis, multumq; iactata ſunt, ſemperq; iactabuntur. Aliquando utrinq; ſunt teſtes, & quæſtio ſequitur, ex ipſis, utri meliores uiri. ex caußis, utri magis credibilia dixerint. ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere ſiquis uolet ea quæ diuina teſtimonia uocantur, ex reſponſis, oraculis, ominibus, duplicē ſciat eorū eſſe tractatum: generalē alterū, in quo inter Stoicos & Epicuri ſectam ſecutos pugna perpetua eſt, regatur'ne prouidentia mundus. ſpecialē alterū, cōtra parteis diuinationis, ut quæq; in quæſtionē cadit. Aliter enim oraculorū, aliter aruſpicū, augurū, coniectorū, & mathematicorū fides cōfirmari, aut refelli poteſt, cum ſit rerū earū ratio diuerſa. Circa eiuſmodi quoq; inſtrumenta firmanda, uel deſtruenda, multum habet operis oratio, ſiquæ ſint uoces per uinum, ſomnum, dementiā emiſſæ, uel excepta paruulorum indicia, quos pars altera nihil*

*utilitatem.

Val.li.1.ca.7.

 fingere

fingere, altera nihil iudicare dictura eſt. Nec tantum præſtari hoc genus poteſt, ſed etiam ubi non eſt, deſiderari ſolet: Pecuniam dediſti, quis numerauit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quē dedi? quo conſcio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuiſſimè potui.

De probatione artificiali. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Abſolutis argumētationibus inartificialibus, artificiales aggreſſurus, in eos inuehitur qui locis cōmunibus, & iis ſolis quæ ad delectandum & mouendos affectus pertinent, deliniti, argumentorū tractationē tanquā aſperam refugiunt, cum delectatio & affectuū cōmotio parū proſint, niſi prius argumētatione doceamus. Deinde generales quaſdam probationū diuiſiones facit, alias in rebus eſſe, alias in perſonis: alias per ſe inſpici, alias ad aliud referri: alias ab antecedentibus, ex cōſequētibus alias, alias etiā ex pugnantibus, quæ uel ex prçterito tempore, uel ex præſenti uel ex futuro petantur. Rurſus alias eſſe neceſſarias, credibiles alias, alias non repugnantes. Poſtremo propoſitionū hypotheticarum ſpecies quatuor enumerat.

PArs altera probationū, quæ eſt tota in arte, conſtatq; rebus ad faciendam fidem appoſitis, plerunq; aut omnino negligitur, aut leuiſſimè attingitur ab ijs qui argumēta uelut horrida & confragoſa uitantes, amœnioribus locis deſident: neq; aliter quàm ij qui traduntur à Poëtis guſtu cuiuſdam Odyſſ. 10. *apud Lotophagos graminis, & Sirenum cantu deleniti, uo-* Odyſſ. 12. *luptatem ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem ſequuntur, ipſa, propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliū atq; ornamentū argumentorū comparātur, neruisq; illis quibus cauſſa continetur, adijciunt ſuperinducti corporis ſpeciē: ut ſi fortè quid factum ira uel metu uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiuſq; affectus natura ſit, proſequamur.*

Iiſdem

iiſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, querimur, cōſolamur, hortamur. Sed horũ eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquã certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multũ uerò in cōmouendis affectibus: ſed hæc ipſa plus ualent cũ ſe didiciſſe iudex putat: quod conſequi niſi argumentatione, aliaq; omni fide rerum non poſſumus. Quorũ priuſquam partior ſpecies, indicandum reor, eſſe quædam in omni probationũ genere cōmunia. Nam nec ulla quæſtio eſt quæ non ſit aut in re, aut in perſona: nec eſſe argumentorũ loci poſſunt, niſi in ijs quæ rebus aut perſonis accidunt: eáq; aut per ſe inſpici ſolent, aut ad aliud referri. nec ulla confirmatio, niſi aut ex antecedentibus, aut ex cōſequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc neceſſe eſt aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex ſequenti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt: eáq; ſit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò reperiuntur aut in quæſtionibus, quæ etiã ſeparatæ à complexu rerũ perſonarumq; ſpectari per ſe poßint: aut in ipſa cauſſa, cum inuenitur aliquid in ea non ex communi ratione ductum, ſed eius iudicij de quo cognoſcitur, proprium. Probationũ præterea omniũ aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc, omnium probationum quadruplex ratio eſt, ut uel quia aliquid eſt, aliud non ſit: ut, dies eſt, nox non eſt. uel quia eſt aliquid, & aliud ſit: ut, Sol eſt ſuper terram, dies eſt. uel quia aliquid non eſt, aliud ſit: ut, nox non eſt, dies eſt. uel quia aliquid non eſt, nec aliud ſit: ut, non eſt rationale, nec homo eſt. His in uniuerſum prædictis partes ſubijciam.

De Signis. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Artificiales probationes in tres ſpecies diuidit, ſigna, argumenta,

menta,& exempla. Quare ſigna ab argumẽtis ſeparet, duplicem cauſſam aſsignat. Primã, quia ſigna ad probationes inartificiales propius quàm ad argumẽta accedant. Secundã, quia ſi certa ſint, argumẽta nõ ſint, quia nõ ſit ibi quæſtio: ſi dubia, aliis egeant ad confirmationẽ ſui: quare neutro modo ſint argumenta. Verùm hæc poſterior ratio doctis nõ probatur. Signa diuidit in neceſſaria & ueriſimilia. Neceſſaria definit eſſe quę ſe habere aliter nõ poſſunt: quorũ aliqua recurrãt in contrariũ, ut ſpirare & uiuere: alia nõ, ut moueri & ingredi. Veriſimilia definit eſſe quæ ſola ad tollendã dubitationẽ non ſufficiant, ſed adiuncta cæteris plurimum ualeant, ut ſanguis, adiunctis inimicitiis, & minis, ad probandam cædem. Hermagoram nõ probat, qui adiuncta ſub hæc ſigna retulit. Et ſignum generaliter definit id eſſe quod ex eo de quo quæritur, natum, ſub oculos uenit. Et quomodo prognoſtica ad ſigna reduci queant, oſtendit.

OMnis igitur probatio artificialis conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro pleriſq; uideri ſigna partẽ argumentorum: quæ mihi ſeparandi ratio hæc fuit prima, quòd ſunt penè ex illis inartificialibus. Cruenta enim ueſtis, & clamor, & liuor, & talia, ſunt inſtrumenta, qualia tabulæ, rumores, teſtes: nec inueniuntur ab Oratore, ſed ad eũ cum ipſa cauſſa deferuntur. Altera, quòd ſigna ſiue indubitata ſint, non ſunt argumenta: quia ubi illa ſunt, quæſtio non eſt: argumento autem niſi in re cõtrouerſa locus eſſe non poteſt. ſiue dubia, non ſunt argumẽta, ſed ipſa argumentis egent. Diuiduntur autẽ in has primas duas ſpecies, quòd eorũ alia ſunt (ut dixi) quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci uocant τεκμήρια: alia non neceſſaria, quæ σημεῖα. Priora illa ſunt, quæ aliter habere ſe non poſſunt: quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi eſt ſignum inſolubile, ibi ne lis quidem eſt. Id autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factum'ue eſſe, aut certè omnino non poteſt fieri, uel eſſe factum: quo in cauſsis poſito, lis non eſt niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet.

Vide cenſurã Agricolæ de hoc loco lib. 1. cap. 22.

Nam

Nam & coiſſe eam cum uiro, quæ peperit, quod eſt præteriti: & fluctus eſſe, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor eſt uulneratum, quod futuri, neceſſe eſt. Nec *fieri poteſt ut ibi ſit meßis, ubi ſatum non eſt, ut quis* Romæ *ſit, cum eſt* Athenis *: ut ſit ferro uulneratus, qui ſine cicatrice eſt.* Sed *quædam et retrorſus idem ualent, ut uiuere hominem, qui ſpirat : & ſpirare, qui uiuit.* Q*uædam in contrariũ non recurrunt.* N*ec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur qui mouetur.* Q*uare poteſt & coiſſe cũ uiro, quæ nõ peperit : & non eſſe uentus in mari, cum eſſet fluctus: nec utiq; cor eius uulneratum eſſe, qui perit: ac ſimiliter ſatũ fuiſſe poteſt, ubi non fuit meßis: fuiſſe* Romæ, *qui fuit* Athenis *: nec fuiſſe ferro uulneratũ, qui habet cicatricẽ.* Alia *ſunt ſigna non neceſſaria, quæ* εἰκότα Græci *uocant: quæ etiãſi ad tollendã dubitationẽ ſola nõ ſufficiunt, tamẽ adiuncta cæteris, plurimũ ualent.* Signum *uocant (ut dixi)* σημεῖον, *quanquã id quidã indiciũ, quidam ueſtigiũ nominauerũt, per quod alia res intelligitur, ut per ſanguinẽ cædes.* At *quia ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtem poteſt, uel è naribus profluxiſſe: nõ utiq; qui ueſtẽ cruentam habuerit, homicidiũ fecerit.* Sed *ut per ſe non ſufficit, ita cæteris adiunctũ, teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi minatus antè, ſi eodẽ loco fuit: quibus ſignũ cum acceßit, efficit ut quæ ſuſpecta erant, certa uideantur.* Alioqui *ſunt quædam ſigna utriq; parti communia, ut liuores, tumores.* Nam *uideri poſſunt & ueneficij, & cruditatis.* Et *uulnus in pectore, ſua manu, & aliena periſſe dicẽtibus in quo eſt.* Hæc *perinde firma habẽtur, atq; extrinſecus adiuuantur.* Eorum *autem quæ ſigna ſunt quidẽ, ſed nõ neceſſaria, genus* Hermagoras *putat, non eſſe uirginẽ* Atalantam, *quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur.* Q*uod ſi receperimus, uereor ne omnia quæ ex facto*

cto ducuntur, ſigna faciamus. Eadem tamẽ ratione qua ſigna, tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ cũ damnauerũt puerũ coturnicum oculos eruentem, aliud iudicaſſe, quàm id ſignum eſſe pernicioſiſsimæ mentis, multisq́; malo futuræ,
Li.lib.ab urb. cond.4.& 5. *ſi adoleuiſſet. Vnde Spurij Melij, Marciq́; Manlij popularitas, ſignum affectati regni eſt exiſtimatum. Sed uereor ne longè nimium nos ducat hæc uia. Nam ſi eſt ſignum adulteræ, lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adoleſcentibus, deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti: ut fortaſſe corpus uulſum, fractum inceſſum, ueſtem muliebrem, dixerit mollis & parum uiri ſigna, ſicui (cum ſignum id propriè ſit, quod ex eo de quo quæritur, natum ſub oculos uenit) ut ſanguis è cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoq; quæ quia plerunq; obſeruata ſunt, uulgo ſigna creduntur, ut prognoſtica,*

Georg.1. *—Vento rubet aurea Phœbe:*
Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:

ſi cauſſas ex qualitate cæli trahunt, ſanè ita appellentur. Nam ſi uento rubet Luna, ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, ut
Ibidem. *idem Poëta colligit, denſatus & laxatus aër facit ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem ſigna etiam parua magnorum, ut uel hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.*

De Argumentis. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Poſt ſigna, argumenta aggreditur, quorũ nomine enthymemata, epicheremata, & apodixes cõplectitur, quorũ omniũ uaria ſignificata & diuerſas acceptiones apud Græcos eſſe oſtẽdit: ipſe uero quid per illa intelligi uelit, explicat, nempe per enthymema rhetoricũ ſyllogiſmũ imperfectũ, ex conſequẽtibus proprie uel repuguantibus: per epicherema ratiocinationẽ rhetoricam ſyllogiſmo affinẽ: per apodixin euidentẽ probationem demonſtrationib

ſtrationibus aptam:per argumentũ rationẽ probationẽ pręſtantem qua per aliud colligatur aliud,quo quod dubiũ erat,confirmetur.Quare in omni cauſſa cognoſcendũ,aliqua habenda eſſe pro certis:ut deos eſſe,& pietatẽ præſtandam parentibus:& quę ſenſibus percipiuntur,ut uiſu & auditu. Alia credibilia,quorum tria ſint genera.Primũ firmiſsimũ,ut liberos à parentibus amari.Alterum propenſius,ut qui recte ualeat,in craſtinũ peruenturum. Tertium nõ repugnans,in domo furtum factum ab eo qui domi fuit.Quæ ut optimè tractentur,uim naturãq; rerũ omniũ exploratiſsimam habere conueniat. Locos definit eſſe argumentorũ ſedes.Cognitionis eorum commoda proponit: deinde diuidit in locos perſonarum & rerum, inter quos quaſi medios locos factorum ponit. Perſonarũ unde argumenta ſumantur, hos enumerat, à Genere, Natione, Patria, Sexu, Aetate, Educatione, Habitu, Fortuna, Conditione, Natura animi, Victu, Studiis, Antè actis dictisq;, & Nomine. His locos factorũ ex cauſſis impultricibus ſubiungit,quę in omnes tres ſtatus cadant: ſed bifariam diuiduntur. aut enim nos mouent propter bonorum adeptionem,incrementum,conſeruationem,& uſum:aut malorum euitationẽ,liberationẽ,imminutionem, conuerſionẽ. Et ex quibus praua facta ueniunt,qualis eſt Ira, Odium, Inuidia, Cupiditas, Spes, Ambitus, Audacia, Metus. Et fortuita, ut ebrietas, ignorantia, quæ aliquando ad ueniam, aliquando ad criminis probationem ualeant.Item à loco,qui ad omnes tres ſtatus pertineat. Et à tempore, quorum aliud generale ſit: ut olim: aliud ſpeciale, ut æſtate, hyeme, quæ etiam ad omnes ſtatus uim adferant. A caſu,à facultatibus, quæ in coniecturis maximè ſint intuendæ. Ab inſtrumento & modo, id eſt ut quicque ſit actum. Deinde rerum locos recenſet,& finitionem primum, cui genus, ſpeciem, proprium & differens ſubiicit, oſtenditq; eam fieri ui ſua, etymologia quoque, & partium enumeratione. Et genus ad probandam ſpeciem nihil habere uirium,uerum ad refellendam ſatis:quia non ſequatur, ſi arbor ſit, platanum eſſe,ſed contrà, quia platanus ſit,arborem. In ſpecie contraria omnia. Proprium definit eſſe quod ſoli accidat, ut homini ſermo: & quod etiam non ſoli, ut igni calefacere, quibus finitio conſtituatur, cum differentibus contrà ſoluatur. His diuiſionem ſubiungit, qua,ex Ciceronis ſententia, adiuuari finitionem credit: & quid à partitione differat, oſtendit. Ex diuiſione argumentum ex

remot

remotione naſci,qua modo totũ efficitur falſum partes omnes negãdo,modo unũ uerum, omnia præter unũ negando:quò dilemmata quoq; referantur. His reliqua ſubiungit, Ab initio ad ſummã,& contrá. Ab incremento,A ſimilibus,A diſsimilibus, à Contrariis, A repugnantibus: A Conſequentibus, ab Adiunctis, quorũ multę ſint ſpecies.Ex iis quę ſub eandem rationẽ cadunt. Ab efficientibus & Effectis,ſiue à cauſsis & euentis, à Coniugatis,ex Appoſitis ſeu Comparatis,ut maiori,minori, pari: à quibus exempla uim ſuam trahant.Item à fictione quoties confeſſa deſunt. Poſtremo à circunſtantia, Ex ipſo cauſſarum complexu, quæ cuiuſq; cauſſæ propria, & cum nulla alia communia, quæ quomodo elici ex cauſsis debeant, exemplo luculento de Theſſalis & Thebanis ſubiecto demonſtrat: Vnde locorum cognitionem generalem & præceptorum artis mancam eſſe monet, niſi magna prudentia quæ ſingularum cauſſarum ſint propria cognoſcamus: quæ omnia ut non in omnem orationem cadant, ita debere cognita & perſpecta eſſe,ut ſtatim in promptu ſint & occurrant quæ in quanque cauſſam incurrere debeant: quam uelocitatem ſtudio exercitatam ita nobis parare debeamus,ut intentionem noſtram non magis remorentur, quàm citharœdi manum ſonorum diuerſitas,aut ſcribentium articulos literæ ſyllabæ'ue retardent.

N*Vnc de argumentis.* Hoc *enim nomine complectimur omnia quæ Græci* ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις *uocant:quanquã apud illos eſt aliqua horũ nominũ differentia,etiã ſi uis eodem ferè tendit.* Nam *enthymema (quod nos cõmentum ſanè aut commentationẽ interpretemur, quia aliter nõ poſſumus, Græco melius uſuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur: alterum, quo ſententiam cum ratione tertium,quo certam quandam argumenti concluſionem, uel ex conſequentibus,uel ex repugnantibus: quanqam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius epicherema dicant: pluresq; inuenias in ea opinione, ut id demum quo pugna conſtat, enthymema accipi uelint.* Et *ideo illud* Cornificius

contrar

contrarium appellat: hunc alij rhetoricum ſyllogiſmum, alij imperfectum ſyllogiſmum uocauerunt, quia nec diſtinctis, nec totidem partibus concluderetur: quod ſanè non utiq; ab Oratore deſideratur. Epicherema Valgius aggreßionem uocat, Celſus autem iudicat non noſtram adminiſtrationē, ſed ipſam rem quam aggredimur, id eſt argumentum quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum uerbis explanatum, iam tamē mente conceptum, epicherema dici. Alijs uidetur non deſtinata, uel inchoata, ſed perfecta oratio hoc nomen accipere ultima ſpecie. Ideoq; propria eius appellatio, & maximè in uſu poſita, eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus conſtat. Quidam epicherema rationem appellarunt, Cicero melius ratiocinationem: quanquam & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur. Nam & ſtatum ſyllogiſticum, ratiocinatiuum appellat, exēpliſq; utitur philoſophorum. Et quoniam eſt quædā inter ſyllogiſmum & epicherema uicinitas, poteſt uideri hoc nomine rectè abuſus. Ἀπόδειξις eſt euidēs probatio, ideoq; apud Geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab epicheremate differre Cæcilius putat ſolo genere concluſionis, & eſſe apodixin imperfectum epicherema, eadem cauſſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nā & *epicherema ſyllogiſmi pars eſt. Quidam ineſſe epicheremati apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantem. Vtrunq; autē quanquam diuerſi autores, eodem modo finiunt, ut ſit ratio per ea quæ certa ſunt, fidem dubijs afferens. quæ natura eſt omnium argumentorum. neq; enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod etſi propria interpretatione dicere fidem poſſumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura ſignificat. Nam & fabulæ ad actus ſcenarum compoſitæ, argumēta*

Lib. 4. ad Herennium.

*al. Verrius al. Verius autem iudicio.

In Rheto. & alibi.

*enthymema.

t dicunt

dicuntur: & orationum Ciceronis uelut thema ipſe exponẽs Pedianus, Argumentum, inquit, tale eſt. & ipſe Cicero ad Brutum ita ſcribit, Veritus fortaſſe ne nos in Catonẽ noſtrum transferamus illinc mali quid, etſi argumentũ ſimile nõ erat. Quo apparet omnem ad ſcribẽdum deſtinatam materiam ita appellari. nec mirum, cum id inter opifices quoq; uulgatum ſit: unde Virgilio Argumentum ingens: uulgoq́; paulo numeroſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt, quod probationem, indicium, fidem, aggreſſionem, eiuſdem rei nomina, Celſus facit, parum diſtinctè, ut arbitror. Nã probatio & fides efficitur non tantùm per hæc quæ ſunt rationis, ſed etiam per inartificialia. Signum autem, quod ille indicium uocat, ab argumentis iam ſeparaui. Ergo cum ſit argumentum, ratio probationem præſtans, qua colligitur aliud per aliud, & quæ quod eſt dubium, per id quod dubium non eſt, confirmat: neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſſa quod probatione nõ egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit uerũ, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primum quæ ſenſibus percipiũtur, ut quæ uidemus, audimus: qualia ſunt ſigna. Deinde ea in quæ communi opinione conſenſum eſt, Deos eſſe, præſtandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione etiam ſi nõ omnium hominum, eius tamen ciuitatis aut gentis in qua res agitur, in mores recepta ſunt: ut pleraq; in iure non legibus ſed moribus conſtant. Siquid inter utranq; partem conuenit, ſiquid probatum eſt: deniq; cuicunq; aduerſarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, Cum prouidentia mundus regatur, adminiſtranda eſt Reſpub. ut adminiſtranda Reſpublica ſit, ſi liquebit mundum prouidentia regi. Debet etiam nota eſſe rectè argumẽta tractaturo, uis & natura omnium rerum, & quid quæq; earum

Aenei.7. cir.fi.

rum

rum plerunque efficiat. hinc enim ſunt quæ εἰκότα dicuntur.

Credibilium autem genera ſunt tria. Vnum firmißimum, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari. Alterũ uelut propenſius, Eum qui rectè ualeat, in craſtinum peruenturũ. Tertium tantùm non repugnans, In domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Ideoq; Ariſtoteles in ſecundo de arte Rhetorica libro diligẽtißimè eſt executus quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini ſoleat accidere: et quas res, quosq; homines, quibus rebus aut hominibus uel conciliaſſet uel alienaſſet ipſa Natura: ut diuitias qui ſequatur, aut ambitum, aut ſuperſtitionem: quid boni probẽt, quid mali petant, quid milites, quid ruſtici: quo quæq; modo res uitari uel appeti ſoleat. Verùm hoc exequi mitto. Non enim longum tantũ, ſed etiam impoſſibile, ac potius infinitum eſt: præterea poſitum in communi omnium intellectu. Siquis tamen deſiderauerit, à quo peteret, oſtendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima conſiſtit argumentationis, ex huiuſmodi fontibus fluunt, An credibile ſit à filio patrem occiſum, inceſtum cũ filia commiſſum: & contrà ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioſo. Illa quoq;, An ſcelus palàm factum, an falſum dixerit propter exiguam ſummam: quia ſuos quiſq; horum uelut mores habet, plerunq; tamen, non ſemper: alioqui indubitata eſſent, non argumenta. Excutiamus nunc argumentorum locos: quanquam quibuſdam ij quoq; de quibus ſupra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur, in luxuriam, & adulterium, & ſimilia: ſed ſedes argumentorũ, in quibus latent, ex quibus ſunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias, ubi quæq; naſci aut morari ſoleat, ignarus: & piſcium quoq; genera alia planis gaudent, alia ſaxoſis, regionibus etiam littoribusq; diſcreta ſunt, nec Helopem noſtro mari, aut

Horat. in arte poët.

Scarum ducas: ita non omne argumentum undiq; uenit: ideoq́; non paßim quærendum eſt. Multus alioqui error eſt: & exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, non poterimus inuenire niſi caſu. At ſi ſcierimus ubi quicq; naſcatur, cum ad locū uentū erit, facilè quod in eo eſt, peruidebimus. In primis igitur argumenta ſæpe à perſona ducenda ſunt: cū ſit, ut dixi, diuiſio ut omnia in hæc duo partiamur, res, atq; perſonas: ut cauſſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumentum, modus, & cætera, rerum ſint accidentia. Perſonis autē non quicquid accidit, exequendum mihi eſt, ut pleriq; fecerunt, ſed unde argumēta ſumi poſſunt. Ea porro ſunt, Genus: nam ſimiles parētibus ac maioribus ſuis filij plerunq; creduntur: & nonnunquā ad honeſtè turpiterq́; uiuendum inde cauſſæ fluunt: Natio: nam & gentibus proprij mores ſunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile eſt. Patria: quia ſimiliter etiam ciuitatū leges, inſtituta, opiniones habent differētiam. Sexus: ut latrocinium facilius in uiro, ueneficiū in fœmina credas. Aetas: quia aliud alijs annis magis cōuenit. Educatio & diſciplina: quoniā refert à quibus, & quo quiſq; modo ſit inſtitutus. Habitus corporis: ducitur enim frequenter in argumentum ſpecies libidinis, robur petulantiæ. his cōtraria in diuerſum. Fortuna: nec enim idem credibile eſt in diuite, ac paupere: propinquis amicis clientibus abundante, & his omnibus deſtituto. Cōditionis etiam diſtantia eſt. nam clarus an obſcurus, magiſtratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an ſeruus, maritus an cœlebs, parens liberorum an orbus ſit, plurimum diſtat. Animi natura: etenim auaritia, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliaq́; his ſimilia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt: ſicut uictus, luxurioſus, an frugi, an ſordidus, quæritur. Studia quoq;: nam ruſticus, forenſis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atque aliud efficiunt.

Intuend

*Intuẽdum & quid affectet quiſq; locuples uideri an diſertus, iuſtus an potens. Spectantur antè acta dictáq;. Ex præteritis enim æſtimari ſolent præſentia. His adijciunt quidam cõmotionem. hanc accipi uolunt temporarium animi motum, ſicut iram, pauorẽ. Conſilia autem, & præſentis & præteriti & futuri temporis: quæ mihi etiamſi perſonis accidunt, referẽda tamen ad illã partem argumentorũ uidentur, quam ex cauſsis ducimus: ſicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, nimicus. Ponunt in perſona & nomen, quod quidem ei accidere neceſſe eſt, ſed in argumentũ rarò cadit: niſi cum aut ex cauſſa datum eſt, ut ſapiens, magnus, planus: aut & ipſum alicuius cogitationis attulit cauſſam, ut Lentulo coniurationis, quòd libris Sibyllinis Aruſpicumq; reſponſis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, ſeq; eum tertiũ eſſe credebat poſt Syllam Cinnamq;, quia & ipſe Cornelius erat. Nã & illud apud Euripidem frigidum ſanè, quòd nomen Polynicis ut argumentum morum frater inceſsit. Iocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem nõ ſemel uſus eſt. Hæc ferè circa perſonas ſunt, aut his ſimilia. Nec enim complecti omnia uel hac in parte, uel in cæteris poſſumus cõtenti rationem plura quæſituris oſtendere. Nunc ad res tranſeo, in quibus maximè ſunt perſonis iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractanda. In omnibus porro quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quãdo, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Ducuntur igitur argumenta ex cauſsis factorum, uel futurorũ: quorũ materiam, quam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerũt, in duo genera, ſed quaternas utriuſq; diuidunt ſpecies. Nam ferè uerſatur ratio faciendi circa bonorum adeptionẽ, incrementum, cõſeruationem, uſum: aut *malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuerſionem. nanq; & hæc in deliberando plurimum ualent. Sed has cauſſas habent recta:*

In Phœnicis.

*in ſcrip. codicib. legitur duntaxat, aut malorum euitationem, & imminutionem. nanq; & hæc &c.

praua contrà ex falſis opinionibus ueniunt. Nam *eſt his initium ex ijs quæ creduntur bona aut mala, inde errores exiſtunt, & peßimi affectus: in quibus ſunt ira, odium, inuidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cæteraq; generis eiuſdem.* Accedunt *aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia.* Quæ *interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminis: ut ſiquis dum alij inſidiatur, aliũ dicatur interemiſſe.* Cauſſæ *porro non ad conuincendũ modò quod obijcitur, ſed ad defendendum quoq; excuti ſolent, cum quis ſe rectè feciſſe, id eſt honeſta cauſſa contendit. qua de re latius in tertio libro dictũ*

Cap.6. *eſt.* Finitiones *ex cauſsis interim pendent. An tyrãnicida, qui tyrannum à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit.* Ducuntur *argumẽta & ex loco.* Spectatur *enim ad fidem probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, conſitus, an incultus, frequens an deſertus, propinquus an remotus, opportunus conſilijs, an aduerſus. quã partem uidemus uehemẽtißimè pro* Milone *tractaſſe* Ciceronẽ. Et *hæc quidem ac ſimilia ad coniecturam frequentius pertinent: ſed interim ad ius quoq;, priuatus an publicus, ſacer an profanus, noſter an alienus: ut in perſona, magiſtratus, pater, peregrinus.* Hinc *enim quæſtiones oriuntur:* Priuatam *pecuniam ſuſtuliſti, uerùm quia de templo, non furtum, ſed ſacrilegium eſt.* Occidiſti *adulterum, quod lex permittit: ſed quia in lupanari, cædes eſt.* Iniuriam *feciſti, ſed quia magiſtratui, maieſtatis actio eſt.* Vel *cõtrà,* Licuit, *quia pater erã. quia magiſtratus.* Sed *circa facti controuerſiam argumenta, præſtant circa iuris lites materiam quæſtionum.* Ad *qualitatẽ quoq; frequẽter pertinet locus.* Neq; *enim ubiq; idem aut licet, aut decorum eſt.* Quinetiam *in qua quicq; ciuitate quæratur, intereſt.* Moribus *enim & legibus diſtant.* Ad *commẽdationem*

quoq;

quoq; & inuidiam ualet. Nam & Aiax apud Ouidium, Ante rates, inquit, agimus cauſſam, & mecum cõfertur Vlyſſes. Et Miloni inter cætera obiectum eſt, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorum ſuorum eſſet occiſus. Ad ſuadendi momenta idem ualet, ſicut tempus, cuius tractatum ſubiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex ſignificatio eſt. Generaliter enim & ſpecialiter accipitur. Prius illud eſt, Nunc, Olim, Sub Alexandro, Cum apud Ilion pugnatum eſt. deniq; præteritum, inſtans, futurum. Hoc ſequens habet & cõſtituta diſcrimina. æſtate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in peſtilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam ſatis ſignificari putauerunt, ſi illud generale, hoc ſpeciale uocarent. Quorum utrorunq; ratio & in conſilijs quidem, & in illo demonſtratiuo genere uerſatur: ſed in iudicijs frequentiſſima eſt. Nam & iuris quæſtiones facit, & qualitatem diſtinguit, & ad coniecturam plurimum confert: ut cum interim probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt ſi dicatur (ut ſuprà poſui) ſignator, qui antè diem tabularum deceſſit: aut commiſiſſe aliquid uel cum infans eſſet, uel cum omnino natus non eſſet. præter id, quod omnia facilè argumenta aut ex ijs quæ ante rem facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut inſequentibus ducuntur. Ex antecedẽtibus, Mortem minatus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. Cauſſæ quoq; factorum, præteriti ſunt temporis. Sed tempus ſubtilius quidã quàm neceſſe erat diuiſerunt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt: adhærentis, clamor ſublatus eſt: inſequentis illa, latuiſti, profugiſti, liuores & tumores apparuerunt. Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur ad detrahendam ei quod obijcitur, fidem. In his omnis factorum dictorumq; ratio uerſatur, ſed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud poſtea futurum eſt: quædam, quia aliud antea factum eſt: ut cum obijcitur reo lenocinij

Meta. 13.

Supra pa. 180.

Cap. de tabulis.

ſpecioſæ marito, quòd adulterij damnatam quandam emerit; aut parricidij reo luxurioſo, quòd dixerit patri, Nō amplius me obiurgabis: Nam & ille non quia emit, leno eſt: ſed quia leno erat, emit. Nec hic quia ſic erat locutus, occidit: ſed quia erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autem, qui & ipſe præſtat argumētis locum, ſine dubio eſt ex inſequētibus: ſed quadam proprietate diſtinguitur: ut ſi dicam, Melior dux Scipio quàm Annibal: uicit Annibalem. Bonus gubernator: nunquam fecit naufragium. Bonus agricola: magnos ſuſtulit fructus. Et contrà, Sumptuoſus fuit, patrimonium exhauſit, turpiter uixit. uel, omnibus inuiſus eſt. Intuendæ ſunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diuerſum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res ſolemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. nam & uoluntatem ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura. Inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum ſeruis robuſtis, hic cum mulierum comitatu: ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet inſtrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex inſtrumento aliquando etiam ſigna naſcuntur, ut ſpiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicūt, quo quæritur quemadmodum quid ſit factum: id quod tum ad qualitatem ſcriptumq; pertinet: ut ſi negemus adulterū ueneno licuiſſe occidere, ſed ferro oportuiſſe. tum ad coniecturam quoq;: ut ſi dicam bona mente factum, ideoq; palàm: mala, ideoq; ex inſidijs, nocte, in ſolitudine. In rebus autem omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quaſq; etiam citra complexum perſonarum, cæterorūq; ex quibus fit cauſſa, per ſe intueri poſſumus, tria ſine

dubio

Marginal notes: A caſu. — A facultate quæ in coniecturis præcipuè intuenda eſt. — Ab inſtrumento. — A modo.

dubio rurſus ſpectanda ſunt, an ſit, quid ſit, quale ſit. Sed quia ſunt quidam loci argumentorũ his omnibus cõmunes, diuidi hæc tria genera nõ poſſunt: ideoq; locis potius, ut quoſq; incurrent, ſubijcienda ſunt. Ducuntur igitur argumenta ex finitione, ſeu fine: nam utroq; modo traditur. Eius duplex ratio eſt. Aut enim ſimpliciter quæritur, ſit'ne hoc uirtus. aut antecedente finitione, quid ſit uirtus. Id aut uniuerſum uerbis complectimur, ut, Rhetorice eſt benè dicẽdi ſcientia. aut per partes, ut, Rhetorice eſt rectè inueniendi, & diſponendi, & eloquendi cũ firma memoria, & cũ dignitate actionis, ſcientia. Præterea finimus aut ui, ſicut ſuperiora: aut ἐτυμολογίᾳ, ut aſsiduum ab ære dando, & locupletem à locorũ, pecunioſum à pecorũ copia. Finitioni ſubiecta maximè uidentur genus, ſpecies, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandã ſpeciem minimũ ualet, plurimum ad refellendam. Itaq; non quia eſt arbor, platanus eſt: at quod non eſt arbor, utiq; platanus non eſt. Nec quòd non eſt uirtus, utiq; nõ poteſt eſſe iuſtitia. Itaq; à genere perueniendum eſt ad ultimã ſpeciem: ut homo eſt animal, non eſt ſatis, id enim genus eſt: mortale, etiã ſi eſt ſpecies, cũ alijs tamen communis finitio: rationale, nihil ſupererit ad demõſtrandũ quod uelis. Contrà ſpecies firmã probationem habet generis, infirmam refutationẽ. Nam quod iuſtitia eſt, utiq; uirtus eſt: quod nõ eſt iuſtitia, poteſt eſſe uirtus, ſi eſt fortitudo, cõſtantia, continentia. Nunquam itaq; tolletur à ſpecie genus, niſi ut omnes ſpecies quæ ſunt generi ſubiectæ, remoueantur: hoc modo, Quod neq; immortale eſt, neque mortale, animal non eſt. His adijciunt propria, & differẽtia. Proprijs cõfirmatur finitio, differẽtibus ſoluitur. Proprium autẽ eſt aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut quod utiq; accidit, ſed non ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt eiuſdem rei plura propria, ut ipſius

An ſit, quid ſit, quale ſit.

Ex finitione.

Cicero in Topicis.

Genus.

Species.

Proprium.

ignis lucere, calere. Itaq; quodcunq; proprium deerit, ſoluet finitionem: non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpiſsime autem quid ſit proprium cuiuſq;, quæritur: ut ſi per ἐτυμολογίαν dicatur, Tyrannicidæ proprium eſt tyrannū occidere, negemus. non enim ſi traditū ſibi eum carnifex occiderit, tyrannicida uocetur: nec ſi imprudēs, uel inuitus. Quod autē proprium nō erit, differens erit: ut aliud eſt ſeruum eſſe, aliud ſeruire: qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet. Qui ſeruus eſt, ſi manumittatur, fit libertinus, nō idē addictus: & plura, de quibus alio loco. Illud quoq; differens uocant, quū genere in ſpecies diducto, ſpecies ipſa diſcernitur. Animal, genus: mortale, ſpecies: terrenum uel bipes, differēs. Nondum enim propriū eſt, ſed iam differt à marino uel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentē finitionis comprehenſionem. Cicero genus & ſpeciem, quam eandē formā uocat, à finitione diducit, & ijs quæ ad aliquid ſunt, ſubijcit: ut ſi is cui argentum omne legatū eſt, petat ſignatum quoq;, utatur genere: at ſiquis cum legatū ſit ei quæ uiro materfamilias eſſet, neget deberi ei quæ in manum nō cōuenerit, ſpecie: quoniā duæ formæ ſint matrimoniorum. Diuiſione autem adiuuari finitionē docet, eamq; differre à partitione: quòd hæc ſit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas eſſe, ut quibus cōſtet Reſpublica: formas certas, ut quot ſint ſpecies Rerumpublicarū, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius poteſtate regerentur. Et ille quidē non his exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatiū, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora poſui. Propria uero ad coniecturæ quoq; pertinet partem: ut quia proprium eſt boni, rectè facere: iracundi uerbis excandeſcant. At contrà quædam in quibuſdam utiq; non ſunt, & ratio quamuis ex diuerſo, eadem eſt. Diuiſio & ad probandū ſimili uia ualet, & ad refellendū.

Differens.

Probanti

Probanti interim ſatis eſt unũ habere, hoc modo, Vt ſit ciuis, aut natus ſit oportet, aut factus. Neganti, utrunq; tollendum eſt, nec natus nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, idq; eſt argumentorum genus ex remotione, quo modo efficitur totum falſum, modò id quod relinquitur, uerum. Totum falſum eſt hoc modo, Pecuniam te credidiſſe dicis: aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti. Si neq; domi habuiſti, neque ab aliquo accepiſti, & cætera, non credidiſti. Reliquum fit uerum ſic, Hic ſeruus, quem tibi uendicas, aut uerna tuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus: aut alienus. deinde remotis prioribus, ſupererit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus: quia ſi in proponendo unum quodlibet omiſerimus, cũ riſu quoq; tota res ſoluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, Si hæc actio nõ ſit, quæ ſit? Simul enim remouentur omnia. Vel cum duo ponentur inter ſe contraria quorum tenuiſſe utrũlibet ſufficiat: quale Ciceronis eſt, Vnũ quidẽ certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi nõ concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptũ. ſi doceo nõ ab Habito, uinco ab Oppianico. ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum neceſſaria eſt alterutrum eligendi aduerſario poteſtas: efficiturq;, ut utrũ elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrum cum Cottam appetiſſet, aut cũ ipſe ſeſe conaretur occidere, telũ ei è manibus ereptũ eſt? Et pro Vareno, Optio uobis datur, utrum uelitis caſu illo itinere Varenum uſum eſſe, an huius perſuaſu & inductu. Deinde utraq; facit accuſatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum, idem efficiat: quale eſt, Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophãdum. Et illud uulgatũ, Quò ſchema, ſi intelligitur? quò, ſi nõ intelligitur? Pedianus in diuinationem Ciceronis & Gell. lib. 5. c. 15.

Et,

Et, Mentietur in tormentis, qui dolorem pati poteſt: mentietur, qui non poteſt. Vt ſunt autem tria tempora, ita ordo rerũ tribus momentis conſertus eſt. habẽt enim omnia initium, incrementum, ſummam: ut iurgium, deinde cædes. Eſt ergo hic quoq; argumentorum locus inuicem probãtium. Nam & ex initijs ſumma colligitur: quale eſt, *Non poſſum togam prætextam ſperare, cum exordium pullum uideã:* & contrà, *Nõ dominationis cauſſa Syllam arma ſumpſiſſe, argumentum eſt dictatura depoſita.* Similiter & ex incremento in utranque partem ducitur ratio, cum in coniectura, tũ etiam in tractatu æquitatis, an ad initium ſumma referenda ſit: id eſt an ei cædes imputanda ſit, à quo iurgium cœpit. Eſt argumentorũ locus ex ſimilibus, *Si continentia uirtus, utiq; & abſtinentia. Si fidem debet tutor, & procurator.* Hoc eſt ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν Græci uocant, Cicero inductionem. Ex diſsimilibus, *Non ſi lætitia bonum, & uoluptas. Non quod mulieri, idem pupillo.* Ex contrarijs, *Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorũ cauſſa bellum eſt, erit emẽdatio pax. Si ueniam meretur qui imprudẽs nocuit, nõ meretur præmiũ qui imprudens profuit.* Ex pugnantibus, *Qui eſt ſapiens, ſtultus non eſt.* Ex conſequentibus, ſiue adiunctis, *Si eſt bonũ iuſtitia, rectè iudicandum. Si malum perfidia, non eſt fallendum.* Idem retro. Nec ſunt his diſsimilia, ideoq; huic loco ſubijcienda, cum & ipſa naturaliter congruant: *Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, ſciens non lædit. Quẽ quis hæredem ſuum eſſe uoluit, charum habuit, habet, habebit.* Sed cum ſint indubitata, uim habent penè ſignorum immutabilium. Sed hæc conſequentia dico ἀκόλουθα. eſt enim conſequens ſapientiæ bonitas. illa ſequentia ἐπαγόμενα, quæ poſtea facta ſunt, aut futura. Nec ſum de nominibus anxius. uocet enim ut uoluerit quiſq;, dum uis rerum ipſa manifeſta

ſit:

ſit:appareatq;,hoc temporis,illud eſſe naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; conſequentia,quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ ſequuntur. Quorum quidam duas ſpecies eſſe uoluerunt:actionis,ut pro Oppio, Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Temporis,in Verrem, Si finem Prætoris edicto afferũt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoq; edicti naſcatur à Calendis Ianuarij? Quod utrunq; exemplum tale eſt, ut idẽ in diuerſum,ſi retroagas,ualeat. Conſequens enim eſt,eos qui inuiti duci non potuerint, inuitos non potuiſſe retineri. Illa quoq; quæ ex rebus mutuam confirmationem præſtantibus ducuntur,quæ proprij generis uideri quidam uolunt,& uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα, Cicero ex rebus ſub eandem rationem uenientibus, fortiter cõſequentibus iunxerim: Si portorium Rhodijs locare honeſtum eſt,& Hermacreonti conducere. &, Quod diſcere honeſtum,& docere. Vnde illa,nõ hac ratione dicta,ſed efficiens idem Domitij Afri ſentẽtia eſt pulchra, Ego accuſaui,uos damnaſtis. Eſt inuicem cõſequens & quod ex diuerſis idẽ oſtendit:ut qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificet, quia deficit omne quod naſcitur. Simillima eſt his argumentatio qua colligi ſolẽt ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur,aut contrà: quod genus à cauſsis uocãt. Hæc interim neceſſariò fiunt,interim plerunq;, ſed non neceſſariò. Nam corpus in lumine utiq; umbram facit,& umbra ubicunq; eſt,ibi eſſe corpus oſtendit. Alia ſunt, ut dixi,non neceſſaria,uel utrinq;,uel ex altera parte. Sol colorat:non utiq; qui eſt coloratus,à ſole eſt. Iter puluerulentũ facit:ſed nec omne iter puluerem mouet:nec quiſquis eſt puluerulentus,ex itinere eſt. Quæ utique fiunt,talia ſunt. Si ſapientia bonum uirum facit,bonus uir eſt utiq; ſapiens. Ideoq; boni eſt honeſtè facere:mali,turpiter: & qui honeſtè faciunt, boni:

Actio.3.

De inuẽtione

boni: qui turpiter, mali rectè iudicantur. Ad hoc, *exercitatio plerunq; robuſtum corpus facit: ſed non quiſquis eſt robuſtus, exercitatus: nec quiſquis exercitatus, robuſtus eſt.* Nec *quia fortitudo præſtat ne mortem timeamus, quiſquis mortem non timuerit, uir fortis erit exiſtimandus.* Nec *ſi capitis dolorem facit, inutilis hominibus* Sol *eſt.* Et *hæc ad hortatiuũ maximè genus pertinent.* Virtus *facit laudem, ſequenda igitur: at uoluptas infamiã, fugienda igitur.* Rectè *autẽ monemur, cauſſas non utiq; ab ultimo eſſe repetendas: ut* Medea, Vtinam *ne in nemore* Pelio.– Q*uaſi uero id eam fecerit miſeram aut nocentem, quòd illic ceciderit* Abiegna *ad terram trabes.* Et Philoctetæ Paridi, Si* *imperaſſes tibi, ego nunc non eſſem miſer.* Quo *modo peruenire quò libet, retro cauſſas legentibus licet.* His *illud adiſcere ridiculum putarem, niſi eo* Cicero *uteretur, quod coniugatum uocãt: ut,* Eos *qui rem iuſtam faciant, iuſtè facere. quod certè non eget probatione.* Quod *cõpaſcuum eſt, cõpaſcere licere.* Quidam *hæc quæ uel ex cauſsis uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant* ἐκβάσεις, *id eſt exitus.* Nam *nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat.* Appoſita *uel comparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus confirmantur.* Coniectura *ex maiore,* Si *quis ſacrilegium facit, faciet & furtum.* Ex *minore,* Qui *facilè ac palàm mentitur, peierabit.* Ex *pari,* Qui *ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet.* Iuris *confirmatio eſt eiuſmodi,* Ex *maiore,* Si *adulterum occidere licet, & loris cædere.* Ex *minore,* Si *furem nocturnum occidere licet, quid latronem?* Ex *pari,* Quæ *pœna aduerſus interfectorem patris iuſta eſt, eadem aduerſus matris.* Quorum *omnium tractatus uerſatur in ſyllogiſmis.* Illa *magis finitionibus aut qualitatibus proſunt,* Si *robur corporibus*

Ennius in Medea.

Accius.

* Si par tibi eſſes, non ego nũc eſsẽ miſ.

Vide Rodolphũ lib. 1. c. 10.

bus bonum nõ eſt, minus ſanitas. Si furtum ſcelus, magis ſacrilegium. Si abſtinentia uirtus, & cõtinentia. Si mundus prouidentia regitur, adminiſtranda eſt Reſ*publica. Si domus ædificari ſine ratione nõ poteſt, quid agendũ in naualium cura, & armorum?* Ac *mihi quidẽ ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur.* Nam *& ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura (unde eſt,* Quod *ſemel, & ſæpius) & ex parte ad totum, & ex genere ad ſpeciem, & ex eo quod cõtinet, ad id quod continetur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longè poſitis ad propiora, & ad omnia quæ cõtra ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certè uim ſimilem obtinent: quæ ſi perſequamur, nullus erit ea concidendi modus.* In*finita eſt enim rerum comparatio, iucundiora, grauiora, magis neceſſaria, honeſtiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipſam quam uito loquacitatem incidam.* Exemplorum *quoq; ad hæc infinitus eſt numerus, ſed pauciſsima attingã.* Ex *maiore, pro* Cecinna, *Quod exercitus armatos mouet, id aduocationem togatorum non uidebitur mouiſſe?* Ex *faciliore, in* Clodium *&* Curionem, *Ac uide an facilè fieri tu potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſsiſti.* Ex *difficiliore,* Vide *quæſo* Tubero, *ut qui de meo facto non dubitem, de* Ligarij *audeam cõfiteri.* Et *ibi,* An *ſperandi* Ligario *cauſſa non ſit, cum mihi apud te locus ſit etiã pro altero deprecandi?* Ex *minore, pro* Cecinna, *Itáne uerò ſcire eſſe armatos ſat eſt ut uim factam probes, in manus eorum incidere non eſt ſatis?* Ergo *ut breuiter contrahara ſummam, ducuntur argumenta à perſonis, cauſsis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, inſequens) facultatibus (quibus inſtrumentum ſubiecimus) modo (id eſt ut quicq; ſit factum) finitione, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, remotione, diuiſione, initio, incrementis, ſumma,*

ſumma, ſimilibus, diſsimilibus, pugnantibus, conſequentibus, efficientibus, effectis, euentis, iugatis, comparatione, quæ in plureis diducitur ſpecies. Illud *adijciendum uidetur, duci argumenta non à confeſsis tantum, ſed etiam à fictione, quod* Græci καθ' ὑπόθεσιν *uocant.* Et *quidem ex omnibus iiſdem locis quibus ſuperiora, quia totidem ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot ueræ.* Nam *fingere hoc loco eſt proponere aliquid, quod ſi uerum ſit, aut ſoluat quæſtionem, aut adiuuet: deinde id de quo quæritur, facere illi ſimile.* Id *quò facilius accipiant iuuenes nondum ſcholam egreſsi, primò familiaribus magiſq; uſitatis exemplis oſtendam.* Lex *eſt,* Qui *parentes non aluerit, uinciatur.* Non *alit quis, & uincula nihilo minus recuſat.* Vtitur *fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi* Reipublicæ *cauſſa abſit.* Et *illa contra optionem fortium, ſi tyrannidem petat, ſi templorum euerſionem.* Plurimumq; *ea res uirium habet contra ſcriptum.* Vtitur *his* Cicero *pro* Cecinna, Vnde *tu, aut familia, aut* procurator *tuus.* Si *me uillicus tuus ſolus deieciſſet: non familia deieciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia.* Si *uero ne habeas quidem ſeruum præter eum qui me deiecerit. & alia in eodem libro plurima.* Verùm *eadem fictio ualet & ad qualitates,* Si Catilina *cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, condemnaret* L. Muræ*nam.* Et *ad amplificationem,* Si *hoc tibi inter cœnam in illis immanibus poculis tuis accidiſſet.* Sic *&,* Si Reſpub. *uocem haberet.* Has *ferè ſedes accepimus probationum in uniuerſum: quas neque generatim tradere ſat eſt, cùm ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur: neque per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rerum: quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totum.* Vnde *plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt,*

Cic. pro Muræna.

Philip. 2.

ciderunt, omnem etiam quem ex ingenio ſuo potuerãt habere conatum, uelut adſtricti certis legũ uinculis perdiderunt: & magiſtrum reſpicientes, naturã ducẽ ſequi deſierunt. Nã *ut per ſe non ſufficit ſcire omnes probationes aut à perſonis aut à rebus peti, quia utrũq; in plura diuiditur: ita ex antecedentibus & iunctis & inſequentibus trahenda eſſe argumenta qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut quid in quaq; cauſſa dicẽdum ſit, ex his ſciat: præſertim cũ plurimæ probationes in ipſo cauſſarum complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nulla cõmunes, eæq; ſint & potentiſſimæ, & minimè obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda ſunt.* Hoc *genus argumentorum ſanè dicamus ex circũſtantia, quia* περίστασιν *dicere aliter nõ poſſumus: uel ex ijs quæ cuiuſq; cauſſæ propria ſunt: ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua unius ſeruandi poteſtatem habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, propriũ eſt controuerſiæ dicere.* Nõ *unũ nocentem ſeruabis, quia te dimiſſo adulterã occidere non licebit.* Hoc *enim argumẽtum lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi.* Et *illa, in qua lex eſt, ut argentarij dimidium ex eo quod debebãt, ſoluerent, creditum ſuũ totũ exigerent.* Argentarius *ab argẽtario ſolidũ petit.* Proprium *ex materia eſt argumẽtum creditoris, idcirco adiectum eſſe in lege, ut argentarius totum exigeret.* Aduerſus *alios enim non opus fuiſſe lege: cum omnes præterquam ab argentarijs totum exigẽdi ius haberent.* Cum *multa autẽ nouantur in omni genere materiæ, tum præcipuè in ijs quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, quia uocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in cõiunctis magis.* Et *hæc ipſa plurium legum aliorum'ue ſcriptorũ uel congruentium uel repugnantium complexu narientur neceſſe eſt: cũ res rei, aut ius iuris quaſi ſignum eſt:* Non *debui tibi pecuniam, nũquam me appellaſti.*

u Vſur

Vſuram non accepiſti, ultro à me mutuatus es. Lex eſt, *Qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit.* Negat: *niſi ſi pater abſolutus ſit.* Quid ſigni? Lex altera, *Proditionis damnatus, cũ aduocato exulet.* Cicero pro Cluentio P. Popiliũ & Tib. Guttam dicit non iudicij corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos. Quid ſigni? quòd accuſatores eorũ, qui erant ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hanc uictoriam reſtituti.

Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponẽdũ, quàm quomodo ſit quod propoſueris, probandũ. Hic omnino uis inuẽtionis ſi non maior, certè prior. Nã ut tela ſuperuacua ſunt neſcienti quid petat: ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibẽda ſint. Hoc eſt quod cõprehendi arte nõ poſſit. Ideoq; cũ plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorũ ſimilibus utentur: alius tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit exempli gratia propoſita controuerſia, quæ minimè cõmunes cum alijs quæſtiones habet: Cũ Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas quibus centum talenta mutua Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat uſus cõmilitio Theſſalorũ, donauit his ultro. poſtea reſtituti à Caſſandro Thebani repoſcunt Theſſalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta & crediđiſſe eos cõſtat, & non recepiſſe. Lis omnis ex eo quòd Alexander ea Theſſalis donaſſe dicitur, pendet. Cõſtat illud quoq;, nõ eſſe his ab Alexandro pecuniã datam. Quæritur ergo, an perinde ſit quod datum eſt, ac ſi pecuniã dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donãdo, nõ potuiſſe donare, nõ donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentiũ iure, quod ui ſit ablatum: ſed hinc aſpera & uehemens quæſtio exoritur de iure belli, dicẽtibus Theſſalis hoc regna, populos, fines gentium atq; urbium contineri. Inueniendum contrà eſt quo di-

ſtet

ſtet hæc cauſſa à cæteris quæ in poteſtatem uictoris uenirent: nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo quod in iudicium deduci poteſt, nihil ualere ius belli: nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaq; ubi illa ualeant, nõ eſſe iudicem: ubi iudex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniendum eſt, ut adhiberi poßit argumẽtum. Ideo captiuos, ſi in patriã ſuam redierint, liberos eſſe, quia bello parta, non niſi eadem ui poßideãtur. Propriũ eſt & illud cauſſæ, quòd Amphictyones iudicãt: ut alia apud Centumuiros, alia apud priuatum iudicem in iiſdẽ quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecũdo gradu non potuiſſe donari à uictore ius, quia id demum ſit eius, quod ipſe teneat: ius, quòd ſit incorporale, apprehendi manu non poſſe. Hoc reperire difficilius, quàm cum inueneris, argumẽtis adiuuare: ut alia ſit conditio hæredis, alia uictoris: quia ad illum ius, ad hunc res tranſeat. Proprium deinde materiæ, ius publici crediti tranſire ad uictorẽ nõ potuiſſe, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eum totius ſummæ creditorem: Thebanos autem nõ omnes in Alexandri manu fuiſſe. Hoc non extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, non in tabulis eſſe ius: itaque multis argumentis defendi poteſt. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rurſus materiæ proprium, & uelut nouæ controuerſiæ, quòd reſtitutione recepiſſe ius, etiam ſiquod amiſerint, Thebani uidentur. Hic & quid Caſſander uelit, quæritur: ſed uel potẽtißima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc non idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidiſſem: ſed ne ſiqui cognouerint iſta,

ſi cætera negligant, perfectos ſe protinus atq; conſummatos putent: & niſi in cæteris quæ mox præcipienda ſunt, elaborauerint, mutam quandã ſcientiã cõſecutos intelligant. Nec enim artibus editis factum eſt ut argumẽta inueniremus: ſed dicta ſunt omnia antequã præciperentur: mox ea ſcriptores obſeruata & collecta ediderũt. Cuius rei probatio eſt, quòd exemplis eorũ ueteribus utũtur, & ab Oratoribus illa repetũt: ipſi nullũ nouum, & quod dictũ non ſit, inueniũt. Artifices ergo illi, qui dixerũt: ſed habẽda ijs quoq; gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nã quæ priores beneficio ingenij ſingula inuenerũt, nobis & nõ ſunt requirenda, & nota omnia. Sed nõ magis hoc ſat eſt, quàm palæſtrã didiciſſe, niſi corpus exercitatione, cõtinẽtia, cibis, ante omnia natura iuuetur: ſicut contrà ne illa quidẽ ſatis ſine arte profuerint. Illud quoq; ſtudioſi eloquẽtiæ cogitẽt, neq; omnibus in cauſsis ea quæ demonſtrauimus, cũcta poſſe reperiri: neq; cum propoſita fuerit materia dicẽdi, ſcrutanda ſingula, & uelut oſtiatim pulſanda, ut ſciãt an ad probandũ id quod intẽdimus, fortè reſpondeant: niſi cum diſcunt, & adhuc uſu carent. Infinitam enim faciet ipſa res dicẽdi tarditatẽ, ſi ſemper neceſſe ſit ut tentantes unũquodq; eorum, quod ſit aptũ atq; conueniens, experiẽdo noſcamus: neſcio an etiã impedimento futura ſint, niſi & animi quædã ingenita natura, & ſtudio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ conueniunt cauſſæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat ſociata neruorum cõcordia, ſi tamẽ tardior manus, niſi inſpectis dimenſiſq; ſingulis quibus quæq; uox fidibus iungẽda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentum eo quod ſimplex canendi natura tulerit: ita huiuſmodi præceptis debet quidem aptata eſſe & citharæ modo intenta ratio doctrinæ: ſed hoc exercitatione multa conſequendum, ut quemadmodum illo-

μελέτη πάντα δύναται.

rum

rum artificum, etiam ſi aliò ſpectent, manus tamen ipſa conſuetudine ad graues, acutos, mediosq́; horum ſonos fertur: ſic oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, ſed quaſi offerat ſe, & occurat: & ut literæ ſyllabæq́; ſcribentium cogitationem non exigunt, ſic rationes ſponte quadam ſequantur.

De Exemplis. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Ad exempla,tertium huius diuiſionis membrum, accedit,quę Gręci paradigmata uocent,quo nomine omnia ſimilia quoque complectãtur:quod & ſe facturum hoc capite promittit:quamuis Latinos ſciat,exemplum rerum geſtarum autoritatem,& ſimile,quod gręci dicunt parabolam,uocare maluiſſe.His adiungit quæ extrinſecus in cauſſam adhibentur uulgo recepta & perſuaſione populari,autoritatéue,ut ſi quid ita diis reſpõſum, uiſum gentibus,populis,ſapientibus uiris,claris ciuibus,illuſtribus poëtis,non quidem cauſsis accommodata,aut earum propria:nam ſic ſub teſtimonia quę inartificialia ſunt,caderent:ſed liberis odio & gratia mentibus tantum dicta factaq́;, quia aut honeſtiſsima aut ueriſsima uidebantur, quę aliunde accerſita, per ſe nihil ualeãt,niſi ad aliquam pręſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicentur. Quid ſit inductio Socratica,& quomodo à ratiocinatione differat,exponit:nempe ut in argumẽtatione cõcludatur,quod in inductione interrogetur.Omnia ex hoc loco ducta,aut ſimilia eſſe, aut diſsimilia, aut contraria, aut ex maiori,aut ex minori,aut pari oſtendit. Exemplum definit,aut rei geſtę, aut tanquam geſtę utilem ad perſuadendum id quod intenderis,commemorationem.Intuendum eſſe an totum ſimile ſit,an ex parte:ut ex eo aut omnia ſumamus,aut quę erunt utilia. Exempla quędam tota aliquando commemorari, quędam ſtrictim attingi. Fabuloſorum exemplorum, Aeſopicorum Apologorum,& Prouerbiorum eandem rationem eſſe: maximè ſi ueris ſubiungantur : & plurimum poſſe pręſertim in animis ſimplicium,& imperitorum. Similitudinem & eius ſpecies exequitur,parabolam,analogiam,& imaginem.quas etiam definitione explicat.Et imaginis quidem,quam icona gręci uocant,rariorem uſum,formarum aliarum frequentiorem eſſe

commonet, quæ in controuerſiis maximè ſint efficaces, ſi ex iure ciuili petantur. Exempla profert ex Ciceronis topicis, quibus facile occurri poſsit argumentatione ex diſsimilibus ſumpta. Quare adhibendum magna cura iudicium, ne fallaces ſimilitudines nos pro ueris & germanis decipere poſsint.

TErtium genus ex ijs quæ extrinſecus adducuntur in cauſſam, Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in ijs quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Noſtri ferè ſimilitudinẽ uocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum, exemplum: quãquam & hoc, ſimile eſt: & illud, exemplũ. Nos quo facilius propoſitum explicemus, utrũq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exẽplum. Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem ſeparat ab exemplo. Nam idem omnẽ argumentationem diuidit in duas partes, inductionẽ, & rationem, ut pleriq; Græcorum in παραδείγματα & ἐπιχειρήματα: dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa qua plurimum Socrates eſt uſus, hanc habuit uiam, ut cum plura interrogaſſet quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſsimè id de quo quærebatur, inferret, cui ſimile conceſsiſſet. Id eſt inductio. Hoc in * oratione fieri nõ poteſt: ſed quod illic interrogatur, hic ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod eſt pomum generoſiſsimum? non'ne quod optimũ? cõcederetur. Quid equus? qui generoſiſsimus? nõ'ne qui optimus? & plura in eundem modũ. Deinde, cuius rei gratia rogatum eſt, quid homo? non'ne is generoſiſsimus, qui optimus? fatendũ erit. Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimũ, in oratione perpetua diſsimile eſt. etenim ſibi ipſe reſpondet Orator. Quod pomum generoſiſsimum? puto quod optimũ: & equus, qui uelociſsimus: ita hominũ, non qui claritate naſcendi, ſed qui uirtute maximè excellet. Omnia igitur ex

De inuent. 1.

* ratiocinatione.

hoc

hoc genere ſumpta neceſſe eſt aut ſimilia eſſe, aut diſsimilia, aut contraria. * Similitudo aſſumitur interim & ad orationis ornatum, ſed illa cum res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentiſsimum autem eſt inter ea quæ ſunt huius generis, quod propriè uocamus exemplũ, id eſt rei geſtæ, aut ut geſtæ, utilis ad * perſuadẽdũ id quod intenderis, cõmemoratio. Intuendum igitur, totũ ſimile ſit, an ex parte: ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erunt. Simile eſt, Iure occiſus eſt Saturninus, ſicut Gracchi. Diſsimile, Brutus occidit liberos proditionẽ molientes, Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrariũ, Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eadem ſocijs abſtulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eoſdem gradus habet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, utilis ſimilium admonitio eſt: ut ſiquis dicẽs Dionyſium idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorum adiutus armis tyrannidem occupet: hoc referat exemplum, eadem ratione Piſiſtratum ad dominationem peruenisſe. Sed ut ſunt exempla interim tota ſimilia, ut hoc proximum: ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines cum ab urbe diſceſsiſſent publicè reuocati ſunt: quanto magis principes ciuitatis uiri, & bene de Republica meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducẽdi? Ad exhortationem uero præcipuè ualẽt imparia. Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare ſi ad fortiter faciendũ accẽdatur aliquis, nõ tantũ afferẽt momẽti Horatius & Torquatus, quãtũ illa mulier cuius manu Pyrrhus eſt interfectus: & ad moriẽdũ nõ tam Cato & Scipio, q̃ Lucretia: qd' ipſũ eſt ex minoribus ad maiora. Singula igitur horũ generũ ex Cicerone (nã unde potius?) exẽpla ponamus.

* Diſsimilitudo.

* ſuadẽdum.

In Verrem act.3.

Valer. lib.2. tit. de institu. antiq.

*Simile eſt hoc pro Muræna, Etenim mihi ipſi accidit,ut cũ duobus patritijs, altero improbiſsimo atq; audaciſsimo,altero modeſtiſsimo atq; optimo uiro peterẽ:ſuperaui tamen dignitate Catilinã,gratia Galbam. Maius minoris,pro Milone,Negãt intueri lucem eſſe fas ei qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tãdẽ urbe hoc homines ſtultiſsimi diſputant? nempe in ea,quæ primũ iudiciũ de capite uidit M.Horatij fortiſsimi uiri, qui nondum libera ciuitate,tamẽ populi Romani comitijs liberatus eſt,cum ſua manu ſororẽ eſſe interfectam fateretur. Minus maioris,Occidi,nõ Spuriũ Melium,qui annona leuãda,iacturaq́; rei familiaris, quia nimis amplecti plebẽ putabatur, in ſuſpicionẽ incidit regni appetendi, &c. deinde,Sed eũ (auderet enim dicere,cũ patriam periculo liberaſſet) cuius nefariũ adulteriũ in puluinaribus. & totus in Clodiũ locus. Diſsimile plures * cauſſas habet.*

* casus

fit enim genere,modo,tempore,loco,cæteriſq́;,per quæ ferè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio uidebãtur facta, ſubuertit:Contrario uerò exemplo cenſoriam notam,laudãdo cenſorem Aphricanum, qui eum quem peieraſſe conceptis uerbis palàm dixiſſet,teſtimonium etiã pollicitus ſiquis contradiceret, nullo accuſante, traducere equum paſſus eſt. quæ quia erant longiora,non ſuis uerbis expoſui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum eſt,

Valer.lib.4.titul. de animi moderat.

Aeneid.2.

At non ille,ſatum quo te mentiris,Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo. *Quædã autem ex ijs quæ geſta ſunt,tota narrabimus:ut Cicero pro Milone,Pudicitiã cũ eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caij Marij,propinquus eius Impatoris,interfectus ab eo eſt, cui uim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit:atq; hunc ille ſummus uir ſcelere ſolutũ,periculo liberauit. Quædã ſignificare ſatis erit,ut idẽ,*

ac pro eodem, Neq; enim poſſet aut Hala ille Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut me Conſule Senatus nõ nefarius haberi, ſi ſceleratos interfici nefas eſſet. Hæc ita dicentur, prout nota erũt, uel utilitas cauſſæ aut decor poſtulabit. Eadem ratio eſt eorum quæ ex poëticis fabulis ducũtur, niſi quòd ijs minus affirmationis adhibetur: cuius uſus qualis eſſe deberet, idẽ optimus autor ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam huius quoq; generis eadẽ in oratione reperietur exemplum: Itaq; hoc, iudices, non ſine cauſſa etiã fictis fabulis doctiſsimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi cauſſa matrẽ necauiſſet, uariatis hominũ ſententijs, non ſolum humana, ſed etiam ſapientiſsimæ deæ ſententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiã ſi originẽ non ab Aeſopo acceperunt (nam uidetur earum primus autor Heſiodus) nomine tamen Aeſopi maximè celebrantur, ducere animos ſolent, præcipuè ruſticorum, & imperitorum: qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt, & capti uoluptate, facilè ijs quibus delectantur, conſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum Patribus in gratiam traditur reduxiſſe nota illa de membris humanis aduerſus uentrẽ diſcordantibus fabula. Et Horatius ne in poëmate quidem humilem generis huius uſum putauit, in illis uerſibus,

Pro Milone.

Liuius dec. 1. lib. 2.

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni, &c.

Epiſt. lib. 1. epiſt. 1.

Αἶνον Græci uocant, & αἰσωποποίητον, ut dixi, λόγους μυθικοὺς: noſtrorũ quidã nõ ſanè recepto in uſum nomine apologationẽ. Cui cõfine eſt παροιμίας genus illud, quod eſt uelut fabella breuior, & per allegoriã accipitur: Non noſtrum, inquit, onus: bos clitellas? Proximas exempli uires habet ſimilitudo, præcipueq; illa quæ ducitur citra ullam translationũ mixturam ex rebus penè paribus. Vt qui accipere, in Campo conſueuerunt, ijs candidatis quorũ nummos ſuppreſſos eſſe

Cicero pro Cluentio.

putant, inimiciſsimi ſolent eſſe: ſic eiuſmodi iudices infeſti tum reo uenerãt. Nam *παραβολὴ*, *quàm* Cicero *collationem uocat, longius res quæ comparentur, repetere ſolet.* Nec *hominũ modò inter ſe opera ſimilia ſpectantur, ut* Cicero *pro* Murænа *facit,* Q*uòd ſi è portu ſoluẽtibus, ij qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent & tempeſtatum rationẽ, & prædonũ, & locorũ: quòd natura fert, ut ijs faueamus qui eadẽ pericula quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo me tandẽ animo eſſe oportet propè iam ex magna iactatione terrã uidentem, in hunc, cui uideo maximas* Reip. *tempeſtates eſſe ſubeundas?* Sed *& à mutis atq; etiã inanimis interim huiuſmodi ducitur.* Et *quoniam ſimilium alia facies in tali ratione, admonendũ eſt, rarius eſſe in oratione illud genus quod εἰκόνα* Græci *uocãt (quo exprimitur rerũ aut perſonarũ imago: ut* Caſsius, Q*uis iſtã faciẽ planipedis ſenis torquens?) quàm id quo probabilius fit quod intendimus: ut ſi animũ dicas excolendum, ſimilitudine utaris terræ, quæ neglecta ſentes atq; dumos, culta fructus creat: aut ſi ad curã* Reip. *horteris, oſtendas apes etiã, formicaſq;, non modò muta, ſed etiã parua animalia, in cõmune tamen laborare.* Ex *hoc genere dictũ illud eſt* Ciceronis, Vt *corpora noſtra ſine mẽte, ita ciuitas ſine lege, ſuis partibus ut neruis ac ſanguine & membris uti non poteſt.* Sed *ut hac corporis humani pro* Cluentio, *ita pro* Cornelio, *equorum: pro* Archia, *ſaxorum quoq; uſus eſt ſimilitudine.* Illa *(ut dixi) propiora, ut remiges ſine gubernatore, ſic milites ſine* Imperatore *nihil ualere.* Solent *tamen fallere ſimilitudinũ ſpecies: ideoq; adhibendũ eſt his iudiciũ.* Neq; *enim ut nauis utilior noua quàm uetus, ſic amicitia: uel ut laudanda quæ pecuniam ſuam pluribus largitur, ita quæ formam.* Verba *ſunt in his ſimilia, uetuſtatis, & largitionis: uis quidem longè diuerſa,*

uerſa, pecuniæ, & pudicitiæ. Itaque in hoc genere maximè quæritur, an ſimile ſit quod infertur. Etiā in illis interrogationibus Socraticis, quarū paulò antè feci mentionē, cauendū ne incautè reſpondeas: ut apud Aeſchinē Socraticū male reſpondit Aſpaſia Xenophontis uxor: quod Cicero his uerbis trāsfert, Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurū, quàm tu habes, utrū illius, an tuū malis? Illius, inquit. Quid ſi ueſtē & cæterū ornatū muliebrē pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuū, an illius malis? Illius uero, reſpondit. Age, inquit, ſi uirū illa meliorē habeat, quàm tu habes, uirum'ne tuū, an illius malis? Hic mulier erubuit, merito. male enim reſponderat, ſe malle alienū aurum, quàm ſuum: nā eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, malle ſe aurum ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudicè reſpondere, malle ſe uirū ſuū talem eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligentia per minutiſsimas iſta partes ſecuiſſe, & eſſe aliquid minus ſimile, ut ſimia homini, & ut marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud, Non ouū tam ſimile ouo. Et diſsimilibus ineſſe ſimile, ut eſt formicæ & elephanto genus, quia ſunt animalia, Et ſimilibus diſsimile, De Inuent. 1. Plautus in Capt.

—Vt canibus catulos, & matribus hœdos: Virg. eclog. 1.

differunt enim ætate. Contrariorū quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctē luci: aliter noxia, ut frigidam febri: aliter repugnantia, ut uerū falſo: aliter diſparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præſens propoſitū magnopere pertineant, non reperio. Illud eſt annotandum magis, argumenta duci ex iure ſimili: ut Cicero in Topicis, Ei cui domus uſusfructus relictus ſit, non reſtituturum hæredem ſi corruerit, quia nō reſtituat ſeruū ſi is deceſſerit. Ex cōtrario, nihil obſtat quò minus iuſtū matrimonium ſit mente coëuntium, etiam ſi tabulæ ſignatæ non fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi

mentem

mentem matrimonij nõ fuiſſe conſtabit. Ex *dißimili, quale eſt* Ciceronis *pro* Cecinna : Vt *ſiquis me exire domo coëgiſſet armis, haberẽ actionẽ: ſiquis introire prohibuiſſet, non haberem?* Dißimilia *ſic deprehẽduntur,* Non *ſi qui argentũ omne legauit, uideri poteſt ſignatam quoq; pecuniã reliquiſſe: ideo etiã quod eſt in nominibus, dari uoluiſſe creditur.* Αναλογίαν *quidam à ſimili ſeparauerunt, nos eam ſubiectam huic generi putamus.* Nam *ut unũ ad decem, ſic decem ad centum, ſimile certè eſt: & ut hoſtis, ſic malus ciuis, quanquã hæc ulterius quoq; procedere ſolent. Si turpis dominæ conſuetudo cum ſeruo, turpis domini cum ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini.* Cui *rei facillimè occurrit ex diſſimilibus argumentatio,* Non *idem eſt dominum cum ancilla coiſſe, quod dominã cum ſeruo.* Nec *ſi mutis finis uoluptas, rationalibus quoq;.* Immo *ex contrario, quia mutis, ideo nõ rationalibus.* Adhibetur *extrinſecus in cauſſam & autoritas.* Hæc *ſecuti* Græcos, *à quibus κρίσεις dicũtur, iudicia aut indicationes uocant, non de quibus ex cauſſa dicta ſententia eſt: (nam ea quidem in exemplorum locũ cedunt) ſed ſiquid ita uiſum gẽtibus, populis, ſapiẽtibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt.* Ne *hæc quidẽ uulgò dicta, & recepta perſuaſione populari, ſine uſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodammodo uel potẽtiora etiã, quòd non cauſsis accõmodata, ſed liberis odio & gratia mẽtibus: ideo tantum dicta factaq;, quia aut honeſtißima, aut uerißima uidebantur. An uero me de incommodis uitæ diſſerentem non adiuuabit earũ perſuaſio nationũ, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequuntur?* Aut *ſi miſericordiam cõmendabo iudici, nihil proderit quòd prudentißima ciuitas* Athenienſiũ, *non eã pro affectu, ſed pro numine accepit?* Nam *illa ſeptem præcepta ſapientum, non'ne quaſdam uitæ leges exiſtimamus? Si cauſ-*

ſam

ſam ueneficij dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulterã nõ eandem eſſe uenecficã dixit? Iam ſententijs quidem poëtarũ non orationes modò ſunt refertæ, ſed libri etiã philoſophorum: qui quanquam inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credunt, repetere tamẽ autoritatẽ à plurimis uerſibus nõ faſtidierunt. Neq; eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenĕſibus, cum de Salamine contenderent, uictos Homeri uerſu, qui tamẽ ipſe non in omni editione reperitur, ſignificans Aiacem naues ſuas Atheniĕſibus iunxiſſe. Ea quoq; quæ uulgo recepta ſunt, hoc ipſo quòd incertũ autorẽ habent, uelut omnium fiunt: quale eſt, Vbi amici, ibi opes. &, Conſcientia mille teſtes. & apud Ciceronem. Pares autem (ut eſt in uetere prouerbio) cum paribus facillimè congregantur. Neq; enim duraſſent hæc in æternũ, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibuſdam, & quidem in parte prima, Deorũ autoritas, quæ eſt ex reſponſis: ut Socratem eſſe ſapientiſſimum. Id rarum eſt: tamen utitur eo Cicero in libro de Aruſpicum reſponſis: & in concione contra Catilinam, cum ſignum Iouis columnæ impoſitum populo oſtendit: & pro Ligario, cum cauſſam C. Cæſaris meliorem, quia hoc dij iudicauerint, cõfitetur. Quæ cum propria cauſſæ ſunt, diuina teſtimonia uocãtur: cum aliunde arceſſuntur, argumenta. Nonnunquã contingit iudicis quoq;, aut aduerſarij, aut eius qui ex diuerſo agit, dictum aliquod aut factum aſſumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla & has autoritates, probationum inartificialium eſſe arbitrarentur, quòd ea non inueniret Orator, ſed acciperet. Plurimum autẽ refert. Nam teſtis, & quæſtio, & his ſimilia, de ipſa re quæ in iudicio eſt, *pronuntiant: extrà petita, niſi ad aliquã præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

Iliad. β.

Plaut, in Trucul.

De ſenectu.

Actione 3.

*renuntiant

De

De uſu argumentorum. CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Poſteaquã unde argumenta ducerẽtur, oſtendit: quẽadmodũ iis oporteat uti, apertiſsimè docet. Ergo de argumẽtorũ uſu loquitur, de quo tredecim præcepta tradit. Primum, argumentum oportere eſſe confeſſum: quia dubia dubiis probari nõ poſsint. Secundũ, Quędam eſſe quæ aliis probanda ſint: ut iure occidit, quia erat inſidiator: probandum erit inſidiatorẽ eum fuiſſe. Tertiũ: illa eſſe firmiſsima, quæ ex dubiis facta ſunt certa: ut ſi conuincatur qui negabat. Quartũ, argumẽta, ſi infirma ſunt, cõgregãda: ſi firma, ſingulis inſtandũ. Quintũ, Quędam argumẽta nõ nuda ponenda, ſed amplificatione ueſtiẽda, ut quę cuiuſq; affectus uis ſit, irę aut odij, dicatur. Sextũ, proferendam eſſe cauſſam cuiuſq; affectus: ut ſi odiũ eſt, ex inuidiáne, an ex iniuria: & uetus, an nouũ, atq; erga quẽ intelligatur. Septimum, nõ eſſe omnibus argumẽtis quæ inuenerimus, iudicẽ onerandum, quia tædiũ adferant, & fidem detrahant. Octauum, in rebus apertis nõ eſſe argumentandũ. Nonum, patheticas probationes ex affectibus ductas, multũ ualere: & potentiſsimũ eſſe, ſi qui iis utitur, uir optimus ſit, & habeatur. Decimũ, intuendũ qui ſit apud quẽ dicimus, & quod illi maximè probabile uideatur, requirendũ. Vndecimũ, probationes ex aſſeueratione inter cætera etiam aliquid poſſe, Ego hoc feci, tu mihi dixiſti. &, O facinus indignũ. Duodecimũ, probationes ex ſua cuiuſq; perſona firmiores eſſe, ut ſi dicatur adultera uenefica, meretrix proterua, ſceleratus filius quẽ accuſet parens. Decimumtertiũ, argumenta prout cauſſæ cuiuſq; ratio poſtulabit, ordinanda, uno excepto, ne à potentiſsimis ad leuiſsima decreſcat oratio: nã in principio aut medio poni poſſe ſi cauſſa exiget, nunquam uero in fine, niſi totã cauſſam debilitare uelimus. Poſtremo breuitatis ſuæ in tractandis argumẽtis rationem reddens, declamatores ineptos taxat, omnia ad uoluptatem referentes, non ad imitationem ueritatis.

HAec ferè de probatiõe uel ab alijs tradita, uel uſu percepta in hoc tẽpus ſciebã. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe contendã: quinimmo hortor ad quærendũ, & inueniri poſſe fateor: quæ tamẽ adiecta fuerint, non multũ ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quẽadmodũ ſit utendum his, ſubiungam.

*iungam. Traditũ ferè eſt, argumentũ oportere eſſe confeſſum. Dubijs enim probari dubia quî poſſunt? Quædam tamẽ quæ in alterius rei probationẽ ducimus, ipſa probanda ſunt. Occidiſti uirũ, eras enim adultera. Prius de adulterio conuincendum eſt: ut cum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentũ. Spiculum tuũ in corpore occiſi inuentũ eſt. negat ſuũ. ut probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubijs facta ſunt certa. Cædes à te commiſſa eſt, cruentam enim ueſtẽ habuiſti. Non eſt tam graue argumentum ſi fatetur, quàm ſi cõuincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſsis potuit cruenta eſſe ueſtis. Si negat, hic cauſſæ cardinẽ ponit: in quo ſi uictus fuerit, etiã in ſequentibus ruit. Non enim uidetur in negando mẽtiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi ſi confiteretur. Firmiſsimis argumentorũ, ſingulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt: quia illa per ſe fortia, non oportet circunſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinẽtur. Itaq; ſi non poſſunt ualere quia magna *ſunt, ualebunt quia multa ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant: ut ſi quis hæreditatis gratia hominem occidiſſe dicatur, Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellabaris: & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt, & communia: uniuerſa uero nocent, etiam ſi non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædam argumẽta ponere ſatis nõ eſt, adiuuanda ſunt: ut ſi cupiditas cauſſas ſceleris fuit, quæ ſit uis eius: ira, quantũ efficiat in animis hominũ talis affectio. Ita & firmiora erũt ipſa, & plus habebunt decôris, ſi nõ nudos & uelut carne ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odij, utrũ hoc*

*non ſunt.

ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu: uetus, an nouum: aduerſus inferiorē, parem, an ſuperiorē: alienum, an propinquum. Suos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatē partis eius quā tuemur, referenda ſunt. Nec *tamē omnibus ſemper quæ inuenerimus argumentis onerandus eſt iudex: quia & tædiū afferunt, & fidem detrahunt.* Neq; *enim poteſt iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ nō putamus ipſi ſufficere qui dicimus.* In *rebus uero apertis argumētari tam ſit ſtultum, quàm in clariſſimū ſolem mortale lumen inferre.* His *quidā probationes adijciunt quas* παθητικὰς *uocant, ductas*

Rheto.2. *ex affectibus.* Atq; Ariſtoteles *quidem potentiſſimum putat ex eo qui dicit, ſi ſit uir optimus: quod ut optimū eſt, ita longe quidē, ſed ſequitur tamē, uideri.* Inde *enim illa nobilis* Scau-

Valer. Maximus li.3. ca.7. *ri defenſio,* Quintus Varius Sucronenſis *ait* Aemiliū Scaurum Rempub. *populi* Romani *prodidiſſe:* Aemilius Scaurus *negat.* Cui *ſimile quiddam feciſſe* Iphicrates *dicitur, qui cum* Ariſtophontem, *quo accuſante ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet an is accepta pecunia* Rempub. *proditurus eſſet, iſque id negaſſet:* Quod *igitur, inquit, tu nō feciſſes, ego feci?* Intuendum *autē & qui ſit apud quē dicimus: & id quod illi maximè probabile uideatur, requirendum.* Qua *de re locuti ſumus & in prooemij & ſuaſoriæ præceptis.* Altera *ex*

*affirmatione **aſſeueratione probatio eſt,* Ego *hoc feci.* Tu *mihi hoc dixiſti. &,* O *facinus indignum. & ſimilia.* Quæ *non debent quidem deeſſe orationi, & ſi deſunt, multum nocent: non tamen habenda ſunt inter magna præſidia, cum hoc in eadem cauſſa fieri ex utraq; parte ſimiliter poſſit.* Illæ *firmiores, ex ſua cuiuſq; perſona probationes, quæ credibilem rationē ſubiectam habent: ut uulneratus aut filio orbatus non fuerit aliū accuſaturus, quàm nocentē: quando ſi negotiū innocenti facit, liberet eum noxa qui admiſerit.* Hinc *& patres aduerſus*

uerſus liberos, & aduerſus ſuos quiſque neceſſarios authoritatem petunt. Quæſitum etiam, potentiſsima argumēta primòne ponenda ſint loco, ut occupēt animos: an ſummo, ut inde dimittant: an partita primo ſummoq́;, ut Homerica diſpoſitione in medio ſint infirma: an à minimis creſcant. Quæ prout ratio cauſſæ cuiuſque poſtulabit, ordinabuntur, uno (ut ego cenſeo) excepto, ne a potentiſsimis ad leuiſsima decreſcat oratio. Ego hæc breuiter demōſtraſſe cōtētus, ita poſui, ut locos ipſos & genera quàm poſſem apertiſsimè oſtēderē. Quidam executi ſunt uerboſius, quibus placuit propoſita locorū communium materia, quo quæq; res modo dici poſſet, oſtendere: ſed mihi ſuperuacuum uidebatur. Nam & ferè apparet quid in inuidiā, quid in auaritiam, quid in teſtem inimicum, quid in potentes amicos dicendum ſit. Et de omnibus his omnia dicere infinitū eſt, tam hercule, quàm ſi cōtrouerſiarum, quæ ſunt, quæq́; futuræ ſunt, quæſtiones, argumēta, ſententias tradere uelim. Ipſas autē argumētorū uelut ſedes, nō me quidē omnes oſtēdiſſe cōfido, plurimas tamē. Quod eo diligētius faciendum fuit, quia declamationes quibus ad pugnā forenſem uelut præpilatis exerceri ſolebamus, olim iā ab illa uera imagine orandi receſſerūt, atq; ad ſolā cōpoſitæ uoluptatē, neruis carēt, nō alio medius fidius uitio dicētiū, quam quo māci-piorū negociatores, formæ puerorū uirilitate exciſa lenocinātur. Nā ut illi robur ac lacertos, barbamq; ante omnia, & alia quæ natura propria maribus dedit, parū exiſtimāt decôra: quæq́; fortia, ſi liceret, forēt, ut dura molliūt: ita nos habitum ipſum orationis uirilē, & illam uim ſtrictè robuſteq́; dicendi, tenera quadā elocutionis cute operimus: & dū læuia ſint ac nitida, quantū ualeant, nihil intereſſe arbitramur. Sed mihi naturam intuenti, nemo nō uir ſpadone formoſior erit: nec tam auerſa unquam uidebitur ab opere ſuo Prouidentia, ut

Iliad. 4. ubi imbecilliores Neſtor in medio collocat.

*debilitas inter optima inuenta ſit. Nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod ſi naſceretur, monſtrum erat. Libidinem iuuet ipſum effœminati ſexus mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut ſiqua precioſa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut ſentio enim dicam) libidinoſam reſupina uoluptate auditoria probent: nullam eſſe exiſtimabo, quæ ne minimum quidem in ſe indicium maſculini & incorrupti, ne dicam grauis & ſancti uiri, oſtendet. An uerò ſtatuarum artifices, pictoreſq́; clariſsimi, cum corpora quam ſpecioſiſsima fingendo pingendoue efficere cuperent, nũquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquẽ in exẽplum operis ſumerẽt ſibi, ſed Doryphorõ illũ aptũ uel militiæ uel palæſtræ, aliorũq́; iuuenũ bellicoſorũ & athletarum corpora, quæ eſſe decora uerè exiſtimarint: nos qui Oratorem ſtudemus effingere, non arma, ſed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille quem inſtituimus, adoleſcẽs, quàm maximè poteſt componat ſe ad imitationem ueritatis: inituruſq́; frequenter forenſium certaminum pugnam, iam in ſchola uictoriam ſpectet, & ferire uitalia ac tueri ſciat: et præceptor id maximè exigat, & inuentum præcipuè probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis*mallent. Nunc illud mali eſt, quòd neceſſaria plerunque ſilentio tranſeunt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata ſunt opere, & in hoc ſæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur,*

Plutarchus in uita Alexan. Plin. li. 35. c. & li. 34. cap. 8. & Cic. in Orat.

*gaudent.

De refutatione. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Confirmationem ordine ſequitur refutatio. Eam dupliciter accipi docet, pro defenſoris actione tota, & quarta orationis parte,

parte, quæ ex aduerſo dicta utrinque refellit, & confirmationi ſubiungitur. Vtriuſq; eandem eſſe conditionem, & ex ijſdem locis argumenta ſumi ad confutandum, qui ſumebantur ad confirmandum: eundem quoque in utraq; elocutionis habitum. Defendere quàm accuſare multo eſſe difficilius, ex officiorum utriuſq; comparatione probat. Refutanti eſſe duo intuenda: quid & quomodo quidque obiectum ſit. Et illud, ſit ne cauſſæ proprium, an extra ad cauſſam pertinens. Si cauſſæ ſit proprium, aut negandum factum, aut nomen facti, aut iure defendendum: aut cum his non erit locus, transferendum. tum quæ neganda, defendenda, uel transferenda ſint, tradit. Deprecationem uerò meram, apud iudices ſeueros locum non habere: uerùm apud principem, aut populum liberum pro ſuo arbitratu iudicantem, ualere aliquando: ſed tunc ad deliberatiuas potius quàm ad iudiciales pertinere: id tamen raro ſine aliqua defenſionis ſpecie fieri, quæ uia defendendi quinquepartita ad tres ſtatus referatur: coniecturam, finitionem, & qualitatem, ſub qua tranſlatio & deprecatio contineantur. Si plura ſint quæ aduerſarius obijcit, & infirma, aut moleſta, quæ facile dilui queant, ſimul inuadenda: ſin turba ualitura ſunt ſeparāda: quod reo ſæpius expediet, quàm accuſatori, cuius eſt multa ſimul congerere. Si refutatu difficilia erunt, efficere oportere ut noſtra cum illorum argumentis comparata, ualentiora uideantur. Falſa ab aduerſario obiecta, obſcura, ſine teſte aut argumento facta, ſatis eſſe negare. Contraria, ſuperuacua, & ſtulta reprehendere oportere: quod ad cauſſam non pertinet, contemnere: quod nobis obijcitur uelut aduerſum, oſtendere cauſſæ noſtræ coniunctum eſſe, & pro nobis facere. Contra ſimilia, diſsimile quid aſſumendum. Itidem contra iudicata & exempla agendum: quæ ſi dubia ſint, fabuloſa eſſe uocanda. Rationem intuendi quid aduerſarij obijciant, docuit. Iam, quomodo proponant, intuendum monet. Si minus efficaciter locutus eſt, eius uerba ponenda: ſi contra nos efficaciter, eandem rem uerbis mutatis & mitioribus proferēdam. nec unquam eius dicta cum ſua confirmatione ponēda, niſi irridere illum uelimus. Si erit ordo rei quā narrat incredibilis, totū crimen exponendū: ſi cōtextu nocebit, per partes diſſoluendum. Vitioſe propoſita, & reprehenſu facilia hæc eſſe: cōmunia, cōtraria, quæ in actione aduerſarij inueniēda ſint: dubia pro neceſſarijs poſita: cōtrouerſa pro cōfeſ-

ſis,cõmunia pluribus pro proprijs, uulgaria, ſuperuacua, ſerius cõſtituta, & ſupra fidẽ.Itẽ ſi crimẽ augeat,cũ eſt probandũ: ſi de facto diſputet,cũ de authore quæritur:ſi impoſsibilia aggrediatur: ſi pro effectis uixdũ inchoata relinquat:ſi quæſtionis ſummã nõ intueatur:ſi nõ ad propoſita reſpondeat,quod tamẽ permittatur,cũ mala cauſſa adhibitis extrinſecus remediis tuenda eſt:quod optimè fit cũ pro criminibus uirtutes cõmemorantur. Refutãtiũ duo genera notat:Vnũ eorũ qui cõtenti his quæ meditata domo attulerũt,aduerſarijs nõ reſpondent. Alterũ eorum qui nimia diligentia omnibus uerbis & ſententiolis reſpondendum putant. Vitam quoque,uultũ,inceſſum,habitũ rectè incuſari. Nõnulla etiã minuẽdę inuidię cauſſa,quę aſperius dicta ſunt, eludi,quod patronis maximè conceditur. Declamatorum uitia reprehendit,& quid ad ipſos pertineat,quoq; à ueris actionibus declamatio differat,oſtẽdit. Locos cõmunes,ad probationẽ ſingulorum argumentorum,aut plurium etiam aliquando multũ ualere,aliquãdo ad totius cauſſæ inclinationem:qui an ſingulis quæſtionibus ſubiiciendi ſint, an totam cauſſam docendi prius iudices, cum ipſius cauſſæ utilitate deliberandum. Confirmationis & refutationis pro uarietate perſonarum hunc ordinem eſſe contendit, ut actor ſua prius confirmet: tum oppoſita ab aduerſario refutet:defenſor uero à refutatione incipiat.

REfutatio dupliciter accipi poteſt. Nã & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione: & quæ dicta ſunt ex diuerſo, debẽt utrinq; diſſolui: & hæc eſt ꝓpriè, cui in cauſsis quartus aſsignatur locus. Sed utriuſq; ſimilis cõditio eſt. Neque uero ex alijs locis ratio argumentorũ in hac parte peti poteſt, quàm in cõfirmatione: nec locorũ aut ſentẽtiarũ, aut uerborũ & figurarũ alia eſt cõditio. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non ſine cauſſa tamen difficilius ſemper eſt creditum (quod Cicero ſæpe teſtatur) defendere, quàm accuſare: Primũ, quòd eſt res illa ſimplicior. proponitur enim uno modo, diſſoluitur uariè: cũ accuſatori ſatis ſit plerũque, uerum eſſe id quod obiecerit: patronus neget, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat, minuat, auertat, deſpiciat, derideat:

In Orat.

deat: quare indirecta ferè, atq;, ut ſic dixerim, clamoſa eſt actio. Hinc mille flexus & artes deſiderãtur. Accuſator præmeditata pleraq; domo affert: patronus etiam inopinatis frequẽter occurrit. Accuſator dat teſtem: patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminum inuidia, etſi falſa ſit, materiã dicendi trahit, de parricidio, ſacrilegio, maieſtate: quæ patrono tantũ negãda ſunt. Ideoq; accuſationibus etiã mediocres in dicendo ſuffecerunt: bonus defenſor nemo, niſi qui eloquentiſsimus, fuit. Nã ut quod ſentio ſemel finiã, tãto eſt accuſare quàm defendere, quanto facere quàm ſanare uulnera facilius. Plurimũ autẽ refert, & quid protulerit aduerſarius, & quomodo. Primũ igitur intuẽdũ eſt, id cui reſpõſuri ſumus, propriũ ſit eius iudicij, an ad cauſſam extrà arceſsitũ. Nam ſi eſt propriũ: aut negãdum aut defendendum, aut transferẽdum. extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio quidẽ, quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis: rara admodum, & apud eos ſolos iudices, qui nulla certa pronunciãdi forma tenẽtur: quanquã illæ quoque apud C. Cæſarẽ & Triũuiros pro diuerſarũ partium hominibus actiones, etiã ſi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia: niſi hoc non fortiſsimè defendẽtis eſt, dicere, Quid aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? Quòd Pro Ligario. ſiquãdo apud principẽ, aliúm ue cui utrum uelit liceat, dicendum erit, dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clemẽti tamen ſeruãdum eſſe uel talem: primùm omnium nõ erit res nobis cum aduerſario, ſed cũ iudice: deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, quàm iudicialis utemur. Suadebimus enim ut laudem humanitatis potius quàm uoluptatem ultionis concupiſcat. Apud iudices quidem ſecundum legem dicturos ſententiam, de confeſsis præcipere ridiculum eſt. Ergo quæ neque negari neque transferri poſſunt, utique defendenda ſunt, qualiacunque ſunt: aut cauſſa* cadendum. Negandi du- *cedendum

x 3 plicem

plicē oſtendimus formam: aut nō eſſe factum: aut non hoc eſſe, quod factū ſit. Quæ neq; defendi neq; trāsferri poſſunt, utiq; neganda: nec ſolum ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi nuda inficiatio ſupereſt. Teſtes erunt? multa in eos dicere licet. Chirographum? de ſimilitudine literarum diſſerendum. Vtique nihil erit peius quàm cōfeßio. Vltima eſt actionis controuerſia, cum defendendi negandiue non eſt locus, tranſlatio. Atqui quædam ſunt quæ neq; negari neque defendi neque transferri poſſunt. Adulterij rea eſt quæ quum anno uidua fuiſſet, enixa eſt. lis non erit. Quare illud ſtultißimè præcipitur, quod defendi non poßit, ſilentio dißimulandum, ſi quidem eſt id de quo iudex pronunciaturus eſt. At ſi extra cauſſam ſit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quæſtionem, nec eſſe in his morandū, & minus eſſe quàm aduerſarius dicit: tamen uelut huic ſimulationi obliuionis ignoſcam. Debet enim bonus aduocatus pro rei ſalute breuem negligentiæ reprehenſionem non pertimeſcere. Videndum etiam, ſimul nobis plura aggredienda ſint, an amolienda ſingula. Plura ſimul inuadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poßint: aut tam moleſta, ut pedem conferre cum ſingulis non expediat. Tu enim toto corpore enitēdum, & ut ſic dixerim, directa fronte pugnandum eſt. Interim ſi reſoluere ex parte diuerſa dicta difficilius erit, noſtra argumenta cum aduerſariorum argumentis conferemus, ſi modò, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erunt: ut quod paulò antè dixi: Hæres eras, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas teſtamenti ſciebas. Vrgent uniuerſa. At ſi ſingula quæq; diſſolueris, iam illa flamma quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet: ut ſi uel maxima flumina in riuos

diducan

diducantur, quælibet tranſitum præbent. Itaque propoſitio quoq; ſecundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nunc complectamur uniuerſa. Nam interim quod pluribus collegit aduerſarius, ſat eſt ſemel proponere: ut ſi multas cauſſas faciendi quod arguit, reo dicet accuſator fuiſſe, nos non enumeratis ſingulis, ſemel hoc intuendum negemus, quia non quiſquis cauſſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accuſatori congerere argumenta, reo diſſoluere expediet. Id autem quod erit ab aduerſario dictum, quomodo refutari debeat, intuendum eſt. Nam ſi erit palàm falſum, negare ſatis eſt: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuum. Palàm etiam contraria & ſuperuacua & ſtulta reprehendere, nullius eſt artis: ideoq; nec rationes eorum nec exempla tradere neceſſe eſt. Id quoque (obſcurum uocãt) quod ſecreto & ſine teſte aut argumẽto dicitur factum ſatis natura ſua infirmum eſt. Sufficit enim quòd aduerſarius non probat. Item ſi ad cauſſam non pertinet. Sed tamen interim oratoris eſt efficere ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſſa diuerſum, aut incredibile: aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſſæ uideatur eſſe coniunctum. Obijcitur Oppio, quòd de militum cibarijs detraxerit, aſperum crimen: ſed id contrarium oſtendit Cicero, quia ijdem accuſatores obiecerint Oppio quòd is uoluerit exercitum largiendo corrumpere. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à Tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero ſuperuacuum, quia idem fateatur ipſe. Petit accuſationem in Verrem Quintus Cæcilius, quòd fuerat quæſtor eius: ipſum Cicero ut pro ſe uideretur effecit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera ſint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, In diuinat.

inhumana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Eáque *non modò in propoſitionibus aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuenda.* An *ſit crudelis, ut* Labieni Rabirium *lege perduellionis:* Inhumana,*ut* Tuberonis Ligarium *exulem accuſantis, atque id agentis, ne ei* Cæſar *ignoſcat.* Superba,*ut in* Oppium *ex epiſtola* Cottæ *reum factum.* Proinde *præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur.* Ex *quibus tamen fortiſsimè inuaſeris quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicitur* Cicero *pro* Tullio, Quis *hoc ſtatuit unquã, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat ne ipſe poſterius occideretur?* Aut *ipſis iudicibus, ut pro* Oppio *monet pluribus, ne illud actionis genus in equeſtrem ordinem admittant.* Nonnunquam *tamen quædã bene contemnũtur, uel tanquã leuia, uel tãquã ad cauſſam nihil ptinẽtia.* Multis *hoc locis facit* Cicero. Sed *hæc ſimulatio interim hucuſque procedit, ut quæ dicẽdo refutare non poſſumus, quaſi faſtidiẽdo calcemus.* Quoniam *uerò maxima pars eorum ſimilibus conſtat, rimãdum erit diligentiſsimè, quid ſit in quoque quod aſſumitur, diſsimile.* Id *in iure facilè deprehenditur.* Eſt *enim ſcriptum de rebus utique diuerſis, tantoque magis ipſarum rerum differentia poteſt eſſe manifeſta.* Illas *uerò ſimilitudines quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile eſt eludere.* Exempla *rerum uariè tractanda ſunt, ſi nocebunt. quæ ſi ueteraerunt, fabuloſa dicere licebit: ſi indubia, maximè quidem diſsimilia.* Neque *enim fieri poteſt, ut paria ſint omnia: ut ſi* Naſica *poſt occiſum* Gracchum *defendatur exemplo* Halæ, *à quo* Melius *eſt interfectus:* Melium *regni affectatorem fuiſſe, à* Graccho *leges modò latas eſſe populares:* Halam *magiſtrum equitum fuiſſe.* Naſicam *priuatum eſſe dicatur.* Si *defecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri poſsit ne illud qui*

lud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obſeruandum. Quod autē poſui, referre, quo quicq; modo accuſator dixerit, huc pertinet, ut ſi eſt minus afficaciter elocutus, ipſa eius uerba ponantur: ſi acri & uehementi fuerit uſus oratione, eandem rem noſtris uerbis mitioribus proferamus: ut Cicero pro Cornelio: Codicem attigit. *& protinus cum quadam defenſione: ut ſi pro luxurioſo dicendum ſit,* Obiecta *eſt paulo liberalior uita. Sic & pro ſordido parcum, pro maledico liberum dicere* licebit. *Vtiq; nunquam committendum eſt, ut aduerſariorū dicta cum ſua confirmatione referamus, aut etiam*loci alicuius executione adiuuemus, niſi cum eludenda:* Apud exercitum *mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cum tam longo interuallo ueneris, cū ijs qui in foro habitarint, de dignitate contendas?* Præterea *in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut* Cicero pro Scauro contra Boſtarem *facit, uelut orationem diuerſæ partis imitatus. Aut pluribus propoſitionibus iunctis: ut pro* Vareno, Cum iter per agros *& loca ſola faceret cū* Populeno, *in familiam* Ancharianam *incidiſſe dixerunt: deinde* Populenum *occiſum eſſe: illico* Varenum *uinctum adſeruatum, dum hic oſtenderet quid de eo fieri uellet.* Quod *eſt utiq; faciendum, ſi erit incredibilis rei* ordo, *& ipſa expoſitione fidem perditurus.* Interim *per partes diſſoluitur, quod contextu nocet: & plerunque id eſt tutius. Quædam contradictiones natura ſunt ſingulæ. id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantùm quia utriuſque ſunt partis, ſed quia plus proſunt reſpondēti.* Neque *enim pigebit, quod ſæpe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Eſt enim contrarium, quo aduerſarius bene uti poteſt. Atenim non ueriſimile eſt tātum ſcelus* M. Cottam *eſſe commentum. Quid? hoc ueriſimile eſt,*

*ioci alicu. excuſsione.

Cicero pro Muræna.

 tantum

tantum ſcelus Oppium eſſe conatum? Artificis autem eſt inuenire in actione aduerſarij, quæ inter ſemet ipſa pugnent, aut pugnare uideantur: quæ aliquando ex rebus ipſis manifeſta ſunt: ut in cauſſa Cæliana, Clodia aurum ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſignum magnæ familiaritatis eſt: uenenũ ſibi paratum, quod ſummi odij argumentum eſt. Tubero Ligarium accuſat, quòd is in Africa fuerit: & queritur quòd ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus. Aliquando uero præbet eius rei occaſionẽ minus conſiderata ex aduerſo dicentis oratio: quod accidit præcipuè cupidis ſententiarum, ut ducti occaſione dicendi, non reſpiciant quid dixerint, dum locũ præſentẽ nõ totã cauſſam intuẽtur. Quid tandẽ, uideri poteſt contra Cluẽtiũ, quàm cenſari nota? Quid tã cõtra eum quàm filiũ ab Egnatio corrupti iudicij quo Cluẽtius Oppianicũ circumueniſſet, crimine exhæredatũ? At hæc Cicero pugnare iudicem oſtẽdit. Sed tu Acci cõſideres cẽſeo diligẽter, utrũ cẽſoriũ iudiciũ graue uelis eſſe, an Egnatij. Si Egnatij, leue eſt quod cenſores de cæteris ſubſcripſerũt. Ipſum enim Egnatium quẽ tu grauẽ eſſe uis, ex ſenatu eiecerũt. Sin autẽ, cenſoriũ, hunc ipſum Egnatiũ quẽ pater cẽſoria ſubſcriptione exhæredauit, cenſores in ſenatu cũ, patrẽ eijcerent, retinuerũt. Illa magis uitioſè dicuntur, quàm acutè reprehenduntur, argumentum dubium pro neceſſario, controuerſum pro confeſſo, commune pro proprio, uulgare, ſuperuacuum, conſtitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum eſt: de facto diſputent, cum de authore quæratur: impoßibilia aggrediantur, pro effectis relinquãt uixdum inchoata: de homine dicere quàm de cauſſa malint: hominum uitam rebus aßignent: ut ſiquis decemuiratum accuſet, non Appium. manifeſtis repugnent: dicant quod aliter accipi poßit: ſummam quæſtionis non intueantur: non ad propoſita reſp

ſita reſpondeant: quod unum aliquando recipi poteſt, cum mala cauſſa adhibitis extrinſecus remedijs tuenda eſt: ut cum peculatus reus Verres, fortiter & induſtriè tuitus contra piratas Siciliam dicitur. Eadem aduerſus contradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt: hoc tamen amplius, quòd circa eas multi duobus uitijs diuerſis laborãt. Nam quidam etiam in foro tanquam rem moleſtam & odioſam prætereunt: & ijs plerunq; quæ compoſita domo attulerunt, contenti, ſine aduerſario dicunt: & ſcilicet multo magis in ſcholis, in quibus non ſolùm contradictiones omittuntur, uerùm etiam materiæ ipſæ ſic plerunque finguntur, ut nihil dici pro parte altera poßit. Alij diligentia lapſi, uerbis etiam uel ſententiolis omnibus reſpondendum putant: quod eſt & infinitum, & ſuperuacuum. non enim cauſſa reprehenditur, ſed actor: quem ego ſemper uideri malim ſic diſertum, ut ſi dixerit quod rei proſit, ingenij credatur laus eſſe, non cauſſæ: ſi forte quod lædat, cauſſæ, non ingenij culpa. Itaque illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in Rullum eſt: aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem: aut inſcitiæ rerum uerborúmq;, & inſulſitatis etiam, qualis in Antonium eſt, animo dantur, ut iuſtis odijs: ſuntq; utiles ad conciliandum ijs quos inuiſos facere uolueris, odium. Alia reſpondendi patronis ratio: & aliquando tamen eorum non oratio modò, ſed uita etiam, uultus deniq;, inceſſus, habitus rectè incuſari ſolet: ut aduerſus Quintium Cicero, non hæc ſolùm, ſed ipſam etiam prætextam demiſſam ad talos, inſectatus eſt. Preſſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt, eluduntur: ut à Cicerone Triarius. Nam cum Scauri columnas per urbem plauſtris uectas eſſe dixit, Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui.*

Actione 7.

Phil.2 & 3.

* accõmodãtur iuſtis od.

Pro Cluen.

Et magis

Et magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conuitiari aliquãdo patrocinij fides cogit. Illa uerò aduerſus omnes & recepta, & nõ inhũana cõqueſtio, ſi callidè quid tacuiſſe, breuiaſſe, obſcuraſſe, diſtuliſſe dicũtur. Deſẽſionis quoq; permutatio reprehenditur ſæpe, ut Accius *aduerſus* Cluẽtiũ, Aeſchi*nes aduerſus* Cteſiphõtem *facit: cum ille* Ciceronem *lege uſurũ modò, hic minimè de lege dicturũ* Demoſthenem *queritur.* Declamatores *uerò in primis ſunt admonẽdi, ne cõtradictiones eas ponant, quibus facillimè reſpõderi poßit: neu ſibi ſtultũ aduerſarium fingãt.* Facimus *autem, quòd maximè uberes loci, populareſque ſentẽtiæ naſcuntur, materiam dicẽdi nobis quod uolumus ducentibus: ut non ſit inutilis ille uerſus,* Non *malè reſpondit, malè enim prior ille rogarat.* Fallet *hæc nos in foro conſuetudo, ubi aduerſario, non ipſi nobis reſpõdebimus.* Aiunt Accium *interrogatũ cur cauſſas non ageret, cum apud eum in* Tragœdijs *tanta uis eſſet: hanc reddidiſſe rationem, quòd illic ea dicerẽtur quæ ipſe uellet, in foro dicturi aduerſarij eſſent quæ minime uellet.* Ridiculum *eſt ergo in exercitationibus quæ foro præparãtur, prius cogitare quid reſpõderi, quàm quid ex diuerſo dici poßit.* Et *bonus præceptor nõ minus laudare diſcipulũ debet ſi quid pro diuerſa, quàm ſi quid pro ſua parte acriter excogitarit.* Rurſus **aliqd in ſcholis permittẽdũ ſemper, in foro raro.* Nam *loco à petitore primo cõtradictione uti quî poſſumus, ubi uera res agitur, cũ aduerſarius adhuc nihil dixerit?* Incidũt *tamen pleriq; in hoc uitium uel conſuetudine declamatoria, uel etiã cupiditate dicendi: dántque de ſe reſpõdẽtibus uenuſtißimos luſus, cũ modò ſe uerò nihil dixiſſe, neque tã ſtultè dicturos: modò bene admonitos ab aduerſario, & agere gratias, quòd adiuti ſint, iocantur: frequentißimè uerò, id quod firmißimum eſt, nũquam ijs reſponſurum aduerſarium fuiſſe, quæ propoſita non eſſent, niſi ill*

Accius trag.

*illud

niſi illa ſciret uera eſſe, & ad fatendum conſcientia eſſet impulſus: ut pro Cluentio Cicero, Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renunciari, me habere in animo cauſſam hanc præſidio legis defendere. itàne eſt? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur? & eſt neſcio quis de ijs quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad aduerſariũ deferat? Quiſnam hoc tibi renunciauit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narraui? Nemo (ut opinor) in culpa eſt. nimirum tibi iſtud lex ipſa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant, Scire ſe hoc dicturos aduerſarios, & ita perſecuturos. Quod factum uenuſtè noſtris tẽporibus eluſit Vibius Criſpus, uir ingenij iucundi & elegantis: Ego uerò, inquit, iſta non dico. quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid ſimile contradictioni poni poteſt, ſiquid ab aduerſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatum. Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitatæ: aut ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poßimus certa, extra quæ dici nihil poßit: ut cum res furtiua in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi. quibus omnibus etiam ſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis rectè et contradictionibus occurremus, ut in utrũq; locũ, id eſt primũ & ſecundũ, ſimul exerceamur. quod niſi fecerimus, nũquã utemur contradictione. nõ enim erit cui reſpõdeamus. Eſt & illud uitiũ, nimiũ ſoliciti, & circa omnia momẽta luctãtis. Suſpectã enim facit iudici cauſſã, & frequenter quæ ſtatĩ dicta omnẽ dubitationem ſuſtuliſſent, dilata, ipſis præparationibus fidẽ perdũt, quia patronus et alijs crediderit opus fuiſſe. Fiduciã igitur Orator præ ſe ferat, ſẽperq; ita dicat, tanquam de cauſſa optimè ſentiat. Quod (ſicut omnia) in Cicerone præcipuum eſt. Nam illa ſumma cura ſecuritatis

eſt ſimi

eſt ſimilis, tantaq́; in oratione authoritas, ut probationis locũ obtineat, dubitare nobis non audẽtibus. Porrò *qui ſcierit quid pars aduerſa, quid noſtra habeat ualentiſſimum, facilè iudicabit quibus maximè rebus uel occurrendum ſit, uel inſtandum.* Ordo *quidem in parte nulla minus affert laboris.* Nam *ſi agimus, noſtra confirmanda ſunt primum: tum quæ noſtris opponuntur, refutanda.* Si *reſpondemus, prius incipiendum eſt à refutatione.* Naſ*cuntur autem ex his quæ contradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones, euntq́; interim longius: ut gladiatorum manus quæ ſecundæ uocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandum aduerſarij ictũ prolata erat: & quartæ, ſi geminata captatio eſt, ut bis cauere, bis repetere oportuerit.* Q*uæ ratio & ultra ducit.* Sed *illa etiam quam ſuprà oſtendi ſimplicem ex affectibus atq; ex affirmatione ſola probationem recipit refutatio: qualis eſt illa Scauri, de qua ſuprà dixi: quin neſcio an etiam frequentior, ubi quid negatur.* Videndum *præcipuè utriq; parti, ubi ſit rei ſumma.* Nam *ferè accidit ut in cauſſis multa dicãtur, de paucis iudicetur.* In *his probandi refutandiq́; ratio eſt, ſed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda.* Q*uanlibet enim ſint ad dicendum quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, niſi maiore quodam* Oratoris *ſpiritu impleantur.* Q*uare & illi communes loci de teſtibus, de tabulis, de argumentis, alijsq́; ſimilibus, magnam uim animis iudicum afferunt, & hi proprij quibus factum quoque laudamus, aut contrà, iuſtum uel iniuſtum docemus, maius aut minus, aſperius aut mitius.* Ex *his autem alij ad comparationem ſingulorum argumentorum faciunt, alij ad plurium, alij ad totius cauſſæ inclinationem.* Ex *quibus ſunt qui præparent animum iudicis, ſunt qui confirment.* Sed *præparatio quoq; aut confirmatio, aliquando totius cauſſæ eſt, aliquando partium, & perinde ut cuiq;*

conue

conueniunt, ſubijcienda. Ideoq; miror inter duos diuerſarum ſectarum uelut duces non mediocri contentione quæſitum, ſingulisne quæſtionibus ſubijciendi eſſent loci, ut Theo*doro placet: an prius docendus iudex quàm mouendus, ut præcipit* Apollodorus*: tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipſius cauſſæ utilitate ſit deliberandum.* Hæc *præcipiunt qui ipſi non dicunt in foro: ut*acies à ſecuris ociosiſq; compoſitæ, ipſa pugnæ neceßitate turbentur.* Nan*que omnes ferè qui legem dicendi quaſi quædam myſteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, ſed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt: de quibus breuißimè prælocutus, quid ipſe ſentiam, id eſt quid clarißimos* Oratores *feciſſe uideam, non tacebo.* *artes

Quid Enthymema, & quotuplex: quibus conſtet epicherema, & quomodo refellatur. CAP. XIIII.

ARGVMENTVM.

De argumentorũ inuentione, quæ è locis eruantur, déque eorum uſu tam ad confirmandum quàm ad confutandum, locutus, de eorundem diſpoſitione & forma tractare aggreditur. Et quia Rhetores frequentiſsimè enthymematis & epicherematis utantur, de his præcipuè loquitur. Quid ſit enthymema, repetit: duplex eſſe oſtendit: ex conſequentibus cũ propoſitione & cõiũcta probatione: & ex repugnãtibus, quod aliquãdo multiplicetur cõiunctis multis cõtrarijs. Quorũ omniũ optimũ illud eſſe cẽſet, cui, propoſito cõtrario, uel diſsimili, ratio ſtatim ſubiũgitur. exẽplum eius profert ex Demoſthene. tũ quo differat à ſyllogiſmo, & rectè à quibuſdam ſyllogiſmũ imperfectum uocari, docet. Epicherematis partes ſecundum uarias opiniones enumerat. nam quid ſit, ſuprà capite de argumentis dixit. duas, tres, quatuor, quinq; ſecundum diuerſos recenſet. Secundum Ciceronem quinq;: propoſitionem, rationem, aſſumptionem, eius probationẽ, & cõcluſionẽ. Verũ quia ratio propoſitioni, & probatio

aſſump

aſſumptioni ſuccedãt, ipſe eorũ ſententiã cõprobat, qui tres ſolummodo partes epicherematis fecerunt, propoſitionem, aſſumptionem, & concluſionem: in quibus forma non ſit ſemper eadem. Nam aliquando idem concludi quod intendi: aliquãdo non idẽ, ſed quod uim habeat parem: aliquãdo etiam diuerſum: & propoſitionem, aſſumptionemq́; aut confeſſas eſſe, quæ probatione non egeant: aut dubias, quæ eadem egeant. Hanc inter ſyllogiſmum & epicherema differentiam aſsignat, quòd ſyllogiſmorum uariæ formæ ſint, & uera colligant ueris, nec partiũ ordinem mutent, quaſi immutabili neceſsitate cõſtricti: minutius etiam & ſcrupuloſius omnia ſcrutentur, & ad liquidum cõfeſſumq́; magis perducere uelint: cum epicheremata circa credibilia uerſentur, partium ordinem & numerum frequẽter mutent, & inuertant, non conciſe & minutim, ſed ample, late, copioſe, ornate, eloquẽtiæ magna ui ubiq; affuſa, quod ſuſceperũt probent. Poſtremo refellendi epicherematis rationem ſubiungit, nempe propoſitionem aſſumptionémue falſam, aut non ex ijs concluſionem ſequi oſtendendo.

IGitur enthymema, & argumentũ ipſum, id eſt rẽ quæ probationi alterius adhibetur, appellãt, & argumẽti elocutionẽ. Eã uerò dixi duplicẽ. Ex cõſequẽtibus, quod habet propoſitionẽ, cõiunctamq́; ei protinus probationẽ: quale pro Ligario, Cauſſa tum dubia, quòd erat aliquid in utraq; parte quod probari poſſet: nũc melior ea certè iudicanda eſt, quã etiã dij adiuuerũt. Habet enim propoſitionẽ, probationẽq́;, nõ habet cõcluſionẽ. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnantibus uerò, quod etiam ſolum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem & pro eodem reo factũ, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus, hunc iniuria, iniquo loco,

alieno tempore, cum periculo capitis nõ dubitauit occidere? Optimum autem uidetur enthymematis genus, cum propoſito diſsimili uel contrario ratio ſubiungitur; quale eſt Demoſthenis, Non enim ſiquid unquã cõtra leges factũ eſt, idq; tu es imitatus, idcirco te cõuenit pœna liberari: quin è contrario damnari multo magis. Nam ut ſi quis eorũ damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, nõ ſcribet alius. Epicherematos & quatuor, & quinq;, & ſex *etiam factæ ſunt partes à quibuſdam. Cicero maximè quinq; defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, & eius probatio, quinta complexio: quia uerò interim & propoſitio non egeat rationis, & aſſumptio probationis, nõnunquam etiã complexione opus nõ ſit, & quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoq; fieri poſſe ratiocinationem. Mihi & plurimis nihilo minus autoribus tres ſummùm uidētur. Nam ita ſe habet natura, ut ſit de quo quæratur, & per quod probetur: tertium adijci poteſt uelut ex conſenſu duorum antecedentiũ. Ita erit prima intentio, ſecũdà aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac ſecundæ partis exornatio, eiſdẽ cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Sumamus autẽ ex* Cicerone *quinq; partium exemplũ.* Melius *gubernantur ea quæ cõſilio regũtur, quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrantur. Hanc primã partẽ numerãt: eam deinceps rationibus uarijs, & quàm copioſiſsimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totũ cum ſua ratione, unum puto: alioqui ſi ratio pars eſt, eſt autem uaria ratio, plures partes eſſe dicãtur. Aſſumptionẽ deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliã porrò inducunt probationem, de quo idẽ quod ſuprà dico. Quinto inducũt loco complexionẽ, quæ aut id infert ſolũ, quod ex omnibus parti-*

De inuẽ. li. 2.

Rhetor. 1.

y bus

bus cogitur, hoc modo, Conſilio igitur mundus adminiſtratur. aut unũ in locũ cum conduxerit breuiter propoſitionem & aſſumptionẽ, adiungit quid ex his cõficiatur, ad hũc modum, Quod ſi melius geruntur quæ conſilio, quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur: nihil autẽ omniũ rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur: cõſilio igitur mundus adminiſtratur. Cui parti conſentio. *In tribus autem quas fecimus partibus, nõ eſt forma ſemper eadẽ, ſed una, in qua idẽ concluditur quod intẽditur.* Anima *immortalis eſt.* Nã *quicquid ex ſeipſo mouetur, immortale eſt: anima autẽ ex ſeipſa mouetur: immortalis igitur eſt anima.* Hoc *fit non ſolùm in ſingulis argumentis, ſed in totis cauſsis quæ ſunt ſimplices, & in quæſtionibus.* Nã *& hæ primã habent propoſitionẽ,* Sacrilegium *cõmiſiſti, hominẽ occidiſti.* * Non *quiſquis hominẽ occidit, cædis reus tenetur.* Deinde *rationem.* Sed *hæc eſt in cauſsis & quæſtionibus longior, quàm in ſingulis argumẽtis.* Et *plerunq; ſumma cõplexione, uel per enumerationẽ, uel per breuem concluſionẽ teſtantur quid effecerint.* In *hoc genere propoſitio dubia eſt. de hac enim quæritur.* Altera *eſt cõplexio non par intentioni, ſed uim habẽs parem.* Mors *nihil ad nos. nã quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret: quod autẽ ſenſu caret, nihil ad nos.* In *alio genere nõ eadẽ propoſitio eſt, quæ cõnexio.* Omnia *animalia meliora ſunt quàm inanima, nihil autẽ melius eſt mundo, mundus igitur animal.* Hic *poteſt uideri de re cõtẽtio.* Potuit *enim ſic cõſtitui ratiocinatio,* Animal *eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quàm inanima.* Cæterum *hæc propoſitio aut cõfeſſa eſt, ut proxima: aut probanda, ut,* Qui *beatã uitam uiuere uolet, philoſophetur oportet.* Non *enim cõceditur.* Cætera *ſequi, niſi cõfirmata prima parte, nõ poſſunt.* Eſt *& aſſumptio interim cõfeſſa: ut,* Omnes *autẽ uolunt beatam uitam uiuere.* Interim *probãda,*

Platonis argumentatio in Axiocho.

da, ut illa, Quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret: cum ſoluta corpore anima, an ſit immortalis, uel ad tẽpus certũ maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionẽ alij rationem uocant, alij epicherema. Epicherema autẽ nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quòd illi & plures habẽt ſpecies, & uera colligunt ueris: epicherematis frequẽtior circa credibilia eſt uſus. Nam ſi cõtingeret ſemper cõtrouerſa confeſſis probare, uix eſſet in hoc genere uſus Oratoris. Nam quid ingenio eſt opus ut dicas, Bona ad me pertinẽt, ſolus enim ſum filius defuncti, uel ſolus hæres, cum iure bonorũ poſſeſſio teſtati ſecundũ tabulas teſtamenti detur: ad me igitur pertinent? Sed cũ ipſa ratio in quæſtionem uenit, efficiendũ eſt certũ id quod probaturi ſumus, quod incertũ eſt: ut ſi ipſa fortè intẽtione dicatur, Aut filius non es, aut nõ es legitimus, aut non es ſolus. Itemq́;, Aut hæres nõ es, aut iuſtum teſtamentũ non eſt, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ eſt iuſtũ, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tũ eſt neceſſaria illa ſumma cõnexio, cum interuenit oratio largior. Aliquando ſufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma, nec ſe expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, antè iniuſta pœna luenda ſit, quàm iuſta repetẽda. Ideoq; id enthymema quod eſt ex cõſequentibus, rationi ſimile dixerũt. Sed & ſingula quoq; interim rectè ponũtur: ut ipſum illud, Silẽt leges inter arma. Et à ratione fas eſt incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quòd ſi duodecim tabulæ nocturnũ furem quoquo modo, diurnum autẽ ſi ſe telo defenderet, interfici impunè uoluerũt: quis eſt qui quoquo modo quis interfectus ſit, puniẽdum putet? Variat autẽ hic adhuc, & rurſus rationẽ tertio loco ponit, Cum uideat aliquãdo gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinẽ: Inſidiatori autẽ & latroni quæ poteſt inferri Pro Milone.

 iniuſta

iniuſta nex? hæc intentio. Quid comitatus noſtri, quid gladij uolunt? hæc ratio. Quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. hæc ex intentione & ratione connexio.

Huic generi probationis tribus occurritur modis, id eſt per omnes partes. Aut enim expugnatur intẽtio, aut aſſumptio, aut concluſio, nõnunquã omnia: ſed hæc omnia tria ſunt. Intentio expugnatur, Iure occidi eũ, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt, an ſit ei fas lucẽ intueri, qui à ſe hominẽ necatũ eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnibus ijs quæ de refutatione diximus. Et ratio quidẽ nõnunquã eſt uera, cum eius propoſitio uera non ſit. Interim ueræ propoſitionis falſa ratio eſt. Virtus bonũ eſt, uerũ eſt. ſi quis rationem ſubijciat, q. ea locupletes faciat, ueræ intẽtionis falſa ſit ratio. Connexio aut uera negatur, cũ aliud colligit quàm id quod ex prioribus conficitur: aut nihil ad quæſtionẽ dicitur pertinere. Non eſt uera, ſic, Inſidiator iure occiditur. nam qui curauit ut uim afferat ut hoſtis, debet etiã ut hoſtis repelli. rectè igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Non utiq;. Nondũ enim Clodium inſidiatorẽ oſtendimus: ſed ſit uera connexio, Rectè igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius inſidiator apparet. Sed ut poteſt eſſe uera cõnexio, & tamẽ falſa intẽtio, & ratio: ita ſi illa uera ſunt, nunquã eſt falſa cõnexio. Enthymema ab alijs oratorius ſyllogiſmus, ab alijs pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quòd ſyllogiſmus utiq; concluſionẽ & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit quod propoſuit: enthymema tantum intentũ intelligi contentũ ſit. Syllogiſmus talis, Solum bonum uirtus: nam id demum bonũ eſt, quo nemo malè uti poteſt. uirtute nemo malè uti poteſt. bonũ eſt ergo uirtus. Enthymema ex cõſequentibus, Bonũ eſt uirtus, qua nemo malè uti poteſt. Et contrà, Non eſt bonum pe-

cunia:non enim bonum, quo quiſquam malè uti poteſt:pecunia poteſt quis malè uti : non igitur bonum eſt pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonũ eſt pecunia, qua quiſq; poteſt malè uti? Si pecunia quæ eſt in argento ſignato,argẽtum eſt:qui argentum omne legauit,& pecuniam quæ eſt in argẽto ſignato,legauit. Argentum autem omne legauit:igitur & pecuniam quæ eſt in argento,legauit.Habebit formã ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere,Cum argẽtum legauerit omne,pecuniã quoq; legauit,quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradẽtium artes,ſed conſilio locus ſupereſt.Nãq; ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti nefas non duco, ita conſtare totam, aut certè confertam eſſe aggreßionum & enthymematum ſtipatione minimè uelim. Dialogis enim & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus, quæ quidẽ inter ſe plurimũ differũt. Nãq; illi homines docti,& inter doctos uerũ quærentes,minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia,& ad liquidum confeſſumq; perducunt : ut qui ſibi & inueniẽdi & iudicandi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant.Nobis ad aliorum iudicia componẽda eſt oratio,& ſæpius apud omnino imperitos, atq; aliarũ certè ignaros literarum loquẽdum eſt:quos niſi & delectatione allicimus,& uiribus trahimus,& nõnũquã turbamus affectibus:ipſa quæ iuſta ac uera ſunt,tenere non poſſumus. Locuples & ſpecioſa uult eſſe eloquentia : quorũ nihil conſequetur,ſi concluſionibus certis & crebris,& in unã prope formam cadentibus conciſa,& contemptum ex humilitate,& odium ex quadam ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis,ſed campis:non uti fontes anguſtis fiſtulis colligũtur, ſed ut latißimi amnes totis uallibus fluat,ac ſibi uiam,ſiquã-

do non acceperit, faciat. Nam quid lege miſerius illa uelut Græcorum adagium. *præformatas infantibus literas perſequentium, & ut* Græci *dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſolicitè cuſtodientium?* Propoſitio *ac concluſio ex conſequentibus & repugnantibus, non inſpiret, non augeat, non mille figuris uariet ac uerſet: ut ea naſci, & ipſa prouenire natura, non manu facta, & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubiq; uideantur? Quis unquam ſic dixit* Orator? *Non'ne apud ipſum* De*moſthenem pauciſsima huiuſmodi reperiũtur? Quæ apprehenſa* Græci *magis (nam hoc ſolum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili ſerie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles uocant. Deinde interrogati, nunquam reſpondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne ijs quidem conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro & dilucido & diſtincto, cæterum minimè lato ornatoq; putant eſſe dicenda. Nanq; ea diſtincta quidem ac perſpicua debere eſſe confiteor: in rebus uerò minoribus etiam ſermone ac uerbis quammaximè proprijs, & ex uſu. At ſi maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa translatio, cum etiam ipſi* Iuriſconſulto rũ labor circa uerborum proprietatẽ. Iuriſconſul*ti, quorum ſummus circa uerborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeant dicere, quà fluctus eludit. Quoq; quid natura magis aſperum, hoc pluribus condiendum eſt uoluptatibus: & nimis ſuſpecta argumentatio, diſsimulatione: & multum ad fidem adiuuat audientis uoluptas. Niſi forte exiſtimamus* Ciceronem *malè in hac ipſa argumentatione dixiſſe, ſilere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus.* His *tamen habendus modus, ut ſint ornamento, non impedimento.*

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEXTVS.

Procemium, in quo de fortuna ſua queritur.

ARGVMENTVM.

Hæc præfatio, materiæ quæ libro ſexto tractatur, aptiſsima eſt. maioribus enim affectibus abundat, & hic liber perorationem tractat, quæ mouendis in omnem partem affectibus accõmoda eſt. Deplorat immaturum filij maioris interitũ, qui cum ſingularibus ingenij animiq; uirtutibus emineret, ad hoc opus ſcribendũ edẽdumúe, ſibi parenti, præter tres alias cauſſas, quas initio repetit, ueluti calcar dũ uiueret ſubiiciebat. Cuius morte, ut antè uxoris & filij minoris, cũ ſcriberet de corruptæ eloquẽtiæ cauſsis, debilitatus, opus iam lõgè progreſſum intermiſiſſe, & ſtudia ſua diſtuliſſe fatetur: at tandẽ proculcatis doloribus, & ſpretis omnibus fortunę ludibriis, ad opus inceptũ redire: & quia clari uiri aduerſorũ ſolatium à literis petant, & quia glorioſius ſit, aliorum quàm priuatis commodis inſudare: qui totus locus ad conciliandam beneuolentiam pertinet.

HAEC *Marcelle Victori ex tua uoluntate maximè ingreſſus, tum ſiqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utilitas, nouiſsimè penè, & neceſsitate quadam officij delegati mihi, ſedulò laborabam, reſpiciẽs tamen illam curam meæ uoluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium, ſolicitã quoq; parentis diligentiã merebatur, hãc optimã partẽ relicturus hæreditatis uidebar: ut ſi me, quod æquũ & optabile fuit, fata intercepiſſent, præceptore tamen patre uteretur.* At *me fortuna id agentẽ diebus ac noctibus, feſtinantemq́; metu meæ mortalitatis, ita ſubitò proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminẽ minus quàm ad me ptineret.*

Illum enim de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem unicam ſenectutis meæ reponebam, repetito uulnere orbitatis amiſi. Quid nūc agam? aut quem ultrà eſſe uſum meī dijs reprobantibus credam? Nam ita fortè accidit, ut eum quoq; librum quem de cauſsis corruptæ eloquentiæ emiſi, iam ſcribere aggreſſus, ſimili ictu feriret. Tunc igitur optimū fuit, infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infelicium literarum, ſuper immaturum funus cōſumpturis uiſcera mea flāmis inijcere, neq; hanc impiam uiuacitatem nouis inſuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum? ac non oderit hanc animi mei firmitatē, ſi quis in me eſt alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos, ſuperſtes omnium meorū? nullam terras deſpicere prouidentiam teſter? ſi non meo caſu, cui tamen nihil obijci, niſi quòd uiuam, poteſt: at illorum certè, quos utiq; immeritos mors acerba damnauit: erepta mihi prius eorundē matre, quæ nōdum expleto ætatis undeuiceſimo anno duos enixa filios, quamuis acerbiſsimis rapta fatis, felix deceſsit. Ego uel hoc uno malo ſic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna poſſet efficere felicem. Nam cum omni uirtute quæ in fœminas cadit, functa, inſanabilē attulit marito dolorem: tum ætate ea, puellari præſertim meæ cōparata, poteſt & ipſa numerari inter uulnera orbitatis. Liberis tamē ſuperſtitibus oblectabar: & quod nefas erat, ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor qntū egreſſus annū, ut in malis agerē, prior alterū ex duobus eruit lumē. Nō ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarū cauſſas uolo: utināq; eſſet ratio minuēdi. Sed diſsimulare quî poſſum, quid illi gratiæ in uultu, quid iucūditatis in ſermone, quos ingenij igniculos, quam præſtātiam placidæ, & (quod ſcio uix poſſe credi tantùm) altæ mētis oſtenderit?

qualis

qualis amorem quicunq; alienus infans mereretur. Illud uerò *inſidiantis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blãdiſsimus, me ſuis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus qui ſolicitare ſolent illas ætates, anteferret.* Quapropter *illi dolori, quẽ ex matre optima, atq; laudem omnem ſupergreſſa, paucos ante menſes ceperã, gratulor.* Minus *enim eſt quod flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendum eſt.* Vna *poſt hæc Quintiliani mei ſpe ac uoluptate nitebar: & poterat ſufficere ſolatio.* Non *enim floſculos, ſicut prior, ſed iam decimũ ætatis ingreſſus annum, certos atq; deformatos fructus oſtenderat.* Iuro *per mala mea, per infelicẽ conſcientiã, per illos manes numina doloris mei, has me in illo uidiſſe uirtutes ingenij, non modò ad percipiendas diſciplinas, quo nihil præſtantius cognoui, plurima expertus, ſtudijq; iam tum non coacti (ſciunt præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis: ut prorſus poßit hinc eſſe tanti fulminis metus: quòd obſeruatum ferè eſt, celerius occidere feſtinatam maturitatem: & eſſe neſcio quã, quæ ſpes tantas decerpat, inuidiã, ne uidelicet ultra quàm homini datũ eſt, noſtra prouehantur.* Etiã *illa fortuita aderant omnia, uocis iucunditas claritasq;, oris ſuauitas, & in utracũq; lingua, tanquam ad eam demũ natus eſſet, expreſſa proprietas omnium literarum.* Sed *hæc ſpes adhuc: illa maiora, conſtantia, grauitas, cõtra dolores etiã ac metus robur.* Nam *quo ille animo, qua medicorũ admiratione, menſiũ octo ualetudinem tulit? ut me in ſupremis cõſolatus eſt? quàm etiã deficiens, quamq; non tunc ipſum illum alienatæ mẽtis errorem circa ſolas literas habuit?* Tuos'ne *ego, ô meæ ſpes inanes, labentes oculos, tuũ fugientẽ ſpiritũ uidi?* Tuum *corpus frigidum exangue complexus, animam recipere, auramq; communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his co-*

gitationibus. Te'ne conſulari nuper adoptione ad omniũ ſpes bonorum patris admotum, te auunculo prætori generũ deſtinatum, te omniũ ſpe Atticæ eloquẽtiæ candidatum, ſuperſtes parens tantùm ad pœnas, amiſi? Et ſi non cupido lucis, certè patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam fruſtra mala omnia ad crimen Fortunæ relegamus. Nemo niſi ſua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda eſt: credendumq́; doctiſsimis hominibus, qui unicum aduerſorum ſolatium literas putauerunt. Siquando tamen ita reſederit præſens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſsit, nõ iniuſtè petierim moræ ueniã. Quis enim dilata ſtudia miretur, quæ potius non abrupta eſſe mirandum eſt? Tum ſiqua minus fuerint effecta ijs quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittantur: quæ ſiquid mediocriũ alioqui noſtro ingenio uirium fuit, ut nõ extinxerit, debilitauit tamen. Sed uel propter hos nos contumacius erigamus, quòd illam ut perferre nobis difficile eſt, ita facile contẽnere. Nihil enim ſibi aduerſus me reliquit, & infelicem quidem, ſed certiſsimã tamẽ attulit mihi ex his malis ſecuritatẽ. Boni autẽ conſulere noſtrũ laborẽ uel propter hoc certum eſt, quòd in nullum iam propriũ uſum perſeueramus, ſed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (ſi modò quid utile ſcribimus) ſpectat. Nos miſeri, ſicut facultates patrimonij noſtri, ita hoc opus alijs paramus, alijs relinquemus.

Plin. li. 2. ca. 7.

De Concluſione, ſeu Peroratione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Perorationem uariè uocari docet, eiusq́; duplicem rationem eſſe, Vnam quæ argumentorum repetitione, alterã quæ affectibus conſtet. Priorem, enumerationem uocari: cuius officium ſit memoriam reficere, & totã cauſſam ante oculos ponere: Legem ſiue modum, breuiter per capita decurrere: Elocutionem, quæ omnia grauiter & cum pondere dicat, ſententiis aptis excitet, & figuras

figurarũ uarietate diſtinguat, locum habere in cauſsis multiplicibus, & quæ pluribus argumentis defenſæ ſunt, & tam actori quàm patrono communẽ eſſe. Alterã, quę affectuum commotione conſtat, utriq; communẽ eſſe, magis tamẽ actori quàm patrono, & uerbis fieri uel rebus: Verbis totam cauſſam ueluti ſub oculos ſtatuendo: quod maximè miſerabile uel inuidioſum uidebitur, quo moueri iudex poſsit, latius proſequendo: Atrociſsima quæ obiiciuntur, faciendo: & uariis circunſtantiis amplificando, ut à loco, à tempore, à perſonis, & reliquis ſimilibus in omnem partem: quod propriè accuſatoris eſt, ad quem miſerationem mouere nonnunquam etiam pertinere ait, cum caſum eius quem ulciſcitur, aut liberorum aut parentum ſolitudinem conqueritur: aut futuri temporis imagine, quid accuſatori uel iudicibus futurũ ſit ſi reus abſoluatur, præmonet: Sed affectus frequentius moueri, iudicem à miſeratione auertendo: quid dicturum facturúmue aduerſariũ putet, occupando: quid iudices rogantibus reſpondere debeant, docendo. A defenſore quoq; maximos affectus & miſerationẽ moueri oſtendit: de aduerſariorũ calumnia, conſpiratione, aut crudelitate conquerendo: dignitatem rei, ſtudia fortia, cicatrices bello ſuſceptas, nobilitatem, aut maiorũ merita commendando: quæ omnia uariis circunſtãtiis amplificanda ſint. Per proſopopœias aut ſe ipſum, aut res mutas, aut ipſum reum loquẽtem inducendo. Miſerationem tamen ut non longam eſſe oportere: ita ad finem uſq; orationis attolli ſemper, atque creſcere debere, admonet. Hactenus uerbis, nunc etiam rebus & factis magnos affectus moueri oſtendit, miſerabilia quædam faciendo, Reos qui periclitãtur, ſquallidos, deformes, aut eorum liberos parentéſue producendo, per eoſdem obſecrando, deos inuocando, cicatrices aduerſo pectore pro Republ. ſuſceptas oſtentando, ut in cauſſa Aquilij fecit Antonius: gladium cruentum, ueſtes ſanguine perfuſas proferendo: ut in funere Cæſaris: ſtratos iacendo, genua complectendo, niſi perſonæ grauitas, aut uita anteacta, aut rei conditio prohibeat, cum omnia cum dignitate facienda ſint: neque quicquam ſit tam riſu dignum, aut etiam odioſum, quàm mimica ſcenicáue ad commouendos affectus geſticulatio. In cauſsis quoque priuatis eſſe perorationis genus utrunq;, & quod ex argumentorum enumeratione eſt, quodq; ex lacrymis conſtat: niſi fortè cauſſa ſit parua, aut leuis: quę nihil tale recipiat. Porro

ad lac

ad lacrymas mouendas aggredi quenquam prohibet, niſi ſummis ingenij uiribus pręditus ſit. Diſcutere miſerationē nō eſſe minus epilogi proprium, quàm mouere: cùm oratione cōtinua, tum etiā urbanè dictis, quibus iudex à lacrymis ad iuſtitiam reducatur. Et leniores interdum eſſe epilogos, quibus aduerſariis ſatisfacimus aliqua dignitate & modeſtia præditis. Poſtremo affectus non ſolum in prooemio & epilogo eſſe, uerumetiā per totam orationem ſpargi, ubi crimina expoſita ſint, quamuis præcipuè in epilogo dominentur.

PEroratio ſequebatur, quā cumulum quidam, concluſionem alij uocant. Eius duplex ratio eſt, poſita aut in rebus, aut in affectibus. Rerū *repetitio & congregatio, quæ* Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις, *à quibuſdam* Latinorū *enumeratio, & memoriā iudicis reficit, et totam ſimul cauſſam ponit ante oculos, & etiā ſi per ſingula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus quābreuiſſimè dicenda ſunt, &, quod Græco uerbo patet, decurrēdum per capita.* Nam *ſi morabimur, nō iam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autē enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris utiq; uarianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicū diffidentis. Sunt autē innumerabiles: optimeq; in* Verrē *Cicero, Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret cū hæc probarētur? & deinde ſubiecit enumerationem.* Aut *cū idem in eundē, per inuocationē deorū ſpoliata à* Prætore *templa dinumerat. Licet & dubitare nūquid nos fugerit, et quid reſponſuri ſint aduerſarij his & his: aut quā ſpem accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa uerò iucundiſſima, ſi contingat aliquod ex aduerſario ducere argumentū: ut ſi dicas,* Reliquit *uerò hanc partē cauſſæ. aut,* Inuidia *premere maluit. aut,* Ad *preces cōfugit. &,* Meritò, *cū ſciret hæc & hæc. Sed nō ſunt ſingulæ ſpecies proſequēdæ, ne ſola uideantur,*

tur, quæ forte nũc dixero: cũ occaſiones & ex cauſsis, & ex dictis aduerſariorũ, & ex quibuſdã fortuitis quoq; oriãtur. Nec referenda modò noſtra, ſed poſtulandum etiã ab aduerſarijs, ut ad quædam reſpondeant. Id autẽ, *ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt.* Nam *prouocare quæ deſint fortia, nõ arguentis eſt, ſed monentis.* Id *unum epilogi genus uiſum eſt pleriſq;* Atticorum, *& philoſophis ferè omnibus, qui de arte* Oratoria *ſcriptum aliquid reliquerunt.* Id *ſenſiſſe* Atticos *credo, quia* Athenis *affectus mouere etiam per præconẽ prohibebatur.* Orator. Philoſophos *minus miror, apud quos uitij eſt loco, affici: nec boni mores uidentur, ſic à uero iudicẽ auerti; nec conuenire bono uiro uitijs uti.* Neceſſarios *tamen affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri uera & iuſta & in cõmune profutura non poſsint.* Cæterùm *illud conſtitit inter omnes, etiã in alijs partibus actionis, ſi multiplex cauſſa ſit, & pluribus argumentis defenſa, utiliter* ἀνακεφαλαιοῦν *fieri ſolere: ſicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſſas, in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint.* Hæc *pars perorationis accuſatori patronoq; æquè cõmunis eſt.* Affectibus *quoq; eiſdem ferè utũtur: ſed rarius hic, ille ſæpius ac magis.* Nam *huic concitare iudices, illi flectere conuenit.* Verùm *& accuſator habet interim lacrymas ex miſeratione eius rei quẽ ulciſcitur: & reus de indignitate calũniæ conſpirationis uehementius interim queritur.* Diuidere *igitur hæc officia cõmodiſsimum, quæ plerunq; ſunt, ut dixi, procœmio ſimilia, ſed liberiora, plenioraq;.* Inclinatio *enim iudicum ad nos, petitur initio parcius, cum admitti ſatis eſt, & oratio tota ſupereſt.* In *epilogo uerò eſt, qualem animum iudex in conſilium feerat, & iam nihil amplius dicturi ſumus, nec reſtat quò ſeruemus.* Eſt *igitur utriſq; cõmune, conciliare ſibi, auertere ab*

Vide Ariſtotelem in principio Rhetoric. lib. I.

ad lacrymas mouendas aggredi quenquam prohibet, niſi ſummis ingenij uiribus pręditus ſit. Diſcutere miſeratione nõ eſſe minus epilogi proprium,quàm mouere:cùm oratione cõtinua, tum etiã urbanè dictis,quibus iudex à lacrymis ad iuſtitiam reducatur. Et leniores interdum eſſe epilogos,quibus aduerſariis ſatisfacimus aliqua dignitate & modeſtia præditis. Poſtremo affectus non ſolum in prooemio & epilogo eſſe, uerumetiã per totam orationem ſpargi, ubi crimina expoſita ſint, quamuis præcipuè in epilogo dominentur.

PEroratio ſequebatur,quã cumulum quidam, concluſionem alij uocant. Eius duplex ratio eſt, poſita aut in rebus,aut in affectibus. Rerũ repetitio & congregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις, *à quibuſdam Latinorũ enumeratio,& memoriã iudicis reficit, et totam ſimul cauſſam ponit ante oculos,& etiã ſi per ſingula minus mouerat,turba ualet. In hac quæ repetemus quãbreuiſſimè dicenda ſunt, &,quod Græco uerbo patet,decurrẽdum per capita. Nam ſi morabimur,nõ iam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio.Quæ autẽ enumeranda uidentur,cum pondere aliquo dicenda ſunt,& aptis excitanda ſententijs,& figuris utiq; uarianda : alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicũ diffidentis.Sunt autẽ innumerabiles : optimeq; in Verrẽ Cicero, Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret cũ hæc probarẽtur? & deinde ſubiecit enumerationem. Aut cũ idem in eundẽ,per inuocationẽ deorũ ſpoliata à Prætore templa dinumerat.Licet & dubitare nũquid nos fugerit, et quid reſponſuri ſint aduerſarij his & his:aut quã ſpem accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa uerò iucundiſſima, ſi contingat aliquod ex aduerſario ducere argumentũ:ut ſi dicas, Reliquit uerò hanc partẽ cauſſæ. aut,Inuidia premere maluit.aut,Ad preces cõfugit. &,Meritò,cũ ſciret hæc & hæc.Sed nõ ſunt ſingulæ ſpecies proſequẽdæ, ne ſola uideantur,*

tur, quæ fortè nũc dixero: cũ occaſiones & ex cauſsis, & ex dictis aduerſariorũ, & ex quibuſdã fortuitis quoq; oriãtur. Nec reſerenda modò noſtra, ſed poſtulandum etiã ab aduerſarijs, ut ad quædam reſpondeant. Id autẽ, ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt. Nam prouocare quæ deſint fortia, nõ arguentis eſt, ſed monentis. Id unum epilogi genus uiſum eſt pleriſq; Atticorum, & philoſophis ferè omnibus, qui de arte Oratoria ſcriptum aliquid reliquerunt. Id ſenſiſſe Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconẽ prohibebatur Orator. Philoſophos minus miror, apud quos uitij eſt loco, affici: nec boni mores uidentur, ſic à uero iudicẽ auerti; nec conuenire bono uiro uitijs uti. Neceſſarios tamen affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri uera & iuſta & in cõmune profutura non poßint. Cæterùm illud conſtitit inter omnes, etiã in alijs partibus actionis, ſi multiplex cauſſa ſit, & pluribus argumentis defenſa, utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri ſolere: ſicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſſas, in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori patronoq; æquè cõmunis eſt. Affectibus quoq; eiſdem ferè utũtur: ſed rarius hic, ille ſæpius ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere conuenit. Verùm & accuſator habet interim lacrymas ex miſeratione eius rei quẽ ulciſcitur: & reus de indignitate calũniæ conſpirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia cõmodißimum, quæ pleruncq; ſunt, ut dixi, prooemio ſimilia, ſed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicum ad nos, petitur initio parcius, cum admitti ſatis eſt, & oratio tota ſupereſt. In epilogo uerò eſt, qualem animum iudex in conſilium ferat, & iam nihil amplius dicturi ſumus, nec reſtat quò ſeruemus. Eſt igitur utriſq; cõmune, conciliare ſibi, auertere ab

Vide Ariſtotelem in principio Rhetoric. lib. I.

aduerſario iudicẽ:concitare affectus,& componere. Et breuiſſimũ quidem hoc præceptũ dari utriq; parti poteſt,ut totas cauſſæ ſuæ uires Orator ante oculos ponat: & cum uiderit quid inuidioſum, fauorabile,inuiſum, miſerabile aut ſit in rebus,aut uideri poſſit:ea dicat,quibus,ſi iudex eſſet ipſe, maximè moueretur. Sed certius eſt ire per ſingula. Et quæ cõciliant quidem accuſatorẽ, in præceptis exordij iam diximus.Quædam tamen quæ illic oſtendere ſatis eſt,in peroratione implenda ſunt magis,ſi cõtra impotentẽ,inuiſum,pernicioſum ſuſcepta cauſſa eſt:ſi iudicibus ipſis aut gloriæ dãnatio rei,aut deformitati futura abſolutio. Nam egregiè in Vatiniũ Caluus;Factum,inquit,ambitũ ſcitis omnes,& hoc uos

Act.2. ſcire omnes ſciunt.Cicero quidem in Verrem etiã emendari poſſe infamiã iudiciorũ damnato reo dicit:quod eſt unum ex

Act.7. ſupradictis. Metus etiã ſi eſt adhibendus,ut facit idem,hunc habeat locum fortiorem quàm in prooemio. Qua de re quid

Lib.4. ſentirem, alio iam libro expoſui. Concitare quoq; inuidiam, odium,iram,liberius in peroratione contingit:quorum inuidiam gratia, odium turpitudo, iram offenſio iudicis facit, ſi contumax,arrogans,ſecurus ſit, qui non ex facto modò,dicto'ue aliquo,ſed uultu,habitu,aſpectu moueri ſolet. Egregieq; nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis uidebatur,Græcè quidẽ,ſed in hunc ſenſum, Erubeſcit Cæſarẽ timere. Summa tamẽ concitandi affectus accuſatori in hoc eſt,ut id quod obijcit,aut quàm atrociſſimum,aut etiam,ſi fieri poteſt,quàm maximè miſerabile eſſe uideatur. Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit,à quo, in quem,quo animo,quo tempore, quo loco,quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulſatũ querimur: de re primùm ipſa dicendum:tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de Repub.meritus. Etiam ſi percuſſus ſit à uili aliquo

contem

contemptoq́;:uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo à quo minimè oportuit. Et ſi die forte ſolenni, aut ijs temporibus, cum iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in ſolicito ciuitatis ſtatu. Itē in theatro, in templo, in cōcione. Creſcit inuidia & ſi nō errore, nec ira: uel etiam ſi forte ira, ſed iniqua, quòd patri affuiſſet, quod reſpondiſſet, quòd honores contrà peteret: & ſi plus etiam uideri poteſt uoluiſſe quàm fecit. Plurimū tamen affert atrocitatis, modus, ſi grauiter, ſi contumelioſe: ut Demoſthenes ex parte percuſſi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiā Midiæ quærit. Occiſus eſt, utrum ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere an pluribus, ſubitò an expectatione tortus, ad hanc partē maximè pertinet. Vtitur frequenter accuſator & miſeratione, cū aut eius caſum quē ulciſcitur, aut liberorū aut parentum ſolitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos caſus, qui de ui & iniuria queſti ſunt, niſi uindicētur: fugiendum de ciuitate, cedendū bonis, aut omnia quæcunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed ſæpius id eſt accuſatoris, auertere iudicē à miſeratione qua reus ſit uſurus, atq; ad fortiter iudicandum cōcitare. Cuius loci eſt etiā occupare quæ dicturum facturum'ue aduerſariū putes. Nam & cautiores ad cuſtodiā ſuæ religionis iudices facit, & gratiam reſponſuris aufert, cum ea quæ prædicta ſunt ab accuſatore, iam ſi pro reo petentur, non ſint noua: ut Seruius Sulpitius contra Aufidiā, ne ſignatorum ab ipſis diſcrimen obijciatur ſibi, præmonet. Necnon ab Aeſchine, quali ſit uſurus Demoſthenes actione, prædictū eſt. Docendi interim quoq; Iudices, quid rogantibus reſpondere debeant: quod eſt unū repetitionis genus. Periclitantem uerò commendat dignitas, & ſtudia fortia, & ſuſceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorum. Hoc quod proximè dixi, Cicero atq; Aſinius

Miſerationē accuſator etiā interdum mouet.

certatim ſunt uſi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Cõmendat & cauſſa periculi, ſi ſuſcepiſſe inimicitias ob aliquod factum honeſtum uidetur: præcipuè bonitas, humanitas, miſericordia. Iuſtè enim tunc petere ea quiſq; uidetur à iudice, quæ alij ipſe præſtiterit. Referenda pars hæc quoq; ad utilitatem Reipub. ad iudicum gloriã, ad exemplum, ad memoriam poſteritatis. Plurimum tamen ualet miſeratio, quæ iudicẽ flecti nõ tantùm cogit, ſed motũ quoq; animi ſui lacrymis confiteri. Hæc petentur aut ex ijs quæ paſſus eſt reus, aut ex ijs quæ tum maximè patitur, aut ex ijs quæ damnatũ manent: quæ & ipſa duplicantur cum dicimus ex qua illi fortuna, & in quã recidendum ſit. Affert in his momentum & ætas, & ſexus, & pignora: liberi, dico, & parentes, & propinqui. Quæ omnia tractari uariè ſolent. Nonnunquã etiam & ipſe patronus has partes ſubit: ut Cicero pro Milone, O me miſerũ, ô me infelicem. Reuocare me tu in patriã Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Maximeq; ſi (ut tunc accidit) non conuenient ei qui accuſatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite ſuo ſupplicantẽ, qui à ſe uirum nobilem interfectum, quia id fieri oportuiſſet, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præſtantia animi, fauorẽ, & in locum lacrymarũ eius ipſe ſucceßit. His præcipuè locis utiles ſunt proſopopœiæ, id eſt fictæ alienarum perſonarum orationes, quales litigatorem decent, uel patronum. Mutæ tamen res mouent, aut cum ipſis loquimur, aut cum ipſas loqui fingimus. Ex perſonis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, ſed ſenſum ac uocem auribus accipere miſerorũ: quorum etiam mutus aſpectus lacrymas mouet: quantoq; eſſent miſerabiliora ſi ea dicerent ipſi, tanto ſunt quadam ſua portione ad efficiendum potentiora, cum uelut ipſorũ ore dicuntur:

ut ſcen

ut ſcenicis actoribus eadem uox, eadem pronũtiatio plus ad mouendos affectus ſub perſona ualet. Itaq; idẽ Cicero quãquam *preces non dat* Miloni,*eumq́; potius animi præſtãtia cõmendat,accõmodauit ei tamen & uerba, & conuenientes etiã forti uiro conqueſtiones.* O *fruſtra,inquit,mei ſuſcepti labores.*O *ſpes fallaces.*O *cogitationes inanes meæ.*Nunquã *tamen debet eſſe longa miſeratio:nec ſine cauſſa dictum eſt,* Nihil *facilius quàm lacrymas inareſcere.*Nam *cum etiã ueros dolores mitiget tempus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa quã dicendo effinximus,imago:in qua ſi moramur,lacrymis fatigatur auditor, & requieſcit, & ab illo quẽ ceperat impetu,ad rationẽ redit.* Non *patiamur igitur frigeſcere hoc opus:& affectũ cum ad ſummum perduxerimus,relinquamus: nec ſperemus fore,ut aliena quiſquã diu ploret.* Ideoq; *cum in alijs, tum maximè in hac parte debet creſcere oratio : quia quicquid nõ adijcit prioribus,etiã detrahere uidetur:& facilè deficit affectus,qui deſcendit.* Non *ſolũ autẽ dicendo,ſed etiã faciendo quædam,lacrymas mouemus:unde & producere ipſos qui periclitentur,ſqualidos atq; deformes:& liberos eorũ ac parentes,inſtitutũ, & ab accuſatoribus oſtendi cruẽtum gladium,& lecta è uulneribus oſſa, & ueſtes ſanguine perfuſas uidemus, & uulnera reſolui,ac uerberata corpora nudari.* Quarum *rerũ ingẽs plerũq; uis eſt,uelut in rem præſentẽ animos hominũ ducentium.*Et *populum* Romanũ *egit in furorẽ prætexta* Caij Cæſaris *prolata in foro cruenta.* Sciebatur *interfectum eũ,corpus deniq; ipſum impoſitũ lecto erat:ueſtis tamen illa ſanguine madẽs, ita repræſentauit imaginẽ ſceleris,ut non occiſus eſſe* Cæſar, *ſed tum maximè occidi uideretur.* Sed *nõ ideo probauerim, quod factum & lego, & ipſe aliquando uidi, depictam tabulam ſupra* Iouem *in imaginem rei cuius atrocitate iudex*

Cicero in Partit.& de Inuẽtio.2.

Sueto.in uita Cęſaris,& Appianus lib. 2. bel ciuil.

erat commouendus. Quæ enim eſt actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationem pro ſe putet locuturam? At ſordes, & ſquallores, & propinquorum quoq; ſimilem habitum ſcio profuiſſe, & magnũ ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa iudicum per chariſsima pignora, utiq; ſi & reo ſint liberi, cõiux, parentes, utilis erit. Et deorũ etiam inuocatio, uelut ex bona conſcientia profecta uideri ſolet. Stratum deniq; iacere, & genua cõplecti: niſi tamen perſona nos, & anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quædã enim tam fortiter tuẽda, quàm facta ſunt. Verùm ſic eſt habenda autoritatis ratio, ne ſit inuiſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſsimum id, quo Lucium Murænã Cicero accuſantibus clariſsimis uiris eripuiſſe præcipuè uidetur. Perſuaſit enim nihil eſſe ad præſentẽ rerũ ſtatum utilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi Conſulatũ. Quod genus noſtris tẽporibus totũ penè ſublatum eſt, cum omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu poſsint. De accuſatoribus & reis ſum locutus, quia in periculis maximè uerſatur affectus. Sed priuatæ quoq; cauſſæ utrũq; habent perorationis genus: & illud quod eſt ex enumeratione probationũ, & hoc quod ex lacrymis: ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidẽ litibus has tragœdias mouere, tale eſt, quale ſi perſonã Herculis & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ quidẽ admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti diſcrimẽ, quomodo ſe dicenti, qui excitatur, accõmodet. Nam & imperitia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus: diligenterq; hæc ſunt actori prouidenda. Equidem repugnãteis eos patrono, & nihil uultu cõmotos, & intempeſtiuè ridentes, & facto aliquo uel ipſo uultu riſum mouentes ſæpe etiam uidi, præcipuè

Vide Chiliades.

cipuè uero cum aliqua uelut ſcenicè fiunt. Tranſtulit patronus aliquando puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduerſa ſubſellia, tanquã in gremio fratris relicturus. at is à nobis præmonitus diſceſſerat. Tum ille alioqui uir facũdus, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantem ſuam frigidißimè reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit: at ea ſæpius riſum fecit. Nã & ij quorum officij erat ut traderent eam, ignari qui eſſet epilogus, quoties reſpexiſſet patronus, offerebant palàm, & prolata nouißimè, deformitate ipſa, (nam ſenis cadaueri infuſa) præteritam quoq; orationis gratiã perdidit. Nec ignotum quid Glyconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in ius productum, quid fleret interrogabat, ex pædagogo ſe uellicari reſpondit. Sed nihil illa contra Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorũ. Pro Cluent. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile eſt. at qui à ſtylo non recedunt: aut cõticeſcunt ad hos caſus, aut frequẽtißimè falſa dicũt. Inde eſt enim, Tendit ad ueſtra genua ſupplices manus. &, Hæret in cõplexu liberorũ miſer. &, Reuocat ecce me. etſi nihil horũ is de quo dicitur, faciat. Et è ſcholis hæc uitia, in qbus omnia liberè fingimus, & impunè, qa pro facto eſt quicqd uolumus. nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Caßius dicẽti adoleſcẽtulo, Quid me toruo uultu intueris Seuere? Non me hercule, inqt, faciebam, ſed ſic ſcripſiſti, ecce. & quàm potuit truculẽtißimè eũ aſpexit. Illud præcipuè monẽdũ, ne quis niſi ſummis ingenij uiribus ad mouẽdas lacrymas aggredi audeat. Nã ut eſt lõgè uehemẽtißimus hic cũ inualuit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet: quẽ melius infirmus actor tacitis iudicum cogitationibus reliquiſſet. Nam & uultus, & uox, & ipſa illa excitati rei facies, ludibrio etiã plerũq; ſunt hominibus quos nõ per-

mouerunt. Quare metiatur ac diligenter æſtimet uires ſuas actor: & quantum onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res mediũ, ſed aut lacrymas meretur, aut riſum. Non *autem cõmouere tantum miſerationẽ, ſed etiã diſcutere, epilogi eſt propriũ, quum oratione cõtinua, quæ motos lacrymis iudices ad iuſtitiã reducat, tum etiã quibuſdam urbanè dictis: quale eſt,* Date *puero panẽ, ne ploret.* Et *corpulẽto litigatori, cuius aduerſarius item puer circa iudices erat, ab aduocato latus, Quid faciã? ego te baiulare non poſſum.* Sed *hæc tamen nõ debẽt eſſe mimica.* Ita *neq; illum probauerim, qui inter clariſsimos ſui temporis* Oratores *fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in mediũ, quos illi diripere cœperunt.* Nãq; *hæc ipſa diſcriminis ſui ignorãtia potuit eſſe miſerabilis.* Neq; *illum, qui cũ eſſet cruẽtus gladius eius ab accuſatore prolatus, quo is hominẽ probabat occiſum, ſubitò ex ſubſellijs ut territus fugit, & capite ex parte uelato, cũ ad agẽtem ex turba proſpexiſſet, interrogauit an iam ille cũ gladio receſsiſſet.* Fecit *enim riſum, ſed ridiculus fuit.* Diſcutiẽdæ *tamen oratione huiuſmodi ſcenæ.* Egregieq́; Cicero, *qui & contra imaginẽ* Saturnini *pro* Rabirio *grauiter, & cõtra iuuenem cuius ſubinde uulnus in iudicio reſoluebatur, pro* Vareno *multa dixit urbane.* Sunt *& illi leniores epilogi, quibus aduerſario ſatisfacimus: ſi forte ſit eius perſona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut quũ amicè aliquid cõmonemus, & ad cõcordiã hortamur: quod eſt genus egregiè tractatũ à* Paſsieno, *cũ* Domitiæ *uxoris ſuæ pecuniariã litẽ aduerſus fratrẽ eius* Aenobarbũ *ageret.* Nam *quum de neceſsitudine multa dixiſſet, de fortuna quoq;, qua uterq; abundabat, adiecit,* Nihil *uobis minus deeſt, quàm de quo cõtenditis.* Omnes *autẽ hos affectus, etiam ſi quibuſdã uidentur in procemio atq; in epilogo ſedẽ habere, in quibus*

ſanè

ſanè ſunt frequentiſsimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, ſed breuiores, ut cum ex his plurima ſint reſeruãda. At hic, *ſi uſquã, totos eloquentiæ aperire fontes licet.* Nam ex his, *ſi bene diximus reliqua, poßidemus iam iudicũ animos: & cõfragoſis atq; aſperis euecti, tota pandere poſſumus uela: & cum ſit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; ſentẽtijs uti licet magnificis, atq; ornatis.* Tunc *eſt cõmouendum* Theatrum, *quum uentũ eſt ad ipſum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; clauduntur,* Plaudite. In *alijs autẽ partibus tractandus affectus erit ut quiſq; naſcetur.* Nã *neq; exponi ſine hoc res atroces & miſerabiles debẽt.* Cũ *de qualitate alicuius rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcuiuſq; rei rectè ſubiungitur.* Vbi *uerò cõiunctam ex pluribus cauſſam agimus, etiam neceſſe erit uti pluribus quaſi epilogis: ut in* Verrem Cicero *fecit.* Nã *&* Philodamo, *&* Nauarchis, *& cruciatis ciuibus* Romanis, *& alijs plurimis ſuas lacrymas* dedit. *Sũt qui hos* μεϱικὰς ἐπιλόγȣς *uocẽt, quo partitã perorationem ſignificãt.* Mihi *nõ tam partes eius quàm ſpecies uidẽtur.* Siquidem *hæc epilogi & perorationis nomina ipſa apertè ſatis oſtẽdunt hanc eſſe conſummationem orationis.* Act. 3. & 7.

De diuiſione affectuum, & quomodo mouendi ſint. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quid in affectibus mouendis fieri oporteret, executus, hoc capite quo id modo conſequi poſsimus oſtẽdit. Primùm omniũ affectuum commouendorum laudes ſimpliciter & comparatè prædicat: iiſq; eloquentiã uerè regi, & ſuas uires omnes diffundere demonſtrat. Affectus diuidit in Pathos & Ethos, id eſt in concitatos & mites compoſitosq;: quorum hi comœdię, tragœdię alij ſimiles uideri poſsint. Quid utriuſq; proprium, & quomodo inter ſe differant, amplè docet. Nempe hos uniuſcuiuſq; perſonę mores, & rerum omnium naturam magna cum delectatione, procul ab ira, odio & furore exprimere: illos totos cir-

ca iram,odium,metum,inuidiam,& miſerationem uerſari : per quæ orationis grauitas,aut atrocitas, uim rebus indignis,aſperis,aut inuidioſis addat. In quibus hoc præcipuum & ſummum eſſe contendit,ut qui commouere alios uelimus,prius commoueamur : & qui lacrymas aliis excutere conamur,in fletum primum prorumpamus ipſi.Id facile fieri poſſe ſi quas græci phantaſias,latini uiſiones uocant,animis concipiamus,per quas rerũ abſentium imagines ita nobis repræſentemus, ut cernere uideamur ipſi,ut quę in quaque re acerba accidere ſoleant,imaginemur, & oculis animiſque ſubiiciamus. ſic enim fore ut ἐνάργεια, quam euidentiam dicimus,conſequatur:quę alios quoque non uulgariter & permoueat & perturbet.

QVamuis autem pars hæc iudicialium cauſſarũ ſit ſumma, præcipueq; conſtet affectibus , & aliqua de his neceſſariò dixerim,non tamẽ potui,ac ne debui quidem locũ iſtum in unâm ſpeciẽ concludere.Quare adhuc opus ſupereſt,cum ad obtinenda quæ uolumus,potentiſſimum, tum ſupradictis multo difficilius,mouendi iudicũ animos,atq; in eũ quem uolumus habitũ formãdi,& uelut transfigurãdi.Qua de re pauca,quæ poſtulabat hæc materia, ſic attigi,ut magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo conſequi poſſemus,oſtenderem.Nunc altius omnis rei repetenda ratio eſt. Nam & per totã (ut diximus) cauſſam locus eſt affectibus: & eorũ nõ ſimplex natura,nec in trãſitu tractanda,quo nihil maius afferre uis orãdi poteſt. Nã cætera forſitan tenuis quoq; & anguſta ingenij uena,ſi modò uel doctrina uel uſu ſit adiuta, generare atq; ad frugẽ aliquã perducere queat. Certè ſunt,ſemperq; fuerũt non parũ multi,qui ſatis peritè, quæ eſſent probationibus utilia,reperirẽt : quos equidẽ non cõtemno,ſed hactenus utiles credo, nequid per eos iudici ſit ignotum:atq; (ut dicam quod ſentio) dignos à quibus cauſſas diſerti docerentur. Qui uero iudicẽ rapere,& in quẽ uellet habitum animi poſſet perducere,quo dicto flendum & iraſcendum

ſcendum eſſet, rarius fuit. Atq; hoc eſt quod dominatur in iudicijs. hæc eloquentiam regunt. Nanq; argumenta plerũq; naſcuntur ex cauſſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper: ut qui per hæc uicit, tantũ non defuiſſe ſibi aduocatum ſciat. Vbi uero animis iudicum uis afferenda eſt, & ab ipſa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium Oratoris opus eſt. Hoc non docet litigator: hoc libellis nõ continetur. Probationes enim efficiunt ſanè ut cauſſam noſtram meliorem eſſe iudices putent: affectus præſtant ut etiam uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nam cum iraſci, fauere, odiſſe, miſereri cœperint, agi iam rem ſuam exiſtimãt: & ſicut amantes de forma iudicare non poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor, ita omnem inquirẽdæ ueritatis rationẽ iudex amittit occupatus affectibus: æſtu fertur, & uelut rapido flumini obſequitur. Ita argumenta ac teſtes quid egerint, pronuntiatio oſtendit: commotus autẽ ab Oratore iudex, quid ſentiat, ſedens adhuc atq; audiens confitetur. An cum ille, qui pleriſq; perorationibus petitur, fletus erũpit, non palàm dicta ſententia eſt? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius, hic labor eſt: ſine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt. adeò uelut ſpiritus operis huius atque animus eſt in affectibus. Horum autem, ſicut antiquitus traditum accepimus, duæ ſunt ſpecies: Alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes rectè ac propriè affectum dicimus: Alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus: mores appellãtur: atq; inde pars quoq; illa philoſophiæ ἠθικὴ, moralis eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari uidentur, quàm morum quædam proprietas. nam ipſis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores, uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus

igitur hos concitatos, illos mites atq; cõpoſitos eſſe dixerũt. in altero uehemẽter cõmotos, in altero lenes. deniq; hos imperare, illos perſuadere. hos ad perturbationẽ, illos ad beneuolentiã præualere. Adijciunt quidã peritorum *πάθος temporale eſſe. Quod ut accidere frequẽtius fateor, ita nonnullas credo eſſe materias, quæ continuũ deſiderent affectũ.* Nec tamẽ *minus artis aut uſus hi leniores habent, uiriũ atq; impetus non tantundẽ exigunt.* In cauſsis *uero etiã pluribus uerſantur, imo ſecundũ quendã intellectum in omnibus.* Nam *cũ niſi ex illo & hoc loco nihil ab* Oratore *tractetur, quicquid de honeſtis, & utilibus, deniq; faciendis & nõ faciẽdis dicitur, huc uocari poteſt. Quidam commendationẽ atq; excuſationem propria huius officij putauerunt: nec abnuo eſſe iſta in hac parte, ſed nõ cõcedo ut ſola ſint: quin illud adhuc adijcio πάθος atq; ἦθος eſſe interim ex eadem natura, ita ut illud maius ſit, hoc minus: ut amor πάθος, charitas ἦθος.* Interdum *diuerſa inter ſe, ſicut iu epilogis. Nãq; πάθος concitat, ἦθος ſolet mitigare.* Propria *tamen mihi huius nominis exprimẽda natura eſt, quatenus appellatione ipſa non ſatis ſignificari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quodq; à docentibus deſideramus, id erit, quod ante omnia bonitate cõmẽdabitur: nõ ſolum mite ac placidũ, ſed plerũq; blandũ & humanũ, & audiẽtibus amabile atq; iucundũ: in quo exprimẽdo ſumma uirtus ea eſt, ut fluere omnia ex natura rerũ hominũq; uideãtur, quò mores dicẽtis ex oratione pelluceãt, & quodammodo agnoſcãtur. Quod eſt ſine dubio inter cõiũctas maximè pſonas, quoties pferimus, ignoſcimus, ſatisfacimus, monemus, procul ab ira, pcul ab odio.* Sed tamẽ *alia patris aduerſus filiũ, tutoris aduerſus pupillum, mariti aduerſus uxorẽ moderatio eſt.* Hi enim *præ ſe ferunt eorum ipſorum à quibus lęduntur, charitatẽ: neq; alio modo inui-*

ſos

ſos eos faciunt, quàm quòd amare ipſi uidentur. Alia cum ſenex adoleſcētis, alia cum conuitium honeſtus inferioris fert. Hic enim tantùm concitari, illic etiã affici debet. Sunt & illa ex eadẽ natura, ſed motus adhuc minoris, ueniã petere, adoleſcentiæ defendere amores. Nonnunquã etiã leuis alieni caloris deriſus ex hac forma uenit: ſed nõ his ex locis tantũ, uerùm aliquãto magis propriæ ſunt uirtutes ſimulationis, ſatisfaciendi, rogãdi, & εἰρωνείας, quæ diuerſum ei quod dicit, intellectũ petit. Hinc etiã ille maior ad concitandum odium naſci affectus ſolet, cũ hoc ipſo quòd nos aduerſarijs ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanq; eos graues & intolerabiles id ipſum demonſtrat, quòd cedimus: & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiã quàm conuitium poſſe. nam inuidia aduerſarios, conuitiũ nos inuiſos facit. Ille iam penè medius affectus eſt, ex amoribus & ex deſiderijs amicorũ & neceſſariorũ. Nã & hoc maior eſt, & illo minor. Non parũ ſignificãter etiam illa in ſcholis ἤθη dixerimus, quibus plerunq; ruſticos, ſuperſtitioſos, auaros, timidos, ſecundum conditionẽ propoſitorum effingimus. Nam ſic ἤθη mores ſunt, cũ hos imitamur, & ex his ducimus orationẽ. Deniq; hoc omne, bonũ & comẽ uirũ poſcit. Quas uirtutes cum etiã in litigatore debeat Orator, ſi fieri poteſt, approbare, utiq; ipſe aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimũ cauſsis, quibus ex ſua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; malè dicit. non enim uidetur iuſta dicere, alioqui ἦθος uideretur. Quare ipſum etiã dicendi genus in hoc placidum debet eſſe ac mite. nihil ſuperbum, nihil elatum ſaltẽ ac ſublime dederet. Propriè, iucundè, credibiliter dicere, ſat eſt. Ideoq; & medius ille orationis modus maximè conuenit. Diuerſum eſt huic quod πάθος dicitur, quodq; nos affectum propriè

uocamus: & ut proximè utriuſq; differentiam ſignem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimile. Hæc *pars circa irã, odium, metum, inuidiam, miſerationem, ferè tota uerſatur.* Q*uæ quibus ex locis ducenda ſint, & manifeſtum omnibus, & à nobis in ratione procemij atq; epilogi dictum eſt.* Et *metum tamen duplicẽ intelligi uolo: quem patimur: & quem facimus.* Et *inuidiam: nanq; altera inuidum, altera inuidioſum facit.* Hoc *autẽ hominis, illud rei eſt, in quo & plus habet operis oratio.* Nam *quædam uidentur grauia per ſe, parricidium, cædes, ueneficium. quædam efficienda ſunt.* Id *autem contingit, aut cum magnis alioqui malis grauius eſſe id quod paßi ſumus, oſtenditur: quale eſt apud* Virgilium,

Aeneid.3. O *felix una ante alias* Priameïa *uirgo,*
Hoſtilem *ad tumulum* Troiæ *ſub mœnibus altis*
Iuſſa *mori.–* Q*uàm miſer enim caſus* Andromachæ, *ſi cõparata ei felix* Polyxena? Aut *cũ ita exaggeramus iniuriã noſtrã, ut etiã quæ multo minora ſunt, intoleranda dicamus:* Si *pulſaſſes, defendi nõ poteras: uulneraſti.* Sed *hæc diligentius, cum ad amplificationẽ uenerimus, dicemus.* Interim *notaſſe cõtentus ſum, nõ id ſolum agere affectus, ut quæ ſunt oſtendantur acerba ac luctuoſa, ſed etiã ut quæ toleranda haberi ſolent, grauia uideãtur: ut cũ in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu: in infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte.* Nanq; *in hoc eloquentiæ uis eſt, ut iudicem non ad id tantum impellat, in quod ipſa rei natura duceretur: ſed aut qui nõ eſt, aut maiorẽ quàm eſt, faciat affectum.* Hæc *eſt illa quæ* δείνωσις *uocatur, rebus indignis, aſperis, inuidioſis addens uim oratio: qua uirtute præter alios plurimum* Demoſthenes *ualuit.* Q*uòd ſi tradita mihi ſequi præcepta ſufficeret, ſatiſfeceram huic parti, nihil eorũ quæ legi uel didici, quod modò probabile fuit, omittẽdo: ſed mihi in animo eſt, quæ latent*

Lib.8. (margin, beside "ligentius")

δείνωσις. (margin)

penitus, ipſa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Summa enim (quantũ ego quidẽ ſentio) circa mouendos affectus in hoc poſita eſt, ut moueamur ipſi. Nam & luctus & iræ & indignationis aliquãdo ridicula fuerit imitatio, ſi uerba uultumq́; tantùm, non etiã animũ accõmodauerimus. Quid enim aliud eſt cauſſæ, ut lugentes utiq; in recẽti dolore diſertiſſimè quædã exclamare uideantur, & ira nonnunquã indoctis quoq; eloquentiã faciat, quàm quòd illis ineſt uis mẽtis, & ueritas ipſa morũ? Quare in iis quæ ueriſimilia eſſe uolemus, ſimus ipſi ſimiles eorum qui uere patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere iudicẽ uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, nõ dolentem? Iraſcetur, ſi nihil ipſe qui in irã concitat, idq́; exigit, ſimile patietur? Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri non poteſt. Nec incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore: nec res ulla dat alteri colorẽ, quẽ ipſa non habet. Primũ eſt igitur, ut apud nos ualeãt ea quæ ualere apud iudicẽ uolumus: afficiamurq́; antequã afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? Neq; enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci uocant, nos ſanè uiſiones appellemus: per quas imagines rerum abſentiũ ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere uideamur. has quiſquis bene cõceperit, is erit in affectibus potẽtiſſimus. Hunc quidam dicunt ἐυφαντασιωτὸν, qui ſibi res, uoces, actus, ſecũdum uerum optimè finget: quod quidem nobis uolentibus facilè continget. Nam ut inter ocia animorũ, & ſpes inanes, & uelut ſomnia quædã uigilãtiũ, ita nos hæ de quibus loquimur imagines proſequũtur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus, uſum uideamur

diſpon

diſponere:nec cogitare,ſed facere,hoc animi uitium ad utilitatem non transferemus? Vt hominem occiſum querar: non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt,in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet circunuentus?exclamabit?uel rogabit?uel fugiet? non ferientem,non concidentem uidebo? non animo ſanguis, & pallor, & gemitus,extremus deniq; expirantis hiatus inſidet? Inſequetur ἐνάργεια, *quæ à* Cicerone *illuſtratio & euidentia nominatur:quæ non tam dicere uidetur,quàm oſtendere: & affectus non aliter,quàm ſi rebus ipſis interſimus,ſequentur. An non ex his uiſionibus illa ſunt,*

De Orat.3. & Acad. quæſt. lib.4.

Aene.9.& 10.

Excuſſi manibus radij,reuolutaq; penſa? &,

–Leuiq; patens in pectore uulnus? Et *equus ille in funere* Pallantis, *–poſitis qui inſignibus–*

It lacrymans,guttisq; humectat grandibus ora? Quid? *nō idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem,ut diceret,*

Aeneid.11.

–Et dulceis moriens reminiſcitur Argos?

Vbi *uero miſeratione opus erit,nobis ea de quibus querimur, accidiſſe credamus, atq; id animo noſtro perſuadeamus.*Nos *illi ſimus,quos grauia,indigna, triſtia paſſos queramur.* Nec *agamus rem quaſi alienã,ſed aſſumamus parũper illum dolorẽ.*Ita *dicemus,quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus.* Vidi *ego ſæpe hiſtriones atq; comœdos,cum ex aliquo grauiore actu perſonam depoſuiſſent, flentes adhuc egredi.* Quod *ſi in alienis ſcriptis ſola pronuntiatio ita falſis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus,ut moueri periclitantiũ uice poſſimus?* Sed *in ſchola rebus quoq; ipſis affici conuenit, eaſq; ueras ſibi fingere, hoc magis,quòd illic ut litigatores loquimur frequentius, quàm ut aduocati.*Orbũ *agimus,& naufragũ,et periclitantẽ:quorum induere perſonas quid attinet, niſi affectus aſſumimus?*

Huc refer Polũ hiſtrionem, de quo Gellius lib.7. cap.5.

Hæc

Hæc diſsimulanda mihi nõ fuerunt, quibus ipſe, quantuſcunq; ſum, aut fui, (nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus ſum, ut me non lacrymæ ſolùm deprehenderint, ſed pallor, & uero ſimilis dolor.

De Riſu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Riſus excitati uim, excitandi difficultatem, difficultatis cauſſas, unde facultas eius, quàm uariè nominetur, quo loco, quibus eius ſpeciebus, & quomodo utendum, quis eius modus, & quæ oratori in riſu cauenda, quomodo diuidatur, unde petatur, & ex quibus locis, & quid urbanitas ſit, hoc capite tradit. Vim habere docet ad affectus triſtes ſoluendos exemplo iuuenum Tarentinorum, qui Pyrrhum riſu placarunt: ad auertendum ab intentione, ad reficiendum, & renouandum. Difficultatem eius mouendi ex eo colligit, quòd Demoſthenes & Cicero eo in genere perfecti eſſe non potuerint, cum hic in eo nimius, ille procul ab excitandi riſus facultate abfuerit. Cauſſas difficultatis has eſſe contendit, quia riſus plerunque ſit anceps ratio, propter uaria hominum iudicia: qui non ratione aliqua de dictis ridiculis iudicent, ſed quodam animi latente motu: quòd etiam ſalsè dicta, parum ſint honorifica, quodq; eius rei nulla ſit exercitatio, nulli præceptores. Facultatem riſus excitandi in natura eſſe & occaſione poſitam, non in arte, quamuis eius rei nonnulla obſeruatio ſit, & præcepta tradita. Ridiculi hæc nomina tradit: urbanum, cui ruſticum opponitur: uenuſtum, ſalſum, facetum, iocoſum, dicax: & quid quodq; ſignificet, explicat. His quo quis loco utatur, & quomodo, apud quem, ex qua cauſſa, plurimum referre affirmat: cum aliis in conuictu & ſermone quotidiano ſit utendum, aliis in pugna forenſi: ubi oratori cauenda hæc monet, uultum geſtumq; diſtortum, dicacitatem ſcurrilem, & ſcenicam obſcœnitatem, affectationem & captationem ridiculi: iocum in atroci cauſſa aut miſerabili, dictum petulans, ſuperbum, loco & tempori alienum: præparatum, domo allatum: quod in plures conuenit, & multorum ſtudia labefactat. Ridiculum diuidit, ut ſit aliud in rebus aut factis, aliud in uerbis ſeu dictis: quibus tertium genus adiicit, quod in decipiendis expectationibus, dictiſq; aliter accipiendis uerſetur: quod è mediis

rebus

rebus uocat: in quibus riſum petamus uel ex nobis,uel ex aliis. Ex aliis,reprehendendo, refutando, eleuando, repercutiendo, eludendo. Ex nobis,noſtra ridicula indicando, & aliqua ſubabſurda, non quidem per imprudentiam, ſed per ſimulationem, per quã uenuſtiſsima futura ſunt. In his riſum conciliari oſtendit aut ex corpore,aut ex animo, aut ex iis quæ extrà ſunt poſita, tribus modis: uel ea oſtendendo, & ſub oculos ſubiiciendo, uel narratione explicando,uel dicto notando: quæ ſingula ſubiectis exemplis manifeſta facit. Ex quibus locis petatur riſus, infinitum eſſe ait: ut tamen confuſionem tollat,ex his peti tradit: ex locis argumentorum, ex tropis, ex figuris dictionum & ſententiarum: quorum omnium ſpecies dinumerat. Ridiculum ex uerbis,quibus modis uenuſtè fiat,quatenus amphibolias & ænigmata recipiat, primùm exequitur. Hinc quæ ex ui rerum fiant multo acriora & elegantiora, tractat, quorum uſum exemplis è figuris ſententiarum,tropis & locis argumentorum, latiſsimè docet. His perfectis tertium propoſitæ diuiſionis membrum aggreditur, quod medium inter res & uerba uocauit,& ad decipiendas expectationes, uel dicta aliter intelligenda accommodatum eſſe dixit, & omnium longè uenuſtiſsimum, quod per inopinatum fiat, occurrendo, ſimulando, diſsimulando,ambiguum aliquid ponendo, aliena aut ſua fingendo, contra ſimulantem ſimulando. Inter quæ leuia ridicula iucundiſsima eſſe contendit, quæ urbana dici debeant. Poſtremò quibus urbanitas adiuuetur, & quid ſit,contra Domitium Marſum definit,nempe Latinis uirtutem eſſe,qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque ſenſu, neque uerbis,neq; ore, geſtúue poſsit deprehendi, qualis Græcis atticiſmos fuit.

HVic diuerſa uirtus,quæ riſum iudicis mouẽdo, & illos triſtes ſoluit affectus, & animũ ab intentione rerũ frequẽter auertit, & aliquando etiã reficit, & à ſatietate uel à fatigatione renouat. Quãta ſit autẽ in ea difficultas,uel duo maximi oratores,alter Græcæ,alter Latinæ eloquẽtiæ principes,docent. Nam pleriq; Demoſtheni facultatem huius rei defuiſſe credunt,Ciceroni modum. Nec uideri poteſt noluiſſe

Demoſth

Demoſthenes, cuius pauca admodum dicta, nec ſanè cæteris eius uirtutibus reſpondentia palàm oſtendunt nõ diſplicuiſſe illi iocos, ſed nõ contigiſſe. Noſter uerò nõ ſolum extra iudicia, ſed in ipſis etiã orationibus habitus eſt nimius riſus affectator. Mihi quidẽ, ſiue id rectè iudico, ſiue amore immodico præcipui in eloquẽtia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuiſſe urbanitas. Nam & in ſermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogãdis teſtibus plura quàm quiſquã, dixit facetè: & illa ipſa quæ ſunt in Verrẽ dicta frigidius, alijs aſsignauit, & teſtimonij loco poſuit: ut quo ſunt magis uulgaria, eo ſit credibilius illa ab Oratore nõ ficta, ſed paſsim eſſe iactata. *Vtinã Quintus, & libertus eius Tyro, aut alius quiſquis fuit qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorũ numero indulſiſſent, & plus iudicij in eligendis quàm in cõgerẽdis ſtudij adhibuiſſent: minus obiectus calumniãtibus foret: qui tamẽ nũc quoq;, ut in omni eius ingenio, facilius quid reijci, quàm quid adijci poſsit, inueniẽt. Affert autẽ ſummã rei difficultatẽ, primùm, quòd ridiculum dictũ plerunq; ſalſum eſt, hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatũ: præterea nunquã honorificũ tum uaria hominũ iudicia in eo, quia non ratione aliqua, ſed motu quodam, neſcio, an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde riſus quidem non ſolùm facto aliquo dicto'ue, ſed interdũ quodam etiã corporis tactu laceſsitur. Præterea nõ una ratione moueri ſolet. Neq; enim acutè tantũ ac uenuſtè, ſed ſtultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridẽtur. Ideoq; anceps eius rei ratio eſt, quòd à deriſu nõ procul abeſt riſus. Habet enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua et turpitudine. Quæ cũ in alijs demonſtrantur, urbanitas: cum in ipſum dicentẽ recidunt, ſtultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ à ſcurris,

Act. 3.

*Vtinamq; libertus eius. Macrob. Sat. 2. cap. 1.

2. de Orat.

nimis, inſipientibus deniq; ſæpe moueatur, tamen habet uim neſcio an imperioſiſsimam, & cui repugnari minimè poteſt. Erumpit enim etiã inuitis ſæpe, nec fultus ope: nec uultus modò ac uocis exprimit confeßionẽ, ſed totũ corpus ui ſua concutit. Rerũ autẽ ſæpe (ut dixi) maximarum momenta uertit, cum odiũ iramq; frequẽtißimè frangat. Documento ſunt iu- Valli.5.tit.1. *uenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnã locuti, cum rationẽ facti repoſcerentur, & neq; negari res, neq; defendi poſſet, riſu ſunt & opportuno ioco elapſi. Nanq; unus ex his, Immo, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Eáq; urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verùm hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere carere omnino arte, quia nõnullam obſeruationẽ habet, ſuntq; ad id pertinentia & à Græcis & à Latinis cõpoſita præcepta: ita planè affirmo præcipuè poſitũ eſſe in natura & occaſione. Porro natura non tantùm in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior ſit ad inueniendum: nã id ſanè doctrina poſſet augeri: ſed ineſt proprius quibuſdam decor in habitu atq; uultu, ut eadẽ illa minus dicẽte alio uideantur urbana eſſe. Occaſioni uero & in rebus eſt tanta uis, ut ſæpe adiuti ea nõ indocti modò, ſed etiã ruſtici ſalsè dicant in eum quiſquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè uenuſtiora omnia in reſpondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Vtiq; in cõuiuijs et ſermonibus multi dicaces: ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, ſed ad hãc cõſuetudinẽ accõmodata. Nihil autẽ uetabat & cõponi materias in hoc idoneas, ut cõtrouerſiæ permiſtis ſalibus fingerentur: uel res proponi ſingulas ad iuuenũ talem exercitationem. Quin illæ ipſæ, quæ dicta ſunt, ac uocantur: quas certis diebus feſtæ licẽtiæ dicere ſolebamus, ſi paulùm adhibita ra-*

tione

tione fingerentur, aut aliquid in his ſerium quoq; eſſet admiſtum, plurimum poterunt utilitatis afferre: quæ nunc iuuenum, uel ſibi ludentium exercitatio eſt. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur: quæ tamen ſi diducas, ſuam propriam quandam uim oſtendent. Nam & urbanitas dicitur: qua quidem ſignificari uideo ſermonem præ ſe ferentem in uerbis & ſono & uſu proprium quendam guſtum urbis, & ſumptam ex conuerſatione doctorũ tacitam eruditionem: denique cui contraria ſit ruſticitas. Venuſtum eſſe, quod cum gratia quadam & uenere dicatur, apparet. Salſum in conſuetudine pro ridiculo tantùm accipimus: natura nõ utique hoc eſt: quanquam & ridicula oporteat eſſe ſalſa. Nam & Cicero, omnè quod ſalſum ſit, ait eſſe Atticorum: non quia ſunt maximè ad riſum compoſiti: & Catullus cum dicit, 2. de Orat.

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis, In epigram.

hoc dicit, nihil in corpore eius eſſe ridiculum. Salſum igitur erit, quod nõ erit inſulſum, uelut quoddam ſimplex orationis condimentum, quod ſentitur latente iudicio uelut palato, excitátque, & à tædio defendit orationẽ. Sanè tamen ut ille in cibis paulo liberalius aſperſus, ſi tamen non ſit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoque in dicendo habent quiddam quod nobis faciat audiendi ſitim. Facetum quoque non tantùm circa ridicula opinor cõſiſtere. Neque enim diceret Horatius facetũ carminis genus natura cõceſſum eſſe Virgilio. Decoris hanc magis, & excultæ cuiuſdam elegãtiæ appellationẽ puto. Ideóq; in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert uerba, Næ illi ſunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti molles. Quod conuenit cum illo Horatiano, Ser. 1. Sat. 10

–Molle atque facetum Virgilio.– Iocum uero accipimus, quod eſt cõtrariũ ſerio. Nam & fingere, & terrere, & promittere interim, iocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicendo,

quod eſt omni generi cõmune, ducta eſt: propriè tamen ſignificat ſermonem cum riſu aliquo inceſſentem. Ideo Demoſthenem *urbanum fuiſſe dicũt, dicacem negant.* Proprium *autem materiæ de qua nũc loquimur, eſt ridiculum.* Ideoq; *hæc tota diſputatio à* Græcis περὶ γελοίε *inſcribitur.* Eius *prima diuiſio traditur eadem quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitum in rebus, aut in uerbis.* Vſus *autẽ maximè ſimplex.* Aut *enim ex alijs riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs.* Aliena *aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut re-*

2. de Orat. *percutimus, aut eludimus.* Noſtra, *ridicula indicamus, & ut uerbo* Ciceronis *utar, dicimus aliqua ſubabſurda.* Nanq; *eadem quæ ſi imprudentibus excidant, ſtulta ſunt: ſi ſimulamus, uenuſta creduntur.* Tertium *eſt genus, ut idem dicit, in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæteriſq; quæ neutram perſonam contingunt, ideoq; à me media dicuntur.* Itẽ *ridicula aut, dicimus aut facimus.* Facto *riſus conciliatur interim admiſta grauitate: ut* Marcus Cælius Prætor, *cũ ſellã eius curulẽ* Conſul Iſauricus *fregiſſet, alterã poſuit loris intentam. dicebatur autem* Cos. *à patre aliquando cæſus fla-*

Pro Cælio. *gris:* Interim *ſine reſpectu pudoris, ut in illa pyxide* Cæliana. *quod neque oratori, neque ulli graui uiro cõueniat.* Idem *autem de uultu geſtuq; ridiculo dictum ſit: in quibus eſt quidem ſumma gratia, ſed maior cũ captare riſum nõ uidẽtur.* Nihil *enim ex ijs quæ dicũtur ſalſa, dicitur ſalſius.* Quanquã *autem gratiæ plurimũ dictis ſeueritas affert, ſitq; ridiculũ id ipſum, quia qui dicit, nõ ridet: eſt tamẽ interim & aſpectus & habitus oris & geſtus nõ inurbanus, cũ ijs modus cõtingit, id porro quod dicitur, aut eſt laſciuũ & hilare, qualia* Galbæ *pleraque: aut cõtumelioſum, qualia nuper* Iunij Baßi: *aut aſperum, qualia* Caßij Seueri: *aut lene, qualia* Domitij Afri. Refert, *his ubi quis utatur.* Nã *in cõuiuijs & quotidiano ſermone laſciua*

humilib

humilibus, hilaria omnibus cõueniũt. Ludere nũquã uelimus, longeq; abſit propoſitum illud, Potius amicum quàm dictũ perdidi. In hac quidem pugna forenſi malim mihi lenibus* interdicere: quanquam & contumelioſè & aſperè dicere in aduerſarios permiſſum eſt: cum accuſare etiam palàm, & caput alterius iuſtè petere conceſſũ ſit. Sed hic quoq; tamen inhumana uideri ſolet fortunæ inſectatio: uel quia culpa caret, uel quia recidere etiã in ipſos qui obiecerunt, poteſt. Primùm itaq; conſiderandum eſt, & quis, & in qua cauſſa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit diſtortus uultus, geſtuſque, quæ in mimis rideri ſolent. Dicacitas etiam ſcurrilis & ſcenica huic perſonæ alieniſſima eſt. Obſcœnitas uero non à uerbis tantùm abeſſe debet, ſed etiã à ſignificatione. Nam ſi quando obijci poteſt, non in omni loco exprobãda eſt. Oratorem præterea ut dicere urbanè uolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidem ſalſè quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quàm minuet authoritatem. Nec accuſatorem autem atroci in cauſſa, nec patronum in miſerabili iocantem feret quiſquam. Sunt etiam iudices quidã triſtiores, quàm ut riſum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in aduerſarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in noſtrum quoque litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur qui ne id quidem quod in ipſos recidere poſſit, euitent: quod fecit Longus Sulpitius, qui cum ipſe fœdiſſimus eſſet, eum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit: cui reſpondens Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi ſententia Longe? qui malam faciem habet, liber non eſt? Vitandũ etiam ne petulans, ne ſuperbũ, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatum & domo allatum uideatur quod dicimus. Nã aduerſus miſeros, ſicut ſuprà dixerã, inhumanus eſt

*Vti licere.

iocus. Sed quidã ita ſunt receptæ authoritatis & notæ uerecũdiæ, ut nocitura ſit in eos dicẽdi petulantia. Nam de amicis iam præceptũ eſt. Illud non ad orandi ferè conſiliũ, ſed ad omnia pertinet, ne laceſſat hoc modo quem lædere ſit periculoſum, ne aut inimicitiæ graues inſequãtur, aut turpis ſatisfactio. Male etiã dicitur, quod in plures cõuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut cõditio aut ſtudia multorum. Ea quæ dicit uir bonus, omnia ſalua dignitate ac uerecundia decent. Nimium enim riſus precium eſt, ſi probitatis impendio cõſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficillimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes parſequi uelimus, nec modũ reperiemus, & fruſtra laborabimus. Neque enim numeroſi minus ſunt loci ex quibus hæc dicta, quàm illi ex quibus eæ quas ſentẽtias uocamus, ducũtur, neq; alij. Nã hic quoq; eſt inuentio & elocutio, atque ipſius elocutionis uis, alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quem dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictiſque colligitur, aut ex his quæ ſunt extrà poſita. Intra hæc enim eſt omnis uituperatio: quæ ſi grauius poſita ſit, ſeria eſt: ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum eſt autem, ut oculis ſubijcere contingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Helmio Manciæ ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, Iam oſtendam qualis ſis: isq; planè inſtaret interrogatione qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginẽ galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictã, cui Mancia tũ ſimillimus eſt uiſus. Tabernæ autem erãt circa forum, ac ſcutũ illud ſigni gratia poſitũ. Narrare quæ falſa ſint, in primis eſt ſubtile, & oratorium: ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio atque Fabritio: ac Marcus Cælius de illa C. Lælij collegæq; eius in prouinciam feſtinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans &*

2. de Orat. *Craſſus, habet, Plinius li. 35. ca. 4

uenuſt

uenuſta exigitur tota expoſitio, tum id eſt feſtiuiſſimũ, quod adijcit Orator. *Nam & à* Cicerone *ſic eſt* Fabritij *fuga illa* Pro Cluen. *condita*, Itaque cum callidiſſimè ſe putaret dicere, & cum illa uerba grauiſſima ex intimo artificio deprõpſiſſet: Reſpicite Iudices hominũ fortunas, reſpicite uarios duróſque caſus, reſpicite C. Fabritij ſenectutem: cum hoc reſpicite, ornãdæ orationis cauſſa ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe: at Fabritius à ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat, & cætera quæ adiecit: nam eſt notus locus: cũ in re hoc ſolum eſſet, Fabritium à iudicio receßiſſe. Et Cælius cũ omnia uenuſtißimè finxit, tum illud ultimum ſic ſubſecutus: Quomodo trãſierit, utrum rate, an piſcatorio nauigio, nemo ſciebat. Siculi quidem, ut ſunt laſciui & dicaces, aiebant in Delphino ſediſſe, & ſic tãquam Ariona tranſuectum. In narrando autẽ Cicero cõſiſtere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mirè fuit in hoc genere uenuſtus Afer Domitius, cuius orationibus complures huiuſmodi narrationes inſertæ reperiũtur: ſed dictorũ quoque ab eodem urbanè, ſunt editi libri. Illud quoque genus eſt poſitũ non in hac ueluti iaculatione uerborum, & incluſa breuiter urbanitate, ſed in quodam lõgiore actu: quod de Craſſo contra Brutũ Cicero in ſecundo de oratore libro, & alijs quibuſdã locis narrat. Nam cum Brutus in accuſatione Cn. Planci, ex duobus lectoribus oſtendiſſet contraria L. Craſſum patronum eius in oratione quam de Colonia Narbonenſi habuerat, ſuaſiſſe ijs quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipſe lectores, hisq́; patris eius dialogos dedit legẽdos: quorũ cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti ſermonẽ habitũ cõplecteretur, requirebat ubi eſſent eæ poſſeßiones. Omneis autẽ illas Brutus uẽdiderat: & cũ paterna mãciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & quibuſdã etiã interim hiſtorijs exponẽdis gratia cõſequi ſolet. Sed acutior

eſt illa atque uelocior in urbanitate breuitas. Cuius *quidem duplex eſt forma, dicendi, ac rſpõdendi: ſed ratio comumnis in parte.* Nihil *enim in laceſſendo dici poteſt, quod nõ etiam in repercutiendo.* At *propria quædam ſunt reſpondentiũ: illa etiam ira cõcitati afferre ſolent: hæc plerũq; in altercatione, aut in rogandis teſtibus requiruntur.* Cũ *ſint autem loci plures ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendũ eſt mihi, nõ omneis eos oratoribus conuenire.* In *primis autem ex amphibolia, neq; illa obſcura, quæ* Atellanæ *more captent, nec qualia uulgo iactantur à uiliſsimo quoq;, cõuerſa in maledictũ ferè ambiguitate.* Ne *illa quidem, quæ* Ciceroni *aliquando, ſed non in agendo, exciderunt, ut dixi, cum is candidatus qui coqui filius habebatur, coram eo ſuffragiũ ab alio peteret,* Ego *quoque tibi iure fauebo.* Non *quia excludẽda ſint omnino uerba duos ſenſus ſignificantia, ſed quia rarò belle reſpondeant, niſi cũ prorſus rebus ipſis adiuuãtur.* Quare *non hoc modò penè & ipſum ſcurrile* Ciceronis *eſt in eundem, de quo ſuprà dixi,* Iſauricũ, Miror *quid ſit quòd pater tuus homo conſtantiſsimus te nobis uarium reliquit: ſed illud ex eodem genere præclarum, cum obijceret* Miloni *accuſator in argumentum factarum* Clodio *inſidiarum, quòd* Bouillas *ante horam nonã diuertiſſet, ut expectaret dum* Clodius *à uilla ſua exiret, & identidem interrogaret quo tempore* Clodius *occiſus eſſet, reſpondit,* Serò. Quod *uel ſolum ſufficit, ut hoc genus non totum repudietur.* Nec *plura modò ſignificari ſolent, ſed etiam diuerſa: ut* Nero *de ſeruo peſsimo dixit,* Nulli *apud ſe plus fidei haberi: nihil ei neq; occluſum neque obſignatum eſſe.* Peruenit *res uſque ad ænigma: quale eſt* Ciceronis *in* Pletorium Fonteij *accuſatorem, cuius matrẽ dixit, dum uixiſſet, ludum: poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe.* Dicebantur *autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ:*

Vide Donatũ in Adelphos Terent.

poſt

poſt mortē eius bona uenibant. quanquã hic ludus per translatione dictus eſt, magiſtri per ambiguitatem. In metalepſin quoque cadit ratio dictorum: ut Fabius Maximus incuſans Augusti congiariorum quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria eſſe dixit. Nam congiarium cum ſit commune liberalitatis atque menſuræ, à mēſura ducta imminutio eſt reru. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis: ut Aciſculum, quia eſſet pactus, Paciſculu: & Placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet, Acidum: & Tullium, cũ fur eſſet, Tollium, dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus quàm in nominibus reſpondent. Afer enim uenuſtè Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem & reponentem, non agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictum per ſe urbanum, ſatagere, etiam ſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt & detracta & adiecta aſpiratione, & binis cõiunctis uerbis ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipiēda. Eademq; conditio eſt in ijs quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta: modo futurum ut omnia uerreret, cum diceretur Verres: modò Herculi quem expilauerat, moleſtiorem apro Erymanthio fuiſſe: modò malum Sacerdotem, qui tam nequam uerrem reliquiſſet: quia Sacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionē quædam fœlicitas hoc quoque genere benè utendi: ut pro Cecinna Cicero in teſtem Sex. Clodium Phormionem, Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, quàm ille Terentianus eſt Phormio. Acriora igitur ſunt & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius leuiuſquè referatur: qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Serapionem eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus mõ-

Act.8.

Plin.libr.7. cap.12.

Val.lib. 9. titul.15.
Cicc.adAttic. lib.6.

do petitur, uerumetiã ab animalibus: ut nobis pueris Iunius Baſſus, homo in primis dicax, Aſinus albus uocabatur. Et Sarmentus ſeu Publius Bleſſus Iunium hominẽ nigrũ & macrum & pandum, fibulam ferream dixit. Quod nunc riſus petendi genus frequentiſsimum eſt. Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabolæ: cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timidè porrigẽti, Noli, inquit, dubitare, tãquam aſſem elephanto des. Sunt quædam etiã ueriſimilia: unde Vatinius, cum reus agente in eum Caluo, candido frontem ſudario tergeret, idq́; ipſum accuſator in inuidiam uocaret: Quanuis reus ſum, inquit, & panem cãdidum edo. Adhuc eſt ſubtilior illa ex ſimili tranſlatio, cum quod in alia re fieri ſolet, in aliam mutuamur. Ea dicatur ſanè fictio: ut Chryſippus, cum in triumpho Cæſaris eborea oppida eſſent tranſlata, & poſt dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas eſſe oppidorũ Cæſaris dixit. Et Pedo de Mirmillone qui Retiariumconſequebatur, nec feriebat, Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ ſimilitudo: ut L. Galba pilam negligenter petenti, Sic, inquit, petis, tanquam Cæſaris cãdidatus. Nam illud petis, ambiguum eſt, ſecuritas ſimilis. Quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt. Cæterum frequentiſsima aliorũ generũ cũ alijs miſtura eſt: eáque optima, quæ ex pluribus conſtat. Eadẽ diſsimilium ratio eſt. Hinc eques Romanus, ad quẽ in ſpectaculis bibentem cum miſiſſet Auguſtus qui ei diceret, Ego ſi prandere uolo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locum perdas. Ex contrario non una ſpecies. Neque enim eodem modo dixit Auguſtus præfecto quem ignominia notabat, ſubinde interponenti precibus, Quid reſpondebo patri meo? Dic me tibi diſplicuiſſe: quo Galba penulã roganti, Non poſsũ cõmodare: domi maneo: cũ cœnaculũ eius perplueret. Tertiũ adhuc illud (ſiquidẽ ut ne auctorẽ ponã, uerecundia

ipſius

ipſius facit) Libidinoſior es, quàm ullus ſpado: quo ſine dubio & opinio decipitur. ſed ex contrario. Et hoc ex eodem loco eſt, ſed nulli priorum ſimile, quod dixit Marcus Veſtinius, cũ ei nunciatum eſſet, * Aliquando deſinet putere. Onerabo librum exemplis, ſimilemq; ijs qui riſus gratia cõponuntur, efficiam, ſi perſequi uoluero ſingula ueterũ. Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt. Nam & finitione uſus eſt Auguſtus de Pantomimis duobus, qui alternis geſtibus cõtendebant, cum eorũ alterum ſaltatorem dixit, alterũ interpellatorẽ. Et partitione Galba, cum penulã roganti reſpõdit, Non pluit, non eſt opus tibi: ſi pluit, ipſe utar. Proinde genere, ſpecie, proprijs, differẽtibus, iugatis, adiunctis, cõſequentibus, antecedẽtibus, repugnãtibus, cauſsis, effectis, cõparatione pariũ, maiorũ, minorũ, ſimilis materia præbetur. Sicut in tropos quoque omneis cadunt. An nõ plurima καθ' ὑπερβολὴν dicũtur? quale refert Cicero de Memmio homine prælõgo, caput cũ ad fornicẽ Fabij offendiſſe. Et quod P. Oppius dixit de genere Lẽtulorũ, cũ aſsiduè minores parentibus liberi eſſent in naſcẽdo, decreſcere genus Lẽtulorũ. Interim utrũq;. Quid ironia? nõne etiã quæ ſit uerìſsima, ioci propè genus eſt? Qua urbane uſus eſt Afer, cũ Didio Gallo, qui prouinciã ambitioſiſsimè petierat, deinde impetrata ea tanquam coactus querebatur, Age, inquit, aliquid & Reipublicæ cauſſa elabora. Quaq; Cicero uſus eſt, cum Vatinij morte nũciata, cuius parũ certus dicebatur author, Interim, inquit, uſura fruar. Idem per allegoriam M. Cælium melius obijcientẽ crimina quàm defendentẽ, Bonam dextram, malam ſiniſtrã habere dicebat. Emphaſi Liuius dicit ferro cotem Accium Nauium incidiſſe. Figuras quoque mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadẽ recipit omneis, in quas nonnulli diuiſerunt ſpecies dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & mina

*Deeſt hic aliquid.

Ex tropis. 2. de Orat.

& minamur, & optamus. Quædam ut miſerantes, & quædam ut iraſcentes dicimus. Ridiculum eſt autem omne quod apertè fingitur. Stulta reprehendere facillimum eſt: nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stultè interrogauerat exeuntem de theatro Carpathium Tityus Maximus, an ſpectaſſet: fecit Carpathius dubitationem eius ſtultiorem dicendo, Non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio cum ſit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Manius Curius. Nam cum eius accuſator, in Sipario omnibus locis aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptũ ex alea, pinxiſſet, Ergo ego (inquit) nunquam uici. Redarguimus interim apertè, ut Cicero Vibium Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem: Tum ergo cum unà declamabamus, non eras natus. Interim & ſimulata aſſenſione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta ſe annos habere, Verum eſt, inquit: nam hoc iam uiginti annis audio. Bellè interim ſubijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Baſſus querente Domitia Paßieni, quòd incuſans eius ſordes, calceos eam ueteres diceret uendere ſolere: Non mehercule, inquit, hoc unquam dixi, ſed emere te ſolere. Defenſionem imitatus eſt eques Romanus, qui obijcienti Auguſto quòd patrimonium comediſſet: Meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio eſt duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Cæſar Pomponio oſtendenti uulnus ore exceptũ in ſeditione Sulpitiana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens reſpexeris, inquit. Aut crimẽ obiectum, ut Cicero obiurgantibus quòd ſexagenarius Popiliam uirginem duxiſſet, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, conſequens uocant quidam, atq; illi ſimile, quo Cicero Curionem ſemper ab excuſatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere

bere dixit:quia iſta natura ſequi & cohærere uideantur.Sed eleuandi genus eſt etiam cauſſarum relatio,qua Cicero eſt uſus in Vatinium,qui pedibus æger,cum uellet uideri commodioris ualetudinis factus,& diceret ſe iam bina millia paſſuum ambulare:Dies enim,inquit,longiores ſunt.Et Auguſtus nunciantibus Tarraconenſibus palmam in ara eius enatam, Apparet, inquit, quàm ſæpe accendatis.Tranſtulit crimen Caßius Seuerus.Nam cum obiurgaretur à Prætore,quòd aduocati eius L. Varo Epicureo Cæſaris amico conuitium feciſſent,Neſcio,inquit,qui conuitiati ſint:& puto Stoicos fuiſſe.Repercutiendi multa ſunt genera:uenuſtißimum,quod etiam ſimilitudine aliqua uerbi adiuuatur: ut Thracallus dicenti Suellio,Si hoc ita eſt,is in exilium:ſi non eſt ita,redij,inquit. Eluſit Caßius Seuerus obijciente quodam quòd ei domo ſua Proculeius interdixiſſet,reſpondendo,Nunquid ego illuc accedo?Sic eluditur & ridiculum ridiculo:ut diuus Auguſtus, cum ei Galli torquem aureum centum pondo dediſſent, & Dolabella per iocum,tentans tamen ioci ſui euentum, dixiſſet,Imperator,torque me dona:Malo te,inquit, ciuica donare.Mendacium quoque mendacio:ut Galba dicente quodam, Victoriato ſe uno in Sicilia quinque pedes longam murænam emiſſe:Nihil,inquit,mirum:nam ibi tam longæ naſcuntur,ut ijs piſcatores pro reſtibus utantur. Cõtraria eſt neganti confeßionis ſimulatio.ſed ipſa quoque multum habet urbanitatis.Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Cæſaris,& ex diuerſo quidam conditionis eiuſdem cuius erat litigator, exclamaſſet, Præterea tu ſemper in libertos Cæſaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui uicinum eſt, non negare quod obijcitur, cum & id palàm falſum eſt, & inde materia bene reſpondendi datur: ut Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. Cicero 2.de Oratore.

In ſe di

In ſe dicere, non eſt ferè niſi ſcurrarum, & in oratore utiquè minimè probabile. Quod fieri totidē modis, quot in alios, poteſt. Ideoq; hoc, quanuis frequens ſit, trāſeo. Illud uerò etiam ſi ridiculum, indignū tamen eſt homine liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur: quod feciſſe quendā ſcio, qui humiliori liberè aduerſus ſe loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam ſcribā, quòd caput durū habeas. Hic enim dubium eſt, utrum ridere audientes, an indignari dèbuerint. Supereſt genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia uel uenuſtiſsima. Inopinatum & à laceſſente poni ſolet: quale eſt quod refert Cicero, Quid huic abeſt, niſi res & uirtus? Aut illud Afri, Homo in agēdis
2.de Orato. *cauſis optimè ueſtitus. Et in occurrendo, ut Cicero audita falſa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogaſſet, Rectè ne omnia? dicēti, Rectè, Mortuus eſt, inquit. Plurimus autem circa ſimulationē & diſsimulationē riſus eſt, quæ ſunt uicina, & ꝓpè eadē: ſed ſimulatio eſt certā iopnionē animi ſui imitātis: diſsimulatio, aliena parū ſe intelligere fingentis. Simulauit Afer, qui cū in cauſſa ſubinde dicētibus Celſinā dicere, cognouiſſet quòd erat potēs fœmina: Quis eſt, inquit iſte? Celſinā enim uideri ſibi uirū finxit. Diſsimulauit Cicero, cū Sex. Annalis teſtis reum læſiſſet, & inſtaret identidem accuſator ei, Dic M. Tulli, num quid potes de Sexto Annali? Verſus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali ſexto,*

Qui potis ingentis cauſſas euoluere belli.

Cui ſine dubio frequentiſsimam dat occaſionem ambiguitas: ut Caſſelio, qui conſultori dicenti, Nauem diuidere uolo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiā aliter ſolet, cum ab aſperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus quid ſentiret de eo qui in adulterio deprehenſus eſſet, Tardum fuiſſe reſpondit. Ei confine eſt quod dicitur per ſuſpicionem: quale illud

illud apud Ciceronem, querenti quod uxor ſua è fico ſe ſuſpen diſſet: Rogo *des mihi ſurculum ex illa arbore, ut inſeram.* In *telligitur enim quod non dicitur.* Et *hercle omnis ſalſè dicendi ratio in eo eſt, ut aliter quàm eſt, rectum uerumq́; dicatur.* Q*uod fit totum fingendis aut noſtris aut alienis perſuaſionibus, aut dicendo quod fieri non poteſt. Aliena finxit* Iuba, *qui querenti quòd ab equo ſuo eſſet aſperſus,* Q*uid tu, inquit, me* Hippocent*aurum putas? Sua* C. Ca*ſſius, qui militi ſine gladio diſcurrenti,* Heus *commilito, pugno bene utêris, inquit.* Et Galba *de piſcibus, qui cum pridie ex parte adeſi, & uerſati poſtero die oppoſiti eſſent,* Feſtinemus, *alij ſubcœnāt, inquit.* Tertium *illud* Ciceronis *(ut dixi) aduerſus* Curiū. *fieri enim certè non poterat, ut cum declamaret, natus non eſſet.* Eſt & *illa ex ironia fictio, qua uſus eſt.* C. C*æſar.* N*am cum teſtis diceret, à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehenſio cur illam potiſsimum partem corporis uulnerare uoluiſſet:* Q*uid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricam habêres?* V*el optima eſt ſimulatio contra ſimulationem: qualis illa* Domitij A*fri fuit:* V*etus habebat teſtamētum, & unus ex amicis recētioribus ſperans aliquid ex mutatione tabularū, falſam tabulā intulerat, cōſulēs eū, an primipilaris ei teſtamēto ſuaderet ordinare ſuprema iudicio.* Noli, *inquit, facere: offendis illū.* Iucundiſsima *ſunt autē ex his omnibus lenia, & (ut ſic dixerim) boni ſtomachi: ut* A*fer ingrato litigatori cōſpectū eius uitanti in foro, per nomēclatorem miſſum ad eū,* Amas *me, inquit, quòd te non uidi?* Et *diſpenſatori, qui cum ad reliqua non reſpōderet, dicebat ſubinde:* Non *comedi panem, & aquam bibo:* P*aſce, & redde quod debes.* Q*uæ* ὑπαντωγὰς *uocant.* Et *gratus iocus, qui minus exprobrat quàm poteſt: ut idem dicenti candidato,* Semper *domum tuam colui: cum poſſet palàm negare,* Credo, *inquit, & uerum eſt.* Interim *de ſe dicere,*

2. de Orat. & Acad. 2.

dicere, ridiculum eſt: & quod in alium, ſi abſentem diceret, urbanum non eſſet, quoniam ipſi palàm exprobratur, mouet riſum: quale Auguſti eſt, cum ab eo miles neſcio quid improbè peteret, ueniret contrà Martianus, *quem ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſtè rogaturum:* Non magis, *inquit, faciam commilito quæ petis, quàm quod* Martianus *à me petiturus eſt.* A*diuuant urbanitatem & uerſus commodè poſiti, ſeu toti ut ſunt: quod adeò facile eſt, ut* Ouidius *ex tetraſticho* Macri *carmine librum in malos poëtas compoſuerit. quod fit gratius, ſiqua etiam ambiguitate conditur: ut* Cicero *in* Accium *hominem callidum & uerſutum, cum ijs in quadam cauſſa ſuſpectus eſſet,* Niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laërtius. *Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum qui cum antea ſtultiſſimus eſſet habitus, poſt acceptam hæreditatem primus ſententiam rogabatur,* Cuius *hæreditas eſt, quam uocant ſapientiam: pro illo, facultas eſt. Seu fictis nouis uerſibus. Simile eſt quod* παροιμία *dicitur, & prouerbia opportunè aptata, ut de homine in aquam lapſo, & ut alleuaretur roganti,* Tollat *te, qui non nouit.* Ex *hiſtoria etiam ducere urbanitatem, eruditum: ut* Cicero *fecit, cum ei teſtem in iudicio* Verris *roganti dixiſſet* Hortenſius, Non *intelligo hæc ænigmata:* Atqui *debes, inquit, cum* Sphingen *domi habeas.* Acceperat *autem ille à* Verre Sphingem *æneam magnæ pecuniæ. Subabſurda illa conſtant ſtultis ſimili imitatione, & quæ niſi fingãtur, ſtulta ſunt: ut qui mirantibus quòd humile candelabrum emiſſet,* Pranſorium *erit, inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, quæ tanquam ſine ratione dicta ferũtur, ut ſeruus* Dolabellæ *cum interrogaretur an dominus eius auctionem propoſuiſſet,* Domum, *inquit, uendidit.* Deprehenſi *interim pudorem ſuum ridiculo aliquo explicãt: ut qui teſtẽ dicentẽ ſe à reo uulneratũ, interrogauerat an cicatrices haberet: cum ille ingentem in femore*

Horat. Epiſtola. 1. ad Scuam. Plutarchus in uita Cice.

ſemore oſtendiſſet, Latus, inquit, oportuit. Contumelijs quoq; uti bellè datur: ut Hiſpo obijcienti bis acerba crimina accuſatori, Mentiris, inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus eſſet: Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni, frequentiſsimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt infinitas eſſe tam ſalſè dicendi, quàm ſeuerè, quas præſtat perſona, locus, tempus, caſus denique, qui eſt maximè uarius. Itaque hæc ne omiſiſſe uiderer, attigi: illa autem quæ de uſu ipſo & modo iocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed planè neceſſaria. His adijcit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſsimè ſcripſit, quædam non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſsimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda: quæ ſunt quidem urbana, ſed riſum tamen non habent. Neque enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ ciuitatis ait: & ſero ſic intelligi cœptam, poſtquã Vrbis appellationem, etiam ſi nomen proprium non adijceretur, Romam tamen accipi ſit receptum. eámque ſic finit, Vrbanitas eſt uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos mouẽdosq; homines in omnẽ affectũ, maximè idonea ad reſiſtendũ, uel laceſſendũ, prout quæque res ac perſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionẽ detraxeris, omneis orationis uirtutes cõplexa ſit. Nam ſic cõſtat rebus & perſonis: & quod in utriſque oporteat dicere, perfectæ eloquẽtiæ eſt: Cur autẽ breuẽ eam eſſe uoluerit, neſcio quidẽ. At quã in eodẽ libro dicat fuiſſe, & in multis, narrãdi urbanitatẽ, paulò pòſt ita finit, Catonis (ut ait) opinionẽ ſequutus, Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta reſpõſáq; erũt: & q in ſermonibus, circulis, cõuiuijs, item in concionibus, omni denique loco ridicule commodeq; dicet. Riſus erunt, quicunq; hæc faciet orator.

orator. Quas ſi recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè, dicti nomen accipiet. Cæterùm illi qui hoc propoſuerat, conſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorum urbanorum alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omnium bene dictorum. *Verùm mihi etiam iocoſa quædam uidentur poſſe nõ ſatis urbanè referri.* Nam meo quidem iudicio, *illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque ſenſu, neque uerbis, neque ore geſtu'ue poſſit deprehendi: ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi: qualis apud* Græcos *atticiſmos ille redolens* Athenarum *proprium ſaporem.* Ne *tamen iudicium* Marſi *hominis eruditiſſimi ſubtraham, ſeria partitur in tria genera, honorificum, cõtumelioſum, medium.* Et *honorifici ponit exẽplum* Ciceronis *quoque pro* Ligario *apud* Cæſarem, *Qui nihil ſoles obliuiſci, niſi iniurias.* Et *contumelioſi, quod* Attico *ſcripſit de* Põpeio & Cæſare, *Habeo quẽ fugiã, quem ſequar non habeo.* Et *medij, quod* ἀποφθεγματικὸν *uocat, & eſt cũ ita dixit,* Neq; *grauem mortem accidere forti uiro poſſe, neque immaturam conſulari, neque miſeram ſapienti.* Quæ *omnia ſunt optimè dicta: ſed cur propriè nomen urbanitatis accipiant, non uideo.* Quod *ſi nõ ſolùm totus (ut mihi uidetur) orationis color meretur, ſed etiam ſingulis dictis tribuẽdum eſt: illa potius urbana eſſe dixerim, quæ ſunt generis eiuſdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non ſunt: ut de* Pollione Aſinio *ſerijs iociſq; pariter accõmodato dictũ eſt,* Eſſe *eum omnium horarum.* Et *de actore facilè dicente ex tempore,* Ingeniũ *eum in numerato habere.* Etiam Pompeij *quod refert* Marſus, *in* Ciceronem *diffidentem eius partibus,* Tranſi *ad* Cæſarem, *me timebis.* Erat *enim, ſi de re minore aut alio animo, aut deníque non ab ipſo dictum fuiſſet, quod poſſet inter ridicula numerari.*

Epiſt. lib. 8. In Catil. orat. 4.

Etiam

Etiam illud quod Cicero Cereliæ ſcripſit, reddens rationem cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferēda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco ſimile. Hæc quæ mouebant, diſsimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuerſa opinione, quam ſequi magis probantibus liberum eſt.

De Altercatione. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Principio huius capitis rationē reddit cur altercationis præcepta ſtatim inuentioni, ante reliquas rhetoricæ partes, ſubiungat: nempe quòd illa tota ex ſola inuentione pendeat, nec quidquam à diſpoſitione mutuetur, neque multum à reliquis tribus partibus adiuuetur. Deſcribit altercationem orationem eſſe breuem, atq; conciſam, quæ intentione aut depulſione conſtet, interrogandoq; aut reſpondendo fiat: qua deſcriptione, quid à perpetua actione differat, ſatis indicat. Locum habere aut in cauſsis quæ ſolis probationibus inartificialibus, ut in teſtium interrogatione, uel etiam mixtis, continētur. Nam & ſeparatim fit altercatio, & perpetuæ etiam actioni poteſt inſeri. Altercandi hæc precepta tradit: opus eſſe primùm magna ingenij uelocitate, animi preſentia, & acrimonia: ut ex tempore quiduis dici poſsit: ad quod cauſsas, inſtrumenta, tempora, locos & perſonas familiariter noſſe, plurimum profuturū ſit. Præterea iracundiæ uitio carendum eſſe, & moderatione utendum. Omnia etiam non ſolum refutanda, ſed urbanè contemnenda, eleuāda, & ridenda. Atq; in altercando precipuum eſſe ſemper, id de quo queritur, & quid efficere uelimus, in oculis habere. Atq; id quidem ingenij acumine preſtari, quod à natura proficiſcēs, etiam arte iuuetur. Poſtremò multas huius acuminis commoditates ad omnia que uolumus egregiè preſtanda, quas ſtupidi, indocti & clamoſi non aſſequantur, dinumerat.

ALtercationis præcepta poterant uideri tunc inchoāda, cum omnia quæ ad cōtinuam orationem pertinēt, peregiſſem: nam eſt uſus eius ordine ultimus: ſed cum ſit poſita in

ſola inuentione,neq; habere diſpoſitionem poßit, nec elocutionis ornamenta magnopere deſideret,aut circa memoriam & pronuntiationem laboret: prius quàm ſecundam quinq; partium,hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor: quã ſcriptores ideo fortaſſe alij reliquerunt, quia ſatis cæteris perceptis, in hac quoq; uidebatur eſſe profectum. Conſtat *enim aut intentione,aut depulſione,*
Lib.3. *de quibus ſatis traditum eſt: quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt,id & in hac breui atq; cõciſa proſit neceſſe eſt.* Neq; *alia dicuntur in altercatione,ſed aliter,aut interrogando,aut reſpondendo.* Cuius *rei ferè o-*
Lib.5.cap.7. *mnis obſeruatio in illo teſtium loco excuſſa nobis eſt.* Tamẽ *quia latius hoc opus aggreßi ſumus, neq; perfectus orator ſine hac uirtute dici poteſt,paululũ impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidem in quibuſdã caußis ad uictoriam uel plurimum ualet.* Nam *ut in qualitate generali, in qua recténe factum quid,an contrà ſit,quæritur, perpetua dominatur oratio,& quæſtionem finitionis actionis plerũq; ſatis explicat,& omnia penè in quibus de facto conſtat, aut coniectura artificiali ratione colligitur:ita in ijs caußis(quæ ſunt frequentißimæ) quæ uel ſolis extra artem probationibus,uel miſtis continẽtur, aſperrima in hac parte dimicatio eſt,nec alibi dixeris magis mucrone pugnari.* Nam *& firmißima quæq; memoriæ iudicis inculcanda ſunt,& præſtãdum quicquid in actione promiſimus,& refellenda mendacia.* Nuſquam *eſt deniq; qui cognoſcit,intentior.* Nec *immeritò quidam,quanquã in dicendo mediocres,hac tamẽ altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorũ.* At *quidam litigatoribus ſuis illum modò ambitioſum declamandi ſudorẽ præſtitiſſe contẽti, cum turba laudantium deſtituũt ſubſellia,pugnamq; illam decertatoriam imperitis ac ſæpe pullatæ*

turbæ

turbæ relinquũt. Itaq; uideas alios plerũq; iudicijs priuatis ad actiones uocari, alios ad probationes. Quæ ſi diuidenda ſunt officia, hoc certè magis neceſſarium eſt: pudẽdumq; dictu, ſi plus litigatoribus proſunt minores. In publicis certè iudicijs uox illa præconis, præter patronos, ipſum qui egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præſenti & acri. Non enim cogitandũ, ſed dicendũ ſtatim eſt, & propè ſub conatu aduerſarij, manus erigenda. Quare cum in omni parte huiuſce officij plurimũ facit, totas non diligenter modò ſed etiã familiariter noſſe cauſſas: tum in altercatione maximè neceſſariũ eſt, omniũ perſonarũ, inſtrumentorum, temporũ, locorũ habere notitiam: alioqui & tacendũ eſt ſæpe, & alijs ſubijciẽtibus, plerũq; ſtudio loquẽdi fatuè modò accedendũ: quo nõnunquã accidit, ut in noſtra credulitate, aliena ſtudia erubeſcamus. Neq; tantũ hoc ipſis monitoribus clareſcit: quidã faciunt apertè q rixemur. Videas enim pleroſq; ita percitos exclamantes, ut iudex audiat contrarium id eſſe quod admoneatur, ſciatq; ille qui pronũtiaturus eſt, in cauſſa malum quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſſam, & plerunq; deformia cõuitia facere ac mereri cogit, & ipſos nõnunquam iudices incitat. Melior moderatio, ac nõnunqnã etiã patientia. Neq; enim refutanda tantùm quæ è cõtrario dicũtur, ſed cõtẽnenda, eleuanda, ridenda ſunt: nec uſquã plus loci reperit urbanitas: odium mordet & pudor: cõtra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter reſiſtẽdũ. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant ingẽti clamore, & medios ſermones intercipiãt, & omnia tumultu cõfundant: quos ut nõ imitari, ſic acriter propulſare oportebit: & ipſorum improbitas retundenda: & Iudices uel præſidentes magiſtratus

appellandi frequenter, ut loquendi uices ſeruentur. Nam *eſt res animi iacentis, & mollis ſupra modũ frontis, fallitq; plerũq;, quòd probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas.* Valet *autem in altercatione plurimum acumen: quod ſine dubio ex arte non uenit. natura enim non docetur, arte tamen adiuuatur.* In *qua præcipuum eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere: quia propoſitum tenẽtes, in rixam non ibimus: nec cauſſæ debita tempora, conuitiando conteremus: gaudebimusq; ſi hoc aduerſarius facit.* Omnia *tempora ferè parata ſunt meditatis diligẽter quæ aut ex aduerſo dici, aut reſponderi à nobis poßint.* Nonnũquam *tamen ſolet hoc quoq; eſſe artis genus, ut quædam in actione dißimulata, ſubitò in altercando proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex inſidijs citißimo facto ſimillimũ.* Id *autem tum faciendum, cum eſt aliquid cui reſponderi non ſtatim poßit: potuerat autem, ſi tempus ad diſponẽdum fuiſſet.* Nam *quod fideliter firmum eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimũ eſt, quò ſæpius diutiusq; dicatur.* Illud *uix ſaltem præcipiendum uidetur, ne turbidus & clamoſus tantùm ſit altercator, & quales ferè ſunt qui literas neſciũt.* Nã *improbitas licet aduerſario moleſta ſit, iudici inuiſa eſt.* No*cet etiã diu pugnare in ijs quæ obtinere non poßis.* Nam *ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere: quia ſiue plura ſunt de quibus quæritur; facilior erit in cæteris fides: ſiue unum, mitior ſolet irrogari pœna uerecũdiæ.* Nam *culpam præſertim deprehenſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt.* Dũ *ſtat acies, multi in re conſilij atq; artis eſt, ut errantem aduerſarium trahas, & ire quàm longißimè cogas, ut uana interim ſpe exultet.* Ideo *quædã bene dißimulantur inſtrumẽta.* In*ſtant enim, & ſæpe diſcrimen omne cõmittunt, quod deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus noſtris autoritatem poſtulando.*

lando. Expedit etiam dare aliquid aduerſario, quod pro ſe putet: quod apprehendens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarum utrālibet malè ſit electurus: quod in altercatione ſit potentius, quàm in actione: quia in illa nobis ipſi reſpōdemus, in hac aduerſarium quaſi confeſſum tenemus. Eſt inprimis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid reſpuat: quod ex uultu ſæpiſſime, & aliquando etiā dicto aliquo factóue eius deprehenditur. Et inſtare proficiētibus: & ab iis quæ nō adiuuāt, quàm molliſſimè pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perſeuerēt adhibere, uel deſināt, ut illa recipi uel reſpui uident. Nōnunquā ſi rem euoluere propoſitam facile non ſit, inferēda eſt alia quæſtio: atq; in eam, ſi fieri poteſt, iudex auocādus. Quid enim cum reſpondere non poſſis, agendum eſt, niſi ut aliud inuenias, cui aduerſarius reſpōdere non poſſit? In pleriſq; iudex eſt auocādus, ut dixi, qui circa teſtes eſt locus, & perſonis modò diſtat, quòd hic patronorum inter ſe certamen, illic pugna inter teſtem & patronum. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam eſt utiliſſimum, frequenter cum aliquo qui ſit ſtudiorū eorundem, ſumere materiam uel ueræ uel etiam fictæ controuerſiæ, & diuerſas partes altercationis modo tueri: quod idem etiam in ſimplici genere quæſtionū fieri poteſt. Ne illud quidē ignorare aduocatū uolo, quo quæq; ordine probatio ſit apud iudices proferenda: cuius rei eadem in argumentis ratio eſt, ut potentiſſima prima & ſumma ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum. Lib. 5.

De Iudicio & Conſilio. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Priuſquam ad diſpoſitionem trāſeat, quæ libro ſeptimo tractatur, eorum opiniones refutat, qui iudicium inuentioni ſubii-

ciebant, tanquam rhetoricę ſecundam partem: Contra quos libro tertio diſputauit. Oſtẽdit ergo iudicium ſic per omnes orationis partes fuſum, ut ſanguis per uniuerſum corpus: & naturale eſſe, cum non magis arte tractetur quàm guſtus & ſapor, & maximè tribus primis rhetoricę partibus, inuentioni diſpoſitioni & elocutioni permixtum. Hanc inter iudicium & conſilium differentiam aſsignat, quòd cõſilium latentibus rebus, iudicium ſe proferentibus adhibeatur: quodq; hoc frequẽtiſsimè certum ſit: illud uero arte petitum, & reconditum. Quędam ex iudicio conſilioúe cauenda ſequendaq; admonet, quę exemplis ex Demoſthene & Cicerone petitis manifeſta reddit.

Cice. de Orato. & de Inuẽtione I.

His pro noſtra facultate tractatis, nõ dubitaſſem trãſire protinus ad diſpoſitionẽ, quæ ordine ipſo ſequitur: niſi uererer, ne quoniã fuerunt qui iudiciũ inuentioni ſubiungerent, præteriſſe hunc locũ quibuſdã uiderer, qui mea quidẽ opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus ac miſtus eſt, ut ne à ſentẽtijs quidem aut uerbis ſaltem ſingulis poßit ſeparari: nec magis arte traditur, q̃ guſtus aut odor. Ideoq; *nos quid in quaq; re ſequendũ cauendũq; ſit, docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur.* Præ*cipuũ igitur, ne quod effici nõ poteſt, aggrediamur: ut cõtraria uitemus, & cõmunia: ne quid in eloquẽdo corruptũ obſcurumq; ſit: referatur oportet ad ſenſus, qui nõ docentur.* Nec *multũ à iudicio credo diſtare conſiliũ, niſi* ꝙ *illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondũ repertis, aut dubijs: &* ꝙ *iudiciũ frequentißimè certum eſt: conſiliũ uerò eſt ratio quædã altè petita, & plerũq; plura perpẽdens & cõparãs, habensq; in ſe & inuentionẽ, & iudicationem.* Sed *ne hæc quidẽ præcepta in uniuerſum ſpectanda ſunt. nã ex re ſumitur, cui locus ante actionẽ eſt frequẽter.* Nã Cicero *ſummo cõſilio uidetur in* V*errẽ uel cõtrahere tẽpora dicẽdi maluiſſe, quàm in eum annũ quo erat* Q*uin.* Hortenſius *Conſul futurus, incidere.* Et *in ipſis actionibus primum ac potẽtißimum*

mum obtinet locum.nam quid dicendum, quid tacendũ, quid diffitendum ſit, exigere, conſilij eſt: negare ſit ſatius, an defendere: ubi prooemio utendum, & quali: narrandum'ne, & quomodo: iure prius pugnandum, an æquo: qui ſit ordo utiliſsimus: tum omnes colores, aſperè an leniter, an etiam ſubmiſſe loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quiſq; paſſus eſt locus, monuimus: idemq́; in reliqua parte faciemus. pauca tamen exempli gratia ponã, quibus manifeſtius appareat quid ſit quod demonſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, *quòd cum ſuaderet bellũ* Athe*nienſibus parum id proſperè expertis, nihil adhuc factũ eſſe ratione monſtrat. poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterum ſpei non erat ratio.* Olynth.2.
I*dem cum offenſam uereretur ſi obiurgaret populi ſegnitiẽ: in aſſerenda libertate* R*eipublicæ, maiorũ laude uti maluit, qui eam fortiſsimè adminiſtraſſent.* N*am & faciles habuit aures, & natura ſequebatur ut meliora probãteis, peiorum poeniteret.* C*iceronis quidem uel una pro* C*luentio quãlibet multis exemplis ſuffecerit oratio.* N*am quod in eo cõſilium maximè mirer? primam'ne expoſitionem, quæ matri, cuius filium premebat autoritas, abſtulit fidẽ? an quòd idem corrupti iudicij crimen transferre in aduerſarium maluit, quàm negare propter inueteratam (ut ipſe dicit) infamiam?* A*n quòd in re inuidioſa, legis auxilio nouiſsimè eſt uſus? quo genere defenſionis etiam offendiſſet nondum præmollitas iudicum mentes. an quòd ſeipſum inuito* C*luentio facere teſtatus eſt?* Q*uid pro* M*ilone? quòd non antè narrauit, quàm præiudicijs omnibus reum liberaret? quòd inſidiarum inuidiam in* C*lodium uertit? quanquam re uera fuerat pugna fortuita: quòd factũ & laudauit: & tamen uolũtatem* M*ilonis remouit? quòd illi preces non dedit, & in earũ locũ ipſe* Olynth.3.

ſucceßit? Infinitum eſt enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem: ut pro Ligario ſe oppoſuerit: Cornelium ipſa cõfeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe non modò in orando, ſed in omni uita, prius conſilio: fruſtraq́; ſine eo tradi cæteras artes: pluſq́; uel ſine doctrina prudentiam, quàm ſine prudentia facere doctrinam. Aptare etiam orationem locis, temporibus, perſonis, eſſe eiuſdẽ uirtutis. Sed hic quia latius fuſus eſt locus, miſtuſq́; cum elocutione, tractabitur cũ præcipere de aptè dicẽdo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEPTIMVS.

Præfatio de diſpoſitionis utilitate.

ARGVMENTVM.

Tranſitionẽ facit ab iis quę hactenus de inuentione & motu dicta ſunt, ad diſpoſitionem, cuius tractationi hunc ſeptimũ addixit: uires eius & laudes hac præfatione prædicat, & cur ſecundum in ordine partium Rhetorices locum obtineat, rationem reddit. Omnia præclaris ſimilitudinibus illuſtrat.

Pro hoc 7. libro uide Sulpitij inſtitutiones.

DE INVENTIONE (*ut arbitror*) *ſatis dictum eſt. Neq; enim ea demũ quæ ad docendum pertinẽt, executi ſumus, uerumetiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus ſatis non eſt, ſaxa atq; materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis ijs collocandiſq́; artificum manus adhibeatur: ſic in dicendo quãlibet abundans rerum copia, cumulum tantùm habeat atq; cõgeſtũ, niſi illas eaſdẽ diſpoſitio in ordinẽ digeſtas, atq; inter ſe cõmiſſas deuinxerit. Nec immeritò ſecunda*

quinq;

quinq; partiũ poſita eſt, cum ſine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur: & ſiquam in corporibus noſtris aliorum'ue animalium partem permutes atq; transferas, licet habeat eadem omnia, prodigiũ ſit tamen. Et artus etiã leuiter loco moti, perdunt quo uiguerunt uſum: & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant: quo confuſo, peritura ſint omnia. Sic oratio carens hac uirtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi: multa repetat, multa tranſeat, uelut nocte in ignotis locis errãs: nec initio nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur. Quapropter totus hic liber ſeruiat diſpoſitioni. quæ quidem ſi certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq́; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſſa quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & conſilium à ſeipſo petat. Neq; inficias eo, quædam eſſe quæ demonſtrari poßint, eaq́; non omittam.

De diſpoſitione facienda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quia ad bonam diſpoſitionem faciendam neceſſarium eſt, quæ multiplicia ſunt, in ſuas partes aut ſpecies ſecare: principio ſtatim capitis, quid partitio aut diuiſio ſit, & quo inter ſe differant, definitione explicat, nempe ut partitio ſit totius in partes, diuiſio generis in ſpecies ſectio. Poſt hæc diſpoſitionem finit eſſe utilem rerũ ac partium in loco diſtributionẽ. Huius ordinem naturalem eſſe commonet, ut primæ quæſtiones primo loco tractentur, ueruntamen id plerunq; cauſſæ utilitate mutari: neq; ſemper eandem eſſe actori quæ defenſori rationem, Demoſthenis & Aeſchinis exemplo docet. Ergo quid ipſe diſponendo cum pręceptis tum ratione ſæpe factitarit, ut ad bonam diſpoſitionem uiam ſternat, aperit: ex quo facienda eſſe hæc

elicimus. Omnia quę in cauſſa uerſantur, tã ea quę pro aduerſariis, quàm quę pro nobis faciãt, & quid efficere uterq; uelit, cognoſcenda, atq; oculis ſubiicienda. Ante omnia actori hanc eſſe diſpoſitionẽ ſeruandam, ut primo & ſummo loco firmiſsima in medio infirmiora collocet: Reo grauiſsimũ quodq; primũ refutandũ, niſi leuiora multa falſa palàm erũt, per quę in grauiſsimo detrahamus aduerſariis fidẽ, cũ aliqua tamẽ præfatione & excuſatione dilati criminis. Anteactę uitę crimina plerũq; prima purgãda. Intuendũ eſſe diligẽter ſi quęſtio ſimplex ſit, aut cõiuncta: Si ſimplex, an unũ reſpondeamus, an plura. Si unũ, an illud ſit in re, an in ſcripto. Si plura, quę ſint illa, & quo ordine ponẽda: nẽpe ut ab infirmis ad potẽtiſsima perueniamus. Si quęſtio cõiuncta, quàm diuerſi ſint ſtatus. Itẽ à prima ſpecie retrorſum quærendũ eſſe uſq; ad primã generalem quęſtionẽ: uel à genere ad extremam ſpeciẽ deſcendendum: ut ſi quis accuſet te furti, quæras an furto ſit illi quid ſublatũ, an auferri potuit, an habuit quod auferretur. Excerpendum eſſe quid cũ aduerſario nobis cõueniat, ſi pro nobis facit, & partiendo multiplicandũ, quia hæc congregatio accuſantem adiuuet, ſeparatio defendentẽ. In tota aliquando materia faciendum eſſe, ut multis prolatis, remotione partiũ aut ſpecierũ utentes, id unũ remaneat, quod magnopere cupiebamus. Et excutiendũ eſſe quicquid dicit, & uelut reiectione facta, ad optimum perueniendum: quod diuiſioni atq; inuentioni uiam faciliſſimam præſtat: ut occiſus eſt Clodius, à Milone, an ab alio? A Milone: iure, an iniuria? iure. uoluntate igitur, an imprudẽtia, an neceſsitate? neceſsitate, &c. Et quia plurimę ſunt cauſſæ in quibus utra pars prior dicere debeat, incertũ ſit, hoc in foro diiudicari ait uel atrocitate formularũ, uel modo petitionum, uel ſorte: quanquã id in multis inuentu uideatur difficillimum. Occultiores quæſtiones, & in ipſis ſententias, uerba, figuras, colores: ingenio, cura & exercitatione inueniri. Atq; in deligendis quęſtionibus utilia ſpecioſis eſſe præponenda. Omnia ſubiectis exemplis fuſiſsimè etiam deſcriptis explanat.

SIt igitur (ut ſuprà ſignificaui) diuiſio, rerũ pluriũ in ſingulas: partitio, ſingularũ in partes, diſcretus ordo, & recta quædam locatio prioribus ſequẽtia annectens: diſpoſitio, utilis rerum ac partiũ in locos diſtributio. Sed meminerimus

ipſam

ipſam diſpoſitionẽ plerunq; utilitate mutari, nec eandẽ ſemper primam quæſtionem ex utraq; parte tractandam. Cuius *rei ut cætera exempla prætercam,* Demoſthenes *quoq; atq;* Aeſchines *poſſunt eſſe documento, in iudicio* Cteſiphontis *diuerſum ſecuti ordinem, cum accuſator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit: patronus omnia uel penè omnia ante ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui ſemper petitoris arbitrio diceretur.* Deniq; *in accuſatione mutua, ut ſe uterq; defendat priuſquam aduerſarium arguat, omnium rerum neceſſe eſt ordinem eſſe diuerſum.* Igitur *quid ego ſim ſecutus, quod partim præceptis, partim uſurpatum ratione cognoueram, promam: nec unquam diſsimulaui.* Erat *mihi curæ in controuerſijs forenſibus, noſſe omnia quæ in cauſſa uerſarentur.* Nam *in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ* θέματα *Græci uocant,* Cicero *propoſita.* Cum *hæc in conſpectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduerſa parte quàm pro mea cogitabam.* Et *primùm (quod non difficile dictu eſt, ſed tamen ante omnia intuendum) conſtituebam quid utraq; pars uellet efficere, tum per quid, hoc modo.* Cogitabam *quid primum petitor diceret.* Id *aut cõfeſſum erat, aut controuerſum.* Si *confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio.* Tranſibam *ergo ad reſponſum partis alterius, idem intuebar: nõnunquã et[illegible] quod inde obtinebatur, confeſſum erat.* Vbi *primùm cœperat non cõuenire, quæſtio oriebatur.* Id *tale eſt,* Occidiſti *hominem, occidi. cõuenit: tranſeo.* Rationem *reddere debet reus quare occiderit.* Adulterũ, *inquit, cum adultera occidere licet. legẽ eſſe certũ eſt.* Tertiũ *iam aliquid uidendum eſt, in quo pugna conſiſtat.* Non *fuerunt adulteri: fuerunt, quæſtio. de facto ambigitur, coniectura eſt.* Interim *uero & tertiũ confeſſum* eſt,

eſt, adulteros fuiſſe: ſed tibi, inquit accuſator, illos non licuit occidere. exul enim eras, & ignominioſus. de iure quæritur. At ſi protinus diceti, occidiſti: reſpondeatur, nõ occidi: ſtatim pugna eſt. Sic explorandum eſt ubi cõtrouerſia incipiat, & conſiderari debet quæ primã quæſtionẽ facit. Intentio *ſimplex*, Occidit Saturninum Rabirius. *cõiuncta*, Lege de *ſicarijs cõmiſit* L. Varenus. Nam C. Varenũ occidendo, & Cn. *uulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.* Nam *ſic diuerſæ propoſitiones erunt. quod idem de petitionibus dictum ſit.* Verùm *ex cõiuncta propoſitione plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt, ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit.* In *quo genere agenti eſt diſpiciendum, quid quoq; loco diluat.* Quod *pertinet ad actorẽ, nõ planè diſſentio à* Celſo, *qui ſine dubio* Ciceronem *eſt ſecutus.* Inſtat *tamẽ huic parti uehemẽtius, ut putet primo firmum aliquid eſſe ponendũ, ſummo firmiſsimũ, imbecilliora medio: quia & initio mouẽdus ſit iudex, & ſummo impellẽdus.* At *pro reo plerũq; grauiſsimũ quicq; primũ mouẽdũ eſt, ne illud ſpectãs iudex, reliquorũ defenſioni ſit auerſior.* Interim *tamẽ & hoc mutabitur, ſi leuiora illa palàm falſa erunt, grauiſsimi defenſio difficilior: ut detracta prius accuſatoribus fide, aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana eſſe credentibus* Opus *erit tamẽ præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defenſio: ne id quod non ſtatim diluemus, timere uideamur.* Anteactæ *uitæ crimina plerunq; prima purganda ſunt, ut id de quo laturus eſt ſententiam iudex, audire propitius incipiat.* Sed *hoc quoq; pro* Vareno Cicero *in ultimũ diſtulit: nõ quid frequentiſsimè, ſed quid tum expediret, intuitus.* Cum *ſimplex intentio eſt, uidendũ eſt an unũ aliquid reſpondeamus, an plura.* Si *unũ, in re quæſtionẽ inſtituamus, an in ſcripto.* Si *in re, negandum ſit quod obijcitur,*

Vt pro Muræna.

an tu

an tuendum. Si in ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita conſequemur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex quæ litem faciat, hoc eſt, qua iudicium ſit conſtitutũ. Nam quædam in ſcholaſticis ponuntur ad coniungendam modò actæ rei ſeriẽ: ut, Pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filiũ liceat abdicare. Qui expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere uult filiã pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad affectũ pertinet, iudiciũ pendet ex lege abdicationis. Nec tamẽ ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομίᾳ. *His ſpectatis apparebit circa quæ pugna ſit. Coniuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio, Si occidiſſet, rectè feciſſet, ſed non occidit. Vbi uerò multa contra unã propoſitionẽ dicimus, cogitandũ eſt primùm quicquid dici poteſt: tum ex his quo quicq; loco dici expediat, ordinandum. In quo nõ idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quodq; de argumẽtis probationũ loco cõceſſi, aliquãdo nos incipere à firmioribus. Nã uis quæſtionũ ſemper creſcere debet, & ad potentiſſima ab infirmiſſimis peruenire, ſiue ſunt eiuſdem generis, ſiue diuerſi. Iuris autẽ quæſtiones ſolẽt eſſe nonnunquã ex alijs atq; alijs cõflictationibus: facti ſemper idem ſpectant. in utroq; genere ſimilis ordo eſt. Sed priùs de diſſimilibus, ex quibus infirmiſſimũ quicq; primũ tractari oportet. Ideoq; quaſdam quæſtiones executi donare ſolemus, & concedere. Neq; enim tranſire ad alias poſſumus, niſi omiſſis prioribus. Quod ipſum ita fieri oportet, nõ ut dãnaſſe eas uideamur, ſed omiſiſſe, quia poſſimus etiã ſine eis uincere. Procurator alicuius pecuniã petit ex fœnore hæreditario: poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorẽ liceat. Finge nos, poſtquam tractauimus, remittere, uel etiã cõuinci: quæretur, an ei cuius nomine litigatur, procuratorẽ habendi*

ſit

ſit ius. Diſcedamus hinc quoq; ,recipit materia quæſtionẽ, an ille cuius nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex aſſe hæres. Hæc quoq; conceſſa ſint, quæretur an debeatur. Contrà nemo tam demens fuerit, ut id quod firmiſsimũ duxerit ſe habere, remittat, & ad leuiora transcẽdat. Huic in ſchola ſimile eſt, Non abdicabis adoptatum: ut hunc quoq;, non uirum fortem: ut & fortem, non quicunq; uoluntati tuæ nõ paruerit: & ut in alia omnia ſubiectus ſit, non propter opinionem: & ut propter opinionẽ, non propter talem opinionem. Hæc iuris quæſtionum differentia eſt. In factis autẽ ad idem tendentia ſunt plura: ex quibus aliqua citra ſummã quæſtionem remitti ſolent: ut ſi is cũ quo furti agitur, dicat, Proba te habuiſſe, proba perdidiſſe, proba furto perdidiſſe, proba mea fraude. Priora enim remitti poſſunt: ultimũ non poteſt. Solebam & hoc facere præcipuè, ut uel ab ultima ſpecie (nam ea ferè eſt quæ continet cauſſam) retrorſum quærerem uſq; ad primam generalem quæſtionem, uel à genere ad extremam ſpeciẽ deſcenderem, etiã in ſuaſorijs: ut deliberat Numa, an regnũ offerentibus Romanis recipiat. Primum id eſt genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi ſint Romani talem regem. Similiter & in controuerſijs. Optet enim uir fortis alienã uxorem. Vltima ſpecies eſt, an optare poſsit alienam uxorem. Generale eſt, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod eſt ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuiſionem perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentum eſſe: quæratur aliquid quod eſt ultrà, ſi ne uiduam quidem: adhuc plus, ſi nihil ex priuato: ultimum retrorſum, quod idem à capite primum eſt, ſi nihil iniquum.

Itaq;

Itaq; propoſitione uiſa, quod eſt facillimũ, cogitemus, ſi fieri poteſt, quid naturale ſit primum reſponderi. Id ſi tanquã res agatur, & nobis ipſis reſpondendi neceßitas ſit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, ſeponamus id quod primum ſe obtulerit, & ipſi nobiſcũ ſic loquamur: Quid ſi hoc non eſſet? id iterum & tertium, & dum nihil ſit reliqui. Ita inferiora quoq; ſcrutabimur, quæ tractata faciliorẽ nobis iudicem in ſumma quæſtione facient. Non dißimile huic eſt & illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia ſunt. Commune eſt, tyrannum occidit: proprium, *Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduerſario conueniret, ſi modò id pro me erat: nec ſolùm premere confeßionẽ, ſed partiendo multiplicare: ut in illa controuerſia, Dux qui competitorem patrem in ſuffragijs uicerat, captus eſt. Euntes ad redimendum eum legati, obuium habuerunt patrem reuertentem ab hoſtibus. is legatis dixit, Serò itis. Excuſſerunt illi patrem, & aurum in ſinu eius inuenerunt: ipſi perſeuerarunt ire quò intenderant: inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit, Cauete proditorem. Reus eſt pater. Quæ conueniunt? Proditio nobis prodita eſt, & prodita à duce, quærimus proditorẽ. te iiſſe ad hoſtes fateris, & iiſſe clam, & ab his incolumẽ rediiſſe, aurum retuliſſe, & aurũ occultũ habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquã potentius fit in propoſitione: quæ ſi animos occupauerit, propè aures ipſi defenſioni præcluduntur. In totũ autem congregatio criminũ accuſantẽ adiuuat, ſeparatio defendentem. Solebã id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet, omnibus, deinde cæteris remotis, ſolũ id ſupereſſet quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, Vt abſoluatur reus, aut innoc

*Virum tamen tyran.

innocentia ipſius fit, aut interueniēte aliqua poteſtate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentē *fuiſſe cōfiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptū iudiciū nō quereris, nulla probādi difficultas fuit: quid ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit?* Si *omnia amoliri non poterā, tamen plura amoliebar.* Hominē *occiſum eſſe conſtat, nō in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer: non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. odium igitur in cauſſa. quis inimicus?* Quæ *res autem faciliorem diuiſioni uiam præſtat, eadem inuentioni quoq;, excutere quicquid dicitur, poteſt, et uelut reiectione facta ad optimum peruenire.* Accuſatur Milo quòd Clodium occiderit: *aut fecit, aut non.* Optimum *erat negare: ſi non poteſt, occidit: ergo aut iure, aut iniuria.* Vtiq; *iure: aut uoluntate igitur, aut neceßitate. nam ignorantia prætendi non poteſt.* Voluntas *anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro* Repub. *fuerit.* Neceßitate, *ſubita igitur pugna, non præparata. alter igitur inſidiatus eſt.* Vter? *profecto* Clodius. Videſ'ne *ut ipſa rerū neceßitas deducat ad defenſionem?* Adhuc, Aut *utiq; uoluit occidere inſidiatorem* Clodium, *aut non.* Tutius *ſi noluit.* Fecerunt *ergo ſerui* Milonis, *neq; iubente neq; ſciente* Milone. At *hæc tam timida defenſio detrahit autoritatem illi, qua rectè dicebamus occiſum.* Adijcitur, Quod *ſuos quiſq; ſeruos in tali re facere uoluiſſet.* Hoc *eo eſt utilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendū eſt.* Intueamur *ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimū eſt, aut id quod minimè malum.* Propoſitione *aliquando aduerſarij utendum: & eſſe nōnunquā cōmunē eā ſuo locò dictū eſt.* Multis *millibus uerſuum ſcio apud quoſdā eſſe quæſitum, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere: quod in foro uel atrocitate formularum, uel modo petitionum*

titionum,uel nouiſſimè ſorte dijudicatur. In *ſchola quæri nihil attinet.cū in declamationibus iiſdē narrare,& contradictiones ſoluere, tam ab actore quàm à defenſore conceſſum ſit.* Sed *in plurimis cōtrouerſijs nc inueniri quidem poteſt:ut in illa,* Q*ui tres liberos habebat,* Oratorē, Philoſophum, & Medicū, *teſtamēto quatuor partes fecit,& ſingulas ſingulis dedit:unā eius eſſe uoluit,qui eſſet utiliſſimus ciuitati.* Cōtendunt *quis primus dicat:incertū eſt,propoſitio tamē certa.* Ab *eo enim cuius perſonam tuebimur,incipiendū erit.* Et *hæc quidē de diuidēdo in uniuerſum præcipi poſſunt.* At *quomodo inueniemus etiā illas occultiores quæſtiones? ſcilicet quomodo ſentētias,uerba, figuras,colores?* Ingenio, *cura,exercitatione.* Non *tamē ferè unquam niſi imprudentē fugerint,ſi (ut dixi) naturā ſequi ducem uelit.* Sed *pleriq; eloquētiæ famam affectantes,contenti ſunt locis ſpecioſis modò,uel nihil ad probationē cōferētibus.* Alij *nihil uitātes,ea quæ in oculos incurrūt,exquirēda putāt.* Q*uod quò facilius appareat, unā de ſchola cōtrouerſiam non ita ſanè difficilem aut nouā proponam in exemplū:* Q*ui reo proditionis patri non affuerit,exhæres ſit.proditionis dānatus, cum aduocato exulet.* Reo *proditionis patri diſertus filius affuit, ruſticus non affuit:damnatus abijt cū aduocato in exiliū.* R*uſticus cū fortiter feciſſet,præmij nomine impetrauit reſtitutionem patris, & fratris.* Pater *reuerſus inteſtatus deceſſit:petit ruſticus partē bonorum,orator totū ſibi uendicat.* Hic *illi eloquētes, quibusq; nos circa lites raras ſolicitiores,ridiculi uidemur, inuadent perſonas fauorabiles.* Actio *pro ruſtico contra diſertū,pro uiro forti contra imbellem, pro reſtitutore contra ingratū, pro eo qui parte cōtentus ſit,contra eum qui fratri nihil dare ex paternis uelit.* Q*uæ omnia ſunt in materia,& multum iuuant,uictoriā tamen nō tradunt.* In *hac quærētur*

C ſentent

ſententiæ, ſi fieri poterit, præcipites, uel obſcuræ. Nam ea nunc uirtus eſt, ut pulchre fuerit cum materia tumultu & clamore tranſactum. Illi uerò quibus propoſitum quidē melius, ſed cura in proximo eſt, hæc uelut innatantia uidebunt, excuſatum eſſe ruſticum, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: ſed ne diſertum quidē habere quod imputet reo, cum is damnatus ſit. Dignum eſſe hæreditate reſtitutorem, non auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq́; ſic merito. Quæſtionē quoq; illam primā ſcripti & uoluntatis, qua non expugnata non ſit ſequentibus locus. At qui naturam ſequetur, illa cogitabit profectò, primò, hoc dicturū ruſticum, Pater inteſtatus duos nos filios reliquit, partem iure gentiū peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin ſic incipiat, etiā ſi neſcierit quid ſit propoſitio? Hanc communem omnium legem leuiter adornabit, ut iuſtam. Nempe ſequetur, ut quæramus quid huic tam æquæ poſtulationi reſpōdeatur. At id manifeſtum eſt. Lex eſt quæ iubet exhæredem eſſe eum, qui patri proditionis reo nō affuerit: tu autē non affuiſti. Hanc propoſitionē neceſſariò ſequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uerſamur in confeſſis: redeat animus ad petitorē: nūquid non hoc cogitet neceſſe eſt, niſi qui ſit planè hebes? Si lex obſtat, nulla lis eſt, inane iudicium eſt: atqui & legem eſſe, & hoc quod ea puniat, à ruſtico factum, extra dubitationem eſt. Quid ergo dicemus? Ruſticus eram. Sed lex erat, omnes cōplectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex poſſit. Quid aliud (ſæpius dicā) natura permittit, quàm ut cum uerba cōtrà ſint, de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæſtio, uerbis, an uoluntate ſit ſtandū. Sed enim in cōmune de iure omni diſputandū ſemper, nec unquā ſatis iudicatum eſt. Quærendū igitur in hac

ipſa, qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poßit quod ſcripto aduerſetur. Ergo quiſquis nõ *affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione?* Iam *ſe illa uel ultro offerent argumẽta,* Filius *infans & æger non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat.* Iam *multum acti eſt: poſſet aliquis nõ affuiſſe, & hæres eſſe.* Tranſeat *nunc idem ille qui cogitauit, ut ait* Cicero, *tibicinis* Latini *modo ad diſertũ:* Vt *ita cõcedam: tu nec infans es, nec æger eras, nec abſuiſti, nec militaſti, nec in legatione fuiſti.* Non *aliud occurrit quàm illud,* Sed *ruſticus ſum.* Cõtrà *quod palàm eſt, dicet,* Vt *agere nõ potueris, aßidere potuiſti. & uerũ eſt. quare redeundum eſt ruſtico ad animum legũlatoris:* Impietatẽ *punire uoluit, ego autẽ impius nõ ſum.* Contra *quæ diſertus,* Tu *impiè feciſti, inquit, cum exhæredationem meruiſti: licet te poſtea uel pœnitentia uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit.* Præterea *propter te damnatus eſt pater.* Videbaris *enim de cauſſa pronũtiaſſe.* Ad *hæc ruſticus,* Tu *uerò cauſſa damnationis fuiſti: multos offenderas: inimicitias domui cõtraxeras.* Hæc *cõiecturalia.* Illud *quoq; quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale conſiliũ, ne uniuerſam domũ periculo ſubijceret.* Hæc *prima quæſtione ſcripti & uoluntatis cõtinentur.* Intẽdamus *ultrà animum, uideamusq; an aliquid inueniri præterea poßit quo id modo fiat.* Sedulò *imitor quærẽtẽ, ut quærere doceã, & omiſſo ſpecioſiore illo ſtyli genere, ad utilitatẽ me ſummitto diſcẽtiũ.* Omnes *adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius duximus: cur nõ aliqd circa patrẽ quærimus?* Dictum *uerò eſt,* Cui *quis non affuerit, exhæres erit.* Cur *non conamur & hic quærere, num cuicũq; non affuerit?* Facimus *hoc ſæpe in ijs cõtrouerſijs, in quibus petuntur in uincula qui parentes ſuos non alunt, an eum qui teſtimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui*

Pro Muræna.

filium lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehēdi poteſt?Damnatus eſt. Nunquid igitur lex ad abſolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quæſtio. Nō deſperemus, credibile eſt hoc uoluiſſe legumlatorem,ne auxilia liberorum innocentibus deeſſent.Sed hoc dicere ruſtico uerecundum eſt,quia innocētem fuiſſe patrem fatetur. Dat aliud argumentum cōtrouerſiæ, Damnatus proditionis cum aduocato exulet. Vix uidetur poſſe fieri,ut pœna filio eadem,patri & ſi affuerit,& ſi non affuerit, conſtituta ſit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile eſt,de nō aduocato damnati ſcriptum. An poßint enim bona eſſe ulla exulis,ruſticus in utraq; parte dubiū facit. Diſertus & uerbis inhærebit, in qbus nulla exceptio eſt:& propter hoc ipſum pœnā eſſe conſtitutam eis qui non affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & ruſticū innocenti non affuiſſe dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur, poſſe ex uno ſtatu duas generales fieri quæſtiones,an quiſquis,an cuicūq;.Hæc ex duabus perſonis quæſita ſunt. E tertia autem, quæ eſt aduerſarij, nulla oriri quæſtio poteſt: quia nulla fit ei de ſua parte controuerſia. Nondū tamē cura deficiat. Iſta enim omnia dici poſſent etiā non reſtituto patre. Nec ſtatim eò tendamus,quod occurrit ultro,à ruſtico reſtitutum. Qui id ſubtiliter quæret,aliquid ſpectabit ultra. Nam ut genus ſpeciē ſequitur,ita ſpeciē genus præcedit. Fingamus ergo ab alio reſtitutū,ratiocinatiua atq; collectiua quæſtio orietur, an reſtitutio pro ſublatione iudicij ſit,& perinde ualeat,ac ſi iudiciū nō fuiſſet. Vbi tētabit ruſticus dicere,ne impetrare quidē aliter potuiſſe ſuorum reſtitutionē uno præmio,niſi patre perinde ac ſi accuſatus non eſſet,reuocato:quæ res,aduocati quoq; pœnā, tanquam is nō affuiſſet,remiſerit. Tū ueniemus ad id quod primum

mum occurrebat, à ruſtico reſtitutum eſſe patrẽ. Vbi rurſus ratiocinamur, an ruſticus reſtitutor accipi debeat pro aduocato, quandò id præſtiterit, quod aduocatus petijt: nec improbum ſit pro ſimili accipi, quod plus eſt. Reliqua iam æquitatis ſunt, utrius iuſtius ſit deſiderium. Id ipſum adhuc diuiditur, etiã ſi uterq; ſibi totũ uendicaret, nunc utiq;, cum alter ſemiſſem, alter uniuerſa, fratre excluſo. Sed his tractatis, etiã magnũ momentum habet apud iudices patris memoria, cũ præſertim de bonis eius quæratur. Erit ergo cõiectura, qua mente pater inteſtatus deceſſerit. Sed ea pertinet ad qualitatẽ, quæ alterius ſtatus inſtrumentũ eſt. Plerũq; autem in fine cauſſarũ de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiũt. Aliquãdo tamẽ hunc ordinẽ mutabit utilitas: ut ſi in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius quod in uniuerſum præciperem. Nunc eamus per ſingulas cauſſarum iudicialiũ partes, quas ut perſequi ad ultimam ſpeciem, id eſt ad ſingulas lites controuerſiasq; non poſſum: ita de generalibus ſcribere licet, ut quæ in quem ſtatum frequentiſsime incidant, tradam. Et quia natura prima quæſtio eſt, factúm'ne ſit, ab hac ordiar.

De Coniectura. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Hactenus de diſpoſitione in uniuerſum, nunc de eadem ſpecialius in ſingulis ſtatibus: quorum natura primus eſt coniecturalis, quo an ſit res quæritur, pręcipere aggreditur. Ergo à coniectura orditur, quam primum diuidit, nã ante libro tertio definierat. Eam aut in re, aut in animo, & utrãq; trium temporum eſſe docet: pręſentis, pręteriti, & futuri. Quę in re ſit, quęſtionem habere generalem, aut ſpecialem: generalem, ut an mũdus prouidentia gubernetur, ſpecialem, ut an regnum affectet Mãlius. Ex pręterito iudicia eſſe, & factorum cauſſas, ut cum quæritur unde bellum. Quę fiunt, & futura ſunt, ex pręteritis colligi. Animi coniecturas in omnia etiam tempora cadere: & eſſe ubi per-

ſona eſt, & de facto conſtat: ut qua mente Ligarius in Africa fuerit, &c. Per coniecturas etiã de qualitate & quantitate quęri: ut an ſol maior terra? An luna globoſa? Coniecturæ quę accuſatione & defenſione conſtet, triplex genus eſſe: Vnum de autore & facto. Alterum de facto tantùm. Tertium de autore tantùm. Ex tertio, criminum translationes in alium, & mutuas accuſationes naſci: quæ uaria inter ſe comparatione uel ex toto, uel ex parte aliqua cõſtent. In quibus noſtra defenſio accuſationem aduerſarij pręcedere debeat, rationes ſubiungit. Tum quo quæq; modo tractanda ſint, ſiue negentur, ſiue confeſſa ſint, fuſiſsimè explicat. Addit & coniecturam duplicẽ accuſationi mutuæ ſimillimam: ut in qua tyrãnicidij duo medici pręmium petant: quorum primus uenenum dedit, quo non eſt ille mortuus: alter antidotum qua ſtatim deceſsit. Vbi perſonæ, cauſſę, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia, non aliter quàm in mutua accuſatione comparentur. Qua etiam ratione tractari illud oporteat, in quo de duobus citra accuſationem quęritur utrum factum ſit. Coniecturę locos & tractationem adiungit: eam his tribus capitibus contineri oſtendit: an uoluerit, an potuerit, an fecerit. In primo tria ſpectari: perſonas, cauſſas, & cõſilia: & quid de unoquoq; in utrãq; partem dicendum ſit, copioſiſsimè tradit. In ſecundo, an potuerit, locum, tempus, difficultates, occaſiones, quæ etiam ad animi coniecturã ualeant, conſiderari. In tertio, in quo an fecerit quæritur, coniuncta, conſequentia, ſigna, antecedentia, antedicta & facta noſtra & aliena diſcuti. Ad quam rationem reliqua omnia cõiecturæ genera reduci poſsint: ut furti, crediti, depoſiti, proditionis, affectatæ tyrannidis, adulterij, falſi, niſi quòd adulterij cauſſę aliquid habeãt proprij, quia duorum plerunque diſcrimen ſit, & de utriuſque uita dicere oporteat: quæ ratio in crimine falſi ferè ſit eadem.

CONiectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſq; tria tempora, præteritum, præſens, futurum. De re & generales quæſtiones ſunt, & definitæ, id eſt & quæ nõ cõtinentur, & quæ continentur. De animo quæri non poteſt, niſi ubi perſona eſt, & de facto cõſtat. Ergo cum de re agitur: aut quid factum ſit, in dubium uenit, aut quid fiat, aut quid ſit futurum: ut in generalibus, an atomorum concurſu

Mundus

Mundus ſit effectus: an prouidentia regatur: an ſit aliquãdo caſurus. In definitis, an parricidium commiſerit Roſcius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maximè ualet. Nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura ſint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum: ut peſtilentia, ira deûm, an intemperie cæli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ cauſſa facti: ut quare ad Troiam quinquaginta reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. quæ duo genera non multum inter ſe diſtant. Ea uerò quæ ſunt præſentis temporis, ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt præceßiſſe, ſed oculis deprehendenda ſunt, non egent cõiectura: ut ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt uideri extra hoc propoſitum coniecturæ genus, cum de aliquo homine quæritur, qui ſit: ut eſt quæſitum contra Vrbiniæ hæredes, ſi is qui tanquã filius petebat bona, Cluſinius Figulus eſſet, an Soſipater: nam & ſubſtantia eius ſub oculos uenit, ut nõ poßit quæri an ſit: quomodo ultra oceanum, nec quid ſit, nec quale ſit, ſed an quid ſit. Verùm hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius Figulus. Fuerunt autem tales noſtris etiã temporibus controuerſiæ, atq; aliquæ in meum quoq; patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubiè in omnia tempora cadit, Qua mente Ligarius in Africa fuerit, Qua mente Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus ſit Cæſar ſi Ptolemæus Põpeium occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas & qualitas circa modum, ſpeciem, numerũ. An ſol maior quàm terra, Luna globoſa, an plana, an acuta. Vnus Mũdus, an plures. Itemq; extra naturales quæſtiones, maius bellũ Troianũ, an Pelopon- Vide Iuſtin. libro 2.

neſiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In *ijs autem quæ accuſatione ac defenſione cōſtant, unū eſt genus in quo quæritur & de facto, & de autore. Quod interim cōiunctam quæſtionē habet, & utrūq; pariter negatur: interim ſeparatam, cū & factum ſit, nec ne: & ſi de facto cōſtet, à quo factum ſit, ambigitur. Ipſum quoq; factū aliquãdo ſimplicē quæſtionē habet, an homo perierit: aliquãdo duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterum eſt genus de facto tantùm, cum ſi id certū ſit, non poteſt de autore dubitari. Tertium de autore tantùm, cum factum conſtat, ſed à quo factum ſit, in controuerſiam uenit. Et quod tertio loco poſui, non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantummodò ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorum quidam cōcertatiuam. Interdum in aliquam perſonam, quæ extra diſcrimē iudicij eſt, transfertur, & aliâs certam, aliâs incertam. Et cum in certam, aut in extrariam, aut in ipſius qui perijt, uoluntatem. In quibus ſimilis atq; in ἀντικατηγορίᾳ, perſonarum, cauſſarum, cæterorū cōparatio eſt: ut Cicero pro Vareno in familiã Ancharianam: pro Scauro circa mortē Boſtaris in matrē auertens crimē, facit. Eſt etiã illud huic contrariū comparationis genus, in quo uterq; à ſe factum eſſe dicit: & illud in quo nō perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res collidūtur, id eſt, nō uter fecerit, ſed utrū factū ſit. Cum de facto & de autore cōſtat, de animo quæri poteſt. Nūc de ſingulis. Cum pariter utrūq; negatur, hoc modo, Adulteriū non commiſi. Tyrannidē non affectaui. In cædis ac ueneficij cauſſis frequens eſt illa diuiſio, Non eſt factum: & ſi eſt factum, ego non feci. Sed cum dicimus, Proba hominem occiſum, accuſatoris tantùm partes ſunt: à reo nihil dici contrà*

ἀντικατηγορίαν Sulpitius repercuſsiuã & apologationem appellat.

trà præter aliquas fortaſſe ſuſpitiones poteſt, quas ſpargere quàmaximè uariè oportebit: quia ſi unū aliquid affirmaris, probandū eſt, aut cauſſa periclitandū. Nā ut cū inter id quod ab aduerſario, & id quod à nobis propoſitū eſt, quæritur, uidetur utiq; alterū uerū: ita ex aduerſo unū eſt quo defendimur, reliquū eſt quo premimur. At cū quærimus de ambiguis ſignis cruditatis & ueneni, nihil tertium eſt: ideoq; utraq; pars quod propoſuit tuetur. Interim autē ex re quæritur, ueneficiū fuerit, an cruditas, cum aliqua ex ipſa citra perſonā quoq; argumenta ducuntur. Refert enim, conuiuium præceſſerit, an triſtitia: labor, an ocium: uigilia, an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, diſcrimen facit. Intereſt, ſubitò defecerit, an longiore ualetudine cōſumptus ſit. Liberior adhuc in utrāq; partē diſputatio, ſi tantùm ſubita mors in quæſtionē uenit. Interim ex perſona probatio rei petitur, ut propterea credibile ſit uenenum fuiſſe, quia credibile eſt ab hoc factū ueneficium: uel contrà. Cum uerò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo eſt, ut prius factum eſſe accuſator probet, deinde à reo factū. Si tamen plures in perſonā probationes habuerit, conuertet hunc ordinē. Defenſor autē prius negabit eſſe factū: quia ſi in hac parte uicerit, reliqua nō neceſſe habet dicere: uicto ſupereſt ut tueri ſe poſſit. Illic quoq; ubi de facto tantùm controuerſia eſt, quod ſi probetur, non poſſit de autore dubitari: ſimiliter argumēta & ex perſona, & ex re ducuntur, ſed in unā facti quæſtionē: ſicut in illa controuerſia (utendū eſt enim & his exemplis, quæ ſunt diſcentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ ſtuduit. cū pater eius ægrotaret, deſperātibus de eo cæteris medicis, adhibitus, ſanaturū ſe dixit, ſi is potionē à ſe datam bibiſſet. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenū ſibi datum: filius quod reliquū erat, exhauſit: pater deceſſit: ille parricidij reus

eſt. Manifeſtum eſt quis potionem dederit, nulla quæſtio de autore: tantùm an fuerit uenenum, ex argumentis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertium, in quo factum eſſe conſtat aliquid: à quo ſit factum, quæritur. Eius rei ſuperuacuum eſt ponere exemplum, cum plurima ſint huiuſmodi iudicia: ut ſi hominē occiſum eſſe manifeſtum eſt, uel ſacrilegiū commiſſum: is autem qui arguitur feciſſe, neget: ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία. *Vtiq; hoc factum eſſe conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere cauſſarum admonet Celſus, fieri id in foro non poſſe: quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo conſilium cogitur: & ſiqui ſunt qui inuicem accuſent, alterum iudiciū perferre neceſſe eſt. Apollodorus quoq;* ἀντικατηγορίαν *duas eſſe cõtrouerſias dixit: & ſunt re uera ſecundum forenſe ius duæ lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionē uenire ſenatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil intereſt actionum, utrum ſimul de utroq; pronuntietur, an de uno ſeorſum. Quo in genere ſemper prior debebit eſſe defenſio: Primùm, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quàm aduerſarij pernicies. Deinde, quòd plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius de innocentia noſtra conſtiterit. Poſtremò, quòd ita demum duplex cauſſa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partē, ut dicat, tu occidiſti. At qui dicit, tu occidiſti, ſuperuacuum habet poſtea dicere, ego nõ occidi. Hæ porrò actiones conſtant comparatione: ipſa cõparatio non una uia ducitur. Aut enim totam cauſſam noſtram cum tota aduerſarij cauſſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis. Quorum utrum ſit faciendum, non poteſt niſi ex ipſius litis utilitate cognoſci: ut Cicero ſingula pro Vareno comparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cum perſona alieni cum perſona matris temerè comparetur. Quare optimum eſt, ſi fieri poterit, ut*

ſingula

ſingula uincantur à ſingulis. Sed ſiquando in partibus laborabimus, uniuerſitate pugnandum eſt: ſiue inuicem accuſant, ſiue crimen reus citra accuſationem in aduerſarium uertit: ut Roſcius in accuſatores ſuos, quamuis reos non fecisſet: ſiue in ipſos quos ſua manu perijſſe dicemus, factum deflectitur: non aliter quàm in ijs quæ mutuam accuſationem habent, utriuſq; partis argumenta inter ſe comparantur. Id autem genus, de quo nouiſſimè dixi, non ſolùm in ſcholis ſæpe tractatur, ſed etiam in foro. Nam id eſt in cauſſa Næuij Apruniani ſolum quæſitum, præcipita'ne eſſet ab eo uxor, an ſe ipſa ſua ſponte iecisſet. Quam actionem equidem ſolam in hoc tempus emiſeram, quod ipſum feciſſe ſeductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ ſub nomine meo feruntur, negligētia excipientium in quæſtum notariorum corruptæ, minimā partem mei habent. Eſt & alia duplex coniectura, huic ἀντικατηγορίᾳ *nō diuerſa, de præmijs, ut in illa controuerſia, Tyrannus ſuſpicatus à medico ſuo datum ſibi uenenū, torſit eum: & cum id dediſſe ſe negaret, acceſsit alterū medicū: ille datum ei uenenū dixit, ſed ſe antidotū daturū: & dedit ei potionē, qua epota tyrannus deceſſit. De præmio duo medici contendunt. Nam ut illic factū in aduerſarium transferentiū, ita hic ſibi uendicantiū perſonæ, cauſſæ, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia comparantur. Illud quoq; etiamſi non eſt* ἀντικατηγορία, *ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur utrum factū ſit. Vtraq; enim pars expoſitionē ſuā habet, atq; eā tuetur: ut in lite Vrbiniana petitor dicit Cluſinium Figulum filiū Vrbiniæ acie uicta in qua ſteterat fugiſſe: iactatūq; caſibus uarijs, retentum etiā à rege, tandem in Italiā ac patriā ſuā Marginos ueniſſe, atq; ibi agnoſci. Pollio contrà, ſeruiſſe eum Piſauri dominis duobus, medicinā factitaſſe, manumiſſum*

Quintiliani oratio prima.

Quintiliani ſcripta.

numiſſum alienæ ſe familiæ uenali immiſcuiſſe, ac rogantē ut eis ſeruiret, emptum. Non'ne tota lis cōſtat duarū cauſſarum comparatione, & cōiectura duplici atq; diuerſa? Quæ autem accuſantiū atq; defendentiū, eadem petentiū & inficiantium ratio eſt. Ducitur coniectura primùm à præteritis. In his ſunt perſonæ, cauſſæ, conſilia. Nam is ordo eſt, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia, qualis ſit de quo agitur. Accuſatoris autē eſt efficere, ut ſi quid obiecerit, nō ſolùm turpe ſit, ſed etiā crimini de quo eſt iudiciū, quàmaximè conueniat. Nam ſi reum cædis, impudicum uel adulterum uocet, lædat quidem infamia: minus tamen hoc ad fidem ualeat, quàm ſi audacē, petulantem, crudelem temerariū oſtenderit. Patrono, ſi fieri poterit, id agendum eſt, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat: proximum eſt, ut à præſenti quæſtione ſeparet. Sunt enim pleraq; nō ſolùm diſſimilia, ſed etiā aliquando contraria: ut ſi reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neq; enim uidetur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum eſt, non de hoc quæri, nec eū qui aliquādo peccauerit, utiq; cōmiſiſſe omnia: & hanc fiduciam fuiſſe accuſatoribus falſa obijciendi, quòd læſum & uulneratum reum ſperauere hac inuidia opprimi poſſe. Alia propoſitio eſt accuſatoris, contra quā loci oriuntur ſæpe à perſona, & interim generaliter, Incredibile eſſe à filio patrem, ab uxore uirum occiſum, ab Imperatore proditam hoſtibus patriam. Facilè reſpondetur, uel quòd omnia ſcelera in malos cadant, ideoq; ſæpe deprehenſa ſint: uel quòd indignū ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim propriè, quod eſt uarium. Nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquā ipſa in argumentum facti conuertitur, tanquā inde fuerit ſpes impunitatis: ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio

nio

nio uis eſt, in diuerſum trahuntur. Probi uerò mores, & anteactæ uitæ integritas, nunquam non plurimum profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet: accuſator autē ad præſentem quæſtionē, de qua ſola iudicium ſit, cognitionē allegabit, dicens nemunē nō aliquando cœpiſſe peccare, nec per ἐγκαίνια ducendum ſcelus primum. Hoc in reſpondendo. Sic autē præparabit actione prima iudicū animos, ut noluiſſe potius obijcere, quàm non potuiſſe credatur. Eoq́; ſatius eſt, omni ſe anteactæ uitæ abſtinere conuitio, quàm leuibus aut friuolis aut manifeſtò falſis reū inceſſere, quia fides cæteris detrahitur: et qui nihil obijcit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquā ſuperuacua: qui uana cōgerit, confitetur uanū in anteactis argumentū, in quibus uinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumētorū locis expoſuimus. Proxima eſt ex cauſsis probatio, in quibus hæc maximè ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes: nam reliqua in has ſpecies cadunt. Quorum ſi quid in reū cōueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendum cauſſæ ualere uideantur, eaſq; quas in argumentū ſumet, augere. Si minus, illuc cōferenda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latētes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, ſi fecit: aut etiā dignius eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſſam. Patronus uerò quoties poterit, inſtabit huic loco, ut nihil credibile ſit factū eſſe ſine cauſſa. Quod Cicero uehemētiſſimè multis orationibus tractat: præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nā & damnatus eſt. At ſi proponitur cur factū ſit, aut falſam cauſſam, aut leuē, aut ignotam reo dicet. Poſſunt eſſe aliquæ interim ignotæ: an hæredem habuerit: an accuſaturus fuerit eū à quo dicitur occiſus. Si alia defecerint, nō utiq; ſpectandas eſſe cauſſas. Nā quē poſſe reperiri, qui nō metuat, oderit, ſperet? plurimos

Vt pro L. Muræna.

Hanc Cicero ut multo præſtātiſsimā, ſic etiā firmiſsimam putat: quare Sulpitius uictricē probationē uocat.

rimos tamẽ hæc ſalua innocentia facere. Neq; illud eſt omittendum, nõ omnes cauſſas in omnibus perſonis ualere. Nam ut alicui ſit furãdi cauſſa paupertas, nõ erit idem in T. Curio Fabricioq; momentũ. De cauſſa prius, an de perſona dicendum ſit, quæritur: uarieq; eſt ab Oratoribus factum: à Cicerone etiã prælatæ frequentiſsimè cauſſæ. Sed mihi, ſi neutrò litis conditio præponderet, ſecundum naturã uidetur incipere à perſona. Nam hoc magis generale eſt. rectiorq; diuiſio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Poteſt tamen idipſum, ſicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantùm cauſſæ uoluntatis ſunt quærendæ: ſed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorãtia. Nam ut hæc in qualitate crimen eleuãt, ita in coniectura premunt. Et perſona quidem neſcio an unquã utiq; in uno actu rei poſsit incidere, de qua neutra pars dicat: de cauſsis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, in furtis: quia illas per ſe ipſa crimina ſecũ habent. Poſt hæc intuenda uidentur & conſilia, quæ latè patent, an credibile ſit reum ſperare id à ſe ſcelus effici poſſe: an ignorari cũ feciſſet: an etiam ſi ignoratum non eſſet, abſolui, uel pœna leui trãſigi, uel tardiore, uel ex qua minus incõmodi cõſecuturus, quàm ex facto gaudij uideretur: an etiã tanti putauerit pœnã ſubire. Poſt hæc, an alio tẽpore, & aliter facere, uel facilius, uel ſecurius potuerit: ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occaſiones quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea, cur potiſsimùm in illo loco, illo tempore, illo modo ſit aggreſſus: qui & ipſe diligentiſsimè tractatur pro eodẽ locus. An etiã ſi nulla ratione ductus eſt, impetu raptus ſit, & abſq; ſententia. Nã uulgò dicitur, Scelera non habere conſiliũ. An etiã cõſuetudine peccãdi ſit allectus. Excuſſa prima parte, an uoluerit: ſequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tempus: ut furtũ in loco clauſo uel recluſo, frequenti uel

ſolo: tempore uel diurno, cũ teſtes plures: uel nocturno, cum maior difficultas. Inſpiciuntur utiq; difficultates & occaſiones, quæ ſunt plurimæ, ideoq́; exemplis non egent. Hic ſequẽs locus talis eſt, ut ſi fieri non potuit, ſublata lis ſit: ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiã ad animi cõiecturam pertinẽt: nam & ex his colligitur an ſperauerit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæſtio an fecerit, incipit à ſecundo tempore, id eſt præſenti: ac deinde coniuncto, hoc eſt inſequenti: quorum ſunt ſonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, ſimilia. His accedunt ſigna, de quibus tractatũ eſt. Verba etiã & facta, quæq́; anteceſſerũt, quæq́; inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. Sed uerba magis nocẽt, aut minus. Magis nocent & minus proſunt noſtra, quàm aliena: magis proſunt & minus nocẽt aliena, quàm noſtra. Facta autẽ interim magis proſunt noſtra, interim aliena: ut ſi quid quod pro nobis ſit, aduerſarius fecit. Semper uerò magis nocent noſtra quàm aliena. Eſt & illa in uerbis differẽtia, quòd aut aperta ſunt, aut dubia. Seu noſtra ſeu aliena ſunt, infirmiora in utrũq; ſint neceſſe eſt dubia: tamẽ noſtra ſæpe magis nocẽt: ut in illa cõtrouerſia: Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit, Vbicũq; eſt, uiuit. at ille in puteo mortuus eſt inuẽtus. Aliena quæ ſunt dubia, nũquã poßũt nocere niſi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita eſt uox, Caueto tyrãnicidã: & interrogatus cuius ueneno moreretur, reſpõdit, Non expedit tibi ſcire. Nã ſi eſt qui poßit interrogari, ſoluet ambiguitatẽ. Cum autẽ dicta factaq; noſtra defendi ſolo animo poßint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere cõiecturalium controuerſiarũ locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nã depoſiti, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur: & à perſonis, an illum depoſuiſſe

apud

apud hunc,uel huic credidiſſe credibile ſit: an petitorem calumniari,an reum inficiatorē eſſe,uel furem.Sed etiã in furti reo, ſicut in cædis,quæritur de facto,& de autore.Crediti et depoſiti duæ ſunt quæſtiones,ſed nonnunquã iunctæ,an datũ ſit,an redditũ.Habent aliquid proprij,adulterij cauſſæ,quòd plerunq; duorũ diſcrimen eſt, & de utriuſq; uita dicendum: quanquam & id quæritur,an utrunq; pariter defendi oporteat.Cuius rei conſiliũ naſcetur ex cauſſa. Nam ſi adiuuabit pars altera,coniungã:ſi nocebit, ſeparabo.Ne quis autē mihi putet temerè excidiſſe,quòd plerunq; duorum crimen eſſe adulterium,nõ ſemper,dixerim: poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij: Munera domi inuenta ſunt: pecunia, cuius autor non extat:codicilli,dubiũ ad quē ſcripti.In falſo quoq; ratio ſimilis:Aut enim plures in culpam uocantur,aut unus. Et ſcriptor quidem ſemper tueri ſignatorē neceſſe habet, ſignator ſcriptorē non ſemper:nam & decipi potuit. Is autem qui hos adhibuiſſe,& cui id factũ dicitur, & ſcriptorem & ſignatores defendet. Iidem argumentorũ loci in cauſsis proditionis,& affectatæ tyrannidis.Verùm illa ſcholarum conſuetudo iuris in forum poteſt nocere,quòd omnia quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus. Adulteriũ obijcis,quis teſtis? quis index? quod pretium? quis conſcius? Venenum,ubi emi? à quo? quando? quanti? per quē dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ,ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neq; hæc nego eſſe dicenda,& ipſis utendum pro parte ſuſcepta.Nam & in foro, ſiquando aduerſarius probare nõ poterit,deſiderabo.Sed in foro tantum illam facultatē olim deſiderauimus, ubi nõ ferè cauſſa agitur,ut nõ aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt,quòd in epilogis quidam, quibus uolunt,liberos, parentes,nutrices accõmodant:niſi quòd magis conceſſeris ea quæ non ſint poſita, deſiderare, quàm dicere.

Pro Cælio.

De

De animo quo modo quæratur, ſatis dictum eſt, cum ita diuiſerimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur an uoluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim eſt, an male facere uoluerit. Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem, multo ſcilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc niſi in ipſo complexu cauſſarum nõ deprehenduntur. Quærendum tamen ſemper, quid cui connectatur, & quid cui conſentiat.

De Finitione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Qui factum negare non poteſt, ei nomen facti negandum docet: ergo coniecturæ finitionem proximam eſſe: in qua quid ſit res quæritur. In hanc nos aliquando à qualitate delabi oſtendit: ut in actionibus Reipub. læſæ: in quibus ad nomen cõfugimus, ſi quod obijcitur, rectè factum eſſe defendi non poteſt. Quid finitio ſit explicat, propria, dilucida, & breuiter comprehenſa rei propoſitæ expoſitio. His locis conſtare contendit, genere, ſpecie, differentia, & proprio. Adhiberi autem illam pluribus cauſſis, aut cum certum de nomine ſit, ſed de re per illud intelligenda incertum: Quod interim ex coniectura pendeat, ut quid ſit deus: interim ex qualitate, ut quid rhetorice: Aut cum re manifeſta, de nomine non conſtat: ut an ſit tyrannicida, qui tyrannum ad mortem compulit. Porro hanc omnẽ materiam in tres ſpecies diuidi. Prima totum crimen negari, nec aliud nomen ſubijci, etiam ſi rem fatemur: ut cum obijcitur adulterium in lupanari. Secunda ſic negari crimen, ut aliud nomen edatur: ut ſi obijcienti ſacrilegium, dicatur eſſe furtum: ubi utrunque finiendũ. Tertia quæri in rebus ſpecie diuerſis, an hoc eodẽ nomine ſit appellandũ, ut amatoriũ, uenenũ. Formã oratoriæ finitionis deſcribit, quã ſeruitute ex cõſuetudine philoſophorũ ducta, immutabili neceſsitate non uult eſſe aſtrictam, aut per argumenta uerborum cauillatricem, ſed expoſitis rei partibus & proprietatibus latius oratione ductam. Cuius exempla luculenta ex Ciceronis orationibus profert. Finitionis hunc eſſe ordinem certũ, quid ſit quo finitionem confirmamus: & an hoc ſit, quo in rem finitionẽ applicamus. Illud generale eſſe, & ferè difficilius: hoc

particulare; & ad aliud ſequi. In finitione prouidendum eſſe ne ſit ſuperuacua, nihil ad cauſſam pertinens, ambigua, communis, contraria, falſa, parum plena, quibus duobus ultimis euerti præcipuè poſsit. Excuſſa priore parte quid ſit: facilè quod ſecundum eſt, id eſt, an hoc ſit, perfici: cum ex primo non aliter inferatur, quàm ex theſi hypotheſis: adiunctis, repugnantibus, cauſsis, effectis, ſimilibus. Exemplis ex Cic. oratione pro Cecinna, & quibuſdam fictis, id demonſtrat. Circa finem quartum quoddam genus addit, quam finitionem certam uocat, de qua inter utranque partem conueniat, ut in cauſſa Cornelij de maieſtate, quam ad qualitatem reducit.

SEquitur coniecturam finitio. Nam qui non poteſt dicere nihil feciſſe, proximum habebit ut dicat, non id feciſſe quod obijcitur. Itaque plerunque legibus iiſdem, quibus coniectura, uerſatur, defenſionis tantum genere mutato: ut in furtis, depoſitis, adulterijs: Nam quemadmodum dicimus, non feci furtũ, non accepi depoſitum, nõ commiſi adulterium: ita, nõ eſt hoc furtum, non eſt hoc depoſitum, non eſt hoc adulteriũ. Interim à qualitate ad finitionem deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, Reipub. læſæ. In quibus ſi rectè facta eſſe quæ obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, Non eſt hoc demẽtem eſſe. male tractare, Rempub. lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria & dilucida & breuiter comprehenſa uerbis enunciatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictum genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) genus eſt animal: ſpecies, mortale; differentia, irrationale (nam & homo mortale erat) proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſsis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur quæ res ei ſubijcienda ſit: tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re cum dubium eſt, interim coniectura eſt: ut ſi quæratur quid ſit deus. Nam qui id neget, deum eſſe ſpiritum omnibus partibus immiſtum, non hoc dicat, falſam eſſe illius

Deus quid ſit.

illius diuinæ naturæ appellationem, ſicut Epicurus, qui humanam ei formam, locumq; inter mundos dedit: ſed nomine uterque uno utitur: utrum ſit in re, coniectat. Interim *qualitas tractatur, ut quid ſit* Rhetorice, *uis perſuadendi, an bene dicendi ſcientia. Quod genus eſt in iudicijs frequentiſſimum.* Sic *enim quæritur, an deprehenſus in lupanari cum aliena uxore, adulter ſit: quia non de appellatione, ſed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit.* Nam *ſi peccauit, non poteſt aliud eſſe quàm adulter.* Diuer*ſum eſt genus cum controuerſia conſiſtit in nomine, quod pendet ex ſcripto, nec uerſatur in iuducijs niſi propter uerba, quæ litem generant.* An *qui ſe interficit, homicida ſit: an qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida: an carmina magorum, ueneficium.* Res *enim manifeſta eſt, ſciturq; non idem eſſe occidere ſe, quod alium: non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem: non idem carmina, ac mortiferam potionem: quæritur tamen an eodem nomine appellanda ſint. Quanquam autem diſſentire uix audeo à* Cicerone, *qui permultos ſecutus authores dicit finitionem eſſe de eodem & de altero, (ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius) tamen in eandem treis habeo uelut ſpecies.* Nam *interim ſic conuenit quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari.* Cum *hoc negamus, non neceſſe eſt dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur.* Interim *quæritur, an hoc furtum, an ſacrilegium: non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud: quo in loco utrunque finiendum eſt.* Interim *quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an & hoc eodem modo ſit appellandũ, cum res utraque habeat ſuum nomen, ut amatoriũ, uenenum.* In *omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc; quia nomen de quo ambigitur, utique in alia* In Topicis.

re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſacrã de templo ſurripere: an & priuatam? Adulterium, cum aliena uxore domi coire: an & in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrannum, an etiam in mortem compellere? Ideoq; συλλογισμὸς, *de*
Cap. 8. *quo poſtea dicam, uelut infirmior eſt finitio, quia hac quæritur, an idem ſit huius rei nomen, quod alterius: illo, an perinde habenda ſit hæc, atq; illa. Eſt & talis finitionum diuerſitas, ut quidam ſentiunt, num idem diuerſis uerbis comprehendatur: ut Rhetorice, bene dicendi ſcientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi, & dicendi ſecundum uirtutem orationis, & dicendi quid ſit officij. Atque prouidendum, an ſi ſenſu non pugnant, comprehenſione diſſentiant. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione obſcurioribus & ignotioribus uerbis, ut quid ſit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis: ut quid ſit penus, quid litus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidam coniecturæ, quidã qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubiecerint. Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morem Dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in ſermone tantum, ut conſtrictum in uinculis ſuis habeat eum qui reſponſurus eſt, & uel tacere, uel etiam inuitum id quod ſit contrà, cogat fateri: non eadem eſt tamen eius in cauſsis utilitas. Perſuadendum enim iudici eſt: qui etiam ſi uerbis deuinctus eſt, tamẽ niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti uerò quæ tanta eſt huius præciſæ comprehenſionis neceſsitas? An ſi nõ dixero homo eſt animal rationale mortale, non potero expoſitis tot corporis animiq; proprietatibus, latius oratione ducta uel à dijs cũ uel à mutis diſcernere? Quid, quòd nec uno modo definitur res eadẽ, ſed latiore, uarioq; tractatu: ut facit*

Cicero,

Cicero, ut omnes oratores plerunque fecerũt. Rariſsima enim apud eos reperietur illa ex conſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus (eſt enim certè ſeruitus) ad certa ſe uerba adſtringendi. Idq́; faciẽdum in libris Ciceronis de oratore uetat M. Antonius. Nam eſt etiam periculoſum, cum ſi uno in uerbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe uideamur. Optimaq́; eſt illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba non periclitentur. Etenim, Recuperatores, non ea ſola uis eſt, quæ ad corpus noſtrum uitamq́; peruenit, ſed etiam multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ perterritũ loco ſæpe & certo ſtatu dimouet. Aut cũ finitionẽ præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruiũ Sulpi occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit, Is ei profectò mortem attulit, qui cauſſa mortis fuit. Non negauerim tamen hæc quoque ut expedit cauſſæ, eſſe facienda, & ſiquando firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio, eſſe id tum elegans, tum etiam fortiſsimum, ſi modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo eſt, quid ſit, an hoc ſit: & in hoc ferè labor maior eſt, ut finitionem cõfirmes, quã ut in rem finitionẽ applices. In eo, quid ſit, duplex opus eſt. Nam & noſtra cõfirmanda eſt, & aduerſæ partis deſtruenda finitio. Ideoq́; in ſchola, ubi nobis ipſis fingimus cõtradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; eſſe optimi poterunt. At in foro prouidendum, num forte ſuperuacua, & nihil ad cauſſam pertinẽs, an ambigua, an cõtraria, an cõmunis ſit finitio: quorũ nihil nõ accidere agẽtis culpa poteſt. Vt rectè autẽ finiamus, ita fiet, ſi prius in animo conſtituerimus, quid uelimus efficere. Sic enim accõmodari ad uoluntatẽ uerba poterũt. Atque ut à notiſsimo excplo, quò ſit res lucidior, nõ recedamus: Qui priuatã pecuniã de tẽplo ſurripuit, ſacrilegij reus eſt. Culpa manifeſta. quæſtio eſt, an huic crimini

Philip. 9.

mini nomē quod eſt in lege, cōueniat. Ergo *ambigitur, an hoc ſacrilegium ſit.* Accuſator, *quia de templo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine.* Reus, *quia priuatā ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegium, ſed furtum fatetur.* Actor *ergo ita finiet, Sacrilegium eſt ſurripere aliquid de ſacro.* Reus *ita finiet, Sacrilegiū eſt ſurripere aliquid ſacri.* Vterq; *alterius finitionē impugnat.* Ea *duobus generibus euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena.* Nam *illud tertiū niſi ſtultis non accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat.* Falſa *eſt ſi dicas,* Equus *eſt animal rationale: nā eſt equus animal, ſed irrationale.* Quod *autem commune cum alio eſt, deſinet eſſe proprium,* Hic *reus falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris: accuſator autem non poteſt dicere falſam rei.* Nam *eſt ſacrilegium, ſurripere aliquid ſacri.* Dicit *parum plenam: adijciendum enim, aut ex ſacro.* Maximus *autem uſus in approbando refellendoq; fine propriorum ac differentium, nonnunquā etiam etymologiæ.* Quæ *tamen omnia, ſicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis.* Etymologia *maximè rara eſt.* Quid *enim eſt aliud tumultus, niſi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur?* Vnde *etiam nomen ductum eſt tumultus.* Circa *propria ac differentia magna ſubtilitas: ut cum quæritur, an addictus, quem lex ſeruire donec ſoluerit iubet, ſeruus ſit: altera pars finit ita,* Seruus *eſt, qui eſt iure in ſeruitute.* Altera, *qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeruus: aut, ut antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit.* Quæ *finitio etiam ſi conſtat æquo, niſi tamen proprijs & differentibus adiuuetur, inanis eſt.* Dicet *enim aduerſarius ſeruire eum ſeruitutem, aut eo iure quo ſeruum.* Videamus *ergo propria differentiáque* Cap.10. *liberorum, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigeram.* Seruus *cum manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate eſt ingenuus.* Seruus *inuito domino libertatem non*

conſeque

conſequetur: addictus ſoluendo, citra uoluntatem domini cō ſequetur. Ad ſeruum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomē, nomen, cognomen, tribū: habet hæc addictus. Excuſſo quid ſit, propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. Id enim agimus, ut ſit cauſſæ noſtræ conueniens finitio. Potentiſſima autem eſt in ea qualitas, an amor, an inſania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitionis, ex antecedentibus, cōſequentibus, adiūctis, repugnantibus, cauſſis, effectis, ſimilibus: de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breuiter autē pro Cecinna Cicero initia, cauſſas, effecta, antecedentia, cōſequentia complexus eſt: Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? Vim uidelicet. Poteſtis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Sed ſimilibus quoque uſus eſt, Quæ uis in bello appellatur, ea in ocio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut ſi quæratur an amatoriū, uenenū ſit, nec'ne: quia uenenum, amatorium non ſit. Illud alterū genus, quò ſit manifeſtius adoleſcentibus meis, (meos enim ſemper adoleſcētes putabo) hic quoq; fictæ controuerſiæ utar exemplo. Iuuenes qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt ut in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater eius à tranſmarina peregrinatione cum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicuntur hi cauſſa mortis fuiſſe. Hic finitio eſt accuſatoris, Per quem factum eſt ut quis perierit, cauſſa mortis eſt. Rei eſt, Qui fecit quid ſciēs, per quod perire homini neceſſe eſſet. Remota finitione, accuſatori ſat eſt dicere, Cauſſa mortis fuiſtis, per uos enim factum eſt ut homo periret: quia niſi uos illud feciſſetis, uiueret. Contrà, non ſtatim per quem factum eſt ut quis periret, is damnari debet, ut accuſator, teſtis, iudex rei capi-

In Topicis.

Lib. 5.

talis. Nec undecunq; cauſſa fluxit, ibi culpa eſt: ut ſi cui quis profectionem ſuaſerit, ut ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta deceſſerit. Nec fuit in cauſſa mortis ſolum adoleſcentium factum, ſed credulitas ſenis, & in dolore ferundo infirmitas: deniq; ſi fortior fuiſſet aut prudentior, uiueret. Nec mala mente fecerunt: & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monumentum. Qui ergo puniri debent, in quibus omnia ſunt homicidæ præter manum? Eſt interim certa finitio, de qua inter utranq; partem

In Partit. *cōuenit: ut Cicero dicit, Maieſtas eſt in imperio, atq; in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamen an maieſtas minuta ſit, ut in cauſſa Cornelij quæſitum eſt. Sed hic etiam ſimilis uideri poteſt finitiuæ: tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio eſt qualitas, atq; ad eum potius ſtatum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, ſed & erat ordine proximus locus.*

De Qualitate. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Coniectura & finitione abſolutis, qualitatem, quod ordine naturæ tertium eſt, aggreditur: quam latè accipiendo ad quantitatem continuam & diſcretam extendit: cuius ſtatu ſuaſorias, demonſtratiuas, & bonam partem iudicialium contineri tradit. Qualitatem diuidit in abſolutam & aſſumptiuam: in quibus omnis lis ſit aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Culpę defenſionem in utraq; primā tractat. Abſolutam definit eā eſſe, in qua quod obijcitur, honeſtū eſſe defendimus. Cuius loci ſunt natura, lex, mos, iudicatū, pactū: ut ſi quis in ciuitate libera cædē tyranni obijciat. Aſſumptiuam, in qua factum per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxilijs defenditur, ut ſi Oreſtes accuſetur quòd matrem ſuam occiderit. huius ſpecies multas enumerat: Comparationem criminis, tranſlationem uel remotionem, excuſationem, quam ſubdiuidit in ignorantiam, neceſſitatem, & fortunam: culpæ imminutionem, & deprecationem, quam in

Senatu,

Senatu,apud populum, & principem, & ubicunq; iuris clementia eſt,locũ habere dicit.Hactenus de culpæ defenſione:de præmijs duo quæri:an ullo ſit quis præmio dignus,an tanto:de duobus,uter:& quis de pluribus dignior.Quibus abdicationis cauſſas,dementiæ, malæ tractationis,& orbatum nuptias indicentium ſubiungit.Multas præterea controuerſiarum ſpecies enumerat,quæ in qualitatem cadunt.Poſtremò quantitatem qualitati ſubiacere : ſeu ratione modi,quo facti magnitudo æſtimatur,ſeu numeri,ut cũ quæritur an Thraſybulo triginta præmia debeantur,colligit.

EST *autem qualitas alia de ſummo genere, atq; ea quidem non ſimplex. Nam & qualis ſit cuiuſq; rei natura, & quæ forma, quæritur:an immortalis Anima, an humana ſpecie Deus:& de magnitudine ac numero, quantus Sol, an unus Mundus. Quæ omnia coniectura quidem colliguntur, quæſtionem tamen habent in eo,qualia ſint.Hæc & in ſuaſorijs aliquando tractari ſolent, ut ſi Cæſar deliberet an Britanniam impugnet:quæ ſit Oceani natura,an Britannia inſula, (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda,in conſilium ferendum ſit. Eidem qualitati ſuccedunt facienda,ac non facienda:appetenda,uitanda: quæ in ſuaſorias quidem maximè cadunt, ſed in controuerſiis quoque ſunt frequentia:hac ſola differentia,quia illic de futuris,hic de factis agitur.Item demonſtratiuæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu:factum eſſe cõſtat:quale ſit factum,quæritur.Lis eſt omnis aut de præmio,aut de pœna,aut de quantitate.Igitur primum genus cauſſæ, aut ſimplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquiſsimum ſit, excutitur.Cum de pœna iudicium eſt,à parte eius qui cauſſam dicit,aut defenſio eſt criminis, aut imminutio, aut excuſatio, aut,ut quidam putant,deprecatio. Defenſio longè potentiſsima eſt, qua ipſum factum quod obijcitur, dicimus honeſtum eſſe.Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores*

petierit,uxorẽ duxerit:tuemur quod fecimus, Partẽ hanc uocãt Hermagorei κατ' ἀντίληψιν,ad intellectum id nomen referentes. Latinè ad uerbum tranſlatum non inuenio:abſolutam appellant.Sed enim de re ſola quæſtio,iuſta ſit ea,nec'ne. Iuſtũ omne continetur natura,uel cõſtitutione. Natura,quod ſit ſecundum cuiuſque rei dignitatem.Hæc ſunt pietas, fides, continentia,& talia. Adijciunt & id quod ſit par.uerùm id non temerè intuẽdum eſt.Nam & uis cõtra uim,& talia nihil habent aduerſum eum qui prior fecit iniuſtè:& non quoniam res pares ſunt,etiam id eſt iuſtum,quod anteceſsit. Illa utrinq; iuſta,eadem lex,eadem cõditio:ac forſitan ne ſint quidem paria,quæ ulla parte ſunt diſsimilia.Conſtitutio eſt in lege,more,iudicato,pacto.Alterũ eſt defenſionis genus, in quo factũ per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxilijs tuemur:id uocant* προσληπτικὴν.Latini hoc quoq; non ad uerbum transferunt.Aſſumptiua enim dicitur cauſſa.In quo genere fortiſsimum eſt,ſi crimẽ cauſſa facti tuemur, qualis eſt defenſio Oreſtis,oratio Milonis.ἀντέγκλημα dicitur,quia omnis noſtra defenſio conſtat eius accuſatione,qui uindicatur. Occiſus eſt,ſed latro,exectus,ſed raptor.Eſt & illa ex cauſſis facti ducta defenſio priori cõtraria, in qua neq; factũ ipsũ per ſe,ut in abſoluta quæſtione defenditur:neq; ex contrario facto,ſed ex aliqua utilitate aut Reipub.aut hominũ multorum,aut etiam ipſius aduerſarij,nõnunquam & noſtra,ſi modò id erit quod facere noſtra cauſſa fas ſit:quod ſub extrario accuſatore & legibus agente prodeſſe nunquã poteſt, in domeſticis diſceptationibus poteſt. Nã & filijs pater in iudicio abdicationis,& maritus uxori,ſi malæ tractationis accuſabitur: & patri filius,ſi demẽtiæ cauſſa erit, non inuerecundè dicet multum ſua interfuiſſe.In quo tamen incommoda uitantis melior quàm commoda petẽtis eſt cauſſa. Quibus ſimilia

*κατ' ἀντίθεσιν.

etiam

etiam in uera rerum quæſtione tractantur. Nam quæ in ſcholis abdicatorum, hæc in foro exhæredatorũ à parentibus, & bona apud Cõſules repetẽtiũ ratio eſt. quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuortiũ factum ſit. quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi peius aliquid futurũ fuit. Nam in cõparatione malorum, boni locum obtinet leuius: ut ſi Mãcinus fœdus Numãtinum ſic defendat, quod periturus, niſi id factũ eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίςασις Græcè nominatur: comparatiuũ noſtri uocant. Hæc circa defenſionem facti: quæ ſi neque per ſe ipſam, neque adhibitis auxilijs dabitur, proximum eſt in aliũ transferre crimen, ſi poſſumus. Ideoq; etiã in hos qui iam ſcripti ſunt ſtatus, uiſa eſt cadere translatio. Interdũ ergo culpa in hominẽ relegatur: ut ſi Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tuliſſe in Tribunatu uidetur, miſſum ſe ab Imperatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rem: ut ſi is qui teſtamento quid iuſſus nõ fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe. Hoc μετάςασιν dicũt. Excluſis quoque his, excuſatio ſupereſt. Ea eſt aut ignorantiæ: ut ſi quis fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eoq; ingenuo iudicato, neget ſe liberum eum ſciſſe. Aut neceſſitatis: ut cum miles ad commeatus diem non affuit, dicit ſe fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoque ſæpe ſubſtituitur culpæ: nonnunquam malè feciſſe nos, ſed bono animo dicimus. Vtriuſq; rei multa & manifeſta exẽpla ſunt. Idcirco non eſt eorũ neceſſaria expoſitio. Si omnia quæ ſuprà ſcripta ſunt deerunt, uidendum an minui culpa poſſit. Hic eſt ille qui à quibuſdã dicitur ſtatus quantitatis. Sed ea cũ ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti cõſtituitur: eoq; nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur: ſicut eius quoq; quæ ad numerũ refertur à Græcis. nã & ποιότητα, & ποσότητα dicũt, nos utrũq; eadẽ

appell

appellatione complectimur. Vltima eſt deprecatio: quod genus cauſſæ pleriq; negarunt in iudiciũ unquam uenire. Quin Cicero quoque pro Quinto Ligario idẽ *teſtari uidetur, cum dicit, Cauſſas Cæſar egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè nũquam hoc modo,* Ignoſcite iudices, *errauit, lapſus eſt, non putauit, ſi unquã poſt hac, & cætera.* In Senatu uero, *& apud populum, & apud principem, & ubicunque iuris clementia eſt, habet locum deprecatio.* In qua *plurimum ualet, ex ipſo qui reus eſt, hæc tria in uita præcedere, ſi innocens, ſi bene meritus, ſi ſpes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo uſu futuri: præterea ſi uel alijs incommodis, uel præſenti periculo, uel pœnitentia uideatur ſatis pœnarum dediſſe.* Extrà, *nobilitas, dignitas, propinqui, amici.* In eo *tamen qui cognoſcit, plurimum ponendũ, ſi laus eum miſericordis potius quàm reprehenſio diſſoluti conſecutura eſt.* Verùm *& in iudicijs etiam ſi non toto genere cauſſæ, tamen ex parte magna hic locus ſæpe tractatur.* Nam *& diuiſio frequens eſt, etiam ſi feciſſet, ignoſcendum fuiſſe, idq; in cauſsis dubijs ſæpe præualuit: & epilogi omnes in eadem ferè materia uerſari ſolent.* Sed *nonnunquam etiam reus hic totius ſummã conſtituit, ſi exhæredatum à ſe filium pater teſtatus fuerit elogio: propterea quòd is meretricẽ amauerit.* Nam *omnis hic quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, &* Centumuiri *tribuere debeant ueniam.* Sed *etiã in formulis, cum pœnariæ ſunt actiones, nos ita cauſſam partimur, an commiſſa ſit pœna, an exigi debeat.* Id *autem quod illi uiderunt, uerum eſt, reum à iudicibus hoc defenſionis modo liberari non poſſe.* De *præmijs autem quæruntur duo, an ullo ſit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis digniſsimus.* Quorum *tractatus ex ipſo meritorum genere ducuntur.* Et *intuebimur non rem tantum,*

ſiue

ſiue allegãda, ſiue comparanda erit: ſed perſonam quoque. Nam & multum intereſt, tyrannũ iuuenis occiderit, an ſenex: uir, an fœmina: alienus, an coniunctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannis aſſueta, an libera ſemper: in arce, an domi. Et quomodo factum ſit, ferro, an ueneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cum depoſiturus eſſet eam poteſtatem, an cum aliquid noui ſceleris auſurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoque, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit refert. Nam in paupere gratior quàm in diuite, dante beneficium quàm reddẽte, patre quàm orbo. Item quã rẽ dederit, & quo tẽpore, et quo animo: id eſt nũ in aliquã ſpem ſuã. ſimiliter alia. Et ideo qualitas, maxima oratoris recipit opera: quia in utranq; partẽ plurimũ eſt ingenio loci, nec uſquam tantũ affectus ualent. Nam cõiectura extrinſecus quoque adductas frequenter probationes habet, & argumẽta ex materia ſumit: & quale quidque uideatur, eloquẽtiæ opus eſt: hic regnat, hic imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiungit Virginius cauſſas abdicationis, demẽtiæ, malæ tractationis, orbarum nuptias indicentium. Nam & iudiciũ ferè ſic accidit: inuentiq; ſunt, qui has materias officiorũ uocarent. Sed alios quoque nonnunquã leges hæ recipiunt ſtatus. Nam & cõiectura eſt aliquando in pleriſq; horum, cum ſe uel non feciſſe, uel bona mente feciſſe contendunt. Cuius generis exempla ſunt multa. Et quid ſit demẽtia, ac mala tractatio, finitur. Nam iuris quæſtiones plerunque leges præcurrere ſolẽt, & ex quibus cauſſis non fiat ſtatutum. Quod tamen facto defendi nõ poterit, iure nitetur. Et quot & quibus cauſſis abdicare nõ liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accuſare dementiæ non permittatur. Abdicationũ formæ ſunt duæ: altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione*

*non fiãt ſtatus.

ditione poſiti: quales ſunt in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa ſemper aſperam abdicantis actionem habet, (immutabile eſt enim quod factum eſt) hæc ex parte blãdam, & ſuadenti ſimilem, Mauult enim pater corrigere, quàm abdicare. At pro filijs in utroq; genere ſummiſſam, et ad ſatisfaciendum compoſitam. A quo diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figuram lædunt. quod non auſim dicere nunquam eſſe faciendum (poteſt enim materia incidere quæ hoc exigat) cæterùm uidendũ eſt quoties aliter agi poteſt. Sed de figuris alio libro tractabimus. Non diſſimiles autem abdicationum actionibus ſunt malæ tractationis actiones. Nam & ipſæ habent eandem in accuſationibus moderationem. Dementiæ quoque iudicia, aut propter id quod factũ eſt, aut propter id quod adhuc fieri uel nõ fieri poteſt, inſtituũtur: & actor in eo quod factum eſt, liberum habet impetum: ſic tamẽ, ut factũ accuſet, ipſius patris tanquã ualetudine lapſi miſereatur, in eo uerò cuius libera mutatio eſt, diu roget & ſuadeat, & nouiſſimè dementiã rationi queratur obſtare, nõ mores: quos quanto magis in præteritũ laudauerit, tãto facilius probabit morbo eſſe mutatos. Reus, quoties cauſſa patietur, debebit eſſe in defenſione moderatus, quia ferè ira, contentio & cõcitatio furori ſunt ſimilia. Omnibus his commune eſt, quòd rei non ſemper defenſione facti, ſed excuſatione ac uenia frequenter utuntur. Eſt enim domeſtica diſceptatio, qua & ſemel peccaſſe, & per errorem, & leuius quàm obijciatur, abſolutioni nõnunquam ſufficit. Sed alia quoq; multa controuerſiarũ genera in qualitatem cadunt. Iniuriarũ. quanquam enim reus aliquando feciſſe negat, plerunque tamen hæc actio facto atq; animo cõtinetur. De accuſatore conſtituendo, quæ iudicia diuinationes uocantur: in quo genere Cicero quidem qui mandantibus ſocijs Verrem accuſabat, hac uſus eſt diuiſione, ſpectandum à

Act. 1.

quo

quo maximè agi uelint hi quorum de ultione quæritur: à quo minimè uelitis q accuſatur. frequētiſſimè tamē hæ ſunt quæſtiones, uter maiores cauſſas habeat, uter plus induſtriæ aut uirium ſit allaturus ad accuſandum, uter id meliore fide factu rus. Tutelæ præterea: in quo iudicio ſolet quæri, an alia de re quàm de calculis cognoſci oporteat: an fides præſtari debeat tantum, non etiam conſilium & euentus. Cui ſimile eſt malæ geſtæ procurationis in foro: negociorum geſtorū: nā & man dati actio eſt. Præter hæc fingūtur in ſcholis & ſcripti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an ſcriptum ſit: aut hoc, an maleficiū ſit: rarò utrunq;. Malè geſtæ legationis apud Græcos & ueris cauſſis frequēs: ubi iuris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere quàm mandatum ſit, liceat: & quouſq; ſit legatus: quoniam aliæ in renunciando ſunt: ut in hoc qui teſtimonium in Verrem dixerat poſt perlatam legationem. Pluri mum tamē eſt in eo, quale ſit factū. Reipub. læſæ. Hinc mouen tur quidē mille iuris cauillationes, quid ſit Rēpub. lædere: & læſerit'ne, an profuerit: &, ab ipſo, an propter ipſum læſa ſit. in facto tamē plurimū ineſt. Ingrati quoq;. In quo genere quæ ritur, an is cū quo agitur, acceperit beneficiū: quod raro negā dū eſt: ingratus eſt enim qui negat. an quātū acceperit, reddiderit: an protinus qui non reddiderit, ingratus ſit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo ſit. Simpliciores illæ, iniuſti repudij, ſub qua lege controuerſiæ illud propriū habent, quòd à parte accuſantis defenſio eſt, & defen dentis accuſatio. Præterea cū quis rationē mortis in Senatu reddit: ubi una quæſtio eſt iuris, an is demum prohibendus ſit, qui mori uult ut ſe legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæratur uoluntate: ut in controuerſia quam ſuprà expoſui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater digniſſimo

ex ſi

ex filijs reliquerat, cõtendunt Philoſophus, Medicus, Orator. Quod item accidit ſi orbæ nuptias indicant pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec omnes mihi perſequi materias in animo eſt (fingi enim adhuc poßũt) nec cõmunes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. Hoc tantùm admiror, Flauium, cuius apud me meritò ſumma eſt authoritas, cum artem ſcholæ tantùm cõponeret, tam anguſte materiam qualitatis terminaſſe. Quantitas quoque (ut dixi plerunque) etiam ſi non ſemper, tamen plerunq; eidem ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantum'ue beneficium: aliquando iure, cum id in controuerſiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus ſit. Stuprator an decem milia dare debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt: an quia ſtupratus ſe ſuſpendit, capite puniri, tanquã cauſſa mortis. Quo in genere falluntur qui ita dicunt, tanquã inter duas leges quæratur. Nam de decem millibus nulla controuerſia eſt, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus cauſſa ſit mortis. In coniecturam quoque eadem ſpecies cadit: quũ, perpetuo, an quinquennali ſit exilio multandus, in cõtrouerſiam uenerit: num prudẽs cædem commiſerit, quæritur. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: an Thraſybulo triginta præmia debeantur: & cum duo fures pecuniam abſtulerũt, ſeparatim quadruplũ quiſq;, an duplũ debeat. Sed hic factum quoq; æſtimatur, & tamẽ ius ipſum pẽdet ex qualitate.

De actionis quæſtione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qui neq; ſtatu coniecturæ, neque finitionis, neque qualitatis tueri ſe uolet, aut poterit, huic ad aliquod iuris adiutorium, id eſt ad agendi conditionem & modum confugiendũ monet: Cuius duas partes facit, intentionem, & præſcriptionem: quæ à ſtatu qualitatis alienæ non ſunt, ſed litigandi formam habent diuerſam.

diuerſam. Intentio eſt quando contra id quod intendit aduerſarius, pugnamus, nec admittendum dicimus. Prgſcriptio, exceptio qua aduerſario facultatẽ litigãdi adimimus propter certã cauſſam, aut actionem in aliam perſonã aut locum transferre uolumus, quç tum translatio dicitur. Prçterea legis aut etiam ſcripti cuiuſq; uarias uires enumerat, & ad ſtatus legitimos tranſit.

QVi neq; feciſſe ſe negabit, neq; aliud eſſe quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, neceſſe eſt in ſuo iure conſiſtat: in quo plerũq; actionis eſt quæſtio: quæ nõ ſemper eadem eſt, ut quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia ſunt præturæ curioſa conſilia, cum de iure accuſatoris ambigitur: & in ipſis frequentiſſimè iudicijs uerſatur. Eſt enim duplex eius diſceptationis conditio, quòd aut intẽtio, aut præſcriptio habet cõtrouerſiam. Ac fuerũt qui præſcriptionis ſtatum facerent, tanquam ea non iiſdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæſtionibus continerentur. Cum ex præſcriptione lis pendet, de ipſa re quæri non eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit: de eo ſolo iudicatio eſt, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiendum eſt ut de re quoq; bene ſentiat. Sic enim iuri noſtro libentius indulgebit: ut in ſponſionibus quæ ex interdictis fiunt, etiamſi non proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis: tamen nõ ſolùm poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrũ poſſediſſe docere oportebit. Sed frequentius etiã quæritur de intentione. Vir fortis optet quod uolet. nego illi dandum quicquid optauerit. non habeo præſcriptionem, ſed tamen uoluntate contra uerba præſcriptionis modò utor. In utroq; autem genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litẽ habet, aut propter ſeipſam, aut propter alteram. Quæſtio eſt aut in ſcripto, aut in uolũtate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi uolo de teſtamentis, pa-

ctis, ſtipulationibus, omni deniq; ſcripto: idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæſtiones uel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

De ſtatu ex ſcripto & uoluntate. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Status legales ſuprà quatuor enumerauit, qui à tribus aliis nõ re ipſa, ſed ratione tractandi ad docendum accommodata, ſeparati ſunt. Primi ſpecies tres facit, Vnam in qua de ſcripto & uoluntate quęritur, cum ſcriptum obſcurum eſt, & uterq; ſuam interpretationem confirmat, & aduerſarij labefactat. Alteram in qua intellectus unus certus, alter dubius. Tertiam in qua altera pars ſcripto, altera uoluntate nititur. Scripto, tribus modis occurri poſſe docet: Primò quando ſcriptum ſemper ſeruari non poſſe ex ipſo apparet. Secundò quando nullum argumẽtum ex ipſa lege peti poteſt. Tertiò quando ex uerbis ſcripti, ſcriptoris aliam mentem fuiſſe probamus. Qui ſcriptum defendit, ut ſe uoluntate quoque ſcriptoris adiuuare tentet, pręcipit. Omnia ſubiectis exemplis manifeſta erunt.

SCripti & uoluntatis frequentiſsima inter conſultos quæſtio eſt, & pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet: quo minus id in ſcholis accidere mirũ eſt, ubi etiã ex induſtria fingitur. Eius genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cũ eſt in lege aliqua obſcuritas, & in ea aut uterq; ſuam interpretationẽ cõfirmat, aut aduerſarij ſubuertit: ut hic, Fur quadruplum ſoluat. duo ſurripuerũt pariter decẽ milia, petuntur ab utroq; quadragena, illi poſtulãt ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc eſſe quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. uoluntas quoq; utrinq; defenditur. Aut cum de altero intellectu certum eſt, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, proſtare cœpit. Prohibetur adoleſcens cõcione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum eſt: an eadem huius cauſſa ſit,

dubium

dubium eſt, quia ex hac natus, & hæc meretrix eſt. Solet & illud quæri, quò referatur quod ſcriptũ eſt, Bis de eadem re ne ſit actio. id eſt, hoc bis, ad actorẽ, an ad actionem. Hæc ex iure obſcuro. Alterũ genus eſt ex manifeſto: quod qui ſolũ uiderunt, hũc ſtatũ plani & uolũtatis appellauerunt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Sed cõtra ſcriptum tribus generibus occurritur. Vnũ eſt, in quo id ſeruari ſemper nõ poſſe, ex ipſo patet. Liberi parẽtes alant, aut uinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia trãſitus, & diuiſio, num quiſquis nõ aluerit, nũ hic. Propter hoc proponũt quidã tale genus controuerſiarũ, in quo nullũ argumẽtum eſt quod ex lege ipſa peti poſsit, ſed de eo tantũ de quo lis eſt, quærendum ſit. Peregrinus ſi murum aſcẽderit, capite puniatur. Cum hoſtes murum aſcendiſſent, peregrinus eos depulit. petitur ad ſupplicium. Non erunt hic ſeparatæ quæſtiones, an quiſquis, an hic: quia nullum poteſt afferri argumentum contra ſcriptum, uehementius eo quod in lite eſt: ſed hoc tantũ, an ne ſeruãdæ quidẽ ciuitatis cauſſa. Ergo & æquitate & uolũtate pugnandũ. Fieri tamẽ poteſt, ut ex alijs legibus exẽpla ducamus, per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto nõ poſſe, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium, cũ in ipſis uerbis legis reperimus aliquid ꝑ quod probemus aliud legũlatorẽ uoluiſſe: ut in hac controuerſia, Qui nocte cũ ferro deprehẽſus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentũ magiſtratus alligauit. Hic qa eſt uerbũ in lege deprehẽſus, ſatis etiã ſignificatũ uidetur nõ cõtineri lege niſi noxiũ ferrũ. Sed ut q uolũtate nitetur, ſcriptũ quoties poterit infirmare debebit: ita q ſcriptũ tuebitur, adiuuare ſe etiã uolũtate tẽtabit. In teſtamẽtis & illa accidũt, ut uolũtas manifeſta ſit, ſcriptũ nihil ſit: ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Craſsi & Scæuolæ fuit cõtentio. Subſtitutus hæres erat, De Orat. I.

ſi poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceßiſſet. Nõ eſt natus. Propinqui bona ſibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis, ut is non nato filio hæres eſſet, qui mortuo? ſed hoc nõ ſcripſerat. Id quoq;, quod huic contrariũ eſt, accidit nuper, ut eſſet ſcriptum quod appareret ſcriptorem noluiſſe: Qui ſeſtertiûm numûm quinq; milia legauerat, cum emendaret teſtamentũ, ſublatis ſeſtertijs numis, argenti pondo poſuit, quinq; milia remanſerunt. Apparuit tamen quinq; pondo dari uoluiſſe, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiã ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto, an uoluntate ſtandum ſit: quæ fuerit ſcribentis uoluntas. Tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

De contrariis legibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Scripto & ſententiæ, leges contrarias ſubiungit: quia in his quę duę ſunt, duo ſint ſcripti & uoluntatis ſtatus. Quę etiamſi contrarię dicantur, contrarias tamen iure ipſo non eſſe, ſed caſu quodam collidi admonet. Porrò aut pares inter ſe collidi, aut ipſas ſecum, aut diuerſas, aut ſimiles, aut etiam impares. Pręterea ut lex alia aliam abroget, aut labefactet, ius utriuſque cognoſcendum eſſe, quod aut in utraque dubium ſit, aut confeſſum. Si confeſſum, uidẽdum eſſe an ad deos pertineat, an ad homines: an ad Rempublicam an ad priuatos &c. Si dubium, alteri, aut inuicem utriq; controuerſiam de iure moueri. Poſtremò duplices leges ut duas committi, & quod de legibus dicitur, idẽ de ſenatuſconſultis & omnibus ſcriptis intelligendum.

Vide Budęũ in annotationibus.

PRoximum eſt de legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium ſcriptores conſtat in antinomia duos eſſe ſcripti & uoluntatis ſtatus: neq; immeritò: quia cum lex legi obſtet, utrinq; cõtra ſcriptũ dicitur, & quæſtio eſt de uoluntate: in utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege ſit utendũ. Omnibus autẽ manifeſtum eſt, nunquã eſſe legẽ legi contra-

riam

riam iure ipſo: quia ſi diuerſum ius eſſet, alterũ altero abrogaretur: ſed eas caſu collidi, & euentu. Colliduntur autẽ aut pares inter ſe: ut ſi optio tyrãnicidæ & uiri fortis cõparentur, utriq; data quod uelit petendi poteſtate, hic meritorum, temporis, præmij collatio eſt. Aut ſecum ipſæ, ut duorũ fortium, duorum tyrannicidarũ, duarum raptarũ: in quibus nõ poteſt eſſe alia quæſtio quàm temporis, utra prior ſit: aut qualitatis, utra iuſtior ſit petitio. Diuerſæ quoq; leges cõfligunt, aut ſimiles. Diuerſæ, quibus etiã citra aduerſam legem contradici poßit: ut in hac controuerſia, Magiſtratus ab arce ne diſcedat: Vir fortis optato quæ uolet: * uel alia nulla obſtante, quæri poteſt an quicquid optarit, accipere debeat: & à magiſtratu multa dicẽtur, quibus ſcriptũ expugnatur, Si incendiũ in arce fuerit, ſi in hoſtes recurrendum. Similes, contra quas nihil opponi poteſt, niſi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnaſio ponatur: contrà mulieris imago in gymnaſio ne ponatur. Mulier tyrannum occidit. Nã neq; mulieris imago ullo alio caſu poni poteſt, neq; tyrannicidæ ullo alio caſu ſummoueri. Impares ſunt, cũ alteri multa ſunt quæ opponi poſſunt, alteri nihil, niſi quod in lite eſt: ut cum uir fortis impunitatem deſertoris petit. Nam cõtra legẽ uiri fortis (ut ſuprà oſtendi) multa dicũtur: aduerſus deſertores ſcripta, non poteſt niſi optione ſubuerti. Item aut confeſſum eſt ex utraq; parte ius, aut dubiũ. Si cõfeſſum eſt, hæc ferè quæruntur: Vtra lex potentior: ad deos pertineat, an ad homines: ad Rempublicam, an ad priuatos: De honore, an de pœna: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra ſit antiquior, & uelut potẽtißima, utra minus perdat: ut in deſertore, & uiro forti, ꝙ illo non occiſo lex tota tollatur: occiſo, ſit reliqua uiro forti alia optio. Plurimũ tamẽ eſt in hoc, utrũ fieri ſit melius, atq;

* uel alia nulla obſtãte, nõ erat in uetuſto codice.

Similes.

æquius: de quo nihil præcipi niſi propoſita materia poteſt. Si dubiū, aut alteri, aut inuicem utriq; de iure ſit cōtrouerſia: ut in re tali, Patri in filium, patrono in libertū manus iniectio ſit: liberti hæredem ſequātur. Liberti filium quidā fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio: & patronus negat ius patris illi fuiſſe, quia ipſe in manu patroni fuerit. Duplices leges ſicut duæ colliduntur: ut, Nothus ante legitimū natus, legitimus ſit: poſt legitimū, tantum ciuis. Quod de legibus, idem de Senatuſconſultis dictū: quæ ſi aut inter ſe pugnent, aut obſtēt legibus, nō tamē aliud ſit eius ſtatus nomē.

De Syllogiſmo ſeu Ratiocinatione. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Quid ſyllogiſmus habeat ſcripto & uoluntati ſimile, & in quo ab iiſdem differat, & quam cum finitione coniunctionem habeat, primùm oſtendit. Deinde duas eius ſpecies facit. Primam quæ ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt ducit: unde quia ratiocinatione colligitur, ratiocinatiua dicatur, huius multas ſpecies cum exemplis dinumerat. Alteram quę ex ſcripto ducit quod ſcriptum non eſt: in quarum utraque uoluntas legiſlatoris, & æquitatis tractatio ſit potentiſsima.

SYllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & uolūtati, quia ſemp pars in eo altera ſcripto nititur: ſed hoc intereſt, q illic cōtra ſcriptū dicitur, hic ſup ſcriptū: illic q uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; quod ſcriptū eſt: hic ne aliud quàm ſcriptū eſt. Eius nōnulla etiā cū finitione cōiunctio. Nā ſæpe ſi finitio infirma eſt, in ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur, Sæpe ſecubāti amatoriū dedit, eūdem repudiauit: per propinquos rogata ut rediret, nō eſt reuerſa. ſuſpēdit ſe maritus. Mulier ueneficij rea eſt. Fortiſsima eſt actio dicētis amatoriū uenenum eſſe, id erit finitio: quæ ſi parum ualebit, fiet ſyllogiſmus: ad quē uelut remiſſa priore cōtētione ueniemus, an pinde puniri debeat, ac ſi uirū ueneno

no

no necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt: quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has autem ferè ſpecies uenit, An quod ſemel ius eſt, idem & ſæpius: Inceſti damnata, & præcipitata de ſaxo, uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus: Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & poſtea: Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionē. An quod in toto, idē in parte: Aratrum accipere pignori nō licet, uomerem accepit. An quod in parte, idē in toto: Lanas uehere Tarento non licet, oues uexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautū eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta, lex eſt: & rapta optionem petit, & in oue lanæ ſunt: ſimiliter alia. Sed quia reſpōderi poteſt, nō eſt ſcriptū ut *ſæpius præcipitetur dānata, aut quādocūq; rapta optet, aut tyrānicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautū, nihil de ouibus: ex eo quod manifeſtū, colligitur quod dubiū eſt. Maioris pugnæ eſt, ex ſcripto ducere quod ſcriptū non eſt. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur, matrē occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendū: an id de quo agitur, ei de quo ſcriptū eſt, ſimile ſit. Simile autē & maius eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an & ſi parum cautū eſt, hac ſit utēdū. In utroq; de uoluntate legūlatoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

*bis

De Ambiguo, ſeu Amphibolia. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Amphiboliam duobus modis fieri primùm docet, aut uocibus ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis, tribus modis. Primo homonymia, cum uox plura ſignificat. Secundo cum alium ſenſum habet ſimplex dictio integra, alium diuiſa. Tertio cum idem accidit compoſitis. In coniunctis per caſus, per collocationem,

per flexum,per ſitum,per productionem & correptionem. Quę quibus modis ſoluendæ ſint omnes,ordine tradit.

Vide Gelliū lib.11.cap.12.

*Amphiboliæ ſpecies ſunt innumerabiles,adeò,ut philoſophorū quibuſdam nullum uideatur eſſe uerbū, quod non plura ſignificet:genera admodū pauca. Aut enim uocibus accidit ſingulis,aut cōiunctis. Singula afferūt errorem, cū pluribus rebus aut etiā hominibus eadem appellatio eſt: ὁμωνυμία dicitur,ut Gallus. Vtrum enim auem,an gentem, an nomen,an fortunam corporis ſignificet,incertum eſt : & Aiax,Telamonis,an Oilei filius. Verba quoq; quædā diuerſos intellectus habēt,ut Cerno.quæ ambiguitas plurimis modis accidit:unde ferè lites,præcipuè ex teſtamentis,cū de libertate, aut etiā de hæreditate cōtendunt ij quibus idē nomē eſt:aut quid ſit legatum,quæritur. Alterū eſt,in quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſo : ut in genua, & armamentū,& cor uinū, ineptæ ſanè cauillationes,ex quo tamen Græci cōtrouerſias ducūt : inde αὐλητρὶς illa uulgata, cū quæritur,utrū aula quæ ter ceciderit, aut tibicina ſi ceciderit,debeat publicari. Tertia eſt ex cōpoſitis,ut ſi qs corpus ſuū in occulto loco poni iubeat,circaq; monumētū multū agri ab hæredibus in tutelā cinerum,ut ſolet,leget,Sit latus *oc cultū. Sic apud Græcos cōtēdit λέων & πανταλέων,cū ſcriptura dubia eſt,bona οἷα λέοντι,an bona πάντα λέοντι relicta ſint. In cōiūctis plus ambiguitatis eſt. Fit aūt p caſus:ut,*

αὐλητρὶς ſi cecidit , publicetur.

Vide Laertiū in uita Zenonis.

* Littus.

Per caſus.

Ennius apud Cic.2.de Diuinat.

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Per collocationem, ubi dubium eſt quid quò referri oporteat:ac frequentiſſimè cum id quod medium eſt,utrinq; poſſit trahi,ut de Troilo Virgilius,

Aeneid.1.

Lora tenens tamen–

Hic utrū quòd teneat tamen lora, an quamuis teneat,tamen trahatur,quæri poteſt. Vnde controuerſia illa, Teſtamento

quidam

quidam iuſsit poni ſtatuã auream haſtam tenentem. Quæritur, ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit *per flexum idem magis,*

Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles.

Sæpe utri duorum antecedentiũ ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt: unde eſt controuerſia, H*æres meus uxori meæ dare damnâs eſto argenti, quod elegerit, pondo centum.* V*ter eligat quæritur.* V*erùm id quod ex his primum eſt, mutatione caſuum: ſequens, diuiſione uerborũ, aut translatione emendatur: tertium adiectione.* A*ccuſatiui geminatione facta amphibolia, ſoluitur ablatiuo: ut illud,* L*achetem audiui percuſsiſſe* D*emeã, fiat. à* L*achete percuſſum* D*emeã.* S*ed ablatiuo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibolia,*

–Cælo decurrit aperto: utrum per apertum cælum, an cũ cælum apertũ eſſet. D*iuiſio reſpiratione & mora cõſtat.* S*tatuam, deinde aureã haſtam: uel ſtatuam aureã, deinde haſtam.* A*diectio talis eſt, argentum quod elegerit ipſe, ut hæres intelligatur: uel ipſa, ut uxor.* A*diectione facta amphibolia, qualis ſit,* N*os flentes illos deprehẽdimus, detractione ſoluetur.* P*luribus uerbis emendandum, ubi eſt id, quod quò referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguum.* H*æres meus dare illi damnâs eſto omnia ſua.* I*n quod genus incidit Cicero loquens de* C. F*annij ſoceri inſtituto,* Q*uem, quia cooptatus in* A*ugurum collegium nõ erat, non admodum diligebat: præſertim cum ille* Q. S*cæuolam ſibi minorẽ natu generũ prætuliſſet.* N*am id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad* F*annium poteſt.* P*roductio quoq; in ſcripto & correptio in dubio relicta, cauſſa eſt ambiguitatis: ut in hoc,* C*ato. aliud enim oſtendit breuis ſecunda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadẽ ſyllaba producta caſu datiuo aut ablatiuo.* P*lurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas perſequi nihil neceſſe eſt.* N*ec refert quo* In Bruto.

modo facta ſit amphibolia, aut quo reſoluatur. Duas enim res ſignificari manifeſtum eſt: & quod ad ſcriptum uocem'ue pertinet, in utranq; par eſt partem. Ideoq; fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu uocem ipſam ad noſtram partem conemur uertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibolia non eſt. Amphiboliæ autem omnis in his erit quæſtio, aliquando uter ſit ſecundum naturam magis ſermo, ſemper utrum ſit æquius, utrum is qui ſic ſcripſit ac ſic dixit, ſic uoluerit. Quarum in utranq; partem ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Pertractatis diligenter ſtatibus qui legales dicuntur, quæ ſit illorum inter ſe, & quorundam etiam cum finitione cognatio, quæ rurſus differentia, qua diſtincti ſunt, ne qui illos ſepararunt, errare uideantur, demonſtrat. Atq; de diſpoſitione hoc in genere ait, non poſſe omnia quæ ad ipſam pertinent, arte & præceptis tradi: ſed à natura quoq;, doctrina & ſtudio, hanc facultatem parari: id pictorum atq; imperatorum exemplis probat. Præterea magno iudicio opus eſſe, ut certa nobis propoſita materia, diſpoſitione œconomica uelut in re præſenti utamur: quæ pro rei uarietate quotidie alia atque alia futura ſit, hoc uno ſemper neceſſario, ut quocunque collocationis utamur ordine, aptè inter ſe iungantur omnia, & cohæreant.

EST autē quædam inter hos ſtatus cognatio. Nam & in finitione, quæ ſit uoluntas nominis, quæritur: & in ſyllogiſmo, qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur quid uoluerit ſcriptor: & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti & uoluntatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodammodo eſt amphibolia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptū & uoluntas habet in uerbis uocis quæſtionem: quod idē in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidā ſcri-

ptum

ptũm & uoluntatẽ eſſe dixerunt: alij in ſcripto & uoluntate amphiboliam eſſe quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurũ ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionẽ habet generalem, & quæ eſſe etiã citra complexum cauſſæ poßit: Scriptũ & uoluntas de eo diſputat uerbo, quod eſt in lege: Syllogiſmus de eo quod non eſt. Amphiboliæ lis in diuerſum trahit: Legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Neq; immeritò & recepta eſt à doctißimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudentißimos durat. Et de hoc quidẽ genere* diſpoſitionis, etiam ſi non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ niſi propoſita de qua dicendum eſt materia, uiã docendi nõ præbeant. Non enim cauſſa uniuerſa in quæſtiones ac locos diducenda eſt: ſed hæ ipſæ partes habent rurſus ordinem ſuum. Nam & in prooemio primũ eſt aliquid, & ſecundum, ac deinceps. Et quæſtio omnis ac locus habet ſuam diſpoſitionẽ, ut theſes etiã ſimplices. An ſic forte ſatis erit diuidendi peritus, qui controuerſiã in hæc diduxerit, an omne præmium uiro forti dandum ſit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta ſit, an hæc? deinde cũ fuerit de prima quæſtione dicendum, paßim, & ut quicq; in mentẽ ueniet, miſcuerit? non primũ in ea ſcierit eſſe tractandum, uerbis legis ſtandum ſit, an uoluntate? huius ipſius particulæ aliquod initium fecerit? deinde proxima ſubnectens, ſtruxerit orationẽ, ut pars hominis eſt manus, eius digiti, illorum quoq; articuli? Eſt & hoc, quod ſcriptor demonſtrare nõ poßit, niſi certa, definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centũ ac mille in re infinita, atq; materia? Præceptoris eſt, in alio atq; alio genere quotidie oſtendere quis ordo ſit rerum, & quæ copulatio: ut paulatim fiat uſus, et ad ſimilia trãſitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non poſſunt. Nam quis pictor omnia quæ in

* diſceptationis,

rerum

rerum natura ſunt, adumbrare didicit? ſed percepta ſimul imitandi ratione, aßimilabit quicquid acceperit. Quis enim nõ faber uaſculum aliquod quale nũquã uiderat, facit? Quædam uero nõ docentiũ ſunt, ſed diſcentium. Nam & medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendum ſit, quid quibus ſignis prouidendum, docebit. Vim ſentiendi pulſus uenarũ, caloris motus, ſpiritus meatum, coloris diſtantiam, quæ ſua cuiuſq; ſunt ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum caußis deliberemus, cogitemusq́; homines antè inueniſſe artẽ, quàm docuiſſe. Illa enim potẽtißima eſt, quæq́; uerè dicitur œconomica totius cauſſæ diſpoſitio, quæ cõſtitui niſi uelut in re præſenti nõ poteſt: Vbi aſſumendum procemium, ubi omittendum: Vbi utendum expoſitione continua, ubi partita: Vbi ab initijs incipiendũ, ubi more Homerico à medijs, uel ultimis: Vbi omnino nõ exponendum: Quando à noſtris, quãdo ab aduerſariorũ propoſitionibus incipiamus: Quando à firmißimis probationibus, quando à leuioribus: Quãdo in cauſſa proponẽdæ procemijs quæſtiones, qua præparatione præmuniẽdæ: Quid iudicis animus accipere poſſit ſtatim dictũ, quò paulatim deducẽdus: Singulis, an uniuerſis opponẽda refutatio: Reſeruãdi perorationi, an per totam orationẽ diffundendi affectus: De iure prius, an de æquitate dicendũ: An anteacta crimina, an de quibus iudiciũ eſt, prius obijcere uel diluere conueniat: Si multiplices cauſſæ erunt, quis ordo faciendus, quæ teſtimonia, tabulæ'ue cuiuſq; generis in actione recitandæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partiẽtis ad caſus præliorũ, retinentis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendas'ue urbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui affuerint natura, doctrina, ſtudium. Quare nemo expectet, ut

alieno

alieno tantum labore ſit diſertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum: eſt facienda ſua cuiq; uis, uſus, ſua ratio: non reſpiciendum ad hæc, ſed in promptu habenda: nec tanquam tradita, ſed tanquã innata. Nam uiam demonſtrare uelociter ars poteſt, ſiqua eſt: uerùm ars ſatis præſtat, ſi copias eloquentiæ ponit in medio: noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partium eſt demũ diſpoſitio: & in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius: qui non modò ut ſint ordine collocati, elaborandum eſt, ſed ut inter ſe iuncti, atq; ita cohærentes, ne cõmiſſura pelluceat: corpus ſit, non membra. Quod ita cõtinget, ſi & quid in quoq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, nõ pugnantia, ſed quæ inuicem complectantur. Ita res diuerſæ diſtantibus ex locis quaſi inuicẽ ignotæ nõ collidentur, ſed aliqua ſocietate cũ prioribus ac ſequentibus ſe, copulaq; tenebunt: ac uidebitur non ſolum compoſita oratio, ſed etiã cõtinua. Verùm longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter atque eleganter quæ hactenus ſeptem primis libris de inuentione & diſpoſitione tractata ſunt: in quibus quam rationem præcipiendi incipientibus adhibere præceptores debeant, docet: nempe ſimplicem & breuem, quæ ex omnibus (quæ noſſe ad ſcientiæ perfectionem neceſſarium ſit) optima

ma quæq; duntaxat eligat: quod ita fieri oportere, quatuor ſubiectis rationibus probat. Repetitione facta, maximum eſſe naturæ momentum, ſine qua fruſtra tententur omnia, admonet: & ad partem operis ſequentem tranſit, nempe ad elocutionē Rhetoricæ partem tertiam, ut pulcherrimam, ita difficillimā: quod Marci Antonij & Ciceronis autoritate probat: & quo inter ſe differant diſertus & eloquens, quidq; ſit eloqui, definitione explicat. Et quoniam elocutio propriè uerborum ſit, ne, cura rerum reiecta, in iis omne ſtudium ponere uelle uideatur, importunorum cauillationibus ſtatim occurrit, ſe nullo pacto elocutionem mollem & effœminatam, quę natura res non conſequatur, ſed affectata atq; accerſita nimia diligentia dignitatem orationis corrumpat, approbare aut deſiderare: uerùm eam quæ à ueritate profecta, ſenſum animi noſtri optimè promat, res ipſas (quarum gratia uerba reperta ſunt) auditorum animis exactè repræſentet, & earum naturam ad uiuum exprimat: quáq; decenter cohærentia omnia iucundam atq; admirabilem orationem facere poſsint. Tota præfatio ad docilitatem ex rerum præteritarum repetitionis ordine & perſpicuitate, atque ad attentionem ex ſequentium pulchritudine & difficultate eſt comparata.

H*IS ferè quæ in proximos quinq; libros collata ſunt, ratio inueniendi, atq; inuēta diſponendi, continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummā ſcientiæ neceſſarium eſt, ita incipientibus breuius ac ſimplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atq; perplexæ deterreri ſolent: aut eo tempore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur: aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur: aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſsimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſsimè fuerint. Via tamen opus eſt incipientibus, ſed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad*

demonſt

demonſtrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præſentia, quæ placent, remota reſutandi cætera mora. Sequuntur enim diſcipuli quò duxeris. Mox cum robore diſcendi creſcet etiã erudito. Iidem primò ſolum iter credant eſſe in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obſcura, neque ad percipiendum difficilia, quæ ſcriptores diuerſis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaque in toto artis huiuſce tractatu difficilius eſt iudicare quid doceas, quàm cum iudicaris, docere: præcipueq; in duabus his partibus per quam ſunt pauca, circa quæ ſi is qui inſtituetur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhauſimus, ut oſtenderemus, Rhetoricen bene dicendi ſcientiam, & utilem & artem, & uirtutem eſſe: materiam eius, res omnes de quibus dicendum eſſet. Tum & eas in tribus ferè generibus, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porro omnem conſtare rebus, & uerbis. In rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utriſque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expoſitio & argumentatio: ad mouendum, affectus pertinerent: quos per omnem quidem cauſſam, ſed maximè tamen in ingreſſu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroque ſit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continerentur. In omni porro materia tria eſſe quærenda, an ſit, quid ſit, quale ſit. His adijciebamus, demonſtratiuam laude ac uituperatione conſtare. In ea, quæ ab ipſo de quo diceremus, quæ poſt eum acta eſſent,

eſſent, intuendum. Hoc *opus tractatu honeſtorum utiliumq́; conſtare. Suaſorijs accedere tertiam partem ex coniectura, poſſet'ne fieri, et an eſſet futurum, de quo deliberararetur.* Hic *præcipuè diximus ſpectandũ, quis, apud quem, quid diceret.* Iudicialium *cauſſarũ alias in ſingulis, alias in pluribus cõtro uerſijs cõſiſtere: & in quibuſdã ſufficere modò intentionem, modò depulſionem: porrò depulſionem omnẽ inficiatione du plici, factum'ne, & an hoc factum eſſet, præterea defenſione ac translatione cõſtare. Quæſtionẽ, aut ex facto, aut ex ſcripto eſſe.* Ex *facto, de rerum fide, proprietate, qualitate.* Ex *ſcripto, de uerborũ ui, aut uoluntate: in quibus uis tum cauſſarum tum actionũ inſpici ſoleat, quæq; aut ſcripti & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legũ cõtrariarum ſpecie cõtinetur.* In *omni porrò cauſſa iudiciali quinq; eſſe partes: quarũ exordio conciliari audientem, narratione cauſſam proponi, cõfirmatione roborari, refutatione diſſolui, peroratione aut memoriã iudicis refici, aut animos moueri.* His *argumentandi & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, reſolui iudices oportet, adiecimus.* Acceſsit *ratio diuiſionis.* Credere *modo qui diſcet uelit, certã quandã uiã eſſe, in qua multa etiã ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſa natura, ut hæc de quibus dixi, nõ tam inuẽta à præceptoribus, quàm cũ fierẽt, obſeruata eſſe uideãtur.* Plus *exigũt laboris et curæ quæ ſequũtur.* Hinc *enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partẽ operis, ut inter oẽs* Oratores *cõuenit, difficillimã.* Nam *&* M. Antonius, *cuius ſuprà habuimus mentionẽ, ait à ſe diſertos uiſos eſſe multos, eloquentem autẽ neminẽ.* Diſertis *ſatis putat dicere quæ oporteat: ornatè autem dicere, proprium eſſe eloquentiſsimi.* Quæ *uirtus ſi uſq; ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut* L. Craſſo, *certum eſt & in his & in prioribus cã deſideratam,* [margin: De Orat. I.]

quia

quia difficillima fuit. Et *Marcus* T*ullius inuẽtionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, eloquentiã* O*ratoris.*Ideoq; *præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit.* Q*uod eum meritò feciſſe, etiã ipſo rei de qua loquimur nomine palàm declaratur.* E*loqui enim hoc eſt, omnia quæ mente conceperis, promere, atq; ad audientes perferre: ſine quo ſuperuacua ſunt priora, & ſimulia gladio condito, atq; intra uaginam ſuam hærenti.* Hoc *itaq; maximè docetur: hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt: huc ſtudiũ adhibendũ: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hic omnis ætas conſumitur: hoc maximè* O*rator* O*ratore præſtãtior: hoc genera ipſa dicẽdi alia alijs potiora.* Neq; *enim* A*ſiani, aut quocũq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt: neq; quos aridos uocamus, ſtulti, aut in cauſsis cæci fuerunt: ſed his iudicium in eloquẽdo ac modus, illis uires defuerunt: ut appareat in hoc & uitium & uirtutẽ eſſe dicendi.* Non *ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborum.* O*ccurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehẽſuris hãc confeſsionem meam, reſiſtam, ijs qui omiſſa rerũ (qui nerui ſunt in cauſsis) diligẽtia, quodam inani circa uoces ſtudio ſeneſcunt: idq; faciunt gratia decoris: quod eſt in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum, ſed cũ ſequitur, nõ cũ affectatur.* C*orpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex ijſdem his ſpeciẽ accipiunt, ex quibus uires: nãq; & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadem ſi quis uulſa atq; fucata muliebriter comat, fœdiſsima ſint ipſo formæ labore.* Et *cultus cõceſſus atq; magnificus addit hominibus, ut* G*ræco uerſu teſtatũ eſt, autoritatẽ: at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida & uerſicolor quorundã elocutio, res ipſas effœminat, quæ illo uerborũ habitu ueſtiuntur.*

2. de Orat.

Vide Eraſmũ ĩ Prouerbio, Veſtis uirum facit.

tur. Curā ergo uerborū, rerum uolo eſſe ſolicitudinem. Nam plerunq; optima rebus cohærent, & cernūtur ſuo lumine: at nos quærimus illa tanquā lateant ſemper, ſeq; ſubducant. Ita nunquā putamus circa id eſſe, de quo dicendū eſt: ſed ex alijs locis petimus, & inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt: quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit ad curā ſuam pertinere. Sed euenit plerūq;, ut hac diligentia deterior etiā fiat oratio. Primùm, quia ſunt optima minimè accerſita, & ſimplicibus atq; ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curam fatētur, & ficta atq; cōpoſita uideri etiā uolūt, nec gratiā conſequūtur, & fidem amittunt, propter id quòd ſenſus obumbrant, & uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod rectè dici poteſt, circumimus amore uerborū: & quod ſatis dictum eſt, repetimus: & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus: & pleraq; ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid quod nihil iam propriū placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſsimo quoq; poëtarum figuras ſeu translationes mutuamur: tum demū ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligēdos nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero, præceperat, in dicēdo uitium uel maximum eſſe, à uulgari genere orationis, atq; à conſuetudine cōmunis ſenſus abhorrere. Sed ille durus, atq; ineruditus: nos melius, quibus ſordent omnia quæ natura dictauit: qui non ornamēta quærimus, ſed lenocinia. quaſi uerò ſit ulla uerborū, niſi rei cohærētium, uirtus: quæ ut propria ſint & dilucida & ornata, & apte collocētur. ſi tota uita laborandum eſt, omnis ſtudiorū fructus amiſſus eſt. Atq; pleroſq; uideas hærentes circa ſingula, & dū inueniūt, & dum inuenta ponderāt, ac dimetiuntur. Quod etiam ſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur, abominanda tamē hæc in-

1. de Orat. in prologo.

felicit

ſelicitas erat, quæ & curſum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miſer enim, & (ut ſic dicam) pauper Orator eſt, qui nullũ uerbũ æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet quidem, qui rationẽ loquẽdi primùm cognouerit, tum lectione multa & idonea copioſam ſibi uerborum ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artẽ collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nãq; iſta quærendi, iudicãdi, comparãdi anxietas, dum diſcimus adhibenda eſt, non cũ dicimus. Alioqui ſicut qui patrimonium non pararunt, ſubinde quærunt: ita in oratione, qui non ſatis laborarũt. Si præparata uis dicendi fuerit, erunt in officio, ſic ut non ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideãtur, atq; ut umbra corpus ſequi. Tamẽ in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis. Nã cum latina, ſignificãtia, ornata, aptè ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis penè ſyllabis commorandi: qui etiã cum optima ſint reperta, quærũt aliquid quod ſit magis antiquũ, remotum, inopinatum: nec intelligũt iacere ſenſus in oratione in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum ſciamus tamen nihil uerborum cauſſa eſſe faciendum, cum uerba ipſa rerum gratia ſint reperta: quorum ea ſunt maximè probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optimè promunt, atq; in animis iudicium quod uolumus efficiunt. Ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verùm admirabilem non ſic quomodo prodigia miramur, & iucundam orationem non deformi uoluptate, ſed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in Elocutione ſpectanda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quid eſſet elocutio, ex prooemio cognouimus: proximũ erat, ut quomodo diuideretur, & quibus conſtaret, diceremus. Spectari ergo elocutionem ait in uerbis aut ſingulis, aut cõiunctis, utraq; ſuis propriis circunſcribit, repetita quorũdam ex primo libro mentione, atque hoc inſuper addito, ne uerba ſint nimis peregrina & externa, néue curioſa & affectata oratio.

IGitur quam Græci φράσιν uocant, Latinè dicimus elocutionem. Eam ſpectamus in uerbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis intuẽdum eſt, ut ſint latina, perſpicua, ornata, & ad id quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione latinè atq; emendatè loquendi fuerunt dicẽda, in libro primo cum de Grãmatice loqueremur, executi ſumus. Verùm illic tãtùm ne uitioſa eſſent, præcepimus: hic nõ alienum eſt admonere, ut ſint quamminimè peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio nõ deſit, inuenias: quos curiosè potius loqui dixeris, quàm Latinè: quomodo & illa Attica anus Theophraſtum hominẽ alioqui diſertiſſimũ, annotata unius affectatione uerbi, hoſpitem dixit: nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quàm quòd nimium Atticè loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat ineſſe Pollio Aſinius quandã Patauinitatẽ. Quare, ſi fieri poteſt, & uerba omnia, & uox, huius alumnum urbis oleãt: ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata.

De Perſpicuitate. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Elocutionis hàs eſſe uirtutes dicit, ut in ſingulis uerba perſpicua ſint, & ornata: in coniunctis collocata & figurata. Nam ut latina ſint & emendata, ad grammaticum pertinere oſtendit. Primam ergo uirtutem perſpicuitatem aggreditur, quã effici uerborum proprietate contendit: cuius octo modos enumerat,

quorum

quorum primo uitium quod improprium uocant, opponit: docetq; non omnia quæ propria non ſint, improprij uitio laborare: cum abuſio & tranſlatio neceſſariæ ſint, & pro propriis recepta quæ per eas efferuntur. Nam proprietatem non ad nomen ſed ad uim ſignificandi referri. Et quia obſcœna, ſordida & humilia uitanda ſint, primi modi uſum non eſſe ſemper oſtendit: & qui humilia ſemper uitantes etiam ubi cauſſa nō poſtularet, ea quæ in uſu ſunt, reformidant, ridendos eſſe iudicat. Perſpicuitati obſcuritatem opponit, cuius in uerbis ſingulis tres modos enumerat: nimis uetuſta, regionibus familiaria, & artium propria, & homonyma. In cōiunctis modos octo: ſermonem nimis longum, hyperbaton, parentheſin nimis longam, amphiboliam, inanium uerborum turbam, obſcurationem, nimiam breuitatem, ſermonem uerbis apertis occultos ſenſus habentem. Quibus enumeratis, quæ ſit perſpicuitatis obſeruatio, uirtus, & forma, cum ſumma eius commendatione præſcribit.

PErſpicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatē: ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt, ſua cuiuſq; rei appellatio: qua non ſemper utimur. Nam & obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo non mediocriter quidā errare ſolent, qui omnia quæ ſunt in uſu, etiamſi cauſſæ neceßitas poſtulet, reformidant: ut ille qui in actione Ibericas herbas ſe ſolo nequicquam intelligente dicebat, niſi irridens hanc uanitatem Caßius Seuerus, ſpartum eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus Orator duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id quod uitabat. In hac autem proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt: atq; ei contrarium eſt uitium id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur: quale eſt,

—Tantum ſperare dolorem. Aut quod in oratione Dolabellæ emendatum à Cicerone annotaui, * Morem ferre. aut qualia nunc laudantur à quibuſdam, quorum eſt * de- Aeneid. 4. *Mortem * de cruce.

cernere, uerba ceciderunt. Non tamen quicquid nõ erit proprium, protinus & improprij uitio laborabit: quia primum omnium multa ſunt & græce & latine nõ denominata. Nã & qui iaculũ emittit, iaculari dicitur: qui pilam aut ſudem, appellatione priuatim ſibi aſsignata caret: & ut lapidare quid ſit manifeſtũ eſt, ita glebarum teſtarumq; iactus nõ habet nomen. Vnde abuſio, quæ κατάχρησις dicitur, neceſſaria. Translatio quoq;, in qua uel maximus eſt orationis ornatus, uerba nõ ſuis rebus accõmodat. Quare proprietas nõ ad nomen, ſed ad uim ſignificãdi refertur: nec auditu, ſed intellectu perpendẽda eſt. Secundo modo dicitur propriũ inter plura quæ ſunt eiuſdẽ nominis, id, unde cætera ducta ſunt: ut uertex eſt contorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur. inde propter flexum capillorũ, pars eſt ſumma capitis: & ex hoc, quod eſt in montibus eminentiſsimũ. Recte inquam dixeris hæc omnia uertices, proprie tamẽ, unde initiũ eſt. Sic ſoleæ & turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cũ res cõmunis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut carmen funebre proprie Nænia: & tabernaculũ ducis, Auguſtale. Itẽ quod cõmune eſt & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut urbem, Romã accipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra: cũ ſint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurũ & argentum, quàm æs Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus Oratoris inſpicitur. At illud iam non mediocriter probãdũ, quod hoc etiã laudari modo ſolet ut proprie dictũ, id eſt quo nihil inueniri poſsit ſignificãtius: ut Cato dixit C. Cæſarẽ ad euertendã Rempublicam ſobrium acceſsiſſe: ut Virgilius deductum carmen, & Horatius acrem tibiam, Hannibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; eſt à quibuſdã traditũ proprij genus ex appoſitis, quæ epitheta dicuntur, ut, Dulce muſtum;

Eclog. 9.
Serm. 1.

muſtum: & Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendum eſt. Etiã quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Interim autẽ quæ ſunt in quoq; genere præcipua, proprij locũ accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cunctator eſt appellatus. Poſſunt uideri uerba quæ plus ſignificãt quàm eloquuntur, in parte ponẽda perſpicuitatis: intellectum enim adiuuant. Ego autem libẽtius emphaſim retulerim ad ornatũ orationis, quia non ut intelligatur efficit, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit etiam uerbis ab uſu remotis: ut ſi commentarios quis pontificũ, & uetuſtiſsima fœdera, & exoletos ſcrutatus autores, id ipſum petat ex his, ut quæ inde cõtraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædã ſoli ſcire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus quibuſdã magis familiaria, uel artiũ propria, ut Atabulus uentus, & nauis Saccaria, & In malaco ſanũ. Quæ uel uitãda apud iudicem ignarũ ſignificationũ earum, uel interpretanda ſunt: ſicut in his quæ homonyma dicuntur, ut, Taurus animal ſit, an mons, an ſignũ in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctũ non intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & cõtinuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, ut eũ proſequi nõ poſsit intẽtio: nec traiectione tã tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior eſt miſtura uerborum, qualis in illo uerſu, — Vide Cęlium lib. 3. cap. 15.

Saxa uocant Itali medijs quæ in fluctibus, aras. — Aeneid. 1.

Etiam interiectione, qua & Oratores & Hiſtorici frequẽter utuntur, ut medio ſermone aliquẽ inſerant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi quod interponitur, breue eſt. Nam Virgilius illo loco quo pullum equinũ deſcribit, cũ dixiſſet,

Nec uanos horret ſtrepitus: — Georg. 3.

compluribus inſertis, alia figura quinto demũ uerſu redit,

–Tum ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit.–

Lachetem dicit ſuprà lib. 7. ca. 9. de Ambiguo.

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolùm de cuius genere ſuprà dictum eſt, quæ incertū intellectū facit, ut, Chremetem audiui percußiſſe Demeam: *ſed illa quoq;, quæ etiāſi turbare non poteſt ſenſum, in idē tamen uerborū uitium incidit: ut ſi quis dicat uiſum à ſe hominem librum ſcribentem.* Nam *etiamſi librū ab homine ſcribi pateat, malè tamē compoſuerat, feceratq́; ambiguum, quantū in ipſo fuit. Eſt etiam in quibuſdā turba inanium uerborum, qui dum cōmunē loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate quæ dicere uolunt: ipſam deinde illam ſeriem cū alia ſimili iungentes, miſcentesq́;, ultra quàm ullus ſpiritus durare poßit, extendūt.* In *hoc malum etiam à quibuſdā laboratur: neq; id nouum uitium eſt, cū iam apud* Titum Liuium *inueniam fuiſſe præceptorē aliquem qui diſcipulos obſcurare quæ dicerēt, iuberet,* Græco *uerbo utēs,* σκότισον. Vnde *illa ſcilicet egregia laudatio,* Tāto *melior: ne ego quidē intellexi. Alij breuitatis æmuli, neceſſaria quoq; orationi ſubtrahunt uerba, & uelut ſatis ſit ſcire ipſos quæ dicere uelint, quātum ad alios pertineat, nihil putāt.* At *ego ocioſum ſermonem dixerim, quē auditor ſuo ingenio non intelligit.* Q*uidam emutatis in peruerſum dictis, de figuris idē uitium conſequuntur.* Pe*ßima uerò ſunt* ἀδιανόητα, *hoc eſt, quæ uerbis aperta, occultos ſenſus habent: ut,* Conductus *eſt cæcus ſecus uiam ſtare: & qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe.* Ingenioſa *hæc & fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur perficiūt.* At *peruaſit quidē iam multos iſta perſuaſio, ut id iam demum eleganter atq; exquiſitè dictum putent, quod interpretandum ſit.* Sed *auditoribus etiā nōnullis grata ſunt hæc, quæ cum intellexerint,*

acum

acumine ſuo delectantur, & gaudent nō quaſi audiuerint, ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitas, propria uerba, rectus ordo, nō in longum dilata concluſio: nihil neq; deſit, neq; ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam rerum perſpicuitas quò modo præſtanda ſit, diximus in præceptis narrationis. Similis autē ratio eſt in omnibus. Nam ſi neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta: quia id ipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionem, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, et tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumen: ſed multis eum frequenter cogitationibus auocari: niſi tam clara fuerint quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut Sol in oculos, etiamſi in eam non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere poßit, ſed ne omnino poßit nō intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe quæ non ſatis percepiſſe eos qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt: qua cauſſa ad planiora & communia magis uerba deſcendimus: cum id ipſum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè feciſſe ſimulamus.

De Ornatu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Laudem ornatus amplificat ab eius pulchritudine & difficultate, per comparationem: quantaq; ſit eius uis, ex Ciceronis oratione pro Cornelio, eiuſdemq; alio loco teſtimoniis & uariis ſimilitudinibus probat. Qualis ornatus eſſe debeat, definit: non effœminatus, non adſcititius aut fucatus, ſed ſanctus, fortis, uirilis, & ſpeciem cum utilitate iunctam habens. Eundem pro diuerſo materiæ genere uariandum monet, atque in genere demonſtratiuo: in quo plenis uelis ferri debet, longè alium eſſe

quàm in deliberatiuo & iudiciali, à quibus etiamſi preſsior & caſtigatior ſit, non tamen excludatur. Ornatum eſſe in ſingulis uerbis,& coniunctis,ut perſpicuitatem:nam quòd ſupra dixit in uerbis ſingulis ſpectari an perſpicua & ornata ſint, ad primã poſitionẽ referendum eſt,ut poſtea toti orationis corpori eædẽ uirtutes ſeruiant. Primum in ſingulis magnum eſſe ſynonymiæ uſum : quia cum plura idem ſignificent, aliaq; honeſtiora,ſublimiora,iucundiora, aut uocaliora ſint, licet, quæ rebus accõmodatiſsima erunt,eligere : ut atrocibus uerba ipſo auditu aſpera dare, à rebus humilibus ſublimia procul auferre. Contrà ubi ſubmittenda erit oratio, in uerbis humilibus magnã uim repoſitam exiſtimare.omnia Ciceronis,Horatiiq; & Virgilij illuſtribus exemplis demonſtrat. Verborum ex quibus ornatus petatur,triplicem ſectionem facit.aut enim propria eſſe,aut ficta,aut tranſlata. Propria,ornata eſſe,& dignitatem conſequi,ſi antiqua ſint,& cum modo ſumantur, nec ab illis obliteratis temporibus repetantur. Ficta uero Grçcis quàm Latinis eſſe magis cõceſſa: quibus nouare uix permittitur, niſi his ſe remediis prçmuniant: permitte mihi ut ſic loquar, liceat ita dicere, &c. At uerba flectere,deriuare,componere,ſatis concedi. Tranſlata, de quibus cap.de tropis amplius loquetur, extra contextũ orationis probari non poſſe,nec ulla ſingula per ſe uim habere tradit. Itaq; à ſingulis ad coniuncta tranſit. Coniuncti ſermonis ornatum in duo partitur:quam elocutionem concipiamus,& quomodo efferamus.In primo conſtare debere,minuendum ne,an augẽdum ſit:remiſſe dicendum,an concitatè,&c. In ſecundo,quibus tranſlationibus,figuris,& ſententiis,& qua collocatione intentionem perficiamus. Et quia uitio carere prima ſit uirtus, antequam ad ornatum & eius uirtutes accedat,orationis uitia eidem contraria recenſet,cacophaton, cuius plures ſpecies facit, tapinoſin, & ei uitium contrarium, rebus paruis exceſſum immoderatũ tribuens,mioſin,tautologian,epanalepſin,homiologian, macrologian,pleonaſmon,periergiã,cacozelon, anœconometon, aſchematon,cacoſyntheton,cœniſmon,quç omnia exemplis appoſitis explicat. His enumeratis ad ornatum redit, cuius partibus ſupra nominatis cultum qui omnia nitidiora facit, quoq; orationis ornamenta continentur,adiungit,inter quç enargiam,quam reprçſentationem alij uocent,numerat,& expreſſam rei imaginem hypotypoſin aliis dictam,aliis rerum ſub oculos ſubiectionem:

nem: quibus oratio maximè redditur illuſtris. Exempla ex Cicerone & Virgilio & à ſe ficta profert. Valere ſimilitudines quoq; plurimum ad res illuſtrandas, præter illas quæ rebus probandis adhibentur: & quid circa illam obſeruandum, quæq; ſimilitudinis ſit & parabolæ: quæ eiuſdem ſpecies eſt, ratio, quotque genera, docet. His brachylogian, uirtutem qua res breuiter ante oculos ponitur, atque emphaſin, qua plus intelligitur quàm dicitur, & diuerſa uirtute magnam uim orationi adferentem aphelian adiungit: aceruatim uerò dinoſim, phantaſiam, exergaſiam, hyperexergaſiam, energiã recenſet. Poſtremo uim oratoris in augendo & minuẽdo, ut ad ſequens caput tranſitum faciat, concludit.

VEnio nunc ad ornatum: in quo ſine dubio plus quàm in cæteris dicẽdi partibus ſibi indulget Orator. Nã emendatè quidem ac dilucidè dicentiũ, tenue præmiũ eſt, magisq; uitijs carere, quàm ut aliquã magnã uirtutem adeptus eſſe uidearis. Inuẽtio cum imperitis ſæpe cõmunis: diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt: & quæ ſunt artes altiores, plerunq; occultantur, ut artes ſint: deniq; omnia hæc ad utilitatem cauſſarũ ſolam referenda ſunt. Cultu uerò atq; ornatu ſe quoq; cõmendat ipſe qui dicit, & in cæteris iudiciũ doctorũ, in hoc uerò etiã popularem laudem petit. Nec fortibus modò, ſed etiã fulgentibus armis præliatus in cauſſa eſt Cicero Cornelij: qui nõ aſſecutus eſſet docendo iudicem tantùm, & utiliter demũ ac Latinè perſpicueq; dicendo, ut populus Romanis admirationẽ ſuam nõ acclamatione tantùm, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificẽtia, & nitor, & autoritas expreſſit illum fragorẽ. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentẽ, ſi uſitata et cæteris ſimilis fuiſſet oratio. Atq; ego illos credo qui aderãt, nec ſenſiſſe quid facerẽt, nec ſpõte iudicioq; plauſiſſe: ſed uelut mẽte captos, et quo eſſent in loco ignaros, erupiſſe in hũc uoluntatis affectũ. Sed ne cauſſæ quidem parũ confert idem hic orationis ornatus.

Nam

Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & faciliùs credunt: plerunq; ipſa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam *& ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa nõ tam nos cõfunderẽt, ſi uis eorum tantùm, nõ etiam ipſe fulgor timeretur.* Recteq; Cicero *his ipſis ad* Brutũ *uerbis quadam in epiſtola ſcribit,* Nã *eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico.* Ariſtoteles *quoq; eandem petendam maximè putat.* Sed *hic ornatus (repetam enim) uirilis, fortis, & ſanctus ſit: nec effœminatam læuitatem, nec fuco eminentẽ colorẽ amet, ſanguine & uiribus niteat.* Hoc *autem adeo uerũ eſt, ut cum in hac maximè parte ſint uicina uirtutibus uitia, etiã qui uitijs utuntur, uirtutis tamẽ his nomẽ imponant.* Quare *nemo ex corruptis dicat me inimicum eſſe cultè dicentibus.* Non *nego hanc eſſe uirtutẽ, ſed illis eã non tribuo.* An *ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia & uiolas, & amœnos fontes ſurgentes, quàm ubi plena meßis, aut graues fructu uites erunt?* Sterilem *platanũ, tonſasq; myrtos, quàm maritam ulmũ & uberes oleas præoptauerim?* Habeant *illa diuites: licet. quid eſſent, ſi aliud nihil haberent?* Nullus'ne *ergo etiã fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat?* Nam *& in ordinẽ certaq; interualla redigã meas arbores.* Quid *enim illo quincunce ſpecioſius, qui, in quãcunq; partẽ ſpectaueris, rectus eſt?* Sed *protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant.* Surgentia *in altum cacumina oleæ, ferro coërcebo: in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret.* Decentior *equus, cuius adſtricta ſunt ilia, ſi idem uelocior.* Pulcher *aſpectu ſit athleta, cuius lacertos exercitatio expreßit, idem certamini paratior.* Nunquam *uera ſpecies ab utilitate diuiditur.* Sed *hoc quidem diſcernere, modici iudicij eſt.* Illud *obſeruatione dignius, quòd hic ipſe*

Xenophon in Oeconomico, & Cicero in Catone.

honeſtus

honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe uariatus. Atq; ut à prima diuiſione ordiar, non idē demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſsis cōueniet. Nāq; illud genus oſtentationi compoſitū, ſolam petit audientiū uoluptatē: ideoq́; omnes dicendi artes aperit, ornatumq́; orationis expo nit: ut qui nō inſidietur, nec ad uictoriam, ſed ad ſolum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententijs populare, uerbis nitidum, figuris iucundum, trāslationibus magnificū, cōpoſitione elaboratū, uelut inſtitor quidam eloquentiæ, intuendum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipſum non ad cauſſam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio eſt, ultimus fit famæ locus. Propterea nō debet quiſquā, ubi maxima rerū momenta uerſantur, de uerbis eſſe ſolicitus. Neq; hoc eò pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed uti preſsior & ſeuerior, eò minus cōfeſſus, præcipuè ad materiam accōmodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus, concitatius populus, & in iudicijs publicæ capitalesq́; cauſſæ poſcunt accuratius dicendi genus. At priuatum conſilium, cauſſasq́; paucorum, ut frequenter accidit, calculorum, purus ſermo, & diſsimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia afficiꝰ aut in mācipij redhibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus quàm perſpicuitas aut in ſingulis uerbis eſt, aut in pluribus poſitus: quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſideremus. quanquam rectiſsimè traditum eſt, perſpicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum eſſe, quod ſit improprium. Sed cum idem frequentiſsimè plura ſignificent, quod συνωνυμία uocatur, iam ſunt alijs alia honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut ſyllabæ è literis melius ſonantibus clariores ſunt, ita uerba

συνωνυμία.
Cic. in Part.

uerba è ſyllabis magis uocalia: & quo plus quæq; ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et *quod facit ſyllabarũ, idem uerborum quoq; inter ſe copulatio, ut aliud alij iunctum melius ſonet.* Diuerſus *eſt tamẽ uſus.* Nam *rebus atrocibus uerba etiã ipſo auditu aſpera magis conuenient.* In *uniuerſum quidem, optima ſimplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt iucundiſsima.* Et *honeſta quidem turpibus potiora ſemper, nec ſordidis unquam in oratione erudita locus.* Clara *illa atq; ſublimia plerunq; materiæ modo cernenda ſunt.* Quod *enim alibi magnificum, tumidum alibi.* Et *quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur.* Et *ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius uerbum, & uelut macula: ita à ſermone tenui ſublime nitidumq; diſcordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet.* Quædam *non tam ratione quàm ſenſu iudicantur: ut illud,*

Aeneid.8. —*Cæſa iungebant fœdera porca, fecit elegans, fictio nominis: quod ſi fuiſſet porco, uile erat. in quibuſdam ratio manifeſta eſt.* Riſimus, *& meritò, nuper* Poëtam *qui dixerat,*

Prætextam in ciſta mures roſere Camilli.

Georg.4. At Virgilij *miramur illud,* —*Sæpe exiguus mus.* Nam *epitheton exiguus, aptũ propriũ effecit ne plus expectaremus, & caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ non uſitata, addidit gratiam.* Imitatus *eſt itaq;*

In arte. *utrunq;* Horatius, —Naſcetur *ridiculus mus.*

Nec *augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nõnunquam eſt.* Vim *rebus aliquando & ipſa uerborum humilitas affert.* An *cum dicit in* Piſonem Cicero, Cum *tibi tota cognatio in ſarraco aduehatur, incidiſſe uidetur in ſordidum nomẽ, non eo contemptum hominis quem deſtructum uolebat, auxiſſe?*

Pro Cælio. Et *alibi,* Caput *opponis cum eo coniſcãs.* Vnde *interim grati idiotis ioci: qualis eſt ille apud* M.Tullium, Puſio *qui cum*

maiore

maiore ſorore cubitabat. Et, *Cn.Flauius,qui cornicum oculos confixit.* Et *pro Milone illud,*Heus *ubi* R*uſcio? &*,Er*tius* A*ntoniaſter.*Id *tamen in declamationibus eſt notabilius, laudariq; me puero ſolebat,* D*a patri panem. & in eodem,* E*tiam canem paſcis.* R*es quidem præcipuè in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſſa riſus,nunc utiq;, cum hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta, laboret incredibili uerborum faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis abſciderit.* C*um ſint autem uerba propria,ficta,translata : proprijs dignitatem dat antiquitas.nanq; & ſanctiorem & magis admirabilem faciunt orationem,quibus non quilibet fuerat uſurus:eoq; ornamento acerrimi iudicij* P.V*irgilius unicè eſt uſus.* O*lli enim,& quianam,& mis, & ponè, pellucent & aſpergunt illam,quæ etiam in picturis eſt gratiſsima,uetuſtatis inimitabilem arti autoritatem.*S*ed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis eſt uetus* Q*uæſo, quid neceſſe eſt dicere?* O*ppidò,quo ſunt uſi paululum tempore noſtro ſuperiores,uereor ut iam non ferat quiſquam:certè* A*ntigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur.*A*erumnas quid opus eſt? tanquam parum ſit ſi dicatur labor.*H*orridum,reor:tolerabile,autumo : tragicũ,prolem ducendam : uniuerſum eius proſapiam,inſulſum.* Q*uid multa? totus propè mutatus eſt ſermo.* Q*uædam tamen adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiã neceſſariò interim ſumuntur, nuncupare, & fari : & multa alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demum, ſi non appareat affectatio:in qua mirificè* V*irgilius eſt,*

**Hormethiorum amator iſte uerborum,*
Iſte iſte rhetor, nanq; quatinus totus
*Thucydides** Br*itannus,* A*tticæ febres,*
Tau G*allicum imminet : ipſemet malè illiſit.*

Pro Muræna. Pro Vareno, autore Priſciano.

Aenei.1.5.& 2.

Cicer.2. de fi. Cic.3.deOrat.

3.de Orat.

In Priapeis. *Corinthiorum. *Tyrannus. Vide Baptiſtã Pium cap.43.

Ita

Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

Philip.11. *Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt, Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceßitur,*

Et uerba antiqui multum furate Catonis
Criſpe, Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

*Odioſa cura. nam eſt cuilibet facilis: & hoc peßima, quòd rei ſtudioſus, non uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſſit, quibus hæc uerba cõueniant. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis conceſſum eſt, qui ſonis etiã quibuſdam & affectibus nõ dubitauerunt nomina aptare: nõ alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autẽ in iungendo aut deriuando paulum aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an, gradus eliminat, apud Accium in Tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et ſanè eiuſdem notæ eſt, exanimat. Át in tractu & declinatione talia ſunt, qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo: quæ dura quidem ſentit eſſe, ueruntamẽ uſu putat poſſe molliri. Nec à uerbis modò, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædam, ut à Cicerone ſullaturit, * & ab Aſinio fimbriaturit et figulaturit. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens, & eſſentia: quæ cur tantopere aſpernemur, nihil uideo, niſi quòd iniqui iudices aduerſus nos ſumus, ideoq; paupertate ſermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nam & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua, & quædam in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatũ, munerarium Auguſtus primus, dixerunt. Piraticã quoq; ut muſicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores.*

[Margin: 3.de Orat. — De natura deorum.1. — Lib.epiſto. ad Att.9.epi.181. — *Subuculatũ, & ab Aſi. fimbriatum & fibulatum.]

Fauorem

Fauorem, & urbanum, Cicero noua credit. Nam & in epi-ſtola ad Brutum, Eum, inquit, amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in conſilium aduocabo. Epiſt.lib.5. *Et ad Appium Pulchrum, Te hominem non ſolùm ſapientē, uerumetiam (ut nūc loquuntur (urbanum. Idem putat à Terentio primùm dictum eſſe obſequium.* In Andria. *Cæcilius ad Siſennam, Albenti cælo. Ceruicē uidetur Hortenſius primus dixiſſe. nam ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaque. Neque enim accedo Celſo, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cum ſint eorum alia (ut dicit Cicero) natiua, id eſt quæ ſignificata ſunt primo ſenſu:* 3.de Orat.& in Part. *alia reperta, quæ ex his facta ſunt: ut iam nobis ponere alia quàm quæ illi rudes homines primiq; fecerūt, fas non ſit: at deriuare, flectere, coniungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſiit licere? Et ſi quid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdam remedijs præmuniēdum eſt, Vt ita dicam, ſi licet dicere, quodammodo, permitte mihi ſic. Quod idem etiam in ijs quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt. In quo non falli iudicium noſtrum, ſolicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantiſſimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari niſi in contextu ſermonis non poſſunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictū, quæ, ut alio loco oſtendi, per ſe, nullam uirtutem habent.* Lib.1.cap.5 *Sed ne inornata ſunt quidem, niſi cum ſunt infrà rei de qua loquendum eſt, dignitatē: excepto, ſi obſcœna nudis nominibus enuncientur. Quod uiderint, qui non putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis: & ſiqua eſt rei deformitas, alia quoque appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilominus perueniat.* Cicc. epiſt. famil.9.epiſtol.22. *Ego Romani pudoris more contentus, ut iam reſpondi talibus, uerecundiam ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur ad cōiūcti ſermonis rationē tranſeamus. Cuius ornatus in hæc*

duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. Nam primum eſt, ut liqueat, augere quid uelimus, an minuere: concitatè dicere, an moderatè: lætè, an ſeuerè: abundanter, an preſſe: aſperè, an leniter: magnificè, an ſubtiliter: grauiter, an urbanè. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus ſententijs, quo modo, qua poſtremò collocatione, id quod intendimus, efficere poßimus. Cæterùm dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingam: nam prima uirtus eſt, uitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationem fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minus'ue eſt quàm decet. Non quia comi expolirique non debeat, (nam & hæc ornatus pars eſt) ſed quia uitium eſt ubique quod nimium eſt. Itaque uult eſſe authoritatem & pondus in uerbis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim ſaluis licet aſſumere ea quibus illuſtrem fieri orationem putat. Delectant translata, ſuperlata, ad nomen adiuncta, duplicata, & idem ſignificantia, ab ipſa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonſtrare aggreßi ſumus, uel hoc uitium ſit quod κακόφατον uocatur: ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intellectum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellum, apud Salluſtium dicta ſanctè & antiquè, ridentur à nobis, ſi dijs placet. quam culpã non ſcribentium quidem iudico, ſed legentium: tamen uitanda, quatinus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiam uitijs cedendum eſt. ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cũ hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus mediũ ſit, in præfata uidemur incidere: quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coëuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentißimè cogit, aut cõtinuata cũ inſequen

In Partit.

niſequente, in naturam eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid ſimile faciunt, quas perſequi longũ eſt, in eo uitio quod uitandũ dicimus, commorantes. Sed diuiſio quoque affert eandem iniuriã pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcripto modo id accidit, ſed etiã ſenſu pleriq; obſcœnè intelligere, niſi caueris, cupiunt: ut apud Ouidium,

Quæq; latent, meliora putat. – *ac ex uerbis quæ longiſsimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat,* Metam.I.

Incipiunt agitata tumeſcere. – *quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt. Deformitati proximum eſt humilitatis uitiũ, ταπείνωσιν uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur: ut Saxea eſt uerruca in ſummo montis uertice. Cui natura cõtrarium, ſed errore par eſt, paruis dare excedentia modum nomina, niſi cum ex induſtria riſus inde captatur. Itaque nec parricidam, nequam dixeris hominem: nec deditum forte meretrici, nefarium: quòd alterum parum, alterum nimium eſt. Proinde quædam hebes, ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facillimè fiunt manifeſta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto, ſecundum nitido, tertium copioſo, deinceps hilari, iucũdo, accurato diuerſum eſt. Vitanda & μείωσις, cum ſermoni quidem deeſt aliquid quò minus plenus ſit, quanquam id obſcuræ potius quàm inornatæ orationis uitium eſt. Sed hoc quoque cum à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut ταυτολογία, id eſt eiuſdem uerbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquam non magnopere ſummis authoribus uitata, interim uitium uideri poteſt: in quod ſæpe incidit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco, Non ſolùm igitur illud iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atque eſt & ipſum inter ſchemata: quorum exempla illo loco reddam,* Georg.I. Pro Cluen.

 quo uirtutes

quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία eſt, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium, atque eſt tota coloris unius, quæ maximè deprehenditur carens arte Oratoria: eaq; & in ſententijs, & figuris, & compoſitione longa, non animis ſolùm, ſed etiam auribus eſt ingratiſsima. Vitanda μακρολογία, id eſt lõgior quàm oporteat ſermo, ut apud Liuium, Legati non impetrata pace, retro domum, unde uenerant, abierunt. Sed huic uicina periphraſis uirtus habetur. Eſt & πλεονασμὸς uitiũ, cum ſuperuacuis uerbis oneratur oratio, Ego meis oculis uidi. Satis eſt enim, uidi. Emendauit hoc non inurbanè in Hirtio Cicero, qui cum in Panſam declamans, filium à matre decem mẽſibus in utero latũ eſſe dixiſſet, Quid? aliæ, inquit, in penula ſolent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur,

Lib.8.ab urbe cond.

–Vocemq; his auribus hauſi. At uitium erit, quoties ocioſum fuerit, & ſupererit, non cum adijcietur. Eſt etiam quæ περιεργία uocatur, ſuperuacua (ut ſic dixerim) operoſitas, ut à diligenti curioſus, & à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiã, uerbum omne quod neque intellectum adiuuat, neque ornatum, uitioſum dici poteſt. Κακόζηλον, id eſt mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundãtia, & arceſsita, & exultantia, ſub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον uocatur, quicquid eſt ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia uitiorum peſsimum. Nam cætera cum uitentur, hoc petitur. Eſt autem totũ in elocutione. Nam rerum uitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium, ſuperuacuum: corrupta oratio in uerbis maximè improprijs, redundantibus, comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, uocũ ſimilium aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Eſt autem omne κακόζηλον utique falſum, etiam ſi non

Aeneid.4.

ſi non omne falſum κακόζηλον, ut cum dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm oportet, & quàm ſat eſt. Totidē *autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictum eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis.* Loquen*tes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda, ſimilia uirtutibus uitia, dicemus.* Sunt *inornata & hæc, Quod male diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον: Quod male figuratum, id ἀσχήματον: Quod male collocatū, id κακοσύνθετον uocāt. Sed de diſpoſitioue diximus: de figuris & compoſitione dicemus.* Κοινισμὸς *quoque appellatur quædam miſta ex uaria ratione linguarum oratio, ut ſi* Atticis Dorica, Ionica, Aeolica *etiam dicta cōfundas. Cui ſimile uitiū eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat.* Id *enim tale eſt monſtrum, quale* Horatius *in prima parte libri de arte poetica fingit,*

In libro de cauſsis corruptæ eloquentiæ.

Humano capiti ceruicem pictor equinā Iūgere ſi uelit, –

Et *cætera ex diuerſis naturis ſubijciat.* Ornatum *eſt quod perſpicuo ac probabili plus eſt.* Eius *primi ſunt gradus in eo quod uelis exprimendo, concipiendoq́; tertius, qui hæc nitidiora faciat: quod propriè dixeris cultū.* Itaque ἐνάργειαν, *cuius in præceptis narrationis feci mētionem, quia plus eſt euidentia, uel, ut alij dicunt, repræſentatio, quàm perſpicuitas: et illud quidem patet, hæc ſe quodammodo oſtendit: inter ornamēta ponimus.* Magna *uirtus eſt, res de quibus loquimur, clare, atque ut cerni uideantur, enunciare.* Non *enim ſatis efficit, neque ut debet plenè dominatur oratio, ſi uſque ad aures uolet, atque ea ſibi iudex de quibus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem in omnes eam particulas ſecabo, quarū ambitioſe à quibuſdam numerus augetur, ſed ma*

ximè neceſſarias attingam.

Et igitur unum genus quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur,

Aeneid.5. Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,

& cætera, quæ nobis illam pugilum congredientium faciem ita oſtendunt, ut non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimum in hoc genere, ſicut in cæteris, eminet Cicero. An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abeſt, ut Act.7. cum illa in Verrem legit, Stetit ſoleatus Prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaq; talari, muliercula nixus in littore: non ſolùm ipſum os intueri uideatur, & locum & habitum, ſed quædam etiam ex ijs quæ dicta non ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certè mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes utriuſque blanditias, & eorum qui aderant, tacitam auerſationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut eſt apud eundẽ (nãq; ad omnium ornandi uirtutum exempla uel unus ſufficit) in deſcriptione conuiuij luxurioſi, Videbar uidere alios intrantes, alios uerò exeuntes, quoſdam ex uino uacillantes, quoſdam heſterna potatione oſcitantes. Verſatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. Quid plus uideret qui intraſſet? Sic urbium captarum creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe ciuitatem, complectitur omnia quæcunque talis fortuna recipit: ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. At ſi aperias hæc quæ uerbo uno incluſa erant, apparebunt & fuſæ per domos ac templa flammæ, & ruentiũ tectorum fragor, & ex diuerſis clamoribus unus quidã ſonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium fœminarumq; ploratus, & malè uſque

Vide Aquilã Romanũ de Prodiorthoſi.

in illum

n illum diem ſeruati fato ſenes: tum prophanorum ſacrorumq; direptio, efferentium prædas repetentiumq; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius lucrum eſt, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) complectatur euerſio, minus eſt tamen totũ dicere, quàm omnia. Cõſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint uerisimilia: & licebit etiam falſo adfingere quicquid fieri ſolet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus,

Mihi frigidus horror Aeneid. 2.
Membra quatit, gelidusq; coit formidine ſanguis. &,
–Trepidæ matres preſſere ad pectora natos. Aeneid. 7.

Atq; huius ſummæ iudicio quidẽ meo uirtutis facillima eſt uia. Naturam intueamur, hanc ſequamur. Omnis eloquẽtia circa opera uitæ eſt, ad ſe refert quiſq; quæ audit: et id facillimè accipiũt animi, quæ agnoſcũt. Præclarè uerò ad inferẽdã rebus lucẽ, repertæ ſunt ſimilitudines, quarũ aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumẽta ponũtur, aliæ ad exprimẽdã rerũ imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium,

–Inde lupi ceu Raptores atra in nebula.– & Aeneid. 2.
–Aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta. Aeneid. 4.

Quo in genere id eſt præcipuè cuſtodiẽdũ, ne id quod ſimilitudinis gratia adſciuimus, aut obſcurũ ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrãdæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. Quare ſanè poetis quidem permittamus huiuſmodi exempla.

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xantiq; fluenta Aeneid. 4.
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Non idem decebit Oratorem, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoq; de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis

genus ornat orationem,facitq́; ſublimem,floridam, iucũdam, mirabilem. Nam quo quæque longius petita eſt,hoc plus affert nouitatis,atq; inexpectata magis eſt.Illa uulgaria uideri poſſunt, & utilia tamen ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem uberioremq́; fieri. Et ut medici abalienata morbis membra præcidunt,ita turpes ac pernicioſos,etiã ſi nobis ſanguine cohæreant,amputandos.Iam ſublimius illud pro Archia, Saxa atque ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt.& cætera.Quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maximè licentia corruptum eſt.Nam & falſis utuntur: nec illa ijs quibus tandem ſimilia uideri uolunt,applicãt:quorum utrunq; in ijs eſt quæ me iuuene ubique cantari ſolebant, Magnorũ fluminum nauigabiles fontes ſunt. &, Generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autem parabola aut præcedit ſimilitudo,& res ſequitur:aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur. Sed interim libera & ſeparata eſt:interim,quod longè optimum eſt, cum re cuius eſt imago, connectitur,collatione inuicem reſpondente, quod facit redditio contraria,quæ ἀνταπόδοσις dicitur.Præcedit ſimilitudo illa,cuius modò feci mentionem, -Inde lupi ceu

Raptores atra in nebula.- Sequitur in primo Georgicôn poſt longã de bellis ciuilibus atque externis cõqueſtionẽ,

Vt cum carceribus ſeſe effudêre quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia,& fruſtra retinacula tendens
Fertur equus auriga,neque audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utranq; quam comparat,uelut ſubijcit oculis,& pariter oſtendit.Cuius præclara apud Virgilium multa reperio exempla, ſed oratorijs potius utendum eſt.Dicit Cicero pro Muræna, ut aiunt in Græcis artificibus eos aulœdos eſſe,qui citharœ-

di fieri non potuerũt:ſic nos uidemus,qui Oratores *euadere non potuerunt,eos ad iuris ſtudium deuenire.Illud pro eodẽ, iam penè poëtico ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione,quod eſt ad ornatum accommodatius:*Nam *ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno commouentur,ſæpe improuiſo, nulla ex certa ratione,obſcura aliqua ex cauſſa concitantur:ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſæpe intelligas quo ſigno commota ſit:ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe uideatur. Sunt & illæ breues,*Vagiq; *per ſyluas ritu ferarum.* Et *illud* Cicerouis *in* Clodium, Q*uo ex iudicio uelut ex incẽdio nudus effugit.*Q*uibus ſimilia poſſunt cuicũque etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere.* Hinc *ſubiacet uirtus nõ ſolũ aperte ponendi rem ante oculos,ſed circunciſè atque uelociter.*Ac *meritò laudatur breuitas integra,ſed ea minus præſtat quoties nihil dicit niſi quod neceſſe eſt,βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter ſchemata.*Eſt *uerò pulcherrima,cũ plura paucis complectimur,quale illud* Salluſtij *eſt,*Mithridates *corpore ingenti perinde armatus.* Hoc *malè imitantes ſequitur obſcuritas.*Vicina *prædictæ,ſed amplior uirtus eſt ἔμφασις,altiorem præbẽs intellectum,quàm quem uerba per ſe ipſa declarãt.*Eius *duæ ſunt ſpecies:altera,quæ plus ſignificat quàm dicit:altera, quæ etiam id quod non dicit.* Prior *eſt & apud* Homerum,*cum* Menelaus Graios *in equo ſediſſe dicit: nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit.& apud* Virgilium, Odyſſ.4. &.8.

Demiſſum *lapſi per funem.–* Nam *ſic quoque altitudo demonſtrata eſt.* Idem Cyclopa *cum iacuiſſe dicit per antrũ, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt.* Sequens *poſita eſt in uoce aut omnino ſuppreſſa,aut etiam abſciſſa.* Supprimitur *uox, ut fecit pro* Ligario Cicero, Q*uòd ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quamtam tu per te, per te inquam obtines: intelligo quid loquar.*Tacuit *enim* Aeneid.2. Aeneid.3.

illud, quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, *quæ quoniam eſt figura, reddetur ſuo loco.* Eſt in uulgaribus quoque uerbis emphaſis, *Virum eſſe oportet.* &, *Homo eſt ille.* &, *Viuendum eſt.* Adeò ſimilis eſt arti plerunque natura. Non tamen ſatis eloquentiæ eſt, ea de quibus dicat, clarè atque euidenter oſtendere: ſed ſunt multi ac uarij excolendæ orationis modi. Nam & ipſa illa ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum: & ſunt quædam uelut è tenui diligentia circa proprietatem ſignificationemq; munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta: uirium nō unum genus. Nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, ualet. Præcipua tamen eius opera δείνωσις in exaggeranda indignitate: & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiendis uiſionibus: ἐξεργασία in efficiendo uelut opere propoſito: cui adijcitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiuſdem, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his eſt, ab agendo ducta, & cuius propria ſit uirtus, non eſſe quæ dicuntur, otioſa. Eſt & amarum quiddam, quod ferè in contumelia eſt poſitum, quale eſt Caßij, *Quid facies cum in bona tua inuaſero? hoc* In Philippum. *eſt cum te docuero neſcire maledicere?* Et acre, ut illud Craſſi, *Ego te conſulem putem, cum tu me non putes ſenatorem?* Sed uis Oratoris omnis in augendo minuēdoq; conſiſtit. Vtrique parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus: reliqui ſimiles erunt. Sunt autem poſiti in rebus, & uerbis. Sed quæ ſit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

De Amplificatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primam amplificādi uel minuendi rationem in nomine eſſe docet

docet:ut cum improbum,latronem:contrà,uulneratum, læſum dicimus. Aliam etiam ex nominibus maiorem & manifeſtiorem, ex comparatione ampliorum uerborũ cum inferioribus: quale eſt illud,non furem, ſed raptorem : non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum. Et quia ſpecies huiuſmodi poſſunt plurimę recenſeri,ut confuſionem ex multitudine tollat,quatuor amplificationis genera conſtituit:incrementum,comparationem,ratiocinationem,congeriem.Incrementi quatuor modos recẽſet, Comparationis tres : ubi comparationem non ſemper ad amplificandum,ſed aliquando etiam ad probandum adhiberi monet:Ratiocinationis quinq;. Cur hunc amplificandi modum ita uocet,rationem reddit.Congeriei duos,& quid à ſynathrœſmo figura,id eſt coaceruatione, differat. Poſtremo minuendi totidem modos eſſe quot amplificandi tradit: & cur hyperbolen in tractatum de tropis differat,curq; continuò tropos non ſubiungat,rationem aſsignat.

P*Rima eſt igitur amplificandi uel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine,ut cum eum qui ſit cæſus,occiſum:eum qui ſit improbus,latronem:contraq; eũ qui pulſauit,attigiſſe:qui uulnerauit,læſiſſe dicimus.* Vtriuſq; *pariter exemplũ eſt pro* M. Cælio, *Si uidua liberè,proterua petulãter,diues effuſè,libidinoſa meretricio more uiueret,adulterum ego putarẽ,ſiquis hãc paulo liberius ſalutaſſet?* Nam *& impudicam meretricem uocauit : & eum cui longior cum illa fuerat uſus,liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora uerba cum ipſis nominibus pro quibus ea poſituri ſumus,conferantur:ut* Cicero in Verrem, *Non enim furem, ſed raptorem:non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ : non ſacrilegium, ſed hoſtem ſacrorum, religionúmque : non ſicarium, ſed crudeliſsimum carnificem ciuium ſociorúmque in ueſtrum iudicium adduximus.* Illo *enim modo ut ſit multum; hoc etiam plus ut ſit efficitur.* Q*uatuor tamen maximè generibus uideo conſtare amplificationem,incremento, comparatione,ratiocinatione,congerie.Incrementũ eſt poten* Act.7.

tiſsimum,

tiſsimum, cum magna uidentur etiam quæ inferiora ſunt. Id *aut uno gradu fit, aut pluribus.* Per id *uenitur non modò ad ſummum, ſed interim quodammodo ſupra ſummum.* Omni-
Act.7. *bus his ſufficit uel unum* Ciceronis *exemplum*, Facinus *eſt uincire ciuem* Romanum, *ſcelus uerberare, proprè parricidium necare: quid dicam in crucem tollere?* Nam *& ſi tantum uerberatus eſſet, uno gradu increuerat, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius.* Et *ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat.* Cum *uero dixerit, propè parricidium necare: ſupra quod nihil eſt adiecit, quid dicam in crucem tollere?* Ita *cum id quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod ultra eſt, uerba deficere.* Fit *& aliter ſu*
Aeneid.8. *prà ſummum adiectio: ut apud* Virgil*ium de* Lauſo. *–Quo pulchrior alter*

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum eſt enim, quo pulchrior alter nõ fuit. huic deinde aliquid ſuprapoſitum eſt. Tertius *quoq; eſt modus, ad quẽ nõ per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximum, ſed quo nihil maius eſt.* Matrem *tuam occidiſti.* Quid *dicam amplius?* Matrem *tuam occidiſti.* Nam *& hoc augẽdi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut nõ poſsit augeri.* Creſcit *oratio minus apertè, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cum citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore maius in*
Philipp.2. *ſequitur: ut de uomitu in* Antonium Cicero, In *cœtu uerò populi* Romani *negocium publicum gerens magiſter equitum.* Singula *incrementum habent.* Per *ſe deforme, uel nõ in cœtu uomere: in cœtu etiã nõ populi: populi etiã nõ* Romani: *uel ſi nullũ negociũ ageret, uel ſi non publicum: uel ſi nõ magiſter equitum.* Sed *alius diuideret hæc, & circa ſingulos gradus moraretur: hic in ſublime etiã currit, & ad ſummum peruenit nõ nixu, ſed impetu.* Verùm *ut hæc amplificatio in ſuperiora*

tendit,

tēdit, ita quæ ſit per comparationem, incrementū ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infrà, neceſſe eſt extollat id quod ſuprà poſitū eſt: ut idē, atq; in eodē loco, Si hoc tibi inter cœnā, & in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, quis nō turpe duceret? In cœtu uerò populi Romani. & in Catilinā, Ser ui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerēt, ut te metuūt omnes ciues tui, domū meam relinquendam putarem. Interim propoſito uelut ſimili exēplo, efficiēdū eſt ut ſit maius id quod à nobis exaggerandum eſt: ut idem pro Cluentio, cum expoſuiſſet Mileſiam quandā à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniā accepiſſe, Quanto eſt, inquit, Oppianicus in eadē iniuria maiore ſupplicio dignus? Siquidem illa cū ſuo corpori uim attuliſſet, ſe ipſa cruciauit: hic autē idē illud effecit per alieni corporis uim atque cruciatū. Nec putet quiſquam hoc, quāquam eſt ſimile, illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colliguntur, idem eſſe. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: ſicut in Oppianico non id agitur in illa comparatione, ut ille malè fecerit, ſed ut peius. Eſt tamē quāquā diuerſarum rerum quædā uicinia. Repetam igitur hic quoq; idē quo ſum illic uſus exemplū, ſed non in eundē uſum. Nam hoc mihi oſtēdendum eſt, augendi gratia nō tota modò totis, ſed etiā partes partibus comparari: ſicut hoc loco, An uerò uir ampliſsimus P. Scipio pōtifex maximus Tib. Gracchū mediocriter labefactantem ſtatū Reipublicæ, priuatus interfecit: Catilinā orbē terrarum cæde atque incēdio uaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus Reipublicæ orbi terrarū, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & uaſtationi, & priuatus cōſulibus cōparatur: quæ ſi quis dilatare uelit, plenos ſingula locos habent. Quas dixi per ratiocinationē fieri amplificationes, uideamus an ſatis proprio uerbo ſignauerim. Nec ſum in hoc ſolicitus, dū res ipſa uolētibus

Inuect. 1.

In Catil. 1.

diſcere

diſcere appareat. Hoc ſum tamen ſecutus, quòd hæc amplificatio alibi poſita eſt, alibi ualet: & ut aliud creſcat, aliud au-
Philipp.2. getur: inde ad id quod extolli uolumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatora totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minimè ſunt ocioſa. Nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare quantum ille uini in Hippiæ nuptijs exhauſerit, quod ferre & coquere non poſſet illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatum nomẽ eſt ratiocinationis, ut quod ex eadem cauſſa inter ſtatus quoque habemus. Sic & ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuit uini erũpentis, ut non caſum afferret aut uoluntatem, ſed neceſsitatem, ubi minimè deceret, uomendi: & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſq; in poſterum diem redundaret. Idem hoc præſtant quæ anteceſſerunt. Nam cum Aeolus à Iunone rogatus.

Aeneid.1. —Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta, ruunt:— apparet quanta ſit futura tempeſtas. Quid? cum res atrociſsimas quaſq; in ſummã ipſi extulimus inuidiã, eleuamus conſultò, quò grauiora uideantur quæ
Act.7. ſecutura ſunt: ut à Cicerone factũ eſt cum illa diceret, Leuia ſunt hæc in hoc reo crimina: Metũ uirgarũ Nauarchus nobiliſsimæ ciuitatis precio redemit: humanum eſt. Alius, ne ſecuri feriretur, pecuniam dedit: uſitatũ eſt. Nónne uſus eſt ratiocinatione, qua colligerẽt audiẽtes quantũ illud eſſet quod inferebatur, cui cõparata hæc, humana uiderentur atque uſitata? Sic quoq; ſolet ex alio aliud augeri, ut cũ Hannibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis. Et fortitudinem Gallorũ Germanorumq; miramur, quò ſit maior C. Cæſaris gloria. Il

lud quoq; eſt ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum uidetur, amplificationis genus. Non putant indignum Troiani principes, Graios Troianosq́; propter Helenæ ſpeciē tot mala tanto temporis ſpacio ſuſtinere: quænā igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit: non aliquis iuuenis, non unus è uulgo: ſed ſenes & prudentiſsimi, & Priamo aſsidentes. Verùm & ipſe rex decenni bello exhauſtus, amiſsis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciē illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxiſſet, inuiſam atq; abominādā eſſe oportebat, & audit hæc, & eam filiā appellās iuxta ſe locat, & excuſat etiam, atq; ſibi eſſe malorum cauſsā negat. Nec mihi uidetur in Sympoſio Plato, cū Alcibiadē confitentē de ſe quid à Socrate pati uoluerit narrat, ut illū culparet hæc tradidiſſe: ſed ut Socratis inuictā cōtinētiā oſtēderet, quæ corrumpi ſpecioſiſsimi hominis tam obuia uoluntate non poſſet. Quin ex inſtrumento quoque, heroum illorum magnitudo æſtimanda nobis datur. ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & haſta Pelias Achilis. Qua uirtute egregiè eſt uſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus concipiā, cuius Iliad.3. Iliad.6. Iliad.16.

Trunca manum pinus regit? — Quid? cum uix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent, quantus Demoleos, qui indutus eam, —curſu palantes Troas agebat? Aeneid.4. Aeneid.5.

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum fingere ſaltem potuiſſet. quantum oſtendit dicendo, Conchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis ſeruorum in cellis ſtratos lectos uideres? Cōchyliata periſtromata, & Cn. Pompeij, & in cellis ſeruorum, nihil dici poteſt ultra: & neceſſe eſt tamen infinito plus in domino cogitare. Eſt hoc ſimile illi quod ἔμφασις dicitur: ſed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturam facit: tantoq; plus ualet, quanto res ipſa uerbis eſt firmior. Poteſt adſcribi amplificationi congeries quoq; uerborū ac ſentētiarum idem Philipp.2.

ſignifi

ſignificantium. Nam etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille Pro Liga. *Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorũ? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ quam* συναθροισμὸν *uocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam creſcere ſolet uerbis omnibus altius inſurgenti-* Act. 7. *bus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrorq́; ſociorum, & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus. Ideoq́; uno ero exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamen, qui proximi adſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatem, incrementum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpeciem amplificationis hyperbolen quoque. nam & hæc in utranque partem ualet: ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparata ratio dicendi quæ conſtat non proprijs, ſed translatis. Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico, ne omittamus eum quem plerique præcipuum ac penè ſolum putant orationis ornatum.*

De generibus ſententiarum. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Rationem dicendi quæ tranſlatis conſtat, ab ea quæ proprijs conſtaret, ſeparãdam eſſe in fine capitis ſuperioris dixit: in quo cum de amplificandi modis locutus eſſet ante tropos qui tranſlatis conſtant, amplificationibus tractatum de ſententijs ſubiungendum exiſtimauit. Quæ uox cum ſit homonyma, quot modis accipi poſsit, quot ſint earum genera, quis uſus, quę uitioſæ, quis modus,

modus, explicat. Triplicem ſententię acceptionem oſtendit. Prima ſignificari id omne quod animo ſentimus, ſecunda conſilium aut decretum, tertia, ad huius ſimilitudinem, orationem ſumptam de uita: quæ quid in ea eſſe oporteat, breuiter oſtendit. Et huius eſſe uaria genera. Nam aut ad rem uniuerſaliter referri, aut ad perſonam. Simplicem eſſe, aut duplicem: Sine, & cum ratione ſubiecta. Ex diuerſis quod cum mutatione figuræ addit acrimoniam. Quod à cõmuni uertit ad proprium: Quod à rebus ad perſonas transfert. Enthymema, cum non eſt argumentum, ſed ad ornatum refertur. Epiphonema, in clauſula additum. Noëma, clauſulam ſenſus ferientem. Quibus nouarum ſententiarum genera ſubiungit, ex inopinato, aliò relata, aliunde petita, geminata, contrariè poſita, comparata, quorum quædam bona dici poſsint, quædam uitioſa. quę ſint illa, commemorat. Sententiarum modum hunc eſſe, ne crebræ ſint, ne palàm falſę, ut à uiris autoritate prędítis proferantur. Quare iis nimium frequenter utentes, & contrà in totum damnantes uituperat, uiam quandam mediam inter utroſq; indicans, & uſum eius mediocrem commendans.

SEntentiam ueteres quod animo ſenſiſſent uocauerunt. Id *cum eſt apud oratores frequentiſsimum, tum etiã in uſu quotidiano quaſdã reliquias habet. Nã & iuraturi ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſentẽtia dicimus.* Non *raró tamẽ & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dicerẽt: nam ſenſus, corporis uidebãtur. Sed conſuetudo iam tenuit, ut mẽte concepta, ſenſus uocaremus: lumina autẽ, præcipueq́; in clauſulis poſita, ſententias. Quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carẽt. Ideoq́; mihi & de generibus earũ, & de uſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſsimæ ſunt, quæ propriè, quamuis omnibus idem ſit nomen, ſententiæ uocantur, quas Græci γνώμας appellant. Vtrũq́; autem nomen ex eo acceperunt, quòd ſimiles ſunt cõſilijs aut decretis. Eſt autem hæc uox uniuerſalis, quæ etiam citra cõplexum cauſſæ poßit eſſe laudabilis, interim ad rem tantùm relata: ut,* Nibil

Pro Liga. *eſt tam populare quàm bonitas. interim ad perſonã: quale eſt* Afri Domitij, *Princeps qui uult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere.* Hãc quidã partẽ enthymematis, quidã initium aut clauſulã epicherematis eſſe dixerũt: & eſt aliquãdo, non tamẽ ſemper. Illud uerius, eſſe eam aliquando ſimplicem, ut eã quam ſupra dixi. Aliquãdo ratione ſubiecta. *Nam in omni certamine qui opulẽtior eſt, etiã ſi accipit iniuriam,* Salluſt. in Iugurth. *tamẽ quia plus poteſt, facere uidetur.* Nõnunquã duplicem, *Obſequiũ amicos, ueritas odium parit.* Sunt etiam qui decem genera fecerũt, ſed eo modo quo fieri uel plura poſſunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cætera huiuſmodi. per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis, *Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt.* Ac rectæ quidem ſunt tales, *Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet.* Sed maiorem uim accipiunt commutatione figuræ: ut,

Aeneid. 12. *Vſque adeò ne mori miſerum eſt?* — Acrius enim hoc, quàm per ſe, *Mors miſera nõ eſt.* Et translatione à communi ad proprium. Nam cum ſit rectum, *Nocere facile eſt, prodeſſe difficile:* uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poßim rogas? Vertit ad Pro Liga. perſonã Cicero, *Nihil habet, Cæſar, nec fortuna tua maius, quàm ut poßis: nec natura melius, quàm ut uelis ſeruare quãplurimos.* Ita quæ erant rerũ, propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendũ eſt, & id quidem ubiq;, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ (quales frequẽter ab ijs dicũtur qui hæc καθολικὰ uocãt: & quicquid pro cauſſa uidetur, quaſi indubitatum pronuntiant) & ne paßim & à quocunq; dicantur. Magis enim decẽt eos in quibus eſt autoritas, ut rei pondus etiã perſona confirmet. Quis enim ferat puerũ aut adoleſcẽtulum, aut etiã ignobilem, ſi iudicet in dicẽdo, & quodãmodo

do præcipiat? Enthymema quoq; eſt omne q̄ mente concipimus: proprie tamē dicitur quæ eſt ſentētia ex cōtrarijs, propterea q̄ eminere inter cæteras uidetur, ut Homerus poëta, urbs Roma. De hoc in argumentis ſatis dictū eſt. Nō ſemper autem ad probationē adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. Quorū igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia ſit ratio diſsimilis, ſed quia iam per alia ut id iniuſtum appareret, effectum erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis modo non tam probatio, q̄ extrema quaſi inſultatio. Eſt enim epiphonema, rei narratæ uel probatæ ſumma acclamatio, Pro Liga.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Aeneid. 1.

Facere enim probus adoleſcens periculoſè, quàm perpeti turpiter maluit. Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi poteſt: ſed hoc nomine donarūt ea quæ nō dicunt, uerū intelligi uolunt, ut in eum quem ſæpius à ludo redemerat ſoror, agentem cum ea talionis, quòd ei pollicem dormiēnti recidiſſet, Eras dignus ut haberes integram manum. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clauſula: quæ ſi eſt quod concluſionē dicimus, & rectè, & quibuſdā in partibus neceſſaria eſt. Quare prius de facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpam ullā reprehēdatis. Sed nunc illud uolūt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine ſermonis feriat aurem. Turpe autem ac propè nefas ducūt, reſpirare ullo loco qui acclamationē non petierit. Inde minuti corruptiq; ſenſiculi, & extra rē petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſentētiæ eſſe, quàm neceſſe eſt multæ ſint clauſulæ. Iam hæc magis noua ſententiarū genera: Ex inopinato: ut dixit Vibius Criſpus in eum qui cum loricatus in foro ambularet, prætendebat id ſe metu facere, Quis tibi ſic timere p̄miſit? Et inſigniter Aphricanus apud Pro Milo. Pro Liga.

Neronem de morte matris, Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut fœlicitatem tuam fortiter feras. *Sunt & aliò relata,ut* Afer Domitius cũ Cloantillam *defenderet,cui obiectum crimen q. uirum qui inter rebellãtes fuerat,ſepeliſſet,remiſerat* Claudius,*in epilogo filios eius alloquens,* Matrem tamen,inquit, pueri ſepelitote.*Et aliũde petita,id eſt in alium locũ ex alio trãslata:ut pro* Spathale Criſpus, *quam qui hæredẽ amator inſtituerat deceßit,cum haberet annos duodeuiginti,* O hominem diuinum,qui ſibi indulſit.*Facit quaſdã ſententias ſola geminatio:qualis eſt* Senecæ *in eo ſcripto quod* Nero *ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum uideri uellet,* Saluum me eſſe adhuc nec credo,nec gaudeo. *Melior,cũ ex contrarijs ualet,* Habeo quem fugiã,quem ſequar nõ habeo.

Ad Attí.8. Quid? quòd miſer cum loqui non poſſet,tacere non poterat? *Ea uerò fit pulcherrima,cum aliqua comparatione clareſcit.* Trachallus *contra* Spathalen, Placet hoc ergo ô leges diligentißimæ pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dari,quartas meretricibus? *Sed horum quidem generũ & bonæ dici poſſunt,& malæ.* Illæ ſemper uitioſæ,*uti à uerbo,* Patres conſcripti, Sic enim incipiendũ eſt mihi, ut memineritis patrum.*Peius adhuc,quo magis falſum eſt,& lõgius petitum. Contra eandẽ ſororem gladiatoris, cuius modò feci mentionem,* * At digito pugnaui. *Eſt etiam generis eiuſdem,neſcio an uitioſißimum, quoties uerborũ ambiguitas cum rerum falſa quadã ſimilitudine iungitur. Clarum autorem iuuenis audiui,cum lecta * è capite cuiuſdam oſſa ſententiæ gratia tenẽda matri dediſſet,* Infœlicißima fœmina nondũ extuliſti filium,& iam oſſa legiſti. *Ad hoc pleriq; minimis etiam inuentiunculis gaudent,quæ excuſſæ riſum habẽt,inuentæ facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus,& antè agrorum ſterilitate uexatus,in ſcholis fingitur ſe ſuſpẽdiſſe,* Quẽ nec

* Ad digitũ mihi pugna eſt.

* in capite.

nec terra recipit, nec mare, pēdeat. Huic ſimile in illo de quo ſupra dixi, cui pater ſua membra laceranti uenenum dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxurioſum, qui ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur, Necte laqueum, habes quod faucibus tuis iraſcaris, Sume uenenū, decet luxurioſum bibendo mori. Alia uana: ut ſuadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incēdio ſepeliant: Alexandrum ſepelio, hoc quiſquam ſpectabit è tecto? Quaſi uerò id ſit in re tota indigniſſimum. Alia nimia: ut de Germanis dicentē quendā audiui, Caput neſcio ubi impoſitum. Et de uiro forti, Bella umbone propellit. Sed finis nō erit, ſi ſingulas corruptorū perſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſariū. Duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorū ſententias ſolas penè ſpectantium, aliorū omnino damnantium: quorum mihi neutrū admodum placet. Denſitas earū obſtat inuicē, ut in ſatis omnibus fructibuſq; arborum nihil ad iuſtam magnitudinē adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat caret. Nec pictura in qua nihil circūlitum eſt, eminet. Ideoq; artifices etiam cū plura in unam tabulam opera cōtulerunt, ſpatijs diſtinguūt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadē conciſam quoq; orationē. Subſiſtit enim omnis ſentētia: ideoq; poſt eam utiq; aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis non membris ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cum illa rotūda & undiq; circūciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicēdi quālibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conſpergitur. Porrò ut affert lumē clauus purpuræ loco inſertus, ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc enitere, & aliquatenus exſtare uideantur, tamen lumina illa non flāmæ, ſed ſcintillis inter fumum emicātibus ſimilia dixeris: quæ ne apparent quidem ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſydera ipſa deſi-

nunt cerni: & quæ crebris paruisq; conatibus ſe attollunt, inæqualia tantum, & uelut confragoſa, nec admirationē cōſequuntur eminentiū, & planorū gratiā perdunt. Hoc quoq; accedit, quòd ſolas captanti ſententias, multas neceſſe eſt dicere leues, frigidas, ineptas. Nō enim poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuiſionem pro ſententia poni, & argumentū, ſi tantùm in clauſula & calce pronuntietur. Occidiſti uxorem ipſe adulter: non ferrem te etiam ſi repudiaſſes. diuiſio eſt. Vis ſcire uenenum eſſe amatoriū? uiueret homo niſi illud bibiſſet. argumentum eſt. Nec multas pleriq; ſententias dicūt, ſed omnia tanquam ſententias. Huic quibuſdam contrarium ſtudium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicēdo uoluptatem, nihil probantes niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita dum timent ne aliquando cadant, ſemper iacent. Quod enim tantum in ſententia bona crimē eſt? non cauſſæ prodeſt? non iudicē mouet? non dicētem cōmendat? At eſt quoddā genus, quo ueteres non utebantur. Ad quam uſq; nos uocatis uetuſtatem? Nam ſi ad illā extremam, multa Demoſthenes, quæ ante eum nemo. Quomodo poteſt Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchiſq; mutādum? Sed ante hos ſimplicior adhuc loquēdi ratio fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quoſdā eſſe eloquentiæ credo. Sed neq; oculos eſſe toto corpore uelim. ne cætera mēbra officium ſuum perdāt: & ſi neceſſe ſit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm iſtam nouam licentiam. Sed patet media quædā uia, ſicut in cultu uictuq; acceſſit aliquis citra reprehenſionē nitor, quē ſicut poſſumus adijciamus uirtutibus. Prius tamen ſit uitijs carere: ne dum uolumus eſſe meliores ueteribus, ſimus tantùm diſſimiles.

Cic. 3. de Oratore.

Reddam nunc, quā proximā eſſe dixeram, partē de tropis, quos motus clariſſimi noſtrorū autores uocant. Horum tradere

dere præcepta & Grammatici ſolent. Sed à me, cum de illorũ officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi ſeruandus.

De Tropis. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Definit tropum eſſe uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutationem. Troporum quoſdam ſignificationis uehementioris cauſſa, quoſdam decoris aſſumi oſtendit. Et in aliis uerba uerti, in aliis ſenſus ipſos. Horum primo loco metaphoram recenſet, cuius uim, utilitatem & iucunditatem prædicat, fieriq; quatuor de cauſsis docet, neceſsitatis, ſignificationis uehementioris, ornatus, & turpitudinis uitandæ cauſſa. Quo differat à ſimilitudine, & uim eius eſſe quadruplicem tradit: cum animata pro animatis, inanima pro inanimis, inanima pro animatis, aut animata pro inanimis ponũtur. Eius uſum modicum eſſe debere, ne nimia frequentia obſcuret, aut tædio afficiat. Vitioſas metaphoras has eſſe, humilem, ſordidam, maiorem, minorem, redundantem, diſsimilẽ, duram. Synecdochen, cuius plures eſſe ſpecies docet: nam aut à parte totum, aut à ſpecie genus, aut à pręcedentibus ſequentia, & contrà intelligit: poëtisq; liberior eſt quàm oratoribus. Metonymiam, id eſt nominis pro nomine poſitionem, ad quam inuentum pro re inuenta, poſſeſſa pro poſſeſſoribus, & contrà, contenta pro continẽtibus, effecta pro efficiẽtibus refert. Antonomaſiã, quę fit per epitheton, & ex his quę in quoq; ſunt pręcipua, & ex factis, quibus perſona ſignificatur. Onomatopœiam, id eſt nominis fictionẽ, græcis quàm latinis magis conceſſam. Catachreſin, id eſt abuſionẽ, quę non habentibus nomẽ accommodat quod in proximo eſt, & quo pacto à metaphora diſcernatur, oſtendit. Metalepſin, quę ex alio in aliud uelut uiam pręſtat. Epitheton, quo poëtę frequentius utuntur, quia apud oratores niſi uim rei exprimat, locũ non habet, quod quãdo ad antonomaſiam referatur, aut nomen ſuũ retineat, docet. Allegoriã, cum aliud uerbis, aliud ſenſu oſtẽditur. Et eius totius uſum nõnunquã eſſe in oratione, etiam ſi rarò, frequentius uerò ex parte. Specioſum autem eſſe illud genus quod tribus permixtum ſit, ſimilitudine, allegoria, & tranſlatione. Alia eiuſdem genera

recenſet, id quod in exemplis eſt, & ænigma non euitatum magnis oratoribus: & ironiam, quam illuſionem uocamus: cuius ſpecies ſint ſarcaſmus, aſtiſmus, autiphraſis, parœmia, myčteriſmus. Periphraſin, id eſt circuitum loquendi, quæ nonnunquam neceſsitatis cauſſa, ut dictu deformia tegantur, nõnunquam ornatus adhibetur. Cum uerò in uitium incidit, periſſologia dicitur. Hyperbaton, quod opportuna ordinis mutatione, aliquid ex ſignificatione mutando, numeroſam orationem reddit. Nam ſi ſola ſtructura uariaretur, nullo ex ſignificatione mutato, figura uerborum potius eſſet quàm tropus: quod cum duobus uerbis fit, anaſtrophe dicitur. Vltimam hyperbolen, quæ augendo uel minuendo fit pluribus modis: augendo, plus facto eſſe dicẽdo, aut per ſimilitudinem attollendo, ſignis uel translatione, uel alia inſuper addita: In qua menſura ſeruanda ſit, ut naturalem modum non excedamus, etiam ſi quid ultra fidem dicamus: cuius in minuendo totidem ſint genera.

TRopus eſt uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & Grãmaticis inter ipſos, & Philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quis cui ſubijciatur. Nos omiſsis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinent, cauillationibus, neceſſarios maximè atq; in uſum receptos exequemur: hoc modò in his annotaſſe contenti, quoſdã gratia ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in uerbis proprijs, alios in translatis: uertiq́; formas non uerborum modò, ſed & ſenſuũ, & cõpoſitionis. Quare mihi uidentur erraſſe, qui nõ alios crediderũt tropos, quàm in quibus uerbũ pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in ijſdẽ ferè qui ſignificãdi gratia adhibẽtur, eſſe & ornatũ: ſed nõ idem accidet cõtra: eruntq́; quidã tantùm ad ſpeciẽ accõmodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentiſsimus eſt, tum longè pulcherrimus, translatione dico, quæ metaphora græce uocatur. Quæ quidẽ cum ita eſt ab ipſa nobis cõceſſa natura, ut indocti quoq; nõ ſentiẽtes ea frequenter utantur:

tum

tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamē lumine eluceat. Neq; *enim uulgaris eſſe, nec humilis, nec inſuauis, rectè modò adſcita, poteſt.* Copiam *quoq; ſermonis auget permutando, aut mutuando quod nō habet: quodq́; difficillimum eſt, præſtat ne ulli rei nomen deeſſe uideatur.* Transfertur *ergo nomen aut uerbum ex eo loco in quo proprium eſt, in eum in quo aut propriū deeſt, aut tranſlatum proprio melius eſt.* Id *facimus aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut (ut dixi) quia decentius.* Vbi *nihil horū præſtabit quod transferetur, improprium erit.* Neceſſitate *ruſtici dicunt gemmam in uitibus, (quid enim dicerent aliud?) & ſitire ſegetes, & fructus laborare.* Neceßitate *nos, durum hominem, aut aſperum.* Non enim propriū *erat quod daremus his affectionibus nomen.* Iam, *incenſum ira: &, inflammatum cupiditate: &, lapſum errore, ſignificandi gratia.* Nihil enim *horū ſuis uerbis, quàm his arceßitis, magis proprium erat.* Illa *ad ornatum, lumen orationis: &, generis claritatem: &, concionū procellas: &, eloquentiæ * flumina: ut* Cicero *pro* Milone, Clodium *fontem gloriæ eius uocat, & alio loco ſegetem ac materiam.* Quædam *etiam parum ſpecioſa dictu, per hanc explicantur,* *fulmina

Hoc *faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus* Georg. 4.
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

In *totum autē metaphora breuior eſt quàm ſimilitudo: eoq́; diſtat, quòd illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipſa re dicitur.* Comparatio *eſt, cū dico feciſſe quid hominem ut leonem: translatio, cum dico de homine, leo eſt.* Huius *uis omnis quadruplex maximè uidetur:* Cum *in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut de agitatore,*

–*Gubernator magna contorſit equum ui.* & *ut* Liuius Dec. 4. lib. 7.
Scipionē *à* Catone *adlatrari ſolitum refert.* Inanima *pro alijs*

Aeneid.6. generis eiuſdem ſumuntur: ut, —Claſsiq; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato * uirtus Argiuûm occidit. Aut contrà, —Sedet inſcius alto

*metus

Aeneid.2.

Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor.

Præcipueq; ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaci & proximè periculum translatione tolluntur, cum rebus ſenſu carentibus, actum quendam & animos damus, qualis eſt

Aeneid.8. —Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis, Quid

Pro Ligario. enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorũ tuorũ? Duplicatur interim hæc uirtus apud Virgiliũ,

Aeneid.7. —Ferrũq; armare ueneno. Nã & ueneno armare, & ferrũ armare, trãslatio eſt. Secãtur hæc in plures: ut à rationali ad rationale, & idẽ de irrationalibus: & hæc inuicẽ, quibus ſimilis ratio eſt, & à toto, & à partibus. Sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere nõ poſsint. Vt modicus autẽ atq; opportunus eius uſus illuſtrat orationẽ: ita frequẽs & obſcurat, & tædio cõplet: cõtinuus uerò in allegoriã & ænigma exit. Sunt quædam etiã humiles trãslationes: ut id de quo modò dixi, Saxea eſt uerruca. Et ſordidæ.

In Catil. & Salluſt. Non enim ſi Cicero rectè ſentinã Reipub. dixit, fœditatẽ hominũ ſignificans: idcirco probẽ illud quoq; ueteris oratoris,

In Orat. & de Orat.3. Perſecuiſti Reipub. uomicas. Optimeq; Cicero demonſtrat cauendum, ne ſit deformis trãslatio: qualis eſt (nam ipſis eius utar exemplis) Caſtratã morte Aphricani Remp. &, Stercus curiæ Glauciã. Ne nimio maior: aut, quod ſæpius accidit, minor. Ne diſsimilis: quorũ exempla nimium frequẽter deprehendet, qui ſcierit hæc uitia eſſe. Sed & copia quoq; modum egreſſa uitioſa eſt, præcipuè in eadem ſpecie. Sunt & duræ,

Hora. Carm. id eſt à lõginqua ſimilitudine ductæ: ut, Capitis niues. &,

Horat. ſerm. 2. ſatyr.5. Iuppiter hybernas cana niue cõſpuit Alpes. In illo uerò

plurimum erroris, quòd ea quæ poëtis (qui & omnia ad uoluptatẽ referunt, & plurima uertere etiã ipſa metri neceßitate coguntur) permiſſa ſunt, cõuenire quidam etiam proſæ putant. At ego in agendo nec paſtorẽ populi autore Homero Iliad.α. dixerim: nec uolucres pennis remigare, licet Virgilius in Georg.4. apibus ac Dædalo ſpecioſißimè ſit uſus. Aeneid.6. Metaphora enim aut uacantẽ occupare locũ debet, aut ſi in alienũ uenit, plus ualere eo quod expellit. Quod aliquanto penè iam magis de ſynecdoche dicã. Nam trãslatio permouẽdis animis plerũq;, & ſignãdis rebus, ac ſub oculos ſubijciendis reperta eſt. Hæc uariare ſermonẽ poteſt, ut ex uno plures intelligamus, parte totũ, ſpecie genus, præcedentibus ſequẽtia, uel contra: omnia liberiora poëtis, quàm oratoribus. Nam proſa ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita nõ puppim pro naui, nec abietẽ pro tabellis. Et rurſus ut pro gladio ferrum, ita nõ pro equo quadrupedem. Maximè autẽ in orando ualebit numerorũ illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prælio uictor: cum Romanos uiciſſe ſignificat. Et cõtrà Cicero ad Brutũ: Populo, inquit, impoſuimus, & oratores uiſi ſumus. cũ de ſe tantũ loqueretur. Quod genus non orationes modò ornat, ſed etiã quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidã συνεκδοχὴν uocãt, cũ & id in cõtextu ſermonis quod tacetur accipimus. Verbũ enim ex uerbo intelligitur, qđ inter uitia ἔκλειψις uocatur. Arcadas ad portas ruere.— Aeneid.11.
Mihi hanc figuram eſſe magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,

Aſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci. Eclog.2.

unde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an oratori conueniat, niſi in argumentando, cum rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio: cuius

uis

uis eſt,pro eo quod dicitur,cauſſam propter quā dicitur,po-
Ad Brutum. *nere:ſed,ut ait Cicero,* ὑπαλλαγὴν *Rhetores dicunt. Hæc*
ὑπαλλαγή. *inuenta ab inuentore,& ſubiecta ab obtinentibus ſignificat,*
Aeneid.1. *ut, Cererem corruptam undis, &, –Receptus Terra*
Hor.in Art. *Neptunus claſſes Aquilonibus arcet. Quod ſit retro durius.Refert autē inquantum dictus tropus oratorē ſequatur. Nā ut Vulcanū pro igne uulgò audiuimus,& Vario Marte pugnatum,eruditus eſt ſermo:& Venerē quàm coitū dixiſſe magis decet:ita Liberum & Cererē pro uino & pane licentius,quàm ut fori ſeueritas ferat:ſicut ex eo quod continet,id quod continetur,uſus recipit:ut bene moratas urbes, & poculum epotum,& ſeculum fœlix. At id quod cōtrà eſt,rarò*
Aeneid.6. *audeat quis,niſi poëta, –Iam proximus ardet Vcalegon. Niſi forte hoc potius eſt,à poſſeſſore,quod poßidetur:ut hominem deuorari,cuius patrimonium conſumitur.Quo modo fiunt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt generis,cum ab Annibale cæſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus, & apud Tragicos ab Aegialao: & carmina Virgilij uæniſſe, & uenire cōmeatus qui afferātur:& ſacrilegium deprehenſum,non ſacrilegū:& armorū ſcientiā habere,non artis. Illud quoq; & poëtis & oratoribus frequens,quo eū qui efficit,ex eo quod efficitur,oſtēdimus. Nā & carminū autores,*

Hor.car.1. *Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,*
Aeneid.6. *Regumq́; turres.* Et,
Pallentesq́; habitant morbi, triſtisq́; ſenectus.

Et orator præcipitē iram, hilarē adoleſcentiā, ſegne ocium dicit.Eſt etiā huic tropo quædam cū ſynecdoche uicinia.Nam cum dico uultus hominis pro uultu,dico pluraliter quod ſingulare eſt:quod plurale eſt,ſingulariter. Sed non id ago,ut unū ex multis intelligatur(nā id eſt manifeſtum) ſed nomen immuto:ut cum aurata tecta,aurea puſillum à uero diſcedo,

quia

quia nõ eſt niſi pars aurata. Quæ ſingula perſequi, minutioris eſt curæ etiã non Oratorẽ *inſtituentibus.* Ἀντωνομασία, *quæ aliquid pro nomine ponit,* Poëtis *quoq; modo frequentiſsima, & per* Epitheton, *quia detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine,* Tydides, Pelides. *& ex his quæ in quoq; ſunt præcipua,* —*Diuûm pater, atq; hominum rex.*
Et *ex factis, quibus perſona ſignatur,* —Th*alamo quæ fixa reliquit* Impius.— O*ratoribus etiã ſi rarus eius rei, nõnullus tamẽ uſus eſt.* N*ã ut* Tydiden *&* Peliden *nõ dixerint, ita dixerunt impiũ pro parricida: euerſorẽ quoq;* Carthaginis *&* Numãtiæ *pro* Scipione, *&* Romanæ *eloquẽtiæ principẽ pro* Cicerone *poſuiſſe nõ dubitẽt.* Cicero *ipſe certè uſus eſt hac libertate:* Non *multa peccas, inquit ille fortiſsimo uiro ſenior magiſter: & ſi peccas, te regere poſſum.* Neutrũ *enim nomen poſitum eſt, & utrunq; intelligitur.* Ονοματοποιΐα *quidem, id eſt fictio nominis,* Græcis *inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur.* Et *ſunt plurima ita poſita ab ijs qui ſermonem primi fecerunt, aptantes affectibus uocem.* Nam Mugitus *&* Sibilus *&* Murmur *inde uenerunt.* De*inde tanquã conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriãtur.* V*ix illa quæ* παραγόμενα *uocant, quæ ex uocibus in uſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt* Sullaturit, *&* Proſcripturit *: atq;* Laureati *poſtes, pro illo, lauro coronati, ex eadem fictione ſunt. Sed hoc feliciter eualuit: at contrà, uio pro eo, infelicius.* In Græcis *obeliſco*, coludumo, &c. durè etiã iungere uetamur, qui toleranter uidere* Septentriones *uidemur.* E*o magis neceſſaria* κατάχρησις, *quã rectè dicimus abuſionẽ, quæ non habentibus nomen ſuum, accommodat quod in proximo eſt, ſic,* —*Equum diuina* Palladis *arte* Aedificant: *& apud* Tragicos,

Et

Aeneid. 4.
Pro Muræ.
Vt ſupra ca. 3. de Ornatu.
Aeneid. 2.

Et iam leo pariet, & pater eſt. Mille ſunt hæc. & Acetabula, quicquid habet, & Pyxides cuiuſcunq; materiæ ſunt. & Parricida, matris quoq; aut fratris interfector. Diſcernendumq; eſt hoc totũ à translatione genus, quòd abuſio eſt, ubi nomẽ defuit: translatio, ubi aliud fuit. Nam poëtæ ſolent abuſiuè etiã in his rebus quibus nomina ſua ſunt, uicinis potius uti, quod rarũ in proſa eſt. Illa quoq; quidã κατάχρησις eſſe uolunt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidẽ diſſonantia ſunt. quòd in his non uerbum pro uerbo ponitur, ſed res pro re. Neq; enim putat quiſquã luxuriã & liberalitatem idem ſignificare: uerùm id quod fit, alius luxuriã eſſe dicit, alius liberalitatẽ: quãuis neutri dubiũ ſit hæc eſſe diuerſa. Supeſt ex his quæ aliter ſignificant, μετάληψις, id eſt tranſſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiã præſtat: tropus & rariſſimus, & maximè improprius: Græcis tamẽ frequentior, qui Centaurum Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicunt. Nos quis ferat, ſi Verrẽ, ſuem: aut Læliũ, doctũ nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id quod trãsfertur, ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificãs, ſed præbẽs tranſitũ: quẽ tropũ magis affectamus ut habere uideamur, quàm ut ullo in loco deſideremus. Nã eius frequẽtiſſimũ exemplũ eſt, cano, canto, dico: ita cano, dico. Itẽ eſt mediũ illud cano. Nec diutius in eo morandũ: nihil enim uſus admodũ uideo, niſi, ut dixi, in medijs. Cætera iam nõ ſignificandi gratia, ſed ad ornandam modò, nõ augendam orationẽ aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod rectè dicimus appoſitũ: à nonnullis ſequens dicitur. Eo poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Nanq; illis ſatis eſt conuenire uerbo cui apponitur: & ita Dentes albi, & Humida uina in
Aeneid.8. his nõ reprehenduntur. Apud oratorẽ, niſi aliquid efficitur,
Georg.3. redundat. Tum autẽ efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, minus

eſt:

eſt: qualia ſunt, O ſcelus abominandum, ô deformẽ libidinem. Exornatur autẽ res tota maximè translationibus, Cupiditas effrænata, & Inſanæ ſubſtructiones. Et ſolet fieri alijs adiunctis Epitheton tropis, ut apud Virgilium, Turpis egeſtas, & Triſtis ſenectus. Verũtamẽ talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit & uelut incompta oratio. Ne oneretur tamẽ multis. nã fit lõga & impedita, ut in quæſtionibus eã iudices ſimilẽ agmini totidẽ lixas habẽti, quot milites quoq;, in quo et numerus eſt duplex, nec duplũ uiriũ: quãquã nõ ſingula modò, ſed etiã plura uerba apponi ſolent: ut, Pro Cluent. Pro Milo. Aeneid.6.

Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo. Aeneid.3.

Sed hoc quoq; modo duo uerba uni appoſita, ne uerſum quidem decuerint. Sunt autẽ quibus nõ uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Neceſſe eſt enim ſemper, ut id quod eſt appoſitum, ſi à proprio diuiſeris, per ſe ſignificet, & faciat antonomaſian. Nam ſi dicas, Ille qui Carthaginẽ & Numantiam euertit, antonomaſia eſt: ſi adieceris Scipio, appoſitum. Non poteſt ergo nõ eſſe iunctum. At ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur, aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut,

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa Portum. Carm.1. od. 14.

totuſq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro Republica, fluctuum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius,

Auia Pieridum peragro loca.- & Virgilius, Lib.4.
Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor: Georg.1.
Et iam tempus equûm ſpumantia ſoluere colla.

Sine translatione uerò in Bucolicis,

Certè equidem audieram, quà ſe ſubducere colles Eclog.9.
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,

Vſque

Vſque ad aquam, & ueteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomē cætera proprijs deciſa ſunt uerbis: uerū non paſtor Menalcas, ſed Virgilius eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed rarò totius: plerunq; apertis permiſta eſt. Tota apud Ciceronē talis, Hoc miror enim, querorq́;, quenquā hominem ita peſſundare alterum uerbis uelle, ut etiā nauem perforet in qua ipſe nauiget. Illud cōmiſtum frequentiſsimum, Equidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionū ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adiecíſſet duntaxat fluctibus concionū, eſſet allegoria: nunc eā miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex arceſsitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uerò longè ſpecioſiſsimū genus orationis, in quo trium permiſta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, & translationis: Quod fretum, quē Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quātas perturbationes, & quātos æſtus habet ratio comitiorū? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe & perturbat omnia, & totam opinionē parua nonnunquā commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc deſinas. Multi enim cum initiū à tempeſtate ſumpſerunt, incendio aut ruina finiunt: quæ eſt inconſequētia rerum fœdiſsima. Cæterùm allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano ſermoni frequentiſsimè ſeruit. nam illa in agendis cauſsis iam detrita, Pedem conferre, &, Iugulum petere, &, Sanguinē mittere, inde ſunt: nec offendunt tamen. Eſt enim grata in eloquendo nouitas, & cōmutatio: & magis inopinata delectant. Ideoq́; iam in his amiſimus modum, & gratiā rei nimia captatione conſumpſimus. Eſt in exemplis allegoria, ſi non prædicta ratione

Pro Milo.

Pro Muræ.

tione ponantur. Nam ut Dionyſium Corinthi eſſe, quo græci omnes utuntur, ita plura ſimilia dici poſſunt. Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, ænigma dicitur: uitiũ meo quidẽ iudicio, ſi qdẽ dicere dilucide, uirtus: quo tamẽ & poëtæ utũtur,

Vide Eraſmũ ĩ adagio, Dionyſius Corinthi.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cæli ſpatium, non amplius ulnas?

Eclog. 3.

*Et oratores nonnunquã: ut, Cæcilius * quadrantariam Clytæmneſtram in triclinio coam, in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã ſoluuntur, & tum erant notiora cum dicerentur, & ænigmata ſunt tamen, nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere quo cõtraria oſtenduntur, ironia eſt: illuſionẽ uocant: quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. nã ſiqua earum uerbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi uoluntatẽ. quanquã in plurimis id tropis accidit, ut interſit quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) uerũ eſt, aut laudi ſimulatione detrahere, aut uituperationi laude, cõceſſum eſſe: quale eſt quòd C. Verres Prætor urbanus, homo ſanctus & diligens, ſubſortitionem eius eo die non haberet. Et contra, Oratores uiſi ſumus, & populo impoſuimus. Aliquãdo cum riſu quodã contraria dicuntur ijs quæ intelligi uolunt: quẽadmodũ in Clodium, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta ſeruauit. Præter hæc uſus eſt allegoriæ, ut triſtia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã contrarijs ſignificemus, aliud textu: quæ & enumerauimus. Hæc ſiquis profectò ignorat quibus græci nominibus appellent, σαρκασμὸν, ἀστεισμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sunt etiã qui hæc non ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicũt: acri quidẽ ratione, q̃ illa obſcurior ſit, & in his omnibus aperte appareat quid uelimus. Cui accedit hoc quoq;, q̃ genus cũ diuiditur in ſpecies, nihil habet propriũ: ut arboris*

Vide Cęlium li. 10. cap. 16. & An. Alcia. parerg. lib. 2. capi. 12.

Pro Cluent.

Cicero ĩ Oratore.

ſpecies ſunt pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius p ſe nullá proprietas: Allegoria uerò habeat aliqd propriū. quod quo modo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad utendū nihil refert. Adijcitur his μυκτηρισμὸς, ſimulatus quidē, ſed nō latens deriſus. Pluribus autē uerbis cum id quod uno aut paucioribus certè dici poteſt, explicatur, περίφρασιν uocāt, circuitum loquendi, qui nonnunquam neceſsitatē habet, quoties dictu deformia operit: ut Salluſtius, Ad requiſita naturæ. Interim ornatū petit ſolū, q eſt apud poëtas frequētiſsimus: ut,

Aeneid.2. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratiſsima ſerpit.

Et apud oratores non rarus, ſemper tamē adſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtēditur, περίφρασις eſt: cui nomen latine datū eſt, non ſanè orationis aptum uirtuti, circūlocutio. Verùm hæc ut cū decorem habet, periphraſis: ita cū in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat enim quicquid nō adiuuat. Hyperbaton quoq;, id eſt uerbi tranſgreſsionē, quam frequēter ratio comparationis & decor poſcit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim frequētiſsimè aſpera & dura, & diſſoluta & hians oratio, ſi ad neceſsitatem ordinis ſui uerba redigantur, & ut quodq; oritur, ita proximis etiamſi uinciri nō poteſt, alligetur. Differenda igitur quædam, & præſumēda, atq; ut in ſtructuris lapidum impolitiorū, loco quo conuenit quicq; ponendū. Non enim recidere ea, nec polire poſſumus, quæ coagmentata ſe magis iungant, ſed utendum his qualia ſunt, eligēdæq; ſedes. Nec aliud poteſt ſermonē facere numeroſum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuenta ſunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operū in Piræum deſcendiſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quòd cum quoq; maximè

1. de Republi.

facere

ſacere experiretur. Verùm id cum duobus uerbis ſit, ἀναςροφὴ dicitur, reuerſio quædã: qualia ſunt uulgò, Mecũ, ſecum: apud Oratores & Hiſtoricos, Quibus de rebus. At cũ decoris gratia contrahitur longius uerbum, proprie hyperbati tenet nomen: ut, Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Nam in duas partes diuiſam eſſe, rectum erat, ſed durũ & incomptum. Poëtæ quidem etiam uerborum diuiſionem faciunt, & tranſgreßionẽ, Pro Cluent.

—Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni. quod oratio nequaquam recipiet. At id quidẽ eſt propter quod cũ dicitur, tropus fit, quia componendus eſt è duobus intellectibus. Alioqui ubi nihil ex ſignificatione mutatũ eſt, & ſtructura ſola uariatur, figura potius uerborum dici poteſt: ſicut multi narrationẽ longis mutant hyperbatis. Ex confuſis quæ uitia accidunt, ſuo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc emẽtiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi atq; minuendi. Fit pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus, Vomens fruſtis eſculentis gremium ſuum & totum tribunal impleuit. —Geminiq; minantur In cœlum ſcopuli.— Aut res per ſimilitudinem attollimus —Credas innare reuulſas Cycladas. Aut per comparationem: ut, —Fulminis ocyor alis. Aut ſignis quaſi quibuſdã, Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret Georg.3. Philip.2. Aeneid.1. Aeneid.8. Aeneid.5.

Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas. Aeneid.7.

Vel translatione, ut ipſum illud uolaret. Creſcit interim hyperbole, alia inſup addita: ut Cicero in Antoniũ dicit, Quæ Charybdis tã uorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unũ: Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tam diſsipatas, tam diſtãtibus in locis poſitas, tã cito abſorbere potuiſſe. Exquiſitam uerò figurã huius rei deprehendiſſe apud principem Lyricorum Pindarum uideor in libro quẽ inſcripſit Philip.2.

ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Co dicuntur habitaſſe, non igni, nec uẽtis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe: ut illa minora, hoc par eſſet.
Act.7. Quod imitatus Cicero, illa cõpoſuit in Verrem, Verſabatur in Sicilia lõgo interuallo nõ Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondã inſula multos & crudeles tyrannos) ſed nouũ quoddã monſtrũ ex uetere illa immanitate, quæ in iiſdem uerſata locis dicitur. Nõ enim Charybdin tam infeſtam neq; Scyllã nauibus, quàm iſtũ in eodẽ freto fuiſſe arbitror.
Eclog.2. Nec pauciora ſunt genera minuẽdi. —Vix oſsibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari libello,
Fundum Varro uocat, quem poſsim mittere funda:
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

Sed huius quoque rei ſeruetur menſura quædam. Quamuis enim eſt omnis hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum: nec alia uia magis in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſertim minimè ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt, mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendũ eſt, quouſque deceat extollere quod nobis non creditur. Peruenit hæc res frequentiſsime ad riſum: qui ſi captatus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgò quoq; & inter eruditos, & apud ruſticos, uidelicet quia natura eſt omnibus augendi res uel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquã uero contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia nõ affirmamus. Tum eſt hyperbole uirtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt, naturalem modum exceſsit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum eſt, nõ poteſt: meliusq; ultrà quàm citrà ſtat oratio. Sed de hoc ſatis, quia eundem locum plenius in eo libro quo cauſſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER NONVS.

Quo differant figuræ à tropis. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Troporum abſoluta tractatione, ad figuras tranſit. Primùm quæ ſit inter tropos & figuras cõuenientia, explicat. Deinde quo inter ſe differant, ex utriuſque definitione colligit. Pręterea figuræ duplicem acceptionem oſtendit. Primam, ſententiæ qualemcũq; formam & habitum. Secundam, à ſimplici ac in promptu poſito dicendi modo mutationem, de qua hoc capite tractat. Hoc itaque, quod ambiguum erat, diſcuſſo, figuram definit eſſe arte aliqua nouatam dicẽdi formam. Deinde dupliciter diuidit, in figurã ſententiarũ, & uerborũ. Et quia natura res uerbis priores ſunt, de figuris ſentẽtiarum prius loquitur, eaſq; non uulgariter ab utilitate cõmendat: quia & ad fidem faciẽdam, & ad mouendos affectus plurimũ poſsint. id ſimilitudine à re militari ſumpta euidentius reddit. Poſtremò figurarum nõ eſſe infinitum numerum, ut quot affectus ſint, totidem figuras eſſe dicamus, ſed certum eſſe modum quendam docet: quamq́ue uiam in figuris enumerãdis Cicero ſecutus ſit, locis integris ex Oratore eius & de Oratore libro tertio citatis oſtendit.

CVM *ſit proximo libro de tropis dictum, ſequitur pertinens ad figuras, quæ ſchemata Græce uocãtur, locus, ipſa rei natura cõiunctus ſuperiori. Nam pleriq; has tropos eſſe exiſtimauerũt, quia ſiue ex hoc duxerint nomen, quòd ſint formati quodã modo: ſiue ex eo quòd uertant orationem, unde & motus dicuntur: fatendum erit eſſe utrũq; eorum etiam in figuris. Vſus quoq; eſt idem. nam & uim rebus adijciunt, & gratiã præſtant. Nec deſunt qui tropis figuræ nomen imponãt, quorũ eſt* C. *Artorius* Procu-

lus. Quin adeò ſimilitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernerē non ſit in promptu. Nā quo modo quædā in his ſpecies planè diſtant, manente tamē generali illa ſocietate, quòd utraq; res à recta & ſimplici ratione cum aliqua dicēdi uirtute deflectitur: ita quædam perquam tenui limite diuiduntur: ut cum ironia tam inter figuras ſententiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν autem, & ὑπέρβατον, & ὀνοματοποιίαν, & ἐπίθετον, clari quoq; autores figuras uerborū potius quàm tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt utriuſq; rei differētia. Eſt igitur tropus ſermo à naturali & principali ſignificatione trāslatus ad aliam ornandæ orationis gratia: uel, (ut pleriq; Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria eſt, trāslata in eum in quo propria nō eſt. Figura (ſicut nomine ipſo patet) eſt cōformatio quædam orationis remota à communi & primùm ſe offerente ratione. Quare in tropis ponūtur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, plerūq; ὑπερβολῇ. nāq; & rebus fit, & uerbis. ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. ergo hoc quoq; pro alijs ponitur, quibus uſuri fuimus ſi illud non fingeremus. περίφρασις etiamſi frequēter & id ipſum in cuius locū aſſumitur, nomē cōplecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno. ἐπίθετον quoniam plerūq; habet antonomaſiæ partē coniunctione eius fit tropus. In hyperbato commutatio eſt ordinis: ideoq; multi tropis hoc genus eximunt. Trāsfert tamen uerbū aut partē eius à ſuo loco in alienū. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs uerbis, & ordine collocatis figura fieri poteſt. Quomodo autē ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddā. Nomine enim fateor eſſe cōmunia hæc, & ſcio quàm multiplicē habeant, quamq; ſcrupuloſam diſputationē: ſed ea non pertinet ad præſens meū propoſitum. Nihil enim refert

quo modo appelletur utrumlibet eorũ, ſi quid orationi proſit, apparet. Nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et ſicut homines ſi aliud acceperũt quàm quod habuerãt nomen, iidẽ ſunt tamẽ: ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicentur, idẽ efficient. Non enim nominibus proſunt, ſed effectibus: ut ſtatũ coniecturalem, an inficialẽ, an facti, an ſubſtãtiæ, an de ſubſtantia nominemus, nihil intereſt, dũ idẽ quæri ſciamus. Optimum ergo in his ſequi maximè recepta, & rẽ ipſam quocunq; appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in eaſdem ſententias & tropon & figurã. Tam enim trãslatis uerbis quàm proprijs figuratur oratio. Eſt autem non mediocris inter autores diſſenſio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quàm multæ ſint ſpecies. Quare primum intuendũ eſt, quid accipere debeamus figurã. Nam duobus modis dicitur: Vno qualiſcũq; forma ſententiæ: ſicut in corporibus, quibus, quoquo modo ſint cõpoſita, utiq; habitus eſt aliquis: Altero, quo propriè ſchema dicitur, in ſenſu uel ſermone aliqua à uulgari & ſimplici ſpecie cum ratione mutatio: ſicut nos ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaq; cũ in eoſdem caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiã pedes, cõtinuò quis aut certè nimium frequẽter incurrit, præcipere ſolemus uariãdas figuras eſſe uitãdæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquã omnis ſermo habeat figurã. Itẽq; eãdẽ figura dicimus curſitare, qua lectitare, id eſt eadẽ ratiõe declinari. Quare illo intellectu priore & cõmuni nihil nõ figuratũ eſt. Quo ſi cõtenti ſumus, nõ immeritò Apollodorus, ſi tradẽti Cæcilio credimus, incõprehenſibilia partis huius præcepta exiſtimauit. Sed ſi habitus quidã, & quaſi geſtus ſic appellãdi ſunt, id demum hoc loco accipi ſchema oportebit, quod ſit à ſimplici atq; in promptu poſito dicẽdi modo poëticè uel oratoriè mutatum. Sic enim

uerum erit aliam eſſe orationẽ ἀσχημάτιστον,*id eſt carẽtem figuris,quod uitiũ nõ inter minima eſt:aliam* ἐσχηματισμένην,*id eſt figuratam.*Verùm *id ipſum anguſtè* Zoilus *terminauit,qui id ſolũ putauerit ſchema, quo aliud ſimulatur dici,quàm dicitur:quod ſanè uulgo quoq; ſic accipi ſcio: unde & figuratæ cõtrouerſiæ quædã, de quibus paulò pòſt dicã, uocantur.*Ergo *figura ſit arte aliqua nouata forma dicendi.* Genus *eius unum quidã putauerũt, in hoc ipſo diuerſas opiniones ſecuti.* Nam *hi quia uerborum mutatio ſenſus quoq; uerteret, omnes figuras in uerbis eſſe dixerũt:illi quia uerba rebus accõmodarentur,omnes in ſenſibus.* Q*uarũ utraq; manifeſta cauillatio eſt.*Nam *ut eadem dici ſolent aliter atq; aliter,manetq; ſenſus elocutione mutata:ita & figura ſentẽtiæ,plures habere uerborũ figuras poteſt.Illa eſt enim poſita in concipienda cogitatione,hæc in enuntianda:ſed frequẽ-*
Act.3. *tiſſimè coëunt: ut in hoc,*Nemo *iam iam* Dolabella *neq; tui, neq; tuorum liberûm.*Nam *oratio à* Iudice *auerſa,in ſententia:iam iam,& liberûm, in uerbis ſunt ſchemata.* Inter *plurimos enim, quod ſciam, conſenſum eſt duas eius eſſe partes:* διανοίας,*id eſt mentis,uel ſenſus,uel ſentẽtiarũ,nã ijs omnibus modis dictũ eſt: &* λέξεως,*id eſt uerborũ,uel dictionis, uel elocutionis,uel ſermonis,uel orationis.nam & uariatur, & nihil refert.*Cornelius *tamẽ* Celſus *adijcit uerbis & ſententijs figuras colorum:nimia profectò nouitatis cupiditate ductus.* Nã *quis ignoraſſe eruditum alioqui uirũ credat colores & ſentẽtias ſenſus eſſe?*Q*uare ſicut omnẽ orationẽ,ita figuras quoq; uerſari neceſſe eſt in ſenſu, & in uerbis.* Vt *uerò natura prius eſt cõcipere animo res,quàm enũtiare:ita de ijs figuris antè loquẽdũ eſt,quæ ad mentẽ pertinẽt: quarum quidẽ utilitas cũ magna,tũ multiplex, in nullo nõ orationis opere uel clariſſimè elucet.* Nam *etſi minimè uidetur*

pertinere

pertinere ad probationē, qua figura quicq; dicatur: facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos Iudicum quà non obſeruatur irrepit. Nanq; ut in armorum certamine aduerſos ictus, & rectas ac ſimplices manus cum uidere, tum etiā cauere ac propulſare facile eſt: auerſæ tectæq; minus ſunt obſeruabiles: & aliud oſtēdiſſe quàm petas, artis eſt: ſic oratio quæ aſtu caret, pondere, mole, & impulſu præliatur: ſimulanti, uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurrere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uerò affectus nihil magis ducit. Nā ſi frons, oculi, manus multum ad motū animorum ualent, quāto plus orationis ipſius uultus ad id quod intendimus efficere, compoſitus? Plurimū tamen ad commendationē facit, ſiue in cōciliandis agētis moribus, ſiue ad promerendum actioni fauorē, ſiue ad leuandum uarietate faſtidium, ſiue ad quædam uel decētius indicanda uel tutius. Sed antequā, quæ cuiq; rei figura conueniat, oſtendam, dicendum eſt nequaquā eas eſſe tam multas, quàm ſunt à quibuſdam conſtitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; Græcis promptiſsimum eſt. Ante omnia igitur illi qui totidem figuras putant, quot affectus, repudiandi: non quia affectus non ſit quædam qualitas mentis: ſed quia figura, quam non cōmuniter, ſed propriè nominamus, nō ſit ſimplex rei cuiuſq; enuntiatio. Quapropter in dicendo iraſci, dolere, miſereri, timere, confidere, contemnere, non ſunt figuræ, nō magis quàm ſuadere, minari, rogare, excuſare. Sed fallit parū diligenter intuentes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi eſt, quæ nō recipere eas poſsit. Sed aliud eſt admittere figurā, aliud figuram eſſe. Neq; enim uerebor explicādæ rei gratia frequētiorē eiuſdē nominis repetitionē. Quare dabunt mihi aliquā in iraſcente, deprecāte,

miſerante, figuram, ſcio: ſed non ideo iraſci, miſereri, deprecari, figura erit. Cicero *quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam (ut arbitror) ſecutus uiam: ut nec omnis ſermo ſchema iudicaretur, nec ea ſola quæ haberent aliquam remotam ab uſu cõmuni fictionẽ: ſed quæ eſſent clariſſima, & ad mouendum auditorem ualerent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam ſubieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi autoris.*

Locus Cic. de figuris elocutionis ex tertio de Oratore, & ex Orato. ad Brutũ, ad literã.

In tertio de Oratore *ita ſcriptum eſt:* In *perpetua autẽ oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationẽ tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequẽtanda omnis oratio ſententiarũ atq; uerborum. Nam & cõmoratio una in re, permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerumq́;, quaſi gerantur, ſub aſpectum penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illuſtrandũ id quod exponitur, & ad amplificandũ: ut ijs qui audient, illud quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantũ eſſe uideatur: & huic cõtraria ſæpe præciſio eſt: & ad plus intelligendũ quàm dixeris, ſignificatio: et diſtinctè conciſa breuitas, & extenuatio: & huic adiũcta illuſio, à præceptis Cæſaris nõ abhorrens: & ab re digreſſio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & cõcinnus eſſe debebit: propoſitioq́; quid ſis dicturus: & ab eo quod eſt dictũ, ſeiunctio: & reditus ad propoſitũ, & iteratio: & rationis apta cõcluſio: tum augẽdi minuẽdi'ue cauſſa ueritatis ſuperlatio, atq; traiectio: & rogatio, atq; huic finitima quaſi percontatio: expoſitioq́; ſentẽtiæ ſuæ: tum illa quæ maximè quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicẽtis ac ſignificantis diſſimulatio, quæ eſt periucunda, cum in oratione nõ contentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio uel antè uel pòſt quàm dixeris, uel cũ ali-*

quid

quid à teipſo reijcias. præmunitio etiã eſt ad id quod aggrediare: & reiectio in alium: cõmunicatio, quæ eſt quaſi cũ ijs ipſis apud quos dicas, deliberatio: morũ ac uitæ imitatio, uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentũ orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maximè, ſæpe autem etiam ad cõmouendos: perſonarum ficta inductio, uel grauiſsimum lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulſio, antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouent, ſimilitudo, & exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, cõmendatio: Vox quædam libera, atq; etiam effrenatior augendi cauſſa: iracundia, obiurgatio, promiſsio, deprecatio, obſecratio, declinatio: breuis à propoſito, nõ ut ſuperior illa, digreſsio: purgatio, cõciliatio, læſio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum eſt uel ad uſum cõminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio uerborũ habet interdum uim, lepôrem aliâs: & paulum immutatum uerbum atq; deflexum: & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum cõuerſio: & in eadem uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſsio: & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi: & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter: aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiã gradatio quædam, & cõuerſio, & uerborũ concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, et imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductũ refertur ad ſingula, & ad propoſitũ ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, et permiſsio et rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddã, et dinumeratio, et alia correctio,

& diſput

& diſputatio, & quod continuatum, & interruptũ, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſsio, & circũſcriptio. Hæc enim *ſunt ferè, atq; horum ſimilia, uel plura etiã eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborumq́; conformationibus illuminent.* Eadem *ſunt in oratore plurima, non omnia tamen, & paulo magis diſtincta: quia poſt orationis & ſententiarũ figuras, tertiũ quendam ſubiecit locũ ad alias (ut ipſe ait) quaſi uirtutes dicendi pertinentẽ:* ET *reliqua ex collocatione uerborum quæ ſumuntur quaſi lumina, magnũ afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellãtur inſignia, nõ quòd ſola ornẽt, ſed quòd excellant.* Eadem *ratio eſt horũ quæ ſunt orationis lumina, & quodãmodo inſignia: cũ aut duplicantur iterãturq́; uerba, aut breuiter cõmutata ponuntur: aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius oratio: aut in idẽ conijcitur, aut in utrunq;, aut adiungitur idem iteratũ, aut idẽ ad extremũ refertur: aut continenter unũ uerbum nõ in eadem ſentẽtia ponitur: aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt: aut multis modis cõtrarijs relata contraria: aut cum gradatim ſurſumuerſùs reditur: aut cũ demptis coniunctionibus diſſolutè plura dicuntur: aut cũ aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtendimus: aut cum corrigimus noſmetipſos, quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis uel conqueſtionis: aut cũ eiuſdem nominis caſus ſæpius cõmutantur. Sententiarum ornamenta maiora ſunt: quibus quia frequentiſsimè* Demoſthenes *utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiã maximè eſſe laudabilem.* Enimuero *nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ edicitur: nec aliud quicquã eſt dicere, niſi omnes aut certè pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſententias.* Quas *cum tu optimè* Brute *teneas, quid attinet*

Verba Ciceronis in Bruto.

nominib

nominibus uti,aut exemplis?tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quẽ expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis eandem & unam rem,& hæreat in eadem cõmoreturq́; ſententia. Sæpe etiã ut extenuet aliquid:ſæpe ut irrideat:ut declinet à propoſito,deflectatq́; ſententiã:ut proponat quid dicturus ſit:ut cũ tranſegerit,iam aliquid definiat:ut ſe ipſe reuocet:ut quod dixit,iteret:ut argumentũ ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat:ut contrà ac dicat, accipi & ſentiri uelit: ut addubitet quid potius,aut quo modo dicat:ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat,ac negligat:ut antè præmuniat: ut in eo ipſo in quo reprehendatur, culpam in aduerſariũ conferat:ut ſæpe cũ ijs qui audiunt, nonnunquã etiã cũ aduerſario quaſi deliberet: ut hominũ mores ſermonesq́; deſcribat: ut muta quædã loquẽtia inducat:ut ab eo quod agitur,auertat animos:ut ſæpe in hilaritatem riſum'ue cõuertat: ut ante occupet quod uideat opponi:ut cõparet ſimilitudines:ut utatur exemplis:ut aliud alij tribuẽs diſpertiat:ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet quid caueat:ut liberius quid audeat:ut iraſcatur etiam:ut obiurget aliquãdo:ut deprecetur:ut ſupplicet:ut medeatur: ut à propoſito declinet aliquantulùm: ut optet: ut execretur: ut fiat ijs apud quos dicet,familiaris: atq; alias etiã dicendi quaſi uirtutes ſequatur:breuitatem,ſi res petet: ſæpe etiã rem dicendo ſubijciet oculis,ſæpe ſuprà feret quàm fieri poßit: ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ naturarumq́; imitatio. Hoc in genere (*nam quaſi ſyluam uides*) *omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.*

De Figuris ſententiarum. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ciceronem de figuris mediam quandam uiam ſecutum eſſe oſtendit

oſtendit,ut nõ eas modò quę ab uſu cõmuni remotã dicendi formam haberent,figuras uocaret,uerùm etiã quæcunq; eſſent clariſsima,& ad mouendũ auditorẽ potentiſsima.quæ ut ab illo rectè facta ſint,ſe tamẽ hoc capite de illis figuris quæ ab illo ſimplici indicãdi modo recedunt,locuturũ profitetur. Nam alia ut figuras admittant,figuras tamẽ non eſſe. id interrogationis exemplo probat:qua cũ nihil ſit cõmunius,figuratã tamẽ eſſe,cum inſtandi gratia ſit.uel inuidiæ,uel miſerationis,uel auferẽdę diſſimulationis,aut acrius imperãdi,uel ubi negari quid nõ poteſt, uel ubi difficilis eſt ratio reſpondendi. Interrogationi proximam figurã in reſpondendo enumerat,cùm aliud interroganti, ad aliud occurritur,augendi criminis cauſſa,uel declinãdi.Item interrogandi ſe ipſum,& ſibi reſpondendi uiciſsitudinẽ: & ſubiectionis ſchema. Præſumptionẽ,cuius uariæ ſint ſpecies,præmunitio,confeſsio,prędictio,emendatio,præparatio,reprehenſio. Dubitationem. Communicationẽ cum iudice aut aduerſario,cuius ſpecies ſit ſuſtentatio dicta ab aliis paradoxon, quorum ſententię nõ accedit. Permiſsionem. Simulationẽ,ex qua ſit exclamatio aſsimulata,& arte cõpoſita,& licẽtia ex eodẽ ferè fonte manans. Proſopopœiam,cuius uarię ſpecies:ſermocinatio,ficta imaginatio,parode,formæ fictio, incertę perſonæ ficta oratio, iactus ſine perſona ſermo, obliqua allocutio, aut narratio. Apoſtrophen,quæ fit uel cũ aduerſarios inuadimus,uel cũ ad inuocationẽ uel ad inuidioſam implorationẽ conuertimur, uel cũ à propoſita quæſtione audientẽ abducimus. Subiectionẽ ſub oculos,qua nõ ſolum quæ facta ſunt,aut fiunt,ſed etiã quę futura ſunt,aut fuerũt,imaginamur:cuius ſpecies metaſtaſis, & locorũ deſcriptio,quę topographia uocatur. Ironiã,quæ quo pacto figura à tropo differat, breuiter explicat, nempe quo metaphora ab allegoria, cuius ſpecies apophaſis, cõfeſsio nihil nocitura,cõceſsio iniqui,cauſſæ fiducia,conſenſio,ficta permiſsio,& iuſsio.Cõceſsio eorũ quę uideri nolumus,laus,amplificatio eorum quæ dilui facilè poſſunt. Apoſiopeſis,quæ fit,iræ,ſolicitudinis,tranſitionis,digreſsionis cauſſa.Et per præciſionẽ. Ethopœiam uel mimeſin,id eſt morũ alienorũ imitationẽ,in eludendo poſitam,quæ in factis & dictis uerſatur. Diſsimulationẽ artificij,& negligentiæ confeſsionẽ, quibus dicti pœnitentia ſubiacet. Dilationẽ & repetitionẽ. Emphaſin,cum ex aliquo latens aliquid eruitur.Ex quo genus illud à quo figuratæ controuerſiæ dicuntur,

dicuntur,cuius triplex uſus,ſi dicere palàm parũ tutum eſt,uel ſi non decet, uel ſi nouitate & uarietate magis delectat, quàm ſi relatio recta ſit. Quæ tria ſigillatim tractat,in quibus quis figurarum modus,quę declamatorũ uitia,quomodo figuris reſpondendum ſit, quamq; uarię figuræ à diuerſis poſitę ſint, & quæ à figuris excludendæ,fuſiſsime præſcribit.

ERgo cui latius complecti conformationes uerborum ac ſententiarum placuerit, habet quod ſequatur:nec affirmare auſim quicquã eſſe melius,ſed hæc ad propoſiti mei rationem legat. Nam mihi de his ſententiarũ figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici modo indicandi recedunt: quod idem multis doctiſsimis uiris uideo placuiſſe. Omnia tamẽ illa etiam quæ ſunt alterius modi lumina, adeò ſunt uirtutes orationis, ut ſine his nulla intelligi uerè poſsit oratio. Nam quo modo iudex doceri poteſt, ſi deſit illuſtris explanatio, propoſitio,promiſsio,finitio,ſeiũctio,expoſitio ſentẽtiæ ſuæ, rationis apta cõcluſio,præmunitio, ſimilitudo,exemplum,digeſtio,diſtributio,interpellatio,interpellantis coërctio,contentio,purgatio,læſio? Quid uerò agit omnino eloquẽtia detractis amplificandi minuẽdiq; rationibus? Quarũ prior deſiderat illam pluſquã dixeris ſignificationẽ, id eſt ἔμφασιν, & ſuperlationẽ ueritatis,& traiectionem: hæc altera extenuationẽ,deprecationemq;. Qui affectus erunt uel concitati detracta uoce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione,execratione? uel illi mitiores, niſi adiuuantur commẽdatione,cõciliatione,ad hilaritatẽ impulſione? Quæ delectatio,aut quod mediocriter ſaltẽ docti hominis iudiciũ, niſi alia repetitione, alia cõmoratione infigere: digredi à re, & redire ad propoſitũ ſuũ ſcierit:remouere à ſe,in aliũ traijcere:quæ relinquenda,quæ contemnenda ſint,iudicare? Motus eſt in his orationis atq; actus: quibus detractis iacet, & uelut agitante corpus ſpiritu caret. Quæ cũ adeſſe debẽt,tum

diſpon

diſponenda atq; uarianda ſunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni ſono mulceant. Verùm ea pleruq; recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed confitentur. Admittunt autem (ut dixi) figuras: quod uel ex proximo doceri poteſt. Quid enim tam cõmune, quàm interrogare, uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, cum alterum noſcendi, alterũ arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior ac uehementior fit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare,

Aeneid.1. *Sed uos qui tandem? quibus aut ueniſtis ab oris?*

Figuratum autẽ, quoties nõ ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Phar
Pro Liga. *ſalica gladius agebat? &, Quouſq; tandem abutêre Catilina*
In Catil. *patiẽtia noſtra? &, Patêre tua conſilia nõ ſentis? & totus de-*
Ibidem. *niq; hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra: &, Patent tua conſilia. Interrogamus etiã quod negari non poßit: Dixit'ne tandem cauſ-*
Pro Cluent. *ſam C. Fidiculanius Falcula? Aut ubi reſpondẽdi difficilis eſt ratio, ut uulgò uti ſolemus, Quo modo? qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecã, –Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, ut Sinon apud Virgilium,*

Aeneid.2. *Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt*
Accipere?– *Aut inſtandi, & auferendæ dißimulationis: ut Aſinius, Audis'ne? furioſum, inquam, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt uarietatis: nam & indignationi conuenit,*

Aeneid.1. *–Et quiſquam numen Iunonis adoret?* *Et admirationi,*
Aeneid.3. *–Quid non mortalia pectora cogis*
Auri ſacra fames!– *Eſt interim acrius imperãdi genus,*
Aeneid.4. *Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur?*

Et ipſi

Et ipſi noſmet rogamus: quale eſt illud Terentianum,

Quid igitur faciam?– *Eſt aliqua etiam in reſpondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud, quia ſic utilius ſit, occurritur, tum augẽdi criminis gratia, ut teſtis in reũ rogatus, an ab reo fuſtibus uapulaſſet,* Et innocẽs, inquit. *Tum declinandi, quod eſt frequentiſsimum:* Quæro an occideris hominem reſpondetur, Latronem. *An fundum occupaueris, reſpondetur, meum.* Vt *confeßionem præcedat defenſio: ut apud* Virgilium *in* Bucolicis *dicenti,* In Eunucho.

Non ego te uidi Damonis, *peßime, caprum* Eclog. 3.
Excipere inſidijs?– *occurritur,*
An mihi cantando uictus non redderet ille?

Cui eſt confinis dißimulatio, non alibi quàm in riſu poſita, ideoq; tractata ſuo loco. Nam ſeriò ſi fiat, pro cõfeßione eſt. Cæterùm *& interrogandi ſeipſum, & reſpõdendi ſibi, ſolẽt eſſe non ingratæ uices: ut* Cicero pro Ligario, Apud quem *igitur hoc dico? nempe apud eũ, qui cum hoc ſciret, tamẽ me antequã uidit,* Reipublicæ *reddidit.* Aliter pro Cælio *ficta interrogatio eſt:* Dicet *aliquis;* Hæc *igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcẽtes? & totus locus.* Deinde, Ego *ſiquis* Iudices *hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis ac cõtinẽtiæ fuit, &c.* Cui *diuerſum eſt, cum aliũ rogaueris, nõ expectare reſponſum, & ſtatim ſubijcere:* Domus *tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas.* Quod *ſchema quidã per *ſubiectionẽ uocant.* Fit *& cõparatione:* Vter *igitur facilius ſuæ ſentẽtiæ rationẽ redderet?* Et *alijs modis tum breuius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus.* Mirè *uerò in cauſsis ualet præſumptio, quæ* πρόληψις *dicitur, cum id quod obijci poteſt, occupamus.* Id *neq; in alijs partibus parũ eſt, & præcipue proœmio conuenit.* Sed *quanquam generis unius, diuerſas tamen ſpecies habet.* Eſt *enim quædam præ-*

Cice. in Orat.

* ſuggeſtionem.

Pro Milo.

K munitio,

In Diuin. *munitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quòd ad accuſandum deſcendat, qui ſemper defenderit. Quædã cõfeſsio: ut pro Rabirio Poſthumo, quē ſua quoq; ſententia reprehẽdendum fatetur, ꝙ pecuniam regi crediderit. Quædã prædictio: ut, Dicam enim non augẽdi criminis gratia. Quædam emendatio: ut, Rogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum euectus. Frequentiſsima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi quid ſimus, uel quare fecerimus, dici ſolet. Verborum quoq; uis ac proprietas cõfirmatur uel præſumptione: Quãquam illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit. Aut reprehenſione: Ciues, ciues inquã, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquam fidẽ ueritatis & dubitatio, cũ ſimulamus quærere nos unde incipiendũ, ubi deſinendum: quid potiſsimum dicendũ, an omnino dicendum ſit: cuiuſmodi exemplis plena ſunt omnia: ſed unũ interim ſufficit, Equidem quod ad*
Pro Cluent. *me attinet, quò me uertam neſcio. Negem fuiſſe infamiam iudicij corrupti? &c. Hoc etiã in præteritum ualet: nã & dubitaſſe nos fingimus. A quo ſchemate non procul abeſt illa quæ dicitur cõmunicatio, cum aut ipſos aduerſarios cõſulimus, ut Domitius Afer pro Cloantilla, At illa neſcit trepida quid liceat fœminæ, quid cõiugem deceat: forte uos in illa ſolicitudine obuios caſus miſeræ mulieri obtulit: tu frater, uos paterni amici, quod conſiliũ datis? Aut cum Iudicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequẽtiſsimũ: Quid ſuadetis? &, Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato: Cedo, ſi uos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? Et alibi, Cõmunẽ rem agi putatote, ac uos huic rei præpoſitos eſſe. Sed nonnunquã communicantes aliquid inexpectatum ſubiũgimus, quod &*
Act. 7. *per ſe ſchema eſt: ut in Verrẽ Cicero, Quid deinde? quid cẽſetis? furtũ fortaſſe, aut prædã aliquam? Deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos, ſubiecit quod multo eſſet improbius.*

bius. Hoc Celſus *ſuſtentationem uocat. Eſt autẽ duplex: nam contrà frequenter cum expectationem grauiſsimorum fecimus, ad aliquid quod ſit leue, aut nullo modo criminoſum, deſcendimus.* Sed *quia non tantùm per cõmunicationem fieri ſolet,* παράδοξον *alij nominauerunt, id eſt inopinatum.* Illis *non accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant etiã ſiquid nobiſipſis dicamus inexpectatum accidiſſe: ut* Pollio, Nunquã *fore credidi* Iudices, *ut reo* Scauro, *ne quid in eius iudicio gratia ualeret precarer.* Penè *idem fons eſt illius quam permiſsionem uocãt, qui communicationis: cum aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquã aduerſarijs quoque: ut* Caluus Vatinio: Perfrica *frontem, & dic te digniorem qui* Prætor *fieres, quàm* Catonem. Quæ *uerò ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maximè ſimulatione.* Nanq; *& iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæq; ſunt ſimilia his, fingimus.* Inde *ſunt illa,* Liberatus *ſum.* Reſpiraui. Philip. 2. *&,* Bene *habet. &,* Quæ *amentia eſt hæc? &,* O *tempora,* Pro Milo. *ó mores.* O *miſerum me. conſumptis enim lacrymis infixus tamen pectori hæret dolor. &,*

–Magnæ *nunc hiſcite terræ.* Quod *exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis.* Hæc *quoties uera ſunt, non ſunt in ea forma de qua nunc loquimur.* Aſsimulata, *& arte compoſita, proculdubio ſchemata ſunt exiſtimãda.* Quod *idem dictum ſit de oratione libera, quam* Cornificius *licentiam uocat,* Græci παῤῥησίαν. Quid *enim* Lib. 4. ad Herennium. *minus figuratũ, quàm uera libertas?* Sed *frequenter ſub hac facie latet adulatio.* Nã Cicero *cũ dicit pro* Ligario, Suſcepto *bello,* Cæſar, *geſto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, cõſilio ac uoluntate mea ad ea arma profectus ſum, quæ erant contra te ſumpta: non ſolùm ad utilitatem* Ligarij

reſpicit, ſed magis laudare uictoris clementiam nõ poteſt. In illa uerò ſententia, Quid autẽ aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? admirabiliter utriuſq; partis facit bonã cauſſam : ſed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorũ (ut Cicero exiſtimat) laterum, fictiones perſonarũ, quæ προσωποποιΐαι dicuntur. Mirè nãq; cum uariant orationẽ, tũ excitant. His & aduerſariorum cogitationes uelut ſecũ loquentium protrahimus: quæ tamẽ ita demum à fide nõ abhorrent, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos nõ ſit abſurdũ: & noſtros cũ alijs ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus: & ſuadendo, obiurgando, querendo, laudãdo, miſerando, perſonas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicẽdi, & inferos excitare, conceſſum eſt. Vrbes etiam populiq; uocẽ accipiũt. Ac ſunt quidã qui has demũ προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus. Sermones hominum aſſimulatos dicere διαλόγους malunt, quàm, quod Latinorũ quidã dixerunt, ſermocinationẽ. Ego iam recepto more utrũq; eodẽ modo appellaui. Nam certè ſermo fingi nõ poteſt, ut nõ perſonæ ſermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim ſi mecum patria, quæ mihi uita mea multo eſt charior, ſi cũcta Italia, ſi omnis Reſpublica ſic loquatur, M. Tulli quid agis? Illud audacius genus, Quæ tecũ Catilina ſic agit, & quodãmodo tacita loquitur, Nullũ iam aliquot annis facinus extitit, niſi per te. Commode etiã aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum'ue imagines fingimus, aut eadem aduerſarijs aut iudicibus non accidere miramur: qualia ſunt, Videtur mihi. &, Nonne uidetur tibi? Sed magna quædã uis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moueãt, quia ſupra uera ſunt: aut pro uanis

In Catilin. inuect. 1.

Ibidem.

nis accipiantur, quia uera non ſunt. Vt *dicta autem quędã, ita ſcripta quoq; fingi ſolent: quod facit* Aſinius *pro* Liburnia, *Mater mea, quæ mihi tum chariſsima, tũ dulciſsima fuit, quæq́; mihi uixit, bisq́; eadẽ die mihi uitã dedit, & reliqua: deinde, exhæres eſto.* Hæc *cũ per ſe figura eſt, tum duplicatur, quoties, ſicut in hac cauſſa, ad imitationem alterius ſcripturæ cõponitur.* Nã *contrà recitabatur teſtamentũ,* P. Nouanius Gallio, *cui ego omnia meritiſsimo uolo & debeo pro eius animi in me ſumma uolũtate. & adiectis deinceps alijs, hæres eſto.* Incipit *eſſe quodãmodo* παρῳδὴ, *quod nomẽ ductum à canticis ad aliorum ſimilitudinem modulatis, abuſiuè etiã in uerſificatione, ac ſermonum imitatione ſeruatur.* Sed *formas quoq; fingimus ſæpe, ut famã* Virgilius: *ut uoluptatẽ ac uirtutẽ (quemadmodũ à* Xenophonte *traditur)* Prodicus: *ut mortẽ ac uitam, quas cõtendẽtes in Satyra tradit* Ennius. Eſt *& incertæ perſonæ ficta oratio.* Hic *aliquis. &,* Dicat *aliquis.* Eſt *& iactus ſine perſona ſermo,* Hic Dolopum *manus, hic ſæuus tendebat* Achilles. Quod *fit miſtura figurarum, cum* προσωποποιία *accedit illa quæ eſt orationis per detractionẽ: detractũ eſt enim quis diceret.* Vertitur *interim* προσωποποιία *in ſpeciẽ narrandi.* Vnde *& apud hiſtoricos reperiũtur obliquæ allocutiones: ut in* T. Liuij *primo ſtatim libro,* Vrbes *quoq;, ut cætera, ex infimo naſci: deinde quas ſua uirtus ac dij iuuẽt, magnas opes ſibi, magnũq; nomẽ facere.* Auerſus *quoq; à iudice ſermo, qui dicitur* ἀποςροφὴ, *mirè mouet, ſiue aduerſarios inuadimus,* Quid *enim tuus ille* Tubero *in acie* Pharſalica *gladius agebat? Siue ad inuocationẽ aliquam cõuertimur,* Vos *enim iam ego* Albani *tumuli atq; luci. Siue ad inuidioſam implorationem,* O *leges* Porciæ, *legesq́;* Semproniæ. Sed *illa quoq; uocatur auerſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audientem:*

Aeneid. 2.

Pro Ligario.

Pro Milo.

Pro Seſtio, & Act. in Verrem 7.

Aeneid.4. Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui.– Quod ſit & multis & uarijs figuris, cum aut aliud expectaſſe nos, aut maius aliquid timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri poſſe ignorãtibus: quale eſt proœmium pro Cælio. Illa uerò (ut ait Cicero) ſub oculos ſubiectio, tum fieri ſolet, cum res nõ geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtẽditur: nec uniuerſa, ſed per partes: quẽ locum proximo libro ſubiecimus euidentiæ: & Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit. ab alijs ὑποτύπωσις dicitur, propoſita quædam forma rerum ita expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur, quàm audiri: Ipſe inflammatus ſcelere ac furore, in forũ uenit. ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolùm quæ facta ſint aut fiant, ſed etiã quæ futura ſint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerat Clodius ſi præturã inuaſiſſet. Sed hæc quidẽ translatio temporũ, quæ propriè μετάστασις dicitur, in διατυπώσει uerecundior apud priores fuit. Proponebãt enim talia, Credite uos intueri. ut Cicero, Hæc quæ non uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis. Noui uerò, & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercule ſine motu quodã imaginantur: ut Seneca in controuerſia cuius ſumma eſt ꝙ pater filium & nouercã, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit. Duc, ſequor: accipe hanc ſenilem manum, & quocunq; uis imprime. Et paulo pòſt, Aſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego uerò nõ uideo, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & ſignificans deſcriptio, eidem uirtuti aßignatur à quibuſdam: alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν inueni qui dißimulationem uocarent: quo nomine quia parũ totius huius figuræ uidentur uires oſtendi, nimirum ſicut in pleriſq;, græca

[Margin notes: "In Verr.7." beside "quàm audiri"; "Pro Cluent." beside "ponebãt enim talia"; "Hęc decla. nõ extat." beside "eſt ꝙ pater filium".]

græca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνέια quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodũ diſtat: (in utroq; enim cõtrarium ei quod dicitur, intelligendũ eſt) ſpecies uerò prudẽtius intuẽti, diuerſas eſſe facile eſt deprehẽdere: Primùm, q, tropus apertior eſt: & quãquã aliud dicit ac ſentit, nõ tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt: ut illud in Catilinã, A quo repudiatus, ad ſodalem tuũ uirum optimũ M. Marcellũ demigraſti. In duobus demum uerbis eſt ironia, ergo etiã breuior eſt tropus. At in figura, totius uolũtatis fictio eſt, apparẽs magis quàm cõfeſſa: ut illic uerba ſint uerbis diuerſa, hic ſermonis ſenſus, uoci: & tota interim cauſſæ cõformatio, tũ etiã uita uniuerſa, ironiã habere uidetur, qualis eſt uiſa Socratis. Nam ideo dictus εἴρων, id eſt agens imperitũ, & admirator aliorũ tanquam ſapientiũ: ut quẽadmodum ἀλληγορίαν facit continua μεταφορὰ, ſic hoc ſchema faciat troporũ ille cõtextus. Quædam uerò genera huius figuræ nullã cũ tropis habent ſocietatẽ: ut illa ſtatim prima quæ dicitur à negãdo, quã nonnulli uocant ἀπόφασιν, Non agã tecum iure ſummo, nõ dicã, quod forſitan obtinerẽ. &, Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatũ poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? &, Mitto illam primã libidinis iniuriã. &, Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt de ſeſtertijs ſeptingentis millibus. &, Poſſum dicere. Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus: ut Cicero, Hoc ego ſi ſic agerem tanquã mihi crimẽ eſſet diluendũ, hæc pluribus dicerẽ. Εἰρωνέια eſt & cũ ſimiles ĩperãtibus uel pmittẽtibus ſumus,

I, ſequere Italiã uentis.– Et cũ ea quæ nolumus uideri in aduerſarijs eſſe, concedimus eis. Id acrius fit cum eadem in nobis ſunt, & in aduerſario non ſunt: Meq; timoris

Argue tu Drance, quandò tot cædis aceruos

Inuect.1.

Cicero 2. de Oratore & 4. Acad.

Act.5.

Aeneid.4.

Aeneid.11.

Teucrorum tua dextra dedit.–

Quod idem cõtrà ualet, cum aut ea quæ à nobis abſunt, aut etiam quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur:

Aeneid.10. *Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.*

Nec in perſonis tantùm, ſed & in rebus uerſatur hæc contraria dicendi q̃ quæ intelligi uelis, ratio: ut totũ pro Quin. Ligario *procœmiũ, et illæ eleuationes,* Videlicet, O dij boni.

Aeneid.4. *Scilicet is ſuperis labor eſt.–* Et ille pro Oppio locus, O *amorẽ mirum.* O *beneuolentiã ſingularẽ.* Non *procul autem abſunt ab hac ſimulatione tres inter ſe ſimiles, Cõfeßio*

Pro Ligar. *nihil nocitura: qualis eſt,* Habes igitur Tubero quod eſt acuſatori maximè optandũ, confitentẽ reum. Et cõceßio, cum aliquid etiam iniquum uidemur cauſſæ fiducia pati: Metum uirgarũ Nauarchus nobilißimæ ciuitatis pretio redemit: humanum eſt. Et pro Cluentio de inuidia, Dominetur in cõcionibus, iaceat in iudicijs. Tertia cõſenſio: ut pro eodẽ, Iudiciũ eſſe corruptũ. Hæc euidentior figura eſt, cũ alicui rei aſſentimur quæ eſt futura pro nobis: uerùm id accidere ſine aduerſarij uitio non poteſt. Quædã etiã uelut laudamus, ut Ci-

Act.6. cero in Verrem circa crimẽ Apollonij Drepanitani, Gaudeo etiã ſiquid ab eo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factũ eſſe dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare: quod eſt frequẽtius, quàm ut exemplũ deſideret. Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, q̃ ſint tam grauia: ut pro Roſcio Cicero. cũ immanitatẽ parricidij, quãquã p̃ ſe manifeſtã, tamẽ etiã ui orationis exaggerat. Ἀποσιώπησις, quã idẽ Cicero reticentiã, Celſus obticẽtiã, nõnulli interruptionẽ appellãt, & ipſa oſtendit affectus uel iræ, ut,

Aeneid.1. *Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.*

Pro Milo. Vel ſolicitudinis, & quaſi religionis: An huius ille legis, quã Clodius à ſe inuentam gloriatur, mentionẽ facere auſus eſſet

uiuo

uiuo Milone, ne dicã conſule? de noſtrum enim omnium: non audeo totũ dicere. Cui ſimule eſt in proœmio pro Cteſiphonte Demoſthenis. Vel aliò tranſeundi gratia: Cõmunis autem, tametſi, ignoſcite mihi iudices. In quo eſt & illa (ſi tamẽ inter ſchemata numerari debet, cum alijs etiã pars cauſſæ uideatur) digreßio: Abit enim cauſſa in laudes Cn. Pompeij. Id quod fieri etiã ſine ἀποσιωπήσεως potuit. Nã breuior illa, ut ait Cicero, à re digreßio, plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia ſufficiẽt, Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt: hoc, quæſo, iudices diligenter attendite. Et pro Milone, Et aſpexit me illis quidẽ oculis quibus tum ſolebat, cum omnibus omnia minabatur. Eſt alia non quidem reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamẽ præciſa uelut ante legitimum finem oratio: ut illud, Nimis urgeo, commoueri uidetur adoleſcens. &, Quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. Pro Liga. *Imitatio morum alienorum, quæ ἠθοποιΐα, uel ut alij malunt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita ferè in eludẽdo: ſed uerſatur & in factis, & in dictis. In factis, quod eſt ὑποτυπώσει uicinum. In dictis, quale eſt apud Terentium,*

At ego neſciebam quorſum tu ires? Paruula In Eunuc.
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua,
Soror dicta eſt: cupio abducere ut reddam ſuis.

Sed noſtrorum quoq; dictorum factorumq; ſimilis imitatio eſt per relationẽ, niſi quòd frequẽtius aſſeuerat quàm eludit: Dicebã habere eos actorẽ Quin. Cæciliũ. Act. 1. *Sunt & illa iucunda, & ad cõmendationẽ cum uarietate, tum etiã ipſa natura plurimũ proſunt, quæ ſimplicẽ quandã, & non præparatam oſtendendo orationẽ, minus nos ſuſpectos iudici faciũt. Hinc eſt quaſi pœnitentia dicti: ut pro Cælio, Sed quid ego ita grauem perſonã introduxi? Et quibus utimur uulgò, Imprudens*

incidi. Vel cũ quærere nos quid dicamus fingimus, Quid reliquũ eſt? & Num quid omiſi? Et cum ibidem in Verrẽ ait Cicero, Vnũ etiã mihi reliquũ huiuſmodi crimẽ eſt. &, Aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam uenuſti tranſitus fiunt: non quia tranſitus ipſe ſit ſchema: ut Cicero narrato Piſonis exemplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo iuſſerat, uelut hoc in memoriam adductus, adiecit: Hic modò me cõmonuit Piſonis annulus, quod totum effluxerat. quàm multis iſtũ putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? Et cũ aliqua uelut ignoramus, Sed earũ rerũ artificẽ, quẽ? quem'nam? rectè admones, Polycletũ eſſe dicebant. Quod quidem nõ in hoc tantùm ualet. Quibuſdã enim dum aliud agere uidemur, aliud efficimus: ſicut hic Cicero conſequitur, ne cum morbum in ſignis atq; tabulis obijciat Act.6. *Verri, ipſe quoq; earũ rerum ſtudioſus eſſe credatur. Et De-* Pro Cteſiphonte. *moſthenes iurando per interfectos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneã acceptæ laboret. Faciunt illa quoq; iucundam orationẽ, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriam iudicis, & repoſcere quæ depoſueris, & ſeparare quædam ſchemate aliquo (nõ enim eſt ipſa per ſe iteratio ſchema) & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim res uarietate: & ſicut oculi diuerſarum aſpectu rerum magis detinentur, ita ſemper animis præſtant in quod ſe uelut nouum intendant. Eſt emphaſis etiã inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Virgilium,*

Aeneid.4. *Non licuit thalami expertem ſine crimine uitam*
Degere more feræ?– *Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamẽ huc erupit eius affectus, ut ſine thalamis uitã nõ hominũ putet, ſed ferarũ. Aliud apud Ouidiũ genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris ſic cõfitetur,*

–O, dix

—O, dixit, felicem coniuge matrem. Metam.10.

Huic uel confinis, uel eadem eſt, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentiſſimũ eſt, & expectari maximè credo, ueniendum eſt: in quo per quandam ſuſpitionem, quod nõ dicimus, accipi uolumus: nõ utiq; contrarium, ut in εἰρωνείᾳ *: ſed aliud latens, & auditori quaſi inueniendum: quod, ut ſupra oſtendi, iam ferè ſolum ſchema à noſtris uocatur, & unde cõtrouerſiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex uſus eſt: Vnus, ſi dicere palàm parũ tutum eſt. Alter, ſi non decet. Tertius, qui uenuſtatis modò gratia adhibetur, & ipſa nouitate ac uarietate magis quàm ſi relatio ſit recta, delectat. Ex his quod eſt primũ, frequens in ſcholis eſt. Nam & actiones deponentiũ imperiũ tyrannorum, & poſt ciuile bellum ſenatuſcõſulta finguntur, & capitale eſt obijcere anteacta: ut quod in foro nõ expedit, illic nec liceat. Sed ſchematum conditio nõ eadem eſt. Quãlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi poſſit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantùm, non etiam offenſa uitatur. Quod ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negotia nunquã adhuc habuerunt hanc ſilentij neceſſitatẽ, ſed aliam huic ſimilem, uerùm multo ad agendum difficiliorẽ, cum perſonæ potentes obſtant, ſine quarũ reprehenſione teneri cauſſa non poſſit. Ideoq; hoc parcius & circunſpectius faciendum: quia nihil intereſt quomodo offendas: & aperta figura perdit hoc ipſum, quod figura eſt. Ideoq; à quibuſdam tota res repudiatur, ſiue intelligatur, ſiue nõ. Sed licet modum adhibere: In primis, ne ſint manifeſtæ. Non erunt autẽ, ſi nõ ex uerbis dubijs et quaſi duplicibus petẽtur: qualis eſt in ſuſpecta nuru, Duxi uxorẽ, quæ patri placuit. Aut, quod eſt multo ineptius, cõpoſitionibus ambiguis: ut illa controuerſia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater, raptã eã*

Ex Diony.

interrog

interrogat à quo uitiata ſit, Quis te, inquit, rapuit? Tu pater neſcis? Res ipſæ perducant iudicẽ ad ſuſpitionẽ, & amoliamur cætera, ut hoc ſolum ſuperſit, in quo multũ etiã affectus iuuãt, & interrupta ſilentio dictio, & cũctationes. Sic enim fiet, ut iudex quærat illud neſcio quid, quod ipſe fortaſſe non crederet ſi audiret: & ei quod à ſe inuentũ exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ quidem ſint, eſſe debent frequentes. Nã denſitate ipſa figuræ aperiuntur, nec offenſæ minus habent, ſed autoritatis. Nec pudor uidetur quòd non palàm obijcias, ſed diffidentia. In ſumma, ſic maximè iudex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Equidem quandoq; & in perſonas incidi tales, & in rem quoq; (quod eſt magis rarum) quæ obtineri niſi hac arte nõ poſſet. Ream tuebar, quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtamentũ, & dicebatur chirographum marito expirãte hæredibus dediſſe: & uerũ erat. Nam quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommiſſum peruenirent. Et caput quidẽ ueri facile erat, ſi hoc diceremus palàm: ſed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendũ, ut iudices illud intelligerent factum, delatores nõ poſſent apprehendere ut dictum: & contigit utrunq;. Quod nõ inſeruiſſem, ueritus opinionẽ iactantiæ, niſi probare uoluiſſem, in foro quoq; eſſe his figuris locum. Quædam etiã quæ probare non poßis, figura potius ſpargenda ſunt. Hæret enim nonnunquã telum iſtud occultum, & hoc ipſo quòd non apparet, eximi non poteſt. At ſi idem dicas palàm, & defenditur, & probandum eſt. Cum autem obſtat nobis perſonæ reuerẽtia (quod ſecundum poſuimus genus) tanto cautius dicendum eſt, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. Hic uerò tegere nos iudex quod ſciamus, & uerba ui quadam ueritatis erumpentia credat coërcere. Nam quãto minus aut ipſi in quos dicimus,

aut

aut iudices,aut aßiſtentes oderint hãc maledicendi laſciuiam, ſi nolle nos credant? Aut quid intereſt quo modo dicatur,cũ & res & animus intelligitur? Quid deniq; dicendo proficimus, niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciendũ? Atqui præcipuè prima quibus præcipere cœperã, tempora hoc uitio laborarũt.Dicebãt enim libẽter tales controuerſias,quæ difficultatis gratia placent, cũ ſint multo faciliores.Nam rectum genus approbari niſi maximis uiribus nõ poteſt:hæc diuerticula et anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis:ut qui curſu parũ ualent,flexu eludunt: cũ hæc quæ affectatur ratio ſententiarũ, non procul à ratione iocandi abhorreat.Adiuuat etiam quòd auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat.Itaq; nõ ſolùm ſi perſona obſtaret rectè orationi (quo in genere ſæpius modo quàm figuris opus eſt) decurrebant ad ſchemata, ſed faciebant illis locum etiã ubi perſonæ inutiles ac nefariæ eſſent: ut ſi pater qui infamem in matrem filium ſecretò occidiſſet, reus malæ tractationis,iacularetur in uxorẽ obliquis ſententijs.Nam quid impurius quàm retinuiſſe talem? Quid porrò tam contrarium, quàm eum qui accuſetur quia ſummum nefas ſuſpicatus de uxore uideatur, confirmare id ipſa defenſione,quod diluendum eſt? At ſi iudicum ſumerent animum, ſcirent quàm eiuſmodi actionem laturi non fuiſſent:multoq; etiam minus, cum in parentes abominanda crimina ſpargerentur.Et quatinus huc incidimus,paulo plus ſcholis demus. Nam & in his educatur orator: & in eo,quo modo declametur, poſitum eſt etiam quo modo agatur. Dicendum ergo de ijs quoq; in quibus non aſperſas figuras, ſed palàm contrarias cauſſæ pleriq; fecerũt.Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur,ut conſcios indicet:accuſator eius optet quod uolet. Patrem qui accuſauit,optat ne is torqueatur. pater ei

*contradicit.*Nemo *ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquã illum conſciũ pater in tormentis eſſet nominaturus.*Q*uo quid ſtultius?*Nam *cum hoc iudices intellexerint,aut nõ torquebitur,cum ideo torqueri uelit:aut torto nõ credetur.* At *credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe.* Diſſi*mulet ergo,ut efficiat.*Sed *nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexiſſe,niſi dixerimus?*Ergo *ſi uerè ageretur, ſimiliter conſilium illud latens prodidiſſemus?* Q*uid ſi neq; utiq; uerum eſt, & habere alias hic damnatus cõtradicendi cauſſas poteſt,uel quòd legem conſeruandam putet, uel quòd nolit accuſatori debere beneficiũ, uel (quod ego maximè ſequerer) ut ſe innocentem in tormentis eſſe prætendat?* Q*uare ne illud quidem ſemper ſuccurret ſic dicentibus,* Pa*trocinium hoc uoluit,qui cõtrouerſiam finxit.*For*taſſe enim noluit:ſed eſto,uoluerit:cõtinuo'ne ſi ille ſtultè cogitauit,nobis quoq; ſtultè dicendum eſt?* At *ego in cauſsis agendis frequẽter non puto intuendum quid litigator uelit.*E*ſt & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quoſdam dicere, aliud uelle : præcipuè cum in themate eſt aliquẽ ut ſibi mori liceat poſtulare:ut in illa cõtrouerſia,* Q*ui aliquãdo fortiter fecerat,et alio bello petierat ut militia uacaret ex lege,quòd quinquagenarius eſſet,aduerſante filio ire in aciẽ coactus deſeruit.* Flius *qui fortiter eodem prælio fecerat,incolumitatem eius optat:cõtradicit pater.*Non *enim,inquiũt,mori uult, ſed inuidiã filio facere.*E*quidẽ rideo,quòd illi ſic timẽt tanquam ipſi morituri, & in conſiliũ ſuos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa uoluntariã mortem, cauſſarum quoq; quas habet factus ex uiro forti deſertor. Sed de una controuerſia loqui ſuperuacuum eſt.*E*go in uniuerſum neq; oratoris puto eſſe unquã præuaricari,neq; litẽ intelligo,in qua pars utraque idem uelit:neq; tam ſtultum quenquã, qui ſi uiuere uelit,*

mortem

mortem potius malè petat, quàm omnino nõ petat. Non tamẽ *nego eſſe controuerſias huiuſmodi figuratas: ut eſt illa,* R*eus parricidij, quòd fratrẽ occidiſſet, damnatũ iri uidebatur.* P*ater pro teſtimonio dixit eũ ſe iubente feciſſe: abſolutũ abdicat.* Nam *neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm poteſt: & ut nõ durat ultra pœnã abdicationis, ita abdicat tamen: & *obliqua figura in patre plus facit quàm licet, in filio minus.* *alioquĩ. V*t autẽ nemo contra id quod uult dicit, ita pòteſt melius aliquid uelle quàm dicit: quomodo ille abdicatus, qui à patre ut filiũ expoſitum & ab eo educatũ ſolutis alimentis recipiat poſtulat, reuocari fortaſſe mauult, non tamen quod petit, nõ uult.* E*ſt latens & illa ſignificatio, qua cum ius aſperius petitur à iudice, fit ei tamen ſpes aliqua clementiæ: nõ palàm, ne paciſcamur, ſed per quandam credibilem ſuſpitionem, ut in multis controuerſijs, ſed in hac quoq;:* R*aptor niſi intra trigeſimum diem & raptæ patrem & ſuum exorauerit, pereat.* Q*ui exorato raptæ patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ.* Nam *ſi permittat hic pater, lis tollitur: ſi nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certè uideatur, & à ſe iudicem auertat.* L*atro igitur optimè,* O*ccidet ergo, ſi potero.* R*emiſſius, & pro ſuo ingenio pater* Gallio, D*ura anime hodie, dura: heri fortior fuiſti.* C*onfinia ſunt his celebrata apud* G*ræcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant.* Nam T*hemiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur* A*thenienſibus, ut urbem apud deos deponerent: quia durum erat dicere, ut relinquerẽt. & qui uictorias aureas in uſum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendum eſſe.* T*otum autẽ allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi uelle.* Q*uæſitum etiã eſt, quomodo reſponderi cõtra figuras oporteret.* E*t quidã ſemper ex diuerſo aperiẽdas putauerũt, ſicut latentia uitia reſcinduntur.* I*dq;* Val. li. 1. de neglecta relig.

ſanè

ſanè frequentiſsimè faciendum eſt. aliter enim dilui obiecta non poſſunt, utiq; cum quæſtio in eo cõſiſtit, quod figuræ petunt. At cum maledicta ſunt tantum, nõ intelligere interim, bonæ conſcientiæ eſt. Atq; etiã cum fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſsimulari poſsint, poſtulandum eſt, ut illud neſcio quid quod aduerſarij obliquis ſentẽtijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciant palàm: aut certè non exigant, ut quod ipſi nõ audent dicere, id iudices non modò intelligant, ſed etiã credant. Vtilis etiã aliquando diſsimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cũ eſſet contra eum dictum, Iura per patroni tui cineres, paratum ſe eſſe reſpondit: & iudex conditione uſus eſt, clamante multum aduocato, ſchemata de rerum natura tolli: ut protinus etiã præceptum ſit, eiuſmodi figuris utendum temerè nõ eſſe. Tertium eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio: ideoq; id Cicero nõ putat eſſe poſitum in contentione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodium, Quibus iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facilè ab ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequentiſsima eſt. Sed eruditiſsimum longè, ſi per aliam rem alia inducatur: ut cum aduerſus tyrannũ qui ſub pacto abolitionis dominationem depoſuerat, ait competitor, Mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes: Nuper te uolui occidere. Frequens illud eſt, nec magnopere captandum, quod petitur à iureiurando: ut pro exhæredato, Ita mihi contingat hærede filio mori. Nã & in totũ iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parum conuenit: & eſt à Seneca dictũ eleganter, non patronorũ hoc eſſe, ſed teſtium. Nec meretur fidẽ, qui ſententiolæ gratia iurat: niſi ſi poteſt tam bene quàm Demoſthenes, ut ſupra dixi. Leuiſsimum autem longè genus ex uerbo, etiam ſi eſt apud Ciceronem in Clodiam, Præſertim quam omnes amicam omnium potius quàm cuiuſquam inimicam

Pro domo ſua.

Pro Cælio.

inimicam putauerunt. Comparationem equidem uideo figuram non eſſe, cum ſit interim probationis, interim etiã cauſſæ genus: & ſit talis eius forma, qualis eſt pro Muræna, Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut quò contendit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excitat, & cætera. Neſcio an orationis potius quàm ſententiæ ſit. Id enim ſolum mutatur, quòd non uniuerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingulis opponũtur. Et Celſus tamen, & nõ negligens autor Viſellius in hac eam parte poſuerunt: Rutilius quidem Lupus in utroq; genere, idq; ἀντίθετον uocat. Præter illa uerò quæ Cicero inter lumina poſuit ſententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiam ſecutus, non illum Leontinum, ſed alium ſui temporis, cuius quatuor libros in unum ſuum tranſtulit, & Celſus uidelicet Rutilio accedens, poſuerunt ſchemata. Conſummationẽ, quàm Græcus διαλλαγὴν uocat, cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur. Conſequens, ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumentis diximus. Collectionem, qui apud illum eſt συλλογισμός. Minas, id eſt κατάπληξιν. Exhortationem, παραινετικόν. Quorum nihil non rectũ eſt, niſi cum aliquam ex his de quibus locuti ſumus, figuram accipit. Præter hæc Celſus, excludere, aſſeuerare, detrectare, excitare iudicem, prouerbijs uti, & uerſibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen, quod eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionem quoq;, & propoſitionem, & diuiſionem, & rerum duarum cognationem, quod eſt ut idem ualeant quæ uidentur eſſe diuerſa, ut non is demum ſit ueneficus, qui uitã abſtulit data potione, ſed etiam qui mentem: quod eſt in parte finitionis. Rutilius ſiue Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod eſt

Lib.5.cap.8. & 10.

L dicere

dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factũ ſit: ἐναντιότητα, unde ſint enthymemata κατ' ἀντίασιν: μετάληψιν etiam, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſellius quanquam pauciſsimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commentum uocat: & rationem appellans ἐπιχείρημα, inter has habet. quod quidem recipit quodammodo & Celſus: nam conſequẽs an epicherema ſit, dubitat. Viſellius adijcit & ſententiam. Inuenio qui aggregent his διασκευὰς, ἀπαριθμήσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc non ſunt ſchemata, ſic alia uel ſint forſitan, ac nos fugerint: uel etiam noua fieri adhuc poßint, eiuſdem tamen naturæ cuius ſunt ea de quibus dictum eſt.

De Figuris uerborum. CAP. III.

A R G V M E N T V M.

Sententiarum figuras, uerborum ſequuntur, quorũ duo facit genera: unum, quod ad loquendi rationem pertinet, grammaticũ appellant: fieri quibus uitia oſtendit: atq; ne uitioſum ſit, excuſari autoritate, uetuſtate, cõſuetudine, & ratione. Quod genus ab utilitate commendat, quia ſermonis eodem modo formati tædium leuet. Deinde quot quibusq; modis figuræ in hoc genere fiant, recẽſet. In nominibus & uerbis circa genus: ut timidi damæ, punitus es inimicos. In numero, Romani gens pugnaciſſima. Per partium mutationem, & temporum, ut ſcire tuum, & uicimus pro uincemus. Per parentheſin, hyperbaton, adiectionẽ & detractionem, deniq; per omnia genera per quæ fit ſolœciſmus. Abſoluto priore genere, ad ſecundum quod Rhetoricum dicitur, accedit, quod ipſis ſenſibus tum gratiã, tum uires accommodare dicit. Cuius genera præcipua tria enumerat, per adiectionem, detractionem, & ſimilitudinem. Primam adiectionem ponit. cuius multas ſpecies facit. Geminationem amplificandi, miſerandi, uel per ironiam eleuãdi cauſſa: & repetitionem, cum ab iiſdem uerbis plura acriter & inſtanter incipiũt: uel cum iiſdem deſinunt, uel ubi media primis reſpondent, & ultima primis. Epanodon regreſsionem uocant, polyptoton, metabolen, diſsipata, flocem uerborum & ſenſuum idem ſignificantiũ, congregationem, diallagen, cum diuerſa congeruntur. aſyndeton, id eſt

id eſt diſſolutionem, & polyſyndeton, quod coniunctionibus abundat. Item gradationẽ. Hactenus adiectionis figuras, poſtea uerò detractionis, quæ breuitatis uel nouitatis gratia fiũt, enumerat. Synecdochen, cum uerbum ſubauditur, quę quo differat ab apoſiopeſi, explicat. Diſſolutionem, quam etiam ſupra fieri per adiectionem demonſtrauit. Synezeugmenon, quando plures ſententiæ ad unum uerbum referuntur, quod multas habet ſpecies. Synœceioſin duas res diuerſas colligentem. Tertium genus adiungit ex ſimilitudine, cuius ſpecies agnominatio, & ei affinis antanaclaſis: quarum uariæ ſpecies, paria & contraria, quorum gratiam commendat: ſub quibus pariſon, homœoteleuton, homœoptoton, iſocolon, antitheton, quod contrapoſitũ uocant, cuius ſeptem modos enumerat: cui etiam antimetabolen ſubiicit. Quaſdam etiam alias adiungit, quæ diuerſa ratione, ſententiarum & dictionum figuræ eſſe poſsint: dubitationẽ, correctionem, hyperbaton, & proſopopœiam: ut quãdo in uno uerbo ſunt, uerborum figuræ ſint: in pluribus, ſententiarum.

Poſtremò figuras uarias à quibuſdam figurarum numero habitas recenſet, in figurarum numerum non admittendas: & quo pacto figuris utendum ſit, grauiſsime præcipit.

Verborum uerò figuræ & mutatæ ſunt ſemper, & utcunq; ualuit conſuetudo, mutantur. Itaq; ſi antiquũ ſermonem noſtro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura eſt: ut huic rei inuidere, nõ, ut omnes ueteres, & Cicero præcipuè, hanc rem: & incumbere illi, non in illum: & plenum uino, non uini, & huic non hũc adulari, iam dicitur, & mille alia: utinãq; non peiora uincant. Verũ ſchemata λέξεως *duorum ſunt generum: alterũ loquendi rationem uocant: alterum, quod ad collocationẽ maximè exquiſitum eſt. Quorũ tametſi utrunq; cõuenit orationi, tamen poßis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iiſdem generibus, quibus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitium, ſi non peteretur, ſed accideret. Verùm autoritate, uetuſtate, conſuetudine plerunq; defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideoq; cùm ſit à ſimplici rectoq; loquẽdi genere deflexa, uirtus eſt, ſi* Tuſcul. quæſtio. 3.

habet probabile aliquid quod ſequatur. Vna tamen in re maximè utilis, ut quotidiani & ſemper eodē modo formati ſermonis faſtidiū leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo ſi quis parce, & cū res poſcet utetur, uelut aſperſo quodam cōdimento iucundior erit: at qui nimiū affectauerit, ipſam illam gratiā uarietatis amittet. quāquam ſunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè iam hoc ipſum nomē effugerint: quæ etiam ſi fuerint crebriores, aures cōſuetas minus ferient. Nam ſecretæ, & extra uulgarem uſum poſitæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant: nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas congeſtasq́; declarant. Fiunt ergo & circa genus

Georg. 1. figuræ in nominibus. Nā & oculis capti talpæ, & timidi da-

Eclog. 8. mæ dicuntur à Virgilio: ſed ſubeſt ratio, quia ſexus uterq; altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damasq́; quàm

Pro Rab. fœminas certū eſt. Et in uerbis: ut, Fabricatus eſt gladiū: &,

Poſthumo. Inimicos punitus es. Quod mirum minus eſt, quòd in natura

Pro Milo. uerborū eſt et quæ facimus patiēdi modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor: & cōtrà faciēdi, quæ patimur, ut uapulo: ideoq; frequens permutatio eſt: & pleraq; utroq; modo efferuntur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, aſſentior aſſentio, reuertor reuerto. Eſt figura & in numero: uel cum ſingulari

Politianus in Miſcel. c. 89. pluralis ſubiungitur, Gladio pugnaciſsima gens Romani. gens enim ex multis. Vel è diuerſo, -Quoi non risêre parentes,

Eclo. 4. Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Ex illis enim qui non risêre, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satyra,

Perſ. Sat. 1. -Et noſtrum iſtud uiuere triſte Aſpexi:

cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, ut

Aeneid. 5. Magnum dat ferre talentum,

tanquam

tanquam ferendum. Et *participio pro uerbo. Volo datum. Interim etiã dubitari poteſt cui ſimile uitio ſit ſchema, ut in hoc,*

Virtus eſt uitium fugere. - *Aut enim partes orationis mutat ex illo, Virtus eſt fuga uitiorũ. aut caſus ex illo, Virtutis eſt uitium fugere. Multa tamen hoc utroque excitatius iunguntur interim ſchemata. Sthenelus ſciens pugnæ. Eſt enim, ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri. Præſens enim pro præterito poſitum eſt. Et futurum pro præſenti,* Horat. Epiſt. lib. I. Car. I. Act. 7.

Hoc Ithacus uelit. Et *ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit ſolœciſmus. Hæc eſt quoq; quam* ἑτέρωσιν *uocant. cũ diſsimilis eſt, Zeugna dicitur: ut apud Salluſtium, Neq; ea res falſum me habuit.* &, *Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatẽ breuitas etiam peti ſolet. Vnde eouſq; proceſſum eſt ut non pœniturũ, pro nõ acturo pœnitentiam:* & *uiſuros, ad uidendum miſſos, idem autor dixerit. Quæ ille quidem fecerit ſchemata, an idem uocari poſsint. uidendum, quia recepta ſint. Nam receptis etiam uulgo autore cõtenti ſumus. Verùm natura eualuit agentibus, quod Pollio in Labieno damnat:* & *contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum eſt. affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetuſtatis, cuius amator unicè Virgilius fuit,* Aeneid. 2. In Iugur. Philip. 3.

Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia iactat. Aeneid. II.

Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci Aeneid. I.

Audierat. - *Quorum ſimilia apud ueteres Tragicos Comicoſq; ſunt plurima. Illud etiam in conſuetudine remanſit, Enimuero. His amplius apud eundem.*

Nam quis te iuuenum confidentiſsime: - Georg. 4.

cum quis, ſermonis initium ſit. &,

Tam magis illa tremens, & *triſtibus effera flammis,* Aeneid. 7.

Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ:

Quod eſt uerſum ex illo, Quàm magis ærumna uiget, tam magis ad maleficiendum urget. Pleni talibus antiqui: ſicut initio Eunuchi Terentius, Quid igitur faciam? - inquit.

Alluſit tandem leno. Catullus in epithalamio,

-Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt.

Sed prius dum, ſignificat quoad: ſequens, uſq; eo. Ex Græco uerò translata uel Salluſtij plurima: quale eſt, uulgus amat Hor.ſer.2. ſat.6. fieri: uel Horatij. * Nam id maximè probat hoc Ciceronis.

Et mutatio caſus: ut, -Nec longæ inuidit auenæ.

Aeneid.1. Et Vergilij, -Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam uulgatum actis quoq;, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & abiectio eſt. Illaq; prior uideri poteſt ſuperuacua, ſed non ſine gratia eſt,

Eclog.10. Nam neque Parnaßi uobis iuga, nam neque Pindi.

Poteſt enim deeſſe alterum nam. Et apud Horatium illud,

Carm.1. Ode 12. -Fabriciumq;, Hunc, & intonſis Curium capillis.

Eſt etiam adiectio, quæ in complexu ſermonis aut uitium ha-In Eunuc. bet, aut figuram. Figuram, ut, Accede ad ignem hunc: iam caleſces plus ſatis. plus enim quàm ſatis eſt. De altera quæ detractio eſt, pluribus dicendum eſt. Vtimur uulgò & comparatiuis pro abſolutis, ut cum ſe quis infirmiorem eſſe dixerit. Duo inter ſe comparatiua committimus, Si te iam Catilina comprehendi, ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicat. Sũt illa non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen numerum mutantia, quæ & tropis aßignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus,

Geor.2. Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor.

Et de pluribus ſingulariter,

Ibidem Haud ſecus ac patrijs acer Romanus in armis.

Specie diuerſa, ſed genere eadem & hæc ſunt,

Néue

Néue tibi ad ſolem uergant uincta cadentem. Georg.2.
Nec mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos, Georg.3.
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas.

Nõ enim neſcio cui alij prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanq̃ de aliijs: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et noſtra perſona utimur pro aliena, et alios pro aliijs fingimus. Vtriuſq; rei exemplũ pro Cecinna. Piſonẽ aduerſæ partis aduocatũ alloquẽs Cicero dicit, Reſtituiſſe te dixti, Nego me edicto prætoris reſtitutũ eſſe. Verũ enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit: Nego me, Cecinna, edicto prætoris reſtitutũ eſſe. Vbi et ipſum dixti, extrita ſyllaba, figura in uerbo eſt. Illa quoq; ex eodẽ genere poſſũt uideri, quã nos interpoſitionẽ, uel interclusionẽ dicimus, Græci παρένθεσιν uocant, dũ cõtinuationi ſermonis medius aliquis ſenſus interuenit. Ego cũ te (mecũ enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem. Pro Mil. Cui adijciũt hyperbaton, nõ illud quod inter tropos eſſe uoluerũt: ſed alterũ, q̃ eſt eius figuræ ſentẽtiarũ quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile, cũ nõ ſenſus mutatur, uerũ forma eloquẽdi,

-Decios, Marios, magnoſq́; Camillos, Georg.2.
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro Aeneid.3.
Vi potitur.-
-Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?

Qui tam parua momenta nominibus diſcreuerunt, μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant:

Quid loquor? aut ubi ſum?- Coniunxit autem παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco, Aeneid.4.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ Aeneid.8.
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus.

Hæc ſchemata, & his ſimilia, quæ erũt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur ſubinde aliqua notabili figura excitatum: & habent quandam ex illa uitij ſimilitudine gratiã, ut in cibis interim acor ipſe iucundus eſt. Quod cõtinget, ſi neq; ſupra modũ multæ fuerint, nec eiuſdẽ generis aut iunctæ, aut frequentes: quia ſatietatem ut uarietas earum, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantùm in ratione poſitum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus cũ gratiam, tum etiam uires accommodat. E quibus primùm ſit quod fit per adiectionẽ. plura ſunt genera. Nam & uerba geminãtur, uel

Pro Mil. amplificandi gratia: ut, Occidi, occidi, nõ Sp. Melium. Alterũ eſt enim quod indicat, alterũ quod affirmat. Vel miſerãdi: ut,

Eclo.1. Ah Corydon, Corydon.- Quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis poſt aliquam interiectionem repetitio eſt, ſed paulo

Philip.2. etiam uehementior, Bona, miſerum me (conſumptis enim lacrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn.

In Catil.1. Pompeij acerbißimæ uoci ſubiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendã, ſed ad confirmandam audaciam. Et ab iiſ-

In eadem. dem uerbis plura acriter & inſtanter incipiunt: Nihil'ne te nocturnũ præſidiũ palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorũ omnium, nihil hic munitißimus habendi ſenatus locus, nihil horũ ora uultusq; mouerunt? Et

Pro Mil. ijſdem deſinunt, Quis eos poſtulauit? Appius. quis produxit? Appius. Quanquam hoc exemplum ad aliud quoq; ſchema pertinet, cuius initia inter ſe & fines ijdẽ ſunt, quis & quis,

Cornif. lib.4. Appius & Appius. Quale eſt, Qui ſunt qui fœdera ſæpe rupe rũt? Carthaginienſes. Qui ſunt qui crudele bellũ in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant?

Carthag

Carthaginienſes. Etiam in cõtrapoſitis uel comparatiuis ſolet reſpondere primorum uerborum alterna repetitio, quod modò huius eſſe loci potius dixi, Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat. Tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. Tu caues ne conſultores tui, ille ne urbes aut caſtra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, uertit in contrarium eandem figuram: Ille tenet & ſcit ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus, tu in regẽdis. Poſſunt media quoq; reſpõdere, uel primis: ut, Pro Muræ.

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis, Aeneid.7.
Hæc nauis onuſta præda Sicilienſi. cum ipſa quoque eſſet ex præda. Nec quiſquã dubitauit idem poſſe fieri iteratis utrinq; medijs. Reſpondent primis & ultima, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat & diuidit, Act.7. Ibidem.

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo Aeneid.2.
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyßi.

ἐπάνοδος dicitur græcè, noſtri regreßionem uocant. Nec ſolùm in eodem ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadem uerba contrà ſumuntur, Principum dignitas erat penè par, nõ par fortaſſe eorum qui ſequebantur. Interim uariatur caſibus hæc & generibus iteratio: Magnus eſt labor dicendi, magna res eſt. Et apud Rutiliũ longiore περιόδῳ, & hæc initia ſententiarũ ſunt, Pater hic tuus? pátrẽ hunc appellas? patris tu huius filius es? Fit caſibus modo hoc ſchema quod πολύπτωτον uocant. Conſtat & alijs etiam modis: ut pro Cluentio, Quod autem tempus ueneni dandi? illo die? in illa frequẽtia? Per quẽ porrò datum? unde ſumptum? quæ porrò interceptio poculi? cur nõ deintegro autem datum? Hanc rerum coniunctam diuerſitatẽ Pro Lig.

Cæcilius μεταβολὴν uocat: qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicum, Illũ tabulas publicas uiolaſſe, cenſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicarunt: cum illo iam nemo rationem, nemo rem ullam cõtrahebat: nemo illũ ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquã liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum cõgeruntur, ita contrà illa diſperſa ſunt, quæ à Cicerone diſsipata dici puto,

Georg. I. Hic ſegetes, illic ueniunt fœlicius uuæ,
Arborei fœtus alibi, & deinceps.

Illa uerò apud Ciceronem mira figurarũ miſtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo pòſt interuallo redditum eſt ultimum, & media primis, & medijs ultima congruunt? Veſtrum iam hic factum deprehenditur Patres conſcripti, nõ meum: ac pulcherrimum quidem factum: uerùm, ut dixi, non meum, ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitionẽ πλοκὴν uocant, quæ fit ex permiſtis figuris, ut ſupra dixi, utq; ſe habet epiſtola ad Brutum, Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cum redierim. Et in iiſdem ſentẽtijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum: ut apud Perſium,

Satyr. I. Vſqueadeó ne
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?

Et apud Ciceronẽ, Neq; enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabãtur. Sed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt deſinent: Venit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum? Trib. pleb. uenit ex Aſia. In eadem tamen periodo & uerbũ ultimum primo refertur, tertium iam ſermone adiectum eſt, Veruntamen uenit. Interim ſententia quidem repetitur, ſed

Act. 7. eodem uerborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim poſſum quenquam inſimulare falsò. Quid, inquã, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris ſententiæ uerbum

bum ultimum, ac ſequentis primum frequenter eſt idem: quo quidem ſchemate utuntur poëtæ ſæpius,

Pierides, uos hæc facietis maxima Gallo, Eclog.10.
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

Sed ne Oratores quidem rarò: Hic tamen uiuit, uiuit? immò uerò etiam in Senatū uenit. In Catil.1. Aliquando, ſicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq; & clauſulæ ſentētiarum alijs, ſed non aliò tendentibus uerbis, inter ſe conſonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim inſidijs, obiecerim inuidiæ. Rurſus clauſulæ: ibidē ſtatim, Vos enim ſtatuiſtis, uos ſentētiā dixiſtis, uos iudicaſtis. Hoc alij μετωνυμίαν, alij diſiunctionē uocant, utrunq; (etiamſi eſt diuerſum) rectè. Nam eſt nominum idem ſignificantium ſeparatio. Cōgregantur quoq; uerba idem ſignificantia: Quæ cum ita ſint Catilina, perge quò cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere. Inuect.1. Et in eundem alio libro, Abijt, exceßit, erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id eſt abundans ſupra neceßitatē oratio: ſicut illa, Vidi oculos ante ipſe meos. –In illo enim uidi, ineſt ipſe. Aeneid.12. Verùm id, ut alio quoque loco dixi, cum ſuperuacua oneratur adiectione, uitiū dicitur: Lib.8.cap.3. cum autem auget manifeſtam ſententiam, ſicut hic, uirtus: Vidi, ipſe, ante oculos. quot uerba, totidem ſunt affectus. Cur tamen hæc propriè nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio, & repetitio, et qualiſcunq; adiectio, πλεονασμὸς uideri poteſt. Nec uerba modò, ſed ſenſus quoq; idem facientes aceruantur. Perturbatio iſtum mentis, & quædam ſcelerum offuſa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. Pro Mil. Congeruntur & diuerſa: Mulier, tyranni ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium,

Sed graue Nereidum numen, ſed corniger Ammon, Metam.5.
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti

Exat

Exaturãda meis.— Inueni qui & hoc uocaret πλοκὴν: cui non aſſentior, cum ſint unius figuræ miſta quoq́;, & idem & diuerſum ſignificantia, quod & ipſum διαλλαγὴν uocãt: Quæro ab inimicis, ſint'ne hæc inueſtigata, comperta, pate-
In Catil.2. *facta: ſublata, deleta, extincta per me.* Inueſtigata, comperta, patefacta, aliud oſtendunt: ſublata, deleta, extincta, ſunt inter ſe ſimilia, ſed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & ſuperius, aliam quoq; efficiunt figuram, quæ quia coniunctionibus caret, diſſolutio uocatur: apta, cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideoq́; utimur hac figura nõ in ſingulis modò uerbis, ſed ſententijs etiam: ut Cicero dicit cõtra cõcionem Metelli, *Qui indicabantur, eos uocari, cuſtodiri, ad Senatum adduci iuſsi. in Senatu ſunt poſiti.* et totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ poteſt eſſe copulata diſſolutio. Contrarium eſt ſchema, quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. Hoc eſt, uel iiſdẽ ſæpius repetitis: ut,

Georg.3. *—Tectumq́; laremq́;,*
Armaq́;, Amyclæumq́; canem, Creſſamq́; pharetram.

Aeneid.1. Vel diuerſis, *Arma uirumq́;.— Multum ille & terris.—*
Multa quoq; & bello.— Aduerbia quoq; & pronomina
Eclog.1. uariãtur. *Hic illũ uidi iuuenẽ.— Biſſenos cui noſtra dies.—*
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti.

Sed utrunq; horũ coacervatio. Etenim tantùm iuncta aut diſſoluta omnibus ſcriptores ſua nomina dederunt, ſed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit & inſtantiora quæ dicimus, & uim quandam præ ſe ferẽtia, uelut ſæpius erumpentis affectus. Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artẽ, & magis affectatam, ideoq́; eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoq; adiectionis. repetit enim quæ dicta ſunt: & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus

reſiſt

reſiſtit. Eius exemplum ex græco notiſsimo trãsferatur, Nec hæc dixi quidem, ſed nec ſcripſi: nec ſcripſi quidem, ſed nec obij legationem: nec obij quidem, ſed nec perſuaſi Thebanis. Sunt tamen erudita & latina: Aphricano uirtutem induſtria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. & Calui, Non ergo magis pecuniarum repetũdarum quàm maieſtatis, neq; maieſtatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur apud Poëtas quoq;, ut apud Homerum de ſceptro quod à Ioue ad Agamemnonem uſq; deducit: & apud noſtrum etiam tragicum, Demoſth. pro Cteſiphonte. Cornif. lib. 4. In Vatinium.

Ioue propagatus eſt (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq; maximè gratia petũtur: quarum una eſt ea, quam libro proximo in figuras diſtuli, Synecdoche, cum ſubtractum uerbum aliquod ſatis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antonium, Stupere gaudio Græcus. Simul enim auditur cœpit. Cicero ad Brutũ, Sermo nullus ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flauius, Erras tabellarie: & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui ſimilia ſunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur,

Nouimus & qui te, tranſuerſa tuentibus hirquis, Eclog. 3.
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Hanc quidam Apoſiopeſin putant, fruſtra. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certè longiore ſermone explicandum: hic unũ uerbum, & manifeſtum quidem deſideratur: quæ ſi Apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid non idem appellabitur. Ne ego illud quidem Apoſiopeſin ſemper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis

Cicero,

Cicero, *Data Lupercalibus. quo die Antonius Cæſari. quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impoſuit.* Altera eſt per detractionem figura, de qua modo dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur συνεζευγμένον. In qua unum ad uerbum plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura cluduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat. Iungit autem & diuerſos ſexus, ut cum marem fœminamq; filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poſſint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur,

Pro Cluent. | Inuect. 1. | Aeneid. 3.

—Socijs tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quanuis enim pars bellũ poſterior participio inſiſtat, utriq; tamen conuenit illud edico: nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuerſas colligat: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionẽ, cui dant nomẽ παραδιαστολὴν, qua ſimilia diſcernuntur: Cũ te pro aſtuto ſapientem appelles, pro cõfidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totũ pendet ex finitione, ideoq; an figura ſit dubito. Cui cõtraria eſt ea quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa aut ſimilia,

Hor. in Art.

—Breuis eſſe laboro, Obſcurus fio.— & quæ ſequũtur.

Tertium eſt genus figurarum, quæ aut ſimilitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertũt in ſe aures, & animos excitant. Huic nomen eſt προσονομασία, quæ dicitur agnominatio.

minatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta, caſibus declinatur: ut Domitius Apher *pro* Cloantilla, *Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix.* Et *cum uerbo idem uerbum plus ſignificanter ſubiungitur,* Quando homo, hoſtis homo. Quibus *exemplis ſum in aliud uſus, ſed in uno facilis eſt geminatio.* παρωνομασία *ei cõtrariũ eſt, quod eodem uerbo quaſi falſum augetur,* Quæ lex priuatis hominibus eſſe lex non uidebatur. *Cui confinis eſt* ἀνταναχλασις, *eiuſdem uerbi cõtraria ſignificatio.* In Piſonem. *Cum* Proculeius *quereretur de filio, quòd is mortem ſuã expectaret, & ille dixiſſet ſe uerò nõ expectare:* Imò, *inquit, rogo expectes.* Non *ex eodẽ, ſed ex diuerſo uicinũ accipitur, cũ ſupplicio afficiendũ dicas, quẽ ſupplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eædẽ diuerſa in ſignificatione ponũtur, aut productione tãtùm uel correptione mutatæ: quod etiã in iocis frigidũ, equidẽ tradi inter præcepta miror: eorumq́; exempla uitandi potius quàm imitãdi gratia pono.* Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Auium dulcedo ad auium ducit. & *apud* Ouidium *ludentem,*

In epigrã. li. 4.

Cur ego non dicam Furia te furiam?

Cornificius *hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterũ. Sed elegantius, quod eſt poſitũ in diſtinguendam rei proprietatẽ:* Hanc Reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuũ cõprimi poſſe. *Et quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur,* Non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe uideatur. *Melius atq; acrius, quod cùm figura iucundũ eſt, tum etiã ſenſu ualet,* Emit morte immortalitatem. *Illa leuior eſt,* Non Piſonũ, ſed piſtorũ. &, Ex oratore arator. *Peßimũ uerò,* Ne patres cõſcripti uideantur circunſcripti. Raro euenit, ſed uehementer uenit. *Sic cõtingit ut aliquis ſenſus uehemẽs & acer uenuſtatem aliquam nõ eodẽ*

In Catil. 1.

Ibidem.

Philip. 3.

ex

ex uerbo non diſſonã accipiat. Et *cur me prohibeat pudor uti domeſtico exemplo?* Pater *meus contra eũ qui ſe legationi immoriturũ dixerat, deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat,* Nõ *exigo ut immoriaris legationi, immorare.* Nam *& ualet ſenſus ipſe, & in uerbis tantùm diſtantibus iucundè cõſonat uox, præſertim nõ captata, ſed uelut oblata: cũ altero ſuo ſit uſus, alterũ ab aduerſario acceperit.* Magnæ *ueteribus curæ fuit, gratiã dicendi è paribus contrarijs acquirere.* Gorgias *in hoc immodicus, copioſus utiq; prima ætate* Iſocrates *fuit.* Delectatus *eſt his etiam* M. Tullius, *uerùm & modũ adhibuit non ingratæ (niſi copia redundet) uoluptati, & rem alioqui leuem, ſententiarum pondere impleuit.* Nam *per ſe frigida & inanis affectatio cum in acreis incidit ſenſus, innata uidetur eſſe, non accerſita.* Similium *ferè quadruplex ratio eſt.* Nam *eſt primum, quoties uerbum uerbo ſimile, aut non diſsimile ualde quæritur: ut,*

Aeneid. 1. -*Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum.* &, Si *in hac calami-*
Pro Cluent. *toſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſsima flamma.* &, Non *enim tam ſpes laudãda, quàm res eſt.* Aut *certè par eſt extremis ſyllabis conſonans,* Non *uerbis, ſed armis.* Et *hoc quoque quoties in ſententias acres incidit, pulchrum eſt,* Quantum *poßis, in eo ſemper experire ut proſis.* Hoc *eſt* πάρισον, *ut pleriſque placuit.* Cleoſteleus πάρισον *exiſtimat, quod ſit è mẽbris non diſsimilibus.* Secũdum, *ut clauſula ſimiliter cadat, uel ijſdem in ultimam partem collatis,* ὁμοιοτέλευτον, *ſimilem*
Pro Mil. *duarũ ſententiarum uel plurium finem,* Non *modò ad ſalutẽ eius extinguendam, ſed etiam gloriam per tales uiros infringendã.* Ex *quibus ferè ſunt, non tamen ut ſemper ultimis conſonent, quæ* τρίκωλα *dicunt,* Vicit *pudorem libido, timorem*
Pro Cluent. *audacia, rationem amentia.* Sed *in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire ſententias poteſt.* Fit *etiam ſingulis uerbis,* Hæc

cubat,

cubat, dolet, piget, pudet. & Abijt, exceßit, erupit, euaſit. Tertium eſt quod in eoſdē caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neq; quod finem habet ſimilem, eſt ὁμοιόπτωτον: utiq; in eundem finē uenit ὁμοιοτέλευτον. Eſt enim ὁμοιόπτωτον tantum caſus ſimilis, etiā ſi diſsimilia ſint quæ declinentur: nec tantum in fine deprehēditur, ſed reſpondent uel prima inter ſe, uel medijs, uel extremis: uel etiā permutatis his, ut media primis, & ſumma medijs accōmodentur, & quocunq; modo accommodari poterūt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis cōſtat: ut eſt apud Afrum, Amiſſo nuper infœlicis aulæ, ſi non præſidio inter pericula, tamen ſolatio uitæ inter aduerſa. Ea uerò uidentur optima, in quibus initia ſententiarū & fines cōſentiūt: ut hic, Præſidio, ſolatio. Et ut penè ſimilia ſint uerbis, & paribus cadant, & codē deſināt modo. Etiam ut ſint, quod eſt quartum, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur, Si quantum in agro locisq; deſertis audacia poteſt, tantū in foro atq; iudicijs impudētia ualeret; ἰσόκωλον eſt, et ὁμοιόπτωτον habet. Nō minus nunc in cauſſa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutij impudētiæ, quàm tum in ui faciēda ceßit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis caſibus repeti, Non minus cederet, quàm ceßit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον, & παρονομασία eſt, Neminē poſſe alteri dare matrimoniū, niſi quem penes ſit patrimoniū. Cōtrapoſitum autem, uel, ut quidā uocant, cōtentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. Nam & fit ſi ſingula ſingulis opponūtur: ut in eo quod modò dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis, Non noſtri ingenij, ueſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſentētijs, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui cōmodiſsimè ſubiungitur & ea ſpecies quā diſtinctionē diximus, Odit populus Romanus priuatam luxuriā, publicā magnificentiam

In Catil.

Pro Cecin.

Pro Cluent.

Ibidem.

Pro Muræ.

ficentiam diligit. Et *quæ ſunt ſimili caſu, diſsimili ſentētia in*
Pro Cluent. *ultimo locata: ut, Quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quin quod in cauſſa boni fuit, proſit.* Nec *ſemper contrapoſitum*
Pro Milo. *ſubiungitur, ut in hoc,* Eſt *enim hæc* Iudices *non ſcripta, ſed nata lex.* Verum, *ſicut* Cicero *dicit, quod de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula: ut in eo quod ſequitur,* Quam
De Orat.3.& in Orato. *non didicimus, accepimus, legimus, uerùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſsimus.* Nec *ſemp quod aduerſum eſt, cōtraponitur, quale eſt apud* Rutiliū, Nobis *primùm dij immortales fruges dederūt: nos quæ ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus.* Nobis *maiores noſtri* R*ēpubl. reliquerunt: nos etiā ſocios noſtros de ſeruitute eripuimus.* Fit *etiā aſſumpta illa figura, qua uerba declinata repetuntur, quod* ἀντιμεταβολὴ *dicitur,* Nō *ut edam uiuo, ſed ut uiuā edo.* Et
Pro Cluent. *quod apud* Ciceronē *cōuerſum ita eſt, ut cū mutationē caſus habeat, etiā ſimiliter deſinat:* Vt *& ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia ponatur.* Quod *& eodē cluditur uerbo: ut quod dicit de* Sexto Roſcio, Etenim *cū artifex eiuſmodi ſit, ut ſolus dignus uideatur eſſe qui ſcenā introëat: tum uir eiuſmodi ſit, ut ſolus uideatur dignus qui eò non accedat.* Eſt *& in nominibus ex diuerſo collocatis ſua gratia,*
Philip.4. Si Conſul Antonius, Brutus *hoſtis: ſi cōſeruator* Reipublicæ Brutus, *hoſtis* Antonius. Olim *plura de figuris quàm neceſſe erat: & adhuc erit q putet eſſe figurā,* Incredibile *eſt quod dico, ſed uerū.* ἀνθυποφορὰν *uocāt. &,* Aliquis *hoc ſemel tulit, ego bis, ego ter.* Διέξοδον, ἄφοδον, Longius *euectus ſum, ſed redeo ad propoſitū.* Quædā *uerborū figuræ paulùm figuris ſententiarū declinātur, ut dubitatio.* Nam *cū eſt in re,*
Cornif.4. *priori parti aſsignāda eſt: cū in uerbo, ſequēti:* Siue *me malitiam, ſiue ſtultitiā dicere oportet.* Itē *correctionis eadē ratio eſt.* Nā *quod illic dubitat, hic emēdat.* Etiā *in ꝑſonæ fictione*

accidere

accidere quidã idem putauerunt, ut in uerbis etiã eſſet hæc figura, Crudelitatis eſt mater auaritia. Et apud Salluſtiũ in Ciceronem, O Romule Arpinas. quale eſt & apud Menandrum Oedipus Othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi, qui non ut partẽ operis tranſcurrerunt, ſed propriè libros huic operi dedicauerũt: ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſellius, aliiq́; nõ pauci. ſed nõ minor erit eorũ qui uiuũt, gloria. Vt fateor autẽ uerborũ figuras poſſe plures reperiri à quibuſdam, ita ijs quæ ab autoribus claris tradũtur, meliores, non aſſentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto trãſeundo uidetur ipſe damnaſſe: quarũ pars eſt quæ ſententiarũ potius quàm uerborũ ſit, ut imminutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſpõſio, digreſſio, permiſſio, contrarium. hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, ſumpta ex aduerſo probatio. Quædã omnino non ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circũſcriptio: ſiue hoc nomine ſignificatur cõprehenſa breuiter ſentẽtia, ſiue finitio. Nam & hæc Cornificius atq; Rutilius ſchemata λέξεως putant. Verborum autem concinna tranſgreſſio, id eſt hyperbaton, quod Cæcilius quoq; putat ſchema, à nobis eſt interpoſita. Et mutatio: quæ ſi ea eſt, quam Rutilius ἀλλοίωσιν uocat, diſsimilitudinem oſtendit hominum, rerum, factorumq́;: ſi latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in ἀντίθετον cadet. Si uero hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγὴν, ſatis de ea dictũ eſt. Quod uero ſchema eſt, ad propoſitum ſubiecta ratio? Vtrum quod Rutilius αἰτιολογίαν uocat? nam de illo dubitari poſſit an ſchema ſit, diſtributis ſubiecta ratio. Quod apud eundem primo loco poſitũ eſt, προσαπόδοσις dicitur, quæ ut maximè ſeruetur, ſanè eſt in pluribus propoſitis: quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubijcitur: ut eſt apud C. Antonium. Sed neque

accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens: neq; cõpetitorem uereor, qui ſum Antonius: neq; Conſulem ſpero, qui eſt Cicero. Aut poſitis duobus uel tribus, eodẽ ordine ſingulis cõtinuò redditur: quale apud Brutum de Dictatura Cn. Põpeij, Præſtat enim nemini imperare, quàm alicui ſeruire. ſine illo enim uiuere honeſtè licet, cum hoc uiuendi nulla cõditio eſt. Sed uni rei multiplex ratio ſubijcitur: ut apud Virgilium,

Georg. 1. *Siue inde occultas uires, & pabula terræ*
Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
Excoquitur uitium, — Seu plures calor ille uias, —
Seu durat magis. — & totus locus.

In Partit. *Relationẽ quid accipi uelit, non mihi liquet. Nam ſi ὑπαλλαγὴν aut ἐπιάνοδον aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicquid id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo libro poſita pariter inter figuras uerborũ, Exclamatio, quã ſententiæ potius puto. affectus enim eſt. & cæteris omnibus conſentio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationẽ, ratiocinationẽ, ſubiectionem, translationẽ, occultationẽ, præterea ſententiã, membrum, articulũ, interpretationẽ, concluſionem. quorũ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμόν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν. de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullũ propè finẽ fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiã quæ ſunt argumẽtorum, figuris adſcripſerunt. Ego illud de ijs etiam quæ uerè ſunt, adijciã breuiter, ſicut ornant orationẽ opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe cũ immodicè petũtur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus ſententiarũ, ſi uel inania uerba in*

hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices, ideoq; non deſinunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quàm quærere habitum, geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidẽ quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus, multũ in actu ualet: ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem: quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea quam natura dedit ſpecie continenda eſt. Sciendum uero in primis, quid quiſq; in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem: & ubicunque ars oſtentatur, ueritas abeſſe uideatur.

De Compoſitione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

De compoſitione locuturus, ueniæ præfatione utitur: quòd de ea re, quæ à Cicerone diligẽtiſsimè pertractata ſit, ſcribere audeat: qui totus locus ad beneuolentiam pertinet. Deinde contra eos pugnat qui horrido illo & inculto, ut impetus fert, dicendi fluxu contenti, curam omnem bonę compoſitionis contẽnunt, quam multis egregiis ſimilitudinibus ex communi rerum natura ſumptis, item ueterum exemplo & autoritate abiiciendam non eſſe, atque ad delectandum & mouendum eſſe efficaciſsimam, aliis inſuper argumentis probat: quæ pars ad reddendos attentos ſpectat. Ante omnia orationis diuiſionem facit, in uinctam & ſolutam, & ſecũdum has compoſitionis, quam pręcipuè in oratione uincta eſſe demonſtrat: cuius tres ſpecies facit: Inciſa, Membra, Circuitus. In iis tria eſſe neceſſaria docet: Ordinem, Iuncturam, Numerum. Ordinis obſeruationem in ſingulis eſſe, & contextis. In quibus cauendum, ne decreſcat oratio, ut

priora dignitate præcedant, ne ſuperuacua ſequantur, ut uerba ſenſum claudant, ut amphibolia abſit. Iuncturam in uerbis eſſe, inciſis, membris, & periodis. In uerbis cauendum, ne ex ultima & prima ſyllaba deforme aliquid conſurgat: ne concurrant uocales, ne conſonantes rixentur, ne ultimæ ſyllabæ uerbi prioris ſint primę ſequentis: ne crebra monoſyllaba, breuiaq; uerba aut nomina, longaue continuētur, ne uerba uerbis, aut nomina nominibus multa uel ſimiliter deſinentia aut cadentia, aut eodem modo declinata iungātur: ne quid, ne uirtus quidem, nimis frequens ſit. Inciſum definit ſenſum eſſe non expleto numero concluſum. Membrum, ſenſum numeris concluſum, ſed à toto corpore abruptum, per ſe nihil efficientem. Periodi plurima nomina recenſet, & duo genera facit. Vnum longiore ambitu circũductum: alterũ membris & inciſis plures ſenſus habentibus cõſtans. Periodi membra, legem, modumq;, atq; etiam membri rationem deſcribit: atq; in membris & inciſis uidēdum monet ne prima & extrema male coëant, & quę quibus anteponātur. Tertium eſt numerus: qui quo à metro differat, explicat fuſiſsimè, eumq; in pedibus ſimplicibus uel cõpoſitis eſſe docet: pedumq; nomina ſtructuramq; profert, omneſq; in orationem uenire, ſed cum delectu, tradit. nā alios initiis, alios clauſulis, mediis alios aptiores eſſe: in quibus qui horum rectè aut ſecus collocentur, definit, & exemplis ſubiectis demonſtrat, atque in clauſulis plurimum referre, non ſolùm quis claudat, uerumetiam quis antecedat. Præterea nimiam compoſitionis religionem, quæ dimetiendis pedibus ſyllabiſue perpendendis ueluti conſeneſcit, maximè uitandam cenſet: quia à rerum grauiũ conſideratione nos abducat, & naturalem dicendi fluxum retardet. ſequēdam ergo eſſe uim longa exercitatione comparatam, nec tam intuendos pedes, quàm uniuerſam comprehēſionem. Procemiis in cauſsis difficilibus, locis communibus, amplificationibus, & epilogis, periodos, pro rei ratione diuerſas, aptas eſſe docet. In hiſtoria non eſſe numeros finitos, ſed fluxum quendam orationis rotundum, connexione perpetua ad finem uſque decurrentem. Generi demonſtratiuo fuſiores & liberiores cõuenire numeros: aliis generibus pro rei diuerſitate uarios. Narrationibus opus eſſe tardioribus & grauioribus, probationi acrioribus, epilogis lentioribus. Poſtremò, quę ſit cuiuſq; orationis partis proprietas, quibus ut pronunciatio, ſic cõpoſitio accommodetur, cui longæ

ſyllabæ

ſyllabæ pondus & autoritatem, breues celeritatem addãt, quam mixtę longis, exultare & currere: longę ad breues deſcendentes, breuiorem: breues ad longas aſcendentes, acriorem faciant: denique compoſitionis partes & propria breuiter repetit.

DE compoſitione nõ equidem poſt Marcũ Tullium ſcribere auderem (cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata) niſi & eiuſdem ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehẽdere id collocãdi genus auſi fuiſſent, & poſt eũ plures multa ad eandem rem pertinẽtia memoriæ tradidiſſent. Itaq; accedã in pleriſq; Ciceroni, atq; in iis ero quæ indubitata ſunt, breuior: in quibuſdã paulũ fortaſſe diſſentiam. Nam etiã cũ iudicium meũ oſtendero, ſuum tamen legẽtibus relinquã. Neq; ignoro quoſdã eſſe, qui curã omnem cõpoſitionis excludãt, atq; illum horridũ ſermonem, ut forte effluxerit, modò magis naturalẽ, modò etiam magis uirilẽ eſſe cõtendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod à natura primùm ortũ eſt, & quale antè cultũ fuit, tota hæc ars orãdi ſubuertetur. Neq; enim loquuti ſunt ad hãc regulã & diligentiã primi homines, nec prooemiis præparare, docere expoſitione, argumẽtis probare, affectibus cõmouere ſcierunt. Ergo his omnibus, nõ ſola compoſitione caruerũt: quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas, aut ueſtibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. manſuefacimus animalia? indomita naſcuntur. Verùm id eſt maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uerò quî incompoſitum poteſt eſſe, quàm iunctum, & bene collocatum? Neque ſi parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione

ſimili penè licentia laſciuientiũ, compoſitionis eſt iudicãdum. Cæterũ quãto uehemẽtior fluminũ curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obijciẽte, quàm inter obſtantia ſaxa fractis aquis ac reluctantibus, tãto quæ cõnexa eſt, & totis uiribus fluit, fragoſa atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipſas ſpecie ſolui putẽt, quãdò nec ulla res ſine arte ſatis ualeat, & comitetur ſemper artẽ decor? An non eã quæ emiſſa optimè eſt haſtã ſpecioſiſsimè cõtortam ferri uidemus? & arcu dirigẽtiũ tela, quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorũ, atq; in omni palæſtra qd ſatis rectè cauetur ac petitur, cui nõ artifex motus, & certi quidã pedes adſint? Quare mihi compoſitione uelut amentis quibuſdã neruis ue intendi & concitari ſententiæ uidentur. Ideo eruditiſsimo cuiq; perſuaſum eſt, ualere eam quamplurimum, non ad delectationẽ modò, ſed ad motum quoq; animorum: Primùm, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure uelut quodã ueſtibulo ſtatim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorũ ſoni, quanquã uerba nõ exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerẽt auditorẽ. In certaminibus ſacris non eadẽ ratione cõcitant animos ac remittũt: nec eoſdẽ modos adhibẽt cum bellicũ eſt canendum, & cum poſito genu ſupplicandũ: nec idem ſignorum cõcentus eſt procedente ad prælium exercitu, idẽ receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cum euigilàſſent, animos ad lyram excitare, quò eſſent ad agendum erectiores: & cum ſomnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut ſiquid fuiſſet turbidiorum cogitationum, cõponerent. Quòd ſi numeris & modis ineſt quædam tacita uis, in oratione eſt uehementiſsima: quantumq; intereſt, ſenſus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem quã compoſitione uel in exitu iungantur,

uel fine claudantur. Nã quædã & ſentẽtijs parua, & elocutione modica, uirtus hæc ſola cõmẽdat. Deniq; quod cuiq; uiſum erit uehemẽter, dulciter, ſpecioſe dictũ, ſoluat & turbet: abiicrit omnis uis, iucũditas, decor. Soluit quædã ſua in Oratore Cicero: Nã neq; me diuitiæ mouent, quibus oẽs Aphricanos & Lælios multi uenalitij mercatoresq́; ſuperarũt: Immuta paululum, ut ſit, Multi ſuperarũt mercatores, uenalitijq́;, & ſequẽtes deinceps periodos: quas ſi ad illum modum perturbes, uelut fracta aut trãſuerſa tela proieceris. Idẽ corrigit quæ à Graccho cõpoſita durius putat. Illum decet, nos hac ſimus probatione cõtenti, quòd in ſcribẽdo quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, cõponemus. Quid enim attinet eorũ exempla quærere, quæ ſibi quiſq; experiri poteſt? Illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu & elocutione diſſolueris, hoc orationẽ magis deformẽ fore: quia negligẽtia collocationis ipſa uerborũ luce deprehenditur. Itaq; ut cõfiteor penè ultimã oratoribus artẽ cõpoſitionis, quæ perfecta ſit, contigiſſe: ita illis priſcis habitã inter curas, inquãtũ adhuc profecerãt, puto. Neq; mihi quàmlibet magnus autor Cicero perſuaſerit, Lyſiã, Herodotum, Thucydidẽ, parum ſtudioſos eius fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti nõ idem quod Demoſthenes, aut Plato, quanquã & ij ipſi inter ſe diſſimiles fuerũt. Nam neq; illud in Lyſia dicẽdi textũ tenue atq; rarum lætioribus numeris corrumpendũ erat. Perdidiſſet enim gratiã, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atq; inaffectati coloris: perdidiſſet fidẽ quoq;. Nã ſcribebat alijs, nõ ipſe dicebat: ut oportuerit eſſe illa rudibus & incõpoſitis ſimilia: quod ipſum cõpoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet ac ferri) minus cõueniſſent interſiſtẽtes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, et cludẽdi inchoãdiq; ſentẽtias ratio. In cõcionibus quidẽ etiam ſimiliter cadẽtia quædã, & cõtrapoſita deprehendas: in Herodoto

In Orato. ex Corneliana.

In Orato.

rodoto uero cum omnia (ut ego quidē ſentio) leniter fluant, tum ipſa διάλεκτ© habet eam iucunditatē, ut latentes etiā numeros complexa uideatur. Sed de propoſitorum diuerſitate poſt paulum. Nunc quæ prius ijs qui rectè cōponere uolent, diſcenda ſint. Eſt igitur ante omnia oratio alia uincta, atq; contexta: ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis: niſi cum aliquid ſupra naturā ſuam tractant, ut de Philoſophia, de Republica, ſimilibusq́;. Quod non eò dico, quia non illud quoq; ſolutum habeat ſuos quoſdam, & forſitan difficiliores etiā pedes: neq; enim aut hiare ſemper uocalibus, aut deſtitui temporibus uolunt ſermo & epiſtola: ſed non fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt: ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla ſint. Nonnunquam in cauſsis quoq; minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed alijs utitur numeris, diſsimulatq́; eos, & tantùm communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: Inciſa, quæ κόμματα dicuntur: Membra, quæ κῶλα: & περίοδον, quæ eſt uel ambitus, uel circunductum, uel continuatio, uel concluſio. In omni porro compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus. Primùm igitur de ordine. Eius obſeruatio in uerbis eſt ſingulis, & cōtextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauēdum eſt ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent ſentētiæ, & inſurgere: ut optimè Cicero, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, nō bene ad latera fauceſq́; deſcēderet. Eſt & alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diē ac noctē, ortū & occaſum dicas potius quàm retrorſum. Quædā ordine permutato fiunt ſuperuacua, ut Fratres gemini. Nā ſi præceſſerint gemini, fratres addere non eſt

Philip. 2.

Cicero pro Cluent. C. &

eſt neceſſe. Illa nimia quorundam fuit obſeruatio, ut uocabula uerbis, uerba rurſus aduerbijs, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſent priora. Nã fit cõtrà quoq; frequenter non indecorè. Necnon & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæq; ſint tempore, ea facere etiã ordine priora: non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus ualent antè geſta, ideoq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere, multo, ſi compoſitio patiatur, optimũ eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. At ſi id aſperũ erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud ſummos Græcos Latinosq; oratores frequentiſſimè. Sine dubio enim omne quod nõ cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos uel figuras quæ ſunt uirtutis, receptũ eſt: Non enim ad pedes uerba dimẽſa ſunt: ideoq; ex loco trãſferuntur in locũ, ut iungãtur quo cõgruunt maximè: ſicut in ſtructura ſaxorũ rudiũ, etiã ipſa enormitas inuenit cui applicari, & in quo poſſit inſiſtere. Fœliciſſimus tamẽ ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportunè cadẽs cõtingit. Quædam uero trãſgreſſiones & longæ ſunt nimis, ut in ſuperioribus diximus libris: & interim etiã cõpoſitione uitioſæ, quæ in hoc ipſum petũtur, ut exultẽt atq; laſciuiãt: quales illæ Mecœnatis, Sole et aurora rubẽt Plurima. Inter ſacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem unus inter miſerrimos uiderẽ meas. Quod inter hæc peſſimũ eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Sæpe tamen eſt uehemens aliquis ſenſus in uerbo: quod ſi in media parte ſentẽtiæ latet, trãſiri intẽtione, & obſcurari circuniacentibus ſolet: in clauſula poſitũ, aſſignatur auditori, & infigitur: quale eſt illud Ciceronis, Vt tibi neceſſe eſſet in cõſpectu populi Romani uomere poſtridie. Transfer hoc ultimũ, minus ualebit. Nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, ut per ſe fœdæ uomendi neceſſitati, iam nihil ultra expectantibus,

L. Fratres gemini fuerũt.

Philip. 2

hanc

hanc quoq; adijceret deformitatẽ, ut cibus teneri non poſſet poſtridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clauſulas uerba tantum aſperandæ compoſitionis gratia, & maximè in procœmijs: ut pro Cloãtilla, Gratias agã cõtinuo. Et pro Lælia, Eis utriſq; apud te iudicẽ periclitatur Lælia. Adeo refugit tenerã delicatamq; modulandi uoluptatẽ, ut currentibus per ſe numeris, quo eos inhiberet obijceret. Amphiboliam quoq; fieri uitioſa locatione uerborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuiſſe dicẽda: qui ſi uitioſus eſt, licet & iuncta ſit, & aptè cadẽs oratio, tamen merito incõpoſita dicatur. Iunctura ſequitur. Ea eſt in uerbis, inciſis, membris, periodis: Omnia nanq; iſta & uirtutes & uitia in cõplexu habent. Atq; ut ordinẽ ſequar, Primũ quæ imperitis quoq; ad reprehenſionẽ notabilia uidentur, id eſt, quæ cõmiſſis inter ſe uerbis duobus, ex ultima prioris, ac prima ſequẽtis ſyllaba, deforme aliquod nomẽ efficiunt. Tum uocalium concurſus: qui cum accidit, hiat & interſiſtit & quaſi laborat oratio. Peſſimè longæ quæ eaſdẽ inter ſe literas committunt, ſonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum quæ cauo aut patulo maximè ore efferuntur. E plenior litera eſt, I anguſtior: ideoq; obſcurius in his uitiũ. Minus peccabit qui longis breues ſubijciet, & adhuc qui præponet longæ breuem. Minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atq; cum aliæ ſubiunguntur alijs, perinde aſperiores erunt, prout oris hiatu ſimili aut diuerſo pronuntiabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expaueſcendum eſt, ac neſcio negligentia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ pars eſt hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere: nimiosq; nõ immerito in hac cura putant omnes Iſocratem ſecutos, præcipueq; Theopompum. At Demoſthenes & Cicero

cero modicè reſpexerunt ad hanc partem. Nam & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorẽ faciunt orationem, quàm ſi omnia uerba ſuo fine cludantur: & nonnunquã hiulca etiam decent, faciuntq́; ampliora quædam: ut, Pulchra oratione acta omnino iactare. tum longæ per ſe, & uelut optimæ ſyllabæ aliquid etiam medij temporis inter uocales, quaſi interſiſtatur, aſſumunt. Qua de re utar Ciceronis potiſsimum uerbis: Habet, inquit, ille tanquã hiatus & concurſus uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiã de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterùm conſonantes quoq;, eæq; præcipuè quæ ſunt aſperiores, in cõmiſſura uerborum rixãtur, & S ultima cum X proxima, quarum triſtior, etiamſi binæ collidantur, ſtridor eſt; ut, ars ſtudiorũ. Quæ fuit cauſſa & Seruio (ut dixi) ſubtrahendæ S literæ, quoties ultima eſſet, aliaq́; conſonante ſuſciperetur. quod reprehendit Lauranius, Meſſala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima cum dicit, Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinctiã Cicero in Oratore plures antiquorũ tradit ſic locutos: inde belligerare, pomeridiem, & illa Cenſorij Catonis, Die' hanc, æquè M litera in E mollita. quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti ſolent: & dum librariorum inſcitiã inſectari uolunt, ſuam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima eſt, & uocalẽ uerbi ſequẽtis ita contingit, ut in eam tranſire poſsit, etiã ſi ſcribitur: tamen parum exprimitur: ut, Multum ille.— &, Quantum erat. adeo ut penè cuiuſdam nouæ literæ ſonũ reddat. Neq; enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota eſt, ne ipſæ coëant. Videndum etiam, ne ſyllabæ uerbi prioris ultimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit, Res mihi inuiſæ uiſæ ſunt Brute. Et in carmine,

In Oratore.

O fort

O fortunatam natam me Coſule Romam.

Etiam monoſyllaba ſi plura ſunt, male continuabuntur: quia neceſſe eſt cõpoſitio multis clauſulis conciſa ſubſultet. Ideoq; etiã breuiũ uerborũ ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerſo quoq; longorũ. afferunt enim quandã dicendi tarditatẽ. Illa quoq; uitia ſunt eiuſdẽ loci, ſi cadentia ſimiliter, & ſimiliter deſinẽtia, & eodem modo declinata, multa iungantur. Nec uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, ſimiliaq; his continuari decet: cum uirtutes etiã ipſæ tædium pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, inciſorumq; iunctura nõ eo modo eſt obſeruanda, quo uerborum, quanquam & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimũ refert cõpoſitionis, quæ quibus anteponas. Nam & uomẽs, fru-
Philip 2. ſtis eſculentis uinum redolentibus, gremiũ ſuum & totũ tribunal impleuit. Et contrà (nam frequẽtius utar iiſdem diuer-
Pro Archia. ſarum quoq; rerũ exemplis, quò ſint magis familiaria) Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atq; cõſiſtunt. Magis id inſurgebat, ſi uerteretur. Nam etſi plus eſt ſaxa quàm beſtias cõmoueri, ineſt tamẽ compoſitioni decor. Sed transeamus ad numeros. Omnis ſtructura ac dimenſio & copulatio uocum conſtat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo) aut μέτρῳ, id eſt dimenſione quadam. Quod etiamſi conſtat utrunq; pedibus, habet tamẽ non ſimplicẽ differentiã. Nam rhythmi, id eſt numeri, ſpatio temporum conſtant: metra etiã ordine: ideoq; alterum eſſe quantitatis uidetur, alterum qualitatis. Ῥυθμὸς aut par eſt, ut Dactylus. unam enim ſyllabam parem breuibus habet. Eſt quidem uis eadem & aliis pedibus, ſed nomẽ illud tenet. Longam eſſe duorum temporum, breuem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſeſcuplex, ut Pæon: cuius uis eſt ex longa & tribus breuibus: quiq; ei cõtrarius, ex tribus breuibus & lon-

ga,

ga,uel alio quoquo modo tempora tria ad duo relata ſeſcuplum faciunt. Aut duplex,ut Iambus:nã eſt ex breui & longa:quiq; eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes : ſed hoc intereſt, quòd rhythmo indifferẽs eſt, Dactylus'ne ille priores habeat breues,an ſequẽtes. Tempus enim*ſolum metitur, ut à ſublatione ad poſitionẽ iiſdem ſit ſpatiis pedum. In uerſu pro Dactylo poni nõ poterit Anapæſtus aut Spondeus : nec Pæon eadem ratione à breuibus incipiet ac deſinet. Neq; ſolum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, ſed ne Dactylum quidem aut forte Spondeum alterum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos Dactylos,ut ſunt in illo, *ſonum

Panditur interea domus omnipotentis olympi, Aeneid.10.

confundas, ſolueris uerſum. Sunt & illa diſcrimina, quòd rhythmis libera ſpatia,metris finita ſunt:& his certæ clauſulæ,illi quo modo cœperant currunt uſq; ad μεταβολὴν, id eſt tranſitũ in aliud genus rhythmi. Et quòd metrum in uerbis modò,rhythmus etiã in corporis motu eſt. Inania quoq; tempora rhythmi facilius accipient,quanquam hæc & in metris accidunt. maior tamẽ illic licẽtia eſt,ubi tempora etiã animo metiũtur,& pedum & digitorũ ictu interualla ſignant quibuſdam notis, atq; æſtimant quot breues illud ſpatiũ habeat. inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiũt percuſsiones. Nam σημεῖον tempus eſt unũ. In cõpoſitione orationis certior,& magis omnibus aperta ſeruari debet dimẽſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici quidẽ pedes adeo reperiũtur in oratione, ut in ea frequẽter non ſentientibus nobis omniũ generũ excidant uerſus. Et cõtrà nihil eſt proſa ſcriptum, quod nõ redigi poſsit in quædam uerſiculorũ genera. Sed in adeò moleſtos incidimus Grammaticos,quàm fuerunt qui Lyricorum quædam carmina in uarias menſuras coëgerunt. At Cicero frequentiſsimè dicit totum hoc conſtare

numer

numeris, ideoq; reprehenditur à quibuſdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum, Virgilius cum dicit,

Eclog.10. *–Numeros memini, ſi uerba tenerem:* & Horatius,

Carm.4. *Numeriſq; fertur Lege ſolutis.*

Inuadunt ergo hãc inter cæteras uocẽ. Neq; enim Demoſthenes fulmina tantopere uibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentimus rhythmis cõtorta, diſſentio. Nam rhythmi, ut dixi, neq; finẽ habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, ſed qua cœperunt ſublatione ac poſitione ad finem uſq; decurrunt: oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorum. Id quod Cicero optimè uidet, ac teſtatur frequenter, ſe quod numeroſum ſit quærere: ut magis nõ ἄῤῥυθμον, *quod eſſet inſcitum atq; agreſte, quàm* ἔυρυθμον, *quod poëticum eſt, eſſe compoſitionẽ uelit: ſicut etiam quos palæſtritas eſſe nolumus, peritos tamen palæſtræ eſſe uolumus, non* ἀπαλαίστρους. *Verùm ea quæ efficitur ex pedibus æqua concluſio, nomẽ aliquod deſiderat. Quid ſit igitur potius quàm numerus, & Oratorius numerus, ut enthymema Rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certè ne in calumniã cadã, qua ne M. quidem Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cũ pro compoſito dixero numerũ, & ubicunq; iam dixi, Oratorium dicere intelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut aßignata ſibi debet cõnectere: nam uel dura inter ſe cõmiſſa potiora ſunt inutilibus. Tamẽ & eligere quædam, dum ex ijs quæ idem ſignificent, atq; idem ualeãt, permiſerim: & adijcere, dum nõ ocioſa: & detrahere, dum non neceſſaria: ſed & figuris mutare & caſus et numeros, quorum uarietas frequenter gratia compoſitionis adſcita, etiam ſine numero ſolet eſſe iucunda: etiã ubi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, utrum uolet ſumat compoſitio, Vitauiſſe uel*

nitaſſe: Deprehendere uel deprendere. Coitus etiam ſyllabarum non negabo, & quicquid ſententijs aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuũ tamen in hoc opus eſt, ſcire quod quoq; loco uerbum maximè quadret. Atq; is optimè cõponet, qui hoc ſolùm cõponendi gratia faciet. Ratio uerò pedũ in oratione eſt multo quàm in uerſu difficilior: primùm, quòd uerſus paucis continetur, oratio longiores habet ſæpe circuitus: deinde, quòd uerſus ſemper ſimilis ſibi eſt, & una ratione decurrit: orationis cõpoſitio niſi uaria eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehenditur: & in omni quidẽ corpore, totoq́; (ut ita dixerim) tractu, numeris inſerta eſt. Neq; enim loqui poſſumus niſi è ſyllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & deſideratur in clauſulis, & apparet: primùm, quia ſenſus omnis habet ſuũ finẽ, poßidetq́; naturale interuallũ, quo à ſequentis initio diuidatur: deinde, quòd aures continuã uocem ſecutæ, ductæq́; uelut prono decurrẽtis orationis flumine, tũ magis iudicant, cum ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum ſit, neq; abruptũ, quo animi uelut reſpirant ac reficiuntur. Hæc eſt ſedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clauſulis diligẽtiam poſtulant initia. nam & ad hæc intentus auditor eſt. Sed eorum facilior ratio eſt. Nõ enim cohærent alijs, nec præcedentibus ſeruiunt: ſed nouũ exordium ſumunt, cũ illa, quamlibet ſit cõpoſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta uia ueniamus. Nanq; cũ ſit, ut uidetur, ſeuera Demoſthenis cõpoſitio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. & illa quæ ab uno (quod ſciã) Bruto minus probatur, cæteris placet, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ: non deſunt qui Ciceronem carpant in his, Familiaris cœperat eſſe balneatori. &, Non minus dura archipiratæ. nam Balneatori & Archipiratæ idem finis eſt, qui

Pro Cteſi.

Philip. 3.

Pro Cælio.

πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύῃ: ſed propria ſunt, ideo ſeueriora. Eſt in eo quoq; nonnihil, quòd hic ſingulis uerbis bini pedes continentur, quod etiã in carminibus eſt permolle: nec ſolum ubi quinæ ſyllabæ nectuntur, ut in his, Fortißima Tyndaridarum. ſed etiam ubi quaternæ, cum uerſus cluditur Apẽnino, & Armamentis, & Oriona. Quare hoc quoq; uitandum eſt, ne plurium ſyllabarũ uerbis utamur in fine. Medijs quoq; non ea modò cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint: ne, quod nunc maximum uitium eſt, breuium contextu reſultent, ac ſonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia clauſulæq; plurimum momẽti habent quoties incipit ſenſus aut deſinit: ſic in medijs quoq; ſunt quidã conatus qui leuiter interſiſtunt: ut currentium pes etiam ſi non moratur, tamen ueſtigium facit. Itaq; non modo membra atq; inciſa bene incipere atq; cludi decet, ſed etiã in ijs quæ non dubiè contexta ſunt, nec reſpiratione utuntur illi *uel occulti gradus. quis enim dubitet unum ſenſum & unius ſpiritus eſſe, Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes? Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rurſus ac tria, ſuos quaſi numeros habent ſpiritum ſuſtinentes: ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ prout ſunt graues, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultantes. Proinde id quod ex illis cõficitur, aut ſeuerum, aut luxurioſum, aut quadratum, aut ſolutũ erit.

Hor. Ser. I. Satyr. I. Perſ. ſatyr. I. Lucanus in 9. Aeneid. 3.

*ſpiritũ ſuſtinemus. quis. Pro Cluent.

Quædam etiam clauſulæ ſunt claudæ atq; pendentes, ſi relinquantur: ſed ſequentibus ſuſcipi ac ſuſtineri ſolent: eoq; facto, uitium quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult P. R. obſoletis criminibus accuſari Verrem. durum, ſi deſinas: ſed cum eſt continuatum ijs quæ ſequuntur, quanquam natura ipſa diuiſa ſint, Noua poſtulat, inaudita deſiderat: ſaluus eſt curſus. Vt adeas, tãtum dabis: male cluderet. nam & trimetri

Act. 7. In eadem Ibidem.

uerſus

*uerſus pars ultima eſt.excipit, Vt cibum ueſtitumq́; intro-
ferre liceat,tantum:præceps adhuc,firmatur ac ſuſtinetur ul-
tima recuſabat nemo.Verſum in oratione fieri,multo fœdiſ-
ſimum eſt totũ:ſicut etiam in parte,deforme:utiq; ſi pars po-
ſterior in clauſula deprehẽdatur,aut rurſus prior in ingreſſu.
Nam quod eſt contrà, ſæpe etiã decet,quia & cludit interim
optimè prima pars uerſus, dũ intra paucas ſyllabas, præci-
puè ſenarij atq; octonarij.In Aphrica fuiſſe,initiũ ſenarij eſt,
primum pro Quin.Ligario caput:cludit,Eſſe uideatur. Nã* Pro lege
nimis frequens,octonariũ inchoat. Talia ſunt Demoſthenis, Manilia.
πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην εὔνοιαν. *& totũ pe-* Pro Cteſi.
nè principium. Et ultima uerſuum initio conueniunt oratio- Pro Milo.
nis: Etſi uereor,iudices,&, Animaduerti iudices. Sed initia Pro Cluent.
initijs non conueniunt. T. Liuius hexametri exordio cœpit, Tit.Liuius.
*Facturúsne operæpretium ſim. Nam ita edidit, eſtq́; melius
quàm quomodo emendatur.Nec clauſulæ clauſulis:ut Cicero,* Pro Ligario.
*Quo me uertam neſcio.qui trimetri finis eſt.Trimetrum &,
Pro miſero dicere liceat. Sex enim pedes, tres percuſsiones
habent. Peius claudit finis hexametri:ut Brutus in epiſtolis,
Neq; enim illi malunt habere tutores aut defenſores, quan-
quam ſciunt placuiſſe Catoni.Illic minus ſunt notabiles, quia
hoc genus ſermoni proximũ eſt.Itaq; & uerſus hi ferè exci-
dunt, quos Brutus ipſo componendi ductus ſtudio ſæpiſsimè
facit,non raro Aſinius: ſed etiam Cicero nonnunquam,ut in
principio ſtatim orationis in Luciũ Piſonem,Prò di immor-
tales,quis hic illuxit dies? Non minore autem cura uitandum
eſt quicquid* εὔρυθμον, *quale eſt apud Salluſtium, Falsò quæ-* In Iugur.
*ritur de natura ſua. Quamuis enim uincta ſit,tamen ſoluta
uideri debet oratio. Atqui Plato diligentiſsimus cõpoſitionis,
in Timæo prima ſtatim parte uitare iſta non potuit,Nam &
initiũ hexametri ſtatim inuenias, & Anacreontion protinus*

 colon

colon efficias, & ſi uelis, trimetron, & quod duobus pedibus & parte πενθημιμερὶς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ἦν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν, ex molliſsimo rhythmorum genere excidant. Sed quia orationem iam conſtare pedibus dixi, aliqua de ijs quoq;: quorũ nomina quoniam uaria eſſe traduntur, conſtituendum eſt quo quenq; appellemus. Et quidem Ciceronem ſequar: nã is eminentiſsimos Græcorum eſt ſecutus, excepto quòd pedes mihi triſyllabos non uidetur excedere, quanquam ille Pæone Dochimoq́;, quorum prior in quatuor, ſecũdus in quinq; excurrit, utatur. Nec tamen ipſe diſsimulat quibuſdam numeros uideri, non pedes. nec immerito. Quicquid enim ſupra treis ſyllabas habet, id ex pluribus eſt pedibus. Ergo cũ conſtent quatuor pedes binis, octo ternis: Spondeum longis duabus, Pyrrhichium, quem alij Periambum uocant, breuibus: Iambum breui longaq;: huic contrarium è longa & breui, hunc Chorẽũ nos, ut alij Trochæũ, nominemus. Ex ijs uerò qui ternas ſyllabas habent, Dactylum longa duabusq́; breuibus: huic tẽporibus parem, ſed retroactum, appellari cõſtat Anapæſton. Media inter longas breuis faciet Amphimacrum: ſed frequentius eius nomẽ eſt Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys: duabus longis breuem ſequentibus, Bacchius: totidẽ longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trochæum, quẽ Tribrachyn dici uolũt, qui Choreo Trochæi nomen imponunt: totidẽ longæ Moloſſon efficiunt. Horũ pedum nullus non in orationẽ uenit: ſed quo quiq; ſunt temporibus pleniores, longisq́; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorẽ faciunt orationem, breues celerem ac mobilem. Vtrũq; locis utile. Nam & illud ubi opus eſt uelocitate, tardum & ſegne, & hoc ubi põdus exigitur, præceps ac reſultãs, meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti,

menti,quòd & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores
ſyllabæ:ut quãuis neq; plus duobus tẽporibus,neq; uno minus
habere uideantur(ideoq; in metris omnes breues longæq; in-
ter ſe obſeſſæ ſunt pares)lateat tamẽ neſcio quid,ſi quicquam
ſuperſit,aut deſit.Nam uerſuũ propria conditio eſt,ideoq; in
his quædam etiam cõmunes.Veritas uerò quia patitur æque
breuem eſſe uel longam uocalem cum eſt ſola,quàm cum eam
conſonantes una pluresue præcedunt: certè in dimenſione
pedum,ſyllaba quæ eſt breuis,inſequente alia uel breui,quæ
tamen duas primas conſonantes habeat,fit longa: ut,

Agreſtem tenui muſam meditaris auena. Eclog.1.

nam licet gre breuis,facit tamen longã A priorem. Dat igi-
tur illi aliquid ex ſuo tẽpore:quomodo,niſi habeat plus quàm
quæ breuiſsima,qualis ipſa eſſet detractis conſonantibus?nũc
unum tempus accommodat priori,& unum accipit à ſequẽte,
ita duæ natura breues,poſitione ſunt temporũ quatuor. Mi-
ror autem in hac opinione doctiſsimos homines fuiſſe,ut alios
pedes ita eligerent, alios damnarent, quaſi ullus eſſet quem
non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem Rhetor.3.
ſequatur Ephorus,inuentũ à Thraſymacho,probatũ ab Ari-
ſtotele,Dactylumq;,ut temperatiores breuibus ac longis:fu-
giat Spondeum & Trochæũ, alterius tarditate,alterius ce-
leritate damnata:& Herous,qui eſt idem Dactylus,Ariſtoteli
amplior, Iambus humanior uideatur: Trochæum ut nimis
currentem damnet,eiq; *Cordacis nomen imponat,eademq; * κορδακικώτερον appellat Ariſtoteles.
dicãt Theodectes ac Theophraſtus,ſimilia poſt eos Halicar-
naſſeus Dionyſius: irrũpent etiã ad uicinos,nec ſemper illis
Heroo,aut Pæone ſuo, quem quia uerſus rarò facit, maximè
laudant,uti licebit:ut ſint tamen alijs alij crebriores, nõ uer-
ba facient,quæ neq; augeri,neq; minui,neq; ſicut modulatio-
ne produci aut corripi poßint:ſed trãſmutatio & collocatio.

Pleriq; enim ex commiſſuris eorum uel diuiſione fiunt pedes: quo fit ut iiſdem uerbis alij atque alij uerſus fiant: ut memini quendam non ignobilem poëtam ita luſiſſe,

Aſtra tenet cælũ, mare claſſes, area meſſem. Hic retrorſum fit Sotadeus. Itemq́; *Sotadeo adiungat retro trimetros,*

Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miſcendi ergo ſunt, curãdumq́; ut ſint plures qui placeãt, & circunfuſi bonis deteriores lateant. Nec *uerò in literis ſyllabisq́; natura mutatur, ſed refert quæ cum qua optimè coeat.* Plurimum *igitur autoritatis, ut dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ ſi miſcentur quibuſdam longis, currunt: ſi continuantur, exultant.* Acres, *quæ ex breuibus ad longas inſurgunt: leniores, quæ à longis in breues deſcendũt.* Optimè *incipitur à longis, rectè aliquãdo à breuibus: ut,* No-

Pro Ligario. *uum crimẽ* C. *Cæſar.* Lenius, *ut,* Animaduerti *iudices.* Quod

Pro Cluent. *initium partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet.* Clauſula *quoq; è longis firmiſſima eſt: ſed cludent & breues, quamuis habeatur indifferens ultima.* Neq; *enim ego ignoro, in fine pro longa accipi breuem, quòd uidetur aliquid uacanti tempori, ex eo quod inſequitur, accedere: aures tamen conſulens meas, intelligo multũ referre, utrúmne longa ſit quæ cludit,*

Pro Milone. *an pro longa.* Neque *enim tam plenum eſt,* Dicere *incipien-*

Pro Ligario. *tem timere: quàm illud,* Auſus *eſt confiteri.* Atqui *ſi nihil refert, breuis an longa ſit ultima, idem pes erit: uerum: neſcio quomodo, ſedebit hoc, illud ſubſiſtet.* Quo *moti quidam, lõgæ ultimæ tria tempora dederũt, ut illud tempus quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet.* Nec *ſolũ refert quis claudat, ſed quis antecedat.* Retrorſum *autem neq; plus tribus, (iiq́; ſi non ternas ſyllabas habebunt, repetendi ſunt, abſit tamen poëtica obſeruatio) neq; minus duobus: alioqui pes erit, non numerus.* Poteſt *tamen uel unus eſſe* Dichoreus, *ſi unus*

eſt qui

eſt qui conſtat ex duobus Choreis. Itemq; Pæon, qui eſt ex Choreo & Pyrrhichio, quem aptum initijs putant: uel cõtrà qui eſt è tribus breuibus & longa, cui clauſulam aßignant: de quibus ferè duobus ſcriptores huius artis loquuntur, alios omnes, quotcunq; ſint temporum quæ ad orationem pertineant, Pæonas appellãt. Eſt & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, uel Iambo & Cretico, ſtabilis in clauſulis, & ſeuerus. Spondeus quoq;, quo plurimũ eſt Demoſthenes uſus, moram ſemper per ſe habet: optimè præcedet cũ Creticus: ut in hoc, De quo ego nihil dicam niſi depellendi criminis cauſſa. Illud eſt quod ſupra dixi multũ referre, unóne uerbo pedes ſint duo cõprehenſi, an uterq; liber. Sic enim fit forte, Criminis cauſſa: molle, Archipiratæ: mollius ſi Tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Eſt enim quoddã in ipſa diuiſione uerborũ latens tempus, ut in Pentametri medio Spondeo: qui niſi alterius uerbi fine, alterius initio conſtet, uerſum nõ efficit. Poteſt, etiam ſi minus bene, præponi Anapæſtus, Muliere non ſolùm nobili, uerumetiã nota. Tum Anapæſtus & Creticus. Iambus quoque, qui eſt utroque ſyllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur, In armis fui. Tũ Spondeus & Bacchius, ſic enim fiet ultimus Dochimus, Iiſdem in armis fui. Ex ijs quæ ſuprà probaui, apparet Moloſſon quoq; clauſulæ conuenire, dũ habeat ex quocunq; pede ante ſe breuem. Illud ſcimus, ubicunq; ſunt, eſſe pro nobis. Minus grauis erit Spondeus præcedente Pyrrhichio, ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore Pæone: ut, Brute dubitaui: niſi potius hoc eſſe uelimus Dactylũ & Bacchium. Duo Spondei non ferè coniungi patiuntur: quæ in uerſu quoq; notabilis clauſula eſt, niſi cum id fieri poteſt ex tribus quaſi membris: Cur de perfugis noſtris copias comparat is contra nos? una ſyllaba, duabus, una. Ne Dactylus quidẽ

Pro Cælio.

Pro Ligario.

In Oratore.

Spondeo bene præponitur, quia finẽ uerſus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & ſibi iungitur, Venenũ timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: ut, Non uenena timeres: ſed uirus timeres. Cõtrarius quoq; qui eſt, cludet; niſi ſi ultimam longã eſſe uolumus: optimeq; habebit ante ſe Moloſſon: ut, Et ſpinis reſperſum. Aut Bacchium, Quod hic poteſt, nos poſſemus. Sed uerius erit cludere Choreum præcedenti Spondeo. Nam hic potius eſt numerus, Nos poſſemus: &, Romanus ſum. Cludet & Dichoreus, ſi pes idem ſibiipſi iungetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimũ. Cuius exemplum Cicero ponit, Patris dictũ ſapiens, temeritas filij comprobauit. Accipiet ante ſe Choreus & Pyrrhichium: Omnes propè ciues uirtute, gloria, dignitate ſuperabat. Cludet & Dactylus, niſi eũ obſeruatio ultimæ Creticũ facit: ut, Muliercula nixus in littore. Habebit antè bene creticum & iambum, ſpondeum male, peius choreum. Cludit amphibrachus, Q. Ligarium in Africa fuiſſe. ſi non eũ malumus eſſe bacchiũ. Nõ optimus eſt trochæus, ſi ultima eſt breuis. quod certè ſit neceſſe eſt, alioqui quomodo cludet, qui placet pleriſq;, dichoreus? Illa obſeruatione ex trochæo fit anapæſtus. Idem trochæus præcedente longa fit pæon: quale eſt, Si potero. &, Dixit hoc Cicero, Obſtat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & Pyrrhichius choreo præcedente: nam ſic pæon eſt. Omnes ij qui in breues excidunt, minus erũt ſtabiles: nec alibi ferè ſatis apti, quàm ubi curſus orationis exigitur, & clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initijs optimus: Quod precatus à dijs immortalibus ſum. & clauſulis, In cõſpectu populi Romani uomere poſtridie. Apparet uerò quàm bene cum præcedant, uel anapæſtus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & ſe ipſe ſequitur, Seruare quamplurimos. Sic melius quàm choreo præcedente, Quis non turpe duceret? ſi ultima breuis.

Pro Ligario. Act. 7. In Oratore. Act. 7. Pro Ligario. Pro Muræ. Pro Ligario.

pro

pro longa ſit. Sed fingamus ſic, Nõ turpe, duceret. Sed hic eſt illud inane quod dixi. Paululum enim moræ damus inter ultimum atq; proximũ uerbũ, & turpe illud interuallo quodã producimus: alioqui ſit exultantiſsimũ, et trimetri finis, Quis nõ turpe duceret? Sicut illud, Ore ſpiritum excipere liceret: ſi iungas, laſciui carminis eſt: ſed interpunctis quibuſdam & tribus quaſi initijs, fit plenum autoritatis. Nec ego cũ præcedentes pedes poſui, legem dedi ne alij eſſent: ſed quid ferè accideret, quod in præſentia uideretur optimũ, oſtendi. Et quidẽ optime eſt ſibi iunctus anapæſtus, ut qui ſit pentametri finis: uel Rhythmus, qui nomen ab eo traxit. Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præſidiũ eſt. Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedente ſpondeo uel bacchio: ut ſi mutes idem, leue innocẽtiæ præſidium eſt. Non me capit (ut à magnis uiris diſſentiam) pæon qui eſt ex tribus breuibus & longa. Nam eſt ipſe una plus breui anapæſto, facilitas & agilitas. Quod quid ita placuerit his, nõ uideo, niſi quòd illũ ferè probauerint, quibus loquendi magis quàm orandi ſtudiũ fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet pyrrhichio & choreo, mea facilitas, noſtra facilitas. At præcedente ſpondeo tum plane finis eſt trimetri: cum ſit per ſe quoq; ei contrarius. Principijs merito laudatur. Nam & primã ſtabilem, & tres celeres habet: tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus nõ ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiẽdis pedibus ac perpendẽdis ſyllabis conſeneſcat. Nam id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neq; enim qui ſe totum in hac cura conſumpſerit, potioribus uacabit: ſiquidẽ relicto rerũ pondere, ac nitore cõtempto, teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, & uermiculatè inter ſe lexeis cõmittet. Non ne ergo refrigeretur ſic calor, et impetus pereat, ut equorũ curſum qui dirigit, minuit:

Philip. 2.

Act. 7.

In Oratore.

& paſſus qui æquat, curſum frangit? quaſi numeri nõ fuerint in cõpoſitione deprehẽſi: ſicut poëma nemo dubitauerit imperito quodã initio fuſum, & aurium mẽſura, & ſimiliter decurrentiũ ſpatiorũ obſeruatione eſſe generatũ, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit multa ſcribendi exercitatio, ut ex tẽpore etiam ſimilia fundamus. Neq; uerò tam ſint intuẽdi pedes, quàm uniuerſa cõprehenſio: ut uerſum facientes, totum illum decurſum, nõ ſex uel quinq; partes, ex quibus conſtat uerſus, aſpiciunt. Antè enim carmen ortum eſt, quàm obſeruatio carminis. Indeq; illud,

Enni. in Oratore. *–Fauni uatesq; canebant.*

Ergo quem in poëmate locum habet uerſificatio, eum in oratione cõpoſitio. Optimè autem de illa iudicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parũ expleta deſiderant, & fragoſis offẽduntur, & lenibus mulcentur, & cõtortis excitantur, & ſtabilia probãt, clauda deprehendunt, redũdantia & nimia faſtidiunt. Ideoq; docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatẽ. Quædã uerò arte tradi non poſſunt. Mutandus eſt caſus, ſi durius is quo cœperamus, feratur. Nũ in quẽ tranſeamus ex quo, præcipi poteſt? Figuræ laborãti etiam compoſitioni uariatæ ſæpe ſuccurrunt. Quæ? cũ orationis, tum etiam ſentẽtiæ. Num præſcriptum eius rei ullum eſt? Occaſionibus utendum, & cum re præſenti deliberandũ. Enimuero ſpatia ipſa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod poſſunt niſi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis ſatis plena, uel nimiùm, alia pluribus breuia & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiam cum ſenſus finitus eſt, aliquid
Act. 4. *tamen loci uacare uidetur? Neminem ueſtrum ignorare arbitror, Iudices, hunc per hoſce dies ſermonem uulgi, atq; hanc opinionẽ populi Romani fuiſſe. Cur hoſce potius quàm hos? Neq; enim erat aſperum. Rationem fortaſſe non reddam, ſen-*

tiam

tiam eſſe melius. Cur non ſatis ſit, ſermonem uulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur. Ignorabam, ſed ita ut audio, hoc animus accipit, plenum ſine hac geminatione nõ eſſe. Ad ſenſum igitur referẽda ſunt. Nequeas ſatis fortè quid ſeuerũ, quid iucundũ ſit, intelligere: facias quidẽ natura duce melius quàm arte: ſed naturæ ipſi ars inerit. Illud prorſus Oratoris, ſcire ubi quoq; genere cõpoſitionis ſit utendum. Ea duplex obſeruatio: altera, quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad comprehenſiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur eſſe inciſa, membra, circuitus. Inciſum (quantum mea fert opinio) erit ſenſus nõ expleto numero cõcluſus: pleriſq; pars membri. Tale eſt enim quo Cicero utitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. Fiunt autem etiam ſingulis uerbis inciſa: ut, Diximus, teſtes dare uolumus. Inciſum eſt, diximus. Membrum autẽ eſt ſenſus numeris cõcluſus, ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiẽs. Id enim, O callidos homines, perfectũ eſt: at remotum à cæteris, uim non habet: ut per ſe manus, & pes, & caput. &, O rem excogitatam, ô ingenia metuẽda. Quãdo ergo incipit corpus eſſe? cum uenit extrema cõcluſio, Quem, quæſo, noſtrum fefellit, id uos ita eſſe facturos? Quam Cicero breuiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & membra miſta ſunt, & cõcluſionẽ utiq; deſiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circunſcriptionem. Genera eius duo ſunt: alterum ſimplex, cum ſenſus unus longiore ambitu circunducitur: alterũ, quod conſtat membris & inciſis, quæ plures ſenſus habẽt: Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris & reliqua. Habet periodus membra minimũ duo. Medius numerus uidetur quatuor: ſed recipit frequẽter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur.

In Corn. 2.

In Oratore.

Act. 7.

In Oratore.

Præſtare

Præſtare debet, ut ſenſum concludat: ſit aperta, ut intelligi poßit: nõ immodica, ut memoria cõtineri. Membrum longius iuſto, tardum: breuius, inſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit & inſtanter pugnaciterq́; dicendum, membratim cæſimq́; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet: adeoq́; rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cũ dicẽte æquè audientẽ inhorreſcere. Mẽbratim plerũq; narrabimus, aut ipſas periodos maiorib. interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus: exceptis quæ non docẽdi gratia, ſed ornandi narrantur: ut in Verrem
Act. 5. *Proſerpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens cõtextus decet. Periodus apta procemijs maiorũ cauſſarum, ubi ſolicitudine, cõmendatione, miſeratione res eget. Item cõmunibus locis, et in omni amplificatione: ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes: tum fuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totũ autẽ adhibendum eſt, quò ſit amplius, cõpoſitionis genus, cũ iudex nõ ſolùm rem tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & uoluptate iam ducitur. Hiſtoria nõ tam finitos numeros, quàm orbem quendam contextumq́; deſiderat. Nanq; omnia eius membra cõnexa ſunt, quoniã lubrica eſt, ac fluit: ut homines qui manibus inuicẽ apprehenſis gradum firmãt, cõtinent & continentur. Demõſtratiuum genus omne fuſiores habet liberioresq́; numeros. Iudiciale & concionale, ut materia uarium eſt, ſic etiam ipſa collocatione uerborũ. Vbi iam nobis pars ex duabus quas modò fecimus, ſecunda tractanda eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia pugnatius, alia grauius eſſe dicẽda? Grauibus, ſublimibus, ornatis longas magis ſyllabas cõuenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatem quoq; uocum poſcãt, potius quàm his contraria. Magis laudarẽ breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile.*

ſimile. Itaq; cōponemus procemium uariè, atq; ut ſenſus eius poſtulabit. Neq; enim acceſſerim Celſo, qui unam quandam huic parti formam dedit: & optimam cōpoſitionē eſſe procemij, ut apud Aſinium dixit, Si Cæſar ex omnibus mortalibus qui ſint ac fuerint, poſſet huic cauſſæ diſceptator legi, non quiſquam te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene eſſe cōpoſitum, ſed quia legem hanc eſſe componendi in omnibus principijs recuſem. Nam iudicis animus uariè præparatur: tum miſerabiles eſſe uolumus, tū modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi: tum flectere, tum ad diligentiā hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, diſsimilem cōponendi quoq; rationem deſiderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atq;, ut ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes, & nominibus maximè mixtos. Nam & uerbis ut ſæpius preſſa eſt, ita interim inſurgit: ſed docere & infigere animis res ſemper cupit: quod minimè feſtinātium opus eſt. Ac mihi uidetur tota narratio conſtare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accōmodatis utentur, non tamen ita ut Trochæis, quæ celeria quidē, ſed ſine uiribus ſunt. Verùm quanuis ſint breuibus longiſq; miſta, nō tamen plures longas quàm breues habentia. Illa ſublimia ſpatioſas claraſq; uoces habēt, amant amplitudinem dactyli quoq;, ac Pæonis, etiam ſi maiori ex parte ſyllabis breuibus, temporibus tamen ſatis pleni. Aſpera contrà iambis maximè concitantur: non ſolùm quòd ſint è duabus modò ſyllabis, eoq; frequētiorem quaſi pulſum habent, quæ res lenitati cōtraria eſt: ſed etiam quod omnibus partibus inſurgunt, & à breuibus in longas nituntur & creſcunt, ideoq; meliores Choreis, qui à longis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamantes

mantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquã & ſuperiorem compoſitionem, quam ſi quidem ſciremus, doceremus: ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verùm niſi ex uerbis atq; ſententijs per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Denique, ut ſemel finiam, ſic ferè componendum, quo modo pronuntiandum erit. An non in procœmijs plerunque ſummiſſi (niſi cum in accuſatione concitandus eſt iudex, aut aliqua indignatione complendus) in narratione pleni atq; expreſſi, in argumentis citati, atq; ipſo etiam motu celeres ſumus? ut in locis ac deſcriptionibus fuſi ac fluentes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoq; motui ſua quædam tempora, & ad ſigna pedum non minus ſaltationi quàm modulationibus adhibet muſica ratio numeros. Quid? non uox ad actus accommodatur naturæ ipſarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cum debeant ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi eſt neceſſe, affectamus etiam tumorem, qui ſpondeis atque iambis maximè continetur,

* ὑπέργειος. Hyperoargus* ſceptra mihi liquit Pelops. At ille comicus æquè ſenarius, quẽ Trochaicũ uocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrichius quidẽ decurrit: ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,

Terent. in Eunucho. Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

Aſperũ uerò et maledicũ etiam in carmine iambis graſſatur,

Quis hoc poteſt uidere, quis poteſt pati,

Niſi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuerſum autem, ſi ſit neceſſe, duram potius atque aſperam compoſitionem malim eſſe, quam effœminatam & eneruem, qualis apud

* Sybaritarũ multos: & quotidie magis laſciuimus, *ſyntonorum modis ſaltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & in eoſdem ſemper pedes ire. Nam & uerificãdi genus

genus eſt, unam legem omnibus ſermonibus dare: & id cum manifeſta affectatione (cuius rei maximè cauenda ſuſpicio eſt) tum etiam ſimilitudine tædium ac ſatietatem creat: quoq́; eſt dulcius, magis perit: amittitq́; & fidem, & affectus, motusq́; omnes, qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, aut propter eum dolere & iraſci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq́; uincta quædam quaſi ſoluenda de induſtria ſunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neque longioribus quam oportet hyperbatis compoſitioni ſeruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam feciſſe uideamur. Et certè nullum aptum atque idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commodè inſeri poßit, niſi quod in euitandis eiuſmodi uerbis non decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulſiſſe compoſitioni, quàm Atticos, quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim ſi Cicero à Demoſthene paululum in hac parte deſciuit. Sed quæ ſit differentia noſtri græciq́; ſermonis, explicabit ſummus liber. Compoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatum modum uolumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractione, mutatione. Vſus, pro natura rerum quas dicimus. Cura magna, ut ſentiendi atque loquendi prior ſit. Dißimulatio curæ præcipua, ut numeri ſponte fluxiſſe, non arceßiti & coacti eſſe uideantur.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DECIMVS.

De copia uerborum. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quæ ad inueniendũ, diſponendum, & eloquendum pertinent, ſuperioribus libris tradidit. Nunc huius libri & capitis initio admonet, quæ hactenus tradita ſunt, ad perfectam eloquentiam nõ ſufficere, niſi facilitas quędã firma, quã Latini habitũ dicunt, acceſſerit. Eã legendi, ſcribendi, & dicẽdi exercitatione parari, ſi uerborũ & rerum copia inſtruamur, docet. Et res quidẽ cuiuſq; cauſſę proprias eſſe, uerba cũ uaria alia alijs locis poſita, eidem rei côueniant, in promptu & conſpectu eſſe debere. Quorũ copia cũ delectu paranda ſit, ut ſuis locis aptari queant. Itaq; uerborum idẽ ualentiũ uarietatẽ, ſubiectis exẽplis, quæ ad docendum potẽtiſsima ſunt, exhibet. Quorũ copiam duobus contingere tradit: optima audiẽdo, & legendo. Auditionis rationem, & cõmoda: quòd uiua uox, actio, pronunciatio, & periculũ dicentis moueãt: deinde lectionis, quã potiorẽ eſſe ex utriuſq; comparatione probat: & quo pacto legendi ſint autores optimi, proponit: nẽpe nõ oſcitãter, uel carptim truncatimue, ſed diu multũq; à principio ad finem: quin etiam lectos ſemel, ex integro reſumendos, præcipuè Oratores, in quibus uirtutes maximè occultantur. quorũ orationes ſi utrinq; habitæ extent, cauſsis cognitis legere, utiliſsimũ ſit. Poetarũ etiam lectionẽ plurimum cõmendat: quòd ab his in rebus, ſpiritus: in uerbis, ſublimitas: in affectibus, motus: in perſonis, decor petatur: Quod etiam lepore & uenuſtate rerũ ab illis fictarũ, ingenia moleſtijs forẽſibus malè affecta recreẽtur. In quibus tamẽ libertas uerborũ, & licẽtia figurarum excuſanda Oratori, nõ imitanda ſit. Hiſtoriæ lectionẽ utilem etiã eſſe, cum propter rerũ & exemplorũ cognitionem, quæ ſuppeditat: tũ etiam quòd dictionis ſuauitate alere orationem poſsit, quãuis multę hiſtoricorũ uirtutes, quibus illi poëtis proximi ſunt, ſint Oratori uitandæ. Philoſophos quoq; non eſſe negligendos, nõ quidem quia ſermonis ratio ab his petenda ſit, ſed ꝙ de uitijs & uirtutibus optimè diſſerãt, & nos argumẽtari doceant,

doceant,maximè Socratici,qui inductionibus utuntur. Poſtremò qui legendi, & quæ uirtutes in quoq; autore præcipuę ſint, adiungit.Et quamuis perfecti & abſoluti quiq; pręcipuè legendi ſint,qui pauci ſunt,iudicium tamen habētibus,nullum omnino ex quo quid utilitatis referri poſsit, refugiendum eſſe cenſet. Præcipuos in quoque genere, gręcos primùm, deinde latinos : & quibus uirtutibus excellant,enumerat. Pöëtas primùm heroïcos,à quorum principe Homero incipiēdum putat: quem cum Virgilio comparat,ut poſtea Demoſthenem cum Cicerone,& quàm diuerſis uirtutibus emineant, oſtendit. Deinde Elegos,Lyricos,Tragœdię & Comœdię ſcriptores,Hiſtoricos,Philoſophos,Oratores,quos omnes cū latinis cōfert;quid in omnibus laudandum,& imitatione dignum ſit, aut ſecus,explicando.

S*ED hæc eloquēdi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria,ita non ſatis ad uim dicēdi ualent, niſi illis firma quædam facilitas,quæ apud Græcos ἕξις nominatur, acceſſerit: quam, ſcribendo plus,an legēdo, an dicendo conſequamur,ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligētius nobis examinandū, ſi qualibet earum rerū poſſemus una eſſe contenti. Verum ita ſunt inter ſe cōnexa & indiſcreta omnia,ut ſi quid ex his defuerit,fruſtra ſit in cæteris laboratū. Nam neq; ſolida atq; robuſta fuerit unquam eloquētia,niſi multa ſtylo uires acceperit:& citra lectionis exemplum labor ille carens rectore,fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæq; modo dicenda, niſi tanquam in procinctu paratam quidē ad omnes caſus habuerit eloquentiam, uelut clauſis theſauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipuè neceſſariū eſt,ſic ad efficiendum Oratorē maximi protinus erit momēti. Nam certè cum ſit in eloquendo poſitum Oratoris officium,dicere ante omnia eſt : atq; hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtum eſt: proximam deinde imitationē : nouiſsimam ſcribēdi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad ſumma niſi ex principijs non*

poteſt: ita procedente iam opere, minima incipiunt eſſe, quæ prima ſunt. Verùm nos non quomodo ſit inſtituẽdus Orator, hoc loco dicimus: (nam id quidẽ aut ſatis, aut certè uti potuimus à nobis dictum eſt) ſed ut athletam qui omnia iam perdidicerit à præceptore, nimirũ quo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit: ita eum qui res inuenire & diſponere ſciet, uerba quoq; & eligẽdi & collocandi rationẽ perceperit, inſtruamus qua ratione quæ didicit, facere quàm optimè & quàm facillimè poßit. Non ergo dubiũ eſt, quin ei uelut opes ſint quædã parandæ, quibus uti ubicunq; deſideratũ erit, poßit. Eæ cõſtant copia rerum ac uerborũ. Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſſæ, aut paucis communes: uerba in uniuerſas paranda: quæ ſi rebus ſingulis eſſent ſingula, minorem curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cũ ipſis protinus rebus offerrẽt. Sed cum ſint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia, debent eſſe nõ ſolum nota omnia, ſed in promptu, atq; (ut ita dicam) in conſpectu, ut cum ſe iudicio dicẽtis oſtenderint, facilis ex his optimorũ ſit electio: Equidem ſcio quoſdam collecta quæ idem ſignificarent uocabula ſolitos ediſcere, quò facilius & occurreret unũ ex pluribus: & cũ eſſent uſi aliquo, ſi breue intra ſpatium rurſus deſideraretur, effugiendæ repetitionis gratia ſumerent aliud quo idem intelligi poſſet. Quod cũ eſt puerile, & cuiuſdã infelicis operæ, tum etiam utile parum. turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximum quodq;. Nobis autẽ copia cum iudicio parãda eſt: uim orandi, nõ circulatoriã uolubilitatẽ ſpectantibus. Id autẽ conſequemur optima legendo atq; audiẽdo. Non ſolùm enim nomina ipſa rerum cognoſcemus hac cura, ſed cui quodq; loco ſit aptißimũ. Omnibus enim ferè uerbis, præter pauca quæ ſunt parũ uerecunda, in oratione locus eſt. Nam

Lib.1.& 2.

ſcriptor

ſcriptores quidem iamborum, ueteriſq; comœdiæ, etiam in illis ſæpe laudantur: ſed nobis noſtrum opus interim tueri ſatis eſt. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) ſunt alicubi optima: nam & humilibus interim & uulgaribus eſt opus: & quæ cultiore in parte uidentur ſordida, ubi res poſcit, propriè dicũtur. Hæc ut ſciamus, atq; eorũ non ſignificationem modò, ſed formas etiam mẽſuraſq; norimus, ut ubicunq; erũt poſita, cõueniãt, niſi multa lectione atq; auditione aſſequi non poſſumus: cum omnem ſermonẽ auribus primũ accipiamus. Propter quod infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati, etiã ſi uerba quædã emiſiſſe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit: ut enſis & gladius. Alia, quæ etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiã omnes uocamus qui cædem telo quocunque commiſerint. Alia circuitu uerborum plurium oſtendimus: quale eſt, Herod. 2.

—Et preßi copia lactis. Eclog. 1.

Plurima uerò mutatione figuramus, Scio, Non ignoro, &, Non me fugit, Nõ me præterit, &, Quis neſcit? Nemini dubium eſt. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & ſentio, & uideo, ſæpe idem ualẽt quod ſcio. Quorum nobis ubertatẽ ac diuitias dabit lectio, ut his non ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oporteat, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idẽ faciunt: nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim, Video: ita de uiſu oculorũ, Intelligo. Nec ut mucro gladium, ſic mucronẽ gladius oſtẽdit. Sed ut copia uerborum ſic paratur, ita non uerborũ tantũ gratia legendum uel audiendũ eſt. Nam omniũ quæcunq; docemus,

hoc ſunt exempla potentiora etiam ipſis quæ tradũtur artibus, cum eò qui diſcit perductus eſt, ut intelligere ea ſine demonſtrãte, & ſequi iam ſuis uiribus poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator oſtendit. Alia uerò legentes, alia audientes magis adiuuãt. Excitat qui dicit, ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerũ, ſed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimusq; noua illa uelut naſcẽtia cũ fauore ac ſolicitudine. Nec fortuna modò iudicij, ſed etiã ipſorũ q orant, periculo afficimur. Præter hæc, uox & actio decora, cõmoda ut quiſq; locus poſtulabit, pronũtiandi uel potẽtiſsima in dicẽdo ratio, &, ut ſemel dicam, pariter omnia docent. In lectione certius iudiciũ, quod audienti frequẽter aut ſuus cuiq; fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & uelut tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & uitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiã quæ non placẽt. Sed è contrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiã praua iudicia nõ referant. Lectio libera eſt, nec actionis impetu trãſcurrit: ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus autẽ, & tractemus, & ut cibos manſos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerãtur, ita lectio nõ cruda, ſed multa iteratione mollita, & uelut cõfecta, memoriæ imitationiq; tradatur. Ac diu non niſi optimus quiſq;, & qui credẽtem ſibi minimè fallat, legendus eſt, ſed diligenter, ac penè ad ſcribẽdi ſolicitudinẽ: nec per partes modò ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumendus, præcipueq; oratio, cuius uirtutes frequẽter ex induſtria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat, diſsimulat, inſidiatur Orator, eaq; in prima parte actionis dicit, quæ ſunt fortè in ſumma profutura. Itaq; ſuo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta ſint ignorãtibus: ideoq; erunt

cognitis

cognitis omnibus repetēda. Illud *uerò utiliſsimum, noſſe eas cauſſas quarum orationes in manus ſumpſerimus: & quoties continget, utrinq; habitas legere actiones : ut* Demoſthenis *atq;* Aeſchinis *inter ſe cōtrarias: ut* Seruij Sulpitij, *&* Meſſalæ, *quorū alter pro* Aufidia, *contra dixit alter: &* Pollionis *&* Caßij *reo* Aſpernate, *aliasq; plurimas.* Quinetiam *ſi minus pares uidebūtur, aliquæ tamē ad cognoſcendā litium quæſtionē rectè requirētur : ut contra* Ciceronis *orationes,* Tuberonis *in* Q. Ligariū, *&* Hortenſij *pro* Verre. Quinetiam *eaſdem cauſſas ut quiſq; egerit, utile erit ſcire.* Nā *pro domo* Ciceronis *dixit* Callidius *: & pro* Milone *orationem* Brutus *exercitationis gratia ſcripſit, etiā ſi egiſſe cum* Cornelius Celſus *falsò exiſtimat.* Et Pollio *ac* Meſſala *defenderunt eoſdem: & nobis pueris inſignes pro* Voluſeno Catulo, Domitij Afri, Criſpi Paßieni, Decimi Lælij, *orationes ferebantur.* Neq; *id ſtatim legēti perſuaſum ſit, omnia quæ magni autores dixerint, utiq; eſſe perfecta.* Nam *& labuntur aliquādo, & oneri cedūt, & indulgent ingeniorū ſuorū uoluptati: nec ſemper intendūt animum, & nōnunquam fatigātur: cum* Ciceroni *dormitare interim* Demoſthenes, Horatio *uerò etiā* Homerus *ipſe uideatur.* Summi *enim ſunt, homines tamē: acciditq; ijs qui quicquid apud illos repererunt, dicēdi legē putant, ut deteriora imitentur (id enim eſt facilius) ac ſe abunde ſimiles putent, ſi uitia magnorū conſequantur.* Modeſtè *tamen & circūſpecto iudicio de tantis uiris pronūtiādum eſt, ne (quod pleriſq; accidit) dānent quæ nō intelligūt.* Ac *ſi neceſſe eſt in alterā errare partē, omnia eorū legentibus placere, quàm multa diſplicere maluerim.* Plurimū *dicit* Oratori *conferre* Theophraſtus *lectionē poëtarum: multiq; eius iudicium ſequuntur: neq; id immeritò.* Nāq; *ab his & in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus mo-*

tus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipueq́; uelut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optime rerum talium blãditia reparãtur. Ideoq́; *in hac lectione* Cicero *requieſcẽdum putat.* Meminerimus *tamen non per omnia* Poëtas *eſſe* Oratori *ſequẽdos, nec libertate uerborũ, nec licentia figurarum: totumq́; illud ſtudiorũ genus oſtentationi cõparatum, præter id quòd ſolã petit uoluptatẽ, eamq́;, fingendo nõ falſa modò, ſed etiã quædã incredibilia, ſectatur, patrocinio quoq; aliquo iuuari: quòd alligati ad certam pedum neceßitatẽ, nõ ſemper proprijs uti poßint, ſed depulſi à recta uia, neceſſariò ad eloquendi quædam diuerticula cõfugiant: nec mutare quædam modò uerba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogãtur: nos uerò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uictoriam niti.* Neque *ego arma ſquallere ſitu ac rubigine uelim, ſed fulgorem his ineſſe, qui terreat, qualis eſt ferri, quo mens ſimul uiſusq́; perſtringatur: non qualis auri argentiq́;, imbellis, & potius habẽti periculoſus.* Hiſtoria *quoq; alere orationẽ quodam molli iucũdoq́; ſucco poteſt.* Verũ *& ipſa ſic eſt legẽda, ut ſciamus pleraſq; eius uirtutes* Oratori *eſſe uitandas.* Eſt *enim proxima poëtis, & quodãmodo carmen ſolutum: & ſcribitur ad narrandum, non ad probandũ: totumq́; opus non ad actum rei, pugnamq́; præſentẽ, ſed ad memoriã poſteritatis, & ingenij famam componitur: ideoq́; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrãdi tædiũ euitat.* Itaq;, *ut dixi, neq; illa* Salluſtiana *breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatũ uarijs cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditum, captãda nobis eſt: neq; illa* Liuij *lactea ubertas ſatis docebit eum, qui nõ ſpeciẽ expoſitionis, ſed fidem quærit.* Adde *quòd* M. Tullius *ne* Thucydidem *quidem aut* Xenophontẽ *utiles* Oratori *putat, quãquam*

Libr.3.cap.de narratio.

In Orat.

Vide Laertiũ ĩ uita Xenophontis.

quam illum bellicũ canere, huius ore Muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamen nobis in digreßionibus uti uel hiſtorico nonnũquam nitore, dum in ijs de quibus erit quæſtio, meminerimus non athletarum toros, ſed militum lacertos eſſe: nec uerſicolorem illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtem bene ad forenſem puluerẽ facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentẽ pertinens locum, ex cognitione rerũ exemplorumq́;, quibus in primis inſtructus eſſe debet Orator, ne omnia teſtimonia expetat à litigatore: ſed pleraq; ex uetuſtate diligẽter ſibi cognita ſumat: hoc potentiora, quòd ea ſola criminibus odij & gratiæ uacant. A philoſophorum uerò lectione ut eſſent nobis multa petẽda, uitio factum eſt Oratorum, qui quidẽ illis optima ſui operis parte ceſſerũt. Nam & de iuſtis, honeſtis, utilibus, quæq; ſunt his cõtraria, & de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atq; interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendum eſt ſimile iudicium, ut etiam cum in rebus uerſemur ijſdem, non tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos pleroſque, cum tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoque adiungamus operi, qui ſint legendi, quæ in quoque autore præcipua uirtus. Sed perſequi ſingulos, infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum de Romanis tantum Oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis ſuæ, quibuſcum uiuebat, exceptis Cæſare atq; Marcello, ſilentiũ egerit: quis erit modus, ſi & illos, & qui poſtea fuerunt, & Græcos omnes & Philoſophos & Poëtas perſequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutißima, quæ eſt apud Liuiũ in epiſtola ad filium

ſcripta, legendos Demoſthenem atq; Ciceronem: tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus. Nõ eſt tamẽ diſsimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma. Paucos enim, uel potius uix ullum ex ijs qui uetuſtatẽ pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, qui iudiciũ adhibẽtibus non allaturus ſit utilitatis aliquid: cũ ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſsimis autoribus, ingenioſis quidẽ, ſed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multo aliter de nobis ſentio. Quotus enim quiſq; inueniri tam demens poteſt, qui ne minima quidẽ alicuius certè fiducia partis, memoriã poſteritatis ſperauerit? qui ſi quis eſt, intra primos ſtatim uerſus deprehendetur, & citius nos dimittet, quàm ut eius nobis magno tẽporis detrimento conſtet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem ſcientiæ pertinet, protinus ad faciendã etiam φράσιν de qua loquimur, accõmodatũ eſt. Verùm antequam de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opinionũ dicenda ſunt. Nam quidã ſolos ueteres legendos putant, neq; in ullis alijs eſſe naturalẽ eloquentiã, & robur uiris dignũ, arbitrãtur. Alios recẽs hæc laſciuia, delitiæq;, & omnia ad uoluptatẽ multitudinis imperitæ cõpoſita delectant. Sunt etiã qui rectum dicẽdi genus ſequi uolunt. Alij preſſa demum & tenuia, & quæ minimum ab uſu quotidiano recedãt, ſana & uerè Attica putãt. Quoſdã elatior ingenij uis, & magis cõcitata, & plena ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & cõpoſiti generis non pauci amatores. De qua differentia diſſeram diligentius, cũ de genere dicẽdi quærendũ erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſsint, qui confirmare facultatẽ dicẽdi uolũt, attingam. Paucos enim, qui ſunt eminentiſsimi, excerpere in animo eſt. facile eſt autem ſtudioſis, qui ſint his ſimillimi, iudicare: ne quiſquã queratur omiſſos fortè aliquos eorũ quos ipſe ualde probet. Fateor enim plu-

Lib.12.cap.10.

res legendos eſſe, quàm qui à me nominabuntur. Sed nũc genera ipſa lectionum quæ præcipuè cõuenire intendentibus ut Oratores fiant exiſtimem, perſequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendum putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim (quẽadmodum ex Oceano dicit ipſe amniũ uim fontiumq; curſus initiũ capere) omnibus eloquẽtiæ partibus exemplum & ortũ dedit. Hunc nemo in magnis ſublimitate, in paruis proprietate ſuperauerit. Idẽ lætus ac preſſus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica modo, ſed oratoria uirtute eminẽtiſſimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, cõſolationibus taceã: non'ne uel nonus liber, quo miſſa ad Achillẽ legatio cõtinetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dictæ in ſecundo ſententiæ, omnes litiũ ac conſiliorũ explicant artes? Affectus quidẽ uel illos mites, uel hos cõcitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in ſuã poteſtate hunc autorem habuiſſe fateatur. Age uerò, non'ne in utriuſq; ſui operis ingreſſu pauciſſimis uerſibus legem proœmiorũ nõ dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nam & beneuolum auditorẽ inuocatione dearum, quas præſidere uatibus creditũ eſt, & intentum propoſita rerũ magnitudine, & docilem ſumma celeriter comprehenſa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortẽ nuntiat Patrocli? quis ſignificantius poteſt, quàm qui Curetũ Aetolorumq; prælium exponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exempla, digreſſus, ſigna rerũ & argumenta, cæteraq; probandi ac refutandi, ſunt ita multa, ut etiã qui de artibus ſcripſerunt, plurima earum rerũ teſtimonia ab hoc Poëta petant. Nam epilogus quidem quis unquã poterit illis Priami rogãtis Achillem precibus æquari? Quid? in uerbis, ſentẽtijs, figuris, diſpoſitione totius operis, non'ne humani ingenij modum excedit? Vt magni ſit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione (quod fieri non poteſt)

Autores Græci. Homerus. Iliad. 21. Iliad. 17. Iliad. 9. Iliad. 24.

ſed intellectu ſequi. Verùm hic omnes ſine dubio, & in omni genere eloquētiæ procul à ſe reliquit, Heroicos tamē præcipuè, uidelicet quia clariſſima in materia ſimili cōparatio eſt. Raro aſſurgit Heſiodus, magnaq; pars eius in nominibus eſt occupata, tamē utiles circa præcepta ſentētiæ, lenitasq; uerborū, et cōpoſitionis probabilis: daturq; ei palma in illo medio genere dicēdi. Contrà in Antimacho uis & grauitas, & minimè uulgare eloquēdi genus habet laudem. Sed quāuis ei ſecundas ferè Grāmaticorū conſenſus deferat, & affectibus, & iucunditate, & diſpoſitione, & omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat quāto ſit aliud proximū eſſe, aliud ſecundū. Panyaſin ex utroq; miſtū putant, in eloquendo neutrius æquare uirtutes: alterum tamē ab eo materia, alterū diſponendi ratione ſuperari. Apollonius in ordinē à Grammaticis datū nō uenit, quia Ariſtarchus atq; Ariſtophanes Poëtarū iudices, neminē ſui temporis in numerū redegerunt: non tamē contemnendum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla perſona cui uſquā ſit oratio: ſufficit tamē operi, cui ſe parē credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis non forum modò, uerùm ipſam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorū poëtarum. Quid? Herculis acta nō bene Piſandros? Quid? Nicandrū fruſtra ſecuti Macer atq; Virgilius? Quid? Euphorionē tranſibimus? quē niſi probaſſet Virgilius, idem nunquā certè conditorum Chalcidico uerſu carminū feciſſet in Bucolicis mentionē. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæum Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquā eſt tam procul à cognitione eorū remotus, ut nō indicem certè ex bibliotheca ſumptū transferre in libros ſuos poſſit. Nec ignoro igitur quos trāſeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim

rim eſſe in omnibus utilitatis aliquid: ſed ad illos iam perfectis cõſtitutisq; uiribus reuertemur. Quod etiã in cœnis grãdibus ſæpe facimus, ut cum optimis ſatiati ſimus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata ſit. Tũc et elegiã uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secũdas cõfeſſione plurimorũ Philætas occupauit. Sed dũ aſſequimur illã firmã (ut dixi) facilitatẽ, optimis aſſueſcendum eſt: & multa magis quàm multorũ lectione firmãda mẽs, & ducendus eſt color. Itaq; ex tribus receptis Ariſtarchi iudicio ſcriptoribus iamborũ, ad ἕξιν maximè pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cũ ualidæ, tum breues uibrantesq; ſentẽtiæ, plurimum ſanguinis atq; neruorũ: adeò ut uideatur quibuſdam, quòd quoquã minor eſt, materiæ eſſe, non ingenij uitiũ. Nouẽ uerò Lyricorũ lõgè Pindarus princeps, ſpiritus magnificẽtia, ſentẽtijs, figuris, beatiſsima rerum uerborumq; copia, & uelut quodã eloquẽtiæ flumine: propter quæ Horatius eũ meritò credidit nemini imitabilẽ. Steſichorus quàm ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtendunt maxima bella & clariſsimos canentem duces, & epici carminis onera lyra ſuſtinentẽ. Reddit enim perſonis in agendo ſimul loquẽdoq; debitam dignitatẽ: ac ſi tenuiſſet modum, uidetur æmulari proximus Homerũ potuiſſe: ſed redundat, atq; effunditur: quod ut eſt reprehendendum, ita copiæ uitiũ eſt. Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur qua tyrãnos inſectatur: multũ etiã moribus cõfert: in eloquẽdo quoque breuis et magnificus, et diligẽs, plurimũq; Homero ſimilis, ſed in luſus & amores deſcẽdit, maioribus tamẽ aptior. Simonides tenuis, alioqui ſermone proprio et iucũditate quadã commendari poteſt: præcipua tamẽ eius in cõmouenda miſeratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiuſdem operis autoribus præferant. Antiqua comœdia cum ſynceram

Carm. 4.

ram illã ſermonis Attici gratiã propè ſola retinet, tum facũdiſsimæ libertatis, etſi eſt in inſectãdis uitijs præcipua, plurimũ tamẽ uiriũ etiã in cæteris partibus habet. Nã & grãdis, & elegãs, & uenuſta, & neſcio an ulla, poſt Homerũ tamẽ, quẽ ut Achillẽ ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit Oratoribus, aut ad Oratores faciẽdos aptior. Plures eius autores: Ariſtophanes tamẽ & Eupolis Cratinusq; præcipui. Tragœdias primus in lucẽ Aeſchylus protulit, ſublimis & grauis, & grandiloquus ſæpe uſq; ad uitiũ: ſed rudis in pleriſq;, & incõpoſitus: propter quod correctas eius fabulas in certamẽ deferre poſterioribus poëtis Atheniẽſes permisêre: ſuntq; eo modo multi coronati. Sed longè clarius illuſtrauerũt hoc opus Sophocles atq; Euripides: quorũ in diſpari dicendi uia uter ſit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idq; ego ſanè, quoniã ad præſentem materiã nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidẽ nemo non fateatur neceſſe eſt, ijs qui ſe ad agendũ cõparent, utiliorẽ longè Euripidẽ fore. Nanq; is & in ſermone (quod ipſum reprehendunt, quibus grauitas et cothurnus & ſonus Sophoclis uidetur eſſe ſublimior) magis accedit oratorio generi: & ſententijs denſus, & in ijs quæ à ſapientibus tradita ſunt, penè ipſis par, & in dicendo ac reſpondendo cuilibet eorũ qui fuerunt in foro diſerti, comparandus. In affectibus uerò cum omnibus mirus, tum in ijs qui miſeratione cõſtant, facilè præcipuus. Hũc & admiratus maximè eſt (ut ſæpe teſtatur) & ſecutus, quanquã in opere diuerſo, Menãder: qui uel unus, meo quidẽ iudicio, diligẽter lectus, ad cũcta quæ præcipimus effingẽda ſufficiat: ita omnẽ uitæ imaginẽ expreſsit: tanta in eo inueniẽdi copia, & eloquẽdi facultas: ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accõmodatus. Nec nihil profectò uiderũt, qui orationes quæ Chariſij nomine eduntur, à Menãdro ſcriptas putãt. Sed mihi longè

gè magis Orator probari in opere ſuo uidetur, niſi fortè aut illa mala iudicia, quæ Epitrepontas, Epicleros, Lochos habent: aut meditationes in Pſophoda, & Nomotheta, & Hypobolimæo, non omnibus Oratorijs numeris ſunt abſolutæ. Ego tamẽ plus adhuc quiddã collaturũ declamatoribus puto, quoniã his neceſſe eſt ſecundũ conditionẽ cõtrouerſiarũ plures ſubire perſonas, patrũ, filiorũ, maritorũ, militũ, ruſticorum, diuitũ, pauperũ, iraſcentiũ, deprecantiũ, mitiũ, aſperorum. In quibus omnibus mire cuſtoditur ab hoc poëta decorum. Atq; ille quidẽ omnibus eiuſdẽ operis autoribus abſtulit nomẽ, & fulgore quodã ſuæ claritatis tenebras obduxit. Habẽt tamẽ alij quoq; Comici, ſi cũ uenia legantur, quædam quæ poßis decerpere: & præcipuè Philemon, qui ut prauis ſui temporis iudicijs Menandro ſæpe prælatus eſt, ita cõſenſu omnium meruit credi ſecundus. Hiſtoriã multi ſcripſere præclarè, ſed nemo dubitat duos longè cæteris præferendos, quorũ diuerſa uirtus laudem penè eſt parẽ cõſecuta. Denſus, & breuis, & ſemper inſtans ſibi Thucydides: dulcis, & candidus, & fuſus Herodotus. ille cõcitatis, hic remiſsis affectibus melior: ille cõcionibus, hic ſermonibus: ille ui, hic uoluptate. Theopompus his ꝓximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita oratori magis ſimilis: ut qui antequã eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit orator. Philiſtus quoq; meretur qui turbæ quãuis bonorũ poſt hos aut horũ eximatur, imitator Thucydidis: & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Iſocrati uiſum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingeniũ, fides infamatur. Longo pòſt interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc eſt ipſo probabilis, quòd intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam noua laude reparauit. Xenophon nõ excidit mihi, ſed inter philoſophos reddẽdus eſt. Sequitur oratorũ ingẽs manus, cũ decẽ ſimul Athenis ætas una

tulerit

tulerit: quorum longè princeps Demoſthenes, *ac penè lex orandi fuit. tanta uis in eo, tam denſa omnia, ita quibuſdam neruis intēta ſunt, tam nihil ocioſum, is dicendi modus, ut nec quod deſit in eo, nec quod redundet inuenias.* Plenior Aeſchines, *& magis fuſus, & grandiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt: carnis tamē plus habet, lacertorū minus.* Dulcis *in primis & acutus* Hyperides *: ſed minoribus cauſsis, ut non dixerim utilior, magis par.* His *ætate* Lyſias *maior, ſubtilis atq; elegās, et quo nihil, ſi oratori ſatis ſit docere, quæras perfectius. nihil enim eſt inane, nihil arceſsitū: puro tamē fonti quàm magno flumini propior.* Iſocrates *in diuerſo genere dicendi nitidus & comptus, & palæſtræ quàm pugnæ magis accōmodatus, oēs dicēdi ueneres ſectatus eſt: nec immerito: auditorijs enim ſe, nō iudicijs cōpararat: in inuētione facilis, honeſti ſtudioſus: in cōpoſitione adeo diligēs, ut cura eius reprehendatur.* Neq; *ego in his, de quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has præcipuas puto: nec cæteros parū fuiſſe magnos.* Quinetiā Phalereū *illum* Demetriū *(quanquā is primus inclinaſſe eloquētiā dicitur) multū ingenij habuiſſe & facundiæ fateor, uel ob hoc memoria dignum, quòd ultimus eſt ferè ex* Atticis *qui dici poſsit orator: quē tamē in illo medio genere dicēdi præfert omnibus* Cicero. Philoſophorū, *ex quibus plurimū ſe traxiſſe eloquētiæ* M. Tullius *cōfitetur, quis dubitet* Platonē *eſſe præcipuū, ſiue acumine diſſerēdi, ſiue eloquēdi facultate diuina quadam &* Homerica? *multum enim ſupra proſam orationē, & quā pedeſtrem* Græci *uocant, ſurgit: ut mihi nō hominis ingenio, ſed quodam* Delphico *uideatur oraculo inſtinctus.* Quid *ego cōmemorem* Xenophontis *iucunditatē illam inaffectatam, ſed quā nulla poſsit affectatio cōſequi? ut ipſæ finxiſſe ſermonem* Gratiæ *uideantur: & quod de* Pericle *ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc*

transferri

transferri iuſtiſſimè poſſit, in labris eius ſediſſe quandã perſuadendi deã. Quid reliquorum Socraticorũ elegãtiã? Quid Ariſtotelem? quẽ dubito ſciẽtia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquẽdi ſuauitate, an inuentionum acumine, an uarietate operum, clariorẽ putem. Nam in Theophraſto tam eſt eloquẽdi nitor ille diuinus, ut ex eo nomen quoq; traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquẽtiæ Stoici ueteres: ſed cũ honeſta ſuaſerunt, tum in colligendo probandoq́; quæ inſtituerant, plurimum ualuerunt: rebus tamẽ acuti magis, quàm (id quod ſanè non affectarunt) oratione magnifici. Idẽ nobis per Romanos quoq; autores ordo ducendus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſſimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarum Græcorum noſtrorumq́; illi haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis iiſdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere, Secundus, inquit, eſt Virgilius, propior tamen primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ cœleſti atq; immortali ceſſerimus, ita curæ & diligẽtiæ uel ideo in hoc plus eſt, quòd ei fuit magis laborandum: & quantum eminentioribus uincimur, fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longè ſequentur. Nam Macer et Lucretius legendi quidem, ſed nõ ut phraſin, id eſt corpus eloquẽtiæ faciãt: elegantes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis per quæ nomẽ eſt aſſecutus, interpres operis alieni, nõ ſpernẽdus quidem, uerùm ad augendam facultatẽ dicendi parùm locuples. Enniũ ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora iam non tantam habent ſpeciẽ, quantam religionem. Propiores alii, atq; ad hanc phraſin de qua loquimur, magis utiles. Laſciuus quidem in Heroicis quoque Ouidius, & nimiùm amator ingenii ſui, laudandus

Romani autores. Poëtæ.

tamen

tamen in partibus Cornelius autẽ Seuerus, etiã ſi uerſificator quàm poëta melior, ſi tamẽ, ut eſt dictũ, ad exemplar primi libri bellum Siculũ perſcripſiſſet, uẽdicaret ſibi iure ſecundum locũ. *Varenum conſum. **Sed eũ conſummari mors immatura nõ paſſa eſt: puerilia tamẽ eius opera & maximã indolem oſtendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatẽ. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus. Vehemens & poëticum ingeniũ Saleij Baßi fuit, nec ipſum ſenectute maturũ. Rabirius ac Pedo non indigui cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententijs clarißimus, &, ut dicam quod ſentio, magis oratoribus quàm poëtis annumerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarum, parumq; dijs uiſum eſt eſſe eum maximum poëtarum. Quid tamẽ ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius? Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? Quem præſidentes ſtudijs deæ propius audirent? Cui magis ſuas artes aperiret familiare numen Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur. Nos tamen ſacra literarum colentes feras Cæſar ſi non tacitũ hoc præterimus, & Virgiliano certe uerſu teſtamur,*

Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.

Elegiaci. *Elegia Græcos quoq; prouocamus: cuius mihi terſus atq; elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; laſciuior: ſicut durior Gallus. Satyra quidẽ tota noſtra eſt, in qua primus inſignẽ laudem adeptus eſt Lucilius, qui quoſdã ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum non eiuſdem modò operis autoribus, ſed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum* Ser.1.Sat.4. *ab Horatio diſſentio, qui Lucilium fluere lutulentũ, & eſſe*

aliquid

aliquid quod tollere poſſis, putat. Nã & eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abunde ſalis. Multo eſt terſior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & ueræ gloriæ, quãuis uno libro, Perſius meruit. Sunt clari hodieq;, & qui olim nominabũtur. Alterum illud eſt, & prius Satyræ genus, quod nõ ſola carminum uarietate miſtum condidit Terentius Varro, uir Romanorum eruditiſſimus. Plurimos hic libros & doctiſſimos cõpoſuit, peritiſſimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerũ Græcarum, noſtrarumq́;: plus tamen ſcientiæ collaturus, quàm eloquentiæ. Iambus nõ ſanè à Romanis celebratus eſt ut proprium opus, à quibuſdã interpoſitus: cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quanquam illi epodos interuenire reperiatur. At Lyricorum idẽ Horatius ferè ſolus legi dignus. Nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris & uerbis feliciſſimè audax. Si quẽ adijcere uelis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper uidimus: ſed eum longè præcedunt ingenia uiuentiũ. Tragœdiæ ſcriptores Accius atq; Pacuuius clariſſimi, grauitate ſententiarum, uerborũ pondere, & autoritate perſonarum. Cæterùm nitor, & ſumma in excolendis operibus manus, magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe. Virium tamen Accio plus tribuitur: Paucuuiũ uideri doctiorẽ, qui eſſe docti affectant, uolunt. Iam Varij Thyeſtes cuilibet Græcorum cõparari poteſt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtendere quantũ uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo tẽperare quàm indulgere maluiſſet. Eorum quos uiderim, longè princeps Pomponius Secundus: quem ſenes parũ Tragicum putabant, eruditione ac nitore præſtare cõfitebantur. In comœdia maximè claudicamus: licet Varro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſententia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latinè loqui uellent:

Iambici. Tragici. Comici.

licet Cæcilium ueteres laudibus ferant: licet Terentij ſcripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen ſunt in hoc genere elegantiſsima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uerſus trimetros ſtetiſſent. Vix leuem conſequimur umbram, adeò ut mihi ſermo ipſe Romanus non recipere uideatur illã ſolis conceſſam Atticis uenerem, quandò eam ne Græci quidẽ in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq́; non inquinaſſet argumenta puerorũ fœdis amoribus, mores ſuos faſſus.

Hiſtorici. *At hiſtoria non ceſſerit Græcis, nec opponere Thucydidi Salluſtiũ uerear: nec indignetur ſibi Herodotus æquari T. Liuium, cũ in narrãdo miræ iucunditatis, clariſsimiq́; candoris, tũ in concionibus ſuprà quàm enarrari poteſt eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus tum perſonis accommodata: ſed affectus quidem, præcipuè eos qui ſunt dulciores, ut parciſsimè dicam, nemo hiſtoricorũ commendauit magis. Ideoq́; immortalem illam Salluſtij uelocitatẽ, diuerſis uirtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregie dixiſſe uidetur Seruilius Nouianus pares eos magis quàm ſimiles: qui & ipſe à nobis auditus eſt, clari uir ingenij, & ſentẽtijs creber, ſed minus preſſus, quàm hiſtoriæ autoritas poſtulat. Quam paulùm ætate præcedens eum Baſſus Aufidius egregiè utiq́; in libris belli Germanici præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibuſdam ſuis ipſe uiribus minor. Supereſt adhuc, & exornat ætatis noſtræ gloriam, uir ſeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quanquã circunciſis quæ dixiſſet, ei nocuerit. Sed elatum abunde ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas etiã in ijs quæ manent. Sunt & alij ſcriptores boni: ſed nos genera deguſtamus, non bibliothecas excutimus.*

Oratores. *Oratores uerò uel præcipuè Latinam eloquentiã parẽ facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicunq; eorũ*

fortiter

fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cũ præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparem hoc tẽpore: neq; enim attinet: cum Demoſthenem in primis legendũ, uel ediſcendum potius putem. Quorũ ego uirtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſiliũ, ordinem, diuidendi, præparandi, probandi rationẽ, omnia deniq; quæ ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille cõcludit aſtrictius, hic latius pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & cõmiſeratione (qui duo plurimum affectus ualent) uincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit: ſed & nobis illa quæ Attici mirantur, diuerſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidẽ, quanquã ſunt utriuſq;, nulla contentio eſt. Cedendum uerò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quantus eſt fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cũ ſe totum ad imitationem Græcorũ contuliſſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiã Platonis, iucunditatẽ Iſocratis. Nec uerò quod in quoq; optimũ fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm, ſed plurimas uel potius omnes ex ſeipſo uirtutes extulit immortalis ingenij beatiſſima ubertate. Non enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed uiuo gurgite exundat, dono quodam Prouidentiæ genitus, in quo totas uires ſuas eloquentia experiretur. Nã quis docere diligentius, mouere uehementius poteſt? Cui tanta unquam iucunditas affuit? ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas: & cum tranſuerſum ui ſua iudicem ferat, tamen ille non rapi uideatur, ſed ſequi. Iã in omnibus quæ dicit, tanta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat: nec aduocati ſtudium, ſed teſtis aut iudicis afferat fidem: Cum interim hæc omnia, quæ uix ſingula quiſquam intentiſſima cura cõſequi poſſet, fluunt

illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio, præ ſe fert tamen fœliciſsimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis ſuæ regnare in iudicijs dictus eſt: apud poſteros uero id conſecutus, ut Cicero iam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Aſinio Pollione inuentio, ſumma diligentia: adeò ut quibuſdam etiam nimia uideatur: & conſilij & animi ſatis: à nitore & iucunditate Ciceronis ita longè abeſt, ut uideri poſsit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & candidus, & quodammodo præ ſe ferens in dicẽdo nobilitatem ſuam: uiribus minor. C. uerò Cæſar ſi foro tantum uacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur. tanta in eo uis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodẽ animo dixiſſe, quo bellauit, appareat. Exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius propriè ſtudioſus fuit, elegantia. Multũ ingenij in Cælio, et præcipuè in accuſando multa urbanitas, dignusq́; uir, cui & mens melior, & uita longior contigiſſet. Inueni qui Caluum præferrent omnibus, inueni qui Ciceroni crederent eum nimia contra ſe calumnia uerum ſanguinem perdidiſſe. ſed eſt & ſancta & grauis oratio, & caſtigata, & frequenter uehemens quoq;. Imitator eſt autem Atticorũ: fecitq́; illi properata mors iniuriam, ſiquid adiecturus, non ſi quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius inſignẽ non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, ſi cũ iudicio legatur, dabit imitatione digna Caſsius Seuerus, qui ſi cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adieciſſet, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum eſt in eo, & acerbitas mira & urbanitas, & uis ſumma: ſed plus ſtomacho quàm cõſilio dedit: præterea ut amari ſales, ita frequẽter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sunt & alij multi diſerti,

Cice. in Brut.

Caluus.

In Bruto.

quos

quos perſequi longũ eſt. Eorũ quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, longè præſtantiſsimi. Verborũ arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quẽ in numero ueterum habere non timeas: hic concitatior, ſed in cura uerborũ nimius, & compoſitione nõnunquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerũq; ſublimis, & ſatis apertus fuit, & quẽ uelle optima crederes: auditus tamen maior. Nam & uocis, quantã in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel ſcenis ſuffectura, & decor: omnia deniq; ei, quæ ſunt extrà, ſuperfuerunt. Et Vibius, Criſpus, cõpoſitus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen cauſsis quàm publicis melior. Iulio Secundo ſi longior contigiſſet ætas, clariſsimũ profectò nomẽ oratoris apud poſteros foret. Adieciſſet enim atq; adijciebat cæteris uirtutibus ſuis, quod deſiderari poteſt. id eſt autẽ, ut eſſet multomagis pugnax, & ſæpius ad curam rerũ ab elocutione reſpiceret. Cæterũ interceptus quoq; magnũ ſibi uendicat locũ. Ea eſt facundia, tanta in explicando quod uelit, gratia: tam candidum & lene & ſpecioſum dicendi genus: tanta uerborum etiam quæ aſſumpta ſunt, proprietas: tanta in quibuſdam ex periculo petitis ſignificantia. Habebunt qui poſt nos de oratoribus ſcribent, magnam eos qui nunc uigent materiam uerè laudandi. Sunt enim ſumma hodie, quibus illuſtratur forũ, ingenia. Nanq; & conſummati iã patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentiũ imitatur ac ſequitur induſtria. Superſunt qui de Philoſophia ſcripſerunt: quo in genere pauciſsimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idẽ igitur M. Tullius, qui ubiq;, etiã in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uerò, multóq; quàm in orationibus præſtantior Brutus, ſuffecit ponderi rerum: ſcias eũ ſentire quæ dicit. Scripſit non parũ multa Cornelius

Philoſophi Latini.

Celſus, Scepticos ſecutus, non ſine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidem, ſed non iniucundus tamen autor eſt Catius. Ex induſtria Senecã in omni genere eloquentiæ diſtuli, propter uulgatam falsò de me opinionẽ, qua damnare eũ, & inuiſum quoq; habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptũ, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad ſeueriora iudicia cõtendo. Tum autẽ ſolus hic ferè in manibus adoleſcentiũ fuit. Quem non equidẽ omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe ijs quibus illi placerẽt, diffideret. Amabant autẽ eũ magis, quàm imitabantur: tantumq; ab illo defluebant, quantũ ille ab antiquis deſcenderat. Foret enim optandũ, pares, aut ſaltem proximos illi uiro fieri. Sed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingẽda, quæ poterat: deinde cũ ſe iactaret, eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cuius & multæ alioqui, & magnæ uirtutes fuerunt, ingenium facile & copioſum, plurimũ ſtudij, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquãdo ab ijs quibus inquirenda quædã mandabat, deceptus eſt. Tractauit etiã omnem ferè ſtudiorũ materiam. Nã & orationes eius, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi ferũtur. In Philoſophia parum diligens, egregius tamen uitiorum inſectator fuit. Multæ in eo claræq; ſententiæ, multa etiã morum gratia legenda: ſed in eloquẽdo corrupta pleraq;, atq; eò pernicioſiſsima, quòd abundant dulcibus uitijs. Velles eũ ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Nã ſi aliqua contempſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerũ pondera minutiſsimis ſententijs non fregiſſet: conſenſu potius eruditorum, quàm puerorũ amore cõprobaretur. Verùm ſic quoq; iam robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis legendus uel

ideo, quòd exercere poteſt utrinq; iudicium. Multa enim (ut dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt: eligere modò curæ ſit: quod utinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quoniam omnia præcepta parum profutura ſunt, niſi nos ad alicuius perfecti imitationē componamus: poſtquam qui legendi nobis eſſent pronūtiauit, de imitatione, per quam aut maximis autoribus æquales aut proximi euadamus cōtingit, præcepta tradit. Primo probat eam utilē, & neceſſariam: deinde non ipſam per ſe ſufficere, ſed conandū aliquid ſupra eos quos imitamur. Tertio circa imitationē duo eſſe uidēda: quos, & quid in illis imitemur. Primum ex ſuperiori capite manifeſtū eſt: quid imitandum ſit ſupereſt, nempe optima, quæ quiſq; talia eſſe cognoſcit, cum in maximis etiam autoribus aliqua uitioſa, minus perfecta & plena incidant. Ergo nō ſolùm uerborum imitationem eſſe, uerumetiam ſpectandum decorum rerum & perſonarum, conſilium, quę proprietas omnium partium, quæ ratio delectandi & mouendi, & quo pacto etiam ad docendum ſpectāt, quæ uerborum copia, figurarum uarietas, cōponendi ratio: quo cognito quiſq; uires exploret, quid ferre ualeant: nam inſanum eſſe inimitabilia perſequi repugnante natura. Præterea cauendum ne orator poëtas aut poëtas oratores ſibi imitandos proponat, niſi in eo quod in omnibus habet commune eloquentia. Poſtremò ne cui nos uni imitando addicamus.

EX his cæteriſq; lectione dignis autoribus & uerborum ſumenda copia eſt, & uarietas figurarū, & componēdi ratio: tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari poteſt, quin artis pars magna cōtineatur imitatione. Nam ut inuenire primum fuit, eſtq; præcipuum: ſic ea quæ bene inuēta ſunt: utile ſequi. Atq; omnis uitæ ratio ſic cōſtat, ut quæ probamus in alijs, facere ipſi uelimus. Sic literarū ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur: ſic mu-

ſici uocem docentium, pictores opera priorũ, ruſtici probatam experimento culturã in exemplum intuẽtur. Omnis deniq; diſciplinæ initia ad propoſitũ ſibi præſcriptum formari uidemus. Et hercle neceſſe eſt aut ſimiles aut dißimiles bonis ſimus. Similẽ rarò natura præſtat, frequẽter imitatio. Sed hoc ipſum, quod tanto faciliorẽ nobis rationẽ rerum omniũ facit, quàm fuit ijs qui nihil quod ſequerẽtur habuerunt, niſi cautè & cum iudicio apprehẽditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit, uel quia pigri eſt ingenij, cõtentum eſſe ijs quæ ſunt ab alijs inuenta. Quid enim futurũ erat temporibus illis quæ ſine exẽplo fuerũt, ſi homines nihil niſi quod iam cognouiſſent, faciendũ ſibi aut cogitandũ putaſſent? Nempe nihil fuiſſet inuentũ. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc ut tã multa generarent, nos ad quærendum non eo ipſo concitemur, quod certè ſcimus inueniſſe eos qui quæſierunt? Et cũ illi, qui nullum cuiuſquam rei habuerunt magiſtrum, plurima in poſteros tradiderint, nobis uſus aliarum rerum ad eruendas alias nõ proderit, ſed nihil habebimus niſi beneficij alieni? quemadmodũ quidam pictores in id ſolũ ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant. Turpe etiam illud eſt, contentũ eſſe id conſequi, quod imiteris. Nam rurſus quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo quẽ ſequebatur? Nihil in poëtis ſupra Liuium Andronicum, nihil in hiſtorijs ſupra Põtificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ quam corpora in ſole feciſſent, circunſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars qualis inuenta eſt, nec intra initium ſtetit: niſi fortè noſtra potißimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demũ nihil creſcat. Nihil enim creſcit ſola imitatione. Quòd ſi prioribus adijcere

fas

fas non eſt, quomodo ſperare poſſumus ullum oratorem perfectum? cũ in ijs quos maximos adhuc nouimus, nemo ſit inuentus in quo nihil aut deſideretur, aut reprehendatur. Sed etiã qui ſumma non appetunt, contendere potius, quàm ſequi debẽt. Nam qui agit ut prior ſit, forſitan etiam ſi nõ tranſierit, æquabit. Eũ uerò nemo poteſt æquare, cuius ueſtigijs ſibi utiq; inſiſtendum putat. Neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior, qui ſequitur. Adde quòd plerunq; facilius eſt plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita eualuerit, ut non res quæ ſimillimæ uideantur, diſcrimine aliquo diſcernãtur. Adde quòd quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus hiſtrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit. Nanque ijs quæ in exemplũ aſſumimus, ſubeſt natura, & uera uis: cõtrà omnis imitatio facta eſt, & ad alienũ propoſitum cõmodatur. Quo fit ut minus ſanguinis ac uirium declamationes habeãt, quam orationes: quòd in illis uera, in his aſsimulata materia eſt. Adde quòd ea quæ in oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; plerique cum uerba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos compoſitionis certos pedes, mirè à ſe quæ legerunt, effingi arbitrantur: cum & uerba intercidãt inualeſcantq; temporibus, ut quorum certiſsima ſit regula in conſuetudine, eaq; non ſua natura ſint bona aut mala, (nam per ſe ſoni tantùm ſunt) ſed prout opportunè proprieq; aut ſecus collocata ſunt: & compoſitio cum rebus accommodata ſit, tũ ipſa uarietate gratiſsima. Quapropter exactiſsimo iudicio circa hanc partem ſtudiorum examinanda ſunt omnia: Primum, quos imitemur. nam ſunt plurimi qui ſimilitudinẽ peßimi cuiuſq; & corruptiſsimi concupierint. Deinde in ipſis

quos elegerimus, quid ſit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidũt aliqua uitioſa, & à doctis inter ipſos etiam mutuò reprehenſa. atq; utinam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicunt. Nec uerò ſaltem ijs quibus ad euitanda uitia iudicij ſatis fuit, ſufficiat imaginem uirtutis effingere, & ſolã, ut ſic dixerim, cutem, uel potius illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. Hoc autẽ ijs accidit, qui non introſpectis penitus uirtutibus, ad primũ ſe uelut aſpectũ orationis aptarunt: & cum ijs fœliciſsime ceſsit imitatio, qui uerbis atq; numeris ſunt non multum differentes, uim dicendi atq; inuentionis nõ aſſequuntur, ſed plerunq; declinãt in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grandibus tumidi, preſsis exiles, fortibus temerarij, lætis corrupti, compoſitis exultantes, ſimplicibus negligentes. Ideoq; qui horridè atq; incompoſitè quidlibet frigidum illud & inane extulerunt, antiquis ſe pares credunt: qui carent cultu atq; ſentẽtijs, Atticis ſcilicet: qui præciſis cõcluſionibus obſcuri, Salluſtium atq; Thucydidem ſuperant: triſtes ac ieiuni Pollionem æmulantur: otioſi & ſupini, ſiquid modò longius circunduxerũt, iurant ita Ciceronem loquuturum fuiſſe. Noueră quoſdam, qui ſe pulchrè expreſsiſſe genus illud cæleſtis huius in dicẽdo uiri ſibi uiderentur, ſi in clauſula poſuiſſent, Eſſe uideatur. Ergo primum eſt, ut quod imitaturus eſt quiſq;, intelligat: & quare bonum ſit, ſciat. Tum in ſuſcipiẽdo onere conſulat ſuas uires. Nam quædã ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, ſola uelit fortia & abrupta: cui forte quidem, ſed indomitum, amore ſubtilitatis & uim ſuam perdat, & elegantiam quam cupit, nõ aſſequatur. Nihil eſt enim tam indecens, quàm cum mollia durè fiunt. Atque ego illi præceptori

quem

quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi nõ ea ſola docenda eſſe, ad quæ quenq; diſcipulorum natura cõpoſitum uideret. Nam is & adiuuare debet quæ in quoq; eorũ inuenerit bona, & quantũ fieri poteſt, adijcere quæ deſunt, & emendare quædam, & mutare. Rector enim eſt alienorum ingeniorũ atq; formator. difficilius eſt naturã ſuã fingere. Sed ne ille quidẽ doctor, quanquam omnia quæ recta ſunt, uelit eſſe in ſuis auditoribus quampleniſsima, in eo tamen cui naturã obſtare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandũ (in quo magna pars errat) ne in oratione poëtas nobis & hiſtoricos, in illorũ operibus oratores aut declamatores imitãdos putemus. Sua cuiq; propoſita lex, ſuus decor eſt. Nec comœdia in cothurnos aſſurgit, nec cõtrà tragœdia ſocco ingreditur. Habet tamẽ omnis eloquentia aliquid cõmune. Id imitemur, quod commune eſt. Etiam hoc ſolet incõmodi accidere ijs qui ſe uni alicui generi dediderunt, ut ſi aſperitas his placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſſarum genere nõ exuant: ſi tenuitas aut nuditas, in aſperis grauibusq; cauſsis ponderi rerum parum reſpondeant: cum ſit diuerſa non cauſſarum modò inter ipſas cõditio, ſed in ſingulis etiã cauſsis partium: ſintq; alia leniter, alia aſperè, alia cõcitatè, alia remiſsè, alia docẽdi, alia mouẽdi gratia dicenda: quorũ omnium diſsimilis atq; diuerſa inter ſe ratio eſt. Itaq; ne hoc quidem ſuaſerim, uni ſe alicui propriè, quem per omnia ſequatur, addicere. Longè perfectiſsimus Græcorum Demoſthenes, aliquid tamẽ aliquo in loco melius alij, plurima ille: ſed nõ qui maximè imitandus, etiã ſolus imitandus eſt. Quid ergo? non eſt ſatis omnia ſic dicere quomodo Marcus Tullius dixit? Mihi quidẽ ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. Quid tamen noceret, uim Cæſaris, aſperitatẽ Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibuſdam in locis aſſumere? Nam præter id quòd prudentis eſt, quod in quoq;

optimum eſt, ſi poßit, ſuum facere: tum in tanta rei difficultate unum intuentes, uix aliqua pars ſequitur. Ideoq; cum totum exprimere quem elegeris, penè ſit homini inconceſſum: plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam ſæpius idem dicam) non ſit tantum in uerbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis uiris decoris in rebus atq; perſonis, quod conſiliũ, quæ diſpoſitio, quàm omnia etiam quæ delectationi uideantur data, ad uictoriam ſpectent: quid agatur procemio: quæ ratio & quàm uaria narrandi: quæ uis probandi ac refellendi: quanta in affectibus omnis generis mouendis ſcientia, quantaq; laus ipſa popularis utilitatis gratia aſſumpta. quæ tum eſt pulcherrima, cum ſequitur, non cũ arceßitur. Hæc ſi peruiderimus, tũ uerè imitabimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit, ut ſuppleat quæ deerãt, circuncidat ſiquid redundabit, is erit (quẽ quærimus) perfectus Orator: *quem nunc conſummari potißimum oportebat, cum tanto plura exempla bene dicendi ſuperſint, quàm illis qui adhuc ſummi ſunt, contigerunt. Nam erit hæc quoq; laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.*

Quomodo ſcribendum ſit. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria ad fcacilitatem eloquentiæ parandam neceſſaria eſſe dixit: legendi, ſcribendi, & dicendi exercitationẽ. De primo locutus, ad ſecundum aggreditur, nempe ad ſtylum, id eſt modum ſcribendi. In quo duo cõſideranda ait: quid, & quo modo ſcribi oporteat. Priore membro in quintum caput dilato, ſecundum exequitur. Scribendũ eſſe quam diligentiſsimè, & quamſæpiſsimè quæ iuſto tempore excogitata erunt, & bene collocanda, cũ rerum & uerborum certo delectu, repetenda frequenter, & ſub incudem reuocanda calore inuentionis refrigerato, atq; etiam retractanda quæ ſemel compoſita erunt, Salluſtij atq; Virgilij exemplo. Quæ diligentia & ſolicitudo initijs neceſſaria eſt.

Deinde

Deinde duo genera uitioſè ſcribentium notat: unum eorũ quibus moroſis nimium nihil placet: qui meditando & cogitando maiorem temporis partem conſumunt, ſemper unde incipiant quærentes. Aliud eorum qui ex tempore quicquid primus impetus ſuggerit, effundũt, magna leuitate res temere cõgerentes. Ex quo dictantes quod alij celeriter excipiant, propter uaria eius rei quæ ſubiungit incommoda, reprobat: inter quos uiam mediam bene ſcribendi ſtudioſo ſequendã: & quid illi ſcribẽdi initium inuenire uolenti intuendum ſit, præſcribit: nempe quid res, locus, tẽpus, uel perſonæ poſcant. Locum ſecretum ſtudijs eſſe aptum, non tamen nemora & ſyluas: quæ ad ſtudia non uocare, ſed potius auocare ad uoluptatem uidentur. Lucubrationem nocturnam eſſe longè utiliſſimam: ita tamen, ut ualetudinis habeatur ratio: quæ ſcribendo & meditando lædi præcipue ſolet: quarum rerum cõmoditas ſi non ſuppetat, non propterea omnibus locis & temporibus meditationi dandam non eſſe operam. Poſtremò quibus ſit in ceratis tabellis ſcribendum, quibus in membranis, & quamobrem, quaq; uerſuum longitudine, quibúſue relictis marginibus, tradit.

ET hæc quidem auxilia extrinſecus adhibentur: in ijs autem quæ nobiſipſis parãda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longè plurimũ affert ſtylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimũ effectorem ac magiſtrũ dicendi uocat. Cui ſententiæ perſonã L. Craßi in diſputationibus quæ ſunt de Oratore aßignando, iudicium ſuum cum illius autoritate coniunxit. Scribendum ergo quamdiligentißimè, & quamplurimũ. Nam ut terra altè effoſſa, generãdis alendisq; ſeminibus fœcundior eſt: ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. Nam ſine hac quidem conſcientia, ipſa illa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamenta ſunt: illic opes uelut ſanctiore quodã ærario reconditæ, unde ad ſubitos quoq; caſus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiant De Orat. I.

labori

laborı certaminum,& uſu nõ exhauriantur. Nihil enim rerũ ipſa natura uoluit magnum effici citò, præpoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem: quæ naſcendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parentũ con tinerentur. Sed cũ ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primò uel tardus, dũ diligens, ſtylus: quæramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudicium inuẽtis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerũ uerborumq; agẽdus eſt, & pondera ſingulorũ examinanda. Pòſt ſubeat ratio collocandi, uerſenturq; omni modo numeri: non ut quodq; ſe proferret uerbum, occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptorũ proxima. Nã præter id quod ſic melius iunguntur prioribus ſequẽtia, calor quoq; ille cogitationis, qui ſcribẽdi mora refrixit, recipit ex integro uires, & uelut repetito ſpatio ſumit impetum. quod in certamine ſaliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quò cõtenditur ſpatium, curſu ferantur: utq; in iaculãdo brachia reducimus, & expulſuri tela, neruos retro tẽdimus. Interim tamen, ſi feret flatus, dãda ſunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim noſtra dum naſcuntur, placent: alioqui nec ſcriberentur. Sed redeamus ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatem. Sic ſcripſiſſe Salluſtiũ accepimus: & ſanè manifeſtus eſt etiam ex opere ipſo labor. Virgilium quoq; pauciſsimos die cõpoſuiſſe uerſus, autor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt. Itaq; hanc moram & ſolicitudinẽ initijs impero. Nam primùm hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quam optimè ſcribamus: celeritatem dabit conſuetudo, Paulatim res facilius ſe oſtendent, uerba reſpondebunt, compoſitio ſequetur: cuncta deniq;, ut in familia benè inſtituta, in officio erunt. Sũma hæc eſt rei, Citò ſcribendo

Vide Plin. li. 8. de Elephãtis.

Vide Gelliũ lib. 17. ca. 10.

bēdo non ſit ut bene ſcribatur: bene ſcribēdo ſit ut cito. Sed tū maximè cum facultas illa contigerit, reſiſtamus, ut prouideamus, & ferocientes equos frenis quibuſdam coerceamus: quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infelicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nam quomodo ſufficere ciuilibus officijs poßit, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autem quibus nihil ſit ſatis: omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, uelint: increduli quidā, & de ingenio ſuo peßimè meriti, qui diligentiam putant, facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptum eſt dicere, utros peccare ualidius putē, quibus omnia ſua placēt, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingenioſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, & in ſilentium uſque deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atq; à me, ut notū eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictū. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundū ſcholæ adhuc operatum, triſtem forte uidiſſet, interrogauit, Quæ cauſſa frontis tam adductæ? nec dißimulauit adoleſcens, tertium iam diem eſſe, ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ nō inueniret exordium: quo ſibi non præſens tantum dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere uis, quàm potes? Ita ſe res habet, Curandum eſt ut quamoptimè dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus eſt ſtudio, non indignatione. Vt poßimus autē ſcribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modò præſtabit, in qua ſine dubio multum eſt, ſed etiā

ratio:

ratio: ſi non reſupini, ſpectanteſq́; tectum, & cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat: ſed quid res poſcat, quid perſonam deceat, quod ſit tempus, qui iudicis animus, intuiti, humano quodam modo ad ſcribendum acceſſerimus. Sic nobis & initia, & quæ ſequũtur, natura ipſa præſcribit. Certa ſunt enim pleraque, & niſi conniueamus, in oculos incurrunt: ideoq́; nec indocti nec ruſtici diu quærunt unde incipiant: quo pudendum eſt magis ſi difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus ſemper optimũ eſſe, quod latet: immuteſcamus alioqui, ſi nihil dicendum uideatur, niſi quod non inuenimus. Diuerſum eſt huic eorum uitium, qui primò decurrere per materiam ſtylo quamuelociſsimo uolunt, & ſequentes calorem atque impetum, ex tempore ſcribunt (hanc ſyluam uocant) repetunt deinde, & componunt quæ effuderant: ſed uerba emendantur & numeri, manet in rebus temere congeſtis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atq; ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non exintegro fabricandum ſit. Aliquando tamen affectus ſequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis apparet ex eo quod hanc ſcribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi delicijs ſentiam. Nam in ſtylo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non conſequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut reſiſtere, aut mutare, quaſi conſcium infirmitatis noſtræ timentes. Quo fit, ut non rudia tantùm, & fortuita, ſed impropria interim, dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas, effluant: quæ nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſequantur. At idem ille qui excipit, ſi tardior in ſcribendo, aut inertior in legendo uelut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio,

mora

mora & interdum iracũdia excutitur. Tum illa *quæ apertiorem animi motum ſequuntur, quæq; ipſa animum quodammodo concitant, quorum eſt iactare manum, torquere uultum ſimul & interim obiurgare, quæq;* Perſius *notat, cum leuiter dicendi genus ſignificat,*

Nec *pluteum, inquit, cædit, nec demorſos ſapit ungues:* Satyr. 1.
etiam ridicula ſunt, niſi cum ſoli ſumus. Deniq; *ut ſemel quod eſt potentiſſimum dicam: ſecretũ (quod dictando perit) atq; liberũ arbitris locum, & quàm altiſſimum ſilentiũ ſcribẽtibus maximè cõuenire nemo dubitauerit.* Non *tamẽ protinus audiẽdi, qui credunt aptiſſima in hoc nemora, ſyluasq;, quòd illa cæli libertas, locorumq; amœnitas, ſublimẽ animum, & beatiorẽ ſpiritũ parent.* Mihi *certè iucũdus hic magis, quàm ſtudiorum hortator uidetur eſſe ſeceſſus.* Nãq; *illa ipſa quæ delectant, neceſſe eſt auocent ab intentione operis deſtinati.* Neq; *enim ſe bona fide in multa ſimul intẽdere animus totũ poteſt: & quocũq; reſpexerit, deſinit intueri quod propoſitũ erat.* Quare *ſyluarũ amœnitas, & præter labẽtia flumina, & inſpirãtes ramis arborũ auræ, uolucrũq; cantus, & ipſa latè circũſpiciendi libertas, ad ſe trahunt: ut mihi remittere potius uoluptas iſta uideatur cogitationem, quàm intẽdere.* Demoſthenes *melius, qui ſe in locum ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; proſpici poſſet, recõdebat, ne aliud agere mentẽ cogerent oculi.* Ideoq; *lucubrãtes, ſilentiũ noctis, & clauſum cubiculũ, & lumen unũ uelut rectos maximè teneat.* Sed *cũ in omni ſtudiorũ genere, tũ in hoc præcipuè bona ualetudo, quæq; eam maximè præſtat frugalitas, neceſſaria eſt: cũ tẽpora ab ipſa rerum natura ad quietem refectionemq; nobis data, in acerrimum laborẽ conuertimus.* Cui *tamen non plus irrogandũ eſt, quàm quod ſomno ſupererit, haud deerit.* Obſtat *enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio: & abunde, ſi*

uacet, lucis ſpatia ſufficiunt: occupatos, in noctem neceßitas agit. Eſt tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti uenimus, optimum ſecreti genus. Sed ſilentium, & ſeceſſus, & undiq; liber animus, ut ſunt maximè optanda, ita nõ ſemper poſſunt contingere: ideoq; non ſtatim ſiquid obſtrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies: uerùm incõmodis repugnãdum: & hic faciendus uſus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio. quam ſi tota mẽte in opus ipſum direxeris, nihil eorũ quæ oculis uel auribus incurſant, ad animum perueniet. An uerò frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præſtat, ut obuios non uideamus, & itinere deerremus: nõ conſequemur idem ſi & uoluerimus? Non eſt indulgendum caußis deſidiæ. Nam ſi non niſi refecti, non niſi hilares, non niſi omnibus alijs curis uacantes, ſtudendum exiſtimauerimus, ſemper erit propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turba, itinere, conuiuijs etiam faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretũ. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circunſtãtibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiã clamoribus, erit ſubitò continua oratione dicendũ, ſi particulas quas ceris mandamus, niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? Propter quæ idẽ ille tantus amator ſecreti Demoſthenes, in littore in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret, meditans, conſueſcebat concionum fremitus nõ expaueſcere. Illa quoq; minora (ſed nihil in ſtudijs paruum eſt) non ſunt tranſeũda. ſcribi optime ceris, in quibus facillima eſt ratio delendi: niſi forte uiſus infirmior membranarum potius uſum exiget: quæ ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetũ frangunt. Relinquẽdæ autem in utrolibet genere uacuæ tabellæ, in quibus libera adijcienti ſit excurſio. Nam interim pigritiam emẽdandi anguſtiæ faciunt, aut certè nouorum interpoſitione priora

confund

confundunt. Ne latas quidem ultra modum eſſe ceras uelim, expertus iuuenẽ ſtudioſum alioqui prælongos habuiſſe ſermones, quia illos numero uerſuum metiebatur: idq; uitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus eſſe ſublatum. Debet uacare etiã locus, in quo notentur quæ ſcribentibus ſolent extra ordinem, id eſt ex alijs quàm qui ſunt in manibus loci, occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunquam ſenſus, quos neq; inſerere oportet, neq; differre tutum eſt: quia interim elabuntur: interim memoriæ ſui intentos, ab alia inuentione declinant: ideoq; optimè ſunt in depoſito.

De Emendatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Styli ſecundum officium in ẽmẽdatione eorum quæ primùm ſcripta ſunt, conſiſtit: cuius tres eſſe partes docet, adiicere, detrahere, mutare: Eaq; tria optimè præſtari poſſe, ſi quæ primo calore effudimus, in aliquod tempus repoſita, per interuallum ſæpe reguſtemus, & tanquam aliena legamus: ubi modus adhiberi debet. Nam qui nunquam de tabula, quod aiunt, manum tollere poſſunt, ſemper inuenientes quod mutent, detrahant, & adiiciant, magnopere uituperandos eſſe.

SEquitur emẽdatio, pars ſtudiorum longe utiliſsima. Neq; enim ſine cauſſa creditum eſt, ſtylum non minus agere, cũ delet. Huius autẽ operis eſt, adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciusq; iudiciũ, quæ replẽda uel deijciẽda ſunt. premere uerò tumentia, humilia extollere, luxuriantia adſtringere, inordinata digerere, ſoluta cõponere, exultantia coërcere, duplicis operæ. Nam & dãnãda ſunt quæ placuerant, & inueniẽda quæ fugerant. Nec dubium eſt, optimum eſſe emẽdandi genus, ſi ſcripta in aliquod tẽpus reponantur, ut ad ea poſt interuallum uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra tanquam recentes fœtus blãdiantur.

Sed neq; hoc contingere ſemper poteſt, præſertim Oratori, cui ſæpius ſcribere ad præſentes uſus neceſſe eſt: Et ipſa emendatio finē habet. Sunt enim qui ad omnia ſcripta tanquā uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primū eſt, melius existiment quicquid eſt aliud: idq; faciant quoties librum in manus reſumpſerint, ſimiles medicis etiā integra ſecantibus. Accidit itaq; ut cicatricoſa ſint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod ſufficiat: ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; eſſe debet modus. Nam q Cinnæ Smyrnam nouē annis accepimus ſcriptam, & Panegyricū Iſocratis, qui parciſſimè, decē annis dicunt elaboratum, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda ſint præcipuè. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Diuiſionis tertio capite factæ, ſecundum membrum aggreditur, quæ maximè ſcribenda ſint. nam ibi quo modo quicq; ſcribendum eſſet, docuit. Ergo principio uertere græca in latinum ſermonem, propter rerum & uerborum copiam, figurarum uarietatem, & artis ſubtilitatem, quibus omnibus abundant Græci, utiliſsimum eſſe cenſet. Hinc & crebram ex latinis conuerſionem multum profuturam: ſiue carmen in orationem ſolutam cōuertamus, ſiue quid paraphraſi interpretemur, cuius naturam uimq; explicat. Neque id in alienis orationibus modo; uerumetiam in noſtris conandum. Atque ſi facultatem dicendi maximam parare nobis uolumus, ex quęſtionibus ſimplicibus, quę nullis circunſtantiis ſunt implicitę, theſes dicunt, eam uel maximam parari poſſe probat. Deinde ex confirmatione & confutatione ſententiarum. Tertio ex declamationibus à rerum ueritate non abhorrentibus. Quam etiam facultatem ſequenti, hiſtorias, propter ubertatem, dialogos & carmina, animi reficiendi cauſſa, conſcribenda iudicat. Poſtremò, ſerias etiam cauſſas iuuenibus proponēdas, quas uel agi audierint, uel etiam alias ad ueritatem comparatas: quas ſi utrinque tractauerint, ad aliquod eloquentię lumen peruenturos eſſe.

Proximum

PRoximum eſt ut dicamus quæ præcipuè ſcribenda ſint. Hoc exuberãtis quidẽ eſt operis, ut explicemus quæ ſint materiæ: quæ prima aut ſecũda, aut deinceps tractanda ſint. Nam id factũ eſt etiã primo libro, quo puerorũ: & ſecundo, quo iam robuſtorũ ſtudijs ordinẽ dedimus. Sed de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maximè ueniat, uertere græca in latinũ ueteres noſtri Oratores optimũ iudicabãt. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſe perſona frequentiſſimè præcipit: quin etiam libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere trãslatos. Id Meſſalæ placuit: multæq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modũ orationes: adeò ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis ſubtilitate contenderet. Et manifeſta eſt exercitationis huiuſce ratio. Nam & rerũ copia Græci autores abũdãt, & plurimum artis in eloquentiã intulerũt: & hos trãsferẽtibus, uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur noſtris: figuras uerò, quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiam neceſſitas quædã eſt: quia plerũq; à græcis Romana diſſentiũt. Sed & illa ex latinis conuerſio, multũ & ipſa cõtulerit. Ac de carminibus quidẽ neminem credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationem poteſt, & uerba poëtica libertate audaciora, præſumunt eandẽ propriè dicẽdi facultatem. Sed & ipſis ſentẽtijs adijcere licet oratorium robur, & omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. Neq; ego παράφρασιν eſſe interpretationẽ tantùm uolo, ſed circa eoſdẽ ſenſus certamen atq; æmulationẽ. Ideoq; ab illis diſſentio, qui uertere orationes latinas uetãt, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nã neq; ſemper eſt deſperãdum, aliquid illis quæ dicta ſunt, melius poſſe reperiri: neq;

Lib. 1.

Timæum, & Oeconomicum.

adeò ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel non poßit. Niſi *forte hiſtrionum multa circa uoces eaſdẽ uariare geſtus poteſt, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, poſt quod in eadẽ materia nihil dicẽdum ſit.* Sed *eſto, neq; melius quod inuenimus ſit, neq; par: eſt certè proximis locus.* An *uerò ipſi nõ bis ac ſæpius de eadẽ re dicimus, & quidẽ continuas nonnunquam ſententias?* Niſi *forte cõtendere nobiſcum poſſumus, cum alijs non poſſumus.* Nã *ſi uno tantùm genere bene diceretur, fas erat exiſtimari præcluſam nobis à prioribus uiam.* Nunc *uerò innumerabiles ſunt modi, plurimæq; eodẽ uiæ ducũt. Sua breuitati gratia, ſua copiæ: alia translatis uirtus, alia proprijs.* Hoc *oratio recta, illud figura declinata cõmendat.* Ipſa *deniq; utilißima eſt exercitationi difficultas.* Quid *quod autores maximi ſic diligentius cognoſcuntur?* Non *enim ſcripta, lectione ſecura tranſcurrimus: ſed tractamus ſingula, & neceſſariò introſpicimus: & quantũ uirtutis habeant, uel hoc ipſo cognoſcimus, quòd imitari non poſſumus.* Nec *aliena tantùm trãsferre, ſed etiam noſtra pluribus modis tractare proderit: ut ex induſtria ſumamus ſentẽtias quaſdã, eaſq; uerſemus quàm numeroſißimè, uelut eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci ſolent.* Plurimum *autem parari facultatis exiſtimo ex ſimplicißima quaq; materia.* Nam *in illa multiplici perſonarũ, cauſſarum, temporum, locorũ, dictorum, factorũ diuerſitate facilè deliteſcet infirmitas, tot ſe undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerẽtibus.* Illud *uirtutis indiciũ eſt, fundere quæ natura contracta ſunt, augere parua: uarietatẽ ſimilibus, uoluptatem expoſitis dare, & bene dicere multa de paucis.* In *hoc optimè facient infinitæ quæſtiones, quas uocari* θέσεις *dixinus: quibus* Cicero *iam princeps in* Republica *exerceri ſolebat.* His *confinis eſt deſtructio & confirmatio ſententiarum,*

Lib.3.cap.5.

tiarum. Nam cum ſit ſentẽtia, decretum quoddam atq; præceptum: quod de re, idem de iudicio rei quæri poteſt. Tum loci cõmunes, quos etiã ſcriptos ab Oratoribus ſcimus. Nã qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedẽtia copioſè tractauerit: utiq; in illis plures excurſus recipiẽtibus magis abũdabit, eritq; in omnes cauſſas gratus. Omnes enim generalibus quæſtionibus cõſtant. Nam quid intereſt, Cornelius Tribunus plebis quod codicẽ legerit, reus ſit: an quæramus, uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationẽ ſuam populo ipſe recitauerit? Milo Clodium recte'ne occiderit, ueniat in iudicium: an, oporteat'ne inſidiatorẽ interfici, uel pernicioſum Reipublicæ ciuem, etiã ſi non inſidietur? Cato Martiam honeſte'ne tradiderit Hortenſio: an, cõueniat'ne res talis bono uiro? De perſonis iudicatur, ſed de rebus contẽditur. Declamationes uerò, quales in ſcholis Rhetorũ dicũtur, ſi modò ſunt ad ueritatem accommodatæ, & orationibus ſimiles, non tantùm dum adoleſcit profectus, ſunt utiliſſimæ, quæ inuentionem & diſpoſitionẽ pariter exercent, ſed etiam cũ eſt conſummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; eniteſcit uelut pabulo lætiore facundia, & aſſidua contentionum aſperitate fatigata renouatur. Quapropter hiſtoriæ nõnunquã ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponẽda: & dialogorum libertate geſtiendum. Ne carmine quidem ludere, contrariũ fuerit: ſicut athletæ remiſſa quibuſdã temporibus ciborum atq; exercitationũ certa neceſſitate, ocio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intuliſſe eloquẽtiæ lumen, quòd in hos quoq; ſtudiorum ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retũdatur. Sed quẽadmodum forenſibus certaminibus exercitatos, & quaſi

militantes reficit ac reparat hæc uelut ſagina dicendi: ſic adoleſcentes non debẽt nimium in falſa rerũ imagine detineri, & inanibus ſimulacris: uſqueadeò ut difficile ab his digreſſos ſit aſſueſacere ne ab illa in qua propè conſenuerint umbra, uera diſcrimina uelut quendã ſolẽ reformident: quod accidiſſe etiã Porcio Latroni, qui primus clari nominis profeſſor fuit, traditur: ut cũ ei ſummam in ſcholis opinionẽ obtinenti, cauſſa in foro eſſet oranda, impensè petierit, uti ſubſellia in baſilicam transferrentur. ita illi cælum nouum fuit, ut omnis eius eloquẽtia cõtineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui rationem inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligẽter acceperit (quod nõ eſt infiniti operis, ſi docere ſciant) & exercitationem quoq; modicam fuerit conſecutus, Oratorem ſibi aliquẽ (quod apud maiores fieri ſolebat) deligat, quem ſequatur, quem imitetur: iudicijs interſit quãplurimis, & ſit certaminis cui deſtinatur, frequẽs ſpectator: tum cauſſas uel eaſdem quas agi audierit, ſtylo & ipſe cõponat, uel etiam alias, ueras modò: & utrinq; tractet: &, quod in gladiatoribus fieri uidemus, in rebus actis exerceatur: ut feciſſe Brutũ diximus pro Milone. Melius hoc, quã reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit Seſtius contra Ciceronis actionẽ habitam pro eodẽ, cum alterã partẽ ſatis noſſe non poſſet ex ſola defenſione. Citius autem ſic idoneus erit iuuenis, quẽ præceptor coẽgerit in declamãdo quamſimillimũ eſſe ueritati, et per totas ire materias: quarũ nũc facillima, & maximè fauorabilia decerpũt. Obſtat huic quod ſecundo libro poſui, frequens turba diſcipulorũ, & cõſuetudo claßium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam perſuaſio patrũ, numerãtium potius declamationes, quàm æſtimantium. Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille ſe bonus præceptor maiore numero quàm ſuſtinere poßit, onerab

Lib.3.cap.6.

onerabit: & nimiã loquacitatẽ recidet, ut omnia quæ ſunt in cõtrouerſia, nõ (ut quidã uolunt) quæ in rerũ natura, dicantur: & uel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatẽ, uel materias diuidere permittet. Vna enim diligẽter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ. Propter quod accidit, ut nec ſuo loco quicq; ponatur: nec illa quæ prima ſunt, ſeruent ſuã legẽ: iuuenibus floſculos omniũ partium in ea quæ ſunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timẽtes ne ſequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Legendi & ſcribendi abſoluta ratione, priuſquam ad dicendi modum, quod tertium eſt, perueniat, de cogitatione, quam locat inter duo poſtrema mediam, loquitur: quæ quanti ſit uſus atque utilitatis, primùm eleganter deſcribit. Deinde quomodo firma & ualida cogitandi uis parari poſsit, demonſtrat: uidelicet ſi longa dicendi exercitatione formam nobis fecerimus, quæ cogitantes ſequatur: hinc animo & memoria pauca complecti primùm, deinde per incrementa paulo plura conſueſcamus: ſic fore ut illa uſu augeatur, & exercitatione retineatur, firmiſsimaq; euadat. Id exemplis Eriphyli, Metrodori, & Hortenſij probat. Verùm quod in omnibus artis partibus, ita hic cauendum monet, ne cogitatis ita ſuperſtitioſe adhæreamus, ut ſi fortuna quid plauſibile ex tempore offerat, repudiare uelimus.

PRoxima ſtylo cogitatio eſt, quæ et ipſa uires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribẽdi laborẽ, extemporalemq; fortunã media quædã, & neſcio an uſus frequẽtiſsimi. Nã ſcribere nec ubiq; nec ſemper poſſumus: cogitationi tẽporis ac loci plurimũ eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſſas cõplectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inuenit uacui, nec ocium patitur. Neq; uerò rerum ordinem modò (quod ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit, ſed

uerba etiã copulat, totamq́; ita cõtexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerunq; inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hãc quidẽ uim cogitandi perueniri poteſt aut ſubito, aut citò. Nam primùm faciẽda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiã cogitantes ſequatur: tum aſſumẽdus uſus paulatim, ut pauca primùm cõplectamur animo, quæ reddi fideliter poßint: mox per incremẽta tam modica, ut onerari ſe labor ille nõ ſentiat, augenda uſu: & exercitatione multa cõtinenda eſt: quæ qui-
Lib.11.cap.2. *dem maxima ex parte memoria cõſtat: ideoq́; aliqua mihi in illum locũ differenda ſunt. Eò tamẽ peruenit, ut is cui nõ refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus tantum conſequatur, ut ea etiã quæ cogitarit, quæq́; ſcripſerit atq; edidicerit, in di-*
Li.2.de Orat. *cendo fidem ſeruent. Cicero certè Græcorum Metrodorum*
In Bruto. *Sceptium, & Eriphylum Rhodium, noſtrorumq́; Hortenſium tradidit, quæ cogitauerant, ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi forte aliquis inter dicendum effulſerit extemporalis color, nõ ſuperſtitiosè cogitatis demũ eſt inhærendum. Neq; enim tantum habent curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus: cum ſæpe etiam ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt inſerantur. Ideoq́; totum hoc exercitationis genus ita inſtituendum eſt, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè poſſimus. Nam ut primum eſt domo afferre paratam dicendi copiam, & certam: ita refutare temporis munera, longe ſtultiſſimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poßit, adiuuare poßit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo ſumus, fluant ſecura: non ſolicitos & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis, non ſinant prouidere: alioqui uel extemporalem temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorſus: quia cum illa deſideramus, ab alijs*

auertim

uertimur: & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem, ſi utrunq; quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, quàm quæ inuenta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Qui legendi, quæ ſcribenda, & quomodo, tradidit. Rationem dicendi, quod ultimũ erat, aggreditur. Primùm facultatis extemporalis utilitatẽ ex adiunctis, conſequentibus, & ſimilibus commendat. Deinde quo pacto parari & retineri poſsit, docet. Parari, ſi dicendi artem probe tenuerimus: ſi quò & quà ſit perueniendum, ſi partes cauſſarũ, ordinum, quæſtionũ, quæ diſpoſitio rerum, quid loco primo, quid ſecundo, ac deinceps ſit collocandum, ſcierimus. Quibus extra artẽ, ex labore & ſtudio adiungit, ut copiã optimi ſermonis nobis paremus: ut orationem multo & fideli ſtylo, conſuetudine atq; exercitatione formemus: cuius colorem etiã ex tempore dicta referant: ut non ſolùm animi naturali mobilitate, uerumetiã pręcedente intẽtione, uſu quodam irrationali, quem tamen ars pręcedat, adhibitis rerum imaginibus, & ui mentis plurimum ualeamus. Pudorem quoq;, & glorię cupiditatem, ad hanc facultatem plurimum conferre cõtendit: ad quam paulatim à paruis initiis frequenti meditatione & uſu perueniendum ſit. Porrò retineri eadem qua paratur exercitatione: quã duplicem eſſe uult: primã, qua audientibus pluribus, de quorum iudicio atq; opinione ſumus ſoliciti, plura quotidie dicendo exercemur: Alteram, qua nobiſcum cogitamus: & totas materias ſilentio perſequimur: quarum comparatione facta, uaria commoda commemorat. Atq; ut exacto & perfecto ſermone uti conſueſcamus, & diligenter plurima ſcribendo, optimè & facillimè dicere diſcamus, pręcipit.

MAximus uerò ſtudiorũ fructus eſt, & uelut præmium quoddam ampliſſimũ longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quã qui nõ erit cõſecutus, mea quidẽ ſentẽtia ciuilibus officijs renuntiabit, & ſolam ſcribẽdi facultatẽ potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit, auxilium

xilium in publicum polliceri, quòd in præſentiſsimis quibuſq; periculis deſit: ut indicare portum, ad quem nauis accedere, niſi lenibus uentis uecta, non poſsit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceſsitates, uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs cõtinuò agendi: quarũ ſiqua nõ dico cuicunq; innocentiũ ciuium, ſed amicorũ ac propinquorũ alicui euenerit, ſtabit'ne mutus, & ſalutarẽ petentibus uocem, ſtatim, ſi non ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum & ſilentium quæret, dum illa uerba fabricẽtur, & memoriæ inſidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uerò patitur hoc ratio, ut quiſquã ſit orator imparatus ad caſus? Quid cum aduerſario reſpondendũ erit, fiet? Nã ſæpe ea quæ opinati ſumus, & cõtrà quæ ſcripſimus, fallunt, ac tota ſubitò cauſſa mutatur. Atq; ut gubernatori ad incurſus tempeſtatũ, ſic agẽti ad uarietatẽ cauſſarũ ratio mutanda eſt. Quid porrò multus ſtylus, & aſsidua lectio, & longa ſtudiorum ætas facit, ſi manet eadem quæ fuit incipientibus difficultas? Periſſe profectò confitendum eſt præteritũ laborẽ cui ſemper idem laborandum eſt. Neq; ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, ſed ut poſſit. Id autẽ maximè hoc modo cõſequemur. Nota ſit primùm dicendi uia. Neq; enim prius contingere curſus poteſt, quàm ſcierimus quò ſit & quà perueniẽdum. Nec ſatis eſt nõ ignorare quæ ſunt cauſſarum iudicialium partes, aut quæſtionum ordinem rectè diſponere, quanquam iſta ſunt præcipua: ſed quid quoq; loco primũ ſit, quid ſecundum, ac deinceps: quæ ita ſunt natura copulata, ut mutari aut interuelli ſine confuſione non poſsint. Quiſquis autem uia dicet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie, uelut duce: propter quod homines etiam modicè exercitati, facillimè tenorem in narrationibus ſeruant. Deinde, quid quoq; loco quærant, ſcient: nec circunſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur:

nec

nec confundent ex diuerſis orationem, uelut ſalientes huc, illuc, nec uſquam inſiſtentes. Poſtremò *habebunt modum & finem, qui eſſe citra diuiſionem nullus poteſt.* Expletis *pro facultate omnibus quæ propoſuerint, perueniſſe ſe ad ultimum ſentient.* Et *hæc quidem ex arte. Illa uerò ex ſtudio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodum præceptum eſt, comparemus: multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorum colorem etiam quæ ſubitò effuſa ſunt, reddant: ut cum multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus.* Nam *conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ ſi paululum intermiſſa fuerit, nõ uelocitas illa modò tardatur, ſed & νάρκημα ipſum coit atq; cõcurrit.* Quanquam *enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, ſtruere ulteriora poſſimus, ſemperq; noſtram uocem prouiſa & formata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini rerum uerborumq;, tum ijs quæ dicit, quæ ſubiuncturus eſt, quæ ultrà ſpectanda ſunt, adhibita uocis, pronuntiationis, geſtus obſeruatione, unà ſufficiat.* Longè *enim præcedat oportet intẽtio, ac præ ſe res agat: quantumq; dicendo conſumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perueniamus ad finem, non minus proſpectu procedamus quàm gradu, ſi non interſiſtentes offenſantesq; breuia illa atq; conciſa ſingultantium modo eiecturi ſimus.* Eſt *igitur uſus quidam irrationalis, quam* Græci *ἄλογον τριβὴν uocant, quo manus in ſcribendo decurrit, quo oculi totos ſimul in lectione uerſus flexusq; eorũ & trãſitus intuentur, & antè ſequentia uident, quàm priora dixerunt.* Quo *conſtant miracula illa in ſcenis pilariorum ac uentilatorum, ut ea quæ emiſerint, ultro uenire in manus credas, & quà iubentur decurrere. Sed hic uſus ita proderit, ſi ea*

de qua

de qua locuti ſumus ars anteceſſerit, ut ipſum illud quod in ſe rationẽ nõ habet, in ratione uerſetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, copioſe dicit. Sed nec tumultuarij nec fortuiti ſermonis contextũ mirabor unquam, quẽ iurgantibus etiam mulierculis ſuperfluere uideo: quẽ ſi calor ac ſpiritus tulit (frequenter enim accidit, ut ſucceſſum extemporalem conſequi cura nõ poßit) Deum tunc
1.de Orato. affuiſſe, cum id eueniſſet, ueteres Oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifeſta eſt. Nam bene cõcepti affectus, & recentes rerũ imagines cõtinuo impetu ferũtur, quæ nonnunquã mora ſtyli refrigeſcunt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uero cum infœlix illa uerborum cauillatio acceßit, & curſus ad ſingula ueſtigia reſtitit, non poteſt ferri contorta uis. Sed ut optimè uocum ſingularũ cedat electio, non continua, ſed compoſita eſt. Quare capiendæ ſunt illæ de quibus
Lib.6.ca.3. dixi rerum imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniaq; de quibus dicturi erimus, perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus eſt enim quod diſertos facit, & uis mẽtis. Ideoq; imperitis quoque, ſi modò ſunt aliquo affectu concitati, uerba non deſunt. Tum intendendus animus, non in aliquã rem unã, ſed in plures ſimul cõtinuas: ut ſi per aliquã rectam uiã mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circaq; intuemur, non ultimum tantùm uidemus, ſed uſq; ad ultimum. Addit ad dicendum etiã pudor ſtimulos, addit et dicendorũ expectata laus: mirumq; uideri poteſt, quod cum ſtylus ſecreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorũ frequentia, ut miles congeſtu ſignorũ excitatur. Nanq; & difficioliorem cogitationẽ exprimit & expolit dicendi neceßitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeo præmium omnia ſpectant, ut eloquẽtia quoq;, quanquã plurimum

habeat

habeat in ſe uoluptatis, maximè tamẽ præſenti fructu laudis opinioniſq; ducatur. Nec quiſquam tantum fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe cõtingere: ſed ſicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoq; extemporalem à paruis initijs paulatim perducemus ad ſummam: quæ neq; perfici neq; contineri niſi uſu poteſt: cæterùm peruenire eò debet, ut cogitatio non utiq; melior ſit ea, ſed tutior: cum hanc felicitatem non in proſa modò multi ſint conſecuti, ſed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendum enim Ciceroni eſt: non quia noſtris quoq; tempo ribus non & fecerint quidam hoc, & faciant: quod tamen ipſum nõ tam probabile puto (neq; enim habet aut uſum res, aut neceßitatem) quàm exhortandis in hanc ſpem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neq; uero tantam eſſe unquam fiduciam facilitatis uelim, ut non breue ſaltem tempus, quod nuſquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus diſpicienda ſumamus. quod quidem in iudicijs ac foro datur ſemper. neq; enim quiſquam eſt, qui cauſſam quam non didicerit, agat. Declamatores quoſdam peruerſa ducit ambitio, ut expoſita controuerſia protinus dicere uelint: quin etiam, quod eſt in primis friuolum ac ſcenicum, uerbum petant quo incipiant. Sed tam contumelioſos in ſe ridet inuicem eloquentia: & qui ſtultis uideri eruditi uolunt, ſtulti eruditis uidentur. Siqua tamen fortuna tam ſubitam fecerit agendi neceſſitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in præſentia remittendum aliquid ex cura uerborum, ſi utrunq; non dabitur tum & tardior pronuntiatio moras habet, & ſuſpenſa ac uelut dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hæſitare uideamur. Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos nondum aptatis ſatis armamentis aget uentus: deinde paulatim ſimul euntes aptabimus uela, &

In Oratore.

Pro Archia poëta.

diſponem

diſponemus rudẽtes, & impleri ſinus optabimus. Id *potius, quàm ſe inani uerborũ torrẽti dare quaſi tempeſtatibus quò uolent auferendũ.* Sed *minore ſtudio cõtinetur hæc facultas, quàm paratur.* Ars *enim ſemel præcepta, non capitur: ſtylus quoq; intermiſsione paulum admodũ de celeritate deperdit: promptũ hoc, & in expedito poſitũ, exercitatione ſola cõtinetur.* Hac *uti ſic optimũ eſt, ut quotidie dicamus audiẽtibus pluribus, maximè de quorũ ſimus iudicio ac opinione ſoliciti. rarũ eſt enim ut ſatis ſe quiſquã uereatur.* Vel *ſoli tamẽ dicamus potius, quàm nõ omnino dicamus.* Eſt *illa exercitatio cogitãdi, totaſq; materias uel ſilentio (dum tamen quaſi dicat intra ſeipſum) perſequendi, quæ nullo nõ & tempore & loco, quãdo nõ aliud agimus, explicari poteſt; & eſt in parte utilior, quàm hæc proxima.* Diligẽtius *enim cõponitur quàm illa, in qua contextum dicẽdi intermittere ueremur.* Rurſus *illa prior plus cõfert, uocis firmitatẽ, oris facilitatẽ, motũ corporis, qui & ipſe, ut dixi, excitat* Oratorẽ, *& iactatione manus, pedis ſupploſione, ſicut cauda leones facere dicuntur, hortatur.* Studendum *uero ſemper, & ubiq;.* Neq; *enim ferè* In Bruto. *tam eſt ullus dies occupatus, ut nihil lucratiuæ, ut* Cicero Brutum *facere tradit, operæ ad ſcribendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis poßit.* Siquidem C. Carbo *etiam in tabernaculo ſolebat hac uti exercitatione dicendi.* Ne *id quidem tacendum eſt, quod eidem* Ciceroni *placet, nullum noſtrum uſquam negligentem eſſe ſermonẽ. quicquid loquemur, ubicunq;, ſit pro ſua ſcilicet portione perfectum.* Scribendum *certè nunquam eſt magis, quàm cum multa dicemus ex tempore.* Ita *enim ſeruabitur pondus, & innatans illa uerborum facilitas in altum reducetur: ſicut ruſtici proximas uitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducant, ut inferiores penitus deſcendendo firmentur.* Ac

neſcio

neſcio an utrunque cum cura & ſtudio fecerimus, inuicem proſit, ut ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit: ſi id non dabitur, cogitandum: ab utroq; excluſi, debent tamen adniti, ut neque deprehenſus Orator, neque litigator deſtitutus eſſe uideatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maximè neceſſaria, & utique initia ſcribant: cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur: ſubitis ex tempore occurrãt. Quod feciſſe M. Tullium commentarijs ipſius apparet. Sed feruntur aliorum quoque & inuenti fortè ut eos dicturus quiſque compoſuerat, & in libros digeſti: ut cauſſarum quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi in memoriam poſteritatis eſſe uideantur compoſiti. Nam Ciceronis ad præſens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuſo, quia non probem, ſed ut ſint magis admirabiles. In hoc genere prorſus recipio hanc breuem annotationem, libelloſq; qui uel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit. Illud quod Lenas præcipit, diſplicet mihi, quæ ſcripſerimus, in ſummas ſiue commentarios & capita conferre. Facit enim & diſcendi negligentiam hæc ipſa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quod ſimus memoria perſecuturi. Nam hic quoque accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æſtuat, cum & ſcripta perdidit, & non quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt libro proximo locus, nec huic parti ſubiungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VNDECIMVS.

Præfatio, & de aptè dicendo. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Vim eloquendi citra facilitatem dicendi firmam, quæ legendo, ſcribendo & dicendo paratur, conſummatam & perfectam eſſe non poſſe, & quid horum unumquodq; (quibus imitationē, emendationem & cogitationem admiſcuit) proprium haberet, ſuperiore libro tradidit. Huius autem initio irritos adhuc eſſe in eloquentia noſtros conatus, niſi aptè & congruenter dicere ſtudeamus, atq; omnē ornatum inſulſum & ridiculum eſſe, niſi hæc illi uirtus cōtingat, profitetur. Id egregiis ſimilitudinibus, & Ciceronis autoritate probat. Aptè dicere uolenti, obſeruāda primùm, deinde uitanda præſcribit. Obſeruanda, ut quid cuique orationis parti congruat: quid rei, loco, tempori, iudici conciliando, docendo & mouendo, cōſideret: cum omnis ornatus rei cui adhibetur, conditione conſtet. Nec ſolum quid expediat, uerùm etiam quid deceat, animaduertendum: quę quo ut aliquando coniuncta ſint aliquando etiā ſeparentur: ut apparet ex cauſſa Socratis, Aphricani maioris, & Rutilij. Peruidendum itaq; nō minus quid dicas, quàm quo loco: quare non eſſe hanc uirtutem minus inuentionis quàm elocutionis. Vitandā ſui iactationem longe uitioſiſsimam, à qua Ciceronē contra obtrectatores uindicat & purgat: quamuis oratori eloquentiæ fiduciā concedat: Arrogantiam, qua iudicaſſe de cauſſa, & iudicibus præire quodammodo uelle qui dicit, uidetur: Actionem impudentem, tumultuoſam, iracundam, ſummiſſam, adulationem, affectatam ſcurrilitatem: In rebus ac uerbis turpibus nullum pudorem, atq; in omni negotio neglectam autoritatem. Eloquentię genus ad perſonas, tempora, cauſſas & res accommodandum. Perſonas eſſe uel ſenes, quibus preſſum & mite dicendi genus conuenit: uel iuuenes, quibus uberius, & magis luxurians: uel milites quibus ſimplicius: uel Philoſophos, quibus inornatum & ſine affectibus: Vel Principes & Imperatores, quibus genus quoddam medium,

medium,ornatum quidem,ſed ſeueritate temperatum. Atq; horum omnium alios eſſe actores,alios litigatores, alios iudices: quibus omnibus ex præceptis exordij libro quarto traditis ſit tribuẽda conueniens oratio.In tempore & loco hæc eſſe quoq; conſideranda:Tempus,an ſit liberum,lætum,triſte,anguſtũ:Locus an ſit publicus, priuatus,ſacer, prophanus,celeber, ſecretus, aliena ciuitas,noſtra: caſtra,forũ,curia,campus,theatrũ,domus: quibus omnibus ſeruato decoro congruens tribuẽda ſit oratio. Cauſſa ſi demonſtratiui ſit generis,ut ad delectationem audientium componatur: ſi alterius in actu & cõtentione poſiti,ut dicendi lenocinia reſpuat,& res ſerias ſequatur. Hinc quid declamantes deceat,& quibus affectibus uti debeãt.Quæ moderatio quarundam cauſſarum propria.Quo pacto quæ natura ſunt indecora & turpia,tractanda ſint. Qua ratione excuſanda,hominibusq́; probanda, atq; etiam laudanda , exemplis ex Ciceronis pro Cluentio,pro Muræna,& aliis orationibus,demõſtrat. Item qua ratione in aliis reprehendenda ſint quę feceris,ex oratione pro Ligario. Atq; ut ſit de pudendis quærendum, ut aſpera ſint mollienda : utque fortunam,aut ordines,gentéſue aut populos inſectari decenter poſsis, atque ut uerborum moderatione rei detrahenda ſit inuidia, promptis ex eodem exemplis tradit.

PARATA, *ſicut ſuperiore libro continetur, facultate ſcribendi, cogitandiq́;,& ex tempore etiam,cum res poſcet,orandi:proxima eſt cura,ut dicamus aptè:quam uirtutem quartam elocutionis* Cicero *demõſtrat,* (2. & 3. de Oratore.) *quæq́; meo quidem iudicio maximè neceſſaria eſt.* Nam *cum ſit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq́; alius alij: niſi fuerit accommodatus rebus atq; perſonis,non modò non illuſtrabit eam,ſed etiam deſtruet,& uim rerum in contrariũ uertet. Quid enim prodeſt eſſe uerba et* Latina,*& ſignificantia,& nitida,figuris etiam numeriſq́; elaborata,niſi cum ijs in quæ iudicem duci formariq́; uolumus,conſentiant? Si genus ſublime dicẽdi paruis in cauſsis,paruum limatumq́; grandibus, lætum triſtibus, lene aſperis,minax ſupplicibus.*

ſummiſſum concitatis, trux atq; uiolentum iucundis adhibeamus? Vt monilibus, & margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminarum, deformentur uiri: nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit: neq; tamen uideri poteſt quicquam omiſiſſe, dicēdo, non omni cauſſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus, cum apud ſummos Oratores, hominesq́; eruditiſsimos dicat, ſatis habet partem hanc uelut notare inter agnoſcentes: & hic Cicero alloquens Brutum teſtatur eſſe hæc ei nota, ideoq́; breuius à ſe dici, quanquam ſit fuſus locus, tracteturq́; à philoſophis latius. Nos inſtitutionē profeſsi, non ſolùm ſcientibus iſta, ſed etiam diſcentibus tradimus; ideoq́; paulo plurib. uerbis debet haberi uenia. Quare notum ſit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouēdo iudici conueniat: quid quaq; parte orationis petamus. Ita neq; uetera, aut translata, aut ficta uerba in incipiendo, narrando, argumentando tractabimus, neq; decurrentis cōtexto nitore circuitus, ubi diuidenda erit cauſſa, & in partes ſuas digerenda, neq; humile atq; quotidianum ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutum, epilogis dabimus: nec iocis lacrymas, ubi opus erit miſeratione, ſiccabimus. Nam ornatus omnis non tam ſua quàm rei cui adhibetur conditione cōſtat: nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantùm genere conſtat, ſed eſt cum inuentione commune. Nam ſi tantum habent etiam uerba momentum, quanto res ipſæ maius? quarum quæ eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligentius docendum, eum demum dicere aptè, qui non ſolùm quid expediat, ſed etiam quid deceat, inſpexerit. Nec me fugit plarunq; hæc eſſe

In Oratore.

eſſe coniuncta. Nam quod decet, ferè prodeſt: neq; alio magis animi iudicum conciliari, aut ſi res in contrarium tulit, alienari ſolent. Aliquando tamen & hæc diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipſam utilitatem uincet quod decet. Nam quis neſcit nihil magis profuturũ ad abſolutionẽ Socrati fuiſſe, quam ſi eſſet uſus illo iudiciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa cõciliaſſet iudicũ animos ſibi, crimẽq; ipſum ſolicitè redarguiſſet? Verùm id eũ minime decebat: ideoq; ſic egit, ut qui pœnam ſuã honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. Maluit enim uir ſapientiſſimus, quod ſupereſſet ex uita, ſibi perire, quàm quod præteriſſet: & quandò ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſterorũ ſe iudicijs reſeruauit, breui detrimento iã ultimæ ſenectutis, æuũ ſeculorum omniũ conſecutus. Itaq; quamuis Lyſias, qui tum in dicendo præſtantiſſimus habebatur, defenſionem illi ſcriptam attuliſſet, uti ea noluit: cum bonã quidem, ſed parum ſibi conuenientem iudicaſſet. Quo uel ſolo patet, non perſuadendi, ſed bene dicendi finem in Oratore ſeruandũ, cum interim perſuadere deforme ſit. Nõ fuit hoc utile abſolutioni: ſed (quod eſt maius) homini fuit. Et nos ſecundum cõmunem potius loquendi conſuetudinem, quàm ipſam ueritatis regulam, diuiſione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatem ſeparemus. Niſi forte prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quàm cũ Tribuno pleb. humillimo cõtendere de innocentia ſua maluit, inutiliter ſibi uidetur conſuluiſſe: aut P. Rutilius uel quum illo penè Socratico genere defenſionis eſt uſus, uel quum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maximè cõduceret neſciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectiſſimus quiſq; animus utilia credit, ſi cum uirtute conferantur, deſpicienda iudicauerunt: ideoq; perpetua ſeculorum admiratione celebrantur. Neq; nos ſimus tã humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus.

Cicero. 1. de Oratore, & Val. lib. 6. titu. 4.

Cicero. 1. de Oratore.

mus. Sed hoc qualecunque diſcrimen rarò admodum euenit. Cæterùm idem ferè (ut dixi) in omni genere cauſſarũ & proderit, & decebit. Eſt autem quod omnes & ſemper & ubiq; ſuadere ac dicere honeſtè facereq́; deceat, contráq; neminem ullo unquã in loco turpiter. Minora uero, quæq́; ſunt ex medijs, plura ſunt talia, ut alijs ſint concedenda, alijs non ſint: aut pro perſona, tẽpore, loco, cauſſa magis ac minus uel excuſanda debeant uideri, uel reprehendenda. Cũ dicamus autem de rebus aut alienis, aut noſtris, diuidenda ratio eſt corũ, dum ſciamus pleraq; neutro loco conuenire. In primis igitur omnis ſui uitioſa iactatio eſt, eloquẽtiæ tamẽ in Oratore præcipuè: affertq́; audientibus non faſtidium modo, ſed plerunq; etiam odium. Habet enim mens noſtra natura ſublime quiddam & erectũ, & impatiens ſuperioris. Ideoq́; abiectos, aut ſummittentes ſe, libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores uidemur: & quoties diſceßit æmulatio, ſuccedit humánitas. At qui ſe ſupra modũ extollit, premere ac deſpicere creditur, nec tam ſe maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores. Hoc uitium eſt eorum, qui nec cedere uolunt, nec poſſunt cõtendere: rident ſuperiores, improbant bonos. Plerunq; uero deprehendas arrogantium fallacẽ de ſe opinionem: ſed in his ueri quoq; ſufficit conſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, quanquã is quidem rerum à ſe geſtarum maior, quàm eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoq; nõ ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos quibus erat uſus adiutoribus in opprimenda coniuratione: aut reſpõdebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, ſeruatæ patriæ pœnam paſſus exilium: ut illorũ quæ egerat in conſulatu, frequens commemoratio, poßit uideri nõ gloriæ magis quàm defenſioni data. Eloquentiam quidem cum plenißimam diuerſæ partis aduo-

catis

catis concederet, ſibi nunquã in agendo immodice arrogauit. Illius ſunt enim, Si quid eſt in me ingenij, Iudices, quod ſentio quàm ſit exiguum. & , Nam quo minus ingenio poſſum, ſubſidiũ mihi diligentia comparaui. Quin etiam contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrem conſtituendo, quamuis multum eſſet in hoc quoq; momenti, uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi: ſeq; non conſecutum, ſed omnia feciſſe ut poſſet eam conſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamẽ perſona, uerũ de eloquentia ſua dicit. Et apertè tamen gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile uel ipſa uitij huius ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundãs opibus pauperẽ ſe, nobilis obſcurum, potens infirmum, & diſertus imperitum planè & infantẽ uocet. Ambitioſiſſimum gloriandi genus eſt etiam deridere. Ab alijs ergò laudemur. Nam ipſos, ut Demoſthenes ait, erubeſcere etiam cũ ab alijs laudabimur, decet. Neq; hoc dico, non aliquando de rebus à ſe geſtis Oratori eſſe dicendũ, ſicut eidẽ Demoſtheni pro Cteſiphonte: quod tamen ita emendauit, ut neceſſitatem id faciendi oſtẽderet, inuidiamq; omnẽ in eum regereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de oppreſſa cõiuratione Catilinæ, ſed modò id uirtuti Senatus, modò prouidentiæ deorum immortalium aſſignat. Plerunq; contra inimicos atq; obtrectatores plus uindicat ſibi. erant enim tuenda cum obijcerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non deſierunt carpere maligni,

Pro Arch.
Pro Quint.
In Diuin.
3. lib. de Oratore, & in Bruto.
In Piſonem.
Pro Rabirio.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. &,

O' fortunatam natam me conſule Romam.

Et Iouem illum, à quo in concilium deorum aduocatur: & Mineruã, quæ omnes eum artes edocuit. quæ ſibi ille, ſecutus quædam Græcorum exempla, permiſerat. Verùm eloquẽtiæ

In libro temporum ſuorum.

ut indecora iactatio, ſic nonnunquam concedenda fiducia eſt.
Philip. 2. *Nam quis reprehendat hæc, Quid putẽ? contemptúmne me? Non uideo nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poßit Antonius.* Et *paulò pòſt apertius,* An *decertare mecum uoluit con tentione dicendi?* Hoc *quidem beneficium eſt. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi pro me, & contra* Antonium *dicere?* Arrogantes *& illi, qui ſe iudicaſſe de cauſſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inuiti iudices audiũt præſumentem partes ſuas: nec hoc* Oratori *contingere inter*
Cic. I. de nat. Deo. *aduerſarios, quod* Pythagoræ *inter diſcipulos cõtigit, poteſt,* Ipſe *dixit. Sed iſtud magis minúsue uitioſum eſt pro perſonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate? quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione, ſicut omnia in quibus patronus argumẽtum ex ſeipſo petet. Quod*
Pro Cælio. *fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſſet* Cicero, Equitis Romani *eſſe filium ſe defendente: ille fecit hoc etiam fauorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem ſuam:* Equitis *autem* Romani *eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neq; his iudicantibus oportuit, neq; defendentibus nobis.* Impudens, *tumultuoſa, iracunda actio, omnibus indecora: ſed ut quiſq; ætate, dignitate, uſu præcedit, magis in ea reprehendẽdus.* Videas *autem rixatores quoſdam neq; Iudicum reuerentia, neq; agendi more ac modo contineri: quo ipſo mentis habitu manifeſtũ ſit tam in ſuſcipiendis quàm in agendis caußis nihil penſi habere.* Profert *enim mores plerunque oratio, & animi ſecreta detegit.* Nec *ſine cauſſa* Græci *prodiderunt,* Vt *uiuat quẽq; etiam dicere.* Humiliora *illa uitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas, in rebus ac uerbis parùm modeſtis ac pudicis uilis pudor, in omni negotio neglecta autoritas: quæ*

ferè

ferè accidunt ijs qui nimiũ aut blandi eſſe, aut ridiculi uolunt. Ipſum etiã eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum & erectum & audax, & præcultum ſenibus conuenerit, quàm preſſum, & mite, & limatum, & quale intelligi uult Cicero cum dicit orationẽ ſuam cœpiſſe caneſcere: ſicut In Bruto. *ueſtibus quoq; non purpura coccoq́; fulgẽtibus illa ætas ſatis apta ſit. In iuuenibus etiam uberiora paulo, & penè periclitantia feruntur. At in ijſdem ſiccum & ſolicitum & contractum dicendi propoſitum, plerunq; affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt: quando etiam morum ſenilis autoritas, immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiam ex profeſſo (ut quidã faciunt) oſtentantibus, parũ decori ſunt pleriq; orationis ornatus, maximeq́; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exquiſitiora, & cõpoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. Non enim ſolùm illa lætiora, qualia à Cicerone dicuntur, Saxa atq; ſolitudines* Pro Arch. *uoci reſpondent: ſed etiam illa, quãquam plena ſanguinis, Vos enim iam Albani tumuli atq; luci, uos inquam imploro atque* Pro Mil. *teſtor, uosq́; Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales: nõ cõueniant barbæ illi atq; triſtitiæ. At uir ciuilis, uereq́; ſapiens, qui ſe non ocioſis diſputationibus, ſed adminiſtrationi Reipublicæ dederit (à qua lõgiſſimè iſti qui philoſophi uocantur, receſſerunt) omnia quæ ad efficiendum oratione quod propoſuerit ualent, libenter adhibebit: cum prius quod honeſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, alijs nõ conceſſeris. Imperatorum ac triumphalium ſeparata eſt aliqua ex parte ratio eloquentiæ: ſicut Pompeius abunde diſertus rerum ſuarum narrator: & hic qui bello ciuili ſe interfecit, Cato, eloquẽs ſenator fuit. Idem dictum, ſæpe in alio liberũ, in alio furioſum, in alio ſuperbũ eſt. Verba aduerſus Agamemnonẽ à Therſite* Iliad. 2.

habita ridentur: da illa Diomedi, alij'ue cui pari, magnũ animum ferre præ ſe uidebuntur. Ego te conſulem putem, inquit
3. de Orat. L. Craſſus Philippo, cum tu me non putes ſenatorem? Vox honeſtiſſimæ libertatis, nõ tamen ferres quencunq; dicentem. Negat ſe magni facere aliquis poëtarum, utrũ Cæſar ater an albus homo ſit: inſania. uerte, ut idẽ Cæſar de illo dixerit, arrogantia eſt. Maior in perſonis obſeruatio eſt apud comicos tragicosq;. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorum qui orationes alijs ſcribebant, fuit ratio, & declamãtium eſt. Non enim ſemper ut aduocati, ſed plerunq; ut litigatores dicimus. Verumetiã in ijs cauſſis quibus aduocamur, eadẽ differentia diligenter eſt cuſtodienda. Vtimur enim fictione perſonarum, & uelut ore alieno loquimur: dãdiq; ſunt ijs quibus uocem accõmodamus, ſui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus
Pro Cælio. pater fingitur. Quid aſperius lictore Verris, Vt adeas, tantũ
Act. 7. in dabis? Quid fortius illo, Cuius inter ipſa uerberum ſupplicia,
Verrem. una uox audiebatur, Ciuis Romanus ſum? Quàm dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro, qui pro Republica ſeditioſum ciuem toties cõpeſcuiſſet, quiq; inſidias uirtute ſuperaſſet? Deniq; non modò quot in cauſſa, totidem in proſopopœia ſunt uarietates: ſed hoc etiã plures, quòd in his puerorum, fœminarum, populorum, mutarũ etiam rerũ aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadem in ijs pro quibus agemus, obſeruanda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendum eſt, ut quiſq; honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorum quoque & anteactæ uitæ differentia. Iucũdiſſima uero in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuerſa bonum uirum decent, malos odiſſe, publica uice cõmoueri, ultum ire ſcelera & iniurias: & omnia, ut initio dixi, honeſta. Nec tantũ quis,

&

& pro quo, ſed etiam apud quē dicas, intereſt. Facit enim & fortuna diſcrimen, & poteſtas: nec eadem apud principem, magiſtratum, ſenatorē, priuatum tantū liberum, ratio eſt: nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorū diſceptationes agun tur. Nam ut orātem pro capite ſolicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandam orationē quaſi machinæ: ita in paruis rebus iudicijsq́; uana ſint eadem, rideaturq́; meritò qui apud diſceptatorem de re leuiſſima ſedēs dicturus, utatur illa Ciceronis cōfeſſione, non modò ſe animo commoueri, ſed etiā corpore ipſo perhorreſcere. Pro Mil. *Quis uerò neſciat quin aliud dicendi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud aura popularis? cum etiam ſingulis iudicantibus, nō idem apud graues uiros, quod leuiores: nō idem apud eruditum, quod militarem ac ruſticum deceat: ſitq́; nonnunquā ſummittenda & contrahenda oratio, ne iudex eā uel intelligere uel capere nō poſſit. Tempus quoq; ac locus egent obſeruatione propria. Nā & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum anguſtum eſt. Atq; ad hæc omnia cōponendus orator. Et, loco publico priuatóne, celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in caſtris deniq; an foro dicas, intereſt plurimum: ac ſuam quicq; formā, & proprium quendam modum eloquentiæ poſcit: cum etiam in cæteris actibus uitæ non idē in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conueniat: & pleraq; quæ natura nō ſunt reprehendenda, atq; ideo interim ſunt neceſſaria, alibi quàm mos permiſerit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto plus* Lib. 8. cap 3. *nitoris & cultus demonſtratiuæ materiæ, ut ad delectationē audientium compoſitæ, quàm, quæ ſunt in actu & contentione, ſuaſoriæ iudicialesq́; permittant. Hoc adhuc adijciendum, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione cauſſarum. An quiſquam tulerit reum in diſcrimine capitis, præcipuè qui apud uictorem &*

princ

principem pro ſe ipſe dicat, frequenti translatione, fictis ac repetitis ex uetuſtate uerbis, compoſitione quæ ſit maximè à uulgari uſu remota, decurrentibus periodis, quàm lætiſsimis locis ſententijsq; dicentem? Non *perdant hæc omnia neceſſarium periclitanti ſolicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus miſericordiæ auxilium?* Moueatur'ne *quiſquam eius fortuna, quem tumidum, ac ſui iactantem, & ambitioſum inſtitorem eloquentiæ in ancipiti ſorte uideat?* Non:*imò oderit reum uerba aucupantem, & anxium de fama ingenij, & cui eſſe diſerto uacet.* Quod *mirè* Cælius *in defenſione cauſſæ qua reus de ui fuit, comprehendiſſe mihi uidetur,* Ne *cui ueſtrum, atq; etiam omnium qui ad rem agẽdam adſunt, meus aut uultus moleſtior, aut uox immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium eſt, iactantior geſtus fuiſſe uideatur.* Atqui *ſunt quædam actiones in ſatisfactione, deprecatione, cõfeſsione poſitæ: ſententiolis'ne flẽdum erit?* Epiphonemata *aut enthymemata exorabunt?* Non *quicquid meris adijcietur affectibus, omnes eorum diluet uires, & miſerationem ſecuritate laxabit?* Agè *ſi de morte filij ſui, uel iniuria quæ morte ſit grauior, dicendum patri fuerit, aut in narrãdo gratiam illam expoſitionis, quæ continget ex ſermone puro atque dilucido, quæret, breuiter ac ſignificanter ordinem rei protuliſſe contentus, aut argumenta diducet in digitos, & propoſitionum ac partitionum captabit lepôrem, &, ut plerunq; in hoc genere moris eſt, intentione omni remiſſa loquetur?* Quò *fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ ſubſtiterint? unde ſe in medium tam ſecura obſeruatio artium miſerit?* Non *ab exordio uſque ad ultimam uocem continuus quidam gemitus, & idem triſtitiæ uultus ſeruabitur, ſi quidẽ uolet dolorem ſuum etiam in audientes transfundere? quem ſi uſquam remiſerit, in animum iudicantium non reducet.* Quod *præcipuè declamantibus*

mantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, & curam ſuſceptorum ſemel adoleſcentium reſpicere) cuſtodiendum eſt, quo plures in ſchola finguntur affectus. quos nõ ut aduocati, ſed ut paßi ſubimus. Cum etiam hoc genus ſimulari litium ſoleat, cum ius mortis à ſenatu quidam uel ob aliquam magnam infelicitatem, uel etiam pœnitentiam petunt: in quibus non ſolùm cantare, quod uitium peruaſit, aut laſciuire, ſed ne argumentari quidem niſi miſtis, & quidem ita, ut in ipſa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agẽdo dolorem poteſt, uidetur poſſe etiam deponere. Neſcio tamen an huius (de quo loquimur) decoris cuſtodia maximè circa eos cõtra quos dicimus, examinanda ſit. Nam ſine dubio in omnibus ſtatim accuſationibus hoc agendum eſt, ne ad eas libenter deſcendiſſe uideamur. Ideoq́; mihi illud Caßij Seueri non mediocriter diſplicet, Dij boni, uiuo: & quo me uiuere iuuet, Aſpernatem reum uideo. Non enim iuſta ex cauſſa uel neceſſaria uideri poteſt poſtulaſſe eum, ſed quadam accuſandi uoluptate. Præter hoc tamen, quod eſt commune, propriam moderationem quædam cauſſæ deſiderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris poſtulabit, doleat eius ualetudine: & quamlibet grauia filio pater obiecturus, miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceßitatem: nec hoc paucis modò uerbis, ſed toto colore actionis, ut id eum non dicere modò, ſed etiam uerè dicere appareat. Nec cauſſanti pupillo ſic tutor iraſcitur unquam, ut nõ remaneant amoris ueſtigia, & ſacra quædam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi cauſſam oporteret, in libro, ut arbitror, ſeptimo dixi. Quando etiam ipſos loqui, quando aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo prooemij præcepta ſunt, continet. Eſſe & in uerbis quod deceat, aut turpe

Cap. de qualitate.

turpe ſit, nemini dubium eſt. Vnum iam igitur huic loco, quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adijciendum uidetur, quibus modis ea quæ ſunt natura parum ſpecioſa, quæq́; non dicere, ſi utrunlibet eſſet liberum, maluiſſemus, non tamen ſint indecora dicentibus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt, aut quid aures hominum magis reſpuunt, quàm cum eſt filio filij'ue aduocatis in matrem perorandum? aliquãdo tamen neceſſe eſt, ut in cauſſa Cluentij Habiti: ſed non ſemper illa uia, qua contra Saßiam Cicero uſus eſt: non quia non ille optimè, ſed quia plurimum refert, qua in re & quomodo lædat. Itaq; illa cum filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellẽda. Duo tamen quæ ſola ſupererant, diuinè Cicero ſeruauit. Primùm, ne obliuiſceretur reuerentiæ quæ parentibus debetur: deinde ut repetitis altius caußis, diligentißimè oſtenderet, quàm id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, ſed etiã neceſſe eſſet. primaq́; hæc expoſitio fuit, quanquam ad præſentẽ quæſtionẽ nihil pertinebat. adeò in cauſſa difficili atq; perplexa nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. Fecit Itaq; nomen parentis nõ filio inuidioſum, ſed ipſi in quam dicebatur. Poteſt tamen aliquãdo mater & in re leuiore aut minus infeſta contra filium ſtare: tum lenior atq; ſummißior decebit oratio. Nam & ſatisfaciendo, aut noſtram minuemus inuidiam, aut etiam in diuerſum eam transferemus: & ſi grauiter dolere filium palàm fuerit, credetur abeſſe ab eo culpa, fietq́; ultro miſerabilis. Auertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorũ concita credatur: & omnia nos paſſuros, nihil aſperè dicturos, teſtandũ: ut etiam ſi non poßimus non conuitiari, nolle uideamur. Etiam ſiquid obijciendũ erit, officium eſt patroni, ut id filio inuito, ſed fide cogente facere credatur. Ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendũ eſt. Nam inter pa-

tres

tres etiam filiosq́;,cũ interueniſſet emancipatio,litigatũ ſcio. In alijs quoq; propinquitatibus cuſtodiendum eſt,ut inuiti,& neceſſariò,et parcè iudicemur dixiſſe:magis autẽ aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reuerẽtia.Eadẽ pro libertis aduerſus patronos obſeruantia. Et ut ſemel plura cõplectar,nunquã decebit ſic aduerſus tales agere perſonas,quo modo contra nos agi ab hominibus conditionis eiuſdẽ iniquo animo tuliſſemus. Præſtatur hoc aliquãdo etiam dignitatibus,ut libertatis noſtræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitioſos putet. Itaq; Cicero quanquã erat in Cottam grauiſſimè dicturus, neq; aliter agi P.Oppij cauſſa poterat, longa tamen præfatione excuſauit officij ſui neceſſitatẽ. Aliquãdo etiã inferioribus,præcipueq́; adoleſcentulis parcere aut mederi decet.Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinũ, ut eum non inimicè corripere,ſed penè patriè monere uideatur.Nam & iuuenis,& nobilis,& nõ iniuſto dolore uenerat ad accuſandum. Sed in ijs quidẽ,in quibus uel iudici,uel etiam aſſiſtentibus ratio noſtræ moderationis probari debet,minor eſt labor: illic plus difficultatis, ubi ipſos contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ ſimul huiuſmodi perſonæ Ciceroni pro Muræna dicẽti obſtiterunt,M.Catonis,Seruijq́; Sulpitij:quàm decẽter tamẽ Sulpitio cum omnes cõceſſiſſet uirtutes,ſcientiã petendi conſulatus ademit? Quid enim aliud eſſet quo ſe uictum homo nobilis & iuris antiſtes magis ferret? Vt uerò rationẽ defenſionis ſuæ reddidit,cũ ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitij contra honorem Murænæ,non idem debere accuſationi contra caput,diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem? cuius naturã ſummè admiratus, non ipſius uitio, ſed Stoicæ ſectæ, quibuſdã in rebus factam duriorẽ uideri uolebat:ut inter eos non forẽſem contentionẽ,ſed ſtudioſam diſputationẽ crederes

incid

incidiſſe. Hæc eſt profectò ratio, & certiſsimum præceptorũ genus, illius uiri obſeruatio, ut cũ aliquid detrahere ſalua gratia uelis, cõcedas alia omnia: in hoc ſolo uel minus peritũ quã in cæteris, adiecta, ſi poterit fieri, etiam cauſſa cur ita ſit: uel paulo pertinaciorẽ, uel credulum, uel iratũ, uel impulſum ab alijs. Hoc illis cõmune remedium eſt, ſi in tota actione æqualiter appareat non honor modò, ſed etiam charitas: præterea cauſſa ſit nobis iuſta ſic dicendi: neq; id moderatè tantum faciamus, ſed etiam neceſſario. Diuerſum ab hoc, ſed facilius, cũ hominum aut alioqui turpiũ, aut nobis inuiſorũ quædã facta laudanda ſunt. Decet enim rem ipſam probare in qualicunq; perſona. Dixit Cicero pro Gabinio & P. Vatinio inimiciſsimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat: uerùm cauſſa iuſta ſit fatẽdo nõ ſe de ingenij fama, ſed de fide eſſe ſolicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, cũ Scamandrũ neceſſe haberet dicere nocentẽ, cuius egerat cauſſam. Verùm illud elegantiſsimè, cum eorum à quibus ipſe productus eſſet, preces, tum etiam adoleſcentiã ſuam excuſat: detracturus alioqui plus autoritatis, ſi in cauſſa præſertim ſuſpecta, ſe eum eſſe, qui temere nocentes reos ſuſciperet, fateretur. Apud iudicem uerò quum aut proponitur alienum commodum in cauſſa quam ſuſceperimus, aut ſuum, ut perſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſsima. Fiducia enim iuſtitiæ eius, non cauſſæ, nihil nos timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura ſit fides ac religio in pronunciando, quanto minus uel offenſæ uel utilitati ſuæ indulſerit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatum erit, ſi fortè ad eoſdẽ remittemur, adijcienda ratio uel neceſsitatis alicuius, ſi id cauſſæ cedit, uel erroris, uel ſuſpicionis. Tutiſsimum ergo pœnitentiæ confeſsio, & ſatisfactio culpæ: perducendusq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit

etiam

etiam nonnunquam, ut eandem cauſſam de qua pronũtiauit, cognoſcat iterum: tum illud quidẽ cõmune, apud alium nos iudicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe: neq; enim emendari ab alio quàm ab ipſo fas eſſe: cæterùm ex cauſſa, ut quæq; permittet, aut ignorata quędã, aut defuiſſe teſtes, aut (quod timidiſſimè, & ſi nihil aliud planè fuerit, dicendũ eſt) patronos non ſatisfeciſſe ſuccurret, etiã ſi apud alios iudices agetur, ut in ſecũda aſſertione, aut in centumuiralibus iudicijs duplicibus, parte uicta. Decentius erit, quoties cõtigerit, *ſeruare iudicum pudorẽ: de qua re latius in probationum loco dictum eſt.* Poteſt euenire, *ut in alijs reprehẽdẽda ſint, quæ ipſi fecerimus: ut obijcit* Tubero Ligario, *quòd in* Africa *fuerit.* Et *ambitus quidã dãnati, recuperandæ dignitatis gratia reos eiuſdẽ criminis detulerunt: ut in ſcholis luxuriãtem patrẽ luxurioſus ipſe iuuenis accuſat.* Id *quàm decenter fieri poſſit, equidẽ nõ inuenio, niſi aliquid reperiatur quod interſit, perſona, ætas, tẽpus, cauſſa, locus, animus.* Tubero *iuuenem ſe patri hæſiſſe, illum à ſenatu miſſum non ad bellũ, ſed ad frumentũ coëmendum ait: ut primùm licuerit, à patribus receſſiſſe:* Ligariũ *& perſeueraſſe, & non pro* Cn. Pompeio, *inter quem &* Cæſarem *dignitatis fuerit cõtentio, cum ſaluã uterq;* Rẽpublicã *uellet, ſed pro* Iuba *atq;* Afris *inimiciſſimis populo* Romano *ſtetiſſe.* Cæterùm *uel facillimũ eſt ibi alienam culpam accuſare, ubi fateris tuam.* Verùm *id iam iudicis eſt, nõ actoris.* Quòd *ſi nulla cõtingit excuſatio, ſola colorem habet pœnitentia.* Poteſt *enim uideri ſatis emẽdatus, qui in odium eorum in quibus erraucrat, ipſe conuerſus eſt.* Sunt *enim quidã, qui hoc natura ipſa rei non indecens faciunt: ut cum pater ex meretrice natum, quod amet meretricem in matrimoniũ, abdicat.* Scholaſtica *materia, ſed non quæ non poſſit accidere.* Hic *igitur multa nõ deformiter di-* Lib.5.cap.2.

cet: uel quòd omnium ſit uotum parentum, ut honeſtiores quàm ſint ipſi, liberos habeant (nam & filia nata, meretrix eam mater pudicã eſſe uoluiſſet) uel quòd humilior ipſe fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd non habuerit patrem qui moneret: quin eo minus faciendum filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatẽ: ne deniq; legem quandã ſuis quoq; ſubinde liberis daret. & credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non poßit. alia prætereo. Neq; enim nũc declamamus, ſed oſtẽdimus nonnunquã poſſe ipſis incõmodis dicentem bene uti. Illic maior æſtus, ubi quis pudenda queritur, ut ſtuprũ, præcipuè in maribus: aut os prophanatum. Non dico ſi loquatur ipſe (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus, & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelligat potius dolorem illum, quàm audiat) ſed patrono quoq; per ſimiles affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus uerecundius ineſt paßis quàm auſis. Mollienda eſt in pleriſq; alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis fecit, Quid enim crudelius, quàm homines honeſtis parẽtibus ac maioribus natos, à Republica ſummoueri? Itaq; durum id eſſe ſummus ille tractandorum animorũ artifex confitetur: ſed ita legibus Syllæ cohærere ſtatum ciuitatis affirmat, ut his ſolutis ſtare ipſa non poßit. Aſſecutus itaq; eſt, ut aliquid eorũ quoq; cauſſa uideretur facere, cõtra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quàm turpis eſſet fortunæ inſectatio: & ne in totos ordines, aut gentes aut populos petulãtia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædã de uniuerſo genere aliquorũ hominum dicere, ut Libertinorum, uel militũ, uel Publicanorum, uel ſimiliter aliorum: in quibus omnibus commune remediũ eſt, ut ea quæ lædunt, non libenter tractare uidearis:

nec

nec in omnia impetum facias, ſed in id quod expugnandum eſt: & reprehendens, alia laude compenſes. Si milites cupidos dicas eſſe, non mirum, quòd periculorū ac ſanguinis maiora ſibi deberi præmia putent: eoſdem petulantes, & hoc fieri, quòd bellis magis quàm paci aſſueuerint. Libertinis detrahenda eſt autoritas: licet his teſtimoniū reddere induſtriæ, per quam exierint de ſeruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uariè detracturus Græcis teſtibus fidem, doctrinam his concedit ac literas: ſeq́; eius gentis amatorem eſſe profitetur. Sardos contēnit, Allobrogas ut hoſteis inſectatur: quorum nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet ſiqua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerum, iniuſtum perſuaſione labi, pertinacem ultra modum tenacem eſſe propoſiti: plerunq; uelut ipſos coneris ratione uincere, quod eſt molliſſimum. Indecorum eſt ſuper hæc omnia nimium: ideoq́; etiā quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoq; temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodā ſentiri, quàm præceptis tradi poteſt. Quantum ſatis ſit, & quātum recipiant aures, non habet hæc res menſurā, & quaſi pōdus: quia ut in cibis, alia alijs magis complēt. Adijciendū etiā breuiter uidetur, quòd ferè dicēdi uirtutes diuerſiſſimæ, nō ſolùm ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdē ſæpe laudētur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimum, quod cū te facilè credideris conſequi imitatione, non poſsis. Alio uerò, non ſe id egiſſe, ut ita diceret quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe uideri. Verùm utrunque, ac meritò, laudatur. Cauſſa enim modò diſtat: quia ſimplicitas illa, & uelut ſecuritas inaffectatæ orationis, mirè tenues cauſſas decet: maioribus illud admirabile dicēdi genus magis

Pro Flacco, Vareno, Fonteio.

In Orato.

conuenit. In *utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neutrum qui intelligunt.*

De Memoria. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Memoria & pronuntiatio potiſsimum ad dicendum pertinent: ergo hoc loco commodè tractantur. Hoc itaque capite, quantus eloquentiæ theſaurus ſit memoria, quæ res nobis & uerba ſemper repræſentat, ſine qua nulla conſtet aliarum partium, prædicat. Eius partes duas facit: facilè percipere, & fideliter continere, non ſolum ſcripta, ſed etiam cogitata: & tam aduerſariorum quàm noſtra. Vim eius naturalem deſcribit: quæ tamen ratione iuuetur, & exercitatione augeatur, firmeturq;. Quare memoriam duplicem eſſe: naturalem & artificioſam contendit. Artificioſæ primum inuentorem, & ex quo euentu, Simonidem commemorat. Eamq; tribus conſtare, locis, imaginibus & præceptis oſtendit. Loca multa illuſtria, explicata modicis interuallis, imagines rerum & uerborum efficaces, acres, inſignitas deſiderat: quibus modus aliquis ſtatuendus ſit: ne uanitate quadam aut oſtentatione minutim concidantur, quod orationi perpetuæ ediſcendæ parum conuenit. Ediſcendi rationem triplicem facit, tacite ſecum, uoce leniter expreſſa, & alio legente. Primam magnopere probat, ſi cogitationibus & perturbationibus ſimus uacui. Quibus ut occurramus, ſit adhibenda uox, quæ duplici motu iuuet, audiendi, & dicendi: quæ ſecunda ratio erit. Tertiæ commoda cum incommodis comparat, & oſtendit eſſe maiora. Quo pacto longior oratio memoria complectenda ſit, præcepta tradit: ut per partes ediſcatur, non exiguas, ſed quæ locum quenq; ad finem perducant: quibus apponendæ ſint notæ rei conuenientes: ut ſi de naue dicendum, anchora: ſi de bello, ſpiculum. Aliquando etiam quæ ab aliquo ſimili memoriam transferunt ad id quod continendum eſt: ut ſi Fabius tenendus ſit, ſuccurrat cunctator ille: ſi Cicero, ueniat in mentem ciceris. Aliquando etiam non ſimiles: ut ſi annulum alliges, ut cur id feceris, requiras. Reliqua huius rei præcepta ſunt: ut bene ualeamus, ut animus ſit liber cogitationibus, ut digeſtus cibus, ut eadem cera aut tabula utamur in qua ſcripſimus, ut adſit exercitatio cogitandi ediſcendiq;, pauca primum,

deinde

deinde paulatim plura. Vt diuiſione utamur, & bona compoſitione:ut poëtica primùm ediſcamus,deinde oratoria, tertio ſolutiora numeris:ut tardiora ingenia nocte interpoſita recordationem adhibeant. Poſtremò ingeniis fideli & magna memoria prędicis, & tempore abundantibus, ad uerbum ediſcenda omnia imperat:dura uerò aut nulla,ex temporali tamen dicendi facultate ualentibus,comprehenſis animo rebus, eloquendi facultatem liberam permittit : & quantum memoria natura ſtudioque ualeat, Themiſtoclis Mithridatis Craſsi atque Cyri exemplis oſtendit.

MEmoriam quidam naturæ modò eſſe munus exiſtimauerunt:eſtq; in ea non dubiè plurimum:ſed ipſa excolendo, ſicut alia omnia, augetur : & totus de quo diximus, adhuc inanis eſt labor, niſi cæteræ partes hoc uelut ſpiritu continentur. Nam & omnis diſciplina memoria conſtat,fruſtraq; docemur,ſi quicquid audimus,præterfluat:& exemplorum,legum,reſponſorum,dictorum,beneq; factorum uelut quaſdam copias, quibus abundare , quaſq; in promptu ſemper habere debet orator,eadē illa uis repræſentat. Neq; immeritò theſaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed non firmè tantùm continere,uerumetiam citò percipere multa acturos oportet:nec quæ ſcripſeris modò, iterata lectione complecti: ſed in cogitatis quoq; rerum ac uerborum contextum ſequi: & quæ ſint ab aduerſa parte dicta, meminiſſe : nec utiq; eo quo dicta ſunt ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi uidetur mentis uigore conſtare. Nam dum alia dicimus : quæ dicturi ſumus, intuēda ſunt. ita cum ſemper cogitatio ultra id quod eſt,longius quærit : quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit : quod illa quaſi media quædam manus acceptum ab inuentione, tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid ſit quod memoriam faciat : quanquam pleriq; imprimi quædam ueſtigia noſtro

animo, quæ uelut in ceris annulorum ſigna ſeruentur, exiſtimant. Neq; *ero tam credulus, ut quaſi habitu tardiorem firmioremq́; memoriam fieri putem.* Eius *autē quod ad animum* pertinet, *magis admirer naturam, ſubitò res uetuſtas, tanto ex interuallo repetitas reddere ſe & offerre: nec tantùm requirentibus, ſed etiam ſponte interim: nec uigilantibus, ſed etiam quiete compoſitis magis: eóq; illa quoq; animalia quæ carere intellectu uidemus, meminerunt, & agnoſcunt, & quanlibet longo itinere diducta, ad aſſuetas ſibi ſedes reuertuntur. Quid? non hæc uarietas mira eſt, excidere proxima, uetera inhærere? heſternorum immemores, acta pueritiæ recordari? Quid quod quædam requiſita ſe occultant, & eadem forte ſuccurrunt? nec manet ſemper memoria, ſed aliquando etiam redit?* Neſciretur *tamen quanta uis eſſet eius, quanta diuinitas illa, niſi in hoc lumen orandi uim extuliſſet.* Non *enim rerum modò, ſed etiam uerborum ordinem præſtat: nec ea pauca contexit, ſed durat propè in infinitum, & in longiſsimis actionibus prius audiendi patientia quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipſum argumentum eſt, ſubeſſe artem aliquam, iuuariq́; ratione naturam: cum ijdem docti facere illud, indocti & inexercitati nō poſſimus: quanquam inuenio apud* Platonem *obſtare memoriæ,* (In Phędro & Timęo.) *uſum literarum: uidelicet quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, uelut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus.* Nec *dubium eſt, quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à proſpectu rerum quas intuetur, nō auerſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus ediſcendi cauſſa, cogitatione ipſa contineat. Artem autem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur* Simonides *: cuius uulgata fabula eſt:* Cum *pugili coronato carmen quale componi uictoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegata ei*

pecuniæ pars eſt, quòd more Poëtis frequentiſsimo digreſſus, in laudes Caſtoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab ijs petere, quorum facta celebrâſſet, iubebatur. & perſoluerunt, ut traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem uictoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio eſt excitus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti deſiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe, exitu comperit. Nam uix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita contudit, ut non ora modò oppreſſorum, ſed membra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quiſq; diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter autores diſſentio, Glaucóne Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen: & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodam loco ſignificare Simonides uidetur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes & Euphorion & Lariſſeus Eurypilus tradiderunt: an Granone, ut Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. 2. de Orat. Scopam nobilem Theſſalum periſſe in eo conuiuio conſtat, adijcitur ſororis filius: putant & ortos pleroſq; ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum uidetur: neque omnino huius rei meminit uſquam poëta ipſe, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur, iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idq; credere ſuo quiſque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantùm, ſed etiam quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata

eſt igitur, ut in pleriſq;, ars ab experimento. Loca diſcunt quammaximè ſpatioſa, multa uarietate ſignata, domum fortè magnam, & in multos diductam receſſus. In ea quicquid notabile eſt, animo diligẽter affigitur, ut ſine cunctatione ac mora parteis eius omnes cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, nõ hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliã memoriã adiuuet. Tũ quæ ſcripſerunt, uel cogitatione cõplectuntur, & alio ſigno quo moneantur, notant: quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia: uel ex uerbo aliquo. Nam etiã excidẽtes, unius admonitione uerbi in memoriã reponuntur. Sit autẽ ſignum nauigationis, ut anchora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerũt, primum ſenſum uel locũ ueſtibulo quaſi aſſignant, ſecũdũ atrio, tum impluuia circumeunt: nec cubiculis modò aut exedris, ſed ſtratis etiã ſimilibuſq; per ordinem cõmittunt. Hoc facto, cũ eſt repetẽda memoria, incipiũt ab initio loca hæc recenſere, & quod cuiq; crediderunt, repoſcunt, & eorũ imagine admonẽtur: ut quãlibet multa ſint quorum meminiſſe oporteat, ſint ſingula cõnexa quodã choro, ne errẽt coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere lõgo, ut urbium ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiã fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ uel fingũtur, uel ſumũtur: imaginibus, uel ſimulacris, quæ utiq; fingenda ſunt. Imagines notæ ſunt quibus ea quæ ediſcenda

2. de Orat. & in Partit. *ſunt, notamus: ut quomodo Cicero dicit, locis pro cera, ſimulacris pro literis utamur. Illud quoque ad uerbum ponere, optimum fuerit: Locis eſt utẽdum multis, illuſtribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus aliquid agẽtibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterq; percutere animum poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in* XII.

ſignis

ſignis per quæ Sol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirum fuit atq; iactatio circa memoriã ſuam potius arte quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædam prodeſſe non negauerim, ut ſi rerum nomina multa per ordinem audita, reddenda ſint. Nanq; in ijs quæ didicerunt locis reponunt res illas, menſam, ut hoc utar, in ueſtibulo, in atrio puluinum, & ſic cætera: deinde relegentes, inueniunt ubi poſuerint. Et forſitan in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quid cuiq; uendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt: quod præſtitiſſe Hortenſiũ dicunt. Minus idem proderit in ediſcendis quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & ſenſus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendum ſit, & horum tamẽ utrunq; commonet. Sed ſermonis alicuius habiti uerborũ contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſimulacris ſignificari poſſunt, ut certæ coniunctiones. habeamus enim ſanè, ut qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ uerba quæ ſunt in quinq; cõtra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorũ: non'ne impediri quidem eorum quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ curæ? Nam quomodo poterunt copulata fluere, ſi propter ſingula uerba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepſius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exercitatione, ſibi habeãt ſua: nos ſimpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non ſint perexiguæ. alioqui nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atq; concident. Nec utiq; certum imperauerim modum, ſed maximè ut quiſq; finietur locus: niſi fortè tam ſit numeroſus, ut ipſe quoq; diuidi debeat.

Senec. lib. 1. Declama.

2. de Orat.

Dandi ſunt certi quidam termini, ut cõtextum uerborũ (qui eſt difficillimus) continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo cõiungat. Nõ eſt inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarũ recordatio commoneat & quaſi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut quod cuiq; loco ſignum deſtinauerit, neſciat: ut ſi erit tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipſæ excitẽt notæ. Hinc eſt ex illa arte nõ inutile, attẽdere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus: anchorã (ut ſuprà poſui) ſi de naue dicẽdum eſſet: ſpiculum, ſi de prælio. Multũ enim ſigna faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cũ translatus annulus uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc adſtringunt, quæ memoriã ab aliquo ſimili transferunt ad id quod cõtinendum eſt: ut in nominibus, ſi Fabius forte ſit tenẽdus, referamus ad illum cunctatorẽ, qui excidere nõ poteſt: aut ad aliquẽ amicũ, qui idem uocetur. quod eſt facilius in Apris, & Vrſis, & Naſone, aut Criſpo: ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoq; aliquãdo declinatorũ, tenendi magis cauſſa eſt, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, ſi debent inſeri. Illud neminem nõ iuuabit, ijſdem quibus ſcripſerit ceris, ediſcere. Sequitur enim ueſtigijs quibuſdã memoriã, & uelut oculis intuetur nõ paginas modò, ſed uerſus propè ipſos, qui tum dicit ſimilis legenti. Iam uerò ſi litura aut adiectio aliqua aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quædam quæ intuentes errare nõ poſſumus. Eſt ratio, ut illi de qua primùm locutus ſum arti nõ diſsimilis, ita (ſi quid me experimẽta docuerunt) & expeditior & potẽtior, ediſcere tacitè. Nam id quoq; eſt, quod tum erat, optimũ, ſi non ſubirent uelut ocioſum animũ plerũq; aliæ cogitationes, propter quas excitandus eſt uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi, & audiendi. Sed hæc uox ſit modica, et magis murmur. Qui autẽ

legente

legẽte alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorũ quàm auriũ ſenſus. in parte iuuari poteſt, quòd cũ ſemel aut bis audierit, cõtinuò illi memoriã ſuã experiri licet, & cum legente contendere. Nam & alioqui id maximè faciendũ eſt, ut nos ſubinde tẽtemus: quia cõtinua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærẽt, æqualiter tranſit. In experiẽdo teneas'ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit, quo etiã quæ tenemus, repeti ſolent: ita ſola quæ exciderunt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quanquã ſolent hoc ipſo maximè hærere, quòd exciderunt. Illud ediſcendo ſcribendoq; cõmune eſt, utriq; plurimùm cõferre bonam ualetudinẽ, digeſtum cibum, animum cogitationibus alijs liberum. Verùm & in his quæ ſcripſimus, complectendis, multum ualent, & in ijs quæ cogitamus, continendis, (propè ſola excepta, quæ potẽtiſsima eſt, exercitatione) diuiſio & compoſitio. Nam qui rectè diuiſerit, nunquã poterit in rerũ ordine errare. Certa ſunt enim non ſolùm in digerendis quæſtionibus, ſed etiã in exequẽdis, ſi modò rectè dicimus, prima ac ſecũda, et deinceps: cohæretq; omnis rerũ copulatio, ut ei nihil neq; ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, neq; inſeri poſsit. An uerò Scæuola in luſu duodecim ſcruporũ, cũ prior calculũ promouiſſet, eſſetq; uictus, dũ rus tẽdit, repetito totius certaminis ordine quo dato erraſſet, recordatus redijt ad eum qui'cum luſerat, isq; ita factũ eſſe cõfeſſus eſt: minus idẽ ordo ualebit in oratione, præſertim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cũ tantũ ille ualeat alternus? Etiã quæ bene cõpoſita erũt, memoriã ſerie ſua ducẽt. Nam ſicut facilius uerſus ediſcimus, quàm proſam orationẽ: ita proſæ uincta, quàm diſſoluta. Sic cõtingit, ut etiã quæ ex tempore uidebantur effuſa, ad uerbũ repetita reddantur: quod meæ quoq; memoriæ mediocritatem ſequebatur, ſiquando interuentus aliquorum, qui hunc

honor

*honorem mererentur, iterare declamationis partẽ coëgiſſet: nec eſt mendacio locus, ſaluis qui interfuerunt. Siquis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, & labor. multa ediſcere, multa cogitare, & (ſi fieri poteſt) quotidie, potentiſſimum eſt. Nibil æquè uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim, ut præcepi, quamplurima ediſcant: & quæcunq; ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit: deuoret initio tædium illud & ſcripta & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primùm, & quæ * tædiũ non afferant, cœperimus ediſcere, tum quotidie adijcere ſingulos uerſus, quorum acceſſio labori ſenſum incrementi non afferat, in ſummam ad infinitum uſq; perueniat: & poëtica prius, tum oratorum, nouiſſimè etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicẽdi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum. Difficiliora enim debent eſſe quæ exercent, quò ſit leuius ipſum illud in quod exercent: ut Athletæ ponderibus plumbeis aſſueſaciunt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendũ eſt. Non omittã etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minimè fidelẽ eſſe paulò tardioribus ingenijs recentem memoriam. Mirũ dictu eſt, nec in promptu ratio, quantum nox interpoſita afferat firmitatis. ſiue quieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur atq; cõcoquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio: quæ ſtatim referri nõ poterant, contexuntur poſtera die: cõfirmatq; memoriam idem illud tempus, quod eſſe in cauſſa ſolet obliuionis. Etiã illa præuelox ferè citò effluit, & uelut præſenti officio functa nihil in poſterũ debeat, tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirũ magis hærere animo, quæ diutius affixa ſint. Ex hac ingeniorũ diuerſitate nata dubitatio eſt, ad uerbũ ſit ediſcẽdũ dicturis, an uim modò rerũ atq; or-*

dinem

* odium

diuem cõplecti, ſatis ſit: de quo ſine dubio nõ poteſt in uniuerſum pronuntiari. Nam *ſi memoria ſuffragatur, tempus non deſit, nulla me uelim ſyllaba effugiat: alioqui etiã ſcribere ſit ſuperuacuũ.* Idq; *præcipuè à pueris obtinendum, atq; in hãc conſuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere.* Ideoq; *& admoneri, & ad libellum reſpicere, uitioſum, quòd libertatem negligentiæ facit: nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat nõ timet.* I*nde interruptus actionis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & qui dicit ediſcẽti ſimilis, etiã omnẽ bene ſcriptorũ* gratiã *perdit uel hoc ipſo, quòd ſcripſiſſe ſe confitetur.* Me*moria autẽ facit etiã prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus, nõ domo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe uideamur: quod &* Oratori *& ipſi cauſſæ plurimũ cõfert.* Nam *& magis miratur, & minus timet iudex quæ nõ putat aduerſus ſe præparata.* Idq; *in actionibus inter præcipua ſeruandũ eſt, ut quædam etiã quæ optimè uinximus, uelut ſoluta enuntiemus: & cogitãtibus nõnunquã & dubitãtibus ſimiles quærere uideamur quæ attulimus.* Ergo quid ſit optimũ, neminẽ *fugit.* Si *uerò aut memoria natura durior erit, aut nõ ſuffragabitur tempus, etiã inutile erit ad omnia ſe uerba alligare, cũ obliuio unius eorũ cuiuslibet, aut deformẽ hæſitationem, aut etiã ſilentiũ inducat.* Tutiusq; *multo, cõprehenſis animo rebus ipſis, libertatẽ ſibi eloquendi relinquere.* Nam *& inuitus perdit quiſq; id quod elegerat uerbum: nec facilè reponit aliud, dum id quod ſcripſerat, quærit.* Sed *ne hoc quidem infirmæ memoriæ remediũ eſt niſi in ijs qui ſibi facultatẽ aliquã dicendi ex tempore parauerunt.* Quòd *ſi cui utrũq; defuerit, huic omittere omnino totũ actionũ laborẽ, ac ſi quid in literis ualet, ad ſcribendum potius ſuadebo cõuertere.* Sed *hæc rara infœlicitas erit.* Cæterùm *quantum natura ſtudioq; ualeat*

Thucydides 1. Plin. li. 7. Valer. 8. Plinius 7. Valer. 8. Xenophon in Pædia.

ualeat memoria, uel Themiſtocles teſtis, quē unum intra annum optimè locutū eſſe Perſice conſtat: uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuiſſe: uel Craſſus ille diues, qui cum Aſiæ præeſſet, quinq; Græci ſermonis differentias ſic tenuit, ut qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ſibi ius redditum ferret: uel Cyrus, quē omnium militum tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos quamlibet multos uerſus protinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur etiam nunc eſſe qui facerent, ſed mihi nunquā ut ipſe intereſſem contigit: habenda tamen fides eſt uel in hoc, ut qui crediderit, & ſperet.

De Pronuntiatione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Quibus nominibus appelletur pronūtiatio, & quantā habeat uim ac poteſtatē in orationibus, teſtimoniis, exemplis & ſimilibus oſtendit: & qui pronuntiationi tanquam parum naturali detrahunt, reprobat. Deinde in uocem & geſtum diuidit: quorum uox ad auditū, geſtus ad oculos pertinet. In uoce duo ſpectanda monet, naturam, & uſum. In natura quantitatē & qualitatem. In qualitate, an grandis uel exigua, uel inter has extremitates media. In qualitate, an candida, fuſca, plena, exilis, lenis, aſpera, contracta, fuſa, dura, flexibilis, clara, obtuſa. In utendi modo, ut ea ſit pro uarietate rerū acuta, grauis, flexa, intenta, remiſſa, lenta, concitata. Ad uocem augendam atq; etiam tuendam hæc ait conducere: corporis firmitatē, quā ambulatio, unctio, ueneris abſtinentia & frugalitas præſtent. Fauces molles & lenes, Humorem in ore mediocrem: Ediſcere uaria clamoſa & flexuoſa: Exerceri quotidie dicendo. His confirmatam & conſtitutā uocē, iiſdem propriis quibus orationem, circunſcribit: ut ſit emendata, dilucida, ornata, & apta. Emendatam ait fore, ſi nō erit ruſtica, peregrina, abſurda, rudis, immanis, dura, rigida, uana, præpinguis, tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata, ſpiritu breui, parum durabili, in receptu difficili. Dilucidam, ſi erit explanata & diſtincta. Ornatam, ſi erit facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens, mediis

ſonis utens:qui,cum augenda erit,excitẽtur: cum ſummittenda, temperentur. Aptã,ſi rerũ de quibus dicimus, & animorũ habitibus erit accõmodata:in rebus lætis,plena,ſimplex, & hilaris:in certamine,erecta:In ira,atrox,& aſpera ac denſa,ac crebra reſpiratione:In inuidia facienda : lentior:In blandiendo,fatendo, rogando,ſatisfaciendo,lenis & ſummiſſa:Suadendo,monendo,pollicendo & conſolando,grauis:in metu & uerecundia,contracta: Adhortando,fortis:Diſputando,uolubilis,concinna,cõtracta. In miſeratione,flexa & flebilis:In egreſsionibus,fuſa:In expoſitione ac ſermonibus,tecta:In magnis affectibus, elata:In compoſitis,ſubmiſſa. In procemio plerunq; lenis cum geſtu modeſto: In narratione, apertior : In confirmatione, agilior, acrior & inſtantior. In propoſitione,partitione & interrogatione,ſermoni proxima.In egreſsione lenis,dulcis & remiſſa. In epilogis ſi utimur enumeratione,conciſa,cõtinens : ſi cõcitamus,nunc intẽta, nunc remiſsior,nunc plenior. Si placamus,inclinata & lenis. Si miſerationẽ excitamus,flebilis:In ſumma, in tota cauſſa & partibus eius,rebus, perſonis & ſententiis cõueniens. Hactenus de uoce,nunc de geſtu,ſecunda pronutiationis parte:quã uoci conſentire,& cum ea animo parere confirmat:cumq; ex effectis,exemplis, ſimilibusq; non uulgariter celebrat : & qualis ſit eius in omnibus corporis partibus obſeruatio :ut capite, uultu,palpebris,genis,ſuperciliis,naribus,labris,ceruice,collo,manibus,digitis,pedibus,toga & comis :quæ pronuntiationis illuſtramẽta iuxta perſonarũ,rerũ & partium orationis uarietatem uariè obſeruare debeat Orator,deſcribit: quẽ ad perſonas primùm, deinde ad res reſpicere iubet. Atq; in perſonis, quis,apud quos, & quibus præſentibus dicat,intuendum monet. In rebus quatuor, Primùm totacauſſa qualis ſit:triſtis'ne an hilaris,grandis an puſilla:cui generum dicendi differentia adiungitur:Sitne demonſtratiui generis cauſſa, an deliberatiui, uel iudicialis: Secundo quæ ſit partium differentia,exordij,narrationis, probationis,& epilogi:Tertio quæ ſentẽtiæ :Quarto qualia uerba,quæ ut ſententiæ,uariè rebus & partibus atq; etiã officiis,ut docendi, mouendi,aut conciliandi,accõmodanda ſint.Deniq; totam geſtuum obſeruationẽ ad uocem & animi affectus attemperandam eſſe. Poſtremò cũ pręcepta generaliter tradita ſint, nõ omnia omnibus;ſed alia aliis conuenire, & decora eſſe:cum in actione decorum pręcipuò ſpectetur,exemplis comœdorũ ſimilibus probat.

Cumque

Cumque geſtuum in dicendo, & uocis maxima ſit gratia, ſi cum mediocritate his utamur, argutias eorum & flexus ſuperſtitioſos procul remouēdos eſſe, & modum adhibendum ne hiſtriones aut mimi, non oratores uideamur, monet.

PRonuntiatio à pleriſq; actio dicitur. ſed prius nomen à uoce, ſequens à geſtu uidetur accipere. Nanq; actionem 3. de Orat. & in Bruto. *Cicero aliâs quaſi ſermonē, aliâs eloquentiā quandam corporis dicit. Idem tamē duas eius partes facit, quæ ſunt eædem pronuntiationis, uocē, atq; motum. Quapropter utrâq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autē res ipſa miram quandam in orationibus uim ac poteſtatem. Neq; enim tam refert qualia ſint quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quo modo efferantur. nam ita quiſq; ut audit, mouetur. Quare neq; probatio ulla, quæ modò uenit ab Oratore, tam firma eſt, ut non perdat uires ſuas niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardeſcant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices, ſi tamen noſtrum illum ignē iudex conceperit: ne dum eum ſupini ſecuriq; moueamus, nō et ipſe noſtra oſcitatione ſoluatur. Documento ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poëtarū tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & uiliſsimis etiam quibuſdam impetrent aures: ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quòd ſi in rebus quas fictas eſſe ſcimus & inanes, tantum pronuntiatio poteſt, ut iram, lacrymas, ſolicitudinem afferat, quanto plus ualeat neceſſe eſt ubi & credimus? Equidem uel mediocrem orationē commendatam uiribus actionis, affirmauerim plus habiturā eſſe momenti, quàm optimā eadem illa deſtitutam. Siquidē & Demoſthenes quid eſſet in toto dicendi opere primum, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq;* Cic. in Bruto, & 3. de Orat.

demq; ſecundũ ac tertium locum, donec ab eo quæri deſineret: ut eam uideri poſſet non præcipuam, ſed ſolam iudicaſſe. Ideoq; ipſe tam diligenter apud Andronicũ hypocriten ſtuduit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeſchines dixiſſe uideatur, Quid ſi ipſum audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis conſecutũ, quàm eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Romani lacrymas concitaſſe, Antonium & Craſſum multũ ualuiſſe, plurimũ uerò Quin. Hortenſium: cuius rei fides eſt, quòd eius ſcripta tantum intra famam ſunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, nouiſsimè quoad uixit, ſecundus: ut appareat placuiſſe aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant multũ uerba per ſe, & uox propriam uim adijciat rebus, & geſtus motusq; ſignificet aliquid, profectò perfectũ quiddam fieri, cum omnia coierint, neceſſe eſt. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiuſq; animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & ſolam uiris dignam: ſed non alij ferè, quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid ſtudio paratur, ut affectata & parũ naturalia ſolent improbare, uel qui uerborũ atq; ipſius etiam ſoni ruſticitate, ut L. Cottam dicit Cicero feciſſe, imitationem antiquitatis affectant. Verùm illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut ſint Oratores, ſatis putant naſci: noſtro labori dent ueniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter conſentio, primas partes eſſe naturæ. Nam certè bene pronuntiare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in ijs quæ ſubitò dicenda erunt, facilitas prompta defuerit: nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabũt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas,

[Margin notes: 3. de Orat. in Bruto. — De orat. 3. — In Bruto. — 3. de Orat. & In Bruto.]

ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidē niſi liberalis, actionem habere optimam poteſt. Bona enim firmaq́; ut uolumus uti licet: mala uel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare: & aliqua cogit, ut ſummittere, deflectere, & raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non fruſtra præcipitur. Cum ſit autem omnis actio, ut dixi, in duas diuiſa partes, uocē, geſtumq́;: quorum alter oculos, altera aures mouet, per quos duos ſenſus omnis ad animum penetrat affectus: prius eſt de uoce dicere, cui etiam geſtus accommodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualem habeas: ſecūda, quomodo utaris. Natura uocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quantitas ſimplicior eſt. In ſumma enim grandis aut exigua eſt: ſed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummam, ac retrò, multi
Plin.lib.28. cap.6. *ſunt gradus. Qualitas magis uaria eſt. Nam eſt & candida & fuſca, & plena & exilis, & lenis & aſpera, & cōtracta & fuſa, & dura & flexibilis, & clara & obtuſa. Spiritus etiam longior, breuiorq́;. Nec cauſſas cur quicq; eorum accidat, perſequi, propoſito operi neceſſariū eſt, eorúmne ſit differētia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quæ uelut organa meat, an ipſi propria natura, an prout mouetur: lateris pectoris'ue firmitas, an capitis etiam plus adiuuet. Nā opus eſt omnibus, ſicut non oris modò ſuauitate, ſed narium quoq;, per quas quod ſupereſt uocis egeritur. Dulcis tamē eſſe debet, non exprobrans ſonus. Vtendi uoce, multiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ eſt tripertita, acutæ, grauis, flexæ: tum intentis, tum remiſsis, tum elatis, tum inferioribus modis opus eſt, ſpatijs quoq; lentioribus aut citatioribus: ſed ijs ipſis media interiacent multa: & ut facies quāquam ex pauciſsimis conſtat, infinitam habet differentiam: ita uox etſi paucas quæ nominari poſsint, continet ſpecies,*

propria

propria cuiq; eſt: & non hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoſcitur. Augentur autē, ſicut omniū, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ phonaſcis, conuenit: tamen multa ſunt utriſq; cōmunia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum & mulierum & ægrorum exilitatem uox noſtra tenuetur: quod ambulatio, unctio, ueneris abſtinētia, facilis ciborū digeſtio, id eſt frugalitas, præſtat. Præterea ut ſint fauces integræ, id eſt molles ac leues, quarū uitio & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur uox. Nam ut tibiæ eodē ſpiritu accepto, aliū clauſis, aliū apertis foraminibus, aliū non ſatis purgatæ, alium quaſſæ ſonum reddunt: ita fauces tumentes ſtrangulant uocē, obtuſæ obſcurant, raſæ exaſperant, conuulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiam ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquæ, quarū fluxus etiam ſi ultra paulum coit, aliquid tamen caui relinquit poſt idipſum quod offenderat. Humor quoq; uocē ut nimius impedit, ita cōſumptus deſtituit. Nam & fatigatio corpora non ad præſens modò tempus, ſed etiam in futurum afficit. Sed ut cōmuniter & phonaſcis & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia cōualeſcunt, ita curæ non idem genus eſt. Nam neq; certa tempora ad ſpatiādum dari poſſunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis ſonis uocem ad ſummos, nec ſemper à contentione* condere licet, cum pluribus iudicijs ſæpe dicendum ſit. Ne ciborum quidem eſt eadem obſeruatio. Non enim tā molli teneraq; uoce, quàm forti ac durabili opus eſt: cū illi omnes etiam altiſſimos ſonos leniant cantu oris, nobis pleraq; aſperè ſint concitateq; dicenda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & in ſudata ueſte durandum. Quare uocem delicijs non molliamus, nec imbuatur ea conſuetudine, quæ duratura non ſit: ſed exercitatio eius talis ſit, qualis

*conquieſcere

uſus:nec ſilentio ſubſidat,ſed firmetur conſuetudine,qua difficultas omnis leuatur. Ediſcere *autē quo exercearis,erit optimum(nam ex tempore dicēti,auocatur cura uocis,ille qui ex rebus ipſis concipitur affectus) & ediſcere quammaximè uaria, quæ & clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeāt,ut ſimul in omnia paremur.* Hoc *ſatis eſt,alioqui nitida illa & curata uox inſolitum laborem recuſabit, ut aſſueta gymnaſijs & oleo corpora,quālibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa atq; robuſta,ſi militare iter faſcesq́; & uigilias imperes,deficiant,& quærant unctores ſuos,nudumq́; ſudorem.* Illa *quidē in hoc opere præcipi quis ferat, uitandos ſoles atq; uentos,& nubila etiam ac ſiccitates?* Ita *ſi dicēdum in ſole, aut uentoſo,humido, calidóue die fuerit, reos deſeremus?* Nam *crudum quidem,aut ſaturū,aut ebrium,aut eiecto modò uomitu,quæ cauenda quidam monent,declamare neminem,qui ſit mentis compos,puto.* Illud *non ſine cauſſa eſt ab omnibus præceptum,ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adoleſcentiam tranſitu, quia naturaliter impeditur, non,ut arbitror,propter calorem,quod quidam putauerunt, (nam eſt maior alijs)ſed propter humorem potius.* Nam *hoc ætas illa turgeſcit.* Itaq; *nares etiam,ac pectus,eo tēpore tumēt,atq; omnia uelut germinăt,tenera,& iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propoſitum redeam,iam confirmatæ conſtitutæq́; uocis genus exercitationis optimum duco, quod eſt operi ſimillimum,dicere quotidie ſicut agimus.* Nanq; *hoc modo non uox tantùm confirmatur & latus,ſed etiam corporis decens & accommodatus orationi motus cōponitur.* Non *alia eſt autem ratio pronuntiationis,quàm ipſius orationis.* Nam *ut illa emendata,dilùcida,ornata,apta,eſſe debet:ita hæc quoq; emēdata erit,id eſt uitio carebit,ſi fuerit os facile,explanatū,iucundum,urbanū : id eſt,in quo nulla neq; ruſticitas neq; pe-*

regrin

regrinitas reſonet. Non enim ſine cauſſa dicitur barbarum, Græcúmue. Nam ſonis homines, ut æra tinnitu, dignoſcimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit ſuauiloquenti ore Cethegum fuiſſe: nõ quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorũ ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari poſſunt. Itaq; ſit ipſa uox primùm (ut ſic dicã) ſana, id eſt, nullum eorum de quibus nunc dixi, patiatur incommodum: deinde nõ ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, *uana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata: ſpiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronuntiatio, primùm, ſi uerba tota exegerit, quorũ pars deuorari, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas non proferentibus, dũ priorum ſono indulgent. Vt eſt autem neceſſaria uerborũ explanatio, ita omnes computare & uelut annumerare literas, moleſtum, & odioſum. Nam & uocales frequentiſſimè coëunt, & conſonantium quædam inſequente uocali diſſimulantur. utriuſq; exemplum poſuimus, Multum ille & terris.– Vitatur etiam duriorum inter ſe congreſſus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideoq; laudatur in Catulo ſuauis appellatio literarum. Secundum eſt, ut ſit oratio diſtincta, id eſt ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſeruãdum etiam quo loco ſuſtinendus & quaſi ſuſpendendus ſermo ſit (quam Græci* ὑποδιαστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocant) quo deponẽdus. Suſpenditur, Arma uirumq; cano, quia illud uirũ, ad ſequentia pertinet: ut ſit, uirũ, Troiæ qui primus ab oris. & hic iterũ. nam etiam ſi aliud eſt unde uenit, quàm quò uenit, non diſtinguendum tamen, quia utrunq; eodem uerbo cõtinetur, uenit. tertio Italiã, quia interiectio eſt fato profugus,

Cicero in Bruto. Lib. I. cap. I. & 5.

*Varia.

Aeneid. I.

Cicero in Bruto.

*ὑποσυστολήν.

Aeneid. I.

& continuum ſermonē qui faciebat, Italiam Lauinaq́;, diuidit: ob eandemq́; cauſſam, quarto profugus, deinde, Lauinaq́; uenit Littora: ubi iā erit diſtinctio, quia inde alius incipit ſenſus. Sed in ipſis etiam diſtinctionibus tēpus aliâs breuius, aliâs lōgius dabimus. Intereſt enim, ſermonē finiat, an ſenſum. Itaq́; illam diſtinctionem Littora, protinus altero ſpiritus initio inſequar, cum illuc uenero, - Atq; altæ mœnia Romæ: deponam, & morabor, & nouum rurſus exordiū faciam. Sunt aliquando & ſine reſpiratione quædā moræ etiam in periodis: ut in illa, In cœtu uerò populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, &c. Multa membra habent. Senſus enim ſunt alij atq; alij, & ſicut una circunductio eſt, ita paulū morandū in his interuallis, non interrumpendus eſt cōtextus: & è contrario ſpiritū interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt: quo loco quaſi ſurripiēdus eſt: alioqui ſi inſcitè recipiatur, non minus afferat obſcuritatis, quàm uitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi fortaſſe ſit parua, ſine qua tamen eſſe nulla alia in agēdo poteſt. Ornata eſt pronuntiatio, cui ſuffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens. Eſt enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, ſed proprietate, ad hoc uelut tractabilis, utiq; habēs omnes in ſe qui deſiderantur ſonos, intentionesq́;, & toto (ut aiunt) organo inſtructa: cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labori non facilè ceſſurus. Neq; grauiſſimus, ut in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumq́; plenus, nullum afferre animis motum poteſt: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cū eſt ultra uerum, tum neq; pronuntiatione flecti, neq; diutius ferre intentionē poteſt. Nam uox, ut nerui, quo remiſſior, hoc & grauior & plenior: quo tēſior, hoc tenuis & acuta magis eſt.

Philip. 2.

eſt. Sic ima uim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Medijs igitur utendum ſonis: hicq;, cum augenda intẽtio eſt, excitandi: cum ſummittenda, ſunt temperandi. Nam prima eſt obſeruatio rectè pronuntiandi, æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatijs ac ſonis, miſcens longa breuibus, grauia acutis, elata ſumniſsis: & inæqualitate horum omniũ, ſicut pedum, claudicet. Secunda, uarietas eſt, quod ſolum eſt pronuntiatio: ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatem & uarietatem: cũ illi uirtuti contrarium ſit uitium inæqualitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quaſi quidam unus aſpectus. Ars porro uariandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit: ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi uices ſunt, nihilq; eorum pati unum diu poſſumus. Illud uero maximum (ſed id paulò pòſt tractabimus) quòd ſecũdum rationem rerum de quibus dicimus, animorumq; habitus, cõformãda uox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illam quæ Græce μονοτονία uocatur, una quædam ſpiritus ac ſoni intentio: nõ ſolum ne dicamus omnia clamosè, quod inſanum eſt: aut intra loquẽdi modum, quod motu caret: aut ſummiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, ſed ut in ijſdem partibus, ijſdemq; affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus poſtulabit: ut qui ſingulis pinxerũt coloribus, alia tamẽ eminentiora, alia reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſsima pro Milone principium, nonne ad ſingulas penè diſtinctiones, quamuis in eadem facie, tamen quaſi uultus mutandus eſt? Etſi uereor Iudices, ne turpe ſit pro fortiſsimo uiro dicere incipientem timere. Etiam ſi eſt toto propoſito contractum atque ſummiſſum, quia &

exordium eſt, & ſoliciti exordium, tamen fuerit neceſſe eſt aliquid plenius & erectius dum dicit, Pro fortiſsimo uiro, quàm cum, Etſi uereor: &, Turpe ſit: &, Timere. Iàm ſecũda reſpiratio increſcat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauidè dicimus quæ ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur, Minimeq́; deceat, cũ T. Annius ipſe magis de Reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur. Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt, Me ad eius cauſſam parem animi magnitudinẽ afferre non poſſe. Tum inuidioſiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uero iã penè apertis (ut aiunt) tibijs, Qui quocunq; inciderunt, ueterem conſuetudinẽ fori, & priſtinum morem iudiciorũ requirunt. Nam ſequens latum etiam atq; fuſum eſt, Non enim corona conſeſſus ueſter cinctus eſt, ut ſolebat. Quod notaui, ut appareret non ſolùm in membris cauſſæ, ſed etiam in articulis eſſe aliquam pronuntiandi uarietatẽ: ſine qua nihil neq; maius neq; minus eſt. Vox autẽ ultra uires urgenda non eſt. Nam & ſuffocata ſæpe, & maiore niſu minus clara eſt, & interim eliſa, in illum ſonum erumpit cui Græci κλοσμὸρ nomẽ à gallorum immaturo cantu dederunt. Nec uolubilitate nimia cõfundenda quæ dicimus: qua & diſtinctio perit, & affectus, & nonnunquã etiã uerba aliqua ſui parte fraudãtur. Cui contrarium eſt uitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatẽ inueniendi fatetur, & ſegnitia ſoluit animos, & in quo eſt aliquid, temporibus præfinitis* aquam perdit. Promptum ſit os, non præceps: moderatũ, non lentum. Spiritus quoq; nec crebrò receptus concidat ſententiam: nec eouſq; trahatur, donec deficiat. Nã & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſsi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus eſt ſpiritus: ita

*alludit ad rationem cleψydrarum.

tus: ita tamen, ut id neq; diu, neque cum ſono faciamus, neque omnino ut manifeſtũ ſit, reliquis partibus optimè inter iunctu ras ſermonis reuocabitur. Exercendus autẽ eſt, ut ſit quàlongiſsimus: quod Demoſthenes ut efficeret, ſcãdens in aduerſum continuabat quàm poſſet plurimos uerſus. Idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, et clarus ſatis ſpiritus, nõ tamen firmæ intentionis, ideoq́; tremulus: ut corpora quæ aſpectu integra, neruis parũ ſuſtinẽtur. Id βράγχος græci uocant. Sunt qui ſpiritum cum ſtridore per raritatem dentium nõ recipiunt, ſed reſorbent. Sũt qui crebro anhelitu, & introrſum etiam clarè ſonante, imitentur iumenta onere & iugo laborãtia. Quod affectant quoq;, tanquã inuentionis copia urgeantur, maiorq́; uis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus poſsit. Eſt alijs cõcurſus oris, & cũ uerbis ſuis colluctatio. Iam tuſsire, et expuere crebro, & ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partẽ ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiã ſi non utiq; uocis ſunt uitia, quia tamẽ propter uocem accidunt, potiſsimum huic loco ſubijciantur. Sed quodcunq; ex his uitium magis tulerim, quàm quo nunc maximè laboratur in cauſsis omnibus ſcholisq;, cãtandi: quod inutilius ſit an fœdius, neſcio. Quid enim minus Oratori cõuenit, quàm modulatio ſcenica, & nonnunquàm ebriorum aut comeſſantiũm licentiæ ſimilis? Quid uero mouẽdis affectibus contrarium magis, quàm cũ dolendũ, iraſcendum, indignandũ commiſerandũ ſit, non ſolùm ab ijs affectibus, in quos inducendus eſt iudex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem, ludorũ talarium licentia ſoluere? Nã Cicero illos ex Lycia & Caria rhetoras penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi ſeuriorẽ paulo modum exceſsimus. Quiſquam ne, non dico de homici-

De Orat. I.

In Oratore.

*dio, ſacrilegio, parricidio, ſed de calculis certè atq; rationibus, quiſquã deniq; (ut ſemel finiam) in lite cantat? Quod ſi omnino recipiendum eſt, nihil cauſſæ eſt cur non illam uocis modulationem fidibus ac tibijs, imo mehercule, quod eſt huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hoc libenter: Nam nec cuiquam ſunt iniucunda quæ cãtat ipſe: & laboris in hoc, quàm in agendo, minus eſt. Et ſunt quidam qui ſecũdum alia uitæ uitia, etiam hac ubiq; audiendi quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo? nõ & Cicero dicit eſſe aliquem in oratione cantum obſcuriorem? Et hoc quodã naturali uitio uenit. Oſtendã non multò pòſt, ubi & quatenus recipiẽdus ſit hic flexus, & cantus quidem, ſed (quod pleriq; intelligere nolunt) obſcurior. Iam enim tẽpus eſt dicendi quæ ſit apta pronunciatio: Quæ certè ea eſt, quæ ijs de quibus dicimus, accommodatur: quod quidẽ maxima ex parte præſtãt ipſi motus animorum, ſonatq; uox ut feritur. Sed cũ ſint alij ueri affectus, alij ficti & imitati: ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentiũ, indignantium: ſed carent arte, ideoq; ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artẽ habent: ſed hi carent natura: ideoq; in his primum eſt bene affici, & cõcipere imagines rerum, & tanquã ueris moueri. ſic uelut media uox, quem habitum à noſtris acceperit, hunc Iudicum animus dabit. Eſt enim mẽtis index, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodam modo hilaris fluit: at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira, & aſpera ac denſa, & reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cum immoderatè effunditur. Paulum in inuidia * lentior, quia non ferè ad hãc niſi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſummiſſa. Suadentium, & monentium, &*

In Oratore.

* lenior,

pollic

pollicentium, & conſolantium grauis. In metu & uerecũdia contracta, adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa & flebilis, & conſultò quaſi obſcurior: at in egreßionibus fuſa, & ſecuræ claritatis, in expoſitione ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compoſitis deſcendit, pro utriuſq; rei modo altius uel inferius. Quid autem quiſq; in dicendo poſtulet locus, paulum differam, ut de geſtu prius dicam: qui & ipſe uoci conſentit, & animo cum ea ſimul paret. Is quantũ habeat in Oratore momenti, ſatis uel ex eo patet, quòd pleraq; etiã citra uerba ſignificat. Quippe non manus ſolùm, ſed nutus etiam declarant noſtrã uoluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt: & ſalutatio frequenter ſine uoce intelligitur atq; afficit, & ex ingreſſu uultuq; perſpicitur habitus animorum: & animalium quoq; ſermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibuſdam alijs corporis ſignis deprehenditur. Nec mirum ſi iſta, quæ tamen in aliquo ſunt poſita motu, tantum in animis ualent, quum pictura tacens opus, & habitus ſemper eiuſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nonnunquam ſuperare uideatur. Contrà ſi geſtus ac uultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non autoritas modò uerbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoq; à geſtu atque motu uenit. Ideoq; Demoſthenes grande quoddã intuens ſpeculum, componere actionem ſolebat. Adeo quanuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuũ uero in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cum ad illum de quo dixi decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris. Illa ſunt, ut ſit primo rectum, & ſecũdum naturam. Nam & deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato lãguor, & præduro ac rigente barbaria

Cic. In parti.

quædam

quædã mentis oſtenditur. Tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu cõcordet, & manibus ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eodẽ uertitur quò geſtus, exceptis quæ aut dãnare, aut cõcedere, aut à nobis remouere oportebit: ut idem illud uultu uideamur auerſari, manu repellere:

Aeneid.3. *—Dij talem terris auertite peſtem.* &,

Aeneid.1. *—Haud equidem tali me dignor honore.*

Significat uero plurimis modis. Nã præter annuẽdi, renuendi, cõfirmandiq; motus, ſunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & cõmunes omnibus. Solo tamen eo facere geſtũ ſcenici quoq; doctores uitioſum putauerunt. Etiam frequens eius nutus non caret uitio: adeo iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticũ eſt. Dominatur autẽ maximè uultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſummiſſi ſumus. hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant etiã antequam dicimus. hoc quoſdam amamus, hoc odimus. hoc plurima intelligimus. hic eſt ſæpe pro omnibus uerbis. Itaque in ijs quæ ad ſcenam cõponuntur fabulis, artifices pronunciandi à perſonis quoq; affectus mutuantur: ut ſit Niobe in tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculẽtus Hercules. In comœdijs uero præter aliam obſeruationem, qua ſerui, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, uetulæ, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri ac mites, iuuenes ſeueri ac luxurioſi, matronæ, puellæ, inter ſe diſcernuntur: pater ille cuius præcipuæ partes ſunt, quia interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero compoſito eſt ſupercilio. atq; id oſtendere maximè Latinis actoribus moris eſt, quod cum ijs quas agũt partibus congruat. Sed in ipſo uultu plurimum ualent oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motum quoq; & hilaritate niteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quinetiam

lacry

lacrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu uero intenti, remiſsi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiunt: quæ ut actus popoſcerit, fingentur. Rigidi uero & extenti, aut languidi & torpentes, aut ſtupentes, aut laſciui & mobiles, aut natantes, & quadā uoluptate ſuffuſi, aut limi, & (ut ſic dicam) uenerei, aut poſcentes aliquid, pollicentéſue nonnunquam eſſe debebunt. Nam opertos cōpreſſos'ue eos in dicendo, quis nisi planè rudis aut ſtultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda, in palpebris etiam & in genis eſt quoddam deſeruiens his miniſterium. Multum & ſupercilijs agitur. Nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in ea plus ualeat, ſanguis ille qui mentis habitu mouetur, & cum infirmam uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit: temperatus medium quoddam ſerenum efficit. Vitium in ſupercilijs, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modo de perſona comica dixeram) diſsident, aut cōtra id quod dicimus finguntur. Ira enim contractis, triſtitia deductis, hilaritas remiſsis oſtenditur. Annuendi quoq; & renuendi ratione demittuntur, aut alleuantur. Naribus labriſq; non ferè quicquam decenter oſtendimus, tametſi deriſus, contemptus, faſtidium ſignificari ſolet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius, & plana manu reſupinare, indecorum eſt: cum emunctio etiam frequentior non ſine cauſſa reprehendatur. Labra & porriguntur malè, & ſcinduntur, & adſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahũtur, & uelut quodam faſtidio replicantur, & pendent, & uocē tantũ altera parte dimittunt.

Sermo. I.

Lambere

efferendis Lambere quoq; ea & mordere, deforme eſt: cum etiã in efficiendis uerbis modicus eorũ eſſe debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendũ eſt. Ceruicẽ rectam oportet eſſe, nõ rigidam aut ſupinam. Collum diuerſa quidem, ſed pari deformitate & cõtrahitur, & tenditur: ſed tenſo ſubeſt & labor, tenuaturq́; uox ac fatigatur. Affixum pectori mẽtum, minus claram, & quaſi latiorem preſſo gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio atq; cõtractio eſt. Breuiatur enim ceruix, & geſtum quendam humilẽ atq; ſeruilem & quaſi fraudulentum facit, cum ſe in habitum adulationis, admirationis, metus, fingunt. Brachij moderata proiectio remiſſis humeris, atq; explicantibus ſe in proferenda manu digitis, cõtinuos et decurrentes locos maximè decet. At cum ſpecioſius quid uberiusq́; dicendũ eſt, ut illud, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, expatiatur in latus, & ipſa quodammodo ſe cum geſtu fundit oratio. Manus uero, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis, uix dici poteſt quot motus habeant, cum penè ipſam uerborum copiam perſequãtur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæ (propè eſt ut dicã) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiã, numerum, tempus, oſtendimus? Non eædem concitant? ſupplicant? inhibent? probant? admirantur? uerecundantur? Non in demõſtrandis locis atq; perſonis, aduerbiorum atq; pronominum obtinẽt uicem? ut in tanta per omnes gẽtes nationesq́; linguæ diuerſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo uideatur. Et ij quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis uocibus naturaliter exeunt geſtus: alij ſunt qui res imitatione ſignificãt: ut ſi ægrum tentantis uenas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modũ percutientis

Pro Arch.

cutientis neruos manibus oſtendas, quod eſt genus quamlongiſſimè in actione fugiendum. Abeſſe enim plurimum à ſaltatore debet Orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis quã ad uerba accommodatus: quod etiã hiſtrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad ſe manum referre, cum de ſe ipſo loquatur, & in eum quẽ demonſtret, intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim: ita non effingere ſtatus quoſdã, & quicquid dicet, oſtendere. Neq; id in manibus ſolum, ſed in omni geſtu ac uoce ſeruandum eſt. Non enim aut in illa periodo, Stetit ſoleatus Prætor populi Romani, inclinatio incumbẽtis in mulierculam Verris effingenda eſt: aut in illa, Cædebatur in medio foro Meſſanæ: motus laterum qualis eſſe ad uerbera ſolet, torquendus: aut uox qualis dolore exprimitur, eruẽda: cum mihi Comœdi quoq; peſſimè facere uideãtur, qui etiam ſi iuuenem agant, cum tamen in expoſitione aut ſenis ſermo, ut in Hydriæ prologo: aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronunciant. Adeò in illis quoque eſt aliqua uitioſa imitatio, quorũ ars omnis cõſtat imitatione. Eſt autem geſtus ille maximè communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, & principijs utilis cum leni in utranq; partem motu modicè prolatus, ſimul capite atq; humeris ſenſim ad id quò manus feratur, obſecundantibus: & in narrando certus, ſed tum paulo productior: & in exprobrando & arguendo acer atq; inſtans. Longius enim partibus his & liberius exeritur. Vitioſe uero idem ſiniſtrum quaſi humerum petens in latus agi ſolet: quanquam adhuc peius aliqui tranſuerſum brachium proferunt, & cubito pronunciant. Duo quoq; medij ſub pollicem ueniunt, & eſt hic adhuc priore geſtus inſtantior, principio & narrationi non accommodatus. At cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo uſum optimè Craſſum Cicero dicit,

Act.7.

In eadem.

De Orat.2.

dicit, explicari ſolet. Is in exprobrando & indicando (unde ei nomen eſt) ualet: & alleuata ac ſpectante humerum manu paulum inclinatus affirmat: uerſus in terram & quaſi pronus urget: aliquando pro numero eſt. Idem ſummo articulo utrinq; leuiter apprehenſo, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo, aptus ad diſputandum eſt. Acrius tamen argumentari uidentur, qui medium articulum potius tenent: tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores deſcenderunt. Eſt & ille uerecundæ orationi aptiſſimus, quo quatuor primis leuiter in ſummum coëuntibus digitis, non procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cœpiſſe Demoſthenem credo in illo pro Cteſiphonte timido ſummiſſoq; principio: ſic formatam Ciceronis manum cum diceret, Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quam ſit exiguum. Eadem aliquatenus liberius deorſum ſpectantibus digitis colligitur in os, & fuſius paulo in diuerſum reſoluitur, ut quodammodo ſermonem ipſum proferre uideatur. Binos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto pollice, paulum tamen inferioribus intra ſpectantibus, ſed ne illis quidem tenſis qui ſuprà ſunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad medios articulos iungitur: interim quartus obliquè reponitur: interim quatuor remiſſis magis quam tenſis, pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtrando, aut diſtinguendo quæ dicimus, manum facimus, cum ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues geſtus, cum manus leuiter pandata, qualis *uouentium eſt, paruis interuallis, & ſubaſſentientibus humeris mouetur: maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conueniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu

Pro Arch.

* fouentium

flexu ſimul explicatur atq; conuertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus:plerunq; tamen uertentes manum,utcunq; compoſita eſt. Pollici proximus digitus,mediumq́; quà dexter eſt, unguem pollici ſummo ſuo iungens, remiſsis cæteris,eſt & approbãtibus & narrantibus & diſtinguentibus decorus. Cui non diſsimilis,ſed cõpreſsis tribus digitis, quo nunc Græci plurimùm utũtur etiam utraq; manu,quoties enthymemata ſua geſtu uelut cornu tundunt cæſim. Manus lenior promittit & aſſentatur,citatior hortatur, interim laudat. Eſt & ille urgẽtis orationẽ geſtus uulgaris magis quàm ex arte, qui cõtrahit alterno celeriq́; motu & explicat manum. Eſt & illa caua,& rara,& ſupra humeri altitudinem elata cũ quodam motu uelut hortatrix manus,à peregrinis ſcholis iam propè recepta. Tremula,ſcenica eſt. Digitos,cum ſummi coiërunt,ad os referre cur quibuſdã diſplicuerit,neſcio. Nam id & leuiter admirantes,& interim ſubita indignatione uelut pauefcentes, & deprecantes, facimus. Quin cõpreſſam etiã manum in pœnitentia uel ira pectori admouemus,ubi uox uel inter dentes expreſſa non dedecet, Quid nũc agam? Quid faciam? Auerſo pollice demonſtrare aliquid,receptum magis puto, quàm Oratori decorũ. Sed cũ omnis motus ſex partes habeat, ſeptimusq́; ſit ille qui in ſe redit orbis,uitioſa eſt una circũuerſio:reliqui,ante nos, & dextra læuaq́;,& ſurſum & deorſum aliquid oſtẽdunt: in poſteriora geſtus non dirigitur. Interim tamẽ uelut reijci ſolet. Optimè autem manus à ſiniſtra parte incipit,in dextra deponitur:ſed ut deponi,non ut ferire uideatur:quanquã & in fine interim cadit,ut citò tamen redeat:& nonnunquã reſilit uel negantibus nobis,uel admirãtibus. Hic ueteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cũ ſenſu & inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante uocẽ erit geſtus,aut

poſt uocem: quod eſt utrũq; deforme. In *illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quòd interuallũ motus tria uerba eſſe uoluerũt: quod nec obſeruatur, nec fieri poteſt: ſed illi quaſi mẽſuram tarditatis celeritatiſq; aliquã eſſe uoluerũt, nec immeritò, ne aut diu ocioſa eſſet manus, aut (quod multi faciũt) actionem cõtinuo motu cõciderent.* Aliud *eſt quod & fit frequentius, & magis fallit.* Sunt *quædam latẽtes ſermonis percußiones, & quaſi aliqui pedes, ad quos plurimorũ geſtus cadit: ut ſit* Pro Liga. *unus motus,* Nouũ *crimẽ: alter,* C. *Cæſar. tertius,* Et *ante hãc diem: quartus,* Inauditũ: *deinde,* Propinquus *meus: &,* Ad te Q*uintus* Tubero *detulit.* Vnde *id quoq; fluit uitiũ, ut iuuenes cum ſcribũt, geſtu præmodulati cogitationẽ, ſic componant, quo modo caſura manus eſt.* Inde *& illud uitiũ, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtrũ frequenter deſinat.* Melius *illud, cum ſint in ſermone omni breuia quædam mẽbra, ad quæ, ſi neceſſe ſit, recipere ſpiritũ liceat, ad hæc geſtum diſponere: ut puta,* Nouũ *crimẽ* C. *Cæſar, habet per ſe finem quendã ſuũ, quia ſequitur cõiunctio deinde,* Et *ante hanc diem inauditũ, ſatis circũſcriptum eſt.* Ad *hæc commodanda manus eſt, idq; dum erit prima & cõpoſita actio.* At *ubi iam calor eam cõcitauerit, etiã geſtus cum ipſa orationis celeritate crebreſcet.* Alijs *locis citata, alijs preſſa conueniet pronuntiatio.* Illa *trãſcurrimus, congerimus, abũdamus, feſtinamus: hac inſtamus, inculcamus, infigimus.* Plus *autem affectus habẽt lentiora: ideoq;* Roſcius *citatior,* Aeſopus *grauior fuit: q, ille comœdias, hic tragœdias egit.* Eadẽ *motus quoq; obſeruatio eſt.* Itaq; *in fabulis, iuuenũ, ſenum, militũ, matronarum grauior ingreſſus eſt: ſerui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouẽtur.* Tolli *autẽ manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus uetant: adeò à capite eã petere, aut ad imum uentrem deducere uitioſum habetur.* Ad *ſiniſtram*

intra

intra humerum promouetur, ultrà non decet. Sed cum auerſantes in læuam partem uelut propellemus manum, ſiniſter humerus proferẽdus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola geſtum recte facit: dextræ ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrũ palmis abominamur, ſiue obijcimus aduerſas, ſiue in latus utranq; diſtendimus, ſiue ſatisfacientes, aut ſupplicantes. Diuerſi autem ſunt hi geſtus, ſiue ſummittimus, ſiue adorantes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi aut inuocationi protendimus, Vos Albani tumuli atq; luci. Aut Gracchanũ illud, Quò me miſer conferã? quò uertam? in Capitoliumńe? at fratris ſanguine redundat. an domũ? matremńe ut miſeram lamentantemq; uideam & abiectam? Plus enim affectus in his iunctæ exhibẽt manus. In rebus paruis, triſtibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus, extenſiores ſunt. Vitia quoq; earum ſubijcienda ſunt, quæ quidẽ accidere etiã exercitatis actoribus ſolent. Nã geſtum poculum poſcẽtis, aut uerbera minantis, aut numerum quingẽtorũ flexo pollice efficiẽtis, quæ ſunt à quibuſdã ſcriptoribus notata, ne in ruſticis quidẽ uidi. At ut brachio excerto introſpiciatur latus, ut manum alius ultra ſinum proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum geſtu ita in tergum flagellet, ut conſiſtere poſt cũ parum tutum ſit, aut ſiniſtrum ducat orbem, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrũq; in diuerſum latus uentilet: ſæpe ſcio euenire. Solet eſſe & pigra, & trepida, & ſecãti ſimilis: interim etiã uncis digitis, aut à capite deijciatur, aut eadẽ manus ſupinata in ſuperiora iactetur. Fit & ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, q inclinato in humerũ dextrũ capite, brachio ab aure protẽſo, manũ

Pro Milo.

De Orat. 3.

infeſto pollice extendit: qui quidem maximè placet ijs qui ſe dicere ſublata manu iactant. Adijcias licet eos qui ſententias uibratis digitis iaculantur, aut manu ſublata denuntiant, aut (quod per ſe interim recipiēdū eſt) quoties aliquid ipſis placuit, in ungues eriguntur. ſed uitioſum id faciunt aut digito quanto plurimū poſſunt erecto, aut etiam duobus, aut utraq; manu ad modū aliquid portantium cōpoſita. His accedūt uitia non naturæ ſed trepidationis, cum ore cōcurrēte rixari, ſi memoria fefellerit, aut cogitatio nō ſuffragetur, quaſi faucibus aliquid obſtiterit inſonare, in aduerſum tergere nares, obambulare ſermone imperfecto, reſiſtere ſubitò, et laudem ſilētio poſcere: quæ omnia perſequi propè infinitum eſt. Sua enim cuiq; ſunt uitia. Pectus ac uenter ne proijciantur, obſeruandū. Pandāt enim poſteriora, & eſt odioſa omnis ſupinitas. Latera cū geſtu cōſentiāt. Facit enim aliquid & totius corporis motus: adeò ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipſis putet. Ita enim dicit in Oratore, Nullæ argutiæ digitorū, non ad numerū articulus cadens, trūco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione. Femur ferire, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, & uſitatū eſt, & indignatos decet, & excitat auditorem. Idq; in Callidio Cicero deſiderat. Non frons, inquit, percuſſa, nō femur: pedum (quod minimū eſt) nulla ſupploſio. Quanquā (ſi licet) de fronte diſſentio. Nam & complodere manus, ſcenicū eſt, & pectus cædere. Illud quoq; rarò decebit, caua manu ſummis digitis pectus appetere, ſiquando noſmetipſos alloquemur, cohortantes, obiurgantes, miſerātes. quod ſiquando fiet, togā quoq; inde remoueri non decebit. In pedibus obſeruātur ſtatus & inceſſus. Prolato dextro ſtare, & eâdem manū ac pedem proferre, deforme eſt. In dextrum incūbere interim datur, ſed æquo pectore: qui tamē comicus magis quàm oratorius

In Bruto.

rius

rius geſtus eſt. Male etiam in ſiniſtrum pedem inſiſtentium dexter aut attollitur, aut ſummis digitis ſuſpēditur. Varicare ſupra modū, & in ſtando deforme eſt, & accedente motu propè obſcœnū. Procurſio opportuna, breuis, moderata, rara. Conueniens etiā ambulatio quædam, propter immodicas laudationū moras: quanquā Cicero rarum inceſſum, neq; ita longū probat. Diſcurſare uerò, &, quod Domitius Apher de Sura Manilio dixit, ſatagere, ineptiſſimum: urbaneq; Flauius Virginius interrogauit de quodā ſuo antiſophiſte, quot millia paſſuū declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambulātes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes ad conciliū nobis reſpiciētibus. Id fieri iudicijs priuatis non poteſt. Verùm & breuiora ſunt ſpatia, nec auerſi diu ſumus. Interim tamē recedere ſenſim datur. Quidā & reſiliūt, quod eſt planè ridiculū. Pedis ſupploſio ut loco eſt opportuna, ut ait Cicero, in cōtentionibus aut incipiēdis, aut finiendis: ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit iudicē in ſe conuertere. Eſt & illa indecora in dextrū ac læuū latus uacillatio, alternis pedibus inſiſtentiū. Longiſſimè fugiēda mollis actio, qualē in Tityo Cicero dicit fuiſſe, unde etiā ſaltationis quoddā genus Tityus ſit appellatum. Reprehēdenda eſt & illa frequēs & cōcitata in utrāq; partē nutatio, quā in Curione patre irriſit & Iunius, quærens quis in lintre loqueretur. & C. Sicinius: nā cum aſſidēte collega, qui erat propter ualetudinē & deligatus, & plurimis medicamētis propter dolorē artuum delibutus, multū ſe Curio ex more iactaſſet, Nūquā, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiā referes: qui niſi fuiſſet, iſtic hodie te muſcæ comediſſent. Iactantur & humeri: quod uitiū Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, ut cum in anguſto quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero depēdens immineret: ut ſi calore dicēdi uitare id excidiſſet, offenſatione illa cōmoneretur.

In Oratore.

De Orat. 3.

In Bruto.

In Bruto.

retur. Ambulantem loqui ita demum oportet in cauſsis publicis, in qbus multi ſunt iudices, ſi quod dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uerò nõ ferendũ, q̃ quidam reiecta in humerũ toga, cum dextra ſinũ uſq; ad lumbos reduxerũt, ſiniſtra geſtũ facientes ſpatiantur, & fabulantur: cum etiã læuã reſtringere prolata longius dextra ſit odioſum. Vnde moneor ut ne id quidẽ trãſeam ineptiſsimè fieri, cũ inter moras laudationũ aut in aurẽ alicuius loquuntur, aut cum ſodalibus iocantur, aut nõnũquam ad librarios ſuos ita reſpiciunt, ut ſportulã dictare uideãtur. Inclinari ad iudicem cũ doceas, utiq; ſi id de quo loquaris, ſit obſcurius, decet. Incũbere aduocato aduerſis ſubſellijs ſedẽti, contumelioſum. Reclinari etiã ad ſuos, & manibus ſuſtineri, niſi planè iuſta fatigatio eſt, delicatũ: ſicut palàm moneri, excidẽtis: aut legere. Nãq; in his omnibus & uis illa dicendi ſoluitur, & frigeſcit affectus, & iudex parũ ſibi præſtari reuerẽtiæ credit. Tranſire in diuerſa ſubſellia, parum uerecundum eſt. Nam & Caſsius Seuerus urbanè aduerſus hoc faciẽtes lineã popoſcit. Et ſi aliquãdo concitatè itur, nunquã nõ frigidè reditur. Multa ex ijs quæ præcipimus, mutari neceſſe eſt ab ijs qui dicũt apud tribunalia. Nam & uultus erectior, ut eũ apud quẽ dicitur, ſpectet: & geſtus, ut ad eundẽ tendẽs, elatior ſit neceſſe eſt, & alia quæ occurrere etiam me tacente omnibus poſſunt. Itemq; ab ijs qui ſedẽtes agunt. Nã & ferè fit hoc in rebus minoribus: & ijdẽ impetus actionis eſſe non poſſunt, & quædã uitia fiunt neceſſaria. Nam & dexter pes à læua iudicis ſedẽti proferẽdus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad iudicem ſpectent. Equidẽ pleroſq; & ad ſingulas ſentẽtiarum clauſulas uideo aſſurgẽtes ſibi, & nõnullos ſubinde aliquid etiã ſpatiantes: quod an deceat, ipſi uiderint. cũ id faciunt, nõ ſedẽtes agunt.

Bibere

Bibere aut etiam eſſe inter agendũ, quod multis moris fuit, & eſt quibuſdam, ab Oratore meo procul abſit. Nam ſiquis aliter dicendi onera perferre non poßit, non ita miſerum eſt non agere, potiusq; multo, quàm & operis & hominũ contemptum fateri. Cultus nõ eſt proprius Oratoris aliquis, ſed magis more cõſpicitur. Quare ſit, ut in omnibus honeſtis debet eſſe, ſplendidus & uirilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura quàm negligẽtia ſunt reprehendẽda. Eſt aliquid in amictu, quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. Nam ueteribus nulli ſinus: perquã breues poſt illos fuerunt. Itaq; etiã geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principijs eos alio, quorum brachium, ſicut Græcorũ, ueſte continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui laticlaui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulùm poſterioribus ad medios poplites uſque perueniant. Nam infrà mulierum eſt, ſuprà cẽturionum. Vt purpuræ rectè deſcẽdant, leuis cura eſt. Notatur interim negligentia. Latum habẽtium clauum modus eſt, ut ſit paulum cinctis ſummißior. Ipſam togam rotundam eſſe, & aptè cæſam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optimè terminatur, poſterior eadem portione altius quàm cinctura. Sinus decẽtißimus, ſi aliquãto ſupra imam togam fuerit. nunquam certè ſit inferior. Ille qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum obliquè ducitur uelut balteus, nec ſtranguletur, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponitur, ſit inferior: nam ita & ſedet melius, & continetur. Subducẽda etiã pars aliqua tunicæ: ne ad lacertũ in actu redeat: tum ſinus inijciẽdus humero, cuius extremã oram reieciſſe non dedecet. Operiri autẽ humerum cũ toto iugulo non oportet. alioqui amictus fiet anguſtus: & dignitatẽ, quæ eſt in latitudine pectoris, perdet. Siniſtrum brachium eouſq;

alleuandum eſt, ut quaſi normalem illum angulum faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus non impleatur annulis præcipuè medios articulos non tranſeuntibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellũ tenebit: quod non utiq; captandum eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidẽtiã, & ad multos geſtus eſt impedimento. Togã ueteres ad calceos uſq; demittebant, ut Græci palliũ. Idq; ut fiat, qui de geſtu ſcripſerunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusq; præcipiũt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiã nimium curioſi, perſuaſionẽ, qui ſolitum id facere Ciceronem uelandarum uaricũ gratia tradit: cum hoc amictus genus in ſtatuis eorum quoq; qui poſt Ciceronẽ fuerunt, appareat. Palliolum, ſicut faſcias quibus crura ueſtiuntur, & focalia, & aurium ligamẽta, ſola excuſare poteſt ualetudo. Sed hæc amictus obſeruatio, dum incipimus: procedẽte uerò actu, iam penè ab initio narrationis ſinus ab humero rectè uelut ſponte delabitur: & cum ad argumenta ac locos uentum eſt, reijcere à ſiniſtro togam, deijcere etiã ſi hæreat, ſinum, cõueniet. Lænam à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia. Et ut uox uehemẽtior ac magis uaria eſt, ſic amictus quoq; habet actum quendã uelut præliantem. Itaq; ut lænam inuoluere toga, & incingi, penè furioſum eſt, ſinum uerò in dextrum humerũ ab imo reijcere, ſolutum ac delicatum, fiuntq; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem ſinum ſiniſtro brachio non ſubijciamus? Habet enim acre quiddam atq; expeditum, & calori concitationiq; non inhabile. Cum uero magna pars eſt exhauſta orationis, utiq; afflante fortuna penè omnia decent, ſudor ipſe & fatigatio, & negligẽtior amictus, & ſoluta ac uelut labẽs undiq; toga. Quo magis miror hanc quoq; ſuccurriſſe Plinio curã,

ut ita ſudario frontem ſiccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi poſt paulum, ſicuti dignũ erat, grauiter & ſeuerè uetuit. Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa obliuione curæ huius cõmendari uidentur. At ſi incipientibus aut paulum progreßis decidat toga, nõ reponere eam prorſus negligentis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, neſciẽtis eſt. Hæc ſunt uel illuſtramenta pronuntiationis, uel uitia: quibus propoſitis, multa cogitare debet Orator. Primùm, quid, apud quos, quibus præſentibus ſit acturus. Nam ut dicere alia alijs, & apud alios magis cõuenit: ſic etiam facere. Neq; eadem in uoce, geſtu, inceſſu, apud Principem, Senatũ, populum, magiſtratum, priuato, publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decẽt. Quam differentiam ſubijcere ſibi quiſq;, qui animũ intẽderit, poteſt, tum qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obſeruatio eſt. Vna in tota cauſſa. Sunt enim triſtes, hilares, ſolicitæ, ſecuræ, grandes, puſillæ: ut uix unquã ita ſolicitari partibus earũ debeamus, ut nõ ſummæ meminerimus. Altera, quæ eſt in differẽtia partiũ ut in procemio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in ſentẽtijs ipſis, in quibus ſecundũ res & affectus uariantur omnia. Quarta, in uerbis, quorũ ut eſt uitioſa, ſi efficere omnia uelimus, imitatio: ita quibuſdam niſi ſua natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (niſi ſi funebres erunt) gratiarũ actione, exhortatione, ſimilibus, læta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres conciones, conſolationes, plerunq; cauſſæ reorũ, triſtes atq; ſummiſſæ. In Senatu cõſeruanda autoritas: apud populum dignitas: in priuatis, modus. De partibus cauſſæ, & ſententijs uerbiſq;, quæ ſunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem præſtare debet pronuntiatio: conciliet, perſuadeat, moueat: quibus natura cohæret, ut etiã delectet. Conciliatio ferè

aut cõmendatione morum (qui neſcio quomodo ex uoce etiã atq; actione pellucent) aut orationis ſuauitate conſtat: perſuadendi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ualet. An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi uera eſſent, ſic à te dicerentur? &, Tantũ abeſt ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & conſtantia, utiq; ſi autoritas ſubeſt. Mouendi autem ratio aut in repræſentandis eſt, aut imitandis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de cauſſa iuſſerit, leniter conſurgendum: tum in componenda toga, uel (ſi neceſſe erit) etiã ex integro iniicienda, duntaxat in iudicijs (apud principẽ enim & magiſtratus ac tribunalia non licebit) paulum eſt cõmorandum, ut & amictus ſit decẽtior, & protinus aliquid ſpatij ad cogitandum. Etiã cum ad iudicem nos conuerterimus, & conſultus prætor permiſerit dicere, nõ protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. Mirè enim auditurũ dicturi cura delectat, & iudex ſe ipſe componit. Hoc præcipit Homerus Vlyſsis exemplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotoq; ſceptro, priuſquam illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædam nõ indecentes, ut appellant ſcenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet: eaq; diutius, ſi iudex nondum intendet animũ. Status ſit rectus: æqui & diducti paululum pedes, uel procedens minimo momẽto ſiniſter: genua recta, ſic tamẽ, ut nõ extendantur. Humeri remiſsi, uultus ſeuerus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus: brachia à latere modicè remota: manus ſiniſtra, qualem ſuprà demonſtraui: dextra cũ iam incipiendũ erit, paulum prolata ultra ſignũ, geſtu quàm modeſtiſsimo, uelut expectans quando incipiendum ſit. Vitioſa

Iliad. 3.

tioſa enim ſunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, & quaſi improbam facere: tendere cõſidentia uultũ, aut quò ſit magis toruus, ſupercilijs adſtringere: capillos à fronte cõtra naturam retroagere, ut ſit horror ille terribilis: tum, id quod Græci frequẽtiſsimè faciũt, crebro digitorũ labiorumq; motu cõmentari: ſcreare: pedem alterũ longè proferre: partẽ togæ ſiniſtra tenere: ſtare diductũ, uel rigidum, uel ſupinũ, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi ſolent, ad occipitiũ ductis. Prooemio frequẽtiſsimè lenis conuenit pronuntiatio. Nihil eſt enim ad conciliandum gratius uerecundia. Non tamẽ ſemper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerunq; tamen & uox temperata, ac geſtus modeſtus, & ſedens humero toga, & laterũ lenis in utranq; partẽ motus, eodem ſpectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentẽ, geſtum diſtinctum, uocẽ ſermoni proximam, ac tantum* apertiorẽ, ſonum ſimplicem frequentiſsimè postulabit, in his duntaxat, Quintus igitur Ligarius cũ eſſet adhuc nulla belli ſuſpitio. &, A. Cluẽtius Habitus pater huiuſce. Aliud in eadem poſcunt affectus uel cõcitati, Nubit genero ſocerus. uel flebiles, Cõſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbũ & miſerũ toti Aſiæ prouinciæ. Maximè uaria & multiplex actio eſt probationũ. Nam & proponere, partiri, interrogare ſermoni ſunt proxima, & cõtradictionem ſumere. Nã ea quoq; diuerſa propoſitio eſt. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquãdo imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunq; agilior, & acrior, & inſtantior, conſentientẽ orationi poſtulat etiã geſtum, id eſt fortem celeritatem. Inſtandum quibuſdam in partibus, & denſanda oratio. Egreſsiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, ut raptus Proſerpinæ, Siciliæ deſcriptio, Cn. Pompeij laus. Neq; eſt mirum minus habere contentionis ea quæ ſunt extra quæſtionem.

*acriorem, Pro Ligario. Pro Cluent. Act. 3.

Mollior

Mollior nõnunquã cũ reprehẽſione diuerſæ partis imitatio, Videbar uidere alios intrãtes, alios autẽ exeuntes, quoſdam ex uino uacillãtes. Vbi nõ diſſidẽs à uoce permittitur geſtus: quo fit in utrãq; partẽ tenera quædã, ſed intra manus tamẽ, & ſine motu laterum translatio. Accendendi iudicis plures ſunt gradus. Summus ille, & quo nullus eſt in Oratore acutior, Suſcepto bello, Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim, Quantũ potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulum inferior, & habẽs aliquid etiã iucunditatis, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Plenius adhuc & lentius, ideoq; dulcius, In cœtu uerò populi Romani negotiũ publicũ gerens. Producẽda omnia, trahendæq; tum uocales, aperiẽdæq; ſunt fauces. Pleniore tamẽ hæc canali fluunt, Vos Albani tumuli atq; luci. Nã cantici quiddam habẽt, ſenſimq; reſupina ſunt, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent. Tales ſunt illæ inclinationes uocis, quas inuicẽ Demoſthenes atq; Aeſchines exprobrãt, nõ ideo improbãdæ. cũ enim uterq; alteri obijciat, palàm eſt utrunq; feciſſe. Nam neq; ille per Marathonis & Platearum & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec hic Thebas ſermone defleuit. Eſt his diuerſa uox, & penè extra organũ, cui Græci nomẽ amaritudinis dederũt, ſupra modum ac penè naturã uocis humanæ acerba: Quin cõpeſcitis uocẽ iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem paucitatis? Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima eſt, Quin compeſcitis. Epilogus ſi enumerationẽ rerũ habet, deſiderat quandam conciſorũ continuationẽ: ſi ad cõcitandos iudices eſt accommodatus, aliquid ex ijs quæ ſuprà dixi: ſi placandos, inclinatam quandam lenitatem: ſi miſericordia cõmouendos, flexum uocis, & flebilem ſuauitatẽ, qua præcipuè franguntur animi, quæq; eſt maximè naturalis. Nam etiam orbos ui-

Pro Rabirio perduel.

duaſq; uideas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamātes. Hic etiā fuſca illa uox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mirè facit. habet enim in ſe quod imitemur. Duplex eſt tamē miſeratio: altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodamī: altera cū deprecatione demiſſior. Quare etiā ſi eſt in illis quoq; cantus obſcurior, In cœtu uerò populi Romani. nō enim hæc rixantis modo dixit. & , Vos Albani tumuli, neq; enim quaſi inclamaret aut teſtaretur locutus eſt: tamē infinito magis illa flexa & circunducta ſunt, Me miſerum, me infelicē. & , Quid reſpondebo liberis meis? & , Reuocare tu me in patriam potuiſti Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdem retinere nō potero? Et cū bona C. Rabirij uno ſeſtertio addicit, O meum miſerū acerbumq; præconium. Illa quoq; mirè facit in peroratione uelut deficiētis dolore & fatigatione cōfeſſio: ut pro eodē Milone, Sed finis ſit: neq; enim præ lacrymis iam loqui poſſum. Quæ ſimilem uerbis habere debēt etiā pronūtiationē. Poſſunt uideri alia quoq; huius partis atq; officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, ueſtes laniare: ſed ſuo loco dicta ſunt. Et quia in partibus cauſſæ etiā alijs eſt uarietas, ſatis apparet accōmodandam ſentētijs ipſis pronuntiationē, ſicut oſtendimus. Sed uerbis quoq;, quod nouiſſimè dixerā, nō ſemper, ſed aliquādo. An nō hæc, Miſellus & pauperculus, ſummiſſa atq; cōtracta: Fortis, & uehemēs, & latro, erecta & cōcitata uoce dicenda ſunt? Accedit enim uis & proprietas rebus tali adſtipulatione: quæ niſi adſit, aliud uox, aliud animus oſtendat. Quid quòd eadem uerba mutata pronuntiatione indicāt, affirmāt, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuāt? Aliter enim dicitur,

In Bruto, & de Orat. 1.

Act. 7.

Pro Milone.

Lib. 7.

Tu mihi quodcunq; hoc regni,— &,
Cantando tu illum?— &, Tu'ne ille Aeneas?— &,
—Meq;

Aeneid. 1.
Eclog. 3.
Aenei. 9. & 11.

—Meq́; timoris Argue tu Drance.—

Et ne morer, intra ſe quiſq; uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerſet: uerũ eſſe quod dicimus ſciet. Vnũ *iam his adijciendum eſt, cum præcipuè in actione ſpectetur decorum, ſæpe aliud alios decere.* Eſt *enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: & ut uerè hoc dictum eſt, caput eſſe artis, decere quod facias: ita id neq; ſine arte eſſe, neq; totum arte tradi poteſt.* In *quibuſdam uirtutes nõ habent gratiã, in quibuſdã uitia ipſa delectant.* Maximos *actores comœdiarũ* Demetriũ *et* Stratoclea *placere diuerſis uirtutibus uidimus.* Sed *illud minus mirũ, quòd alter deos, & iuuenes, & bonos patres, ſeruosq́;, & matronas, & graues anus optimè: alter acres ſenes, callidos ſeruos, paraſitos, lenones, & omnia agitatiora melius.* Fuit *enim natura diuerſa.* Nã *uox quoq;* Demetrij *iucundior, illius acrior erat.* Annotandæ *magis proprietates, quæ trãsferri nõ poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri cauſſa producere, & ingrediendo uentũ cõcipere ueſte, & nõnunquã dextro latere facere geſtus: quod neminẽ alium præter* Demetrium *decuit: nanq; in hæc omnia, ſtatura & mira ſpecie adiuuabatur. illum curſus, & agilitas, & uel parùm conueniens perſonæ riſus, (quẽ nõ ignarus rationis populo dabat) & contracta etiã ceruicula.* Quicquid *horũ alter feciſſet fœdiſsimum uideretur.* Quare *norit ſe quiſq;, nec tantùm ex cõmunibus præceptis, ſed etiã ex natura ſua capiat conſilium formandæ actionis.* Neq; *illud tamen eſt nefas, ut aliquem uel omnia uel plura deceant.* Huius *quoq; loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maximè modum.* Non *enim comœdum eſſe, ſed* Oratorẽ *uolo.* Quare *neq; in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, temporibus, affectionibus moleſtè utemur: ut ſi ſit in ſcena dicendum,*

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem
Cùm arceſſor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias? Teren. in Eunucho.

Hic enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuerſos nutus actor adhibebit. Aliud oratio ſapit, nec uult nimium eſſe condita. Actione enim conſtat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronuntiatio uultuoſa, & geſticulationibus moleſta, & uocis mutationibus reſultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres tranſtulerunt, quod ab his ſumptum Lenas Popilius poſuit, eſſe hanc inocioſam actionem. Optimè igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ ſuprà ex Oratore poſui: quibus ſimilia in Bruto de Marco Antonio dicit. Hoc cap. *Sed iam recepta eſt actio paulo agitatior, & exigitur, & quibuſdam partibus conuenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.*

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER XII.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Difficillimam operis partem ſibi ſupereſſe, hac præfatione teſtatur: in quam dum à leuioribus initium duxerit, perſeuerando per ſingula penè imprudens euectus ſit: ſed ne nunc quidem deficiendum eſſe, quamuis pauciſsimos habeat quos ſequatur. Ac Ciceronem quidem ſolum eſſe, qui de optimo dicendi genere ſcripſerit: ſe autem & de genere dicendi, & de moribus Oratoris eſſe dicturum. quæ præfatio ad attentionem comparata eſt.

VENT

VENTVM eſt ad partẽ operis deſtinati longè grauiſsimam. Cuius equidem onus ſi tantum opinione prima concipere potuiſſem, quãto me premi ferẽs ſentio, maturius conſuluiſſem uires meas. Sed initio pudor omittendi quæ promiſerã, tenuit: mox quanquã per ſingulas propè partes labor creſceret, ne perderem quæ iam effecta erãt, per omnes difficultates animo me ſuſtẽtaui. Quare nunc quoq;, licet maior quàm unquã moles premat, tamen proſpicienti finẽ mihi conſtitutum eſt uel deficere potius, quàm deſperare. Feſellit autẽ, quòd initium à paruis cœperamus: mox uelut aura ſolicitãte prouecti longius, dum tantùm nota illa, & pleriſq; artiũ ſcriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circà uelut ijſdẽ ſe uẽtis credere auſos habebamus. Iam cũ eloquẽdi rationem nouiſsimè repertã, paucisſimiſq; tentatã ingreſsi ſumus, rarus qui iam procul à portu receſsiſſet, reperiebatur. Poſtquã uerò nobis ille quẽ inſtituebamus, Orator, à dicẽdi magiſtris dimiſſus, aut ſuo iàm impetu fertur, aut maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapiẽtiæ penetralibus petit: quàm in altũ ſimus ablati,
3. Aeneid. ſentire cœpimus. Nunc cælum undiq;, et undiq; pontus. Vnũ modò in illa immẽſa uaſtitate cernere uidemur M. Tulliũ, qui tamẽ ipſe, quãuis tãta atq; ita inſtructa naue hoc mare ingreſſus, cõtrahit uela, inhibetq; remos, & de ipſo demum genere dicẽdi quo ſit uſurus perfectus Orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiã mores ei conabitur dare, & aſsignabit officia. Ita nec antecedentẽ cõſequi poſſumus, et longius eundum eſt, ut res feret. Probabilis tamẽ cupiditas honeſtorũ, &
*audientiæ uel tutioris *audaciæ eſt tentare quibus paratior uenia eſt.

Non poſſe Oratorem eſſe niſi uirum bonum. CAP. I.

ARGVM

ARGVMENTVM.

Oſtendit Oratorem niſi bonum uirum eſſe non poſſe, non ſolùm in dicendi officio, ſed etiam in arte ipſa, & orationis facultate: quod probat ab ingenio, ſtudio, doctrina & autoritate boni Oratoris, quæ ei neceſſaria ſint, malis autem & ſtultis hominibus minimè conuenire. Soluit dicendi contraria exempla in Demoſthene & Cicerone: quos & malos uiros fuiſſe negat, & meliores Oratores potuiſſe fieri, ſi omnia perfecta habuiſſent, concedit. Artem etiam defendit, quę tametſi in cauſsis malis Oratorem inſtruat, tamen in eiſdem animum oratoris & conſilium ſpectandum eſſe: quo fiat ut ſæpe quod contra æquitatem eſſe uideatur, ex cauſſa aliqua rectum & honeſtum ſit: ut cum tyranni interfector etiam contra leges defenditur.

SIt ergo nobis Orator quem inſtituimus, is qui à M. Catone finitur uir bonus dicendi peritus. Verùm id quod ille poſuit prius, etiam ipſa natura potius ac maius eſt, utiq; uir bonus, non eò tantùm, quòd ſi uis illa dicendi malitiam inſtruxerit, nihil ſit publicis priuatisq; rebus perecicioſius eloquentia, ſed nos quoq; ipſi, qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatẽ dicendi conati ſumus, peßimè mereamur de rebus humanis, ſi latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerũ ipſa natura in eo quod præcipuè indulſiſſe homini uidetur, quoq; nos à cæteris animalibus ſeparaſſe, non parens, ſed nouerca fuerit, ſi facultatem dicendi, ſociam ſcelerum, aduerſam innocẽtiæ, hoſtem ueritatis inuenit. Mutos enim naſci, et egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm prouidentiæ munera in mutuã perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudiciũ meum. Neq; enim tantùm id dico, eum qui ſit Orator, uirum bonũ eſſe oportere: ſed ne futurum quidem Oratorem, niſi uirum bonum. Nam certè neq; intelligentiam conceſſeris ijs qui propoſita honeſtorũ ac turpium uia, peiorẽ ſequi malint: neq; prudentiã ijs qui in grauißimas frequenter legum, ſemper uerò malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis

improuiſo rerum exitu inducãtur. Quòd ſi neminem malum eſſe, niſi ſtultum, eundem, non modò à ſapientibus dicitur, ſed uulgò quoq; ſemper eſt creditũ: certè non fiet unquam ſtultus Orator. *Adde quòd ne ſtudio quidem operis pulcherrimi ua care mens, niſi omnibus uitijs libera, poteſt: primùm, quod in eodem pectore nullum eſt honeſtorum turpiumq; conſortiũ: & cogitare optima ſimul ac deterrima, non magis eſt unius animi, quàm eiuſdem hominis bonum eſſe ac malum. Tum illa quoq; ex cauſſa, quòd mentem tantæ rei intentam, uacare omnibus alijs etiam culpa carẽtibus curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nulla diſtringente atq; aliò ducẽte cauſſa, ſpectabit id ſolum ad quod accingitur. Quòd ſi agrorum nimia cura, & ſolicitior rei familiaris diligẽtia, & uenandi uo luptas, & dati ſpectaculis dies, multum ſtudijs auferũt (huic enim rei perit tempus quodcunq; alteri datur) quid putamus facturas, cupiditatem, auaritiam, inuidiam? quarum impotentiſsimæ cogitationes, ſomnos etiam ipſos, & illa per quietem uiſa perturbãt.* Nihil *eſt enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam uarijs affectibus conciſum atq; laceratũ, quàm mala mens.* Nam *& cum inſidiatur, ſpe, curis, labore diſtringitur: & iam cum ſceleris compos fuerit, ſolicitudine, pœnitentia, pœnarum omniũ expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus?* Non *hercle magis quàm frugibus in terra ſentibus ac rubis occupata.* Agè, *nõ ad perferendos ſtudiorũ labores neceſſaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria ſpei?* Non *præcipuè acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis?* Non *igitur malis eſſe laudẽ curæ putamus? Iam hoc quis nõ uidet, maximam partem orationis in tractatu æqui boniq; conſiſtere?* Dicétne *de his ſecundum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus?* Denique *ut maximam partem quæſtionis eximam, demus, id quod nullo modo*

modo fieri poteſt, idem ingenij, ſtudij, doctrinæ, peßimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur Orator? Nimirum qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus Orator. Non enim perfectum eſt quicquam, quo melius eſt aliud. Sed ne more Socraticorum nobiſmetipſis reſpõſum finxiſſe uideamur, ſit aliquis adeo contra ueritatem obſtinatus, ut audeat dicere, codẽ ingenio, ſtudio, doctrina præditum, nihilo deteriorem futurum Oratorem malum uirum quàm bonum. Conuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certè nemo dubitabit, omnem Oratorẽ id agere, ut iudici quæ propoſita fuerint, uera & honeſta uideantur. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus? Bonus quidem: & dicet ſæpius uera atq; honeſta. Sed etiam ſiquando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, poteſt) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorãtia recti, nonnunquam éxcidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſtè proponunt, ſine pudore affirmant. Sequitur in ijs quæ certum eſt effici nõ poſſe, deformis pertinacia, & irritus labor. Nam ſicut in uita, ita in cauſsis quoq; ſpes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam uera dicentibus fides deſit, uideaturq; talis aduocatus, malæ cauſſæ argumentum.

Nunc de ijs dicendum eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadam uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demoſthenes non fuit? atqui malum uirum accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna reſponſi inuidia ſubeunda eſt, mitigandæ ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes, tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eum ab inimicis congeſta ſunt, credam, cum & pulcherrima eius in republica conſilia, & finem uitæ clarum legam. Nec Marco

Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatem. teſtimonio eſt actus nobiliſſimè conſulatus: integerrimè prouincia adminiſtrata: et repudiatus uigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quæ in ætatem eius grauiſſima inciderunt, neq; ſpe neq; metu declinatus animus quò minus optimis ſe partibus, id eſt reipublicæ, iungeret. Parum fortis uidetur quibuſdam: quibus optimè reſpondit ipſe, non ſe timidum in ſuſcipiendus, ſed in prouidendis periculis: quod probauit morte quoq; ipſa, quàm præſtantiſſimo ſuſcepit animo. Quòd ſi defuit his uiris ſumma uirtus, ſic quærentibus an Oratores fuerint, reſpondebo, quomodo Stoici ſi interrogentur an ſapiens Zeno, an Cleanthes, an Chryſippus, reſpondeant magnos quidem illos ac uenerabiles, non tamen id quod natura hominis ſummũ habet, conſecutos. Nam & Pythagoras, nõ ſapientem ſe, ut qui ante eum fuerunt, ſed ſtudioſum ſapientiæ uocari uoluit. Ego tamẽ ſecundum communem loquendi conſuetudinem ſæpe dixi, dicamq;, perfectũ Oratorem eſſe Ciceronem, ut amicos & bonos uiros & prudentiſſimos dicimus uulgò, quorum nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed cũ propriè, & ad legem ipſam ueritatis loquendum erit, eum quæram Oratorem, quem & ille quærebat. Quanquam enim ſtetiſſe ipſum in faſtigio eloquẽtiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus quid adhuc abſciſſurum putem fuiſſe, (nã ferè ſic docti iudicauerunt, plurimum in eo uirtutum, nonnihil fuiſſe uitiorũ: & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coërcuiſſe teſtatur) tamen quandò nec ſapientis ſibi nomen, minimè ſui cõtemptor, aſſeruit, & melius dicere certè data lõgiore uita, & ætate ad componendum ſecuriore potuiſſet: non malignè crediderim defuiſſe ei ſummã illam, ad quam nemo propius acceſſit. Et licebat, ſi aliter ſentirem, fortius id & liberius defendere. An uerò M. Antonius neminem à ſe uiſum eloquẽtem,

In Oratore, & in Bruto.

quod

quod tãto minus erat, profeſſus eſt: ipſe etiã M. Tullius quærit adhuc eum, & tantùm imaginatur ac fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit: perfectius? Trãſeo illos qui Ciceroni ac Demoſtheni *ne in eloquẽtia quidem ſatis tribuunt: quãquam neq; ipſi* Ciceroni Demoſthenes *uideatur ſatis eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit: nec* Cicero Bruto Caluoq;, *qui* In Oratore.
certè compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt: nec Aſinio *utriq;, qui uitia orationis eius etiam inimicè pluribus locis inſequuntur.* Concedimus *ſanè (quod minimè natura patiatur) repertum eſſe aliquẽ malum uirum ſummè diſertum: nihilo tamen minus* Oratorem *eũ negabo.* Nam *nec omnibus qui fuerint manu prompti, uiri fortis nomen cõceſſerim, quia ſine uirtute intelligi nõ poteſt fortitudo. An ei qui ad defendendas cauſſas aduocatur, nõ eſt opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorem, transfugam, præuaricatorẽ donabimus* Oratoris *illo ſacro nomine?* Quòd *ſi mediocribus etiam patronis conuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur non* Orator *ille qui nondum fuit, ſed poteſt eſſe, tam ſit moribus quàm dicẽdi uirtute perfectus?* Non *enim forenſem quandam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec (ut aſperioribus uerbis parcamus) non inutilem ſanè litium aduocatum, quem deniq; cauſſidicum ulgò uocant, ſed uirum cum ingenij natura præſtantem, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectumq; undiq;, optima ſentientem, optimeq; dicentẽ. in hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborum ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, ſed*

in maioribus clarius elucebit, cum regenda Senatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An nõ talem quendam uidetur finxiſſe Virgilius, quem in ſeditione uulgi iam faces & ſaxa iaculantis, moderatorem dedit?

Aeneid.1.

Tum pietate grauem ac meritis ſi forte uirum quem
Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirum bonum: poſt hæc adiecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? non in bellis quoq; idem ille uir quem inſtituimus, ſi ſit ad præliũ miles cohortandus, ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus, tot ſimul metus, laboris, doloris, poſtremo mortis ipſius exciderint, niſi in corũ locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certè melius perſuadebit alijs, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quamlibet cuſtodiatur, ſimulatio: nec unquã tanta fuerit eloquendi facultas, ut nõ titubet ac hæreat quoties ab animo uerba diſſentiũt. Vir autẽ malus aliud dicat neceſſe eſt quàm ſentit. Bonos nunquam honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerũ optimarum (nam ijdem etiam prudentes erunt) inuentio: quæ etiã ſi lenocinijs deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur: nec quicquam non diſertè, quòd honeſtè dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati ſerũ eſt tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forſan & cõſummare cõtingat. Nam ſi natura non prohibet eſſe uirum bonum, & eſſe dicendi peritum: cur non aliquis etiam unus utrunq; conſequi poſsit? cur autem non ſe quiſq; ſperet fore illum aliquẽ? Ad quod ſi uires ingenij non ſuffecerint, tamen ad quem uſq; modum proceſſerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc certè prorſus eximatur animo, rem pulcherrimã eloquentiam cum

uitijs mentis poſſe miſceri. Facultas *dicẽdi ſi in malos incidit, & ipſa iudicanda eſt malum. peiores enim illos facit, quibus cõtingit.* Videor *mihi audire quoſdam (nec enim deerunt unquam qui diſerti eſſe quàm boni malint) illa dicentes,* Quid *ergo tantũ eſt artis in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium cauſſarum defenſione, nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipſam ueritatem?* Bonus *enim uir non agit niſi bonas cauſſas, eas porrò etiam ſine doctrina ſatis per ſe tuetur ueritas ipſa.* Quibus *ego, cum de meo primùm opere reſpondero, etiã pro boni uiri officio, ſiquando eum ad defenſionem nocentiũ ratio duxerit, ſatisfaciam.* Pertractare *enim quo modo aut pro falſis, aut etiã pro iniuſtis aliquando dicatur, non eſt inutile, uel propter hoc ſolum, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent fuerint.* Neq; *enim* Academici *cũ in utranq; diſſerunt partem, non ſecundum alteram uiuunt.* Neq; Carneades *ille, qui* Romæ *audiente* Cenſorio Catone *non minoribus uiribus contra iuſtitiam dicitur diſſeruiſſe, quàm pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe uir fuit.* Verùm *& uirtus quid ſit, aduerſa ei malitia detegit: & æquitas fit ex iniqui cõtemplatione manifeſtior: & plurima contrarijs probantur.* Debent *ergo* Oratori *ſic eſſe aduerſariorum nota cõſilia, ut hoſtium imperatori.* Verùm *& illud, quod prima propoſitionẽ durũ uidetur, poteſt afferre ratio, ut uir bonus in defenſione cauſſæ uelit auferre aliquando iudici ueritatẽ.* Quod *ſi quis à me proponi mirabitur, (quanquã non eſt hæc mea propriè ſententia, ſed eorũ quos grauiſſimos ſapientiæ magiſtros ætas uetus credidit) ſic iudicet, pleraque eſſe quæ non tam factis, quàm cauſſis eorum, uel honeſta fiant, uel turpia.* Nam *ſi hominẽ occidere, ſæpe uirtus: liberos necare, nonnunquam pul-*

cherrimum eſt: aſperiora quædam adhuc dictu, ſi communis utilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidẽ *nudum eſt intuendũ, qualem cauſſam uir bonus, ſed etiam quare, & qua mente defendat.* Ac *primùm concedant mihi omnes oportet,* quod Stoicorũ *quoq; aſperrimi confitentur, facturum aliquãdo bonum uirum, ut mendacium dicat, & quidem nonnunquam leuioribus cauſsis: ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorũ gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum ſi ab homini occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus: ut hoc quod aliâs in ſeruis quoq; reprehendendũ eſt, ſit aliâs in ipſo ſapiente laudandũ.* Id *ſi conſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, propter quæ* Orator *bene ſuſcipiat tale cauſſæ genus, quale remota ratione honeſta nõ ſuſcepiſſet.* Nec *hoc dico, quia ſeueriores ſequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtibus: tametſi nõ mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ propoſita imagine, inde pietatis. nihil dubij relinquamus.* Sit *aliquis inſidiatus tyranno, atq; ob id reus: utrúmne ſaluum eum nollet is qui à nobis finitur* Orator? *an ſi tuendũ ſuſceperit, non tã falſis defendet, quàm qui apud iudices malam cauſſam tuetur?* Quid *ſi quædã benefacta damnaturus eſt iudex, niſi ea non eſſe facta con uicerimus: non uel hoc modo ſeruabit* Orator *non innocẽtem modò, ſed etiam laudabilem ciuem?* Quid *ſi quædam iuſta natura, ſed conditione temporum inutilia ciuitati ſciemus: nónne utemur arte dicendi, bona quidem, ſed malis artibus ſimili?* Ad *hoc, nemo dubitabit, quin ſi nocentes mutari in bonã mentem aliquo modo poſsint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è republicà ſit, quàm puniri.* Si *liqueat igitur* Oratori, *futurum bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut ſaluus ſit?* Da *nunc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo uincere honeſtè ciuitas non*

poſsit:

poſsit: non'ne ei communis utilitas Oratorem *aduocabit? Certè* Fabricius Cornelium *Rufinum, alioqui & malum ciuem, & ſibi inimicum, tamen quia utilem ſciebat ducē, imminente bello palàm conſulem ſuffragio ſuo fecit: atq; id mirantibus quibuſdam reſpondit,* A *ciue ſe ſpoliari malle, quàm ab hoſte uenire. Ita hic ſi fuiſſet* Orator, *non defendiſſet eundem* Rufinum *uel manifeſti peculatus reum? Multa dici poſſunt ſimilia, ſed uel unum ex his quodlibet ſufficit. Non enim hoc agimus, ut iſtud illi quem formamus uiro ſæpe ſit faciendum: ſed ut ſi talis coëgerit ratio, ſit tamen uera finitio,* Oratorem *eſſe uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uerò ac diſcere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, neceſſarium eſt. Nam frequenter etiam optimæ cauſſæ ſimiles ſunt malis, & innocens reus multis uериſimilibus premitur: quo fit, ut eâdem actionis ratione ſit defendendus, qua ſi nocens eſſet. Iam innumerabilia ſunt bonis cauſsis malisq́; communia, teſtes, literæ, ſuſpiciones, opiniones. Non aliter autē uerisimilia quàm uera & cōfirmantur, & refelluntur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manente honeſta uoluntate.*

Cognoſcenda eſſe Oratori quibus mores formentur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Philoſophiæ cognitionem Oratori neceſſariam eſſe non ad uiuendum modo, ſed etiam ad dicendum contendit: nec unā illius partem, ſed omnes tres, ut rationalem, moralem, & naturalem: quarum ſingularum materiam & uires explicat. Deinde Philoſophiam non ab uno uliquo, ſed ab omnibus, & ab optimo quoque eſſe petendam: cum turpe ſit uni ſectæ addictum eſſe. Nec uerò præcepta tantum, ſed exempla etiam illuſtrium dictorum factorumq́; cognoſcenda.

Q*Vando igitur* Orator *eſt uir bonus, is autem citra uirtutem intelligi non poteſt, uirtus etiam ſi quoſdam*

impetus ex natura ſumit, tamen perficienda doctrina eſt: mores ante omnia Oratori ſtudijs erunt excolendi, atq; omnis honeſti iuſtiq; diſciplina pertractanda: ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicẽdi peritus poteſt. Niſi *forte accedamus ijs, qui natura cõſtare mores, & nihil adiuuari diſciplina putãt: ſcilicet, ut ea quidem quæ manu fiunt, atq; eorum etiam contemptiſſima confiteantur egere doctoribus: uirtutẽ uerò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datũ eſt, obuiam & illaboratam, tantũ quia nati ſimus, habeamus. Abſtinens erit, qui idipſum quid ſit abſtinentia ignorarit?* Et *fortis, qui metus doloris, mortis, ſuperſtitionis, nulla ratione purgauerit?* Et *iuſtus, qui æqui boniq; tractatũ, qui leges quæ natura ſunt omnibus datæ, quæq; propriæ populis & gentibus conſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractauerit?* O *quàm iſtud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc tranſeo, de quo neminem qui literas uel primis, ut aiunt, labris deguſtarit, dubitaturum puto: ad illud ſequẽs reuertar, ne dicendi quidem ſatis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perſpexerit, & mores præceptis ac ratione formarit.* Neq; *enim fruſtra in tertio de* Orat. *libro* L. Craſ*ſus cuncta quæ de æquo, iuſto, uero, bono, deq; ijs quæ ſunt cõtrà poſita, dicũtur, propria eſſe* Oratoris *affirmat: ac philoſophos cum ea dicendi uiribus tuentur, uti* Rhetorũ *armis, non ſuis.* Idem *tamen confitetur ea iam eſſe à philoſophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeſſione earum rerum fuiſſe.* Hinc *etiã illud eſt quod* Cicero *pluribus libris & epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapientiæ fontibus fluere: ideoq; aliquandiu præceptores eoſdẽ fuiſſe morum atq; dicendi.* Quapropter *hæc exhortatio mea nõ eò pertinet, ut eſſe* Oratorẽ *philoſophum uelim, quandò non alia uitæ ſecta longius à ciuilibus officijs, atque ab omni munere*

Orat

Oratoris receſſit. Nã quis philoſophorum aut in iudicijs fre quens, aut clarus in cõcionibus fuit? Quis deniq; in ipſa, quã maximè pleriq; præcipiunt, reipublicæ adminiſtratione uerſatus eſt? Atq; eò illum quem inſtituo, Romanum quendã uelim eſſe ſapientẽ, qui non ſecretis diſputationibus, ſed rerum experimentis atq; operibus uerè ciuilem uirum exhibeat. Sed quia deſerta ab ijs qui ſe ad eloquentiã contulerunt, ſtudia ſapientiæ, nõ iam in actu ſuo, atq; in hac fori luce uerſantur, ſed in porticus & gymnaſia primũ, mox in conuentus ſcholarũ receſſerunt, id quod eſt Oratori neceſſariũ, nec à dicẽdi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirum neceſſe eſt, apud quos remãſit. Euoluendi penitus autores qui de uirtute præcipiunt, ut Oratoris uita cum ſcientia diuinarum rerũ ſit humanarumq́; cõiuncta. Quæ ipſæ quãto maiores ac pulchriores uiderẽtur, ſi illas ij docerẽt, qui etiã eloqui præſtantiſſimè poſſunt? Vtinamq́; ſit tempus unquam, quo perfectus aliquis (qualem optamus) Orator hanc partem ſuperbo nomine, & uitijs quorũdam bona eius corrumpentium inuiſam, uindicet ſibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidẽ cum ſit in tres diuiſa partes, naturalem, moralẽ, rationalem: quæ tandẽ non eſt cum Oratoris opere cõiuncta? Nam ut ordinem retroagamus, de ultima illa, quæ tota uerſatur in uerbis, nemo dubitauerit, ſi & proprietates uocis cuiuſq; noſſe, & ambigua aperire, & perplexa diſcernere, & de falſis iudicare, & colligere ac reſoluere quæ uelis, Oratoris eſt: quanquam ea non tam eſt minutè atq; concisè in actionibus utendũ, quàm in diſputationibus: quia nõ docere modò, ſed mouere etiam ac delectare audientes debet Orator: ad quod impetu quoq; et uiribus ac decore eſt opus: ut uis amniũ maior eſt altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluẽtium, quàm tenuis aquæ, & obiectu lapillorum reſultantis. Et ut palæ-

ſtrici

ſtrici doctores illos quos numeros uocant, non idcirco diſcentibus tradũt, ut his omnibus ij qui didicerint, in ipſo luctandi certamine utantur (plus enim pondere & firmitate & ſpiritu agitur) ſed ut ſubſit copia illa, ex qua unum aut alterum, cuius ſe occaſio dederit, efficiant: ita hæc pars Dialectica, *ſiue illam dicere malimus diſputatricem, ut eſt utilis ſæpe & finitionibus, & cõprehenſionibus, & ſeparandis quæ ſunt differentia, & reſoluenda ambiguitate, & diſtinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando: ita ſi totum ſibi uindicauerit in foro certamen, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatem ſuam uires, ipſa ſubtilitate conſumet.* Itaq; *reperias quoſdam in diſputando mirè callidos, cum ab illa cauillatione diſceſſerint, nõ magis ſufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in anguſtijs mobilia, campo deprehenduntur.* Iam *quidem pars illa moralis quæ dicitur* Ethice, *certè tota* Oratori *eſt accommodata.* Nam *in tanta cauſſarum (ut ſuperioribus libris diximus) uarietate, cum alia coniectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia iure ſummoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipſa inter ſe concurrant, uel in diuerſum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici poteſt, cuius nõ parte in aliqua tractatus æqui ac boni reperiatur.* Pleraſq; *uerò eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant?* In *conſilijs uerò quæ ratio ſuadendi eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita?* Quid *illa etiã pars tertia, quæ laudãdi ac uituperãdi officijs cõtinetur?* Nempe *in tractatu recti prauiq; uerſatur.* An *de iuſtitia, fortitudine, abſtinentia, tẽperantia, pietate, non plurima dicet* Orator? *ſed ille uir bonus, qui hæc nõ uocibus tantùm ſibi nota atq; nominibus, aurium tenus in uſum linguæ perceperit, ſed qui uirtutes ipſas mente complexus, ita ſentiet, nec in cogitando ita laborabit, ſed quod ſciet, uerè dicet.* Cũ *ſit autẽ omnis generalis quæſtio ſpeciali*

poten

potentior, quia uniuerſo pars continetur, non utique accedit parti quod uniuerſum eſt: profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maximè ſtudiorũ more uerſatas. Iam uerò cum ſint multa proprijs breuibusq; cõprehenſionibus finienda, unde etiam ſtatus cauſſarum dicitur finitiuus: nonne ad id quoque inſtrui ab ijs qui plus in hoc ſtudij dederunt, oportet? Quid? nõ quæſtio iuris omnis, aut uerborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut uoluntatis coniectura cõtinetur? quorũ pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permiſta eſt omnibus iſtis oratio, quæ quidẽ oratio eſt uerè. Nam ignara quidẽ huiuſce doctrinæ loquacitas, erret neceſſe eſt, ut quæ uel nullos uel falſos duces habeat. Pars uerò naturalis, cũ eſt ad exercitationẽ dicendi tanto cæteris uberior, quanto maiore ſpiritu de diuinis rebus quã humanis loquendũ eſt, tum illam etiam moralem, ſine qua nulla eſſe (ut docuimus) oratio poteſt, totam cõplectitur. Nã ſi regitur prouidentia mundus, adminiſtranda certè bonis uiris erit Reſpublica. Si diuina noſtris animis origo, tendendũ ad uirtutẽ: nec uoluptatibus terreni corporis ſeruiendũ. An hæc non frequẽter tractabit Orator? Iã de augurijs, reſponſis, religione, deniq; omnibus de quibus maxima ſæpe in ſenatu cõſilia uerſata ſunt, nõ erit ei diſſerendum, ſi quidẽ (ut nobis placet) futurus eſt uir ciuilis idẽ? Quæ deniq; intelligi ſaltem poteſt eloquẽtia hominis optima neſcientis? Hæc ſi ratione manifeſta nõ eſſent, exẽplis tamen crederemus. Siquidem & Periclem, cuius eloquẽtiæ etiã ſi nulla ad nos monumenta uenerunt, uim tamen quandã incredibilem cũ hiſtorici, tum etiã liberrimũ genus hominũ comici ueteres tradunt, Anaxagoræ phyſici cõſtat auditorẽ fuiſſe: et Demoſthenẽ principẽ omniũ Græciæ Oratorũ, dediſſe operã Platoni. Nam M. Tullius nõ tantũ ſe debere ſcholis Rhetorum, quantũ Academiæ ſpatijs

In Oratore, & Bruto.

In Oratore.

Ibidem.

frequenter

frequenter ipſe teſtatus eſt. Neque tanta in eo unquam fuiſſet ubertas, ſi ingenium ſuũ conſepto fori, non ipſius rerũ naturæ finibus terminaſſet. Verùm ex hoc alia mihi quæſtio exoritur, quæ ſecta conferre plurimum eloquentiæ poßit: quanquã ea non inter multas poteſt eſſe contentio. Nam in primis nos Epicurus à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnem diſciplinã nauigatione quamuelociſsima iubet. Neq; uerò Ariſtippus ſummum in uoluptate corporis bonum ponens, ad hũc nos laborem adhortetur. Pyrrhon quidẽ quas in hoc opere partes habere poteſt, cui iudices eſſe apud quos uerba faciat, & reum pro quo loquatur, & ſenatũ in quo ſit dicenda ſententia, non liquebit? Academiam quidam utilißimam credunt, quòd mos in utranq; partem diſſerendi, ad exercitationẽ forenſiũ cauſſarum proximè accedat. Adijciunt loco probationis, quòd ea præſtantißimos in eloquẽtia uiros ediderit. Peripatetici ſtudio quoq; ſe quodam Oratorio iactant. Nam theſes dicere exercitationis gratia ferè eſt ab his inſtitutum. Stoici ſicut copiam nitoremq́; eloquentiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedant neceſſe eſt, ita nullos aut probare acrius, aut concludere ſubtilius cõtendunt. Sed hæc inter ipſos, qui uelut ſacramento rogati, uel etiã ſuperſtitione conſtricti, nefas ducũt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori uerò nihil eſt neceſſe in cuiuſquam iurare leges. Maius enim eſt opus atq; præſtãtius ad quod ipſe tendit, & cuius eſt uelut candidatus, ſi quidẽ eſt futurus cũ uitæ, tum etiam eloquẽtiæ laude perfectus. Quare in exẽplum bene dicendi facundißimum quenq; proponet ſibi ad imitandũ: moribus uero formandis quamboneſtißima præcepta, rectißimamq́; ad uirtutẽ uiã deliget. Exercitatione quidẽ utetur omni. ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſq;, ac natura pulcherrimis. Nam quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſeq; dicendũ magis abũdans, quàm de uirtute,

de republica, de prouidentia, de origine animorum, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq; oratio inſurgāt, uerè bona, quæ mitigent metus, coërceant cupiditates, eximāt nos opinionibus uulgi, animumq́; cæleſtem. Neque *ea ſolum quæ talibus diſciplinis continentur, ſed magis etiā quæ ſunt tradita antiquitus dicta acta præclarè, & noſſe, & animo ſemper agitare cōueniet.* Q*uæ profectò nuſquā plura maioraq́; quā in noſtræ ciuitatis monumētis reperientur. An fortitudinem, iuſtitiam, fidē, continentiam, frugalitatē, contemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quā* Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, *aliiq́; innumerabiles?* Q*uantū enim* Græci *præceptis ualēt, tantū* Romani *(quod eſt maius) exēplis.* T*antūq́; nō cognatis id è rebus admoneri ſciet, qui nō modò proximū tempus, lucemq́; præſentem intueri ſatis credat, ſed omnē poſteritatis memoriam, ſpatium uitæ honeſtæ, & curriculū laudis exiſtimet.* Hinc *mihi ille iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptam libertatē in cauſsis atq; conſilijs præſtet.* Neq; *erit perfectus* Orator, *niſi qui honeſtè dicere & ſciet, & audebit.*

Neceſſariam iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiam. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Neceſſariam eſſe Oratori iuris ſcientiam, eamq́; promptam & paratam in omni diſputatione, cōtendit. Nec difficilem eſſe, cum paucis rebus neq; adeò multis præceptis conſtet, & bona parte in bonorum uirorum ſenſu ſit poſita. Itaque reprehendit eos qui relicto eloquentiæ ſtudio, ignauia ſe ad ius ciuile uel ad philoſophiam contulerunt.

I*Vris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſcientia eſt, & morum ac religionum eius* R*eipublicæ quam capeſſet.* Nam *qualis eſſe ſuaſor in conſilijs publicis priuatis'ue poterit, tot rerum quibus præcipuè ciuitas cōtinetur, ignarus?* Q*uo autē modo*

modo patronum ſe cauſſarum non falſò dixerit, qui quod eſt in cauſsis potentiſsimũ, ſit ab altero petiturus? penè non diſsimilis ijs, qui poëtarũ ſcripta pronunciant. Nam quodammodo mandata perferret, & ea quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet: & ipſe litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo poſsit, cum domi præcepta & compoſita, ſicut & cætera quæ in cauſſa ſunt, in diſcendo cognita ad iudicem perferret: quid fiet in ijs quæſtionibus quæ ſubitò inter ipſas actiones naſci ſolẽt? nõ defõrmiter reſpectet? & inter ſubſellia minores aduocatos interroget? Poteſt autem ſatis diligenter accipere quæ tum audiet, cũ ei dicenda ſunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro ſuis dicere? poſsit in actionibus: quid fiet in altercatione, ubi occurrendum cõtinuò, nec libera ad diſcendum mora eſt? Quid ſi forte peritus iuris ille nõ aderit? Quid ſi quis nõ ſatis in ea re doctus, falſum aliquid ſubiecerit? Hoc enim eſt maximum ignorantiæ malũ, quòd credit eum ſcire, qui moneat. Neq; ego ſum noſtri moris ignarus, oblitus'ue eorũ qui uelut ad arculas ſedent, & tela agentibus ſubminiſtrant: neq; idem Græcos quoq; neſcio factitaſſe, unde nomen his pragmaticorũ datum eſt. Sed loquor de Oratore, qui non clamorem modò ſuum cauſsis, ſed omnia quæ profutura ſunt, debet. Itaq; eum nec inutilem ſi ad horam fortè cõſtiterit, neq; in teſtationibus faciendis eſſe imperitum uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cum aget, eſſe in cauſſa uelit? Niſi forte imperatorem quis idoneum credit in prælijs quidem ſtrenuum & fortem, & omniũ quæ pugna poſcit, artificem: ſed neq; delectus agere, nec copias contrahere atque inſtruere, nec proſpicere cõmeatus, nec locum capere caſtris ſcientem. prius eſt enim certè parare bella, quàm gerere. Atqui ſimillimus huic ſit aduocatus, ſi plura quæ ad uincendum ualent, alijs reliquerit:

cum

cum præſertim hoc, quod eſt maximè neceſſarium, non tam ſit arduũ, quàm procul intuentibus fortaſſe uideatur. Nanq; *omne ius quod eſt certũ, aut ſcripto aut moribus conſtat: dubium, æquitatis regula examinandum eſt. Quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis, nullã habent difficultatẽ: cognitionis ſunt enim, nõ inuentionis. at quæ conſultorũ reſponſis explicantur, aut in uerborũ interpretatione ſunt poſita, aut in recti prauiq; diſcrimine. Vim cuiuſq; uocis intelligere, aut cõmune prudentium eſt, aut propriũ oratoris: æquitas optimo cuiq; notiſſima.* Nos porrò *& bonũ uirum, & prudentẽ in primis, oratorẽ putamus: qui cum ſe ad id quod eſt optimũ natura, direxerit, nõ magnopere cõmouebitur ſi quis ab eo conſultus diſſentiet, cum ipſis illis diuerſas inter ſe opiniones tueri cõceſſum ſit. Sed etiã ſi noſſe quid quiſq; ſenſerit uolet, lectionis opus eſt, qua nihil eſt in ſtudijs minus laborioſum. Quòd ſi pleriq; deſperata facultate agẽdi, ad diſcendum ius declinauerũt, quàm id ſcire facile eſt oratori, quod diſcũt qui ſua quoq; cõfeßione oratores eſſe nõ poſſunt? Verùm & M. Cato cũ in dicendo præſtantiſſimus, tum iuris idẽ fuit periſſimus: & Scæuolæ Seruioq; Sulpitio cõceſſa eſt etiã facundiæ uirtus. Et M. Tullius non modò inter agendũ nunquam eſt deſtitutus ſcientia iuris, ſed etiã componere aliqua de eo cœperat: ut appareat poſſe oratorẽ non diſcẽdo tantùm iuri uacare, ſed etiã docendo. Verum ea quæ de moribus excolendis ſtudioq; iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehẽdenda, q; multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã neceſſe eſt, cõfugerint ad hæc diuerticula deſidiæ: quorum alij ſe ad albũ ac rubricas trãſtulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait, legulei quidam eſſe maluerũt: tanquã utiliora eligentes ea, quorũ ſolam facilitatem ſequebãtur. alij pigritiæ arrogãtioris, qui ſubitò fronte* 1. de Orato: & pro Muræ.

 conficta,

conficta, immiſſaq́; barba, ueluti deſpexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarent autoritatem contemptu cæterorum. Philoſophia *enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.*

Neceſſariam oratori cognitionem hiſtoriarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Hiſtoriam quoque oratori neceſſariam eſſe uult, cum ueram, tum etiam fabuloſam: in qua tamen antiquitatis & ſenectutis maior ſit autoritas.

IN *primis uerò abundare debet orator exemplorũ copia, cum ueterum, tum etiam nouorum: adeò ut non ea modò quæ cõſcripta ſunt hiſtorijs, aut ſermonibus uelut per manus tradita, quæq́; quotidie aguntur, debeat noſſe: uerùm ne ea quidem quæ ſunt à clarioribus poëtis ficta, negligere.* Nam *illa quidẽ priora, aut teſtimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum. Sed hæc quoq; aut uetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima: unde etiam ſenibus autoritas maior eſt, quòd plura noſſe & uidiſſe creduntur: quod* Homerus *frequentiſſimè teſtatur. Sed non eſt expectanda ultima ætas, cum ſtudia præſtent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis ſeculis uixiſſe uideamur.*

Quæ ſint oratoris inſtrumenta. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quæ dicta ſunt de moribus Oratoris, & de rerum cognitione, ad inſtrumenta illius pertinent: quibus adduntur hæc artificialia, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, actio. Sed in primis animi pręſtantia contra uerecundiam eſt neceſſaria, ne debilitetur in agẽdo orator, & iuſta fiducia deſtituatur. Vbi quam intelligat uerecũdiam, declarat, ne ingenuus ac modeſtus pudor

reprehendi uideatur, qui adeò oratori eſt neceſſarius, ut ſi deſit, fingendus ſit etiam in dicendo, ac prę ſe ferendus. Eſſe etiã hęc naturalia in neceſſaria parte oratoris, uocem, latera, decorem: quibus Trachallum temporibus ſuis excelluiſſe dicit.

HAec ſunt quæ me redditurum promiſeram inſtrumenta, non artis, ut quidam putauerũt, ſed ipſius oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum ſcientia debet eſſe ſuccinctus, accedente uerborũ figurarumq́; facili copia, & inuentionis ratione, & diſponendi uſu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimum ex his ualet animi præſtantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas ultra debitam reuerentiã tardet. Nam ut abominanda ſunt contraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra conſtantiam, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudiũ, nihil profectus ipſe profuerit: ut ſi des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniã & aliter accipi poteſt, ipſam uerecundiam, uitiũ quidẽ, ſed amabile, & quæ uirtutes facillimè generet, eſſe interim aduerſam, multisq́; in cauſſa fuiſſe, ut bona ingenij ſtudijq́; in lucẽ non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Sciat autem ſi quis hæc forte minus adhuc peritus diſtinguendi uim cuiuſq; uerbi leget, non probitatem à me reprehendi, ſed uerecundiam, quæ eſt timor quidam reducens animum ab ijs quæ facienda ſunt: unde confuſio, & cœpti pœnitentia, & ſubitum ſilentium. Quis porrò dubitet uitijs adſcribere affectum propter quem facere honeſtè pudet? Neq; ego rurſus nolo eum qui ſit dicturus, & ſolicitum ſurgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ ſi non accident, etiam ſimulanda erunt: ſed intellectus hìc ſit operis, non metus: moueamurq́;, non concidamus. Optima eſt autem emendatio uerecundiæ, fiducia: & quamlibet im-

becilla frons, magna conſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſuprà dixi, quæ tamen & cura iuuantur, inſtrumēta, uox, latus, decor: quæ quidē tantum ualēt, ut frequenter famam ingenij faciant. Habuit oratores ætas noſtra copioſiores: ſed cum diceret, eminere inter æquales Trachallus uidebatur. ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorū, frontis autoritas, geſtus præſtātia, uox quidē, non ut Cicero deſiderat, penè tragœdorum, ſed ſuper omnes, quos ego quidē audierim, tragœdos. Certè cū in baſilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autē iudicia, ut moris eſt, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerēt, & auditum eū, & intellectum, &, quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotū eſt, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat, ab ijs quibus quis dicit audiri. Talis eſſe debet orator, & hæc ſcire.

Quod ſit incipiendi cauſſas agere tempus. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Maturè incipiendum eſſe cauſſas agere præcipit, ne ſi citius id fiat, efferamur: ſin tardius, deficiamus: idq; à facilioribus tentandum. Quod poſtquam inceptum eſt, melius eſſe ad ſtudia aliquando reſilire & relabi, & quodammodo renouari, quàm ſemel progredi: quò firmior in poſterum & prudentior orator euadat: quod Ciceronem feciſſe probat.

AGendi autem initium ſine dubio ſecūdum uires cuiuſq; ſumendum eſt: neq; ego annos definiam, cū Demoſthenem puerum admodū actiones pupillares habuiſſe manifeſtū ſit: Caluus, Cæſar, Pollio, multū ante quæſtoriā omnes ætatē grauiſſima iudicia ſuſceperint: prætextatos egiſſe quoſdā ſit traditum: Cæſar Auguſtus duodecim natus annos, auiā pro Roſtris laudauerit. Modus mihi uidetur quidā tenendus, ut neq; præpropere diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt

Vide Plut. in uitam Demoſthenis.

eſt illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde & contẽptus operis innaſcitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod eſt ubiq; pernicioſiſſimũ) præuenit uires fiducia. Nec *rurſus differendũ eſt tyrocinium in ſenectutem. Nã quotidie metus creſcit, maiusq; fit ſemper quod auſuri ſumus: & dum deliberamus quãdo incipiendum ſit, incipere iam ſerum eſt. Quare fructum ſtudiorum uiridem & adhuc dulcem promi decet, dum & uenia & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet: & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas: & ſiqua ſunt dicta iuueniliter, pro indole accipiũtur: ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roſcio locus, Quid enim tam commune, quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Quæ cũ ſex & uiginti natus annos, ſummis audientium clamoribus dixerit, deferbuiſſe tẽpore, & annis liquata iam ſenior idẽ fatetur. Et hercle quantũlibet ſecreta ſtudia cõtulerint, eſt tamen proprius quidã fori profectus: alia lux, alia ueri diſcriminis facies: plusq; ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina, ualeat. Ideoq; nõnulli ſenes in ſchola facti, ſtupent nouitate cũ in iudicia uenerũt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſiderãt. At illic & iudex tacet, & aduerſarius obſtrepit, & nihil temere dictũ perit: & ſiquid tibi ipſe ſumas, probandũ eſt: & laboratã cõgeſtamq; dierũ ac noctium ſtudio actionẽ, aqua deficit: & omiſſo magna ſemper flandi tumore, in quibuſdã cauſſis loquendũ eſt, quod illi diſerti minimè ſciũt. Itaq; nõnullos reperias, qui ſibi eloquẽtiores uideantur, quàm ut cauſſas agant. Cæterùm illum quẽ iuuenem, teneriſq; adhuc uiribus nitentem, in forũ deduximus, & incipere à quammaximè facili ac fauorabili cauſſa uelim, ut catuli ferarũ molliore præda ſaginantur: & non utiq; ab hoc initio cõtinuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, ſed iam ſcientem quid ſit pugna, &*

Aſconius apud Gell. ſeptẽ & uiginti numerat.

In Oratore & Bruto.

in quam rem ſtudendum ſit, refici atq; renouari. Sic & tyrocinij metum, dum facilius eſt audere, tranſierit, nec audendi facilitatem uſq; ad contemptum operis adduxerit. Vſus eſt & hac ratione M. Tullius: & cum iam clarum meruiſſet inter patronos qui tum erant, nomen, in Aſiam nauigauit, ſeq; & alijs ſine dubio eloquentiæ ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipue tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rurſus formandum ac uelut recoquendum dedit. Tum dignum operæpretium uenit, cum inter ſe congruunt præcepta & experimenta. In Bruto.

Quæ in ſuſcipiendis cauſsis oratori obſeruanda ſint. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Oratorem ad defendendum quàm ad accuſandum propẽſiorem eſſe debere iudicat, & tamẽ interdum uel publico uel priuato officio ad accuſandum adduci, non pœnę nocentium, ſed emendationis cupiditate. id exemplis clariſsimorum uirorum confirmat. In cauſsis autem recipiendis, quamuis multę ſint, tamen amicis, ac potiſsimum ſi iudices fuerint, obſequendũ eſſe: ſed cauendum interim ne quid ambitioſe uel pro potentibus contra ueritatem, uel pro humilibus contra dignitatem faciamus. Dimittendam etiam nonnunquam cauſſam imprudenter ſuſceptam, poſtquam iniquam eſſe cognouerimus. Illud prorſus indignum eſſe adiungit, eloquentiam in quęſtu haberi: tametſi iuſta gratia referenda ſit bene merenti oratori, prętertim ſi egeat: in quo tamen ipſe modum ſeruare debeat, neq; unquam paciſci cum litigatore, ne merces eſſe uideatur potius, quàm officioſa beneuolentia: quod ualde alienum ſit à liberaliſsima facultate, & infra dignitatem oratoris.

CVm ſatis in omne certamen uiriũ fecerit, prima ei cura in ſuſcipiendis cauſsis erit: in quibus defendere quidem reos profectò quàm facere uir bonus malet: non tamẽ ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neq; publico neq; priuato duci poſsit officio, ut aliquem ad reddendã rationem uitæ

uitæ uocet. Nam & leges ipſæ nihil ualeãt,niſi actoris idonea uoce munitæ:& ſi pœnas ſcelerum expetere fas nõ eſt, propè eſt ut ſcelera ipſa permiſſa ſint:& licẽtiam malis dari,certè cõtra bonos eſt.Quare neq; ſociorum querelas,nec amici uel propinqui necem,nec erupturas in Rempublicam conſpirationes inultas patietur orator:non pœnæ nocẽtium cupidus,ſed emendandi uitia,corrigendiq́; mores. Nam qui ratione traduci ad meliora nõ poſſunt,ſolo metu cõtinentur. Itaq; ut accuſatoriã uitã uiuere,& ad deferendos reos præmio duci,proximum latrocinio eſt:ita peſtem inteſtinã propulſare,cũ propugnatoribus patriæ cõparãdũ. Ideoq́; principes in Republica uiri nõ detrectauerũt hanc officij partẽ: creditiq; ſunt etiã clari iuuenes obſidẽ Reipublicæ dare malorum ciuiũ accuſationem,quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare,niſi ex fiducia bonæ mẽtis uidebantur. Idq́; cum ab Hortẽſio,Lucullis,Sulpitio,Cicerone, Cæſare, plurimis alijs, tum ab utroq; Catone factum eſt:quorũ alter appellatus eſt ſapiens : alter niſi creditur fuiſſe, uix ſcio cui reliquerit huius nominis locũ. Nãq; defendet omnis orator, idemq́; portũ illum eloquẽtiæ ſuæ ſalutarẽ,non etiam piratis patefaciet, ducturq́; in aduocationẽ maximè cauſſa. Quoniam tamẽ omnes qui nõ improbè litigabũt, quorũ certè bona pars eſt,ſuſtinere nõ poteſt unus, aliquid & cõmendãtiũ perſonis dabit, & ipſorum qui iudicio decernent, ut optimi cuiuſq; uoluntate moueatur.nãq; hos & amiciſſimos uir bonus habebit. Summouendum uerò eſt utrũq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam ſuam : uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna cauſſas uel iuſtas uel improbas facit. Neque uerò pudor obſtet, quo minus ſuſceptam,cum melior uideretur, litem, cognita inter dicendum iniquitate,

 dimittat,

dimittat, cum prius litigatori dixerit uerũ. Nam & in hoc maximum, ſi æqui iudices ſumus, beneficium eſt, ut nõ fallamus uana ſpe litigantem. Neq; eſt dignus opera patroni, qui non utitur cõſilio. Et certè non conuenit ei quẽ oratorẽ eſſe uolumus, iniuſta tueri ſcientẽ. Nam ſi ex illis quas ſuprà diximus cauſsis falſum tuebitur, erit tamen honeſtũ quod ipſe faciet. Gratis'ne ei ſemper agendũ ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte dijudicare, imprudentiũ eſt. Nã quis ignorat, quin id lõgè ſit honeſtiſsimum, ac liberalibus diſciplinis, & illo quẽ exigimus animo digniſsimum, nõ uendere operã, nec eleuare tanti beneficij autoritatẽ? cũ pleraq; hoc ipſo poſsint uideri uilia, ꝙ pretiũ habẽt. Cæcis hoc, ut aiunt, ſatis clarũ eſt: nec quiſquã qui ſufficiẽtia ſibi (modica autem hæc ſunt) poſsidebit, hũc quæſtũ ſine crimine ſordiũ fecerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſſarios exiget, ſecundũ omnes ſapientium leges patietur ſibi gratiã referri: cum & Socrati collatum ſit ad uictũ: & Zeno, Cleanthes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iuſtior acquirẽdi ratio, quã ex honeſtiſsimo labore, & ab ijs de quibus optimè meruerint, quiq; ſi nihil inuicẽ præſtent, indigni fuerint defenſione. Quod quidẽ non iuſtum modò, ſed neceſſariũ etiam eſt, cũ hæc ipſa opera, tẽpusq; omne alienis negotijs datũ, facultatem aliter acquirẽdi recidant. Sed tum quoq; tenẽdus eſt modus: ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantum, & quouſq;. Paciſcendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cum præſertim bonos homines bonasq; cauſſas tuenti non ſit metuendus ingratus: qui ſi futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere uolet orator ultrà quàm ſatis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet,

Xenophon memorabilium I.

ſed

ſed mutua beneuolentia utetur, cum ſciat ſe tanto plus præſtitiſſe: quia nec uænire hoc beneficium oportet, nec perire. Deniq; ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in diſcendis cauſsis oratori obſeruanda ſint. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Cauſſam quā dicturus eſt, oratori diligenter cognoſcendam eſſe pręcipit, quòd nōnulli negligentia, alij ambitione leuius curent: neq; uerò per aliū, ut pleriq;, neq; ex libellis, ſed per ſeipſum cognoſcendam. Summam autē diligentiam adhibendam, ita ut neq; tempori parcatur, neq; fugiatur moleſtia quo minus ſæpe etiā de eadem re audiamus. Notanda etiā interim eſſe quędam, ne excidant, monet. Acriter quoq; litigatori inſtandum, eumq; uerſandum omnē in partem, & modò ex noſtra, modo ex aduerſarij perſona agendum. Inſtrumenta litis & inſpiciunda omnia, & pertractanda, & per totā cauſſam eundū, perſcrutando eruendoq; quicquid in ea uel teſtibus tractandis uel argumētis aptum eſſe queat. Poſtremò etiam iudicis perſonam eſſe ſumendam, & omnibus ante oculos propoſitis, uidendum quid in quaq; re firmiſsimum ſit, & æſtimandum in utranq; partem, ut totius cauſſę euentus ante iudicium proſpiciatur.

PRoxima diſcēdæ cauſſæ ratio: quod eſt orationis fundamentum. Neq; enim quiſquā tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia quæ ſunt in cauſſa, diligenter cognouerit, ad docendum certè iudicē non ſufficiat. Sed eius rei pauciſsimis cura eſt. Nam ut taceam de negligentibus, quorū nihil refert ubi litium cardo uertatur, dum ſint quæ uel extra cauſſam ex perſonis aut communi tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur: aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquām occupati, ſemperq; aliud habentes quod antè agendum ſit, pridie ad ſe uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquā etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe gloriātur: partim iactantia ingenij, ut res citò accepiſſe uidean-

tur, tenere ſe & intelligere prius penè quàm audiant mentiti, cum multa & diſertè, ſummisq; clamoribus, quæ neq; ad iudicē, neq; ad litigatorē pertineant, decantauerunt, bene ſudantes beneq; comitati per forū reducuntur. Ne illas quidem tulerim delicias eorū, qui doceri amicos ſuos iubent: quanquā minus mali eſt, ſi illi ſaltē rectè diſcant, recteq; doceant. Sed quis diſcet tam bene, quàm patronus? Quomodo autē ſequeſter ille & media litiū manus, & quidam interpres, impendet æquo animo laborē in alienas actiones, cum dicturus ipſe nō ſit? Peßimæ uerò cōſuetudinis, libellis eſſe contentū, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronū, quia liti ipſe nō ſufficit: aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui ſe non poſſe agere confitentur: deinde faciunt id quod eſt in agendo difficillimū. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dißimulandum, quid declinandum, mutandū, fugiendum etiā ſit, poteſt, cur nō ſit orator, quādò quod difficilius eſt facit? Hi porrò nō tantū nocerent, ſi omnia ſcriberent uti geſta ſunt. Nunc conſilium & colores adijciunt, & aliqua peiora ueris, quæ pleriq; cū acceperunt, inmutare nefas habent, & uelut themata in ſcholis poſita cuſtodiunt. Deinde deprehenduntur, & cauſſam quā diſcere ex ſuis litigatoribus noluerūt, ex aduerſarijs diſcunt. Liberum igitur demus ante omnia ijs quorum negotiū erit, tempus, ac locum: exhortemurq; ultro, ut omnia quamlibet uerbosè, & unde uolent repetito tempore exponant. Non enim tam obeſt audire ſuperuacua, quàm ignorare neceſſaria. Frequenter autem & uulnus & remedium in ijs orator inueniet, quæ litigatori in neutrā partē habere momentū uidebantur. Nec tanta ſit acturo memoriæ fiducia, ut ſubſcribere audita pigeat. Nec ſemel audiſſe ſit ſatis: cogendus eadem iterū ac ſæpius dicere litigator: nō ſolùm quia effugere aliqua prima expoſitione potuerunt, præſertim hominem

minem(quod ſæpe euenit)imperitũ,ſed etiã ut ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquã non doceant cauſſam, ſed agant, nõ ut cum patrono, ſed ut cum iudice loquuntur. Quapropter nunquã ſatis credendum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis nõ apparentia modò uitia curanda ſunt, ſed etiã inuenienda quæ latent, ſæpe ipſis ea qui ſanandi ſunt, occulentibus: ita aduocatus plura quàm oſtenduntur, aſpiciat. Nã cum ſatis in audiendo patiẽtiæ impenderit, in aliã rurſus ei perſonam tranſeundum eſt, agendusq; aduerſarius, proponendum quicquid omnino excogitari cõtrà poteſt, quicquid recipit in eiuſmodi diſceptatione natura. Interrogandus quàm infeſtiſſimè, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum, ubi minimè expectauimus, peruenimus. In ſumma, optimus eſt in diſcendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, teſtem populum, paratiſſimas cõſignationes, ipſum deniq; aduerſarium quædam non negaturum. Ideoq; opus eſt intueri omne litis inſtrumentum: quod uidere non eſt ſatis, perlegendum erit. Nam frequentiſſimè aut non ſunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent: aut cum alio aliquo nocituro permiſta ſunt: aut nimia ſunt, & fidem hoc ipſo detractura, quòd non habent modum. Deniq; linum ruptum, aut turbata* cera, aut ſine agnitore ſigna frequenter inuenies: quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient: pluſq; nocebunt deſtituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam quæ litigator nihil ad cauſſam pertinere crediderit, patronus eruet: modò per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circunſpectare in agendo, & attentare ſingulos minimè cõuenit, propter quas diximus cauſſas: ita in dicendo rimari neceſſariũ eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca, inſtituta, inſtrumenta cætera:

*cætera,

Lib.5.ca.10.

ex

ex quibus non tantum illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poßit, ſed qui metuendi teſtes quomodo ſint refellendi. Nam plurimum refert, inuidia reus, an odio, an contemptu laboret: quorũ ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic cauſſam perſcrutatus, propoſitis ante oculos omnibus quæ proſint noceant'ue, tertiam deinceps perſonam induat iudicis, fingatq; apud ſe agi cauſſam, & quod ipſum mouiſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentißimum apud quencunq; agetur, exiſtimet: & ſic eum rarò fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ ſeruanda in agendis cauſsis oratori ſint. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Oratorem in agendo cautum, non ambitioſum eſſe oportere monet: ſed diſsimulandam artem ſi offenderit, & utilitati ſeruiendum. Nullam cauſſam uel tenuem illi repudiandam: neque, ſi res non ſuppeditat dicendi materiam, extrà petendam: & tum uel maximè à maledicendi petulantia, quę odioſa eſt, nec cauſſę tantum, ſed etiam patrono nocet, abſtinendum. Plures cauſſas, quàm agere poſsit, non ſuſcipiendas: & in his quæ dicturus ſit, ſcribenda frequenter, uel etiam ſi fieri poſsit, ſculpenda: hoc eſt, orator ſe omni ratione ad memoriam comparabit: cuius tamen facultatem non ſemper futuram ait, nec eam, ubi deerit, tentandam, quod obeſſet plurimum: ſed cura potius omni atq; ingenio contendendum: cui doctrina, ſtudium & exercitatio ſuffragabuntur.

QVæ ſint in agẽdo ſeruanda, toto ferè opere executi ſumus, pauca tamẽ propria huius loci, quæ non tam dicendi arte, quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne, quod pleriſq; accidit, ab utilitate eum cauſſæ, præſentis cupido laudis abducat. Nam ut gerẽtibus bella, nõ ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt, ſed adeundi plerunq; aſperi colles, expugnandæ ciuitates quãlibet præ-

ciſis impoſitæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidem occaſione latius decurrendi, & æquo congreſſa campo, totas uires populariter explicabit: at ſi iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus concitatisq́; ſententijs uelut miſsilibus utetur: ſed operibus, & cuniculis, & inſidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non dum fiunt laudantur, ſed cum facta ſunt: unde etiam cupidis minus opinionis, plus fructus uenit. Nam cũ illa dicendi uitioſa iactatio inter plauſores ſuos detonuit, reſurgit ueræ uirtutis fortior fama: nec iudices à quo ſint moti diſsimulant, & doctis creditur: nec eſt orationis uera laus, niſi cum finita eſt. Veteribus quidem etiã diſsimulare eloquentiã fuit moris: idq́; M. Antonius præcipit, quò plus dicẽtibus fidei, minusq́; ſuſpectæ aduocatorũ inſidiæ forent. Sed illa diſsimulari quæ tum erat, potuit: nondum enim tantũ dicendi lumen acceſſerat, ut etiã per obſtantia erumperet. Quare artes quidem & conſilia lateant, & quicquid ſi deprehenditur perit. Hactenus eloquentia ſecretũ habet. Verborum quidem delectus, grauitas ſententiarũ, figurarum elegantia, aut nõ ſunt, aut apparent. ſed uel propter hoc ipſum oſtentanda nõ ſunt, quòd apparẽt: aut ſi unũ è duobus eligendum, cauſſa potius laudetur quàm patronus. Finẽ tamen hunc præſtabit orator, ut uideatur optimam cauſſam optimè egiſſe. Illud certum erit, neminem peius agere, quàm qui diſplicẽte cauſſa placet. neceſſe eſt enim extra cauſſam ſit quod placet. Nec illo faſtidio laborabit orator. nõ agendi cauſſas minores, tanquã infra eum ſint, aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia. Nam & ſuſcipiendi ratio iuſtiſsima eſt officiũ, & optandum etiã ut amici quàm minimas lites habeant: & abunde dixit bene, qui rei ſatisfecit. At quidam etiã ſi fortè ſuſceperunt negotia paulo

ad dic

ad dicẽdum tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circunliniunt: ac ſi defecerint alia, cõuitijs implent uacua cauſſarũ, ſi cõtingit, ueris: ſi minus, fictis: modò ſit materia ingenij, mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eũ ne uera quidem obiecturũ, niſi id cauſſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquentia, cenſurã maledicendi ſubire: quod faciẽtibus, etiã malè audiendi præſumenda patiẽtia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequẽter qui egerunt, & certè patroni petulantiam litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ diſtat niſi occaſione. Turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata: à litigatoribus quidem frequẽter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defenſionẽ. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorũ facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulans eſſe ad alterius arbitrium? Atqui etiam in aduocatos partis aduerſæ libenter nonnulli inuehuntur: quod, niſi ſi forte meruerunt, & inhumanũ eſt reſpectu communium officiorum, & cum ipſi qui dicit, inutile (nam idem iuris reſponſuris datur) tum cauſſæ contrarium, quia planè & aduerſarij fiunt, & inimici: & quantulũcunq; his uirium eſt, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum oratori & autoritatis & fidei affert, modeſtia, ſi à uiro bono in rabulam latratoremq; cõuertitur, compoſitus non ad animum iudicis, ſed ad ſtomachum litigatoris. Frequenter etiam ſpecies libertatis deducere ad temeritatẽ ſolet, nõ cauſſis modò, ſed ipſis quoq; qui dixerunt, periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, nequod ſibi uerbum in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio qui tantũdem poſſunt nocere. Nam quæ fortia dum dicuntur uidebantur, ſtulta cum læſerunt

runt uocantur. Nunc quia uariũ ferè propoſitum agentium fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit: quē credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ ſemper quantum plurimũ poterit. Neq; enim ſolùm negligentis, ſed & mali, & in ſuſcepta cauſſa perfidi ac proditoris eſt, peius agere quàm poßit. Ideoq; ne ſuſcipiendæ quidem ſunt cauſſæ plures, quàm quibus ſuffecturũ ſe ſciat. Dicet ſcripta quàm res patietur plurima: & ut Demoſthenes *ait, ſi continget, & ſculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudicijs poſt interiectos dies dantur, permiſerint: at cum protinus reſpondendum eſt, omnia parari non poſſunt, adeò ut paulo minus promptis etiã noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diuerſo quàm opinati fuerant, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & tota actione reſpiciũt requiruntq; nũ aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inſeri poßit. quodſi fiat, nõ cohæret, nec cõmiſſuris modò, ut in opere male iuncto hiatibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber eſt impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obſtat. Illa enim quæ ſcripta ſunt, retinent animum, nõ ſequuntur. Itaq; in his actionibus omni, ut agricolæ dicunt, pede ſtandum eſt. Nam cũ in propoſitione ac refutatione cauſſa cõſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poſſunt: quæ etiã reſponſurum aduerſariũ certum eſt, (eſt enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre poſſumus, ut cauſſam bene nouerimus: alterum ibi ſumere, ut dicentē aduerſariũ diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes caſus componere: idq; eſt tutius ſtylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur. Sed ſiue in reſpondendo fuerit ſubitò dicendum, ſiue quæ alia ita exegerit ratio, nunquã oppreſſum*

ſe de

ſe ac deprehenſum credet Orator, cui diſciplina & ſtudium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis: quemq; armatum ſemper, ac uelut in procinctu ſtantem, nõ magis unquam in cauſsis oratio, quàm in rebus quotidianis ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſe unquam propter hoc oneri ſubtrahet, modò ſit cauſſæ dicendæ tempus: nam cætera ſemper ſciet.

De genere dicendi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Varia eſſe dicendi genera, & alium alio delectari, ſicut in picturis & ſtatuis, quarum uarios & excellentes artifices commemorat: quibus traductis ad Orationis ſimilitudinẽ confert Oratores Latinos, diſtantes inter ſe ac diſsimiles: in quibus tamẽ Ciceronẽ unũ omnibus anteponit, & defendit contra obtrectatores. Deinde exponit genera dicendi, & ex tribus optimum facit quod atticũ uocabant: in eoq; reprehendit prauum quorundam iudiciũ, qui ornatum & amplitudinẽ ab hoc genere remouẽtes, aridi atq; exucti erant. Græcorum autẽ facundiã Latinæ anteponit: quòd & ſono literarum dulcior, & copia uerborũ uberior ſit. In quo tamen medetur Latinorum inopię, quòd dotes Græcorũ aliis uirtutibus æquare poſsint: non uerborũ modò tractatione, ſed & rebus illorũ opes compenſando, præſertim in magna & ornata oratione: nam in ſubtili Gręcos ſuperiores eſſe. Eodemq; in loco rurſus improbat atticos aridos illos atq; ieiunos, qui omnia propriis ac neceſſariis modò uerbis dicenda putabant: ornatum negans minus aptum, & ſecundum naturam eſſe in magna oratione, quàm proprietatem in ſubtili: additq; eodem uoluptati auditorum ſeruiendum eſſe, modò id cautè & modicè fiat, ne officiatur cauſſarum utilitati. Quæſtionem quoque aliam inducit hoc loco, de dicendi & ſcribendi ratione: quam uult eandem eſſe oportere in utroque opere: nec aliter ſcripta, quàm quę dicenda forent, ad poſteros tradenda eſſe, exceptis iis ubi actio ad tempus & auditorum uoluntatem accommodatur, ut in cauſsis. In infinitis quæſtionibus naturę rerum ſicut in dicendo, ita in ſcribendo ſeruiendum eſſe. Poſt hæc facit alteram diuiſionem Orationis: in genus ſubtile, graue, & medium. Quorum primum ad docendum, ſecundum ad mouendum

uendum, tertium ad delectandum accommodatum ſit. In ſubtili acumen eſſe, & in narrando probandoq; ualere. Mediũ, amœnum, floridum, uerbis ac ſententiis mediocriter ornatum. Graue, magnum, uehemens, copioſum, quod non ducat: ſed ui trahat auditorem, & in quamuis partem auferat. Itaq; in eo eſſe perſonarum fictiones liberiores, amplificationes, ſublata contra fidé, & omnia affectuum genera, non tam ad docendũ delectandúmue, quàm ad incitandum auditorem accommodata. Addit deinde his tribus & alia quędam genera media inter illa, & ipſorum quodammodo gradibus temperata: ut in muſicis ſonis minus maximo, & rurſus minimo maius, quod tamen medium inter utrunq; nondum ſit, ſed citrà conſiſtat. Atq; in his omnibus generibus uult Oratorem inſtructum ac paratum eſſe debere, ut unoquoq; aptè & decenter utatur, uel in tota uel in aliqua parte cauſſæ, cùm alia alio modo dicenda ſint: ut grauiter, acriter, ſeuerè, uehementer, concitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſsè, ſubtiliter, blandè, leniter, dulciter, breuiter, urbanè: eosq; reprehendit qui intemperato quodam & plauſibili magis quàm ſano genere in cauſsis utebantur, quaſi hoc eſſet aptum & populare. Poſtremò hæc omnia prædicta facilia eſſe bono & exercitato Oratori iudicat: qui tamen iudicium & modum adhibere debeat, ne intemperantia prolabatur.

SVpereſt ut dicã de genere orationis. Hic erat propoſitus à nobis in diuiſione prima locus tertius: nam ita promiſeram, me de arte, de artifice, de opere dicturũ. Cum ſit autem Lib.2.cap.15.
**Rhetoris atq; Oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ,* *rhetorices.
ſicut oſtendam, in omnibus his & ars eſt, & artifex: plurimũ tamen inuicem differunt: nec ſolùm ſpecie, ut ſignum ſigno, & tabula tabulæ, & actio actione, ſed genere ipſo, ut à Græcis Tuſcanicæ ſtatuæ, & Aſianus eloquens Attico. Suos autẽ Plin.lib.34. cap.7.
hæc operum genera quæ dico, ut autores, ſic etiam amatores habent: atq; ideo nondum eſt perfectus Orator, ac neſcio an ars ulla, non ſolùm quia aliud in alio magis eminet, ſed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum uel locorum, partim iudicio cuiuſque atq; propoſito.

Pictores clari, de quibus uide Plin. lib. 35. cap. 9. & 10.

Intelligendi, id eſt iudicãdi, quaſi artem intelligant, id eſt, quomodo tumens uel cauum in plano exprimatur.

Primi, quorũ quidem opera non uetuſtatis modò gratia uiſenda ſint, clari pictores fuiſſe dicuntur Polygnotus *atq;* Aglaophon*, quorũ ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis qui poſt eos extiterunt autoribus præferant, proprio quodam intelligendi (ut mea fert opinio) ambitu. Pòſt* Zeuſis *atq;* Parrhaſius *non multum ætate diſtantes (circa* Peloponeſia *ambo tempora. nam cum* Parrhaſio *ſermo* Socratis *apud* Xenophontem *inuenitur) plurimũ arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumq; inueniſſe rationem, ſecundus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. Nam* Zeuſis *plus membris corporis dedit, id amplius atq; auguſtius ratus, atq; (ut exiſtimant)* Homerum *ſecutus, cui ualidiſsima quæque forma etiam in fœminis placet. Ille uerò ita circunſcripſit omnia, ut eum legumlatorem uocent, quia* Deorum *atq;* Heroum *effigies, quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquam ita neceſſe ſit ſequuntur.* Floruit *autem circa* Philippum*, & uſq; ad ſucceſſores* Alexandri*, pictura præcipuè, ſed diuerſis uirtutibus. Nam cura* Protogenes*, ratione* Pamphilus *ac* Melanthius*, facilitate* Antiphilus*, cõcipiendis uiſionibus (quas* φαντασίας *uocant)* Theon Samius*, ingenio & gratia quam in ſe ipſe maximè iactat,* Apelles *eſt præſtantiſsimus.* Euphranorem *admirandum facit, quòd & cæteris optimis ſtudijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in ſtatuis differẽtia. Nam duriora, &* Tuſcanicis *proxima* Calon *atq;* Egeſias*, iã minus rigida* Calamis*, molliora adhuc ſuprà dictis* Myron *fecit.* Diligẽtia *ac decor in* Polycleto *ſupra cæteros: cui quanquam à pleriſq; tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit ſuprà uerũ, ita non expleuiſſe deorum autoritatem uidetur. Quin ætatem quoq; grauiorem dicitur*

citur refugiſſe, nihil auſus ultra læues genas. At quæ Polycleto defuerunt, Phidiæ atq; Alcameni dantur. Phidias tamen dijs quàm hominibus efficiendis melior artifex traditur: in ebore uerò longè citra æmulum, uel ſi nihil niſi Mineruam Athenis, aut Olympium in Elide Iouem feciſſet: cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiã receptæ religioni uidetur. adeò maieſtas operis deum æquauit. Ad*ueritatem Lyſippum & Praxitelem acceßiſſe optimè affirmãt. Nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amantior. In oratione uerò ſi ſpecies intueri uelis, totidem penè reperias ingeniorũ, quot corporũ formas. Sed fuere quædã genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnã iam ingenij uim præ ſe ferentia. Hinc ſunt Lælij, Africani, Catones, Gracchiq;, quos tu licet Polygnotos uel Calonas appelles. Mediam illam formam teneant L. Craſſus, Q. Hortenſius. Tum deinde effloreſcat non multum inter ſe diſtantium temporũ Oratorum ingens prouentus. Hinc uim Cæſaris, indolẽ Cælij, ſubtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatẽ Caßij, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatem Calui reperiemus. In his etiam quos ipſi uidimus, copiã Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucũditatem Criſpi, ſonum Trachalli, elegantiam Secundi. At M. Tullium nõ illum habemus Euphranorem circa pluriũ artium ſpecies præſtantẽ, ſed in omnibus quæ in quoq; laudantur, eminentißimũ. Quem tamen & ſuorum homines temporum inceſſere audebant ut tumidiorem, & Aſianum, & redundãtem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus aliquando frigidum, & in compoſitione fractũ, exultantem, ac penè (quod procul abſit) uiro molliorẽ. Poſtea uerò quàm triumuirali proſcriptione conſumptus eſt, paßim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores

*id eſt uerarum rerum formas expreſsiſſe.

Horũ omniũ genera dicendi exprimit Cice. de Claris Oratorib.

etiam præſentis potentiæ, non reſponſurum inuaſerunt. Ille tamen qui ieiunus à quibuſdam & aridus habetur, non aliter ab ipſis inimicis malè audire, quàm nimis floribus & ingenij affluentia potuit. Falſum utrunque, ſed tamen illa mentiendi propior occaſio. Præcipuè uerò preſſerunt eũ, qui uideri Atticorum imitatores concupierant. Hæc manus quaſi quibuſdã ſacris initiata, ut alienigenam, & uirum ſuperſtitioſum, deuinctumq́; illis legibus inſequebatur. Vnde nũc quoq; aridi, & exucci, & exangues (hi ſunt enim qui ſuæ imbecillitati, ſanitatis appellationẽ, quæ eſt maximè contraria obtendant) quia clariorem uim eloquentiæ uelut ſolem ferre non poſſunt, umbra magni nominis deliteſcũt. quibus quia multa, & pluribus In Bruto. *locis Cicero ipſe reſpondit, tutior mihi de hoc diſſerendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuiſio inter Aſianos atque Atticos fuit, cum hi preßi & integri, cõtrà inflati illi & inanes haberentur: & in his nihil ſuperflueret, illis iudicium maximè ac modus deeſſet. Quod quidam, quorũ & Santra eſt, hoc putant accidiſſe, quòd paulatim ſermone Græco in proximas Aſiæ ciuitates influente, nondũ ſatis periti loquẽdi, facundiam concupierint: ideóq; ea quæ propriè ſignari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perſeuerarint. Mihi autem orationis differentiam feciſſe & dicentium & audientium naturæ uidentur, quòd Attici limati quidẽ & emuncti nihil inane aut redundans ferebant: Aſiana gens tumidior alioqui & iactãtior, uaniore etiam dicendi gloria inflata eſt. Tertium mox, qui hæc diuidebant, adiecerunt genus, Rhodium: quod uelut medium eſſe, atq; ex utroq; miſtum uolunt. Neq; enim Atticè preßi, neq; Aſianè ſunt abundantes: ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid autoris. Aeſchines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò ſtudia Athenarum, quæ uelut ſata quædam cælo terraq́; degenerant, ſaporem*

porem illum Atticum peregrino miſcuerunt. Lenti ergo quidem ac remiſsi, non ſine pondere tamen: neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habētur. Nemo igitur dubitauerit longè eſſe optimum genus Atticorum. In quo ut eſt aliquid inter ipſos commune, id eſt iudiciū acre, terſumq́;: ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui ſolos eſſe Atticos, credūt tenues, & lucidos, & ſignificantes, ſed quadam eloquētiæ frugalitate contentos, ac ſemper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyſias. hunc enim amplectūtur amatores iſtius nominis modū. Non igitur iam uſq; ad Coccum & Antocidem remittemur. Interrogare tamē uelim an Iſocrates atticè dixerit. Nihil enim tā eſt Lyſiæ diuerſum. Negabunt? At eius ſchola principes Oratorū dedit. Quæratur ſimilius aliquid. Hyperides Atticus? Certè. At plus indulſit uoluptati. Tranſeo plurimos, Lycurgum, Ariſtogitona, & his priores, Iſæum, Antiphontem: quos ut homines, inter ſe genere ſimiles, differentes dixeris ſpecie. quid ille, cuius modò fecimus mentionē, Aeſchines? nonne his latior, & audacior, & excelſior? Quid deniq; Demoſthenes? nō cunctos illos tenues & circunſpectos, ui, ſublimitate, impetu, cultu, compoſitione ſuperauit? nō inſurgit locis? nō figuris gaudet? nō tranſlationibus nitet? non oratione ficta dat carentibus uocem? non illud iuſiurandum per cæſos in Marathone ac Salamine propugnatores Reipublicæ, ſatis manifeſtò docet præceptorem eius Platonem fuiſſe? Quem ipſum num Aſianum appellabimus, plerunq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus comparādum? Quid Periclea? ſimilémne credimus Lyſiacæ gracilitati, quē fulminibus & cæleſti fragori cōparant comici, dum illi conuiciantur? Quid eſt igitur cur in ijs demum qui tenui uenula per calculos fluunt, Atticum ſaporem putēt? ibi demum thy-

mum redolere dicant? Quos ego exiſtimo, ſiquod in his finibus uberius inuenerint ſolum, fertiliorémue ſegetem, negaturos Atticam eſſe, quòd plus quàm acceperit ſeminis reddat, quia hanc eius terræ fidẽ Menander eludit. Itaq; ſiquis nunc ad eas Demoſthenis uirtutes, quas ille ſummus Orator habuit, tamẽ quæ defuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis uidẽtur, adiecerit, ut affectus concitatius moueat, audiã dicentẽ, non fecit hoc Demoſthenes? & ſiquid exierit numeris aptius, fortaſſe non poſsit, ſed tamen ſiquid exierit, nõ erit Atticum? Melius de hoc nomine ſentiant: credantq; Atticè dicere, eſſe optimè dicere. Atq; in hac tamẽ opinione perſeuerantes Græcos magis tulerim. Latina mihi facundia, ut inuẽtione, diſpoſitione, cõſilio, cæteris huius generis artibus ſimilis Græcæ, ac prorſus diſcipula eius uidetur: ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locum. Nanq; eſt ipſis ſtatim ſonis durior, quandò & iucundiſsimas ex Græcis literas nõ habemus, uocalem alteram, alteram conſonantẽ, quibus nullæ apud eos dulcius ſpirant: quas mutuari ſolemus quoties illorum nominibus utimur. Quod cum cõtingit, neſcio quomodo uelut hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris & Zopyris, quæ ſi noſtris literis ſcribantur, ſurdum quiddam & barbarum efficient, & uelut in locum earũ ſuccedent triſtes F & horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa quæ ſexta eſt noſtrarum, penè non humana uoce, uel omnino nõ uoce potius, inter diſcrimina dentium efflanda eſt: quæ etiam cum uocalẽ proxima accipit, quaſſa quodam modo, utiq; quoties aliquam conſonantium frangit, ut in hoc ipſo frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua ſeruum ceruumq; dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, uis tamen nos ipſa perſequitur. Q Duras & illa ſyllabas facit, quæ ad coniungendas demum ſubiectas ſibi uocales eſt utilis, aliâs ſuperuacua, ut equos

Lege ciuitatis, qua Orator uetabatur epilogo uti, ne affectus moueret.

υ & ζ aut φ

equos ac equum ſcribimus, cum ipſæ etiam hæ uocales duæ efficiant ſonum qualis apud Græcos nullus eſt, ideoq; ſcribi illorum literis non poteſt. Quid, quòd pleraq; nos illa quaſi mugiente litera cludimus M, qua nullum Græcæ uerbum cadit? At illi v iucundam, & in fine præcipuè quaſi tinniẽtem, illius loco ponunt, quæ eſt apud nos rariſsima in clauſulis. Quid quod ſyllabæ noſtræ in B literam, & D innituntur? adeo aſperè, ut pleriq; non antiquiſsimorum quidem, ſed tamẽ ueterum, mollire tentauerint, non ſolùm auerſa pro abuerſis dicendo, ſed & in præpoſitione B literæ abſonam & ipſam S ſubijciendo. Sed accentus quoq; cum rigore quodam, tum ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circunducitur, ſed in grauem, uel duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo Græcus Latino iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre, aut circumire: etiã in ijs quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſsimè reuoluit: at illis non uerborum modò, ſed linguarum etiã inter ſe differentium copia eſt. Quare qui à Latinis exiget illam gratiam ſermonis Attici, det mihi in loquendo eandẽ iucunditatem, & parẽ copiam. Quod ſi negatum eſt, ſententias aptabimus ijs uocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicã pinguioribus, fortioribus certè uerbis miſcebimus, ne uirtus utraq; pereat ipſa confuſione. Nã quo minus adiuuat ſermo, rerum inuentione pugnandũ eſt. Senſus ſublimes uarijq; eruantur. Permouẽdi omnes affectus erunt, oratio translationũ nitore illuminanda. Non poſſumus eſſe tam graciles? ſimus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeamus põdere. Proprietas penes illos eſt certior? copia uincamus. Ingenia

u u

M

N

B
D

ab, abs,

Græcorum etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis mouemur: ualidior ſpiritus noſtros ſinus tẽdat. Non *tamen alto ſemper feremur. nam & littora interim ſequenda ſunt.* Illi *facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliquid non multo tamen altius, in quo mea cymba non ſidat, inueniam.* Neq; *enim ſi tenuiora hæc ac preßiora Græci melius, in eoq; uincimur ſolo, & ideo in comœdijs non contendimus, prorſus tamen omittenda pars hæc orationis, ſed exigenda ut optimè poſſumus: poſſumus autem rerum & modo & iudicio eſſe ſimiles: uerborum gratia, quam in ipſis nõ habemus, extrinſecus condienda eſt.* An *non in priuatis & acutus, & indiſtinctus, & non ſupra modum elatus* M. Tullius? *non in* M. Callidio *inſignis hæc uirtus? non* Scipio, Lælius, Cato, *in eloquẽdo uelut* Attici Romanorum *fuerunt?* Cui *porrò non ſatis eſt, quo nihil eſſe melius poteſt?* Ad *hoc quidã nullam eſſe naturalem putant eloquentiam, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cũ amicis, coniugibus, liberis, ſeruis loquamur, contenti promere animi uoluntatem, nihilq; arceßiti & elaborati requirentes: quicquid huc ſit adiectum, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquendo iactantiæ, remotum à ueritate, fictumq; ipſorum gratia uerborum, quibus ſolum à natura ſit officium attributum, ſeruire ſenſibus: ſicut athletarũ corpora etiam ſi ualidiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborum, non tamen eſſe naturalia, atq; ab illa ſpecie quæ ſit cõceſſa hominibus, abhorrere.* Quid *enim, inquiũt, attinet circuitu res oſtẽdere, & translationibus, id eſt, aut pluribus aut alienis uerbis, cũ ſua cuiq; ſint aßignata nomina?* Deniq; *antiquißimũ quenq; maximè ſecundũ naturam dixiſſe cõtendunt, mox poëtis ſimiliores extitiße, etiã ſi parcius, ſimili tamẽ ratione falſa & impropria uirtutes ducẽtes.* Qua *in diſputatione nõnihil ueri eſt, ideoq; nõ tã procul, quã*

ſit

ſit à quibuſdã, recedendũ à proprijs atq; cõmunibus. Si quis tamẽ (ut in loco dixi cõpoſitionis) ad neceſſaria, quibus nihil minus eſt, aliquid melius adiecerit, nõ erit hac calũnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandã uidetur habere naturam ſermo uulgaris, aliam uiri eloquẽtis oratio: cui ſi res indicare modò ſatis eſſet, nihil ultra uerborũ proprietatẽ elaboraret: ſed cum debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audientis ſpecies impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quæ ab eadẽ ſunt nobis cõceſſa natura. Nã & lacertos exercitatione conſtringere, & augere uires, & colorem trahere, naturale eſt: ideoq; in omnibus gẽtibus alius alio facũdior habetur, et eloquendo dulcis magis. Quod ſi nõ eueniret, omnes pares eßẽt, & idem omnes deceret. At loquuntur, & ſeruant perſonarũ diſcrimen. ita quo quiſq; plus efficit dicendo, hoc magis ſecundum naturæ eloquentiã dicit. Quapropter ne illis quidẽ nimium repugno, qui dandũ putant nõnihil eſſe tẽporibus atq; auribus nitidius aliquid atq; affectatius poſtulantibus. Itaque nõ ſolùm ad priores Catonẽ Gracchosq;, ſed ne ad hos quidẽ Oratorem alligãdum puto. Atq; id feciſſe M. Tullium uideo, ut cum omnia utilitati, tum partẽ quandã delectationi daret, cum & ipſam ſe rem agere diceret (agebat autẽ maximè) litigatoris. Nam hoc ipſo proderat, quòd placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidem quod addi poßit inuenio, niſi ut ſenſus nos quidẽ dicamus plures. Neq; enim fieri poteſt ſalua tractatione cauſſæ, & dicendi autoritate, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non inuicem offecerint. Sed me hactenus cedentem nemo inſequatur ultrà, do tempori, ne craſſa toga ſit, non ſerica: ne intonſum caput, non in gradus atq; annulos totum comptum: cũ in eo qui ſe non ad luxuriam ac libidinẽ referat, eadem ſpecioſiora quoq; ſint, quæ honeſtiora. Cæterũ hoc quod uulgò ſententias uocamus (ueteribus præcipueq;

In Bruto. *Græcis in uſu non fuit, apud* Ciceronẽ *inuenio) dum rẽ contineant, & copia nõ redundent, & ad uictoriã ſpectent, quis utile neget?* Feriunt *animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærẽt, & dictione perſuadent.* Ac *ſunt qui hæc excitatiora lumina etiã ſi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur.* Quocirca *mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus, quòd plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationẽ, aliam ſcribendi putauerunt: ideoq; in agẽdo clariſſimos quoſdam, nihil*

Cic. in Brut. *poſteritati manſuriſq́; mox literis reliquiſſe, ut* Periclem *&* Demadem: *rurſus alios ad componẽdum optimos, actionibus idoneos nõ fuiſſe, ut* Iſocratem: *præterea in agendo plus impetus poſſe plerunq;, & petitas uel paulo licẽtius uoluptates.* Commouendos *enim eſſe, docendoſq́; animos imperitorum.* At *quod libris dedicatur, & in exemplum editur: terſum ac limatum, & ad legẽ ac regulam compoſitum eſſe oportere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices.* Quin *illi ſubtiles, ut ſimiles ac multi perſuaſerũt magiſtri,* παράδειγμα *dicendo,* ἐνθύμημα *ſcribendo eſſe altius tradiderunt.* Mihi *unum atq; idẽ uidetur bene dicere, ac bene ſcribere: neq; aliud eſſe oratio ſcripta, quàm monumentum actionis habitæ.* Itaq; *nullas non (ut opinor) debet habere uirtutes dico, non uitia.* Nam *imperitis placere aliquando quæ uitioſa ſunt, ſcio.* Quo *different igitur?* Quòd *ſi mihi des concilium iudicum ſapientum, perquam multa recĩdam ex orationibus nõ* Ciceronis *modo, ſed etiã eius qui eſt ſtrictior multo,* Demoſthenis. Neq; *enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiã procemia ſuperuacua eſſe apud tales,* Ariſtoteles *exiſtimet. non enim trahentur his illi ſapientes. propriè & ſignificanter rem indicare, probatione colligere, ſatis eſt.* Cum *uerò iudex detur aut populus,*

pulus, aut ex populo, laturiq; ſententiam indocti ſæpius, atque interim ruſtici: omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodeſſe credemus, adhibenda ſunt: eaq; etian cum dicemus, promenda, & cũ ſcribemus ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demoſthenem mallem ſic egiſſe ut ſcripſit, aut Ciceronem? aut eos præſtantiſſimos Oratores alio quam ſcriptis cognoſcimus? Melius egerunt igitur, an peius? nã ſi peius, ſic potius oportuit dici ut ſcripſerunt: ſi melius, ſic oportuit ſcribi ut dixerunt. Quid ergo? Semper ſic aget Orator ut ſcribit? Si licebit, ſemper. quod ſi impediant breuitate tẽpora à iudice data, multũ ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia. Quæ autẽ ſecundum naturam iudicantium dicta ſunt, non ita poſteris tradentur, ne uideantur propoſiti fuiſſe, non tẽporis. Nam id quoq; plurimum refert, quo modo iudex audire uelit: atq; ei uultus ſæpe ipſe rectus eſt dicẽtis, ut Cicero præcepit. Ideoq; inſtandum ijs quæ placere intellexeris, reſiliendum ab ijs quæ nõ recipientur. Sermo ipſe qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirũ ſit, cum etiã teſtium perſonis aliqua mutentur. Prudenter enim, qui cũ interrogaſſet ruſticum teſtem an Amphiona noſſet, negãte eo, detraxit aſpirationem, breuiauitq; ſecundã eius nominis ſyllabã, & ille eũ ſic optimè norat. Huiuſmodi caſus efficiunt ut aliquãdo dicatur aliter quã ſcribitur, cum dicere quomodo ſcribendum eſt, non licet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres partes & ipſa diſcedit, qua diſcerni poſſe etiam rectè dicendi genera inter ſe uidentur. Nanq; unũ ſubtile, quod ἰσχνὸν uocant. Alterũ grãde atq; robuſtum, quod conſtituunt ἁδρόν. Tertium alij medium ex duobus: alij floridum, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt. quorum tamen ea ferè ratio eſt, ut primum docendi, ſecundum mouẽdi, tertium illud utrocunq; nomine, delectandi, ſiue aliud interconciliandi præſtare uidetur officiũ. In docẽdo autem

Differentiam f & ph aſſignat Priſcia. lib. I.

autem acumen,in intercõciliando lenitas,in mouẽdo grauitas uideatur. Itaq; *illo ſubtili præcipuè ratio narrãdi probandiq́; conſiſtet:ſed quod etiam detractis cæteris uirtutibus, ſuo genere plenum ſit.* Medius *hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egreſsionibus amœnus, compoſitione aptus, ſententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidã, & uirẽtibus utrinq; ſyluis inumbratus.* At *ille qui ſaxa deuoluat, & pontẽ indignetur, & ripas ſibi faciat, multus & torrens iudicẽ uel nitentẽ contrà, feret, cogetq́; ire qua*
Pro Cælio. *rapit.* Hic Orator *& defunctos excitabit, ut* Appium Cæcũ: *apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquemq́; (ut apud* Ci-
Inuect.1. *ceronem in oratione contra* Catilinã *in* Senatu) *alloquetur.* Hic *& amplificationibus extollet orationẽ, & ui ſuperlatio-*
Philip.2. *num quoq; eriget:* Quæ Charybdis *tam uorax? &,* Oceanus *mediusfidius ipſe.* Nota *ſunt enim iã ſtudioſis hæc lumina.* Hic *deos ipſos in congreſſum propè ſuum ſermonemq́; deducet,*
Pro Milo. *Vos enim* Albani *tumuli atq; luci: uos, inquã,* Albanorũ *obrutæ aræ, ſacrorum populi* Romani *ſociæ & æquales.* Hic *iram, hic miſericordiam inſpirabit, hic dicet,* Te *uidit, & fleuit, & appellauit. & per omnes affectus tractatur.* Hinc *itaq; illuc ſequetur, nec doceri deſiderabit.* Quare *ſi ex tribus his generibus neceſſariò ſit eligendum unũ, quis dubitet hoc præferre omnibus, & ualidiſsimum alioqui, & maximis quibuſq;*
Iliados γ. *cauſsis accõmodatiſsimum?* Nam *&* Homerus *breuem quidẽ cum animi iucunditate, & propriam, (id enim eſt nõ errare uerbis) & carentem ſuperuacuis eloquẽtiam* Menelao *dedit,*
Iliados α. *quæ ſunt uirtutes generis illius primi.* Et *ex ore* Neſtoris *dixit dulciorẽ melle profluere ſermonẽ: qua certe delectatione*
Iliados γ. *nihil fingi maius poteſt.* Sed *ſummam aggreſſus, ut in* Vlyſſe, *facundiam, magnitudinem illi iunxit: cui orationẽ niuibus hybernis copia uerborum atq; impetu parem tribuit.* Cum *hoc*

igitur

igitur nemo mortalium contendet: hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc uim & celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes comparat: hæc eſt uera dicendi facultas. Sed neq; his tribus quaſi formis incluſa eloquentia eſt. Nam ut inter gracile ualidũq;, tertiũ aliquid conſtitutum eſt: ita horũ interualla ſunt. Atq; inter hæc ipſa miſtum quiddã ex duobus medium eſt eorum. Nã & ſubtili plenius aliquid atq; ſubtilius, & uehementi remiſſius atq; uehementius inuenitur: ut illud lene aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur: ac ſic propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ utiq; aliquo momento inter ſe differãt: ſicut quatuor generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cũ interim plurimi medij eorum, uarietate regionum ac fluminũ propriè deprehendantur. Eademq; muſicis ratio eſt, qui cũ in cithara quinq; conſtituerunt ſonos, plurima deinde uarietate complent ſpatia illa neruorum, atq; ijs quos interpoſuerũt, inſerũt alios, ut pauci illi tranſitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies, ſed ſtultiſſimum quærere ad quam recturus ſe ſit Orator: cum omnis ſpecies, quæ modò recta eſt, habeat uſum, atq; id ipſum omne ſit Oratoris, quod uulgo genus dicendi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus: nec pro cauſſa modò, ſed & pro partibus cauſſæ. Nam ut nõ eodẽ modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac ſpõſionibus, & de certa re credita dicet, ſententiarum in ſenatu, & concionum, & priuatorum conſiliorũ ſeruabit diſcrimina, uitam ex differentia perſonarum, locorum, tẽporumq; mutabit: ita in eadẽ oratione aliter conciliabit, non ex ijſdem partibus irã & miſericordiam petet: alias ad docendum, alias ad mouendũ adhibebit artes. Non unus color procemij, narrationis, argumentorum, egreſſionis, perorationis, ſeruabitur. Dicet idem grauiter,

In Comœdia δῆμοι.
In Nebulis.

uiter, ſeuerè, acriter, uehementer, concitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſſè, ſubtiliter, blandè, leniter, dulciter, breuiter, urbanè, nõ ubiq; ſimul, ſed ubicunq; par ſit. ſic fiet tũ id propter quod maximè repertus eſt uſus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiendũ quod intendit, potenter: tum laudem quoq; nec doctorũ modò, ſed etiam uulgi cõſequetur. Falluntur enim plurimum, qui uitioſum & corruptũ dicẽdi genus, quod aut uerborum licentia reſultat, aut puerilibus ſentẽtiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leuiter excutiãtur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimibus habet, aut ſpecie libertatis inſanit: magis exiſtimant populare atq; plauſibile. Quod quidẽ placere multis nec inficior, nec miror. Eſt enim iucundioris ac fauorabilis qualiſcunq; eloquentiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis, neq; aliunde illi per fora atq; aggerem circuli: quo minus mirum eſt quòd nulli non agentium parata uulgi corona eſt. Vbi uero quid exquiſitius dictũ accidit auribus imperitorũ, qualecunq; id, quod modò ſe ipſi poſſe deſperent, habet admirationẽ: neq; immeritò: nam ne illud quidem facile eſt. Sed euaneſcunt hæc atq; emoriuntur comparatione meliorum: ut lana tincta fuco citra purpuram placet: at ſi contuleris etiã lacernæ, conſpectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uero iudiciũ his corruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpurã: iam illud quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam uix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra ſolem, ut quædam *exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. Neq; uero omnia iſta de quibus locuti ſumus, Orator optimè tantum, ſed etiam facillimè faciet. Neq; enim uis ſumma dicendi eſt admiratione digna, ſi infelix uſq; ad ultimum ſolicitudo perſequitur, ac Oratorẽ macerat & coquit, ægrè uerba

*Lampyridas Græci uocãt, Horatius noctilucam, Cicero Nitedulam.

uerba uertentem, & perpendendis coagmentandisq; eis intabeſcentem. Nitidus ille, & ſublimis, & locuples, circunfluentibus undiq; eloquentiæ copijs imperat. Deſinit enim in aduerſa niti, qui peruenit in ſummum. Scãdenti, circa ima labor eſt: cæterum quantum proceſſeris, mollietur diues & lætius ſolum. Et ſi hæc quoque iam leuius ſuprema perſeuerantibus ſtudijs euaſerit, inde fructus illaborati offerũt ſeſe, & omnia ſponte proueniunt: quæ tamen quotidie niſi decerpantur, areſcunt. Sed & copia habet modum, ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt: & nitor ille cultum uirilem, & inuentio iudicium. Sic erunt magna, non nimia: ſublimia, non abrupta: fortia, non temeraria: ſeuera, non triſtia: grauia, non tarda: læta, non luxurioſa: iucunda, non diſſoluta: plena, non tumida. Similis in cæteris ratio eſt. Tutiſsima ferè per medium uia, quia utriuſq; ultimum uitium eſt.

Quæ poſt finem ſtudia. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Oratorem emeritum, & iam uel ætate uel alio incommodo ingraueſcentem, maturè ceſſare ab opere iubet: non ita tamen, ut ſe otio dedat, ſed ut uel hiſtoriam ſcribat, aut præceptis eloquentiæ, formandisq; nouis oratoribus operam det, ſuo Ciceronisq; exemplo. Deinde excuſat præceptorum magnitudinẽ, & extenuat non in artibus tantum ac rerum cognitione percipienda, ſed etiam in moribus: & nos ingenij ac uoluntatis noſtræ admonet, in qua ſitum ſit ut boni uiri eſſe uelimus, cum ad uirtutem & honeſtatẽ nati ſimus. Ingenij uim immenſam eſſe, modò in artibus diſcendis (quod uel ſolius adoleſcentiæ ſpatio fieri poſsit) rationem & ordinem & modum adhibeamus, nec indulgeamus uitijs quorundam præceptorum, & nos ipſi finem in ſcholis maturè faciamus. Rerum autem cognitionem, uſum nobis & lectionem allaturam eſſe, nec ita multo tempore, ſi ſtudijs ijs otium & horas uacuas impendamus. Id exemplis illuſtrium & doctiſsimorum uirorum confirmat, quibus nos ad

ſpem

ſpem eloquentiæ ſtudiumq; capeſſendum hortatur, nec remittendum conatum, quo minus, ſi ad ſumma non poterimus, ſaltem ad aliquem locum perueniamus.

His dicendi uirtutibus uſus Orator in iudicijs, concilijs, concionibus, Senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoque dignum & optimo uiro, & opere ſanctiſsimo faciet: non quia prodeſſe unquam ſatis ſit, & illa mente atque illa facultate prædito nõ cõueniat operis pulcherrimi quamlongiſsimum tempus, ſed quia decet hoc quoq; proſpicere, ne quid peius quàm fecerit, faciat. Neq; enim ſcientia modo conſtat Orator, quæ augetur annis, ſed uoce, laterum firmitate: quibus fractis aut imminutis ætate ſeu ualetudine, cauendum eſt ne quid in Oratore ſummo deſideretur, ne interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet, parum audiri ſentiat, ne ſe queratur priorem. Vidi ego longe omnium quos mihi cognoſcere contigit, ſummum Oratorem, Domitium Afrum, ualde ſenem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat autoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori non erat dubium, alij (quod indignum uidebatur) riderent, alij erubeſcerent: quæ occaſio illis fuit dicendi, malle eum deficere quàm deſinere. Neque erant illa qualiacunque mala, ſed minora. Quare antequam in has ætatis ueniat inſidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet. Neque enim minores eum cum id fecerit, ſtudiorum fructus ſequentur. De orat. 1. *Aut ille monumenta rerum poſteris, aut, ut L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabũt uero eius domum optimi iuuenes more ueterum, & ueram dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator, littora et portus, & quæ tempeſtatũ ſigna,*

quid

quid ſecundis flatibus, quid aduerſis, ratis poſcat, docebit: non humanitatis ſolùm communi ductus officio, ſed amore quodam operis. Nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò eſt honeſtius, quàm docere quod optimè ſcias? Sic ad ſe Cælium deductum à patre Cicero profitetur. Sic Panſam, Hircium, Dolabellã in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensq́;. Ac neſcio an eum tũc beatiſsimum credi oporteat fore, cum iam ſecretus & conſecratus, liber inuidia, procul à cõtentionibus, famam in tuto collocarit, & ſentiat uiuus eam quæ poſt fata præſtari magis ſolet, uenerationem, & quid apud poſteros futurus ſit uidebit. Conſcius ſum mihi, quantũ mediocritate ualui, quæq́; antea ſcierim, quæq́; operis huiuſce gratia potuerim inquirere, candidè me atq; ſimpliciter in notitiam eorum, ſiqui forte cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe. Atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe quod ſcierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, qui eundem uirum bonum eſſe, & dicendi peritum uelim: aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcendis, morum quoq; præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adiecerim: quiq; hæc operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut pondus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentum. Sed hi primùm renuntient ſibi, quanta ſit humani ingenij uis, quàm potẽs efficiendi quæ uelit, cum maria tranſire, ſyderum curſus numerosq́; cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores ſed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent, quãtam rem petant, quamq́; nullus ſit hoc propoſito præmio labor recuſandus. Quod ſi mente cõceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipſum iter neq; imperuium, neq; ſaltem durũ putent. Nam id quod prius quodq́; maius eſt, ut boni uiri ſimus, uoluntate maximè cõſtat: quam qui uera fide induerit, facilè

Cicer. Epiſto. Famil. 1 x. & Sueto. de Rhe thor. illuſt.

eaſdem quæ uirtutem docent artes accipiet. Neq; enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intẽtione diſcantur. Longam enim facit operã, quòd repugnamus. Breuis eſt inſtitutio uitæ honeſtæ beatæq;, ſi credas. Natura enim nos ad mentem optimã genuit: adeoq; diſcere meliora uolentibus promptum eſt, ut uerè intuenti mirũ ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circũfuſus nobis ſpiritus uolucribus cõuenit: ita certè facilius eſſe oportebat, ſecundum naturam, quàm contra eam uiuere. Cætera uero, etiam ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ metiamur, abunde multos ad diſcendum annos habent. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius ſit quod pollicẽtur, partim etiã inſcitia tradendi, uel negligentia: Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nam ut de noſtris potißimùm ſtudijs dicam, quid attinet tam multis annis, quàm in more eſt plurimorum, (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola, & tantum laboris in rebus falſis cõſumere, cum ſatis ſit modico tẽpore imaginem ueri diſcriminis, & dicendi leges comperiſſe? Quod nõ dico quia ſit unquam omittenda dicendi exercitatio, ſed quia non ſit in una eius ſpecie conſeneſcendum. Cognoſcere enim, & præcepta uiuendi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtici ſumus. Dicendi ratio talis, ut non multos annos poſcat. Quælibet enim ex ijs artibus quarũ prius habui mentionem, in paucos libros contrahi ſolet. adeo infinito ſpatio ac traditione opus non eſt. Reliqua eſt, quæ uires

cito facit, cõſuetudo. Rerum cognitio quotidie creſcit, & tamen multorum ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerum exempla ab hiſtoricis, aut dicendi ab Oratoribus petuntur. Philoſophorum quoq; conſultorumq́; opiniones, ſicuti alia, uelimus legere neceſſarium eſt. Quæ quidẽ poſſumus omnia: ſed breue nobis tempus nos facimus. Quantulum enim ſtudijs impartimur? Alias horas uanus ſalutandi labor, alias datũ fabulis ocium, alias ſpectacula, alias conuiuia trahunt. adijce tot genera ludendi, & inſanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorũ anxiæ ſolicitudines, multæ cauſſæ libidinũ, & uinũ, & flagitioſus omni genere uoluptatũ animus. Ne ea quidem tempora idonea, quæ ſuperſunt. Quæ ſi omnia ſtudijs impẽderẽtur, iam nobis longa ætas, & abunde ſatis ad diſcendum ſpatia uiderentur: & diurna tantum cõputantibus tempora, & noctes, quarũ bona pars omni ſomno longior eſt, adiuuarent. Nunc computamus annos, nõ quibus ſtuduimus, ſed quibus uiximus. Nec uero ſi Geometræ, & Grammatici, cæterarumq́; artium profeſſores omnem ſuam uitam, quamlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdam uitas ad plura diſcenda deſideremus. Neq; illi didicerunt hæc uſq; in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiendo exhauſerunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfecta aut certè non dubia ueſtigia reperiuntur: ut Eleum Hippiam tranſeam, qui non liberalium modò diſciplinarum præ ſe ſcientiam tulit, ſed ueſtem & annulum, crepidasq́;, quæ omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit, atque ita ſe præparauit, ne cuius alterius ope egeret, ne'ue ullius rei: Gorgias quoq; ſummæ ſenectutis, id quærere auditores, de quo quiſq; uellet, iubebat. Quæ tandẽ ars digna literis Platoni defuit?

Cicero 3. de Oratore. Cice. 1. & 3. de Orato. & 2. de Finibus.

Quot ſeculis Ariſtoteles didicit, ut non ſolum quæ ad philoſophos atq; Oratores pertinent, ſcientia complecteretur, ſed animalium ſatorumq́; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerũt, nobis cognoſcẽda ſunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poßit uideri nulla ſorte naſcendi ætas felicior, quàm noſtra, cui docendæ priores elaborauerunt. Marcus Cenſorius Cato, idẽ orator, idem hiſtoriæ conditor, idem iuris, idem rerum ruſticarum peritißimus, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſeculo literas Græcas ætate iam declinata didicit, ut eſſet hominibus documento, ea quoq; percipi poſſe, quæ ſenes cõcupiſſent. Quàm multa, imò penè omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentum dicẽdi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cornelius Celſus mediocri uir ingenio, non ſolum de his omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit: dignus uel ipſo propoſito, ut eum ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantum opus, arduũ eſt, & nemo perfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortationem ſtudiorum, nõ capere id rerum naturam, ut quicquid non eſt factum, ne fieri quidẽ poſſit: cum omnia quæ magna ſunt atq; admirabilia, tempus aliquod quo primùm efficerentur, habuerint. Quantum enim Poëſis ab Homero & Virgilio, tantũ faſtigium accepit eloquentia à Demoſthene atq; Cicerone. Deniq; quicquid eſt optimum, antè non fuerat. Verùm etiam ſiquis ſumma deſperet (quod cur faciat, cui ingeniũ, ualetudo, facultas, præceptor, non deerunt?) tamen eſt (ut Cicero ait) pulchrum in ſecundis tertijsq́; conſiſtere. Neq; enim ſiquis Achillis gloriam in bellicis conſequi nõ poteſt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur: neq; qui Homeri, non Tyrtæi. Quinimo ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem

ſore eo qui optimus fuiſſet, arbitraretur: ij ipſi qui ſunt optimi, non fuiſſent: neq; poſt Lucretium ac Macrum Virgilius, neq; poſt Craſſum & Hortenſium Cicero, ſed nec alij poſtea uicerint. Verùm ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi. An Pollio & Meſſala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperũt, parum in uita dignitatis habuerunt, parum ad poſteros gloriæ tradiderunt? Alioqui peßimè de rebus humanis perductæ in ſummum artes mererentur, ſi quod optimum fuiſſet, defuiſſet. Adde quòd magnos modica quoq; eloquentia parit fructus: ac ſiquis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. Neq; erat difficile, uel ueteribus uel nouis exemplis palàm facere, non aliunde maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentem futuram hominibus contigiſſe, ſi tamẽ dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atq; ipſa poſſeßio plenißimam ſtudijs gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum qui à ſe non uirtutes, ſed uoluptatem quæ fit ex uirtutibus, peti dicũt. Ipſam igitur orandi maieſtatem, qua nihil dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamurq; ſemper ad optima: quod facientes, aut euademus in ſummum, aut certè multos infra nos uidebimus.

In Oratore.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari poſſe per nos uidebantur: quorum cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi non magnam utilitatem afferet, at certè, quòd magis petimus, bonam uoluntatem.

Cõcluſio totius operis.

M. FAB. QVINTIL. DE INSTITVtione oratoria ad Marcellum Victorium libri duodecimi & ultimi finis.

INDEX ALPHABETICVS IN XII. M. FAB. QVINTILIANI LIBROS DE INSTITVTIONE ORATORIA.

AB, præpoſitio 61
Abdicationum actiones & formæ 429
Ablatiuo caſu Græci carent 60
Ablatiuo naturalis ineſt amphibolia 441
Abſtemius quomodo in ſcribendo diuidendum 72
Abuſio interdum neceſſaria 454.493 uide κατάχρησις
Abuſionis à translatione diſcrimen 494
Accentus latinis minus ſuaues quàm græcis 726
Accentuum regula apud latinos, & uariatio 54
Accidẽtia claritatem orationi adferunt 471
Accius Nauius cotem ferro incidit 377
Accius poëta tragicus 593
Accij tragœdi reſpõſum cur cauſſas non ageret 332
Achillis haſta Pelias 479
ἀκόλουθα, conſequentia 300
Acor in cibis interim iucundus 536
Acre, ornatus genus 474
Acumen in docendo adhibere oportet 732
Acuminis in altercando utilitas 388
Accuratè non callide uideri dicere conandum 231
Accuſare quàm defendere facilius 324
Accuſatio defenſionem præcedit 163
Accuſatio mutua, quæ & ἀντικατηγορία 213. 411
Accuſatiõe ac defenſiõe quæ cõſtant, triplex coniecturæ genus habent 408
in Accuſatione concitandus aut indignatione complẽdus iudex 574
Accuſatoris dictio animaduertenda 325. 329
Accuſatoris munus aliquando cap

do capeſſendum 711
Accuſatorem cōciliantia 350
Accuſatoria uita & delatoria, latrocinio ꝓxima 711
Actio omnis in duas partes diuiſa 621
Actionis uires 433
Actiones pœnariæ 428
Actiones ſecundæ 223
Actiua uox in patiendi uerbis, & contrà 532
Actor ipſe affectibus moueatur, ut alios moueat 363
Actor uires ſuas metiatur 356
Actoris in cauſſa quæ primo, medio, ac nouiſſimo loco ponenda 398
Actori & reo cōmunia 350
ἄκυρον, quod & improprium 453
Acutæ ſyllabæ ratio apud latinos 54
Ad, quomodo ſcribendum 71
Ad uerbū an ediſcendū 652
ἀδιανόητα quæ dicātur 456
Addictus, an ſeruus ſit 298
Additio & abiectio figuris etiam annumerantur 534
Adiectionis figuræ 536
ab Adiunctis argumēta 300
Admirabile cauſſæ genus qđ dicatur 228
Admirationis geſtus 672
Admirationi interrogatio cō uenit 512
ἁδρὸν, id eſt grande & robuſtum dicendi genus 731
Aduerſæ partis momenta nō minus quàm noſtræ cogitanda 395
Aduerſæ partis patronus cō uitijs non laceſſendus 718
Aduerſarius errans, trahendus, & longiſſime abducendus 188
Aduerſarij dictum quomodo refutari debeat, intuēdum 327
Aduerſarij dicta aut reſponſa ſeu cogitata quomodo anteuertenda 351
Aduerſarij perſona quomodo impugnanda 224
Aduerſario ac nobis ſiquid ſit commune, quomodo id tractandum 399
Aduerſario aliqđ minus interim dādum, ut maius dimittat 389
Aduerſariorū dicta quomodo referenda 229

Aduerſariorũ obiecta quomodo tractanda 391
Adulatio oratori indecora 515
Adultera omnis, etiam uenefica 317
Aduocatus quàm litigator facilius agit 229
Aduocatus uir bonus eſſe credatur 223
Aduocatus improbus, malæ cauſæ argumentum 224
ex Aduocatis diuerſæ partis, iudex nõ eligẽdus 277
Aelius Stolo 593
Aemulatio inter paruulos excitanda 31
Aemulatio laude excitatur 38
Aemulatio profectus in literis alit 38
Aenigma, allegoria obſcurior 497
Aeolica lingua latinæ ſimillima 68
Aequalitas ꝓnũtiationis 663
Aequitas in fine cauſſarum plerunq; tractatur 405
Aequitate & uolũtate cõtra ſcriptum pugnãdum 435
Aeſchyluspoëta tragicus 588
Aeſchines hypocrites orator an fuerit 145
Aeſchinis in Demoſthenem locus 351. 657
Aeſchines orator 590. 725
Aeſchinis exilium 724
Aeſopi fabulæ pueris primum tradendæ 79
Eius an hæ ſint 318
Aetas ad diſcendũ longa 95
Ab ætate ut ducantur argumenta 292
Affectatio maxime cauenda 575
Affectatiõe nihil odioſius 69
Affectuum damnatio 269
Affectuum mouendorũ difficultas 358. ſumma 363
Affectuum ſpecies duæ 359
Affectus, alij ueri, alij ficti 666
Affectus Athenis mouere uetitum 140. 349
Affectus calor etiam imperitis uerba extorquet 622
Affectus licite aliquãdo mouentur 147
Affectus etiam in narratione mouendi 255
Affectus nõ ubiq; locum habent 170

Affectus nõnunquam in ſcribendo ſequendi 608
Affectus philoſophis uitia ſunt 633
Affectus qñ mouẽdi 265. 357
Affectus quò proſint 362
Affectus riſu ſoluuntur 366
Afranius poëta 584
Afri Domitij dictum 380
Africanus prior trib. pleb. ceßit 638. Eius in dicendo uires 723
Africani oratores 723
Agatharchus 647
In agẽdo aliud aliũ decet 685
Agendum neq; pro ſolis potentibus neq; pro ſolis humilibus 727
Agẽdum'ne ſemp gratis 727
Ager, quòd in eo aliquid agitur 69
Aglaophon pictor 722
Agnominatio 542
Agnon cõtra rhetoricã 145
Ai, diphthõgi & æ, ratio 73
Aiax truculentus 668
Aiax, uox ambigua 440
Aiio gemino ij ſcribi placuit Ciceroni 46
ἀισωποποίητον quid 313
ἀντιολογία 547
κατ' αἴσθησιν ſtatus 182
αἴτιον & αἰτία differunt 215
Alacritatis ſignum in pueris 41
Albutius rhetor 139
Albanus et albẽſis ab alba 65
Alcamenes ſtatuarius 723
Alcæus poëta 587
Alcidamas Eleates 160
ἀλληγορία, quæ & inuerſio 495. paruis quoq; ingenijs ſeruit 496
Allegoriæ uſus 497
ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα quomodo tractanda 301
ἀλλοίωσις 547
Alexander Macedo Ariſtotelis diſcipulus 31
Aliena iocis finguntur 381
Aliena nemo diu plorat 353
Alienum nemo probus deſideret 315
Alieno labore nemo diſertus 445
Alienis fauemus, nobis inuidi 61
Aliter dicere & aliter ſcribere an aliquando oratori liceat 731
Aliud ex alio augetur 478
ἄλογος τριβὴ 621

Altercatiõis cõſideratio 385
Altercator iracundiæ uitio careat 388
Amantes, de forma non iudicant 359
Amarũ, ornatus genus 474
Amat fieri, pro ſolet 534
Amatorium 423.438.486
Ambigui ſeu amphiboliæ con ſideratio 440
Ambiguitas, quæ & ἀμφιβολία 183
Ambiguitas in primis uitanda 456
Ambiguitas pluribus modis accidit 440
Ambiguum ius & obſcurum differunt 443
Ambitio, uirtutis cauſſa 38
Ambitioſi aduocati 713
Ambitus duplex in cauſſis agendis uitandus 711
Ambitus quomodo refellendus 239
Ambulatio uoci confert 659
Amicitiæ firmiſſimæ in ſcholis conciliantur 38
Amictus mutatio 680
Amictum à matre traditum ſolicite cuſtodire, Græcorum adagium 342
Amor cæcus 359
Amoris prætextu inuidiam fieri 360
ἀμφιβολία 183. 190. 440
Amphibolia urbanitatẽ præſtat 374
Amphiboliæ ſolutiones 441
Amphibrachys 564
Amphictyonũ iudicium 306
ἀμφίδοξον cauſſæ genus 228
Amphimacrus 564
Amplificationis conſideratio 475
An, Aut, quõ uſurpentur 58
An ſit, quid ſit, quale ſit, in rebus omnibus quæri 293
ἀναγκαῖον 529. 548
ἀνακεφαλαίωσις 348
Analogia maxime rationem præſtat 63. Eius uſus, ibidem. non ubiq; locum habet. 64. quomodo inuenta 65.
ἀνάμνησις 529
Anapæſtus 564
ἀνασκευὴ, κα[τ]ασκευὴ 108
ἀναστροφὴ, quæ & reuerſio 57
Anaximenes rhetor 168
Anceps cauſſæ genus 228
Andronicus hypocrites 657

ἀντι

ἀντίστρατος actio 232
Anima immortalis eſt 338
Animalia irrationalia unde dicta 142
Animus diſcentis quomodo tractandus 41
Animi coniectura quomodo tractanda 407. 417
ab Animi natura ut ducãtur argumenta 292
Animi præſtantia, oratori neceſſaria 707
Animorum tam multæ quàm corporum formæ 119
Animorum uitia 196
Anno quoto ætatis incipiendum ſtudere 30
ἀνθηρὸν, id eſt floridum dicendi genus 731
ἀνθυποφορὰ 529. 546
ἀνοικονόμητον 469
ἀνταπόδοσις ſimilitudinis 472
ἀντανάκλασις 543
ἀντέγκλημα 426
ab Antè dictis factisq; ut ducantur argumenta 293
Antidotorum compoſitio ex diuerſis 82
ἀντίθετον 529. 545
Antigerio, uetuſtũ uerbũ 483
ἀντιπαρηγορία, uelut duæ lites 213. 408
ἀντίληψις 426
Antimachus poëta 586
ἀντιμεταβολὴ 546
ἀντινομία 183. 397 Eius conſideratio 437
Antipater Sidonius extemporale carmen edere poterat 623
Antiphilus pictor 722
Antiphõ orator oĩum primus orationẽ ſcripſit 160. 725
ἀντίφρασις 497
Antiquitas originis in laude ponitur 195
Antiquitatis nimia affectatio cauenda 115
Antiquos bonos ferè eſſe, legendosq; cũ iudicio 548
ἀντίρρησις 529
ἀντίστασις 427
Antocides orator 725
ἀντωνομασία 493
Antonius Rufus grammaticus 57
Antonius Gnipho grammaticus 68
Antonius orator 134. Artis diſsimulator 144
Annulis ne impleatur manus

nus 88
Annuli indicium 650
Anxietas quærēdi, iudicādi, cōparādi qū adhibēda 451
ἀπαγόρευσις 530
ἀπάλαιστροι 560
Apelles pictor 130. 722
Apertis in rebus non argumentandum 320
ἀφέλεια 474
ἄφοδος 546
Aphricani ad Neronem dictum 484
Apicis in ſcribendo apponendi ratio 71
Apodixis quid ſit 289
ἀποδείξεις γραμμικαὶ ibid.
Apollodorus Pergamenus 161
Apollodori definitio rhetorices 135
Apollodorei 161
Apologatio 314
Apologorum gratia 380
Apollonius Molō rhetor 161
Ciceronis præceptor 710
Apollonius poëta 586
ἀπόφασις 519
ἀποφθεγματικὸν ſerium 384
ἄπορον καὶ προληπτικὸν 181
ἀποσιώπησις 474. 520. 541
ἀποστροφὴ 232. 517. 535
Appoſita ſeu epitheta duo uni uerbo non ferè iunguntur 495
Apte dicēdi cōſideratio 627
Apud quem dicas, plurimum refert 635
Aquam perdere 664
Arator ex oratore 543
Aratus poëta 586
Archidemus rhetor 181
Archilochus poëta 587
Archimedis induſtria in Syracuſarum obſidione 89
Architas 84
Architectonice 156
Areus rhetor 159. 161
Areopagitarum iudicium de puero coturnicum oculos configente 286
Argumentum 105. 290
Argumentorum conſideratio 288
Argumenta à perſona 411
Argumētum aliud quàm argumentatio 250
Argumēta ex ſimili iure 315
Argumēta in narratione aliquādo ponenda, argumētandum nunquam 254
Argumenta leuia, plura congerenda 265

Argumēta quo ſermone tractanda 342
Argumēta ubi repiātur 283
Argumenta uitioſa 330
Argumēta unde petātur 292
Argumentorum genera 304
Argumentorum loci 291
Argumentorū numeri 573
Argumentorum ordo ac locus 389
Argumentorum pronuntiatio 574. 683
Argumentorum ſparſio 278
Argumentorum uſus 319
Argumentari, aliud quàm argumentum ponere 254
Aridus præceptor pueris in primis uitandus 106
Ariſtarchus & Ariſtophanes poëtarum iudices 586
Ariſtippus philoſophus 702
Ariſtophanes poëta comicus 586. 588
Ariſtoteles Alexandri Macedonis pædagogus 31
Ariſtotelis definitio rhetorices imperfecta 135
Ariſtoteles æmulator gloriæ Iſocratis 161
Ariſtotelis Rhetoricorū libri tres 143
Ariſtogiton orator 725
Ariſton rhetor Critolai Peripatetici diſcipulus 136
Ariſtophanes comicus 288. grammaticus 30
Armorum ſplendor ac terror 582
Arma, uirumq; cano, diſtinguitur 661
ἁρμονία, diſsimilium concordia 84
Ars antè inuenta quàm docta 444
Ars, artifex, opus 132
Ars dicendi an occultanda 231. 257. 575
Ars perit ſi apparet 257
Ars quid præſtet 445
Ars uana 153
Artis caput, decere quod facias 685
Artis cognitio an neceſſaria ſit 121
Artis definitio 149
Ars dicendi quibus cōſtet 131
Artis dicendi præcepta non repugnant probitati & religioni 595
Artis initiū, obſeruatio 163
Artis oſtentatio ueritati officit 549

Art

Artem decor ſemper comitetur 551
Arte cur oratori opus 695
Artes ad quid proſint 308
Artes inutiles ingenio carentibus 26
Artes nudæ ſuccum ingenij bibunt 26
Artes reliquæ, nẽpe liberales ac mathematicæ, quatenus oratori neceſſariæ 82
Artes ſine experientia parũ proſunt 115
Artium diuiſio quomodo facta ſit 24. 150
Artium inuentio Mineruæ tribuitur 194
Artium inuentiones ut ſint factæ 307
Artium ſcriptores antiquiſſimi 160
Artium ſcriptores diligentiſſimi ab eloquentia longiſſime abfuerunt 446
Articulos Latini non deſiderant 47
Artifex rhetorices 132
Artificialis probationis conſideratio 282
Aruſpex quomodo in ſcribendo diuidendum 72
ἀσχήματον 469
ἀσχημάτιστος oratio 504
Aſianum dicendi genus 724
Aſiani oratores 449
As ſyllabam finalem nominatiui in maſculinis quidã in a uertebant 60
Aſinius Pollio orator 224. 596. 603 is Liuij patauinitatẽ notauit 452 Idem omnium horarum 384
Aſinus albus dictus Iunius Baſſus 376
Aſpaſia Xenophontis uxor 315
Aſpera auditu uerba, rebus atrocibus conueniunt 462
Aſperitas mollienda 642
Aſperis iambi cõueniũt 573
Aſpirationis nota, & contraria 45
Aſpirationis ratio temporibus uariata 54
Aſſentatoribus iudex maxime fauet 197
Aßẽtio, aßẽtior, idẽ 53. 532
Aſſumptiua cauſſa 426
ἀστεισμὸς 497
Aſtrologia 150
ἀσύνδετον 540. 554
in Aſyndetis oratio decreſcere non

re non debet 554
Auerſa pro abuerſa ueteres quidam dicebant 727
At, & Ad, differunt 71
Attacinus Varro poëta 591
ἀτεχνία 152
ἄτεχνοι probationes 270
Athenæus Hermagoræ æmulus 161
Athenis quàm Lacedæmone ſtudia literarum maiore in honore erant 197
Athletæ forma 460. 660
Athletarum corpora nõ ſunt naturalia 728
Athenarum ſapor, Atticiſmos 384
Athenodorus Rhodius contra Rhetoricam 145
Atrocitas unde ducatur ac augeatur 351
Atroci in cauſſa non iocandum 378
Atrocitate crimina defendi indignum 412
Attẽtio & beneuolẽtia principijs poſtulanda 228
Atticum dicendi genus optimum 724
Attice nimium loqui, uitioſum deprehenſum 451
Atticus orator 162
Audacter, an audaciter 65
Audiendi ſitis 369
Auditor quo parandus 223
Auditorũ frequentia extemporalis dicendi facultas excitatur 624
Auditorum tria genera 168
Auditu iucũdior ſyllaba, quæ plus habet ſpiritus 462
Auerſo pollice demonſtrare 673
Augẽdæ orationis modi 475
Auguſti epiſtolæ 73
Auguſti facetè dicta 376
Aulœdi fiunt, qui citharœdi eſſe non poſſunt 473
Aurium iudicium 570
Autores à Quintiliano recenſiti ex quibus uerborũ copia comparetur 585
de Autoribus legendis opiniones 584
Autoritas dicentis quantum habeat momenti 257
Autoritas etiam in cauſſam adhibetur 316
Autoritas in ſuaſoria & conſilijs multum ualet 201
Autoritas magnifico cultu paratur 449

Autoritas quomodo emerenda 257. tuenda 354
Autoritas unde petenda 63
Autoritatis ueterũ obſeruatio qualis eſſe debeat 69
Autoritatis receptæ et notæ uerecũdiæ uiri, dictorũ petulãtia nõ laceſſendi 372
Autoritati non nimis fidendum 581
Autorum enarratio & prælectio, grammatici muneris 79. 113
Autorum quædam inſignia maxime ediſcenda 118
Autorum uirtutem inde cognoſcimus, quòd imitari nõ poſſimus 614
αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit 632
Autumo, tolerabile uocabulum 463
αὐλητρὶς 440
ἀξία 184

B

B, litera in aliarum locum data 47
B, & d, literæ aſperæ in fine ſyllabarum 727
B, in p f, & h, uerſum 47
Bacchius 564
Balare, factum uerbum 62
Balæna pro phalæna 47
Barbam parum decorã exiſtimantes 321
Barbariſmus ubi committitur 51. Eius ſpecies 52
Baſſus Aufidius hiſtoric⁹ 594
Beatitas, beatitudo 464
Belli poteſtas Marti competit 191
Bene dicere, ac bene ſcribere, unũ atq; idem eſſe 730
Bene ſcribendo fit ut citò ſcribamus, non contrà 607
beneuolẽtia unde ducitur 223
Beneuolẽtia & attẽtio principijs poſtulanda 229
Bibaculus poëta 593
Bibere aut eſſe inter agendũ, indecorum 678
Biennio omnia ferè loquuntur pueri 94
Bipennis quid, & unde 46
Bis idem ſæpius dicimus 614
Bona dextra, mala ſiniſtra 377
Bona facilè ĩ pei⁹ mutãtur 28
Bona nemo improbat, mala multi probant 734
Bonitate ſua fidem orator facit 361
Brachia oratoris in actione

qualia

qualia ſint 92. 670
Βραχυλογία 473. 540. 548
Breuis ſyllaba, unius tẽporis 558. in fine pro Longa accipitur 566
Breues ſyllabæ celerẽ ac mobilem orationem reddunt 564 Vide Lõga ſyllaba.
Breuium uerborũ multorũ contextus uitioſus 558
Breuitas ac copia quo conſtet 571
Breuis narratio quî fiat 243
Breuîtas nimia, uitioſa 456
Breuitas nõ ſit inornata 244
Breuitatem obſcuritas ſequitur 473
Breuitas Salluſtiana uitanda 244
Bruges pro Phryges olim 47
Bruta quoq; meminerũt 646
Brutus philoſophus 597
Bruti in dicẽdo grauitas 723
Eius epiſtolæ 563
oratio pro Milone 191. 581
Brutorũ etiã affectus ſignis quibuſdã colliguntur 667
Buſyris ac Clytemneſtræ laudes 144

C

C, litera ad omnes uocales uim ſuam perfert 72
C. Caius notat, ↄ inuerſa Caia 74
C, litera ſcripta, nonnũquam G pronuntiatur ibidem
C, & T, in g, ac d, molliuntur 90
Cæcilius rhetor 161
Cæcilius poëta comicus 593
Cacophaton, orationis uitium 466
Cacozeliæ uicina hyperbole 468. 500
Cædi an deceat pueros 42
Cælibes unde dicti 68
Cælius orator 596
Cælij aſperitas 603
Eius de ui rei, defenſio 636
indoles docendi 723
Cæſar Auguſtus duodennis auiam pro Roſtris laudauit 708
C. Cæſar Catonem uituperauit 198
C. Cæſar orator quãtus 596
C. Cæſaris argute dictũ 381
Cæſaris de analogia libri 75
Cæſaris dicendi uis 603. 723
Cæſius Baſſus poëta 593
C. Artorius Proculus rhetor 501

C. Carbo etiã in tabernaculo dicendo exercebatur 624
C. Caßij dictum 381
C. Gracchus orator concionans tonorio fiſtula utebatur 86. Eius uis pronuntiandi 657
C. Luſius tribunus à milite cæſus 216
Caius ſcriptum, Gaius pronuntiatur 74
C. Sicinius orator 677
C. Valgius rhetor 161
Calamis ſtatuarius 722
Calceos ueteres non uendis quidẽ, ſed emis, Iunij Baßi dicterium 378
Callidius pro domo Ciceronis dixit 581. Eius in dicendo ſubtilitas 723
Calidum, an caldum 66
Calliditas oratorum 114
Calliditatis uitanda ſuſpicio 257
Callimachus poëta elegus 587
Calon ſtatuarius 722
Calor cogitationis 606
Caluus orator 596. 709 Eius in dicendo ſanctitas 723 Iudicium 603
Canali pleniore fluere 684
Canina eloquẽtia uitãda 718
Cano, medium uerbum 494
Canopitæ pro Canobitæ 53
Canthus quid ſit 52
Cantum uocis, neruorum ſociata concordia iuuat 308
Capſis, unde compoſitum 61
Caput quid ſignificet 218
Caput oratoris ac oculi ne ab alia corporis inclinatione dißideant 92
Caput generale ſtatũ uocat Theodorus, ut ad quod referantur omnia 176
Capita generalia, ſpecialia 214
Capitales cauſſæ accuratum dicendi genus exigũt 461
Capitis geſtus 667
Cariæ rhetores cantores 665
Carmen prius ortũ eſt, quàm carminis obſeruatio 569
Carmẽ quomodo legendũ 76
Carmina etiam oratori ſcribenda 615
Carminibus ſcribendis infelix Cicero 631
Carneadis diſputatio 695
Caſnar 52
Caſſelionis feſtiuũ dictũ 380
Caßius Seuerus 596

Caßij Seueri agẽdi formula Quintiliano iprobata 637
Caſtorem media longa quidam efferunt 60
Caſu non iure collidũtur leges 436
à Caſu quomodo ducantur argumenta 296
Κατάχρησις, quæ & abuſio, neceſſaria eſt nonnũquam 454. 493
Catius philoſophus 598
Cato, eloquens ſenator 633. à Cæſare uituperatus 198
Catones oratores 723
Catones ſapientes 711
Catonis iudicium de adultera 317
Catonem ut tractet Cicero pro Muræna 639
Catullus poëta 593
Catullus & Lucullus, Ciceronis quidam libri 593
Cauendi quàm ictum inferẽdi ratio prior 241
Cauſſa, caſſus, diuißiones 73
Cauſſa eadem diuerſo ordine tractata 395
Cauſſa in ſtatu 180
Cauſſa facti nõ in omnes cõtrouerſias cadit 215
Cauſſa iniqua dimittẽda 712
Cauſſa in agenda quæ ſint oratori obſeruanda 607
Cauſſa ipſa in re præſente conſilium dat 444
Cauſſa omnis aut ſimplex eſt, aut coniuncta 213
Cauſſa prius, an perſona tractetur 414
Cauſſa tota oratori familiariter cognoſcenda 277
Cauſſæ cardo ſemper in oculis habendus 387: quomodo inueſtigandus 395
Cauſſæ definitio 273
Cauſſæ totius œconomia 444
Cauſſæ diſcendæ ratio 713
Cauſſæ, plurimæ lites ſubiacent 180
Cauſſæ non ab ultimo repetendæ 302
Cauſſæ non plures ſuſcipiẽdæ, quàm quibus par eſſe poßis 719
Cauſſæ nullæ inuicem omnino ſimiles 393
Cauſſæ optimæ, ſæpe malis ſimiles 697
Cauſſæ ſimplices 190
Cauſſæ totæ familiariter noſcendæ 387

Cauſſas agēdi tempus quando incipiat 708
Cauſſarū conditio, genus dicendi mutat 635
Cauſſarū genera quinq; 228
Cauſſarum paruarū ac priuatarum narrationis ſtylus qualis eſſe debeat 255
Cauſſarū tria eſſe genera 167
Cauſſarum tyrocinium 710
Cauſsis à qualibus auſpicandum oratori 709
Cauſsis bonis maliſq; communia 697
à Cauſsis factorum uel futurorum quomodo ducātur argumenta 293
Cauſsis in ſuſcipiendis oratori obſeruanda 710
Cauſsis omnibus quadripertita ineſt ratio 189
Cauſſas in ætate prima qui egerint 708
Cauſſas non omnes in omnibus perſonis ualere 417
Cauſſas quibuſdā in criminibus quæri nihil attinet 414
Cauſsidicus 693
Cedere expedit, ubi uinci neceſſe eſt 388
Celeritatem ſcribendi cōſuetudo facit 607
Cenſura ueterum grammaticorum 44
Centumuiri capitalia iudicia diſceptant 231
Centūuirales cauſſæ in duas haſtas diuiſæ 271
Cepaſiorum fabula apud Ciceronem 355
Ceratinæ ac Crocodilinæ quæſtiones 82
Ceres pro frumento 492
Ceris ſcribendi ratio, pueris incommoda 32. Earum in ſcribendo uſus 611
Cerno, uox ambigua 440
Certaminū ſacrorū cātus 552
Ceruicis in actione geſtus 91. 670
Χαλκευτικὴ 158
Χαλεποὶ uerſus pueris pronuntiandi 34
Chao geniti 195
Χαρακτηρισμὸς 548
Chariſij orationes 288
Chironomia, lex geſtus 92 oratori neceſſaria ibidem
Choreus ſeu trochæus 564
Χρειῶδες 80
Chriarū genera plura ibidē
Χρόνος 180

Chryſippus

Chryſippus philoſophus 28
Chryſippus cædi pueros permittit 42
Chryſippi argutum dictum in Cæſarem 376
Ciborũ quorũdã laudes 194
Ciborum uarietas ſtomachũ reficit 92
Cicero à Demoſthene deſciuit 575
Cicero à quibuſdam reprehenſus 560
Cicero ac Demoſthenes lecti plus proderũt quàm præceptor declamans 115.584
Cicero circa compoſitionem maxime laborauit 551
Cicero græcorum eminẽtiſſimos eſt ſecutus 564
Cicero in Aſiã ad diſciplinas parandas nauigauit 710
Cicero in rhetoricis Hermagoram ſequitur 217
Cicero in riſu immodicus 366
Cicero mirus repræſentandarum rerum artifex 470
Cicero notatus in oratione pro Cluentio 266
Cicero Platonis ac Xenophõtis libros aliquot uertit 613
Cicero quædam ſua damnauit 172. 186
Cicero ſexagenarius Popiliã uirginẽ ducẽs, irriſus 378
Cicero ſibi ipſe pugnat 217
Cicero triumuirali proſcriptione conſumptus 723
Cicero uir bonus fuit 692
Cicero unde tantum eloquẽtiæ ſibi pararit 615
Ciceronis artificium 196
Ciceronis autographa Quintiliani tempore adhuc extabant 73
Ciceronis Demoſthenisq; cõparatio 595
Ciceronis diſcipuli 737
Ciceronis iactãtia 230. Eius defenſio ibidem
Ciceronis induſtria in cauſſis agendis 639
Ciceronis iocularis libellus 500
Ciceronis ioci & urbanitates, in Acciũ aſtutum hominem 382 in Brutũ 373 in mortem Clodij 374 in coci filium 374 in Curionem 378 ad Cereliam 385 apud Cæſarem 384 in Fabritium 372 in Iſauricum 374 in Fabium Dolabellam

labellam 378 de Popilia uirgine uxore ſibi ductā 378 de Memmio homine prælongo 377 in M.Cælium 377 in Sex. Annalem 380 in Sex.Clodium teſtē 375 in Sphingē Hortenſij 382. In querentem quòd uxor ſua ſe ſuſpendiſſet è ficu 381 in Vibiū Curium 378. 381 in Vatinij nuntij mortem 379 de Pompeio & Cæſare 384
Ciceronis laus 459. 596 688 723 Eiusq; uitia ibidem
Ciceronis perfectio 740
Ciceronis præſtantia in dicendo 643
Ciceronis proſopopœiæ 516
Ciceronis ſcurrilia dicta 374
Ciceronis urbane dictorum libri tres 367
Ciceroni plus eſt quod adimas, quàm quod addas 692
Cinnæ Smyrna nouem annis ſcripta 612
Cinctura oratoris. 679
Circunlocutio ſeu circuitus tropus 498
Circunciſa expoſitio 244
Circunſcriptio quid ſit 547
à Circūſtātia argumēta 305
Citharœdorū induſtria multiplex 93
Cito ſcribēdo non fit ut bene ſcribamus, ſed contrà 607
Ciuilis ſciētia, eadem ſapientia 138
Clamoſi indocti 388
Claritas generis ac turpitudo 196
Claſsis unde dicta 63
Claſsibus diſtributi pueri certabāt Quintiliani tpe 38
Clauſula quid ſit 483
Clauſulæ pendentes 562
Clauſulæ uerſuum, clauſulis orationis nō cōueniūt 563
Cleon orator primus Athenis femur percuſsit 677
Clientes alij aliter defendendi 634
Clitarchus hiſtoricus 589
Cluentij Habiti cauſſa 638
Clypeus Aiacis 479
Clytemneſtra cur Agamemnonem occiderit 215
Cn.Lentulus pronuntiatione plus opinionis conſecutus quàm eloquentia 657
Cneus ſcriptum, non ita pronuntiatur 74

Coaceruatio 540
Coccus orator 725
Cogitatio ac dictio non eundem habent ordinem 212
Cogitatio nec tẽpore nec loco excluditur 617
Cogitatio ſenſus plus afficit quàm fatigatio 95
Cogitata ad uerbum in agẽdo referentes 618
Cognomẽ M. è familia Manliorum exemptum 196
Cognomen ſolus homo liber habet 423
Collatiõis ſtudiorũ utilitas 37
Collationem ab exemplo ſeparat Cicero 310
Collectio, qui & συλλογισμὸς 529
Collocatiõis ambiguitas 440
Color unde dicatur 251
Color deformibus dãdus 206
Colore codẽ utraq; pars an utatur 253
Colorum figuræ 504
Columa ueteribus pro colũna ſcribebatur 74
Colli in actione geſtus 670
Comarum turbatio 681
Commentarij Ciceronis, & aliorum 625
Comici Latini 591
Comici Græci 288
Comicorũ pronuntiatio 124
Comœdia antiqua 588
Comœdia quãdo legenda 77
Comœdiæ umbram uix leuẽ aſſequimur 594
Comœdiarum antiquarũ elegantia 77
Comœdo tradendus orator pronuntiationis formãdæ ergò 90
Comœdi in oratore formando officium 90. 91
Comœdiarum perſonæ 668
Comitiorũ facies quàm turbulenta 424
Commonitio iudicis in media narratione 204
Cõmune exordiũ uitioſũ 194
Communia & contraria uitanda 496
Cõmunia ferè generalia ſunt 399
Communia quomodo refutanda 329
Communes loci à quibus primum tractati 160
Communicatio 514
à Cõmunis ſenſus cõſuetudine non abhorrendum 451

Communibus exactis, propria tractanda 399
Commotio quid ſit 293
Comparatio cauſſarum quibus uijs ducatur 410
Comparatio criminis 427
Cōparatio figura nō eſt 529
Cōparatio ī cōtrouerſijs 408
Comparationis ratio & ſpecies 303. 314
Comparationis utilitas 108
Comparatiuorum figuratus uſus 534
Comparatiua quæ dicantur & argumenta 302
Cōparatiuū cauſſæ genus 213
Complexio, quæ & συμπλοκή 53
Complexionis ratio 337
Cōploſio manuū, ſcenica 676
Compoſitio Ciceroni maxime elaborata 551
Compoſitio non delectat ſolum, ſed etiā affectus mouet 552
Cōpoſitio pronuntiationi cōparata 574
Compoſitio qualis eſſe debeat ibidem
Compoſitionis conſideratio 561. 574
Compoſitionis & diuiſionis in ediſcendo utilitas 651
Compoſitionis orationis duplex obſeruatio 571
Compoſitionis ordo 554
Compoſitioni omni tria neceſſaria 554
Compoſitiones nominum 61
Conandi meliora ratio 601
Concertatiua, quæ & ἀντικατηγορία 408
Conceßio 520
Conciliatoria lenitatem requirunt 732
Concionalis, quæ & deliberatiua 167
Cōciliatio quibus cōſtet 682
Cōcitatius dicēdi genus ī ſuaſorijs exigit populus 461
Concluſionis ſeu perorationis conſideratio 348
à Conditione ut ducātur argumenta 292
Connexionis ratio 337
Confeßio 514. 520
Confeßio ipſa quoq; lacrymas nōnunquā mouet 249
Confeßionis ſimulatio 379
Confeßione in iudicijs nihil peius 326
Confeſſum ius 437

Confirmatio

Confirmatio unde eſt 283
Confirmatio narrationẽ ſequitur 259
Confutatio, uide Refutatio
Congiarium quid ſit 375
Coniectores 181
Cõiecturæ cõſideratio 406
Eius diuiſio ibidem
Coniectura duplex 411
Cõiectura ex maiore cõfirmatur, et minore et pari 302
Coniectura inueſtigantur & quãtitas & qualitas 407
Coniectura unde dicta 181. 412
Coniectura probationes extrinſecus adductas frequẽter habet 429
Coniecturæ ordo, uoluit, potuit, fecit 412
Cõiecturales cauſſæ 109. 250
Coniſcare 462
à Coniugatis argumẽta 301
Coniũctorũ ambiguitas 440
Coniunctis in uerbis quid cõſiderandum 432
Cõnexorũ & cõſentiẽtiũ ratio ſemper habenda 417
Conſecratis utendum 69
Conſenſio 520
Conſequens, quæ & ἑπακολούθησις 529
Conſequentia, ἀκόλουθα 300
à Conſequentibus quomodo argumẽta ducãtur ibidem
Conſcientia mille teſtes 317
Conſiliũ cum neceſſitate non eſt 263
Conſilium in oratore præcipuum 129
Conſilium quid ſit 390
Eo in uita nihil prius 392
Cõſiliũ ſcelera nõ habẽt 414
Conſilij momentum 390
Conſilia in criminibus ſpectanda 414
Conſonantiũ cõmiſſura 557
diſſimulatio 661
Conſtitutio in quo eſt 426
Cõſuetudo celeritatẽ dat 606
Conſuetudo, certiſſima loquẽdi magiſtra 63
Cõſuetudo, deinde natura 36
Conſuetudo dicendi ac ſcribendi 621
Conſuetudo dicẽdi exercendiq́ʒ, uires in literis facit 738. 739
Conſuetudo in reprehenſibilibus non dicitur 71
Cõſuetudinis uis ac ratio 70
Cõſuetudine lex aboletur 53

Conſuetudine difficultas omnis leuatur 659
Conſulere 68
Conſul unde dictus ibidem
Conſules, olim Coſ. ſcribebatur 74
Conſummatio, quæ et διαλλαγὴ 329
Contemnẽda aduerſariorum quædam 328
Contextus orationis obſcuritas 435
Continens pro contento 492
Contentũ pro cõtinẽte ibid.
Continens quid dicatur 217
Cõtradictiones aduerſariorũ refellendæ 327, 331 & quomodo ponendæ 333
Contrarium efficere quod aduerſarius obiecerit, artis eſt 327
Contrarij exemplum 312
ex Contrario argumẽta 423
Contraria & communia uitanda 390 quomodo tractanda 387
Cõtrariarũ legũ quæſtio 436
Contrariorum modi 315
à Contrarijs quomodo argumenta ducantur 300
Cõtrouerſia ubi incipiat, cõſiderandum 388
Controuerſiæ fictæ exemplum 423
Controuerſiæ figuratæ 523
Contumeliam facere, Cicero damnat 333
Contumelijs etiam nonnunquam locus eſt 383
Conuentus ſcholarum, ſolitudini ac tenebris præferendus 36
Cõuerſio ex Latinis in Græcum commoda 613
Conuinctiones, quas alij coniunctiones dicunt 47
Conuitiãdũ aliquãdo 331 & maximè accuſatoribus 361
Conuitiũ nos, inuidia aduerſarios inuiſos facit 361
Conuitio plus inuidia poteſt 361
Conuitijs abſtinere debent aduocati 318
Copia cũ iudicio parãda 578 unde paretur 613
Copiæ rerũ cõſideratio 577
Copiarum alia locuples, alia floribus læta 474
Corax & Tiſias, artiũ ſcriptores antiquiſſimi 160
Cornelia Gracchorũ mater

eloquens 28
Cornelius Celſus philoſophus 597 eius de ſtatus cõſtitutiõe opinio 178 eiuſdẽ definitio rhetorices 136. 138. 162. 574 eiuſdem laus 740
Cornelius Seuerus poëta 591
Corneliorum nomen ac imperium 293
Cornicũ oculos cõfigere 463
Cornificius rhetor 162
Crpus uulſum, inceſſus fractus, muliebris ueſtis, parum uiri ſigna 286
Corporis motus ſuos numeros habet 212
Corporis totius geſtus 676
Cratinus poëta comicus 288
Credibilis quî fiat narratio 245
Credibilia etiã ueris miſcenda 256
Credibilium tria genera 291
Creticus pes 365
Criminis in alium trãslatio, ſeu remotio 427
Criminũ exaggeratio 520
Critici grammatici 74
Critolaus contra rhetoricen ſcripſit 145
Critolai definitio rhetorices 137
Cubito pronuntiantes 671
Cui, olim quoi ſcribebatur 74
Culpæ imminutio 428
Culpam deprhenſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt 388
Cultus effœminatus turpis 449
Cultus magnificus autoritatem addit ibidem
Cultus oratoris, ſplẽdidus ſit & uirilis 679
Cultum proprie quid dicatur 469
Cultu & ſententijs carentes, Attici non ſint 602
Cum, quomodo ſcribendũ 72
Cunctator dictus Fabius 455
Cura odioſa eſt 464
Cura ſæpius deeſt quàm natura 28
Curæ quantum plurimũ poterit ſemper afferat orator 719
Cura nimia orationem nonnunquam fieri peiorẽ 450
Curio pater, orator 677
Curioſus à diligente differt 468

Curioſe

Curioſe non loquendum, ſed Latine 453
Cyclopis Virgiliani magnitudo quõ oſtenſa 473. 479

D

D,& T, literarum cognatio 47
D,latinis ueteribus multis in uerbis ultima 72 Eiuſdem aſperitas 726
Dactylus 558. 564
Debili memoriæ cõſiliũ 653
Decet ferè, quod prodeſt, & contrà 352. 629
Decimi Lælij orationes 581
Decipiendi ratio iocoſa 380
Declamãdi rõ et utilitas 122
Declamãdi ratio apud græcos quando primum extiterit 112
Declamantes quomodo affectibus utantur 637
Declamatio quid ſit 241 qualis eſſe debeat 124
Declamatiões quõ tractãdæ, earumq; utilitas 615. 616
Declamationũ materiæ ſint ueriſimiles 123
Declamatorum libertas 241
Declamatoriũ præceptũ 332
Declamatorum uitia in falſis cauſsis 526
Declamatoribus maxime conſiderandũ quid cuiq; conueniat 207
Decor artem ſemper comitetur 616. 629
Decorum ac expediẽs ubiq; ſpectandum 130
Decor uerborum affectatus ne ſit 449
Decori habẽda rõ 629. 685
Decreſcere non debet oratio in aſyndetis 354
Dedocendi labor grauior q̃ docendi 102
Defendenda quæ ſint 325
Defendẽdi rões optimæ 189
Defendere difficilius quàm accuſare 325
Defendere quàm accuſare honeſtius 710
Defenſio coniuncta quæ dicatur 397
Defenſio ex cauſsis facti 426
Defenſio ipſa facti in pœnæ iudicio potentiſsima 425
Defenſio in mutua accuſatione prima eſſe debet 410
Defenſionis facti ratio 425
Defenſionis non una lex 250
Defenſoris pars tota in refutatione

tatione poſita 328
Defenſoris partes in interrogando 279
Deficere malle quàm deſinere 736
Definitio, uide Finitio.
Deformibus color dãdus 206
Δείνωσις 362. 474. 529
Delectatiõis ergò figuræ fere orationi interſerũtur 549
Delectationi nonnihil etiam dandum in dicendo 729
Delectatione capimur, admiratione auſtrimur 460
Delectus rerum ac uerborũ habendus 606
Deliberantium animi diuerſi 205
Deliberatio quibus conſtet 200. 201
Deliberatiuus ſermo ab affectatiõe lõgiſsimè abſit 209
Delicati aduocati 714
Demades nihil ſcriptum reliquit 730. orator an idẽ fuerit 145
Demetrius comœdiarum actor 685
Demetrius ſtatuarius 723
Demetrius Phalereus orator 590
Demonſtratiua ad ſcribendũ maximè idonea 209
Demonſtratiuum dicendi genus ornatum omnẽ exponit 461. eius numeri 572
Demoſthenes ad clamoſiſsimi littoris fremitus quare meditabatur 610
Demoſthenes ad ſpeculum magnũ actiones ſuas componebat 667
Demoſthenes & Aeſchines in eadem cauſſa diuerſum ordinem ſecuti 395
Demoſthenes in primis legẽdus, ac ediſcendus potius 595
Demoſthenes oratorũ princeps 589. Platonis auditor 701. Vir bonus fuit 691. Vrbanus nõ dicax 370. Ciceroni dormitare uidetur 581. 693. Laus eius 725. Fulmina 560. Solitudo in meditãdo 609. Philippicæ eiuſdẽ 209. Riſus facultas ei defuit 366. Δείνωσις eiuſdem 362. Iuuenis admodũ cauſſas egit 708. Eloquentia eiuſdem 508
Demoſthenis conſiliũ laudatum

tum 391 eiuſdem contra Aeſchinē locus 232. 258 contra Midiam 351
Demoſthenis de pronuntiatione iudicium 656
Demoſthenis & Aeſchinis inter ſe contrariæ actiones 581. 684
Denuntiati teſtis interrogandi forma 278
Deorū autoritas 317 eorundem laus 194
Deorum honor ludis prætexitur 204
Deponenda quædā apud iudicis memoriam 522
Depoſiti quæſtio quomodo tractanda 415
Deprecatio in iudicijs rara, et quomodo tractāda 325 Eius conſideratio 428
Deſidiæ cauſſis nō indulgendum 610
Deſperandum non eſt quod fieri poteſt 83
Deſueſcēdis nō īmorādū 210
Deſperatū ſibi ac inimitabile, uulgus admiratur 734
Deſtructio κατασκευή quomodo exercenda, eiusq; utilitas 108. 615
Deteriora facilius eſt imitari 581
Deteriora pertinacius hærent 28
Detractionis figuræ 541
Deuorari dicitur homo cuius patrimoniū cōſumitur 492
Deus quid ſit 418
Διαίρεσις 53
Dialectica cauillatrix, ac ſeruilis, iudicijs inutilis 420
Dialectices materia 156
Dialecticæ oratio cōciſa, ibidē partes 700 Vis 420
Διάλεκτοι Græcorum 55
Διαλλαγὴ 541
Dialogi qui dicantur 516
Διανοίας σχήματα 504
Δικαιολογία 548
Διασκευὴ ſchema nō eſt 530
Δικαιολογικὸς ſtatus, qui & inficialis 181
Dicacitas unde dicatur 369
Dicā faciā, dicē faciē ſcribebat Cato Cenſorius 74
Dicēda oratori maximè ſunt quibus ipſe ſi iudex eſſet, potiſſimū moueretur 350
Dicendi ac ſcribendi an eadem ſit ratio 730
Dicendi color nimijs ſententijs

tijs uelut maculis conſpergitur 485
Dicendi facilitas ut paretur 577
Dicendi facultas ſi in malos incidit, ipſa etiam malum iudicanda eſt 695
Dicendi facultate ad perniciem hominum abuſi nonnulli 152
Dicēdi facultate maxime homo à cæteris animalibus ſeparatur 141
Dicendi genus triplex 731
Dicendi genus in homine come quale eſſe debet 361
Dicendi genera uarſa 466
Dicendi horrorē ueterē quā nouam iſtam licentiā mallet Quintilianus 486
Dicendi media uia optima 244. 421
Dicendi peritus quæ noſſe debeat 698
Dicēdi petulantia noxia 371
Dicendi primordia quæ 79
Dicendi ſagina 616
Dicendi uarietas 614
Dicendi uires 82
Dicendi uis apud auditorem unum torpeſcit 39
Dicendum pro facultate 607
Dicendum quotidie aliquid, & coram doctis 624
Dicētis ac orātis habitus 91
Dicere ipſum, ante omnia eſt in oratoris officio 578
Dicere ac facere docere debet præceptor 104
Dicere quid ſit 508
Dichoreus 568
Dicit ita quiſq;, ut uiuit 595
Dictādæ pueris materiæ 107
Dicta quæ dicantur 368
Dictantium ſtudium 608
Dictio ac cogitatio nō eundē habent ordinem 212. 398
Dicti pœnitentia 521
dictorū urbanorū diuiſio 383
Dictu & factu, ſimiliaq; 49
Dictum, quàm amicum perdere, aut autoritatem minuere, malimus 371
Dicturus cauſſam, quæ conſiderare debeat 230
Dicturi cura, auditurū iudicem delectat 682
Dicuntur malè ſalsè, quæ in plures competunt 371
Didymi hiſtorici obliuio 79
Dies nullus tā occupatus, ut nihil diſcere poßis 624

Διέξοδος 346
Differens quid dicatur 297
Difficilia pronuntiatu pueris proponenda, ut ſermonem melius forment 34
à Difficiliore argumētū 303
Difficultas exercitationi utiliſſima 614
Difficultas pulcherrimo cuiq; operi propoſita 605
Digamma Aeolicum 45.74
Digeſtio uoci confert 659
Digitorū geſtus & uſus 671
Digitorum ictus in numerorū interuallis notādis 559
Dignitas rei quò proſit 412
Dignitatis magnæ hoīes quō litibus laceſſendi 639
Digreſſio 521
Dilatio & repetitio 522
Diligētia nimia omnibus reſpondendi, uitioſa 331
Diligentia nimia orationem corrumpit 450
Dilucida ſit pronūtiatio 659
Diluendū quid quo loco 396
Diogenes Babylonius 29
Dion dux aſtronomiæ peritus 89
Dion rhetor 165
Dionyſius Corinthi 497
Dionyſius halicarnaſſeus 161
Dis, minime diues 68
Diſcendum quod ſit, ſerò non diſcendum 30
Diſcenda'ne ſint omnia uno tempore 93
Diſcendi ſtudium uoluntate conſtat 41
Diſcentis animus quomodo tractandus 42
Diſciplinæ ſeueritas 100
Diſcipuli quò duxeris, ſequuntur 447
Diſcipulorū inſtituendorum ratio 446
Diſcipulorum iudicium præceptori tentandum 114
Diſcipulorum officium erga præceptores 122
Diſcurſare & ſatagere, ineptum 677
Diſiūctio ſeu μετωνυμία 539
Diſertiſſimus uir nō continuò etiam bonus orator 693
Diſertus alieno labore nemo 445
Diſponendi præcepta 443
Diſpoſitio quid 394
Diſpoſitio ac inuentio, prudentis hominis 449
Diſpoſitio in oratione neceſſaria

ſaria 164
Diſpoſitio modicæ doctrinæ uideri poteſt 459
Diſpoſitio partium 444
Diſpoſitionis laus ac conſideratio 392. 394
Diſputatione omni tria quæruntur 188
Diſsimile exemplum quomodo fiat 312
Diſsimilitudo ad probationis ornatum nonnunquam aſſumitur 310
diſsimilitudo, urbanitatis cauſam nõnũquã præſtat 376
à Diſsimilibus argumẽta 300
Diſsimilibus ineſſe ſimile 315
Diſsimulatio 513
Diſsipata 538
Diſſolutio 540
Diſtincta ſit oratio 661
Diſtinctio, quæ & παραδιαςολὴ 542
Diſtinctionum orationis cõſideratio 661
Diſtinguendi uirtus 662
Diuerſæ partes tuendæ declamatoribus, exercitationis gratia 389
Diuerſarum legum conflictatio 436
Diuina teſtimonia 281. 317
Diuinatio, lis de accuſatore conſtituendo 213 Eius actio 430
Diuiſio & compoſitio cdiſcendi ſtudio utiles 651
Diuiſio quid ſit 394
Diuiſio, reſpiratione ac mora conſtat 441
Diuiſionis ad probãdum & refellẽdũ utilitas 298. 299
Diuiſiõis inſcribẽdo ratio 70
Diuiſionẽ feſtinatio pdit 398
Diuiſione finitionem adiuuari 298
Dochimus pes 564. 567 clauſulis aptus 567
Docilitas quõ paretur 227
Doctrina ſine prudentia parum prodeſt 392
Doctrina ſine natura, inanis 151
Δογματικοὶ ſermones 137
Dolor litigatorum interdum ipſis patronis aſſumendus 364
Dolor ſemel cœptus, nuſquã in agẽdo ĩtermittẽdus 637
Domi an in ſcholis melius puer erudiatur 31
Domitiani nepotibus præfectus

eius Quintilianus 219
Domitius Afer orator 597. 736 Eius actiones 581. de Virgilio dictum elegans 591 in dicendo maturitas 723 lenitas 370 libri 277 ſimulatio ſalſa 381 uenuſtas, eiusq; urbane dictorum libri 375
Domitius Marſus de urbanitate diligentiſsime ſcripſit 383
Doryphoros militiæ ac palæſtræ aptus 322
Dualis numerus an apud latinos 57
Dubium ius 438. æquitatis regula examinãdum 705
Dubium tutius fatearis aliquando quàm neges 319
Dubia de re non ſemper dicit orator 193
Dubijs cauſsis utile 428
Dubijs dubia nõ ꝓbãtur 319
Dubitatio 514. cui parti aſſignanda 546
Dum dictionis uaria ſignificatio 534
Duo interim aduerſario proponenda, quorum utrumlibet male eligat 189
Duplices leges 438
Dura, uſu molliũtur 62. 464
Duriorum conſonantium cõgreſſus uitandus 661
Δυϊκὸς, numerus dualis græcis 57
Δυνατὸν, qđ' et poſsibile 203
Δυσπαρακολούθητον cauſſæ genus 228

E

E & I ſonus confuſus 45
E plenior, i anguſtior 556
Ediſcendi ratio 118 uarietas 650. 652 utilitas 659
Educatio mollis 36
ab Educatione ut ducantur argumenta 293
ab Efficientibus & effectis argumenta 301
ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν 169
Egreſsio, quæ et exceſſus 211
Egreſsionis conſideratio 259 per totum. Eius pronuntiatio 683
Egreſsiones quales eſſe decet 683
Ei diphthongus græca quibus caſibus ac numeris adderetur 72. 73
εἰκότα, ſigna non neceſſaria 285.

285. 291
εἰκόν☉ ratio 314
εἰρωνία duplex, et uariæ eius ſpecies 361. 518
ἤθη quomodo mores ſunt 361
ἠθικὴ, moralis philoſophia 359
ἠθοποιΐα 521. 548
ἦθ☉ quid 359
ἠίθεοι unde dicti 68
ἐκβάσεις, id eſt exitus 302
ἐγκυκλοπαιδεία 82
ἔκλειψις 491
ἔλλειψις 57
Eleganter & lepidè dicta, urbana 383
Elegiaci poëtæ 592
Elegia poſt grauia alia etiã legenda 587
Elegia pueris amouenda 77
ἐλεγκτικοὶ ſermones 137
Eleuandi ioci ratio 378
Eliminare gradus, an ſatis latinum 464
Elocutio difficillima 448
Elocutio ubi ſpectatur 452
Eloquendi obſeruatio 457
Eloquens nemo, diſerti multi 448
Eloquentia à Demoſthene ac Cicerone faſtigium ſuum accepit 740
Eloquentia latos fines habet 733
Eloquentia laudis & pudoris ſtimulis agitur 622
Eloquentia naturalis 728
Eloquentia, oratoris propria 449
Eloquentiæ facies multiplex 733
Eloquentiæ iactatio, odioſa 630
Eloquentiæ laus 142
Eloquentiæ theſaurus memoria 645
Eloqui quid ſit 449
ἥμερον, manſuetum 203
Emendatè loquendi ac ſcribendi partes, grammaticorum ſunt 75
Emendate loquendi regula, prior grãmaticæ pars 51
Emendatio in ſtudijs, & eius partes 611
ἔμφασις 511
Emphaſis ad orationis ornatum referenda 455
Emphaſeos duæ ſpecies 474
Emphaſis inter figuras 522
Empedocles poëta philoſophiæ plenus 45 rhetoricen inter primos tractauit 160

ἐναντιότης 530. 547
ἐνάργεια, quæ & euidentia 364. 469 an narrationi neceſſaria 247
Encomiaſticon & epidicticon genus dicendi 169
ἔνδοξον cauſſæ genus 228
ἐνέργεια 474
Enimucro 498
Ennius uetuſtate ſacer 591
Enumerãda per capita, quomodo tractanda 348
Enumeratio, quæ & ἀνακεφαλαίωσις 348
Ens, eſſentia 464
ἔντεχνοι pbationes 270. 282
Enthymema quid ſignificet 288 & eius ſpecies 336. 483. 530
ἐπαγωγὴ, quæ & inductio 300
ἐπακολούθησις, cõſequẽs 529
ἐπανάληψις 467
ἐπάνοδος, quæ & regreſſio 537
ἐπεξεργασία 474
Ephorus Iſocratis diſcipulus 120 hiſtoricus 589
Epicœnum genus 35
ἐπιδεικτικὸν latius patet q̃ demonſtratiuum 168
Epicherema 289. 530
Epicherema & ſyllogiſmus differunt 339
Epicherematis partes 337
ἐπιδιήγησις id eſt repetita narratio 257
Epilogi maxima pars amplificatio 357
Epilogi ac procœmij diſcrimen 226
Epilogi pronuntiandi ratio 574
Epilogorum pericula 355
Epilogis pluribus ubi utendum 357
Epiphonema 483
Epirhedium quod uerbũ 61
Epitheton interdum pro nomine ipſo ponitur 493
ἐπίθετον, quod & appoſitum 494. 502
Epitheti in proſa uſus 494
Epithetorũ proprietas 454
Equi definitio 418
Eq Troiani magnitudo 473
Eratoſthenes græcus autor 30
Eriphylus Rhodius 618
Eruditio longæ ætatis ſpatio paratur 77
Erutius Antoniaſter 463

ἐσχηματισμένη oratio 504
Eſſentia, entia 132
Eſſentia, quæ & ὀσία 179
ἑτέρωσις 533
Ethice, quæ & moralis philoſophia 700
Ethici autores oratoribus euoluendi 699
Etymologia quid ſit 67
Eius ratio ibidem
Etymologiæ finitio 297
Euathlus magna mercede rhetoricam didicit 160
ἐυχωλὴ 168
Euerſionis urbis deſcriptio 470
Euidentia an narrationi neceſſaria 247
Euidentia & illuſtratio, quæ & ἐνάργεια 364
ἐυφαντασιωτὸς 364
ἐυφωνία obſeruanda 51
Euphorion 586
Euphranor pictor 722
Eupolis comicus 288
Euripides poëta tragicus 588
ἐυρυθμία 86
ἐυρυθμὸν uitandum 563
Ex præpoſitio in cõpoſitione quomodo ſcribenda 71
Exanimat, uetus uerbũ 464
Exceptores tardi 608
Excerptorum quorũdam in anc ſtudium 601
Exclamant quidam in iudicijs 387
Exclamatio 515. 548
Excurſio qualis eſſe debet 253
Excuſatio facti ſiue purgatio 417
Exẽplũ Quintiliani in cauſſa occultiore agenda 401
Exemplorũ conſideratio 306
Exempla poëtica etiã cauſſis utilia 313
Exempla præiudiciorũ 271
Exemplorũ ac rerũ cognitio ex hiſtorijs petẽda 589
Exemplorum confutatio 328
Exemplorum uſus ſuaſoriæ maximè conuenit 209
Exemplis abundare debet orator 706
Exercitatio ac cõſuetudo dicendi ac ſcribendi extemporalem facultatem maxime parat 621
Exercitatio dicẽdi continua, potẽtiſsimũ dicẽdi genus 145
Exercitatio rationi iungenda 608

Exercitatione maxime alitur memoria 33
ἐξεργασία 474
ἐξεταστικὸν cauſſæ genus 168
ἕξις 577
Exordium, quod & principium, & græcis προοίμιον 222
Exordij diuiſio 228
Exordij ratio quomodo tractanda 230
Exordiorum uitia 231
Expectorare ueteres dicebant 464
Experiměta plus quàm præcepta ualent 115
Expoſitio circunciſa 244
Expoſitio attenta ſit 260
Expoſitio, probationũ præparatio 209
Extemporalis dicendi facultas 619. quomodo paretur 621. memoria maximè conſtat 645
Extemporalis quæ uideatur oratio, plus gratiæ habet 231
Extra ad cauſſam ptinět, těpus, locus, habitus, &c. 227

F

F, literæ uſus 76. ſonus 726
Fabrico & fabricor idě 532
Fabula 105
Fabulæ Aeſopicæ cauſsis utiles 313
Facere contumeliam, Cicero damnat 533
Faciědi ratio circa quæ uerſatur 293
Facetiæ in narrãdo cõſiſtũt, dicacitas in iaciendo 373
Facies dicentis recta ſit 92
à Faciliori argumentum 303
Facilitas dicendi 577
Facilitas ſummi oratoris in dicendo 734
Factitiæ uoces 493
Factum per ſe improbabile, quî tueamur 426
Factum ipſum aliquãdo ſimplicě quæſtioně habet, aliquando duplicem 408
Factũ ne ſit, iudicialiũ cauſſarũ prima quæſtio 405
Factum prius negandũ, tum reus defendendus 409
Facto ſolo controuerſo unde petantur argumenta 409
Factum quale ſit plurimum intereſt 431
Facto quod non defenditur, iure nitetur 429

Factor

Factorum ac uerborũ in ſceleribus conſideratio 415
Facultas paranda ſuum tempus habet 107
à Facultate quomodo ducantur argumenta 296
Facundiæ alimentum 615
Fallendi ars dicta Athenæo rhetorice 137
Fallẽdi in hoc iudices, ne errent 147
Falſarum narrationum duplex genus 251
Falſum dicere ex bona ratione, turpe non eſt 147
Falsũ palã, negare ſat eſt 327
Falſi cauſſa quomodo tractanda 426
Falſa excidere ſolent 252
Falſis non ita aſſueſcendum, ut ad uera caligemus 616
Famæ ac rumoris conſideratio 272
Famæ formam Virgilius finxit 517
Faſciæ crurales 680
Fatigati iudices quomodo tractandi 660
Fatigatio 659
Fatigatio ac ſudor inter agẽdum 680
Fatigatio, ſcribendi diligentiæ obſtat 610
Fauces oratoris integræ ſint 659
Fauor, Ciceroni nouum erat uocabulum 465
Fauorẽ cõciliantia 223. 227
Fecerit'ne, quæſtio, quomodo tractetur 415
Femur ferire 676
Ferrum pro gladio, etiam in proſa 491
Ferrum ueneno armare, elegans metaphora 290
Feruĕre, media breui an dici poſſit 64
Feſtinatio diuiſionẽ pdit 398
Feſtinatio puero cauenda 33
Fictio etiam argumenta ſuppeditat 304
Fictum aperte, ridiculũ 378
Ficta cito euaneſcunt 353
Ficta & cõpoſita fidem amittunt 450
Ficta ſiue nouata uerba 394. & dein. remedijs quibuſdam præmunienda 464
Fiduciam præ ſe ferat orator 333. 682
Figura quid ſit, & quot modis accipiatur 502. 503

Figuræ quædam obtinentur, quæ ꝓbari nõ poſſint 524
Figuram admittere, aliud quàm figuram eſſe 505
Figuræ, & ſententiarum, & uerborum, & mentis 504
Figuræ & uariæ ſint, & raræ 536
Figuræ interdum neceſſariò excogitandæ 613
Figuræ uariæ ſecũdũ diuerſam multorũ ſentẽtiã 529
Figuræ ne denſæ ſint 524. 531 549
Figurarum cum tropis conuenientia 502
Figurarum in compoſitione uariatio 570
Figurarum modus 523
Figurarum utilitas 531
Figuris etiam in foro locum eſſe 525
Figuras multas prius ſibi probatas, poſtea Cicero damnauit 547
Figuras nõ eſſe tot, quot affectus 505. 529
Figuras qui ſcriptores tractauerint 547
à Figuris excludenda 528
Figuris reſpõdẽdi modus 527
Figuris utẽdi ratio 527. 548
Figurata oratio 504. 523
Figuratæ controuerſiæ 523
Fimbriaturit, figulaturit 464
Fingendi & mentiendi cautelæ 251
Fingendi rationes 516
Fingere aliena, & ſua 381
Fingere græcis magis permiſſum 464
Fingere in ſcholis licet, quæ foro inepta ſint 355
Fingere in hypotheſi 304
Finis oratori præſtãdus 717
Finitæ quæſtiones 171
Finitionis conſideratio 418
Finitio cauſſæ noſtræ conueniat 423
Finitio certa 424
Finitio cui ſtatui ſubijciatur 420
Finitionem ut rectè conſtituamus 421
Finitio uitioſa, foro cauenda 421
Finitionis confirmatio quàm applicatio difficilior 424
Finitionis euerſio ibidem
Finitioni ſubiecta 297
à Finitione quomodo argumenta ducantur 294

in Finitione uoluntas nominis quæritur 442
Filij ſui mortē præmaturam Quintilianus deplorat 343
Firma in cauſsis ſæpius iterentur 388
Firmamentū, quod & συνέχον 215
Firmum fideliter, à primis ſtatim actionibus arripiendum 388
Fiſtula tonorios Gracchi 86
Flauius rhetor 432
Flauius Virgini⁹ rhetor 677
Fluctuatur, fluctuat, idē 532
Fluctus concionum, allegoricōs 496
Fluctuum tempeſtates, bella ciuilia 495
Focalia 680
Fœcunditas in adoleſcente ſe efferat 106
Forum iudiciale ſub dio 616
Fori proprius quidam eſt profectus 709
Foro deſtinati cura ac inſtitutio 120
Forma etiam perſuadet 134
Forma perfectiſsima, ea & capaciſsima 88
Formæ puerorum lenocinium 321
Formæ fictæ 517
Formula cadere 187
Formularij ac leguli 705
Forte & robuſtum dicendi genus ubi locum ſibi uendicet 732
Fortuita bona mores noſtros arguunt 195
Fortuita interim ad ueniam faciunt, interim ad criminum probationem 294
Fortuitorum laus in quo conſiſtat 195
Fortuna in ſcriptis quoq; & cogitatis locum habet 618
Fortunam fruſtra culpamus 346
à Fortuna ut ducantur argumenta 292
Fratres gemini, ineptū: cum dicendum ſit, gemini fratres 554
Frequentia gaudet optimus quiſque præceptor 36. 39
Frons dicētis multis generibus peccat 91
Fructifera'ne an amœna pulchriora 460
Frugalitas ſtudijs neceſſaria 606 et 689 unde dicta 67

Frugalitas uoci confert 659
Frugi, non frugalis 66
Fugiens ne reſpexeris 378
Fulminibus comparata dicẽdi quædam facultas 142. 733
Funebres laudationes 460
Funis, maſculinum 63
Furti quæſtio quomodo tractanda 415

G

G, ueteribus Latinis in multis dictionibus ultima 72
Galbæ ioci 376
Gallica multa uocabula Latinis recepta 59
Gallio pater orator 162. 527
Gallus poëta 592
Gallus, uox ambigua 440
Geminatio eiuſdẽ uerbi 484. 536
Genarum geſtus 669
Generale caput, ſtatũ Theodorus uocat 176
Generales quæſtiones infinitæ: ſpeciales, finitæ 171
Γένεσις, coniectura 184
Genus ad probandam ſpeciẽ inualidum eſt 297
Genus in ſpecies diuiſum, nihil habet proprium 497
Generis dicendi conſideratio 603. 628. 721
Genere etiam in nominibus fiunt figuræ 532
à Genere ut ducantur argumenta 292
Genera cauſſarum tria 167
Geſtus ac uultus dicentis ab oratione ne diſsideant 667
Geſtus momentum in actione 667. 678
Geſtus oratoris 91
Geſtus'ne uitio ſolœciſmus committatur 56
Geometria dialecticæ quàm rhetoricæ ſimilior 87
Geometria oratori neceſſaria 87
Geometricæ ἀποδείξεις γραμμικαὶ 289
Germanicus Auguſtus poëta 592
Gladij cruenti in iudicium prolati metus fictus 356
Gladiatorum manus ſecũdæ, tertiæ & quartæ 334
Glyco Spiridion 355
Gloriari aperte tolerabilius, quàm peruerſe ſe iactare 631
Gloſſa, lingua ſecretior 33

Gloſſemata, uoces minus uſitatæ 78
Γνῶμαι, quæ & ſentẽtiæ 481
Gorgias alius à Leõtino 529
Gorgias Leontinus Empedoclis diſcipulus 160 Eius uiuacitas ibidem
Gorgias Platonicus 132. 133. 134 Eius de rhetorice diſertatio digeſta 137
Gracchi oratores 723 Eorum leges inuiſæ 197 mater eloquens 28
Gradatio, quæ & κλίμαξ 540
Gradus eliminat, an ſatis Latinum 464
Græca lingua ut Latinæ nihil officiat 30
Græcus ſermo Latino iucundior 726
à Græco auſpicandũ 29. 44
Græca noĩa quomodo apud Latinos declinanda 60
Græci, rerũ & uerborũ & linguarũ differentiũ copia abundant 55. 613. 728
Græci nominibus fingendis felices 55 componendis item 61. 464
Græci præceptis, Romani exemplis ualent 703
Græcorum fidem Cicero eleuat 643
Græca nos mutuamur cum noſtra deſunt, & illi quoq; noſtra 59
Græca in Latinum uertere, utiliſsimum ad bene ſcribendum 613
Græcas literas Cato ſenex didicit 740
Grammatice, literatura 97
Grammaticæ paupertas & ubertas 98
Grammatices amor 78
Grammatices diuiſio 44 Ea ante oĩa ĩbuẽdus puer ibi.
Grammaticæ exactor aſperrimus in filio Cicero 75
Grammaticæ iucunditas, utilitas ac neceſsitas 44
Grammaticorũ partes 44. 79. 97
Grammatici iudicium 75
Grammaticorum ueterũ autoritas 44
Grammatice ac latine loqui differunt 67
Grande dicẽdi genus ubi cõmodum 732
Gratis an ſemper agat orator

tor 712
Grauia quædā p ſe uidētur, quædam faciēda ſunt 362
Grauitas riſui commiſta 370
Gryllus Ariſtotelis 145
Gurdi qui dicantur 59

H

H, aſpirationis uſus 54
Habit' à cæteris diſſētiēs, peſſimorū morū prætextus 24
Habitus in argumētum trahitur 292
Hendecaſyllaba pueris amouenda 77
Herculis perſonā aut cothurnos infantibus aptare 354
Here olim quod nunc heri 73
Hermagoras rhetor 135. 161. 172. 217
Herodotus hiſtoricus 589 cōpoſitionis ſtudioſus 553
Heroici carminis ſublimitas 76
Heſiodus an primus fabularū autor 313 eius ſtylus 586
Idem ſeptennes pueros aptos diſcendo ſtatuit 30
Hexametri finis male orationem claudit 563
Hinnire & balare uetuſtate autoritatem meruit 62
Hippias Eleus 159 omnes artes complexus 739
Hiſtoria ſeu hiſtorice 79. 105 carmen ſolutum 582 q̄uo oratori legēda ibidē. eius lex 553 numeri 572
Hiſtoria oratori legēda 105. 210. 615. 706. ex hiſtorijs etiā urbanitas petitur 382
Hiſtorici Græci licētioſi 108
Hiſtorici Latini Græcis non inferiores 594
Hiſtorici ſcriptores 589
Hiſtrionū affectus ſerij 364
Homerus eloquentiæ culmen & columē 585. 739. Horatio dormitare interim uidetur 581
Homeri autoritas 317 eius laudes, ac operum aliquot delibationes 585
Homeri tēporib. extitiſſe rhetorices certamina 144. 732
Homo cæteris animātibus ratiōe ac oratiōe præſtat 145
Homo, quia ab humo 68
Hominum laus unde ducatur 195
Homonyma uerba interpretanda 455
Honeſta magis iuuant 96

Honeſta

Honeſta maxime diſcēda 76
Honeſtorū ac turpiū nullum eſſe conſortium 690
Horatius poëta 77. 593
Hortenſij filia eloquens 28
Hortenſius à Cicerone ſecundus 657
Hortenſius à Cicerone urbane irriſus 382
Hortenſij pro Verre patrocinium 581
Humani ingenij natura ac uis 25. 93
Humerorum in actione geſtus 670. 677
Humilia & ſordida uitanda 453. 467
Hyberbaton 498. 535. 547
Hyperbole 499 quomodo fiat ibidem. an amplificationi adſcribenda 480
Hyperides orator 134. 590. 725 eius pro Phryne meretrice actio 613

I

I, & V, literæ affinitas 45
I, litera ſibi aliqñ inſidit 46 Eius ſonus 556
Ii geminatū eſt aliquādo 46
I, uocalis tam longa quàm breuis apud Latinos 71
Iactatio ſui, uitioſa omnis 639
Iaculari de qbus dicatur 454
Iambus 559. 564
Iambi aſperis cōueniunt 573
Iambum uerſus heroicus non recipit 55
Iambici poëtæ 593
ἰδιώτης 184
Idiotis grati ioci 462
Igitur, ubi ponendum 57
Ignaui pro innaui 61
Ignorantiæ excuſatio 427
Illuſtris oratio ut fiat 466
Imagines in iudicio prolatæ 353. 355
Imagines in memorandi arte 648
Imaginis rerum aut perſonarum in cauſſa ratio 314
Imbecillitas, nonnunquā probitas uocatur 388
Imitamur libenter quibus fauemus 100
Imitationis conſideratio 599 & dein. pronuntiatio 683
Imitandi qui ſint 584
In imitando ſpectanda 604
Imitatio, artis eſt 170
Imitatio quæ paruulis conueniat 39
Imitatio uitioſa 671

Imminut

Imminutionis ratio 480
Immunis q̃uo ſcribendũ 72
Immutatio quid ſit 57
Imparia exempla ad exhortationẽ maxime ualẽt 311
Imperatori exercitus oratorem comparat 444
Imperiti iudicant 147. 731
Impius pro parricida 493
Importuni ac clamoſi in iudicijs coërcendi 387
Impoßibile, non reformidat Quintilianus 291
Improbitas iudici inuiſa 388
Improprij uitium 455
Imprudentibus nobis elapſa, ſi ſimulamus, uenuſta creduntur 370
Impudens actio, indecora 632
Impudentiæ fortiter reſiſtendum 387
Inartificiales ꝓbationes 270
Inceſſus fractus 286
Incipiendum à primis 212
Inciſum quid dicatur 571
Incrementum in amplificatione 475
ab Incremẽtis argumẽta 300
Incumbere illi, in illum 531
Index digitus 672
Indiciũ, quod & ſignũ 285
Indignationi interrogatio cõuenit 512
Indocti cur uulgo ingenioſiores habeantur 126
Indocti ſæpe iudicãt 147. 331
Inductio Socratica 310
Indulgentia parentum 36
Infantia quomodo docẽda 30
Infantiæ in dicendo reprehenſio 331
Inficialis ſtatus 178. 181
Inficiari quæ non poſſumus, lenienda 229
Infinitæ quæſtiones quæ dicantur 171
Infinitum uerbum pro nomine poſitum 532
Infinitiuorum mediæ ſyllabæ quantitatis ratio 64
Ingenium cui deeſt, artes ne ſequatur 26
Ingenium indomitum 602
Ingenium humanũ falſo accuſatur 27
Ingenium in numerato 385
Ingenij humani uis 95. 737
Ingenio ueloci ac mobili altercaturis opus eſt 387
Ingenia tenera alenda 446
Ingenia præcocia 41
Ingenia puerilia q̃uo dignoſcantur

ſcatur ac tractetur 40.119
Ingeniorum ductus ſequendus ibidem
Ingeniorum monumenta 196
Ingenioſum puerũ in gloriã ſuam præceptor fouet 37
Ingrati actio 431
Inhumanitas quomodo refutanda 328
Iniquorum etiam ratio noſcenda 206
ab Initio argumenta 300
Initijs apti pedes 604
Iniuriarum actio 430
Inopia peior in puero quàm copia 106
Inopinata delectant 496
ex Inopinato ſententiæ 483
Inornatum id eſt, quod eſt improprium 462. 465
Inſectandi ratio 331
Inſignia orationis 508
Inſinuatio 228. 229
Inſtandi ac urgẽdi uis interrogationibus quî fiat 512
Inſtitutionis perplexæ atque numeroſæ in pueris terror 446
Inſtrumentũ rhetorices 158
Inſtrumenta in actione quædã bene diſsimulãtur 388
Inſtrumenta naturalia 768
Inſulſitatis reprehenſio 331
Intellectu difficilia, uitanda 456
Intelligentia ad rectam lectionem neceſſaria 76
Intentio ſimplex quomodo tractanda 396 ex intentione lis 433
Intercapedo 467
Interſtitionis diſtinctio 245
Interiectio, quæ & parentheſis 455
Interrogãdi ratio unde optime diſcatur 280
Interrogandi ſæpe diſcipuli 114
Interrogatio qualis eſſe debeat 284
Interrogationes ſtultæ, ſtultiores reſponſionibus quibuſdam fiunt 379
Interrogationum uis 511
Interruptio 520
Intro, intus 58
Inuentio ac diſpoſitio, prudẽtis hominis 449. 459
Inuentionis calor 606
Inuentioni iudicium quidam ſubijciunt 161
Inuerſio tropus 495

Inuitis nihil facilè perſuadetur 260
Inuitè accuſandum 637
Iocus quis dicatur 309
Iocorum eleuatio 378
Iocorum materia ex nomine ſæpe depromitur 293
Iocoſa quædam non ſatis urbana 384
ἰωτακισμὸς 55
Iphigenia Timantis 131
Ipſe dixit 632
Iræ pudor iudici inijciendus 640
Iracũda actio, indecora 632
Iracundiæ mala ac incommoda 387
Iracundiæ uitio careat altercator 388
Ironia, ioci genus 377
Ironia, quæ & illuſio 361. 497. 502
Iſæus orator 725
ἰσχνὸν, id eſt, ſubtile dicendi genus 731
ἰσχνότης 55
ἰσόκωλον 545
Iſocrates orator Gorgiæ auditor 161. 590. 725 actionibus ineptus 730
Iſocratis de diſcipulis iudiciũ, ac ſolicitudo 120 eiuſdem panegyricus decẽnio ſcriptus 612 eiuſdem præſtantia & uiuacitas 161
Iſocraticorũ nimia cura 556
Italica omnia pro Romanis habet Quintilianus 59
Iubæ dictum feſtiuum 381
Iucunda ut ſit oratio 451
Iucunditas an expoſitioni neceſſaria 247
Iucũditas diſcẽtes allicit 159
Iucunditas præceptores decet 107
Iudex à miſeratione auertendus, qua reus ſit uſurus 351
Iudex à quo appellaueris, quomodo placandus ſi ad ipſum remittaris 640
Iudex artem reformidat 257
Iudex differendus nonnunquam 267
Iudex ne omnino non poßit intelligere, curãdũ eſt 457
Iudex ne prorsꝰ lædatur 224
Iudex quõ conciliandus 212
Iudex attentus ac docilis faciendus 228
Iudicis animꝰ explorãdus 731
Iudicis auocandi ratio 389
Iudicis memoriæ firmißima

quæq;

quæq; inculcanda 286
Iudicis natura noſcenda 260
Iudicis optio aduerſario non permittenda 275
Iudicis præparandi partes 230
Iudicis uultus actori diligenter inſpiciendus 573
Iudici nota, ſint'ne narranda 240
Iudici opinio domo allata, excutienda 225
Iudici ueritatē auferre oratori licet 695
Iudicem qualē eſſe uolumus, tales ipſi ſimus 363
Iudices alij aliud genus dicē di in patronis exigūt 635
Iudices docendi quid rogantibus reſpondeant 351
Iudices interdū indocti 727
Iudices quidam rerum ſuarum 225
Iudices ſorte dantur quibuſdam iudicijs 213
Iudicum animos quæ maxime alienent 224
Iudicatio, ſeu κρινόμενον 215
Iudicatorum confutatio 309
Iudicium à conſilio quid diſtet 390. an inuētioni ſubijciendum ibidem. & 164
Iudicium quomodo nobis au fertur 580
Iudicium uirorum doctorum eſt pro ratione 63
Iudicia publica, & priuata 213
Iudicijs aliorum componendæ nobis orationes 341
Iudicialis generis partes quque 212
Iudicialium cōtrouerſiarum genera 213
Iugerum 88
Iulius Africanus orator 597
Iulius ſecundus Florus, eloquētiæ Galliarū princeps, Quintiliani æqualis 597
Iunctura compoſitionis 556
Iunius Baſſus contumelioſus 370. eius dicterium 378
Iurare graui uiro non licet 528
Iuriſconſulti uerborum proprietatis ſtudioſiſsimi 342
Iuriſiurandi cōſideratio 274
Ius obſcurum & ambiguum differunt 443
Ius triplex, ſacrum, publicū, priuatum 110. 111
Iuris ac facti quæſtiones eodem

dem ordine tractatur 397
Iuris diuiſio 705
Iuris ciuilis ſcientia oratori neceſſaria 703 et facilis 705
Iuris obſcuritas quæſtiones parit 434
Iuris quæſtiones in quibus conſiſtant 701
Iuridicialis ſtatus 181
Iuſtitiæ coniuncta eſt rhetorice 138
Iuſtum late patet 111
Iuſtũ natura continetur, aut conſtitutione 426
Iuuenalis poëta 593
Iuuenis foro deſtinatus, oratori alicui adhæreat 616
Iuuenum dictio qualis eſſe debeat 633

K

K, literæ ratio 45. 72
Kappa in numero tantũ manet 46
Καιρὸς 180
Κακοτεχνία quibuſdã dicta rhetorice 133. alijs ματαιοτεχνία 152
Κακόζηλον 468
Κακοσύνθετον 469
Κατάπληξις, quæ & minæ 529
Κατασκευὴ 108
Κεῖσθαι 179
Κατάχρησις, quæ & abuſio 454
Καταπεπλασμένον 91
Καθολικὰ 131. 482
Κλίμαξ, quæ & gradatio 540
κλωσμὸς 664. κοιλοστομία 55
Κοινισμὸς 664
Κῶλα 554
Κόμματα 554
Κρινόμενον 215
Κρίσεις, id eſt iudicia & iudicationes cauſsis etiã utilia 316

L

Λ litera ſuccedit ρ literæ 90
Laborem continuum nulla res ferat 41
Labrorum dicẽtis geſtus 91
Lachrymæ, mentis indices 669
Lacrymarum affectus uehementiſsimus 355
Lælij, oratores 7:9
Λαμβδακισμὸς 55
Lapidare, de quibus rebus dicatur 454
Latrare quoſdam, non agere 161

Latro

Latro declamator 527
Laticlaui ius 679
Latina eloquẽtia, græcæ diſcipula 29. 726
Latina in græcum uertẽda, & contrà 613
Latina ſtatim græca ſubſequi debent 30
Latinus ſermo, Aeolicæ rationi ſimillimus 68
Latinus ſermo græco inferior 461. 727
Latinus ſermo pluribus in uſu eſt 29
Latine loqui, aliud quàm grammaticè loqui 67
Latini aduerſus ſe iniqui iudices in nominum fictionibus 461. 493
Latini dicendi præceptores quãdo primũ cœperint 112
Latini ueteres plus ingenio quàm arte ualuerunt 77
Latinorum inopiæ quomodo medendum 727
Latus clauus 679
Latonæ progenies 195
Laudari iuuenes appetunt 322
Laudatiuum genus, quod & demonſtratiuum 168
Lauranius orator 557
Laureati poſtes 493
Laus diſcipulorum quatenus admittatur 101
Laus eadem non ubiq; decet 195. 197
Laus & uituperatio ad iudiciorum momentum pertinent 194
Laus & uituperatio quomodo puero tractandæ 108
Laus ſtimulos addit 622
Laudis amor cupiditatem literarum acuit 690
Laudis cupiditas in oratoribus 256. ne ab utilitate cauſſæ patronũ abducat 716
Laudis proprium 194
Laudẽ homini quæ parẽt 195
Lectio pueri ab Homero ac Virgilio ĩcipere debet 73
Lectio pueri qualis eſſe debeat 33. 76
Lectionis uſus & ratio 580
Lectione oratorum nihil minus laborioſum 705
Lædi in iudicijs qui non debeant 224
Legale genus νομικὸν 171
Legales quæſtiones 186. earum ſpecies plures 190

Legationis male geſtæ iudicium 431
Lex ad exules nulla pertinet 404
Legis obſcuritas 434. poteſtas 437
Legis uerba diligenter perpendenda 435
Leges contrariæ, quæ & ἀντινομία 190. 436
Leges duplices 438
Leges pares 437
Legũ laus et uituperatio 110
Lenas rhetor 162
Lenas Popilius 687
Lentiora plus affectus habent 624
Lentulus Spinther 375
Leonides Alexandri pedagogus 29
Lepus epicœnum 65. eius etymon 68
Λέξις quid ſit 504
Libellis indoctorum non eſſe utendum 714
Liber & Ceres pro uino & pane licenter 492
Liberalis facies pro pulchra 371
Libertas in alijs, in alijs licentia 207
Libertinus quis dicatur 298
Licinius Archias poëta 623
Lingua ſecretior, gloſſa 33
Linguæ uitia 55
Lis de quo ſit 425
Literæ quædam aliter enũtiantur quàm ſcribãtur 74
Literæ, unicum aduerſorum ſolatium 346
Literarũ ratio et poteſtas 45 affinitas, & inuicem mutatio 46. 66 72
Literarum inuentio Mineruæ tribuitur 194
Literarum pura uoluptas, quando 151
Literarũ traditio qualis eſſe debeat 31
Literarum uſus qui ſit 74. an memoriæ obſtet 646
Litigãtium perſonæ quomodo ponendæ 258
Litigatoris pſona quomodo tractãda 224. 361 711 715
Litigatori non ſemper mos gerendus 526
Litigatores alij aliter tutandi 634
Litigatores honeſtam rationem, atq; adeò neceßitatẽ prætexant 223

Litigatores pro ſe olim ipſi agere cogebantur 138
Littus quod dicatur 342
Liuius cum Herodoto componendus 594
Liuius & Salluſtius pares magis quàm ſimiles ibidẽ
Liuij epiſtola 583. *patauinitas* 59. 452
Liuij ubertas lactea 582
Loca in arte memorãdi qualia eſſe debent 648
Localis memoria 648
Locus ſecretis ſtudijs aptus 609
Loci intellectus 180
à Loco argumenta quomodo ducantur 294
Loci cõmunes à Q. Hortenſio, & item à Cicerone cõpoſiti 98. *à quo primùm tractati* 160
Loci communes teſtium & argumentorum 109
Loci communes tractandi ei qui copiam affectet 615
Loci communes uirtutũ & uitiorum 109
Loci cõiecturales, an uoluerit, potuerit, fecerit 412
Locorum communium uſus quatenus parandus 110
Locorum deſcriptio 518
Laus 197
Locos argumentorum quos uocet Quintilianus 291
Locuples à locorũ copia 297
Locutio antiqua imutata 531
Lodices maſcul. exoletum 69
Λογικὸς ſtatus 171
Λογοδαίδαλοι 160
Λόγοι μυθικοὶ 513
Longa ſyllaba quæ ſit 558. *ea optime clauditur oratio* 566 *geminis uocalibus ſcribebatur* 72
Longarum ſyllabarum uſus ubi conueniat 564. 572
Longis ſyllabis lõgiores, & breuibus breuiores 564
Longorum uerborum contextus uitioſus 558
Loquaces ac clamoſi & obſtreperi in iudicijs retundendi 388
Loquẽdi rõ ac uices 79. 388
Loquentibus ſua eſt obſeruatio 63
Lucanus poëta 592
Lucilius ſatyricus ibidem
Lucilij præceptũ de dipthõgo ai & æ 72

L.Cotta antiquitatis affectator 657
L.Craſſus orator 448. 723 eius tēporibus cœpere latini dicēdi præceptores 112
L.Galbæ ioci 376
Lucretius 591
Lucus, quia non luceat 68
Ludus, quia procul à luſu 68. 375
Ludi Floralia 59
Lupercalia, unde cōpoſitū 61
Lupus fœmina 65
Luſu docendi pueri 31
Luxuriatur, luxuriat, idem 532
Lyciæ rhetores cātores 665
Lycurgus legislator 84. orator 725
Lyricorū græcorū licētia 77
Lyricorum nouem Pindarus princeps 587
Lyſias orator 590. 725 cōpoſitionis ſtudioſus 553 optime homunibus orationes accommodabat 207 rhetoricam obſeruationē eſſe dicebat, non artē 144 eius oratio pro Socrate reo 629
Lyſippus ſtatuarius 723

M

M, mugiens litera 690. ea nullum græcum uerbum finitur ibidem
M, literæ ablatio ſeu obſcuratio 557
Macer poëta 591. eius tetraſtichon carmen 382
Μακρολογία 467
Magiſter aridus pueris maxime uitandus 106
Magiſtri, uox ambigua 376
à Maiore argumentum 46
Mala diſcēda, ut uitētur 695
Malæ tractatiōis actiōes 430
Maleficij ſcripti actio 431
Malus, idem & ſtultus 690
Manilia lex 111
Manus oratoris ruſticæ ne ſint 92
Manuum geſtus 670
Mappa, pœnū uocabulū 59
Marci cognomen è Manliorum familia exemptū 196
M.Callidius orator 728
M.Antonius orator neminē uidit eloquentē 448. 692
M.Aquilij defenſio 234
M.Cato Cenſorius de rhetorica ſcripſit primus apud Rom. 162

M. Cato & iuris & dicendi peritiſsimus fuit 705. 740
Margines librorum 611
Mars pro bello 492
Maris poteſtas Neptuno tribuitur 194
Martialis poëta 593
Maſtruca 52
Ματαιοτεχνία 158
Materia rhetorices quæ 155
Materiæ pueris dictandæ 107. 117
Materiæ decorũ ſeruãdũ 603
Medea Ouidij 482. 593
Media quædam uerba ſunt in translationibus 494
Media uia dicẽdi tenẽda, q̃tũ opus eſt, et quãtũ ſatis 244
Mediæ in uerſibus dictiones quid artis poſtulent 562
Mediæ ſyllabæ apud latinos accentus 54
Medicinæ inuentio 145. Apollini tribuitur 194
Medidies an meridies 67
Medium dicendi genus ubi requiritur 732
Medium ſerium, quod apophthegmaticum 384
Meditantium ac ſcribentium geſtus 609
Meditantibus commoda 609
Meditatæ actiões inuiſæ 653
Meditatio etiam ex tempore dicentibus neceſſaria 623
Meditatis diligenter, omnia tempora parata ſunt 387
Μεγαλοπρέπεια, magnificentia 247
Mehe olim pro me 54
Μείωσις 467
Melanthius pictor 722
Melius quàm poßis ne dicere uelis 604
Mẽbranarũ i ſcribẽdo uſ⁹ 610
Mẽbrũ q̃d dicaĩ ĩ oratiõe 571
Membrorũ inciſorumq; obſeruatio 558
Memoriæ conſideratio 645
Memoria, ingenij ſignũ 653
Memoria oratori maxime neceſſaria 33. 164
Memoriæ uires 615. uirtus duplex 40
Menalcas Virgiliũ in Eclogis aliquãdo ſignificat 496
Menãder poëta comicus 588 iuſtiora poſterorũ q̃ ſuæ ætatis iudicia inuenit 196
Mendax, memor ſit 252
Mendaciũ dicere ſapiẽti aliquãdo pmiſſum 147. 695

Mendacium mendacio eluditur 379
Mendacia refellenda 386
Menelai ſermo 732
Menenij Agrippæ fabula 313
Mens luxurioſo cultu detegitur 449
Mentis humanæ ſublimitas 639
Mentis uis diſertos facit 622
Menti in actione geſtus 670
Mercurij inuentũ literæ 194
Meretricis amor 428
Meritorum genera 428
Meſſala orator 596. eius in dicendo dignitas 723 741 libri 74 procemia 223
Mercedem oratori permittitur accipere 712
Μετάβασις 535
Μεταβολὴ 538
Μετάληψις 183. 494
Metaleptica in ridiculorum ordine 375
Metamorphoſis Ouidij 234
Metaphoræ cõſideratio 488
Metaphora continua allegoriam facit 519
Μεταπλασμὸς 78
Μετάστασις 184. 507
Methodice 79
Μετωνυμία 491
Μέτρον, id eſt dimenſio 558
Metri conditio ac neceßitas quædam uariat 55. 491
Metrici pedes ĩ oratione 559
Metrodorus inſignis Zodiaci memorandi locos conſtituebat 648. 649
Metus duplex 362
Metus in peroratione ponẽdus 350
Metus iudici amouẽdus 225 adhibendus ibidem
Mihi, unde dictum 54
Miles Marianus C. Luſium tribunum interfecit 216
Militum dictio qualis eſſe debeat 633
Milites inſectandi ratio 643
Milonianæ orationis exordium excuſſum 663
Μίμησις 521
Mimorum ridicula 371
Minæ, quæ & κατάπληξις 529
Minerua Athenarum præſtantißima 723
Minora minores facilius diſcunt 31
à Minore argumentum 302
Miſeratio duplex 685

Miſeratio rectum etiam iudicem inclinat 224. 336
Miſeratio nõnunquã mouẽda 201.354 diſcutienda 355
Miſeratio ne longa ſit 353
Miſerationem accuſator frequenter concitat 351
Miſerationem moturis quid agendum 364
Miſericordiæ laus in iudice 428 Eius numen 316
Mithridatis memoria 654
Moderãdi rationes 360.637
Modus in actiõe tenẽdus 708
Modus in omnibus maxime regnat 129. 685
à Modo quomodo argumenta ducantur 296
Modi uerborum, qui & ſtatus, & qualitates 57
Modorũ muſicorũ uis 552
Molliendi formulæ 248
Mollis actio 677
Molon Apollonius Ciceronis præceptor 710
Moloſſus pes 564 clauſulæ conuenit 567
Monoſyllaborum multorum & polyſyllaborum continuitas uitioſa 558. 562
Monſtra, cõtra naturam 28
Μονοειδὴς tonus 663
Monoſyllaba in fine uerſus inuſitata 462
Monotonia uitanda 663
Mores iudicis noſcendi 225
Mores qui dicantur, indeq; Moralis philoſophia 359
Morũ alienorũ imitatio 521
Morũ diſciplina quibus debeatur 23
Morum diſciplina oratori pernoſcenda 698
Morũ prior ubiq; rõ 28. 35
Moribus apta ætas, ad literas etiam pertinet 30
Moroſitas odioſa 603
Motus excitãdi rõ 363. 682
Motus obſeruatio 674
Mouendi affectus ratio 682
Mucro, gladius 491. 579
Mugitus, ſibilus, murmur, factitiæ uoces 493
Mulieres eloquentes 28
Munditiæ circa proprietatẽ ſignificationemq; 474
Munerariũ Auguſtus primus dixit 464
Muſæ Plautino ſermone locuturæ 593
à Muſis ac Gratijs indoctos abeſſe 85

Muſice, & eius laudes 83
Muſice grammaticis neceſſaria 44
Muſicorum ſonorum diuerſitas 733
Mutæ res quõ mouent 352
Μυκτηρισμὸς 498
Myron ſtatuarius 722 eius diſcobolos 130

N

N, græcum iucundum & in fine quaſi tinniens 727
Nam quis, pro quiſnam 533
Nænia, carmen funebre 454
Narrationis cõſideratio 204
Narratio priuatæ deliberationi nõ eſt neceſſaria 201
Narratio ſinuoſa 106
Narrationis numeri 573
Narrationis cõpoſitio 574 pronũtiatio ibidẽ. & 683
Narrationum cõfirmatio & deſtructio 108
Narrationũ ſpecies duæ 238 Tres 105
Narium decorum ac indecorum 669
à Natione ut ducantur argumenta 292
Nationes totæ non inceſſendæ 371
Nationes exteras quomodo eleues 643
Nati recens fletibus excipiũtur, defuncti cũ lætitia efferuntur apud quoſdam 316
Natiua uerba 465
Natura dux ſequenda 26. 119. 401
Natura pueri cõſiderãda 119
Natura ſi deſit, præceptis atq; arte nihil agas 26
Naturæ maximum ubiq; momentum 26. 151
Naturale maxime quid dicatur 551
Naturalia inſtrumenta 708
Naturalis eloquentia 728
Naucrates Iſocratis diſcipulus 176
Ne, non, quõ uſurpentur 58
Neceſſarios lite prouocantium dictio qualis eſſe debeat 637
Neceßitas quæ dicatur 203
Neceßitas, uirtutis laude honorata in poëtis 78
Neceßitatis excuſatio 427
Neceßitatibus ferè repugnamus 41
Neganda quæ ſint 326
Negandi duplex forma 325

Negare

Negare, fortiſſima ſe tuendi ratio 189
Negligentes aduocati 713
Negligentiæ an locus eſſe in cauſſis poſſit 326 Eius confeſſio 521
Negotialis, id eſt πραγματικὴ 193 eius locus 185
Negotij definitio 173
Negotiorum geſtorum iudicium 431
Neſcienda aliqua 79
Neſtoris dictio 732
Nicander poëta 586
Nigidius de geſtu 680
Nimium, ubique uitium eſt 450. 466. 643
Nitor quidã citra reprehenſionem in cultu uictuq́; 486. 490
Niues capitis, dura tranſlatio 490
Nocentes defendere Oratori permiſſum 696
Noctis commoda 610. 652
Νόημα quid ſignificet 483
Nomen & uocabulum differunt 48
Nomen ſolus homo liber habet 423
Νομικὸν et λογικὸν genus 171
Nominis fictio 493
à Nomine quomodo ducantur argumenta 293
Nomina fœminina maribus conuenientia 59
Nomina, iocorum materiam præbent 376
nominũ origines inq̃rẽdæ 52
Nominum compoſitiones 61
in Nominibus per genus fiũt figuræ 532
Noſſe ſe quiſq; debet 686
Noſtra omnia dum naſcũtur placent 606
Notæ & ſigna in arte memoriæ 648
Νόθος q̃s dicatur græcis 192
Noua uerba 62
Nouitas in eloquendo, grata 495
Nouitij difficilè ſermonem latinum diſcunt 94
Numerare digitis 675
Numerorum oratoriorum conſideratio 558
Numerus in fine dominatur & principio 561
Numeri intellectus 180
ex Numero ducta quæſtio, ex iure pendet 432
Numero plurali ad unum an

rectè utamur 56
Numeri duplices 85
Numeri in ſermone etiam ac epiſtolis 554
Numeri latinorum duo 57
Numeri in oratione ſoluta diſsimulandi 554
Numerorum ac modorum uis 552
Numerorũ libertas 491.556
Numeris ratio compoſitionis cedit 555
Nũeroſus ſermo quî fiat 497
Nũcupare, uetuſtũ uerbũ 463
Nutatio frequẽs uitioſa 677
Nutrices mutæ mutos etiam infantes reddunt 579
Nutrices quales eẽ debeãt 28
Nutricibus triennium dat Chryſippus 30 & carmen aſsignat 28
Nutus pro uoce ſæpe eſt 667

O

O, litera apud Græcos interim longa, ac breuis 72
Obiectum quomodo quicque ſit, in refutatione conſiderandum 325
Obiecta aduerſario, crimini cuius reus ſit, cõueniãt 412
Obiurgatio, uerberũ loco 42
Obliquæ allocutiones 517
Obliquorũ à rectis deflexio 65. 66
Obſcœnitas & à uerbis et à rebus abſit oratori 371. 453. 465
Obſcuri, ac præciſi 602
Obſcuritas uitanda 241. 331 eius modi ac ſpecies 455
Obſcurum aut corruptum in eloquentia ne ſit 390
Obſcurũ ius & ambiguũ ac manifeſtum 436. 442
Obſecratio iudicum 354
Obſequium à Terentio primùm dictum 465
Obſeruantia, idem quod obſeruatio 254
Obſeruatio, artis initium 163
Obticentia 520
Obtineo, quõ ſcribendum 72
Obtinere quæ non poſsis, ijs diu ne inſiſtas 388
Obuios interdũ nõ uidemus, cogitatione occupati 610
Occaſio 129. 180. 368
Oculorum geſtus 91
Oculorum ſenſus 650 efficacia 669
Occupanda quæ aduerſarius aut dicturus aut facturus ſit

ſit 333. 351
Occupatio aduerſariorum 229. 333
Odij ratio 319. 331. 400
Oeconomia quid dicatur 77
Offenſa cauenda 525
Οἶμος, uia 224
ὁμοιόπτωτον 544
ὁμοιοτέλευτον ibidem
ὁμοιολογία 468
ὁμωνυμία 440
ὀνοματοποιία nominis fictio 493. 502 nobis conceſſa non eſt 62. 493
Opes ibi, ubi amici 317
Opus rhetorices 133
Oppidò, uetuſtũ uerbum 463
Opiniones diuerſas tueri oratori permiſſum 705
Optima præcipienda 29
Optimi ſemper legendi, atq; etiam ex integro lecti, relegendi 580
Optimos ſubſequendi dignitas 741
Optimum quid ſit 643
Optumus maxumus olim per u, ſcribebatur 73
Orandi origo 163
Oratio euidens, morata cum dignitate 247
Oratio ab homine diſsidens, uitioſa 207
Oratio naturalis quæ 551
Oratio nõ ſemper augenda, ſed aliqñ ſubmittẽda 462
Oratio oĩs quibus cõſtet 170
Oratio tẽporibus, locis, perſonis accommodanda 392
Orationis contextus qualis eſſe debeat 455
Orationis diſpoſitio ac ordo 321
Orationis genera duo 153
Orationis lumina 506
Orationis motus in qbus 511
Orationis partes tres ſecundum Ariſtot. 157
Orationis partium ſingularum pronũtiatio 573. 574
Orationis uitia 466
Orationum alia uincta, alia ſoluta 554
Orator ad oẽs caſus paratus eẽ debet ut dicat 620. 719
Orator an naſcatur 657
Orator Ciceronis ad Brutũ, & Partitiones oratoriæ certiorẽ Ciceronis ſententiam continent 165. 547
Orator futurus fortem ac uirilem eloquentiam ſectetur

tur 322
Orator futurus ne publicum formidet 38
Orator in nullius ſectæ leges iurat 702
Orator nemo perfectus 25. 82. 601
Orator non ſcientia ſola conſtat 736
Orator perfectus Quintiliano inſtituitur 23
Orator qualis eſſe debeat 23. 25. 29. 689
Oratoris cultus 679
Oratoris dicturi habitus 682
Oratoris geſtus 92. 371
Oratoris inſtrumenta 707
Oratoris labor potentiſſimus 359
Oratoris modeſtia 718
Oratoris officium 166. 269
Oratoris opes quæ ſint. 578
Oratoris peritia quanta eſſe debeat 156
Oratori cogitanda 682
Oratori etiam moralia neceſſaria 24
Oratori interdum falſa dicere permiſſum 695
Oratori permiſſum etiã uerba fingere 464
Oratores decem una ætate Athenis 589
Oratores Græci recenſentur 590
Oratores Latini uel cũ Græcis conferendi 594
Oratores Quintiliani æquales 723
Oratorum cum poëtis collatio 582
Oratorum facta & actiones nõ ex ſeipſis, ſed ex conſilijs eorum æſtimanda 695
Oratorem cõmendantia 634
Oratoriæ artis finis 449
Oratoriæ utilitas 741
ad Oratoriã exhortatio 694
Ordo fidem aut affert, aut detrahit 417
Ordinis alicuius inſectandi ratio 642
Ordinis in oratione neceſſitas 556
Ordinis in rerum natura neceſſitas 393
Organorum ſoni 552
Originis antiquitas laudem addit 195
Ornate dicere, eloquentiſſimi proprium 448
Ornatũ, et eius gradus 469
Ornat' cõſideratio 459. 628
ὀρθοέπεια quid ſit 56. 66

Orthographiæ ratio 71
Os oratoris 660. 665
Oris inanitas 91
Oris puerilis formatio 34
Oris uitia 55. 90. 661
Ore magis quàm labris loquendum 670
Oſcitatione noſtra ne iudex ſoluatur, cauendum 656
Ouidius poëta 591 Medea eiuſdem 482 Liber in malos poëtas 382
ὀσία, quæ & eſſentia 179
ὀσίας πέρι καὶ συμβεβηκότων ſtatus 181. 185

P

P, an B, in compoſitis ſcribendum 72
Pacificator habitus 675
Pacuuius poëta 593
Pædagogi quales requirantur 29
Pæon pes 558. 567
παιδομαθεῖς qui dicãtur 94
Palæmo Quĩtiliani ætate 48
Palæſtricis uacandum 91
Palæſtrita qui eſſe nolit, ne ſit tamen ἀπάλαιστρος 560
Palamedes rhetor 160
Palimbacchius 564
Pamphilus pictor 722
Palpebrarum geſtus 669
Pamphilus rhetor 181
Pancratiaſtes quomodo inſtituendus 121
Panegyrici in quo genere ponantur 169. 200
Pantomimi Auguſti 377
Panyaſis poëta 586
à Pari argumentum 340
παραβολὴ, quæ & collatio 314
Parabolæ uſus 314 & lex 472
παράδειγμα 310
παραδιαστολὴ 542
παραδιήγησις 530
παραγόμενα 493
Παράδοξον cauſſæ genus 228
Παράδοξον, inopinatum 515
Παραινετικὴ στάσις 183
Paraphraſi quõ ludẽdũ 613
Παρασιώπησις 548
Παραύξησις 529
Παρέκβασις, quæ & egreßio 260
Parentheſis, ſeu interiectio 455. 535
Parentum cura & uotũ circa liberos 27. 642
Parrhaſius pictor 722
Παῤῥησία 515. 548

Pariamb

Pariambus, qui & Pyrrhichius 565
Parricida quis dicatur 494
Πάρισον 544
Παροιμία 313. 497
Parœmia locum in iocis habet 382
Παρομολογία 548
Παρῳδία 517
Παρονομασία 543
Partiũ oratiõis numerus 47
Partibus laborãtes, uniuerſitate pugnemus 411
Participium nonnunquã pro uerbo ponitur 533
Participialia uerba 49
Partitionis cõſideratio 211. 245. 264. 268. 394
Parua magnificis nominibus non efferenda 464
Paruulorum ingenia ut tractanda 39 *eorum memoria* 31 *indicia* 282
Paßienus orator 356
Paſtor populi 490
Patauinitas Liuij 59
Παθητικαὶ *probationes* 320
Πάθος *quid* 361
Patiendi modo dicimus quædam quæ facimus 532
patiẽtia iracũdiæ præſtat 387
Patrare bellum 466
à Patria ut ducantur argumenta 292
Patrum aduerſus liberos autoritas 321
Patrocles rhetor 136
Patronus aduerſæ partis qualiter tractandus 224
Patronus affectus quomodo mouebit 353
Patronus incredulus in diſcẽdo, optimus 715
Patronus iudicis perſonã in diſcẽda cauſſa ſumere debet 716
Patronus qualis eſſe credi debet 259
Patroni acuti officiũ 369 *primũ* 412 *proximũ ibidem*
Patroni petulantiam litigator luit 718
Patroni ambitioſi 259
Patroni cauſſas ſibi agendas diligenter à litigatoribus diſcant 714
Patronorum nõ eſſe iurare, ſed teſtium 528
Patronorum imperitorũ redargutio 402
Pectus diſertos facit 622
Pectoris latitudo 679

Pecunioſus à pecorum copia 297
Pedeſtris oratio 590
Pedo poëta 592
Pes, temporũ legẽ ſeruat 93
Pedũ ratio in oratione 561. 574
Pedes in oratione ſoluta difficiliores 554. 561
Pedes inſcite ne proferat orator 92
Pedum geſtus, & eorum uitia 676
Pedum ictus in numerorum interuallis notandis 559
Pedum in metris obſeruatio 559
Pedum proprietates notiſſimæ eſſe debent 78
Pentametri medio latẽs tempus 567
πενθημιμερὶς 564
Pepigi, quam habeat primã poſitionem 64
Percontari & interrogare indifferenter utimur 512
Peregrina uerba 59
Pericles Anaxagoræ auditor 701. aſtronomiæ peritus 89 orator 725 nihil ſcriptum reliquit 730 eius uotum 718 prior nemo ſcripſit quod ornatũ oratorium habeat 160
Periclitãtis dictio qualis 636
Periclitantẽ cõmẽdantia 351
περιεργία 468
περίοδος 554. eius plura nomina 571 eius loci, ibidem
Peripateticorum ſtudia 702
περίφρασις 498. 548
περισσολογία 498
περίστασις, quæ & circunſtantia 305
Permiſſio 515
Perorationis cõſideratio 255 348 per totum
Perpetua actio & conciſa actio 386
Perſius ſatyricus 593
Perſonæ conſideratio 180
Perſona nonnunquam argumenta ſuppeditat 292. 409 412
Perſonæ momentum in ſcenicis actoribus 352. 674
Perſonarum coniunctarũ inter ſe actiones 361
Perſonarum commixtio ac confuſio 535
Perſonarum decorum 633
Perſonarum magnarum in

cauſsis obſtacula 523
Perſonis litigatorũ quæ adiungantur 227
Perſonas miſerabiles induẽtes, earum etiam affectus aſſumamus 364
Perſpicuitatis conſideratio 453. per totum
Perſpicuitas, eloquentiæ prima uirtus 103
Perſpicuitas, ſumma orationis uirtus 69
Perſpicuitati euidẽtia ſubijcitur 247
Perſuadendi uis quo conſtet 682
Perſuaſio alijs etiam rebus quàm oratione fit 134
Peſtilentiæ origo 407
Petitoris arbitrio non dicendum 395
Petoritũ, gallicũ uocabulũ 59
φαντασία 363. 474 622
Phidias ſtatuarius 722
Philemon, poëta comicus 589
Philætas poëta elegiacus 587
Philippicæ Demoſthenis 209
Philiſtus hiſtoricus 589
Philoſophia oratori neceſſaria 25. 45 eius partes tres 699
Philoſophia ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt 706
Philoſophi cur nobis conſulendi 25
Philoſophi Græci inſignes 590 Latini 597
Philoſophi quatenus legendi 583
Philoſophorum arrogantia ac uitia 24. 705
Philoſophorũ quæ ſecta oratori maxime cõducat 701
Philoſophos uelut repetũdarum agit Quintil. 23
Phœnix Homericus 104
Phonaſcorum uox 659
φράσις, quæ & elocutio 452
Phyſica etiã oratoris eſt 71
Pictores clari 722
Pictoria ars 146
Pictorum artificium 485
Picturæ uis 667
Pignora quæ dicantur 352
Pilarij ſcenici 621
Pindarus lyricus 587
Piratica an dicatur 464
Piſander poëta 586
πίστις quid ſignificet 289
Placendi cupido uim dicendi extemporalem auget 622
Placidus, acidus 375

Plagoſos

Plagoſos præceptores taxat 42
Plancus philoſophus 598
πλατειασμὸς 55
Plato 84. 95 138 155 563 590 725 739
Platonis peregrinatio 95
Platonicæ ĩterrogatiões 280
Plaudite, Comicorũ ac tragœdorum 356
Plautus, quantus 593
Plenum uini, uino 531
πλεονασμὸς 57. 468 539
Plinius orator 162. 680
πλοκὴ 538. 540
Plotius ĩſignis orator 112. 680
Ploxenum 52
Plura eodem tempore ſimul diſci an poßint 93
Plura quomodo ſimul aggrediamur 326
Poëma quomodo inuẽtũ 570
Pœnæ iudicium 425. 428
Pœnitentia dicti 521
Pœnitentiæ color 641
Pœniturus, pœnitentiã acturus 533
Poëſis unde faſtigium ſuum acceperit 740
Poëta, Homerus intelligitur 483
Poëtæ ad uoluptatem omnia referunt 490
Poëtæ canunt 76
Poëtæ in oratiõe nõ imitãdi, nec oratores ĩ carmine 603
Poëtæ recenſentur 585. 591
Poëtæ oratoribus legẽdi 581
Poëtarũ autoritas 77. 317 582
Poëtarũ etiam figmenta oratori noſcenda 706
Poëtarum ſtudium 77. 582
Poëtas metri neceßitas excuſat 63. 491 582
Poëtas primos puer legere aſſueſcat 33. 76
Poëtica exempla etiam proſunt 313
Poëtica themata quatenus tractanda 129
ποιητικὴ ars pictura 150
ποιότης & ποσότης 427
Pollice auerſo demonſtrare 673
Pollio & Meſſala Ciceronis temporibus agere cœperunt 741
Pollio Patauinitatem in Liuio deprehendit 59
Polycletus ſtatuarius 723
Polygnotus pictor 722
Polyhiſtores & polygraphi 739.

739. 740
πολύπ]ωτον 537
πολυσύνδετον 540
Põpeij in Ciceronẽ dictũ 384
Pomponius Secundus tragicus 593
Pontificum commentarij 455
Porcius latro declamator 580
Portu ſpro pace 495
Poßibile, qđ et δυνατὸν 203
Poßidonius grãmaticus 182
Poſitio in pedũ quãtitate 565
Potuerit ne qs peccaſſe, quomodo tractetur 414
πρακτικὴ ars 150
Præcepta artis dicendi cum probitate & religione nõ pugnant 695
Præcepta artis non tanquam myſteria tradũtur 130. 335
Præceptor familiariter amicus ſit 37. & iucũdus 107
Præceptoris mores & officia 29. 35 99 443
Præceptoris uox, ſolis inſtar 37
Præceptoris uultus attẽdendus 101
Præceptore optimo protinus utendum 102
Præcipiendi ratio 446
Præciſio 521
Prædictio 514
Præexcuſatio in periculoſe fictis 465
Præiudiciorũ cõſideratio 271
Præiudicium de cauſſa ſua aduocatus afferens, iudici ingratus 632
Prælectio autorum 113
Præmiorũ conſideratio 428
Præmiolis ꝓuocãdi pueri 31
Præmunitio 514
Prænomina, liberorũ sũt 423
Præparatio 246
Præpoſitiones in compoſitione quem ſonum ſeruent 72
Præpoſitionũ immutatio 543
Præpoſtera narratio 251
Præſcriptionis contentio 433
Præſumptio, quæ & πρόληψις 513. 514
Præuaricationũ crimina 399
πράγματα, id eſt res 180
πραγματικὸς ſtatus 181
πραγματικοὶ, iuris interpretes 185. 704
à Prauis quomodo ducantur argumenta 293
πρᾶξις 180
Praxiteles ſtatuarius 152. 723
Priapeia uidentur Virgilio

attribui 464
Primùm ferè occurrit, quod ultimũ dicendũ 212. 398
Principum dictio qualis 633
Principium facile ſit 447
Principiorum orationis numerus 561
Priuata iudicia 213
Priuatarum cauſſarum affectus 354
Priuatum conſilium purus ſermo decet 461
Probabilia uerba 451
Probabilis oratio 466
Probandum quod propoſueris 306
Probationũ cõſideratio 270. & dein.per totum
Pronuntiatio 683
Probationis ac refutatiõis in agẽdo ordo 334. 389 413
Probationes παθητικαὶ 320
Probatiões quæ optimæ 246
Procurationis male geſtæ iudicium 431
Prodicus Ceius rhetor 160
Proditionis cauſſa quomodo tractanda 416
Productio ac correptio ſyllabæ, ambiguitatis cauſſa 441
προέκθεσις quid ſit 329
προεπιπλήττειν τῇ ὑπερβολῇ 465
Progenies genitiuo ſingulari caret 67
πρόληψις, quæ & præſumptio 230. 513 548
Proles ducenda, tragicũ 463
Promiſſa in actione, præſtãda 386
Pronuntiationis conſideratio 656. & dein.uſque ad finem xj.
Pronuntiandi ratio in dicendo potentiſsima 580
Pronũtiatio & actio, idẽ 164
eius neceſsitas ibidem
Pronuntiatio uarietati uerborũ accommodanda 685
Pronuntiatio, uerborum uim uariat 684
Pronuntiationis geſtus 667
Pronuntiationis puerilis formandæ ratio 34. 90
Procœmij conſideratio 222
Procœmij ac epilogi diſcrimen 226
Procœmij compoſitio 573
Procœmij & narrationis qui ſit uſus 269
Procœmij pnũtiatio 574. 683
Procœmio ac epilogo maxime

me mouẽdi affectus 356.357
Propertius poëta 592
Proponẽdus nõ unus,ſed plu res,quos imiteris 603.702
Propoſita,quæ et themata395
Propoſitio & narratio ſe ha bẽt ut genus & ſpecies 211
Propoſitio ubi ponẽda ibidẽ
Propoſitionis conſideratio 262.& dein.eius pronuntiatio 683
Propoſitione aduerſarij aliquando utendum 400
Propria uerba dignitatẽ ex antiquitate accipiunt 463
Propria uerba quæ ſint 61
Proprietas quomodo perpẽdenda 453. 454
Proprietas rerum non auerſanda, ſed aſſectanda potius 453. 728
Proprietatis ſpecies 726
Proprietatis uerborũ ſtudioſiſsimi iuriſconſulti 342
Proprietates rerum Ariſtoteles ſecundo rhetoricorũ tractat 291
Proprium quid dicatur 297
Propriorum ac differentium uſus in approbanda refellendaq; finitione 422
Proprijs confirmatur definitio, differentibus ſoluitur 298
Proſa quæuis in uerſiculorũ genera redigi poteſt 559
Proſapia,exoletũ uerbũ 463
προσαπόδοσις 547
Proſcripturio 493
προσηγορία uocabulum ne an appellatio uocetur 48
προσῳδίαι id eſt accẽtus 54
προσομιλητικὴ 168
προσωνομασία 542
Proſopopœiæ 76. 97 207 254 353 516 517 547 634
Proſtratio miſerationem excitat 354
Protagoras Abderites rhetor 160
Protogenes pictor 722
προτρεπτικὴ στάσις 183
Prouidẽtia an regatur mundus 281
Proximũ eſſe,aliud eſt quàm ſecundum eſſe 586
Prudentia quæ uocetur 153
Ψευδογραφίαι 88
Publicæ capitalesq; cauſſæ accuratius dicendi genus requirunt 464 & 465
P.Varro poëta 53

Pudor ad dicendum ſtimulos addit 622
Pudor animum refringit 10
Puer quando Rhetori tradendus 97
Pueri adoleſcentibus commixti ne ſedeant 101
Pueri cædendi non ſunt 42
Pueri cõdiſcipuli oratoris futuri, quales eſſe debeãt 28
Pueri laborum tolerantiſſimi 94
Puerorũ docilitas 28. 41. 94
Pueris in exemplum propoſita, otioſa ne ſint 53
Pueris quæ legenda 76
Pugnãtia in actione aduerſarij arguere, artificis eſt 330
Pullata turba 387
Punitus es inimicos, pro puniſti 532
Puppis pro naui in proſa nõ dicitur 491
Puſio 462
Pyrrhichius, pariambus 564
Pyrrhon philoſophus 702
Pythagoras 83. 86 632. 692
Pythagoreorum in excitando à ſomno & ad ſomnũ concedendo ritus 552
Pyxis Cæliana 370

Q

Q nominũ quorũdã nota 43
Q, ſonus durior 723
Quadrãtaria Clytemneſtra 497
Quadrupes pro equo ĩ proſa non dicitur 491
Quæſtio omnis aut in re aut in perſona eſt 283
Quæſtio oĩs, oratoris eſt 701
Quæſtio quid ſit 421. an hoc ſit 423
Quæſtionis diuiſio 170
Quæſtiones iuris quomodo tractandæ 397
Quæſtiones occultiores quomodo inueniendæ 401
Quæſtiõibus, quæ ſcripto cõſtant, multa nouantur 305
Qualitatis tractatio & conſideratio 425
Quantitas duplex 179
Quantitas etiã qualitati ſubiacet 432
Quantitatis ſtatus 427
Quantitate ſyllabæ mutata uerbi ſignificatio 543
Quianam 463
Quicquid, quomodo ſcribendum 71
Quid ſit, quæſtionis, duplex

opus 421
Quiete non fraudanda natura 609
Quincunx hortorum 460
Quintilianus filij ſui mortem deplorat 344. item & uxoris ibidem
Quintiliani de inſtitutionibus ſuis oratorijs teſtimonium 737
Quintiliani exemplũ nobile in cauſſa agenda diligenter tractatum 401
Quintiliani experientia in cauſsis forenſibus 251
Eius lacrymæ & pallor in agendo 251
Quintil. liber de cauſsis corruptæ eloquẽtiæ 344. 500
Quintil. cura et mos in cauſſis agẽdis 355. 395 399 524
Quintiliani pater declamator 544
Quintiliani ꝓbitas in exponẽdis etiã arcanis 362. 617
Quintiliani ſcripta 411
Q. Hortẽſius orator 268. 723
Quiritare 209
Quotidie, q̃uo ſcribendũ 71

R

R, & S, literarum inter ſe commutatio 46
ϱ, litera laborabat Demoſthenes 90
ϱ, in λ, mutatur ibidem
Rabirius poëta 592
Ratio oratiõe proditur 142. Eam uelut participant & bruta ibidem
Ratio quid ſit 214
Ratiõi maxime obſtat ira 387
Rationales ſtatus tres 190
Ratiocinatio, quæ & ſyllogiſmus 438
Ratiocinatio ab inductione differt 310
Ratiocinatiuus ſtatus 439
Reatum Meſſala primus dixit 464
Recriminatio, ſeu ἀντέγκλημα 426
Redargutio iocoſa 378
Redditio in ſimilitudine 459
Refutare quàm obijcere difficilius eſt 325
Refutationis cõſideratio 324
Refutatio urbana 378
Regina rerũ oratio 95. 142
Relatio 548
Relegendũ idem ſæpius 580
Religio à ſuperſtitione differt 465

Remedia fictorum uerborum 462
Remedia melius adhibet, qui quæ nocent nouit 706
Remigium pennarum 491
Reminiſcentiæ uis 645
Remiſsionis neceſsitas & modus 42
Reor, horridũ uocabulũ 463
Repercuſsio 379
Repetendum ſæpe idem & inculcandum puero 33
Repetundarum reus quomodo crimen refellat 239
Reprehenſio 578. 641
Repræſentatio, quæ et ἐνάργεια 469
Reprehenſu facilia uitia 85
Repudij actiones 431
à Repugnantibus quomodo argumenta ducantur 300
Res ipſa, argumẽta in cauſſis præſtat 409
Res, cauſſarum nerui 449
Rei coniectura 406
Reipulicæ læſæ actio 431
Reſpubiicæ tres 298
Rei obſeruatio quadruplex 681
Res multæ appellationibus carent 727
Rerũ ac exemplorũ cognitio ex hiſtorijs petenda 597
Rerum ac uerborum copia 377 delectus 606
Rerũ imagines & circunſtãtiæ animo cõcipiẽdæ 622
Rerum ordo an ſequendus in narratione 250
Rerum uis uocabulis nõ mutatur 503
Rebus accidentia 293
à Rebus argumenta quomodo ducantur 294
Rebus uerba cõueniant 462
Reſpirationis in oratione cõſideratio 661
non Reſpondere ad propoſita quando liceat 331
Reſponſionis figuræ 513
Reſponſionũ difficultas 332 uis 378
Reticentia 520. 521
Reuertor, reuerto, idem 532
Reus in defenſione moderatus ſit 430
Rei capitis dictio qualis ſit 636
Rei in cauſſa quæ primò ponenda 396
Rei nõ ſemper defenſione, ſed excuſatiõe quoq; ac uenia

frequenter utuntur 439
Rheda, gallicũ uocabulũ 59
Rhetorices definitio 135. 297 etymon et diuiſio 132 finis 133 Materia 155 & dein. Inſtrumentũ 158 Scriptores 160 Origo 162 Partes 164 An ſit utilis 140 An ars 143 An uirtus 152 quid à Dialectica differat 150. 164
Rhetorici Ciceronis quomodo compoſiti 185
Rhetoricorũ ſcriptores Græci & Romani 160
Rhodiũ dicendi genus 724
ῥυθμοί, qui & numeri 558 eorũ à metris differẽtia ibi.
Ridendi modus ſeruãdus 371
Rideri captans puer, non eſt indolis bonæ 40
Ridiculum 367
Riſus conſideratio 366 & dein. per tot. eius mouendi difficultas 367
Riſus non procul à deriſu abeſt 367
Riſus in hyperbole 500
Riſus uis maxima 368
Rixatores 632
Robur corporis laudãdũ 195
Romana uideatur oratio, nõ ciuitate donata 452
Romanus pudor 465
Romanus ſermo maxima ex pte ex græco cõuerſus 59
Romanus ſermo Venerẽ Atticam non recipit 594
Romani ſcriptores rhetoricorum 162
Romanorum exempla uirtutum 705
Rubor in uerecundia 669
Rumoris ac famæ conſideratio 272
Rutilius Lupus rhetor 162. 529

S

S, literæ conſideratio 46. 71. 73. 90. 557
Sæuitia indoctorum pædagorum 29
Saleius Baſſus poëta 592
Saliorum carmina 69
Saliorum uerſus carmen habent 85
Salis condimentum 369
Salluſtiana breuitas uitanda 244
Salluſtius hiſtoricus 594. 606
Salſe dicendi ratio in quo ſit ſita 377

Salſum

Salſum quid dicatur 369
Saltatio, πραχτικὴ ars 130
Saltationis uſus quatenus oratori neceſſarius 92
Salutatio ſine uoce ſæpe intelligitur 667
Sanctitas ac uirilitas ab antiquis petenda 77
Santra orator 724
Sapiẽtia oratoris ꝓpria 698
Sapiens perfectus nemodum repertus 25
Sapiẽtiæ præcepta uerſibus tradita 45
Sapientum ſeptem Græciæ elogia 317
Sata, cœlo terraq; mutatis degenerant 724
Satagere, non agere, dictus quidam 375
Satis nihil eſt quibuſdã 451. 607
Satyrici poëtæ 592
Σαρκασμὸς 497
Scæuola iuris peritus facundus 705 idem luſor memoriæ tenacis 652
Scelera conſilium nõ habent 414
Scenica & ſcurrilis dicacitas oratorem non decet 371
Scenicorũ uis in agẽdo 656
Schema quid 59
Schema orationis 504. 523
Schema quõ damnetur 59
Schemata quæ & figuræ 59. 501
Σχήματα διανοίας 377
Schemata λέξεως 531
Schemata omnia diſcenda 78
Schematum utilitas 527. 532
Σχηματισμὸς 78. 523
Schematiſmi uſus 523
Scholæ eligendæ 37
Scholarum publicarum inſtitutum & utilitas 34. 38
in Scholis an domi pueri melius erudiantur 35
Scio, quàm uariè exprimatur 579
Sciolorum arrogantia 296
Scipio Scrapion dictus 375
Scipionis Africani putantur eæ comœdiæ quæ Terẽtij nomine inſcribuntur 594
Scopas 647
Scribenda quæ ſint præcipuè 611
Scribenda quædã, quæ nõ dicenda: & contrà 731
Scribendi ac dicendi an eadem ſit ratio 730

Scribendi maxima cura ſit pueris 118
Scribendi ratio ac utilitas 605 & dein. & 608
Scribendi initium ut inueniatur 608
Scribendi ſtudium 32
Scribendum ita quicq;, quomodo pronuntiatur 74
Scripti & uoluntatis quæſtio 434 & dein. 443
Scripti maleficij iudiciũ 431
Scripta quædam aliter, aliter enuntiantur 74
Scripta noſtra pluribus modis tractanda 614
Scripto an ſemper ſtandum 434 & dein.
Scriptorũ ambitio praua 139
Scripturo puero quæ proponenda 33
Scruporũ duodecim luſus 651
Sulptura & cælatura 156
Scurrilitas oratori indecora 632
Se nemo ſatis ueretur 733
Seceſſus ſtudijs aptus 609
Secreta ſtudia 37. 709
Secretus locus & ſilentium ſcribẽtibus commoda 609
Securitas litigãtis odioſa iudici 231
Σημεῖον, tempus eſt unũ 559
Σημεῖα 285
Semiuocalium geminatio 72
Senatus unde dictus 68
Senatuſconſultorum deuitatio 272
Seneca philoſophus 598 eius copia 723 declamatiões 518
Senes etiam artes diſcere poſſe 740
Senum autoritas 706
Senum dictio qualis eſſe debeat 633
Senſa & ſenſus 481
Senſiculi minuti ac corrupti 483
Senſus communis 38
Senſus & ſententiæ differunt 481 & dein.
Senſus iacent, ubi uerba laudantur 451
Senſu etiam Cacophaton fieri 465
Senſus auditus iudicium 462
Sententia quid ſit 481
Sententia eadem uarijs modis efferenda 614
Sententiæ ambiguitate eludere 488
Sententiæ & tropi differentia

tia 501
Sentētiæ ne crebræ ſint, &c. 482. 485
Sententiæ quos deceant 482
Sententiæ orationum quales eſſe debeant 466. 486
Sententiarum denſitas inuicem obſtat 485
Sententiarum figuras quas tractet Quintilianus 511
Sententiarum genera 482
Sententiarum lumina 529 noua genera 483 ornamenta 508 utilitas 730
Sentētias oīno damnātes 486
Septennibus minores an literis inſtituendi 30
Septentriones 493
Septim' caſus an apud nos 49
Sergius Flauius 464
Serio iocus contrarius 369
Seriorum tria genera 384
Sermo incompoſitus an magis naturalis 551
Sermo null' ſit negligēs 624
Sermo puerilis 33
Sermo quibus conſtet 63
Sermonis coniuncti ornatus ratio 465
Sermonis ſuſpenſio 493
Sermonis uis uerbis ineſt 555
Sermoni dediſcendo ne puer aſſueſcat 28
Sermonem à natura accipimus 163
Sermo nimis longus, hyperbaton 455
Sermocinatrix 168
Sermocinatio 516
Serpente genitus Scipio 109
Seruus ut definiatur 298. 422
Seruum eſſe, & ſeruire differunt 298
Serui an honeſtè armentur 204
Seruius Sulpitius orator 596
Seruilius Nonianus 594
Seueritas dictis cōmiſta, gratiam magnam habet 370
Seueritas emendationis, nimia ne ſit 107
Sextus caſus an apud Græcos 49
Sex. Clodius Phormio dictus 275
à Sexu ut ducantur argumenta 292
Si cantas, malè cantas, &c. Cæſaris dictum 76
Sibe & quaſe antiquitus 74
Sibilus factitium nomen 493

Sicar

Sicarij qui dicantur 579
Siciliæ tyranni 500
Siciliæ laus 196
Significanter ornateq; dicendi partes, rhetoris ſunt 75
Significatio ambigua, apicis appoſitiõe diſtinguẽda 71
Signorum conſideratio 284 & dein.
Signũ aut indicium quãquàm per ſe nõ cõuincit, alijs tamen adiutũ, fidẽ facit 140
Signa neceſſaria & non neceſſaria 284
Signa ſunt etiam parua magnorum & contrà 286
Signorum bellicorum concentus 552
Silentio an locus ſit in cauſſis 326
Silentio malam cauſſam confitemur 248
Simile difficilius facias, quàm idem 601
Simile, plus & minus recipit 315. 439
Simili ex iure argumenta ducuntur 315
Similiũ confutatio 328 quadruplex ratio 544
Similiũ legũ & contrariarũ conflictatio 437
à Similibus argumenta 300
Similibus ineſſe diſsimile 315
Similiter cadentia, deſinentia & declinata ſi multa iungantur, uitioſum 558
Similitudo amphiboliæ iungitur 376
Similitudo proximas exempli uires habet 313
Similitudo, quæ & exemplum 310
Similitudinis ac metaphoræ diſcrimen 489
Similitudinis, allegoriæ & trãslationis cõmiſtio 496
Similitudinis omnimodæ in natura difficultas 600
Similitudinũ cõſideratio 471 & dein. earum uſus, 472
Simonides poëta 587 artem memoriæ primus oſtendit 647
Simplex intentio quomodo tractanda 396
Simplices cauſſæ unicum ſtatum habent 190
Simplicium uerborum optima quæ dicantur 462
Simulandi neſcia ætas puerilis 42

Simulat

Simulatio 315
Simulatio contra ſimulationem 383
Simulatio iocū præſtat 376
Simulationis & diſsimulationis diſcrimen 380
Singula à ſingulis uinci, optimum 411
Socrates εἴρων dictus 519 eius grauitas 138. 629 laus 479
Socrates ſenex lyra inſtitui non erubuit 84
Socratis uita, ironia quædam 519
Socrati obiecta 140
Socratica inductio 310
Socraticæ interrogationes 280. 315
Solea quid ſit 454
Solis puluinar 72
Solicitudo ac tarditas initiorum ſit 606
Solicitudo nimia mala ibidē
Solicitudo oratori ſimulanda 682. 707
Solitariæ uitæ pallor 38
Solitaurilia unde cōpoſitū 61
Solœciſmi cōſideratio 56. 59
Somni & mortis laudes 198
Somno quod ſupererit, ſtudijs impartiendum 609
Soni definitio 176
Sonis homines ut æra tinnitu dignoſcuntur 661
Sonos, aures iudicant 54
Sophocles poëta tragicus 588
Sophron mimorum ſcriptor 84
Sordes et ſquallores reorum ad quid proſint 353
Sotadea pueris amouēda 77
Species inde accipitur, unde & uires 449
Speciē Cic. formā uocat 298
Specioſiora, quæ honeſtiora 729
Speculi uſus oratoribus 667
Sperare dolorem, improprium 453
Spes uoluntatem facit 296
Spem plurimorum etiam in pueris elucere 28
Sphingem domi habes 382
Spiritus uocis qualis eſſe debeat 661. 664
Spiritus quo plus habet ſyllaba, eo auditu pulchrior 462
Spiritus unius duratio 456
Spiculum, prælij ſignum 650
Spondeus 564 eo plurimùm uſus Demoſthenes 567

Spuit

Spuitio crebra oratori fœda 665
Spurij Melij ignominia 196
Στάσιν græci ſtatũ uocãt 176
Statuarij inſignes 722
Status ex ſcripto & uoluntate 434
Status oratoris indecorus ne ſit 92 qualis eẽ debeat 682
Status quid ſit 176 eius conſideratio ibidem, & dein.
in Status tres oĩa recidũt 190
Stella, luminis ſtilla 68
Steſichor⁹ poëta lyricus 587
Stertinius orator 162
Stoici philoſophi 591 eorum argutiæ 702
Stomachus Ciceronis 385
Stratocles, comœdiarũ actor 686
Studendũ ſemp, et ubiq; 624
Studentibus commoda, et incommoda 609. 614. 615
Studium omnia ſuperat 28
Studia contenta eſſe non poſſunt 36. 37
Studia oratoris poſt finẽ quæ ſint 736
Studiorum fatigatio 36. 37
Studiorum fructus maximus, ſui contemplatio 151
Studiorum infantia 31 utilitas 706
à Studijs ut ducantur argumenta 292
Stulta, per ſe ridicula 378
Stultitia cõtra urbanitatẽ 367
Stupratoris pœna 432
Styli conſideratio 33. 355. 605. 611. 622
Sua omnia quibuſdã placent, alijs ſuum nihil 607
Suadæ medulla, dura declinatio 134
Suadendi partes 203
Suadentis perſona 206
Suaſoriarũ ſeu deliberatiuarum conſideratio 199
Suaſoriarum ornatus 461 numeri 572
Subcœnant alij, Galbæ dictũ 381
Subdititij libri 46
Subiectio 513. 518
Subiectio ſub oculos, ſeu hypotypoſis 518
Sublime dicendi genus 464. 732
Sublimitas unde oriatur 490
Subſequendi optimos, dignitas 241
Subtile dicendi genus 731

Suggeſt

Suggeſtio ſeu ſubiectio 513
Sullaturio, uerbum 464. 493
Sulpitius Gallus orator 89. 613 625 705 723
Sulpitius Longus fœdiſſimus 371
Summa rei conſideranda 335
Summa ſi deſperes, q̃d agas 740
Summiſſa quales pedes exigant 574
Summum q̃uo quid fiat 475
Superbia q̃uo refutanda 328
Superciliorũ habitus 91. 669
Superciliorum motus 669
Supinitas omnis odioſa 676
Suſpicio, ioci materia 380
Suſpicionem iudicis ut uitemus 521
Suſpicione quoq; carẽdũ 101
Suſtentatio, quod & inexpectatum 515
Sybaritis frugalitas odioſa 197
Συγχεῖσθαι, ſeu χεῖσθαι 179
Syderum ratio grammaticis noſcenda 74
Syllaba correpta interdum producitur, & contrà 54
Syllabæ extremæ ne intercidant 91
Syllabæ omnes puero perdiſcendæ 32
Syllabarum aliæ clariores, aliæ obſcuriores 461
Syllabarum contextus 557
Syllabarum non eadem quæ literarum ratio 32
Syllabarum pluriũ uerba in fine periodi indecora 561
Syllabarum ſimilium incidẽtia 557
Syllabas tres quod excedit, id ex pluribus eſt pedibus 564
Συλλογισμός 183. infirmior finitio 419
Syllogiſmus oratorius, enthymema 340
Syllogiſmi & ratiocinationis conſideratio 438. 439
Sylua ſcriptorum quæ uocetur 608
Syluæ ac nemora an ſcribentibus apta 609
Σύμβολον, etymologia 67
Συνάιρεσις 53
Συναλοιφὴ 53. 560 & 569
Συναθροισμὸς 480
Synecdoches conſideratio, eiusq; uſus 491. 541
Συνεζευγμένον 542

Συνέχον 214. 215

Συνοικέωσις 542

Synonyma ediſcentium pueriilis cura 578

Συνωνυμία 461

Συντελικὴ ϛάσις 183

T

T, & d, cognatio 47

Tabularum cõſideratio 273

Tam magis, Quàm magis 133

Ταπείνωσις 467

Tarditas ac ſolicitudo in oratorum initijs ſit 606

Tarditas uocis nimia, uitioſa 664

Tarditatis ac temeritatis uitandæ notæ 719

Taurus homonymum 455

Ταυτολογία 467

Tautologiam non ubiq; uitauit Cicero ibidem

Ταυτολογίαι καὶ πλεισσολογίαι 244

Τεκμήρια 284

Tectum pro domo, etiam in proſa 491

Tempus aliud, aliud dicendi genus poſtulat 635

Tempus dolores mitigat 353

Tempus nullum otioſum ſit aut cura uacuum 30

Tempus ſuſcipiendarũ cauſſarum quod ſit 708

Temporis in ſcribendo modus eſſe debet 612

Temporis intellectus 180

Tempus ſecretum ſtudia poſtulant 37

Tempore eodem an plura ſimul diſci poßint 93

à Tempore quomodo ducantur argumenta 295

Tempora tria 300

Temporum iactura multiformis 738

Temporum translatio, quæ & μετάϛασις 518

à Teneris aſſueſcendum 72

Tenorum, qui accentus, ratio 84

Tentanda non ſunt, quæ effici non poſſunt 267

Terentius comicus 593

Terẽt. Varro, doctißimus 593

Terra ut cultu, ſic animus diſciplinis melior fit 472

Terra orti 197

Teſtamentariæ actiones 431

Teſtium conſideratio 276

Teſtium perſonis quædã mutantur 731

de Teſtibus & argumentis

loci

loci communes 109
Teſtimonia diuina 281
Theatri utilitas, & religio 204
in Theatris ſibi locum inueniũt quædam, quibus nullus eſt in bibliothecis 656
Θέματα, quæ & propoſita 345
Themata ſcholarum 245
Themiſtocles lyræ imperitus, indoctior habitus 85
Theocritus poëta 586
Theodectes Ariſtotelicus 135
Eius memoria 654
Theodoti de pœna conſultatio 208
Theon Samius pictor 722
Theopompus hiſtoricus 589
Iſocratis diſcipulus 120
Theopompi Lacedæmonij aſtus 146
Theophraſtus Philoſophus 591. Ariſtotelis diſcipulus 161
Θεωρητικὴ 150
Theſaurus eloquentiæ, memoria 645
Θέσις quid dicatur Græcis 171
Theſis à cauſſa quomodo diſtinguitur 172
Theſes quæ dicantur 172
Θέσεις, quibus Cicero exercebatur 614
Traſybulus tyrannicida 180
Thraſimachus Chalcedonius rhetor 160
Thucydides hiſtoricus compoſitionis ſtudioſus 553. 589
Thucydides & Xenophon Ciceroni non uidẽtur oratori utiles 582
Thyeſtes Varij poëtæ 593
Tibicen reus, quòd ſacrificãtem in inſaniam cantu ſuo adegiſſet 87
Tibullus poëta 592
Timagenes hiſtoricus 83. 589
Timãthes Cithnius pictor 131
Timotheus muſicus 102
Tiſias & Corax rhetoricæ artis præceptores antiquiſsimi 144
T. Liuij iucunditas 594
Tityus maximus 378
Tityus, ſaltatiõis genus quoddam 677
Toga delapſa, reponẽda 681
Toga, ne craſſa ſit, non ſerica 729

Togæ forma 679
Togati poëtæ 594
Τόνοι, qui & accentus 54
Tonores, qui & tenores ſeu accentus ibidem
Τονόειος fiſtula 86
Τοπογραφία 518
Tormentorum ratio 272
Totũ minus eſt dicere quàm omnia 471
Trachallus orator 597. eius dictum 379 in dicendo uocalitas 708. 723
Tractandi ut ſint quos offen dere ueremur 643
Traductio 543
Tragici poëtæ 288. 293
Tragœdia pueris legẽda 76
Tragœdia Thyeſtes, ſolœciſmus non eſt 59
Tragœdiarum antiquarum grauitas 77
Tragœdias paruis litibus mouere, indecorum 354
Transferenda quæ ſint 326
Tranſgreßiones longæ nimis 555
Translata quomodo probentur 465
Translata uerba quæ dicantur 62
Translatorũ proprietas 455
Translatio & abuſio quo differant 494
Translationis lex 496
Translatio quãdo locum habet 326
Translationis, quæ & metaphora, conſideratio 488
Translationis uis quadruplex 489
Translationis uſus in uerbis aptandis 454
Translationis utilitas 489
Translationem primus Hermagoras tradidit 185
Translationum humilitas & deformitas uitanda 490
Tranſſumptio, quæ & μετάληψις 494
Trebatius, iuriſcõſultus 217
Trepidationis uitia 676
Tres ſyllabas quod excedit, id ex pluribus eſt pedibus 564
Τριβὴ quid ſit 137
Τριβὴ ἄλογος 621
Tribrachys 564
Tribũ ſolus liber habet 423
Τρίκωλα 544
intra Triennium inſtituendi infantes 30

Triquedra, an triquetra 67
Triſtis ſemper ac demiſſus puer ſpem de ſe nō dat 41
Trochæus 564
Τρόπος, qui & modus 296
Tropus quid ſit 486. 501
Tropus & figura ſæpe in eaſdem ſententias conueniunt 502
Tropus quare dicitur fieri 499
Τρόπου intellectus 180
Tropi omnes puero diſcendi 80
Troporum cōſideratio 486. per totum. & 501
Troporum cum figuris conuenientia 502
Tropos quidam motus uocant 486
Tuberonis in Ligariū actio 581
Tuendi ſe, rationes 189
Tullius, Tollius 375
Tullius, uide Cicero
Tumultuoſa actio, indecora 632
Tumultus quid ſit 422
Turba inaniū uerborū 456
Turdi piſces 454
Turpia laudandi ratio 640
Turpia ut decora fiant 638
Turpitudo ac deformitas, riſus ſedes 367
Tuſcanicæ ſtatuæ 722
Tuſsis crebra oratori fœda 665
Tutelæ iudicia 431
Tyberius Cæſ. Theodori Gadarei rhetoris auditor 161
Tydeus paruus, ſed bellator 195
Tyrānicidæ cōſideratio 429
Tyrannidis affectatæ cauſſa quomodo tractanda 416
Tyro Ciceronis libertus 367 625
Tyrtæus poëta 586. 740

V

V, & I, literæ medius quidam eſt ſonus 45
Vs finita nominatiuo, quomodo genitiuos faciant 65
Vu geminatum græci non habent 727
Vacillatio in dextrum ac ſiniſtrū latus, indecora 677
Valeſij quondam, nunc Valerij 46
Valerius Flaccus poëta 592
Valerij coruus 108
Varenus poëta, ut quidam legunt

legunt 592
Variandæ artis bona 663
Varietas animos reficit 93
Varietas in pronuntiando 663. 685
Varices Ciceronis 680
Varietate res gaudent 522
Varius poëta 593
Vario marte pugnare, eruditus ſermo 492
Varro ac Lucretius poëtæ philoſophi 45. Diſciplinæ eius 740. Etymologiæ 68
Vatinius à Cicerone irriſus 379
Vatinij rei dictum 376
Vbertatis facile remediũ 106
Vbi amici, ibi opes 317
Vbi dicas, plurimũ refert 635
Vbi quibus utendum 370
Vehementer 54
Vel, in principio orationis 533
Venales nouitij intelliguntur 454
Veneno ferrum armare, elegans translatio 490
Veneficus 529
Ventilatores ſcenici 621
Ventris geſtus 676
Venus cur apud Lacedæmonios armata 109
Venus pro coitu 492
Veneris abſtinentia uoci cõfert 659
Venuſtum quid dicatur 369
Verbum inſolẽs uitandũ 231
Verbum pro nomine, itẽ & pro participio poſitũ 532
Verbi eiuſdẽ geminatio 536
Verbi unius lapſu, tota cauſſa cecidiſſe uidemur 421
Verbo claudenda oratio 555
Verbo integro et diuiſo alia atq; alia ſignificatio ineſt 440
Verbo populũ offendere Pericles uerebatur 718
Verba, ab aëre uerberato 68
Verba ab autoribus ius ſumunt 44
Verba alia alios decent 633
Verba alia pro alijs in tropis ponuntur 502
Verba cur ſint inuenta 451
Verba maxime probabilia ibidem
Verba omnia ſuis locis aptata, optima 579
Verba parum uerecunda, ab oratione ſint aliena ibidẽ
Verba peregrina 59

Verba propria quæ dicantur 62
Verba rebus conueniāt 462
Verba regionibus familiaria, aut artiū propria 455
Verba ſenſu tincta 256
Verba uetuſta 69. reperta 465.
Verbalia 49
Verborum ac factorū in ſceleribus conſideratio 415
Verborum ac ſententiarum idem ſignificantiū congeries etiam amplificat 479
Verborum cura cum rebus iungenda 449
Verborum cura, rerum ſolicitudo 450
Verborum delectus 461. 578
Verborum diuiſio 59. 72 463 poëtis aliquando permiſſa, non item proſæ 499
Verborum duntaxat cauſſa nihil nouandum 451
Verborum duplex intellectus 51
Verborum & appellationū conſideratio 49
Verborum figuræ 531
Verborum geminatio 507
Verborū humilitas nonnunquā uim rebus affert 462
Verborum magnificentia an ſuaſorias deceat 209
Verborum miſtura indecora 455
Verborum modi, qui & ſtatus, & qualitates 57
Verborum ne ſis ſolicitus in arduis rebus 461
Verborum pondus & autoritas 466
Verborū proprietas ac differētia omnibus cōmunis 24
Verborum ſignificatio, forma ac menſura ex multa lectione conſequenda 579
Verborum uarietas ac uis in pronuntiando 685
Verbis cuiuſmodi utendū 69
Verbis an turpitudo etiā inſit 465
Verbis eleuāda quædā 249
Verbis etiā figuræ fiunt 532
Verbis in ſingulis quid conſiderandum 451
Verbis non periclitandū 421
Verbis omnibus in oratione locus eſt 579
Verecundia nihil ad conciliandum gratius 683
Verecūdia uitiū amabile 707

Verecundiæ optima emendatio, fiducia 707
Verecundiæ rubor 669
Verres, quòd omnia uerreret 375
Verris irriſio ibidem
Veriloquium dicta etymologia 67
Veritas an narratione obſcuranda 247
Vero nemo contētus eſt 500
Verruca ſaxea 490
Verſicolor Demetrij Phalerei ueſtis in dicendo 583
Verſicolor elocutio uitioſa 450
Verſificatio in poëmate, cōpoſitio in oratione 570
Verſus ab oratione abſit 563
Verſus ad imitationem ſcribendi propoſiti, ocioſi ne ſunto 33
Verſus etiam imprudentibus excidunt 563
Verſus finis orationi ineptus 563
Verſus nō bene finitur pentaſyllabis aut tetraſyllabis dictionibus 562
Verſus poëtarū ſoluēdi pueris, & paraphraſi uertendi 80
Verſuū initia, orationis initijs non cōueniunt, ſed ultima 563
Vertenda græca in latinum, & contrà 613
Vertex quid ſit 454
Veſperug 72
Vetera, maieſtate ac religione commendantur 63
Veteres qui legendi, & qui fugiendi 115. quid oratori proſint 583. 584
Veterum poëmata cui uſui oratoribus fuerint 77
Vetuſtas quæ cenſenda 486
Vetuſtatis autoritas 197. 463
Vetuſtatis commendatio 69
Vetuſtorum præſtantia 584
Vibius Criſpus, orator 597
Vibius Curius à Cicerone dicterio exceptus 378. 381
Victoriæ aureæ 197
à Victu ut ducantur argumenta 292
Video, uerbum 579
Vigintiuiratum Cicero repudiauit 692
Vinci ubi neceſſe eſt, ibi cedendum eſt 388
Vinctæ orationis partes 554

Vini inuentio Libero tribuitur 194
Vio, pro eo, infelix fictio 493
Violentia nõ uis dicatur quã facit indoctus 128
Vir, ac fœmina, non contrà 554
Vir bonus eſſe debet orator 689
Vir fortis optet quod uolet 398. 433
Vir quiuis ſpadone formoſior 321
Vir uerè ciuilis, reip. utiliſsimus, orator 23
parum Viri ſigna 286
Virum bonum decentiã 634
Virorum clarorum dicta in exemplum pueris ſcribenda proponenda 33
Vires ſuæ metiẽdæ 356. 719
Virilis'ne magis ſit oratio incompoſita quàm compoſita 551
Virilitatem etiam in oratione optaret Quintilianus 321
Virgilius primo à pueris legendus 76
Virgilius uetuſtatis amator 463. 533
Virgilij in ſcribendo tarditas 606 Eius laus 591
Virgilij manus, id eſt, autographum, Quintiliani tempore extabat 73
Virginius rhetor 162 Eius lapſus 225
Virtus doctrina perficitur 698
Virtus eſt uitium fugere 533
Virtus etiam ipſa diſciplina indiget 697
Virtutis oratoriæ indicium 614
Virtutes dicendi diuerſæ 643
Virtutes in quibuſdam gratiam non habent 686
Virtutes oratori neceſſariæ 153. 154
Virtutum ac uitiorum uicinia 127. 197. 460. 602
Virtutum & uitiorum loci communes 109
Virtutum ſemina nobis innata 153
Vis δύναμις 134
Vis oratoria mentes audientium alienat 459. 460
Viſellius rhetor 529
Viſiones, quæ & φαντασίαι 363

Viſurus, ad uidendum miſſus 533
Vitæ anteactæ crimina primùm purgandæ 396
Vitæ honeſtæ facilis inſtitutio 737
Vitam ad diſcendum ſatis eſſe longam 738
Vitio carere, prima orationis uirtus 466
Vitia ĩ bonũ uix uerteris 28
Vitia ipſa in quibuſdam delectant 686
Vitia orationis 466
Vitia pueritiæ in uirilẽ uſq; ætatem perdurant 28
Vitia quædam puerorum ferenda 106
Vitia quædã in quãtitatibus, carmine excuſantur 54
Vitia reprehenſu facilia 330
Vitia uirtutibus uicina 460. 602
Vitiorum deriuatio ibidem
Vitiorum in oratione excuſatio 51
Vitijs carere, prius ac antiquius ſit 486
Vitioſum in oratione uerbum quod dicatur 468
Viua uox 100
Viuendi conſuetudo, conſenſus bonorum 70
Viuentes inuidia ſequitur, defunctos gloria 162
Vt uiuit quiſq; ita dicit 632
Vltima ſyllaba indifferens 566
Vlyßi, Achilli, & ſimilia in genitiuo terminabant ueteres grammatici 60
Vlyßis dicturi habitus 682
Vmbra corpus arguit 301
Vmbratilis uita 37
Vnus quilibet è populo, populum totum repræſentat 307
Vocabulum quid ſit 48
Vocabulum & nomen differunt ibidem
Vocalitas obſeruanda 51
Vocales an in conſonantium uim tranſeant 46
Vocales iunctæ quam uim habeant ibidem
Vocales quomodo in ſeipſas coëant, ac ſibi inſidãt ibidem
Vocalium coitio 661
Vocaliũ concurſus 556 modicè hunc uitarunt Cicero & Demoſthenes ibidem

Vocalium geminatio in longis ſyllabis 91
Vocaliũ geminatione ueteres uelut apice utebantur 46
Volubilitas uocis nimia, uitioſa 664
Voluntarij teſtis interrogandi ratio 277
Voluptas audientis ad fidem multum adiuuat 342
Voluptas oculorum ac aurium, cogitandi ſenſum auſert 609
Voluptatem ac uirtutem finxit Prodicus 517
Vopiſcus 48
Vortices & uorſus, uertices ac uerſus facta 74
Vox bona 662
Vox fuſca 658
Vox infinitam habet differentiam 658
Vox nulla Latina ſine acuta 55
Vox præceptoris ſolis inſtar eſt 37
Vox non nimis urgenda 664
Vox oratoris qualis eſſe debeat 658
Vox pro affectibus mutatur 666 & dein.
Vox tot recipit mutationes, quot ipſa mens ibidem
Vox uiua plenius alit, 100
Vox ut ſcritur, ita ſonat 666
Vocis cuiuſq; uim intelligere, aut commune prudentum eſt, aut oratoris proprium 705
Vocis cura 658 & dein.
Vocis in agendo uariatio 85
Voci quãdo parcendum 660
Vocis natura, quantitas, qualitas, ſpiritus 658 & dein.
Voces factitiæ 493
Vocum ambiguitas 305
Vocum ſtudio, res non omittendæ 449
Voluntas cogi non poteſt 41
Vr finita nomina quomodo in genitiuo exeant 66
Vrbanè dictorum à Cicerone libri tres 367
Vrbanitas quid ſecũdum Fabium 383. 384
Vrbanitas animos reficit 230
Vrbanitas Ciceronis 367
Vrbanitas quando dicatur 367
Vrbanitas ruſticitati cõtraria 369
Vrbanitatis breuitas 374

Vrbanitatis commodum 368
Vrbanitatis definitio 383
Vrbanus, Ciceroni nouum erat uerbum 465
Vrbanus homo qui ſit 383
Vrbs Roma intelligitur 383. 454. 483
Vrbis captæ deſcriptio ac calamitas 470
Vrbiũ laudes quomodo tractentur 197
Vrbanitatis conſideratio, uide caput de riſu 366
Vſitatis uerbis tutius utimur 62
Vſus uis 623
Vſu dura molliuntur 62
Vſu trita, reformidanda non ſunt 453
Vſura mortis hoſtilis frui 377
Vtendi uoce, ratio 659
Vtile an ſemper cum honeſtate coniunctum 200
Vtile cum honeſto an pugnet 204
Vtilitas & tempore & natura diſcernitur 111
Vtilitatis quæſtio uariat multipliciter 205
Vtilitatis quæſtiones 205
Vulcanus pro igne 492
Vulgare orationis genus nõ auerſandum 450
Vulgaris ſermonis, & uiri eloquentis orationis alia atq; alia natura 729
Vulgi etiam laus, non ſolum doctorum, captanda oratori 734
Vulgo recepta fidem unde habeant 317
Vulgo perſuaſa, utilia ſunt teſtimonijs 316
Vulpes, uolipes 68
Vultus dicentis ſupinus ne ſit 91
Vultus efficacia 668
Vultus ingreſſusq;, animi habitum arguit 667
Vultus mutatio 549

X

X, carere potuimus 46
Xenophon 590 Eius ore muſæ locutæ 383

Y

Y, & Z, literas non habemus 726
ὑπαλλαγὴ 492
ὑπαλλακτικὴ ςάσις 183
ὑπερβατὸν 498
ὑποδιαςολὴ 661
ὑποςιγμὴ ibidem

ὑποτ

ὑποτύπωσις 469. 518
ὑποτύπωσις narratio non eſt habenda 237

Z

Z, literæ dulcedo 726
Zenon rhetoricen ac dialecticen coniungebat 153
Ζήτημα 214
Zeugma 533
Zeuſis pictor 722
Zodiaci in ſignis, memorandi locos Metrodorus conſtituebat 649
Zopyrus Clazomenius 176

FINIS.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLAMATIONES VNDEVIGINTI.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
1555.

DECLAMATIONVM XIX. INDEX.

I	*Paries palmatus.*	*Pro cæco contra nouercam.*
II	*Cæcus in limine.*	*Pro cæco contra nouercam.*
III	*Miles Marianus.*	*Pro milite contra Tribunum.*
IIII	*Mathematicus.*	*Pro filio contra patrem.*
V	*Aeger redemptus.*	*Pro patre contra filium.*
VI	*Corporis proiecti, ſeu Anus*	*Pro patre contra matrem.*
VII	*Tormenta pauperis. (cæcæ.*	*Pro paupere contra diuitem.*
VIII	*Gemini languentes.*	*Pro matre contra patrem.*
IX	*Gladiator.*	*Pro filio contra patrem.*
X	*Sepulcrum incantatum.*	*Pro uxore contra maritum.*
XI	*Diues accuſatus proditionis.*	*Pro diuite contra pauperem.*
XII	*Paſti cadaueris.*	*Pro ciuibus contra Legatum.*
XIII	*Apes pauperis.*	*Pro paupere contra diuitem.*
XIIII	*Odij potio I.*	*Pro iuuene contra meretricē.*
XV	*Odij potio II.*	*Pro meretrice contra iuuenē.*
XVI	*Amici uades.*	*Pro iuuene contra matrem.*
XVII	*Venenum effuſum.*	*Pro filio contra patrem.*
XVIII	*Infamis in matrem I.*	*Pro uxore contra maritum.*
XIX	*Infamis in matrem II.*	*Pro uiro contra uxorem.*

MAR. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISS. DECLAMATIONVM LIBER.

*

PARIES PALMATVS, DECLAMATIO I.

ARGVMENTVM.

Quidam cui erat filius cæcus,quem hæredem inſtituerat,induxit illi nouercam,iuuenemq́ue in ſecreta domus parte ſepoſuit. Is noctu dum in cubiculo cum uxore iaceret, occiſus eſt: inuentusq; poſtero die habens gladium filij defixum in uulnere,pariete ab ipſius ad filij cubiculum ueſtigijs palmæ cruentato. Accuſant ſe inuicem Cæcus & Nouerca.

Pro Cæco contra Nouercam.

SI IVVENIS *innocentiſsimus, Iudices, uti uellet ambitu triſtiſsimæ calamitatis, poterat allegare uobis amiſſam cũ oculis cogitationũ omniũ temeritatem: ſed cum oſtendere innocẽtiam ſuam moribus malit, quàm aduerſis: neque pietatis neq; conſcientiæ ſuæ grauem ferre contumeliam poteſt, ut parricidium non feciſſe uideatur beneficio cæcitatis. Quare non petit ut miſerum putetis, niſi & innocens fuerit: non petit ut afflictum alleuetis, niſi & probauerit ſeſe infeliciorem quòd patrem amiſit, quàm quòd oculos. Aeſtimate iuuenem ijs moribus,*

quibus uidentem æſtimaretis, uita, pudore, pietate. Quæ *ſi omnia ſibi: ut erunt promiſſa, conſiterint, nullo terrebitur crimine.* Nec quòd *ſceleratißima fœminarum calamitatem noſtram cruentato pariete imitata eſt, expaueſcimus.* Quo *diligentior, quo ſolicitior fuit ne deprehenderetur, hoc magis indicauit ſibi oculos non defuiſſe.* Gratias *agimus, quòd nimium auidæ ſuſpicionis argumenta in noſtram transtulit partem. non eſſe* Cæci *ſcelus difficilius probaretur, niſi omnia ſic acta eſſent, ut feciſſe* Cæcus *uideretur.* Quare Iudices *non improbè ſperauerim futurum, ut ſuſpecta ſint uobis, quæ tam inconſideratè ficta ſunt contra miſeram cæcitatem.* Primùm, *quòd ſpatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digeſto cruore ſatiatum eſt uſque ad cubiculum miſerrimi iuuenis, tanquam planè timuerit parricida ne non deprehenderetur.* Deinde, *ſceleri nox potißimum electa, quo tempore inueniri maritus ſine uxore non poſſet.* Tum *in cæde, in qua nemo utitur ferro, niſi alieno, gladius adoleſcentis, ne argumentum deeſſet* Nouercæ, *relictus eſt.* Poſtremò, *peractum uulnere uno ſcelus, quod obijceretur manibus errantis.* Et *tamen contra tam multa incredibilia ſolum aduocat* Nouerca *teſtamentum, uultq́; illud eſſe precium parricidij: ut rerum intellectu in diuerſum coacto, occiſum eò probet patrem, quòd non meruerit occidi.* Nos *uerò iſtud (ſi crimen putatis) agnoſcimus.* Iuuenis *hic patris ſui hæres ſolus eſt.* Hoc *teſtamentum, ſi uiuente adhuc miſerrimo ſene notum eſſe in domo potuit, ſcitis quis illi debuerit iraſci.* Nam *quòd inuiſum fuiſſe filiũ patri iactat, crimen* Nouercæ *erat, ſi confiteremur.* Idq́; *probari ex hoc putat, quòd ſecretũ non filius accipit à patre, ſed cæcitas.* Quo *loco dißimulare ſatis callidè conatur inuidiam ſuam.* Pater *qui filium cæcum in ſemota penatiũ parte ſepoſuit, eripuit* Nouercæ *oculis uoluptatem*

tem. Nanq; iſta cum inuaſiſſe uacuos penates uideretur, cum patri filium Cæcum hoc eſſe crederet quod orbitatem, excogitauit indulgentiſsimus ſenex quemadmodum hic miſer patri ſuo in eadem domo eſſet, Nouercæ in alia, accepit ſecretum quod erat petiturus. Quod quo ſit animo ſenis factum, poteſtis interrogare teſtamentum. Neque ego grauiſsimum patrem ſuprema ſua iuueni iactaſſe crediderim, ut hæredem filium ſcriberet. non eſt res quæ imputetur, iſtam magis oportet uel aliquo indicio, uel ſuſpicione mulicbri arcana mariti deprehendiſſe, & ſtatim omnibus nuptiarum renunciaſſe pignoribus. Nam cum propter pecuniam ames, idem amoris & ſpei finis eſt. Habuerat adoleſcens gladium in cubiculo ſuo ſemper, ſiue antequam in hanc fortunam incideret paratum, ſiue quia cæcitatis miſeræ ſolatium eſt habere rem uidentium. Certe nunquam illum pater timuerat, nunquam Nouerca obiecerat. Palàm poſitum eſt ſub oculis omnium tota domo notiſsimum ferrum. Scitis quanto negligentius cuſtodiat ferrum bona conſcientia, quàm etiam extra ſuſpicionem ſit res ſine uſu. Innocentia facit ut ferrum ſubtrahi poſsit etiam uidenti. Siue igitur aliquis ex ſeruulis corruptus eſt, præſertim in tam facili occaſione, ſiue ipſi Nouercæ non defuit audacia ad ferendum, quod facere poterat & præſente priuigno, utique (quod dubitari non poteſt, quod facit certum ſceleris autorem) mauult in cæde alieno uti quàm ſuo gladio quiſquis illum relicturus eſt. Reliqua Iudices ſi fieri poſſunt, facta æſtimate. Dicitur cæcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatium parte ſecreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſeruulos erraſſe cum ferro: cubiculum deinde patris ingreſſus, in neutrã deflexiſſe partem, ſed recto gradu ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulũ acceſsiſſe leuiter, non in totũ in-

cidiſſe non antè perueniſſe quàm crederet. Vos Iudices criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens ſenex, quem cæcus percuſſor quæreret, excitatus antè eſſet quàm inueniretur. Iungunt his multo incredibiliora, ut occiderit patrem, pepercerit Nouercæ: parricidium autem uno ictu explicuerit: quod ferè uix etiam ijs contingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur. Nulla ergo luminum uirtus, ſed homo ferrum miſſurus in caſum, ſatis felix ſi percußiſſet quamcunque corporis partem, in ipſam protinus animam incidit, & an morti ſatisfeciſſet, intellexit. Officium Iudices oculorum eſt renunciare manibus quid actum ſit. Cæci percuſſoris una ſecuritas fuerat, ſæpius ferire. Negat præterea quicquam ſe ex his nouerca ſenſiſſe, cum iuxtà iaceret: nec explicat unde illud acciderit maximæ ſignum trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neque iſta uigilabat, nunquam gladium reliquit percuſſor ſecurus. Reliqua Iudices nimium ſuſpecta, improbe aßimulata. Spatioſißimus paries, & longißimum domus latus habuit notas ſanguinis, quas reliquiſſe uideretur manus reuertentis. O quàm bene quicquid uolunt imitantur oculi. Stupeo, ſiqua eſt fides, omnia priuignum illa nocte feciſſe. Dicitur ad uotum Nouercæ gladium in uulnere reliquiſſe, quem ſuum negare non poſſet. Deinde per totum parietem quid aliud inſcripſiſſe, quàm ſe parricidam ſanguinem patris uſque ad cubiculum ſuum perduxiſſe, & uiam ſequentibus reliquiſſe? Hoc fecit aliquis negaturus? Gratulor tibi adoleſcens, ſi non potuiſti parricidium illud admittere, niſi ut relinqueres argumentum cæcitatis, habuiſti innocentiæ neceßitatem. Cauſſam igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud uos agere propoſui, ut primùm ipſum defendam, quaſi reus tantum ſit: deinde cum eſſe ſecurus de huius innocentia cœpero, tunc ingrediar Nouercæ accuſationem. Spectabitis

utrunq;

utrunque ſuis moribus, ſuis cauſsis : eritq; facilior uia ueſtræ religionis. Quanquam duos iudicia complexa ſunt, uos tamen tanquam de ſingulis cognoueritis. Et primum ſic agam, tanquam iuuenis habeat oculos, tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid antè perditè, quid flagitioſè, quia impiè fecerit, per quæ ſe parricidam ſcelera promiſerit. Innocentia per gradus certos ab homine diſcedit: & ne in maximis trepidet audacia, diu uires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quò incredibile eſt perueniſſe. Dicas neceſſe eſt quæ huic cum patre odia fuerint, quàm uiolenta diſſenſio inter ſacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua cauſſa. Nam ſi facile eſt filio occidere patrem, facilius eſt uxori maritum. Loquar nunc de infirmitate miſeræ cæcitatis. Temeritas omnis animorũ, calamitate corporum frangitur: & frigeſcunt impetus mentium, quos non explicant miniſteria membrorum. Ad ſolum ſe alligat deſtituta mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat ſemper errare & offendere, cogitat eundi redeundiq; difficultatem. Magna innocentiæ neceſsitas eſt, neminem facilius poſſe deprehendi. Semper ſe cuſtodiunt miſeri, ne eſſe miſerabiles deſinant: & quiſquis amiſit oculos, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas diſcit, quàm rogare, blandiri? Odium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt: nec leuis animis accedit inſania, quoties quem execreris aſpicias. Cæcus miſerior eſt quàm ut inuiſus ſit, timidior eſt, quàm ut oderit. Præterea nocentibus liberis frequentiſsimas ad parricidium cauſſas ſuggeſsit illud quod uidebant. Vitijs enim noſtris in animum per oculos uia eſt. Alijs tradidit in parentum ſanguinem luxuria ferrum, luxuria uiden-

tium crimen: Alijs meretriculæ amor immodica poſcentis: amor, cui renuntiant oculi. Cæcus infelix patrem occidit? deinde cui manum porriget ſecurior? cuius humeris leuior incumbet? Quis contumelias ſeruorum caſtigabit ſeuerius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteget? Inter felices alius eſt ordo uotorum: Cæcus filius optat ſuperſtitem parentem. Volo nunc ſcire quemadmodum dicat explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitauit. cum quo? cuius ſe commiſit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo ſuo ſolus, ſecum (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi, cum homine expeditiſsimo loquitur. Cur enim ſocium conſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primùm, nox quando ſit. Deinde proſpicere ſolicitè, an omnis familia dormiat. Gradu ſuſpenſo ponere certa ueſtigia, & in omnem timoris ſui partem ſolicitum circumagere uultum. O quàm parũ eſt in metu ipſos etiam oculos habere! Ita non iſte ſibi dixit, Occidere quidem patrem uolo, ſed quem ſequentur hæ manus? Nocte ſolus egrediar, ſed quando perueniam? Putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiumq; media. Quantum erroris, quantum moræ! ſpatium ingens & uix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis? nox antè deficiet. Quid ſi deinde uterque uigilauerit? quid ſi Nouerca? Age, limen inueniam, cardinem ſine ſtrepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quieſcentem feriam patrem. ſemel ſatis erit, nec nouerca uigilabit. Securus egrediar, ſciente nullo reuertar. Vota ſunt iſta, ſed oculorum. Cæcus deſperaret etiamſi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit ut iuuenis ad parricidium ſuo potiſsimùm glado uteretur. Nimirum illud in mentem uenit, quia erat relicturus. Nam ſi alienum & ignotum in uulnere patris

tris gladium reliquiſſet, potuerat de percuſſore dubitari. Hic attulit ſuum, ut etiam ſi euaſiſſet, tamen ferro ſuo teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper, quia uſurus illo non eram. Ferrum ergo parricidio meo tot ante annos præparaui, & ſecundum illum quem minabar patri, tandiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Antè gladium illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus ſeruulis notum. pependit in cubiculo tanquam teſtis conſcientiæ meæ palàm in medio negligenter, ſic ut ſubtrahi poſſet. Non illum conſcientia trepida uelauit: tam notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet, ut poßit ſuum negare. Ponite nunc ante oculos actum parricidij, deprehendetis difficultatem. Dono illud, dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſeruulos, fallit. ecce cubiculum ſenis inuenit aliquando, ecce paries ille deficit, & percuſſoris manus ſubito deſtituit, ceſſere fores ſine ſtrepitu: quid poſtea agit? Vtrum ipſum cubiculi parietem circuit, an ſe committit in medium, & per ſpatia tenebrarum armatam manum iactat? Ecce patris lectulum tenet, & iam dormientium anhelitus imminens audit, unde ſciet quò dirigat ferrum? quem potius feriat ex duobus? Tentauit ergo uultus, & pectus obiectum? breuißimam perituræ animæ uiam quærit? & quantus erit ſopor, qui iſta non ſentiat? Dices, neque ego ſenſi. Ideo intelligis quàm malam cauſſam habeas, cuius & una & incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo maritus, & tu nihil ſentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur, tu taces tanquam te priuignus occidrrit priorem? Ita non ille percuſſus eſt homo, quem Cæcus occidit? Te uerò (ſi nihil aliud) calens ille cruor denique ſuſcitaſſet. Sed quàm manifeſta eſt conſcientia quæ te ad hanc compellit neceßitatem,

ut cum occiſum à priuigno tuo patrem uideri uelis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit, uicimus, innocentes ſumus. Cum in eodem lectulo fueris, cum amplexa ſis forſitan illum qui occiſus eſt, tam incredibilem profiteris ſoporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinem tuum fortuna ſubtraxit? Certe dormiebas, certe nihil ſenſeras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & Nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori ſceleri ſtatim par non fuit? Omnia humana ſacra confudit, uiolare non eſt auſus pectus odiorum? Incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere Nouercam, cui imputes quòd patrem occidat. Quid ais adoleſcens? túne circa illum ſanguinem defeciſti? Illa te blandius rogauit anima? perdidiſti ergo, illud, quòd nihil ſenſerat, quòd nox, quòd ſilentium, quòd tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidium poſſes, ideo patrem tantum occidiſſes, ut tibi & nouercam liceret occidere. Non uideo cur, niſi uideri uelit relictam mulierem ideo tantum, ut uideretur illud nefas illa feciſſe. callide ſatis. Sed hoc alio protinus argumento ſubuerteretur. Non eſt eiuſdem conſilij, nouercæ parcere ut ſubſtituat ream, & gladium relinquere quòd ipſe deprehendatur. Sæpius uti neceſſe habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo uulnere diſputandum eſt. Mehercule ſi percuſſor intraſſet qui uideret, qui lumen præ ſe tuliſſet: non tamen tam feliciter libraſſet ictum, quem etiam ſi nullæ fallerent tenebræ, metus & conſcientia magni ſceleris teſtes incertum feciſſent. Rarò contingit ſemel ferire carnifici, quamuis componat ipſe ceruicem, & exercitata manus homicidium nouiſsimè uelut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo librauit manum cæcus, ut ipſam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quod cum

patrem

patrem uellet, non Nouercam percuſsit. Præter animum nihil uirium habet parricidæ primus ictus: ille trepidat, ille cogitat, ille erubeſcit, ille eſt ab innocentia proximus, ille præſtat hoc ſolum, ut ſequens fortius feriat. Interrogare nunc uolo quæ iuueni cauſſa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit Nouercam ſuam infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidam confeſſus eſt. ferrum in uulnere reliquit. Si nondum occiſum putabat, iterum feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifeſtiſsimam colligo? Si uultis Iudices ſcire à quo ſit gladius relictus, cogitate cui expedierit ut inueniretur. Sed paries uſque ad cubiculum priuigni ueſtigio manus cruentatus eſt. Cogitate Iudices ante omnia, non eſſe incallidum hominem, neque conſilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo non exiſtimat, cum manum cruentam parieti applicat, ueſtigium à ſe parricidij ſui relinqui? cum dexteram qua duce utebatur, ueſte tergere, atque ita abire ſine ueſtigio poſſet, totum parietem cruentabat, & ubique aliquid de patre miſero relinquebat? Quid futurum eſſet poſtero die, quantam expectaret inuidiam ad lucem, non cogitabat: ſed diſponebat indicium certum, indubitatum, ſine errore, quod Nouerca ſequeretur uſque ad cubiculum ſuum, uſque ad limen ipſum? O admirabilem caſum, nec cruor ante defecit? Vtar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inuentus ſic eſt, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expreſsit. Totum ergo ſanguinem conſumeret intra prima ueſtigia. Pone enim manū cruentatam, atque adeo (ut iſtis etiam blandiar) madentem: pone menſuram itineris, ſpacium parietis: diu enim in ſecretam domus partem reuertendum eſt: debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum

ſang

ſanguinis,ſequens minus,tertia minimum, ultima nihil. Nam *cruor quoties admotus eſt,tranſit,aut in manu tardè reptantis areſcit.*Hoc quid eſſe dicamus,*quòd circa cubiculũ utrunque ſanguinis iſtius ueſtigium quaſi incipit? hinc eſt paries palmatus*, & *illinc? Q*uomodo pertulit *manus quod relinquebat?* Nouerca *iſtud*, Nouerca *ſecuris compoſuit oculis: illa miſerum dextera ſanguinem tulit,& manum ſubinde renouauit.* Palmatus *paries habet diſtantiam,uacat aliquid loci, integrum ubique ueſtigium eſt*, Cæcus *manus traxiſſet.* Q*uæro nunc, unde tantum ſanguinis in manu?* Tunc *enim ex omni uulnere cruor profluit & effunditur, cum ferri recentem uiam ſequitur.* At *quoties eodem quo factum eſt cluditur telo, latet tota mortis inuidia.* Præ*terea cum manus ex parte qua palmare ueſtigium poteſt, plicetur in capulo,& ſe dum telo occupat claudat, neceſſe eſt exteriore ut parte reſperſa ſit.* Tu*us autem qui palmatus eſt paries,ueſtigium eius partis oſtendit, ad quam cruor peruenire non potuit.* Ve*ſtrum eſt nunc omnia iſta comparare,perpendere.*Cur *prudentior ſit iudex in deprehendendo ſcelere,quàm reus in admittendo, hoc eſſe in cauſſa puto, quòd alter tantum pro ſe cogitat,alter pro parte utraque.*T*uitus ſum adoleſcentis miſerrimi cauſſam, nunc inſpicere uolo quanto certioribus argumentis* Nouerca *teneatur.* T*ranſeo illum uulgarem & omnibus notum de comparatione perſonarum locum.* Alius *diceret,maritum & uxorem,niſi liberis initiarentur,non fortiſsimis corporum uinculis inhærere.*Ego *illud potius dicam.* Decepta *eſt mulier expectatio tua.*V*eneras quaſi in uacuam domũ,et ſine hærede.*Expe*ctaueras ut infelix iſte iuuenis ab ipſis protinus nuptiarũ tuarũ expelleretur auſpicijs,extorrẽ & inopem ſummoueret pater blando corruptus amplexu, & omnino ſummam calamitatẽ corporis occurrere delicatis*

uxoris

uxoris oculis uetarat. Inueniſti pium & deuotum unico ſenem, & de omnibus coniugis tui deſperaſti ob id affectibus. Miſerrimus eſt maritus quiſquis inducit filio Nouercã, quòd uxori non uidetur poſſe utrunq; amare. Quæro igitur ante omnia, ubi occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo. hoc paulò antè priuigno defendendum non fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percuſſor non timuit uxorem? Audio ſecretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli ſolitudinem occiſurum intrare. Quem quæram? ubi relinquitur maritus ab uxore innocens? Noctem autem ad ſcelus quis elegit? Nox tuum tempus eſt. quid ſi accedit huic etiã ſceleris occaſio? Non uenire debet ad ſecretam domus partem, nec tota tibi penatium ſacra peragenda ſunt. Tu nõ cogitas quemadmodum ſuſpenſa manu ſonantem blandè cardinem flectas. Iaces ſecundum occaſionem, & expeditum tibi in proximo facinus eſt. Non times, ne quis deprehendat. Ipſi quoq; ſeruuli longius quieſcunt: & præſtatur grande ſecretum genio loci. Tibiq; ferire cum uelis, ſcire an dormiat licet. Nox & ferrum, & ſecurus maritus, quidnam iſto delicatius ſcelere? Occiſum eſſe miſerum ſenem cum tu uolueris ſcimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam poteſtatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis expugnandus eſt locus. Quis credet mihi ſi dixero, Gladiũ Cæcus ille perdidit, perpetua nocte clauſæ genæ non cuſtodierunt? Fingere nimirum ad tempus uidebor, & rem nimium manifeſtam impudenter complorare. Scilicet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquã callido glorieris ingenio, non decepiſti trucem horridumq; latronem: noſtri tibi occaſionẽ præbuere mores. Nam quòd uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum uideris amplecti. Tu blanda manu prætẽtare pectus, ubi

aßiduo

aßiduo uiſceris pulſu non quieſcat anima, ubi ſtatim mors ſit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare antè & cognoſcere licet. poteſt & uno ictu mulier occidere. Venio nunc ad ueſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abundeq́; preßimus dum adoleſcentem defendimus. Hæc ſunt tamen quæ contra te reſeruata ſunt. Cum maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullum tibi relictum patrocinium, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes: ideoq́; ſanguinem in illam partem induxiſti, in quam quæri uolebas, ut poſtero die omnis inuidia, ſanguinis notas & ueſtigia præparata ſequeretur, Infamas cæcum, conſilium ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter, ſi dux defeciſſet, ingredi poſſe, quàm ſi ueſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaque cæcitatem, & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atque ſimulata ſunt per ocium & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur ingenio. Nunc enim tu innocens, quia priuigni gladius in uulnere, quia paries cruentatus. hoc ſufficere utrunque indicio putabas? Quàm facili momento cauſſæ fata uertuntur! quòd feciſſe etiam is ſcelus frequenter inuentus eſt, qui obijciebat. Sed cauſſas, inquit, parricidij iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partem relegauerat. Mulier, illa forſitan ignominia felicioris uideretur eſſe priuigni. Cæcitatis beneficium eſt, cum illi ſecretum datur. O præclaram ſenis optimi ſingularemq́; pietatem! quàm blande ille ſepoſuit miſerum ſuum? quàm diligenter uxoris gaudentis excluſit oculos? quàm multo cæcum pudore donauit? Si felicior, inquit, eſſem pater, ego tibi potius cederē domo tota. Nunc miſer illam occupa partē, in qua nemo te uideat, in quam ſolus ego ueniam. ſint circa te ſeruuli fideles, non gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. Nihil eſt quod te ſolicitet conuerſatione noſtri.

Secr

Secretum quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur, ut minus oculi deſiderentur. Aliquis *odit filium cæcum, & hac tantum ultione contentus eſt, ut illi aßignet quietam, & ſepoſitam, & meliorem domus partem?* Ita *ais, ego ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret.* Iratus *igitur ſenex tenet iuuenem ſuum uelut interiore complexu, & à limine obſtat?* Rogo, *quòd duos ſeparat media domo, te integram, ſanam: illum infelicem, cæcum, contumeliæ opportunum, iniuriæ facilem, utrum filio iraſcitur, an uxori?* Nolo, *inquit, iuuenis utaris amœna domus parte. ne hæc quæ nitidioribus tectis elaborata ſunt, pertineant ad oculos tuos.* Quis *tam ſtulte iraſcitur cæco, ut putet illius intereſſe ubi habitare iubeatur?* Te *potius ille ſubmouet, tuis inuidiam facit oculis. tibi dicit,* Sufficiat, *ſatis eſt, habes maiorem domus partem. abſentem puta, miſero in paternis ædibus aliquem angulum relinque.* Pater *qui filio ſub nouerca aßignat ſecretam domus partem, confitetur uxori ſe abdicare non poſſe.* Tranſit *ad aliud genus defenſionis,* Sibi *cauſſam cædis non fuiſſe, cum hic hæres inuentus ſit omnium bonorum.* Quis *enim alius eſſe debeat, ut huic properandum fuerit ad hæreditatem?* Filius *ſcriptus non timet pœnitentiam teſtamenti.* Omnium *bonorũ hæres relictus eſt.* Non *ergo iraſcebatur pater cum daret ſecretam domus partem.* Non *poſſunt tibi diuerſa prodeſſe, eadem obijceres reo ſi exhæredatus eſſet.* Elige *utrũ uoles.* Si *ſciuit ſe eſſe hæredem, amare magis patrẽ debuit: ſi ignorauit, non habuit quod ſperaret ex morte patris.* Reliquũ *eſt ut intueamur, ille qui perijt, ab utro magis ueſtrum deſideretur.* Te *opinor hic grauius afficit dolor, impatiẽtius hic luctus exanimat, tuq; obſoletam protinus nubem, & tẽpori accõmodata lugubria flammeo reuertente mutabis: hic uerò iuuenis, qui ſi fortunæ ſuæ mala cum præteritis cõparet, cæcus cœpit eſſe nũc primum:* quid

quid non miſer in hoc ſene perdidit? uiuebat illi magna pietas, aderant quocunque iuſſerat de facie patris oculi. non illudere infelicibus tenebris contumaces ſeruuli poterant, nec (quod extremum contumeliarum genus eſt) ut dominum ageret rogabant. Nunc quanta dij boni ludibria ſunt ineunda? Iunxere ſe pariter cæcitas & ſolitudo. Quid tibi nunc miſerrime adoleſcens hæreditas prodeſt, quam tantum audis? quid enim circa te pecunia poteſt? quæ fruendi uoluptates? quid aliud quàm ſpoliorum facilis occaſio? Quàm bene iſta omnia paterni oculi cuſtodiebant? quàm facilè decipi, quàm facilè denudari, quàm ſine labore falli potes? quàm citò inops fieri? Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, et execratio uitæ? Miſer poſt omnia & lacrymas perdidit, nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit, ecce quærit miſer ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocens donec habuit meas manus tantum. ſi mori neceſſe eſt, illi potiſſimũ incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur. Vbi nunc meæ uires? ubi impetus? ubi dextra tam fortis? uno ictu puto ne me quidem ipſum mihi continget occidere.

CAECVS PRO LIMINE.

DECLAM. II.

ARGVMENTVM.

Ex incendio domus adoleſcens patrem extulit. Dum matrem repetiit, & ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater nouercam. Quæ acceſsit quodam tempore ad maritum, dixitq; parari illi uenenũ, quod iuuenis in ſinu haberet, & ſibi promiſſam dimidiam partem bonorum ſi illud marito porrexiſſet. Intrauit ad cæcum pater, interrogauitq; an hæc uera eſſent: ille negauit. exquiſiuit, & inuenit in ſinu uenenum. Interrogauit cui paraſſet, ille

Ille tacuit. Receſsit pater,& mutato teſtamento, nouercam fecit hæredem. Eadem nocte ſtrepitus in domo fuit. Intrauit familia in cubiculum domini, inuenitq; ipſum occiſum, & nouercam iuxta cadauer dormienti ſimilẽ,cęcum in limine cubiculi ſui ſtantem,gladium eius ſub puluino cruentatum. Accuſant ſe inuicem Cæcus & Nouerca.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Pro Cæco contra Nouercam.

SENTIO, Iudices, *pudori iuuenis, pro quo minimum eſt quòd parricida non eſt, grauiſsimum uideri quòd abſoluendus eſt contra Nouercam, & plurimum cæco de reuerentia deperire uirtutum, cum in patrocinio ſummæ pietatis aufertur quicquid alium defenderet innocentem. Hoc primùm itaque publicis allegamus affectibus, quòd pro ſe reus indignatur uti corporis probatione. Solus omnium non remittit ſibi, ut incredibilior ſit in parricidio Cæcus, quàm fuit cum uideret. Homo omnium quos unquam miſeros fecere uirtutes, innocentiſsimus, parricidium negauit antequam pater occideretur: & nequid hodiernæ ſolicitudini præſtari putetis, fecit, quod eſt ſummum in rebus humanis nefas, ne uel in alio crederetur.* Ignoſcite *per fidem, quòd indignatur ſe iuuenis in honorem tantùm calamitatis abſolui.* Filium *qui patrem ex incendio ſua cæcitate ſeruauit, facinus eſt hoc tantùm innocentem uideri, quòd illum non potuerit occidere.* Nam *quod ad mulierem* Iudices *pertinet, quæ defendi non poteſt niſi patrem Cæcus occidit, tam impudentem delationis neceſsitatem malo; quàm ſi tantùm negaret.* Viderit *qui fiduciam ueritatis putat, quòd Cæco facinus obiectum eſt.* Deprehenſa *mulieris audacia eſt, quæ non poteſt niſi incredibilium comparatione defendi: & quiſquis Cæcum inuicẽ accuſat, ſolus eſt reus. Aliæ* Iudices *eſſe debue-*

runt aduerſus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio non debet ſuſpectus fieri, ſed deprehendi. Quæſo itaq; Iudices ut hæc prima propter cauſſam iuuenis putetis, quæ contra illum nimia ſunt. Nihil magis debet eſſe pro Cæco, quàm quòd aduerſus illum fuerunt multa fingenda. Et conſtat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidij ſimilitudine. Congeſta ſunt aduerſus miſeram debilitatem, ferrum, cruor, uenenum, & quicquid non poteſt eſſe negligentiæ, niſi neſcientis. Nemo Iudices, nemo diligentior debet eſſe ad facinus, quàm qui parricidium potuit facere Cæcus. Iuuenis iſte de quo ſumma in rebus humanis monſtra finguntur, eius fuit erga parentes ſemper affectus, quem nefas eſt optare de liberis. Cum domus ignium ſepta uiolentia rapuiſſet miſeris ſenibus omne præſidium, illa feſtinatione qua fugimus, erumpimus, in mediũ cucurrit incendium. In quanto tunc periculo fuit rerum naturæ pietas? Dum diu multumq; attonitus hæret, dum ad utrunque reſpicit, ad utrunq; diſcurrit, penè infeliciſſimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Vt demum miſerrimos ſenes cluſerat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus uices diſpoſuit affectus. Vixdum poſito ſene, cum illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas petiit, & undique coëuntis incendij redditus globis arſerat iuuenis, ſi tardius perdidiſſet oculos. Facinus eſt exiſtimare Iudices, non hoc quoque maximis contigiſſe conatibus, ut ſeruaretur & mater. Minus tamen in utroque fecerat, niſi perdidiſſet oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cuius ſalutem faciem uultusq; conſumpſit. Patri præſtitit cæcitatem, qui amiſit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo Iudices, ut excuſem quòd pater induxit Cæco Nouercam. Factum

ctum eſt eo tempore, quo conſtabat patrem filio ſenem ſoluendo non eſſe. Contenderim quinimmo iuuenis fuiſſe conſilium, ut pater cui matrimonium filiumq; abſtulerat incendium, reſidua ſenectutis alia ſolaretur uxore: & ut domus quæ Cæcum tantum habebat & ſenem, acciperet ex coniugio miniſteria cuſtodita. Facinus eſt iudices, quòd bonos priuignos Nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis inſidijs, quàm multis artibus patet cæcitas innocentis! Mulier cui ſpem inuadendæ hæreditatis præſtabat debilitas priuigni, ſenectus mariti, intellexit hoc ſolum deeſſe ſceleris occaſioni, ut prius infamaretur parricidij Cæcus. Viſo igitur hoc, quòd ſibi iuuenis non uidebatur eſſe priuignus, uenenum quod in miſeri ſinu abdiderat, deprehenſura, nunciauit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari ſiquem conſcium nominaſſet, totam delationem ſic ordinauit, ut ſibi crederetur promiſſam dimidiam partem bonorum, ſi uenenum ſeni uoluiſſet ipſa porrigere. Videtis Iudices, qua præparatione Nouerca ad teſtamentum patris acceſſerit. Mulierem quam credit maritus noluiſſe partem bonorum accipere pro ſcelere, neceſſe eſt ſic remuneret, ut faciat hæredem. O quanto aliter probaretur parricidium, quod iam poteſt deprehendi! Mulier quæ ſe dicebat in conſcientiam ſceleris admiſſam, non hoc primũ exegit à patre, ut quæreret quis paraſſet Cæco uenenum, quis dediſſet: unde maximum ſciebat poſſe fieri quæſtionis errorem, inſtituit ut innocẽtiſsimus iuuenis interrogaretur repente, ſubitò infamatura uelut deprehenſi trepidationem, ſeu tacuiſſet Cæcus, ſeu negaſſet. Adductus ad filium ſenex dixit iuueni quicquid audierat. Nunquam Iudices tam ſimplicis innocentiæ fuit facinus negare. Non eſſet auſus iuuenis coram ea muliere mentiri, quæ prodidit & ſcijt ubi eſſet uenenũ. Vt uerò ſenſit

infelix inſtantem Nouercam, *poſtulantemq; ut ſinus iuuenis exquireretur, tunc uerò attonitus, hærens, & tota malorum ſuorum cogitatione confuſus, intellexit hoc argumentum eius eſſe quæ paraſſet ut poſſet deprehendi.* Igitur propere, *feſtinanter omnia membra pertractans, & merſis in ſinum manibus, dum cuncta ſuſpicionibus, dum tactu iuuenis explorat, uenenum primus inuenit.* Laudo Iudices *innocentiam ſilentij, laudo fiduciam, quòd interrogatus cui paraſſet, non putauit ſibi defendendum uenenum.* Rem *quinimmo fecit eius qui ſciret patrem non crediturum, & (quæ maxima eſt innocentiæ contumacia) perſuaſionem ſenis nulla uoluit excuſatione corrumpere.* Non *fuit illud trepidatio, non tacita confeßio.* Quiſquis *habet uenenum, habet & quod reſpondeat deprehenſus.* Fecit *poſt hæc ſenex rem hominis quem non mouiſſet quicquid inuenerat.* Non *torſit miniſteria* Cæci, *& de ſcelere in quo ſolus nocens eſſe parricida non poterat, non explicuit ordinem quæſtionis, ſed, quod plus eſt quàm abſoluere, remiſit iuueni defenſionem.* Vtrum *deinde intellectis deterrimæ mulieris inſidijs, filium pauliſper uoluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio ſuo deliberaturus, interim captauerit ut uideretur mulieris cupiditati iam non obſtare priuignus, an facillimum fuerit ut exhæredationem quoq; impetraret* Nouerca Cæci *ab homine cui tam multa perſuaſerat: cogitationibus ueſtris relinquo.* Hoc *tantum dixiſſe contentus ſum,* Teſtamentum *continuò mutauit.* Et *ne quis miretur hanc feſtinationem, ſtatim ſubſequutum eſt ut periret.* An *interfuerit* Iudices *iuuenis huius, ut uiueret pater, qui iam alio moriebatur hærede, uos æſtimabitis.* Certè *non interfuit ut occideretur.* Facinus Iudices *quod illa nocte in cubiculo* Nouercæ, *quod in lectulo factū eſt, domus tota perſenſit.* Nemo *non ſibi uiſus eſt iuxtà fuiſſe.* Excitari *ſola* Nouerca

non

non potuit illo in loco unde uenerat fragor. Concurrit familia quò ſolicitos atque trepidantes ducebat ſtrepitus, quem ſequebantur. Inuenerunt *ſenem occiſum,* Nouercam *iuxta cadauer ſic iacentem, ne ſtatim poſſent interrogare quis occidiſſet.* Nunciatum *eſt deinde facinus & Cæco.* Inuentus *eſt (quod innocentiæ ſufficit) non à ſcelere rediens, ſtans in limine cubiculi ſui animo quo diſcurrebant uidentes.* Vt *deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem utique quæ poſtulauerat de ueneno.* Quòd *in lectulo gladius cruentatus inuentus eſt, non deprecor* Iudices*, quin contra cæcitatem non minus argumentum putetis, quàm quòd inueniri potuit uenenum in parricidij ſuſpicione.* Gladius *cruentatus nouiſsima probatio debet eſſe, non ſola.* Ignoſcite *malorum periculorum metus, ignoſcite humana diſcrimina.* Defenſionem *iuuenis primùm lacrymis gemitu'que proſequimur.* Perdidit *infelix patrem, perdidit & cæcitas illum ſenem, cuius oſcula, cuius amplexum imponebat uulneribus oculorum, cui præſtabat* Cæcus *ut uiueret.* Miſera *ignorantia, miſera debilitas, quòd te* Nouerca *nō ſic potius decipere maluit, ut biberes uenenum.* Facinus *eſt* Iudices *comparationem fieri, ut incredibile ſit parricidium.* Idem *uos putatis efficere noctium merita, & affectus oſculis blanditijsq́; quæſitos, quod natalium pignorūq́; reuerentias?* Nullas *ego facilius perire crediderim, quàm corporum charitates.* Et *licet matrimonijs paulatim reuerentia grauitatis accedat, poſſunt tamen diſtrahi facilitate qua coëunt.* Vxor *eſt, quam iungit, quam diducit utilitas: cuius hæc ſola reuerentia eſt, quòd uidetur inuenta cauſſa liberorum.* Aſpicimus *matrimoniorum ſingula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectulosq́; diſcurrunt.* Placet *etiam poſt liberos alius maritus: & unde deprehendas omnium ſcelerum facilitatem, poſſunt non amare uiuentes.* Quid *ſi*

huic uxoriæ utilitati nouercale nomen adiungas? Mulieri quæ poſt liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quãto alios præſtat affectus, diligere uitæ luciſq; authorem? Liberi ac parentis non alius mihi uidetur affectus, quàm quo rerum natura, quo mũdus ipſe cõſtrictus eſt. Quiſquam'ne mortaliũ confodict illud ſacrũ uenerandumq; corpus, quod poteſt ex ignibus rapi? pro quo bene conſumuntur oculi? Non inuenio Iudices, quemadmodum poßit eſſe contra liberos ſalua reuerentia. Non eſt difficile ut maritũ uxor occidat, ſi nõ eſt difficilius ut filius patrẽ. Non eſt Iudices quòd putetis inter mulierem & uirum de ſcelere quæri: neq; eſt quòd ſe Nouerca ſexus occaſione tueatur. Maior eſt cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad ſcelera uires, cum habent cauſſas uirorum. Quinimmo ſi interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpunt: & quoniam non habẽt roboris tantum, unde uitia mentiũ uincant, plerunq; facinus infirmitate fecerunt. Sanè tamen illis ſceleribus ſufficere non poßint, quæ diſcurſum, quæ exigunt laborem: quod uerò tam muliebre poßis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentẽ? aggredi ſenem, qui ſe tuis crediderit amplexibus? cuius ſomnos ipſa diſponas? ipſa cuſtodias? Omnis alius percuſſor deprehendi poteſt antequam feriat, uxor non ſentitur niſi dum occidit. Non eſt Iudices incredibile ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuiſſe cæcus occidere. Facinus eſt Iudices, ſi cæcos habere non credimus niſi neceßitatis innocentiam. Prima eſt infirmitas cæcitatis, ut nolit. Fallitur quiſquis hanc calamitatem non animorum putat eſſe, ſed corporum, Totius hominis debilitas eſt oculos perdidiſſe. Et ſi diligenter actus intuearis humanos, miniſteria luminum ſumus. Cæcus non iraſcitur, non odit, non concupiſcit. Et cum corpora noſtra uigorem de luminibus accipiant, pereunt cum ſuis uitia caußis. En ad quod erumpant manus,

manus, quæ proxima quæq; tandiu quærunt: manus quæ ſua quoque miniſteria non explicant. Audebit quicquam corpus illud quod ad ſingulos ſibi uidetur decidere motus? cui quicquid ante ſe eſt, donec exploretur, abruptum eſt? Facinus admittet, in quo nihil ipſe facturus eſt? Facinus, quod totum credat alij? Quid ſi cæcitas ſit quam fecerint ignes? Nemo in incendio ſolos ex homine perdit oculos. Tunc facies ſentit incendium, cum ambuſti defecere greſſus, cum opponi non poſſunt pro oculis manus, & ad lumina noſtra flammas omnium membrorum uulneribus admittimus. Cæcum uel hoc faciet innocẽtem, quòd licet uiribus, licet ſufficiat audacia, non habet perſuaſionem hominis, qui poßit imponere. Nefas eſt Iudices, hunc iuuenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quàm incredibile eſt ut occiderit patrem, qui pati non potuit ut perderet? Rogo quid opus eſt gladio, quid ueneno parricidæ? quantulum fuit potius ſeruare matrem? Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura. Parricidium ſic facere potuiſti, ut optimus filius uidereris. Quantum deinde putatis impatientißimis affectibus acceßiſſe poſt cæcitatem? charior eſt pater cum in locum ſucceßit oculorum: & tunc eſt infinita pietas, cum in illa debeas amare quod feceris. Quid dicitis Iudices? Transferet in facinus hũc cæcitatis ſuæ iuuenis fauorẽ, ad quẽ quotidie laudatura ciuitas coit, cui aßidẽt omnes liberi, omnes parentes? faciet ſe pietatis pariter & ſceleris exemplũ? Facilius eſt ut occidas patrem à quo ſis ipſe ſeruatus. Nullius unquã Iudices parricidij magis debuiſtis excutere cauſſas. Cupiditas, inquit, iuuenẽ egit in facinus. Hoc ſi credibile, ſi uerũ eſt, debet uideri, mulier hæres maritũ, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeãt ſane Iudices hanc nefariæ cupiditatis feſtinationem, quos uitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quò cæco hæreditatẽ uel innocentẽ? Oculi

 ſunt

ſunt, oculi, per quos paupertatem ferre non poſſumus: oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in *omnia quotidie uitia præcipitant, mirantur, adamant, concupiſcunt.* Facilius *impleas animi ſatietatem.* Quò *per fidem diuitias iuueni, apud quem omnium rerum diuerſitas perijt?* Circundes licet hanc *debilitatem fulgore, diuitijs: cæco tamen tunc magis cuncta deſunt, cum contigerunt: nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate conueniat.* Homo in honorem *parentum excæcatus, patrimonio ſub patre melius utetur.* Et *quod per fidem parricidij genus iuuenis elegit?* Venenum, *inquit, parauit.* Cur *per fidem, ſi ſufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere conſcium, cui præſtare debeat miniſtrum, cum maius habere poßit in gladio parricida ſecretum?* An *poſtea iuueni ſuccurrit quid poſſent facere manus, & ſe circa uenenum deprehenſa debilitas collegit in uires?* Nemo Iudices, *nemo neſcit quemadmodum poßit occidere.* Intellexit Iudices Nouerca *quàm incredibile eſſet ut uideretur cæcus paraſſe uenenum.* Igitur *adiecit tentatam ſe ut illud ipſa porrigeret.* Date *per fidem* Iudices *operã, inuenire uerba. ſecretò priuignus &* Nouerca *de parricidio loquuntur.* Ita *ſe non putat uterq; tentari?* Quid *cogitatis, quid dicitis* Iudices? Nullum'*ne in tota domo quod corrũperet aliud parricida pectus inuenit?* Difficilius *hoc credas* Nouercæ, *ſi te à nullo alio putes impetraturum.* Non *ergo iuuenis credit hoc omnes loqui cum patre? omnium blãditiarum primum eſſe ſermonẽ?* Nouercam *timeas negantem.* Non *habet fidem, ei credere parricidium, quem ſcias proditurum niſi impetraueris.* Per *fidem* Iudices, *diligenter attendite criminis diuerſitatem.* Tentatam *ſe in parricidij conſciẽtia mulier affirmat.* Quis *uerò dubitet, nunquam hoc priuignũ fuiſſe facturum ſi habere conſcium potuiſſet alium?* Atqui *uenenum iam parauit, emit.* Et *cum hoc ipſe facere non potuerit* Cæcus, *quis eſt*

iſte

iſte cui parricidij tantum inſtrumenta creduntur? Cur non idem porrigit ſeni? uel ſi non poteſt decipi maritus niſi manibus uxoris, cur antè parricidium ſtruitur, quàm ſciat an Nouerca promittat? Nam quòd uult uideri promiſſam ſibi partem bonorum, non eſt argumentum, niſi & ipſum probetur. Mulier quæ ſolicitatur ad facinus, quemadmodum ſibi conſulit ne illam parricida decipiat? Et probationes proſpicere debuit, ſeu factura quod rogabatur, ſeu proditura. Adde quòd neque odit Nouercam Cæcus, cui parricidium credit: neque hæreditate corrumpitur, cuius contentus eſt parte dimidia. Nemo Iudices parricidium faciet, quo alius utatur. Exigo igitur ut iſtud parricidium Cæci, tu ſocia, tu conſcia manifeſtius probes. Quid opus eſt ut iam uenenum iuuenis habeat? potius ſermonibus ueſtris interpone teſtes, fac coram ſeruis loquatur, fac interſint amici, fac audiat pater. Facillimum eſt Cæci decipere ſecretum. Vtere mulier homine qui ſe commiſit oculis tuis. Vtere uerbis, quæ regis manibus, quæ moues. Volo uenenum ipſe proferat, ipſe porrigat. uolo te rurſus in facinus hortetur, uolo plura promittat. Parricidium Cæci deprehendi poteſt, dum tibi fatetur. Sed, inquit, inuentus eſt tenens uenenum. Exiguum argumentum Nouerca de magna facilitate feciſti. Non accuſas Cæcum, ſed oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionem, ad omne ludibrium, quem tactus quem proxima quæque decipiunt, quid refert quid in ſinu habeat? ille quem deprehendere poſſis, qualem relinquas! A quo modò Nouerca digreſſa eſt, cuius ordinauit ueſtes, tetigit ſinus, membra compoſuit, uenenum poteſt habere ſic ut neſciat, poteſt ſic, ut aliud putet. Si mehercule uolueris, tenebit palàm: ſi iuſſeris, accipiet coram ſeruulis, coram amicis: & ſi uenenum non dices, hauriet, bibet. Nullo magis Iudices argumento poteſt innocentia cæcitatis intelligi, quàm quòd

uidetur iuuenis deprehenſus. Si parricida eſt, & exquiritur, hanc ſaltem ſibi præſtabit dißimulationem, ne teneat uenenũ. Neminem Iudices credo mirari, quòd iuuenis interrogatus cui paraſſet, uerba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, uenenum iuuenis expauit. Auferunt nobis uocem, quæ fieri poſſe non credimus, & ſilentium eſt admiratio ſubita miſerorum. Neſcit tacere deprehenſorum ſcelerũ trepidatio: & ſtatim reſpondet illa cum ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis, quàm deprehenſis. Quid per fidem facere uultis iuuenem, quem de parricidio conſulit pater ille ſeruatus? Miror hercule non dixiſſe, Volui, ſum ueneficus, ſum parricida. & inuidiam putarem ſi confeſſus eſſet. Bene quidem quòd neſcit iuuenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa deprehenſorum multa uerba. Venenum quod tenet Cæcus, ipſius eſt, ſi illud excuſet. Sed, inquit, exhæredatus eſt à patre. Poteram Iudices ſecretum hoc ſenis profundumq; uocare conſilium, contra iuuenem tamen eſſe non debet, etiam ut de parricidio crediderit Nouercæ. Notum hoc iudices ac uulgare facinus eſt, quòd plerunque contra liberos amantur uxores, & ſequentium matrimoniorum non aliunde quàm de damno pietatis affectus eſt. Genus infirmißimæ ſeruitutis eſt ſenex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quòd neceſſe eſt impatientius amet maritus uxorem, qui ſibi uidetur filium iam perdidiſſe? Facillimum eſt de cæco parricidium credere, cum hucuſque erraueris, ut inquireres. Volo ſcire Iudices, quid fecerit homo ſenex, qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit uenenum, non ſaltem abdicatione dimittit: teſtamentum tantummodo mutat, & parricida ſola paupertate punitur. Rogo, quis præcipitat? urget? adeóne nõ poteſt fieri idẽ poſtero die? grauius hoc faciet pater,

pater, ſi nõ præſtiterit uxori. Quid quòd hoc ipſum tam placidè, tam quietè facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lacrymis tabulæ, nulla uociferatione complentur? Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit ratione tabularum: exhæredas miſerabilẽ parricidam. Non eſt Iudices quod putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationem iuuenis elogium, quia de ſcelere conſtaret. Nemo unquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem Iudices, duorum inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento proximã noctem. Iuuenis, ſeu innocens, ſeu parricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet: nec facilè dixerim, unde maior trepidatio, ſi alienum tenuit, an ſuum uenenum. Nouerca rem inter manus habet anxiam, trepidã. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudium, quod ſcias te non mereri: & filio ſe eſſe prælatam, non eſt longa perſuaſio. Expectat nunc ut iuuenis agat cauſſam poſtero die, ut credulum ſenẽ propinqui, ut ciuitas uniuerſa caſtiget, & ſe Nouerca ſenſit unius tantum noctis hæredem. Non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredauit, occiditur. Tractemus nũc Iudices ipſius ſceleris comparationem. Cæcus ignorat ubi iaceat ſenex, an iam quieſcat. Et quàm difficile eſt ut credat illũ, qui modò de parricidio ſuſpicatus eſt, dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem uicerit laßitudo curarum. Cæco quis renunciat quod diei noctis'ue ſecretum? Scis pariter an unà quieſcentium fores uallauerit cura ſeruorum. Tu facere potes occaſionem, uxor & domina. Cæco fortaßis ad aliud limen errandũ eſt: tibi hoc ſolum reſtat, ut ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat: tu iugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum caſus redit, rurſus incerta tentanda ſunt: tibi

tibi reſtat ut ſtatim membra componas, ut quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſolæ cogitationes, & uix tam multa pariter ſciretis oculi. Per fidem Iudices ab utro credibilius eſt occiſum ſenem? à nouerca, quæ proſpexit ut alius poſſet eſſe ſuſpectus: an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat? Intuemini per fidem Iudices procedentem parricidam. Quos non iſta ueſtigia frangant rumpant'que ſomnos? Veſtigia plura ſemper errantium, quæ non ualent ſuſpenſis prætentatisq; greßibus librare corpus, & quia diu ſunt incerta, nutãtia neceſſe eſt grauius premãt ſolũ cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentij quies, quòd ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nunciant? Illa per quæ complexus ueniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quibus toto ſe fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit, nequaquam poteſt euitare cæcitas niſi offenſa. Vt ambulare, ut ingredi nocte poßimus, dies facit. Quàm multa deinde ſuperſunt poſtquam ad patrem peruentum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter iacentium prima diuerſitas, uultus, ora tractentur, detrahantur uelamenta corporibus, quæratur uulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouendus eſt pectori mucro, & nequa confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantum uirium cæco, ut in uno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertum uulnus ſit neceſſe eſt. cuius impetum non regitis oculi: nec poßis cuſtodire deſtinatum ferro locum, dum ad colligendum uulneris pondus, dextra redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis poſt uulnus unum continuo fugit? Et quemadmodum ſcit an facinus expleuerit? an potius expectat ut de parricidio cadaueri credat? Ecce iterum per eadem incerta redeundum eſt, omnia rurſus

peric

periculoſe tētanda uenięti. Fidē ueſtram Iudices, ut nobis proſit argumentū criminis noſtri, cæcus ſi nec uenire nec reuerti ſine ſtrepitu poteſt: neq; ſic occidere potuit, ut deciperet nouercā. Te, te hoc loco mulier interrogo, quæ tā grauis quies, ut te mors tam uicina non excitet? Paruulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerunque motus, uox incerta, longinqua, & aliquando ipſum ſilentium. Illorum ſanè iuxta te ſuprema non ſentias, quos ſenectus languoresq; diſſoluunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quòd neceſſe eſt nulla mors inquietior ſit, quàm quæ ſtatim tota eſt? Nam quòd dormiēs occiſus eſt, non eſt quòd ſic æſtimetis, tanquam per illam quietem tranſierit in mortem. ſit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortemq; medium, nec poteſt iungi tanta diuerſitas, cum ſit ſomnus ipſe pars uitæ. Non multum intereſt, quietem noſtram ratio uitæ rumpat, an mortis. Hominem qui dormiēs occiditur, ipſa mors excitat. Sane non habuerit ſupremam uocem, habet utiq; palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quādo mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis, quæ modò turbaſti totā domum? cuius priuignus parricidia, miſer eſt maritus? Ecce uitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per uulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterum largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficientum rigore membrorum: non moueris, non expaueſcis, ſed dormis per tot diuerſitates? Non relinquitur quid aliud ſimulare poßit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eū inueniri quē occidit. Non eſt iudices, quòd incredibile putetis, ut quis perferat dormiētis ſimulationem: nihil eſt quod facilius humana calliditas poßit imitari. Sic quidam cadauerum expreſſere pallorem, & contra uerbera & experimēta telorum, mortiū pertulere patientiā.

Quantò facilius eſt ſimulare rem, cuius imitationi ſufficit cluſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpirijs modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientem ſimulantémque non eſt niſi conſcientia. Nam quòd ad tot ueſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore durauit, nolite mirari: facilius excites dormientem. Et hæc eſt omnium natura rerum, ne quid diutius perferas, quàm quod imitaris. Simulare ſomnũ habet & hanc facilitatē, quòd uidetur ſimilis excitato, qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe uis mulier, quòd te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam ſeruilis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? Prima ſunt euigilantium præſidia clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu cōmota es cum excitareris. Ecce cubiculi ueſtri fores trepidæ feſtinationis effringuntur impulſu: en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimilitudinem cubiculum gemitu, uociferatione completur. Tu iaces, & in cadaueris ſimilitudinem uſq; reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? Patientia eſt. Veſtræ Iudices æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeßi ſunt qui illo potißimùm cōcurrerunt, utrũ putetis factum colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium mulieris fuiſſe diſcurſum? An hoc quoq; inter artes nouercæ, ut omnibus ſceleris ſui partibus ſenſim quieteq; diſpoſitis, ipſa ad excitandam familiam fecerit ſtrepitum, cui hoc ſolũ ſupererat, ut ſic inueniretur? Fragor quo familia excitata eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuuenis eſſet antequam gladium referret. Vt ſciatis Iudices neminem fuiſſe in domo, quē non fragor ille confuderit: cæcus quoq; inuētus in limine eſt, ſicut ſolet ultro citroq; commeare.

Iuuenis ſi inter ſuum patriſq́; cubiculum facilè diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Euaſit, effugit, *gladium iam repoſuit.* Et *quanto facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, uultum quietis imitari?* Quod per fidem maius *ſubitæ confuſionis argumentum eſt, quã quòd cæcus exiliuit, & ſtetit?* Grauius neceſſe eſt expaueſcant, *quibus de ſolitudine ſua non renunciant oculi: & quorum concluſus animus non exit in uiſus, non habet unde timori ſuo par ſit.* Deprehenſus eſt iuuenis *ubi illum deſtituerat impetus timoris.* Poteſt negligere cæcitas *in cubiculo ſuo ducem, in quo dies omnes cunctaſq́; noctes agit iter, quod iam multis offenſis, multis edidicit erroribus.* Extra limen *cæcitas eſt, inde error, inde tenebræ.* Nihil eſt innocentius cæco, *qui nec in ſcelere deprehenſus eſt, nec in diſsimulatione.* Proclamat hoc loco iuuenis. Vt primùm, *inquit, mi pater, fragor me domus, & uelut tui confudere gemitus, iterum tanquam te rapturus exiliui.* Tunc *primum miſer ſenſi facinus cæcitatis: ſteti, donec mihi renũciareris occiſus, & in illa diſcurrentiũ trepidatione tenui miſer ocium timoris.* O *ſi numẽ aliquod paulisper accommodaſſet oculos, primus in cubiculum intraſſem patris, inueniſſem fortaſsis adhuc aliqua uerba morientis, loqui & interrogare potuiſsem.* Tarda & *trepida ſunt officia ſeruorũ.* Ego *te deprehendiſſem Nouerca uigilantem.* Sed, *inquit, gladius cæci cruentatus inuẽtus eſt.* Non eſt Iudices *cæcitatis audacia, de parricidio referre gladiũ: & homo cuius paulo ante exquiſiti ſunt ſinus, nõ referret in cubiculum ſuum ferrum, quod nõ tegere poſſet, nõ abſcondere, & tamen cruentatũ ſciat.* Quis *hãc Iudices impudẽtiã ferat?* Negat *cæco ſurripi potuiſſe gladium mulier, quæ ſe quiete defendit.* Et *quanto facilius eſt ſomnos excipere miſerorum?* Grauior *eſt quies, quibus ex laſsitudine calamitatũ uenit.* Cæco *uerò facile eſt, etiam uigilãti ſurripere gladium.* Quemadmodũ *autem*

parat

paratur argumentum? Quædam facere non poteſt negligentia, & facilius eſt ut cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantum cauſſas habet qui occidit alieno. *Sentio Iudices iamdudũ indignari miſerrimũ iuuenẽ, quòd argumentis, quòd probatione defenditur. reddenda ſunt maximo uirorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars cauſſæ admiratione.* Intueri *mihi* Iudices *uideor expeditionis illius incredibilem nouamq; faciem.* Vadit *rapto patre iuuenis per ardentes creſcentesq; flammas.* Dicturum *me putatis, ut euadat, ut fugiat?* Properat *miſer, ut reuertatur.* En *membra contactu ſtringuntur ignium:* Pater *tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoq; penè luminibus, texerunt manus alterius oculos.* Hoc *me nunc putatis ſtupere, mirari, quòd huic iuuenis oneri per medios ignium globos & ruentia tecta ſuffecit? illud eſt cui uix habere poßit mortalitas fidem.* Viſus *eſt ſibi feciſſe rem facilem.* Quanta *dij deæq; pietatis audacia eſt, ire rurſus in flammas, illò ubi patrem penè perdideris?* Iam *non erat illud penetrale, iam non erat domus, ubiq; tamen iuueni uidebatur ardere mater.* Iam *miſer undique flagrantibus membris, cum diſcurrentem cluſiſſet ignis, quod ſolũ ſupererat uirium genus, matrem quærebat oculis.* Non *fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem ſua membra faciem, & oculi quærentibus matrem manibus arſerunt.* Rurſus *infelix totum tactu perluſtrat incendium, & unde maximus eſt collabentium culminum fragor, illò debilitas tanquam inuentura reuocatur.* Solus *omnium ſeruatus eſt beneficio cæcitatis.* Protrahatur Iudices, *ſi uidetur, in medium reus plurimum probationibus adijcere debẽt truces uultus, terribilis minaxq; facies.* Hic *eſt* Iudices *qui dicitur tota nocte diſcurriſſe.* Hic *ille circunſpectus, hic ille felix parricida.* Receſſerunt

cunc

cuncta debilitatis officia, & hominis qui circum genua ueſtra ducendus eſt, non eſt qui dirigat greſſus, non ſeruuli ſuperſunt, non penates. R*eſpondete per fidem, reſpondete mortales, utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infeliciſsime iuuenis? Rogandum eſt, neq; habes totas preces. perit ille ueſter ambitus, ueſtra miſeratio: ſed nefas eſt ut reatus iſte ſentiat debilitatis aduerſa.* N*os agedum iuuenis duc, immo noſtris humeris, noſtris manibus innitere: nos tibi preces, nos accomodamus oculos. Quid aduerſaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro uita, ſed dura miſer, dura. ſaltem uiue dum uincas. decet te hic quoque uirtutum tuarum cumulus, decet ut digneris moriturus abſolui.*

MILES MARIANVS,
DECLAM. III.

ARGVMENTVM.

Bello Cimbrico miles Marianus Tribunum ſtuprum ſibi inferre conantem, propinquum Marij occidit. Reus eſt cædis apud imperatorem.

Pro Milite contra Tribunum.

SATIS *dedecoris atq; flagitij caſtra ceperunt, cum hæc furenti* T*ribuno mens ſubiecta eſt, ut in medio belli* C*imbrici ſtrepitu, ante ſigna (tuis honor ſit habitus ſanctiſsimis auribus) iuberet proſtare gladio cinctum, & uim turpiſsimam ac nefariam tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori.* H*abet æternam labes illa memoriam, & in exemplũ, in quod facillime uitia proficiunt, noua culpa pernotuit.* E*t licet impunita ſit reo uirtus ſua, tamen in hoc ruẽtis in deteriora ſeculi curſu, affirmo, plures erunt qui* T*ribunũ imitẽtur, quàm*

qui Militem. *Et ſi nihil minus conuenire uidetur partibus aduocati, ſumme* Imperator, *quàm reo capite periclitãti ſubſidiũ miſerationis auferre: memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atq; ut ſpero, tutò profiteor,* Militem *tuum, quicquid afferat caſus hodie, ſub ipſo fortunæ minantis ictu ſtare ſecurum. Aut enim abſolues tanquam innocentem, aut punies tanquam uirum. Fas eſt uita periclitari, qui natum ſe meminit lege pereundi.* Neq; *in militiam grauiſsimo aſperrimoq́; bello ita uenit, ut neſciret ſibi mortem in procinctu habendam: neq; eſt tam imbellis, ut non forti pectore aduerſa, dum non inhoneſta, toleret. Affirmo tibi* C. Mari, *non ſic nuper repugnaſſet, ſi illum* Tribunus *uoluiſſet occidere.* Neq; *ignorauit quæ manerent eum pericula, cum obſcœnos furioſi corruptoris amplexus gladio diuelleret.* Nec *habeo ſane quid in milite præſertim tuo laudem, ſi pudicus eſt tantum quia expedit: nec ſi ſit uitæ cupidiſsimus, pœnitere eum facti ſui poteſt.* De *interfectore corruptoris fortaſſe dubites: illud utiq; ſcio, de impudico* Milite *non deliberaſſes.* Hunc *uerò* C. Mari (*defendatur enim tam fortiter* Miles *tuus, quàm uindicatus eſt*) *nec ſi damnaueris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu tã paratus mori pro pudicitia, quàm occidere: laudemq́; perpetuam fortiſsimi pudoris ſecum feret.* Omnis *licet delatorum uis ingruat, nunquam tamen effici poterit, ut* Miles *tuus magis doleat quòd accuſatus, quàm quòd appellatus eſt.* Sed *neque hoc* Roma *parens, nec ſigna militaria, aquilæq́; uictrices, nec tua ſumme* Imperator *diuina uirtus ſinat, ut tua quoque ſententia quiſquam uir &* Romanus & Miles *nimiũ pudicus ſit, apud quem ante principia agendum eſt.* Ecce *cum maxime hoc agitur, ut inter* Romanarum *legionum manipulos ſcorta deligere, & ad ſtuprũ trahere ſacramẽto rogatos poſthac liceat ex decreto tuo: nec pudet accuſatorem apud*

C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum uidetur, quid in homine uirtus poßit) aßidentibus Legatis Præfectisq́;, & iſtis illi prodigio dißimillimis Tribunis, toto armatorum iudicio, obijcere militi quòd uir ſit: tantumq́; non durum ac ruſticum, ſed parum meretricijs artibus queritur educatum. At ego, ſi qua eſt fides, pudicitiam in Milite etiam laudare erubeſco. Fœminarum eſt iſta uirtus. Aliter laudandus eſt uir fortis, idoneus bello, prōptus ad pericula, præſtātis animi: libere dicam, dignior qui Tribunus eſſet. Hoc enim propinquo Mari non erubeſceres. Pater huic emeritis bello ſtipendijs tū, cum tota ſubnixū Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater, frigoribus ac ſolibus peruſta, & in pleriſq; ruris operibus marito particeps, affirmo, quam nemo appellaſſet impune. His ortus ipſe, procul ab omni contactu receſſerat, pueriles quoq; annos aliquo sēper opere durando, ſequi pecora primò, arcere gregibus feras, aliquid ſemper audere maius annis. Ludus fuit rotare ſaxa, uibrare iactu ſudes, ſaltus agitare uenatu, mox uigētibus lacertis humū ſcindere, ſegnē futuris noualibus eruere ſyluam. Sic effectum eſt, ut (quemadmodum aliqui putant) poſſet cito militare. Interim ex ultimo littore oceani, & dirempta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, ſtolida uiribus, indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate, quàm corporum, beluis ſuis proxima, Italiam inundauit. Nec tamen tantum ui ſua, quantum luxuria ſocordiáque noſtrorum ducum elata, dum nos in bello quoque uitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, uaſtitatem agris, ſolitudinem iuuentuti, periculū imperio ac propè exitium attulit: apparuitq; nunquam Populo Rom. ad propulſandam perniciem magis uiris opus fuiſſe. Itaque cum appareret ſoluta militiæ diſciplina, &

non minor nobis pugna cum moribus eſſet, quàm cum hoſtibus, ad unicum C. Mari cum uirtutis tuæ, tum ſanctitatis ſeueritatisq; præſidium confugimus. Et mehercule feſtinarunt parentes ad nomen liberos mittere quamuis aſperrimo bello, uelut occaſionem complexi, ut ſub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidie diuinæ uirtutis exemplum, te hortatorem operum habere, te teſtem. Et cum hæc communis totius exercitus eſſet felicitas, dux Marius, tamen (ô facinus indignũ) plus reliquis conſecuti uidebantur, quibus Trib. contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris Imperator, ut hoſtibus propè humanas uires excedentibus opponeres patrem delectum, uel ex eo manifeſtum eſt, quòd cum ſcires nõ ex cenſu eſſe uirtutem, præterita facultatum contemplatione, uires tantum animosq; ſpectaſti. Quid prodeſt? en quanta delectui tuo fit inuidia: diceris aduerſus Cimbros puerum probaſſe. Sed neque te militaris ætas fefellit: cuius certiſsima menſura eſt, poſſe fortiter facere. Neq; illa libido fuit ſaltem uitijs uſitata, quæ ad obſcœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, ſed quidam perditus contumeliæ amor, ac ſumma flagitiorum uoluptas, inquinare honeſta: hoc ipſum quòd primus ante ſigna procurrit, quòd ueteranos tyro præcedit, quòd redit puluere & cruore concretus, iſtud, iſtud quòd tam uir eſt. Vulgaria ſunt irritamẽta cupiditatis, forma, ætas: ſingularis res eſt fortis concubinus. Illas cicatrices, illa uulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar ultra? Imperator, pudet me quod intelligis. Tranſeo oblatã nolenti munerũ uacationẽ, & blandius quàm militiæ diſciplina poſtulat, adulatum militi Tribunum, imperatas aſperrimas expeditiones ut remitterentur, ſæpe ordinis, ſæpe affinitatis tuæ iactatã gratiã. Cõfitemur C. Mari, diutius uixit obſcœnus corruptor, dum iſta miles non intelligit. Non audeo

dicere

dicere Imperator, concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas: in alijs forſitan cauſsis permittatur indignitatē rei oratione exaggerare, de iniuria noſtra latine queri non poſſumus. parcendum uerbis eſt, inhibēda magna ex parte ueritas. præuaricandū mihi eſt, ſi pudorem habeo. Collatis cū hoſte grauiſsimo cōminus caſtris, cū totū bellū quodam genere ad pedem ueniſſet, & omnium mentes imminentis pugnæ cogitatio impleſſet, circumfremente undique barbarico ululatu, Romano militi pro uallo excubanti, meretriciam obſcœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quiſque habeat fortaſſe iudicium: mea ſententia non ſatis pudicus eſt miles, qui armatus tantum negat. Hoc expoſitionis loco Imperator malo accuſatoribus credas. Illi narrarunt rem uiro & Romano & milite tuo dignam, tantumq́; non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo poſuerunt. Ad primum ſtatim obſcœnæ libidinis ſermonem, non aliter quàm ſi in hoſtem claſsicum ceciniſſet, gladium illum quem à te pro pudicitia noſtrarum coniugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, uicimus. Verebar equidē ne fugandi corruptoris cauſſa ferrum ſtrinxiſſet, & (quod accidere interim ſolet) dum alter receſſurum putat, alter percuſſurum non putat, tam honeſtum opus caſus feciſſet. Neque enim (ut opinor) hoc quoq; exigendum fuit, ut cum cæcus amentia corruptor per uulnera ipſa rueret ad prendendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. Ego uerò parum uiriliter iſtum indignatum puto, ſi in tanto dolore Tribunum potuit agnoſcere. ipſe nihil excuſat. Percuſsi, inquit. Gratia Marti, ſignisq́;. Occidi, hauſi noxium ultrice dextera ſanguinem, ſiue licuit, ſiue non licuit. Atque utinam plures mortes cepiſſet, ut impurum ſpiritum rena-

ſcens pœna torqueret. Parum ſeuere militarem redeuntibus ſupplicijs diſciplinam continemus, ſi Tribuno poſt hoc factum bene ceſſit quòd occiſus eſt. Reum ergo cædis non inficiatione defendam. Viro forti præſertim & innocenti nihil facere cõuenit quod negandum ſit. Non abnuo crimen: immo ſi accuſatores tacerent, ipſe narraſſem. Obijcite igitur, ſed, ut delatores decet totum. Verecundiſſimum enim militem apud ſanctiſſimas Imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parum'ne dedecoris ſubimus, quòd non de honoribus fortiſſimi uiri quæritur? & ut longiſſime uota procedant, rem honeſtiſſimam militi feciſſe, impune erit? Damnetur etiam, & pudicitiam ſupplicio pendat. Conuenite legiones, intendite animo ſancto contracta undique auxilia. Lex dicitur caſtris, nec pauci ſunt qui hoc nolint licere, illud uelint. Non me hercule poſſunt tenere, quo minus in accuſatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu ſi Tribunus eſſes, hoc feciſſes? Si miles eſſes, hoc tuliſſes? Date præcepta, componite diſciplinam. Miles hac contumelia percuſſus eſt. indignis uerò uocibus contaminatus, nihil amplius aget, quàm renuet? Et quis non illum inter proſtitutos habeat, ſi commiſerit ut poſſit iterum appellari? Neget tamen, & ultionem iniuriæ ſuæ differat. Ita puto, cum illuſerit Tribunus, queretur. Inijcitur manus, & ab aſſignata ſtatione miles abducitur, ut ſtuprum patiatur. Vos interrogo accuſatores, quid faciet? feret libidinoſas manus uulnera ſua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir eſt enim, authorem habet, hoc primi ordines iubent. Aequum eſt Tribuno militem parere: in diem ſperare etiam proceſſus poteſt. pro hoc merito accipiet fortaſſe uicem, ordines ducet, & ſub illo alij militabunt. Si hæc conditio cauſſæ eſt, ſi defenſio ſui non permittitur, indicate, prædicite, ſi corruptorem non licet feriri, feret. non enim poteſt nuda manu

nus repelli. Mementote, corruptor armatus eſt. Implicitus tamen infando nexu, cogitate quid ſibi feciſſet, utrum id, ſi plura diſpiciat, immo, ſi uidetur, quò iuſtius queri poßit, patiatur. Iſtud uerò flagitium in conatu pereat. Nam ſi libido ad uotum obſcœni corruptoris proceſſerit, duo occidendi erunt. Libere itaque dixerim C. Mari, quam de fortißimo milite ſententiam feras, magis tua intereſt. Huius quidem gloriæ nihil plus adijci poteſt, quàm ſi pro re tam honeſta moriatur: hunc mirabitur ſola uirtutem incorrupta teſtis uetuſtas, hoc factum patres liberis uel poſt pœnam præcipient. Tu cogita quid te ſenſiſſe homines ſciant. Hoc exemplum in neutram partem poteſt taceri. Cogitare certum eſt id quenque cum iudicat, probare quid in re ſimili ipſe feciſſet. Omnibus enim ad uirile robur per pueritiam iter eſt, & iam contra libidinē maturuiſſe non prodeſt. Recognoſce incrementa tua, & honeſtam tantæ magnitudini memoriam priſtinæ tenuitatis. Sine dubio te ad tot Conſulatus, & actos aut deſtinatos triumphos diuina uirtus tua ſuſtulit. Memento tamen, & tu ſub Tribuno militaſti, nec ad hoc faſtigium dignitatis tam breui tibi uenire contigiſſet, ſi ſero cœpiſſes. Dicam nunc ego præcipuam ſemper curam Romanis moribus pudicitiæ fuiſſe? Referam Lucretiam, quæ condito in uiſcera ſua ferro, pœnam à ſe neceßitatis exegit, & ut quamprimum pudicus animus à polluto corpore ſepararetur, ſe ipſa percußit, quia corruptorem non potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrem, qui filiæ uirginitatē, qua ſola poterat, morte defendit, raptumq; de proximo ferrum non recuſanti puellæ immerſit? Diuiſit illi ſolum Appiū, quem tamen Populus Romanus ſeceßione à patribus, & propè ciuili bello perſecutus, in uincula duci coēgit: neq; ulla res tū magis indignationem plebis commouit, quàm quòd pudicitiam auferre ten-

tauerat filiæ militis. Hæc *ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla.* Nam *uirorum quæ pudicitia eſt, niſi non corrumpere?* Non *ſit mihi forſitan querendum auerſis auribus ſeculi in tantum uitia regnare, ut obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, ut pollutis in fœmineam uſque patientiam maribus, incurrat iam libido in ſexum ſuum.* Finem *tamen aliquem ſibi uitia ipſa exceperunt, ultimumq́; ad hoc huius flagitij crimen fuit, corrupiſſe futurum uirum.* Hoc *uerò cuius dementiæ eſt?* In *concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam uocatur fortaſſe iam maritus.* Ego *uerò gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorum, ſi huius mentis* Tribunus *in hunc primum incidit.* Ita'ne *tandem (iuuat enim uelut præſentis inſequi furorem) ſcorta tua ſtipendium merentur, & ſub ſignis exoletos trahis?* Ideo *meretrices ab exercitu ſummouentur, intrare caſtra fœminis non licet?* Ita *puto, non opus eſt: militem, hoc eſt pluſquam uirum, iamiamq́; in acie ſtaturum, cui pro uirili portione ſalutem ſuam patria commiſit, appellas.* Fortaſſe *claßico ſonante ideo ſtationes circuis, ideo uigilias ambis.* En *quem* Tribunum *faceres, cum prætextati militabant?* Non *hic profuſus eſt furor? non manifeſta dementia eſt?* Vides *munitum gladio latus, loricam ferro aſperam, clauſam galea faciem, & ad terrorem belli criſtas minantes, inſcriptum in ſcuto* C. Marij *nomen, totum denique uirum* Martio *habitu horrentem.* Hic *tibi cultus proſtituti uidetur?* Appellabis *de ſtupro? uim afferes?* Quid *deinde expectas? ut ille te* Tribunum *putet, cum tu illum non putes militem?* Vacat *enim uitijs noſtris, & ad omne uotum fluente fortuna laſciuit ociũ, aut in eo ſaltem ſtatu reſpub. eſt, ut ad reſtituendã eam ſatis ſit milites impudicos non eſſe.* Non *de prolatãdo tibi imperio res eſt, nec tranſmarinas (ut nuper) prouincias petimus: de* Italiæ *poſſeßione certatur, pro aris focisq́; cõſtitimus:*

ſtitimus: an hæc omnia igni ferroq; uaſtentur, an nobis caput barbarus hoſtis excidat, an Cimbrice loquendum ſit. Vita omnium noſtrum & ſalus (patinanque aliud ne ſub hoſte quidem uiri timemus) in ultimum diſcrimen adducitur. Influxit Italiæ inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit ſuſtinere terra, quæ genuit: inuſitata corporũ magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage noſtrorum campi latent. Iam fugatorũ Carbonis atque Syllani ſub comparatione felix militia eſt. Iacet poſt amiſſum Scaurus exercitum. Seruilij Manlijq; bina cum tot legionibus caſtra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem uictorijs peruagata, tantum in Mario ſtetit. Libenter te Imperator interrogo, in hoc rerum ſtatu tales milites habere malis, an tales Tribunos? In tanto belli diſcurſu, ne conceſſæ quidem ueneri dares ueniam. Nam quo ad altiorem quiſque honorum gradum extenditur, magis in exemplum ſpectantibus patet. Cũ alij excubent armati, alij clauſtra portarum tueantur, alij uallum foſſasq; ſcutis innixi cingant, cibum ipſum ſtantes capiant, Tribunus inter ſcorta uolutabitur? & has ſolas uigilias aget? ac ne ideo quidem breuem ſaltem frugalitatis perferet ſimulationem, ne hæc illum facere milites ſciant? Age porrò ſi uiueret Trib. & hoc ad te factum Imperator deferremus, circũſtaret uniuerſus exercitus, nec hanc militis contumeliam ſed militiæ putaret, quid ageres? quid cõſtitueres? Beneficium accepiſti Mari, beneficium: non habes neceſſe propinquũ tuum occidere. Nam ſi uere æſtimemus, imperium Pop. Rom. ad hanc diem militari diſciplina ſtetit. Non enim nobis aut multitudo maior eſt quã cæteris gentibus, aut uehementiora corpora, quàm uel his ecce Cimbris, aut maiores opes quã locupletiſſimis regnis, aut mortis contemptus facilior quàm pleriſq; barbaris cauſſam uitæ non habẽtibus. Principes nos facit ſeueritas inſtitutorum, ordo militiæ, amor qui-

dam laboris, & quotidiana exercitatione aſsidua belli meditatio. Itaq; plura penè moribus quàm uiribus uicimus, cum captiuæ quoq; ſanctè habebantur, & cõtumelia etiam hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis intermiſſa luxuria, tui nobis mores retulerunt. Dij profectò magnitudinem tuam curant Imperator *ac dirigunt, qui tibi ſuper cæteras laudes obtulerunt tam honeſtæ ſententiæ occaſionem. Quòd miles fortiter fecit, ſi abſoluis, tuum exemplum eſt. Niſi fortè hoc me perturbari putatis, quòd* Tribunus *fuit.* Ideo *hercle turpior ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio ſuperiorum eſt, ui quicquid faciũt, præcipere uideãtur: & pernicioſiſsimus eſt malæ rei maximus quiſque author. Quis continebit militiam? Quis caſtrenſis diſciplinæ præcipiet ſeueritatem? Quis te* Imperator *maioribus curis diſtricto, delicta militum coërcebit?* Tribuni *corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit ut neceſſe habeamus ipſi nos uindicare.* Tribunus *fiat, & hic miles fuit,* Tribunus. Hoc *dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non ſolum militibus, ſed centurionibus præpoſitus, partem quandam imperatoriæ poteſtatis obtinet.* Ita *opinor contra iura caſtrorum fecerat miles, etiam ſi tantum negaſſet.* Neſcit *quod iſtius honoris faſtigium, quæ poteſtas ordinis: tyro eſt. Age ſi ad te* C. Mari *aliquis impudicum militem detuliſſet, ferres dicentem,* Tribunus *me iuſſit? Quòd ſi par in utraq; parte delictum eſt, hoc tamen crimẽ militem ſaltem decet.* Tribunus *fuit.* Videor *mehercle* Imperator *oblitus mediocritatis meæ, cum uix unius defenſioni ſufficiam, quædam pro uniuerſo dicturus exercitu.* Omnes *has quæ circunſtetere legiones, florem* Italiæ, *ciuium ſociorumq; robora, una uoce proclamare apud tribunal exiſtima.* Non *ignominiæ* Tribuni *parere poſſumus, nemo noſtrum recuſat itinerum laborem, nec inuiſum ſuper arma faſcem, non*

æſtiui

æſtiui ſolis ardorem, nec ſub pellibus actam hyemē. ferienda ſit fatigato foſſa, pro uallo portisq́; uigilādum, fortiter ancipites inibimus pugnas, uulnera laude penſabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur, uirorum eſt. Imperet aſperas Trib. expeditiones, ſi quo uertice montis hoſtis pellēdus eſt, ſi inter infeſtos armatis ſaltus ſpeculādum: ſæuiat deniq; in terga uerberibus, exigat ſeruilem plagarum patientiam, leno etiam, leno etiam ſeruis excipitur, fortaſſe hac lege captiuos uendes. Si meretricia imperatur neceßitas, ſi aduerſus obſcœnā uim corruptoris arma tantum contumeliæ cauſſa habemus, potius caſtra capiantur, & uim Tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & ſanctius uiuitur ad Oceanum. Quid futurum eſt Imperator, ſi ad pudicitiam militum pertinet uinci? An ignoramus Imperator quanta quondam populi Romani exarſerit ſeditio, cum ex domo fœneratoris addictus lacero uerberibus tergo prorupiſſet in publicum, & illas ſuppliciorum notas tuliſſe ſe quereretur quòd uim corruptoris pati noluiſſet? Et ille tamē quāquā hoc flagitiū conatus in addicto ac penè ſeruo, uidebatur & uix libero, aliquatenus memor fuiſſe Romanæ ſanctitatis, qui uim obſcœnißimā non tentauerat niſi aduerſus alligatas manus: eò tamen uſque populi Romani uindicta proceßit, ut ardentibus bello finibus, ad delectum nemo reſponderet, niſi & pœna corruptoris, & abrogatione legis ſatisfactum eſſet. Nolebant militare, quanuis hanc iniuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi cauſſa necauit? Iamiam commilito quicunque caſus manet, etiam ſi te Imperator damnaturus eſt, habes ſolatium, ſatius eſt quàm à patre occidi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis Iudicem, & animo alioqui leui gratiæ pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandā, cum abſolu

abſolueris. Nam ſi quid tibi iudicandi fides tua cauſſa facere permittit, cogitas profectò quantũ tibi hoc ipſum apud æmulos, quos uirtutibus offendis, allaturum ſit inuidiæ, cum uideberis aut corruptorem militis iudicare innocentem, aut propinquum tuum etiam uindicare nocentem. Olim iam Imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locum quærit, & natura quidem omnibus nouitatis incrementis aduerſa nobilitas, tuis tamen laudibus preſſa & obruta rimatur occaſionẽ criminum. Quòd ſi bene inuidiam noui, hoc quoq; tibi obijcietur, quòd ſaltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus & eiurandus eſt non tuus ſanguis. Certe nihil minus committendum, quàm ut ulciſcaris hoc flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente feciſſe. An ille ſi unquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, non has uirtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cum ei uelut propius contemplari licuiſſet, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quòd ſi poſt hanc mentem uiueret Tribunus, neceſſarium forſitan erat hac quoq; eum premi inuidia, quòd iſta feciſſet Marij propinquus, quòd ex ipſa ſtirpe uirtutum ſuſtuliſſet ſe flagitij ſoboles. Nam cum bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario obijcere? Optimum fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe.

Perorata Imperator, ut mediocritas ingenij mei tulit, cauſſa, ſcio commendationis partes eſſe reliquas: ſed has ſuperuacuas facit ſanctitas tua. Quid enim uerear ne noceat reo humilitas apud te, cui uel gratior poteſt eſſe nuda uirtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendem tibi ordinem caligati militis, quem uelut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? Adhuc fortaſſe patricium ualuerit genus, ſed ductum eius longa ſerie dignitatis ordinem ipſa uirtu-

tum

tum conditione meliorem feciſti. Nondum potuit altius procedere uir adhuc huius ætatis. Tamen cum uirum fortem, cum dignum tuis caſtris, tuis auſpicijs probarim, commendo tibi quicquid melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profectò non expectas, ut in extrema actione miſerabili fletu, & humuli obteſtatione uitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocēte exigis, nec uiro forti opus eſt precari abſolutionem. Vnum rogat, ut ſi quid de cauſſa illius dubitas, des dilationem uſque ad proximum prælium. pone in prima acie: pone ante ſigna (fortiter dixerim) non inter tyrones, ubi plus periculi, quò maximus hoſtium globus ingruet: ſpecta pugnantem. affirmo, tunc minus ignoſces Tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hoſtibus. Si perire debet, rogat te Imperator miles tuus, opera mortis ſuæ utaris feliciter.

MATHEMATICVS, DECLAM. IIII.

ARGVMENTVM.

Vir fortis optet præmium quod uolet. Qui cauſſas uoluntariç mortis in Senatu non reddiderit, inſepultus abiiciatur. Quidā de partu uxoris Mathematicum cōſuluit. Is reſpondit uirum fortem futurum qui naſceretur, deinde parricidam. Cum adoleuiſſet qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit. Reddit cauſſas uoluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro Filio contra Patrem.

POSITVS, P.C. in ea conditione triſtiſsimæ ſortis, ut nec morte dignus ſim, niſi me parricidam putetis: nec præmio, niſi innocentem: adeoq; ludibrijs miſeræ diuerſitatis uel neceſsitatis implicitus, ut impetrādū à uobis habeam odij mei fauorē: quæſo præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ ueritatis explicuit, attuliſſe me

credat

credatis urgentiũ malorum probationem. De *parricidio uenit, quòd occidere me poſſum: de fato, quòd mihi nõ licet mori.* Nõ *ſolus mathematicus ſeculo temporibusq; prædixit has manus, ſed & ego me parricidium credo facturũ: plus quàm reſponſum, quàm ſacræ artis præſagium, triſte eſt, quod mihi ſic minatur animus meus.* Non *habeo infelix in cogitationibus meis, unde non timeam, & facinus, quod ſibi pro me pietas patris, quodq; ſingulorum innocentia rogat, ſentio, patior, agnoſco.* Ne *quis me tamen laborare putet miſeræ perſuaſionis errore, accipite cur non poßim dubitare de fato.* Parricidiũ *credit, qui facturus eſt: non timet, qui periturus eſt.* Ante *omnia igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia mea contenti ſitis hoc, quòd uolo mori.* Nec *quia uideor contendere cũ mathematico, uincere neceßitates, expugnare fatum, ideo mihi bene credi putetis & uitã.* Aliud *eſt, facinus non eſſe facturum, aliud mori uelle ne facias.* Quinimmo *(ſi qua eſt fides) hoc quod uos conſtantiam putatis, infirmitas eſt: quòd ad ſuprema confugio, animũ meum noui.* Nouißima *uictæ mentis integritas eſt in mea poteſtate, breui non habebo nec mortem.* Fidem *ueſtram* P.C. *ne quid amplius de miſera pietate ſperetis.* Qui *mori uolo ne parricidiũ admittam, non inuenio quemadmodum illud poßim non facere uicturus.* Nã *quod ad patrem pertinet, qui me retinet uiuere nolentem, non miror, quòd adhuc recenti gloriæ noſtræ gaudio ſtupet, & in opera mea totus oculis animoq; cõuerſus, parricidam non uidet per uirum fortem.* Hic *eſt animus, quo me quanuis denunciatũ prædictumq; ſeruauit: & cum incertis adhuc dubijsq; uirtutibus præſtiterit ut uiuerem, præſtat meritis actisq; ne moriar.* Nunc *ille, quòd pietate, quòd uideor ipſius perire reuerentia, uocat parricidiũ ſuum: & in orbitate, quã facere ſibi uidetur, non remediũ meum, ſed ſuum ſpectat affectũ.* Filius *qui uult mori ne parricida ſit, aliter ſibi*

uidet

uidetur remunerari non poſſe, quàm ut ipſe moriatur. Merito prorſus, merito miſerum ſenem triſtes ſolicitudines & praeſcij metus ad mathematicum & reſponſa miſerũt. Debui uir fortis nunciari, parricida praedici. Siue enim miſerae cõiugis prodigioſa foecunditas tumultuoſis pulſibus maritales inquietauit amplexus, ſiue per anxias noctes diroſq; ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad notiſsimum ſacrae artis antiſtitẽ, nõ ſpes, non auida uota, ſed ſuſpiria, metus, & praeſagium magni neſcio cuius incerti detuliſſe pallorem: quid aliud hoc eſſe uultis P.C. *quàm primã fatalis inſtinctus neceſsitatem? De partu uxoris non potuit nõ interrogare, deinde non credidit. Referã nunc* P.C. *cuius artis, cuius fuiſſe dicatur authoritatis, quem putauit adeundum, qui ſic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, ut ad illum uelut ad oracula deorũ, plenumq; ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metuſq; confugerent: dicitur inſpecta totius ratione caeli, digeſtis ſideribus in numeros, ad publici priuati'que fati ſtupuiſſe conſpectum: & tanta proſperorum triſtiumq; congerie magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe uerbis, quod uidebat. Sed ô uirum grauitatis antiquae, dignumq; cui ſe fatorum arcana nudarent. Cum partus de quo quaerebatur, multa praeſtaret propiora proſpera, laetos incipientes annos, nõ fuit contentus meliora praedicere, ſed (quae certiſsima eſt uera proferentium fides) quicquid deprehẽderat, protulit in mediũ, & proclamauit futurũ uirum fortem, deinde parricidam. Quis unquam* P.C. *fiducia maiore reſpondit? Cum ſummum facinus denunciaret, antè ſe dixit probaturum. Fecerat profectò* P.C. *interrogando mathematicum pater rem non educaturi ſi quid triſtius comperiſſet, niſi hoc primum de fato fuiſſet ut uiuerem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquémue ceſſauit ordinẽ: non numerus fefellit*

feſellit, non ſexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoq; quæ uelut extrinſecus cōſentiebant, affuere reſponſo, bellum, hoſtis, acies, ad illam ipſam qua fortiter facere poteramus, ætatem. Pater uerò periculi ſui denunciatione non territus, arma mihi, prò triſtis neceſſitas, arma ipſe circundedit, & ſuis ad pugnam manibus aptauit, tanquam mathematico iam credidiſſet. Quis miretur quòd reſponſum non contempſerit, dum ſperabat ut fortiter facerem? Mori me non uult, & iam non ſupereſt niſi parricidium. O mors laudanda fortibus, expetenda miſeris, non recuſanda felicibus, quantum te quæſiuimus in bello? Tuli enim (deos teſtor) in aciem, tuli non uirium iactationem, non gloriæ cupiditatem, ſed ut patriæ præſtaret aliquid utilitas mei: ut hunc mihi deploratum ſpiritum, hoc deſtinatum damnatumq́; corpus, publicarum utilitatum uſus abſumeret. Ibi primum miſer didici quàm multa neſcientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hoſtium globos perditus pugnator exilij, ceſſit acies. Denſiſſima quæque certamina ſolus inuaſi, reſiſtere nemo ſuſtinuit. Obuijs ictibus membra nudaui, & ad incurrens ubiq; ferrum uitalia parata circuntuli: uacua circa me tela ceciderunt. Miſerum me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci, dum mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, non circumeo templa, non reddo uota numinibus: ad parricidium ueni. Quem ego pauloantè paſſus ſum miſeræ conſcientiæ pudorem? Ad patrem arma non retuli. Timui quinimmo ne mihi dum reuertor, occurreret, ne in oſcula mea plenasq́; adhuc uictricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tunc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus uocem, quod circunſtantis populi murmur excepi? Magnum feliciemque iuuenem, ſi ſubito moreretur. Adiuuate dij pariter atque homines, dum perire concupiſco, dum uolo: miſeremini, ne hunc ardorem fugientis

tis animæ dilatione laxetis. Proclamo, teſtor, in nouiſſimo fati ſtamus abrupto, prope eſt ut occidat patrẽ parricida prædictus, cum eſt mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntẽ? Melius quidem fuerat hunc ſpiritum aut in ipſa maternorũ uiſcerũ ſede comprimere, aut ut primùm contactu ſuo cælum terrasq́; polluerat, feſtinata morte dimittere. Sane tamẽ charitas patriæ priuatos uicerit metus, & in honorẽ uirtutum ſcelera nutrita ſint: quicquid eſt propter quod educari me tanti fuit, explicitũ peractũq́; eſt. Reſtat una pars fati, ultimũ ſolumq́; facinus. Fruſtra me conſolaris æquanimitate patientiaq́; tua. Non idem utriuſq; noſtrũ diſcrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrẽ inuitus occidere. Hoc primum itaq; excuſo uobis P.C. quòd præmium peto ſatis ſit hactenus uiri fortis nomen agnoſcere, hucuſque autoritatem ſacræ legis attingere, ut illam in aduocationem ſacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionum uerba ſolennia, non capere magnorum precia meritorum ſolas æquitates: tanta remunerandum benignitate quòd fortiter fecit aliquis, quanta ſolicitaretis ut faceret? Nemini unquam minus ſoluendo ciuitas fuit. præſtiti poſt quod mori continuò deberem. Sed ſecuri eſtote de auiditate ſummæ poteſtatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis uoluerunt licere leges, intra ſe conſumit ille qui meruit. Titulos, imagines, honores, ſeruate uicturis: mihi præſtate ſalutẽ patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæſo ne mihi ideo præmium negetis, quia fortaßis & hoc debeatis odiſſe, quòd fortiter feci. Extra inuidiam eſt optio, cum id exigam, quod impetrare potuiſſem etiam antequam fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæſo nequis ideo me parum aut præmio fidere credat, aut caußis, quia utriuſque iuris miſcui preces. Ignoſcite ardori perire cupientis,

quòd pariter imploro quæ ſingula ſufficere potuiſſent. Fidē quimmo ueſtrā, ſiqua adhuc lex eſt quæ adiuuare poßit mori uolentē, cōmodate, cōferte. Eſt utriuſq; iuris & autoritas, quod in mea morte tribuatis. Præſtate cauſsis ut moriar, præmio ut ſepeliar. Sentio P.C. hoc primū ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me uelle non credat, quia potius ad cauſſas ac uerba confugi, quia à uobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, uir fortis ut morerer. à bello reuerſus arma poſui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed ſiue hoc eſt ſepulturæ ſuæ magna reuerentia, peßimæq; additæ pectoribus humanis infirmitates, ut eſſet quod timeret, qui nō timet mortē: ſiue decuit innocentiæ amore pereuntē tranquillitas magna pereundi: ignoſcite quæſo cunctationi, patientiæ, moræ. Si me continuò occidiſſem, tanquam parricida moriebar. Neq; eſt P.C. quòd excludi præmiū putetis contradictione patris. Eximus per magnorum operū reuerentiam de neceßitate parendi, & aut interim nobis magna uenit contra nominis huius potentiam de uirtutū fauore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus. Non eſt quòd uos reſiſtentis moueat autoritas. Neminem inuenias mori uolentem, qui non habeat aliquem uetantem. Ille cui præſto non ſunt pignora charitatis, lacrymis tamen audientium, & conſolationibus, & promptißima ſemper exhortatione retinetur. Parentibus uerò circa liberos unus affectus eſt, fauere uitæ, timere mortem. Non habent patientiam nec iuſtæ orbitatis, & inter ſupplicia licet pœnasq;, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus. Ego P.C. communem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reuerentia. Fieri non poteſt ut ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe uidetur occidere. Hactenus leges, hactenus merita

uirtutum: ueniamus ad neceſsitates. Mori uolo, mori uolo, ita ut reddidi cauſſas. Ita non ex hac deſtinatione ſentitis quicquid dici non poteſt? Videritis, quid nos hucuſq; protulerit, hinc incipit ratio. Quod uolo, fingite unum ex populo turbaq́; petere, ius præmiorum. Non debet hoc uetari, quoties habet cauſſas: non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim uerendum eſt, ne ad hoc inconſultè, ne temere leuitas humana proſiliat: & credibile eſt, ut quicquid apud hominē pro uita dici poteſt, ipſa ſibi uita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blanditiæ, quoties iam putatis noluiſſe me mori? Primū, hoc maximum, quòd pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut periremus inuiti: & contra tot aduerſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret. Inde eſt quòd inter luctus & deſperationes fœda uiuacitate duramus. An nos me moueri nō creditis quòd iuuenis ſum? quòd modò uitæ uoluptates, modò gaudia lucis ingreſſus ſum? Quātopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiā ciuitatis impleui? Quoties mehercle hæc uulnera, & rorantia hoſtili cruore arma complexus, animum ſupra neceſsitates erigo, ſupra fatū pono. Sed omnia mihi iam diſcuſſa, conſumpta ſunt, & honeſta pereundi ratione uicta ceſſerunt. Quid mihi amplius cū corpore, quod oderūt oculi ſui? cum quo quotidie properans anima rixatur? Non ſunt mea membra, quæ poſsim uelut hoſtis alicuius lacerare, confodere. Homini qui ſemel renūtiauit rebus humanis, nō redditur uita, ſed tempus: & ipſa cupiditas ratioq́; pereundi, hoc ipſo quo uetamur, accreſcit. Felicior mehercle qui moritur antequam debeat, antequam uelit. Penè ſerò renuntiat uitæ, quiſquis ſic ad exitum peruenit, ut hoc illum facere nemo miretur. Ei tantū debet mors negari, de quo nō ſufficit hoc pœnæ genus, ut ipſe ſe potius occidat. Nā quòd lex iuſsit ut mori-

turus redderet cauſſas, quòd inſepultum uoluit abijci, ſi ſic properaſſet erũpere, ut non nunciaret hoc prius, non fateretur: fallitur quiſquis ideo factum putat, ut teneremur inuiti. Illa uerò nõ timet pereundi temeritatẽ, nec ſecretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter auſuros proferre cauſſas, quos ſceleris cõſcientia, quos maioris cruciatus metus in ſuprema compelleret. Igitur ne ſupplicia properato lucrarẽtur obitu, rurſus in pœnã nocentis inſepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, cauſſas mortis reddi uoluit, non æſtimari. Poſſum igitur P.C. publica quadã uoce generis humani reſpõdere quærẽtibus cauſſas mortis interrogatus. At ego difficilius redderẽ uitæ. Quid iuuat ô miſera mortalitas animã per tot annos, etiam, ſi natura patiatur, per infinita temporũ ſpatia triſtiſſimo corporis retinere cõplexu? Si cuncta gaudia noſtra, ſi uoluptates, & quæcunq; ex hac uniuerſitate mũdi uel ſolicitant aſpectu, uel blãdiuntur uſu, diligenter excutias, tota uita hominis unus eſt dies. Humiles prorſus abiectæq; mentes, quas non implẽt hæc eadem ſemperq́; redeuntia: ut qui honeſtis operatus artibus ſciat quis finis bonorum, quæ uera felicitas, nũquam ſibi uidebitur præmatura morte periturus: & lucis cauſſas ad animum mentemq́; referentiũ neminem quotidie uita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura ſint in hac æui breuitate fugienda: comparaturum gaudijs, proſperis, metus, calamitates? Illa illa æſtimemus ꝑpter quæ fatigamus uotis deos, propter quæ breuem querimur ætatem. Nempe ſunt uanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum? & cũ liceat euadere, malle pati? Finge tibi uelut ipſam proclamare naturã, Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerumq́; conſortium, & per ſuccedẽtium uices in ordinẽ mortalitatis natus,

bona

*bona noſtra uidiſti:admitte poſteros,cede uenie͂tibus.*Neſcis *te quanto diutius uixeris,tanto magis impatientiam parere?* *Quantumlibet prorogentur te͂pora,iungantur ætates, qua͂-doq; tame͂ no͂ poteſt non exitu perire miſeri, qui moritur in-uitus.* Miraris *quòd ſuprema mea ipſe præcipitem?* Nunquid *enim non hoc agunt ſinguli dies?*Omnis *nos hora per tacitos fallenteſq́; curſus applicat fato, & in hac turpiſsima perpe-tuitatis cogitatione diſtricti, per exigua feſtinantis æui mo-me͂ta præmorimur.* Faciamus *potius de fine remediu͂, de ne-ceſsitate ſolatiu͂:exeamus ſpo͂te,co͂ſilio,pleni ſecuritatis,gra-tias age͂tes.* Solus *uixit quoad uoluit,qui mori mauult.*Indul*gete quæſo ſæuæ triſteſq́; cauſſæ,indulgete uirtutes,ut mori tanquam magno animo uelim.* Ita *non ſufficit ad maturandos exitus, quod fortiter feci?*Infirmæ *prorſus terrenæq́; mentis eſt,ut numeretis annos:ego (quæ feliciſsima uel laſsitudo uel ſatietas eſt)uirtute co͂ſenui.*Quid *adhuc inter accide͂tia fra-gileſq́; caſus ago?*Homo *receptus in publicas gratulationes, præſentiæ humilitate decreſco.* Minores *fia͂t neceſſe eſt diu-turnitate,quorum initia co͂firmauere ſucceſſus, cum iam,nec operibus,nec felicitati poſsit accedere.* Cu͂ *fortuna ruere de-mentia eſt,& ætatem trahere pereuntem.* Nullos *ego ſenes degere turpius puto,quàm qui fortiſsimi fuerunt.*Vultis *ex-pectem ut putres artus fœdet pudenda canities? ut ſanguine me͂bra uacuata uix nitantur ad greſſus? ut hæ laudatæ ma-nus,nec ad quotidianæ uitæ miniſteria ſufficiant?*Quàm *mi-ſerum,quàm deforme eſt meminiſſe quod fueris!referre cica-tricum tuaru͂ redundationes, & frigidam præteritoru͂ me-moriam!cum iam fidem membra non habea͂t, ſupra ſua facta rideri!*Feſtinatò *exire de ſeculo debeo,du͂ alacre corpus,du͂ ſpiritus uiget,dum teneor, du͂ deſideror:& hoc uolo deberi manibus meis,animo meo.* Fauete *dij pariter atq; homines:*

mortem uir fortis inueni.Eſt hæc cõmunis mihi cum multis fortaſſe cauſſa,ſed ueniamus ad meã. Si *mihi* Mathematicus *denũciaſſet damna membrorũ,grauẽ corporis perpetuumq́; languorẽ, ignoſceres tanta mala uel incerta fugienti.*Plus *eſt quod expaueſco,quod timeo.* Minatus *eſt mihi manus meas, meos animos : nullumq́; uoluit eſſe momentũ,quo ſecurus intrepidusq́; requieſcerẽ.*Iuſſus *ſum uitã per anhelitus metusq́; conſumere.* Quis *inter hæc ſpei,quis conſolationis eſt locus?* Mori debeo *tanquam nocens, ſi* Mathematicus *uerũ* dixit: *tanquàm miſer,ſi mẽtitus eſt.* Quid, *quòd me futurum* dixit *parricidã?*Ecquem *mittamus in experimentũ,cui credamus?* Placet *pòſt futurorũ incertam tractare* rationẽ.*quid ad diuerſas ſuaſiones, & ad loquaciſsima humanorũ pectorũ ingenia uariaris?* Parricidium *dictus ſum facturus : ſi poſſum poſthac uiuere,nõ ſum innocẽs,etiã ſi non fecero.*Interroga*re mehercle hic libet uos omnes liberi, omnes parẽtes, quem mihi poſt hãc denuntiationẽ aſsignetis animũ.*Homo *ſum,cuius corpus iratũ fortaſſe ſeculo numẽ,uelut aptiſsimã facinori uidetur elegiſſe materiã, cui in primis continuò natalibus aſsignata eſt uirtus pariter & facinus, omniũ incredibilium diuerſorumq́; pariter capax,omnibus difficultatibus nouitatibusq́; ſufficiẽs, ſceleribus miſer,& ſine morte ſua nocẽs,in quo debeatis ipſas quoque odiſſe uirtutes.* Neſcio *quæ me prodigioſa feritas in patrem uelut telum aliquod caſurumq́; pondus librat,impingit.* Facinus *me manet,quod contra fidẽ eſt, quod profuturũ mihi negatur:& nolim:cuius nõ tẽpus, non locus,non cauſſa prædicitur.* An *mori debeam,uos æſtimabitis : nõ debui naſci.*Sentit *pater quãta ſit prædicti ſceleris immanitas:& ideo tentat efficere,ut* Mathematicã *artem non putetis:ac modò cõtendit non eſſe fatum,& cuncta caſu fortuitoq́; decurrere:modò etiã ut prouidentia regãtur, non*

poſſe tamẽ humana ſcientia deprehendi. Dum utrunq; colligo, interim apud grauitatem ueſtr.m depono ſenſiſſe aliquid patrem etiam cum metuit. Ego Mathematicum probaui dixiſſe uerum: ille credit eſſe quod dixit uenturũ. Caſu'ne tibi pater hæc diuerſitas uidetur in corpus unum diſſentientibus ſolidata primordijs, ut ſummo uertice locatus igneus uigor cuncta leuia calidi ſpiritus ardore ſuſpẽderet: profundus humor ad ima dimerſus, unde quotidie ſuperpoſiti caloris alimẽta traherentur, terrenum pondus in medio quanto ſuperne ſpiritu, tanta penitus inanitate ſubnixum librata mole cõſideret, ut ſeculorum infinita ſeries, per aſsiduas temporum uices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentium ſiderum ueneranda facies? quòd quædam uelut infixa ac cohærentia perpetua ſemelq́; capta ſede collucent, alia toto ſparſa cælo uagos curſus certis emetiũtur erroribus? Iſta credis paſsim fortuitoq́; diſpoſita? Rogo, quid melius ratio feciſſet? Deus hæc, deus fabricator operis uniuerſi ex illa rudi primaq́; caligine protractum poſuit in uultum, digeſsit in partes. Poſtquam dederat uniuerſitati parem dignamq́; faciem, ſpiritum deſuper, quo pariter animarentur, immiſit. Inde eſt quòd quicquid naſcitur, conſociata numini proprietate ſignatur, & in totam æui ſui breuitatem compoſitum firmatumq́; ſic accipit futura, quaſi uitam. Hæc credo pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingenium, & ex aſsiduis obſeruationibus notisq́; redeuntibus latẽtium ratione collecta, peruenit ad cauſſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici? Defectiones ſiderum laboresq́; narrãtur, nunciatur origo tempeſtatum, laſsitudo uentorũ, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſeueras minetur hyemes, quid ſignificent

ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flamma ſideribus. Nō inuenio quid poßit eſſe certius ueræ artis ingenio, quàm dicere quid futurū ſit, fieri deinde quod dixerit. Quòd ſi eſſe artē Mathematicam probant natura, ratio, experimenta: pater quoq;, qui credidit cōſulendum, ſupereſt, ut oſtendamus uerum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primā certißimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauitq́; reſponſum, nec per uarias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorē: nihil ita locutus eſt, ut illud audientium interpretatio traheret dirigeretq́; quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnaq́; promiſſorum uarietate ſuſpenſos ſic dimittere, ut quicquid caſus attulerit, putēt eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingēdi, quòd dicebat uſitata, communia, quæ futura pater facilè crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo, ubi magis deſinit, qui mentitur? Sed quibus ille, dij deæq́;, ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida dißimulare non potuit cum quæreret pater? Artē tantum mirari me pater putas? Ego miror animum, ſtupeo conſtantiam. Erit, inquit, uir fortis, & parricida. Rogo, quæ ratio fallendi eſt, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod proſpiciebat Mathematicus, hæc ſola ratio fuit mendacij, ne prædiceretur. Fero tamē, ut quis in alijs conſultationibus decipi poßit aut errare: de futuro parricida non magis Mathematicus poteſt, quàm pater interrogare. Omnes, ſicuti apud ſacræ artis antiſtites ſatis cōſtat, animæ proprietates, et futuras mentiū corporūq́; formas, ex illorū ſiderū qualitate, quibus in ortu ſuo cuncta gignuntur, accipiunt. Aliquis uagi numinis errore perſtrictus eſt, uitā trāſiget ille diſcurſibus. Placida

cida conceptum ſtella ſignauit, erit modeſta lenitate conſpicuus. ardens naſcẽtis horã ſidus accẽdit, uiribus pariter moribusq́; flagrabit. Lãguidi et iam uergẽtis in procliue mũdi, hebeſcentibus tardior membris, ſimilis ſenectæ iuuenta pigreſcit. Iam ſicui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi cõſurget imperiũ. Credo mehercle in illum natalem meum monſtri diem, iratorum numinum conſpiraſſe uiolentiam, ſedemq́; prodigioſi ſpiritus collato pariter igne preßiſſe. Si uerum eſt, poſt uetuſta ſecula, & innumerabiles annos reddi rurſus alijs corporibus animas, fortaßis in me renatus ſit aliquis ex illis, quorũ ſcelere uiolatus dies mundum ſubito mutauit, quos per maria terrasq́; fugientes, furiales faces, & ultricum dearum terror agitauit. Neceſſe eſt ut maiores notas uentura promittant, quæ nõ temere naſcũtur. Sic futuras tempeſtates, pelagi fragor, & conſcium nemorum murmur enunciat: ſic periturorum fata populorũ ardentes cælo faces, & crinita ſiderũ flamma præcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, agèbat ante ſe uẽtura feritas publicas calamitates, & omnium malorum conſummatione parricida ponebar. At nunc iſta putet aliquis fortuito, non arte ſentiri, poßit fortaſſe caſu euenire quod futurum ſit, non poteſt caſu fieri quod prædictũ eſt. Ecquãdo unquàm pater explicuit manifeſtius ullius fati neceßitatẽ totus ordo reſponſi? Vir, inquit, naſcetur: euenit. Educabitur, quãuis parricidiũ prædictũ ſit: accidit. Perueniet ad iuuẽtæ robur. adoleui. Viribus erit cõſpicuus, & nimis. Aderũt bella, uenerunt. Ibit in aciẽ te uolente, miſſusq́; fortiter faciet: feci. Erit parricida, ſi uixero. Si pater tam ſecretæ profundæq́; artis ratio reddẽda eſt, non'ne habere tibi grãde cõſortiũ prædicti uidetur ipſa diuerſitas? Virũ fortẽ dixit, et parricidã. Vicina ſunt hæc, etiã ut dißimilia: paria uiribus, etiã ut mẽte diſſentiant. Quid enim me aliud no-

tabilem fecit in bello, quã quod nõ parco cædibus, cruore nõ ſatior, exultãs ſuper ſtratorũ corporũ ſtrages, palpitantibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta cũ hoſtis cõtigit. Pax eſt quæ nos deprehẽdit: & cũ iuſta graßãdi materia cõſumpta eſt, ĩ facinus neceſſe eſt ocioſus ardor erũpat. Ecce iã reipublicæ præbita eſt quies, mihi tamẽ plurimũ eſt cũ gladio meo. totis diebus tracto ferrũ, ad arma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidiũ tã facile eſt, quã fortiter facere, cũ utrunq; de fato eſt. Sed quouſq; ratione colligã, quod exitu iam probatũ eſt? quod nullis Mathematicus dixit ambagibus? nullis dißimulari artibus poteſt? Partẽ reſponſi futurã in alio opere iam uidiſti, &, quod præcipue torquet animũ, fides ſceleris uirtus fuit. Explicata eſt autoritas reſponſi, cũ de duobus prædictis unũ factũ eſt. Nec poßis de ueritate dubitare, quoties cũ ĩcertis experimẽta cõſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerunt, fieri nõ poteſt ut hoc ſolum falſum ſit, quod nouißimũ eſt. Nõ poteſt, inquit, fieri parricidiũ. Vis mirer pater, ſi nõ creditur futurũ, quod etiã cũ factũ eſt, uix creditur? Falleris ſi aduerſus prædictas neceßitates ſufficere credis ꝙ ego bonus filius ſum, quòd tu optimus pater. Tu nõ mereris ſcire, credo ego utiq; nolle me ſcire. Quid eſt ergo fatũ, niſi quod fit, & non habet cauſſas? Quẽadmodum ergo, inquit, iſtud uitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt? Scilicet hac ſola ratione, ut mors inter facinus hominemq́; ponatur. Vincitur pater fatũ ſi reſiſtas: uincit, ſi cõtempſeris. Ago quinimmo gratias hoc ſolo nomine crudelißimis fatis, quòd maximũ facinus nõ in prima æui mei parte poſuerunt, quòd præmiſſæ ſunt antè uirtutes, magnorumq́; operum prior ordo defluxit. Poteſt puto caueri parricidiũ, quod & prædicitur, & nouißimũ eſt. Fingamus pater Mathematicũ de hac ſola uitæ meæ parte mentitũ: quid tanti eſt ut credam

iſta & uiuã? Occidi pater non poteſt. Sed quid refert ſi difficultas iſta nõ eſt ſalua animo meo? Excedit omnẽ calamitatẽ, innocentiæ ſuæ nõ credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectum habere animum ſuũ, calũniari manus, incurſare uiſus, & parricidalẽ agere cogitationẽ. Maior mihi ratio moriẽdi eſt, ſi parricidiũ fieri non poteſt, & ego me credo facturũ. Quem tu mihi pater imperas laborem? quam aſperã exigis patientiã? Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimium grauis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſdem expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, uenena fiant. Timeo eiuſdẽ peregrinationis adire comitatum. Omne fugio ſecretũ, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſq; timebitur animus? Mors mihi præſtare poteſt ne parricidium faciam, mors ut uidear nec fuiſſe facturus. Sed me infelicẽ, quàm multa ſunt quæ timere debeã etiam contra animum meũ? Vnde ſcio an expulſum me repẽte ſenſibus meis, aliqua magni diſcriminis imago raptura ſit? Proſilibo fortaſſe tanquã ſequar claßici uocãtis inſtinctum, tãquam me ruentis patriæ fragor, & uociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me ſane interdiu cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio quid afferat nox, caſus, error? Mathematicus hoc non futurũ dixit ut uellem, ſed ut occiderem. Tu quoq; pater quanto grauiores paſſurus es ex ipſa dißimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt, palàm occidiſſe quem timeas. Cum bene in oculis meis amplexibusq́; requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus: & licet cõponatur ad fortẽ ſuperbamq́; conſtantiam, naturalis tamẽ hominis infirmitas poteſt tam percuſſorẽ timere, quàm mortẽ. Explica nos pater tam miſero triſtiq; complexu, & longißimas ſolicitudines breui recide patientia. Minus indignum eſt ut moriar ſi innocẽs futurus ſum, quàm ut uiuam ſi parricida. Denuncio tibi pater, & de ſuprema

neceßitate confiteor. Iam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus: non regere dexteram, non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor, non ſentio, non intuentur oculi. Tunc omnia incipio ſcire, cum geſta ſunt. Quid? tu me lacertorum uiriumq; beneficio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas? Quantũ dicũtur narraſſe captiui? neſcio quẽ in me monſtroſi uultus horruere cõſpectum. nõ tela iaciebam, non iaculabar ictus. furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud non lorica, non ferrum, ſed diri ſerpentũ clauſerant nexus. Non fuit illud pugna, nõ acies. in bello parricida uincebã, exceſſerunt opera mea humanarum uirium mediocritatem. quicquid factũ eſt, rabies, inſania fuit. Prædico, proteſtor, non ego parricidium faciam, nõ ego fortiter feci. Quòd ſi ulla ratione caſu'ue effici poteſt ut prædicta non fiant, fidem ueſtram P.C. ut mihi potius innocentia, quàm fato debeatur: ego dicar expugnaſſe conſtitutionem, fregiſſe uincula neceßitatis: mea pietas, mea laudetur integritas. Dij non ſinant, ut inter me reſpõſumq; decernat exitus. Mathematicũ uincere malo, quàm reprehẽdere. Quid nunc agam P.C. quemadmodum me uir fortis ad preces, quemadmodum parricida componam? Dicam, miſeremini? dicam, ſuccurrite? Sic rogari contra mortem ſolet. Nouo mihi inauditoq; opus eſt ambitu malorum. Niſi morior, periclitor. Ideo uideor cauſſas reddidiſſe, ut contradiceret pater: & ſi bene noui malignas interpretationes, non exitũ captaſſe dicar, ſed excuſationẽ. Explicare per fidem miſeri pudoris æſtum, nunquam uidebitur mori uoluiſſe parricida, ſi uixerit. Ad tua nunc genua porrigo optime pater has ad ſcelus tantum fortes manus. Per ego, ſi fas eſt, quicquid feci, per hãc ipſam mei charitatẽ, qua me nondũ timere cœpiſti, miſerere, filiũ pietate pereuntẽ ne uelis exitum facere parricidæ. Præſta mihi patientiã, qua me modò bello credidiſti.

Finge

Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe complexu: confectumq́; magnis uulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes: hũc quo nos retinere uoluiſſes, in ſuprema mea trãsfer affectum: tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri iuſta perſolue. Deinde cũ iam nouiſsimis oſculis, ſupremoq́; diſcedens ſatiatus fueris amplexu, tunc te fas eſt ſublatis ad cælum manibus proclamare, Mathematice, mentitus es. Reddidimus cauſſas, peregimus preces. reliqua uos manus, uos adiuuate ciues, non ut liceat mihi mori. licet iſtud etiã ut negetis. Vir fortis cõmendo uobis exitum meũ, ſi nõ cõtinuo letale uulnus impreſſero: ſi non cũ ſanguine totam animam properans ictus egeſſerit, adiuuate dexteram, deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Neſcio quàm longe manum ſparſurus ſit fugiẽtis animæ dolor, quò cadat extractus mucro uiſceribus, in quem ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire quantum debeam timere uicturus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

AEGER REDEMPTVS.

DECLAM. V.

ARGVMENTVM.

Liberi parentes in egeſtate aut alant, aut uinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi, & luxurioſum. Peregre profecti ſunt capti à piratis. luxurioſus languere cœpit. Ambo de redemptione ſcripſerunt. Pater uniuerſis bonis in unum redactis profectus eſt. Dixerunt illi prædones, non attuliſſe illum niſi unius pretium, & eligeret utrum uellet. Aegrum redemit. Qui dum reuertitur, mortuus eſt. Alter ruptis uinculis fugit. Alimenta poſcit pater. contradicit filius.

Pro Patre contra Filium.

QVAM

QVAMVIS Iudices in tanta malorũ continuatione iam poterã nihil ex accidentium meorũ nouitate mirari, nullumq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduerſa, quæ de ſolatijs remedijsq; creuerũt: cõfiteor tamen hoc ſolum me proſpicere nullo metu, nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatẽ, famem, hinc quoq; calamitatibus noſtris põdus accederet, quòd reuerſus eſt filius meus. Viuebã miſer, ut hunc uiderẽ, ſoláq; ſuperſtitis expectatione ſuſpẽſus, auidiſsimam moriendi cupiditatem cõtentioſa mẽdicitate fallebam. Pudet perſuaſionis. rediſſe ſe iuuenis affirmat ut uindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet: nec intelligit maiorẽ ſe factis meis autoritatẽ hac indignatione cõferre. Nunc magis ſentio, quantũ facinus fuerit ægrũ non redimere. Quæritur ſe relictũ, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur Iudices poterã redemptionis illius reddere de præſenti iuuenis impietate rationẽ, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filiũ uiderer elegiſſe meliorem. Non utor tamẽ occaſionis huius inuidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatiẽtia feci, querela malo defendere. Ego uerò tunc non mores liberorum, mentesq; tractaui, nec mihi in illa triſtiſsima conditione ſuccurrit de comparatione conſilium. Sola, quid facerem, neceſsitas, ſola iuuenum meorum aduerſa ſuaſerunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit ægrum. Illud plane Iudices ultra omnẽ malorum meorũ fateor eſſe triſtitiam, quòd hac aſperitate iuuenis, hoc inopiæ ſqualorisq; deſpectu famam optimi fratris inceſsit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonum uincula diſcuſſerat, decuerat ne uoluiſſet aliter reuerti. Ex quo ſe nobis tanto uirium labore reſtituit, poterat eius quoq; admirationem mereri, qui pretio paulo antè ceſsiſſet. Dij immortales,

les, quam laudem, quem gloriæ fauorem impleuerat! ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. R*elaturus uobis* I*udices ordine malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſæuus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatum, ſecreti doloris indignatione conuenio:* Q*uid agis impotens ſuperbe?* T*u neſcis utrum fuerim redempturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris.* H*abui enim iudices, filios diuerſiſſima mentium corporumq; qualitate compoſitos: & ſicut mox probauit ſæua captiuitas, in totam diſſimilitudinem, uitæ quoq; genere diductos.* H*ic nanq; robuſtus ac patiens, non molliri proſperis facilè, non accidentibus frangi: & quem de uoluptatum gaudiorumq; contemptu ſcires parem quandoq; fortunis, traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra conſtantiam.* I*lle uerò pariter in lætitiam metusq; reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam ſimilis ægro.* S*ed apud patris affectus hæc ipſa liberos diſſimilitudo iungebat, & erat quædam inæqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc ſeriò, laudatumq; ſemper, illum iam quadam miſeratione diligerem.* Q*uid profuit indiuidua pietas?* E*rat etiam me nolente manifeſtum utrius magis colloquijs, magis lætarer aſpectu.* V*elit nolit* I*udices ipſa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat.* I*raſci quòd non ſit fratri prælatus ægro, impatientia eſt hominis qui magis ametur.* A*ccipite* I*udices maiorem pietatis æque probationem. filium nec peregre dimiſſurus elegi, iunxi fratrem, aptaui comitem, & utroq; patris latere nudato, uiſus ſum mihi magis habiturus utrunque mecum, ſi pariter eſſent.* H*anc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſeruauit.* V*terque captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerunt.*

pſerunt. Diſsimules licet, iterum tamē & inter aduerſa perſuaſionem charioris inuenio. In captiuitate cōmuni puto minus ſperauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentiſsime iuuenis, tu quæſo reſponde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in precia collegi: rus, ſeruulos, penates, et omnia utiliora properanti feſtinatione parentis addixi, & ultrà quàm non poteſt excogitare ſummus affectus, nihil ſenectuti meæ, nihil dubijs caſibus (prò inconſulta pietas) nihil neq; illi reſeruaui, quem redemiſſem. Quantum Iudices ad piratas tulerim, ſcire poteſtis ex hac fame. Fuerit precium licet exiguum, paruumq;, dum totum: fingite quanlibet diuitem, quanlibet pauperē patrem. nemo unquā plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit. Vtrum'ne igitur Iudices nemo mortaliū habet precium plurium liberorum? An piraticæ feritatis ingeniū eſt, in captiuorum taxatione ſolos æſtimare redimentes? Dij immortales, quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit? Parum, inquit, attuliſti ſenex, languet alter. Quid ego à dijs hominibusq; merui, quòd mihi non redditurus utrunq;, non ipſe potius elegit? Sæuus, & humani doloris artifex, negauit à me duos poſſe redimi. Deinde ut hoc triſtius, ut difficilius eſſet, redditurum ſe dixit utrū maluiſſem. Vides iuuenis quantum pietati meæ teſtimoniū reddiderit ipſa crudelitas. Conditio non ponitur niſi duos redempturo. Expectatis, certū habeo iudices, ut in triſtiſsimæ neceſsitatis poſitus abrupto, ad ægrū continuò properauerim. Quis non putet audita cōditione uincula me ſtatim detraxiſſe languēti? Oderitis licet confeſsionē meam, deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus, perquā longū pietas miſera cōſiliū: & quod nunquam ſatis manibus filij, nunquā ſatis excuſabo conſciētiæ meæ, nō ſtatim mihi ille deficiens unicus fuit. Diſſimul

ſimules licet orbitas, ego mihi plurimũ uideor adieciſſe languori cũctationis mora, & ſenſit infelix quid in electiõis huius neceßitate fuerim neutro languẽte facturus. Tandẽ, quod ſolũ habebat ambitus genus, deſperatione præualuit. Accepi fateor illum qui ſolutus quoq; non ſequebatur, quem nõ gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis ulla clemẽtia, merueram etiam de piratis ut mihi duo redderẽtur. Vtinam Iudices iuuenis illius uita præſtaret, ut uideretur non periculi miſeratione, ſed charitate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo cauſſam. Explicuit iuſtitiam comparationis, qui deceßit etiam redemptus, & in perituro filio nihil aliud electũ eſt. In quo fui miſer famæ periculo? Filius meus languore defunctus eſt. Tamẽ pater occiderat ægrum ſi reliquiſſet. Videram cõtinuò Iudices in carcere illo quantum promitteret conſtantia hominis, quẽ non captiuitas, nõ expectatio patris, nõ fratris fregiſſet infirmitas. Nec immerito de fortißimo iuuene cũcta ſperaui, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato languẽte liberior. Tandẽ miſeros fortuna reſpexit, & puto contra prædonum commẽta feritatẽ, ipſa conſenſit, ut nobis quẽ negauerãt, nõ abſtuliſſent. Non quidem mihi Iudices arrogo temporis illius prouidentiam, nihil me fateor feciſſe conſilio: poteſt tamen utriuſq; iuuenis exitus neceßitatibus meis aßignare rationẽ. Periјt quẽ redemi, reuerſus eſt quẽ reliqui. Inueniſſe te putas iuuenis patrẽ cibos et alimẽta poſcẽtẽ? Quærebam preciũ tuũ, teſtor clemẽtiã mitißimæ ciuitatis: hæ preces, hic rogãtis ambitus fuit. Miſeremini, date ſtipes, ĩdulgete conferte, repetendus eſt ille qui redimi maluit fratrẽ. Sed & hac te decebat reuerſum ꝓclamare uoce, Erige uultus pater, attolle triſtißimã faciẽ: uindicati de ſæuißimis prædonibus ſumus, duos redemiſti. alimẽta poſco, poteram non adijcere, fi-

lium pater, ſed mendicus hominẽ, ſed iuuenem ſenex. Quis enim magis ex ipſis rerũ naturæ ſacris uenerãdisq; primordijs deſcendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam cõmune, tam publicũ, quàm ut alicuius famem proximus quiſq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex deus in cõmune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum uices in altero quẽq; quod pro ſe timeret aſſerere. Nondũ hæc charitas eſt, nec perſonis impenſa reuerẽtia: ſed ſimiliũ accidentium prouidi metus, & cõmuniũ fortuitorũ religioſus horror. In aliena fame ſui quiſq; miſeretur. Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiã pariter nauigantiũ frequẽter unius alimenta pauerunt. Hinc & ille uenit affectus, quòd ignotis cadaueribus humum congerimus, & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut nõ quãtulocunq; ueneretur aggeſtu. Parẽtibus uerò liberi nõ præſtatis alimenta, ſed redditis: quanto dij deæq; breuiora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus, tam uarijs uel abſtinẽtiſsimæ iuuẽtutis impendijs? Si mehercule hoc quoq; officij genus natura permitteret, bene pro deficiẽtibus aliquid & uita ueſtra deperderet, iterumq́; ex illa quã traxiſtis anima portio breuis in ſuum rediret autorem. Vultis ſcire quãtus nomini noſtro debeatur affectus? quanta ueneratio? Non eſt beneficiũ quòd paſcitis: ſed eſt facinus ꝙ negatis. Liberi parentes alant. Pudet ſacrorum nominũ, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit ut pietate iuuaremur? Liberi parẽtes alant. O crudele factũ. O nunquã triſtior fames. ita paſcit ille qui cogitur? Nõ meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce paulisper: infirmitas remunerãda ſit. Primùm lex ſeueriſsima eſt, ut fortius alimẽta poſcãtur. Perdiderunt pulchritudinẽ ſanctitatemq́; naturæ, qui putant illis parentibus iura ſuccurrere, quibus apud liberos

ſalua

ſalua eſt de mutua charitate reuerētia. colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam uenerabiles affectus hoc quoq; dignū prouidentia fuit, ut aliquid & odia præſtarent. Quereris, iraſceris, & ideo iuberis. Expe*ctandū eſt uidelicet ut liberorū parentumq; concordiā præferāt totius merita uitæ, & ut pietas, natura, ſanguis accipiant quotidie tanquam amicitiæ nexum: & niſi nos promeruerimus obſequijs, adulatione, patiētia, natales ortus & pignora prima perierūt? Si uultis* Iudices *ut huic nomini ſalua ſit in omni perſonarū diuerſitate ueneratio: bonū patrē filius alat, lex malum.* Non *faciā hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, ut excuſem uel peſſimum patrem, ut ſacro nomini tentem gratiā petere de uenia. Sim licet crudelis ac ſæuus, filium tamē diutius amaui. Clauſerim paternos penates, de teſtamēto, de ſpe ſucceſſionis expulerim, onerauerim uinculis manus, fœdauerim membra uerberibus: perſolui gratia nō poteſt nec malo patri. Arrogans, impotens ſum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgēs, uocabula ſunt iſta minoris affectus: propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus.* Ve*ſtrū quinimo crimen eſt, quòd interdum aliud ſumus: & (unde manifeſtū eſt diuerſitatē noſtram uenire de moribus liberorū) non inuenias aſperū patrē, niſi iam peccātis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum: ideo paſce, tantū paſce, nō ultrà malo pro reuerētia nominis noſtri. Quicquid præſtatis inuiti, & cū alitur pater quē quereris indignū, accipere mihi uidētur oēs parētes. Si uis, affectū debes: ſin minus, neceſſitate ſeruitutē, patiētiā.* Nō *tāquā pater alitur, qui tāquā bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc iraſceris, tūc obijcies mihi, cū proſperitatū, cum ſecundorū officia depoſcā.* Nō *talis ad tua genua prouoluor, ut extimēdus ſim.* Nulli *malus eſt pater, cum eſſe cœpit in-*

 felix.

ſelix. Aſpicis collapſum, & ex omni calamitatũ genere miſerũ, & ultra quod accidentiũ menſura non exit, in orbitate mendicũ. Riget ſquallidi capitis cõcreta canities, uigor priſtini uultus uacuis luminibus intabuit, & per obſtantiũ crinium illuuiẽ tenuis arctiũ iactus oculorũ. Hæret aſtricta nudatis oßibus cutis, & in fame ſua homine cõſumpto, iam mẽbra ſine corpore. Iterũ bonus ſum: in priſtinã religionẽ de calamitatũ horrore reſtituor. Adeó'ne nõ habẽt hæc ipſa ſupplicia pœnas, quòd poſco, q rogo, quòd mendicus ſum filij mei? Et quàm multa dij, deæq; non poſſunt pro nobis impetrare leges? Quanto plura ſunt quæ negantur cum præſtant inuiti? Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut cõſoleris, ut foueas: proijce quod rapiã, abijce quod colligã. Genus ultionis eſt paſcere, nec miſereri. Si tamen iudices fas eſt impietatis huius ullas accipere cauſſas, & filiũ qui nõ alit, putatis reddere poſſe rationẽ, æſtimate per fidẽ quod ſit facinus illud, cuius ultionẽ debeat exigere aliqs de fame patris. Captũ me, inquit, nõ redemiſti. Quis non putet queri de filio patrẽ? Quenquam'ne dicentẽ feras, nihil tibi debeo qui mihi uitæ lucisq; beneficiũ ſemel præſtitiſti, quia hũc ſpiritũ, hoc corpus nõ ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquißima magnorum conditio meritorum eſt, ſi quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & peßimo exẽplo gratiã præteritis auferunt reliqua ceſſantia. Nõ redemi. non tamẽ ideo minus eſt q in hunc te diuinorũ humanorumq; cõſpectũ de noſtra protulimus anima. Maria terrasq;, & infatigabiles ſiderũ curſus, & cũcta ſacro fulgore lucentia nos ut frueteris oſtẽdimus. Has quas ſubtrahis manus, hæc uerba quæ negãt, de meo ſpiritu, de meis uiſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta q tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, q queritur, et paſcit. Quàm

multa

multa iudices huic querelæ reſpõdere poterã, propter quæ filiũ ſalua pietate nõ redemiſſem? Quis nõ acciperet excuſationẽ, ſi dicerẽ, Impedijt quamuis properantẽ ſenectus, inopia, lãguor? Pretiũ non tam feſtinãter inueni: Explicare non potui nauigationẽ iuuenibus quoq; fortibusq; difficilẽ. Solus ac ſenex nõ illa qua ſperauerã proſperitate direxi? Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationẽ, nihil plus pro filio factũ eſt quẽ recepi. Non fortunã tibi debeo, ſed affectũ: non exitũ, ſed uoluntatẽ. Pro duobus precia cõtraxi, pro duobus maria cõſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur, ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Age tu nunc iuuenis ad faciendã inopiæ patris inuidiã (ſi uidetur) exclama, Famem obtẽdis, ad quã luxuria, prodigarumq́; uoluptatũ cõtinuatione ueniſti: exhauſiſti ſenex cenſus in precia meretricũ, quanquam & huic iubetur neceſſitati pietas ueſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrẽ nominare contenta eſt, filiũ nõ remiſit ad cauſſas. Quid uerò ſi in educationem, in diſcurſus, in precia uacuatus ſum? Excedit omnẽ ſcelerũ cõparationẽ, patrẽ mẽdicũ facere, nec paſcere. Tẽtat iudices hoc, quòd nõ eſt redẽptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrẽ, inquit, mihi prætuliſti. Fateamur pauliſper hoc crimen, agnoſcamus hoc nefas. Impudẽtiſſime generis humani, tu nõ feres ut frater tuus uel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi neſcio quis affectus, poſſidẽt charitatis tuæ locum pignora de minoribus ſumpta nominibus. Illũ nẽpe, cuius æquè ſpiritus de uiſceribus his trahebat ortũ: qui patrẽ uel ſolus impleret. Peſſimus eſt mortaliũ, q amari fratrẽ ſuũ ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies utrũ frequẽtius oſculer, utrũ ſtrĩgã magis arctiore cõplexu? Non eſt hoc impatiẽtia, nec circa patris affectus ſacra de pietatis contẽtione rixa. Eũ tantũ fratrẽ putas amari

magis, quē nō ames? Falleris iuuenis, longeq́; te ab intellectu rerū naturæ ſepoſuit praua pſuaſio, q putas ex paternis affectibus filio perire, quicqd in altero de neceßitate præpōderat. Par eſt in oēs liberos, eadēq; pietas, ſed habet in aliquo plerūq; pprias indulgētiæ cauſſas, et ſalua charitatis æqualitate eſt qddā per quod tacito mētis inſtinctu ſingulos rurſus tāquā unicos amemus. Hūc primus naſcēdi locus, illū gratiorem præfecit infantia, alium lætior uultus, & blādior oſculis amplexibusq́; facies, quoſdā magis ſeueritas probitasq́; cōmendat, in quibuſdam diligūtur impatientius calamitates. Et damna corporū, debilitatesq́; membrorū notabilius miſeratione cōplectimur. Salua eſt tamē uniuerſitas, cū quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, nō intercidūt iſta, nō pereūt, ſed inuicē uincūt, præualēt, cedunt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar Iudices pauliſper calamitatibus meis, & ſic agā tāquā apud piratas inuenerim utrūq; ſanū. Attuli ſine dubio preciū duorum, ſed utrūq; prædo nō reddit. offert electionē, ſuadete quid faciā. Quid dicitis? Iſta pietas eſt, abire, diſcedere, iraſci ſcilicet, queri, & inuidiā facere piratis? Vos interrogo liberi, uos parētes, Nō ergo facinus eſt, ideo neutrū redimere, quia utrūq; nō poßis? Egregia pietas, æquare liberos iuſtitia deſperationis, & ex hoc q ſuccurrere nō cōtingit duobus, orbitatē facere totā. Tu uerò ſenectus accipe quicqd datur, accipe qcquid offertur, dū hoc ſaltē feritati libet, antequā in patientiā tā ſæua decreſcat immanitas. Interim multa poſſunt afferre caſus: ſperare licet, repetere, ſperare pater fortaßis euadat. Quæcūq; explicari coaceruatione non poſſunt, p partes uicesq́; ſeruātur: & facilius eſt diuiſa ſubtrahere, quorum magnitudo laborat ī ſolido. Quātū ītelligo Iudices, filius, cui pfuturū nō erat ut eligerē, hoc ſolū ferre non pōt, q redēptus

eſt

eſt frater. Quis hãc Iudices inpudentiam ferat? Obijcit mihi quòd ullũ de liberis meis potuerim facere diſcrimen. Deinde queritur nõ ſe potius electũ, & cũ fratri præter eiuſdem nominis par ac ſimile conſortiũ reuerẽtia quoq; languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris nõ eam præualuiſſe partẽ, in qua tantũ filius erat. Non inuenio Iudices quemadmodũ effugere potuerim criminis huius inuidiã, ſi hunc potius recepiſſem. Patri, cui utrunq; pirata reddere nolebat, redimẽdus fuit aut æger aut neuter. Quid, ꝗ̃ iquit, etiã luxurioſum prætuliſti? Parce iuuenis maledictis, parce cõuitijs. Reliquiſtis hæc noĩa, domi erũt iſta uitia, domi erũt iſtæ uirtutes, ſed cũ fueritis reuerſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, ꝙ liberi mei, duo captiui, ambo miſeri, et diuerſitas ueſtra de calamitatũ ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex uobis mihi eſſe uiliorem? Piratarũ non intereſt uter eligatur. Dignũ hũc dereliquiſti, luxurioſum redemiſti. Comparatione ueſtra iuuenis circa patrimoniũ honores'ue cõtenderes, & ego proclamabo, uiciſſes. Sed uentũ eſt illuc, ubi nõ probitas, nõ mores æſtimantur, & de corporibus ſola taxatio eſt. Vnde triſtes toleraret caſus, ferret ſordes uinculorũ, piraticã famẽ iuuenis, quẽ torquere ſolebat noſtra frugalitas? unde in illa ſolitudine carceris duret animus cõuictibus ſemꝑ comitatibusq; lætatus? Expecta tu quẽ decet honeſta patiẽtia, laudabilis labor, ꝙ tibi difficultatũ reddis ipſe rationẽ. Tu diſferris, luxurioſus redimitur. Quid uis? Prætuli illũ de quo ſoli tibi querebar: quẽ cũ uellẽ caſtigare, reprehẽdere, te ſolebam laudare, mirari. Exaggera quantũ uoles uitia fratris: luxurioſum, perditũ uoca, dũ ſcias te ſic magis probare nõ animũ fuiſſe patris, ſed de calamitate rationẽ. Ille eligit, qui recipit antè meliorẽ. Sed parce quæſo iuuenis aduerſorũ interpretationi. Nõ eſt electio, alterũ recipere, cũ preciũ attuleris

duorũ.diſcrimẽ illud non ego,ſed pirata cõmentus eſt. Quicquid inter uos in alterutro fecero,affectus eſt,quo duos amo. Et homo apud quem filius ſola præualuit gratia calamitatis, nõ fratrẽ tibi prætuli,ſed quod in te fratri prætuliſſem. Conſilium hoc putas fuiſſe patris? Fortunæ eſt, qua capti pariter eſtis,qua decubuit alter,qua nõ cõualuit redemptus. Cũ propter duos uenerim,quod in altero mihi pirata cõceßit,idẽ eſt ac ſi mihi neutrũ reddidiſſet. Sed quouſq; facti mei dißimulabo rationẽ? Aeger electus eſt,reſpondete nũc,ſi uidetur. Luxurioſus,perditus fuit. Parcamus quæſo memoriæ, uereamur ſuprema cineris,pœniteret me fortaſſe ſi uiueret. Iterũ ac ſæpius (quod neceſſe eſt) ipſa criminis mei uoce defendar, Aegrũ redemi. Nõ habẽt profectò,nõ habẽt diſcrimẽ liberi, niſi de calamitate: & inter hoĩes quos natura pietatis æquauit,differentiã niſi de dolore nõ explices. Non cum uſu nunc ueſtro,nõ cũ moribus loquor. Ille anhelat,illius ſunt laſſa ſuſpiria,ad illũ ſerius ueni. Excogitaſti rurſus fortuna quod ſupercreſceret charitati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. Hic ſolus maior affectus eſt quàm filios amare, filij miſereri. Me quidẽ Iudices ſi quis interroget,conditio illa nõ fuit uera,nõ ſimplex,habuitq; piraticæ feritatis ingeniũ. Aegrũ mihi non licuit relinquere,licuit eligere. An fas fuiſſe credis, ut iuxta moriturũ tu redderereris?et hoĩes eius immanitatis,ut poſſent liberos cũ patre partiri,paterentur eũ ſibi relinqui, quẽ periturũ ex hoc probabãt,q. illũ pater nõ eligebat? Tentata eſt miſera pietas,et placuit hoc quoq; addi calamitatibus noſtris,ut onerarer pudore cõditionis partes nõ habẽtis. Cũ in cõparatione ſani æger offertur, ideo ponitur, ut eligatur. Supeſt,niſi fallor Iudices,ut cũ ſibi prælatũ fratrẽ queratur: æſtimetis utri tunc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt quidẽ Iudices humanæ ĩfirmitatis iſta natura,ut ex oĩbus

accidentibus grauiſsimum putet quiſq; quod patitur: & cum aliena cogitatiõibus, noſtra dolore tractẽtur, neceſſe eſt apud impatientiam ſuam uel minora præualeant. Languor eſt tamẽ, languor, cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cuius cõparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorũ. Stringat licet manus ſæua captiuitas, profunda carceris nocte mẽbra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæuiũt regna tormẽtis, bella uulneribus, ſed leuius afficit quicquid uiribus feras: & cũ in plenũ adhuc ſanguinẽ aduerſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione uincuntur. Quos cruciatus compares, quẽ dolorẽ, cũ penitus uiſceribus immiſſa tabes cotidie aliquid ex homine præmittit in mortẽ? cũ cibos, hauſtus, & omnia blandimenta uitæ fames faſtidit, & poſcit? deſiderare aſsidẽtiũ officia, dehinc ferre nõ poſſe? grauari quos appetieris attactus? per totũ cubile corpus uelut ſuper ardẽtes exagitare flãmas? Lux fatigatis luminibus grauis, uox ſola de gemitu. Cũ ex duobus captiuis lãguet alter, una eſt iæqualitas patris eligere ſanũ. Retuli Iudices uſq; adhuc in penatibus ſuis iuxta parẽtes propinquosq́; lãguẽtẽ. O carcer, ô morbi, quẽ uos nõ facitis ægrũ? Et nõ ille carcer, quẽ ſeueritas legũ, quẽ poteſtatũ iuſtitia cõmenta eſt. Nõ poſſunt humani metus, humanarũ cogitationũ ingenia ſatis abundeq́; cõcipere quæ uidi. Iacet ſub immẽſæ rupis abrupto triſtis, & ultra naturalẽ ꝓfundæ caliginis noctẽ merſus piraticis artibus ſpecus, quẽ tota circũfuſi uaſtitas maris, & undiq; minãtibus ſcopulis illiſa tẽpeſtas terrore ruituræ molis euerberat. Horrẽt cũcta crucibus, ſquallẽt circũiecta naufragijs, nullus niſi in ſupplicia morteſq́; ꝓſpectus, et ad infeliciũ captiuorũ metũ præmiſſus de ſimili exitu dolor. Spiritus ſolus intus uiuit, quẽ uinctorũ trahũt redduntq́; gemitus, quẽ

tot contulere languentes. Hoc erat ubi iacebat æger, illud tot annorũ ex quo cœpit pirata graſſari, idẽ cubile. Corpus qđ grauaretur aſsidentiũ ſedulas manus, iacet inter uincula, quibus inſtringat adhuc recentẽ pirata captiuum: & quãuis tenuata de nexibus mẽbra labantur, rurſus in modũ ſtringẽtiũ tenent, quæ nullo ſuſpenſa nixu uelut uicto homine ſederunt. Qualis erat ille ſub ferro, cuius exãgues manus uix leuia uelamẽta trãsferrẽt? Quis ĩter cõploratiões gemitusq́; ſomnus, quẽ uix ſilentia ſolicita præſtarẽt? Ad quæ colloquia triſtitia reſpiraret? Vndiq; pares ſimilesq́; miſeri, & ueteribus captiuis adiectus cotidie nouus aliquis impatiẽs. Compara, ſi uidetur, huic ægro captiuitatẽ tantũ tuã. Tu quereris q̃, cibos pirata nõ præſtet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudũ cubile frangit: ille ad ſingulos ardentis corporis motus in ſua uincula uerſatur: & quocunq; mẽbra laſſata dolore trãſtulerit, in ſupplicium redit renouata patiẽtia. Breuiter ſæuiſsimi languoris definiẽda mẽſura eſt. Non poteſt ex illo ſanari, nec quẽ redemerit pater. Inſta nunc, ſi uidetur, ac ſubinde iuuenis ĩterroga, cur ægrũ potius elegerim. Reddi à me poſſe rationẽ cur hoc fecerim, putas? Ego uerò nõ poſſem nec ſi te redemiſſem. Quid enim ſi reſpondere iubeas orbitatẽ, cur in exequias totos egerat cẽſus? Quid ſibi uelit ille funebriũ longus ordo põparũ? Cur ſuper flagrãtes iaceãt rogos? Cur ardẽti nõ diuellãtur amplexu? Et ego dico, ꝓclamo, fateor, erroris aut demẽtiæ furor eſt cũ feceris. Hoc eſt ergo, inquit, quod de te præcipuè queror, moriturum mihi prætuliſti. Quæſo iuuenis, ne nobis putes tãtũ ineſſe feritatis, ut illũ potuerimus exiſtimare moriturũ. Vis nõ ſperẽ uicturum filiũ, quẽ tunc primùm aſpicio, cõplector ægrũ, quẽ pirata non recuſat ſibi relinqui? Si perſuaſionẽ patris interroges, quicquid eſt qđ miſer torquetur, afficitur: non languorẽ credo, ſed impatientiam,

deſid

deſiderium, dolorē. Hominis qui apud piratas lāguet, unum remediū putes, ut redimatur. Sed nō eſt, quæſo iuuenis, ꝙ hoc patrociniū de tam calamitoſa pietate cōcipiā, ut dicā, uictu-rum putaui. Exaggero quinimo inuidiā criminis mei. Rede-mi fateor illum, qui dilationes, qui moras ferre nō poterat, in quo mihi pirata uendebat breuia oſcula, paucos dies. Si me hercle uterq; fuiſſet æger, illū redemiſſem, ꝗ prior languere cœpiſſet. Si duos pariter naufragia raperēt, illi porrigerem manū, quē iam mēbrorū cōtentione laſſatū fluctus hauriret. Si uulneribus cōfectos remiſiſſet acies, properantius ei clau-derem plagas, ꝑ quē animā largior ſanguis egereret. Igno-ſcite dij pariter atq; homines, nō poſſum de liberis, poſſum eligere de miſeris. Gratias quinimo fortunæ: gratias ago, ꝙ adhuc æger ſentit, intelligit. Alioqui cadauer acceperam, & precia duorū pro funere tantum ſupremisq; perſoluerā. Ne-ſcis quantū pudori, quantū adijciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Aeger qui tantūdē eſt piratis, plus eſt patri. Velis tamē nolis infelix ſenectus, fatendum eſt quod merito, quod ſumma pietate factum eſt, quam difficile feceri-mus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis tēporis illius animus fuit, cū inter duos liberos incerta miſer electione diſcurrerē? Hūc diutius oſculabar, illū putabā deſperatione moriturum. Lacrymas ad languentē gemitusq; tranſtuleram, & tu mihi uidebaris futurus æger. Quoties catenas tuas ſoluturus in-uaſi? ſed mihi cōmēdabat relictū, ꝙ te prætuliſſem. Quā fre-quenter iā laxata miſero uincula rurſus impoſui, dū mihi tua potius ſanitas placet? Diſsimulare nō poſſum cōditionis illius ſecretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te uolebā. Po-nere uos Iudices uelut ī illa neceſſitatis meæ præſentia uolo. Ecce infelix ad primū aſpectū patris conatus aſſurgere, illas pallētes ſordibus manus paululū tanꝗ amplexus daturus ere

xit: nec uſq; in ceruices meas ſpiritu iam deficiẽte perlatas, in ſuũ miſer iterũ cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit: & ne colloquijs noſtris terribilis catenarũ ſtridor obſtreperet, laſſatos artus in ſua tenuere patientia. Ego ſerius grauis, hinc, ſi uidetur, ĩcipiã. Luxurioſe, meruiſti. Ignorat profectò paterni doloris æſtus, qſquis ſolatiũ putat ut de lãguente filio queratur, ut moribus mentiq́; maledicat. Abite uirtutes, ignoſce probitas, charior eſt ex liberis ille qui moritur. Mihi uerò fateor hinc aliqua lãguente filio ueniſſe ſolatia, ꝙ uixit infelix quẽadmodũ uoluit, ꝙ fuit hilaris ac læta breuis ætas. Crede iuuenis, & pro te iam maluiſſem ut luxurioſus eſſes. Cui tu tẽpori, cui dolori rigorem ultionis, frontẽ caſtigãtis iniũgis? Impatiẽtiſsima res eſt perdere filiũ cui uidearis iraſci. Corruptũ me precibus putatis, ambituq; lacrymarũ? Hoc uicit æger, quod nõ rogabat. Aſsidebã miſero, demittebat oculos. interrogãti reſpõſum de lacrymis tantũ gemituq́; reddebat. agebat me deliberante iam uictũ, cũ repẽte miſeras manus uelut recidẽtis amplexus poſuit in ſinu meo. Et cũ laſſa ſuſpiria ꝑ ardẽtes anhelitus egeſtis ſæpe uiſceribus, cũ diu collatis uterq; ſingultibus miſcuiſſemus laſſas ſine uoce lacrymas, tãdẽ ſpiritu uix ĩ pauciſsima uerba collecto, Tibi qdẽ, inqt, gratias ago pater, ꝙ redẽpturus utrũq; ueniſti: nõ adeo tñ ſenſus meos lãguor hebetauit, ut exitũ cõditionis huius ignorẽ. ego luxurioſus, ego ꝑditus, nũc uerò ſuꝑ infamiã nominis huius ĩmorior. Vtinã hoc ſaltẽ mihi ſerò fata præſtarent, ut reſiduũ laborãtis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora eſt longior properantibus expectare pereuntẽ, ite ſuperſtites, ite felices: has tãtũ reliquias cõmẽdate piratis, ne merſus profundo, & proiectus in fluctus, exitum faciã hominis ad quẽ nõ uenerit pater. Vnde enim ſperare poſſum, ut reuertaris, ut facias? Tũc ſuꝑ abrupta uerba

pta uerba

pta uerba tota defectione conticuit, ſtrictisq; uitalibus circa dolorē ſuū mēbra riguerūt. Exclamaui fateor, quid agis infelix? cur deſperatione collaberis: Attolle paulisper oculos, cōfirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hāc uocem meam peracta cōditio, cōtinuò pirata detraxit catenas, uincula laxauit. Vultis elegiſſe me negē? Vultis in lucē diemq; productus, carceri ſuo reddatur æger? Ego uerò non habui uerba, quibus me deliberare, qbus nolle cōtenderē. Vultis ſcire qd pater, quid pirata præſtiterit? Ego duos redemi, ſed alterū accepi. Vt ſcias, inquit, ægrū redimi non debuiſſe, defunctus eſt. Crudeliſsime generis humani, q nos putas preciū tuū pdidiſſe, audi quā multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter uincula catenasq; deficiēs, reſpirauit aliqd in toro, tādēq; liberas uinculis manus per totius lectuli ſpatia iactauit, poſt impias carceris ſordes illū cū ferali ueſte ſquallorē exuit, paulisper æger uidit propinquos, allocutus eſt amicos, mādauit, exegit: & quamuis ſuprema ſorte collabēs, prius tamē luce cæli libera ſatiatus eſt. Cōtulit mihi grāde uelit nolit fortuna in orbitate ſolatiū, filiū q relictus mea fuit moriturus inuidia, nō occidi, ſed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita ſi morituru filiū redimere nō debui, nō ſufficit hæc tibi de me pœna, q ille deceſsit? Iraſci patri tantū forte ſſe fas eſſet, ſi uiueret frater: tūc alimēta quærēti reſpōdere poſſes, Poſce prælatū. Quantū intelligo, qui de mēdicitate patris uindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Neſcis quid ſit inuidiam facere patri. Melior erat tua cauſſa, ſi mei miſcreris. At quāto, dij deæq;, alius fuit ille infeliciſsimi iuuenis affectus! Nuncio enim, & audiente & tota ciuitate teſte proclamo. Tibi gratias agebat ille dū moreretur. Credo mehercle hoc miſerū dolore conſumptū, q ſibi uidebatur pretium ſuū mihi perdidiſſe. Nō aliter igitur quā ſi te præſente deficeret,

deficeret, Per illud, inquit, frater optime nataliũ noſtrorum ſacrum uenerandumq; conſortium, per ſocias peregrinationes, per aduerſa cõmunia, per hoc quod & tu languere potuiſti, ſi te uel tua quãdoq; uirtus, uel ſatietas ſecura prædonum piratico carcere emiſerit, commendo tibi ſenem quẽ facimus uterq; mendicum. Teſtor immortalia numina, & infernarum ſedium deos, paſcerem patrẽ ſi te redemiſſet. Ego tamen, inquit, mihi debeo, quòd reuerſus ſum. Non quidem quicquam uelim iuuenis de uirtutum tuarũ admiratione detractum, audias tamen neceſſe eſt in hac pietate uerum. Euaſiſſe te putas ingrate? Dimiſſus es. Mea pietas iſtud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid antè captiuitas tua præſtare non potuit? Iacta quantum uoles effractum carcerem, ruptas catenas: uis ſcire quid negligentes fecerit ſecurosq; piratas? Acceperant precium duorum. Intelligit Iudices & ipſe iuuenis, non eſſe ſe calamitatum noſtrarum iuſtitiæ parem, & ſic agit, tanquam alere non debeat. Itaq; trãſfert in hoc defenſionem, ut poſſe ſe neget. Quid dicitis Iudices? Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atq; ætate robuſtum, Non habes opes, ſed membra, ſed uires? Nam neq; ego laborem, nec difficiles poſco conatus, contentus ſum iuuenis ut uelis. Cibos me poſcere putas? Humeros poſco quibus incumbam, manus quas eliſo pectori apponam, ſinus in quos egeram exhauſtarum reliquias lacrymarum: ut ſepelias, ut hæc cum miſeri illius membris oſſa componas. Non alimenta quæro, ſed filium. Quid quod nec graue longumq; ſupremæ pietatis exigimus officium? Non diu uiuerem etiam ſi me duo paſceretis. Securus ſis, breui te gemitus mei liberabunt, aßiduis planctibus euerberata uitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rurſus omnibus grauem? Conſumpſi fletus, clemẽtiam ciuitatis exhauſi. Non alit populus hominem

quem

quem paſcere filius debet. Quid ſibi uult hæc aliena calamitatibus noſtris, aliena uirtutibus tuis, iuuenis, aſperitas? Abſtuliſti mihi malorum quoque meorum uerecundiam. Quicquid faciebam, mendicitas eſt ex quo reuerſus es. Durat in ſuſcepto rigore iuuenis, & ad miſericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, Ex tua fide dignus quidem eras impotentiſſime generis humani, quem in tormenta mea doloremq; redeuntem, uincula rurſus ac pœna carceris exciperet. Et inſultes huic confeßioni licet, allegare non poſſum. Quid mihi miſeras ultiones, quid triſte monſtratis auxilium? Faceret hoc pater qui redimere noluiſſet. Age nunc uiuacißima ſenectus, redeamus ad preces, quod ſolum uis paternæ pietatis agnoſcit, hic quoque rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nunc quereris, annos, per expertos tibi notoſq; humanorum accidentium caſus, per infelicis illius manes, cui nec hoc ſaltem contigit, ut te reuerſo, te præſente moreretur: paſce nunc quòd te redimere uolui, paſce quòd fratrem tuum redemi. Non ego laßitudinem tuam poſco, nunquam ocium meum: nec ut ipſe ſecurus quietuſq; tranſigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus aßigno ſudorem. Iungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibuſq; reuerendum eſt nobis negocium cum ciuitate mitißima. Quanto libentius dabunt, cum uiderint pariter unaq; miſeros mutua ſuſtentatione connexos? Et ego quidem rogabo, qui ſoleo, ſed in tuos ſinus populus congerat ſtipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lacrymæ meæ, accipe, tuere, diſpenſa. pro tua fama, pro tua ſum pietate ſolicitus. Ego mendicabo, tu paſces.

CORPORIS PROIECTI,
Ipſa eſt Anus cæcæ.
DECLAM. VI.

ARGVMENTVM.

Qui in calamitate parentes deſeruerit, inſepultus abijciatur. Qui habebat uxorem & filium, captus à Piratis ſcripſit domum de redemptione. Vxor flendo oculos amiſit, filius retinente matre profectus uicarijs manibus redemit patrē. Idem in uinculis deceſsit. Abiectus in mare, & appulſus ad littus patrium, eſt eiectus. uult illum ſepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra matrem.

ETIAMSI Iudices in hac aſperrima cōditione fragilitatis humanæ, in qua nemo ꝓpè mortaliū impune uiuit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuiq; calamitas præcipue miſera atq; intoleranda uideatur: inter omnes tamē hoc cōſtet neceſſe eſt, infelicitatē meam tantū cæteras ſupergreſſam, ut prorſus hæc ſit quæ fieri debeat uſq; ad cæcitatē. Quid enim paſſus ſum tam leue, ut non comparatio mei felices aliorum etiam miſerias faciat? Graue eſt à piratis alligari, magis dicat hoc qui ſciat quàm cito capti moriantur. Alligatus ſum, ſed tamen miſer magis queror ꝙ ſolutus ſum. Indigna eſt impietas in ſuos, quæ quātа uerſetur in hoc iudicio, uidetis. Sed mihi hoc quoq; querendum eſt, quòd me & uxor nimium dilexit, & filius. Quid ego putarem in rerum natura poſſe reperiri quod orbitate acerbius uidetur? Non contingit mihi, quod cæteris miſerrimum eſt, filium efferre. Parum eſt quòd iuueni ſingularis exempli cauſſa mortis fui, & tam precioſa redemptus anima, ſenex odioſus morte filij mei uiuo. Parum eſt quòd mihi luctum meum fluctus nunciarunt, & aliud agēti patri ſubitò ad littus orbitas appulſa eſt, quòd miſerrimum iuuenē toto iactatum mari, etiam, ſi nemo interpellaſſet

pellaſſet, ſerò ſepelirem: adhuc ſupremo prohibeor officio, & ne quid ſolatij contingat, perdo etiam matris miſericordiam. Inijcit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempeſtate crudelior: atque ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, non eſt filij mei nouerca, ſed mater. O facinus, ô cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem ultimum filio negat, & mulier quæ maritum quoque ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet funditus euerſa. fulmen hoc gladiumq; non ſentit. Comparet dolorem, quanto minore cauſſa excæcata eſt? Huius iudices pœnæ ab ipſa morte repetite crimen. Ego ſum, ego & alligaui filium meum, & infamaui: & ne non accedat grauiſsimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferũ carcerẽ merſi. Quo fato parẽtes miſer ſortitus eſt, ut illi uitam pater, ſepulturã mater auferret? Nam ut pietatẽ filij mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim, uxor iraſcitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miſerrimus iuuenis quomodo magis tẽperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, uterq; parens erat calamitate deuinctus, unus autem ſuccurrere utrique non poterat, inuenit tamen ingenioſa pietas, & utrique ſubuenit diſpendio ſui. Ipſe uenit ad patrem, me remiſit ad matrẽ. Hoc ſi defendendum eſt, agnoſco partes meas, cauſſam planctibus agam. flere enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit. Diligenter defendere contrarium eſt actioni noſtræ: ut impetremus, funus moramur. dum nos litigamus, dum circa cadauer noſtrum orbi rixamur, dum agitur cauſſa defuncti, dum ſepulcro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco iacet. Cadauer ab incurſu auium ferarumq; tantùm miſerantium corona cuſtodit. Conuenerũt etiam alie-

ni parẽtes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoq; corpori publica humanitas quaſi quaſdam fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent: plurimorum tamen illa uox eſt, Iuuenis inſepultus iacet. Miſer, nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Iam hominis figuram uetuſtas penè conſumpſit. Iam lenta tabes in terram defluxit. Iam ſoluta cute oſſa nudãtur. Quanlibet duraueris animo, non ferres tamẽ iſta ſi uideres. Sed audire certe potes. Ille eſt filius noſter, cuius ſpes ipſas amauimus, quẽ apud omnia templa & ſurdos uotis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen pijßimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cum peregrinatio mea nos diduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria uolitantem, ut plus filio relinquerem, circumuenit ſæuius ipſo mari latrocinium. Deſcribam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritã lateribus meis conſciam malorũ carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Iſta uerò, ſiquid pudoris habeo, tacenda ſunt. Alioqui quis mihi ignoſcet quòd uicariũ accepi? Etiã ſcripſiſſe pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parũ alligatæ manus. O delenda uxoris oculis epiſtola. cur indicaui, cur ſcripſi quod uxor ac filius ultimum legerent? Vt incertum ſit utrũ me carius redimant. an lugeãt. Cognita clade, rarißimi uxor exẽpli, & prorſus talis filij mater totos effleuit oculos, fontemq; illum perennium lacrymarum tantum cæcitas cluſit. Si non tenuiſſet, filium uicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aßidua lamentatio fuit. Iuuenem neſcio in me magis an in te futurum impium, ſi non redemiſſet, quem tu ſic deſiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniã reddere matri nõ poterat oculos, redderet uirũ oculis chariorẽ. Sed uidelicet

licet eſt quædã ultima calamitatum rabies, & nouiſſimè in furorẽ uota ipſa uertuntur Retinuit iuuenẽ, & epiſtolis meis legem oppoſuit. O *uanæ figurationes, & pectora hominum alto errore confuſa.* N*emo illã non putabat timere de filio.* I*taq; iuuenis quod ad ſolatiũ pertinere credidit, commendauit amicis cuſtodiam matris, ſubſtituit uici curæ ſuæ propinquos.* N*eque enim aliter uſq; ad reditum meũ cæca uixiſſet.* Q*uicquid humana ratio ualet, contulit. Si potuiſſet redimere oculos matris qua pietate fuit, uicarios ſuos dediſſet.* I*pſe profectus eſt ſolo comitatus animo, nec ſe putauit ire ſine precio, quãuis ad piratas ferret inanes manus.* D*icat aliquis, adeò domi nihil reliqueras? adeo lõga ætate ſic uixeras, ut ne precium quidem tui paraueris? Si hoc ita eſſet, teſtor deos, de redẽptione literas non miſiſſem.* F*uit unde redimi poſſem,* I*udices, fuit: ſed illud totum filius matri reliquit.* N*auigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & ſpumãtes ſcopulos, & quacunq; miſer relatus eſt inauſpicatum metiens iter, prorſus ominoſe retentus, peruerſis etiã uotis, qui optaret alligari à piratis quos uitare quoq; miſerũ eſt.* Q*uærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod non præſtitiſſet frater fratri, non uxor uiro.* Q*uid differimus ultra?* N*on pater filio.* D*ij immortales, cæli, maris, inferorũ præſides, uni mihi adhuc omnes male experti, uos tamen ſolos habeo teſtes, quàm inuitus redemptus ſim.* M*iſerum me, perijt qui ſciebat.* N*am ut primum peruenit iuuenis ad piratas afferens redemptionis meæ ſe precium, à ferali nauicula auidus exilijt, uicarias oblaturus manus. ſtrauit ſe ad genua ſingulorũ, & ut cupiditas fecerat blandũ, obſecrauit omnibus precibus, miſerabili plãctu, & lacrymis pene maternis: nemo unquã ſic ut ſolueretur rogauit.* N*ec ſane difficile fuit impetrare à piratis captiuitatem, maior illi pugna mecum fuit.* N*on dignũ illud ſpectaculum latronibus erat, cum pater filiusq; de uin-*

culis contenderent, & ſibi quiſq; carcerē uindicaret. Ego *iam uſu defendebam meum, & in his annis iam maturam mortem aſſerebam.* At *ille contrà,* Ego *te in calamitate deſerā? ego alligatum relinquam?* Et *quomodo ad matrem redibo, quæ miſera deſiderio tui dies noctesq; fletibus iungit? quæ uiuere ſine te non poteſt?* Non *dicebat tamen omnia: & cum aſsiduos planctus & irrequietas diceret lacrymas, adijciebat,* Iam *pene cæca eſt, fortaſſe ſi redieris, uidebit.* In *ſumma non recedo.* Fas *eſt mihi etiam inuitis parentibus pie facere.* Non *recedo, ſi perſeueras, demus piratis lucrū.* Aut *uicarius ero, aut comes.* Quātum *inter hæc fleuit? quandiu cecîdit oculos ſuos?* Si *perſeueraſſem, duos excæcaueram.* Obſtupuerunt *pietate tanta etiam latrones, & per immobiles antè uultus fletus cucurrit.* Non *tenuiſſent fortaſſe iuuenem, niſi redempturos parētes talē filiū crediſſent.* Ipſe *in ſe tranſtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus eſt filius, quàm ſolutus eſt pater.* Supremum *tamen, & nefas in æternum, me iam catenatis manibus amplexus, poſt quàm mei cura diſceſſerat,* Matrem, *inquit, tibi per hæc merita cōmendo.* Tu *illam tuere, defende, ama, ne relinque: ſic paria faciemus.* Illic *tu eris uicarius meus, ſi hæc feceris: non iraſcetur mihi fortaſſe mater quòd ab illa receſsi.* Sic *in auem filij mei male permutatus uector imponor, & quà uiſum oculi dederunt, ad piratas è puppe proſpecto: curua littora, & immiſſum ſideribus fretum, & turritos urbium ſcopulos retrolégo.* Miſerum *me, quandiu à piratis etiā nauigatur?* Mandata *tamen tua fili perago, aſsideo, ſuſtento.* Immo *me hercle tu aſsides fili, tu ſuſtines, propter quem mihi etiam huius propenſior cura eſt.* Dum *recedere ab uxore nolo, filium non redemi.* At *illum interim cotidie ſitus carceris ſtrangulat, inſidunt oſsibus catenæ, exemplum ſeculi in myoparone moritur.* Mater, *iam ſatis eſt. habes pœnas ſuper legem. ſepeliſſent talē uirū*

etiam

etiam ipſi piratæ, niſi eos conſcientia ſcelerum, metuſq; pœnarum ab omni littore arceret. Quod unum poterant, ſecundis proiecere uẽtis. Excepit *mitior matre tempeſtas, & (ſiqua dici poteſt calamitatum felicitas) proſpero curſu cadauer tantum non ad ipſa maiorum ſepulcra depoſitum eſt.* Narretur *res ſeculo noſtro diuerſa, & neſcio utra parte mirabilior.* Filij *corpus matri maria retulerunt, mater mari.* Magnam *quidem partem agnoſco culpæ meæ.* Ego *uxorem adduxi, & ne miſeram dolore fraudarem, ipſe meis humeris aduerſariam meam uſque ad littora tuli.* Et *ſane aduerſus eum prima uerba, orbitatis animo æſtimantem fefellerunt.* Quis *autem non dolentis affectum putaſſet, cũ diceret defuncto filio mater,* Quid *enim nauigaſti?* Quid *maria ingreſſus es?* Quid *piratas petiſti?* Nam *illa quidem uulgatiſſima orbitatis uox eſt,* Fili, *cui me reliquiſti?* Etiam *cum tota ſuper corpus incubuit, amplexam putaui.* Etiam *cum iniecit tollentibus manum.* Et *hoc inquam ſolent facere matres, ut funus morentur.* At *iſta legem recitat, & in cadauer filij perorat,* Tace, *tace miſera, ita tu iſtud optaſti?* Sola *ſcilicet calamitatibus noſtris adhuc defuit culpa, ut cum ſæuitia nimiæ quoq; felicitatis turpis ſit, procedat inauditum antea monſtrum. miſera, crudelis, ſiquid irati dij reliquerunt, ſi quid infelicitas oblita eſt, ſuis manibus perdere cupiat.* Detracta *eſt fortunæ inuidia, quandò ſuo quoque iudicio mater poſt amiſſum filium parum miſera eſt.* Lacrymas *ipſas nouiſſime perdo, inanis domi libitina plangitur, deriſus deſignator redit, refertur rogus.* Inter *hæc omnia non gemitus ullus matris, non lacrymæ, non queſtus.* Putes *appulſum ad littus aliquem eſſe piratam.* Vnde *hunc illi animum?* Si *mala ſua ideo non ſentit quia non uidet, & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos.* Sed *tenebræ corporis affectibus non obſtant.* Eſt'*ne hæc uxor mea?* eſt'*ne ille*

filius noſter? Liceat dubitare, ſi fieri poteſt, & ſanè uix iam dignoſcendam ſpeciem uetuſtas reliquit: ſed attritæ manus, & tumida ueſtigia uinculorum, & teſtis longæ captiuitatis macies, infelicia argumenta, conſentiunt. Miſerum me, certus luctus eſt. Filiū agnoſco, uxorē non agnoſco. Ergo quoniā de iure lōgior pugna eſt, & nobis feſtinandum: ſint primæ precum partes. Adeſte uniuerſi utriuſq; ſexus parentes, dum matrem in exequias filij rogo. Per matrimonium uetus, & per mutuam charitatem quæ utriq; noſtrum magno conſtat, adijcio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filij plures, per meum in te obſequium, iam mei miſerere, cuius ſoles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere peius eſt, captiuitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantum mali feci? Quid offendi? Certe ego te non reliqui. Iam ſi totum affectum in hunc conſumpſiſti uirū, & omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit ſanè filius noſter merito pœnas, dederit ſpiritum ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quòd poſtulauit Cicero etiam ab illo crudeliſsimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorum. Quod quidē cum permiſſum non eſſet. pernoctabant ante oſtium carceris precio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matresq́;, promeruit: tu uende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſsimū fuit. Certe ego filium redimā, nec mihi preciū diu quærendum eſt, habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuā iactas. Singulare fœminis exemplū oſtendi narrariq; deſideras, ſepulturam filij maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule ſi libet, & corpus in fluctus repelle. Aut ſi parum celebri loco uidetur abiectū, inijce manum, & ne minus te ſatiet alienum miniſterium, ipſa potiſsimum trahe. alteram manum cadaueri impone, altera duc qua frequentiſsimum rotis iter eſt, & nigra limo uia. Proterat miſerum onuſtum

uehicu

uehiculum, & ſanctiſsimum pectus ungulæ rumpant. Ipſa quoniam deficeris oculis, eliſum caput, & oppreſſa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: ſi quidem audeas, iſtis etiam lacera dentibus. Litigamus, conſiſtimus, in diuerſum abimus. Nempe cum uiceris, omnia paria habebimus præter animum. Non ſepelies? uide quæſo, uide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, inijciat humũ miſericors populus. Obſtas? ſi cuius clementia tumultũ fecerit, effode: & cum talis ſis mater, aude indignari, & exclama, Magis amauit patrem. Cruces ſuccidun tur, percuſſos ſepeliri carnifex non uetat. Ipſi piratæ nihil amplius quàm proijciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas eſt) ſi perſeuerat eſſe filij ſui nouerca, ut hac crudelitate uideatur digna. quæ orbitatẽ ſuã non intelligit, ſi ultra hoſtium affectũ, qui cæſos acie ſæpe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones, parum habet non ſepelire, niſi aliorum quoq; officia præciderit, & tantum non petita ex fluctibus aqua reſtinguit ignem, ſi adeo nõ genuit filiũ, ſed effudit, & illo infelici partu ingratũ uteri põdus expoſuit: licet imputet nobis ut uolet, quod tueri non poteſt, ſingulare mariti deſideriũ, dicam tamen quod ſentio, excuſatius odiſſet uirũ quàm filium. Quanquã in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus: illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium: uicem cæcitatis orbitate perſolui: tamen, quod inter hæc quoque mala priuatim doleam neceſſe eſt, omnem illam quam contraxerat, perdit opinionem. Iam inimici mei triumphant, iam paßim loquuntur. Illa exempli mulier, illa ſeculi decus, uirum redimi noluit, nec filium ſepeliri. Equidem Iudices ut ſentio, neminem non mortalium fauere hominis ſepulturæ conuenit, quia hæc una res eſt, cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideoq; non niſi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam ſiqua ſunt iura quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem

detur acceſſus, per quē intrare humanitas poßit, uera clementia occaſione contenta eſt. Siue omnis in defunctis ſenſus perit, & ad operiendam fœditatem ſubtrahendamq; dolori materiam: mortui uiuentium cauſſa ſepeliuntur: ſeu cum ad infernas ſedes anima migrauit, unus hic luce uiduis honos, & à ſuprema face (ut uates ferunt) petitam ulterioris ripæ ſtationem contingunt, quæ uera eſſe & credo miſer, & opto, cito iturus ad filiū: certe rerū natura ut in generandis alendisq; hominibus quæ neceſſaria erant, ex ſe ipſa proſpexit, ita cum rurſus opus ſuum reſoluit, corpora noſtra quamprimum reducere ad principia feſtinat, ut deſertis etiam locis circa cadauer tracta imbribus terra concreſcit, aggerant puluerem uenti, & liquefacta multa die mēbra paulatim humus bibit, etiam ſi nullus operit. At ipſa longo tempore in terram oſſa deſidūt. Nobis uerò aduerſus exanimes genuit non ſolum miſerationē, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiā religionē. Inde ignotis quoq; corporibus tranſeuntiū uiatorū collatitia ſepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum, cum hæc ita ſint, ſepultus eſſet filius meus, niſi incidiſſet in matrē. Et hæc iudices non ideo ego dico, ut affectu iura corrumpam, neq; uobis præcipio, ſed aduerſariæ exprobo. Legem quidē iſtam quidni horream, cum id unum miſerrimo iuueni ſit obiectum, quod in calamitate non deſeruerit patrem? Sed quatenus luctus noſtri in ius uocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ mater iraſcitur: ſuperemus quam exorare non poſſumus. Ecquando duorum hominum miſeriora uota uidiſtis, ut de his pater ſi uicerit, filium ſuum efferat: mater ſi uicerit, abijciat? Quæ tamen lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abijciatur. Omnis nobis in hac prius cauſſa iudices de ſcripto & intellectu legis contentio eſt, utrum uerborum ambiguitate, an uoluntatis fide ſtandum ſit. Pars enim

aduer

aduerſa id nititur, parentē fuiſſe in calamitate, eam quæ deſerta ſit: cuius rei pœna eſt, abijci inſepultum. Quid tum fuerit in cauſſa, quid ſit poſtea conſecutum, quomodo legem intelligere conueniat, ſubterfugit dicere, neque à ueſtigio ſcripti recedic, ſed nuda recitatione cōtenta eſt. Nos neque omnibus perſonis, neque omnibus cæcis ſcriptam eſſe legem, & iuueni iuſtas ac neceſſarias recedendi cauſſas: & cui rei ſemper ius ſatis plenum eſt, bonum animū fuiſſe, poſtremò non hoc eſſe deſerere contendimus, atque eò cauſſam dimittimus, ut nō ſit abſoluendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autem dubitat an ſcripti uoluntatem ſequi conueniat, is mihi uidetur quæſtionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adijciam, quod nobis quoq;(ſi ita pergitis) afferet quandam cauillationem iſta ſermonis ambiguitas: ac uideri poterit omnem actionem partis aduerſæ prima ſtatim recitatione ſubuertere. Nam lex cum dicit, qui parentes in calamitate deſeruerit: rurſusq; cum dicit, inſepultus abijciatur. non utiq; id ſignificat, ut non liceat eum ſepeliri poſtquam proiectus eſt. Quare aut mihi quoq; permittite ſic agere quomodo uolo, aut (quod magis ueſtrā religionē decet) indignam ſanctiſsimis auribus uerborum captionem ex utraque parte præcidite: & cū filium ſingularis exēpli probauero, fortiter ſentite nullam unquam à maioribus noſtris pœnam ſcriptam eſſe pietati. Atque in eo quod primum poſuerā, nō ad hanc rem pertinere legem, non diu uerſabor, neque dubitatione, quā non habet, afferam moram. Neque enim puto ſi ætas impediet infantem, ualetudo ægrū, Reſpub. legatum, dux militē, nihilominus obſtricta crudelitas non accipiet rationē neceſsitatis: & cum ſemel apparuerit patere in eiuſmodi cauſsis defenſionē, potero plane eſſe ſecurus: nec timebo ne teneri uideatur filius meus, ſi non potuit omnibus ſuccurrere, dum in ipſa lege occupatus eſt. Pater alligatus eſt, mater

cæca eſt, unus utrique filius, magna locorum diſtantia, habet lex in medio debitorem. Duc ad utrum mauis, ad utrunque non potes, niſi hanc conditionem miſero imponimus, ut quicquid fecerit, proijciēdus ſit. Si exierit, mater ſepeliri uetabit: ſi remanſerit, pater. Non dubito fore dubium, quin ius in hac lege fuerit & mihi, niſi forte (ut omnia inique iniuſteq; conquiritis) hic quoque unius occaſione uerbi aliud putatis iuuare parentes aliud non deſerere. Id eſt, de hoc dubitare uultis, utrum parentibus ubique ferri porteat auxilia, ut ego exiſtimo: an uerò non mereatur adiutorium, niſi qui præſente filio miſer eſt. Nam ſi deſerere in calamitate, nihil aliud putamus eſſe, quàm à miſero diſcedere, duo ſimul ſcelera permittimus. Primum illud, ut etiam qui aderit, poßit impune nihil præſtare, ſi quidē abſolutus eſt hac lege qui ſecundum miſerum ſtetit. Quo quidem modo non adiutores calamitoſis parentibus filios damus, ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud uel grauius, quòd cum rerū neceßitas quotidie nos diuidat, ſi quædam fortuna parentes nos deprehēderit, quamuis exiguo diuiſus ſpatio impune opem non feret, nō ſuccurret, ut hac ſaltē ſe calumnia defendat, Non reliqui, non abſceßi: neque pede, quod aiunt, uno à parente diſceßi. ſolutus erit omni auxiliandi neceßitate, quandò ueſtra interpretatione, abſentia, impietatis occaſio eſt. Hoc uoluiſſe legumlatorem putamus, ut natus ex nobiſmetipſis in rebus aduerſis præſidium parenti labore atque præſtantia ſolueret, lucis uſuram ubicunque: niſi forté non ſumus parentes niſi palàm. Quid eſt ergo non deſerere? Opem ferre, non deeſſe. Omnia hæc enim eò ſpectant, ut auxilio liberorum tuti ſint parentes. Quod cū ita ſit, tam ad me lex iſta pertinuit quàm ad matrem. Duo unū uocabamus, uideamus quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, Pater iußi. Hoc nomen omni lege maius eſt. Tribunos deducimus, candidatos ferimus,

Ius nobis uitæ neciſq; conceſſum eſt, Si non fecerit quod iubeo, non deferam illum ad ſepulturam. Neceſſe *habuit parere.* Non *deſeruit, ſed abductus eſt.* Crede,*non contemptu tui uenit in carcerē.* Sint *ſane iura paria, ſedeatq; medius inter duos iudex:non comparabo perſonas, quanuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater. ſit ſane natura communis, non imputabo quòd nomē dedi,quòd familiam,quòd impenſas,quòd dum illi acquiro, captus ſum.* Non *indulgentiæ diſcrimē excutiam, de qua iam lite conceſſum eſt.* Fuerint *quidem iſta facienda, ſed ego ius meum reprimo.inter duos parentes cæcus affectus eſt.* Exorabit *qui prior rogauerit.* Tēpore *certe uinco:antè miſer eſſe cœpi.* Tu *adhuc integra es,ego iam alligatus ſum.* Tu *ſana in domo, ego iam penè defunctus in carcere.* Tibi *adhuc non opus eſt filio, ego iam rogo.* Nempe *calamitas tua nata eſt poſt epiſtolam meam.niſi te flentē cōſolari filius uoluiſſet, ante cæcitatē tuam exiſſet.* Noli *mirari ſi te gratia uinco, antè exoraui filium,quàm tu rogares.* Si *quiſquam figuratione quadam in hac malorum conditione iudicem ponat, fortuna quæſo abſit,cuius tanta calamitas fuit.* Abſtulerat *quidem tibi oculos nimius affectus,& de quinque rerum ſenſibus pars una ceſſabat, & tenebras etiā ſaluis luminibus alternans continua nox duxerat.* Maius *eſt tamen malum quod ſic fletur,* Nam *ut merito queri poßit ablatas uidendi uoluptates, impeditos rerum actus:tamen ſi non iniqui iudices ſumus, nec ambitione miſeri ſunt qui mederi poßint, referam, non ſolum quà uincenda mihi,ſed magis etiam quà conſolanda eſt.* Nam *quando omne tormentum corporis abeſt, dolorq; membrorum, qui totam cogitationem in ſe rapit, feliciter ceſſat:ſupereſt ut cruciet nimium ocium, & aßidua quies, res ſi non ſint neceßitate iucundæ.* Nam *uiſus damnum ſarciunt reliquæ uoluptates, odor, guſtus, tactus, auditus: quibus tametſi deeſſe*

ſummam

ſummam fatendum eſt, non eſt tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certe propria, le-*ctusq́; genialis, conuentus propinquorum, ſermo amicorum, ipſa (quod rarò cõtingit) honeſta calamitas, & in quacunque fortuna beata libertas, tot uoluptates obruere poſſunt unũ dolorem.* Nam *lucis deſiderium ſi malis meis compares, etiã delicatum eſt.* Non *enim aliquid rerum natura genitura eſt ſpectaculo noſtro nouum, ac non quicquid ſpecioſiſsimũ pulcherrimumq́; uiſuri ſumus, uidimus.* Nempe *cotidie nox oritur, & æquam temporum portionem inuoluit obſcuritas, & ex parte ſui ipſa quodammodo cæca natura eſt.* Cui *alienis oculis utilicet, audire, imperare, cuius miniſterijs officia non deſunt (nõ ei defuerunt, niſi ſe erigit, & fortunæ ſuæ rationẽ reddit) miſer non eſt, præſertim in tam bona cæcitatis conſcientia: animi uitio miſer eſt.* Non *debet dolere quippiam qui poteſt gloriari: quanquam cuiuslibet & quacunque cauſſa hunc incurſum paſſæ leuius eſt tamen malum fœminæ.* Non *enim nauigatis, non legationem obitis, non frequenti peregrinatione uariatis aſpectus: non militaris uos, non forenſis ratio deducit.* Alioqui *ſemper eſtis intra domum, uno plurimum in loco, leuibus officijs affixæ.* Tuum *quidem affectum ſi bene noui, nulla magis cauſſa cæcitatem doluiſti, quàm quòd ad redimendum maritum ire nõ poſſes.* Hæc *tua calamitas erat, æſtimemus meam.* Nulli *quidẽ grauior uiſa eſt quàm tibi. audi tamen quàm multa in illis epiſtolis non ſcripſerim.* O *fili, in quibus te malis reliqui?* Iã *illa principalis ac maxima dono deûm conceſſa libertas, nec hominum ſolum, ſed ferarum uolucrumq́; ſenſibus fixa & ingenita, primum ſpoliũ fuit.* Me *ipſe perdidi, teneor uenale mancipium, & ciuis* Romanus *merces fio, & libertatem ſenex dediſco, & natus ingenuus uænire opto. minimum eſt, habitamus in fluctibus. hyberni nos feriunt uenti. non ſtatio, non ſedes,*

non

non quies, ſed quod malorum meorum maxima portio eſt, tam miſeri ſunt etiam domini mei. Sed cito prætereunda eſt memoria propter me uxori grauis, mihi propter filium. Trãſeo *hirſutos hoſtium uultus: & immanium barbarorum feros fremitus, tantumq́; mihi cotidie eſſe metuendum, quantum pati captus, audere pirata potuiſſet.* Nihil *eſt deſiderio ſuorum grauius: timui ne quem ex meis uiderem.* Nihil *tempeſtate minacius cotidie naufragium optaui. nam mortem, confitebor, ſenili inertia una cauſſa minus cupiebam, ne defunctũ nemo ſepeliret.* Quam *ueſtem relictam captiuo putas, niſi quæ præda nõ erat? quales epulas ciboſq́; præbent, qui ipſi rapto uiuunt?* Nã *illa quidem ſatis digna quis dixerit, udum carcerem, & inũdatam ſentina nauiculam, & impoſitum nuda trabe irrequietum latus, reuinctas poſt tergum manus, alligatos tanquam eſſet quà fugeremus, pedes? Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus queſtus ſum, quæ ſonum flagellorum, gemitumq́; cæſorum, quãuis impexis obrutæ comis acciperẽt, dura metus ſui exempla. Miſerum me fili, nempe morbo periſti. Compara terram mari, domum naui, lectulum carceri, libertatem ſeruituti, deſiderium oculorum totius corporis damno.* Quò *nos lõgius ducit calamitatum noſtrarum miſera cõtentio?* Cæci *etiam litigare poſſunt, captiui nec uiuere.* Verum *hæc etiam ſi in æquo ponerentur, multum tamen in alteram partem debuiſſent habere momenti, quòd plus mihi poterãt prodeſſe quàm tibi.* Ei *labori incũbere oportet, ubi effectus promittitur. Stulta cura eſt, quæ ſpem non habet.* Ego *redimi poteram, tu ſanari non poteras.* Qualiſcunque *iſta calamitas, inemendabilis cecidit: non remedium accipere, non uicarium poteſt.* Aſſediſſet *ſcilicet lectulo inefficax ſedulitas, & acceptis epiſtolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cum matre fleuiſſet.* Quia *profectus eſt, alterius tantum parentis calamitas emendata eſt.* Si

reman

remanſiſſet, & matrem cæcam haberet, & patrem captiuum. Adijcio quòd tibi non neceſſaria filij præſentia fuit. Aſſidere enim, cibos miniſtrare, manũ porrigere quilibet poterat. Mentior niſi factũ eſt: me ab illis captum, tam dura conditione uenalem, quod utique in cõfeſſo eſt, nemo alius redemiſſet, quàm filius meus. Et *ego ſic ago tanquam hæc tantum filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodãmodo tibi ipſa excidiſti: & quanquam id agas, ut merita tua iniuria uincas, & nouum induiſti rigorem, non prohibeo tamen teſtimonium. ad redemptionem meam filium ipſa miſiſti cum ſic plangeres, cum mortem precareris, cum te omni uiduatam uoluptate clamares, cum ſæpius gemeres captiuitatem meam, quàm cæcitatem tuam.* Non *erat illi ferreum pectus, nec cor ſilice concretum, ut hæc pati poſſet æquo animo.* Tu *filium prima docuiſti ſibi non parcere potius quàm plus flere, potius quàm ipſam reſcindere cæcitatem.* Pro*fectus eſt, maritum tibi reddidit.* O *crimen graue. Si hoc antè feciſſet, uideres.* At *retinere non potuiſti.* N*on dicam tibi, habet pietas impetum ſuum, nec ullum dominum nouit affectus: nec ille te potuit retinere ne fleres.* Audi *quod eſt uerius, aliud putauit.* Non *erat credibile obſtare te redemptioni meæ: interpretatus eſt maternum metum, & maris domui noſtræ male experti periculum credidit, timens ne ſi tibi non paruiſſet, nemo nõ uos putaſſet colludere.* C*æterum me poterat non redimere, cum tu clamares,* C*æca ſum, oculos deſiderio uiri perdidi, ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad redemptionem meam excuſatius profectus eſſet, ſi me minus deſideraſſes?* Dubi*tatur an tua cauſſa fecerit? & filium & uirum habere non poteras: reddidit tibi quem magis amabas. Siſte iam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe.* Q*uid iraſceris?* Q*uæ tanta mutatio eſt? quis hoc crederet?* Q*uereris diſceßiſſe quem odiſti,*

cum

cum eum rediſſe nolis quem diligis. Atqui ſi(ut ſuprà probauimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem non fert, & (ut nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo adiutoria matri redemit, profectò opem tulit, id eſt non deſeruit. Nã ſi, ut antè dixi, ne ueſtigio quidẽ abijſſe à miſeris licet, ne ipſorum quidem cauſſa qui adiuuantur, diſcedere fas erit, nec cibos ſaltem petere, aut alia uſibus neceſſaria parare continget. Si uerò dum adiuuatur parens, nihil refert ubi ſit ille qui adiuuat, quia præſens cura exhibetur: quicquid tibi ego præſtiti, ad authorem muneris, id eſt, ad redemptorem meum transferendum eſt. Non aſſedi, non conſolatus ſum, non miniſtraui, non tuli, non denique totus tibi rediui. Verum fatendum eſt, ſi deſertam te putas, mea culpa eſt. Sed iam tempus eſt iſta quæ non excuſata debent uideri, uerum pulchra atque magnifica, animo maiore defendere, & cum iudicium agatur exempli, tandem cauſſam ſuam intelligere. Hoc ſaltem habebis miſerrime fili, quod honoratis contingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita, & ad canendas unius laudes uniuerſorum uatum ſcriptorumq́; ora conſentiant, uincet tamen res iſta mille linguas, ipſam'que, ſi ſit aliqua corpore uno, facundiam materia ſuperabit, etiam ſi nihil dixero niſi quod obiectum eſt. Lucem libertatemq́; patri filius reddidit, & (quod antè inauditum eſt) magis me amauit quàm uellem. Ingreſſus eſt maria, in quibus iam minimum periculi tempeſtas habet: & quod inter iſta difficillimum eſt, amore mei uicit etiam matrem ſuam. Tace nefaria lingua, ergo tu iſta laudas? Obtulit ſe captiuitati, quia ſciebat graue eſſe alligari, malis patris ſucceßit. Subit libens pœnam pietas etiam ſceleribus grauem. Tu melius uxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, ſiquis patrem per hoſtes ſolus tulit, qui cum uenientia in partem tela excepiſſet,

ſimplici

ſimplici tamen morte defunctus eſt. Vnũ legimus, qui uicarias pro patre non quidem piratis aut mari manus obtulerit, ſed ubi redimi poſſet. Me miſerũ, dicendũ eſt quod hoc ipſo admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati ſepeliuntur. Hæc alij laudant, ego queror. Te quidem iuuenis omnia ſecula loquentur, & admirabile exemplũ tenaci memoriæ traditum, in ipſa aſtra ſublimem pennata uirtus feret. Sed mihi iſta laus tua caro conſtat. Non erat ſatius lectulo matris incumbere, & in huius miniſterijs deditum ſecura ocia impendere? Soli tibi contigerat ut poſſes patrem excuſare, non redimere. Me interim, ut cœperat, tabes lenta conſumere. Me, quæ debebat ſola, ſenem mors redemiſſet: & cum exanime corpus in fluctus eſſet abiectũ, ſi contigiſſet ſimilis tempeſtas, quod æquius erat, tu me fili ſepeliſſes. Fefellit te ingenitus honeſtis animis gloriæ amor: ſpes tibi perpetuæ laudis impoſuit. Vbi uirtus? ubi pietas? Periſti, miſer, & male audis. Non morienti pater aſſedi, nõ ægri caput molliori ſede compoſui, nõ fatigatũ latus mutaui, non ſpiritũ excepi. Abſens, extinctus, euerſus, mortem tuam inueni. Nemo ægro uincula laxauit, nemo manus ferro ſordidas ad accipiendos remiſit cibos. Tantũ catenarũ cauſſa ſolutus es, neglectus, deſpectus. Quidni uilis ſenis uicarius? Inter tot ardentiſsima febriũ deſideria, non habuiſti quem poſceres. quo modo te uincula compoſuerant, iacuiſti: matrem, patrem, propinquos tantum cogitaſti. Nunquid indulgeo mihi, quòd te puto expiraſſe in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniam pœnas à cadaueribus exigis, audi ſequentia tempora. Mors ipſa filij tui naufragium fecit. per tot fluctus uolutatũ corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractum arenis, nunquam tamen infelicius, quàm cum uenit in terram. O quam graue eſt mori! quanto grauius, quòd ego uiuo ſuperſtes filij mei! Viuo omnibus dijs hominibusq́;, ſed

ſed ante omnes mihi & inuiſus,& infeſtus : & uxoris quoq; pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona,quæ filio abſtuli. Omnis me ætas mei admonet luctus : ſenectus,ad quam non peruenit : miſera pueritia, quam nunc tranſiuit : adoleſcentia,in qua perijt. Superſum, ut,ſi feliciſsimè ceſſerit,rogum meum uideam,& edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contigerit,nigrum cadauer,& deforme etiam ignotis ſpectaculum. Inter hæc mala credetis puto ſi dixero, Vellem oculos non habere. Quid nunc amplius? Ad te uxor preces conuertam irritas, malè tentatas? Tu uerò perge,& bono tuo utere : felicem te,quòd in hac fortuna iraſceris. Ad hos confugiendum eſt. Per communes caſus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita uos coniuges ueſtræ ament,non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimum exemplum ſit, ita uobis habere tam pios filios non neceſſe ſit,miſeremini. Si uicarium accipitis,me proijcite. Non inuidioſæ preces ſunt, nihilominus impero. Non læta ſententiam ueſtram ſequetur gratulatio,non ad templa deducar, ſed ad ſepulcra. Etiam cum uicero, flendum eſt. Si uerò uincimur,ibo in littus miſer: planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei uelut tumulum imponam. Iacebimus duo inſepulta cadauera. me feris obijciam, aut circa ſingulorum domus ad genua prætereuntium ibo : & recepto iam miſeris more ſupplex, non cibos petam,non ſtipem : mendicabo terram,& collatas miſerantium manu glebas : aut (quod certe licet) filium in mare proijciam. Iam crudeles aquæ,& uenti malè ſecundi, reddo uobis ueſtrum beneficium. Ferte quò libet, licet ad barbaros,licet ad hoſtes,licet ad piratas. Fortaſſe aliquis iubebit ſepeliri,certe (quod ſciam) nemo prohibebit.

TORMENTA PAVPERIS, DECLAM. VII.

ARGVMENTVM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. Interfectus eſt adoleſcens. Offert ſe pauper in tormenta, dicens à diuite eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro Paupere contra Diuitem.

SENTIO Iudices *plurimum detrahi calamitatibus meis miſerationis, quòd ad uos detuliſſe uideor nimium fortem dolorem: & triſtiſsimæ orbitatis inde quoq; acceſsiſſe nouitatem, quòd cum aduerſus me tam grauia & crudelia depoſcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta.* Non *poſſum tamen uel in nobis approbare quid patiar, quòd mihi non eſt relicta miſeri patris infirmitas.* Per*cuſſorem filij mei uidi, & miſerior ſum quàm ſi neſcirem quis occidiſſet.* Fateor *igitur iudices, ipſe miror unde ad hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanquam nunciaturus indubia, manifeſta: nec alium expectaueram publicarum ſuſpicionum de filij mei morte conſenſum, quàm ſi percuſſorem uideretis omnes.* Hic *hic ut torquerer inueni.* Po*ſtquam ſatis non uidebantur explicare uerba quòd uideram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, ſi temeritates quoq; noſtras conſcientia reorum nõ poteſt pati?* Intellexi *miſeratione factum, qui ut torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæſtione dicturum.* Neque *ego iudices quenquam ueſtrum dubitare crediderim, ex qua conſcientia, qua trepidatione deſcendat, ut quis torqueri nolit inimicum.* Quos *nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorem, quòd hoc mihi negat? quàm uellet ideo tantum filium*

lium meum non occidiſſe, ut mihi poſſet indulgere tormẽta? An hoc creditis iudices diuitem facere legũ libertatisq; reſpectu, & reum pro exemplo eſſe ſolicitũ? Ille uerò nunc laceratur, & ſic magis noſtro dolore fruitur. Operæprecium eſt inimico negare tormenta, cũ feceris ut uelit ipſe torqueri. Illud igitur à uobis iudices infeliciſsimus omniũ mortaliũ peto, ne cum inaudita, incredibilia paſſus ſim, miſereri uelitis corporis mei: crudelius & indignius eſt quàm torqueri, non impetrare tormẽta. Eſt aduerſorũ meorum & iſta nouitas, q. neceſſe habetis eà mihi ratiõe ſuccurrere, qua odiſſetis aliũ. nec quicquam eſt homine infelicius, pro quo tormenta ſunt. Percuſſorem à me filij mei uiſum eſſe contendo. Facinus eſt hoc uos non deprehendere, ſi mendacium eſt. Facinus hoc me non probare, ſi uerum eſt. Quod ad me quidem iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præſentiam, & noctem illã rurſus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi uideor & in tormẽtis eſſe confeſſus. Filium Iudices habui ſicut erecti ac ſublimis animi, ita qui nondum ſuos haberet inimicos, & quem nemo adhuc niſi cauſſa tantum mei doloris occideret. O parentum miſera cõditio, quàm nouis inuſitatisq; patemus inſidijs! Nos exaſperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos noſtros oderunt. Quis hoc unquam iudices ſimultatum timuiſſet ingenium, ut eodem aliquis excogitaret animo & quòd parcit, & quòd occidit? Reliqua iudices non debeo niſi in quæſtione narrare. Felices illos in mei cõparatione patres, qui perijſſe liberos ſuos nuncijs credunt. Ego ſum inaudita malorum nouitate perculſus, cuius unicus ideo tantum occiſus eſt, ut uiderẽ. Reuertebamur nocte pariter, ſicut omnia nos uitæ miniſteria iungebant: & homines quibus non ſeruos præſtabat fortuna cuſtodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, inuicem ſuſtinentes, inui-

cem innixi, nec niſi magna percuſſoris diligentia ſeparandi: cum diues medio noctis horrore ſtricto mucrone proſilijt, & ſtupētibus attonitisq; miſeris confodit illū fortiorē: illum, qui fortaſsis aliquid in mea morte feciſſet. Confiteor iudices, nihil tunc oculorū meorum diligentia, nihil egit cura miſeri patris. Percuſſor uoluit agnoſci. Vos nunc ciues, uos omnes humani generis affectus, miſerrimus interrogo pater. Suadete quid faciā. Hunc quē uidetis circa me ſanguinē, de filij mei uulneribus accepi. His manibus labentis unici mēbra ſuſtinui. In oculis meis adhuc uultus illius morientis hærēt, auribus uerba ſuper cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormētorum, quouſq; percuſſoris filij mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud, & totum de uiſceribus meis latronis egerite ſecretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita poſsim & in tormentis idem dicere. Aut ſi compono, ſi fingo, urar, lacerer, & non probem. Si uidetur, torquendus ſum iudices ut hoc deſinam dicere. Nec me iudices fallit quantam molem accuſationis etiam in manifeſta ueritate ſuſceperim. Diuitem detuli reum pauper inimicus, occiſi pater: & poſtulo ut mihi credatur teſtimonium in mea orbitate dicenti. Itaq; non deprecor quò minus mihi uelitis iraſci donec probem. torquete tanquam mentientem. Lex, inquit, liberum hominem torqueri uetat. Per fidem Iudices, quis non hoc eum reſpondere credat, cuius tormenta poſcantur? Nemini Iudices credo dubium, legem quæ torqueri liberum hominē uetat, hoc proſpexiſſe tantū, ne quis torqueretur inuitus: & iura quæ nos à ſeruilium corporum conditione ſecernunt, impatientiæ tantum ſuccurriſſe nolentium. Omnium beneficiorū iſta natura eſt, ut non ſit neceſsitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicuius inuentum eſt. deſinet priuilegium uocari poſſe, ſi cogas. Cuncta, ſi uidetur, iura percurrite: nuſquam adeo

pro

pro nobis ſolicita lex eſt, ut quod præſtat, extorqueat. De*dit cæco talionis actionem, non manus recuſantis impellit.* In*iuriarum cædis agere permiſit, ſed non cogit inuitos.* Adeo *pene leuius eſt ultionem perire, quàm poteſtatem.* Genus *ſer*uitutis eſt coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de *inuito homine facias.* Vis *ſcire quid lex iſta proſpexerit?* Non *exigo ut torquearis.* Quàm *multa dij deæq; nõ minus ſunt iuſta quàm lex exigit, quarundam inuidia rerũ, ut uinci ſe magnitudo patiatur: & quicquid accidiſſe mireris, tantundem poſcit in ultione nouitatis.* Filius *in conſpectu patris occiſus eſt, torquete ſecuri. nihil iniquius fieri poteſt.* Igno*ſcant perſuaſiones, ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumpſit inuidiam.* Et *unde tormentis ſalua iuſtitia eſt, plus eſt de quo quæritur, quàm quo modo quærendũ eſt.* Nullum *debet inimicum uideri genus probationis eſſe quod ſolum eſt.* Et *quicquid potuit prodeſſe ſeueritati, nunquã nocuit exemplo.* Sufficit *libertatis reuerentiæ, quòd torquetis inuiti, quòd contra me non alius inuenit.* Liberum *torqueri nõ licet.* Hoc *eſt iudices propter quod filium meum diues coram me non timuit occidere.* Filium *igitur meum in conſpectu meo occiſum eſſe contẽdo.* Quid *dicitis?* Ita *non erat contra proclamationis huius fidem, ſi nunc agere poſſem quietum modeſtumq; miſerum?* Vultis, *cum hoc uiderim, tantum teſtimonium dicam?* Mirũ *hercle, ſi ſcindo ueſtes, nudo corpus, ignes, flagella depoſco?* Inſaniat *neceſſe eſt pater, cum ſolus hoc ſciat.* Fallitur *iudices quiſquis hoc quod poſtulo, contemptum, quiſquis audaciam uocat* Filius *urit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem.* Si *mentientis eſt uelle torqueri, inuenite quid facere debeat qui uerum dicit, & non probat.* Mẽtiris, *inquit.* Bene *quòd & tu fateris nõ eſſe mihi ſine quæſtione credendum.* Et *quas per fidem mendacio meo*

cauſſas diues aßignas? Ignoro percuſſorẽ. Deinde *te potißimũ de quo quererer elegi. An ſcio, & ſimultatibus noſtris occaſionẽ orbitatis indulgeo?* Decipi *me nõ potuiſſe manifeſtum eſt.* Filius *meus, cũ pariter rediremus, occiſus eſt. An dignoſcere percuſſorẽ nocte nõ potui, cum percuſſor potuerit eligere, fugere?* Quid *ais?* Iuuenẽ *meum alius occidit, & tu mihi ſolatiũ ultionis imples?* Te *accuſo ſcilicet, ut interim neſcio quis ille effugiat, euadat.* Quod *tu mihi genus furoris aßignas, ut maximi ſceleris ultio pereat falſæ accuſationis incerto?* Homo *qui me uidiſſe contendo cum occideres filium meũ, niſi de te uindicor, uõ reliqui mihi ut hoc de alijs probarem.* O *te extra omnes humanorũ pectorũ affectus inimice ſepoſitum, nunc quî me putas poſſe mentiri?* Perdidi *infelix illum chariorem pauperibus affectum. Succurrere mihi putas quòd aliquãdo diſſedimus?* Falleris, *deciperis.* Hominis *cuius occiſus eſt filius, unus inimicus eſt. Sane poßit aliquis hanc doloris dißimulationem mẽdacio perferre uerborum, torqueri uolo.* Nihil *eſt tanti niſi uerũ.* Videlicet *inter ignes ac flagella ſufficit mihi ſi dixero, hic eſt inimicus anime, qui nobis ſubinde maledixit: hic ille contumelioſus, ille impotens.* Ego *neſcio an mihi poßit in quæſtione ſufficere quòd uidi, & quòd inimicus me contendit ideo uelle torqueri.* Tormenta *poſtulo.* En *ad quod confugiat homo qui ſe ſciat poſſe mentiri.* Nulla *eſt ratio quæſtionum relicta mortalibus, ſi adiuuant contra ueritatem, & ſublata eſt de rebus humanis neceßitatis huius utilitas, ſi iam tuetur ultro, explicatq; fingentibus.* Hucuſq; *durant artis ingenia mortalium: & licet ſit aliquis ſecreti firmitate compoſitus, hominem tamen ultrà non ſequitur animus.* Non *uacat aſſerere quæ finxeris, tunc cum uix prodeſt & uerum fateri.* Et *nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta.* Non *refert,*

cuius

cuius ad equuleum nominis perſuaſionem, quas ſilentij afferas cauſſas. In quæſtionibus tantum corpora ſumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigam quæſtionem, an recuſem? Quid intereſt tormentis breui futurus ſimilis homini qui fateatur inuitus? Nouum iudices inauditumq; rebus humanis aperitur exemplum. Nemo unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur. Sed ſi fas eſt iudices dubitare de fide quæſtionum, alius debet eſſe ſuſpectus, ille ſcilicet in quo ſeruilium pectorum receſſus, in quo uerniles excutiuntur artus. Quoties tortori eſt rixa cum membris, tum cruciatus agnoſcit aßiduis ſupplicijs durata patientia, & homini nō eſt noua res dolor corporis appliciti, quod ſciſſa laceraq; ueſte primum ferre nō poteſt pudorem, quod neſcit ad flagellorum uices membra componere, nec ullo uerbera frangit occurſu. Nos inquam ſumus quos leges ſuperuacuum putauere torqueri. Vnde nobis inter iſta ſecretū? In tormētis libero homini opus eſt patiētia, ut uerum dicat. Sed, inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis ut torquearis. Aliud ſunt inimicæ tormenta, aliud uelle torqueri. Felices illos qui recuſare uoluerunt. Meretur clemētiam & fauorem quiſquis ad illa tremens exanimisq; perducitur, quem uix à genibus tortor abducit, cui iam ſciſſas quoque difficilè poßis eripere ueſtes. Ego quemadmodum uultis deprecer, qui uideor prouocaſſe tortorem? Ille, ille ſine ulla miſeratione laceratur, cui ad ſingulos ictus dicitur, Ipſe uoluiſti. quem non decet rogare, qui creditur fingere proclamationes, ſimulare gemitus: de quo primùm uidentur uindicanda tormenta. Non inuenio Iudices quid ſperare poßit qui mentitur, & exigit quæſtionem. Homini qui uult torqueri, diu non creditur nec uerū dicenti. Nec eſt Iudices quòd putetis adeò mihi triſtißimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuiſſe ſen-

ſus, ut nõ intelligam petere me, quòd diues poßit euadere, & penè magis pro percuſſore torqueri. Sed quid me facere uultis? Nõ debeo uideri poſſe mentiri, homo, qui cum filius meus occideretur, interfui. Veritati tantum præſto patientiam, exigo quæſtionem, in qua quid dicturus ſim neſcio: quid debeam dicere, uidi, ſcio. Vultis poſt hoc argumentis, ſuſpicionibus agam? Breuiora tormenta ſunt. Non inuenio Iudices cur renuat tantopere diues quæſtionem, poſt quam ſuperſunt adhuc incerta ac dubia. Facinus eſt tamen me non torqueri, ſi mihi torto utiq; credendum eſt. Quouſq; me crudeliſsime mortalium metus ſimulatione deludis? Ego magis qui poſtulo tormenta, timeo: ego qui nihil facere potui cum uiderem. Suſpecta tibi eſt noſtra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primæ robur ætatis, ſolidũ plenumq; corpus. Quàm facilis, quàm expedita res eſt torqueri miſerum! Affero ad quæſtionem iam planctibus membra liuentia. Quantum animæ, quantum ſanguinis orbitas traxit? Quanto imbecilliora ſunt hæc cotidianis lamẽtationibus euerberata uitalia? Quicquam ergo fingere poteſt hic pallor, hæc macies, & iam torto ſimilis infirmitas? Adijce quòd nihil minus in quæſtione diu poßis dicere ſi mentiaris, quàm quod oculis ſcias: & breuißimum confeßionis eſt genus dixiſſe quod uideris. Felices, diues, quos tortor interrogat, qui non habent in ſua poteſtate credentes. Impatientißima res eſt, poſſe cum uelis deſinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis, qui ſcias hoc me uidiſſe ſolum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta conuincere, ſi deferret alius: & eras manifeſtißimus reus, ſi mihi percuſſor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? Aut de quo facilius conſtare poſſet ſcelere, quod cauſſam non habet niſi de ſola ultione? Non inuenit multa uerba, uidiſſe.

Nec

Nec mihi debet perire probatio iſta, quia poteras & accuſari. Exigit probationes, cũ facinus ſic diſpoſuerit, ne poßit probari. Quẽ mihi nox teſtem, quos præſtare potuit oculos nuda ſemper & incomitata paupertas? Tibi ſeruus à cõſcientia ſceleris ſummouendus fuit: & iſta ratione quis intereſſet: quem putares poſſe torqueri? Et totũ facinus in has anguſtias redegiſti, ut illud ſoli ſcirent, qui faciebãt, & cui nõ crederetur. Nũquid dubitaretis quærere, ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filij mei perire uindictam, quia pater uidi. Ego uerò Iudices & ex hoc quòd recuſat diues quæſtionem, partem probationis impleuit. Accuſatoris tormenta nunquã timebit reus, niſi de quo credi poteſt & ante tormẽta. Cur, inquit, ſi mihi cauſſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, nõ te potius occidiſſem? Vere crudelis, ego te hoc maxime argumẽto percuſſorem probo, quòd mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice cõmentum, occiſo filio ſeruare patrem. Parcendi tamen mihi uel hæc fuit ratio, quòd defendi nõ poteras, ſi duo periſſemus. Audire mehercle mihi uideor illas cogitationes, illa ſcelerum ſecreta conſilia: Quid mihi cum uulneribus, quid cum cruore conſumptæ & iam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de ſene uindicabitis me patris oculi. Vis mirer ꝙ me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quòd in ſenectute magni doloris uita breuis eſt. Pepercisti mihi, quo modo excogitant artes detinere ſupplicia, & de pereũtibus magis ſæuitia eruitur dolore ſuſpenſo. Agnoſco noctis illius clementiã Inimice. quòd me torqueri non uis, ex hoc euenit, quòd neq; occidiſti. Tentat Iudices efficere diues, ut incredibile uideatur quòd occiſum ab eo contendo filium. Dicturum nunc putatis magis intereſſe ſecuritatis, ut quis facinus ſibi tantummodo credat, & id tutius eſſe inimico patre quàm conſcio. Plus eſt quod affirmo. Filium in

conſpectu patris occidere ſic operæprecium eſt, ſi illud ipſe facias. Perdit plurimã de ſceleribus uoluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuncio uenit. Occidet alius te iubente, ſed uulneribus illis nõ fruetur oculi: ſed plus eſt ut ſingultibus abeuntis animæ, ut cruore ſatieris, ut collapſum palpitantemq; uideas, ut me uidente. Conuenit Iudices quòd ipſe diues hoc fecit, & quòd ego uidi: ratio ſæuitiæ eſt, ut aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem ueſtram Iudices, ne me ideo non putetis uidiſſe, quia nihil feci. Seruulorum iſte libertorumq; dolor eſt, occiſo homine ſtatim ſcire quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorũ hominumq; teſtari, poſtea cum lacrymis uenire. Vultis percuſſorẽ inuadam? Vultis fugientẽ ſequar? Interim deficientem quis excipiet? cui ſe morientis imponet infirmitas? Scis profectò percuſſor facinus ordinare, diſponere. filium occidere coram patre, ſecretũ eſt. Miſeremini Iudices igitur, ut hinc quoq; uelitis æſtimare diuitis conſcientiam, quòd contentus eſt ne de ſcelere quæratur. non habet fiduciam hominis qui me ſciat mentiri? &, quod non minus debetis attendere quàm ſi fateretur, nõ putat ſibi ſaluum ut iterum neget. Diſsimules licet, non eſt innocentiæ metus, cum timentur aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus uſumq; conuertet, ſi paterni doloris autoritas facinus impingit alienum? Deinde nõ ipſe affers equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te uelle torqueri: ego ſcindo ueſtes, tu intremiſcis. ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimẽ. ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet? Quid nunc agam miſer? Gratiam confeßionis ante tormenta conſumpſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem. & multum de autoritate pri-

mæ

mæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quòd ſuperuacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me uidiſſe dixerim, tormẽtis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram iudicibus interrogo, quòd hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudij tui perſpicio ſecretum, non putas te negare, quia uidi. Arrogantiſsime percuſſorum euaſiſſe te putabas, quòd illud duo tantum ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cum ego me uidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non potes aliter abſolui, quàm ut illud ego negem. Nec tamen Iudices putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filium meum illum ſingulis uobis uniuerſisq; laudandum, iuxta quem felix, iuxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes eximam flammas? Nunc me uindicas, nunc tueris. Modò modò coram me filium meum diues occidit fiducia tui. concurrite omnes liberi, omnes parentes, urite, lacerate hos primùm patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereunte fecerunt: hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis uulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, ſiue uultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cum uiderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recuſando quæſtionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, uidiſti. Nunc infelix ad nos miſeros pietas redi: quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & uires quas improuiſus abſtulit dolor, probatio reſtituet. Cum flam-

mis urentur nuda uitalia, nox illa occurrat: cum membra fidiculæ flagella laxauerint, rurſus ante oculos ſit morientis unici uultus, hæreant uerba percuſſoris, mandata pereuntis. Filium ſpectaſſe morientem, longa præſentia eſt. Neſcis infelix ſenectus quanta tibi opus ſit ueritatis contentione, ut pœniteat diuitem quòd non duos occidit. Iam nunc tamen uobis Iudices infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego tamen uidi. Si uocẽ in equuleis ignibusq; perdidero, ego tamen uidi. Si totus undiq; dolor pariter admotus occiderit, ego tamen uidi. Alioqui niſi hoc animo meo, niſi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me poſſe torqueri.

GEMINI LANGVENTES, DECLAM. VIII.

ARGVMENTVM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare cœperunt. Conſulti medici dixerunt eundem eſſe languorem. Deſperantibus reliquis promiſit unus ſe alterum ſanaturum, ſi alterius uitalia inſpexiſſet. Permittente patre execuit infantem, & uitalia inſpexit. Sanato uno, accuſatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

QVAMVIS *Iudices plurimum infeliciſſimæ matris aduerſis miſerationis abſtulerit, quòd ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter euaſit, & pleriſque maximum dolorem prima fronte tractantibus uideatur auiditas gaudiorum, ut modò ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non ſit unius ſalute contenta: non poſſumus tamen affectibus ueſtris non hãc primam triſtiſſimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoq; ſolatij ſui conditione deſcendit. Minus miſera quereretur de mari-*

to, ſi

to, ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nunc *infelix par non eſt dolori, nunc non inuenit ulla ſolatia, ex quo ſibi uidetur filium perdidiſſe uicturum.* Super *impatiẽtiam triſtiſſimæ orbitatis increſcit, quòd intelligit illũ nõ ſine ſanitate fuiſſe lãguorem: nec perſuaderi miſeræ poteſt periturо laboraſſe fato, in quo inuentũ eſt quod ſanaret aliũ.* Ca*ptet licet crudeliſſimus ſenex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio unde colligi poſſit utrunque fuiſſe moriturũ.* Ex *duobus ægris non perijt, niſi qui occiſus eſt.* Ante *omnia igitur illud à uobis infeliciſſima mater petit, ne maximi ſceleris ideo decreſcat inuidia, quia pati uidetur & reus ex orbitate tantundẽ.* Non *perdidit filium, quiſquis occidit.* Explicat *à dolore patrẽ, quòd ſibi uidetur feciſſe rẽ maximã, & in locũ iuuenis amiſſi ſubſtituit de uanitate ſolatium.* Alia *eſt, alia cõditio matris, quæ medico nõ credidit, apud quã ſæuiſſimæ cõditionis immanitas fidẽ nõ potuit impetrare tẽtandi.* Pro *utroq; timuit, pro utraq; ſperauit.* Fa*cinus eſt eũ maioris pietatis uideri, qui de morte filij putauit alterius uel certa ſalute trãſigere.* Sic *debetis odiſſe patrem, tãquã duos occiderit, cuius nõ interfuit uter occideretur.* Eſt *tamẽ ſanctiſſimi* Iudices *quod de crudeliſſimo parricida queri poſſit nõ ſola mater.* A*diecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatẽ, & morborũ languoriſq; uiolentiã medicinæ cõceſſit.* Filium *occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturũ: & hominem cuius charitas debuerat ipſa deſperatione creuiſſe, in hoc ſ[illegible]lũ impendit, ut tantundẽ ſupereſſet incerti.* Nõ *exonerat* Iudices *immanitatem ſæuiſſimi patris, quòd hac ratione credidit de languẽte filio rem inauditam, rem facere crudelem.* Vnam *rationem habet, ſi ipſe ſanetur.* O *triſtior indigniorq; ſemper mẽſura calamitatum magna felicitas.* Hunc*cine fecit exitum illa modò ciuitate tota conſpicua mater? ille*

indiſcret

indiſcretus ab utroq; latere comitatus? ille gaudentiũ dulcis error oculorum? Quid *mihi mortẽ nunciatis unius?* Perdidit *miſera geminos.* Paßi *ſunt enim languorẽ miſerrimi iuuenes, ſine dubio pariter unáq;, nõ fraternitate, non animæ corporumq; conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoq; duo languere potuiſſent.* Nõ *negauerim morbum terribilẽ, grauẽ, & parẽtibus utiq; metuendũ: de cuius tamen adhuc, ut parcißime dixerim, remedio quæreretur.* Quid *refert an medici cõſenſerint utrũq; periturũ, cũ eundẽ dixerint eſſe languorẽ?* Manifeſtum *eſt de duobus nõ dixiſſe uerũ, quos de altero cõſtat eſſe mentitos.* Iam *tamen* Iudices *de tam perdita pronũciatione non querimur, ꝙ ægros quos ſibi uidebãtur explicare non poſſe, parentibus crediderunt.* Innocẽtior *eſt ſimplicitas, deſperare, ſi remedia non noueris: & hanc ignorantiæ malo probitatẽ, ut languorem quem neſcias, tantum neges poſſe ſanari.* Maximi *tamen uirorum, & quibus artis ſuæ ſoluẽdo nõ ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare uoluerunt.* Vultis *& illos mentitos breuiter probẽ?* Deſperauerunt *de languore, cuius remediũ (ſi patri creditis) alius inuenit.* Siue *enim* Iudices *uanißimus neſcientiũ uidit hãc patris in periculo liberorum rigidã nimiamq; patientiam, & hominem in filiorum languore ſolicitum de remedio generis humani: ſiue captauit ex hoc uultu quandã artis mutationem imitari, quãdò ſanare non poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto: ſiue ut aliud uideretur dixiſſe quàm reliqui: uerba deſperationis incredibili uanitate uariauit, magnaq; miſeros parẽtes ambage ſuſpẽdẽs, tutißimũ putauit promittere, quod deberet nemo experiri.* Cauſſas *quidem ſe dixit ignorare morborũ, ſed ſalutẽ ſpopondit unius, ſi licuiſſet alterũ occidere, lacerare, perſpicere.* En *cui pietas patris, cui*

credere ſolicitudo debuerit: dixit ſe ſcire remediū, qđ neſciebat. Vultis intelligere Iudices nihil impatientia charitatis feciſſe patrē? Non retulit ad matrē, adacta eſt à morte filij uel ſanitate diſcedere. Non propinquos conſuluit, nō amicos, ſed ſua tantū perſuaſione mediciq; contentus, quod nocentius eſt quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud quòd etiā de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa præualuit? Si medici nō interfuit utrum occideret, conſtabit uiuere utrunq; potuiſſe: ſi interfuit, cōſtabit nō eundem fuiſſe languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid paſſus ſit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideoq; parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda ſæuitia eſt. Ex omnibus quæ pertulit, leuiſſimum fuit quòd occiſus eſt. Non eſt quòd ueniā triſtiſſimæ curationis paret, quòd uidetur in alio fratre explicata promiſſio. An alterum medicus ſanauerit, fortuna uiderit: quod negari non poteſt, alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi, inquit, marite filium, quem tibi pariter medicoq; cōmiſi. Hic eſt ille ueſter inſanabilis, recipe quē mihi credidiſti. hic ille moriturus, hic quem permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere. Vides quid profecerint anxia uota pietatis, ſolicitæ preces. Dum iam frigidi pectoris calorem ſuperpoſitis reuocamus uberibus, dum frigentia membra continuis oſculis, & ſpiritu trepidæ matris animamus, dum labentes oculi ad noſtras exclamationes noſtroſq; planctus admiſſa paulatim luce laxantur; dum multa mentior, multa promitto, & fratrem dico ſanatum, reſpexit ad uitam, conualuit, euaſit. Non tamen iacto pietatem, non arrogo mihi proſperæ curationis euentum. Quid hunc ſanauerit, uis ſcire breuiter? quod potuit utrūq; ſanare.

Pudeat

Pudeat uos ô iura legesq́; quòd miſerrimi ſexus dolorem his clauſiſtis anguſtijs. Ita maritũ, ꝙ occiſus eſt filius, malæ tractationis uxor accuſat? Perdiderũt legis huius autoritatem, quæ ad illas uxorias querelas matrimoniũ ſolent deferre delicias. Ego illam datam miſeris tantum matribus puto poteſtatem, ab iniquo coniuge explicare diuortiũ: & cõtra maritales tuetur iniurias, ubi nolis præſtare patiẽtiã. Illis ſuccurrit quas nefas eſt ab uiro diſcedere, quas in peßimi cõiugij durũ perpetuumq́; complexum, communium pignorũ nexus arctauit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere ne ferre ſufficiunt. Facinus eſt ideo euadere maritum, quia damnaretur ſi de illo minore dolore quereretur. Itaq; inpudenter facit ꝙ pro detracto matrona cultu, negatoq́; comitatu, faſtiditis noctibus, pulſatáq; facie, filium complorat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occiſum filiũ obijcio, putate luxurioſum, perditum nocẽtem: fingite hoc patrẽ ira, indignatione feciſſe: quãtum facinus ſit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri ſe illud feciſſe pro filio. Ecquid Iudices? uel ex hoc totus animus mariti, tota triſtißimæ coniugis calamitas perſpici poteſt, ꝙ ſe negat matri cõmunium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, ut de hominibus in quos plus ex harũ ſanguine, ex harum tranſit anima, nõ habeant partẽ niſi tantũ doloris? Solos ergo cõmunicabit miſera plãctus, & ab omnibus conſilijs quibus ordinatur iuuẽta, uita diſponitur, extranea, utilitate ſepoſita, circa mœrores tantũ lacrymarũq; conſortiũ orbitate iũgetur? Si mehercle fas eſt æſtimare utri plus parenti debeatur ex liberis, nõ improbe totã poteſtatem ſibi uindicabit affectus, quæ decẽ mẽſibus ante ueſtrã incipit diligere notitiã: & cum uos patres gaudiũ primũ faciat oculorũ, antè ſunt cõſciẽtia matres. Facinus eſt ideo tantũ illis minus

nus licere, quia minus facere ſufficiunt. Vos eſtis qui creſcētes adhuc in peregrinatiōes, qui iam adultos in caſtra magnorū parentū uanitate dimittitis. Erubeſcitis deſiderijs tanquā infirmitate, & unde uelociſsimus trāſitus eſt in rigorē, liberos uultis amare patiētia. Quam multa ideo tantū de filijs facitis, quia licet? & frequētius poteſtatis ueſtræ iactatione tanquā aliquo grauitatis genere delinquitis. Non habet orbitas ueſtra lacrymas, ſuper ardentes rogos tenetis incōcuſſam rigidamq; faciē, itis obuiā conſolationibus, & quod omnē modum ſeritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquā ergo erit quod de cōmunibus pignoribus, non pari mente, pari impatientia, uel, ſi neceſsitas poſtulet, pari rigore faciatis? Mali tantū patris intereſt ut matri minus liceat. Sane cedat uobis circa regendas communium pignorum mentes ſexus infirmior: uos mores, uos uitæ genus, uos matrimonia, cæterosq; actus ueſtra perſuaſione firmetis: nunquid arrogans conſortiū, nunquid impotens ſocietas eſt, liberos communes eſſe languentes? Si quis immo pudor eſt, cede nunc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomēta, porrigat cibos: ſi quid impatiētia, ſi quid flagrantium uiſcerum poſcit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor diſcutit ueſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus: illa iactatas toto lectulo manus ſedulo contineat affectu. Fruſtra captas uideri ultionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus. Cum circa curationes liberorum nō conſentiunt parentes, curationis eſt culpa, non matris. Quid quòd filium occidit innocentem, cui nihil obijcere; nihil poterat iraſci? Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratū, cuius ſuprema ferre nō poterat. Nouum Iudices & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidium pietas, charitas, & impatientia orbitatis admit-

h tit.

tit. Malo odium, querelas, execrationes, quàm ut quis liberos affectu quo ſeruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidiũ fas eſt ullas accipere cauſſas, filius propter ſe tantũ debet occidi. Adijcite Iudices immanitati, quòd occidit ægrũ. Omnibus equidem mortalibus maiorẽ crediderim de languore uenire reuerentiã: & illorũ quoq; quos inter ſupplicia pereũtes auido ſpectamus aſſenſu, iuxta ualetudines tamẽ morborumq; uiolentiam quodam innocentiæ fauore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum, irreligioſus ille anheli pectoris pallor inſpicitur, nõ ſic confundunt obuios grauibus catenis colla ſtridentia, & diutino ſquallore concreta facies, ut ille quem ad ſingulos conatus greſſusq; labentem uix trahit impellitq; longus ordo uinctorum, & inter tot deſtinatos, totq; perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos unus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerũt ſæuiora uerba, ſi quid negares, uidereris occidere: ferro, uulneribus aggrederis? Nõ poteſt hinc tibi uenire defenſio, ut hoc ſis pro alterius ſalute cõmẽtus. Inter duos liberos pari deſperatione lãguẽtes, da bonum patrem, non præponderabit alterutrum, non eliget, ſed ut incertum orbitatis euadat, ipſe morietur. Tentat hoc loco Iudices crudeliſſimus ſenex excuſationem temeritatis ſuæ de medicorum trahere conſenſu. Deſperauerant, inquit, de duobus. Sed ut incertum orbitatis euadat, ſepono paulifper immanitatem patris, qui credidit: & de arrogantiſſimæ perſuaſionis hominibus queri, de totius generis humani nomine uolo. Quàm multas artes miſera mortalium ſolicitudo feciſti! Fato uiuimus, languemus, conualeſcimus, morimur: medicina quid præſtas, niſi ut iuxta te nemo deſperet? Dicturum me putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deſe-

runt

runt relinquuntq́; languentes. Ego *uerò medicis non credo ſperātibus.* Aſpicite *maiorē partē generis humani, & ſi me interroges, illam robuſtiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ ueritate uiuentem, nullos artis huius nouit antiſtites: nec minus tamen bellorū uulneribus, morborumq́; medetur incurſibus, nō diſputationum uanitate ſolerti, ſed experimētis: & inuicē per ſimiles diſsimilesq́; caſus obſeruatione ducente, tradita ratione ſuccurrit.* Nō *medicina ſanat, ſed quicquid uidetur ſanaſſe, medicina eſt.* Quo *uultis animo feram, quòd ars (quantum dicitis) inuēta pro uita, ſi dijs placet, autoritatem formamq́; captat, ut longè uentura ſuprema proſpiciat? ut adeſſe fata denunciet, quæ nec timentur? & maxima ſcientiæ pars eſſe cœpit, ſanare non poſſe.* Quiſquam'ne *ab homine qui adhuc loquitur, ſpirat, intelligit, ſic recedet, quemadmodū relinquitur exanime corpus? & ibi finē uitæ putabit, ubicunq; ſcientiæ ſubſtiterit infirmitas?* Si *fragilitatem mortalitatis, incertosq́; uelimus æſtimare caſus, tantundem periculi habet omnis æger.* Iniquiſsimū *eſt deſperationes uocari, quoties remedium medicina non inuenit: & anguſtias ſiue artis, ſiue mentis humanæ, ad inuidiam referre fatorū.* Nihil *magis intereſſe omniū puto, quàm ut ſpes pro homine tam longa quàm uita ſit.* Vnde *putatis inuentos tardos funerū apparatus?* Vnde *quòd exequias planctibus, ploratu, magnoq́; ſemper inquietamus ululatu, quàm quòd facinus uidetur credere tam facilè uel morti?* Vidimus *igitur frequenter ad uitam poſt conclamata ſuprema redeuntes.* Plerique *cōualuerunt negligentiæ bono, quoſdam explicuit quicquid alios fortaſsis occideret.* Hos *indulgētiæ temeritas, illos adiuuit deſperationis audacia.* Datur *fortaſsis huic arti perſpicere morbos, profutura meditari, ſed unde ſciet quantū inter uiſcera, latētesq́; pectoris ſinus, unicuiq; animæ na-*

tura conceſſerit? quam proprietatem ſpiritus, quam corpus acceperit? Non tam uariæ mortalibus formæ, nec in uultibus noſtris ſedet tanta diuerſitas, quãta latet in ipſis diſsimilitudo uitalibus. Inenarrabile, indeprehenſibile eſt quicquid nos elementorũ uaria compago formauit. Et prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus cæleſtibusq́; coiërunt, ita uel duramur tacita ratione, uel ſoluimur. An deſperantibus credi debuerit, uos eſtimabitis. qui negarũt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probauerunt qui euaſit, nec in illo quem non lãguor occidit. Iuſtas mehercle haberet mulier cauſſas querelarum, ſi noua incognitaq́; ratione uel utrunq; ſeruaſſes. Nunquam ex magno uenit affectu incredibilia uel profutura tentaſſe: & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimẽti ſolam probat deſperationis audaciam. Quid refert cuius ſit conditionis æger, quantum adhuc ſpei, quantum uideatur habere de uita? Sacroſancti ſint parentum metus. Dij non ſinant ut ex liberis uilior incipiat eſſe periturus. Medici deſperauerunt. Quid iſtud ad patrem? Spera tu, iube ſperare matrẽ: tuis potius affectibus, tuis crede uotis. Et hoc de parricidij facilitate eſt, circa filiorum languorem ad deſperantes potius accedere. Fidẽ habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterũ credis uni præſertim? Peſsime hercle de tua feritate ſentirẽ, ſi in quacũq; filij curatione non adhiberes propinquos, nõ interrogares amicos, non reſpiceres ad matris animũ, non hanc primã impatientiam, non hunc conſulis timorem. De nullo filio minus debet ſoli ſibi permittere pater, quàm qui uidetur utiq; moriturus. Fratres, inquit, & gemini erant, ideoq́; credibile eſt illis eundẽ fuiſſe languorem. Rogo, quis in ullo mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? quiſquis neſcit quod genus languoris ſit, non poteſt ſcire an idem ſit. Nihil Iudices

in rebus humanis uoluit eſſe rerum natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex iiſdem prima illa duorũ corporũ animorumq́; compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſq; firmatur, ſibi quiſq; componitur, & duo pluresúe fratres naſcũtur fato ſingulorum. Hanc ipſam indifferentiam quam mirantur occurſus, ſtupent ciuitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoſcit, ſeparat notitia nutricum, & fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſſimile. In pleriſq; quãuis ſit indiſcreta facies, inuenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus: & ut ipſa cõſentiant, diuerſa mens, cõtrarij mores, & uitæ genera rixãtia. Quid quòd non eandẽ eſſe naturam geminorum probat etiã fortuna diſſimilis? Hunc preſſit paupertate perpetua, illum inſperatis opibus excoluit. Illius per titulos et honores, huius per ignobiles obſcuraſq́; ſordes totam duxit ætatem. Simile eſt quicquid accipiunt ex homine gemini, diſſimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucẽ de maternis exiluere uiſceribus, ut illos eadẽ origo ſignauerit. Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum uteri pondus egeritur? dum parumper exonerata uitalia, altero rurſus homine laxãtur? Breue fortaſſis exiguumq́; uideatur mortalibus oculis: ſed ſi terrena mente perſpicere uelis orbis huius uaſtitatem, ſcies multũ eſſe quod inter duas trãſcurrat animas. Voluitur ſup nos hæc cæli ſiderumq́; cõpago, & præcipiti per procliue decurſu, totius diei noctiſq́; breuitate emẽſus oriẽtis accidẽtiſq́; curſus, diuerſorũ ſiderũ in primo ſtatim ortu, rotato ſe rurſus axe cõſequitur. Hoc tu paruũ credis eſſe ſpatiũ, quod diuerſis pariter rebus impletur? Quantũ inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur, perit? Igitur quando unquam peregrinati ſunt unà, militauere pariter? quid nõ diducti ſeparatiq́; fecerunt? quando illos languor, quãdo ſuprema iun-

xerunt? Et quãdoq; ſit neceſſe eſt aliter, ex geminis q pariter lãguerũt, nõ ſic accidit quomodo fratribus, ſed quomodo duobus. Non eodẽ fato languere geminos, quẽadmodũ uultis breuius probẽ, quàm q nec uterq; occiſus eſt, nec uterq; ſanatus? Sed fingamus hoc eſſe uerũ, quod deſperauerũt medici: relinque nobis pater innocẽtiam calamitatis, ſalua ſolatia ſint de liberis, quos tibi uideris nõ pdidiſſe niſi fato. Quis ex parẽtibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatẽ ſunt. Ideo magis flemus illos quos bella rapuerũt, hauſit incendiũ, naufragia merſerũt. Fortius feras inter aßidẽtiũ manus, inter ſuorũ officia labentes, cũ ſe inuicẽ oſcula, cũ ſe ſatiauere ſermones, cũ data ſuprema mãdata ſunt, & ſe ſcit pietas oĩa feciſſe pro uita. Igitur uerũ dixerim, illos mori credimus, hos perire. Nõ inuenio quẽadmodũ excuſationẽ pater de cõſenſu poßit accipere medicorũ. Hoc eſt quod omnẽ cõparationem feritatis excedit. Filium pater propter hominẽ quẽ nõ putauit poſſe ſanari, occidit. quod tu monſtri portentiq; genus es? Habes parricidij patientiã, non habes orbitatis. Ita demum potes ferre filij mortẽ, ſi facinus adieceris? Tu occidis, qa deſperauere medici? Quererer mehercle ſi reliqſſes, ſi quid de cõtinuatione curæ ſolicitudo laxaſſet. Nihil ergo plus facies, quàm illi q nunc plures fortaſſis circũeunt ægros, quos detrahit, quos auocat alia curatio. Filios ſaltẽ cõmitte uel matri, de fortuna queratur, dijs faciat inuidiã. Mulieri quæ ferre non poteſt q uideris deſperaſſe, nunquã ex hoc rationẽ reddas, q occideris. Quis hãc Iudices impudentiam ferat? tentat pater ut & huic rei credatis, q deſperauerũt omnes, & quòd ſperauit unus. Noſtræ quidẽ querelæ ſufficit non cõueniſſe medicis: & cũ inuentus ſit qui cõtra ſenſum deſperãtiũ, genus aliquod ſanitatis afferret, fas erat Iudices ut adhuc ĩueniretur alius q lætiora & utiliora

pro

promitteret. Hoc *nunc me queri putatis, ꝙ in re de qua credere nec oĩbus debuiſſet, acceßit uni?* Non *intereſt an ſuperſit remediũ quod tentare non debeas: & ubi tantũdem periculi ſperes quãtũ deſperatio habet, melior exitus eſt qui facit miſeros innocẽtes.* Quid *inuidiam prioribus medicis paramus?* Nemo *magis deſperat, q̃ qui ſe negat noſſe languorẽ.* Quid *ais pater?* Ita *tecũ quiſquã ſic audet agere de duobus filijs, tãquã de duobus ægris?* Tu *ex geminis alterũ occidẽdũ dabis?* Non *ferrẽ ſi ſeparare expoſiturus auderes, ſi contentus eſſes educaturus alterutrũ: nõ ferrẽ à piratis captũ filium alterius uicaria ſeruitute redimẽtẽ.* Tu *de orbitate facies uices? & caſum ſingulorũ ꝑ utrũq; diffundes?* Parricidiũ *uocarẽ, ſi promittẽte medico quòd ſanaret unũ, poſſes eligere periturũ.* Pe*nè crudelius eſt geminos diuidere q̃ perdere.* En *ſcientia cui debeat credi. negat ſe ſcire cauſſas lĩguoris, deinde promittit quicquid licere nõ deberet nec intelligẽtibus.* Occidã, *inquit, deinde ſanabo.* Memineris *pater in hac cõditiõe prius eſſe ut occidas.* Non *eſt tanta pietas ſeruare filiũ, quantũ facinus occidere.* Tu *nũc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretũ?* Verba *tantum deſperationis inuoluit, & homo cautißimæ uanitatis captat illã nouißimã circumire breuitatẽ.* Vides *quãta promiſſum ſuũ experimentũq; caligine medicus inuoluerit? nunquam cõſtabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur.* Non *noui, inquit, languoris genus.* Poſt *hãc uocem mehercle non deberes committere ægros, etiam ſi uellet experiri potionis hauſtus, ciborum fomentorumq; nouitates.* Neſcio, *inquit: ſed ſi ꝑmiſeris alterius aperire uitalia, pectus effringere, remedium fortaßis inueniã.* Iam *excuſatus es medice matri, ſperaſti ne tibi crederetur.* Differo *paulisper ꝙ de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit non conſentiente matre: publico potius mortalitatis contendo nomi-*

ne, non debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt uelut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius: & penè ratio ſanitatis intercidit, ſi conſumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, Vt inueniam ualetudinis cauſſas, date mihi aliud corpus, alia uitalia: occidam: deinde ſalutaria quæram, profutura meditabor? Ita non facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſsimæ uilitatis? Aegrum placuit occidere, ut inueniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum ſanctiſsimi Iudices natura morborum genus ſolis uiſceribus abſcondit: & quicquid cauſſas ualetudinis de uitalibus trahit, in corpus emanat. Inde pallor, inde macies, quòd ad interiorē dolorem ſuperpoſita conſentiunt. Non inuenio cur hominem uulneribus exquiras, cur remedia quoq; uitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus tegimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatē prodit? Abditos profundosq́; morbos, aut citatior clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus, oculis tuis: et ipſos de quibus agitur, modò ſingulos, modò pariter interroga, cui potiſsimum parti graue tacitæ peſtis pondus inſederit, unde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Medicus qui per hæc nō poteſt inuenire languorē, non inuenit nec remediū. Quid ſi aliquid ſanato medicina poteſt præſtare rationis? Sufficit quòd aliquādo iam facta ex unius hominis inſpectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es, quod non tot ſeculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta languoris exquiris, remedia tentare? Breuior uia ſanitatis humanæ, propior noſtræ ſalutis utilitas eſt. Si uiſcerum nimius ardor ſtricta circa ſe membra

bra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimijs æger humoribus, præſto ſint per quæ preßis cluſiſq; uenis in nouas uires corpus areſcat. Si parum prodeſt abſtinẽtia, rurſus ciborum qualitate foueatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio fameq; tenuetur. Contigit tibi magna experimentorum materia medice, ægri duo, & languor idem. Non eſt opus ut expectes quando ſe per unius hominis patientiam explicet profuturorũ magna diuerſitas. potes experiri pariter eadem, conſentanea, diuerſa, pugnantia. Nulla ratio eſt uulnerũ, ſanguinis, ſupremorũ. Quemadmodũ ſanari debeat alius æger, ſcire non poßis niſi ex altero ſanato. Quid quòd etiã ut idem ſit ualetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum corporum diuerſitate uarietur? Nunquam in alienis uiſceribus inuenias totũ quod de altero quæras, & alius languor eſt, alius æger. Cur maximũ nefas alterius filij ſalute defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſſa languoris, propter medicum occiditur. Adijce quòd nec deprehendi ex non ſanato poteſt ullius cauſſa languoris. Quicquid nos in uitia morborũ à naturali ſanitate commutat, facit aut nimij ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluus calor, aut ultra naturalem modum humor exundans, aut ſpiritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens. Quid horum, ſi uitalia ferro uulneribusq; reſecẽtur, ſaluum poteſt eſſe languẽtibus, cum compreßi ſpiritus laborẽ protinus ille reſcrati pectoris meatus emittat, ſanguis ijſdem pariter deprehendatur egrediaturq; uulneribus? An fas putatis ut ſuã ſeruent uiſcera nudata faciem? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris uitæq; ſecretum, cum admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gaudiũ, dolor, et aliquis ſubitus affectus? Quoties dum ad curationẽ præparatur æger, dum cõponitur ad ſua remedia corpus,

pus, medentium manus anima deſtituit? Iam uerò ad ſingulos ictus, & longiſſimas uulnerũ moras, quantũ ex toto homine conuertitur clamore, gemitu? Neceſſe eſt *omneis perire quibus cõtinetur uita, cauſſas, quoties uita ipſa cõſumitur: & cũ homine qui propter intellectũ languoris occiditur, ipſe quoq; paulatim languor emoritur.* Differ *ſaltẽ pater hanc crudelitatem: quicquid ex filio facis, facies ex cadauere.* Si poteſt *deprehendi languor dum occidit, facilius cũ occiderit.* Interrogare *mehercle hoc loco libet, utrũ'ne periturũ pater, an medicus elegerit?* Negauit *ſua intereſſe quẽ occideret. hoc ſi & alter periſſet, probauerat utrũq; fuiſſe periturũ: cũ cõualuit, probat utrunq; uicturũ.* Ad *ſæuiſſimã curationẽ potuit ægrũ facilius mehercle explicare, ſi eſſet unici pater.* Sufficit *ergo cõparare, decernere, nũ iterũ ille tibi precioſior, ille melior incipiet eſſe uicturo.* Vbi *eſt impatiẽtia patris, qua uix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu?* Dij *immortales, quã ſæua, quã crudelis eſt iſta cunctatio! dũ deliberas, dũ unũquẽq; detrectas, parricidiũ in utroq; cõſumis.* Duorũ *uilitate fit, ut ex fratribus poſſit alteruter occidi.* Nunquã Iudices *res tam horribilis inauditæq; feritatis admiſſa eſt.* Filiũ *pater propter eũ occidit, quẽ etiã ipſum poterat occidere.* Trãsfert Iudices *reus in medicũ electionis inuidiã.* Ille, *inquit, æſtimauit, ille decreuit.* Ergo *manifeſtũ eſt non parẽ fuiſſe languorẽ.* Ex *duobus ægris plus habuit ſpei, propter quẽ debuit alter occidi,* Recede *pauliſper mulier infelix, filij tui nobis referẽda curatio eſt.* Felices *ægri, qui languore moriũtur, qui ſupremos anhelitus inter ſuorũ amplexus, ĩter ſuorũ alloquia poſuerũt.* Vt *erat iuuenis primò ipſo cõparationis incerto, mox electiõe cruciatus, abacta eſt à perituro prima mater, & modò ſedula miniſteria ſeruorũ, repente mutata ſunt in mortis officia.* Detrahuntur *tremẽtibus*

uelam

uelamēta membris, & ut graſſaturas manus totū corpus admitteret, nudatur mirabilis ac deflenda macies. Toto deinde *tenditur toro, & ad immobilē rigidā〈q〉; patientiā per omnia lectuli ſpatia duraturus exponitur.* Accipit *carnifex ille telū, nō quo dextra ſtatim totū uulnus imprimeret, ſed qđ leuiter paulatimq́; deſcēdēs, animā in cōfinio mortis ac uitæ librato dolore ſuſpēderet.* Hæc *exhortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquiū.* Fortiter *dura, patiēter admitte, ſanabitur frater.* Nō *eſt* ꝙ *exanimeris metu, dolore deficias.* Caue *uiſcera exclamatione ne laſſes, anhelitu gemituq́; cōcutias, ne remediū pereat alienū.* Paſſus *eſt miſer diſcurrētē per omnia reſerati pectoris inprobū uagæ artis errorē.* Cōtentum *fuiſſe medicum toto homine diſcentē primo putatis aſpectu?* Egeſta *ſæpe uitalia, pertractata, diducta ſunt: fecerunt manus plura quā ferrū.* Stat *iuxta medicū pater apertis uiſceribus inhiās, ſtillantē animæ ſedē cruētis manibus agitantē ne feſtinet hortatur, iubet altius diligentiusq́; ſcrutari: interrogat, dubitat, cōtendit, affirmat, & accipit de filij morte rationē.* At *mulier infelix cluſis aduoluta foribus, cruētumq́; ſecretum toto corpore effringens, uelut ſuper buſta tumulosq́; clamabat.* Audi *miſerrime iuuenis, ſiquis adhuc tibi ſupeſt ſenſus, exaudi. nō permiſit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac uellet ratione ſanari.* Inter *hæc reficiebatur miſer hauſtibus, detinebatur alloquijs, cōprimebatur reſiduus cruor, cludebātur apta uitalia.* Nemo *unꝗ tā noua ꝑtulit cōmēta ſæuitiæ: tāquā ſanaretur, occiſus eſt.* Ite *nūc & quærite an potuerit medico ſanāte uiuere, qui tādiu uixit dū occiditur.* Vos *tūc putatis illius tātū lāguoris medicū quæſiſſe cauſſas? quæſiuit quicqd neſciebat: & uſus occaſiōe rariſſima, in omnē uoluit proficere nouitatē.* Dij *immortales, quātum infelix iuuenis animæ, quantū ſanguinis, quātum habuit*

ex

ex uita, qui pertulit ordinẽ longiſſimæ curationis? Vix ægrè miſero licuit mori, uix à cruciatibus ſuis anima dimiſſa eſt. Inuẽtũ putatis eſſe languorẽ? Inuentũ eſt illũ potuiſſe ſanari. Agedũ cõmento tuo ſenex ſuperbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare ſeculo poßis, feciſti medicum parricida meliorẽ. Libet mehercle intueri par illud. Aegrũ uidiſſes hominẽ, qualem non ſalutares medentiũ manus, non ars inuẽta pro uita, ſed diri ferarũ rabidiq; morſus, & auiũ fames ſatiata deſtituit, hinc alium in nouas uires recensq; robur reddito uigore ſurgentem. Vultis ſcire Iudices unde uenerit tanta diuerſitas? Illũ pater curauit, hũc mater. Quãtũ, inquit, miſera pertuli laborẽ, dum tam magnã foueo triſtitiã? Non fuit mihi rixa cũ morbis, nec cum repugnãtis ualetudinis rigore cõtentio. Totus in lacrymas mœroremq; reſolutus òderat lucẽ, reſpuebat cibos, faſtidiebat hauſtus, & uitam parricidij pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituq;, frater: ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentiſſima medicina mentita es? Non fuit, nõ fuit ſolo languore periturus, quẽ nõ potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miſerrima fœminarũ, ſæuiſſime ſenex ex hac recordatione triſtiſſimæ orbitatis ad hos uultus, faciemq; cõuerteris? Sine dubio filius eſt, & poſt grauiſſimas denunciationes redditus uitæ. Sed ignoſcat natura, pietas, non eſt ſolatiũ matri unus ex geminis. Felicior ille dolor eſt, qui trãſigi ſaltẽ cum oculis poteſt, renouatur, accenditur, & in his uultibus illum quotidie putat uidere pereũtem. Sed & ipſe gaudio redditæ uitæ lætitiaq; non fruitur, nec ſe credere poteſt charitate prælatũ, quem medicus elegit. Sentit infelix cuius orbitatis unicus ſit, quibus lacrymis perfundantur oſcula, quàm magnis profundisq; ſuſpirijs concutiantur amplexus. Miſera uerecũdia ſanitatis

nitatis

nitatis ingratæ, precium ſibi uidetur fratris occiſi. Conuertitur hoc loco Iudices mulier infelix, & uelut ad quandam præſentiã amiſsi iuuenis, Siue, inquit, tãdem ſecuritate mortis explicitus, in aliquo ſedis æternæ pudore requieſcis, ſiue excluſus ac uagus, & inter fabuloſa ſupplicia metuẽdus adhuc laceratione, per ſtupentes horrentesq́; manes umbra diſcurris, audi miſerrimæ matris iniquiſsimã complorationẽ. Non quidẽ licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mortis irrũpere, nec ſuper chariſsima membra proſtratæ meis uulnera tua tegere uiſceribus: quod ſolum tamen potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac uacuũ pectus frigidis abiectisq́; uiſceribus rurſus impleui, ſparſos artus amplexibus iunxi, membra diducta cõpoſui, & de triſti terribiliq́; facie tandem ægri cadauer imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſsima orbitate præcipue ferre non poſſum: propter fratrem uideris occiſus, nec tamen unquam conſtare poterit an tu ſanaueris fratrem.

GLADIATOR,

DECLAM. IX.

ARGVMENTVM.

Abdicare & recuſare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erant. Filius diuitis cum in piratas incidiſſet, ſcripſit patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius cum amicum apud piratas non inueniſſet, quia laniſtæ uænierat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabatur, ſub tempus ipſum quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus eſt cum munerario pauper adoleſcens, ut uicariis operis redimeret amicum, petiitque ut ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret. Ipſe in pugna occiſus eſt. Diuitis filius reuerſus egentem inuenit pauperem, palàm cœpit alere, abdicatur.

Pro Filio contra Patrem.

Nemi

NEMINEM unquam Iudices intra tam breue ætatis ſuæ ſpatium plura terra mariq; perpeſſum, quàm quæ proxima peregrinatione uel tuli, uel timui, uel uidi, facilis, ut opinor, fides eſt, cũ ex omnibus quos nouimus mortalibus unus nominari me miſerior poßit, quem infelicem ego feci. Tamẽ in hac quoq; omnia excogitantis in me fortunæ uiolentia, confiteor nunquã hunc me concepiſſe animo metum, ne poſt redemptum per alienas manus filium, diſpliceret patri meo miſericordia. Illas uerebar magis iam non tacitas uulgi opiniones, quibus crudelitatis atq; ſæuitiæ reus peragor apud pleroſq; ſanctos et graues homines. Nõdum excuſare potui ꝙ redemptus ſum. Obijcitur mihi orbatus ſenex, & ille qui modò ſaluo filio etiam contra diuitem ſteterat, amißis in uno iuuene omnibus bonis inimicæ domus ſupplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ uires, & egẽtem unum ſenem uniuerſa gratiæ mole calcemus, confitẽdum eſt tamen, plus amici nocuimus, quàm inimici. Quin ipſa prorogatæ quotidiana ſtipe ĩfelicis animæ uidetur quodãmodo maligna clemẽtia. Quod enim beneficiũ eſt efficere ut uiuat orbus? Vnum tamen uel grauius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, ꝙ uix ad ſuſtinẽdũ ſpiritum ſufficiẽtes cibos, prorſus tãtũ mortis impedimẽta, auara manu dederim. Puto iam ignoſcetis omnes, ſi plus præſtare nõ potui inuito patre. Quãquã Iudices oboritur animo meo nõnunquam & illa ſuſpicio, quòd patrẽ non alimẽta uni ſeni parcè uiuere aſſueto, nec liberaliter data, nec diu dãda, ĩ offenſam meã cõpulerint. Quãtulũ eſt enim facultatibus diuitis, quod ſub patre ſanè tenaci filiofamiliæ ſupereſt? Ac ſi foret maius forte momẽtũ, quis tamẽ parens tam durus eſt, ut propter aliquã impenſam carere filio uelit, quòd ipſe celatus ſit,

quòd

quòd non ſuæ miſericordiæ pauperem cōmiſerim, non rogauerim, præſertim qui quicquid unquā petij à patre, exoraui? Sed neq; hæc ultimo fulmine caſtigari meruit in differendis precibus uerecunda cunctatio. Qui dum tempus opportunū, faciles aditus, hilariorē animū capto, interim uolui ſupereſſe cui ignoſceret. Neq; inficior tamen fuiſſe me lentiorē quàm oportuit: tametſi hoc præcipue habere uideor patris ſimile. Sed ſi ulla emendatio pœnitētia eſt, hic in publico uobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienū luxuria cōtraxi, nec profuſus in uitia fortuna noſtra male uſus ſum. Redemptionis meæ precium debeo. Si impetro, intelligam uerum eſſe quod quidam opinantur, ambitioſum patrē publicare uoluiſſe domus ſuæ miſericordiā, ne uiderentur pauperes tantū uitam inimicis ſuis dediſſe. Si perſeuerat ut porrectos agenti cibos mea fame rependat, & expulſum omnibus bonis filiū ſimilem faciat inimico, uereor ne iniquis æſtimatoribus inexpiabilis illius & ſæpe reprehenſi odij culpa uideatur penes patrē, qui tā facilè iraſcitur. Verū enim ſic placet, fortunæ magis moribus diſsidere, quàm ſuis. nā et paupertatis eſt propriū, quādo alia deficiunt, exercere libertatem: & dum cōtemptus fama uitatur, potentiores uel ambitioſe offendere: & nacta bonam conſcientiam magna fortuna, indignius imparem aduerſariū patitur. Ergo cōſeruit, ut ſolet, caſus duratura longius à paruis initijs odia, dum cōtumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas grauius. Neq; ulla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodā ſimilis ex diuerſis cauſſi, contētio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille incendendo contumax. Quanquam niſi ultimam exprimere confeſsionē uicti utiq; placuiſſet, multa iampridem ſigna dederant ueniæ, finemq; pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe credimus, quòd pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret,

quem

quem amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis iunxerat nos potẽtiſsimus amor ille puerilis, dum aut nulla erãt inter parẽtes odia, aut à nobis non intelligebantur. Poſt diductas tamẽ domos perſeuerauit, immo impenſius laborauit. Et ſi quid mihi in eo ſatis perſpectũ eſt, nihil horum fecit inuito patre. Quantum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedẽdi, ne damnaſſe cauſſam ſuã uideretur, ſimul quòd nulla ipſi dabatur gratiæ uia, ſtare uiſus in ſuſcepto circuitu, tamẽ quoſdã molliores tentauit aditus, & dum firma tandem pax impetraretur, filiũ nobis obſidẽ dedit. Ac ne meus quidẽ offendi uiſus eſt pater, certe nũquã reprehẽdit, nũquã prohibuit. nec clàm feci, nec cõtumacẽ aduerſus patris imperia unquã fuiſſe me uel ipſe rerũ declarat ordo. Nam quãuis infeſtũ latronibus mare iuſſus intraui. Neq; diſsimulauerim magnas fuiſſe cauſſas patri cur hoc mihi imperaret, quod ipſe facere non potuerat: ego etſi neſciebam, non interrogaui: ſatis plena ratio fuit patrẽ uelle. Felix nauigantiũ conditio, qui procellas modò, & ſæuos tempeſtatis incurſus, & albentes fluctibus ſcopulos, aliaq; pericula tantum maris pertulerunt: ego miſer naufragis inuideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu catenarum uinctus, quàm pondere, inundatum carcerem tuli, & uincula macie laxaui. Quis non ignoſceret omnibus qui poſt hoc exemplum nauigare timuiſſent? Ergo qua una ſpe miſera trahebatur anima, literas de redemptione ſcripſi patri (teſtor deos) ſoli. Quid enim ſentire uiderer de parentis affectu, ſi hoc incolumi redemptionem ab alio petiuiſſem? Nam quod unum mihi ſecundum patrem fortuna uidebatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poteram. Quid attinebat amico ſcribere, quẽ ſciebam non habere unde redimeret? Nunquamne mihi dabitur liberũ tempus conquerẽdi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci uolentem

retinere

retinere tentarunt? qui piæ feſtinationi attulerunt moras? Profectus eſſet tamen uel inuitis omnibus (quis enim non hoc præſtaret filio pater?) niſi quòd interim amicus anteceſsit. Illum non pericula maris, non infeſti latronibus ſinus, non uicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico: illud eſt quod penſari nullis beneficijs poßit, proficiſcentem non retinuit pater: immo ſi quid in ſubſidia uitæ ſepoſuerat parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit, & contulit: Infelicißime ſenex, ſic egere cœpiſti. Dicam nunc ego per quos iuuenis præſtantißimus nauigauerit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quantos luſtrauerit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquam nauigauerunt. In omnia præceps, ſine reſpectu ſui, quem iam tum apparebat uitæ non parcere, adijt, explorauit, & tamen ille quoq; qui tantopere feſtinabat, ſerò peruenit. Audite Iudices nouam captiui querelã. iam miſer apud piratas non erã. Alebat deuotũ corpus grauior omni fame ſagina, te inter debita noxæ mancipia cõtẽptiſſimus tyro gladiator, ut nouißime perderẽ calamitatis meæ innocẽtiã diſcebã quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli: adeò difficile eſt etiã ſua cauſſa mori. Et iam dies aderat, iamq; ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus conuenerat, iam oſtẽtata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant. ſedebat ſanguine noſtro fauorabilis dominus, cum me, cuius, ut interiecto mari, non fortunam quiſquam noſſe, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem, quòd uidebar inique comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar uictima, nemo munerario uilius ſteterat. Fremebant ubique omnia apparatu mortis. hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc uirgæ, inde flagella afferebantur. omnes piratas putares. Sonabant clangore ferali tubæ, illatisq; libitinæ toris ducebatur funus an-

te mortem. Vbique uulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid eſt in me abdicatione dignum iudices, unum crimen agnoſco, quòd in hæc amicum meum miſi. Eſt quidem felicibus difficilis miſeriarum uera æſtimatio, figurare tamen poteſtis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nanq; & naturâ redit in extremis triſtis præteritæ uoluptatis recordatio, & mihi cum generis conſcientia, cum fortunæ conſcius aliquando fulgor, cum liberales artes, cum omnia quondam honeſtiora munerario meo, domus, familia, amici, cæteráq; nunquam uidenda in ultima mortis expectatione ſuccurrerent tenenti ſeruilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi ulla miſeris eſt fides) quid horum omnium ignari agerent propinqui, nihil peius de fortuna mea ſuſpicãtes, quàm quod ſcripſeram: illud tamen grauiſsimũ, quòd patrẽ qui tandiu non ueniret, captum putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentũ illum confectorem. Quis enim dubitet quid futurũ fuerit ſi ego pugnaſſem? Ille quoq; occiſus eſt, qui inter nos, ut apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam penè demerſo, inopinata ſubitò amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totumq; corpus percurrit frigidus pauor, neq; aliter quàm ſi uana obijceretur oculis imago, mente captus ſteti. Vbi primùm lux redijt, laxatumq́; eſt iter uoci, Quid tu, inquam, quo caſu perueniſti huc miſer? Nunquid & te uendidere piratæ? At ille complexus ceruices meas, effuſis in pectus meum lacrymis, ſolutus, intercepto prope iam ſpiritu, ſerò, iam trepidante me, primam uocem & diu ſolam edidit, Satis uixi. Vt uerò cauſſas itineris reddidit, & ueniſſe ſe ad redimendum indicauit, & unde inquam tibi pecunia? niſi rediſti in gratiam, & te pater meus miſit? Audite gentes, audite populi, non ſolita iudicium noſtrum corona circunſtet: ſed ſi patitur natura rerum, totus

ad

ad cognitionẽ talis exẽpli orbis circunfluet. Tacete priora ſecula, in quibus tamen à primordio generis humani pauciſsima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa tẽporibus noſtris fides intercepta: quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerũt, fabulæ adiecerũt, ſub ac cõparatione taceãt. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorũ alterũ immunem malorũ omniũ fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorẽ conditionẽ fuiſſe captiui? Si diues eſſem, inquit, pecuniã pro te attuliſſem. quod unũ pauperibus præſidiũ eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnã uicarias dabo. Ignoſce pater, quòd nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis uulnus impreſſerim. Teſtor deos non per me ſtetiſſe quòd uiuo. Neq; enim ita me efferarat ludus, aut in tantũ durauerat animũ cædis lõga meditatio, ut eũ amicũ uellẽ occidi, qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meã, & adhuc neceſsitatis gladiator depugnare etiam uolebam, neq; ullis precibus poterã euinci, quãquam ſe non ſuperfuturũ alioqui minabatur, idq; unũ affirmabat intereſſe, utrũ uicariũ mallẽ habere mortis, an comitẽ. Non uici. Quid igitur actũ ſit quæritis? Duxit me ad munerarium Iudicis. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lacrymas, quàm miſerabilẽ obteſtationẽ uidi! Nemo unquã ſic rogauit miſsionẽ. Transferuntur in illum detracta corpori meo arma, & malè aptatis inſignibus feſtinatũ par producitur. Quid me admonetis ſupremarũ amici mei precũ, quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris ſenectuti petita? adiutorium hoc ad cauſſam putatis? Me pudet quòd rogatus ſum. Per hãc, inquit, mihi lucẽ ultimã, per notiſſimã amoris noſtri fidẽ, nõ ſinas mẽdicare parentẽ meũ. Suſtineas, adiuues, præſtes affectum, ſi mereor: tu ſis illi uicarius meus. Nec plura dicẽdi tẽpus fuit: iãq; ſuprema per galeã dederã oſcula, digreſsusq; in diuerſum miniſtris permiſſus Mars

erat. O quàm ſolicitus ſpectaui! quàm attonita mēte! quàm ſimi li corporis motu! Quoties ad infeſtum mucronē, quaſi ipſe peterer, me ſummiſi! Quoties ad conatus erectus ſum! O miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, merito tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignū, illū animū, illū ardorē non contigiſſe caſtris, nō bellicis certaminibus, ubi uera uirtus, nulla pugnandi lege præmiū ſcribitur. Qua ui præliū inuaſerat, iratus etiānū tanꝙ aduerſario meo, ad omnes impetus excipiebatur callide ueterani gladiatoris aſtu, oēs conatus cōtra ſe erant. Nec difficilem tamē ſub illo præſertim authoramēto habuiſſet miſſionē, ſed noluit gladiator uiuere. Igitur iam nudū corpus uulneribus offerens, ut totā propè mercedem ſemel ſolueret, ſtans perijt. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, ſecuro cōſeneſcere æuo, trāquillā ſine reprehenſione agere uitā, iacet cōfectus uulneribus, & primo iuuentæ flore fraudatus, perijt miſer fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ, quē mors ſibi deſtinauerat, emiſſus ludo nocentior, quàm uēditus: etiā uiatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra pater, pauperi ſoluēdo nō ſumus. Siqua eſt fides Iudices, pudet me cōtrà indicare mea beneficia, nec uideor uobis rationē poſſe reddere, quod mihi tā parum obijciatur. Redēptoris mei patri in preciū meū orbo, egenti, quid præſtiti? Quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguā ſtipē, & cibos ſemper petēdos. Quantulū enim dari poterat, quod nō ſentiret dominus tā curioſus? De hac re cōſediſtis, hoc concitauit iſtā iudicij ſcenam panis datus mendico: & dilatata hac impotentiæ noſtræ opinione, uidebamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totā iſtam meæ luxuriæ impenſam, audite ſummā, & miramini ſi hos ſumptus ne diuitiæ quidē ſuſtinēt. Tāti conſtat patri captiuitas mea, cum tam care redemptus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplen-

didis

didis opibus,uel ex ætate mores,uel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiua conuiuia, & peruigiles ludos aduocata ſodalium turba, ſolutus atque affluens agerem, tantumq́; impenderem quantum non poſſet te ignorante conſumi,quæ tamen ipſa boni patres libenter annis remiſerunt, cum abdicatione dignum putes, & ultimo patriæ poteſtatis fulmine coërcendum, quod mendico ſeni porrexerim, ut parciſsime dicam, quod illi filius miſit? Non redempta meretrix, non egeſtum conuiuijs fœnus, non lenonum paraſitorumq́; cara adulatio in crimen uenit: cibaria ſenis nempe unius ætate ac malis confecti. Hoc diuitias tuas concutit? hoc fundatam paternis auitisq́; opibus domum exhaurit? Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno uixi. At hæc fortaſſe quæ circunſtat iudicium corona, & omnis ignara cauſſæ turba, magnum neſcio quod & portento ſimile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modò tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus reuertor, unde ut uenirē, uix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt uota,non percuſſæ dijs immortalibus hoſtiæ,redemptori certe gratiā non retulimus. At ego expectabā ut deſiderio incenſus affectus uix poſſet expleri,ut poſt infauſtā profectionem uelut obiurgatus tanto periculo, nunquam me poſthac ſaltem peregre dimitteres. Vix ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſq; dubitari poteſt an admiſſus ſim. An hoc agis, ne quid tibi præſtitiſſe uideatur qui me redemit? Sæuus enim credo & impius,& (quod maximū omniū uitiorū ſignum eſt) ingratus beneficia patris non æſtimo. Fortaſſe cui uitam debeā neſcio, nulla eſt apud animū meum memoria meritorum. Miſerum me, quòd non poſſum tantum ſoluere,quantum accepi. Quanquam cauſſas abdicationis pater altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirit, idq́; ratione duplici. Primùm,ut reū quē premere atrocitas criminū non poteſt, turba

confundat: deinde ut grauius uideatur iudicium patris, cum is damnet qui ſoleat ignoſcere. Cur, inquit, cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filiũ eius habuiſti? Volo Iudices omiſſa omni contentione ſcilicet ſic agere, Peccaui, ueniam peto: & errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas, euicerunt officia, cepit fides, amantẽ odiſſe non potui. Nihilominus ſatis abundeq; pœnarum eſt: & ſi pietatem tuam bene noui, pluſquã uelles, datũ eſt. Quantumlibet peccauerim, quid amplius iratiſsimus dominus exigeret? Ludo tibi ſatisfeci. Nullum'ne cladibus meis finem dari placet? Parum eſt quòd inſanos pertuli fluctus, & ſæuis tẽpeſtatibus commiſſus, arbitrio uentorum pependi? Parum eſt quòd in nefarias latronum manus præda perueni, & (quæ ultima malorum etiam ſeruorum cõditio eſt) ſine exceptione uænalis? inde me ſi uoluiſſet, emere potuit inimicus. Parũ eſt quòd me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorẽ illis diuitem promiſerã patrem, in ludũ uẽdiderũt tanquã decepti: Quòd quotidianæ pugnæ meditatione tandiu, mori didici? Quòd compoſitus, armatus inductus perieram, ſi melior amicus fuiſſem, niſi me noua uelut in portu adoptata tẽpeſtas, paternis Laribus extorrẽ, & neceſſarij quoq; uictus inopẽ, circùm ad alienas mitteret domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus, piratã, laniſtam, patrem. Atqui pars iſta criminis Iudices mei non defendi meruit, ſed laudari. Neq; enim reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præſtãtius amicitia, quid cõcordia cõtra fortunã maius auxilium. Nam primũ præter cætera animalia induit noſtris pectoribus quãdam ſocietatẽ, quæ mutuo gaudere congreſſu, contrahere populos, condere urbes edocuit, & cum mentibus noſtris uarios impoſuerit motus, nullũ profectò meliorem beneuolentia tribuit affectũ. Quid enim foret humano genere felicius, ſi omnes eſſe poſſent amici? Non bella, ſeditiones,

nes, latrocinia, lites, cæteraq́; mala quæ hominibus ex ſeipſis nata ſunt, fortunæ acceßiſſent. Id quia nimium deo uiſum eſt, at certe honeſtis cõuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus tẽporibus, omnibus gentibus præcipuum & quodãmodo ſacrũ fuit (neq; enim niſi optimis mentibus contingit ut aut ſic amare ſciant, aut ſic amari mereantur) hoc ego crimen expaueſcam? Scires quantopere gloriarer pater, ſi cum amico ego meo rediſſem. Niſi forte ſimilitudine flagitiorũ ductus, turpi me coniunxeram iuueni, quæ uita ſine dubio nomen amicitiæ non accipit: tametſi ad paria ducẽte natura, uitia amborũ cõuenerũt. Obijce mihi amicũ, & habes maledicẽdi materiam. Gladiator fuit, quare amicus illius fuiſti? Ita, opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quò progrediare non reſpicis. Non ſentit pater hoc te mihi obijcere, quod uiuam? Quiſquam de illa amicitia queri poteſt præter pauperem? At ego inimicũ habebam illius patrẽ. Decuerat quidẽ, ſimultates, quas maximè omnium mortales eſſe uoluere ſapiẽtes, in his deſinere, in quibus naſcerentur. Nam ſic quoq; immodicas ſerit diſcordiarum fortuna cauſſas, etiam ſi non hæreditaria ſubeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quàm inimici. Tamen ſiquid aduerſus te ipſe commiſit adoleſcens, ſit hoſtis & meus. Si innoxius, & omni uacans culpa, charitatem mereri cupit, ſi nullius me amici filius ualidius amat, quî tãdem uis pater reſpuam, & iratas obijciã manus? Tu quoq; non odiſſes pauperem ſi te amaret. Inſerit ſe, & beneficijs certat. Noras adoleſcentem omnia ultro præſtantem, & ſic me amabat, quamuis tu eſſes inimicus patri. Adijce, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quantam nulla unquam cognouere ſecula: ſi fides antiquißima, & cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus: ſi me ſemper habuit chariorem ſpiritu ſuo, etiã ne deſpicienda mihi rarißimi boni occaſio fuit? At ego perpetuã

quandam mihi gloriam reor, quòd ille cæleſtis animus me potiſsimum quem amaret elegerit, quodq́; ego ſim probatus tanto iudice. Me quoq; igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illuſtrior uiuam. Credet aliquis idem me pro illo fuiſſe facturum. Cur cum inimici nos eſſemus, uos amici fuiſtis? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccauimus enim fateor, peccauimus, quòd cum amici eſſemus, uos inimici fuiſtis. Hæc Iudices diutius exequerer, niſi abſoluta eſſent ipſo iudice patre. Longum iam iſtius criminis tempus eſt, nunquam obiecit, nunquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit, niſi longiores repetis offenſas? Apud malignos uidearis me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid antè commiſiſſem odio tuo dignum, potuiſti me redemptum non recipere. Manifeſtum eſt ergo te patiente, id eſt te uolente amicum mihi fuiſſe iuuenem. Et ſane non ſolus in hac fuiſti ſententia, idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hæc cauſſæ, quæ confeſsione longi ſilentij abſoluta, hodie in acceſsionem criminis alterius deducitur, poteſt apud uos impetrare ueniam, facilior certe ſequentium ratio eſt. ille enim ſanè fuerit inimici filius, hic iam eſt amici pater. Nec ignoro Iudices quàm malè iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeò nihil eſt per ſe miſericordia, ut niſi ulterior aliqua neceſsitas pudori uim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas. Ergo ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortalium, quippe ſub uno parente naturæ, cognatio eſt) hominem cibo forte iuuiſſem, pœna dignum uideretur ſeruaſſe perituram animam, & ignouiſſe rebus humanis, & reſpectu communis omnium ſortis: uelut adorato numini ſtipem poſuiſſe Fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis laniſtisq́; prudentius. Ferantur ſane profutura humano generi duo exempla, intra tam breue tem-

pus

pus propter miſericordiam alter abdicatus, alter occiſus. Quod crimen ſi fatendum ſit, non animum mihi ipſe finxi, aut mea poteſtate regitur affectus. in arbitrio formantis mores omnium naturæ compoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſiue cæleſtis prouidentia, ſiue irrationabilis caſus, ſiue aßignata ſiderum curſu naſcentibus nobis neceßitas, multa uarietate pectora noſtra diſtinxit, nec minus numeroſas animorũ quàm corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium ſupplicia confundant, qui ad omnium ſanguinem palleſcant, ignotorum quoq; miſerijs illacryment. Sunt cõtrà qui ne ſuorum quidem miſereantur. mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me æſtimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Vtinam quidem mihi cauſſa permitteret ſic gloriari, Iuuenis conceptus ſplendidis parentibus, cum ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederem fructum poſſe prodeſſe, & cõtra uarios mortalium caſus quaſi portum benignitatis aperire, concupiui quandam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, ſiue ille naufragio eiectus, ſiue ſpoliatus incẽdio, ſiue exutus latrocinio erat, naturæ patriæq; reſtitui. Paria tecum facio Reſpublica, quæ propter me unum ciuem perdideras. Hæc me magis decet impenſa, quàm ueſtis, quàm argẽtum, quàm ubi laus emitur. Vbi enim pecunia melius poni poteſt, quã ubi fœnus bonitatis extenditur? Magna cõſcientia eſt, felicitatem meruiſſe. Ignotus ſanè ſit & alienus: quid fuerit antè, non quæro: poſt hæc erit amicus. Et hercle quo quiſq; plus poteſt, quoq; latius patet ad fortunæ incurſus, hoc magis cogitare debet atque reſpicere, quãtum in nos fortunæ regnum ſit, quàm inſtabili ſede humana conſiſtant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graues cruſtæ fecerint immemorẽ fragilitatis. Multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imum ſum-

ma decidunt. Ego *uidi pauperẽ auxilia diuiti ferentẽ. Sed ſane ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienum caſum facilè deſpiciat ſecurus ſui.* Ego *quoties auxilia calamitatis petere aliquem uideo, non poſſum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud, quo ipſe clementiã optabam.* Ignoſce *pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi. Sed inimicus, inquit, meus eſt.* Nam *quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus?* Hæc *eſt celebranda uirtus, hæc animi ſuſpicienda moderatio, uincere irã, & inter ſimultates quoq; meminiſſe hominis.* Vt Fabio *Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hoſtiũ manibus inimicus: ut* Tiberium *Gracchum admirata ciuitas eſt, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoq; ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus uiuit inimicus.* Quicquid *eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi non iraſceris, tu præſtitiſti, tibi hoc pulchrũ atq; magnificum eſt. Nã ego ſi quid in patrẽ ſeruatoris mei confero, non ſum laudandus.* Neq; *expectaueris hoc loco pater, ut illa dicam, Semper odiorum honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habent quàm nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cum exempli honore, iunctæq; ex hoſtili penè concurſu in affinitatẽ manus.* Vnde *tantum miſero boni, ut inimicus ſit?* Aſpice *ſolum, egentẽ, ſenem, omnibus præſidijs deſtitutum: non'ne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe ne uiuat?* Nulla *tibi contingere maior ultio poteſt, quàm ſi talis eſt, ut illius etiam nos miſereamur.* Magna *mehercle iam de uetere æmulo pœna intereſt, panem eripere mendico, & grauiſſimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere.* Age *ſi periſſet, cadauer calcaſſes?* Feræ *mehercle generoſiores, iacentes tranſeunt: & reſeruati hoſtes, reſtitutæq; urbes maiora cauſſæ exẽpla ſint: quod*

ſcio,

ſcio, uictis etiã gladiatores parcunt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatem, quid amplius poteſt pati, niſi quod optat? Vlterior'ne tibi aliqua ultio quærenda eſt, aut aliquid rerum natura peius capit? Quis non te omnium mortalium inhumaniſsimum putet, ſi hoc aduerſus inimicum tuum ſaltem optaſti? Si me hercle inexpiabiles odiorum cauſſæ, & cõpoſitis quoq; fabulis ulteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio: certè ad uitandam inſolentiæ opinionem, quæ ferè immeritam quoq; potentiam carpit, ne uagaretur per urbem inuidioſus mendicus, & calamitatis authori cauſſas uulgus regereret odiorũ. Neſcio quomodo omnis pro laborante fauor eſt, nec ulla perpetuam gratiam ſeruat niſi modeſta uictoria. Noſtra potiſsimum clementia ſuſtineatur, ne illius alij miſereantur. Facilis, ut ànimaduertere uos ſpero Iudices, defenſionis meæ curſus eſt. Antequam incipiam habere cauſſam nimium bonam, hic iam conſcientia trepidat, & ratio uelut inter binos deprehenſa ſcopulos, cum aliud obijciatur, aliud defendendum ſit, hæret in dubio: cum beneficijs meis computare non audeo. Cognouiſtis expoſitionem cauſſæ, quanta quamq; excedentia fidem adoleſcentis optimi merita narrauerim. hæc mihi omnia ſine dubio ille præſtitit. Sed quid intereſt? debitor delicatus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam Iudices? Dicam, referre gratiam beneficijs uolui? Ita'ne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo uiſurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moueri me ſupremis amici mei precibus? Egregia uerò comparatio. At ille mihi præſtitit, quod non rogaui. Vtrò me uertam? Tanquam honeſtũ defendam factum, an tanquã neceſſarium? Alterum abſolui facilius poteſt, alterum laudari rectiſsimum opinor. Veritatis intereſt. Audi pater, alimenta iſta quæ donata egenti putas, quanti illi

conſtent,

conſtent. Si accepto captiuitatis meæ nuncio, nullis precibus adductus, nullis epiſtolis uocatus adoleſcens ad liberandum me uinculis piratarum profectus eſſet, quibus tamen meritis penſarem, cùm id mihi præſtitiſſet, quod ego tantũ à patre ſperaui? Intrare maria præſertim tam recenti documento timenda, & latrones ultro quærere, & cum præter uicarias manus nihil eſſet, nauigare uoto captiuitatis quis poſſet alius quam qui paratus eſſet pro amico mori? Magnum hoc per ſe, ac ſeculo noſtro uix credibile Iudices. Illud uerò omni prædicatione maius, ad redimendũ me profectus eſt, cũ mendicaturum patrem ſuum ſciret. Atqui ſperare poterat futurum, ut ſine periculo ſuo redimeretur nihilominus amicus, cum haberem diuitem patrem. Sed noluit ipſum itineris apparatum, & nequa periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prò fidem deûm hominûmq́;, quemadmodũ ad redemptionem amici feſtinat etiam cuius pater lentus eſt: Terentium, quẽ inter cæteros captiuos ſecũdo Punico bello Scipio Africanus uinculis exoluerat, memoriæ trdidere maiores, inſigne receptæ libertatis pileo teſtantem in triũpho ducis eſſe conſpectũ. Et ille quidem maioris momenti acceſſione publicã ſenſerat felicitatẽ, priuatim tamen debere ſe putauit uictoriæ beneficiũ. Quid me facere cõuenit, qui per maria latrocinijs infeſta ſolus petitus ſum? qui lucem, libertatem, deniq; quicquid patri debeo, non ignarus, ut primo natalis horæ tẽpore, ſed uidens ſentiensq; acceperim? nec ſolũ donatus his bonis, ſed ſummis periculis liberatus ſum? Non'ne me ex amici fide natũ, & tenacioribus beneficiorum uinculis fatear eſſe cõſtrictũ? Miſerrime, amice fideliſſime, ingratũ me moriẽdo feciſti. Et quãtulũ eſt quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis eſt iſta fortuna, hæc etiã nunc recepit moram. Solent expectare latrones redẽptorem. In ludo fui: qua pœna nullã ulteriorẽ ſcelera nouerunt, cuius ad comparationem

*tionẽ ergaſtulum leue eſt.*Hoc *ſi ſciſſes pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te anteceſsiſſet.* Illa *certum habeo expectas ut dicã. morabar inter ſacrilegos, incendiarios, & , quæ gladiatoribus una; laus eſt, homicidas incluſos turpiore cuſtodia, & ſordido cellarũ ſitu.* Iamq; *in eam ueneram fortunã, ut me uictum recipere non poſſes, uictorem nolles. Aderat hora ſupplicij mei, qua nuſquã morandũ: iam præbendus erat iugulus, & fundeda uita cũ ſanguine.* Neq; *enim dubitare de euentu licet. exemplar fati mei uidi.* Si *me ab his imminẽtibus malis pecunia redemiſſet, beneficiũ tamen potius dicerẽ magis æſtimandũ eſſe, quàm preciũ. Sed apud malignos interpretes poſſet uideri uel ſpem ſecutus aliquã uenturi tẽporis, uel præſentis uoluptatẽ.* Hoc *admirabile: & uni tantũ pietati referendum eſt. dedit beneficiũ quod nunquã reciperet: & cũ amicum quẽ redimebat, habiturus nõ eſſet, nihil aliud emit quàm honeſtam mortis conſcientiã. Tranſtulit ergo in ſe fortunã meã, ſubijtq; non ſolùm fortiter, ſed etiã libenter id quod mihi miſerum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimiſſus, redẽptor occiſus eſt.* Recepit *pectore aduerſo ferrum, ut quaſi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc uno triſtis occiditur, quòd amplius amicum uiſurus non erat. Eant nunc antiquarũ conditores fabularum poëtæ, & ſe ad exhortandã amicitiæ fidem magna quædã compoſuiſſe carminibus putent, ſi dixerint aliquos per maria terrasq; aſperiorem fortunam amicorum tantum ſecutos, aut principem* Græciæ *uirum in ultionem interfecti amici inauſpicata bella geſsiſſe. Nam inter fratres quoque illa maximè admirabilis, tamen alterna mors eſt.* Vna *fingitur coniunx, quæ iam perituri uitam mariti uicaria morte ſua redemit: adijciturq; miraculo fabulæ, feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater.* En *indubitabile ſeculi decus, & fictis maius: ut moreretur pro me amicus, ſuum reliquit*

liquit patrē, meum uicit. Et ſane quid profuiſſet feſtinatio patris, etiam ſi ad redimendum me prior fortè ueniſſet? Hoc me precio nemo alius redemiſſet. Neq; uerò plurimū fuit præſtitiſſe mortē. nāq; interim ſpecioſo titulo bene uita pēſatur. illud uerò exiſtimo grauius, nomē gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te amice laudarem ſi uiciſſes. An ille animus rediret in cellulā, ferret ſaginam, magiſtrū, perſonam deniq; ſceleris? Mea depugnaſti cauſſa, tua periſti. Hæc tamen omnia ultimæ fortunæ nomina, ut mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo nec ſceleratus, nec infelix. Ecquando Iudices hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Vtinam Iudices hæc quæ illi ſpecioſa ſunt, tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infelicißimum reſpexi ſenem, cuius orbitate uiuo, cum confectū cladibus, & tantū pœnæ ſuæ reſiduum conſidero: uerum fatendū eſt, pudet me precij mei. Video ſenē meliore ſui parte præſepultum, omnis etiā ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. illud tamen ſolatium eſt, quòd niſi talē amicum habuiſſē, hæc de te dicerētur. Huic patri inuidioſa quædam, opinor, & quæ beneficio mortis penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium uel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis iuuenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quòd ipſe aliquando egentē pauperem alui. Accipe ſatiſfactionem, in quacunq; parte rerum naturæ es amice charißime. non excidêre mihi tua mandata: fortuna defecit, opes auferuntur. Quod unum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo uicarias manus. Quid uis porrò faciam? Agreſtia opera delicatior aggrediar? hoc à fortuna non didici: & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit. Miſerum me, ſi exoluere fidem uoluero, fortaſſe mihi in ludum reuertendum eſt.

Sepulc

SEPVLCRVM INCANTATVM, DECLAM. X.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis fit actio. Quæ amiſſum filiũ nocte uidebat in ſomnis,indicauit marito.Ille adhibito mago incantauit ſepulcrum. Mater deſiit uidere filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro uxore contra maritum.

QVANVIS Iudices *inter eos qui liberorum mortibus deſtituti,cuncta uota & præparatas ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt,id ferè acerbiſſimũ certamẽ cõflictationis oriatur, ut unuſquiſq; luctibus ac lacrymis ſuis credat accedere quãdã dignitatem, ſi miſerrimus eſſe uideatur: hæc tamen fœmina neq; noto neq; publico genere miſerabilis,non impudenter inter cæteras matres quæ aut unicos aut iuuenes pios filios perdiderũt, eminere & occupare quẽdam mœrentium principatũ differentia nouæ calamitatis affectat, quæ ſola omniũ ſupra fidẽ infelix in uno filio iam alteram patitur orbitatem.Priorem quidem illam,ut communem cæteris, & fato accidentẽ,fortius utcunq; tolerabat. Nã & de filio nihil aliud perdiderat miſera niſi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur,mori poſſet. Plãctibus lacrymiſq;,pene improbe dixerim, parcius utebatur, nec ſibi permittebat dolor lugere uenientẽ. Nunc deſtituta ſolatio, perſuaſione fraudata, dum non putabat periſſe quem poterat uidere, eripuit ingrata filio alteram titulum. Miſer ille niſi teneretur,iam ad patrem ueniret. Tantũ miſera petit,ne minus perdidiſſe uideatur, quàm ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, nec cogitationibus ficta lugentis umbra ueniebat,nec agitabat incertos leuis imago*

ſom

ſomnos,ac ne couſuſi quidem triſti cinere uultus, & infernum fauilla caput noctibus ſuis obibat,ſed filius erat qualis aliquando,& iuuenis, & pulcher habitu: nec aſpici tantum uideriq; contentus:uerum ſi quid deſiderio creditis miſeræ quæ ſola uidit,amplexus & oſcula dabat, & tota nocte uiuebat. Multum perdidit mater,ſi contingebat hoc illi:non minus,ſi uidebatur. Nunc tenebras inanes,& longas oculis flentibus noctes,iuxta ſomnum mariti peruigil,& tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus,aut fucatus habitu,nec ut ſomniorum uanitate conſpicitur,ſed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, noc urnis ſepulcrisq; ſatis premitur,expectat. Nũc iſta carcere obſeratã animam,& repugnantẽ magico iuuenẽ cogitat ferro. Infeliciſſima omnium mater plus aliquid eſſe quàm umbrã filium putat, poſtquam potuit includi:nec ſua tantummodo pœna,proprioq; ſupplicio deſerta cõſumitur reſciſſa orbitate:uel magis cruciatur, quòd non licet filio uenire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulcrum, quod non poſſit euoluere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos,umbra miratur. Miſer quẽ non tantũ uerba clauſerunt (nam forſitan per illa tranſiſſet) ſed uincula ferrea, ſolidiq; nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo tenetur infelix,qui ne propter hoc quidẽ uenit,ut queratur? Miſereor fœminæ,cuius inuidiæ totũ facinus adſcribitur. Maritus ſic filiũ incluſit,tanquã ſe inquietari mater iſta quereretur. Igitur Iudices nemo miretur. ſi ad tam crudelem,ad tam immitem partem umbra non uenit. Sciebat ubi lacrymas,ubi poſſet inuenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Nanque iſti ferreum pectus, & dura præcordia, nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre, quid inueniri truculentius poteſt? Inuidit matri ne filio frueretur:nec hoc ideo fecit, quia uidere

ipſe

ipſe malebat: ne uiuentem quidem adhuc & incolumem tam blanda, tamq; debita pietate proſequebatur, ut defuncto ſeruaturus affectum etiã ſepulti pater uideretur. Tanto *magis effuſa mater, & ſuis ac paternis uicibus occurrẽs.* Hæc *pallidior ad metus, ad uota pronior, non diebus ſecura, non noctibus.* Et *ille miſer intelligebat utri promptior ex parẽtibus et facilior eſſet affectus.* Itaq; *ab huius oſculis, ab huius fœminæ ceruice pẽdebat.* Et *quia longũ eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducũ illud & fragile corpus amiſit, q̃ perditè mulier, & uſq; in exemplum, modò ſuper ora pallẽtis infelices lacerabat oculos, nũc ſiccata fruſtra ubera querebatur, nunc ſuperſtitem cædebat uterum!* Notabat *hæc ille deficiẽs, mandabatq; morti ſuæ cui periret.* Vbi *ſunt qui cito iubent ſtare lacrymas? quibus non placet longum agere mœrorem?* Retulit *umbra gratiã matri.* Scio, *& intelligo, cum inter gementes cadauer iacet medium, & cũ omnes uidetur remiſiſſe curas, tunc ſentit & intelligit, & inter ſuos iudicat.* Moneo *te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nunquã periſſe credas.* Filij *ſui umbra cui nõ apparet, iraſcitur.* Iam *gelidi piger corporis ſanguis omnes in mortẽ ſtrinxerat uenas, et nutantiũ fulgor extremus uaneſcebat oculorũ, & iam deſperãtibus medicis ce diderat pater, adhuc tamẽ ſperare mater uidebatur & quãcũq; corporis partẽ oſculis miſerà tepefecerat, illi uitæ calorẽ rediſſe clamabat.* Oderat *ignes, oderat rogos: reponi corpus, & ſeruari membra cupiebat.* Et *nũc infelicẽ magis matrẽ pœnitet quòd ſepultus eſt, qui poterat reuerti.* Scitis *ipſi quo exequiarũ die labore extracta ſit, quandiu filiũ tenuerit allambentibus flammis.* Vnde *enim ſperaret ut poſtea uidere contingeret? ut extra orbitatẽ haberet oculos?* Iam *magum miſera quærebat, ut umbra euocaretur.* Reliqua, *mater*

infelix, tu ad Iudices referre debebas. & niſi orbitate, niſi lacrymis uox mutaretur in gemitus, noctes tuas quãto melius tuo ore lugeres? Ego utcũq; potero perferã. Satiare miſera, ſatiare ſaltẽ memoria diei illius, quo exequias unici duximus. Iam planctus, inquit, lacrymasq; conſumpſerã, & tenebras ueluti perpetuas uenire gaudebã. Iam fatigata propinquorũ officia defecerant, iam plangorẽ familiæ altus ſopor uicerat. Rogo ne quis tam contumelioſus ſit in matrem, ut per quietem contigiſſe filium dicat. Vnde miſeræ tunc, unde ſomnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totis noctibus mecũ flere uoluiſſes. Vidiſſes utiq; non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus, cum uanæ abſenti animo cogitationes finguntur, ſed ipſum filiũ, qualis blandiſsimus erat: & ſi dimittatur, uidebo. Subitò ante me diductis conſtitit tenebris, nõ ille pallens, nec acerbo languore conſumptus, nec qualis ſuper rogos uidebatur & flammas, ſed uiridis, & ſane pulcher habitu. Neſcio ubi totam reliquerat mortẽ. non igni torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec uix bene cinere compoſito umbræ recentis igneus ſquallor. Proclamaret mater infelix, etiã ſi talem uidere deſiſſet. Primo tantùm ſtetit, & ſe permiſit agnoſci. Ego tunc plurimum ſtupui, non auſa oſcula dare, non iungere amplexus. infelix primã perdidi noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite perſuaſionẽ putas, & uanum animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio, plus apud matrẽ fit cum deſinit. Vis deniq; ſcire quid uxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio nõ habet aliud quod ſperet. Iam nox altera aderat, et primis ſtatim tenebris præſtò filius erat, nõ ille ut pridie procul, & tantũ uidendus, ſed audacius & propius, & ad matris manus tanquam corpus accedens. Nec iam niſi cũ luce certa, fugatisq; ſideribus, inuitus ille uaneſce

neſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciẽs, & qui ſe promitteret etiã proxima nocte uẽturum. Iam mœrori locus nõ erat, mulier filium nocte uidebat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inquit, deſtituta ſum tenebris, donec ſcelerata tacui. Satiabar oſculis, ſatiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Miſera plus perdidi, ſi nemo credit. Iam cœperã tuam quoq; marite crudelis agere cauſſam, rogabamq́; iuuenẽ ut paternis quoq; oculis lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cedebam. Iam miſer & ille pollicebatur. hæc me fiducia pdidit, ut confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternũ fieri poteſt? Gaude, inquit, marite gaude: filiũ fortaſſe nocte proxima uidebis. illũ quẽ crudelibus flãmis exuſsiſti, ex quo cineres & oſſa ſupſunt, iuuenẽ uidebis, & fortè etiam die ſperes. Ego certè totis noctibus mater ſum, uideo, fruor iam et narro. Exitiũ paterni affectus quæritis? Filiũ uidere timuit. Sic magũ protinus neſcia matre, cuius horrido murmure imperioſisq; uerbis dij ſuperi manesq́; torquẽtur, excogitator iſte mortis alterius aduocat, nõ ut exorati manes diducerẽtur, nec ut euocata nocturnis ululatibus undecunq; umbra properaret, ſed tanquã parum ſepulcra premerent, & tumulorũ leue pondus eſſet, filius, inquit, meus non ſatis perijt, adhuc fulgore ſiderum fruitur, & nocte noſtra. Nam cum dies occidit, imponit morti ſuæ finem, domum reperit, & maternos territat ſomnos. Inueni aliqua, inueni uincula uerborũ, ſed arte tota, ſed labore toto. Magna tua gloria eſt, ſi retines filiũ, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium ſepulcro circundatur carmẽ. Tunc horrentibus uerbis urna præcluditur, tũc primum miſer filius mors & umbra fit. Ite nũc & putate uana fuiſſe matris ſolatia. Filiũ iſta ſi cogitationibus & inani perſuaſiõe uidiſſet, adhuc uideret. At quæ ſupplicia ſuſtinuit in-

ſtris,non dico crudele eſt, portentoſum,nefariũ, utiq; ſi hæc faciat qui ſenſurũ filiũ credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat & in mẽbra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæue,crudelis,ô in lacrymas artifex noſtras,uellẽ non deaiſſes tam magnũ experimentũ. Iraſcimur tibi,& blandiri neceſſe eſt. Dum cludis umbrã,intelligimus ſolũ te eſſe qui poſſis euocare. Videtur itaq; mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere,quòd tam uxorias in forũ querelas, & tanquã delicata matronæ deſideria pertulerit. Nõ enim ueſtes,nec aurum,nec ambitioſos quærit ornatus,cõtẽta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur,nec tacita gaudia mariti,impatientia & muliebri uanitate complorat. Sed nec relictum torum deſertumq; genialem uelut contempta uilitas uxoris ulciſcitur:alia lõge, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris,quæcũq; eſt,dignitas eſt magni doloris:nihil queritur miſera niſi par orbitati,niſi matre dignũ,ꝙ publicos cõſumat oculos,quòd ignotas quoq; exigat lacrymas. Quãtam enim à marito acceperit iniuriam,ſcire uultis? Sola mater filiũ perdidit, nec poteſt inuidiam facere morti. Antè itaq; quàm ſciatis Iudices quis dolor,quiſ'ue mœror,quæ tãta impatientia eruperit, ut mulier aliquãdo dulcium oblita tenebrarũ, clarum nitorẽ publicæ lucis, & diem etiã domi inuiſum,in foro, interq; leges notabilis & ſepulcris abſtracta pateretur,certum profectò habetis,neq; audaciam, neq; impudentiam, nec uanitatem unquam querelas habuiſſe miſerorum. Quàm uerum eſt quicquid exclamat calamitas,nec ab infelicibus ficti temere exeunt gemitus! Mulier quæ ſanguinantes ad Iudices porrigit lacertos, quæ ſciſſo laniatoq; uultu,quæ liuidis profertur uberibus,magno dolore cogitur ut hoc potius agat, quàm cineres oſculetur, quàm cõplectatur urnã. Grauis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam

ad genus illatæ iniquè iniuriæ uenio, cur marite, quæ ex te filiũ perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatẽ feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſideria conficiant, quæ de unico gerit: nõ pateris animã uacare lacrymis ſuis tu, qui ſinũ debes, qui colloquia et amplexus. Quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non coniugis deſiderijs large indulget, nihil aſpere, nihil contra uoluntatem! Habet priuilegium ſuum mater infelix: molles manus, & mitia fomẽta magnis uulneribus admoueas. Quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit, in ſummo eſt. Viri forſitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat Itaq; totũ iſtud lugere, fœmineũ eſt: & ſimul orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgẽtiam ſentire lacrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quãdiu uelit flere. Odi patrẽ, qui cum filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrẽ. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium nõ quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flãmas. Flet iuxta latus & plangit uxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graues ſomnos, ac placidã quietẽ. Pater crudelis, pater immemor, quid uis tibi amplius obijciamus? Ex quo perdidiſti filiũ, nunquam ſic deſideraſti ut uideres. Quid ꝙ eripuiſti matri ſolatiũ, puta uanum & ſuperuacuũ? Nolo Iudices, nolo corripias, ſcires quantũ eſſet hoc, ſi tantũdem doleres. Res indignior nõ eſt, quàm quòd tibi de eo poſtulas credi, quod non uidiſti. Indulge ſane uanæ rei, ignoſce: libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates uana ratio ſuſtentat, quòd indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaq;,

clamat

clamat mater infelix, ſi mihi aliquam imaginem filij mei, uel paruuli, uel iam adulti, uel nouiſſimã iuuenis auferres, inijcerem tamẽ miſera tanquam corpori manum, illam ſimilitudinẽ flens tenerem, illos oculos, illam gratiſſimam faciem, & ritus oris expreſſos, et adumbratos artificis manu uultus. Sed illũ perdidi, unde imago, unde ſimilitudo, unde ſolatium. Fili plus hodie amiſi, quàm cum elatus es. Poſt mortem te tuã uidi. Si mehercle notas in corpore unici ueſtes ſubtrahere tentares, dicerem, ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſupra. Non eſt ratio fortaſſe. Ideo quicquid rationem uicit, affectus eſt. Nihil eſt ſceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum uidebam. Quænam iſtum fortuna, quæ indulſerat cõditio naturæ? Nõ excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam conſecuta mater, ut iuuenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poſſis uidere quem amiſeris. Videre ergo tibi cõtingebat ô mulier uultum, habitum, corpus, inceſſum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tempora ergo cum morte diuiſeras, & ſuperſtite filio fruebaris omnibus tenebris. Quãtũ perdideris, hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigiſſet, non eras tam improba ut optares. Aliquis (ô pietas) ſepultus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamẽ corpus ſumebat in nocte, & ad ſolita uiuentis membra reuocatus præbebat ſe matris oculis, qualem non crederes receſſurum. Nec queri de luce poteramus: quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac præſentia fruebaris. Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiamſi decipiebar? Sed quid ego utor teſtimonio tuo? Mago credo & uidiſſe te filium, & nunc non uidere. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi nõ crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentiſ-

 ſime

ſime adoleſcens uidi te,nec ſemel uidi. Certum *eſt,fixum eſt, eripi non poteſt.* Q*uatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur,ut te ueniſſe nõ credam?* Nec *illud garrula,nec uana uoce uulgaui.uenire te nulli indicaui, niſi qui deberet optare ut hoc poſſes.*Patri *tantũ tuo,patri(ignoſce deceptæ) cõfeſſa ſum,dũ interrogo an te et ille uidiſſet.*Itaq; *das mulier infelix graues nimiasq́; pœnas : effecit magus ne filium uideres, & ſolum apud te reliquit,ut meminiſſes quòd uideras.* Totũ *tamen illud ſolatium tuum refer miſera,ſi potes, & primum cõfitere ſimpliciter,an ſoporis pondus illud,& neſciæ quietis uanitas fuerit.* Apud *me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infelix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes.* Miſerere, *inquit,melius de affectibus meis ſentias.*Non *ego fatigata planctibus ſenſi ueniſſe noctẽ : uidere filium peruigiles meruiſtis oculi, ſed primum dum metuo, umbra proceſsit ſubito, dij boni quod ego gaudium, quam uidi felicitatem !* Conſtitit *ante me filius meus diſcuſsis tenebris, ita dimittatur aliquando.* Proſilui *protinus, & acceſsi. uultus, comas, ora perſpexi. meus erat.*Q*uàm lætum ſe,quàm hilarẽ offerebat! quomodo perſuadebat mihi,ne crederem morti?*Scelerate *neſcis pater, quàm ſimilem uiuenti filium cluſeris.*Circumibant *totũ corpus oculi,non inueniebã quid ignis egiſſet.Subinde dicebam, hunc ego extuli? hunc rogo impoſui ? ex hoc ego cineres & oſſa collegi?* Si *talis eſt,quid habeo quod lugeam?* Periſſe *filium meum hoc uno intelligebam , quòd illum non poteram & patri oſtendere.*Confitebor,*primæ tamen nec ego credidi nocti, & tanquam uictis iraſcebar oculis, & erubeſcebam miſera ſi quies fuiſſet.*Ecce *iterum iuuenis,ecce iam quotidie uenit.* Q*uid habeo quod interpreter?* Verum *eſt utiq;, quod ſemper eſt.*Nouiſsime *nõ tanquam umbra ueniebat,ſed aſsidebat,ſed amplexus dabat.*Ego *ſentiebã et recipiebã.* Q*uotieſcun*

tieſcunque domus fuerat grato ſopore proſtrata, aderat ille, quales humanis ſe offerũt oculis propitij dij, quale lætiſsimũ numen eſt cũ ſe patitur uideri. Sicut omnis religio templorũ, omnis religio lucorũ, cum tacuere mortalia, & profani procul errauere ſedibus totis, ſolitudine frui, & de ſuis dicitur exire ſimulacris: ita iuuenis meus noctibus totis agebat filiũ, & paterna domo ac penatibus ſuis fruebatur placidus & mitis: & matri propitius, ut numẽ & deus delabi ſideribus, & uenire de liquido puroq́; aëre uidebatur. Quid imprecer ſceleratiſsimo patri? umbram probare uoluit. Miſeremini iudices, ut hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, maius parricidio, maius quàm ſi filij ſepulcrum funditus eruiſſet, et ſacratos morte lapides, etiam cineres & oſſa religioſe quieſcentia fracta ſparſiſſet urna. Aduocatur homo, cuius ars eſt ire cõtra naturã: qui ſimul ac ore ſquallido barbarũ murmur intonuit, fallereq́; coëgit ſuperos, audire inferos, tremere terras, ut experimẽtis loquentiũ fama eſt: cõſtitit iuxta tumulum miſerrimi iuuenis mors certior: Nũc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ adiuuate me digna, nunc omne per unũ numẽ, & religio, quã iſti irrogo, propius adeſte, ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quàm cũ ſidera mundo reuelluntur, cum iubentur hyberni fluuiorum ſtare decurſus, cum potentiore carminis ueneno uicti rumpuntur in mea inſtrumenta ſerpẽtes. Cuſtodiendus eſt iuuenis, aßignandus eſt inferis, & denſioribus trãsfuga cludendus eſt tenebris. Quanto facilius opus erat ſi reuocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus urnam, & inter oſſa & inter cineres uerba cluſiſſe. Hoc tamẽ ſubinde reſpiciens confitebatur, repugnabat umbra. Itaque carminibus non ſatis credo, præfigamus omne tumuli latus, et multo uinciamus ſaxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando: non uideri, non progredi poteſt.

An mentiar, ſcies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, utiq; qui liberos perdiderũt, ire in iſtos oculos, in iſta ora debebant. Tu ſic filium tuum cluſiſti, tanquã nocẽtes ad inferos reuocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam, & triſtes penatium morbos uagæ errantesq; magica uanitate aptantur? Laqueóne uitã damnatus eliſerat? Noxiũ per ſua uiſcera exegerat ferrũ? An ex cõſcientia uenena præſumpſerat? nec recipiebat ſe, niſi carmine incluſus? Quando domum tuam funereus & ſquallidus, quando te terruit? Crudeliſsime omnium pater, de filio tuo malam umbrã feciſti. Quas nunc putas uxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna uiſcera perſuaſione torqueri? Nunc filius meus illic unde uenire conſueuerat, iacet ſtrictus, alligatus, impatiens. Queritur ſolito terram grauiorem, utiq; cum ſentit ueniſſe noctẽ, quando umbræ feliciores dimittuntur ad matres. At uerò ſiqua inter manes colloquia ſunt, & eſſe credo, non deeſt qui iuueni meo dicat, quàm uilis tuis fuiſti? quàm libenter te perdiderũt? Quid illa mater, ad quam ire conſueueras? has tibi catenas, hæc uincula pro merito reddidit? ita infeliciſsima omniũ mulier, et ſi magus etiã recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet ueniſſe ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiſcum maritus grauius, altius, ſapientius, ut homo ſine dolore. Negat ullos eſſe manes, cõtendit omnia perire cũ corpore, nec remeare uiuẽtes à cinere ſenſus, nec tam uideri imagines hominũ, quàm cogitari, & oculos luctibus credere. Quòd ſi ita eſt, magum ad quid aduocauit? Peſsimus parentum, qui dum liberos ſuos ſepeliunt, flere contenti, ut obiter ab rogo ſiccis oculis reuertantur: negat ad manes, negat ad umbras peruenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire ſingultus. O ſceleratum hominem, quiſquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo ſapientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare

homines

homines & perfici corporis alimẽtis animæq; dixerũt, corpus caducum, fragile, terrenum, ut ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtricta pugnarẽt, partim aut doloribus affici, aut nouiſsimis annis, aut ſenectute diſſolui. Animam uerò flammei uigoris impetũ, perennitatemq; non ex noſtro igne ſumentem, ſed quo ſidera uolant, & quo ſacri torquentur axes, inde uenire, unde rerum omnium autorem parentemq; ſpiritum ducimus: nec interire, nec ſolui, nec ullo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus leui ſe igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra, donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret: deinde prioris corporis meminiſſe. Inde euocatos prodire manes, inde corpus & uultus, & quicquid uidemus, accipere, occurrere ſuis imagines charas, aliquãdo & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo, cũ filius perit, non'ne ſatius eſt hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus, ſolicitas ſemp ageres, ſuſpẽſasq; duceres noctes. Ita parricida cõmune facinus feciſti: & imputas quòd filiũ uidere deſijmus? Somnũ enim antè petebamus, & placidũ ſaporem. Crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater eſt, nunc perdidimus noctes. Vmbram'ne tu filij rem formidoloſam, rẽ plenã putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius uultu? quid magis adulatur oculis? quid poſſunt uidere libentius lacrymæ? Non magis metuẽda eſt umbra filij, quàm cadauer. Neceſſe eſt ut mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitan animum imagines territant, & tunc inferi uocantur cũ ignoti ſunt. Itaq; prudenter, ſi tantum ad ſuos ueniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicũq; defunctum filium uidit, & meminit quòd elatus eſt. Terrebaris, inqt, & ſolicitis noctibus

laborabas.

laborabas. Ita'ne es marite crudelis? Tu cluſiſſes filiū etiā ſi ad te ueniret? Nec magus, inquit, incluſit umbrā, ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit: ideoq; putas nō uenire illū, quia nec antè ueniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo auocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit, ille, non premitur, nullo carmine, nullo incluſus eſt ferro. Remouete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam cito credidi, ita nō ille ad me ueniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipſe niſi flentem, quando non liuidum pectus, & ſanguinantes uidit lacertos? quādo non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte cluditur miſer, arte retinetur. Quid uis carmina tibi amplius præſtent? effecerunt quod repromiſerāt. Deſinis erubeſcere iam quòd filium nō uides? At tu cuius in leges dij ſuperi manesq; torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus & ima terrarū moues, modò ſeruientiū reuocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis custos, aliquādo preces & matris admitte. Paciſcere quātilibet, totos lugētis poſce cenſus, nō ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, ſed ut ferrum tuum refigas, ut uerba tua reſoluas, ut nihil feceris, dimitte tantū, & euocaſti. Nihil ipſe crudeliter. patri ſcio paruiſti, ſed & huius etiā lacrymis, plāctibus huius indulge, cōſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inuiſum, ſi facilius de filio exoraris ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne ultricis umbræ uanis exagitere terroribus, ulliſq; imaginibus: hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quā debeat uenire dimiſſus. Iuuenis pijſſime, iuuenis indulgētiſſime, nūquā matri tuæ umbra nec manes, ſi modò ueneficiū pondus, & terroribus omnibus uerba grauiora mago patiente diſcuſſeris, ad me, inqt mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos uiuētes mi-

hi

hi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo,

DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS, DECLAM. XI.

ARGVMENTVM.

Pauper & diues inimici, utrique terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus eſt in caſtra. Rumor ortus eſt ab eo prodi Rempublicam. Proceſsit pauper in concionem, & accuſauit diuitem proditionis. Abſente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuerſus diues eſt uictor à bello. Petit ad ſupplicium filios pauperis. Pater ſe offert. Cõtradicit diues. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, ſi conuictus eſſet.

Pro diuite contra pauperem.

EXPECTAVERAM *quidem ut de inimici mei ſupplicio non quæreretur, nec me decipi poſſe crediderам in ultione quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris, ſed quatinus eò malorum nouitate perueni, ut in uindicta primùm mea cõſulere leges ac iura uelletis, quæſo ne quis prodeſſe pauperi uelit, quòd nec defendi poteſt ſine genere pœnæ.* Plus *meretur pati homo, qui (ſi ipſi creditis) debet occidi.* Hoc *eſt quinimo Iudices, quod ſuper omnes calamitates meas ferre non poſſum: uidetur ſibi ſatis uixiſſe pauper, poſtquam occidit liberos meos.* Operæprecium *putat coram impatientia mea felicem conſummare patrem, & gaudiorum ſuorum ſatietati hoc quoq; adijcit, ut orbitatem meam liberis ſuis relinquat.* Fidem *ueſtram Iudices, ne pereat quòd ultioni meæ contingit bonus pater. Actum erat de ſolatijs meis, ſi liberos ſuos pauper mallet occidi. Illud plane*

Iudices

Iudices etiã in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem uocat. Paruulos ſuos oſtendit, allegat, tanquam nõ ego potius querar hoc de quoquam patre fieri: nec intelligit quantum debeat ad impatientiam noſtri doloris accedere, ſi paſſus ſum quod & in ultione miſerum eſt. Facinus eſt Iudices quenquã calamitatum ſuarum inuidiam pati. Sic ultionem meam debetis aſpicere, tanquã & liberos ſuos pauper occiderit. Nec me fallit Iudices pleroſque credere, callidiſſimum pauperem nec mori uelle, & hoc quòd nudat iugulum, pectus opponit, artes eſſe pro uita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui ſcio quid maluiſſem. Nunquam hoc aduerſus nos excogitaſſet, niſi impatientiſſimus pater: & hanc pœnæ meæ ſuppliciorumq́; nouitatem de ſua pietate commentus eſt. Nihil magis de inimico efficere uelis, quàm quod ipſe ferre non poſſis. Habet hoc mali Iudices principum innocentia, quòd inimicos eſſe nobis, niſi poſtquam nocuerint, neſcimus: & tunc omnibus patemus inſidijs, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem aduerſus ſuperiora rabiem de ſui uilitate ſumebat, qui genus libertatis putabat odiſſe maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd eſſet abiectus, in furorem ſe magnæ collucťationis exercuit. Primus ſe meum dixit inimicum. O dij deæq́;, cuius ego monſtri artes pertuli? In cuius feritatis colluctatione duraui? Inimicum habui, neque occidere contentum, & mori paratum. Gratias ago ciuitati quòd in illis neceſſitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præſtabatis obſequijs, laudatus ſum teſtimonio periculorũ. Bellum mihi fatumq́; publicæ ſolicitudinis credidiſtis. Sed neq; ego rem melioris ducis facere potui, quàm quòd ſine liberis meis profectus ſum: nõ reliquiſſet illos dux proditurus. Non puto Iudices adhuc quæri unde

illæ

illæ falſarum ſolicitudinũ fabulæ repente proruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore compleuerit, cum uideatis quis ſic egerit ut crederetis. Vidit hanc inter metus ueſtros occaſionem, & quia ſemper apud ſolicitos in deterius prona perſuaſio eſt, abuſus eſt hoc quod poterat uideri timere uobiſcum. Igitur homo qui nullum conſcium meum, nullum mihi crimen obiecit, de mendacij magnitudine fidem ueritatis captauit. Ciuitas deinde cui accuſator proditam ſe eſſe perſuaſerat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota ſua concione monſtrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me Iudices liberius aliqua dicentem? Rem peßimi exempli paſſus eram, etiam ſi prodidiſſem. Scio uos Iudices hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primùm enim mihi calamitates meas nuncius in caſtra pertulit, non arma proieci, non ſtationes uallumq́; deſerui: totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquam liberos meos ibi perdidiſſem. Si unquam Iudices in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe uel pro liberis meis poſſem, proditorem me feceratis. Neceſſe eſt Iudices hoc primum reuerſus exclamem, Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus eſt? O miſeræ cogitationes, ô decepta ſolatia. Sic ego reuertebar quaſi uindicatus? Quas ego legionum ueſtrarum indignationes, quem fortißimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, dum minus pro uindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur iam licet aduerſus omnium mortalium nocentißimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum ultionis meæ ſolatium perdidi, quòd pauperi uos potiùs debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure conſiſto, liberos eius in ſupplicium patris peto. Quid ſatis imprecer

homini

hominí qui fecit ut quiſquã deberet ſic uindicari? Calumniator,*inquit,idem patiatur.* Permittũt *mihi iudices calamitates meæ queri de hac lege, tanquã parum nobis in ultione proſpexerit. contra nos inuentus eſt uindictæ modus,quo nõ debeamus eſſe cõtenti.* Quiſquam'*ne mortalium idem uocat facinus & pœnã?* Tantum'*ne doloris uenire de ſupplicijs,quãtum de calamitatibus,putat?* Neſcit *profectò neſcit quantã patientiã pater mœrori,quantum animo membriſq; rigoris inducat,quod patiaris agnoſcere.* Innocentia *opus eſt, ut miſerum faciat dolor.* Conſtet *licet utrinq; mortium numerus,totidem nobis ultio cadauera aßignet,plus tamẽ eſt de innocẽtibus.* Et *quicquid patiũtur deprehenſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate minus eſt.* Vt *idem ſit ſupplicium nocentis & facinus,una ratione efficias ut illud ferre nõ poßit.* Fruſtra *æſtimatis quàm crudele,quàm ſæuum ſit quod petimus,in quantum exceſſerit uſitata genera pœnarum.* Explicata *eſt iudices, explicata legis inuidia, cum quis quod patitur, & fecit.* Quid *quòd hoc ſolum eſt pœnæ genus in quo nõ debeat nocens niſi de ſe queri, & tanto minus debeat eſſe miſerabilis, quanto maior eſt quòd patitur inuidia?* Quid *æquius excogitari,quid iuſtius poteſt?* Graſſatus *aliquis eſt ferro,præbeat et ipſe ceruices.* Miſcuit *noxiũ uirus,refundatur in ſuum facinus autorẽ.* Oculos *rapuit,effodit:reddat de ſua cæcitate ſolatiũ.* In *nullo mortalium perferre poſſum ſceleris ſui impatientiã.* Breuiſſima *eſt iuſtitia uindictæ, cum facinus menſura pœnæ eſt.* Et *ſi naturam ultionis inſpicias,optime uindicatur quiſq; quo modo miſer eſt.* Fidem *ueſtram iudices, ne ideo tantum putetis iuſtum quod exigit reus,quia ego recuſo.* Non *ferretis me pauperis mortẽ petentẽ, ſi liberos ſuos obtuliſſet.* Ex *omnibus tamen quicunq; incognita,inaudita paßi ſunt,nullos hac lege magis uindicandos puto, quàm quorum*

liberos

liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc redditis leges? ubi reſpiro? ubi claudo gemitus? unde ſumo ſolatium? Bene bene *admones dolor: illos illos liceat inuadere, qui nũc magis amãtur, quos orbitas noſtra cõmendat. Sic quoq; circũſcribimur, niſi totidem ſunt, niſi illis par eſt ac ſimilis ætas, & ante oĩa optimus pater.* Deceperas *me fortuna, deceperas, ſi mihi tam grande feciſſet facinus homo qui liberos non haberet.* Quid *quòd ex omnium ſcelerum comparatione nihil eſt deteſtabilius hominibus qui leges ipſas faciunt nocentes? ueſtro meher cle nomine calumniantibus debetis iraſci, quorũ nefas nõ poteſt niſi per iudicum facinus imponere.* Actum *eſt de rebus humanis, ſi de criminibus noſtris tantundem mendacijs licet: nec ullus innocens hucuſq; felix eſt, ut diligentiæ fingentium par ſit.* Quenquam'*ne mortalium in re quam finxerit, quam compoſuerit inuenire aliquid quod poteſt probationẽ uocare, & facinus explicare facilitate uerborum?* Magis *oderis mendacium, cum ſimile uero eſt.* Quoties *manifeſtum eſt aliquem periſſe ſine cauſſa, calumniãtibus iraſci debeas, ut poſſis illis ignoſcere qui crediderunt.* Adijcite *huic execrationi, quòd calũniatus eſt in bello, quòd de proditione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus.* Non *eſt quòd ſe publico tueatur errore, nec in excuſationem afferat tanquam crediderit & ipſe fingentibus.* Nemo *ſic decipitur, ut de inimico ſuo mentiatur.* Rumor, *inquit, fuit te prodidiſſe.* Bene *admones.* Hunc *primum calumniæ tuæ obijcio rumorem.* Quis *enim iudices neſciat hanc famæ eſſe naturam, ut ſit primò unius hominis audacia?* De *nulla re locutus eſt continuo populus, nec quicquam adeò ſubito ſtatimq; notum eſt, ut in illo pariter omnium ſermo conſentiat.* Quam *non poßit mouere ciuitatem, quem non replere populum, ſi quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam*

tum maxime fingas, iam dicas eſſe rumorem? Quãta tibi deinde mẽtiendi materia de periculorũ noſtrorũ occaſione ſuccurrit? Nihil *eſt tam capax malignitatum ſermonumq́;, quàm bellum. Quid intereſt unde ſumpſerit rumor ortum? Quod negari non poteſt, tu concionaris, accuſas, tu crimen de fabula facis. In rumore, cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniæ genus eſt primũ credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accuſaui, hoc proditorẽ pati iubet. Poteram quidem breuiter reſpondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet, eius pœnam exigere quod feciſſet, non quod facere uoluiſſet.* Fingamus *tamen non hoc pauperẽ captaſſe quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore?* Vultis *ſcire iudices aliud quæſitũ, quàm quod lex quæ mori iubebat?* Accuſauit *me eo tempore quo non poteram damnatus occidi.* Dic *nunc, non ego effeci ut occiderentur liberi tui, & aude ciuitatis illud uocare facinus: nõ tamen ullis efficies artibus, ut non potius miſerear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus eſt paſſa, quàm pater.* Coacta *eſt liberos* Imperatoris *uincentis occidere.* Fallitur *iudices quiſquis ullum facinus in rebus humanis publicũ putat.* Perſuadentiũ *uires ſunt quicquid ciuitas facit: & quodcũq; facit populus, ſecundum quod exaſperatur, iraſcitur.* Sic *corpora noſtra motum niſi de mente non ſumunt, & ocioſa ſunt membra donec illis animus utatur.* Nihil *eſt facilius, quàm in quẽlibet affectum mouere populum.* Nulli, *cum coimus, ſua cogitatio, ſua mens, ulla ratio præſto eſt. nec habet ulla turba prudentiam ſingulorum: ſiue quòd minus publicos capimus affectus, ſiue negligentior eſt qui ſe non putat ſolum debere rationem: & multi fiducia facimus omnium. Quam non poßit rempublicam turbare, confundere, ſiquis repente proclamet, prodidit uos imperator ueſter, addixit? & nunc*

ille

ille liberos habet. Si mehercle poſt hanc inimice uocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuo flagraſſet incendium: ſi conuelli ſimulacra uoluiſſes, feciſſet omne de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuum eſſe quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo, ſi prodidiſſem. Non eſt iudices quod uos à grauitate iuſtitiæ dolor ultionis abducat, quòd mortẽ ſuã inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe nõ debet occidi. Sepoſita igitur pauliſper lege mei doloris, hoc tantum ab affectibus ueſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam iudices ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato: nec iam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quiſq; quod maluit. Leuat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla pœna eſt, niſi inuito. Nõ habemus ullum niſi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, ſæuum ſit metus facit. Supplicium quiſquam uocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? quod circa ſe non habet moras? illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non ſequantur. Tunc eſt pœna, cum periturus trepidat, hæret, cum reſtringit ſupremo uincula conatu. Volo perituri prius uidere pallorem, audire gemitus: uolo circunſpiciat, uolo queratur. Fidem ueſtram iudices, ne nocentibus ſupplicij ſui contingat electio. Minus iniquum eſt ut euadat nocens pœnam, quàm ut contemnat. Mortem uerò damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quiſquis illam uelut omnium ſuppliciorum ſummam putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod poßis aſpicere quaſi fatum. Quid ſi liberos relinquas, imo ſi ſerues? quàm felix exi-

tus eſt,plenuſq; lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem, quiſquis laudatus occiditur. Me,inquit,occidite. Nõ habet liberos inimice,non habet, quiſquis hoc te uelle miratur. Sæue, crudelis, ego tibi permittam mori? At quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu uerò paruulos tuos tene,ut in iſto potius moriantur amplexu. Tu nunc quoq; nõ euades,nõ effugies. Quacunq; te duxerit orbitas,ſequar,effundam ſi quod paraueris uenenum,ſubtraham omne ferrum,incidam quoſcunq; ſtrinxeris nexus,ab omni reuocabo præcipitio. Etiam occiſis liberis tuis,non idẽ patieris inimice,niſi uixeris. Nec uereor iudices, ne putetis utriuſq; noſtrum orbitatem ſimili eſſe ratione tractandam. Admouebuntur ecce contra lacrymas meas liberi, quos nemo noſcet. Patris innocentis occiſi ſunt paruuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos ſe celebraret ueſtra lætitia. Facinus eſt iudices minorem eſſe tranſactarum mortium miſerationem. Non inuenio quemadmodum liberis prodeſſe debeat odiũ patris. Perierunt etiam illi quorum nec pater debebat occidi. Me miſerum,quòd ſic quoq; multa habiturus es, quibus ego qui uindicabor inuideam. Oſculaberis antè perituros,alloquêris,accipies ſuprema mandata,& moriturum te continuo promittes. Exonerabis gemitus tuos, cum eorum ſepulcra numerabis. Siccabit oculos quòd meam nunc quoq; reſpicies uacuam domum. Me miſerum, pauperis tantum ſolatium futurum eſt, quòd pares ſumus. Quid quòd in ipſa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? Occidentur uno fortaßis ictu, & erit ultio manibus contenta carnificis. Paruulos meos occidit quicquid fuit tota ciuitate telorum,omnis ſexus, omnis ætas, omnis infirmitas. Nihil eſt crudelius morte hominum quos populus occidit,& ſolus hic exitus eſt,à quo non eſt nec ca-

daueribus

dauerib*us* ſalua reuerentia. Hoc me nũc complorare tantum putatis, quòd non ſum liberis meis antè ſatiatus? Miſer ego nec ad cadauera acceſſi, non in ſepulcra maiorum meis manibus intuli, nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare, non feci. Qualem ego illum Patria perdidi diem, cum duces ab explicito bello reuertuntur! Non me lætæ cinxere legiones, non effuſi obuiam ciues triumphali circa currus meos exultauere lætitia: ſequebar captiuos meos triſtior uictor, mœſtus undiq; claudebat exercitus, occurrẽtium lacrymæ propinquorum, & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia. O ſucceſſuum quoque noſtrorum miſera conditio. Ergo ego uictoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorumq́; coram me de bello meo loquetur. Nihil eſt crudelius calamitate, quam gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus nobis in ſupplicia mea dies, lugubres mihi ferte ueſtes, renouate ſeruuli planctus, parate ſolatia propinqui. Nulli liberi impatientius deſiderantur, quàm qui propter patrem uidentur occiſi. Sed uerum, iudices, fatendum eſt, timeo mehercle ne par ſolatijs meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis iraſcor affectus, in media ultione deſtituat. Sed adiuuate, miſeremini propinqui, adiuuate amici: & ſi forte defecero, tu ultionem meam popule conſumma. Timeo mehercle ne cum carnifex propius acceſſerit, ſubito proclamem, Iam malo patrem. Sed ſiquis eſt pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus. horridum, trucem debeo præparare, & miſerum. Deprehẽdam igitur omnium mortalium callidiſſime hunc quem ſimulas, quem nunc imitaris affectum. tunc ſciemus quo animo rogaueris ut potius ipſe morereris. Sed ſi bene noui capax omnium malorum ſcelerumq́; pectus, inimice uiues & libenter, & fortiter, & quaſi uindicatus.

PASTI CADAVERIS, DECLAM. XII.

ARGVMENTVM.

Cum ciuitas fame laboraret, miſit ad frumenta Legatum, præſtituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tempeſtate delatus duplo uendidit, & duplum frumenti modum comparauit. Illo ceſſante corporibus ſuorum paſti ſunt. Reuerſus ad præſtitutam diem reipublicæ læſæ accuſatur.

Pro Ciuibus contra Legatum.

QVAMVIS Iudices innumerabiles me *indignãdi cauſſæ initio ſtatim actionis ſtrãgulent, quia nec dicere uniuerſas ſemel poſſum, nec gregatim erumpentes differre gemitus (leuior eſt enim dolor qui diſponitur) primum tamen ille ſibi aſſerit locum, qui eſt ex hoc iudicij tempore & tam lentæ uindictæ dilatione ortus, animi mei prope dixerim furor, quòd hominem tam ſceleratum, ut nos quoq; fecerit nocẽtes, legibus accerſimus, quòd defendi patimur, quòd ut puniatur precamur, quòd dãnatus quoq; uel morte defungetur, quam nos in illa funeſtiſsima fame, dũ ſepeliri licuit, optauimus: uel exilio, quod hic quantopere cõtemnat, apparet, qui tam lente in patriã reuertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quãtalibet ignominia dimittite domo notatum, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntem diſcerpſimus? non (quoniã ſemel conſueueramus, & bona fide ferarũ eſſe ciuitas cœperat) hic primus nobis ex tã tardo cõmeatu placuit cibus? Sic enim iſtũ laniari, ſic cõfici, ſic cõſumi oportuit iure noſtro. Quis credat? ego me ab hoc abſtinere potui, cum & eſurirem, & iraſcerer? Sed frumento occupati ſumus, nec quicquam aliud uidemus. O quanta*

ẽs fames,quæ tam grandẽ irã uiciſti! At ego etiã ſi talis ultio cõtigiſſet,ſi me à nefario graſſatore reipublicæ nõ lingua,ſed dentibus uindicaſſem,nihil tamẽ iræ,nihil uindictæ præſtiterã:hoc & meis feci. Aeſtuant adhuc intra pectus ſepulta uentribus noſtris cognata uiſcera, & tumeſcere intus atq; indignari uidentur,& ſera pœnitẽtia redundant. Iam enim uacat nobis lugere,iam cibos noſtros efferimus,uiſcera cremamus. nã cætera nobiſcũ ſepeliẽtur. O fames inaudita,in qua leuius eſt quòd eſurimus. Ignoſcite tamẽ uiolati manes meorum,hic uos alloquor, ignoſcite quòd ora temerauimus, ꝙ ab homine deſciuimus. Non ut infelicẽ animã ſuſtineremus,non ut inuiſum ſpiritũ produceremus,fecimus:una cauſſa mortẽ diſtulimus,quòd ſi expiraſſemus,idem timebamus. Et ego quidẽ me conſumptis excuſo,qui mihi ipſe iraſci non poſſum. at iſte interim ſtat,ut uidetis,longa uia ſaginatus & ſatur, atq; abundans publico cõmeatu:ad mentionẽ ciborũ noſtrorũ plenum faſtidio uultũ trahit,& exãgues ac pallidos ad calculum uocat:quaſi ego nõ cõfitear illum etiã nimium multũ attuliſſe. Tam pauci, rari per uias interlucẽt, & quãuis odio euerſoris noſtri euocatus è latebris ſuis populus, ſubſellia non implet. Pauci ſceleribus paſti,alienis mortibus ſalui, ꝙ uiuunt, ipſi ſibi rei graues,ægra & tabida membra in publicũ protulerunt. Hæ ſunt ciuitatis reliquiæ,quas uidetis. Sic tabuimus,ut miſeri nec uiuos habeamus,nec mortuos. Hic eſt populus,hæ uires,hæ ſpes,hæ opes. Niſi tandem ad uadimonium Legate ueniſſes,nõ multorũ dierum cõmeatum habebamus. Quò nunc tantum frumẽti? quò claſſem cõmeatu grauẽ? Multum hercle negotiatione tua actum eſt. Frumentum habeo, populum non habeo. Nuſquam prodeſt, nuſquam opus eſt, iam licet uendas. Dum tu ſalutis publicæ nundinator proximum quenq; emptorem dimittis,dum aut funera noſtra uen-

dis, aut ſcelera: dum populo tuo fame moriēte, alienæ ciuitati Legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames ſe ipſa pauit, & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt. Pa*tiamur te defendi, ſi abſolui ſaltem nos poſſumus.* Hæc nunc *iudices ego ſolus queror? ad me magis pertinēt? aliquid proprie paſſus ſum? non communem dolorem accuſator habeo cum iudicibus?* Quiſquā *in hac uindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas una fuit?* Niſi quia *funeſtas epulas et nefarios inuenimus cibos, nō putamus famē fuiſſe.* In *omnes gētes, in omnia uentura ſecula proſcripti ſumus, omnes hæc prodigia narrabunt, omnes execrabuntur, niſi qui nō credent.* Famē *ipſam infamauimus, & (quod miſeris ultimū eſt) miſerationem quoq; perdidimus.* Adhuc *tamen una defenſio fuit, quòd uidebamur in hæc omnia iſtius opera impulſi.* Si *hic innocens eſt, noſtra culpa eſt.* Etiam'*ne publica mala narrabo, & miſerijs noſtris conuitium faciam?* Exi*bunt uerba? ſubſequetur ſermo? nō alligabitur lingua?* Plane *nihil non poſſumus.* Exploramus *ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia indicantur.* Decet *iſta noſtro ore narrari.* Sed *nouimus, & nimium meminimus. iudex doceri non debet, opinor, reo indicāda ſunt, qui à malis publicis abfuit, qui hoc certe maximum debet patriæ ſuæ beneficium, quòd à fame ſolus dimiſſus eſt.* Audi *itaq;, audi, frumentum iſtud quod lucrifeciſti, quanti nobis conſtet.* Aliquis *fortaſſe iudices miratur, etiam ſi huius feralis anni fructus ceſſauit, quòd tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſſa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumēti niſi in ſpe habuerit.* Sic *fit: ubi uicinis ciuitatibus uendimus, & undecunq; affulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in uacuam poſſeſsionem fames uenit.* Etiam *ſi quid reſidui erat, ut carius quidam uēderent,*

ad

ad annonæ incendium ſuppreſſum eſt. Teſtor tamẽ conſcientiam ueſtram, non ſumus queſti quandiu duplo emebamus. Non enim uulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis alijs ab agricolis accuſari ſolet perfidia terrarum, & ingratæ meſsis irritus labor. Noua & inaudita, & abominanda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut aſtricta citra conatũ ſata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges impalluit. Nullus imber ſitiẽtis ſoli puluerẽ terſit, nulla ſuper arentes campos ſaltem umbra nubium pependit. Callidi ſpirauere uenti, maturitatem præcepit æſtus: etiam ſicubi fortè ieiunæ herbæ ſolum uicerant, uanis tantum ariſtis ſpem fefellerunt, & inanes culmos triſtis agricola iactauit uẽtis nihil relicturis. Leuia queror: prata exaruerũt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra, & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Niſi hæc omnia inter ſciẽtes dicerem, poteram uideri falsò queſtus de hoc anno, quo tantum frumenti uendidimus. Vtinã ſaltem nobis rudem uictum ſyluæ miniſtraſſent & carpere arbuſta, cõcutere quercum, legere fraga licuiſſet: & quæcunq; primi mortales ante traditos diuinitus mitiores cibos contra famem obiecerunt, peſtifer annus reliquiſſet. Non erã delicatus. Sed ô triſtis recordatio, funeſta neceſsitas, nihil habuimus quo uiueremus, præter famem. Nec tamen in totũ queri de numinibus poſſumus, maria certe ſecunda experti. Si uoluiſſet ſeruare Legatus diẽ quem illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre. Vt primùm tanti mali ſenſus in ciuitatem percrebruit, cũ iam urgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna peior tamẽ eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidiũ, cum finitimas quoq; ciuitates incendium noſtrum aduſsiſſet. Erat quidem aliquid

in uicino adhuc frumēti, ſed iam nemo uendebat. Ergo ut uidimus ſalutem publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſq; cogunt. Vt arma bello, ut aqua incendio inclamari publice ſolent: ita uno quodam conſenſu, non ætatibus ſpectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus manibus iuimus in ſententiam neceßitatis: nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationē multi pollicebantur, nec innocētiæ iſte beneficio, uel autoritatis meritorumq; reſpectu electus eſt: una cauſſa nos mouit, quòd ſe cito rediturum pollicebatur. Pecuniam ſine numero infudimus, frumentum ſine modo mandauimus, quantum potuiſſet afferret, feſtinaret modò. Hoc una uoce ſupplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus: una tantum uox fuit, quam iſte pro quodam præiudicio amplexus eſt. Nihil agis afferendo frumentū, ſi poſt illum diem ueneris. Noſtris manibus Legatum in nauem tulimus, ac ne quid moræ eſſet, pro ſua quiſq; portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, et littus ingreßi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugiētia uela longo uiſu proſecuti, facilem emptionem, ſecundos uentos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi nauigaremus, precati ſumus. Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à dijs impetrauimus, ſcilicet unū ſupereſt, ut pro aliena ciuitate uota ſoluēda ſint. Cito peruenit, cito emit, cito rediјt quò uoluit. Quid prodeſt expectare? Alia ciuitas prior eſt, & ſane religioſus Legatus diem expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne uēturo ſaltem anno proſpici poſſet, non reliquimus qui ararent boues. Iam ſeruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorātibus liberis Legatum promittimus. Iam tantum ſibi quiſq; cura eſt. Nihil tamen horum etiā nunc in inuidiam Legati queror,

ror,

ror, adhuc prior curſus eſt. Hactenus noſtra mala tulimus, in reliqua Legatus nos uicarios dedit. Si quicquā tibi humani ſanguinis ſupereſt, niſi nimia ſaturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, reſpice patriæ caſum, reſpice neceßitatem grauißimam. Miſeri te miſimus, expectant pallidi exanguesq́; ciues tui, & quicquid extremi ſpiritus adhuc ſupereſt, ſpe tui trahitur. Figura tibi exeſos uultus, decreſcētem populū, iam præmortuas uires. nec quicquā horum potes ignorare, ſi quid tibi credimus: fame laborantē ciuitatem uidiſti. Feſtina dum ſuperſunt quibus legationē renūcies. Feſtina dum mori ultimū eſt, frumento digni ſumus. Quid in nos conuertis etiā alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis computandum eſt, propter te duplū mali tulimus. tu ſuper frumentū publicum ſtertis, & omnes maris circūuectus oras, littora portusq́; cognoſcis. Tu inter duas ciuitates fatorū arbiter, alienæ cōditor, tuæ euerſor, ſalutē noſtrā peregrinis admetiris, & ſecūda tēpeſtate in patriā ferentes habēs, contrarios uentos exoptas. Nos per arentes effuſi campos, morientium herbarum radices uellimus, eo quidē fortius, ut ſi fieri poßit, in uenenū incidamus, ſubeuntes inſolitis cibis. Et ſicubi forte uberius paulo pabulū contigit, de paſcuis rixa eſt. Amaros fruticum cortices, & ramorū male arentiū pallidas frondes decerpimus. morbida quicqd fames coēgit, corpus admiſit. Iam paſſim moriūtur: & peſtilentiū more pecudum ſubinde aliquis ex populo in ipſis paſcuis procumbit. Crebrior cotidie interitus, & latior ſtrages: & me miſerum, iam fames deſinit. Quos teſter deos? Superos ne, quos per tantū nefas fugauimus? An inferos, quos nobis permiſcuimus? An noſtrā malam conſcientiā, omnia nos antè feciſſe, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulſimus, ſyluas deſtruximus, nouißime nihil relictum eſt præter eſurientes & mortuos.

Siqua

Siqua eſt fides, libẽter hanc partem accuſationis ſubinde differo: adeo ubi tantum nefas narrãdum eſt, etiam exigua temporum lucra ſectari libet, & neceſſe eſt reo indicare, qui à malis publicis abſuit, quàm multis non ad diẽ uenerit. Ignoſcite dij hominesq́; ſceleri quidem ultimo, ſed tamen quod feciſſe miſerrimum eſt. Non habitant unà pudor & fames: & cum ſemel intrarit impotens domina, feras etiam & ingẽtes beluas ſubigit. Terrã morientes momorderũt, Menetipſum, ſi nihil fuiſſet aliud, comediſſem. Sed confitendum eſt, Legati beneficio non defuit. Poſtquam omnem patientiam uicerat ignea fames, poſtquam ſpes quoq;, quæ miſeris ultima eſt, omnis abierat, & frumentum toties ſibi fruſtra promiſſum animus iam ne cupere quidem audebat, ſubijt furor, & alienatio mentis, & tota ſui arbitrij fames facta eſt. Animus malis diriguerat, os inſolitis cibis ſtupebat. feris inuidere cœpimus. Primò tamen furtim, & intra ſuas quiſq; latebras admiſit hoc monſtrum: & ſi paulo citius ueniſſes, potuiſſet hoc negari. Si quis ex ſtrage corporum defuerat, ſepultum putabamus: nec tamen indicauit quiſquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret, exemplo impulſus eſt, ſe quiſq; docuit, omnes ſcire cœpimus, poſtquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam inciperem, in portum cucurri? quandiu in altum intentus, ſiquæ eſſent in conſpectu naues, oculos fatigaui? Tibi legate tempus differre facile eſt, qui tuam tantum partem non uendidiſti. Tu quem habeas diem uideris, ego ſeptimum expectare non poſſum. Ergo rabidi ſuper cadauera incubuimus, & clauſis oculis, quaſi uiſus conſcientia acerbior eſſet, tota corpora morſibus cõſumpſimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac deteſtatio ſui, & planctus. Sed cum ab infauſtis fugimus cibis, urit iterũ fames, & quod modò ex ore proiecimus, colligendum eſt. Nunc mihi

illa fœda uidentur, nũc abominanda, laceri artus, & nudata oſſa, & abrepta cute intus cauum pectus. Nunc *occurrunt effuſa præcordia, & liuidæ carnes, & expreſſum dentibus tabum, & exhauſtæ oßibus medullæ.* Quantulum *enim corporis fames relinquebat?* Nunc *illud horreo tempus, ſiquãdo aut manus incidit, aut facies, aut aliquid deniq; quod hominẽ propria nota ſignat.* Nunc *cibi ſuccurrunt quos imponere in menſam non auſus ſum.* Confitendum *eſt enim, deuorauimus homines, & quidem auide, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpiſſe difficillimum fuit.* Poſtquã *ius factum eſt, poſtquam nemo erat in ciuitate quem confiteri puderet, tum uerò iam in poſterũ proſpicimus, & funera horreis condimus.* Retro*aguntur exequiæ, aut citra aut ad rogos pugna eſt.* Hæres *cadauer cernit.* Nouum *& incredibile, niſi noſſemus, monſtrum habuimus, ſine rogis peſtilentiam.* Mortui *ratio non conſtitit.* Periſſe *ciues ſcio tantum, quia inter uiuẽtes non uideo.* Aegri *aßidentes timebant, & labentem animam ſupremis domeſticorum oculis reducebant.* Primò *tamen nihil rogabant ſuos niſi totam ſepulturam.* Vt *maior urgere neceßitas cœpit, beneficiũ factum eſt expectare dum moritur.* Nemo *adeo affinis fuit, nemo tam cõiunctus, quo pietas abſtineret.* noſtros *comedimus, noſtros.* Nã *ſi alienos uellemus, nemo audebat, nemo cedebat.* Nihil *eſt tamen quòd indignari uelitis, narraui uobis lucrum ueſtrum.* Frumentũ *duplo uendidimus, & callidißimus legatus uicinæ ciuitati impoſuit.* Plena *nunc horrea, bonæ rationes, onuſtæ naues ſunt, & quò magis gaudeamus tanto bono, pauci ſumus.* Nam *quod ad temporis excuſationẽ pertinet, nihil eſt opinor quòd æſtuet.* In *deſertum nõ incidit populum, nec ſanè fuit cur feſtinaret. etiam nũc expectare poteramus.* Sola *eſt noſtra ciuitas quæ fame perire nõ poßit.* Dißimulaturum *me putatis iſtius patrocin*

trocinia? Confiteor, uenit ad ultimũ diem, attulit frumentum, gratulemur quòd iam nulla ciuitas fame laborat. O ſi uires ſufficerent, latera durarẽt, aliquid ex aridis diu faucibus reſiduæ uocis exiret: quanta indignatione opus erat, ubi pro omnibus dolendũ eſt? Quod cũ ita ſit, uniuerſi qui aſſumus, proclamemus, hæc tota concio in unã uocem conſentiat, non eſſet tamen futura par crimini inuidia. ut omnes accuſemus, quota pars queritur? Secum quiſq; reputet quæ tulerit, quid admiſerit. Planè immanis belua eſt, & nõ tantum neceßitatis cauſſa per nefas paſtus, qui quòd comederit hominẽ, nõ iraſcitur. Succurrite dolor & ſeri uomitus, & ultrix pœnitentia. Ades longi ieiunij imperioſa neceßitas, & uos intus implicitæ, ſi quid poteſtis, admouete animæ, & à ferali uentre prorumpite, dum cõmiſſum nefas deuoto capite expiamus, & quaſi luſtrata urbe, feralem uictimam uiolatis manibus mittimus. Decent nos tales hoſtiæ. In iudiciũ perduxi publicum ſcelus, & infamatæ ciuitati quæro uelamentum. Nemo non commiſit aliquid, habetis tamen, ſi uultis, unum, & pro omnibus nocẽtem: Reipublicæ læſæ accuſo. Mirari uos certum habeo hanc uerbi ſegnitiem, cum ciuitas tota cõſumpta ſit, cum populus in ſe tabuerit, quo perſtricta tantummodo patria, & leuiter (quod aiunt) manu offenſa intelligi poßit. Sed ferenda eſt, ut in cæteris, hæc quoque rerum naturæ iniuria, quòd non tam immanibus factis paria uerba accõmodauit: & fames noſtra, fames dicitur: & cibi noſtri, cibi uocantur, & Reſpublica nũc læſa. Nec ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo ſcrupuloſe agantur. Videte ut iure iraſcamur, qui contra ius uiximus. Imò etiam ſi libet defenſionem audiamus, & iam nunc nos moretur. Neget læſam Rempublicã: quia pluſquam læſa eſt. Non enim diſcuſſos alicuius operis angulos, nec reciſas lucorum

fronde

ſrondes, nec publicarum ædium diſperſos parietes obijcimus. Ac ſi uidebitur, adijciet forſitan non eſſe Rempublicam quæ perierit. Id enim ſupereſt, ut iam hoc nomen extinctum audiamus. Procedet couſq; fortaſſe, ut eſuriſſe nos neget. Non inficior autem parum proprie hoc legis uerbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Maiores enim ne lædi quidem Rempublicam impune uoluerunt, ideoq; exiſtimo etiam hoc eſſe compehenſum. Nemo autem uerebatur ne abſolui poſſet crimen lege maius. Quid quòd actionem Reipublicæ læſæ tentat in legem male geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt, noxius crucē optat. Non ſuſtineo iudices in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcendit: hoc tamen ſcio, non cadit in formulam publicus dolor. Nec ſi adeò iudicibus quid paßi ſunt exciderit, ut has ferant cauillationes non diluentes crimen, ſed differentes, populus quoq; impunitum nefas ſine lapidibus præteribit. Non præſcribes. Te accuſare male geſtæ legationis poſſum: Age porrò, ſi occiſos obiecero homines, non tu es cauſſa mortium? Si uiolata ſepulcra, non propter te rogos fraudauimus? Sed legatus fuiſti, quod tamen ipſum quid eſt aliud quàm Rempublicam tractare? Rem autem qui male agit, ut arbitror, lædit. An exiſtimas hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quæcunq; ſcelera in eo officio commiſerunt, cum his omnibus hac una lege decidant? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit, & legem. Sed errauerim ſanè, & quia nullum in foro noſtro iudiciū fuit, deſuetudine ipſa iura exciderint: quomodo legem meam effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in eiuſmodi crimine quæri ſoleant, An læſa ſit Reſpub. an ab eo qui arguitur, læſa. In quibus ſiquid tibi fiduciæ fuiſſet, non à criminibus crimina appellares, nec ad

alteram

alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico *læſam eſſe* Rempub. *Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærendum, quomodo res uerbis aggrauetur.* Adeo *infirmata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen narranda nobis, ſed oſtēdenda erat ruina publica.* Agedum, *ſi uidetur, extra portas proſpicite ſquallida arua, & ſpinis obſitas ſegetes, & ſemeſos arborum truncos.* Viduis *cultore agris, errāt à fame noſtra innocentes feræ, inanes uillæ ſunt, & deſerta horrea in ruinam procumbunt.* Nullus *inuerſis aratro glebis campus nitet, nullum ſolū opere renouatur.* Iam *& in ſequentem annum famem timeo.* Redite *in domos ueſtras, uidebitis noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, & tecta mortibus grauia.* Cum *maxime inferimus in tumulos oſſa inſepulta, ducimus opertas exequias, & ad ſepulturam reſidua conferuntur, & tandem cadauera igni permittimus.* Vbi *uerò uniuerſus familias fames extinxit (quæ pars maxima eſt) inanes domus ſitum ducunt, iacent relictæ ſine hærede ſarcinæ.* Inuenitur *interim cluſa domo conditus dominus, ſicuius mors famem euaſit, quem rimantes nō inuenere proximi, qui inter ſuos ultimus deceſsit.* Quò *uos mitto?* Ipſam *intuemini concionem, unius deficientis ſpeciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem uultum, & deſtitutas genas, & inanes faucium ſinus.* Prona *eſt ceruix, tergum oſsibus inæquale, infernis imaginibus ſimiles, fœda etiam cadauera.* Aut *ſi quis talis non eſt, confiteatur ſe uſque ad ſaturitatem comediſſe.* Sua *quiſq; conſulat miſera præcordia, ſuum uentrem conſcientia grauem.* Dic *nunc legate, innocens ſum, quòd ad illum diem ueni.* At *ergo propter te nocens ſum, quòd ad illum diem uixi.* Quæ *comparata nobis*

mala, non delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hoſtilis exercitus intra portas cogit, ſolet uenire ultima obſeßis inopia, ſed euerti certe licet. Victor captiuum aut occidet, aut paſcet. Tormenta quidam piratarum tulerunt, felices quibus contigit innocentia. Mors certè finis eſt, nec ſæuitia ultra fata procedit. Aut etiam ſiquis adeo hominem exuit, ut ibi pœnam quærat, ubi ſenſus doloris non inueniat, nempe tamen cadauera feris obijciet. Circundati ſunt quidam flammis, ipſa tamen pœna habuit ſepulturam. Nos incendij cinerem perdidimus, noſtra etiam ruina tabuit. Noſtra mala non latent, non ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerunt, non aues attigerunt, & tamen cadauera mortibus annumerare poſſumus. Citra ſpem conualeſcendi afflicti ſumus, immò etiam citra uotum. Grauior in dies facti pœnitentia eſt, pudet uitæ, lucem ac ſidera intueri non audeo. cotidie felices mortuos clamo, & malæ conſcientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna ſede utcunque compoſitis puto, adeò mors placet. iam etiam cibis noſtris inuideo. præterita differo, ipſa ex nimia cupiditate nocet abundantia, deſideratos diu cibos auide haurimus, & laſſam famem ſaturitate ſtrangulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ Reipublicæ partes, quæ ſunt ad uſum populi comparatæ, & leuiore cum damni ſenſu pereunt, & facilè remedium accipiunt, cum reparari poßit amiſſum. Opera reſtituam, ærarium replebo, naues, arma reficiam: hic uulnus altißime penetrat, hic ipſa uitalia feriuntur, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus omnis ſexus atque ætas ſemel ſternitur. Exhauſta eſt ciuitas, & deſolatæ domus, triſte florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quàm multi in ciuitate noſtra perierint quæritis? Minima quidem portio ſupereſt, ſed etiam ex hoc intelligi poteſt, eſurienti populo ſatis fuerunt. Plurimum tamen in-

m tereſt

tereſt quomodo perierint. Felix peſtilentia, felix præliorum ſtrages, denique omnis mors facilis, fames aſpera, uitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magiſtra peccandi, duriſsima neceſsitatum, deformiſsima malorum. Hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes proſternit, hæc ſæpe ſociorum fidem fregit, hæc uenena populis publice dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen unum uidebatur remedium, non expectare mortis diem, & tabeſcentem cotidie ſpiritum ſuperuenientibus malis ſubducere. nam in fame nemo quidem mortis immunis eſt. At non tua culpa fames cœpit, ſed uulneratum iugulaſti, titubantem ſtrauiſti, fumantem incendiſti. Nequid inique faciam, diuiſa ſunt mala. Primam famem fortunæ imputo, ultimam tibi. Moram tuam itineribus ſeparo. Denique ex eo inopiam tibi obijcio, ex quo propter te tuli. Itaq; caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuium mortes, & cadauerum dira laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua eſt. Puta me in præſenti nihil adijcere niſi hoc unum, tardius quàm potueras ueniſti. Nondum tibi obijcio duplicata tempora, nec remenſum toties mare, nec graues ancoras, nondum tantam moram, quanta legationi ſatis eſſet. Si innocentes eſſemus, populum ſeptem diebus perdidiſſes. Anguſtos humani ſpiritus terminos fames fecit. morimur, deficimus. feſtina miſericors, omnes excipe auras: etiam ſi tota ſecundis flatibus tetenderint uela uenti, tamen remis adiuua. Salutem publicam uehis, ſpiritum populi tui reportas, omnium noſtrum in iſta claſſe nauigant animæ. Iuramus per tuum reditum, effuſi per gradus templorum uota ſuſcipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hoſtias, non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas?

gas? non ſtat interim dies,& plenis uelis mors uenit. Feſtina, merita tua non conditores æquauerint, non ipſi dij plus præſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini iucundum eſt,tibi debemus quicquid uicinæ ciuitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naues ruit, claßis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarum aquarum ſpumas uela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare,micant ignes,intonat cælum,ſcißis rudentibus tempeſtas ſibilat, deniq; ſidus hybernum conditur: tu tamen perſeuera: frumentum uehis: nihil horum neceſſe eſt feliciter nauiganti. feſtina. Quererer ſi naues commeatu tardaſſes,dum uelocitatis ratio haberetur: mallem accipere dimidium. Non delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed unde ſpiritum ſuſtineamus, unde mortem differamus in præſentia quantulumcunq;. Si plus opus fuerit, redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Iam fruſtra in ſinu parentum liberi plorant,& nondum editi conceptus intra uterum famem ſentiunt. Iam nemo diues eſt. Auras captamus, & rore ueſcimur, & iam ſperare tormentum eſt. cotidie uires deficiunt. Iam non imus in littus, ſed redimus. In editis ſcopulis populus ſedet, dum naues expectat,in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & unus ad te ſpectantium rictus eſt,& cũ defecerunt omnia, expirant. Te, te expectantes intentis oculis morimur,in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit,nauem putamus.quoties fractus uento fluctus incanuit,uela interpretamur. O mobiles miſerorũ ſpes, ad unaquæq; ſolatia, ab uno quoque quomodo nutant? Hæc certè nauis eſt,ecce uela panduntur. propius appellitur, & accedendo creſcit. noſtra eſt, ſuos in utranq; partem uentos habuit, noſtris uotis gubernati flatus ſunt. Hæc dicimus,at illa interim tranſuolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius quàm

deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidẽ licuit, aut quærere. nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquã cognouit. Saltem ſi ſcire licuiſſet ubi frumẽtum uendidiſſes, ipſi petiſſemus. Iam quomodo ad ſingula momenta temporum mutabantur animi? Bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos uenti ferunt, iam ueniet. Pendet interim fames, & illud quod iamdiu cogitat differt, ita tamen, ut ſubinde computet quot dies ad mortem ſuperſint. nam quid profecit? Meminiſtis, cum contrarij uenti flare cœpiſſent, & in altum fluctus à terra uolarent, quanta comploratio, quanti planctus fuerint. retinebitur, ſtabit, laborabit. At, ſi dijs placet, legatus noſter tum maxime bene nauigabat. Nos in hac fortuna, in tam graui caſu, in eiuſmodi cogitationibus ſumus, tu ſinus maris circuis, & per omneis curuatorum littorum ambitus terram legis. Sic fit ut te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris ciuitas inuiſitata tranſitur. Mentior, etiam ad eſurientes applicas. Dein ſiquam timoris iniuriam quereris, non feram te morantem: quomodo ſatis accuſabo uendentem? Spiritus noſtros tranſcribis, ſalutem noſtrã exponis. Quæ diu inæſtimabilis fuit, innocentiam publicam uendis. Frumentum non naufragio perdidimus, non latrocinio: lucro perimus. Tempeſtas quoque aliquam nauem in medium littus impingeret, & ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Perijt frumentum, quia claſſis uenit in portum. Ita nos alienæ ciuitati legatum miſimus, & uilia ac deuota capita uicinorum delicijs morimur. Nobis nihil iam reſidui ſpiritus ſupereſt, nos in conſpectu mortis ſtamus, nos legatum frumentumq́; noſtrum ore aperto expectamus, claßis noſtra uecturam facit, & uiciniarum ciuitatum copias reconducit. Penè à conſpectu noſtro uela conuerſa ſunt, quantulo minus quàm congeſti frumenti puluerem uidimus?

dimus? tantum iam temporis tranſiuit ex quo pecuniam contulimus, legatum creauimus. Iam dinumeratis temporibus quæ ſecundi uenti breuiora fecerunt, cotidie ſpero, & ſane prope eſt. At *legatus meus ad emendũ modò proficiſcitur.* Tibi *ergo tot ciuium mortes imputo, tibi ſtragem populi, tibi liberorum parentumq́; miſerrimas pœnas, tibi quicquid paßi ſumus, tibi, quod grauius eſt, quicquid fecimus.* Et *ſcilicet ſperas ut tantam ſceleris inuidiam ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus auertat?* Ne*ſcis quàm multa uendideris.* Duplo *uendidi.* I*ta'ne infelicitas mea negocianti tibi lenocinata eſt?* Q*uòd fame perire ciues meos patior, quòd ut ueſtram ciuitatem ſeruem, meam euerto: quòd à tam uicinis littoribus claſſem torqueo, quòd ad diem redire non poſſum, quòd precium conſtituitis, quòd occultum datis duplum, patrocinio meo quantulum lucror?* At *nos inepti ac ueſani de fame querebamur, grauis nobis inopia, intolerabilis & miſera, accerſita mors uidebatur.* Non *agimus gratias induſtriæ legati?* R*eſpub. noſtra locupletior perit.* Sacro*ſanctus mercator opportunum, opinor, inuenit mercis exactum.* Miror *hercle, ſi tam bene negotium geſſeras, quomodo nobis pecuniam non retuleris.* Duplo *uendidi.* Decepiſti *uicinam ciuitatem, circunſcripſiſti, itaque queritur.* Duplo *uendidi.* Hoc *enim unum ſupererat, ut deuectum tantidem uenderes.* Habita *eſt itineris ratio, habita uſurarum.* Ego *uerò malo quod tam magno uendidiſti.* Apparet *enim te nihil coactum.* Sed *ſi ſemel ponis haſtam ſalutis, ſi redemptores uitæ admittis, & nos admone: melius uendes.* Nos *quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid ciuitas ſuum uocat, congerere parati ſumus.* Frumentum *pecunia remetiamur, libertatem noſtram addicimus, fines publicos tradimus: omnia licet eadem uicina ciuitas polliceatur, plus non poteſt.* Proſit *mihi quod apud*

negociatores ſolet, in anteceſſus dedi. Triplum, *quadruplum, quantum popoſceris accipe, & illa pecunia frumentum licet uicinis afferas.* Si *nobis nihil de commeatu noſtro partiris, nos uicinæ ciuitati uendemus.* Liceat *ſeruire ubi frumentum eſt.* Non *exigua res eſt, pro uita, pro ſepultura, pro innocentia licemur.* Non *poteſt hic commeatus tam carè emi, quàm expectari.* Sed *niſi uendidiſſem, inquit, fame laboranti ciuitati, timui ne raperet.* Et *ita utiq; occupare uoluiſti, ut nobis iniuriam tu potiſſimum faceres.* Multum *mehercle uos fallit opinio iudices, ſi ullam cauſſam ita euidentem deferri poſſe in forum putatis, cui nulla ne mendacij quidem uelamēta contingant.* Opinione *ſua defenditur: & quæ res minime coargui poteſt, utitur ſe teſte.* Ne *nos periremus, non timuiſti: ne repetiti commeatus poſt diem noſtræ mortis applicarentur, non timuiſti.* Noſtris *certe malis quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tempeſtatum, & ancipites incerti maris caſus, confiteor, ne frumentum ſalua claſſe perderemus, non timuimus.* Non *dico ut maxima uis parata ſit, ut more immanis latrocinij turba raptorum littus premat, uel repugna, uel fuge, uel roga incenſurum naues depreſſurumq; minitare potius, quàm totum frumentum utiq; populo pereat.* Partire *uel gratis, dum nobis aliquid quo reſpiremus afferas.* Illud *quo certe nihil aſperius accideret, rapi patere.* Faciat *fortuna quod uoluerit, legatus à præcepto non recedat.* Refer *nobis ſaltem iniuriam noſtram, mitte nuncios: ira famem differemus, rapiemus furentes arma, & ſe in obſidionem ciuitatis inimicæ ſine delectu populus effundet. uaſtabo interim fines, hoc eſt per aliena prata paſcar. Siqua in uillis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet.* Citius *ad frumentum perueniemus, quàm tu cum frumento redibis. adiuuabunt pugnantem iuſta ſacramenta. Si contigerit æquum fortunæ iudi-*

cium,

tium, non meos tantum commeatus recipiam. Si minus, certe dabitur bene mori. Liceat & manum conſerere, in acie confligere. condant ſe poſtea licet muris, longius obſidio eat, interim certe hoſtium potius cadaueribus uiuemus. Sed nulla uis fuit, nulla exterior iniuria, tuum certe commeatum nemo rapuit. iure miſeri ſumus, & ex ſtipulatu legati noſtri perimus. Vendidit quantum uoluit, quanti uoluit: & ut hoc ad noſtras accederet moras, fortaſſe diu concionatus eſt. Omnis cum fide perſoluta pecunia eſt. Hoc qui colligo? Qui quanti uult uendit iudices, poteſt non uendere. Nam per fidem, ſi rapere alienum frumentum & poſſunt, & uolunt, quid ita duplam pecuniam ſoluunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi poteſt, uile eſt: ita cum poßis habere gratuitum, duplo carum eſt. Sed mihi credite, color iſte patrocinij eſt, & diu in ſaturo ocio cogitata defenſio. Non poteſt ſimilis uſquam fames fuiſſe. Nos graue huius anni ſidus afflauit, noſtrum hoc fatum fuit, quos non tantum ſata, ſed etiam empta fallunt: qui noſtra pecunia, noſtra claſſe, noſtro legato, noſtro uento, felicißimo curſu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius ſumus, ad illam ciuitatem potuit frequenter accedere negociator, ſæpius applicari onuſta claßis. itaque non miſere legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit. quod felicißima annona, affluentibus copijs, fortunatis opibus contingit, nihil emerunt niſi deuectum. Quare nulla cauſſa, iſtius quem fingis metus fuit, nulla utiq; uis. Forum legiſti, & quia adhuc ſupererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putaui. Quid dicis ſcelerate? Et cum hoc timeres, applicabas? Onuſtus uiator apud latrones hoſpitaris? Commeatum publicum in annonæ ſcopulos impingis? & plenæ frumento claßis ancoras ad famem ducis? Non præcides medium mare? non uelut inhoſpitales Syrtes, aut uoracem Charybdim præter-

ueheris? non tota in fugam uela torquebis? Nuſquam eſt *periculoſius legationis tuæ naufragiũ.* Tu *ut cogi poſſes, tu ut auferri frumentum poſſet, effeciſti.* Tantum *habituri ſumus, quãtum reliquerit pudor eſurientium.* Quid *te duplo frumentum iactas uendidiſſe?* Potuerunt *nihil ſoluere.* Quod *refers, alienum beneficium eſt.* Alterum *confingitur hoc loco mendaciũ.* Tempeſtate, *inquit, appulſus ſum.* Ita *planè infelix nauigator es, & cuius uotis auræ non reſpondeant?* Neſcimus *te duplo melius nauigaſſe, quàm ſperaueramus?* Neſcimus *ſingulis commeatibus bina itinera confecta?* Neſcimus *in una legatione uentos quater ſecundos?* Sat *erat uerbo negare, quod uerbo ponitur.* Remoue *hanc ſpem eludendæ mendacio ciuitatis.* Quo *damno probas tempeſtatem?* Quid *amiſiſti?* Frumentum *certè totum uenit in portum, nec laboraſti. quãquam nimium onuſtas naues ſimulaueris, duplum afferre poterant.* Non *uexata armamenta, turbatosq́; funes, aut ſciſſos uelorum ſinus quereris: claßis ſtatim exijt, & quod magnum integræ ſignum eſt, cito redijt.* Porrò *tempeſtas in unum agebat angulum. nihil potuerunt obliquata uela deflectere.* Non *potes ultrà procedere, citrà applica.* Effuge *raptores, effuge non dimiſſuros.* Si *aliud fieri non poteſt, cum tempeſtate decide, naufragio in deſertum littus impinge.* Quid *euitata procella prodeſt? quid ſubducta nubibus inuijs claßis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus.* Ego *uerò, inquit, attuli, & quidem duplum.* O *nos felices, rumpamus ſaturitate præcordia, paſcamur in præteritum, & famem cruditate penſemus.* Frumentum *attuliſti.* Quid *quòd medicina mortuorum ſera eſt?* Quid *quòd nemo aquas infundet in cinerem?* Quid *quòd extincto populo etiam nouendialis tarde uenit? quid quòd iam ego frumentum non deſidero?* Naufrago, *tabulam abſtuliſti, mortuo applicas nauem.* Du-

plum

plum eſt, infunde in ſepulcra, & admetire tumulis. ibi ſunt qui mandauerunt. Quid aliud effeciſti afferendo frumentum, quàm ut nos quod adhuc fecimus, pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri non comediſſe. O nefas, in quo me ſcelere commeatus deprehendit? Siccine patria fecimus? Adhuc nihil habuimus, ſed nunc licet reponamus. Quis autem unquam penſabit neceſſaria ſuperuacuis? Duplũ attuliſti, ſed illis qui perierunt, nihil. Sed non poſſumus iam non feciſſe quod fecimus: plerunq; ſera pro nullis ſunt. Sed & temporum iſta momentis aut precioſa fiunt, aut uilia. Vis ſcire quãtum inter hoc tempus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potes dimidio uendere. Supereſt adhuc unum patrocinium, in quo ſpes omnis profligatæ cauſſæ conſiſtat. Ad diem ueni. State hic certè iudices. nam ferri non poteſt, exundat altius dolor. Pudorem publicum, quanuis proiectum, & iam olim ſepultum, hucuſque protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem non ad conſtitutum diem tulimus? Cur ad tantum nefas acceſſimus? In hac lance publica cauſſa iudices pendet, aut iſte tarde fecit, aut nos cito. Hoc uidelicet expectaſti, & ne captioſum eſſet officio tuo maturius rediſſe, ex induſtria tempus triuiſti. Non tempeſtas in cauſſa fuit, non uis ulla uicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeóne nobis miſeriæ publicæ exciderũt? Adeo inſperato frumento obſtupuimus, ut hæc audienda ſint? Vltimum omnis memoriæ reum una uox innocentem facit? Populatorem euerſoremq; ciuitatis niſi ad ſupremum damnabo, abſoluatur. Publicus reus redijt. Illum, reſpondet, diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius ueniſſes, excuſares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſſam habere uidereris, cum diceres, Antè non potui. Et nos hæc cogitauimus, his caſibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi

m 5 *diem*

diem dedimus: ſed quia illud citius emiſti quàm ſperauimus, ſupra uotum noſtrum nauigaſti. ad proximum littus maturè claßis applicata eſt. Ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo quantum in te, tempus conſumptum eſt, dies exceßit, peius pati nihil poſſumus, ſed peſſima diu patimur. Imputa nobis propitios uentos, & ſecundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti uendidit quantum duobus populis ſatis eſſet. Quantumlibet uolocitate tua glorieris, computa ſi placet, quando primum conterminos portus onuſta claſſe comprehenderis, quàm tarde à uicina ciuitate ueniſti. At etiam, ſi dijs placet, animo defenditur, & quam cauſſam uexandæ ciuitatis habuerit, quærit. Iſtud ego interrogare debueram. non ubique iudices morandum eſt: alioqui ſi quid requirere uellem, multa occurriſſent. Solent hi negociatores, præter hæc aperta pretia, priuatum aliquid ac proprium ſtipulari, utique cum alienam rem uendunt. Poteſt fieri ut primò lucrari uoluerit pretium, ſerius deinde ſubuenerit reddendæ rationis dicendæq́; cauſſæ cogitatio. Vænijt fortaſſe frumentum lucro, redemptum eſt patrocinio. Poteſt fieri ut aliquam gratiam ſperauerit à ciuitate ſeruata: occulta quædam in ciuitate ſua odia, quæ plerunque ex inanibus caußis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrunt, ſed (ſiqua eſt iudices dicenti fides) ego nihil inuidioſius reputo, quàm quòd ciuitatem ſuam ſine cauſſa perdidit. Quæcunque ratio, quodcunque propoſitum fuit, audi quæ paßi ſumus poſtquam redire potuiſti. Tranſeo tormenta noſtræ inopiæ, maciem corporis, uulſos terra deſtrictosq́; ramis cibos, quòd aris altaria non impoſuimus, quòd populus corporibus ſuis uias ſtrauit, quòd mendicus quem rogaret non habuit. Non obijciam tibi famem. O triſtis recordatio, ô tormentis omnibus conſcientia grauior,

rumpe

rumpe ferreum pectus, & ardentia ſcelera uiuenteſq; intus epulas excute. Luctantur intra uiſcera animæ, & uterum funeribus grauidum mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus, felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunque clades fama uulgauit, ſolatia hinc petant: hic audient occiſos ſine ſanguine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclopas, Leſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus uirginis latratum Siciliæ littus, & quæcunque miſer didici domi, comites quæro: hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam plane falſa ſunt: Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum uiſcerum epulas diem uertit. Vidit nos uulneribus paſtos, & ad euiſcerata corpora illuxit. Publice monſtra commiſſa ſunt, & inexpiabile nefas uno ore ciuitas fecit. Pœnis noſtris iam ne fames quidem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt: & quamuis ſenſu careant muta animalia, pleraque tamen innocentibus cibis ueſcuntur, uti quæque conſuerunt. Inter homines etiam ſi qua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſtinent: nec eſt ulla ſuper terras adeo rabioſa belua, cui non imago ſua ſancta ſit. Nos quibus diuina prouidentia mitiores cibos conceſſit, quibus ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſidera oculis animiſq; cernere datum eſt: uiſa non ante nos fecimus, nigros fame dentes pallidis cadaueribus impreſſimus, & inter horrorem ac famam reſtrictis labris morſus abrupimus. Cadauera rogis deuoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naues concurrimus. Deficit aliquis extremo iam ſpiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat: inuicem expectant: & ſi ſpei figuratione tardius cadit, morſibus pugnat. Non in omnibus mortes expectantur, pater liberos eſurit, & oppreſſa decimo menſe mater ſibi parit, redit in uterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt diuitiæ mortium. uelut infauſtæ

*fauſtæ aues ſupra expirantes ſtamus.Secreta miſeri petunt, in ſolitudinem fugiũt: & ubi nulla ſpes uitæ ſupereſt, mortes ſuas abſcondunt: iam morituri ad feras confugiunt.*Debiſce *terra, & hanc noxiam ciuitatem (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu aliquo ad inferos conde.* Cæleſtes *auras contaminato ſpiritu polluimus, & ſideribus ac diei graues, & inuidiam ſeculo facimus.* Nullas *iam ſpero fruges, propitios deos nõ mereor.* Quomodo *me à ſcelere meo diuellerem? in quas ultimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem?* Meum *ſanè conſcientia urunt animum intus ſcelerum faces: & quoties facta reputaui, flagella mentis ſonant. ultrices uideo furias, & in quancunq; me partem conuerti, occurrunt umbræ meorum.*Habitant *neſcio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte ſaltem hos metus effugiã, occupant grauia apud inferos ſupplicia, uolucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex.* Adeó*ne apud inferos quidem ulla pœna eſt fame maior? & ille hæc patitur, qui hominem appoſuit epulandum.* Nobis *imminet ſaxum, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſsis urna iam ſtetit, nobis uiuax ipſum creſcit iecur, quia illic quoque uiſcera tantum aues laniant.*Excipiunt *nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ.* Miſerũ *me, uerá ne hæc ſunt, an mens aſpicit?* Laceros *uideo manes, et trũcas partibus ſuis umbras.*Quid *hoc eſt?* Nõ *de ſepulchris inſurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt umbræ noſtrorum: de populo exeunt.* Illuc *ite, illi tædas intendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationẽ.* Vobis *dicat,* Duplum *attuli.* Vobis *dicat,* Ad *diem ueni.*Ego *ſi huius pœnã uidero, poſſum reddere rationem quòd uixi.*

APES

APES PAVPERIS, DECLAM. XIII.

ARGVMENTVM.

Damni per iniuriam dati ſit actio. Pauper & diues in agro uicini erant iunctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Queſtus eſt diues flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denunciauit ut transferret. Illo non tranferente, flores ſuos ueneno ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt diues damni iniuria dati.

Pro Paupere contra Diuitem.

CREDO *ego iudices pleroſq; mirari, quòd homo tenuis etiam antequam quod habebã, perdidi, pauper auſus ſim iudicio laceſſere diuitem utiq; uicinum, eumq́; notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tãtis fortunæ uiribus pernicioſum inimicũ etiam ſi uenena non habeat. Neq; ipſe hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti ſteterit mihi quòd ſemel imperata non feci. Sed neq; illud iudices damnum tolerabile eſt pauperi, cum tam paruis etiã diuites moueãtur. Et mihi quanquam propè nihil iam relictum eſt quod perderem, ſi tamen iſta impune ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quàm cõtemptum pati. Nec ſanè uitæ cauſſa iam ſupereſt, ſi ad cæteras humilitatis noſtræ cõtumelias hoc quoq; accedat, ut ſi habemus aliquid, migrandũ ſit: ſi perdidimus, tacendum. Vnum oro, ne cui minor dignitate ueſtra uideatur cauſſa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare ubi pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtulerit mihi diues, minus eſt quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula uindicari, cum uenenis etiam floſculi uindicentur? Quod tamen iudices (quanquam euerſus, & ab omni ſpe tuendæ paupertatis excluſus) æquiore animo tolerarem, ſi cuius culpæ etiam ſi iniuſtam pœnam,*

nam, meritam tamen iram tuliſſem. Sed *circunſpicienti omnia nihil mihi obijci poteſt à diuite, niſi quòd uicinus ſum.* Eſt *mihi paternus iudices agellus, ſane anguſtus & pauper, non uitibus conſitus, non frumentis ferax, non paſcuis lætus, ieiunæ modò glebæ, atq; humiles thymi, & non latè pauperi caſæ circuniecta poſſeßio.* Verùm *mihi uel hoc fuit gratißima, quòd non fuit digna quam diues concupiſceret.* In *hoc ego uitæ meæ ſecreto remotus à tumultu ciuitatis, ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omni maioris fortunæ cupiditate conſtitui: & dum moleſta lege naturæ tranſiret ætas, uitam fallere.* Hoc *mihi paruulum terræ & humilis tugurij ruſticum culmen æquitas animi regna fecerat, ſatisq; diuitiarum erat, nihil amplius uelle.* Quid *prodeſt?* Sic *quoq; me latentem inuenit inuidia.* Nec *ab initio iudices uicinus diuitis fui, pares circa me habitauere domini, & frequentibus uillis concors uicinia paruos limites coluit.* Quod *ciues paſcebat, nunc diuitis unius hortus eſt.* Poſtquam *proximos quoſque reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit: æquatæ ſolo uillæ, & exciſa patria ſacra, & cum coniugibus paruisq; liberis reſpectantes patrium larem migrauerunt ueteres coloni: & latæ ſolitudinis indiſcreta unitas facta eſt, poſtquam ad apes meas diuitis fundus acceßit.* Nanque *ego iudices dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, & difficultatem labore perdomui, & inuito ſolo nonnihil tamen fœcunditatis expreßi.* Citò *labitur dies, & procliuis in pronum fertur ætas: abiere uires, cenſus meus, defectaq; labore ſenectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit niſi diligentiam.* Circunſpi*cienti quod conueniret opus inualidæ ſenectutis curæ, ſuccurrebat ſequi pecora, fœtuq; placidi gregis paupertatem tueri: ſed ex omni parte circuniectus diuitis ager uix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat.* Quid *agimus?* inquam. V*ndique*

uallo

uallo diuitiarum cluſi ſumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde uineta, hinc ſaltus. nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod uolet. Nam quid apibus inuenit natura præſtantius? Parcæ, fideles, laborioſæ. O animal ſimile pauperibus. Et ſanè dabat occaſionem mihi opportunitas hortuli mei. Eſt nanq; poſitus ad ortus ſolis hyberni, apricus, omnibus uentis medius. Fuſus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, utrinque ripa uirente præterfluit. Satis conſiti flores, & uiridis quamuis paucarum arborum coma, naſcentibus populis prima ſedes, unde ego frequenter conſertum nouæ iuuentutis agmen ramo graueſcente ſuſcepi. Nec me tanta capiebat uoluptas quòd fluentia ceris mella conderem, quòd ad ſuſtinendas paupertatis impenſas deferrem in urbem quod diuites emerent, quàm quòd aduerſus omnia laſſæ tædia ætatis habebam ſenex quod agerem. Iuuabat aut lenta uimina uernis fœtibus texere, & ne æſtiuus ardor aut hyberna uis grauidam penetraret aluum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut feſsis apibus ultro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella ſedare pulueris iactu: tum ne quid periculi ſaltem ſingulis eſſet, auidas longe fugare uolucres, & arcere parua dictu animalia: recluſas interim ſcrutari apium domos, ne per uacuas aluos fœda peſtis inſidioſas texeret plagas. Dederam laboribus meis iuſtam ſenex miſsionem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras liuor improbe? Quid'ue ſcabræ malignitati clauſum eſt? Inuidit pauperi diues. Cum euocaſſet me ſubitò trepidum, totoq; fortunæ ſuæ ſtrepitu circunſtetiſſet, Quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum uolent? ne hortorum meorum floribus inſideant? ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotentiſsime tyranne, quò? Nunquid tam latum poſsideo agellum, ut illum apes

tranſ

tranſuolare non poßint? Neq; tamen tantũ inerat pectori meo robur, ut non perturbarer denunciatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares, & conſcios natalium parietes, & ipſam nutriculam caſam iamq; pauperẽ focum, & fumoſa tecta, & conſitas meis manibus arbuſculas transferre deſtinatus exul decreuerã. Volui iudices decedere, uolui, ſed nullũ potui inuenire agellũ, in quo nõ mihi uicinus diues eſſet. Nec tamẽ licuit diu quærere. Fortè ſerenus pura luce fulſerat dies, & hilaris matutini ſolis tepor ad cotidiana opera lætius ſolito agmen effuderat. Quin ipſe ſpectator operis (præcipua nanq; hæc mihi uoluptas erat) proceſſerã, ſperans fore ut uiderem quemadmodũ aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ depoſita ſarcina in nouas prorumperent prædas, & quanquàm anguſto feſtinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obſtaret intrãtibus, aliæ militaribus caſtris pellerent uulgus ignauum, aliæ longum permenſæ iter fatigatæ anhelitum traherent, hæc ad æſtuum ſolem porrectas panderet pennas. Miſerum me, ignoſcite modò gemitibus meis. Non floſculos perdidi, nec caduca folia proximo lapſura uento. Apes cum uolarent, ſuffugiũ tenuitatis meæ, ſolatium ſenectutis amiſi. Nunquã me aliàs pauperem putaui. triſte me excepit expectatq; ſilentium, & inanis alui inchoata tantũ opera, & rudes ceræ. Vos iudices æſtimate quatenus recipiatis hũc affectũ meũ. Libenter bibiſſem, ſi inueniſſem, uenenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſuppreßi longa ſiti flores induxerunt ieiunã miſeris famẽ, non auiditas iniuſta domini nihil mellis reſeruãtis: non æqualis feſſas morbus inuaſit: nõ dãnatis ſedibus ſuis auias fuga petiere ſyluas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Parauit homò nefarius ante omnia tantũ ueneni, quod poſſet & diuitis hortis ſatis eſſe, & liniuit flores maleficis ſuccis, & in uenenum mella conuertit. Sparſit

omnib

omnibus floribus mortem: & quanto plura interim corrupit, quàm quæ apes abſtuliſſent? Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, ut primum aurora lucem uocauit, in aſſueta miſeræ paſcua uolant, ut antequàm noctis humorem radij ſolis ebiberēt, matutinos legerent rores, & cæleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberent. Hic triſte ſpectaculum, & tantum non ipſi qui fecerat, miſerandum. Illa ad primum feralis ſucci hauſtum inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, uitamq; in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu uolandi, adhuc per terram languide repit. Si quas tamen uſque ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuò amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poßit, quis dicere, quàm multas mali formas, quàm uaria lethi genera fecerint tot mortes? Semel, ut ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud aluearium, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc laceſſere diuitem, quibus uitæ cauſſa ſupereſt: exerite libertatem fortibus uerbis ſiquid offenderit. &, quod difficillimum fuit, iam expertus eſt uenenum. Quòd ſi mihi fortuna uel ingenij uires, uel ſuas dediſſet, crimen iſtud non priuatam taxationem formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe deniq; uetant, ineuitabilem peſtem occulta fraude graſſantem. Male hæret ibi innocentia, ubi in poteſtate eſt ſecretum ſcelus, uelut uenenum, & quidem præſentaneum, inuentum, compoſitum, datum eſt. Quantulum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeo deſunt odiorum cauſſæ, ut iam rara ſimultas ſit: & ut uideatur aliquis nihil magis quàm malos odiſſe, libebit aliquando longius manum porrigere, &

indulgere animis. Credite mihi iudices, difficilius eſt uenenum inuenire, quàm inimicum. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. nam damnum id eſt iudices grauiſsimum. Pauper uulnus accepi, quod mihi diutius deflendum apud uos quàm probandum eſt. Nam coarguendis quidem criminibus quis labor eſt aduerſus confitentem? Habent diuites hoc quoque contra nos contumelioſum, quòd non tanti uidemur ut negent. Porrò qui confeſſum defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam. Longius iſta quàm timui quæſtio peruenit: non de præterito tantum litigamus: hoc agitur, ut etiam ſi quid fortè reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas enim, quantum animaduertere potui, quæſtiones diuidit cauſſam, an damnum ſit, & an iniuria datum. Negat eſſe damnum, quòd animal liberum, & uolucre, & uagum, & extra imperia poſitum perdiderit. Negat iniuria datum, quòd in priuato ſuo, quòd eas quæ ſibi nocerent, extinxerit: poſtremò quòd ſparſo tantum per flores ueneno, ipſæ apes ultro ad mortem uenerint. Vt nihil eſſet quod his poſſem reſpondere, æquum erat inter uicinos ſic agi? Sed excutiam ſingula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuerſa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum ſit perdere, quod lucrum eſt habere. Liberum eſt animal puta: non dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos ſedem, & reſeruatis ad ſupplementa generis fauis examen uernaculum, quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in priuato meo: puta me uel inanis arboris trunco, uel cauis inuentos petris, domum fauos retuliſſe: multa nihilominus quæ libera fuerant, tranſeunt in ius occupantium, ſicut uenatio, & aucupatio. Nam ut cætera animalia hominum cauſſa finxerit prouidentia, quod omnibus naſcitur, induſtriæ præmium eſt. Quid autem non liberum natura genuit? Taceo de ſeruis,

quos

quos bellorum iniquitas in prædam uictoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceßitate natos. Ex eodem cælo ſpiritum trahunt: nec natura uilis, ſed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis uictor inſidet? Cur iniuſto cotidie iugo boum colla deterimus? Cur in uſum ueſtium ſæpe pecori lanæ detrahuntur? (Taceo de ſanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, deſinitis diuites eſſe. Si uerò hæc conditio eſt, ut quicquid ex his animalibus in uſum homini ceßit, proprium ſit habentis: profectò quicquid iure poßidetur, iniuria auſertur, ut uolucres mutes, & aliæ quæ per ruſticas uillas, quæq; ditibus cellis ſaginãtur, in quibus tamẽ domini ambigua poſſeßio eſt, & uaccæ, & armenta, & omne pecudũ genus. Sed illa impoſitus cohibet magiſter. Peiúsne domino in ijs ius eſt, quibus cuſtode non opus eſt? Nam ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrum quod perire poßit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nam & errare pecudes ſolent, & fugere mancipia. Si hoc in cæteris non obſtat, uagari tu nolles apes, in opus exire, & ad cotidianum cenſum laboris aßidui non detrectare militiam. An non ipſæ domum ſua ſponte reuolant, finemq; laboris ſui ſole metiũtur, & omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctemq; modeſto ſilentio trahunt? Age porro, ut non ſit earum certa poſſeßio dum uolant: nempe cum remearunt, concludi, transferri, donari, uenire poſſunt: in poteſtate ſunt. Quomodo autem poteſt ſine damno meo perire, quod cotidie meum eſt? At extra imperia poſitum eſt. Mirum hercle, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in cæterorum animalium forma. Tamen quam dominus dedit incolunt ſedem, laſciuientem luxuria fugam tinnitu compeſcimus. Etiam ſi diuerſis regibus coorta ſeditio ad bellum inflammauit iras, exiguo puluere, uel unius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa uerò admiranda ſeduli-

tas, quòd operi totus inſumitur dies, in dominorum reditus ablata ſupplentur. Age, *ſi obſequi poſſent, quid amplius imperares?* Intelligo *his uanis ultra neceſsitatem eſſe reſponſum. Si non ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum eſt.* Atqui *nulla unquam inueniri potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium uocaret.* Hoc *ergo fieri poteſt, ut quod naſcitur, meum ſit: quod generat, alienum?* Age, *ſi mihi alui furto abeſſent, utrum nulla daretur actio?* An *uiminis modo uliſq; texti precium formula taxaſſem, & perinde agerent quaſi inanes perdidiſſem?* Niſi *fallor, eſſet æſtimatio & apum.* An *tandem quas ſurripere non liceret, liceat occidere?* Non *eſt damnum quòd exutus ſum? quòd reditus perdidi? quòd annuos fructus præſidia paupertatis amiſi?* Non *eſt damnum id perdidiſſe, quod (ut proximo utar argumento) ſi habere uoluero, emendum eſt?* Quid *ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cum liceret palàm trucidare, & plenos uel cremare igni, uel aquis immergere aluos?* An *eſt aliquod animal quod non liceat niſi uenenis occidere?* Vt *damnum ſit, inquit, iure tamen feci, in priuato meo.* Per *fidem ueſtram* Iudices *ſuccurrite exemplo. nō ſufficit his partibus unus ruſticus pauper. obuiam publicè eundum eſt, & obijciendæ aduerſus naſcentem licentiam conſenſu manus.* Credite *mihi, maior lite quæſtio eſt.* Hoc *uobis hodie iudicandum eſt, ubi ſcelus facere non liceat.* Nam *cur non hoc idem de homicidio reſpondeat? cur non de latrocinio?* Non *enim iure iſta, ſed modo differunt.* Aperitur *ingens funeri uia, & obluctantia diu legum uelut clauſtris ſcelera libera porta prorumpunt, ſi in priuatum iura non ueniunt, & in manifeſtiſsima quaq; noxa non de facto quæritur, ſed de loco, non æqua portione cum ſceleritatis terras diuiſimus.* Vbi *enim non iam diuitum priuatum eſt?* Parum *eſt proximos æquare terminos, & poſſeſsiones ſuas uelut quaſdam gentes fluminibus montibuſq; diſting*

diſtinguere. Iam etiam deuios ſaltus, & ſyluas uaſta ſolitudine horridas occupant, tot aquæ intra paucorum umbram latent, è finibus ſuis populus excluditur, nec ullus procedentis finis eſt, niſi cum & in alterum diuitem inciderit. Adhuc tamen ſpolia tranſeuntium, & abacti pecorum greges ſub hoc titulo defendebantur, iam priuati ueneni tranſcriptio eſt. Iterum ac ſæpius Iudices admoneo, conſiderate, diſcite, aut nihil uſquam contra ius licet, aut in priuato omnia. Atenim aduerſus inferentem damnum iuſta ultio fuit. Dicam nunc quàm iniqua ſit inuicem iniuriæ compenſatio, quamq; non ſolum legi aduerſa, ſed etiam paci. Barbarorum mos eſt populorum, quos procul omnis iuris humani ſocietate ſummotos proxima beluis natura efferauit. Nos ideo magiſtratus legesq; à maioribus noſtris accepimus, ne ſui quiſq; doloris uindex ſit: & aßiduæ ſcelerum cauſſæ ſe refellant, ſi ultio crimen imitabitur. Damnum accepiſti. Erat lex, forum, iudex: niſi ſi uos iure uindicari pudet. At mehercle iam ad arma mittimur, & inſtituitur pernicioſa nocendi contentio, & in uicem legis ira ſuccedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio ſubiectæ plebes triſte ſeruitium perferet. Eſt tamen & pauperibus interim dolor: & ut facilius nobis noceri poteſt, ita uobis latius. Poſtremò placeas licet tibi opum tuarum fiducia diues, ſi mihi uiuere expedit, pares ſumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attuliſſent apes meæ, non mihi auferretur ratio, ſed forſitan aliqua daretur & tibi. Nunc uerò quid quereris? Credo depopulatos agros, euerſosq; reditus. Non enim debet leue eſſe damnum, quod diues ferre non poßit. Decerpebant, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis Iudices quanto dolore dignum ſit quod ego perdidi, ſi etiam hoc damnum eſt, flores auferre? Ita plane. Alioqui tu illos in uetuſtatem reſeruabas, & duraret adhuc niſi ad hortum tuum apes ueniſſent. Cuius rei in-

ueniri poteſt breuior ætas? Nanque *dum immaturos exterior alligat cortex, nodum dixeris florem.* Paulatim *deinde uiuidiore ſucco tumeſcit uterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos eſt.* At *cum ſe ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, & uelut fiſſa in orbem, iamq; eorum uidetur maturitas, & ignotus occaſus eſt, & iam ſine uentis quoq; ſoluta natura, labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi nouus.* Quare *ſi dicerem, abſtulere peritura, & quæ protinus humi iacuiſſent, in uſus hominum conuerſa: inauditus tamen liuor uideretur etiam apibus inuidere.* Nunc *uerò diſſerendum mihi eſt, quàm momentoſa ſit huius animalis rapina.* Neſcimus *qua pernicitate plerunque uix contactis floribus reuolet, diſcurratq; per ſingulos uelox experimento: quàm etiam ubi immorantur, libratis pendeant alis.* Quis *unquam quod ferentem apem uiderat, ubi deeſſet inuenit?* Quantulum *uerò eſt quod ex his manu conſitis floribus legant?* Prata, *ſyluæq; uel maturæ fructibus uites, & fragrantes thymo colles (quantum coniectura ſuſpicari poteſt) pabulum miniſtrant.* Non *ex omnibus floribus carpunt utilia operi ſuo, ſed in omnibus quærunt.* Præſens *& quidem protinus illa redditur merces, quòd omnibus quibus inſedere, odorem mellis inſpirant, & breui contactu uim ſui relinquunt.* Hoc *tu damnum intelligis? hoc ueneno uindicas, quod mehercle inhumanè etiam fumo prohibuiſſes?* An *non te ſolus uicinus colui?* Non *frugum mearum primitias omni uere miſi?* Non *ſiquis ceris nouis candidior incidit fauus, tuis reſeruatus eſt menſis, cum paruis mediocritate munuſculis illa ſemper adijceretur commendatio,* Hoc *tibi mittunt apes meæ?* Puto *relata eſt mihi gratia.* Admonui, *inquit, & ut transferres denunciaui.* Idcirco *contumacem meritò puniſti.* Non *enim uideo quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denunciatio, ſuperuacua, ſi non licuit*

tibi

tibi facere quod queror: iniuſta, ſi licuit: iuſta aut ſine iſta, aut ne cum iſta quidem ualeat. Pudoris uerò quod uelamentum eſt, male audere, culpam defendi ſuperbia? An tandem tuas pecudes quamuis diffuſa ſtabula non capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arua ſulcabis, & ad excolendos agros procedet ignota etiam uillicis familia, tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen inuidebimus, nec quiſquam tam graue putabit ſibi iſtud fortunæ tuæ pondus: nos ſi paucas apes intra anguſtias pauperis horti compoſuimus, quæ tamen uobis mella faciunt, id prorſus indignè ferendum eſt? &, quod nunquam fando cognitum eſt, uicinus diuiti pauper moleſtus eſt? Adeò parum eſt plurimum poßidere, ut cum ſeruis quoq; ueſtris habere peculium liceat, inuidioſum nobis putetis quicquid egeſtatis nomen exceſſerit? Tantóne his, in hac ut putamus æquißima libertate, legibus uiuimus, ut nobis habere medelam non liceat, uobis liceat habere uenena? Poſtremò quidem diuitis patrocinio non putaui Iudices reſpondendum, niſi rideri ueſtram maieſtatem contumelioſa defenſione non ferrem. Vltro enim, inquit, ad mortem uenerunt apes tuæ. Ita plane. Alioqui tu uenenum floribus dederas. Impudientiæ'ne Iudices eius aßignem, ſi hoc mihi apud uos obtinuerit, an ſtultitiæ, ſi ſperauit? Si uenenum homini dediſſet, diceret ipſum labijs admouiſſe pocula. Si percuſſorem poſuiſſet in ſaltu, ipſum in inſidias ultro ueniſſe clamaret. Si telum abiectaſſet in tenebris, illatum ſua culpa contenderet. Ego iudices quid dico? Duo eſſe ſola quæ omni in crimine ſpectanda ſint, animum, & euentum. Quis animus diuitis fuit, cum uenenum ſparſit? Vt apes perirent. Quis euentus? Perierunt. In ſumma Iudices quis dubitet quin damnum ei ſit imputandum, ſine quo non accidiſſet? Intelligo neque prudentiam ueſtram deſiderare plura de cauſſa, neque ueſtram fidem

ac religionem egere exhortatione uere iudicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & aſſuetæ uoluptatis deſiderium. Sunt quædam in hac cauſſa, quæ ſarcire pœna non poßit. Maior forſitan materia uideatur affectus. Si pauperes amare niſi paria non poſſumus, & neceſſariò nobis precioſa, quæ ſola ſunt: animum meum extinctæ unius horæ momento tot animæ mouent, quot perierunt, de me bene meritæ. Quin ipſum lethi genus addit indignationem: ueneno peierunt. Quis hoc ulla ſatis perſequi poßit inuidia? Apes ueneno? Hæc illis gratia refertur, quòd fructibus noſtris inuigilant? quòd cotidiana ſtatione laboris aßidui ne damno quidem ſummouētur? Nam & cætera animalia uidetur mihi natura uſibus noſtris genuiſſe, hæc etiam delicijs, cum eo quòd in illis quæ uel ſcindendo ſolo, uel maturando itineri comparamus, multus antè redditus inſumitur labor: & cum perdomanda, cum alenda ſint, nihil tamen poſſunt ſine homine, & tantum coacta proſunt. Apes faciunt iniuſſæ fauos, ſine ullo rationis humanæ miniſterio totus fructus ultro uenit. Adijce quòd cætera animalia aut ſatis incurrunt, aut uitibus nocent: primaq́; ut fama eſt, hoſtiæ cauſſa pecudi fuit læſa fruges. Harum ita innoxius per prata ſyluasq́; duſcurrit labor, ut tantum factum opus appareat. Qua ſatis digna proſequar laude? Dicam animal quodammodo paruum hominis exemplar? Hoc humana excogitare non potuit ſolertia. Etiam ratio noſtra, quæ ſub terris lucrum inuenit, quæ maria inquiſitione ſua ſideribus immiſcuit, hoc tamen efficere, conſequi, imitari non potuit. Venena potius inuenimus. Iam primum futuræ laudabilis uitæ digna principia, non illas libido progenerat, domitrixq́; omnium animalium Venus. Vtq́; homines in excuſationem ſui fabulis tradiderunt, etiam deorum poſteritas has regnis ſuis excepit. Abeſt inimica uirtutum uoluptas caſtis ſine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, ſed faciunt.

faciunt. Ipſæ paulatim ſicut ſtipatæ ſunt per mella uiuiſcunt: & , ut oportet animal laborioſum, ex opere naſcuntur. Inde ut adoleuit iuuentus, & ad ſimiles labores ætas roborata conualuit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in anguſtum multitudo noua turba laboret, quaſi habita uerecundiæ ratione, cedit populus minor: ſuſpenſumq; proximis ramis examen, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cum ingenia noſtra (quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores, proxima diuinis credimus) ad percipiendas diſciplinas multo labore deſudent, nulla apis niſi artifex naſcitur. Quid credas aliud quam diuinæ partem mentis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non ut cætera animalia per paſtus uaga, incertum quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent. urbes tectis, turba populos imitantur. Non ut feræ, uolucres, non præſentis modò cibi memores, in diem uiuunt: duraturus hyemi reponitur uictus, & repletis uere cellis tutus annus eſt. Etiam cum ad humanos uſus opera ſubducta ſunt, reparare amiſſa contendunt, & labor damno incenditur, & nunquam deficit animus antè, quàm locus. Quid quòd inter animalia quæ non uerba coniungunt, non uerba rationis inuicem negant, tantus operis conſenſus eſt, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano uitio in proprios quæque uſus lucrum ducit: in publicum uiuitur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas eſt delibare guſtu prius quàm plena horrea ſecuros ſpondeant menſes. Quis porro tantus ardor operis, quæ'ue officiorum partitio, ut aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant? quæ ſeueritas in caſtiganda inertia? Multa dictu uiſuq; miranda. præuidere tempeſtates, nec dubio ſe cælo tradere, nec ultra uiciniam nubilo tendere. Iam ſi leues iniquior aura rapuit, ad dirigendos in deſtinata curſus, modico

lapilli pondere librare pennas. Illas maiorum pectorum totis pro rege caſtris procurrere, & inire bella, mortemq; honeſtam pro duce oppetere. Adijce, *quòd ſiquas aut ætas longior, aut morbus oppreßit, efferuntur prius corpora : poſteriorq; operum quàm funerum cura eſt.* Quid *illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre?* Me *tamen ipſius operis præcipua admiratio ſubit.* Non *eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modò reponendis cibis quæſiſſe credas: rudis cera componitur, accedit uſibus inenarrabilis decor.* Nam *primùm tenacibus uinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis parum eſt, quod non ſua portione perfectum ſit iam, nec alia parte opus eſſet.* Gemina *frons ceris imponitur. & cum foraminibus tantum ſpatium detur, quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi inuicem anguli hærent, & ita mutuò uinciuntur atq; alligantur, ut quod uoles, id medium ſit) his textis ne uniuerſi mellis effluat pondus, interſepta onera cluduntur.* Quis *non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus? nulla interueniente doctrina hanc artem naſci?* Quid *non diuinum habent, niſi quòd moriuntur?* An *uerò autorem uini* Liberum *colimus, primitiæ frugum* Cereri *referuntur, inuentrix oleæ* Mineruа *narratur: mella genuiſſe minus eſt, & interponenda guſtus uoluptate tantum effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit?* Ad *plurimarum incurſus ualetudinum remedium eſt, & præſentißima medicina.* Nam *quod ad cibos quidem pertinet, diuites uiderint.* His *animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent?* Hæc *peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit? & quod ſit indignißimum, quò facilius deciperet, fortaſſe uenenum melle permiſcuit?* Quæ *tam inhumana crudelitas?* Quis *tam inauditus liuor?* Nibil *enim eſt,*

quòd

quòd utaris patrocinio tuo diues, paucorum damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum *meas apes occidere uis, flores tuos inutiles feciſti.*

ODII POTIO I.

DECLAM. XIIII.

ARGVMENTVM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odij potionem. Adoleſcens deſiit amare. Accuſat illam ueneficij.

Pro Iuuene contra meretricem.

SENTIO *Iudices hanc quoq; calamitatibus meis acceßiſſe nouitatem, ut uobis nondum uidear odiſſe.* Nec *me præterit plurimum perire de nocentißimæ potionis inuidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miſerum.* Quæſo *tamen uel hinc totam delati ſceleris probationem grauitas ueſtra proſpiciat, quòd dolori meo querelæq; non creditur: nec amo, qui accuſare poſſum: nec odi, qui amare mallem.* Quid *eſt aliud quod bibi, quàm uenenum?* Licet *igitur nocentißima fœminarum rideat quò accuſo, & in manifeſtiſſimi ſceleris confeßione per ludibrium malorum euadere tentet meorum: non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate diſceßi, ſed quòd remedij mei patior dolorem.* Fidem *iuſtitiæ, fidem ſeueritatis humanæ, ne meretrici proſit uel quòd præuaricatione uideor explicatus.* Pro *me forſitan fuerit, ut amare deſinerem: contra me inuentum eſt, ut inuitus odiſſem.* Hoc *primum itaque* Iudices *à clementia publica peto, ne quòd uidetis triſtem habitu, dirumq; conſpectu, uerbis aſperum, contentione terribilem: mores putetis.* Hæc *eſt illa ſanitas mea: ſic omnium in hac corporis mentis'que dierum noctiumq; feritate, ille modò lætus,*

ille

ille (ſi creditis) nimium remiſſus amator excandui. Miſeremini Iudices, ne uobis uenefica ſic imponat tanquã hoc mei charitate commẽta ſit. Suum animum, ſuum tantũ ſecuta faſtidium eſt. Odij potionem contra ſe nemo dabit homini, niſi quem oderit. Quæſo itaq; obteſtorq́; uos ſanctiſſimi uiri, ut calamitatis meæ penitus uelitis æſtimare menſuram. Perdidi infelix quòd quandoq; potui amare deſinere: patior neceſſitatem rei quam breuiter utiq; noluiſſem: excogitatur contra animũ futuramq́; rationem, ne quod relinqueretur, meus eſſet affectus. Iterum cum meretrice compoſitus ſum, rurſus in ſe cogitationes meas, rurſus retorſit oculos: & hominem quem ab incommoda charitate uel ſatietas, uel ætas, uel fortunæ ſuæ fuit dimiſſura conditio, ad perpetuam impatientiam uiribus nimiæ diuerſitatis implicuit. Hoc ſolum inſanabile genus mortis eſt, ut odiſſe cogaris. Feſtina ad complorationem præſentis doloris anime, feſtina: ſed te à prioribus malis recens abducit indignitas. altius gemitus, altius querela repetenda eſt. Cum meretricis ſit quòd amator odi, cuius putatis eſſe quòd pauper adamaui? Non quidem ego Iudices ex illis unquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulſit fortuna diuitias, quorum felicitas capere poſſet in amore luxuriam. Habui tamen unde ad uitæ neceſſitates, conceſſa gaudia parca mediocritate ſufficerẽt. Ideoq; meretrice tantum, & quæ certiſſima eſt in uoluptate frugalitas: una fui ſemper eademq́; contentus. At iſta ſeria, grauis, quæ nunc amari recuſat, ô quàm uoluit amari! quibus artibus, qua calliditate miſeram ſimplicitatẽ meam ſolicitauit primùm, deinde tenuit, donec quantulamcunq; ſubſtantiam in huius ſinus credulus iam, iamq́; ſerus amator egererem? Iam fruſtra captauit uideri miſerari conditionem, in quam nos ipſa detraxit. Breuiter totum nocentiſſimæ mulieris accipite facinus: Pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Siue enim Iudices

communium quæ ad corrumpendas expugnandasq́; mentes excogitant ingenia meretricum, placuit experimentum, & in me tentatum eſt quantum quis amare, quantum quis poſſet odiſſe: ſeu mulier omnibus expoſita mortalibus, uanitatem faſtidio mei deſpectuq́; captauit: ei fama inde quæſita eſt, ut à ſolis uideretur amari debere diuitibus. Non erat profectò quod pauloante patiebar, iam tunc noſter affectus, quòd ſcortorum foribus hærebam, quòd (ſi iſtis creditis) paupertatem in lupanarium obſequia transtuleram: pallor & deformis macies inde ueniebant, unde nunc quòd excandeſco, quòd fremo. Nunquam hoc tantum meretrix ſcit, quamadmodum non ametur. Quod negari igitur Iudices non poteſt, uirus homine firmius, mente conſtantius, quod immodico ardoris æſtu, & exundante impatientia poßit etiam recuſantis animi dolorem compeſcere, diris utiq; carminibus, & feralium præcantationum terrore permiſtum, lenitate uultus, & blanda porrigentis dißimulatione protectum, iam peruſtis, iam laborantibus uiſceribus infudit, & hominem ſolatijs potius ac mollium remediorum ratione tractandum, exaſperauit ira, dolore concluſit, magnaq́; miſerum commutatione renouauit. An fecerit Iudices ut amare deſinerem, uos æſtimabitis: fecit ut amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimiſſum? Nunc nunc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatium, quiſquis in amore miſer eſt. Leuior eſt calamitas cui blanditur aliquid de uoluptate lætitia. Nunc infelix uror ac laceror, nunc me retinere, nunc regere non poſſum. Crudelius eſt odiſſe meretricem. Veneficij ago. Sepoſita pauliſper Iudices noxiæ potionis inuidia, nónne uobis uidetur implere ſceleris fidem, quòd abſtulit fidem conditio perſonæ? Veneficium Iudices tota uita meretricis eſt. Parum ſe lenocinijs, parum putant agere mendacijs. Et cum omnis ad expugnandas mentes

cura

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

cura collata ſit, non ſufficit tamen ut de ſui charitate corpori credant. In *hoc noctium dierumq́; ſolicitudo conſumitur, quemadmodum de libidinibus fiat affectus, qua ratione tranſcurrentia cotidie deſideria teneantur: ne cui proſit offenſa, ne quem explicet pudor, ne quem ſatietas aliquando dimittat.* En *quam putetis ignorare quibus uincatur oculis: quæ per incommoda deſideria flagrantes mentes corrumpat primùm, deinde conſumat, cum ſciat quibus oſcula, quibus arctiſsimi rumpantur amplexus: quæ pro lætitia dolorem, pro blanditijs gaudijsq́; triſtitiam præcipiti uelocitate ſubſtituant.* Inf*initum eſt quantum ex hoc medicamento deprehendi poßit notitia peiorum, nemo ſcit tantum remedium.* Tentat Iudices *mulier impudentißima ſceleris inuidiam nomine potionis effugere, & uenenum negat eſſe tantum, niſi quod occidit.* Fa*cinus eſt* Iudices *euadere nocentes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris?* Eodem *ſcelere porrigitur omne quod non licet.* V*numquodque ex his quod datur, nenenum eſt.* Excu*ſatio mehercle adhuc pro ſexu tuo, pro conditione mulieris: ſed ut illa noſſes gratia tui, deſideriumq́; poſſes ingerere nolentibus, excogitaſti per quod maritos à coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mentes abiungas ab alijs fortaſſe meretricibus.* Odij *medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, ut illo contra ſe uteretur.* Me *quidem* Iudices *ſi quis interroget, in comparatione ueneficij de quo queror, minus odiſſe debeat quod occidit.* Et *ſicut ex ipſis quoque mortiferis mitiora ſunt, quæ ſtatim tota uelocitate graſſantur, & dolorem inter exitum uitam'que non detinent: ita crudelius quod ſic ordinatur, ut corporis parcat inuidiæ, & ſit tantum animi uenenum Quid ais? non eſt noxium uirus niſi quod occidit? Quid ergo uocaremus illud quo lumina ſola raperentur? quo pars aliqua*

memb

membrorum debilitate langueſceret? Tu te ueneficam negas, quæ potes potione facere quantum offenſæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiſeris, execrabitur ille quem iuſſeris. accipient à te deſideria noſtra ortum, finem, modum. Sane & amor & odium naturales uideantur affectus, ueneficium ſunt cum iubentur. Quid quòd non poteſt non habere uim ueneni, quod contra uoluntatem homini datur? Video cur ſibi medicina permittat corporum uitia membrorumque morbos infuſis medicaminibus expellere: & ſine animæ ſpiritusq; contagione, quæcunque extrinſecus accidunt, potione uincuntur. Non poteſt ullus affectus ſedibus ſuis per uirus expelli, niſi totorum concuſsione uitalium: & cum anima conſtet ex ſenſibus, quemcunque auferre tentaueris, illa ſtatim prima noſtri parte corporis retenta, confectoq; quod petebatur, reliqua quoque uiribus uicinæ tabis expirant. Quædam fortè medicamina poſſunt aliud uocari quàm uenenum. dare quod non licet, non eſt aliud quàm ueneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuiſti? Innocentius mehercle fuerat ut amaret aliquis inuitus. Potionem excogitaſti, qua bella committere, qua ſe totum humanum genus poſſet odiſſe. potes efficere ut non ament liberos parentes, ut propinquitas, ut fraternitas, ut amicitia ſe collidat. Odij potionem nemo accipit, niſi contra hominem quem non debet odiſſe. Tentat hoc loco nocentiſsima fœminarum de ſcelere ſuo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaueras. Differo pauliſper Iudices affectus huius excuſationem. Dij deæq;, quantum in hoc contumeliæ eſt, quòd ſibi meretrix uidetur adamata? Tu tibi cuiuſquam affectus cenſoria grauitate præſtabis? Tu tibi æſtimare permittes, quàm frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, faſtidire ſordes, expoſita ebrietatibus, addicta petulantiæ, &, quæ nouiſsima

ma uilitas eſt, noctibus populóque conceſſa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo feras ut meretrix uelit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo iudices ſic apud uos paulìſper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amiciq; caſtigent. Non ego alicuius matrimonij corruptor inuigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretrices, ut eſſet aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora iſta conſiſtere impatientiam puto. Diliguntur immodice ſola quæ non licent. Vt in furorem charitas aliqua conualeſcat, opus eſt difficultatibus. Breuis de conceßis, ſed ſtatim ſatietati uicinus affectus eſt. Non fouet, non nutrit ardorem concupiſcendi, ubi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permiſſa coaleſcunt, non ſunt deſiderij, ſed uoluntatis. Hoc ipſum tibi mulier obijcio, quòd nos in fabulas ſermonesq́; miſiſti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij potionem. Quid illam putatis dediſſe diuitibus? Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in ſui charitatem alia potione reuocaret, & iſta nunc ſera grauis uellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter ſe tantum non poteſt pati. Amanti, inquit, dedi. Hoc ſi remedium eſt, detur ſcienti. Prima pars ſanitatis eſt, ut libenter accipiat. Quinimmo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto prouidentius, & minore bibentis dolore conſtabit, ut adhuc labentem aggrediaris animum, ut tum adoleſcentis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia iam amorem ferre nõ poſſum. Non deſino, ſed eſſe aliud incipio; nec emendor in amore, ſed transferor. Illa uera ſunt remedia, quæ fugatis morbis, caußis'que languoris, poſtea non ſentiunt: & ea tantum

in hoc

innocenter dabuntur, quæ potentiæ ſuæ qualitate conſumpta deſinunt cum profuerunt. tu mihi dediſti quod ſemper exaſperaret. Perpetua res eſt odiſſe ſine cauſſa. Ducam licet uxorem, te tamen odero: in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes ſermonesq́; reſpicient. Quid intereſt quemadmodum poſſederis animum meum? quemadmodum mihi à te nõ liceat abire, diſcedere? Feciſti ut te ubiq; perſequar, ut meis fortaßis manibus inuadam, uelim dare uenenum. Qui meretricem odiſſe non deſinit, amator eſt. Sed infelix, miſereris mei. Quid ergo ſanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compeſce, miſceantur conſilia, blanditijs ueritas temperetur. Alioqui non eſt quòd abigas, quòd expellas. Exaſperant neceßitates, & in amore contentio ſemper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipſa qua fruar, tempus, ſatietas, & fortaſſe amator alius admonens conditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatem non tanquam exploraris, ſed tanquam miſerearis allega. quanquam quid opus fide? ſine curer ut deſinam, ſi quantum affirmas, inuitum miſeraris ac diligis. Amatoris unum remedium eſt, amari. Si tamen neceſſariam putas emendationem, quàm multa ſunt amãtium remedia citra uenenum? exclude, dimitte. faſtidium poſſet quantum non poſſet præſtare paupertas. Fac ut me potius ipſe caſtigem, ut erubeſcam, ut aliquando deſperem. Is tantum in amore ſanatur, qui quod deſinit, ſibi debet. Homo igitur qui merito indignarer ſi hoc tantum feciſſet aliquis ut diligi deſinerem, quanto iuſtius queror, factus cum iam ſum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntq́; nomina: & ille qui odit, de amore miſer eſt. Non refert animi, quid nimium uelis, & inter ſanitatem languoremq́; nihil intereſt, ſi utrunq; ferre non poſſis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt ut amare deſinas, aliud ut oderis.

O Receßit

Receßiſſe nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, perdidi miſer quicquid eſt unde gaudium, unde uenit uitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ ſacra primordia, totiusq; mundi elementa creuerunt, qui tenet nunc figitq; rixantia, & de contrarijs depugnantibusq; ſeminibus molem perpetuæ ſocietatis animauit, fugatus eiectusq; eſt. Non *habeo infelix affectum, quo quandoque poßim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare conuictus.* Quiſquis *odij medicamentum biberit, unum fortaßis oderit, ſed amare neminem poteſt,* Dij *immortales, quid ego hauſi! quale uiſceribus uirus ingeſtum eſt?* Non *fuit illud unum uenenum: bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium ſerpentium congeſta rabies.* Odij *medicamentum quid aliud eſt, quàm aßiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudijs in contubernium doloris abductus?* Fieri *non poteſt, ut uirus tam impotens ſemel in uiſcera receptum ſit, & in unum tantummodo ſenſum, mandeturq; quouſq; dominetur.* Ecce *iam mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in uitalibus putas?* Paulatim *ſe neceſſe eſt per totum diffundat animum, & quamuis primo ſtatim hauſtu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis ſui potentiam omnes reliquos ſtringit affectus.* Medicamenti *cui tantum contra animum primum licet, prima fortaßis uis erit odium, exitus iſte, ut uenenum ſit.* Reſpondere Iudices *illis libet, qui me pauloante dicunt in amore fuiſſe miſerabilem.* Quanto *crudeliora, quanto grauiora patior, qui dicor explicitus?* Modeſtior *cum amarem, & quietior fuerat ſane pallor in facie, ſed ipſa quoque comis, optanda triſtitia.* Inueniebam *colloquia, merebarq; ſermones: nunc me omnes fugiunt, auerſantur, oderunt.* Tum *frequenter à lupanari deducebat*

cebat pudor, abijciebat occurſus: nunc publica detinent: conqueror, aßiſto, conuicior. Prò miſeranda conditio, rideor, ubique, narror, oſtendor. Ego ſum tota ciuitate meretricis inimicus. Sic patior miſer illas lupanarium inſultationes, illa corriualium maledicta, conuicia: non poſſum ſatis tormentorum exprimere menſuram. Odi, nec unquam uiſus ſum magis amaſſe. Intelligitis puto Iudices, hominem, qui tantum ad uos detulit animi mentisq; cruciatus, & pro uita queri. Sed potio infelix, quicquid eſt per quod paulatim proficitur ad mortem, aßiduè mecum rixatur affectus, & breui neceſſe eſt conſumar. Quotidie uincor. Quæ putatis eſſe tormenta, quem dolorem, cum mens uetatur oculos ſequi, cum à luminibus ſuis animus abducitur? Quod non proficit, hoc ſupereſt ut occidat. Me infelicem, ſi uenenum iſtud non habet mortem, ſi mihi inter hos dolores longior uita ducenda eſt. Cur ergo poſt hoc animi uices commentaq; proſpicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remedium, ut amare rurſus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex ſuperiori argumento.

DECLAM. XV.

Pro Meretrice contra Iuuenem.

ETSI Iudices ita à natura comparatum eſt, ne ſit ullus iuſtior dolor, quàm beneficij ſui perdidiſſe rationem, nihilq; grauius afficiat conſcientiam bonorum, quàm quotieſcunque nulla merita ceciderunt: non efficiet tamē nefandū præſentis reatus indignumq; diſcrimen, ut miſera puella non gratuletur ſibi quòd illam pauper accuſare iam poteſt.

 Timuer

Timuerat infelix, ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, ut magis amaret: ne iuuenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene *quòd & terribilis & minax eſt pauper, quòd pœnam noſtram, quòd ſanguinem petit.* Non *expectes ut ſtatim gratias agat, qui ſanatur inuitus.* Nobis *tamen* Iudices *hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miſerrimus iuuenis nondum uidetur explicitus: & ſi bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maxime facit, ira non odium eſt.* Alioqui *ſi profeciſſet remedium, & à priſtino furore iam liber, animo intellectum ſanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ uitaret occurſum, non ſibi crederet ultionem, & ipſum quoque iudicij timeret adire complexum.* Deprehenſa *eſt puto nouiſſimè potionis ſuperuacua perſuaſio.* Amat Iudices, *amat, qui queritur quòd non ametur.* Quid *agam* Iudices *hoc loco? ſub quo temperamento defenſionem periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſſimæ puellæ laudare mores, referre probitatem, amare rurſus pauper incipiat.* Siue *enim* Iudices *malignitas eſt perſuaſionis humanæ, formam uacantem uocare meretricem, ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator, cui cum corporis bonis fortuna non dederat unde ſecuri matrimonij caſtitati ſufficeret, laborauit neceſſitatum ſuarum cuſtodire probitatem.* Nullius *unquam per hanc matrimonij turbata concordia eſt.* Nemo *queſtus eſt pro filio pater.* Nemo *exhauſtas facultates in auidiſſimos ſinus pœnitentiæ dolore defleuit.* Tentet *licet ingratiſſimus iuuenis inuidiam miſeræ facere prioris affectus, non poterit obijcere metretrici & quòd amarit, & quòd amare deſierit.* Ne *quem igitur accuſator hac prima fortunæ ſuæ comploratione decipiat, tanquam meretricis charitate conſumptus ſit: ſecuri eſtote pro innocentia noſtra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit quod perderet in*

tam

tam immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notiſſimum tota ciuitate miſerum, cum lupanari noctibus diebusq; deſeruiens, quamuis indulgentiſſimæ puellæ ſimplicitate frueretur, modo tamen maledictis opprobrijsq; uulgi, modo crebra riualium contentione pulſatus, abigi tamen compeſciq; non poſſet. mouit mitiſſimam puellam hic infelicis affectus. laboranti primò ſui uoluit facultate ſuccurrere: ſed quicquid indulſerat, fouebat ardorem: quæq; in hac impatientia prona perſuaſio eſt, quia nihil præſtanti meretrix tam ſæpe contingeret, amari ſibi uidebatur. Poſtquam nihil miſeratio, nihil proficiebat humanitas, tentauit aſperitate diſcutere. Popoſcit, excluſit. Non defuerunt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa iuuenis conditione conſilia. Sed iſta uincebat, & uires amoris impedimenta perdebant, donec intelligeret hominem qui explicari ratione non poterat, neceſſitate ſeruandum. Puto Iudices fruſtra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit, hominem, à quo noluit amari. Conſumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ ſeueritatisq; cõſilijs, dum apud omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo iã dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas eſt, non negatura porrexit: adiuuit deinde quod dederat, imperauit ſibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis aſſiſtentis, ne lacrymis moueretur, excluſit. Vultis ſcire Iudices ubi ſit medicamenti quod obijcitur, totus affectus? Quiſquis odium dedit, omnia poſt hoc facit ut debeat amari. Quanto iuuenis hoc melius in forum aliquando ueniſti? Incipis agere ſerium, grauem: iam leges, iam iura loqueris, conuiciaris, maledicisq; meretricibus. Hunc tu animum modò inter libidines ac ſcorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, ſolaq; impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, niſi bibiſſes uenenum. Veneficij agit.

Credam mehercle Iudices ad ſubſcriptionem huius immanitatis expectaſſe publicæ ſeueritatis aures. Quodnam ſeculo nefas nunciaret hic gemitus? quæ proſiliret orbitas de nouercalibus quæſitura commiſsis? Quæ peſtiferis hæredem medicaminibus enectum triſtis comploraret affinitas? Non pudet ergo quòd uacatis lupanarium querelis, & ad uos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accuſatoria fronte terribilem? oſcula poſcit, deſtitutos queritur amplexus. Vultis uos abire potius in ueſtra ſecreta, ibiq́; gaudia querelasq́; mutata conuerſatione conſumere? Non agnoſcunt leges ac iura miſeros. Hic audiuntur ſeriæ calamitates. Non eſt ultione dignus, de quo poteſt efficere meretrix ut queratur. Ecquando unquam Iudices audiſtis de ueneficio uiuum querentem? facinus hoc ſemper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium, probes cruore, uulneribus: ſi ſacrilegium, ſpolijs numinum, prædaq́; templorum. Ita ueneficium ſi arguas, oportet oſtendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Vt iam iſtud obijcere poſsit, & uita debet aliquid eſſe paſſa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficium uoca quod cæcitate graſſatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer agedum corporis notas, in quas ſe noxiæ potionis uagus feruor effuderit, ubi depaſta ſenectus uiſceribus ſæuitura conſederit. Aſpicio par laboribus corpus, retinere ſua miniſteria, ſufficientem animum ſerijs actibus, accuſatoria firmitate robuſtum. Crede iuuenis omnibus qui te modò noueramus, nunc acrior erectiorq́; reſedit in ſenſus uigor, in membra ſanguis, uiribus uelut nouæ iuuentutis exultans. Bibiſſe te medicamentũ probare non poſſes, niſi meretrix fateretur. Quòd ſi permittitis Iudices, ut quicquid extra conſuetudinem datur, ad huius uulgi referatur infamiam: beneficiũ malè audiendo uitietur ſanitatis, ſtatimq́; merebitur ſceleris inuidiam, quicquid

profue

profuerit inuito. Illud tantum noxium uirus uocauere leges, quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquiſsimum eſt uenenum uideri, quod in poteſtate bibentis eſt an ſit remedium. Sentit Iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine nec effectu ſcriptionem legis implere. itaq; ex uocabulo mulieris quærit inuidiam. Meretricem, inquit, accuſo. Neſcis, mihi crede iuuenis, ſceleris quod detuliſti, qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercule, ut ſit ante omnia minax uultus, feralis habitus, horreant ſquallore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus quod dicitur inquietare ſuperos, ſidera diris agitare carminibus, tumulos buſta ſcrutari, & amputatis cadaueribus ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt ut autorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu. Vides ueneficæ non horridos uultus, placidamq; faciem. Si cogitationes, ſi conſilia pertractes, ſola cura de forma eſt. omnis in hoc collata meditatio, ut ſolicitet aſpectu, ſermone detineat. Audio ſubinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, perditas amantium rixas. Meretricis unum ueneficium eſt, ne deſinat amari. Nunquid iniquè Iudices in tanti ſceleris ſubſcriptione depoſco, ne nominibus reos uelitis æſtimare, ſed moribus? Venefica tua quid prius unquam, quid ſimile commiſit? Cuius per hanc expugnatus animus eſt? Quis queritur iuuenis? qui ſenex? quis diues? quis pauper alius? In te ergo ſolo uenefica, in te tantum aliud iſta quàm meretrix. Vultis integritatem puellæ breuiter probem? Hanc quam nunc deteſtatur, accuſata, mare mallet. Omnia Iudices facinora (niſi fallor) cauſſas uel de cupiditate uel de ſimultatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Ecquid Iudices? Satis me contra infamiam ueneni uel ſolum medicamenti nomen abſolueret. Nec inuenio cur debeat idem uideri, quod non poteſt idem

uocari. Agedum iuuenis, potionis imple huius immanitatem, dic, Odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, ut à ſacris auocarer affectibus, ut pignora ſancta deſpicerem. Illud *odium in meretrice facinus eſt, quo utitur in ſui charitatem.* Ita *uel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quòd illa contra ſe tantum dedit.* Odium, *inquit, accepi.* Nunc *te hic repoſco iuuenis inuidiam quam fortunæ noſtræ pauloantè faciebas.* Dic, *meretrix dedit, proſtituta porrexit.* O *quàm timueram ne diceres, amatorium ſui.* Conſurge *agedum iuuenis, & totis corporis animiq́; uiribus imple ſuſceptæ accuſationis horrorē.* Eſt *quod audiente tota ciuitate proclames.* Miſeremini *mei, adiuuate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, ſæuum: deſij pauper amare meretricem.* Iamiam *non inquietis noctibus uagus uiliſſimi cuiuſque perditos patior ictus, nec excluſus ante lupanarium fores poſterum diem peruigil amator expecto.* Poſſum *nauigare, colere terras, ſufficio militiæ, reditus eſt mihi animus quo fierem maritus, quo ſenectuti liberisq́; proſpicerem.* Quantum *dij deæq́; remedium conditioni bibentis ualuit!* Fecerat *te potio iſta felicem, ſi diuitem puella.* Ita *uel hoc non ſolum iudices innocentiſſimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quòd nihil fecit ſua cauſſa?* Amatorē *dimiſit, explicuit illa quæ captare dicitur ut ametur, quæ ſolicitat, quæ corrumpit affectus.* Ingrate, *quanta de te potuerit gratia frui?* Non *quidem confers precia, non ſtipes, ſed aßides, ſequeris, hæres, præſtas comitatum, fauorem, laudas ubique, miraris.* Hinc *ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes ament, quòd facilè contingant, quòd laboribus exonerentur adeuntium faces, hinc amator ut diuites ament, in crimen maximum captas transferre beneficium?* Vt *aliquis amare deſinat, non niſi ab amante præſtitur.* Quid *ais iuuenis?* Ita *bibiſti potionem, quæ finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret?*

Abi,

Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quòd hoc fieri poſſe monſtrauit. Furor ille qui (*ſi credimus*) *numina quoque detracta ſideribus miſit in terras, qui de ſacris uenerandisq; pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarumq; concubitus, ferrum, ignes clauſtra laxabat, per interiecta latè maria fugiebat, uetatur, perit.* Accipite quod *magis debeatis ſtupere, mirari: remedium amoris mulier inuenit.* Deſinite *nunc inceſtum timere mortales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum. quicquid non parentum minæ, caſtigationes, non ſerij propinqui, non paupertas, non neceſſitas poterat efficere, hauſtus breuis, facilis, unus extorquet.* O *ſi quis odium poſſet omnium bibere uitiorum!* Felix *profectò mortalitas, ſi reliquos lapſus incommodosq; mentis errores fas eſſet infuſa potione compeſcere.* Facinus *eſt, quòd maximum remedium, gratiam ſui autoris uocabulo perdit.* Miraremur *hominem, qui illud contra meretricem dediſſet.* Tibi *tamen ultra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipuè ſuccurrendum iuuenis.* Cuius *homo conditionis adamaueras?* Diuitijs *opus eſt, ne ſimus in amore miſeri: & impotentiſſimi mali difficultates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia cæterosq; contemptus explicat fælicitas magna pereundi.* Felix *profecto, qui non niſi facultates in lupanari effudit.* Tu *perdis animum, ille æs: tu bibis uxoria, tu lacrymis rogas, pallore blandiris: & quod ad peßimum ſpectat euentum, miſerabilis ſis oportet, ut amator eſſe uidearis.* Finge *te nullum huius affectus ſentire cruciatum, id amare te pauper ſaltem non pudet?* Homo *cui non uacaret agere longa languoris ocia, ægrumq; non deceret totarum noctium quies, excuſare non poßis ſi tantum perdideris dies, cuius cenſus ex manibus, ex laboribus ſubſtantia, quem quotidie poſcit ultra rationem in dies demenſus, amentiam pa-*

O 5 teris,

teris, ſelicium oſcula tantum amplexusq́; meditaris, & unde tibi calamitatis huius non poteſt nec uenia contingere, de uoluptate miſer es. Expectandum *uidelicet quando te ſames, inopia caſtiget. ſed inter iſta cœpiſti, quid iam facere poteſt ratio, conſilium?* Odio *ſanandus eſt, quem non explicat quòd pauper adamauit.* Non *tamen intelligere poſſumus tecum ſolam fuiſſe paupertatem.* Iterum, *non opes tantum tibi, non facultates defuerunt: non erant, quantum uideo, propinqui, non amici: alioqui illi te potius noſtra potione ſanaſſent: uel ſi ignoraſſent huius graminis uires, uinculis nexibusq́; tenuiſſent.* Quid *blandis affatibus impotentiſsimum eludis affectum?* Datum *eſt remedium dolori, qui ſæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ uulneribus emiſit.* Quantum *amori in hominem liceat, illi magis ſciunt, qui amant.* Iunge *nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ.* Incideras *quidem miſer in puellam minime ſuperbam, minimeq́; difficilem.* Quaſdam *tamen non poſſumus circumire meretrices.* Quàm *multa pro illis exigit ſexus, ætas poſcit! ſemper neceſsitas petit corporum, cultus poſcit, ſtationis triſtiſsimæ impatientia.* Totos *infelix dies lupanarium foribus impendes, ut quandoque proſtituta pauperi uacet.* Contentione *numerantium dilatus, excluſus, ocium meretricis expectas.* Negatur *tibi complexus, indignatione perſequeris.* Contingit, *uerum felicitate corrumperis. ſpem gaudia parant, aduerſa contritionem.* Ex *utraq; fortuna deſideria coaleſcunt.* Nobis *crede qui uidimus, quis tibi uni fuit corporis habitus? quis pallor? quàm miſerabilis, quàm pudenda triſtitia?* Quoties *tu uenenum bibere uoluiſti?* Non *eſt igitur iuuenis, quòd tibi queraris illam mitiſsimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatem, ſed impatientiam: non uoluptatem, ſed tormenta: non amorem, ſed quod adamaueras, perdidiſti.* Amo-

ris

ris (ſi ſapientiæ ſequamur autores) antiquiſsimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & ſerius honeſtis cupiditatibus & uiribus ſacræ charitatis exultans, ut qui cuncta priſcæ noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miſcuerit. Hic uerò quo perditis uiſceribus adhæremus inquieti, laſciuientis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibusq; armatus. Præſtat igitur ille mortalibus liberos hac uſitata coniugij pietate: hic inceſta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabuloſas immodici furoris prodigioſasq; nouitates, conceptum neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectum, formam ſuis in ſe luminibus ardentem, uirgines patrum ſenectute flagrantes, mortalium ferarumq; uultus uſq; ad monſtroſæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc ſæuiſsimum patimur, quòd nemo uult in amore ſanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc eſt ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces: conſilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quem ſanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet animo? Licuit te repoſcere quantum numerare non poteras, faſtidire, contemnere. Iam indignaris quòd te maluit remedio quàm dolore ſanari? Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat ut odiſſet, ipſa pro te commenta eſt ut illam tu potius odiſſes. Finge te tamen aliqua remedij tui ſentire tormenta, arrogantiſsime miſerorum: tu autem ſperabas ardoris immodici felicem ſtatim ſanitatem. Quid ſi queratur æger abſtinentiæ dolore ſanatus? Excuſſa ſunt plerunque languentium uerberibus redemptaq; debilitate uitia: ignibus, uulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis, in gratiã remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere poteſt,

poteſt, ut hilares ab hac impatientia lætiq; diſcedant, quos pudor, quos ſatietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu reſilitur à malis, quæ uoluptate tenuerunt. Iterum materia amoris eſt, deſinere, nec queri. Opus fuit pari diuerſitate, uiribus quantis adamaſti, ne reſpiceres, ne frequenter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi, uel ex hodierno ſentis iuuenis affectu. Pro homine qui poſt odium queritur quòd non amet, parum fuit ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſsime, quatinus ad publicas aures ſecreta noſtra proferre uoluiſti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre miſera non poteram, quòd te iam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete agedum illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortaſſe diuitis amatoris iniuria receptum, inter oſcula amplexusq; monui. Quid miſer cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce neceſsitatibus meis, duo pauperes ſumus. Sed & tu quoties in ſinus meos lacrymis fletuq; reſolutus exclamaſti, Sentio furorem, ſed imperare oculis, ſed animum regere non poſsum: quàm libenter te mulier odiſſem? Non eſt igitur ingratiſsime mortalium, quòd beneficium noſtrum nomine potionis infames. Remedium bibiſti, ſed illud odium tuum eſt. Quid? quòd furis, conuiciaris, exclamas, non eſt hauſtus illius affectus, ſed amor. Talis fuiſti. Aliud ſunt, aliud, illi quos in uoluptates ſuperfluentium facultatum mittit ſecura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admiſſus, ſic moras, ſic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conuiciabaris intrantibus. Cuius unquam felicius commutata fortuna eſt, ſi tunc omnes oderas, nunc unam pauper odiſti? Quin potius iuuenis admittis conſilij rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modò ſanitatem rigore nimiæ contentionis exaſperas? Prædico, teſtor, conſumis odium,

odium, nondum totam mentem uis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus. adiuua potius, adiuua potionem. Contradic agedum, quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtuat: totumq́; ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cum deſieris odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis, ut ſpero, defendimus, magnitudo periculi uocet preces. Conſurge agedum miſerrima fœminarum, reliquam defenſionis tuæ partem tuere lacrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore conuenias, non exoſculabitur manus. Mortem, ſuprema denuncies, te non rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metuq́; promittis. Neſcis, puella non habet odij remedium. Sanè tamen uiribus potionis effectum ſit, ut accuſaueris innocentem: ſufficit ultioni uidiſſe pallentem: ſatis eſt audiſſe gemitus: memineris hanc eſſe quam tu non iuuenis odiſti. Quid agis? etiámne perferes illud pronunciationis anceps, illud humanæ ſalutis incertum? Numerabis ergo ſententias, & ſi damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto non adamaſti. An & ſequeris dum carnifex trahit? Intereris dum hos oculos occiſura contingit manus? dum hæc amplexibus tuis nota ceruix, ad ſupremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus oppones? non fidem hominum deorumq́; clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitantia membra conſiſtens? potes hoc uidere? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd ſi quid triſtius iudicij huius attulerit euentus, dij rapidè pereuntium beneficiorum ſemper ultores, dij quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore, lacrymis, aut finem amoris rogauit, aut mortem, date nobis iuſtam de ingrato iuuene uindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quancunque meretricem, & amare non deſinat.

AMICI

AMICI VADES.

DECLAM. XVI.

ARGVMENTVM.

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti, ad tyrannum appliciti ſunt. Mater cognito quòd filius haberetur à tyranno, flendo oculos amiſit. Oblata eſt à iuuenibus tyranno conditio ut dimitteret alterum ad uiſendam matrem, ad diem præſtitutam reuerſurum: ita ut niſi occurriſſet ad diem, de eo qui reſtiterat, pœna ſumeretur. Et iureiurando adſtrictus eſt. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deſerere non licebat.

Pro Iuuene contra Matrem.

ETSI *ſanctiſsimi uiri olim omnes uideor humanorum pectorum affectus in ſolam amicitiam contuliſſe, & patior inuidiam hominis qui ſibi non reliquerit ut amaret & matrem: quoties tamen uniuerſam pietatis meæ conſcientiam intueor, in qua minimum eſt quòd uideor bonus amicus, non poſſum non hanc primam electionis noſtræ complorare fortunam, quòd mihi neceſſe eſt aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus ſeueriſsimi uiri, facinus fit impatientiſsimis affectibus meis, quòd ſuccurri non poteſt duobus. Excedit omnem querelæ meæ complorationem, quòd tam diuerſis meorum conatibus aduerſa conueniunt, ut uidear eligere. Quid non darem miſer pro luce matris, qui ut illam uiderem, amicum dedi? Fidem ueſtram iudices, ne inter maximas neceſſitates pereat uſus hominis, qui paratus eſt duobus impendi. Iam hic eſt tota ratio clementiæ, ne ibi me detineatis, ubi non proſum. Nec diſsimulo ſanctiſsimi uiri proferre me cum maximi tum incredibilis exempli fidem, ut non immerito poſsim uideri cum matre colludere. Ego uideor excogitaſſe iſtum colorem, & hoc quòd detineor, amicitiæ uocatur infirmitas. Miſe-*

remini

remini iudices, tentate me, & dimittite. An *uoluerim reuerti, ſcire non poteſtis niſi reuertor.* Illud *ſanctiſsimi iudices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quòd ſim ingenti expectatione deceptus. Speraueram futurum, ut hoc loco rem magnam faceret & mater.* Parau*eram apud tyrannum hanc iactatiónem, ut me crederet remiſſum: & genus oſtentationis adamaueram, ut mirarentur hominis fidem etiam in orbitate.* Quo *uultis hoc animo feram, quòd etiam ut reuertar, amico meo mater impoſuit?* Et *quantum ad hanc pertinet, maximum iuuenem decepit, illum qui meos crediderit affectus.* Non *poſſum iudices, litis huius diſsimulare facinus. innocentius fuerat ut ego nollem reuerti.* Viderint *ſanctiſsimi uiri, qui receptas nominum perſuaſiones uelut aliquam ſeruitutem charitatis attendunt.* Me *ſi quis interroget, nullos affectus tantum naſci puto.* Et *ſi quis omnia uera ratione reſpiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos inuicem tenet, amicitia eſt.* Homines *igitur, quos cum maximè incredibilium rerum loquitur inuidia, ſumus ſine dubio non eiuſdem pars animæ, non eiuſdem pondus uteri: & quanto minus in cauſsis, tanto plus in affectu eſt.* Admirabilior *charitas, in quam coimus uiribus noſtris.* Non *pudet iudices hanc fateri perſuaſionem, minus debetur homini qui aliquem ideo tantum amat, quia neceſſe eſt.* Ita *eſt iudices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandem coire uitam, habet, aliquem fraternitatis affectum.* Sic *effectum eſt, ut nos ſtatim fama committeret: & tali certamine coiuimus, ut ſi quid accidiſſet uni, deberet & alteri exemplum.* Inde *eſt quod & pariter reuerti contempſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere.* Nec *tamen uanitate, nec diſcurſu putetis extractos: magnas & inexplicabiles nauigandi fuiſſe cauſſas, uel hinc poteſtis æſtimare, quòd nos non detinuit hic mater.* Vtrum'*ne igitur iudices ſumere de nobis*

etiam

etiam nunc uoluit experimentum ipſa amicitia? & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis inuidia? nec ulli unquàm tam plena confeßione laudantur, ut illos non ipſa quoque amicitia tentare uelit? Littoribus appulſi ſumus, homines, quorum omnia caſus, fama cuſtodiebat. Conſumitur terrore, qui parentibus ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud euenit, quòd ſumus pariter alligati. Sic magis aduerſus ſolutum carcer inuentus eſt. Pudet iudices fateri, iam in hoc uictus, iam inferior receſſi. ex duobus magis amatur, quem tyrannus, paratus eſt alligare. Quantum tibi amice debeo? Non potuit nos diuidere niſi mater. Tibi primum cæcitas nunciata eſt, tuus hic affectus fuit quòd hoc credidit tyrannus. Quid ille non fecit ut rex deſiderauerit uicarium corpus? amplexus eſt catenas. Sponderi ſibi uoluit hominem rediturum, per maria, per matrem: repromiſit de incertis tanquàm de animo ſuo. Quis hominum pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit, inquam, amicus, præſtitit rem quam uidebatur ideo tyrannus indulſiſſe, ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc eſſe nolebat affectum, decipimus dum tentamur. Ego nõ inuenio cur horreat mater carcerem, quid ſibi uelit quaſi deſtinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cuius non intereſt an alium occidat. Miſerere mater, ſi quis eſt magnorum meritorum pudor: querere quòd unum de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem. Cui tu fortunas, quibus neceßitatibus inijcis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nũc mihi portas aperiret, ſubſidio nauigium pirata præſtaret. Si mehercle antè morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quanto te magis plus obligauerit amicus? plus debes homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes ut reuertar. Libet mehercle iudices, libet miſereri hominum qui me

me laudãt reuertentẽ. Amicus mihi credidit ut redirẽ. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Siqua dicentis fides eſt, facinus mihi uidetur, quòd ſcio me nõ eſſe periturũ. Sẽtit iudices & ipſa mater rem ſe facere turpiſsimam. ſi neceſſitate detinear. Itaq; mulier quæ adhuc de affectu cũcta fecerat, ad legẽ ſubito conuertitur. Peſſima iudices cauſſa matris eſt, in qua plurimũ lex poteſt. Liberi parẽtes in calamitate ne deſerãt. Facinus eſt iudices hoc dici homini reuerſo. Ita nũc ego contẽno matrẽ, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omniũ calamitatum mearũ ambitum in hoc cõſumpſi, ut redirem? qui inter ſupremas ſolicitudines non pro me rogaui? Mihi quiſquam contumacium ſupplica liberorũ, mihi neglectæ pietatis minatur inuidiã? Bone Iupiter, quanti mihi conſtitit ne malus filius uiderer? Imputem tibi neceſſe eſt mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quẽ facinus eſt non reuerti. Nondũ iudices neceſsitates meas, nondum amici merita refero, interim contendo tũc eſſe tantũ legis huius uſum, cũ in calamitate ſoli ſunt parentes. Magnã partem mortaliũ fortuna dimiſit à legibus, nec ulla iura tã triſtia ſunt, ut ea in aduerſis patiantur homines. Ego cum me neceſsitas rapit, ſic habeo queri, quaſi relinquar. Excuſatæ ſunt parentibus liberorũ calamitates, & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius fatũ tranſeat neceſſe eſt tanquàm orbitatẽ. Quid enim ſi me detinente matre alter è latere reuocaret? & ſi bella militẽ poſcerent, ſi Legatum patria dimitteret, ueluti ad propriã deſcendam neceſsitatis meæ complorationem? Si me damnatum pœna conſtringeret. uidelicet effringeres carcerẽ mater, inijceres carnifici manum, & perituri filij iugulũ authoritate iuris operires? Dij deæq; quàm longè eſt lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non uenit! Neſcis quãtũ intelligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relin-

quuntur. Mater quæ ſe deſeri queritur, illud exclamet, Filium meũ ciuitas peregrina ſolicitat: ut amœnos neſcio cuius receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit humeros. Iuuenis meus abducitur amore meretricis, & ab officijs ciuitatis uitijs abſtrahitur oculorum. Eiuſmodi gemitu filiũ neceſſe eſt perſequaris, ut quod detineor, obiter & pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos qui miſericordia detinentur. Vt turpe ſit quòd recedo, in eo tantum eſt ad quem reuertor: & ut facinus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſſæ relinquẽdi. Homo qui ad tyrannum reuertor, ſi malo animo relinquo matrem, diguus ſum qui detinear. Non eſt itaque quod ſubinde nominis ueſtri beneficia mater opponas, non eſt quod utilitati tuæ fieri poteſt, ſi credimus eſſe in rebus humanis & alterum affectũ amicitiæ, quam mihi uidetur natura excogitaſſe ut coire inuicẽ poſsit totũ hominum genus: quæ ideo nondum circa ſe tenet omnes admirationes, quia tota non cõtingit, quæ tamen peruenerat ad incredibiliũ fidẽ, niſi illã uos impediretis. Amicitia plurimorum corporum, unus animus, uicariæ manus, fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert quid uocetur ille qui ſic amat? Quid intereſt ex quibus magna merita deſcendant? Vultis ſcire quid de hoc affectu ſentiat mater? Et amicum meum putat malle ne reuertar. Finge me poſitis pauliſper meritis, quibus obligatus ſum, hoc tantũ dicere, Amicus alligatus eſt, ire uolo mater ut redeat, ut cõſoler, ut dominũ rogẽ, ut ſi tyrannus exegerit, uicariũ corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc eſt tempus propter quod coimus. Neſcias an diligat cuius non habet experimenta niſi ſola felicitas: & ſi uitæ præſtes omnia ſecũda, amicus ocioſa res eſt. Dicturũ me putas, hoc expectat alligatus, expectat totũ immò genus hominũ, & nos in hanc fidẽ perſuaſionis receperunt, ut ſi hoc faciã, nemo miretur. Vis ſcire mater quem affectum, quam reuerectiam in ca-

lami

lamitatibus amico præſtare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo interim cauſſam amicitiæ, agere pauliſper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, uolo reuerti. Nulli unquam mater plus commiſit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res fauorabilis cõtingit ſi decipitur, qui ſibi excogitaſſe cõtra omnes amicos uidetur, ut illi imponeremus. Non eſt quod mihi ſupplicia, quod omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus eſt, id tantum hominibus bene credere, quod expedit: & actum eſt de rebus humanis, ſi ſola ſeruatur utilitatum fides. Infinitum eſt quantũ mihi crediderit tyrannus, ſi me occiderit reuerſum. Intelligit iudices & ipſa mater, quantæ reuerentiæ locũ amicus obtineat quæ incipit contendere affectu. Niſi fallor igitur, cũ ego ſim materia litis, hoc primũ æſtimare debetis, uter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tã præcipiti dolore uoluiſti? Quid aduerſis tuis præſtare faciem, & in oculos tuos accipere nuncium? Non reliquiſti tibi ut redimeres, ſine dubio adiecisti ad matris affectus: oculos in media orbitate fudiſti, ſed illud nõ laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodeſt iſte qui ſe citra filium conſumpſit affectus? Plus feciſſet mater quæ iſſet ad tyrannum. Alligatus ſum, tu nunc ſic flebis tanquam ſoluar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. in quibuſdam calamitatibus deſperatio non eſt ſummus affectus: & quiſquis orbitatẽ ſtatim credit, feſtinat ad impatientiæ ſecuritatem. Inſimules licet mater tantæ pro me impatientiæ, tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quod ſeruauit oculos ſuos, ut alligaretur. Dij deæq; quantum ille præſtitit qui mihi inuidit pœnã meam, nec receſſit! ille, ille terribilẽ carcerẽ facit, qui inde procedit. Iam non corporis nexus hærebat, nec aliud quàm reſederant pon-

 dere

dere catenæ, conſumpti longo ſquallore uultus, cõcretæ noctibus diebusq́; ſuper ora lacrymæ. Miſeremini iudices, *ne perdat authoritatem meritum quod ultra epectationem eſt.* Ponite *ſub oculis alligatos, quorum alterum amicus redemerit, alterũ mater.* Rogo *uter plus fecerit?* Bone Iupiter, *quàm auide, quàm fortiter uincula noſtra tractauit! Quibus ille precibus exegit ut ſibi crederetur!* Accipe, *inquit, has manus, hæc membra, ſi fieri poteſt, ut amicum matri remittamus.* In *totum explebo, ſi uideatur, uicaria pœna locum recedentis.* Vel *ſi uis utique tibi dimiſſa membra reſtitui, ſpondeo quencunque iuſſeris aperto iugulo diem.* Fidem *deorum hominumq́;, quid non factum eſt ut amicum meum pœniteret?* Ingeſtum *eſt miſero illud carceris tenebrarumq́; ſecretum, grauioribus uinculis opus eſſe carnifex dixit ad bonum amicum.* Accedere *ad illud cubile iuſsi ſunt homines nocentes: & ſubinde dictum eſt,* Vide *tamen, amicus ſi tanti eſt.* Vna *uox, unus miſeri gemitus,* Vrite, *lacerate, diſtrahite, ille tamen reuertetur.* Miſerere *mater, magna res agitur. amicum meum reliqui contendentem cum tyranno.* Excuſo *me uobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuſo, quòd hoc fieri paſſus ſum.* Vlla *ergo in rebus humanis neceſsitas tanti fuit, ut illum amicum meum in carcerem ipſe deducerem? ut ſquallorem meum, meas catenas in membra feſtinantis exuerem? ut tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem?* Teſtor *te miſera conſcientia, & ſi quod nos in illa neceſsitate numen aſpexit, quãtum ſimus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim ut ille potius ueniret ad matrem.* Fateor *iudices, unius cogitationis pudore uictus ſum, quòd tam magni beneficij difficultatem ab amico nõ accipere, affectus uidebatur hominis qui non crediſſet.* Miſerere *mater, ne me ſolutũ putes, amicũ alligaui.* Hæ *ſunt catenæ quæ tegunt membra, quæ per maria, per infinita*

terra

terrarum ſpatia reſtringũt. Sic non poteſt carcer effringi. Inuideo tyrãno. ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterum ac ſubinde proclamem neceſſe eſt, Ego amicum meum alligaui, & ut te uiderem, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis non reuerſuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, interrogo, quid faceres ſi nos ad te uidendam deduxiſſet alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? Fruerêris oculis, fruereris amplexibus? Non eſt quòd te iſta tanquàm leuior, tanquàm expeditior conditio decipiat. Quid putas eſſe quòd me dimiſit ſolutum ire quò uellem? Crudelis artifex non reliquit nobis ut imponeremus. Superuacuò igitur hoc uos in matris cauſſa mouet, quòd cæca eſt. Hoc quòd nobis inuidiam facit uulneribus oculorum, nolite detinendi putare cauſſas: idem uidens faceret. Nec plus eſt quod non poteſt cæcitas ferre, quàm mater. ut aliqua filio carere non poßit, nonnunquam calamitas facit. Quòd ſi iudices in perſona mea nec affectu nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud iuſtitia ueſtra debet attendere, quàm uter plus patiatur? Iam ſatiauit dolorem mater, egeßit æſtus, effudit impetum, iam non deſiderant oculi, cum cadunt. Adijce quòd hanc qualemcunq; fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas cooperationes. Vis ſcire quanto intolerabilius ſit quod patitur amicus? Excæcauit te quòd ego ſic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENVM EFFVSVM.

DECLAM. XVII.

ARGVMENTVM.

Filium ter abdicare uoluit pater, uictus. Inuenit quodam tempore in ſecreta domus parte medicamẽtũ terentem. Interrogauit

 quid

quid eſſet, cui paraſſet. Ille dixit uenenũ, & ſe mori uelle. Iuſsit pater bibere. Ille effudit medicamẽtũ. Accuſatur à patre parricidii.

Pro Filio contra Patrem.

LASSATVS per diuerſos miſeræ mentis æſtus, & eundem dolorem, dum me ab utroq; animi genere ſemper quod impulerit abducat, & in pertinaciam deſperationemq́; neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc primum à notiſsima clementia ueſtra peto, ne miremini quòd inter tam uaria triſtiſsimaq́; fata conſilio diductus ſum, nec pro malis meis quicquam melius inuenire potui, quàm ut morerer: nec pro innocẽtia, quàm ut uiuerem. Nouo *igitur iudices inauditoq; genere diſcriminis utriuſq; animi reus, qua ſatis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? Filium mori uolentem penè occidit, quòd interuenerat pater. Videtis adhuc illa ſecreti noſtri contentione rixantem. Quicquid citra ſuprema, citra exitium eſt, contumaciam uocat: quantum abſolutionem aſpicit, uitam. Quis poſt hoc quærat ac dubitet quo me affectu iuſſerit uirus haurire, qui parricidum uocat quòd non biberim? Permuſſurus fuit, ſi bibere uoluiſſem. Quæſo itaq; iudices delationis hodiernæ penitus uelitis perſpicere cauſſas. Obijcere putatis parricidium patrem pro ſe?* Necatur, uritur, *ſine dubio torquetur uita. hoc enim non poteſt ferre, quòd mori filium iuſsit, nec coegit, & ſcit facinus fuiſſe in imperio, ſi innocentia eſt quòd recuſaui. Suæ quod crudelitatis eſt, uel ab inuidia ſe criminibus meis defendit, excuſat, & ne uocem illam tanquam peractum facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerum. Hic eſt iudices deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo unquam uolet innocentem filium uideri, quem uoluerit occidere.* Illud *quoque iudices à grauitate publica peto, ne quis me mori uoluiſſe non credat contumaciter.* Adhuc *prio-*

ris

ris cõſtantiæ meæ more defendor: alia eſt mihi ratio cum uici, fortior ſum reus quàm abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cum me conſtare cœpit nihil aliud eſſe quàm miſerum. Bene *quòd rurſus uocauit in forum, iußit integritatis agere cauſſam, fecit ut mihi uidear perdidiſſe mortem. Si pœnitet patrem quòd me bibere iußit uenenum, ego ferre non poſſum quòd effudi. Licet igitur immitißimus ſenex cõfundere publicos conetur affectus, querelarum fronte mutata, non ſumus noui uobis accuſator & reus, nec nos modò pietatis euerſæ recens aſſeruit immanitas: parricidam me olim uocat.* Ita *eſt enim iudices, ita eſt, iam pridem hominum nefandorum ſolis nominibus accuſatur. Sic mihi illa prima patris maledixit aſperitas.* Hic *eſt ille quem deſinere iam iuſſeratis, qui ſemper ad uos recurrit, & uincitur.* Fallitur *quiſquis illam de moribus ſenis laßitudinem uel patientiam ſperat.* Patri *qui abdicare non potuit, minus eſt filius nocens, quàm abſolutus.* O *pertinacißimum accuſatorum genus, uicti parentes.* D*um authoritatem nominis ueſtri fortius imperioſis aſſeritis affectibus, & ne pudorem pœnitentiamq́; fateamini, contumacia uindicatis errorem, calamitatibus meis acceßit, ut ter abſoluerer.* Nanque *ut erat in ſuperuacuo odio mei ſenex prima luce deprehenſus, ferre non potuit, quòd reddebar inuito: & quia à iudicibus non impetrauerat ut abdicaret, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc uelle.* Credidit *tamen aliquid profecturum querelarum errore repetito, & ſperauit iuxta contentionem ſuam ut laſſeſceret aliquando pro me iuſta miſeratio.* Quid *facerẽ igitur? quò uerterẽ iam fatigatã innocẽtiã?* Nec *exire me decebat ex domo, ne uiderer quicquid uos nõ crediderati, agnoſcere: nec expectare poteram, cum mihi rurſus aliã ſeriẽ malorũ minaretur, quòd me iam cœperat pater cõtentione qua uobis iraſcebatur, odiſſe.* T*andẽ infelix mi-*

 ſertus

ſertus mei, miſertus patris, cum de præteritis poſpicerem iurgia tam longa quàm uitã, captaui fateor omnẽ occurſum, quem mihi uidebar exaſperare præſentia, exorare dum morior, & tanquàm nouiſsimi ambitus genus excogitaui, ut me in honorem ſui reuerentiamq; pereũtem, ſic odiſſe deſineret, quomodo parcere ſolet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitum filius, qui nec reconciliari poteſt, nec abdicari. Erat in domo noſtra locus, in quo ſedebam ſemper reus, in quem reuertebar abſolutus, querelis meis lacrymisq; iam conſcius, in quem ſe ferant. In hunc non tanquam cuſtodiæ patris imponerem (nam quid poſsit inueniri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura ſequeretur?) ſed ſicut ſolent qui immori uolunt, pudore, non ira, ab omnibus quæ uidebantur auocatura, ſeceſsi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuoſum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum eſt integritatis nimia ſimplicitas? Non putat ſe poſſe deprehendi, quiſquis uenenum parat ipſe poturus. Totus oculis animoq; conuerſus hærebam miſer in opere moriendi (nec diſsimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, ſicuti bonæ conſcientiæ lenta mors eſt, nec præcipiti per ſuprema trepidatione feſtinãt quos hoc ſolum quòd ſui miſerentur occidit. Abijt per tacitas conqueſtiones mens in obitus contemplatione poſita: & hauſturus potionem qua renunciarem rebus humanis, totam apud ſe repetebat animus innocentiam ſuam, cum pater ſecretum quod per inpatientiam pereuntis impleueram (quantum credo) lacrymis meis gemituq; perductus intrauit. Non poteſt uideri Iudices ſuſpicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararem, neſciebat, qui interrogauit. Nuncio uobis ſanctiſsimi uiri, nihil à morientibus fingi: nihil uita laborante ſimplicius. Ad ſubitum interuentum patris non tanquam deprehenſus obſtupui, facinus me tacente non pallor, non eſt

conſe

confeſſa trepidatio:nec,ſicut accidere nocentibus ſolet,illa obuia ſemper errantium patrociniorum uerba uariaui, cum me repente interrogatione ſubita auocauit,abduxit,quæſiuit quid tererem, cui pararem: ſed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi & me mori uelle eadem ueritate, & confeſſus ſum uenenum eſſe quod terebatur. Date Iudices *patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat* Iudices *dicenti fidem?* Venenum *filij quod inuenerat pater,non ille potius effudit, ſtetit quinimmo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam uidebat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar, ingeßit.* Bibe, *inquit. Quis poſt hoc iudices expectat, ut continuo paream iubenti?* Ita *demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nũc dij pariter atq; homines, quid poſt tres abdicationes, & querelas toties iudicum grauitate percuſſas, uelut attonitus amens nunciet ſeculo pater parricida ſæuus, parricida crudelis.* Non *bibi uenenum.* Hoc *eſt totum facinus meum,uiuo, reſpõdeo, non fugio iudicẽ, non credo criminibus.* Iam *non miror quid ſit circa quod impatientia deceptæ crudelitatis exæſtuet plus quàm orbitatis gaudium, quod modo perdidit ſenex, ſperauerat ut occidere me poſſet meo ueneno.* Sed *quatinus inueniſſe ſe putat quod crederetis,ut cõtentionibus ſubinde damnatis authoritatem de nouo dolore circundaret,inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio uiuendi, facinus ea ſimplicitate, ea fide denego, qua confeſſus ſum de ueneno.* Parricidij *agis.* Abſtuliſti *quidẽ mihi partem, ut exclamarem hoc loco, fieri non poteſt.* Scio *quantum defenſioni meæ difficultatis adiecerit, quòd iampridem in domo noſtra humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronunciatum liquet utri ex nobis facilior ſit impietas, uter iuxta alterius languorem ſuprema non fecerit.* Tu *unicum quotidie proturbare conaris è domo, uelles inopiam meam, uel-*

 les

les aſpicere ſquallorem. Ego oſculor illas expellentis manus, ego abijcientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit non habeo cur uelim redire, ſi non amor. Præualeret nominis tui fortaßis authoritas, ſi contentio noſtra cœpiſſet à ueneno. Conſumpſiſti quicquid eſt quod parentes ab omnium ſcelerũ ſuſpicione defendit. Non habet pater unde parricidium de filio credat, niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis huius perſuaſionis ſimplicitatem ſi quis interroget, nec à te parricidium fieri poſſe credo, niſi meo ueneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in ſuprema noſtra præcipitat authoritas, qui filium occidere uocatis plerunque grauitatem, ſicut abdicationis emẽdationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte protegitis, cũctosq; prærigidæ mentis affectus uocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus iſtud poſſumus concipere, nec miſeri. Non perueniunt ad nefas iſtud nec neceßitates. Omnis citra deſperationem dolor, ira langueſcit. Et quanto dij deæq; difficilius ſi patraretur ſine conſcio, ſine miniſtro, totumq; facinus & animum filij poſcat, & manus? Memento cuius obijcias immanitatis horrorem, patrem occidere uelle. Hinc tantum accipis uires, ut mori poßis deprehenſus. Vt ſciatis, inquit, uerum eſſe quod obijcio, & abdicare uolui. Non poteſt pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cum dicis, filius me uoluit occidere, uideris tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare, uos faciles, uos miſericordes, hunc mihi redditis, Sed iniquißimum eſt ut abdicatio, quæ nec in ſui ualuit effectum, fidem maiori crimini præſtet. Non ſum reus inexplorati pudoris, nec anteacta uitæ meæ ſub hodierna primùm lite tractantur. Felicior innocentia eſt circa ſuſpiciones, certior poſt reatum. Et quantũ infamiæ præſtant obiecta dum nutant,

tantund

tantundem authoritatis abſoluta reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, & apud ſenes, & apud parentes authoritate præualui? Viderint qui calamitatibus ſuis ſic blandiūtur, ut ſibi affuiſſe credant miſericordiam, fauorem: filius à patre delatus, nunquam poterit ſuperior eſſe niſi cauſſa. Sanè tamen feramus ut prima abdicatione non egeſſeris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis uerecundia querendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuerſus es in forum iam ad iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam uicti & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior ſemper ex uerecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa redituorum reum? Quàm multis placet illa de diſſimilitudine pronunciationis authoritas, & ſeuerior uidetur diuerſa ſententia? Tertia uerò abdicatio dij immortales quem apparatum, quem mouit ambitum! Ego miror quòd mihi licuit audiri, quòd me non ſtatim primus querelarum tumultus oppreſſit. Quid poſt iſta noui pater obijci poteſt? Inter leges inter iura conſenui, non habeo in moribus meis, quod non melius iudices ſciant. Scilicet capit natura rerum ut futurus parricida non præmiſerit notas, nullis antè ſit maximi ſceleris immanitas tumultuata flagitijs: & quandoque culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulerit ætatem? Aliud eſt miſerorum genus quod clementia, quod ſuccurrendi fauore dimittitur. Abſoluerunt me qui ſciebant non profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur licet, Subinde detuli, ſæpe queſtus ſum, ter abdicare uolui: hoc tamen res iſta debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim ſequitur pater, ut me tuis criminibus accuſes, quòd nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit ſeueritas ueſtra, non ſæuitia, non terror.

terror: ad tam grande facinus non ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mēte. Omnes iniuriæ leuius exaſperant, leuius oderunt: innocentis filij ultio eſt mori. Quòd ſi manifeſtum eſt, nihil tūc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, æſtimemus unde poſtea traxerim parricidij cauſſas. Vos li*bet interrogare hoc loco iudices, quis magis debet innocentiam amare?* Vici patrem*, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo perſoluo iudicibus illud propter quod audeo domum reuerti, propter quod non timeo caſus, non ſubita pro patre, non maligna fata.* Fidem *non capit, ut me tres abſolutiones & innocentem probauerint, & effecerint parricidam.* Præ*terea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipſa uictoria?* An*ſcilicet ignoro quòd me reuerſum circunſiſtat totius domus maligna cura? quòd uiuo inter homines quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur, fingant?* Vi*delicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, quòd aliquid ſperamus de teſtamento tuo.* Quid*?ego non ſentio quòd ſimuli ſcelere miſſus in domum, à charitate tamen exclusus, abiectus ſum?* Rogo *qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conqueſtione petitus?* Quod *uis patrociniū ſperem pro parricidio meo?* De*fendi non poſſem, ſi bibiſſes tu uenenum.* Finge *me parricidij uoluntatem, finge habere cauſſas: unde occaſionem, unde fiduciam?* Ego *nec mori poſſum, niſi ùt deprehendar.* Venenum *paro, qui non miniſtrum, qui non inuenio conſcium?* De*ſpicior à liberis, contemnor à ſeruulis, euitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui ſimulāt odio mei. An uidelicet ſpero poſſe fieri ut ipſe porrigam?* Eſt *enim mihi ad conuictus tuos facilis acceſſus.* Venenum *mehercle putabis quicquid dederint hæ manus.* Et *uirus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubito corripiat?*

piat? At quemadmodum mihi ſuperſit ulla defenſio? An lentum, & quod tarda peſte conſumat, ſcilicet ut non ſtatim exclames, ut te meum uirus bibiſſe nõ credas? Rogo, *cui paraui uenenum, quod dare non poſſum niſi mihi?* Ita, *inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum, quòd habuiſti uenenum.* O*mnibus iudices, quibus ad ſcelerum conatus adiuuatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam potentiam natura conceßit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingenijs, ſed illis uſus ex animo eſt, totumq́; quod faciunt, de conſcientia poßidentis accipiunt.* Q*uid enim ſi latronem gladio tantum probes? Sic munimus & ſomnos. Excute peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis.* Non *uetant iſta leges parare, proſpicere: nec inſtrumẽta prohibent, ſed æſtimãt uſus. Finge me uelut in media proſperitate uitæ proclamare,* Venenum *paraui, ad quod incerti caſus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improuiſa debilitas. Miramini quòd hoc fecerim homo qui circa me fortunã, qui diſcrimina humana laſſaui? cui neſcio quid adhuc paret toties uicta delatio? Debuit habere in ſua poteſtate mortẽ, quẽ iam pater poterat occidere.* Nõ *eſt, inquit, credibile ut mori uolueris abſolutus, qui reus noluiſti.* Poterã *quidem dicere pater,* Vixi *dum ſpero fas eſſe ut incipias aliquãdo miſereri, ut te ſquallor meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: ſed ignoſce innocentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defenſio.* Vixi *ne me uideretur expuliſſe de ſeculo profundorũ ſcelerum deprehenſa trepidatio: ne ſuper cadauer meũ proclamare poſſes.* Certè *merito timui, merito prædixi uenenũ, qui uiuẽdi non habebat audaciã.* Ne *ſupremis meis conuiciareris, ne quid poſſes obijcere iam non negaturo.* Verũ *tibi de impatientia mea fatendũ eſt, eadẽ mente nolui mori cũ abdicares, qua non bibi cum iuberes.* Sed *fruere iterũ, fruere ſæpius cõfeßione tam miſera, & quia ocu*

los

loſ ſpectaculo non licuit implere, ſatientur aures. uolui mori. Adijce, ſi uidetur, hanc malis noſtris contumeliam, ut interroges, quare abdicare me ſubinde uoluiſti? Quid ais rerũ naturæ pietas? ita iuſtiores cauſſas habet impatientia, quàm corporum damna, quàm facultatũ triſtis euerſio? In ſuprema præcipitat me pater. Ita non hæc una uox complectitur omnes calamitates? Non uidemini nunc uobis uniuerſos audire miſeros? Poßimus fortaßis aliorũ accidentiũ ſperare finem: non habent proximorũ odia regreſſum. Quæcunq; nexus accipere naturæ & quæ ſanguine uiſceribusq; constricta ſunt, non laxantur diducta, ſed pereunt. Quæ de primo tenore naſcendi uix in cõtrarium uicta deflectunt, diuq; paruitatis ſuæ rigore durata, mox in priſtinũ curſum remiſſa non redeunt, ſed totũ pondus omnesq; uires inclinata traxerunt: uigore quo ſibi permiſſa creuiſſent, in ipſius uitij robur adoleſcunt. In hoc tota eſt difficultas, ut incipiat nõ amare filiũ pater, hoc cũ frontẽ cõfeßionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obſtat, quicquid obſtiterat odijs. Semel ſibi parentes liberiq; mutãtur, ſemel auferũtur. Felices qui habẽt in cõſcientia ſua quod debeãt emendare, corrigere. Illa demũ poteſt ira deſinere quæ coaluit ex uitijs liberorũ. Ego quid facio, cui non luxuria, non eſt mutãda petulantia? cuius abdicatio non de meis, ſed de patris moribus uenit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandiẽtur uana ſolatia. Hominis quẽ pater odiſſe non deſinit, unus exitus eſt, ut ſe oderit. Et quantulum habet de toto dolore noſtro ille quo uenitur ad iudicẽ dies? Ego cum dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aßidet ille languenti. Gratißimus, quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conuiciatus fuerit abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continua-

tione

tione ſui patientiam parant, quæ durant aßiduitate, firmantq́; mentem. Quòd te pater oderit, quotidie nouum eſt. Minus fortaßis urant inuicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inuiſa reſpirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrē. Vos nunc iudices, uniuerſos quinimmo mortales infelicißimus iuuenis interrogo, quid me facere uultis? Explicuit nos ſine dubio de crimiuibus exitus, quòd abſolutus ſum: tamen non hoc effecit ne mori uelim, ſed ut mihi liceat & uiuere. Victus ſum enim mehercle, uictus ſum iudices abſolutionibus meis, & (quæ certißima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi uultum domum reuerſo, quem ſuadetis animum? Non decet gaudium meum, exaſpero hilaritate: non decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonem, inuiſus ſum tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſſa dicor ſi proprius aſpiciar: uideor ſi recedo, contemnere. Quouſque uincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedunt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non uincitur pater, non ſum abſolutus: cum domum ueni, nemo me diligit, nemo reueretur. Iam ad nos de penatibus illis non pertinent niſi ſecreta, niſi latebræ. Non exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod malignißimum eſt ſolicitudinis genus) me ipſe cuſtodio. Satiaſti me uita, ſatiaſti. & cum felicibus quoque ueniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium. quod tædium paras laßitudine miſerorum? Conſumpta eſt in lacrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam grauia promittit integritas? Abdicari debet quē nocentem pater odit, mori quem innocentem. Sed ut credamus, inquit, uoluiſſe te mori, cur potißimū ueneno? Poßis quidem pater hanc de omni ſupremorum

genere

genere litem facere morie͂tibus: & quia rerum natura varias fatorum uias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione reprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatumq; mucronem proclamares, cur non ueneno? Sed nihil eſt delicatius exitu, quem non ſupplicia, nō metus, ſed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipuè cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt: nō ſpargit cruorem, non trucem cadaueris relinquit aſpectū: placida eſt, quieta eſt. Ingratißime ſenex, ego & hoc ſic moriendo proſpexeram, ne me occidiſſe alius uideretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater: ita parricida ſum ego, qui uenenū affero in domum tuam imparatum, rude, terendum, cui tam multa reſtant antequā dari poßit? Ita parricida ſum, qui iuxta te quæro ſecretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo detulit, quàm ſimpliciter tam facilè reſpōdi? Secedo in medios penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, nō euito tranſitus, non excludo uenturos. Rogo utrum hæc omnia ſunt occidere uolentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inueniſſes abſconſum, reconditum, multū circa illud palloris attoniti, conciſa uerba, trepida ſuſpiria, & me negantē. Parricida deprehenſus effudiſſet uenenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi paraueras non bibiſti? Breuiter pater & ſecundum naturam conditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerormu, quàm ut mori uelint. Ego cum dico, mori uolo: non hoc dico, moriturus ſum: de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quòd quanuis iam teneam uenenum, multum tamen adhuc caſibus incertisq; ſupereſt accipere? perfoßis plerunque uiſceribus uitam tamen ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam conſentaneum eſt ne moriatur

riatur qui uelit, quàm quòd morimur inuiti. Sed malo, ſicut cœpi, ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æque pater impetu conſtat, quàm mori uelle: nec quicquã res humanæ impatientius habent pereũtis affectu. Hũc ſi retinere uelles, ſufficit ut morereris: & rationẽ quoq; homini mortis eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frangit animum quiſquis interuenit, abducit, auocat quiſquis alloquitur. Ambiuntur cuncta moriendi ſpatia pro uita. Ideo nos mehercle crediderim eiuſmodi exitum eligere ſecretum. Minimum eſt quod confundat hominem infirmitate morientem, & exiguis cauſsis opus eſt ut diſpliceat obitus quem miſero ſuaſit integritas. Quid ſi interueniat aliquis qui gaudeat? qui uindicari ſe putet? ſi teſtes adhibeat oculos, quibus inuidendum ſit? Statim mehercle arrogans uita ſimulabitur, ſtatim contumax dolor cum deprehenſa morte diſſentiet. Neſcis quantum mihi hæſitationis paraueris cum interrogas, dum reſpondere cogis. Sed quẽ & reddere, iterum litigare, defendi. Me uerò tũc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reuerentia, dolor. Ego propter patrem mori poſſum, corã patre non poſſum. Adijce nunc quod & dixiſti, bibe. Si mehercle ſauciũ palpitantemq; iuſsiſſes adigere ferrũ, premerẽ cluſis uulneribus animã: ſi ſtringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo: ſi nõ inijceres manum ad præcipitia properanti, flecterem in plana curſum. Meritò prorſus anima ſecretũ ſolitudinẽq; captaueras. Interuenit pater, actum eſt, perit ille ſuſceptæ mortis ardor, & utroq; nos reſoluit affectu. Mori non debeo ſi uetuerit, non potero ſi iuſſerit. Bibe, inquit. Nondũ quidem potioni uirus aptatũ eſt. ſed me ideo deprehendiſti, quia adhuc terebatur. Multa tamẽ mihi pater antè facienda ſunt. Volo prius conuocare ſeruulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi uerò tunc adieciſſe uiſus es, teneris, hæres, eamus ad

iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem uenenum. Interrogare uos uelut in illa ſecreti noſtri præſentia libet, quē mihi poſt hanc uocem animum datis? Dicit hoc accuſator, dicit hoc uictus, dicit ſecreto, dicit ſic ut poßit negare ſi bibero. Bibe. Ego quidem uolo, & hoc quammaximė paro, ſed totum hunc animum ſenex tua auiditate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quàm ut recuſantis ora diducas? ut infundas per oppoſitas manus! Mihi uerò tunc excidit quid uelim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, uultus parricidali ardore ſuffuſos: iuberi mihi uidebar ut biberem tuum uenenum. Neſciſti pater pertinaciam meam ſeruare, neſciſti. Filium propter te mori uolentem deprehendiſti. Vis occidere? ueta. inuade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Iam deſino iraſci, iam reuertor in gratiam. Properabo, ut hoc ſecum aures ferant, ut impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes quod in me retorſiſti, quòd ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti facilius eſt mori, ſi rogetur ut uiuat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cum diceres, bibe! Nec uiuere mihi libuit, nec mori. Ereptus ſum miſer animo meo, & improuiſa uoce perculſus, ſteti ſine affectu, ſine negatione, attonitus, amens, & me penė aliter occidi. Nihil eſt profectò improuiſorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas poſt hoc inuenio, non uerba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum ſufficit mori alterius animo, & ſuo ueneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non pœnitet tamen illum fixiſſe, non pœnitet illum ſpiritum rigoremq́; pereundi: tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd non bibi, iam nunc diſceret, deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad iudices meos redire non auſum. Bene quòd ſic effudi,
tanq

tanquam rurſus uita placuiſſet. Venenum quod uideretur deprehenſum, nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi parauerat. Dic nunc, non fui paſſurus ſi bibere uoluiſſes. Deinde hoc ſic probas, ut me hodieq; coneris occidere. Non eras paſſurus. Quando per fidem inijcis manus? potuit eadem, potuit peragi breuitate qua iuſſeras. Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti ne mihi animum pereundi uel hoc faceret, quòd putabam me iuberi. Facinus eſt ſi morior, ut poſtea quæratur an uolueris occidere. Tu licet inuidiam uocis illius alterius mentis ſimulatione defendas, occiſuri tamen fuit ipſum experimentum. Nec intereſt rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc quòd moritur, quem non mouit hoc quòd paratus eſt mori. Quid nunc faciam indices pertinaciſſimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei ſtatus mutat, quem conſtantia noſtra, quem offendit infirmitas. uiuere uolo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortaſsis aliquid, ſi nobis hodieq; clementia ueſtra ſuccurrerit, parauit, inuenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? De filio abſoluto fecit ut mori mallet, de moriente ut uiueret. Vos uerò ſanctiſſimi uiri, quo iam ambitu, quibus poſſem conuenire precibus? Ille ueſter infelix, ille ueſter abſolutus, flere uetitus eſt. Non habet gratiam ſuam toties genua complecti, & ad fatigatam miſericordiam noui diſcriminis pondus attulimus. O mors ſemper imparata miſeris, negata cupientibus, quando ſuccurres? Me infelicem, perdidi uenenum. Sed quatinus aliquid pater expectationi tuæ repromiſi, nolo deſperes. Fruere quinimo ante ſuprema, ante exitum meum hac uoce, uiciſti. Neſcio quidem quod rurſus eligam obitus genus: an placeat reparare uirus infelix. Sed prædico, teſtor, quæcunque ſederit traditio lethi, miſerere, ne iubeas, miſerere, ne cogas.

Facilius me occiderent gemitus tui, lacrymæ tuæ. Et *ne mihi putes illam ſecreti noſtri excidiſſe uocem,* Venenum *quidem te iubente bibere non potui, quandoq; tamen hoc occidet quod bibere iuſsiſti.*

INFAMIS IN MATREM.

DECLAM. XVIII.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis ſit actio. Specioſum filium infamem tanquàm inceſtum cum matre committeret, pater in ſecreta parte domus torſit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater quid ex filio compererit. Nolentem dicere, malæ tractationis accuſat.

Pro Muliere contra Maritum.

ETSI Iudices *callidiſsimus parricida facinus ſuum ſic ordinauit, ut uobis matrem faceret inuiſam, ſiue diſsimularet miſera mortem filij ſui, ſiue quereretur, tantaq; monſtrorum nouitate circũdatam eò perduxit, ut ſibi uideatur infamaturus iterum uel patientiam noſtram, uel dolorem: matri tamen, in cuius calamitatibus ne minimum ſibi uindicat orbitas locum, ideo ad uos fugiẽdum fuit, ut ſciretis non illi præſtari quòd tacet maritus.* Laudo Iudices, *laudo miſeram, quòd interrogare noluit domi, quòd nihil fecit & ipſa ſecretò.* Hic *coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet diſsimulare parricida uideatur) corã rumore mater inquirit, quid tormẽtis unici quæſierit, quid morte cõpererit.* Reſpondeat *ſaltem reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate modeſtiæ fronte ſubſtitit.* Nec *uxori poteſt uideri parcere, de qua ſcire uoluit an eſſet inceſta: nec filio, quẽ tãquam ſciret occidit.* Ante *omnia igitur* Iudices *mulier infeliciſsimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne uobis accuſare uideatur.* Reã *ſe inceſti, ream*

parric

parricidij putat. Exhibet populo conſcientiã ſuam, & aduerſus quencunque ſermonem, quodcunque ſecretum, marito famæq; præſtat interrogandi poteſtatẽ. Vellet innocentiam ſuis probare uiſceribus, uellet in equuleos, in ignes hanc miſeram præcipitare pietatem. Ignoſcite Iudices impatientiæ, quæ contra callidiſsimam diſsimulationem libertate doloris exæſtuat. Inceſtum probaretur ſilentio patris, ſi taceret & mater. Equidem Iudices tam contrarios affectus ſenis ſatis admirari, ſatis ſtupere nõ poſſum. In rumore tam ſuſpicax, poſt tormenta patiens, modò ad fabulas uulgaresq; ſermones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus quoq; dolore conticuit. Quò repente conuerſus eſt? In quam modeſtiam deſperationemq; defecit? torſit tanquam dicturum: tacet tanquam dixerit. Fidem igitur ueſtram Iudices, ne cui præſtet magnæ ſeueritatis autoritatem, non poſſe defendi: néue ideo ſuſpicari nefanda malitis, quia ſe ſilentio parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam tacendo creditis? loqui ſe cum maximè putat. Et ſi bene artes & profundæ mentis conſilia perſpicio, reſpondere ſibi uidetur pluſquam mater interrogat. Fallitur quiſquis hunc eſſe credit inexplicabilis doloris æſtum, & inter ſilentij confeſsioniſq; cauſſas miſerum pudorem. Alium exitum non habet, quàm ut reſpondere nolle uideatur, quiſquis filium occidit, & probare non poteſt propter quod debuerit occidi. Coniungat quantum uolet nocentiſsimus ſenex cum rumore populi ſilentium ſuum, & relatura ordinem triſtiſsimæ ſortis collata malignitate cludat ora, compeſcat aditus: ſecuri tamen eſtote mortales, fas eſt, fas eſt innocentiſsimæ matri uelut in templis, uelut apud ipſos proclamare ſuperos, Amaui filium meum matrona Iudices, cuius puellares annos, primam rudemq; coniugij mentem nulla libidinum reſperſit infamia, cui impudens rumor, ſuſpicax maritus nihil unquam potuit obijcere niſi filium.

lium. quæ pudicitiæ prima fiducia eſt, edidit partum quem maritus agnoſceret. non timuit ne ſtupra furtiuoſq; concubitus, paruuli uultus, aut creſcentis infantiæ ſimilitudo detegeret. Natum de ſe continuò (ſiquid ipſi creditis) impatientius complexa quàm reliquæ parentes, non in nutrices nec in miniſteria ſepoſuit: ſuis aluit uberibus, ſuo fouit amplexu. Nunquid & hos annos parricida, nunquid & pueritiam miſeri iuuenis infamas? Actum eſt de ſacrorum nominum fide, ſi ut uideatur innocens mater, ætas tantùm filij facit. Accendebat hanc erga unicum optimæ matris impatientiam rigidus pater, aſper maritus: & ſibi uidebatur parum implere quem pro duobus conferebat affectum. Rarus hic nanq; ad oſcula, difficilis amplexibus: & qui unicum aſpiceret animo quo quandoque poſſet occidere, fecit ut notabilior eſſet charitas matris. Omnis igitur miſeræ ſermo cum filio, omnis in publicum pariter egreſſus. Gaudebat etiam quòd laudandus occurſibus, quòd omni frequentia cœtuq; conſpicuus, populo iam ipſe fateretur quòd plus amaretur à matre. Miſeremini Iudices, ne nefandas ſuſpiciones maritum ex ullius traxiſſe credatis indicijs: ſuum rigorem, ſuum tantùm ſecutus eſt animum. Filium ſi nõ ames, uideatur tibi mater adamaſſe? Queſturum nunc me Iudices putatis de licentia ſermonis humani? Ego uerò iuxta hunc patrem, non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit autor, iſte probauit, qui credidit. Facillimum fuit ut loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt Iudices quæ mater fecit ſecure, ſimpliciter, palàm, coram marito, coram ciuitate. Referat nunc ſuum iſte ſecretum. Iuuenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi uerberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis

unquam Iudices peius de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium, ut probaretur inceſtum, occidit ut crederetur. Ponite nunc ante oculos Iudices duorum parentū confeſſionem. Mater exclamat, filium amaui: pater dicit, occidi. Nefas eſt utrunque putetis innocentem. Iam quidem nocentiſſime ſenex grande deprehenſæ feritatis indicium eſt, quòd cum filium occideris, ut interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum? & homo filij cruore perfuſus, non proclamas? non deos hominesq́; teſtaris? non occidis & matrem? Scilicet modeſtia te ſcelerum tuorum quammaximè decet, & ideo tibi relinquis unde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis uxori, coniugales deos, & lectuli iura reuereris. O quàm non habet nec quod mentiatur! Malæ tractationis agimus. Placet ergo Iudices, ut illa uoce qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultus, & negatos in publicum deflemus egreſſus, orbitates ac liberorum ſuprema plangantur? Quid tamen facere uultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hic legem? ſi intra iuris huius anguſtias omnis nuptiarum querela conſtricta eſt? Mater quæ de morte filij maritum malæ tractationis accuſat, non uindicat, ſed probare contenta eſt quòd non debuerit occidi. Omittamus pauliſper Iudices orbitatis triſtiſſimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſſas. Ita non iuſte quereretur uxor, ſi diceret: adulterium de me facilè ſuſpicatus es, citò credidiſti? Matronalis pudor tutelam non ex ſua tantùm innocentia habet, infirmitas huius ſexus non poteſt totam improbitatis exiſtimationem debere tantum moribus ſuis: omnis in fœminas uenit maritorum prædicatione reuerentia: omnes ſermones originem de ueſtris pectoribus accipiunt. Triſtior uultus, querela, faſtidium, fatum eſt coniugij. De pudore pronunciat,

mittit in ora populi, mittit in fabulas. hoc proxima miniſteria narrant, hoc exteri putant. Nemo peiore exemplo temere de uxore credit quàm cui omnes credituri ſunt. *Sane faciat uos pronos ad ſuſpiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerunq; deſcendat, ut credas facilè quod timeas.* Furtiua *ſtupra, raptosq; concubitus obijciat uel falſo maritus, fas eſt, fieri ſolet, parcius tamen ſi iam ſit & mater, ſi in fidem caſtitatis uxoria fœcunditate profecerit.* Quid *ſi ſit iam iuuene quoque filio ſeuera? iam nurum nepotesq; proſpiciat?* Miſeremini *temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de ſuis quiſq; moribus trahat.* Inceſtum *poſſe fieri pater hoc ſolo uult probare, quòd filium potuit occidere.* Rumor, *inquit, fuit.* Eſt *hercules cui contra rerum naturam, contra parentes liberosq; credatur.* Rumor *fuit.* Hoc *ergo ſic audiemus, tanquam ſi diceres: conſcius detulit ſeruus, nunciauit ancilla. improuiſus aſtiti, dum non timeor adueni.* Rogo Iudices, *utrum credibilius putatis inceſtum de matre, an de rumore mendacium?* Rem *impudentiſsimam populus loquendo fecerat, niſi pater, crediſſet.* Peſsimum Iudices *humanarum mentium malum eſt quòd ſemper auidius nefanda finguntur: nec uſquam ſe maius operæ precium putant maligni facere ſermones, quàm cum incredibilia quaſi deprehenſa narrantur.* Neceſſe *eſt contentioſius loquaris, quod probare non poßis: & affirmationem ſumit ex homine, quicquid non habet ex ueritate.* Eſt *tamen hoc iniquißimum de loquacitate populi, quòd plerunq; famam accendit contentio non credentium.* Materiam *miraris rumoris, de qua nemo nec ſibi credit? quam qui narrat, aßignat alij?* Rumor *res ſine teſte, ſine indice, res ex incertis improbißima, maligna, fallax, & ſimilis ſilentio tuo.* Quid *& ipſe de rumore ſenſeris, uis breuiter probem?* Tormentis *quærendum putaſti an uerum diceret. Sanè ſit aliqua publici ſermonis au-*

torit

tóritas in illis, ad quæ fas eſt populi peruenire notitiam. Video cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per miniſteria, per conſcios. habent inconſulta gaudia. Pars uoluptatis uidetur eſſe iactatio. Facinus uerò, cui ſi fas eſt, ut illud humanæ mentis capit audacia, circundatur undique nox profunda, denſior caligo tenebrarum, quod nocentes ſuis quoque oculis fatentur: non ſeruo, non creditur ancillæ. Quid internuncijs, quid opus eſt miniſterijs? ſufficit animus duorum, explicat omne filius materq; ſecretum. Inceſtum tanto incredibilius eſt, quanto & de illo plures loquuntur. O miſera conditio ſexus, cuius ipſæ plerunque uirtutes, fabulas parant. Cur iſta nullis in publicum gaudet egreßibus? Vnde aduerſum omnes tam rigida conuerſatio, tam ſeuerus affectus? Nihil concupiſcit, nihil ergo deſiderat? Filius poßidet cuncta tempora, uniuerſos occupauit affectus, filius matris tota iactatio eſt. Rogo, nunquid adamauit? Mihi credite, non eſt nefandorum iſta ſimplicitas, da ut ſit hæc inter matrem & filium conſcientia, parcent oſculis palàm, abſtinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas ſubſtringetur in publico. ſermones, occurſus, coram ſeruulis libertisq; uitabunt, & maximi ſceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod uoles, inceſtum diligens ſuſpectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego ſic ago, tanquam inauditum, incredibile ſcelus locutus ſit populus? Teneo in hoc ſermone facinus unius mali mariti. Non intereſt inceſtum de uxore fingat, an credat. Quid, iſte ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Diß mules licet, à te malignitas accepit ortum. te ſecutus eſt quiſquis hoc auſus eſt narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Neſciet eſſe rumorem. Ite nunc Iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit cauſſam.

 Spec

Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre eſt, quàm crimen in filio. Speciosus fuit. Vt hoc obijci poßit, ut debeat, adijce, & adulter & raptor, in illa matrona maritali dolore penè perculſus, in illa uirgine publica ſubclamatus inuidia: quanquam hæc quoque intra notos diſcurrunt iuuentutis excurſus. Quid ais? ab inceſto libidines cœperunt? hoc primum unquam iuuenis admiſit? hoc ſolum argumentum ſumis ex forma? Dic potius, deprehendi iuuenem mihi uenena miſcentem, in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus. Infinitum eſt quantum debeat antè feciſſe filius, ut de illo inceſtum pater ſibi credat. Speciosus fuit. Quis enim non eſt formoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum ſuppliciorumq́; pallorem, & in uires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus eſt. Liberi, marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non uultu, ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poßit forſitan nouitas ſolicitare uiſus, expugnare mentes: in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia conſurgit, iuuentus ſurrepit, ſpecioſum ſuum quotidie uidet, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amauit, quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus nocentißime ſenex ad hoc nefas charitate, ſed amentia, ſed furore. Vt in iuuene ſuo mater poßit concupiſcere quòd formoſus eſt, oderit oportet quòd filius eſt: & adeò ſacris affectibus non adiuuatur in facinus, ut ad illud niſi per obliuionem ſui tranſire non poßit. Quid quod & incredibilius eſt, quòd parem duorum poſcit inſaniam? & ad inceſtum opus eſt ut adamet & filius, non ut adametur ſolum. Ab utro deinde uultis incipere preces, uenire ſermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex,

nex, quo cum maximè taces (ſi non eſt callida, non maligna ſimulatio) de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo, ut ſi filio obtigerit indulgentior facies, uultus erectior, refugiat mater amplexus? Si uirginem uſq; ad notabilem ſpeciem natura formauerit, timeat oſcula pater, horreatq́; contactum? Dij deæq; malè perdant tam impudentes ſolicitudines, tam nefarios metus. Propè eſt ab inceſto, timere ne fiat. Malo ſimplicitatem, quæ non uereatur infamiam: malo nudos affectus, inconſultamq; pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, auide: tanti fama non eſt, ut amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidem marite ſi quis interroget, omnes matres liberos ſuos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie uultuq; deflectere, comere caput, habitumq́; componere, ſuſpirare cum receſſerit, exultare cum uenerit, conſerere manus, pendere ceruicibus? non oſculis, non colloquijs, non præſentiæ uoluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpicione ſæuiſsimum, inceſtum non poteſt fingi niſi de optima matre. Execrarer mehercle Iudices, ſi crimen iſtud clarius obieciſſet filio pater, ſi uſque ad uerborum proceſsiſſet amentiam. Nemini minus fas eſſe debet credere inceſtum, quàm qui propter illud paratus eſt filium occidere. Quid quòd non credis tantum nefande, ſed quæris? Ita tu non times monſtri huius agitare ſecretum? Populus loquitur inceſtum, ſed tu nega. Ciuitas infamat: tanto magis oſculare unicum: & coniugem tene: pariter duos circa tuum ſtringe complexum. Prò inaudita feritas: ita patri non ſufficit non credere inceſtum, quod non poteſt probare? Ferrem tamen adhuc ſuſpiciones tuas nefandiſsime ſenex, ſi diſsimulanter indicia tanti ſceleris agitaſſes.

Obſer

Obſerua ſermones, ſecreta cuſtodi, omnium dierum noctiumq́; momentis ſagax ſcrutator inſiſte. Quid tibi cũ abruptis? quid cum ſupremis? Inceſtum iam credas oportet ut torqueas. At tu, prò nefas, uerberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte ſcrutaris rem, de qua non deberes interrogare ſeruos, de qua uernilium quoq; corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio ſuſpicaris inceſtũ. Neſcis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoueas? Pater qui de inceſto filium torquet, non eſt neganti crediturus. Omnium quidem Iudices incertorum ſuſpiciones peßimè ſemper à corporibus incipiunt, nec bene de cuiuſquam moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo ſed dolore reſpondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignesq́; ponatur, cuius arguta prius indicia præcedant: nouißimum debet eſſe, quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorumq́;, ne grauitatem putetis à nouißimis ultimisq́; cœpiſſe. Non habet probationem facinus de quo pater non poteſt alium torquere quàm filium. Video qua poßis ratione defendi, ſi omnia antè feciſti, ut inceſtũ aliter erueres. Quid ais? Interrogaſti ſeruulos, non potuit conſcius inueniri. Exquiſiſti ancillas, non apparuit miniſtra flagitij. Non obſcœna literarum commercia, non fatentis deprehendiſti nefande blanditias. Nihil iuuenis maritus, dominus, pater. I nunc & dic ſciſſe rumorem, ſed ut torqueas: ducatur tamen quæſtio per coniugis miniſteria, per filij ſeruulos, in illa potius uilitate deſæuiat. Prius eſt ut repudietur uxor, ut diuortio fiat in domo grande ſecretum. Excedit omnem immanitatem, filium ideo torquere, ut ſcias an innocens torqueatur. Vnicum pater ignibus uerberibusq́; interrogas, rogo quid facturus ſi pernegauerit? Videlicet ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris peruſta uitalia, & laceri pectoris uulnera pietati rurſus admoueas.

Solus ſupereſt pudor homini qui torſit unicum, ut torquere debuerit. Faciat te neceſſe eſt res iſta peßimum patrem, & oderis oportet filium, cui ſatisfacere non poßis. Iamiam malo uenena, ferrum, ſubitos ictus, improuiſamq́; mortem. Inceſtum qui non credit, torquere non debet: qui credit, ſtatim debet occidere. Quòd ſi tormenta etiam filij placent, ſi præſtanda eſt ſatisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæſtionem: in media ciuitate, in ipſa conſtitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & ſeculi rem exquire audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quiſq; quod uolet, ſuis auribus, ſuis credat oculis. Cur in abditam ſemotamq́; partem iuuenis abducitur? Secretum quæſtionis nec inceſto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter ſecretum publicationemq́; temperamentum. Aduoca propinquos, adhibe amicos, circompone iuueni ſerios ſenes, interſint magiſtratus, aßiſtant quibus habere poßit ciuitas fidem. Præſtare debes aut tibi ut probare poßis, ſi confeſſus fuerit: aut filio, ſi pernegauerit. At tu nefande, crudelis, tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poßit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione ſepoſita in maius reditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater & qui uult abſoluere, & qui eſt paratus occidere. Non uultis Iudices ad facinus indignißimæ quæſtionis accedat, & quòd ipſe torſit filium pater? Adeóne non potuit libertis aut ſeruulis neceßitas iſta mandari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filij non auerſos tenuit oculos, ipſe ueſtes ſcidit, uelamenta lacerauit, manibus flagella concußit, renouauit ignes, & mori filium contentione non ſiuit, diduxit os quod iam ſuprema claudebant, fouit animũ, ut longis cruciatibus patientia ſufficeret. O dignum

patr

uer, & ſuper illa uulnera omnes pone cauſſas. Non eſt *eiuſdē fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeueriſſime parricida?* Filium *conſumpſiſti per flagella, per laminas.* Potes *agere, uiſcera de tuis concepta uitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quantum uis uideri) conſilio grauitate laceraſti.* Potes *tacere ſuper uulnera unici, ſuper exutos artus metuendus aſſiſtis, & cauſſas quærente matre, quærente populo, hoc ſolum dicis, occidi? contenta eſſe debet incerto?* Interrogari *nunc te marite credis à matre ſola?* Cauſſas *mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani.* Stant *circa liberos attoniti parentes, horret inuicem ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſculorum inter ſinceros generoſq; ſimplicitas. Quouſq; nos cum ſilentij tui interpretatione committis?* Si *nihil factum eſt quod debeat erubeſcere temporum pudor, quid ſibi uolunt uerba media, ſuſpenſa?* Si *nefas prodigioſis ſimile fabulis deprehendiſti, miſerere, ne ſis una morte contentus.* Inceſtam *grauius odiſſe debes, quòd & uenit in forum, quòd audaciam innocentis imitatur, & tacenti uidetur iraſci.* Cum *filium propter rumorem torſeris, propter tormenta occideris, non eſt media res, ut neutrum ſciamus.* Mater *quidem* Iudices *innocentiſſima hoc complorat, hoc ferre non poteſt, quòd nihil parricida reſpondet.* Sed *nobis uidetur iam iam eſſe dicturus.* Non *fallit nos nefande quid captes, hoc quòd ſupra ſilentium trahis alta ſuſpiria, quòd prorumpenti uideris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ uocis afferatur, ut fateri uidearis inuitus.* Dic *tamen, par eſt huic rei matris integritas ut mentiaris?* O *quanto nunc dolore torqueris, quòd inſtantem non potes aliqua truci proclamatione diſcutere.* Non *uerba tibi contra miſeram, ſed argumenta deſunt: non uoce, ſed probatione deficeris. Quod ſolum datur,*

relinq

quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fi*dem igitur ueſtram* Iudices, *ne uos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, néue maximæ calamitatis ibi tantum putetis reſediſſe ſenſum, unde uos lacrymæ gemitusq́; conueniunt.* Mei *magis debetis in uxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi, & occidi.* Ego *ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid* Iudices *iſta complorat, & patior, & feci.* Felicem *ignorantiæ conſcientiam matris, qua ſufficit interrogare.* Maior *me impatientia, maior urit affectus: cur filium occiderim, indicare nõ poſſum, nec pœnitet quòd occidi.* Infe*lix ſenectus, miſera patientia, ſic quoque quàm multa dicenda ſunt?* Fuimus *quondam,* Iudices, *fuimus feliciſsimi parentes, cũ adhuc rudis unici nobis blandiretur infantia: durauitq́; domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quandiu ciuitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum.* Vt *uerò in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus inſolenter exultat, ſuperbus atq; arrogans, in nullum uitæ genus, non in priuatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem.* Dij *immortales, quantus qualisq́; circa iuuenem rumor ingemuit! omnium maledictis ſucclamatus, omnium denotatione damnatus eſt, donec & ipſe conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret.* Inde *rarus in publico, & tanquam patris occurſus, tanquam ciuitatis ora uitaret.* Non *eſt leue concipere uerbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit.* Dictus *eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus quem poſſet etiam pater occidere.* Quid *facerem* Iudices *infeliciſsimus ſenex? iam iam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat.* Interrogare *non audebam, diſsimulare non poteram.* Fallitur *quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio: impetus ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit.*

cuit. Præparari filio tormenta non poſſunt. Eſt in miſeris penatibus pars remota, ſepoſita, profunda tenebris, triſtis acceſſu, omnibus apta flagitijs, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me uariæ cogitationes per totius domus ſpatia circunagunt, quantum intelligere licuit, improuiſus adueni. Et ille quidem ad conſpectum meum tanquam deprehēſus obſtupuit, refugitq́; trepidus, puto ne quærerem cauſſam. Irrumpo feſtinanter, auide, ſine liberto, ſine ſeruulo, ſicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunq; ex obuijs dolor in telorum tranſtulerat uſus, ultra uires ſenectutis aggreſſus: ignes ex proximo raptos, uerbera quæ caſus obtulerat, non diuiſo dolore, non per partes, non per interualla ſuſpenſo, ſed ſemel, ſed pariter inuado. Pars ſecreti fuit, ut ipſe torquerem. Dij immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cum domi torqueretur à patre, non inuocare matrem? Non repugnauit iuuenis, nō oppoſuit manus, nullum implorauit auxilium. Merſis tantum deiectisq́; luminibus, tāquam unquam flagella ſuſtinuiſſet, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem: uerberibus, ignibus, laudatos uultus, uelut illis iraſceretur, oppoſuit. Reddo teſtimonium nouiſſimum pudori, cum iam mori uellet, occiſus eſt. Laudo Iudices patiētiam matris, cum & ipſa ſemper plurimum eſſet domi, & ab illo ſecreto fortaſſe non longè, interuenire noluit, interpellare non auſa eſt. Sed & manibus meis gratulor, quòd non propinquus aliquis, non amicus irrupit. occidiſſem quiſquis me tunc auſus fuiſſet interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera membra, funus indulſi, oſſa collegi. Non iniecit uxor lectulo manum, non inter exequias planctibus eliſisq́; uberibus mihi fecit inuidiam. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogauit. Poſſum iam mater infelix coram libe-

*ris ac parentibus, poſſum audientibus dijs hominibusq; clamare,*Et *ego amaui filium meum,non oſculis,non infirmitate, non lacrymis, ſed uiribus,dolore, patientia.* Vnicum,*quem ſi acie clauſiſſet hoſtis,uicaria morte ſeruaſſem: ſi ſubitum cinxiſſet incendium, extuliſſem relicta meorum parte membrorum:eripui malignitati,abſtuli famæ.*Habeo *quod imputẽ tibi naturæ pietas.*Rem *difficillimam feci,quòd non me potius occidi.* Malæ *tractationis accuſat.* Adeone *uxor tibi parum uideor dediſſe pœnarum, poſt periculum & labores ne lucrifaciat pater,quòd occidit filium ſuum?* Noc *pudet ergo ſi iraſceris parricidæ?* Quid *tibi cum lege quam uos propter minores accepiſtis affectus?* Querelas *habet iſta,non gemitus, & matre ſepoſita ſolam complorat uxorem.*Rurſus *ad populum uocas miſerum pudorem?materiam noui rumoris accendis?* Perdidi *ergo rationem ſecreti mei.*Sic *omnia feceram,ne quid aut quæri poſſet,aut dici.*Iam *uerò quid impudẽtius,quid indignius,quàm cum ſibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum ius patris ac matris eſſe contendunt,quaſi neſciant nobis arbitrium uitæ necisq; commiſſum?* Non *eſt priuilegium, filium occidere cum fieri poteſt; nec quiſquam tantùm ideo fecit,quia liceret.*Viſcera *unici lacerare ſuffeci.* Ignoſce, *ſi non potes mihi credere,nemo filium ſuum occidit odio:non erit tanti iuuenis inuiſus.*Illud *eſt in patribus uſq; ad parricidium terribile,quòd amant,quòd ſuccurrunt,quòd ſibi uidentur aliter non poſſe miſereri.* Non *eſt quod uos ab æſtimatione malorum meorum mollior ſexus abducat.* Maioris *affectus eſt filium occidere, quàm uindicare.* Deſine *igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis.* Ita *tibi non uidetur omnia reſpondere pro filio,qui dicit, occidi?* Et *licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur.* Atqui *ſummorum facinorum ipſa immanitas innocentia*

tentia eſt. Filium pater non demens, non inſanus occidi. Hominem extra ſenſus affectusq; poſitum quiſquis nunc miſeratur, occidit. Vides ſenem ſanguine ſuo fluentem, laceratis exutiſq; illis ſanctioribus charioribusq; uiſceribus ſuper exanimis unici corpus cruentis manibus iacẽtem? Horreo cadauer, & uelut corpora quæ cæleſtis exanimauit ignis, audire propius timeo. Ad quædam facinora ſufficit claudere oculos, uultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere ſuis cauſsis. Miſerere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce ſeculo, parce marito, parce patri? Tu uerò parce illi qui occiſus eſt. Nouum Iudices uxoris in maritum crimen audite. Silentium eſt de quo queritur. Solebat indignatio ueſtra conuicia noſtra ferre non poſſe, & matronalis indignatio dicere uidebatur, non parcis erga me marite uerbis, nullam habet noſtri tuus ſermo reuerentiã, facilè prorumpis in opprobria, facilè quod libet obijcis, exclamas, & dum nimium libertati uocis indulges, poteſt populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obijcis mihi rem quæ nulli unquam crimini fuit, ſolam in noſtris moribus innocentiam uoce reprehenſam tuetur taciturnitas. Vide cur tormanus, cur uerba peccare uideantur. Illis infamamus, his torquemus, his occidimus. Vis ſcire quàm non poſsis queri de ſilentio meo? Feliciſsima fueras, ſi idem feciſſemus omnes. Finge me pauliſper ſepoſitis ſilentij cauſsis hoc tantum reſpondere, non prodo ſecretum. Ex omnibus Iudices, quibus humana pectora ſerijs grauibusq; complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm ſilentij credo uirtutem: adeoq; promptiſsimo ſermone facilè delinquimus, ut conſtantiam tacendi neque in alijs ferre poſsimus. Crimen hoc in me mulier uocat, quod in priſcis illis morum mentiumq; rectoribus fuit prima ſapientia, quòd quoſdam totius uitæ pertuliſſe patientiam magis

gis illa miſera miratur antiquitas, quàm quod temporum uices, ſiderum curſus, & profunda naturæ uelut conſcia ratione ſanxerunt. Quæ per fidem impotentia eſt effringere rigens ſacra diſsimulatione pectus? euoluere animum, quem ſuper ſua ſecreta compoſitum, non lætitia, non dolor, non neceſsitas, non fortuna laxauerint? Quiſquis de tacēte queritur, multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeò coniugali ſocietate cuncta miſcentur, ut nihil ſibi aduerſus hanc concordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiā à ſanguine ſuo ſecretus affectus, genusq́; reuerentiæ, ut tacenda minimè uelis ſcire chariſſimos: quædam non poſsis uerberibus, equuleis eruere: & pleroſq; uideas fortiter ſuper ſua ſecreta morientes. Agedum (ſi uidetur) utrunq; ſexum, omnem conditionem, omnem ſcrutemur ætatem: nullum ſine conſcientia pectus, nulla uita ſine cauſsis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod nō fatereris. Et quanto ſilentium grauius eſt in ſene, uerecundius in marito, ſanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modò iuuenis ille conſtantia, mori uoluit ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia ſcis omnia me potius pati malle, quàm loqui. Quis enim in hac ciuitate non nouit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat qua cuncta ſoleam ferre patientia? Ne occiſurus quidem ſuſpiria gemitusq́; præmiſi. Nihil feci unde erupturum quandoq; in orbitatem patris animum aut tu preſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nunc me iactare conſcientiam putas, quòd nihil in publico, nihil in ullo mihi permiſi proclamare conuentu? Ego uerò non ſum queſtus de iuuene nec tibi, nec captaui ut illum mecum & mater odiſſet. Fruſtra te putas extorquere accuſatione poſſe, quod mihi non ipſæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expreſsit. Vras

licet,

licet, durabo, perferam. paſſus ſum iam quod erat difficilius, occidi. Torſit, inquit, filium meum. Breuiter Iudices *ratio reddatur.* In*famem quid refert, an innocentem, ſi illud omnibus liquet?* Iuuenem *cunctis pignoribus inuiſum, omnibus affectibus grauem maligni fecere ſermones. Quid agimus anime? quemadmodum effugimus, euadimus?* In *tanta infamia nihil facere, credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortaßis infirmitati conueniat negare, me tantum fortior aſſertio unici decet. Eripiendus eſt non contentione uerborum, ſed ut ciuitas ſtupeat, ut erubeſcat. Torquere me filium putas?* Inuidiam *facio populo.* Videor *mihi illis uerberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæstio de infami filio unam rationem habet, ut probes innocentem.* Dij *mala prohibeant, ut noueris illum dolorem, quo poteſt torquere filium pater.* Nihil *eſt infelicius homine, cui de unico ſuo mors ſola non ſufficit.* Iuuenem *in cuius animo perdiderant nomina noſtra reſpectum, quem cotidie neceſſe habeamus excuſare rumori, qui inter nos formoſum malebat agere quàm filium, uerberibus ignibusq; conſumpſi. Vis, uis ſcire quanta tormentorum ratio fuerit?* De*buit etiam tortus occidi.* Si *tamen utique mater uis ſcire cauſſas, leniter audi.* Pro*ſpiciebam miſer in grande quandoque facinus proruptur um, quòd ocio uitam, quòd deſidem domi perdebat ætatem.* Non *peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colore, non adminiſtrare* Rempublicam, *non ducere uolebat uxorem.* Præ*terea traxerat ex frequentibus caſtigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conſcientia qua non emendabatur, exarſerat. Timebat occurſus, non audebat adire: colloquia, oſcula, conuictusq; fugiebat.* Breuiter *perditiſſimæ mentis definienda menſura eſt.* Oderat *me filius, & ti-*

r 4 *mebat.*

mebat. Filium igitur totius ciuitatis existimatione damnatum, quem adhuc uiuere mirabantur homines, torſiſſe me putatis? Ego uerò occidi, tarde, diu. Quæſtionem illud uocas? Pœna, ſupplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio eſt interrogandi hominem, cui non eſt fas niſi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæſtione moderatio? Non enim præcipiti raptus impulſu exilui repente, ſubitò, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ uelox uulnus induxi. Non poteſt non ratione occidi filius, cum antè torquetur. Dedi moras, ſpatium, tempus indulſi. Vides quantam hinc malignitatibus potuerim præſtare materiam? ſi in illo ſecreto, gladio tantum, ſi uulneribus egiſſem, exitum fecerat iuuenis deprehenſi. Non eſt igitur mulier quòd mihi facias duplicatæ quæſtionis inuidiam, id eſt quòd torſi, & occidi. Sola eſt huius neceßitatis ratio de morte. Illud eſt parricidium, filium torquere uicturum. Putas iuuenem uiuere potuiſſe, cui iam non poterat niſi morte ſuccurri? Quem contra malignos ſermones aſſerere cœperam, non reddidi rurſus infamiæ, neque in oculos & ora uulgi de ſecreto patris emiſi: prouidentia mea tibi quoque mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille uerò non fuit poſt tormenta laturus uitæ pudorem, ut interrogaretur à ſingulis, ut negaret. Verum mulier affectibus tuis renunciandum eſt, ad totius domus noſtræ pertinere innocentiam credidi, ne ſe ipſe potius occideret. Sentit Iudices mulier ad ius querelæ ſuæ, nec quòd torſerim, nec quòd occiderim, pertinere. Itaque quærit quid mihi dixerit ille, de quo neſcit an dixerit. Quid ais mater impatiens? ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus ſit? Ita ſi reſpondero, remittis parricidium, tormenta non obijcis? O inconſultam muliebrem ſemper amentiam! quid iuuenis in tormentis dixerit, tanquam ignoret interrogat. nihil me comperiſſe non

credit,

credit, tanquam ſciat quid dixerit. Fidem communis ſanguinis, fidem communium malorum, ne parricidij me uelis agitare ſecretum, ne calamitatibus noſtris grauem facias innocentiam tuam. Viderit quid meruerit iuuenis ille, ego iam poſſum ſuprema reuereri, & poſt exitum unici reuertor in patrem. Maior defunctis liberis præſtanda reuerentia eſt, nec quicquam minus conuenit affectibus patris, quàm ſi inſultare uideatur occiſo. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram noſtram mors ſeuera compoſuit. Quinimmo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam reuerentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere. Perſeueras, cogis, inſtas? Inuicem te mulier interrogo, cur ſi tantopere uolebas ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis miniſtris, nullis cuſtodibus uallauerat pater? Quanto melius mater ipſum adiſſes? quanto fortius interrogaſſes una? quanto tibi plura dixiſſet? Quis te mulier affectus abegit, tenuit, excluſit? Agnoſco uerecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione ueniens quid audierim, nondum ſcio: totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem unici omnia quibus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, ut aliquem pati pudorem parricida uideatur: ueruntamen ſtupore, amentia, & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium uerborum fides, omnis ſermonis autoritas: nec habet cauſſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine mulier interrogare. Filium quem occidit pater, nec abſoluere nec accuſare iam debet. Quid, inquit, dixit cum occideres? Miſeram parricidij innocentiam, quòd hoc me non

poteſtas, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me *infelicem, nunquid ſcitis omnes?* Puta *me mulier hoc tibi reſpondere, nõ habent incredibilia uocem. Quædam maiora ſunt, quàm ut illa capiat modus ſermonis humani.* Tu *uerò crede nihil aliud fuiſſe quàm furorem. inſaniſſe me puta, uidebam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat.* Hoc *ſolum non inſanientis habui, quòd tacebam.* Finge *me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt, non credis?* Atqui *multo minus creditura quid dixerit.* Accipe *mulier breuem ueramq́; rationem, cur in quæſtione iuuenis occiſus eſt.* Torquebam, *nec interrogabam. ſiqua ad aures tuas ab illa quamuis remota domus parte perlata uox eſt, meus gemitus fuit, meorum uiſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire uellem, quod audire deberem.* Nihil *aliud quæſtio illa captauit quàm ſilentium, quod præſtare uita non poterat. Quiſquis in tormentis occiditur, ideo tortus eſt, ut occideretur. An tu quæſtionem illam fuiſſe credis, qualis uernilibus corporibus adhibetur?* Ideo *enim equuleos mouebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſæuitiæ, ut leuiter ſedibus ſuis emota compago per ſingulos artus membra laxaret. Conſumptus eſt ſpiritus ſilentio ſui, & uerbera ignesq́; animum pariter uocemq́; cluſerunt.* Videbatur *mihi premere gemitus, tenere ſuſpiria: & ſic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui ſciret.* Miraris *hanc in filio contumaciam, in iuuene patientiam?* Patri *torquenti non poteſt aliter reſponderi, quàm ut mori malit quàm confiteri. Quod ſufficit igitur interrogantibus reſpondeo, mulier, occidi.* Fallitur *quiſquis expectat ut obijciamus illa communia: ego uerò proclamo, non luxurioſum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat quomodo liberi ſolent. monſtrum erat*

inenar

inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non poſſem. Miratur aliquis quòd non abdicauerim, nec notiſſima ultione patrum fuerim tantum expuliſſe contentus? Tuus mulier nefarius, tuus inconſultus non permiſit affectus. Filium cui contra ſeueritatem meam ignoſcebas, quem mecum odiſſe non poteras, ſecuta fuiſſes abdicatum. Finge iuuenem dixiſſe neſcio quid, ego audire nihil potui. non enim poteſtatis alicuius more conſederam, nec torquentibus alijs agebam iudicem patrem. Ego tunc cuncta & paſſus ſum pariter, & feci. Non uacabat aures præſtare uerbis, excipere gemitus, æſtimare ſingultus: auocauit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta ſunt feſtinatione præcipiti. Idem patris affectus eſt torquere ut ſcias, occidere ut neſcias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primùm laboras miſera de fama, & poſt unici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impenſus eſt ut erubeſceres, ut malè audires? Adeóne hoc captanti non erat ſatis rem totam commiſiſſe rumori? Ego uerò me famæ tuæ mulier oppoſui, & inter matrem filiumq; medius parricidium feci: unicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui ſi hoc capto quod putas, quouſque taceo? in quod tempus differo illam quam me putas premere uocem? Ecce reatus iudicium pronuncio, ego tamen ſcire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus aduerſus uxorem, feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatumq; perduxi, hoc eſt quinimo propter quod ad mortem uſque contendi. Non explicant tormenta quæſtionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te miſera, ſi neſcis quid dixit. Ita non es contenta conſcientia tua? non ſufficit quòd non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poſcis uerba quæſtionis, cogis, extorques. Teſtor, tu facis ne poſſis negare quod dixero. Quid dixit? paraſſe ſe parentibus ue-

nenum:

nenum:negas. Proditionis agitaſſe ſermones:negas. Tyrannidis iniſſe conſilium:negas. Et quicquid dixero, negabis. O bonæ conſcientiæ incauta ſimplicitas! Ita non times ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes ſcire mulier an mentiar, ſcis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit ſeculo, fecit temporibus inuidiam. deteſtatus eſt patrem, conuiciatus eſt matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Viciſti mulier obſtinationem meam. Audi breue ſuccinctumq; reſponſum quid dixerit: quod quæris, quod putas. O ſi quis in illam uos ſecreti noſtri potuiſſet adhibere præſentiam! uidiſſetis nouum genus quæſtionis, ſtabam ſenex furijs monſtroſæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc uerberibus armatus: ſuper ora, ſuper oculos iacentis aßiſtens clamabam, furioſe, demens, tace. Et ille uelut exuſtis amputatisq́; per quæ dolor exitus in uerba, fuit attonitus, amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus impoſuit? quoties hiatu oris auidè flammas aduerſus exeuntia uerba collegit? Cum uerò iam totus calor uerberibus expulſus, uiribus nouißimi doloris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte ſuſpirijs breuiſſimè collecti ſpiritus, ille quo redditur anima ſingultus, fuit ſimilis exclamaturo neſcio quid, quod & tu fortaßis audires. Occupaui fateor, & aduocatis quas iam conſumpſeram uiribus, manibus, telis, totoq́; corpore pariter adnixus antequam mentiretur, occidi. Miſera temporis illius recordatio. deficientem in manibus meis filium uidi, aſpexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta ſuſpiria, & animam magno ſilentio exeuntem: non tamen tormenta laxaui, non ſubtraxi reſtinxiq́; flammas. Miſerere mulier, ne quæras amplius uocem huius affectus. filium qui moriebatur, occidi. Non perdidi tamen, non perdidi unici mortem: fortunam non perdidi, iam me non

inter

interrogat niſi ſola mater. Conſiſte agedum mulier loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella, laminas: prædico, teſtor, aliter non poſſum loqui, aliter mihi non poteſt credi. Quanquam miſerrime iuuenis (fas eſt enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi uocem nullus poterit dolor, quantum uolet laceret, uel occidat: uincere me tormenta docuiſti. Si tamen fas eſt cogitationis memoria tractare uerba miſeræ quæſtionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus uxor in illam deſolatam domum, in illud iam patris filijq́; ſecretum, ibi me interroga, ibi, ubi torſi, ubi occidi, ubi adhuc forſitan filij tui uaga per mœſtos penates anima diſcurrit. Porrigat aliquis imaginem iuuenis occiſi, ponat in ſinu matris illas ueſtes, quibus ipſa iuuenem miſera comebat. Eamus ad tumulum, miſceamus ſuper buſta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miſer mori poſſum, explicuit te ſolicitudo, pietas. Non ſcribo tabulas, teſtamento ſuprema uerba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouiſſimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos, à te uxor per occiſi iuuenis umbram peto, à te mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.

*

FINIS.

63

Digitized by Google

Digitized by Google